JEAN ORIEUX

Talleyrand

EDITURA POLITICĂ

JEAN ORIEUX

TALLEYRAND

SFINXUL NEÎNȚELES

București — 1974

EDITURA POLITICĂ

Coperta :
VALENTINA BOROȘ

Traducere
din limba franceză de
LEONARD ALTBUCH,
ANCA BALACI,
GHEORGHE
POPESCU-TELEGA

Prefață de CAMIL MUREȘAN

JEAN ORIEUX
TALLEYRAND
ou
LE SPHINX INCOMPRIS
Flammarion Éditeur
Paris, 1970

Talleyrand : Sfinx neînţeles ?

Pe Sfînta Elena, în faţa unuia dintre exilaţii voluntari din anturajul său, Napoleon a avut cîndva o exclamaţie de nostalgie şi orgoliu : „Ce roman a mai fost şi viaţa mea !".

Ar fi rămas, probabil, dezamăgit dacă i s-ar fi replicat că epoca dinamică, revoluţionară pe care o trăise provocase multe alte existenţe asemănătoare. Dintre ele, viaţa lui Talleyrand ne tentează uneori să o confundăm cu ficţiunea, iar contemporanii ei — depăşiţi în înţelegerea lor de atîta uluitor neprevăzut — au socotit-o, nu o dată, dirijată de misterioase forţe malefice.

A fost aristocrat prin naştere, cu antecedente de noblеţe ce coborau în adîncul a nouă secole. O infirmitate a piciorului — urmare a unui accident din copilărie — a determinat familia să-l consacre carierei preoţeşti, în totală opoziţie cu inteligenţa, vocaţia şi temperamentul tînărului. E obligat să accepte acest compromis cu conştiinţa şi să se lase împins pînă la rangul de episcop. În 1789 e ales deputat al clerului în Stările generale. Se alătură Stării a treia şi îşi atrage toate anatemele tagmei sale, propunînd naţionalizarea averilor bisericii franceze. Devine unul din personajele populare ale revoluţiei în prima ei fază, cea moderată, monarhist-constituţională. Cinic şi venal, spiritual şi seducător, cartofor şi traficant cu bunuri naţionalizate, poate chiar cu secrete de stat, emigrează în Anglia. Scapă astfel în ultima clipă de ghilotina care începuse să corijeze conştiinţele duplicitare. E proscris, averea i se confiscă. La Londra trăieşte din expediente, unele suficient de obscure pentru a stîrni bănuielile guvernului englez, care dispune expulzarea lui. Pleacă în Statele Unite, unde face pe agentul imobiliar. Lovitura de stat a marii burghezii împotriva dictaturii revoluţionar-democratice a iacobinilor îi îngăduie să revină în Franţa. Cu abilitatea-i fără egal, profită de împrejurări, îşi creează legături în societate, printre oameni politici, financiari, exploatează farmecul său personal pe lîngă toate personajele influente, nu în ultimul rînd pe lîngă femei. Reuşeşte să fie numit ministru de externe al noului regim, stăpînit de la început de gîndul obsesiv de a aduna „o imensă avere...". Intuiţia îl face să prevadă, printre cei dintîi, că regimul care răsturnase pe iacobini va avea nevoie „de o spadă" pentru a ţine în frîu masele populare dezamăgite. Îl face să ghicească mai repede decît alţii pe cel care o va purta : generalul Bonaparte. Îl asediază pe eroul din Italia cu tot rafinamentul unui curtean al vechiului regim şi cu toată neruşinarea pretinsă de orgoliul dezlănţuit al unui tînăr care, la 28 de ani, văzuse Europa tremurînd în faţa lui şi visa reeditarea expediţiei lui Alexandru cel Mare în Orient.

Se desprinde la timp de guvernul în care ocupase prima demnitate ministerială pentru a putea contribui activ la răsturnarea acestuia prin lovitura de stat din 18 brumar 1799. Generalul Bonaparte era stăpînul Franței, iar Talleyrand ministrul său de externe, cumulînd apoi alte și alte titluri, demnități și mai cu seamă „imensa avere" rîvnită. O colectează fără scrupule din toate resursele : generozitatea lui Napoleon răsplătindu-i serviciile diplomatice excepționale, speculațiile la bursă, mita copios oferită (iar în lipsă, cerută insistent...) pentru „ajustarea" unor clauze din tratatele de pace, pentru traficul de influență, casele de joc, căsătoriile membrilor familiei și mijlocirea celor alte familii... Diplomația în interes personal al lui Talleyrand este tot atît de inepuizabilă ca și aceea în slujba statului. Dar mai ales inteligența și clarviziunea. Cînd Napoleon se afla pe cea mai înaltă treaptă a piramidei victoriilor sale, Talleyrand demisionează din fruntea Ministerului Afacerilor Externe, păstrîndu-și numai funcțiile decorative pe lîngă împărat. A fost primul care și-a dat seama că „toate acestea vor sfîrși rău". Din 1807 a lucrat cu diabolică tenacitate și iscusință pentru doborîrea lui Napoleon. A întreținut legături secrete cu țarul Rusiei, cu Metternich, cu guvernul englez. Napoleon a simțit trădarea, dar n-a putut-o dovedi și s-a mărginit la reproșuri brutale, fără a aeva suficiente probe care să-i permită să-l condamne. Talleyrand riscă enorm. Are calmul impenetrabil al jucătorului pătimaș. Știe să aștepte. Victoriile care mai urmează îl lasă rece, iar înfrîngerile le primește ca pe o confirmare a soluției unei probleme demult calculate. Cînd aliații intră în Paris, Talleyrand își are față de ei merite bine statornicite. E președinte al unui guvern provizoriu care proclamă detronarea familiei Bonaparte și restaurarea dinastiei de Bourbon. Conduce delegația franceză la Congresul de la Viena, unde, cu o abilitate extraordinară, exploatează disensiunile dintre învingători și reașază Franța pe plan de egalitate cu marile puteri.

Trecutul său politic prea încărcat îl coboară din favorurile noilor stăpîni ai Franței, care — expresia îi aparține — „nu uitaseră și nu învățaseră nimic" din toate evenimentele începute în 1789. Talleyrand e din nou în opoziție, avertizează împotriva greșelilor de guvernare ce jigneau sentimentul popular. Regimul Restaurației nu învățase însă nici măcar cît de primejdios era să ignoreze avertismentele unui om care contribuise la ruina a trei regimuri anterioare. Revoluția din 1830 îl va face să-și dea seama de acest lucru cînd era prea tîrziu ca să mai poată îndrepta ceva. Talleyrand triumfă din nou. Marea burghezie financiară și dinastia de Orléans, care profită de „cele trei zile glorioase" ale poporului parizian pentru a acapara puterea în locul Bourbonilor alungați definitiv, îl readuc în scenă pe ilustrul bătrîn. La 76 de ani e numit ambasador la Londra, pune bazele unei apropieri franco-engleze, destramă Sfînta Alianță și negociază recunoașterea independenței și neutralității Belgiei.

În aproape cincizeci de ani de viață publică și-a pus semnătura pe acte care schimbau soarta popoarelor, a tratat cu împărați și regi, cu valeți și spioni, cu pontifii bisericii și ai finanțelor, și-a etalat conversația spirituală în congrese diplomatice, în saloane literare sau politice, ca și în tripouri, a fost deopotrivă politicianul cel mai clarvăzător și cel mai corupt al vremii, diplomatul cu cele mai strălucite performanțe, dar și cu cea mai execrabilă reputație a vieții private.

Ducînd pînă în mormînt ironia și cinismul culese din secolul lui Voltaire, subliniind cu o ultimă grimasă indiferența profundă pentru convențiile

sociale, Talleyrand — clericul răspopit cu de la sine putere, episcopul căsătorit, eroul atîtor scandaloase legături galante — şi-a „retractat" păcatele săvîrşite în 80 de ani, după care a mai trăit 8 ore în această neobişnuită şi, desigur, incomodă pentru el situaţie de penitent. Dar pentru aceste 8 ore de viaţă „curată" a obligat biserica să participe la fastul princiar al înmormîntării sale. Şiretul diplomat îşi negociase cu succes o moarte profitabilă prestigiului personal...

Nu a fost şi această viaţă „un roman" ? Maxime de Trailles, Rubempré, Rastignac, Vautrin, Nucingen, Gobseck şi atîţia alţii par a răsări din paginile sale. E *Comedia umană* jucată de un singur personaj.

Nu va surprinde, prin urmare, dacă Talleyrand a atras asupră-i nu numai cercetările asidue ale istoricilor, ci şi talentul romancierilor, pe care un astfel de personaj îi dispensează de orice efort de imaginaţie.

Autorul remarcabilei biografii pe care Editura politică o prezintă publicului nostru aparţine celei de-a doua categorii. Jean Orieux, născut în 1907, în sud-vestul Franţei, în apropierea Périgordului — provincia de baştină a familiei Talleyrand —, e licenţiat şi doctor în litere la Şcoala normală superioară de la St. Cloud şi la Sorbona. Între anii 1931 şi 1966 a fost profesor de literatură şi inspector de învăţămînt şi educaţie în mai multe oraşe din Franţa, Maroc şi Algeria. Actualmente este inspector onorar al educaţiei şi cavaler al Legiunii de Onoare pentru meritele acumulate pe acest tărîm.

După al doilea război mondial s-a afirmat şi ca un romancier de valoare [1], obţinînd în 1946 marele premiu al Academiei Franceze, iar în 1966 marele premiu al criticii literare. În operele sale excelează în zugrăvirea vieţii familiilor de mici moşieri din Périgord, a mediului burghez de provincie şi a celui din fostele colonii franceze. Maniera sa de a scrie este cea clasică, tradiţională, punctată cu vervă ironică. Răsturnarea rapidă de gusturi şi valori în lumea prea necontrolat avidă de nou a Occidentului face ca istoriile literaturii contemporane franceze apărute în ultimii ani să fie destul de sobre în aprecierile asupra operei sale. Totuşi, această biografie a lui Talleyrand a fost considerată drept un eveniment al anului 1970 în literatura istorică apărută în Franţa, atrăgîndu-i autorului, la sfîrşitul anului 1971, decernarea premiului Ambasadorilor [2].

Calităţile, ca şi scăderile lucrării decurg — am zice firesc — din rezultanta raportului dintre autor şi temă, dintre literat şi subiectul istoric. Jean Orieux s-a documentat asupra lui Talleyrand cu experienţa bogată a tehnicii de romancier. A parcurs foarte mult din ceea ce s-a publicat, dar preferinţele sale se îndreaptă vizibil către izvoarele narative, îndeosebi memorialistica. Nu rezultă însă că ar fi utilizat arhivele, mulţumindu-se cu colecţiile editate de documente şi de corespondenţă. Acestea cuprind, desigur, tot ce e mai important din activitatea celebrului diplomat. Rămîne însă deschisă problema arhivelor străine, care ar mai putea conţine materiale nesemnalate pînă în prezent. Biografia lui Talleyrand scrisă de istoricul sovietic E.V. Tarle, bine cunoscută cititorilor români, deşi se bazează, la fel cu cea de faţă, pe lucrarea

[1] Romane : *Fontagre* (1945), *Menus Plaisirs* (1945), *Un Déjeuner au Soleil* (1946), *Les Oiseaux d'Argent* (1947), *L'Aigle de Fer* (1949), *La Mal Mariée* (1951). *Kasbahs en plein Ciel* (1952), de fapt, impresii din Africa de Nord, *Cinq Filles et un Fusil* (1953), *Les Bonnes Fortunes* (1954), precum şi biografiile lui *Bussy-Rabutin* (1958) şi *Voltaire* (1966).

[2] Se acordă anual de către un juriu format din 18 diplomaţi acreditaţi la Paris celei mai bune lucrări din domeniul istoriei diplomaţiei şi al relaţiilor internaţionale.

fundamentală a lui Lacour-Gayet, aduce, totuși, importante contribuții din arhivele diplomatice ruse. Ceea ce întărește presupunerea că descifrarea „secretului lui Talleyrand", cum se intitulează unele biografii mai vechi, a „sfinxului neînțeles", cum îl numește Orieux, ar putea fi continuată în arhivele aproape ale întregului continent.

Chiar cu aceste ușoare rezerve, lucrarea nu poate fi acuzată de ignorarea nici unui amănunt al vieții lui Talleyrand, nici de prezentarea grav eronată a vreunui fapt, în limitele a ceea ce se cunoaște pînă astăzi, pe baza cercetărilor istoricilor de profesie. Ceea ce i s-ar putea reproșa pe alocuri ar fi mici carențe în aplicarea metodelor critice asupra izvoarelor. În fața datelor contradictorii, a zvonurilor și insinuărilor ce abundă în memorialistica vremii, agitată de patimi, Jean Orieux se mărginește cîteodată la confruntarea acestor elemente cu logica, cu psihologia personajului și cu reacțiile sale plauzibile, eventual recurge la analogii cu momente anterioare ale biografiei, dar nu întreprinde o critică propriu-zisă a surselor și nici o raportare a faptului pus în discuție la contextul istoric al momentului în care se petrece.

Așa se face că, după ce ne previne de cîteva ori asupra veracității îndoielnice a multor pasaje din *Memoriile* lui Talleyrand, ne spune chiar că ele „trișează", autorul admite, cu toate acestea, unele afirmații ale desăvîrșitului maestru al disimulării, fără a invoca alt argument decît convingerea personală : „îl credem fără nici o dificultate" — e comentariul, nesatisfăcător pentru noi, ce însoțește asemenea acordări de credit moral, ce s-ar putea dovedi imprudente la o verificare critică.

Abundența anecdotelor colportate de memorialistică îl pune cîteodată pe autor în fața unor incertitudini pe care renunță să și le soluționeze, preferînd să le mărturisească indirect, printr-o narațiune vădit echivocă. De pildă, episodul incendierii abației St. Rémy de către Talleyrand — tînăr teolog, practicant de inconfesabile escapade nocturne — e povestit în așa fel încît cititorul nu va ști ce să creadă și ce nu, deși n-ar fi fost greu de demonstrat neverosimilul și chiar evidenta scornire ulterioară a acestei povești.

Intrucîtva scuzabilă, fiind împărtășită și de alte lucrări asupra epocii revoluției, este atribuirea unui rol exagerat intrigilor familiei de Orléans în alimentarea unor agitații ale maselor poulare. Dar se merge prea departe cînd se reduce răzmerița pariziană din 5—6 octombrie la „...gruparea orléansistă", care „a pus la cale răpirea regelui și a reginei", aducîndu-i de la Versailles la Tuileries, în inima capitalei.

În lucrare sînt numiți impropriu „turbați" aderenții războiului cu puterile feudalo-absolutiste ce amenințau revoluția cu o intervenție armată. În realitate, prin acest nume se desemnează în literatura științifică un curent popular, exprimînd interesele sărăcimii pariziene, care pretindea aplicarea neîntîrziată a unor măsuri drastice de curmare a speculei cu alimente, de aprovizionare a populației, de maximalizare a prețurilor.

Și numele de „iacobini" apare în lucrare fără o nuanțare exactă. Autorul îl utilizează în accepțiunea cea mai largă, valabilă numai în prima fază a revoluției, în care iacobinismul nu se diferențiase în curente ce aveau să reprezinte categorii sociale și programe de acțiune net distincte și chiar reciproc ostile. Iacobinii propriu-ziși sînt exponenții micii burghezii, ai curentului revoluționar-democratic, preconizînd o alianță cu masele populare. Inconvenientul folosirii termenului în accepțiunea sa largă apare, de pildă, cînd autorul,

comentînd manifestul brutal al ducelui de Braunschweig, comandantul armatei contrarevoluționare ce invadase Franța în 1792, spune că el „servea iacobinilor" și scopurilor de război ale acestora. Or, iacobinii adevărați nu voiseră războiul, l-au considerat o diversiune periculoasă de la sarcinile importante pe care revoluția avea să le desăvîrșească în interior. Girondinii — reprezentanții burgheziei comerciale — au fost oamenii războiului. Iacobinii au acceptat războiul ca o realitate de declanșarea căreia nu erau responsabili, dar din fața căreia nu mai exista putința de sustragere, ci doar alternativa : victorie sau moarte.

Sursele de proveniență străină, engleze sau ruse, luate ca bază de autor pentru a caracteriza atmosfera din Adunarea constituantă și moravurile membrilor ei zugrăvesc un tablou mult prea întunecat. Au existat, fără îndoială, cazuri de corupție și de lipsă de patriotism printre membrii acestei adunări. Dar nu este exact, așa cum ar reieși din unele pagini ale lucrării de față, că întreaga Constituantă a fost o bandă de trădători și de corupți, gata să se vîndă dușmanilor Franței.

Sînt apoi cîteva momente din cariera lui Talleyrand ce nu sînt explicate pe o bază suficient de științifică, deoarece ele nu sînt văzute în perspectiva momentului istoric, ci numai în aceea a detaliilor biografice ale personajului. De pildă, anularea proscrierii lui Talleyrand și posibilitatea revenirii lui din emigrație e atribuită cu precădere intervenției lui Tallien și a poetului Marie-Joseph Chénier. Dar aceste intervenții nu se datorau atît relațiilor lui Talleyrand, cît faptului că regimul Directoratului era dornic să ajungă la un compromis cu toți cei dispuși să-l accepte, pentru a-și lărgi „spre dreapta" baza socială, îngustată și slăbită prin lovitura contrarevoluționară de la 9 termidor, împotriva iacobinilor. Numirea lui Talleyrand ca ministru de externe al Directoratului, în 1797, s-ar părea iarăși datorată unor intrigi de alcov, seducției sale asupra exaltatei doamne de Staël, care „pleacă îndată ca o nebună" spre a-i căuta o situație și face directorului Barras o scenă de roman-foileton spre a obține postul rîvnit de protejatul ei. Memoriile lui Barras nu sînt de acceptat asupra acestui episod, ca și asupra multor altora. Chiar dacă scenele respective au avut loc, ele sînt departe de a constitui adevărata explicație a ascensiunii lui Talleyrand în momentul respectiv. Mult mai concludentă este criza internă din Anglia, care determină guvernul englez să facă sondaje de pace cu Franța. Tratativele încep la Lille, și pentru ele Talleyrand, cu trecutul său ambiguu de om al vechiului și noului regim, de fost emigrant, cu relații în cercurile influente britanice, era o persoană mai indicată decît palidul său predecesor, Delacroix. După victoriile lui Bonaparte în Italia, Directoratul înclina spre pacea generală și îi trebuia un negociator potrivit acestui scop. Dar mai survine încă un factor, deloc neglijabil. Talleyrand e numit ministru în iulie, într-un moment în care Directoratul se considera amenințat de un reviriment al elementelor de stînga. Spre a le înlătura, la 18 fructidor anul V (4 septembrie 1797) va da o lovitură de stat cu ajutorul armatei, epurînd corpul legislativ. E o „cotitură spre dreapta" a Directoratului și atmosfera premergătoare ei a favorizat, incontestabil, includerea lui Talleyrand în echipa ministerială.

Tot astfel, demisia sa, intervenită peste doi ani, e explicată prin pretextul ei, o violentă campanie de presă dezlănțuită pe urmele cazului Jorry, o nere-

gulă comisă de ministru minoră în comparație cu multe altele. Iarăși se ignorează fondul evenimentelor politice. Cu o lună înainte, la 30 prairial anul VII (18 iunie 1799), sub presiunea crizei externe și interne, se săvîrșise o altă semilovitură de stat, marcînd, de astă dată, o „cotitură spre stînga" a Directoratului, o remaniere a compoziției sale și o creștere a controlului puterii legislative asupra puterii executive. Talleyrand trebuie să renunțe la postul său datorită noii conjuncturi, opuse celei din 1797.

În fine, e neîntemeiată ipoteza că evadarea lui Napoleon de pe insula Elba a fost cunoscută, încurajată (poate chiar organizată ?) de Talleyrand și de englezi pentru a-l compromite și a-l putea supune unei captivități mai riguroase, mai îndepărtate și neprimejdioase păcii europene. E o poveste din recuzita legendei napoleonene, subspecia ei lacrimogen-compătimitoare, sugerînd că detențiunea de la Sfînta Elena s-a datorat unor intrigi infernale, cărora naivul și generosul corsican le-a căzut victimă[3]. Talleyrand era un jucător prea calculat pentru a asuma un risc așa de hazardat ca revenirea lui Napoleon pe tron. Aceasta după ce-l trădase, reușind să intre în grațiile Bourbonilor și să fie învestit cu încrederea de a conduce tratativele de la Viena, în care e imposibil de crezut ca el, omul atît de lucid, să nu fi văzut misiunea capitală a carierei sale.

Cititorul nu va întîrzia să observe și o altă manieră în care Jean Orieux se lasă furat de materialul informativ. Acesta exprimă, după cum am mai spus, opinii diverse asupra lui Talleyrand. Cele mai multe sînt negative, deoarece sînt redactate de adversari pătimași, contemporani cărora le lipsea perspectiva istorică de observație și judecată. Cu tot efortul general de a extrage și fixa marile și durabilele calități și realizări ale activității lui Talleyrand, răzuind de pe faptele sale zgura groasă a calomniilor și a lipsei de înțelegere, autorul nu procedează, după părerea noastră, cu suficientă detașare și siguranță de sine. Se lasă atras în polemici vehemente cu denigratorii eroului său, transpunîndu-se din planul prezent, distanțat, în cel al evenimentelor înseși, ripostînd cu înverșunare partizană la insinuări pe care cercetarea istorică le-a clasat demult. Trimitem spre exemplificare la portretul făcut lui Talleyrand de memorialistul Arnault, plăsmuit așa de evident în manieră romantic-tenebroasă, încît strădania de a-l combate minuțios e mai mult decît superfluă.

La rîndu-i, aprinzîndu-se el însuși în focul acestei polemici cu fantomele trecutului, scriitorul își pierde controlul și devine nedrept. A se vedea expresiile la care recurge la adresa lui Lazare Carnot, adversar — e adevărat — atroce al lui Talleyrand, dar un adversar de o capacitate și de o ținută morală ce ar merita mai mult respect și seriozitate în ripostă din partea oricui.

Nu merită atîta atenție nici atacurile presei de opoziție lansate împotriva activității lui Talleyrand ca ambasador la Londra între anii 1830 și 1834. Nimeni nu va considera vreodată acest gen de izvoare ca exprimînd o judecată cumpănită și definitivă. E suficient a fi semnalate și a se explica rațiunea violenței lor, fără a intra în fondul discuției.

Într-un singur punct sîntem de acord cu Jean Orieux pe parcursul acestui cavaleresc și gratuit duel cu umbrele trecutului. Cu faptul că citează fără cruțare ce s-a scris cu prilejul morții lui Talleyrand. Rememorarea e cutre-

[3] Ea a fost repusă în circulație de lucrarea lui Ferdinand Bac, *Le secret de Talleyrand*, Paris, 1933.

murătoare şi exemplară pentru ceea ce înseamnă ura oarbă, capacitatea ei de a înjosi oameni de talia lui Victor Hugo sau Chateaubriand. Se pare că, pentru a nu ne zdruncina idealurile, e recomandabil să nu facem niciodată inventarul complet al unui geniu.

Ne simţim datori să mai împărtăşim cititorului rezervele noastre asupra cîtorva opinii care, deşi nu constituie o notă dominantă a lucrării, fiind exprimate oarecum întîmplător şi izolat, rămîn, totuşi, supărătoare.

Se întîlnesc pe alocuri, ca un fel de scăpări de condei, tablouri prea senine ale vechiului regim din Franţa, al căror colorit se răsfrînge tot astfel asupra unor personalităţi ce nu merită îndulgenţa judecăţii istoricului. În schimb, cîteva imagini din revoluţie sînt zugrăvite prin cuvinte cu care nu putem fi de acord.

Să nu ne facem, prin urmare, iluzii cu privire la atmosfera vechiului regim, în care „un popor progresează încet spre o viaţă de mai mult belşug şi libertate". Nici despre saloanele acestuia, care nu toate au fost, cum le prezintă Jean Orieux, numai sălaşuri de graţie şi spirit, doar cîteodată agitate politicos la şoapta vreunei scuzabile aventuri galante.

Nu e cazul să ne emoţionăm pentru Ludovic al XVI-lea, pe care Orieux îl transformă dintr-un abulic într-un generos căruia i-ar fi repugnat să verse sînge francez. Şi nici pentru că ceremonia încoronării lui Carol al X-lea ar fi fost „văduvită de caracterul ei sacru din cauza fluviilor de sînge şi de lacrimi". Ea era văduvită demult de acest caracter, dar nu din pricina sacrificiilor poporului pentru libertate, ci de fluviile de sînge şi lacrimi care curseseră înainte, vreme de un mileniu, sub tirania regalităţii şi aristocraţiei.

Şi nu vom regreta, aşa cum face autorul, nici rolul Austriei în istorie, pretinsa ei misiune de păstrare a unui echilibru politic în Europa centrală. Echilibru şubred, condamnat la prăbuşire, deoarece se sprijinea pe înăbuşirea dreptului popoarelor la libertate şi independenţă.

Ca ministru de externe al lui Napoleon, în cadrul complicatului joc al acestuia în problemele Europei răsăritene, între Petersburg şi Constantinopol, Talleyrand s-a ocupat în cîteva rînduri şi de Ţările Române. Poziţia sa faţă de ele, instrucţiunile pe care le transmite diplomaţilor din subordine, reflectă conjunctura în care intrase politica Franţei, îmboldită de interesele egoiste ale marii burghezii, de ambiţia din ce în ce mai lipsită de scrupule a lui Napoleon. Setea de cuceriri şi de glorie strivise elanurile generoase ale revoluţiei spre eliberarea popoarelor. Soarta acestora se negocia după calcule meschine, ignorîndu-le aspiraţiile şi realităţile existenţei lor istorice. În acest fel şi Ţările Române figurează în corespondenţa diplomatică a lui Talleyrand cu rolul unui pion pe eşichierul european, pe care mînuitorul pieselor îl face să avanseze sau îl schimbă, în virtutea unor planuri strategice mai înalte. Rămîne însă pentru noi un fapt, anume acela că, în pofida vicisitudinii vremurilor trecute, Ţările Române au reprezentat întotdeauna un *element* al politicii continentului nostru, care a atras atenţia pînă şi celui mai fin diplomat de la începutul veacului trecut.

*
* *

Intenţia de căpetenie a lucrării pare a fi fost aceea de a descifra psihologia personajului, de a explica raţiunile incredibilelor sale sinuozităţi, ale

amestecului de grandoare și josnicie, de fermitate și oportunism, de atîtea alte contraste pe care le comportă. Reușita e incompletă, deoarece analiza se îndreaptă asupra omului, a mediului și a antecedentelor de familie și abia în cele din urmă asupra mediului social. Acesta e redus însă la ambianța din care a făcut parte și în care s-a mișcat Talleyrand toată viața. E un mediu secționat și izolat din ansamblul dezvoltării societății la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea.

Introducerea despre familia seniorilor de Périgord sugerează ereditatea orgoliului și a lipsei de scrupule, a conștiinței nobiliare de a avea un drept în conducerea afacerilor de stat. Se descoperă antecedente de versatilitate politică la un strămoș din secolul al XIV-lea — cardinalul Hélie de Talleyrand — și iscusința în intrigile de curte a unui Jean de Talleyrand, senior de Grignoles și Chalais, pe la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul celui următor. Pasiunea pentru probleme bănești ar descinde, la rîndul ei, din Colbert și din Chamillart, intendenți de finanțe ai lui Ludovic al XIV-lea, cu care Talleyranzii se înrudiseră prin căsătorii.

Se ridică însă întrebarea : cercetînd antecedentele familiilor care, la 1789, puteau dovedi cîteva secole de noblețe, ce altceva am descoperi în lungul șir de strămoși decît orgoliu, brutalitate, cinism, lăcomie de bani, spirit de intrigă ș.a.m.d. ? Care spiță aristocratică n-ar fi fost îndreptățită, dacă ar fi cerut, a-și împodobi blazonul cu simboluri ale acestor pasiuni și vicii ? Și totuși, numai una a dat un Talleyrand. Enigma personalității sale nu trebuie, prin urmare, căutată în trecut, în moșteniri de familie. Calitățile și defectele de care ea dă dovadă sînt ale unui spirit deschis către prezent și către viitor. Secretul lui Talleyrand trebuie căutat în epoca în care a trăit.

Sînt, în schimb, mai verosimile presupunerile că absența totală a căldurii familiale, infirmitatea fizică și constrîngerea de a îmbrățișa preoția au putut contribui la modelarea caracterului lui Talleyrand, la reacțiile sale de revoltat împotriva moralei, a familiei, a convenienței sociale. Nu e rar fenomenul evoluției spre indiferență și cinism a tinerilor care se simt neglijați și nedreptățiți de oameni și de destin. Dar și aceste elemente sînt departe de a explica toată complexitatea unei personalități ca a lui Talleyrand. Ea este, în primul rînd, un produs al epocii, al evenimentelor. Între anii 1789 și 1815 s-a prăbușit o societate și s-au pus bazele alteia. Feudalitatea franceză, cu proprietatea, cu organizarea, legile și instituțiile ei, cu moravurile, cu costumele, cu mentalitatea, cu tot ce-i aparținea de secole, a încetat să mai existe. Pe ruinele sale se clădea societatea burgheză, cu alt tip de proprietate, alte relații și organizare socială, alte legi și instituții, alt mod de viață, altă scară de valori, alte idealuri. „Fiorul sfînt al extazului cavaleresc" sucomba în fața „calculului egoist" și a „neîndurătoarei plăți în bani peșin". Uraganul revoluționar a măturat fără cruțare pe cei ce n-au știut ori n-au vrut să se ferească din calea lui. Din vechea lume s-au putut integra în cea nouă doar acela care au avut luciditatea de a înțelege caracterul necesar și ireversibil al transformărilor istorice, adaptîndu-se lor. Talleyrand e un asemenea exemplar. Unul strălucit, pentru că a posedat cel puțin două calități personale care l-au făcut apt spre a se acomoda mersului istoriei : o excepțională inteligență practică și — oricît de paradoxal ar părea — o mare doză de curaj și perseverență. Prima l-a ajutat să sesizeze necontenit, înaintea altora, direcția evenimentelor și limita dintre posibilitate și realitate în cadrul acestei

direcţii. Despre cea de-a doua — curajul — am spus că poate părea paradoxal să i-l atribuim. Credem, totuşi, că Dorothea de Dino, obiectul ultimei şi celei mai durabile afecţiuni a lui Talleyrand, a intuit just. Au fost acte de curaj ruptura cu propria sa clasă, cu cătuşele preoţiei, cu toate prejudecăţile moralei consacrate. Curaj semnifică şi episodul din Statele Unite, adaptarea într-un mediu complet nou, angajarea în afaceri, vigoarea de pionier cu care-şi biruie infirmitatea şi modul de trai de pînă atunci, pentru a parcurge în condiţii penibile terenurile încredinţate spre a le negocia. Dar mai ales înfruntarea cu Napoleon, riscul teribil de a complota şapte ani din imediata apropiere a celui mai absolut şi mai violent-dominator dintre suveranii vremii, înarmat cu cel mai perfecţionat aparat represiv. Ceea ce derutează la Talleyrand este abundenţa ideilor şi acţiunilor pe care le îmbrăţişează, le cultivă şi le părăseşte cu indiferenţa şi cu viteza cu care jucătorului îi trec prin mînă cărţile. Ea maschează o realitate mai profundă, anume aceea că toată viaţa Talleyrand a mizat consecvent pe cîteva mari idei şi că, în raport cu ele, a avut curajul să rămînă el însuşi.

Poate cel mai mare merit al acestei biografii este evidenţierea permanenţelor ascunse ale „sfinxului neînţeles". Jean Orieux ne obligă să ne obişnuim cu ideea că omul care a fost taxat drept cameleon politic prin excelenţă a păstrat sub abisurile întunecate ale personalităţii sale contradictorii un profund ataşament pentru ţara lui. Pentru ea a făcut atîtea lucruri neaşteptate, şocante, condamnate de opinia publică, aşa cum sînt condamnate extravaganţele pe care le inspiră uneori o mare şi tainică iubire. „M-am gîndit îndelung — spune undeva Talleyrand — şi m-am oprit la ideea de a servi Franţa ca atare, în orice situaţie s-ar afla ea". Cuvinte care n-au fost crezute la timpul lor, dar care pe noi ne conduc spre o celebră frază de debut a unor memorii recente : „Toute ma vie, je me suis fait une certaine idée de la France".

„Trădările" lui Talleyrand au fost deconcertante pentru contemporanii care încă mai concepeau fidelitatea politică sub forma ataşamentului pentru un regim, pentru instituţia sau persoana care-l întruchipa. Ei n-au înţeles că, părăsind vechiul regim şi alăturîndu-se revoluţiei, laicizîndu-şi propria condiţie socială, sprijinind ascensiunea la putere a vigurosului regim napoleonean împotriva celui decrepit al Directoratului, intuind impasul în care se împotmolea ambiţia şi militarismul lui Napoleon şi optînd pentru normalizarea cu orice preţ, pe baze pacifice, a raporturilor dintre Franţa şi Europa, Talleyrand servea interesele ţării şi naţiunii sale. „Trădările" erau aparenţele pe care, în vîltoarea unor astfel de evenimente, a trebuit să le îmbrace consecvenţa faţă de o necesitate mai profundă : salvgardarea existenţei naţionale.

Desigur, împotriva acestei interpretări pledează cîteva argumente, dintre care de luat în considerare sînt acelea al venalităţii şi al urmăririi interesului personal. Venalitatea e un fapt de netăgăduit : riscînd, a voit să şi cîştige. E de condamnat, cu observaţia însă că nu s-a lăsat corupt niciodată pentru o acţiune potrivnică intereselor Franţei, aşa cum le vedea el. Interesul personal a căutat, de asemenea, să şi-l promoveze prin parvenirea în demnităţi, titluri şi bunuri materiale. Dar, dacă ar fi urmărit, în primul rînd, interesul personal, ar fi fost mult mai conformist. N-ar fi riscat scenele din 28 ianuarie 1809 şi din 9 noiembrie 1813, în cursul cărora Napo-

leon l-a amenințat cu moartea. Puțini au îndrăznit să joace cu teribilul corsican un joc atît de primejdios. Cei care nu-și văd decît interesul personal sînt lași. Talleyrand n-a șovăit în nici o împrejurare decisivă, nu s-a retras în adăpostul comod al inactivității și anonimatului. Interesul propriu și l-a realizat în cadrul celui al Franței, niciodată împotriva lui.

Una singură din aceste cotituri nu se justifică : părăsirea țării în timpul revoluției. Aici a primat într-însul instinctul de conservare și s-au exprimat clar limitele de clasă ale concepției sale politice. Talleyrand a fost în stare să înțeleagă uriașa înnoire a revoluției, a regimului burghez doar pînă la un punct.

A contribuit la redactarea Declarației drepturilor omului și ale cetățeanului, la zdruncinarea din temelii a sistemului proprietății feudale prin secularizarea bunurilor bisericii, a militat pentru libertatea conștiinței, pentru toleranța rasială, pentru progresele învățămîntului public, pentru integritatea hotarelor Franței ; a urît războiul și a considerat că pacea este obiectivul suprem al oricărei politici înțelepte, că tratativele pot și trebuie să rezolve orice diferende internaționale. N-a putut însă înțelege și accepta o democrație politică largă. Masele populare erau pentru el *obiect* al politicii, niciodată *subiect* al ei. Cu toată exuberanta sa capacitate de adaptare la nou, în fața acestui hotar Talleyrand s-a oprit, reținut de reminiscențele prejudecăților aristocratice și de ale concepției luministe de factură voltairiană. A fost incapabil să pătrundă măreția gîndirii și acțiunii revoluționare a iacobinilor, a revoluționarilor *cu* poporul și *prin* popor.

Nu putem încheia aceste rînduri fără a evidenția faptul că în mijlocul unei lumi a cărei majoritate imensă l-a înțeles prea puțin sau deloc pe Talleyrand, un reprezentant al burgheziei progresiste germane, Ludwig Börne, tovarășul de idei al lui Heinrich Heine în cadrul societății democrat-revoluționare „Tînăra Germanie", a intuit în mod excepțional valoarea activității și sensurile adînci ale atitudinii marelui om politic. Ceea ce Börne scria despre Talleyrand din Paris, la 24 februarie 1831, ar putea fi semnat de oricare istoric de astăzi. „Un chip de bronz, o placă de marmură pe care este gravată cu litere de fier *necesitatea*. N-am putut înțelege niciodată cum au fost atît de incapabili să-l prieceapă oamenii din diverse timpuri. Că l-au blamat e bine, dar e cam puțin. Blamarea lui reprezintă un act virtuos, dar nu judicios ; aceste reproșuri fac cinste omenirii, însă nu și oamenilor. Lui Talleyrand i s-a reproșat că a trădat succesiv toate partidele, toate guvernele. Este adevărat : a trecut de la Ludovic al XVI-lea la republică, de la republică la Directorat, de la acesta la Consulat, de la Consulat la Napoleon, de la dînsul la Bourboni, de la Bourboni la Casa de Orléans și, poate dacă va mai trăi, va trece și de la Ludovic-Filip din nou la republică. Însă nu i-a trădat deloc : i-a părăsit doar cînd mureau. Ședea lîngă patul de suferință al fiecărei epoci, al fiecărui guvern, îi pipăia mereu pulsul și constata înaintea tuturor clipa în care inima lor înceta să bată. Atunci pleca de lîngă defunct și se așeza lîngă moștenitor, pe cînd alții mai continuau să servească cîtva timp cadavrul. Înseamnă asta oare trădare ? Este oare Talleyrand mai rău decît alții, fiindcă este mai inteligent, mai tare și se su-

pune inevitabilului ? Fidelitatea altora n-a fost mai durabilă ; doar că eroarea lor a ţinut mai mult" [4].

Jean Orieux şi-a subintitulat această biografie *Sfinxul neînţeles.* E un subtitlu valabil pentru contemporanii lui Talleyrand, care n-au putut înţelege pe acest om modern, produs prematur al societăţii şi mentalităţii burgheze, reci şi calculate, tenace şi interesate, mişcîndu-se pe noi coordonate ale moralei şi ale raţiunii de stat.

Privindu-l astăzi pe Talleyrand ca un produs al epocii, ca un exemplar din *Comedia umană* răsărit cu anticipaţie într-o lume ce mai respira parfumul saloanelor din secolul luminilor şi se dăruise cu frenezie idealului unei societăţi mai drepte, al unei republici fundamentate pe virtute, el nu ne mai pare de neînţeles.

A fost o personalitate deosebită prin claviatura ei extrem de întinsă, de la cele mai mari calităţi la cele mai grave defecte. Ele au constituit arsenalul variat cu care şi-a putut croi drum în orice situaţii în care alţii au eşuat. Poate că veritabilul titlu al acestei cărţi, acela pe care conţinutul ei ni-l sugerează cu mai multă insistenţă, ar fi : „Talleyrand, sau triumful inteligenţei".

CAMIL MUREŞAN

[4] După E. V. Tarle, *Talleyrand*, ed. a II-a, Bucureşti, ESPLA-Cartea Rusă, 1960, p. 318—319.

WILGRIN 843
Conte de Angoulême şi de Périgord

ALDUIN † 886
urmat de mai mulţi Guillaume, Adalbert, Wilgrin, supranumiţi de Taillefer şi de Taillerang.

ADALBERT
Conte de Périgord, răspunde lui Hugo Capet în 990.

HÉLIE
Conte de Périgord, zis Tallerang în 1166

ARCHAMBAUD
Ramura întîiului născut a conţilor de Périgord pînă în 1440.

ARCHAMBAUD VI (al 15-lea grad)
Depusedat şi condamnat la surghiun de Carol al VI-lea în 1399. Mort la Bordeaux, 1440.

Sfîrşitul ramurii întîiului născut.

Ramura mai mică, numită a seniorilor de Grignols. Prinţi de Chalais

HÉLIE
Mort în Ţara Sfîntă, 1205

HÉLIE
Se căsătoreşte cu Agnès de Chalais

JEAN TALLEYRAND 1514
Senior de Grignols (D. de Grignaux). Şambelan al lui Carol al VIII-lea, Ludovic al XII-lea, Viconte de Fronsac. Prinţ de Chalais.

DANIEL TALLEYRAND
Recunoscut prin înscrisuri regale (1613). Conte de Grignols, marchiz de Excideuil, coborîtor direct din conţii de Périgord. Prinţ de Chalais. Se căsătoreşte cu fiica mareşalului de Montluc în 1585.

CHARLES

HENRI, conte de Chalais. Decapitat la Nantes, 1626

DANIEL, marchiz de Talleyrand-Périgord. Se căsătoreşte în 1725 cu Guyonne de Rochefort

GABRIEL DE TALLEYRAND-PÉRIGORD
Grande de Spania, Guvernator al Berry-ului, al Languedoc-ului. Ia de soţie pe Margareta de Chalais.

Împreună dau ramura ducilor de Périgord, prinţi de Chalais, Granzi de Spania. Confirmaţi în 1815.

AUGUSTIN-HÉLIE
Ia de soţie pe d-ra de Choiseul în 1807.

AUGUSTIN-RENÉ-ADALBERT.
Ia de soţie pe d-ra Rousseau de Saint-Aignan, în 1879.

O fiică care a purtat prin căsătorie titlul de prinţesă de Chalais şi grandă de Spania în familia lui Galard de Brassac de Béarn.

CHARLES-DANIEL,
Conte de Périgord, 1734—1788.
Ia de soţie pe Victoria-Eleonora de Damas d'Antigny.

CHARLES-MAURICE DE TALLEYRAND-PÉRIGORD
Episcop de Autun. Ia de soţie pe d-na Grand
1754—1838

NAPOLEON-LOUIS, duce de Valençay
Căsătorit cu Alix de Montmorency

BOSON, prinţ de Sagan, căsătorit cu Jeanne Seillière

HÉLIE, Prinţ de Sagan, Duce de Talleyrand. Căsătorit cu Anna Gould,

HOWARD
1929

CONTESA JAMES DE POURTALES
D-na Gaston Palewski.

TALLEYRAND-PÉRIGORD

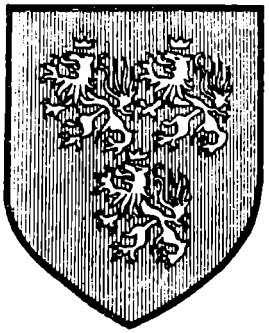

PAIRI AI FRANȚEI • PRINȚI DE CHALAIS • DUCI DE PÉRIGORD • DUCI DE TALLEYRAND • DUCI DE MONTMORENCY • PRINȚI DE BENEVENTO • DUCI DE DINO • PRINȚI DE SAGAN • GRANZI DE SPANIA CLASA I • MARCHIZI DE EXCIDEUIL • CONȚI DE GRIGNOLS, DE MONTIGNAC etc.

BLAZON : din email roșu cu trei lei de aur armați, cu limbile și coroanele azurii.

DEVIZA : Numai Dumnezeu.

ANDRÉ + MARIE DE COURBON
(noblețea recunoscută în 1688, prin dovezile din 1475)
COLBERT + ROCHECHOUART-MORTEMART

Din a 2-a căsătorie cu Maria-Elisabeta Chamillart.

GABRIEL-MARIE
1726—1795

LOUIS-MARIE
Baron de Périgord

ALEXANDRE ANGÉLIQUE
Arhiepiscop de Reims, cardinal-arhiepiscop al Parisului († 1821)

ARCHAMBAUD 1732—1838
Ia de soție pe Madeleine de Sénozan.
Duce de Talleyrand 1817.

BOSON

LOUIS, mort la Berlin, 1808

EDMOND
Căsătorit cu Dorothèa de Curlanda.
Duce de Dino, duce de Talleyrand

MÉLANIE
Căsătorită cu Just de Noailles, prinț de Poix.

ALEXANDRE-EDMOND
Duce de Dino.
Căsătorit cu Valentine de Sainte-Aldegonde.

PAULINE
Căsătorită cu Henri de Castellane.

ADALBERT, duce de Montmorency

LOUIS, duce de Montmorency

MAURICE
Duce de Dino

O fiică

ARCHAMBAUD,
Conte de Talleyrand.
Căsătorit cu d-ra de Gontaud-Biron

PAUL-LOUIS ARCHAMBAUD-BOSON
Duce de Valençay, căsătorit cu Hélène Morton.

HÉLIE

ALEXANDRE

Prefață

Doamnelor Chibois și J. Pefferkorn,
„micului nostru glob".

Puține personaje au stîrnit atîta ură, dar și atîta admirație ca Talleyrand. Pasionata curiozitate inspirată de acest om lipsit de pasiune este nesecătuită, căci el s-a vrut indescifrabil și a izbutit să fie.

Trebuia regăsit omul sub masca pe care și-o punea. Un asemenea obiectiv dădea de gîndit. Ne-am adresat tuturor celor care l-au cunoscut, l-au auzit, l-au descris și l-au studiat. Mărturii există cu duiumul, dar ele trebuiau înmănuncheate. Datorită istoricului Marc Ferro am avut acces la cele mai bune izvoare. Pe măsură ce ne apropiam de eroul nostru, eram cuprinși de unele nedumeriri, mai ales referitor la perioada cînd el și-a legat soarta de cea a lui Napoleon Bonaparte. Relațiile dintre cele două personaje apar într-o lumină cu totul diferită atunci cînd istoria ia locul atît de banalizatei „legende napoleonene". Cînd oare Marc Ferro și echipa lui de tineri istorici vor izbuti să ne redea adevărata istorie a Consulatului și a Imperiului ? O lucrare ca aceea a lui Louis de Willefosse și Jeaninei Bouissounousse, *Opoziția împotriva lui Napoleon*, aruncă asupra aventurii napoleonene o rază de lumină pentru care le mulțumesc. Rolul lui Talleyrand apare, datorită acestora, mai puțin misterios, mai puțin condamnabil. Cartea lui Emile Dard *Napoleon și Talleyrand* mi-a venit, de asemenea, în ajutor. Aceea a lui Michel Poniatowski, *Talleyrand în Statele Unite*, este revelatoare cu privire la activitățile financiare, curajul și conștiința profesională a domnului de Autun. Françoise de Bernardy, în *Ultima dragoste a domnului de Talleyrand : ducesa de Dino*, a aruncat o lumină asupra vieții intime a lui Talleyrand din ultimii săi douăzeci de ani. Istoricul Gulielmo Ferrero, în *Talleyrand la Viena*, a reabilitat, ca și Duff Cooper, rolul european al lui Talleyrand. *Corespondența* publicată de G. Pallain, referitoare la Congresul de la Viena și la perioada cît a fost ambasador la Londra, sînt izvoare prețioase, ca și *Scrisorile lui Talleyrand* publicate de P. Bertrand. Am avut tot timpul la îndemînă *Dicționarul Revoluției și al Imperiului* al Bernardinei Melchior-Bonnet. În sfîrșit, există și *Memoriile* lui Talleyrand, nu atît de mincinoase pe cît se spune și în care autorul apare acoperit cu un văl, strecurîndu-se în vîrful picioarelor printre evenimentele pe care uită să le vadă. Pe alocuri țîșnește cîte o strălucire de sinceritate care trebuie surprinsă în clipa cît dăinuie. Acest mod de „a uita" este, dealtfel, mai revelator și mai puțin necinstit decît justificările neconvingătoare.

După ce am explorat timp de trei ani personajul și epoca, am ajuns la lucrarea domnului Lacour-Gayet : *Talleyrand* (Payot, 1928). Este un adevărat monument al cercetării și descoperirii istorice. Bogăția, precizia, probitatea unei asemenea opere nu pot inspira decît admirație. Am regăsit în această lucrare tot ceea ce adunasem eu mai bun. A fost un îndreptar de neînlocuit. De-a lungul cărții mele i-am adus omagii ori de cîte ori am putut. Se înțelege că *Talleyrand* al lui Lacour-Gayet, conceput acum cincizeci de ani, prezintă un portret al personajului nostru diferit de cel ce apare în alte lucrări ulterioare, cum ar fi, printre altele, teza d-rului Lafforgue : *Talleyrand, omul Franței*, o psihanaliză a unei națiuni, sau cartea lui Missoffe : *Inima tainică a lui Talleyrand*.

Adevărata față a lui Talleyrand a început să mi se dezvăluie în cursul convorbirilor cu doamna de Montgomery-Bethouart. Îi exprim aici toată recunoștința și admirația mea. În clipele grele pe care mi le-a prilejuit domnul de Talleyrand am găsit la prietenele mele, doamnele Chibois și Pefferkorn, tot sprijinul bunului lor gust, al spiritului și chiar al răbdării lor. Le mulțumesc de a fi consimțit ca volumul de față să le fie dedicat.

Mai rămîneau de stabilit trăsăturile personajului și cred că nicăieri nu existau altele mai încremenite și în același timp mai labile. E atît de multicolor și scînteietor, încît, în cursul unei vieți comune de patru ani, în fiecare zi credeam că-l redescopăr și eram primejdios de tentat să-l redefinesc la fiecare pagină. Dar ce greșeală ar fi fost ! Domnul de Talleyrand nu poate fi definit, ci numai însoțit. Este pasionantă plimbarea, de-a lungul a optzeci și patru de ani agitați, de la seminarul teologic la budoare, din altare în tripouri, de la Versailles pînă în oficine dubioase. Peste tot e ca o mătase : apele sclipesc, reflexele se mistuie, dar țesătura rămîne. Reflexele vieții domnului de Talleyrand sînt uneori pur și simplu scandaluri, alteori farse viclene ; ele izbutesc cîteodată să sperie, dar jocul rămîne întotdeauna fascinant.

Nu tezele cutărui istoric sau ale cutărui biograf au permis acestui chip tulburător să ne apară într-o lumină mai adevărată decît a apărut cuiva vreodată. Datorăm acest lucru atmosferei vremurilor noastre contestatare și anarhice, înzestrate cu puterea de a smulge măștile. Talleyrand, pentru care *Legăturile primejdioase* [1] nu comportau nici o primejdie, apare totuși ca un dezrădăcinat în societatea burgheză a secolului lui Joseph Prud'homme [2]. S-a plictisit de moarte, lucrul acesta e clar din anumite lucrări consacrate lui în acea epocă posomorîtă ; iată de ce a reușit să-i deruteze pe biografi și să-și păstreze masca de sfinx. Între timp, noi ne-am schimbat lentilele și-l putem vedea pe episcop, pe membrul Constituantei, pe ministrul contestatar mai la largul lui în climatul „contestatar" din 1970 decît printre redingotele din 1838.

Găsim că acum e momentul potrivit să-i spunem : „Domnule de Talleyrand, să ne așezăm și să stăm de vorbă". Întrucît l-am scutit de false predici moralizatoare, el a binevoit, poate, să ne arate adevărata lui față.

Un proverb african spune : *„Ești mai mult fiul epocii în care trăiești decît al propriului tău tată"*. Talleyrand este fiul mai multor epoci și chiar

[1] Roman epistolar de Choderlos de Laclos. — *Nota trad.*
[2] Prototipul burghezului mediocru. — *Nota trad.*

al mai multor lumi. Chiar și atunci cînd izbutîm să-i străpungem masca impasibilității, chipul lui, oricît de uman și plăcut ar fi, lasă totuși să se ghicească abisuri întunecate, în care nici geniul luminos al secolului lui Ludovic al XV-lea nu reușește să strecoare destulă lumină. Talleyrand este contemporan și cu Voltaire, și cu Mirabeau, și cu Bonaparte, și cu Lamartine și cu Balzac. El mînuiește limba lui Voltaire, întreprinde operații dubioase ca Mirabeau și termină prin a se strecura șchiopătînd printre *Tenebroasele afaceri* din *Comedia umană.*

Cu toate că trăiește în plin prezentul, se menține, totuși, imuabil. De-a lungul cataclismelor istoriei, el a rămas promotorul de neînlocuit al onorurilor, viciilor, eleganțelor și farmecului trecutului. Credincios perucii și curtoaziei din secolul luminilor, n-a șovăit să fie infidel față de tot ceea ce i se părea trecător în lumea croită de revoluție : oamenii politici, regimurile lor de mîntuială, vorbăria și jurămintele lor. Exista în schimb un lucru care trecea peste capul oamenilor, chiar și al lui Napoleon, și anume civilizația, aceea a lui Voltaire, libertatea, artele pașnice, industria și bogăția. Pentru dînsul, Franța întruchipa această civilizație și de aceea a așezat-o întotdeauna deasupra tuturor guvernelor, guvernanților și acrobaților ei. I-a tratat în consecință, fără nici un scrupul, și pe unii și pe ceilalți. Cinismul și nu viciul este cel ce i-a atras dușmăniile. I se reproșa felul în care mergea : faptul că șchiopăta și comportările. Toate sînt pline de sinuozități. Ca și în univers, totul este curb în viața personajului nostru. Un instinct fără greș l-a învățat că meandrele reprezintă drumul cel mai lin, dar și cel mai sigur spre succes. Poate fi urmărit, de-a lungul atîtor ani tulburi și însîngerați, după dîra înceată și parfumată lăsată în jurul culmilor societății europene. Din zumzetul viesparului dimprejurul lui se distinge strigătul : „Trădare, trădare !" Dar pe cine anume a „trădat" ? În ce scop ? În politică, a inova înseamnă întotdeauna a trăda. Am folosit ghilimele pentru că acest cuvînt pare mai curînd să facă parte din arsenalul pamfletarului decît din vocabularul unui psiholog. Se înțelege de la sine că n-am căutat să-i atenuăm slăbiciunile, mai ales cînd și le ascundea cu atîta grabă. L-am surprins în momentele cele mai dubioase, cu amîndouă mîinile vîrîte în sac pînă la cot ; se găsea atunci în tovărășia celor mai înalte personalități și chiar a unor excelenți autori de predici moralizatoare. Bourienne scria : „Istoria va vorbi despre domnul de Talleyrand tot atît de bine pe cît l-au vorbit de rău contemporanii". De fapt, de un secol încoace ne-am mulțumit să repetăm doar ceea ce fusese inspirat de invidia celor mai iluștri contemporani ai săi. Politicienii burghezi și-au împăcat cugetul condamnîndu-l pe unul dintre cei mai mari slujitori ai Franței și ai Europei. Flaubert consemnează fără cruțare această stupiditate a opiniei publice franceze în al său *Dicționar al ideilor de gata : „Prințul de Talleyrand = a fi împotrivă".* Toți acei Homais, Badinguet, Joseph Prud'homme se supuneau ca niște imbecili conformiști. Noi am preferat să-l ascultăm pe Talleyrand. L-am privit trăind zi cu zi. Ne-a poftit în cercul familiarilor lui. Există puține ființe mai seducătoare decît acest mare senior politicos, de o profundă și tainică sensibilitate. Avea o inteligență atît de minunată, încît niciodată n-a plictisit pe cineva expunîndu-i ideile sale. Lăsînd aceasta în seama celor mai puțin inteligenți, el și-a rezervat iscusința de a ac-

ţiona. Preluase de la secolul său gustul pentru fericire şi-i plăcea s-o facă să domnească în jurul lui. Familia, servitorii, personalul ministerului, vasalii lui de la Valençay şi Benevento, prietenii, de care numai moartea l-a despărţit, pe toţi i-a copleşit de binefaceri. La o privire ceva mai atentă, domnul de Talleyrand ne apare, în cele din urmă, de o „imoralitate îndoielnică".

S-ar putea oare vorbi despre o reabilitare ? Nu ne-am formaliza deloc, cu toate că n-am urmărit nici să-l reabilităm şi nici să-l condamnăm. Ceea ce am dorit însă mult a fost să-l facem pentru un moment să reînvie. Dacă am izbutit, atunci el nu va mai avea nevoie de judecători. Viu, el se va reabilita sau se va condamna singur. În orice caz, nici uitarea, nici moartea nu pot şterge trăsăturile acestui om apărut din străfundurile timpurilor. El aparţine unei spiţe al cărei destin n-are sfîrşit şi a cărei înţelepciune, fardată de vicii, veche de cînd lumea, va dăinui cît şi el.

JEAN ORIEUX

Partea întîi

Lei de aur cu coroane azurii într-o baie de sînge

Există vieţi ce se profilează încă din adolescenţă, altele se conturează cu trecerea anilor, în timp ce unele nu-şi găsesc sensul decît în pragul bătrîneţii. Cu Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, născut la 2 februarie 1754, într-o familie aureolată de un nume nobil şi aşezată încă din secolul al IX-lea pe culmile societăţii, lucrurile n-au luat însă acelaşi curs. Linia vieţii lui fusese trasată chiar de la naştere şi avea să împreune fastul gloriei cu mizeria morală. Soarta lui şchiopăta încă de pe atunci. Aceasta nu l-a împiedicat, totuşi, să ajungă departe.

Pentru Charles Maurice, totul începe chiar de la primii paşi. Nu e vorba de o romantică şi absurdă fatalitate, ci de o fatalitate interioară pe care el a încercat s-o stăpînească prin raţiune şi prin părerea pe care şi-o făurise despre el însuşi, căreia acest om, atît de des tratat drept „cameleon", i-a rămas veşnic credincios.

Prin naştere, el este un Talleyrand-Périgord, ceea ce constituie prima taină a vieţii lui. Faptul nu trebuie neglijat, chiar şi numai pentru că în tot timpul îndelungatei sale vieţi el n-a făcut decît o singură dată aluzie la noblețea familiei din care se trăgea. „Nu vorbiţi niciodată de ea, dar aveţi-o tot timpul în minte". Iată cheia atitudinii lui. Dacă-i vom uita originile şi nemăsuratul orgoliu izvorît din ele, nu vom putea înţelege personajul. Întrucît acest sentiment a fost, ca şi altele, bine ascuns, purtarea lui pare uneori inexplicabilă. Ea încetează de a mai fi inexplicabilă, din anumite puncte de vedere, atunci cînd descoperim ce a fost familia de Périgord şi ce ştia Charles Maurice despre ea. Talleyrand aparţine celei mai vechi şi mai incontestabile nobilimi a Franţei. Filiaţia directă a Talleyranzilor cu conţii suverani din Périgord a fost stabilită prin patente regale în 1475 şi apoi în 1613, cînd domeniile castelane de la Grignols şi Excideuil au fost ridicate unul la rangul de comitat, iar celălalt la cel de marchizat, şi confirmată în 1688, iar apoi încă o dată în secolul al XVIII-lea. Primul conte de Périgord şi Angoulême, Wilgrin, a fost considerat de Carol Pleşuvul drept rudă. El a murit în 886. Familia lui se înrudeşte deci cu cea a Carolingienilor. Descendenţa ramurii vechi s-a perpetuat pînă în 1440.

Istoria acestor conţi de Périgord este înfricoşătoare. De-a lungul a şase secole, din al IX-lea pînă în al XV-lea, cronica comitatului nu semna-

leză decît jafuri, omoruri, violuri, torturi şi răpiri. Hélie I a poruncit să i se scoată ochii arhiepiscopului din Limoges. Vicontele de Limoges l-a prins pe Hélie ca să-i aplice acelaşi tratament, însă acesta a evadat după ce a sedus-o pe fiica temnicerului. Vicontele a poruncit atunci să i se scoată ochii unui văr al lui Hélie pe care-l avea în puterea lui.

Adalbert, conte de Périgord, a avut la Tours, în 990, cunoscuta atitudine[1] faţă de suzeranul său Hugo Capet, conte de Paris şi, fără îndoială, de prea puţin timp rege al Franţei pentru a-l impresiona pe irascibilul Périgord, lipsa lui de respect atrăgîndu-i întrebarea din partea lui Hugo Capet: *„Cine te-a făcut conte?"*. Adalbert i-a răspuns cu aceeaşi monedă: *„Cine te-a făcut rege?"*, Hugo Capet n-a socotit oportun să răspundă unui pişicher atît de primejdios. Talleyrand al nostru cunoştea scena, iar urmaşii lui Capet de asemenea.

Spiritul acesta de nesupunere, de rapacitate şi orgoliu a făcut ca familia Périgord să devină un flagel pentru vasalii ei. Ea îşi jefuia pînă şi propria-i capitală. Périgueux cuprindea două oraşe, cetatea şi castelul. Burghezii şi meşteşugarii trăiau acolo cu groaza în suflet şi se închideau între zidurile cetăţii ca să se ferească de senior, care ar fi trebuit să fie apărătorul lor firesc.

Perioada războiului de o sută de ani a fost cea mai rea. Conţii de Périgord — dar nu numai ei — treceau din tabăra franceză în cea engleză, sau mai exact din cea a Capeţienilor în cea a Plantageneţilor. Satele şi oraşele erau astfel distruse rînd pe rînd de cele două partide.

Hélie al V-lea de Périgord încheie o coaliţie cu Bertrand de Born — un trubadur care nu era sentimental decît în timpul lui liber — şi cu seniorul de Hautefort, împotriva lui Richard Inimă de Leu, guvernator al Aquitaniei. Complicii îl părăsiră pe Hélie pentru că era „laş şi moliu". Apoi toţi trei se împăcară pentru a-l îndemna pe Richard să se răzvrătească împotriva tatălui său, Henric al II-lea Plantagenetul, fiind ajutaţi în acest scop şi de frumoasa şi primejdioasa Eleonora de Aquitania, soţia părăsită a lui Henric al II-lea. Sîngele curgea neîncetat în această ţară nefericită.

Familia Périgord încheie o alianţă cu coroana Angliei. Archambaud al V-lea jură credinţă prietenului său Prinţul Negru, guvernator al Guyennei. Apoi nu şovăi să-l însărcineze pe fratele său Talleyrand să meargă la Paris şi să negocieze cu Carol al V-lea, supranumit Înţeleptul, supunerea sa în schimbul unei sume de bani. Carol al V-lea, preferînd tratativele în locul vărsării de sînge, îi plăti acestuia 40 000 de livre de aur. Era o sumă enormă. După cum vedem, un Talleyrand se vindea încă de pe atunci foarte scump. Aceasta s-a transformat într-un obicei al familiei. Talleyrandul din vremea aceea păstră pentru sine, drept comision, suma de 10 000 de livre. Iată cum, în secolul al XIV-lea, se puteau obţine venituri destul de frumoase jurînd credinţă cînd leoparzilor, cînd crinilor.

Acelaşi Talleyrand, cînd se ivi prilejul, purtă şi un război. El se alie cu Du Guesclin ca să ia înapoi de la englezi puternica şi bogata abaţie de la Chancelade, situată în apropiere de Périgueux. Viteazul breton şi vicleanul Périgord îşi atinseră ţelul dorit. În timp ce Du Guesclin tăia capetele englezilor, aliatul lui jefuia cu conştiinciozitate abaţia; el le lăsă călugărilor numai patru pereţi goi, şi asta pentru că nu-i putuse lua cu el.

[1] Adalbert de Périgord a refuzat să ridice starea de asediu a oraşului Tours. — *Nota trad.*

In acest comitat nenorocit nu mai rămăseseră în secolul al XV-lea decît ruine însîngerate şi ogoare pustiite ; ultimii doi conţi, Archambaud al V-lea şi Archambaud al VI-lea îi întrecură pe toţi înaintaşii lor în ticăloşie şi rapacitate.

Ei au organizat bande jefuind în fruntea lor pînă şi propriile lor domenii. Poporul chemase în ajutor pe rege, dar Parisul era departe. Bineînţeles că regii Franţei au intervenit în mai multe rînduri, dar niciodată destul de energic. Carol al VI-lea a fost cel care a pus capăt înspăimîntătoarei aventuri a ramurii vechi a familiei. Archambaud al VI-lea, învins, părăsit de toţi, a murit la Bordeaux în 1440, proscris şi deposedat de toate titlurile şi domeniile sale.

Comitatul fu atribuit lui Ludovic d'Orléans, fratele regelui. Dar aceasta nu-i aduse noroc, căci fu asasinat la Paris, pe strada Barbette, de către ducele de Burgundia. Comitatul fu trecut în posesiunea drăguţului său fiu, căzut prizonier la Azincourt, delicatul poet Ludovic d'Orléans, care, din întunecoasa lui închisoare, păsîndu-i cu mult mai puţin de comitatul de Périgord decît de vremea rea de afară, scria : *„Timpul şi-a aşternut mantia de vînt, de frig şi ploaie"*.

Comitatul fu vîndut lui Jean de Blois, conte de Penthièvre, din familia de viţă regală din Bretania. El trecu prin căsătorie în stăpînirea familiei d'Albert şi a lui Antoine de Bourbon — de asemenea familie regală —, iar în cele din urmă ajunse, împreună cu vicomitatul Limoges, în mîinile lui Henric al IV-lea, care le alipi pe amîndouă domeniilor coroanei. Talleyrand al nostru cunoştea toate aceste fapte : cum comitatul de Périgord împreună cu conţii lui originari din epoca Carolingienilor, deci de la înseşi obîrşiile naţiunii, au urmat în decursul veacurilor un destin paralel — şi de acelaşi rang — cu cel al conţilor de Paris şi al urmaşilor lor, Talleyrand a fost întotdeauna de părere că, pe baza originii sale, avea un drept de control asupra celor mai importante probleme ale Franţei, care nu erau, de fapt, decît o prelungire a propriilor lui treburi de familie.

Dar Charles Maurice nu coboară din ultimii conţi [1]. Pentru a-i regăsi filiaţia cu ramura directă, trebuie să ne întoarcem în 1166, la contele Hélie al V-lea Périgord, zis şi Talleyrand. Fiul său mai mare, Archambaud, a moştenit comitatul şi şi-a perpetuat fioroasa spiţă pînă în 1440. Al doilea fiu, Hélie, senior de Grignols, a întemeiat ramura mai tînără, căreia îi aparţine personajul nostru. Hélie de Grignols a murit în 1205 în Ţara Sfîntă. Nepotul lui s-a căsătorit cu Agnès de Chalais, care a adus ca zestre acestei ramuri senioria cu acelaşi nume, ceea ce face să apară în secolul al XV-lea titlul de prinţ de Chalais.

Printre aceste fiare, asemănătoare cu leii încoronaţi, cu ghearele scoase, pe care îi vedem pe blazonul de purpură însîngerată al familiei, întîlnim doi Talleyranzi cu firi deosebite, dar nu opuse. Sînt nişte adevăraţi Talleyranzi prin orgoliu şi ambiţie, dar formele de manifestare se schimbă sau, mai curînd, ei dau alte forme spiritului lor de dominare şi jaf. Aceştia sînt *„leii cu coroane azurii"* o uimitoare prefigurare a strănepotului lor.

Primul dintre ei este Hélie de Talleyrand, fiu al contelui Hélie al VII-lea şi al Brunissendei de Foix, născut la Périgueux în 1301 şi mort la

[1] Paul Grellère. *Les Talleyrand-Périgord*, Tipografia Claïrvivre, Périgueux, 1962.

Avignon în 1364. Acesta a fost un reprezentant al bisericii : arhidiacon la Périgueux, decan de Richmond, eparh al comitatului de York, abate de Chancelade, episcop al Limoges-ului și, în cele din urmă, cardinal în 1331, datorită papei Ioan al XXII-lea, ruda lui. Ne interesează însă caracterul lui mai mult decît titlurile. El a jucat un rol considerabil în sînul bisericii din epoca lui. Ar fi putut fi papă, dar a refuzat. Petrarca spune despre el : *„Îi plăcea mai mult să facă papi pe alții decît să fie el însuși papă"*. Prefera să negocieze și să ia parte la intrigile ce se urzeau la curți, în concilii și în armată. A făcut astfel imense servicii și a evitat, cu riscul vieții, multe războaie și crime. Una dintre cele mai uimitoare negocieri duse de el și care ar fi scutit Franța de un dezastru, dacă regele Ioan cel Bun l-ar fi ascultat, este cea purtată în ajunul bătăliei de la Poitiers. El se afla de partea francezilor, dar era decan de Richmond și prieten al prințului de Wales, care-i comanda pe englezi. Cardinalul își făcea apariția cînd într-o tabără, cînd în cealaltă vrînd să prevină ciocnirea sîngeroasă. Știa că francezii nu sînt încă pregătiți și că dezordinea și fanfaronadele lor îi vor duce la dezastru ; izbuti să-l convingă pe prințul de Wales să nu dea lupta și să se retragă, primind în schimb promisiunea că regele Franței va proceda la fel și că vor urma tratative de pace.

Ioan cel Bun împreună cu alți cavaleri descreierați își bătură însă joc de cardinalul de Talleyrand și se aruncară în luptă ca niște nebuni. Rezultatul este cunoscut. Cardinalul, cu tot refuzul întîmpinat, dăduse ordin întregii sale suite să-l susțină pe Ioan cel Bun. Englezii nu i-au purtat pică. După aceea, el a dus din nou tratative pentru ușurarea urmărilor dezastruoase ale înfrîngerii. Avea o cultură vastă. Era o minte pătrunzătoare, speculativă și dovedea multă chibzuință în acțiunile sale. Petrarca este plin de admirație față de el. Era celebru pentru vederile lui largi. A fondat la Toulouse un colegiu, cu jumătate din locuri rezervate copiilor din Périgord. Noii veniți erau prezentați de conte, dar nu erau admiși decît dacă erau considerați apți de către ceilalți elevi. Mai mult chiar, capelanii însărcinați cu administrarea colegiului erau aleși de elevi cu o majoritate de două treimi, la fel ca în conclavul în care erau aleși papii. Pare ceva de vis, dar în secolul al XIV-lea monseniorul de Talleyrand se găsea cu adevărat în avangardă.

Avea însă și cusururi : îi plăceau fastul și banii ; în ciuda generozității și a risipei sale, el a lăsat nepoților săi o imensă avere. Întrucît această nemăsurată bogăție nu provenea din sărăcăcioasele redevențe ale tot atît de sărăcăcioșilor lui vasali, lumea spunea că el se ocupa cu operații comerciale puțin compatibile cu crucea ce o purta pe piept și că uluitoarele lui tratative diplomatice semănau prea adesea cu unele mănoase operații financiare. Se afirma că participase la mai multe răpiri, printre care și aceea a Mariei de Anjou, sora reginei Neapolului, săvîrșită de nepotul și complicele lui, contele de Duras, pe care l-a scos apoi din închisoare și l-a scutit de pedeapsă. Dar cîte nu se pot spune pe seama unui Talleyrand, cardinal, diplomat, pedagog, financiar, chiar dacă le făcea pe toate la perfecție ? Doar cucernicia îi era deficitară.

Cu cine seamănă el ? În orice caz, nu cu tatăl său, ci mai curînd cu un strănepot numit Charles Maurice.

La sfîrșitul secolului al XV-lea și la începutul celui de-al XVI-lea,

a meritat admirație un alt Talleyrand, ascendent direct al personajului nostru. Este vorba de Jean de Talleyrand, senior de Grignols și de Chalais, viconte de Fronsac, cunoscut la curtea lui Carol al VIII-lea, al cărui șambelan era (asemenea urmașului său Charles Maurice, care avea să fie șambelanul lui Napoleon, Ludovic al XVIII-lea și Carol al X-lea), sub numele de d-l de Grignaux (provenit de la Grignols). Brantôme, care l-a cunoscut, scrie despre el numindu-l tot d-l de Grignaux [1].

Prim șef al prînzurilor regale, cavaler de onoare al reginei Ana, acesta a reprezentat nobilimea Périgord-ului în adunarea Stărilor generale din 1484. După moartea lui Carol al VIII-lea, el și-a menținut funcțiile (și averea) și sub domnia lui Ludovic al XII-lea. Brantôme arată că acesta cunoștea arta de a primi, că vorbea fermecător nu numai franceza, ci și alte limbi, făcînd adevărate minuni în soliile ce i se încredințau. Cu aerul cel mai nevinovat, juca numeroase farse lipsite de respect persoanelor regale. Regina Ana îi ceru odată s-o învețe în spaniolă cîteva cuvinte de bun venit, pe care voia să le adreseze ambasadorului Spaniei. Brantôme ne povestește că *„d-l de Grignaux i-a spus o mică porcărie, pe care ea a învățat-o pe dată... D-l de Grignaux îi povesti regelui întîmplarea și acesta o găsi nostimă, cunoscînd caracterul lui vesel și glumeț"*. Dar, cînd regina află înțelesul celor ce urma să i le spună ambasadorului, se înfurie și *„voi să-l izgonească pe d-l de Grignaux"*.

Acest Talleyrand a jucat un rol foarte puțin obișnuit în căsnicia lui Ludovic al XII-lea. Acesta, neputînd avea un moștenitor în linie bărbătească de la Ana de Bretania, se căsători cu sora lui Henric al VIII-lea, care avea șaisprezece ani. Lucrurile însă nu se schimbară, întrucît regele era îmbătrînit înainte de vreme ; dealtfel, tînăra regină nesatisfăcută prezenta o primejdie de îndată sesizată de Luiza de Savoia, mama lui Francisc d'Angoulême, moștenitorul prezumtiv al tronului. Regele fiind neputincios, nu se va găsi oare un gentilom binevoitor care să-i ia locul ? Dar Luiza voia ca fiul ei să ajungă rege. Iată de ce ea îl însărcină pe Talleyrand de Grignaux să vegheze asupra tinerei regine și să împiedice pe orice purtător de pantaloni să se apropie de ea.

Sarcina lui nu era ușoară, pentru că sora lui Henric al VIII-lea era, așa cum spunea el, văzînd mai multă grijă de adevăr decît de respect, *„mai mult nebună decît regină"*. Ea îl iubea pe ducele de Suffolk, căruia izbutise să-i obțină numirea ca ambasador la Paris. A fost nevoie de toată dibăcia unui Talleyrand pentru a dejuca viclenia acestor amanți ; datorită vigilenței lui, fiul Luizei de Savoia deveni rege după moartea lui Ludovic al XII-lea, sub numele de Francisc I. Astfel, domnul de Talleyrand de Grignaux rămase în cele mai bune relații cu noul rege, așa cum fusese și cu ceilalți doi predecesori ai acestuia. Nu orice curtean reușea să se mențină favoritul a trei suverani.

După cum se vede, iscusința este o trăsătură a familiei. Totuși, atunci cînd ramura ei mai veche a fost deposedată, ramura mai tînără — Grignols, Chalais, Excideuil — nu putu să-și recapete comitatul. Aceasta păstră doar titlurile și prenumele, pe care le vedem transmise de-a lungul generațiilor, din secolul al IX-lea pînă în al XX-lea : Hélie, Archambaud, Adalbert. Nu-

[1] In 1834, un dușman al lui Talleyrand, prevalîndu-se de acest nume, va scrie că Talleyrand nu era nobil și cobora dintr-un anume Grignaux.

mele de Hélie era încă foarte răspîndit în Périgord în secolul al XIX-lea. Cel de Talleyrand este însă unul care s-a fixat în familie. Primii doi conți au fost supranumiți *Taillefer ; Taille rang* sau *Talleran* a apărut în secolul al X-lea, înainte de a lua forma de Talleyrand. Se pronunța Taille-rang sau Tal-rang. În Périgord se mai spune încă Taille-rang, iar la Reims se vorbește de monseniorul de Taillerang. Un raport de poliție din 1792 pomenește de Tailleran, ceea ce ne atestă pronunțarea din epoca respectivă la Paris. Dar n-au fost transmise numai titlurile și prenumele, ci și unele trăsături de caracter : îndrăzneala și cutezanța, îmbinate cu o înclinare spre negociere și meditație, o irezistibilă nevoie de lux, finanțată prin felurite combinații iscusite, pe scurt, o labă de catifea cu gheare de felină mare. Toate aceste ingrediente, dozate de arbitrariul eredității, dau personalități diferite, dar ușor de recunoscut prin cel puțin o trăsătură dominantă : orgoliul. Deviza lor sună : *„Numai Dumnezeu"*. Dar, după cum îi cunoaștem noi pe acești *„lei de aur cu coroane azurii"*, ne dăm seama de sensul adevărat al acestei devize : Dumnezeu se află în cer și deci nu le stă în cale ; regele se află la Paris și deci e cam tot atît de departe ; rămîne Périgordul. Aici, nimeni altcineva nu are puterea : *Numai Talleyrand.*

În 1613, șeful familiei Talleyrand era Daniel, prinț de Chalais, conte de Grignols, marchiz de Excideuil, baron de Beauville și de Mareuil. Toate aceste domenii erau situate în Périgord. El se căsătorise cu Jeanne de Montluc, fiica celebrului mareșal. Unul dintre fiii lui, conte de Chalais, prieten al lui Ludovic al XIII-lea și al lui Gaston d'Orléans, fu cel care încercă să-l omoare în două rînduri pe Richelieu. La prima încercare fusese grațiat, dar cea de-a doua îl costă capul. Regele obținu ca el să fie scutit de tortură, însă călăul care l-a decapitat la Nantes în 1626, un începător, a fost nevoit să facă mai mult de treizeci de încercări. În această familie se întîmpla mereu ceva neplăcut. Un nepot al lor, Gabriel, fu ucis în 1714 la asediul Barcelonei ; fiul acestuia, marchizul de Talleyrand-Périgord, fu omorît la asediul orașului Tournai, în 1745. El se căsătorise cu Marie-Elisabeth Chamillart, nepoata ministrului de finanțe al lui Ludovic al XIV-lea, a cărui mamă era Marie-Françoise de Rochechouart-Mortemart, fiica ducelui de Mortemart, care fusese căsătorit cu fiica lui Colbert. Talleyrand cobora deci din Colbert și Chamillart. Desigur că această ereditate n-a putut avea decît o influență bună asupra simțului său pentru afaceri. Din partea lui Mortemart-Rochechouart a primit moștenire anumite calități spirituale, strălucite și caustice, cunoscute sub numele de *„spiritul Mortemart"* și pe care străbunica eroului nostru, marchiza de Montespan, l-a folosit cît se poate de bine la curtea Regelui Soare. Doi dintre ascendenții lui imediați muriseră deci în război. Averea lor nu corespundea însă nici vitejiei și nici titlurilor purtate. Se pare că în anticamera miniștrilor de la Versailles ei n-au izbutit să facă isprăvi tot atît de frumoase ca pe cîmpul de luptă. Este posibil ca abilul lor strănepot Charles Maurice, de a cărui viață ne ocupăm, să fi reflectat la momentul potrivit asupra evidentei disproporții existente între mărimea serviciilor aduse și zgîrcita răsplată primită de strămoșii săi. El va ști să repare supărătoarea scăpare a acelor guverne prea bine slujite și va cere să fie plătit întotdeauna dinainte.

Cel mai mare dintre copiii marchizului de Talleyrand și ai Mariei de Chamillart este Charles-Daniel, conte de Talleyrand-Périgord, născut în

1734. Acesta e tatăl eroului nostru. Pe al treilea fiu, Alexandre-Angélique, îl vom regăsi ca ajutor al arhiepiscopului-duce de Reims, apoi el însuşi arhiepiscop de Reims şi mai pe urmă, pînă la moartea sa, în 1821, cardinal-arhiepiscop al Parisului. Acesta a fost unchiul cardinal al lui Charles Maurice. Charles-Daniel s-a căsătorit la şaisprezece ani, în 1751, cu Marie-Victoire-Eléonore de Damas d'Antigny. Deşi făcea parte din cea mai înaltă societate a Burgundiei, ea n-a adus ca zestre decît o rentă de 15 000 de livre, iar soţul ei, cu toate că era fiul mai mare al unei atît de ilustre familii, nu dispunea nici el de mai mult ; pentru persoane de asemenea rang era puţin. Tînăra soţie era cu şase ani mai mare decît soţul ei. Căsnicia lor părea un fel de miracol într-un secol atît de libertin : s-au iubit tot timpul ca doi amanţi. Contele de Périgord comanda un regiment, iar contesa deţinea o slujbă la curte. Căsătoria lor a fost celebrată în noua şi alba biserică Saint-Sulpice, iar locuinţa au avut-o în imediata ei apropiere, la numărul 4 pe strada Garancière, în casa marchizei de Talleyrand, mama lor. În această casă, care există şi azi, dar transformată, s-au născut cei patru copii ai lor. Primul dintre ei a murit tînăr, al doilea a fost Charles Maurice, care s-a născut la 2 februarie 1754 şi a rămas astfel cel mai mare ; apoi s-au mai născut Archamabaud în 1762 şi Boson în 1764.

Puiul de leu tratat ca o pisică de rînd

Charles Maurice a fost botezat chiar în ziua naşterii şi l-a avut ca naş pe unchiul său, viitorul arhiepiscop. La ieşirea de la Saint-Sulpice a fost încredinţat unei doici, care l-a dus în locuinţa ei din faubourgul Saint-Jacques. Copilul n-a stat niciodată multă vreme în sînul familiei. Trecură patru ani şi părinţii încă nu se interesară de el. Nimeni nu aflase de accidentul care-l schilodise. Doica îl aşezase la numai cîteva luni pe un scrin de pe care a căzut, frîngîndu-şi piciorul. Biata femeie nici nu băgase de seamă. Copilul a crescut, oasele s-au sudat cum au putut şi astfel a rămas şchiop. Această infirmitate poartă numele de „varus accidental". S-ar putea crede că acest accident regretabil a fost de natură să stîrnească oarecare compătimire : nici vorbă însă de aşa ceva. El a fost, dimpotrivă, obiectul celor mai răuvoitoare insinuări. Unii biografi ar fi fost satisfăcuţi ca acest picior diform să fi avut un caracter ereditar, pentru că în afelul acesta, încetînd să mai fie o infirmitate, se transforma într-o tară. Doctorul Cabanès susţinea că un defect ereditar de acest fel este însoţit şi de anumite anomalii intelectuale şi morale. Iată o teorie care ar fi îngăduit sufletelor nobile ale Restauraţiei să explice renegarea credinţei în Dumnezeu a fostului episcop de Autun printr-o deformare mintală. Nu s-a insistat prea mult asupra acestui lucru, pentru că domnului de Talleyrand i se puteau imputa numeroase vicii, dar era mai greu să fie învinuit de imbecilitate, fie ea chiar intermitentă.

Încă din prima copilărie, Talleyrand n-a putut umbla decît sprijinit într-o cîrjă rudimentară. La Valençay şi la muzeul Carnavalet pot fi văzute încălţări de-ale lui Talleyrand. Piciorul drept era infirm, iar gheata avea forma unui picior de elefant, dotată cu o armătură metalică, avînd

o tijă care urca de-a lungul piciorului și era fixată sub genunchi într-o brățară de piele. Un adevărat aparat de tortură.

Accidentul a fost tragic prin consecințele pe care le-a avut pentru viața lui Talleyrand. Din ziua în care copilul și-a frînt piciorul, viața lui a făcut și ea o cotitură, luînd un alt curs.

Talleyrand în *Memoriile* sale procedează ca toți autorii de memorii: își pledează cauza. Dar noi nu trebuie să ne lăsăm înșelați. Desigur că Talleyrand merită să fie crezut pentru cele mai multe dintre afirmațiile lui; în schimb, este diabolic de periculos în privința așa-numitelor „lucruri ținute de el sub tăcere". Cu rare excepții, pe care le vom semnala la timp, el nu minte decît omițînd. Ceea ce afirmă este adevărat, pentru că minciuna perfectă este imposibilă și a trînti o minciună grosolană este un lucru prostesc, vulgar și mai ales ineficace, adică tocmai contrariul celor urmărite de Talleyrand. Iată de ce a recurs la ascunderea realității. Spunea adevărul pentru a lăsa în umbră ceea ce, fiind important și periculos, trebuia tăinuit. Sinceritatea lui nu poate înșela decît pe niște creduli și asta e ceea ce a vrut.

În ce privește copilăria, adevărul corespunde întocmai cu istorisirea din *Memorii:* a fost părăsit timp de patru ani și încredințat unei femei din popor, care a procedat cum a tăiat-o capul; Talleyrand nu s-a plîns niciodată de ea. Dar a îndrăznit în două sau în trei rînduri să lase a se înțelege că n-a fost prea iubit. Părinții lui erau atît de atașați unul de altul, încît copiii nu mai însemnau pentru ei mare lucru. Părăsirea lui mai poate fi explicată, parțial, și prin ideile frecvente în epoca aceea în mediul respectiv cu privire la educarea copiilor. Părinții lui Charles Maurice aparțineau acelei pături a curții din jurul delfinului și fiicelor lui Ludovic al XV-lea care era cunoscută pentru rigorismul și cucernicia ei formalistă, intransigența tradiționalistă și groaza față de ideile la modă. Ar fi o mare greșeală să-i acuzăm fără circumstanțe atenuante. De asemenea, nici pentru „asprimea" lor nu trebuie judecați, căci ea era generală. „Sensibilitatea nu răscolise încă inimile". Un membru al familiei Noailles povestește că ori de cîte ori se ducea la tatăl său, mareșalul, care-și avea apartamentul la Versailles. era trezit la cinci dimineața, înghițea repede o supă de napi, lucra cu preceptorul, făcea călărie, înghițea din nou o supă de varză și de napi cu carne fiartă, de vită sau de porc, reîncepea munca și îi era uneori atît de foame, încît încerca să șterpelească o bucată de carne din farfuriile de argint aurit strînse de la masa părintească, iar dacă valeții îl dădeau de gol, atunci tatăl poruncea să fie bătut. Cel puțin acest Noailles locuia cu părinții, îi vedea, le vorbea, primea bătaie cu biciul și era sigur că cineva se ocupă de el. Douăzeci de ani mai tîrziu ajunsese la modă Jean-Jacques; doamne care nu se aplecaseră niciodată asupra unui leagăn de copil puteau fi văzute alăptîndu-și progeniturile în lojile operei: era la modă. Ceea ce nu înseamnă că acasă erau mame bune.

Părinții lui Charles Maurice erau foarte ocupați la curte: contele de Périgord era însoțitor al delfinului, iar contesa — doamnă de onoare. S-ar putea ca, prinși între Versailles și Paris, ei să nu fi avut destul timp să se gîndească la copii lor. Ceea ce este, totuși, neobișnuit la contele și contesa de Périgord e că n-au avut față de fiul lor infirm aceeași atitudine ca față de cellalți copii ai lor. Dacă asprimea se explică, nedreptatea însă,

nu. Şi dacă este ceva scandalos aici, aceasta constă în diferenţa de tratament, şi nu în severitatea educaţiei. Despre acest scandal nu ne pronunţăm noi, ci însuşi fratele contelui, judecător regal al Périgordului. Probabil că în cazul nepotului s-a petrecut ceva prea izbitor, din moment ce unchiul lui Charles Maurice şi-a permis să-i dea cumnatei sale o lecţie foarte usturătoare.

Faptul s-a petrecut în timp ce copilul se afla la doica din faubourgul Saint-Jacques. Fratele lui mai mare murise, Archambaud nu se născuse încă, astfel că el era, de fapt, singurul moştenitor al familiei [1].

Unchiul lui, judecător regal al Périgordului, îşi făcea serviciul la marină şi, la întoarcerea dintr-o lungă călătorie, voi să-şi cunoască nepotul. I s-a spus să se ducă să-l vadă în satul unde fusese aproape uitat. *„Îl găsi acolo pe un maidan acoperit de zăpadă, vînînd vrăbii împreună cu fratele lui de lapte, amîndoi la fel de zdrenţăroşi. Marinarul indignat îl luă de mînă pe micul Maurice, îl duse acasă la părinţi, lăsîndu-l aşa murdar cum era, şi-l introduse în salonul în care doamna, mama lui, primea vizite de etichetă"*.

„Dragă soră — spuse el —, *iată-l pe urmaşul în linie directă a prinţilor de Chalais, posesorul unui blazon purpuriu cu trei lei de aur, cu gheare, limbi şi coroane azurii şi cu o coroană ducală, purtînd deviza „Numai Dumnezeu". Haideţi, monseniore* — se adresă el copilului —, *îmbrăţişaţi-o pe doamna, căci e mama voastră"*.

Desigur că unele amănunte sînt datorate imaginaţiei povestitorului. Fapt este că Talleyrand n-a fost niciodată sărutat nici de mama, nici de tatăl lui. Acestea fiind spuse, fondul anecdotei rămîne adevărat.

Talleyrand, exilat la Londra în 1792, ruinat, aflat în dizgraţie şi într-un moment de descurajare, excepţional în viaţa lui, a lăsat să-i scape această mărturisire, culeasă de un povestitor binevoitor. Într-un moment de restrişte şi-a dat seama de izvorul tuturor nenorocirilor lui : indiferenţa părinţilor şi infirmitatea sa ca o consecinţă a acesteia.

Cum am mai putea crede în dragostea acestor părinţi, cînd vedem că micul infirm, îndată după moartea fratelui mai mare, este dat în grija străbunicii ?

Şi ce ne mai este dat să vedem ? După ce a fost adunat de pe maidanele mahalalei, este încredinţat unei guvernante, desigur plină de zel, pe care copilul a iubit-o şi a respectat-o ca şi pe doica de la care fusese luat, căci Talleyrand nu este niciodată sever cu cei ce-l servesc, ci, dimpotrivă, le arată bunăvoinţă, recunoştinţă şi chiar afecţiune.

Copilul de patru ani împreună cu guvernanta sînt îmbarcaţi în poştalionul de Bordeaux. Aceasta fiindcă nu s-a găsit altceva mai ieftin. Poştalionul urma să-i lase, pe parcurs, la castelul din Chalais, la străbunica lui. Şaptesprezece zile au fost trambalaţi ca să străbată patru sute douăzeci de kilometri ! Guvernanta se numea d-ra Charlemagne : poate că destinul a vrut să dea astfel puţină strălucire acestei jalnice călătorii, care pentru tînărul senior nu reprezenta decît un exil.

Părinţii se şi hotărîseră : micul infirm nu le va fi moştenitor, cu toate că el rămăsese cel mai mare. Trimiterea lui la Chalais era grăitoare. Copilul

[1] Citat de Jacques Vivent : *La vie privée de Talleyrand*, şi reprodus după *Enciclopedia britanică*.

care nu rîdea, nu se juca, nu era sărutat, care nu trăia în casa părinților săi, copilul copleșit de tristețe a simțit că nu era ca „ceilalți". Micul Maurice fusese deja îndepărtat din cadrul familiei, desigur, fără să i se fi spus deschis acest lucru. Sentimentul de frustrare și nedreptate n-a putut decît să-i agraveze durerea de a se ști infirm. Să nu uităm că, pînă-n ultima lui zi, ori de cîte ori punea piciorul pe pămînt, durerea îi reamintea infirmitatea și dizgrația care-i fuseseră hărăzite din cea mai fragedă copilărie. Ceea ce rămîne însă și mai dramatic pentru acest copil este faptul că suferise o înjosire de neuitat din partea propriilor săi părinți. Totul decurge de aici. Mai tîrziu, toate jignirile, au pălit în fața acestei desperări fără leac. Niciodată nu s-a mai putut el mîngîia de acest eșec al dragostei și al simțului lui de dreptate. Cei mai mulți dintre contemporanii, dușmanii și biografii lui nu cunoșteau sau se făceau că nu cunosc taina sfîșietoarei sale copilării. Ei l-au prezentat pe Talleyrand ca pe un fiu denaturat. El nu se făcuse însă vinovat decît de faptul că părinții îl trataseră ca pe un intrus. Își aveau și ei motivele lor. Fiul lor n-avea dreptul să fie în același timp și șchiop și un Talleyrand. Și l-au făcut s-o simtă din plin.

Primele clipe plăcute de viață

Pînă la plecarea la Chalais, el nu avusese parte decît de o biată copilărie nefericită ; perioada adolescenței avea să adîncească și mai mult rana, dar pînă atunci, el face cunoștință, la Chalais, cu primăvara vieții. Străbunica lui, Marie-Françoise de Rochechouart-Mortemart, fiica ducelui de Mortemart și nepoata lui Colbert, avea șaptezeci și doi de ani în 1758, cînd l-a primit la ea pe micul Maurice, în vîrstă de patru ani. Pentru copil, evenimentul fu o încîntare. El petrecu aproape doi ani în intimitatea acestei aristocrate, aureolată de fastul de la curtea lui Ludovic al XIV-lea, unde trăise. Pe lîngă aceasta, ea se mai bucura în ochii copilului de un prestigiu și de un farmec nemaicunoscut : îl iubea. Pentru prima dată era iubit de cineva care nu-i era nici doică, nici guvernantă, nici slujnică. El înflorea. Rana fără leac pe care o purta în fundul inimii primi un balsam binefăcător : zîmbetul și îmbrățișarea unei bunici, care făceau să simtă pentru prima dată dragostea cuiva. *„Perioada petrecută la Chalais mi-a lăsat o adîncă impresie"*, scrie el în *Memorii.* Dragostea aceasta atît de discretă și duioasă avea, într-adevăr, înfățișarea, tonul, manifestările care corespundeau întocmai aspirațiilor și înclinațiilor celor mai intime ale micului nobil. El și-a descoperit atunci în mod instinctiv, dar memorabil, propria personalitate. Privind-o, ascultînd-o pe străbunică și pe cei din jurul ei, el s-a deprins cu felul de viață propriu neamului său, a avut deodată în fața ochilor reprezentarea lui vie. Acolo, între patru și șase ani, s-a făurit în el o anumită imagine despre societate și despre sine, odată cu esențiala, inexprimabila și neclintita convingere că, fiind croit din aceeași mătase și format din același oțel ca bătrîna prințesă, nu va putea fi niciodată altceva decît un mare senior.

Iată ce înfățișare avea inițiatoarea lui în acest tainic cult al aristocrației : *„Doamna de Chalais era o persoană foarte distinsă ; mintea, limba-*

jul, noblețea purtărilor ei, pînă și sunetul glasului aveau un mare farmec. Ea mai păstra ceea ce se numea spiritul familiei Mortemart, al numelui pe care-l purta... I-am plăcut... Ea m-a făcut să cunosc un fel de blîndețe pe care n-o mai simțisem pînă atunci. Este prima femeie din familie care s-a arătat duioasă cu mine".

Mai tîrziu, în pragul bătrîneții, avea să scrie în *Memorii: „Este și prima care m-a făcut să gust fericirea de a iubi, — răsplătită fie pentru asta! ...Da, o iubeam mult. Memoria ei îmi este încă foarte scumpă! De cîte ori n-am regretat-o în timpul vieții mele! De cîte ori n-am simțit amarnic lipsa unei afecțiuni sincere în propria-mi familie..."*

Îi plăcea mica curte care o înconjura pe bunică: *„Mai mulți gentilomi de spiță veche formau în jurul bunicii un fel de curte care n-avea nimic comun cu vasalitatea din secolul al XIII-lea, dar unde deprinderea de a respecta se îmbina cu cele mai înălțătoare sentimente"*. Talleyrand a fost atît de adînc influențat de această curte de la Chalais, încît a căutat în tot cursul vieții să refacă acest univers minuscul și fermecător. Va reuși să-l reconstituie, însă mult mai tîrziu, la Valençay. El înșiră numele acelor bătrîni seniori ale căror familii nu sînt încă toate stinse în Périgord și cărora *„le plăcea s-o însoțească în fiecare duminică la slujba parohială, îndeplinind fiecare pe lîngă ea funcții înnobilate de marea lor politețe. Lîngă pupitrul de rugăciune al buncii se afla un scăunel pentru mine"*. Iată cum evocă el acele personaje din alte vremuri: *„Semănau cu vechile lor castele, aveau în ei ceva măreț și statornic; lumina pătrundea cu zgîrcenie, dar era plăcută; înaintau cu o nobilă încetineală spre o civilizație mai luminoasă"*. Iată înțelepciunea: evoluția pe nesimțite spre o civilizație mai luminoasă. Aduce cu un citat din Voltaire! Nu e raiul pe pămînt, ci viața stăruitoare și laborioasă a unui popor care progresează încet spre o viață de mai mult belșug și libertate.

Era în același timp spectator și actor în micul teatru unde se juca spectacolul unei mari civilizații. Se iniția în viața celor de la curte. Privindu-i pe acești bătrîni nobili cum o serveau pe bunică, învăța încă de pe atunci să devină cel mai iscusit șambelan al Europei.

La cinci ani, el remarca, asemenea unui adevărat șef de protocol, amănuntele toaletei bătrînei prințese, care, întorcîndu-se de la biserică, primea pe bolnavi în spițeria castelului: *„Bunica ședea într-un fotoliu mare de catifea; avea în fața ei o masă mare neagră de lac vechi; rochia de mătase era garnisită cu dantele; purta o cascadă de panglici și funde la mîneci, după anotimp, manșetele cu desene mari aveau trei rînduri de voal; o etolă, o bonetă cu fundă, o scufie neagră înnodată sub bărbie formau găteala ei de duminică, care era mai îngrijită decît cea din restul zilelor..."*

O altă fericită descoperire a copilului erau sentimentele de dragoste și respect pe care i le arătau oamenii din Chalais. *„Copacii buni nu degenerează* — îi spuse un țăran —, *o să fiți și dumneavoastră un om bun"*. Iată ce scria bătrînul prinț de Talleyrand amintindu-și de acești oameni cumsecade din Chalais: *„Dacă în diferite împrejurări mi-am păstrat o anumită noblețe a sentimentelor nepătate de aroganță, dacă-i iubesc, dacă-i respect pe oamenii bătrîni, atunci desigur că la Chalais, lîngă bunica, am deprins toate aceste sentimente alese ce le înconjurau pe rudele mele din acea provincie și de care ele se bucurau mult..." (Memorii).*

El mai notează, nuanță foarte importantă a sensibilității lui, faptul că datorită acestor oameni cumsecade a știut să arate celor simpli *„sentimente afectuoase, duioase chiar, dar fără prea multă familiaritate"*.

La Chalais a învățat să citească, să scrie și chiar să vorbească puțin dialectul local.

Abia se scurseră doi ani, cînd fu rechemat la Paris. Își părăsi bunica plîngînd. Nu s-au mai revăzut, dar nu s-au simțit niciodată despărțiți. Prințesa de Chalais a rămas vie în sufletul lui, ca o icoană luminoasă a dragostei, a nobleței și a bunătății. D-ra Charlemagne a făcut cu el și călătoria de întoarcere ; au luat din nou poștalionul și, după o călătorie istovitoare, au ajuns la Paris în zorii zilei de 1 septembrie 1760. Avea șase ani și jumătate. Fusese atît de fericit cum nu avea să mai fie niciodată.

„Fii cuminte, fiule"... și nu străluci prea mult

Fu redat în mod brusc destinului său. Un bătrîn servitor al părinților îl aștepta în rue d'Enfer, la sosirea diligenței de Bordeaux. *„M-a condus direct la colegiul din Harcourt. La prînz am luat masa la cantina de acolo"*. Ce primire ! După șaptesprezece zile de hurducături, după doi ani de despărțire, părinții nu s-au interesat nici de sănătatea, nici de progresele, nici de infirmitatea lui. N-au avut nici cel puțin curiozitatea să vadă cum arăta fiul lor mai mare ! S-au grăbit să-l claustreze ca pe un vinovat.

La colegiu leagă prietenie cu Auguste de Choiseul-Gouffier, cu doi ani mai mare ca el. Prietenia lor a durat toată viața... *„A împărtășit și mai împărtășește încă toate grijile, toate plăcerile, toate planurile care m-au frămîntat în cursul vieții mele"*. Îi plăcea la colegiu pentru că, fără îndoială, profesorii și colegii îl iubeau mai mult decît familia. Bineînțeles că nu era la fel ca la Chalais, dar el știa că așa ca la Chalais nu va mai fi niciodată și se obișnui cu internatul, tot fără să se plîngă, așa cum se obișnuise și cu faubourgul Saint-Jacques.

Ca profesor de filozofie îl avu pe abatele Duval, pe care nu l-a prea luat în serios. Fără să insiste, el ne împărtășește, totuși, cu un zîmbet ironic : *„Scrisese și el mica lui broșură împotriva lui Newton"*. Voltaire ar fi rîs cu poftă de această ridiculă broșură, care n-a dăunat deloc filozofiei lui Newton. Gloria abatelui Duval n-a crescut din acest motiv în ochii clarvăzătorului său elev. Mai avea și un preceptor, pe abatele Hardy, a cărui știință o împărțea cu vărul său, de la Suze. Atît vărul, cît și abatele nu i-au fost de nici un folos : erau două nulități.

După mediocrul abate Hardy, avu ca preceptor un nebun, un anume M. Hullot, care fu înlocuit apoi de domnul Langlois. Pe acesta nu-l interesa decît istoria Franței, și mai ales almanahul curții. Omul acesta prietenos nu i-a predat elevului său decît fleacuri, ca, de pildă, data balurilor de la curte. Talleyrand, niciodată sever, spune zîmbind : *„Dacă între timp am cedat, totuși, tentației de a participa la mari acțiuni publice, nu domnul Langlois a fost cel ce mi-a inspirat această dorință"*. E de înțeles, dacă ne gîndim la bagajul intelectual pe care i-l transmisese... Elevul este însă atît de puțin sever cu fostul lui profesor, încît în anul 1828 găsim numele domnului

Langlois pe lista invitaților familiari ai prințului de Talleyrand ! Fostul preceptor putea fi văzut cu regularitate în salonul din strada Saint-Florentin, într-un frac de mătase, cu pantofi cu catarame, cu ciorapi negri în picioarele-i slabe, cu nasturi de stras, cu almanahul curții sub braț. Ținea tot timpul în mînă o tabacheră mare cît o zaharniță și o imensă batistă în pătrățele, în care-și strănuta știința, tot atît de ușoară ca și pudra de pe perucă.

În timpul anilor de colegiu, contele și contesa îșI invitau o dată pe săptămînă fiul la cină împreună cu preceptorul. *„Ridicîndu-ne de la masă* — scria Talleyrand —, *ne întorceam la colegiu după ce ascultam cu regularitate aceleași cuvinte : «Fii cuminte, fiule, și nu-l supăra pe domnul abate»*".

Dacă vrem o nouă dovadă a părăsirii morale în care a fost lăsat acest copil, o putem găsi în absența totală a acelor „cuvinte de duh", a acelor „semne" pe care familiile și cei apropiați le remarcă (sau le scornesc) și pe care le povestesc ca dovezi prevestitoare ale excepționalei inteligențe a oamenilor celebri. La Talleyrand, nimic din toate acestea. Un copil atît de ager să nu fi lăsat deci nici o urmă a inteligenței lui ? Sau poate n-a fost nimeni atent la primele ei semne ? Probabil că și una și alta. El nu mai avea nici o înclinare spre exteriorizare, întrucît singurele persoane al căror interes ar fi vrut să-l suscite nu se interesau de el. Știm astăzi că nimic nu e mai paralizant pentru mintea unui copil decît un climat afectiv neprielnic și că copiii lipsiți de afecțiune sînt adesea elevi mediocri. Talleyrand ne mărturisește singur că n-a fost niciodată printre elevii remarcabili ai colegiului. El recunoaște că ar fi putut învăța mai bine. *„Prea puținele încurajări pe care le-am primit, din teama de a nu da prea multă strălucire tinereții mele, au făcut să-mi petrec într-un fel destul de mohorît primii ani ai vieții*".

„Nu-l supăra pe domnul abate și fii cuminte".

S-a susținut că a fost un copil vicios. Și povestea a fost crezută, căci cum se putea ca un preot, un episcop renegat să fi fost cîndva un copil cuminte, blînd și cu purtări bune ? Or în realitate a fost un copil foarte ascultător, cam închis, trist și destul de molatec. El nu și-a dezvăluit inteligența, puterea de gîndire, memoria și nici spiritul de observație. Ceilalți ar fi trebuit să le descopere : puțină dragoste ar fi fost de ajuns. Iată o pildă a „adevărurilor" tipărite în 1834 despre copilăria prințului de Talleyrand. Aproape că nu îndrăznim să repetăm asemenea nerozii, dar trebuie s-o facem pentru că ele au constituit pînă-n zilele noastre „istoria" lui Talleyrand. Să ascultăm această poveste vrăjitorească : se pretinde în mod fals că a avut un preceptor pe nume Fouquet (nimeni n-a dat de urma acestui om). Deși imaginar, personajul acesta e înzestrat cu darul profeției. Cînd și-a văzut elevul, el ar fi strigat : *„N-o să fii niciodată decît un destrăbălat plin de curtoazie*". Ciudat fel de a începe un curs ! El ar fi povestit că tînărul Maurice de Périgord, în vîrstă de cincisprezece ani, elev intern al colegiului din Harcourt și aflat chiar sub supravegherea lui — e de presupus că era cît se poate de proastă —, a reușit să abuzeze de trei fete. Da, trei ! Și încă de trei surori. Pentru un băiat de cincisprezece ani, șchiop, intern într-un colegiu cu o disciplină severă și supravegheat de un preceptor, isprava merită toată atenția. Dar povestea atinge sublimul cînd ni se mai spune că e vorba de cele trei fiice ale unui elvețian — pe deasupra și căpitan —, ce-i drept, mort ! Căpitanul le lăsase

pe cele trei fecioare elvetice în grija nepătatei sale văduve, o adevărată redută a virtuții, pe care monstruosul licean a răsturnat-o cît se poate de ușor cu vîrful cîrjei. Povestea a fost publicată la Paris încă în timpul vieții lui Talleyrand. Astfel a fost ticluită jalnica reputație a acestui om, *„care avea toate viciile"*, fără a mai ține seama și de altele atribuite tot lui de către oameni virtuoși. Îl vom vedea în mai multe rînduri pe domnul de Talleyrand în situația de a-și făuri singur o proastă reputație pentru că avea un fel al lui superior, insolent, considerat cinic, așa cum și era de fapt; purtarea aceasta avea însă meritul de a nu înșela pe nimeni în privința cinstei lui. Dar dușmanii săi, urmărind să ne convingă de aceste vicii, nu căutau adesea decît să-și dea lor înșiși diplome de oameni cinstiți, folosind, din nefericire, căile calomniei și destul de des pe cele ale neroziei.

În perioada cît s-a aflat în școală a fost bolnav de vărsat de vînt. N-a fost primit în casa părintească, ci transportat la o infirmieră din strada Saint-Jacques. În afară de această femeie, nimeni nu s-a interesat de boala lui. S-a vindecat ca prin minune și frumosul lui chip n-a rămas ciupit ca cel al prietenului său Mirabeau.

Micul bolnav, lăsat în părăsire, însingurat, fusese încă o dată crunt rănit și-și întări atunci convingerea că nu era iubit, în timp ce frații lui erau. Archambaud și Boson trăiau în mijlocul familiei, își vedeau în fiecare zi părinții, le vorbeau (poate că și erau sărutați uneori), în sfîrșit, se simțeau copiii părinților lor.

„M-am simțit izolat, fără sprijin, închis în mine. N-am de ce să mă plîng, deoarece cred că aceste închideri în mine mi-au grăbit dezvoltarea puterii de gîndire. Celor îndurate în primii ani le datorez folosirea timpurie a acesteia și obișnuința de a gîndi mai adînc, pe care poate nu le-aș fi avut dacă în viață aș fi întîlnit numai mici prilejuri de mulțumire..."

După o asemenea copilărie, Talleyrand nu va fi infirm numai de un picior... Suferința l-a înăsprit, singurătatea l-a obișnuit cu meditația și cu tăcerea. Toată viața a căutat să atenueze ceea ce îi dăuna sau îl indispunea, să nu consimtă niciodată să recunoască o înfrîngere drept înfrîngere și o jignire drept jignire. Asta nu l-a împiedicat să „gîndească profund", să vadă dacă la rădăcina unei înfrîngeri sau a unei jigniri n-ar putea să găsească un nou izvor de putere și mîndrie sau, poate, de cîștig. De asemenea, își punea tot felul întrebări. De pildă: din ce motive l-au îndepărtat părinții din casă și nu l-au iubit? Pe ce principii se bazau ei? Ce morală, ce religie sau ce interes le dicta o asemenea purtare? Ce valoare umană pot avea o religie și o morală care îngăduiau o atît de cruntă nedreptate ca aceea a cărei victimă era?

O asemenea frămîntare solitară, alimentată de amărăciune și nedreptate, a făcut dintr-un copil ieșit din cel mai conformist mediu din lume un om de stat revoluționar, deși era profund atașat de tradiții. Aici se află drama vieții sale: încerca să împace lucruri care erau de neîmpăcat.

Dar nu aflase încă ceea ce era mai rău. Nu știa încă ce hotărîseră să facă cu el. Să-l ascultăm: *„De atunci am înțeles că părinții mei, hotărîndu-se, din considerente pe care le socoteau drept un interes al familiei, să mă împingă spre o situație pentru care n-aveam nici o înclinare, se temeau ca nu cumva, văzîndu-mă prea des, să le slăbească hotărîrea de a duce la îndeplinire acest plan"*.

„*Situația*" pe care nici nu îndrăznește s-o numească era preoția. Acești buni părinți înlăturau de la început riscul de a se dovedi slabi și de a se lăsa înduioșați în ziua în care aveau să-l constrîngă să primească „situația" pe care el n-o dorea și pe care a respins-o toată viața. Nu le-a fost prea greu să se pună la adăpost de el : Maurice fusese șters din inima lor înainte de a fi intrat. Fusese îngropat de viu dintr-un „interes de familie".

Cu cîtă discretă ironie și amărăciune mai adaugă el : „*Această teamă este o dovadă de dragoste pentru care le mulțumesc*". Se mulțumea doar cu ceea ce i se mai lăsa.

Calea seminarului duce la cer sau la avere ?

In 1769, cînd împlini cincisprezece ani, părinții hotărîră să facă unele cheltuieli cu el : îl trimiseră pentru un timp la unchiul lui, succesorul arhiepiscopului-duce din Reims, cardinalul de la Roche-Aymon. Nu era vorba de o vacanță, ci de un mijloc de a-l obișnui cu gîndul că într-o zi va fi preot. A fost din nou expediat fără nici un rămas bun, dar de această dată nu a mai fost îmbarcat într-o diligență publică și amănuntul nu i-a scăpat. „*Intrucît pentru o familie ca a mea nu era decent să cobor dintr-un poștalion în fața arhiepiscopiei, mi s-a organizat o călătorie mai comodă decît cea la Chalais. O trăsură specială de poștă m-a dus în două zile la Reims*".

Oare tot pentru păstrarea bunului nume al familiei a fost rugat să-și pună o sutană îndată după sosire ? Lovitura a fost grea. A înțeles dintr-o dată tot ce-l aștepta. Pînă atunci avusese numai unele bănuieli, dar acum se izbise de o groaznică realitate. Nu i s-a dat niciodată nici cea mai mică explicație. Se știa că pînă la urmă va înțelege și se va supune. Aluneca pe o pantă la capătul căreia urma să ceară să fie preot și să rămînă înlănțuit *ad vitam aeternam*... doar pentru satisfacerea unui „*interes de familie*".

Nu lasă să se vadă nimic din groaza și dezgustul său. Avea de mult o mare pricepere în ascunderea sentimentelor ce nu-i priveau pe alții. Maică-sa crezu că totul se rezolvase cu bine. Ea scria bucuroasă : „*Fiul meu se simte foarte bine în noua lui situație*". Ce fel de situație ? A pune o sutană peste haine, imitînd un copil din cor, nu e o situație, doamnă, ci o mascaradă.

Din punctul dumneavoastră de vedere, doamnă, totul izvorăște din respectarea formelor și a rîtualului tradițional — chiar și credința. L-ați înșelat pe fiul dumneavoastră în vîrstă de cincisprezece ani. Dar odată cu el l-ați înșelat și pe Dumnezeu : dumneavoastră, o cucernică fără cusur, ați săvîrșit lucrul cel mai nereligios de pe lume. Pentru a vă asigura că vi se va da toată dreptatea, ați luat de partea dumneavoastră biserica, propriile dumneavoastră principii și tradiții, precum și întreaga societate. Toate acestea împotriva unui biet băiețel fin, simțitor și pe deasupra ascultător. El nu s-a opus — din mîndrie. Nu s-a răzvrătit deoarece considera un asemenea lucru nedemn de el și de dumneavoastră. S-a supus. Lucrul vi s-a părut firesc, însă era departe de a fi așa. L-ați înșelat, iar el, în schimb, v-a mințit. Deoarece tot ce se bizuie pe minciună se prăbușește curînd, sînteți răspunzătoare pentru întregul dezastru moral ce a urmat. Ați renunțat la fiu, și atunci a renunțat și el la mamă. Nu v-a condamnat niciodată, dar nici nu v-a iertat. Victima era el.

Ați reușit, doamnă, să faceți din copilul renegat, fără a vă da cîtuși de puțin seama, cel mai ilustru dintre Talleyrand-Périgorzi, cel mai ilustru dintre diplomați, omul cel mai puțin înțeles și cel mai puțin iubit de națiunea căreia i-a adus, totuși, mari servicii. La început a fost trădat de propria lui mamă ; după aceea, toate celelalte trădări n-au mai avut nici o importanță.

Lucrurile acestea trebuiau spuse pentru că ele includ tot ceea ce va urma pînă va ajunge pe patul morții.

* * *

La curtea princiară a cardinalului arhiepiscop-duce din Reims, tînărul Talleyrand începu să-și formeze unele păreri care nu corespundeau de fel cu cele așteptate de părinții lui. Ei au crezut că bogăția, fastul, onorurile, eleganța unui mare prelat îl vor încînta cu strălucirea lor pe Charles Maurice și că el va ști să vadă în acest prinț al bisericii o prefigurare a ceea ce va ajunge el într-o zi. Numele, sprijinul de care se bucura familia la curte și, în sfîrșit, inteligența și distincția lui naturală, toate îl destinau să devină un nou cardinal de Périgord, un Richelieu, un Mazarin, un Fleury. Un tînăr abate de Périgord, făcut preot în umbra prielnică a mantiilor roșii, nu va întîrzia să-și vadă propria sutană trecînd de la negru la violet, în așteptarea transformării ei în una purpurie. Toate acestea nu erau un vis. Pentru epoca aceea și pentru o familie ca a lui treaba era dinainte rezolvată.

Din nefericire pentru regulile societății, ale moralei și ale religiei stabilite în 1764, tînărul Talleyrand era un „contestatar". Amărăciunea strecurată picătură cu picătură în adîncul inimii și al singurătății lui, precum și profunda înțelegere pe care o avea despre lume îl hotărîră să pună în discuție înaintea tribunalului propriei sale conștiințe o ordine socială și o religie care-i călcau în picioare libertatea și personalitatea. Cu o răbdare, un calm, o măsură și o uluitoare putere de pătrundere, care fac din el un contestatar de un stil cu totul opus furiosului romantism al contestatarilor de azi, el a aplicat, douăzeci de ani mai tîrziu, cu o precizie și o logică zdrobitoare, rezultatul îndelungatelor lui reflecții din tinerețe, suprimînd instituțiile care-l răniseră.

Cine ar fi putut bănui la arhiepiscopie ce primejdie amenințătoare clocea în capul acela fermecător ? La șaisprezece ani avea, într-adevăr, un aspect foarte plăcut. Chiar Chateaubriand, care-l ura, scria (ceea ce, poate, nu era gîndit ca o măgulire) că abatele de Périgord era foarte drăguț. Puiul de preot era bine făcut, avea un minunat păr blond, bogat și ondulat, o privire limpede de un cenușiu albăstrui, cam rece și cercetătoare, dar plină de strălucire ; tenul de copil blond, foarte proaspăt și curat, dădea o impresie de puritate sufletească și de rezervă un pic distantă ; era deosebit de politicos cu oamenii bisericii, cu doamnele și persoanele care-l înconjurau pe cardinalul de la Roche-Aymon. Nefericita lui infirmitate îl făcea să rămînă adesea nemișcat și puțin retras, ceea ce, departe de a-i dăuna, dădea ținutei lui o plăcută modestie, făcînd cea mai bună impresie în lumea ecleziastică. Da, cine ar fi bănuit că nepotul monseniorului, succesor purtînd cu atîta grație unul dintre cele mai mari nume ale Franței, se strecurase ca o bombă în însăși inima bisericii ? Nici chiar el nu bănuia nimic, dar știa ceea ce ne mărturisește tînărul din *Adolescentul de altădată* al lui François Mauriac. *Știau foarte bine că tot ceea ce*

predică preotul superior și tot ceea ce crede mama nu se potrivește deloc cu realitatea. Știu că n-au nici cel mai mic simț al dreptății. Detest religia practicată de ei". Cu aproape două veacuri înaintea acestui tînăr, Talleyrand, adolescent și el, resimțea aceleași aversiuni : „*Nu puteam suporta viața aceea conformistă. La cincisprezece ani, cînd toate sentimentele sînt încă adevărate, îți vine foarte greu să înțelegi că reținerea, adică arta de a nu-ți arăta decît o parte din viață, din gînduri și din simțiri, poate fi considerată drept cea mai înaltă însușire. Găseam că toată strălucirea cardinalului de la Roche-Aymon nu merita să-mi sacrific sinceritatea, așa cum mi se cerea*". Ce mărturisire ! Copleșitoare pentru cei din jurul lui. Învățase de la ei că prima dintre toate însușirile era aceea de a ascunde adevărul. Nu va uita rețeta, dar deplîngea că la șaisprezece ani nu i s-a îngăduit să fie sincer cu el însuși și cu ceilalți. „*Tinerețea* — scrie el — *este epoca din viață cînd ești cel mai cinstit*". Lui i se oferea, dimpotrivă, o viață de lux drept preț al tăinuirii adevărului. Asemenea tranzacții sînt monstruoase la vîrsta aceea. Dar propriii săi părinți le-au făcut pentru copilul lor.

Șederea la Reims sub această falsă sutană pe care o detesta dură un an. Sufletele drept-credincioase din jur socoteau că trebuie să fi avut multă reavoință ca să nu fie mulțumit de viața dusă fie la palatul arhiepiscopal, fie la abația din Hautvilliers, al cărei beneficiar era unchiul lui. Se bucura acolo, în afară de luxul apartamentelor, al serviciilor și al hranei, și de prezența unor preoți cu darul vorbirii, a unor călugări străluciți și, chiar destul de des, de aceea a părinților săi. Da, părinții veneau să supravegheze progresele îndoielnicei vocații a fiului lor. Ar trebui să nu înțelegem nimic din psihologia unui tînăr și din a acestuia în mod deosebit, ca să credem — sau să ne facem a crede — că vizitele părinților îi făceau plăcere. Întîmplarea cu sutana îl trezise de-a binelea. Vederea părinților nu făcea decît să-i ațîțe exasperarea. Parcă-l vedem : cu o expresie de nepătruns, stînd respectuos, sau mai curînd absent în fața tatălui și a mamei lui. Micuțul preot ascundea totul. Doamna de Genlis, care l-a întîlnit pe Charles Maurice la arhiepiscopie deghizat în sutana lui, spune : „*Șchiopăta puțin, era palid și tăcut, dar găsesc că avea o față foarte plăcută și o privire cercetătoare care m-a impresionat*".

Ca să se deprindă cu atmosfera, era pus să citească. Vă închipuiți oare că lecturi pioase ? La ce bun, din moment ce se urmărea să se cultive la el nu credința, ci ambiția. A citit astfel viața lui Hinemar, călugăr la Saint-Denis, arhiepiscop de Reims, organizator de concilii și ministru al lui Carol Pleșuvul (vărul lui Wilgrin, primul conte de Périgord), viața cardinalului Ximénès, mare inchizitor al Castiliei și sfetnic atotputernic al regelui Ferdinand Catolicul, viața cardinalului de Richelieu (se înțelege că acesta era cel mai bun model) și, în sfîrșit, *Memoriile* cardinalului de Retz. Exemple bine alese pentru a-l hotărî să îmbrățișeze o carieră politică și financiară, înăuntrul sau în afara bisericii, important fiind doar faptul ca familia să se descotorosească de prezența lui, lăsînd să-i revină drepturile de prim născut fratelui mai mic, Archambaud. Urma apoi ca soarta să îndeplinească restul. Cinstea adolescentului se lovea însă de un obstacol : „*Nu înțelegeam încă ce rost avea să intri într-o carieră (aceea de preot) pentru a practica apoi cu totul alta (aceea de ministru), să joci tot timpul rolul unei renunțări absolute pentru a îmbrățișa cu mai mult folos o carieră ambițioasă, să frecventezi seminarul pentru a deveni apoi ministru de finanțe*".

Totuşi, cînd la şaisprezece ani te găseşti singur în faţa unei conspiraţii atît de generale, cedezi. Ceea ce se şi întîmplă, el semănînd mai curînd cu trestia decît cu stejarul. *„După o şedere de un an la Reims, văzînd că nu-mi puteam ocoli soarta, sufletul meu obosit se resemnă. M-am lăsat dus la seminar".*

Împerecherea revoluţiei cu dragostea sub aripa protectoare a teologiei

În seminar a petrecut cinci ani, din 1769 pînă în 1774. Toată tinereţea lui, în afara şederilor de la Chalais şi de la Reims, s-a desfăşurat în cartierul Saint-Sulpice : între strada Garancière, unde se născuse, strada Harpe, unde se afla colegiul, şi clădirea seminarului, care ocupa actuala piaţă Saint-Sulpice şi îşi avea intrarea pe strada Vieux-Colombier.

Aceşti cinci ani au fost cei mai trişti din viaţa lui. Se închise în acea lume ecleziastică căreia îi fusese destinat şi pentru care n-avea nici o vocaţie. Păstra pică societăţii care îngăduia o asemenea întemniţare. *„Eram socotit mîndru, adesea mi se imputa acest lucru... Din păcate, Dumnezeule, nu eram nici mîndru, nici disprețuitor, nu eram decît un tînăr cumsecade extrem de nefericit şi plin de o mînie ascunsă".* [1]

Îl credem fără nici o dificultate. Era „un tînăr cumsecade" pe cale de a deveni mai puţin cumsecade. Dacă ar fi fost „sensibil" în felul lui Jean-Jacques, s-ar fi văicărit şi ar fi vărsat „torente de lacrimi". Dar felul acesta de manifestări nu-i era propriu. Nu lăsa să se vadă nici suferinţa, nici aversiunea. Lua un aer de superioritate, care, orice ar spune el, semăna cu disprețul, pentru a ţine astfel la distanţă lumea aceea în care fusese izgonit şi de unde ar fi vrut să fugă.

„Mă revăd plimbîndu-mă cu pantalonii scurţi şi cu mica mea mantie de mătase neagră prin curtea pe ale cărei ziduri îmi plăcea să citesc datele scrijelite cu cuţitul... Este sigur că, dacă era cineva care căuta singurătatea şi stătea puţin cu colegii, acela eram eu. În cadrul seminarului îmi plăcea să joc şi eu rolul unui mic Bonaparte". Şi mai departe adaugă : *„Eram copilul cel mai tăcut, dar în acelaşi timp cel mai receptiv la lecţiile profesorilor şi învăţam ca în joacă".*

Acorda multă preţuire exerciţiilor intelectuale făcute la seminar. E foarte adevărat că a învăţat ca în joacă, deoarece alegea ceea ce voia să înveţe şi nu-şi încărca mintea cu date livreşti ; intuiţia şi gustul îl ajutau să extragă numai ceea ce era demn de reţinut. Nu-l interesa erudiţia, iar pe compilatori nu-i reţinea decît dacă ştiau să tragă concluzii cinstite din compilaţiile lor. La şaizeci de ani avea să fie aidoma celui din vremea seminarului şi să afirme că există *„trei feluri de ştiinţă : ştiinţa propriu-zisă, ştiinţa de a te purta în societate şi ştiinţa de a fi abil, cele două din urmă putîndu-se lipsi, în general, de prima".*

Melancolicul seminarist s-a lipsit deci de pedantism, elaborînd în secret o miere fluidă, volatilă şi preţioasă.

[1] Citatele sînt extrase din Talleyrand, *Mémoires*.

Ciudate sînt lecturile acestui seminarist, cele ale unui individ destinat acțiunii, mișcării, schimbării. Citește povestiri de călătorie ; îl interesează alte popoare, alte legi, alte obiceiuri. Îi plac lungile călătorii pe mare, furtunile, rebeliunile marinarilor, luarea vaselor cu asalt, tot ceea ce reprezintă risc și primejdie. Iar din istorie îi plac mai ales revoluțiile. Aceste lecturi se făceau în afara controlului exercitat de profesori : fiecare evadează cum poate. *„În timpul recreațiilor mă retrăgeam într-o bibliotecă unde căutam și devoram cărțile cele mai revoluționare pe care le găseam, înghițind cu nesaț istorie, revolte, răscoale, răsturnările politice din toate țările"*.

Astfel își alimenta el nevoia de a-și scurta jugul ; astfel își croia drum convingerea că ordinea socială care-l sugruma pe el sugruma în același timp și pe alții. Descoperea că în cursul istoriei au avut loc revolte care i-au eliberat pe asupriți.

Lecturile îl îndemnau să ia atitudine și are tainice dialoguri cu tainicii lui autori. Îi place să admire. Va spune mai tîrziu că a admira cu zgîrcenie este un semn al mediocrității. Are în același timp, fără nici o îndoială, un foarte sigur simț al superiorității, al superiorității lui în primul rînd. Se simte făcut să joace un rol pe scena lumii. Iată adevărata lui chemare. Ar vrea să-i convingă și pe ceilalți de acest lucru, însă discreția și mîndria îl împiedică deocamdată. Iată de ce, atunci cînd baronul de Vitrolles, care l-a cunoscut totuși bine în perioada maturității, scrie că Talleyrand *„a învățat de timpuriu să-i placă scandalul și să disprețuiască părerile oamenilor de treabă"*, se înșeală grav în privința băiatului din 1770. Tocmai groaza de scandal și faptul că ținuse seama de părerea celor mai onorabili oameni din lume — părinții și arhiepiscopul, unchiul lui — îl determinaseră să se supună. Cu vremea, își pierdu însă iluziile. Experiența dobîndită în privința lumii, a oamenilor cinstiți și a celor necinstiți, pe care uneori i-a preferat, i-a însuflat un dispreț deplin, dar ascuns pentru virtuțile celor dintîi, care disimulau doar o prăpastie de ipocrizie și conformism, precum și o egală, dar fățișă desconsiderare față de ticăloșiile celor din urmă.

Evocînd spre sfîrșitul vieții, în fața nepoatei sale, d-na de Dino, aceste amare amintiri din seminar, spunea : *„Eram furios împotriva societății și nu puteam înțelege de ce o infirmitate din copilărie trebuia să mă împiedice să-mi ocup locul firesc ce mi se cuvenea"*. Locul lui firesc era, să nu uităm, cel de prim-născut al unui membru al familiei Talleyrand, într-o lumea laică, și nu în sînul bisericii, unde fusese trimis.

Talleyrand, deși lipsit de drepturi naturale în folosul fratelui său mai mic, Archambaud, nu a fost niciodată invidios pe acesta.

În viața tînărului seminarist fără voie au existat și părți plăcute. El a recunoscut-o mai tîrziu, mărturisindu-i, în 1815, lui Alexis și Noailles că preotul superior general, d-l Bourrachot, îi dădea sfaturi excelente și că-i plăcea d-l Legrand, doctor în teologie... Ca să respectăm adevărul, trebuie însă să arătăm că omul de șaptezeci de ani care-și amintea de sfaturile profesorilor lui de la Saint-Sulpice le găsea atunci mai bune decît le considerase la timpul lor nefericitul seminarist din 1770.

Într-adevăr, în 1821 el a făcut elogiul monseniorului Bourlier, episcop de Evreux și fost superior la Saint-Sulpice ; probabil însă că a făcut-o din oportunism ; elogiul unui seminar era un lucru bine văzut în timpul Restaurației ; el cădea astfel, ca toată lumea, în cursa înfrumusețării amintiri-

lor din tinereţe, chiar şi a celor mai urîte ; în sfîrşit, el mai ceda unui sentiment nutrit toată viaţa : respectarea prelaţilor. El le-a arătat acestora întotdeauna bunăvoinţă. Răspopiţi sau nu, se învîrteau mereu în jurul lui şi primeau ajutor de la el în momentele grele. Groaznica neînţelegere pe care a avut-o cu biserica ca instituţie nu a influenţat cu nimic sentimentele lui faţă de oamenii ei, tot aşa cum diferendul cu propria lui familie n-a alterat sentimentele ce le avea pentru fraţii şi nepoţii săi. Talleyrand era un transfug care nu purta pică celor pe care-i părăsea. Lucru rar !

În acel an 1771, tînărul seminarist putea fi văzut plimbîndu-se, şchiopătînd, în mantia de mătase neagră, cu părul de aur şi obrazul catifelat, pe la toate slujbele de la Saint-Sulpice, la care asista distrat. Cum împlinise opstprezece ani şi, aparţinea secolului lui Voltaire şi Marivaux, cum avea capul plin de ecourile lecturilor sale şi îi plăcea tot ce era agreabil, seminaristul descoperi într-o zi dragostea. Întîlnise la una din slujbe o tînără care coborîse parcă dintr-un roman al lui Marivaux. Avea eleganţa modestă a Mariannei, prospeţimea nevinovăţiei şi era frumoasă. Se apropie de ea şi nu o mai scăpă din ochi. O urmări pînă la ieşire. Ea părea că nu-l vede. Dar o ploaie îşi revărsă binecuvîntarea asupra lor şi el îi oferi jumătate din umbrela lui. Ea n-o refuză, precum nu-i respinse nici braţul oferit ca s-o ajute să coboare scările. Nici ideea de a fi însoţită în apartamentul ei nu fu mai prost primită, cu toate că acolo nu mai era nevoie de nici o umbrelă. Cum ea locuia în strada Férou, drumul fusese atît de scurt, încît nu avură timp să-şi spună tot ce doreau. Prima vizită nu izbuti să epuizeze tot subiectul care-i interesa şi, după cum ne spune seminaristul, ea fu aceea care îi ceru să mai vină pe acolo. El nu uită să ne spună că a făcut-o *„ca o tînără persoană foarte nevinovată"*, probabil plictisită de a mai rămîne ca atare. Timp de doi ani, el profită zilnic şi cît mai bine de această îngăduinţă. Atît de mare fu bucuria care-i lumină atunci triştii ani de seminar, încît se supuse insuportabilelor constrîngeri numai datorită Dorotheii. Aşa o chema : Dorothea Dorinville[1]. Erau nume primite la botez, ea fiind de origine israelită. Mai fusese convertită, fără voia ei, la îndeletnicirea de actriţă. Juca, împotriva dorinţei ei, la Comedia Franceză şi pe afiş figura cu numele de Luzy. Talleyrand ne spune cu multă ironie că vocaţiile lor forţate i-au făcut şi pe unul şi pe celălalt să se simtă foarte apropiaţi, el plîngîndu-şi soarta pe altarele unde n-avea nici o înclinare să se roage, iar ea pe scîndurile scenei pe care nu simţea nici o dorinţă să joace. Se considerau astfel într-un fel legaţi. Fără a mai vorbi de celelalte motive ale legăturii lor, care nu mai era pentru nimeni o taină, nici în seminar, nici în cartier. Ieşeau întotdeauna împreună. Era cea mai drăguţă tînără pereche din parohie. Talleyrand se ducea, tîrîndu-şi piciorul, de la seminar la biserică, de la biserică la sanctuarul din strada Férou, unde se închina idolului său, Dorothea. Curioasă coincidenţă : prima lui iubire, cea mai duioasă, a fost închinată unei Dorothei, iar ultima, şi cea mai profundă, tot unei Dorothei, nepoata lui, ducesa de Dino.

El nu se strădui de fel să ascundă această legătură, ca şi lipsa lui de înclinare spre preoţie, ceea ce i s-a imputat adesea. Preotul superior ar fi

[1] Vezi Lacour-Gayet.

trebuit să-l exmatriculeze, făcînd astfel un mare serviciu atît bisericii, cît şi lui Talleyrand. Nu-i făcu însă nici o mustrare.

Nu există nici o îndoială asupra cauzelor care l-au împiedicat pe superior să ia măsuri... *Datora faptul de a nu fi fost eliminat cu multă vîlvă numai originii lui, care nu putea fi ignorată şi mai ales consideraţiei pentru virtuţile şi meritele domnului arhiepiscop de Reims, unchiul său* [1].

Scandalul era cu atît mai inutil cu cît profesorii şi colegii constataseră că, de cînd practica cultul Dorotheii, el devenise mult mai sociabil. La 22 septembrie 1774 îşi ia la Sorbona bacalaureatul în teologie, prezentînd o teză închinată Sfintei Fecioare. Subiectul : *„Quaenam est scientia quam custodient labea sacerdotis ? (Care este ştiinţa pe care trebuie s-o apere buzele preotului ?)"*. Lucrarea se datora, desigur, mai mult înţelegătorului conducător de lucrare, domnul Mannay, decît propriilor lui cunoştinţe. De aceea i-a rămas recunoscător toată viaţa profesorului său şi l-a găzduit la Valençay în timpul ultimilor lui ani. Tot domnului Mannay i-a datorat şi obţinerea dispensei de vîrstă, întrucît îşi prezentase teza la vîrsta de douăzeci de ani în loc de douăzeci şi doi, cît se cerea.

Pentru că în *Memorii* vorbeşte foarte puţin de el, de ocupaţiile şi de sentimentele lui, nu sîntem prea siguri dacă, aşa cum susţin unii, a locuit un timp la seminarul din Angers [2]. Această şedere — sau, mai bine zis, ceea ce se spune despre ea — pare să fi fost destul de nebunatică : într-o seară a făcut un chef (spre dezvinovăţirea lui se recunoaşte că într-o duminică din timpul carnavalului) şi după aceea a strecurat un nou-născut în patul preotului superior ! Sîntem şi noi tot atît de surprinşi pe cît trebuie să fi fost şi acel demn prelat : gluma — dacă poate fi numită astfel — este de un gust atît de prost, încît nu îi seamănă deloc abatelui de Périgord, cum era el numit pe atunci, un abate îmbrăcat în mătase, pudrat şi parfumat, care nu mînca în sala de mese împreună cu ceilalţi, ci era servit la o masă specială din cauza impresionantului său număr de titluri nobiliare. Escapada de la Angers, despre care n-a suflat nimănui nici o vorbă, fiind identificată numai prin nişte „se spune că", pare a fi doar o poveste.

Apoi a venit vremea cînd a trebuit să facă saltul

La 1 aprilie 1775, data pronunţării legămîntului de preot, el nu se mai găsea în nici un caz la Saint-Sulpice. I se acordase oare dreptul, în calitate de nepot al episcopului, să locuiască la domnişoara Dorothea ?

De ce n-a fost hirotonisit odată cu ceilalţi seminarişti de la Saint-Sulpice, ci separat (el se află întotdeauna într-o situaţie diferită), la Saint-Nicolas-du-Chardonnet, de către episcopul Lombez, nepotul lui Fénelon ?

I se adresă fraza sacramentală : *„Sînteţi liber pînă-n această clipă...* ca şi cum ar fi fost liber vreodată). *Din momentul acceptării hirotonisirii nu veţi mai putea rupe legămîntul şi veţi rămîne pe veci în serviciul Dom-*

[1] Vezi Lacour-Gayet.
[2] Abatele Letourneau. *Histoire du séminaire d'Angers.*

nului... Gîndiți-vă cît mai aveți timp. Și dacă persistați în această sacră hotărîre, atunci, în numele Domnului, apropiați-vă".

Nedînd ascultare decît „sacrei sale hotăriri", el înaintă și îngenunchie : asta fu tot. Făcuse saltul. Mama sa învinsese fără măcar să se deranjeze ; nu fusese de față nimeni din familia lui.

La 12 aprilie primi titlul de subdiacon parizian, purtînd numele de *Carolus Mauricius de Talleyrand-Perigor.* Nu se mîndrea prea mult cu aceasta. Se opusese pînă în ultimul moment, dar în felul lui tăcut și în culise. Totuși, spuse cu un glas destul de tare ca să fie auzit de niște preoți : *„Vor să facă din mine un preot, ei bine ! veți vedea că voi deveni o ființă îngrozitoare. Dar sînt șchiop, tînăr și n-am nici o posibilitate să-mi ocolesc destinul"* (B. de Lacombe. *Viața privată a lui Talleyrand).*

Găsi mai tîrziu o posibilitate de a se sustrage destinului : revoluția. Să nu încerce cineva să afirme că Talleyrand s-a introdus în sînul bisericii ca s-o dinamiteze. El își exprimase revolta și disprețul de douăzeci de ori înainte de pronunțarea legămîntului. Sîntem îndreptățiți să credem că faptul de a-și fi afișat legătura cu Dorothea de la poarta seminarului și pînă în interiorul bisericii Saint-Sulpice constituia un fel de sfidare. Nici superiorii și nici familia n-au vrut să vadă nimic din ceea ce le-ar fi putut stinjeni planul. I-au administrat cu acest prilej o lecție de diplomație pe care cel ce a suportat-o n-a dat-o uitării.

Episcopul de Blois, monseniorul de Sauzin, scrie : *„Pot confirma că era extrem de prost dispus în perioada subdiaconatului"* [1]. Pînă și preceptorul lui, domnul Langloy, presimțind dezastrul, voise să se opună hirotonisirii. Dar ce putere avea părerea unui biet om, a unui preceptor prost plătit (și chiar neplătit) în fața voinței contelui de Périgord ? Nici nu fusese ascultat.

Zarurile fuseseră aruncate : roata destinului avea să se învîrtească pînă în 1789. Biserica și monarhia mizaseră pe negru. Victima lor, care jucase pe roșu, își va cuceri astfel libertatea.

Cum se poate escamota o ceremonie de încoronare, sau arta insolenței

La 11 iunie 1775, abatele de Périgord a asistat la Reims la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea. Nu ne-a lăsat nici un cuvînt despre emoția și interesul pe care le-ar fi putut simți în fața spectacolului care s-a desfășurat sub ochii lui cu prilejul încoronării ultimului rege de drept divin. A procedat ca și cum faptul nici nu l-ar fi privit. Există mai multe motive care explică această indiferență. Primul este acela că tatăl lui îi ceruse să asiste la ea. Familia Talleyrand juca un anumit rol în ceremonia încoronării. De la Hugo Capet încoace, participase la toate. Contele de Périgord, vicontele de la Rochefoucauld, marchizul de Rochechouart și contele de la Roche-Aymon erau cei patru care răspundeau de vasul cu mir care servea la încoronare. Era o cinste deosebită. Abatele nostru participa de două ori la această onoare : prin tatăl său și prin înrudirea cu Rochechouart. Iar un-

[1] Citat de Lacour-Gayet.

chiul său era ajutorul arhiepiscopului-duce de Reims, care-l încorona pe rege. Ei bine, el nici nu se sinchisea de toate astea. Dar nu pînă-ntr-atît încît să nu fi tras puţin sforile ca să fie detaşat din dioceza Parisului la Reims pentru a fi mai aproape de bunăvoinţa unchiului şi a arhiepiscopului-duce, cel mai influent din Franţa. Detaşarea îi fu aprobată, iar părinţii o privire cu bunăvoinţă, abatele putînd fi mai bine supravegheat, iar avansarea lui mai rapidă. Ei nu se înşelară decît asupra primului punct. Neînţelegerea aceasta îl apropie ceva mai mult de familie. Faptul nu-l obliga, totuşi, să-l admire pe nobilul său tată escortînd baldachinul de aur sub care vasul cu mir era plimbat în procesiune de la vechea abaţie din Saint-Rémy, unde era păstrat de la încoronarea primului rege al Franţei, Clovis, pînă la catedrala unde avea loc ceremonia. Anii de seminar îl dezgustaseră de tot ce avea legătură cu ritualul religios. Simţea repulsie faţă de acel formalism, faţă de sublimele şi crîncenele tradiţii strîns legate de biserica căreia îi fusese sacrificat. Deoarece însă era cel mai civilizat dintre oameni, înzestrat cu cea mai mare stăpînire de sine şi cea mai mare mîndrie, abatele de Périgord se ferea întotdeauna să ocărască sau chiar să se plîngă. Un anumit aer de absenţă şi de lipsă de atenţie făcea să dispară tot ceea ce avea nefericirea să nu-i placă. Cu un asemenea aer asistă el la ungerea regelui, la încoronarea şi urcarea lui pe tron, fapt ce-l aşeza irevocabil deasupra tuturor celorlalţi oameni şi făcea din el instrumentul lui Dumnezeu, cu puteri depline asupra teritoriului Franţei şi a oamenilor care trăiau pe cuprinsul lui. Totul îi provocă un căscat, ca la o reprezentaţie şcolară cu *Esthér*. Ce păcat ! L-ar fi putut vedea pe fratele regelui, contele de Provence, deja rotofei, mare pehlivan, viitorul rege Ludovic al XVIII-lea, precum şi pe celălalt frate, contele de Artois, un bărbat voinic şi afemeiat, viitorul rege lipsit de însemnătate Carol al X-lea, pe care Talleyrand îl va conduce, chiar în acelaşi loc, dar cu o jumătate de secol mai tîrziu, la ceremonia încoronării, o încoronare văduvită de caracterul ei sacru din cauza fluviilor de sînge şi de lacrimi ; l-ar fi putut vedea şi pe ducele de Chartres, care sub numele de Philippe Egalité avea să-şi dea votul ca să fie tăiat capul vărului său, da, chiar capul regelui sfinţit pe care se aşeza în clipa aceea o coroană grea mai curînd de blesteme decît de diamante, l-ar fi putut vedea, de asemenea, pe prinţul de Condé, avînd alături un băieţel, ducele d'Enghien, cel care va fi împuşcat, la lumina unui felinar, în şanţurile de la Vincennes. L-aţi văzut, domnule abate, pe acest băieţaş sub uriaşa boltă a bazilicii unde timp de o mie de ani au fost unşi regii ? Nu vă veţi duce într-o zi să-i recunoaşteţi leşul asasinat ? De către cine ? Cu complicitatea cui ? Rămîneţi tăcut, orb şi surd ? Cît e de comod ! Ce păcat ! Ce horoscoape ciudate, tragice şi miraculoase aţi fi putut face dacă aţi fi vrut să priviţi şi apoi să povestiţi ceea ce aţi văzut ! Biografii vă impută că aţi rămas indiferent în faţa măreţiei, a religiozităţii, a sentimentelor înalte şi chiar a frumuseţii acestei încoronări. Înseamnă că nu vă cunosc. Tocmai la un asemenea ceremonial atît de pompos, atît de complicat, atît de sever ca acela al încoronării v-aţi perfecţionat dumneavoastră în marea artă a spectacolului, a protocolului, a ierarhiei, în care nimeni nu v-a egalat şi în care nimeni nici n-a încercat să vă imite. Tot aici s-a întărit în dumneavoastră, în mod irevocabil, orgolioasa certitudine că sînteţi făcut dintr-o plămadă superioară şi că

dețineți dreptul de a vă ocupa de conducerea acestei națiuni, căreia îi aparțineți pînă-n măduva oaselor încă de la originile ei.

Și totuși, n-ați lăsat decît cîteva rînduri de însemnări despre această încoronare : nu apare în ele nimic privitor la măreție, monarhie și religie. N-ați reținut decît figurile a trei încîntătoare doamne de la curte ; n-ați reținut pentru dumneavoastră din această frescă istorică decît trei profiluri drăguțe, iar din valurile de tămîie nu v-a ispitit decît ușorul parfum de iris și bergamotă al acestora. Sub pana altuia, faptul ar fi apărut doar ca o frivolitate ; sub a dumneavoastră, el devine o insolență. O exemplară insolență față de tron, de biserică și de părinți. Sînteți insolent atunci cînd mințiți prin omisiune. Ați uitat dinadins toate cele în fața cărora s-au prosternat părinții dumneavoastră în ziua aceea. Ați și apucat-o astfel pe calea răfuielilor.

Dacă n-ați fi alcătuit decît din insolență și dispreț, cazul ar fi simplu. Dar sînteți plămădit din toate acestea, fără a înceta să fiți în același timp contrariul lor. În fond, fie vorba între noi, vă simțeați minunat pe locul ocupat la încoronarea regelui, pentru că vă simțeați mare senior, mare demnitar al monarhiei, fiind în același timp un preot ros de dorul renegării și un vasal răzvrătit. Erați toate acestea în același timp, așa cum ați rămas întotdeauna.

Momentul era destul de solemn ca să ne îngăduim să vă prindem în flagrant delict de mistificare prin ascunderea adevărului.

* * *

Ziua încoronării a fost, totuși, o zi de sărbătoare pentru tînărul abate. Să-l ascultăm : *„De la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea datează legăturile mele cu mai multe femei care sînt remarcabile prin diversitatea favorurilor acordate și a căror prietenie n-a încetat să-mi farmece viața...“*. Da, pentru domnul abate a fost o zi de sărbătoare, dar de sărbătoare galantă... O adevărată sărbătoare ! Cuvintele de mai sus au fost scrise după cincizeci de ani, iar femeile acelea continuau să fie prietenele lui privilegiate. Talleyrand ne dă numele acelor femei minunate : *„Este vorba de doamna ducesă de Luynes, de doamna ducesă de Fitz-James și de doamna vicontesă de Laval“*.

Le vom regăsi mereu aproape, foarte aproape de el.

Primele ieșiri ale abatelui de Périgord

Așadar, tînărul abate nu era înconjurat numai de lucruri triste. În anii aceia ai sfîrșitului domniei lui Ludovic al XV-lea, despre care prințul de Ligne spunea că reprezentau *„perioada marii fericiri a Europei“*, era necuviincios să fii trist. În tovărășia prietenilor săi, Choiseul, contele de Narbonne, Biron, duce de Lauzun, toți din marea aristocrație, toți libertini, toți modele precoce ale personajelor din *Legăturile primejdioase* și oameni plini de strălucire, el se îndepărtase mult de austeritatea familiei Périgord. Ca și prietenii lui, avea și el liberă intrare la Versailles. Erau familiarii doamnei du Barry : dimineața asistau la toaleta ei și o amețeau cu noutăți despre cele

întîmplate în ajun şi în timpul nopţii — noaptea pariziană ! Rîdeau de orice. Intr-o zi, după ce fiecare îşi povestise istorioara în doi peri, favorita regelui îl întrebă pe abatele de Périgord, care asculta tăcut : *„De ce nu ne spuneţi nimic ? Ce dumnezeu ? Nici o ispravă galantă ? Din virtute sau din modestie ?"* Însemna că i se acorda un mare credit, pentru că nu era nici virtuos, nici modest. Poseda în schimb un dar sigur : acela de a face să i se pună întrebările pentru care avea răspunsuri dinainte pregătite. Talent însoţit de un aer de indiferenţă, ce-l făcea să pară că-şi pierdea timpul : învăţase cum să obţină satisfacţii şi foloase din această nepăsare. Este pentru prima dată cînd observăm la el acest procedeu degajat, elegant şi diabolic de iscusit de a îndrepta discuţiile şi oamenii spre punctul de unde vor rămîne la discreţia lui, pentru ca apoi să-i prindă în laţ cu cea mai mare blîndeţe. Iată de ce el îi răspunse astfel favoritei, intrigată de castitatea unui abate atît de frumos : *„Ah, doamnă, tocmai ajunsesem la o concluzie tristă. — Care ? — Parisul e un oraş în care-i mai uşor să găseşti o femeie decît o abaţie"*.

Ea rîse împreună cu ceilalţi nebunatici, dar deloc nebuni, şi nu întîrzie să-i servească lui Talleyrand dovada că Versailles-ul nu semăna cu Parisul şi că la curtea de acolo se găseau abaţii, întrucît îi fură acordate două venituri ecleziastice. În ce priveşte femeile, avea el grijă să şi le procure singur.

Primi, în sfîrşit, primele recompense mai substanţiale pentru supunerea de care dăduse dovadă. Tînărul rege Ludovic al XVI-lea fu cel ce-i dădu, la 24 septembrie 1775, abaţia Saint-Rémy de la Reims. Tînărul abate dispunea astfel de un venit de 18 000 de livre (15 milioane de franci vechi). El nu ne ascunde că pipăirea primilor săi bani i-a produs *„un moment de mare plăcere"*. Banii fură foarte bine folosiţi : începu prin a plăti restanţele întreţinerii lui la colegiul din Harcourt, pe care părinţii uitaseră să le achite, ca şi pe bunul domn Langlois, care nu mai văzuse de multă vreme onorariile ce i se cuveneau, întrucît contele şi contesa de Périgord aveau alte cheltuieli mai interesante de făcut. Să aibă biserica grijă de el ! Iată-l deci abate bogat în cea mai venerabilă abaţie a regatului.

Într-adevăr, abaţia Saint-Rémy a fost întemeiată de Clovis, primul rege, îngropat chiar acolo, lîngă sfîntul care l-a botezat şi, într-un fel, l-a încoronat. Regii Franţei îi purtau o veneraţie deosebită lui Saint-Rémy : ei coborau în ziua încoronării, prin subteranele săpate sub oraş, pînă la mormîntul întemeietorului monarhiei france, se înclinau în faţa lui şi îi cereau ajutor şi protecţie. Ioana d'Arc îl însoţise pe rege şi făcuse aceeaşi rugăciune ca el.

Printr-o extraordinară coincidenţă, un Périgord s-a găsit la originea dinastiei Capeţienilor şi tot un Périgord a fost şi ultimul abate al acestei abaţii. Dacă ceea ce se povesteşte e adevărat, atunci acest ultim abate este şi cel care, la sfîrşitul monarhiei, a dat foc abaţiei Saint-Rémy. Un semn al soartei demn de o tragedie antică.

De fapt, abaţia a fost distrusă de un incendiu în 1774[1]. Iată ce se povestea la Reims în 1844, adică după şaptezeci de ani. Într-o noapte, doi tineri novici au vrut să fugă din camera în care fuseseră claustraţi : au sărit pe fereastră şi s-au lăsat să alunece în jos de-a lungul zidului, cu ajutorul cear-

[1] Prosper Tarbé. *Reims*, eseu istoric, p. 422.

șafurilor făcute funie. Au uitat însă lumînarea aprinsă în cameră ; vîntul a deschis fereastra, perdelele au luat foc și curînd camera s-a transformat într-o vîlvătaie, de la care s-a aprins întreaga clădire, de construcție veche, cu lemnăria, podelele și dulgheria ei. Dar lucrurile cele mai de preț erau manuscrisele care datau din timpul Merovingienilor. Fură organizate două șiruri de oameni, unul pentru transportarea găleților de apă, iar celălalt pentru evacuarea cărților și catastifelor. Cu toate că focul s-a dovedit mai tare, au putut fi salvate numeroase opere. Biserica și cripta au rămas neatinse. Ludovic al XVI-lea ținea atît de mult la abație, încît porunci să fie deîndată reconstruită așa cum o vedem azi. În ea a funcționat Talleyrand ca abate. Întîmplarea era istorisită pe atunci, la Reims, numai pe șoptite, căci unul dintre cei doi novici incendiatori fusese chiar Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, nepotul arhiepiscopului din Reims, monseniorul de Talleyrand-Périgord.

În același an 1775, provincia Reims l-a desemnat pe abatele de Périgord ca reprezentant al clerului la Adunarea bisericii galice, care avea loc din cinci în cinci ani. Era poate un omagiu adus unchiului arhiepiscop, dar cu siguranță și unor calități ale nepotului ce nu putuseră trece neluate în seamă ; spiritul lui de observație, rarele, dar justele intervenții pe care se întîmpla să le facă, distincția și chipul lui încîntător au reținut atenția în aceeași măsură ca și, dealtfel, unele purtări prea libere, față de care însă nimeni nu arăta o prea mare severitate. De aceea, nici nu s-a vorbit de credința lui. Fu numit în funcția de promotor de legi împreună cu abatele Vogiié, care l-a inițiat în problemele financiare ale bisericii. Rolul lor consta în apărarea bunurilor bisericești împotriva abuzurilor autorităților fiscale regale. Exista o încîlceală de vechi drepturi feudale acordate clerului, în baza cărora acesta se încăpățîna să ceară scutire de impozite, susținînd că ele aveau un caracter ecleziastic, și nu feudal. Cazurile erau adesea foarte greu de diferențiat : Talleyrand susținea că toate averile clerului ar fi trebuit să fie scutite de impozite. Prelații erau încîntați să-l vadă pe nepotul arhiepiscopului făcînd minuni cu acest *distingo*. Raportul lui asupra imunității bunurilor bisericești a fost considerat excelent. Acest început i-a adus atîția admiratori, încît tînărul abate — deși ușuratic de felul lui — a fost numit la douăzeci și unu de ani „administrator general al clerului", adică reprezentant și apărător al intereselor ecleziastice în fața autorităților financiare regale. Un fel de ministru de finanțe al clerului. Cîtă încredere ! Și cîtă admirație pentru talentele lui financiare, atît de puternic afirmate în raport cu măruntele lui calități teologice !

Din nefericire, încă nu terminase cu teologia. Nu era decît sub-diacon. Pronunțase legămîntul, dar nu fusese încă hirotonisit preot. Mai putea lăsa totul baltă... Întrucît toate au un sfîrșit, el părăsi abația Saint-Rémy și se înscrise la Sorbona pentru a-și pregăti licența în teologie. Studiile lui — dacă îndrăznim să le numim astfel — au durat doi ani : *„Am petrecut acolo doi ani, ocupîndu-mă de cu totul altceva decît de teologie, căci plăcerile ocupă un loc important în viața unui tînăr bacalaureat"*. El acorda frivolității sale scuze la care aceasta n-avea dreptul. Tînărul bacalaureat era, totuși, abate de Saint-Rémy ; de fapt, el nici nu prea se sinchisea de această

funcție. A intrat deîndată într-o societate mai potrivită cu gusturile lui : abații de Montesquiou, de Saint-Phar, de Damas, de Coucy... Toți aceștia aveau excelente titluri nobiliare, dar o moralitate execrabilă. Cursurile de teologie făceau părul măciucă bieților preoți care încercau să le predea. Unul dintre ei, îngrozit de cele văzute și auzite în timpul cursului său „contestat", exclamă într-o zi : *„Ah, Dumnezeule, pe cine-mi este dat să văd printre servitorii tăi ce urmează să facă iubită legea bisericii ? Pe niște oameni care răspîndesc viciile secolului în rîndurile clericilor, printre servitorii lui Dumnezeu* (într-adevăr, diavolii aceștia, viitori episcopi, îi corupeau pe viitorii preoți de țară și îi învățau să joace cărți în timpul cursurilor). *Doamne, Dumnezeule, ce se va alege din sfînta noastră religie ?"* Deplîngînd relele clerului, acest biet Ieremia nu izbutea să le provoace învățăceilor decît un imens hohot de rîs ; micii contestatari porecliseră clerul *„marea tîrfă"*.

Pentru a-l distra în urma acestor obositoare și cucernice studii, părinții îl luau cu ei la Château-Thierry, la castelul arhiepiscopului de Reims. Viața la țară împreună cu părinții era pentru el o tortură. O făceau oare aceștia dinadins ? El însă nu lăsa să se vadă nimic. Părinții nici nu îi cereau mai mult.

Bunica din partea mamei, marchiza d'Antigny, i-a trimis niște vin de Bourgogne, care a fost lăsat în grija portarului de la Sorbona. Bătrîna domnișoară Charlemagne confirma astfel sosirea vinului : *„Mă tem că, dacă vinul e bun, el nu va ține multă vreme. Domnul abate este foarte generos și va voi să-și cinstească prietenii"*. Ceea ce se și întîmplă. Nimic nu-i plăcea mai mult abatelui de Périgord decît chefurile mai mici sau mai mari, precum și tovărășia prietenilor, pe cît de aristocrați, pe atît de libertini. Să notăm că guvernanta, care-l cunoștea din copilărie, îi atribuie o însușire frumoasă : generozitatea. A fost generos toată viața, iar uneori a fost chiar deosebit de mărinimos ; în orice împrejurare s-a dovedit serviabil și înțelegător. Toți cei care au trăit în preajma lui l-au iubit.

La 2 martie 1778 a obținut licența în teologie, după care a rupt-o brusc cu cei de la Sorbona. Veselele lui studii i-au îngăduit să figureze în fruntea listei celor șase licențiați ai promoției. Numele lui era urmat de cuvîntul „nobilissimus". De fapt, dacă ar fi fost după meritele lui, ar fi trebuit să figureze în coada listei, dar locul acela fusese rezervat unui abate cu numele de Borie Desrenaudes, din Corrèze, fără titluri nobiliare, un excelent teolog, care ar fi trebuit să fie primul. Să nu-l uităm pe abatele Desrenaudes, căci primul și ultimul de pe listă s-au legat între ei și la bine, și la rău. În ciuda revoluțiilor, omul de rînd a rămas în umbra nobilissimului abate de Périgord, fapt de pe urma căruia amîndoi au fost, dealtfel, mulțumiți.

Dezinteresul său față de teologie și teologi i-a îngăduit să rețină din studii singurul lucru care conta pentru el ; un anumit stil în abordarea problemelor, în ordonarea ideilor, în expunerea lor și în arta de a convinge — sau, în cel mai rău caz, de a intimida pe interlocutor. Mulți studenți serioși n-au rămas de pe urma studiilor decît cu o grămadă de amănunte, pe cît de greu de reținut, pe atît de nefolositoare. Seminarul și Sorbona, predîndu-i o teologie pe care el n-o reținunse, au făcut din el un dialectician de primă forță.

O hirotonisire în trei timpi, din care doi nelegiuiți

La Sorbona se afla și se mai află încă un mare maestru, pe care cei lipsiți de înțelepciune îl ignorau sau chiar îl insultau, dar căruia profesorii îi aduceau din timp în timp omagii servile. Abatele nostru, nefăcînd parte nici dintre unii, nici dintre ceilalți, voi, înainte de a părăsi institutul, să-i dăruiască acestuia ceea ce i se cuvenea : respectul și admirația. În schimb, încercă să obțină de la el tot ceea ce un geniu dispărut poate da celor ce-i cinstesc opera și memoria : o mare pildă pentru viitor. Acest mare dispărut, acest mare maestru se numea Richelieu. Iată de ce am putut asista la un spectacol nemaipomenit : tînărul și mulieraticul nostru abate, cel mai mediocru teolog din Franța, dar și cel mai ambițios, strecurîndu-se în capelă pentru a saluta și a cere sfatul celui mai energic și mai exemplar dintre profesori, marele cardinal, întins în mormîntul lui. Abatele ne povestește scena cu liniștea lui firească : își sprijini cu dezinvoltură piciorul șchiop pe cardinalul instalat *„în frumosul lui mauzoleu"* și începu cu mortul un dialog lipsit de orice sfiiciune. Ceea ce auzi îl făcu, de asemenea, să-și piardă orice urmă de modestie. El socoti că exemplul lui Richelieu *„nu era deloc descurajator"* pentru abatele de Périgord. Ieșind de la această convorbire între patru ochi, simți că sutana îi devenise atît de ușoară, încît putea fi smulsă de orice adiere de vînt, de orice curent de idei sau chiar de interese.

După cum vedem, tineretul învață întotdeauna cînd consultă marile umbre ale trecutului, cu condiția să aibă urechea bună.

El căpătă astfel prima binecuvîntare înainte chiar de a fi fost hirotonisit.

Se îndreptă cu un pas sprinten spre cea de-a doua. Se duse să fie binecuvîntat și de profetul la modă care trona pe atunci, în acea primăvară a anului 1778, în mijlocul Parisului și al Europei ca un papă al necredinței : Voltaire. Patriarhul de la Ferney își făcuse tocmai o triumfătoare reintrare în capitala de unde fusese izgonit în urmă cu treizeci de ani. Tînărul abate avu parte de aceeași binecuvîntare ca și nepotul marelui Franklin. Ce scenă ! Preotul recent licențiat în teologie, de-abia ieșit de la o înălțătoare convorbire cu umbra lui Richelieu, îngenunchind la picioarele părintelui lui *Candide,* simțind pe părul său blond și parfumat mîngîierea mîinilor descărnate, ascultînd glasul sarcastic al incomparabilului moșneag, care-l binecuvînta alegînd o frază frumoasă în care omenirea era glorificată cu o strălucitoare propoziție principală, iar Dumnezeu tămîiat de mîntuială cu o alta, secundară, strecurată în grabă.

Ieșind din palatul Villette, simți cum sutana i se evaporase cu desăvîrșire. Nu mai rămăseseră decît tatăl, mama și unchiul său care credeau că mai purta sutană... Părinții sînt întotdeauna orbi.

Vizita la Voltaire nu fusese o vizită mondenă izbutită, o grimasă menită să-l distreze atît pe cel ce dădea, cît și pe cel ce primea binecuvîntarea, amîndoi tot atît de buni actori. Vizita, îngenuncherea aceea lipsită de credință exprima adevărata, deosebit de profunda admirație a lui Talleyrand pentru Voltaire. Admira la el în primul rînd tonul. La oamenii de acest

fel, tonul e mai important decît conținutul. În ce-l privește pe Talleyrand, pentru el tonul și stilul lui Voltaire erau tocmai cele ale civilizației, în afara căreia omul n-ar putea trăi în mod demn. În afara lumii lui Voltaire nu era decît mizerie, tiranie, fanatism, pe scurt, neghiobia primitivă. Nu mai era viața, ci bunul plac al sclaviei, în timp ce Talleyrand găsea în universul definit de Voltaire o fericire rațională, făurită din bogăție, libertate și bună cuviință. Nici un fel de exces, nici un fel de visări, nici un fel de paradis. Îl încînta formula lui Voltaire: *„Adorați-l pe Dumnezeu, serviți-i pe regi, iubiți-i pe oameni"*.

Organele superioare nu aveau o părere prea bună despre el. Monseniorul de Beaumont, arhiepiscopul Parisului, primea rapoarte deosebit de proaste cu privire la relațiile și spusele acestui abate atît de seducător. Mărețul său nume fu pus la index. Încă de pe atunci, el provoca puțină teamă, deoarece superiorii lui simțeau foarte bine că nimic și nimeni nu putea să i se împotrivească. El rămînea la fel de indiferent în fața mîniei și în fața disprețului. Se remarca faptul că nu ținea seama decît de propriul său profit sau de propriile-i capricii. *„M-ați vrut? Mă aveți. Suportați-mă deci așa cum m-ați luat"*. Aceasta era cheia comportării lui. Nu dădea, dealtfel, dovadă de nici o înclinație spre violență. Nebuniile îi erau întotdeauna măsurate și ele i-ar fi fost infinit mai puțin plăcute dacă i-ar fi compromis cariera. Își plătise sutana cu atîta amărăciune și deznădejde, încît socotea că ea trebuia să-i procure în compensație maximum de beneficii și de putere. Nu mai era vorba acum doar de o vocație, de un vis, ci de un calcul făcut la rece de către un calculator înnăscut.

Compromis în dioceza Parisului, el își ceru mutarea la Reims. Din 1777, după moartea monseniorului de la Roche-Aymon, unchiul său, era efectiv arhiepiscop-duce de Reims. Asta înlesnea totul; Talleyrand mai era și titularul capelei Sfintei Fecioare din parohia Saint-Pierre și al abației sale Saint-Rémy. Fu primit în dioceza Reimsului la 17 septembrie 1779, iar episcopul-conte din Beauvais, monseniorul de la Rochefoucault, i-a conferit diaconatul care-i permitea *„să slujească în altar, să boteze și să predice"*. Ca și cum toate astea l-ar fi interesat! Prezentau, totuși, interes pentru că, oricum, trebuia să treacă prin această treaptă pentru a fi hirotonisit preot și trebuia să fie preot ca să poată deveni episcop, iar noi tocmai aici vrem să ajungem.

Se înțelege că episcopatul nu reprezenta pentru el decît un început. Scaunul episcopal nu era un scop pentru Talleyrand. El țintea de pe atunci mult mai departe. După ce ești agentul general al clerului și te-ai obișnuit cu manipularea finanțelor bisericii, deci implicit te-ai inițiat și în finanțele statului, după ce ai fost remarcat, cum fusese el, pentru un raport asupra *Bunurilor inalienabile ale bisericii*, după ce te mai cheamă și Talleyrand, trebuie să te trezești neapărat într-o bună dimineață cu un portofoliu de marochin roșu cu stemă. Și să devii astfel ministru dc finanțe. Pentru început.

Fu hirotonisit preot la douăzeci și șase de ani, la 18 decembrie 1779. În clipa ultimului salt avu o ultimă tresărire de revoltă. De data aceasta avu o slăbiciune. Noaptea dinaintea ceremoniei de hirotonisire o petrecuse plîngînd. Prietenul Choiseul îl descoperi dimineața într-o asemenea stare, încît rămase îngrozit. Choiseul îl conjură să se retragă, să părăsească biserica.

Talleyrand refuză — din cauza mamei — nu din dragoste filială, ci ca să nu-i provoace o asemenea ruşine pe plan social şi monden. *„Nu* — îi răspunse el lui Choiseul-Gouffier. — *Acum e prea tîrziu, nu mai pot da înapoi"*.

De aici încolo va fi un preot fără voia lui, un nobil care va servi revoluţia şi care va rămîne un aristocrat...

Arhiepiscopul-conte de Noyon, monseniorul de Grimaldi, îl hirotonisi rostind următoarele cuvinte, care au rămas întipărite pe viaţă în memoria lui şi care s-au făcut şi mai puternic auzite pe patul lui de moarte, în plină agonie, cu o forţă pe care nici timpul, nici orgoliul, nici oamenii n-au izbutit s-o micşoreze : *„Cînd te ridici atît de sus, trebuie s-o faci cu o teamă sacră, amintindu-ţi că cei chemaţi la această înălţime trebuie să se distingă printr-o înţelepciune cerească, moravuri pure şi exercitarea neîntreruptă a dreptăţii"*. După slujbă şi împărtăşanie îşi puse amîndouă mîinile împreunate între cele ale prelatului, care-l întrebă : *„Îi făgăduiţi episcopului vostru respect şi ascultare ?"* Într-un suflet, el îi răspunse : *„Făgăduiesc"*. Nici o persoană din familia lui n-a auzit această făgăduială, rostită cu atîta convingere. (Totuşi, a doua zi, părinţii au asistat la prima lui slujbă.)

La plecare, trăgîndu-şi cu greu piciorul, simţi că de acum încolo avea şi mîinile legate. În ce priveşte capul, să-i acordăm încredere, el era liber. Dar de astă dată, sutana i se lipise pe veci de trup.

De ce, la douăzeci şi şase de ani, cedase totuşi ? Din flexibilitate şi moliciune. Avem de-a face aici cu o trăsătură foarte specifică caracterului său şi care nu se va schimba niciodată. Talleyrand nu ia niciodată lucrurile în piept. Este, la el, un fel de înţelepciune sau fatalism : nu se opune evenimentului, ci se foloseşte de el. A spune nu în faţă, a respinge faptele, a o rupe cu oamenii sînt procedee de care n-a uzat niciodată. Ar fi putut, cu preţul unui scandal, să refuze sutana. Dar aceasta îi depăşea puterile. Lăsă astfel ca evenimentele să-şi urmeze cursul. Hotărîrea era dureroasă, dar bogat răsplătită.

Dealtfel, el caută întotdeauna compensaţiile cuvenite. Întrucît resursele inteligenţei lui sînt imense, el termină întotdeauna prin a descoperi cîştigul care să-i acopere pierderea suferită. Ştia foarte bine ce s-ar fi întîmplat dacă ar fi rupt legăturile cu biserica : ar fi devenit un fiu declasat. Pentru el ar fi fost îngrozitor, întrucît, deşi obişnuit cu scandalul, el era socialmente foarte conformist. Pe lîngă asta, şi-ar fi pierdut veniturile, care în 1780 se ridicau la treizeci de milioane de franci vechi pe an. Şi declasat, şi fără bani... nici prin gînd nu-i putea trece. Atîta vreme cît orînduirea monarhistă îi asigura titlurile şi veniturile, lăsîndu-l să spere la şi mai mult, el era hotărît să îndure, dar şi să găsească remediul suferinţelor lui. Dacă această societate nu i-ar mai apăra într-o zi privilegiile primite în schimbul renunţării lui la libertate, ar revizui, la momentul oportun, contractul care-l lega de ea.

Un abate la modă şi prietenii lui din 1780

Eparhia din Reims i se păruse potrivită pentru obţinerea unei situaţii, dar de trăit nu se putea trăi decît la Paris. Petrecu deci la Paris ultimii ani ai vechiului regim. Voia să cunoască de aproape „plăcerile vieţii".

Nimeni nu le-ar fi putut simți mai bine gustul ca el, care, la nevoie, le-ar fi și inventat ; de fapt, n-a trebuit decît să le facă mai rafinate.

Se instală în strada Bellechasse, în tăcerea parcurilor, a palatelor și a grădinilor nenumăratelor mănăstiri. Casa lui era *„mică, dar comodă"*, spune el, avînd, totuși, două etaje și șase ferestre spre străzile Saint-Dominique și Bellechasse, chiar deasupra intrării mănăstirii de călugărițe Saint-Sépulcre. Avea deci o vecinătate minunată, pe care însă o ignoră cu desăvîrșire. Își mobilă casa după gustul lui, care era foarte ales și se exprima printr-un lux foarte rafinat și costisitor. Cheltui sume enorme pentru bibliotecă. Se înconjura întotdeauna de cărți deosebit de frumoase și prețioase. Îi plăceau atît pentru ele însele, cît și ca plasament financiar. Cînd va fi strîmtorat, prietenele lui, cărțile, îl vor scoate din încurcătură — în sala de licitații. În rafturile lui puteai găsi tot ce era distins în literatură, istorie și politică. Operele nereligioase, cele erotice stăteau alături de lucrări pioase semnate de Fénelon și admirabil legate. Fiecare volum, oricare i-ar fi fost conținutul, era demn de vecinul lui prin calitatea hîrtiei, a tiparului și a legăturii. Fie că le citea, fie că se mulțumea să le mîngîie, cărțile abatelui de Périgord făceau parte din plăcerile vieții lui.

Pe vremea aceea nu se găsi nimeni să-l vorbească de rău. Dar, din clipa în care Josêph Prudhomme a pus mîna pe pană, s-a aflat că lui Talleyrand îi plăceau cărțile „infame". Datorită unor astfel de condeie binevoitoare știm că abatele avea în bibliotecă *Histoire de Dom B... portier des Chartreux*. O ediție remarcabilă, apărută în 1745, împodobită cu gravuri ce ilustrau un text de o obscenitate insuportabilă. Această carte stătea liniștită în rafturile abatelui nostru alături de *Riches heures de madame la Dauphine*. În 1790, un cetățean american, persoană foarte distinsă, guvernatorul Morris, prieten cu abatele, împrumută de la el o carte : această faimoasă *Histoire de Dom B...* El avu bunul simț de a-și exprima în mod discret mirarea în jurnalul lui intim : *„E oarecum nostim să primești* Le portier des Chartreux *de la un abate în slujba lui Dumnezeu"*. Lucrarea care circulase în secolul luminilor fu — în sfîrșit ! — interzisă de patru ori în cursul secolului al XIX-lea de către aceiași judecători care au interzis și *Doamna Bovary* și *Florile răului...*

Dar în apartament nu se aflau numai mobile și cărți, ci erau primiți prietenii, aveau loc vizite. Evocînd în *Memorii* prînzurile din strada Bellechasse, Talleyrand scrie : *„Au fost zile minunate, pe care mi-ar plăcea să le retrăiesc și acum"*. Dar cine n-ar regreta un cerc de prieteni tineri, inteligenți, bine informați, de o desăvîrșită libertate de gîndire. Erau îngăduite acolo toate subiectele. Fiecare contribuia cu spiritul, cunoștințele și stilul lui. Amicul preferat era Choiseul-Gouffier : *„Domnul de Choiseul este omul la care am ținut cel mai mult"*, scrie Talleyrand. Dealtfel, își alesese bine prietenul. Choiseul era sigur de sine și inteligent. Avusese un moment de celebritate după călătoria făcută în Grecia, la vîrsta de treizeci de ani, călătorie care i-a deschis porțile Academiei. Talleyrand reamintește, în 1821, că acesta fusese acolo *„ambasadorul regilor și, în același timp, al artelor noastre"*. Acestui prieten, ce-l salvase, probabil, de la sinucidere atunci cînd fusese închis la Saint-Sulpice, îi scria el în momentele de restriște : *„Vreau să primești de la mine aceste rînduri, care să-ți spună că țin la tine mai mult decît la orice pe lume, din tot sufletul și în orice moment al vieții*

mele, fericite, necăjite sau de-a dreptul nenorocite. Adio, scrie-mi doar patru cuvinte, dar scrie-mi". (Citat de Lacour-Gayet.)

În afara cîtorva fraze pe care le vom cita mai tîrziu, adresate generalului Bonaparte, nimeni n-avea să primească din partea lui Talleyrand o asemenea declarație. Nu e oare tulburător să descoperim asemenea elanuri tocmai la acest om închis, care era considerat insensibil și era învinuit că simula prietenia, înlocuind-o cu linguşirea ?

În afară de Choiseul, era în relații foarte strînse cu contele de Narbonne, fiu natural al lui Ludovic al XV-lea. Strălucit, vioi, seducător, acesta aduna în jurul lui prieteniile și iubirile. În 1781, amanta lui era vicontesa de Laval-Montmorency, cea care atrăsese atenția lui Talleyrand la Reims în timpul încoronării. Mai tîrziu, ea trecu de la Narbonne la Talleyrand, rămînîndu-i acestuia prietenă pînă în ultima zi. Narbonne, ca și abatele, trecea de la un regim la altul ; pentru un om atît de uşuratic, totul era simplu. Vîntul istoriei îl mîna ca pe un fluture. Își schimba cu aceeași uşurință și culcuşurile, și portofoliile ministeriale ; dormea bine peste tot și era veşnic zîmbitor. Mai întîi, ministru al lui Ludovic al XVI-lea, îl regăsim apoi ca ambasador al lui Napoleon. Iată-l amant cînd al doamnei de Laval, cînd al doamnei de Staël. În lume, totul se schimba, în afară de fericirea lui Narbonne. El îl cuceri și pe teribilul Fouché, care scria : *„Avea atîta farmec în conversație, încît, chiar în mijlocul ocupațiilor mele obositoare, eram foarte încîntat să vorbesc cu el*". Talleyrand își puse în gardă amicul împotriva năvalnicelor sale amiciții. *„Atît în politică, cît și în orice alte împrejurări nu trebuie să-ți dăruieşti toată inima, să iubeşti prea mult, căci prea multă dăruire îți aduce prejudicii ; ea dăunează lucidității și nu este întotdeauna bine apreciată. Preocuparea excesivă față de alții, devotamentul ce te face să uiți de tine strică adesea celui iubit, dar întotdeauna celui ce-și oferă iubirea, făcîndu-l să fie mai puțin măsurat, mai puțin abil și mai puțin convingător*". (Citat de Lacour-Gayet.)

Al treilea personaj familiar în strada Bellechasse era Armand de Gontaud-Biron, duce de Lauzun. Acesta păstrase, ca efect al unui sînge oarecum gascon, gustul isprăvilor zgomotoase și al aventurii. Era cu şapte ani mai mare decît abatele nostru și făcuse deja războiul din America. Era strălucitor, romantic, curajos pînă la extravaganță și puțin lichea. Ei se pomeniră, și unul și celălalt, tîrîți foarte departe de torentul revoluției. Îi vom regăsi pe amîndoi, în timpul revoluției, îndeplinind la Londra o misiune diplomatică urît mirositoare. Biron, revenit în Franța, făcu pe grozavul și-și puse spada în serviciul poporului : luptînd vreme îndelungată în fruntea Armatei din Nord și agitîndu-și prea mult penajul tricolor, el termină prin a displace birocraților din partid, care i-au cerut capul. Curajos, el și-l aduse la Paris, unde-i fu tăiat la 31 decembrie 1793. Talleyrand, care se afla la Londra, fu invitat să procedeze la fel. Poate pentru că era şchiop, el nu consideră nimerit să întreprindă călătoria. Iată de ce el și-a putut păstra capul pentru alte întrebuințări ulterioare.

Prînzurile abatelui străluceau și prin prezența faimosului abate Delille. Acesta trecea pe atunci drept poet pentru că făcea traduceri aproximative din grecește în niște alexandrini incolori, dar într-o franceză de o admirabilă puritate. Avea maniere excelente, spirit și o foarte sănătoasă poftă de mîncare. Cina adesea cu regina și doamna de Polignac. Orice amfitrioană era

mîndră să-l poată avea la masa ei. Cît despre a-l citi, asta era cu totul altceva.

Mai putea fi găsit acolo și Chamfort, un academician pe care Talleyrand îl admira mult, colecționîndu-i maximele scăpate uneori între două feluri de mîncare. *„Pentru a te face plăcut, trebuie să îngădui celor din jur să te învețe ceea ce îți este deja cunoscut"*. Sau : *„In materie de sentiment, ceea ce poate fi evaluat n-are nici o valoare"*. (Citat de Lacour-Gayet.)

În sfîrșit, se mai făcea apel, din cînd în cînd, și la unii pe care noi i-am considera azi „tehnocrați", dar pe care prietenii noștri îi priveau ca pe niște vraci ai societății. Ei nu o puteau vindeca, dar îi făceau cu mare îndemînare autopsia. Printre aceștia se afla și un medic celebru din Montpellier, numit Barthez. Mai trebuie menționată prezența unui anumit Dupont, zis de Nemours, plin de idei în materie de bani, de comerț, de industrie și chiar în arta de a le combina pe toate trei pentru a înmulți cu o sută veniturile ce puteau fi obținute din fiecare dintre ele. Talleyrand îl asculta cu o atenție pasionată, pe care nici un doctor de la Sorbona nu o putuse obține vreodată din partea lui. Acelea erau momentele în care simțea el strecurîndu-i-se sub braț un portofoliu ministerial...

Dar personajul cel mai admirat de Talleyrand și de la care acesta a învățat cel mai mult a fost Panchaud, un bancher din Geneva, care nu-l putea suferi pe Necker, genevez și el. Acesta izbuti să-l facă nesuferit pe Necker și abatelui, negîndu-i calitățile, respingîndu-i reformele și atrăgînd atenția asupra înfumurării lui de parvenit. Cînd regele făcu apel la Necker în 1788, Talleyrand rosti cu glas tare : *„Regele n-ar fi putut face o alegere mai proastă"*. Cele ce urmară au dovedit, într-adevăr, că alegerea nu fusese prea fericită. Anglia, în ceea ce o privea, adoptă sistemul lui Panchaud, care fu un succes. Acesta a fost unul din motivele care l-au determinat pe Talleyrand să admire spiritul practic al englezilor.

Vedem deci că frivolitatea prînzurilor desfășurate la abate era foarte relativă : tonul era ușor și elegant, dar tot acolo se predau, de fapt, și cele mai bune cursuri de economie politică ce puteau fi ascultate pe atunci la Paris. Convivii își ofereau unele momente de poezie, de galanterie și de gastronomie, dar făceau, de pildă, și o analiză serioasă a tratatului de comerț încheiat în 1786 între Franța și Anglia. Mulți francezi îl criticau, dar Talleyrand îl apăra. El a redactat o notă despre acest subiect și a predat-o la 12 octombrie 1786 amicului său Mirabeau. În această notă expune o idee devenită apoi una din cheile de boltă ale gîndirii sale politice. Tratatele comerciale sînt indispensabile pentru menținerea păcii între națiuni — reapare aici pacifismul voltairian —, iar pacea este prima condiție a civilizației, deoarece ea favorizează crearea bogățiilor ; tratatele comerciale au rolul de a solidariza popoarele prin prosperitate. Anglia, așa cum i se păru încă din acea vreme, era țara care corespundea în cea mai mare măsură *„principiilor liberale care convin marilor națiuni"*.

Se vorbea mult despre războiul din America. Francezii erau pasionați de experiența de libertate și democrație ce se înfăptuia peste ocean. Talleyrand și prietenul său Choiseul întreprinseră echiparea, pe cheltuiala lor, a unui vas pe care-l botezară „Sainte-Cause". El nu a făcut niciodată caz de o asemenea generozitate, iar cuiva care i-a amintit de ea la bătrînețe i-a răspuns întorcîndu-i spatele : *„Să nu mai vorbim de asta, este unul din*

păcatele noastre de tinerețe". Se poate ca faptul să fi fost judecat în felul următor : pe de o parte, făcuse o greșeală cedînd unui elan de entuziasm într-o problemă politică, căci sentimentul tulbură vederea și te împiedică să deosebești adevăratul tău interes. Pe de altă parte, echipînd un vas, participase la un act de război, iar în ochii lui de bătrîn septuagenar, care văzuse măcelurile din timpul revoluției și al imperiului, războiul era o rușine a omenirii, cancerul civilizației. Pentru nimic în lume n-ar fi vrut să recunoască, la sfîrșitul vieții, că luase parte la un război. Iată de ce vasul cu pricina fusese șters din memoria sa.

Celebra portretistă Vigée-Lebrun îl primi pe Talleyrand, nu-l pictă, dar notă următoarele, făcîndu-i astfel un portret cu condeiul : „*Avea o față plăcută, obrajii foarte rotunzi și, cu toate că era șchiop, avea multă eleganță și trecea drept un om cu mult succes ; nu mi-a spus decît cîteva cuvinte despre tablourile mele*". (Citat de Lacour-Gayet.)

Ea uită să spună că avea ochii de culoare foarte deschisă, părul și sprîncenele blonde și că nu-și lăsase barbă. Purta un guler foarte înalt și își ținea capul drept. Fiind de statură înaltă, mai ales pentru epoca aceea (1,768 m pe pașaportul lui din 1796), oamenii aveau adesea impresia că privirea aceea pătrunzătoare și rece le venea de la o anumită înălțime. În înfățișarea lui plăcută de tînăr exista, totuși, ceva care intimida.

Văzut din față, acesta îi era chipul. În portretele în care figura din profil, impresia se schimbă. Aici regăsim într-adevăr aerul lui de „mare și puternic senior", distincția lui rafinată ; dar, din cauza estompării zîmbetului, devine mai vizibilă o trăsătură : vîrful ridicat al nasului îi strică puțin profilul și, cum între buza superioară și rădăcina nasului rămîne un spațiu prea mare, fața capătă expresia amenințătoare a celor „trei lei de aur, cu gheare și coroane azurii" de pe blazon și vedem reînviind din adîncul veacurilor umbra faimoșilor conți de Périgord, oameni nu prea cumsecade. Expresia acestui ultim aspect al figurii fiind mai puternică, inteligența se preface în viclenie, trufia devine sarcastică, îndrăzneala, nerușinată și hrăpăreață, iar amabilitatea apare molatică și senzuală. Așa cel puțin arată în portretul făcut fără menajamente de către David.

Dar așa cum era, femeile se dădeau în vînt după el. Talleyrand, ca și Voltaire, prefera tovărășia femeilor celei a bărbaților. Nu numai pentru că găsea la ele un spirit mai fin și o minte mai receptivă, dar și pentru că le considera mai folositoare.

Epoca era favorabilă unor asemenea legături. Femeile la modă aveau toate cap politic. Politica nu se mai făcea în consiliile de coroană și nici în ministere, ci în saloane, deși mai drept ar fi să spunem că mai degrabă acolo se desfăcea. Totul era nimicit... Abatele de Périgord a observat just : „*Puterea a ceea ce în Franța se cheamă societate a fost enormă în anii dinaintea revoluției... Femeile se ocupau de administrarea statului. Între două contradansuri, doamna de Staël îl învăța pe domnul de Surgères ce era de domeniul Occidentului, doamna de Blot își exprima părerea asupra tuturor ofițerilor din marina franceză, iar doamna de Simiane găsea că trebuie instituit un impozit pe tutunul de Virginia*".

În ce-l privește pe abate, dacă doamna de Simiane l-ar fi făcut ministru, el ar fi pus impozite pe orice. Dar cum ea nu avea această posibilitate, el a căutat-o în altă parte. Frecventa salonul doamnei de Montesson. Aceasta

se căsătorise în secret cu ducele d'Orléans, locuia la Palais-Royal și primea, pe ușă și pe fereastră, pe oricine i se prezenta. Voltaire, la optzeci și patru de ani, se duse acolo o dată, dar numai o dată. E drept că el își încheiase cariera. Talleyrand, apărut și el acolo, ne spune : *„Casa ei, ținută la limita bunei-cuviințe, era deosebit de plăcută. În sala de teatru exista o lojă pentru clerul emancipat"*. Ce atenție divină ! *(Memorii)*.

La doamna de la Reynière, soția opulentului inspector general al finanțelor, mîncarea era... divină, astfel că rămînea acolo la cină. El mai frecventa și salonul doamnei d'Héricart, *„căreia — spune el — îi plăceau spiritul, oamenii tineri și mîncărurile alese"*.

Frecventa și lume mai interesantă : era unul din familiarii casei Dampierre, ai ducesei de Luynes, al cărei profil îl admirase în timpul ceremoniei încoronării ; era adesea văzut la contesa de Brionne, născută Rohan, care se căsătorise cu un prinț loren. Acesta avea două fiice care-l fermecau pe Talleyrand : cea mare era prințesa de Carignon, iar cea mică prințesa Charlotte de Lorraine. Dar nora doamnei de Brionne, prințesa de Vaudémont, le eclipsa pe toate celelalte prințese ale acestui celebru salon, fără îndoială cel mai elegant din Paris. Mediul acesta era neîndoielnic cel în care el se simțea cel mai bine. Contesa de Brionne făuri un plan : să-l facă pe abatele de Périgord cardinal. Maria-Antoaneta, pusă pe alte căi la curent, se opuse. Regele o imită. Dar pălăria de cardinal trecuse atît de aproape de el, încît refuzul regelui și al reginei, care a făcut ca aceasta să ajungă, în zbor, pe capul altcuiva, îl făcu să le poarte o oarecare ranchiună. În schimb, Charlotte de Lorraine nu-i spuse nu. A murit la treizeci de ani ca maică superioară la Remiremont. I-a urmat prințesa de Vaudémont. Duioasa lor prietenie avu marea longevitate a vieților lor și luă locul dragostei de pe timpul perucilor din 1787, unindu-i strîns pînă-n epoca mohorîtă a redingotelor louis-philipparde, cînd vechile lor amintiri nu mai reînviau decît pentru ei frumusețile acelei „plăceri de a trăi" care dispăru odată cu ei.

Nu toate saloanele erau la nivelul acestuia. Erau unele prin care el trecea tot așa cum se duce cineva după noutăți prin sălile redacțiilor. În altele se arăta ca să facă plăcere celor prezenți, căci dorea să se facă plăcut și își făcea datoria din a reuși acest lucru, prefăcîndu-se că nu se plictisește deloc în tovărășia lor. Pentru că obișnuiții acelor case nu știau nici să vorbească, nici să farmece ca cei ai doamnei de Brionne, se citeau tragediile ce nu puteau fi jucate și se făcea muzică. Aceste saloane aparțineau lui Liancourt, contelui Creutz, ambasador al Suediei, și doamnei Vigée-Lebrun. Cînd în 1816 au apărut memoriile doamnei d'Epinay, toți s-au grăbit să recunoască că ea zugrăvise în ele tabloul înaltei societăți dinainte de 1789. Talleyrand a pus însă lucrurile la punct : *„Nu e redată — spunea el — decît societatea financiarilor și a filozofilor. În ceea ce privește înalta societate, ea lipsește de acolo"*. (Corespondența cu Rémusat.)

Dintre persoanele „din înalta societate", cea mai reprezentativă pe care o vedem la curte, în saloane sau chiar la ea acasă era propria lui mamă. Iată portretul ei. Nu e un omagiu de dragoste filială și afectuoasă, ci cel adus bunului gust al unei femei de calitate, care înmănunchea toate trăsăturile celei mai perfecte distincții ; o capodoperă a civilizației aristocratice :

„Pentru a merge la mama, alegeam momentele cînd o puteam găsi singură, spre a gusta mai bine calităţile spiritului ei. Se pare că nimeni n-a posedat vreodată în arta conversaţiei un farmec comparabil cu al ei. Era foarte puţin pretenţioasă. Nu vorbea decît în nuanţe ; niciodată n-a spus o vorbă de duh ; ar fi fost ceva prea îngroşat exprimat. Vorbele de duh se reţin, iar ea nu voia decît să placă, lăsînd să se piardă cele spuse. O bogăţie de expresii uşor găsite, noi şi întotdeauna delicate serveau variatelor nevoi ale spiritului ei".

S-ar putea să nu fie un adevărat portret, cu toate că el conţine mult adevăr ; să spunem că în loc de portret avem de-a face cu o definiţie.

Despre el însuşi circula însă o definiţie mai puţin frumoasă. Ecourile ei au ajuns la urechile părinţilor, ale regelui şi ale reginei, ceea ce explică atitudinea lor puţin favorabilă faţă de el. Era văzut mereu la Paris, şi nu la Reims, iar la Paris, în cele mai nepotrivite locuri, cum ar fi, de exemplu, cele mai elegante saloane. În schimb, la biserică nu era văzut niciodată.

În 1784 îl vizită la Chanteloup pe ducele de Choiseul, bătrînul ministru de finanţe al lui Ludovic al XIV-lea. Îl observă şi-l ascultă cu atenţie pe acest om de stat ; nu pierdu nici o vorbă din cele ce-i spuse. Nu vedea el oare în acesta modelul celui ce speră să ajungă ?

Sfaturile primite de la Choiseul, ca şi de la Calonne le folosi în cursul vieţii cu atîta abilitate, încît faptul i-ar fi încîntat chiar şi pe profesorii lui. Cei doi miniştri l-au fermecat ; a văzut strălucind în ei acea inteligenţă a secolului luminilor asemănătoare cu inteligenţa lui : rapiditate, claritate, maleabilitate. Fără studii greoaie, fără lungi rapoarte de necitit ; concluzii simple, la care se ajunge descurcînd o problemă, pe îndelete, într-o conversaţie la gura sobei, sau între două feluri de mîncare, între două uşi, în timpul toaletei favoritei, legănat pe pernele unei berline cu o bună suspensie între Paris şi Versailles, pe scurt, oriunde se pot întîlni oameni bine informaţi, pătrunzători şi civilizaţi. Totul se învaţă ieşind în lume. Ceea ce şi făcu abatele de Périgord.

În timpul vizitei pe care i-o făcu lui Choiseul, îl întîlni pe domnul Blanc d'Hauterive, profesor al congregaţiei Oratoriului. Din discuţia avută atunci se născu o apropiere care se transformă ulterior într-o colaborare de mai bine de patruzeci de ani la Ministerul de Externe. Tot astfel îl descoperise pe abatele Desrenaudes în ziua în care-şi trecuse licenţa în teologie. Cei trei oameni aparţineau bisericii. Choiseul explică abatelui de Périgord că trecuse timpul miniştrilor proveniţi din sînul bisericii. Se terminase cu miniştrii-cardinali ca Richelieu, Mazarin, Fleury... Abatele fu impresionat de această clarviziune profetică. Şi el care fusese făcut preot numai ca să ajungă ministru ! Ce păcăleală ! Interesat mai mult să devină ministru decît cardinal, la ce mai avea el nevoie în asemenea condiţii de o sutană care nu-i putea asigura nici binecuvîntarea cerului, şi nici măcar un minister !

În sfîrşit, tot Choiseul l-a învăţat că un mare ministru trebuie să fie şi un desăvîrşit curtean ; trebuia să cunoască manierele şi comportarea de la curte, ca şi arta vieţii : *„În ministerul meu i-am pus pe alţii să lucreze mai mult ca mine. Nu trebuie să te laşi îngropat în hîrtii ; trebuie să găseşti oameni descurcăreţi şi să conduci treburile doar cu un gest, cu un semn...*

N-am cerut niciodată rapoarte lungi; am încercat să reţin numai ceea ce îmi servea în conversaţiile cu ambasadorii" [1].

Nimeni nu putea înţelege astfel de sfaturi mai bine ca abatele. Cuvîntul-cheie fusese lansat: conversaţia; ea trebuia să înlocuiască dosarele şi rapoartele. Munca birocratică trebuia lăsată în seama subalternilor. „*Trebuie să-i pui la lucru pe cei care ştiu să lucreze* — adăugă Choiseul —, *şi atunci ziua are mai mult de douăzeci şi patru de ore. Un ministru care iese în lume poate descoperi oricînd o primejdie, poate s-o surprindă chiar la o petrecere, dar ce poate el afla dacă rămîne închis în birou?*" [1]

În culisele afacerilor de stat

Una dintre cele mai uimitoare atracţii din strada Bellechasse era Mirabeau. Deşi se agăţase de abatele de Périgord, el nu s-a putut introduce în intimitatea lui, ca Narbonne sau Choiseul. Avea o natură diferită. Abatelui de Périgord, n-o spunem spre gloria lui, îi plăceau destul de mult oamenii puţin corupţi — îi dispreţuia, se amuza pe seama lor şi, în general, îi folosea la anumite treburi pe care nu voia să le facă el însuşi; cu toate acestea, îl dezonorau în aceeaşi măsură, deoarece toată lumea cunoştea cîrdăşia lui cu aceşti agenţi ai dezordinii publice. Unii dintre aceşti agenţi erau persoane sus-puse, ca, de pildă, ministrul Calonne. Abatele de Périgord era în foarte bune relaţii cu acest om amabil, fin şi tot atît de uşuratic ca o poliţă fără acoperire.

Mirabeau îi scria lui Calonne următoarele cuvinte elogioase despre abate (vom mai auzi şi altele): „*D-l abate de Périgord îmbină un autentic şi foarte versat talent cu o extremă prudenţă* (veşnic această nuanţă de rezervă şi discreţie...). *Niciodată nu veţi putea găsi un om mai de nădejde, mai credincios cultului recunoştinţei şi prieteniei, mai dornic de a face bine şi mai puţin lacom de a împărţi gloria cu alţii etc.*" Calonne nu aşteptase aceste elogii pentru a-şi fi făcut o părere şi-i răspunse lui Mirabeau: „*Vă voi scrie mîine sau poimîine împreună cu amabilul şi excelentul abate de Périgord*" (martie 1787). Vedem deci că abatele colabora la unele scrisori ale ministrului. El a jucat în acţiunile lui Calonne un rol, fără îndoială, mai mare decît se crede, dar despre asta au rămas prea puţine urme, deoarece afacerile în care fusese amestecat nu sînt dintre cele ce figurează în evidenţele oficiale. El i-a adus ministrului Calonne servicii în rîndurile opiniei publice şi s-a folosit de Mirabeau pentru a asigura propaganda în favoarea lui: „*Nu-l puteţi lăuda îndeajuns pe domnul de Calonne* — îi scria el lui Mirabeau —; *el trebuie susţinut printr-o campanie comună ca să poată duce la îndeplinire această mare acţiune, arătîndu-i-se mai ales gloria de care se va acoperi*". Este vorba de pregătirea Stărilor generale... Abatele începuse să acţioneze în culise: lucra în felul lui pentru convocarea Adunării notabililor, socotind că această adunare trebuia să dea naştere unei societăţi noi. El era cel care, fără să apară undeva, folosea birourile lui Calonne pentru stabilirea unor proiecte de reformă a impozitelor şi pentru redactarea rapoartelor şi memoriilor privitoare la reforma comerţului cu grîne şi plata datoriilor clerului, asupra cărora urmau să se pronunţe notabilii.

[1] Citat de Lacour-Gayet.

Este sigur că în toate acestea era împins de ambiție. Dacă Calonne reușea, reușea și el odată cu acesta. Putea deveni ministru înainte de a fi episcop, mai ales că episcopia se cam lăsa așteptată. Exista în el însă și o sinceră dorință de perfecționare a societății și era fericit să poată contribui la ea. Iată ce-i scria scumpului său prieten Choiseul, ambasador la Constantinopol. Își dădea seama de șubrezenia poziției ministrului, dar se agăța de speranțe : *„Iți trimit, prietene, cuvîntarea domnului de Calonne la deschiderea Adunării. Ai să găsești aici o muncă de calitate* (pusese și el mîna), *este aproximativ rezultatul a tot ceea ce gîndesc mințile luminate de cîțiva ani încoace* (da, în jurul mesei din strada Bellechasse). *Împotrivirile sînt extrem de puternice... dar pare cu neputință ca regele să nu-l susțină. Încă cincisprezece zile și victoria va fi a lui... Atunci va avea loc, sub conducerea lui Ludovic al XVI-lea, cea mai fericită schimbare făcută vreodată în administrație. Vor fi înființate administrații în provincie și abolite privilegiile. Acestea vor sta la baza întregii perfecționări"*. A fi un Talleyrand-Périgord și a scrie cele de mai sus, a le dori, a munci pentru realizarea lor însemna cu adevărat a nu fi un conformist în 1787. Și încheie cu această uimitoare frază : *„In sfîrșit, prietene, va fi luat și poporul în seamă... Dacă regele va face toate schimbările prevăzute, domnia lui va fi cea mai strălucită și mai folositoare dintre toate. Nu mă mai pot gîndi la altceva. Cît de mult ne lipsești tu, care ești atît de distins și de popular"*. (Citat de Lacour-Gayet.)

Scrisoarea prezintă un interes capital ; este sinceră și de o rară căldură. Sainte-Beuve, atît de sever cu Talleyrand, spune : *„Este vie, scurtă, plăcută, curtenitoare și se simte în același timp în ea un prim suflu de liberalism sincer, o grijă pentru interesele populare, care par să vină cu adevărat atît din inimă, cît și din rațiune"*.

Dar regele înșală așteptările abatelui de Périgord și ale celorlalte persoane sus-puse : la 30 aprilie 1787 îl debarcă pe Calonne și-l exilă în Lorena. La 16 iulie, gruparea orleanistă cerea convocarea Stărilor generale.

În afară de această mare acțiune eșuată, Calonne, abatele și Mirabeau au mai organizat, cu siguranță, și altele. La una din cinele date de Calonne, unde se învăța altceva decît economia politică, abatele de Périgord veni într-o seară cu un elixir cumpărat de la șarlatanul Cagliostro. Elixirul se pretindea un leac foarte eficace împotriva migrenei. Prințesa de Robecq avea o migrenă atît de puternică, încît zăcea lungită pe un divan. Talleyrand îi aplică neîntîrziat elixirul miraculos și-i frecționă cu el atît de tare fruntea, încît o juli puțin. Adoratorii prințesei care asistau la scenă îl tratară pe abate de asasin. El le zîmbi ; prințesa julită și frecționată suferea în continuare de migrenă : era tot ceea ce voise să le demonstreze admiratorilor lui Cagliostro, și anume că elixirul era o șarlatanie, iar ei niște nătîngi. (Colmache : *Révélations sur la vie privée de Talleyrand.*)

Calonne se juca cu falimentul Franței. Îl pasionau bursa și speculațiile cele mai riscante. La recomandarea abatelui, el îl trimise pe Mirabeau în misiune diplomatică la Berlin din 1786 pînă în 1787. Timp de un an, abatele fu cel ce primi rapoartele lui Mirabeau. El le descifra și le transmitea apoi ministrului — în întregime sau cel puțin ceea ce socotea el că era bine să-i fie adus la cunoștință. Fusese întotdeauna fascinat de operațiile bănești și învăța cu o pasiune rece regulile acestui joc amețitor, care înghițea finanțele statului și ale bisericii și în care acestea aveau să se împotmolească

în scurtă vreme. Mirabeau, care era mai tot timpul lefter, adună cîțiva pumni de ludovici. El își arătă abatelui recunoștința cu o căldură și o slugărnicie puțin prea insistente. Între ei apăru însă o neînțelegere, căci Mirabeau devenise gelos în urma insistențelor abatelui pe lîngă amanta lui, doamna de Nehra, supranumită Yet-Lu. N-avea decît s-o rupă cu abatele și să-l țină la distanță... Da, dar ludovicii ? Iată de ce își ascundea el cu grijă „dezgustul" și iată ce scrie cinstitul Mirabeau celui pe care nu-l mai putea suferi : *„Scumpul și neprețuitul meu maestru"* (abatele fiind cu cinci ani mai tînăr). *„Iertare, scumpul meu maestru, dacă nu mă mai pot stăpîni, dar cui să-mi destăinui neliniștea dacă nu dumneavoastră, prietenul, consolatorul, călăuza, sprijinul meu. Pentru mine sînteți mai mult decît un om de stat, sînteți cel pentru a cărui strîngere de mînă aș da toate tronurile din lume..."*. Abatele îi răspunse cu aceeași monedă : *„Adio, simt o mare nevoie, scumpe conte, să vă mărturisesc că rămîn pe viață afectuosul dumneavoastră prieten"*.

Cînd Calonne se prăbuși împreună cu iluziile lui, iar abatele nu-l mai avu la îndemînă, Mirabeau se supără pe „scumpul lui maestru". Găsim expresia resentimentelor lui într-o scrisoare adresată la 28 aprilie 1787 contelui d'Entraigues : *„Situația mea, întunecată de infama purtare a abatelui de Périgord* (infamia nu consta în faptul că i-o luase pe Yet-Lu, ci în oprirea subvențiilor din fondurile secrete), *a devenit intolerabilă. Vă trimit, sub sigiliu, scrisoarea pe care i-am adresat-o ; judecați-o și trimiteți-i-o. Vă repet, trimiteți-i-o.* (Și faceți-o publică în orice mod veți crede de cuviință, bunul meu prieten !) *Dar povestea nenorocirilor mele m-a aruncat într-atîta în ghearele lui* (ieșise de curînd de la Bastilia, fusese blestemat de propriul lui tată, renegat de familie, urît de soție), *încît sînt nevoit să-l mai menajez pe acest om jalnic, lacom, abject și intrigant, care are nevoie de bani și de noroi. Pentru bani și-a vîndut cinstea și prietenul. Pentru bani și-ar vinde și sufletul, și-ar schimba scîrnăvia asta pe aur. Adio, scumpul meu conte"*. (Citat de Lacour-Gayet.)

Ceea ce este uimitor în această explozie este faptul că regăsim schema și uneori chiar cuvintele litaniei de înjurături care-l va însoți pe Talleyrand, de-a lungul întregii vieți. Un alt mediteranean va regăsi într-o zi, în formule și mai explozive, aceleași expresii injurioase : Napoleon.

O altă mărturie din aceeași epocă despre Talleyrand și prietenul său Calonne este atît de diferită, încît merită s-o comparăm cu cea a lui Mirabeau. Autorul ei era un om de o cu totul altă calitate : e vorba de lordul Holland.

„Talleyrand și-a făcut ucenicia politică sub aripa domnului Calonne și a învățat de la acest spiritual ministru minunata iscusință de a trata problemele fără efort și fără fasoane, în colțul unui salon ori în fața unei ferestre. În exercitarea acestui talent a egalat ușurința modelului și i-a depășit inteligența pentru că dispune de însușiri pe care Calonne nu le-a avut niciodată, și anume multă sinceritate, discreție și clarviziune".

Cîteva luni după scrisoarea cu „scîrnăvia", același Mirabeau îi scria lui Yet-Lu : *„Au fost trase pe velină patru exemplare din lucrarea mea* (era vorba de *Monarchie prussienne*) *pentru cei ce-mi sînt mai scumpi pe lume : dumneavoastră, abatele de Périgord, ducele de Lauzun și Panchaud"*. Iată

deci ce valoare aveau laudele şi înjurăturile într-o asemenea lume! Cînd ajungi să-l cunoşti pe Talleyrand, încetezi să te mai miri de ce n-a răspuns el niciodată celor ce-l insultau decît prin tăcerea cea mai dispreţuitoare. Acelaşi lucru se petrecu şi în cazul de faţă, iar Mirabeau îşi reluă locul la mesele date de Talleyrand. Era de mirare cum, cu toate atitudinile lui de afecţiune sau de furie, îşi păstra ochiul pătrunzător şi spunea despre abate : *„Ştie să ia pulsul celorlalţi şi să-i aducă la unison"*.

Abatele de Périgord împărţea funcţia de administrator general al finanţelor clerului cu abatele de Boisgelin şi se plîngea de această împărţire nedreaptă, deoarece, spunea el, Boisgelin, îndrăgostit nebuneşte de doamna de Cavanac, fosta domnişoară de Romans, amanta lui Ludovic al XV-lea, lăsa toată munca în sarcina lui. Drept represalii, el dispăru şi făcu mai multe călătorii în Bretagne. Călătorii de studii... Se spunea că de fapt abatele alerga după fustele cumnatei episcopului de Rennes, doamna de Girac, în camera căreia compuse aceste versuri :

„Din partea mea tot una-i că-i frumoasă ori nurlie,
Eu care, din raţiune, făcui o nebunie".

În această împrejurare, ca şi în altele, plăcerile nu l-au împiedicat să se informeze asupra situaţiei politice şi economice din Bretagne.

În 1783 se găsea la Reims. I se întîmpla uneori să-şi aducă aminte că era abate de Saint-Rémy şi titularul capelei Sfintei Fecioare din parohia Saint-Pierre. Trebuia să-i facă puţină curte şi unchiului arhiepiscop, de care depindea în mare măsură numirea lui într-o episcopie. În timpul şederii sale la Reims în acel an întîlni trei tineri şi distinşi englezi care făceau o călătorie de studii. Fu îndată interesat de discuţiile şi de calităţile descoperite la ei. El căută *„să se pună la unison"* cu noii veniţi şi le oferi apartamentul pus la dispoziţia lui de unchiul arhiepiscop la castelul din Saint-Thierry. Nu se mai despărţiră timp de şase săptămîni. Unul dintre englezi avea douăzeci şi trei de ani şi era fiul lordului Chatham. Avea un adevărat cap politic, era deputat şi părerile lui îl fascinară pe abatele de Talleyrand, care-şi confruntă propriile idei reformatoare cu cele ale tînărului, al cărui nume era William Pitt.

Talleyrand n-a spus decît un cuvînt despre această întîlnire, iar Pitt nu suflă o vorbă. Vom vedea mai tîrziu de ce. Nu vizita lui Pitt la Reims fusese neizbutită, ci aceea a lui Talleyrand la Londra în 1792. Dar ce perspicacitate şi la unul şi la celălalt, să se ghicească atît de bine!

Abatele n-ar fi aparţinut epocii lui dacă n-ar fi fost francmason. A fost francmason pentru că era la modă şi pentru că era ceva „filozofic". Ducesa de Chartre, ducesa de Bourbon, prinţesa de Lamballe erau afiliate la lojile scoţiene din Franţa. Cum s-ar fi putut oare ca personajul nostru să nu se afle şi el acolo? Nu era acesta un minunat prilej de informare, de extindere a reţelei de relaţii în diferitele medii amestecate în loji? Împreună cu alte căi, aceasta era una din cele ce duceau la marile afaceri. El fondă deci o lojă împreună cu ducele d'Orléans, primind titlul de prim supraveghetor al ei. Această lojă se va găsi la originea faimosului „Club al iacobinilor". După cum vedem, domnii aceştia aveau mînă bună. Mira-

beau aduse din Germania un rit bavarez pe care-l introdusese în loja „Philalèthes", în care prietenul său abatele veni să se inițieze. Dar asta nu era încă totul : abatele de Périgord mai făcea parte și din loja „Amis réunis" și îl mai găsim și în „Société des Trente" ! Nu ești niciodată destul de bine informat. Trebuie să fii pretutindeni numai ochi și urechi.

Abatele acesta șchiop și fără astîmpăr, întîlnit peste tot, avea totuși o casă în Paris din care se părea că nu iese niciodată și unde doar el putea fi văzut intrînd. Era casa contesei de Flahaut, amanta lui oficială. Aceasta a fost legătura lui cea mai trainică, mai senină și mai conjugală dintre toate. Ea a durat din 1783 pînă în 1792. Revoluția i-a despărțit. A fost singura amantă a lui Talleyrand care nu i-a rămas prietenă pînă la moarte, cu toate că n-a murit decît cu doi ani înaintea lui.

Anii lor frumoși nu au fost deranjați de nimic. Nici de contele de Flahaut. Soția sa, Adelaide Filleul, era fiica unui comisionar de vinuri și a Irenei du Buisson de Longspré. În realitate avem de-a face cu o familie în care nimeni nu era copilul tatălui său, ci al unei păsări trecătoare. Adelaide era fiica unui inspector general de finanțe care fusese primul protector al mamei sale, după ce aceasta locuise un timp la „Parc aux cerfs", unde fusese remarcată de Ludovic al XV-lea. Regele i-ar fi făcut prima fiică, numită Julie, care fu măritată la șaisprezece ani cu Abel Poisson, a cărui soră își făcuse un nume în istoria timpului său : doamna de Pompadour. Abel Poisson a devenit marchiz de Marigny, un personaj extrem de bogat, iar soția lui este cea care a adăpostit-o pe Adelaide, orfană, la ieșirea ei din pensionul de călugărițe. Ea avea cincisprezece ani în 1776. Sora ei, Julie, care avea douăzeci și cinci, era amanta faimosului cardinal de Rohan. După pension, Adelaide a primit în acest mediu cea mai distinsă educație. Fiind bine înzestrată, deveni cea mai frumoasă și mai surîzătoare dintre tinere și în același timp cea mai sfioasă și mai nevinovată : o adevărată pictură moralizatoare de Greuze. S-ar fi putut spune despre ea ceea ce Sainte-Beuve va scrie mai tîrziu într-unul din romanele sale, *Adèle de Sénanges*, care-și avu momentul lui de celebritate : *„Un pastel ale cărui tonuri dulci se învecinează cu lipsa de vibrație coloristică"*.

La vîrsta de optsprezece ani i-a fost dată în căsătorie contelui de Flahaut, care avea atunci cincizeci și patru. Ofițer, descendent al unei familii nobile din Beauvais, era un om onorabil și respectat de toată lumea. Politețea lui era celebră. Fratele contelui, domnul d'Angivilliers, intendentul clădirilor regale, repartiză proaspetei contese de Flahaut un apartament la Luvru. Aici își deschise ea salonul. Acesta deveni repede renumit datorită frumuseții și spiritului doamnei de Flahaut, precum și străduințelor abatelui de Périgord : *„E mai mult decît frumoasă* — scrie unul dintre admiratorii ei —, *îmbrăcată cu o eleganță firească care-i accentuează noblețea ținutei și a mersului... o ciudată putere de seducție emană din toată firea ei. Ovalul feței foarte pur și bogăția părului castaniu, ce pare să fie ondulat natural sub pudră, scoate și mai mult în relief albeața pielii, luminată de ochii ei căprii. Cei mai frumoși ochi din lume"*. Doamna de Flahaut avea o inimă bună : n-o interesau nici clevetirile, nici atitudinile răuvoitoare. Un optimism luminos o menținea veșnic într-o atît de bună și plăcută dispoziție, încît domnul de Montesquiou îi spuse : *„Aveți un caracter care poate mistui*

mai multe nenorociri decît vă poate aduce soarta". A fost aproape adevărat : revoluția a copleșit-o cu nenorociri pe care le-a suportat, toate, cu un admirabil curaj. Toate afară de una... Către sfîrșitul secolului, ea își arătă, totuși, supărarea ; e tocmai manifestarea pe care nu i-a iertat-o Talleyrand. Vom mai reveni.

Timp de zece ani, ei s-au înțeles de minune. Abatele — mai tîrziu episcop — poate fi văzut intrînd în fiecare seară, instalîndu-se la o masă de whist și făcîndu-și partida cu contesa. El era, ca și în copilărie, destul de retras și de rece, dar cu purtări foarte blînde. Nu brusca niciodată pe nimeni. Îi lăsa pe cei din jur să-și ducă viața obișnuită. Nu lua de la ei decît ceea ce aceștia îi puteau da. Era de o politețe mereu atentă, precisă și neostentativă. Spiritul lui, ținut în umbră, nu strălucea decît la momentul potrivit, fără a insista, dar era atît de pătrunzător, încît dădea de gîndit și te îndemna să-l privești mai îndeaproape pe acest frumos abate pudrat, parfumat și mătăsos, a cărui privire înghețată și sfredelitoare te făcea să simți că sub aparența lui delicată stătea la pîndă o felină. De ce natură fusese sentimentul care l-a legat de Adelaide ? Desigur duioșia, și în nici un caz pasiunea. El mai avea în afara acestei legături oficiale și alte iubiri trecătoare. N-a avut niciodată simțul fidelității în dragoste și nu-l pretindea nici de la amante. În 1785, aceasta era o dovadă de eleganță. Felul în care se prezenta legătura doamnei de Flahaut cu abatele ei era una din curiozitățile plăcute ale Parisului. Ambasadorul lui Washington, guvernatorul Morris, a lăsat o amplă corespondență despre acest subiect : era și el îndrăgostit de doamna de Flahaut, îi făcea o curte tot atît de asiduă ca și Talleyrand, dar uneori își pierdea răbdarea tot așteptîndu-și momentul. Îi privea conviețuind și nu-i venea să-și creadă ochilor. Într-o zi, simțindu-se rău, doamna de Flahaut voi să se culce. Fu condusă cu tot alaiul în camera ei ; în timp ce o fată din casă o dezbrăca și-i făcea o baie de picioare, episcopul de Autun (era în 1789 și abatele fusese numit episcop) pregătea patul delicatei Adelaide și-l încălzea cu ajutorul tăviței cu jăratic : „*Priveam* — scrie onestul american — *deoarece e destul de curios să vezi un reverend preot al bisericii ocupat cu o atît de cucernică operație*". Este ca o pînză de Fragonard prinsă pe viu.

Legătura lor, ca și conjugală, fu încununată de nașterea unui băiat. Nimeni nu-și închipuia că băiatul era al domnului de Flahaut, care nu era văzut niciodată — Adelaide afirma chiar că între ei căsătoria nu fusese niciodată consumată —, și toată lumea era, dimpotrivă, convinsă că era al lui Talleyrand, și Talleyrand mai mult ca oricine. Guvernatorul Morris, mereu atent, notează în octombrie 1789 : „*Mă duc la Luvru. Episcopul se află la doamna de Flahaut. El a cerut să cineze astăzi cu fiul său. E, într-adevăr, o cină în familie. După ce pleacă, îi exprim doamnei de Flahaut părerea de rău că am întrerupt o scenă atît de frumoasă. Ea vorbește mult despre copil și plînge. Îi șterg tot timpul lacrimile*".

Drăguț ambasador ! Ștergea lacrimile amfitrioanei provocate de răutăciosul episcop, care, după ce-i făcuse acesteia un copil deosebit de frumos, alerga acum în altă parte, dumnezeu știe unde, împreună cu Narbonne și Lauzun, în loc să vadă de jăratecul din cămin, să se împartă între iubită și

copil, sub privirea îndoioșată a ambasadorului lui Washington, ocupat cu luarea notițelor pentru posteritate. Ceea ce e mai curios este că și guvernatorul Morris șchiopăta, avînd un picior de lemn.

Domnul de Flahaut trata cu totală indiferență această legătură. Cu fratele lui, d'Angivilliers, lucrurile stăteau însă cu totul altfel. El tuna și fulgera împotriva cumnatei sale. Răspîndi peste tot vestea scandaloasei naşteri și *„dispreţul lui fără margini"* pentru ea și pentru *„monstrul bisericesc"*. De fapt, numai el era mînios, fiindcă amanții, Moriss și Parisul erau încîntați. Cînd episcopul intra în salon, după saluturile de rigoare, tot Parisul îl putea auzi întrebînd-o pe contesa de Flahaut : „Doamnă, mi-aș putea vedea astăzi băiatul ?" Întrucît ideile despre educație se schimbaseră, era deîndată adus pruncul înfășurat în dantele. Monseniorul îi arunca o privire, o felicita pe mamă și îi cerea un moment de convorbire între patru ochi. El îi oferea brațul, și perechea, cu o demnitate episcopală, ieșea pentru un timp și revenea apoi cu aceeași demnitate. Cînd în 1791 Talleyrand a fost amenințat cu moartea, el și-a predat testamentul doamnei de Flahaut : o desemnase legatară universală, ceea ce însemna, în același timp, recunoașterea oficială a legăturii lor de dragoste, cît și a copilului. S-ar mai putea adăuga și a fidelității ei, căci i-a rămas credincioasă atît cît a putut. Meritul ei nu era mic, deoarece îi cunoștea aventurile și nu-și făcea nici o iluzie asupra felului cum va fi părăsită în ziua cînd iubitul se va fi săturat de ea. Guvernatorul Morris stăruia foarte mult, îi demonstra că iubitul ei nu merita o fidelitate de care prea puțin îi păsa. Ea-i răspunse cu aceste cuvinte minunate : *„Sînt căsătorită din inimă"*. Devotamentul ei primi întîia lovitură în 1791 : Adelaide devenise geloasă pe doamna de Staël, căreia iubitul ei îi făcea o curte atît de stăruitoare, atît de deschisă, încît ea însăși se hotărî să-și încalce fidelitatea, tot sub privirile guvernatorului Morris, decepționat de a nu fi cel ales, dar în același timp încîntat să-l vadă încornorat pe Talleyrand. Ea cedă farmecului unui tînăr englez, lordul Wycombe, fiul marchizului de Lansdowne, încredințat ei în pensiune și care se putea considera englezul cel mai privilegiat din Franța.

Într-o zi, prin 1791, vorbind fără nici o rea intenție despre văduvia care o pîndea — și care întîrzia —, îl întrebă pe guvernatorul Morris :

— *Cu cine m-ați sfătui să mă căsătoresc dacă aș rămîne văduvă ?*

Guvernatorul riscă o ipoteză în care nu-i plăcea să creadă, dar care era cu siguranță o cursă :

— *Am auzit vorbindu-se că se va autoriza căsătoria clerului !*

Ea sări.

— *Ah, nu mă voi căsători niciodată cu domnul de Autun, căci, pentru a mă prezenta cu el la altar, ar trebui să mărturisesc mai înainte o legătură cu altcineva.*

Talleyrand încetează să fie cel mai iubit.

Cu toate că-și continua vizitele la Luvru, legăturile celor doi nu mai erau aceleași ca înainte de apariția Germainei de Staël și a lordului Wycombe. Rămînea vlăstarul lor plin de sănătate și frumusețe, numit Charles, ca tatăl lui natural, și Flahaut, ca tatăl lui legal. Vom avea plăcerea să-l mai întîlnim pe Charles de Flahaut.

Cum poți face să dispară o episcopie fără a înceta să rămîi episcop

Adunarea clerului din 1785 consfinți meritele excepționale ale abatelui de Périgord. Rapoartele prezentate de el în susținerea drepturilor inalienabile ale bisericii i-au adus felicitări și recompense deosebite. El deveni astfel apărătorul drepturilor tradiționale ; la începutul revoluției va pleda însă pentru teza opusă. În 1785 izbutise să facă un studiu remarcabil și de primă necesitate. Folosindu-se de titlul lui de administrator general, organiză o anchetă asupra asistenței și învățămîntului, aflate în sarcina bisericii. În acest scop adresă tuturor episcopilor din Franța o circulară sub formă de chestionar. Putu să stabilească pe această cale situația bisericii din Franța în anul 1785, funcțiile pe care le îndeplinea în spitale, aziluri, școli, cheltuielile făcute pentru îndeplinirea acestor funcții, veniturile de care dispunea și raportul dintre aceste venituri și capitalul ei imobiliar. Era poate pentru prima dată cînd se întocmea o asemenea informare. Ea a fost făcută sub conducerea lui și îi aparține. El va ști să tragă foloase de pe urma ei. Atunci cînd, sub Constituantă, își va prezenta raportul asupra bisericii, va uimi o lume întreagă. Atenție cu acest abate frivol.

După ce Adunarea din 1785 îi ascultă cu cea mai mare satisfacție raportul, monseniorul Champion de Cicé, arhiepiscopul din Bordeaux, o figură eminentă a clerului galic, îi elogia astfel opera în fața plenului ei : *„Este un monument de talent și de stăruință, care asigură veșnica noastră recunoștință iscusitelor mîini care l-au întocmit"*.

Întrucît bunele sentimente nu pot fi niciodată exprimate mai bine decît prin cifre, Adunarea, pentru a și le dovedi pe ale ei, îi votă o gratificație de 24 000 de livre (peste 20 de milioane de franci vechi), precum și alte două gratificații excepționale de 4 000 și de 3 000 de livre (în total 30 de milioane de franci vechi).

Dar el nu se considera satisfăcut. Avea treizeci și unu de ani, era un Périgord și mai avea și talent. Ar fi trebuit să fie de mult episcop. Cine-i întîrzia promovarea ? Unii preoți și regele. Toți păstrătorii tradiției îl considerau pe abate și pe ceilalți ca el drept niște nebuni sau ambițioși, care atacau instituțiile cele mai sfinte din orgoliu sau lăcomie. Acestea i se repetau într-una preacreștinului rege, așa gîndea și clica de la curte. Deși era strălucitor și se bucura de succes în saloane, abatele de Périgord nu era agreat la Versailles. Monseniorul de Dillon, prelat de o înaltă distincție, bine văzut de rege, făcuse totuși elogiul abatelui de Périgord. Înalții prelați îi erau atît de recunoscători pentru apărarea veniturilor lor canonice împotriva fiscului regal, încît țineau să aibă printre ei și un prelat financiar. Nu prea era credincios ? Ce importanță avea ; existau alții credincioși ca să se roage în locul lui, iar el le va ține în schimb socotelile.

În 1785, numele lui fu șters de pe lista preoților propuși regelui pentru numirea în episcopiile vacante. Lovitura venea de la monseniorul de Marboeuf, episcopul de Autun ; fusese bine informat despre „arta de a trăi" practicată la Paris de către abate. N-a putut fi înduplecat.

Abatele se mai bucura și de un alt sprijin deoarece prin doamna

de Brionne, prin fiicele și ginerii ei, precum și prin propria lui familie avea de partea sa familia Rohan și pe prinții loreni.

Sănătatea arhiepiscopului din Bourges, monseniorul Phelypeau d'Herbault, dădea în 1786 semne de slăbiciune, foarte promițătoare pentru abatele nostru. Acesta aranjă să se repete la Paris și la Versailles că era singurul candidat indicat pentru acest scaun. Și izbuti atît de bine, încît se credea că ceea ce pusese el să se repete peste tot devenise un lucru făcut. Nu mai rămăsese decît să i se scrie numirea, iar regele s-o semneze. Foarte sigur de el, îi scria lui Mirabeau, pe atunci în misiune la Berlin : *„Pentru mine, problema în momentul de față este arhiepiscopia din Bourges. Postul e frumos. Există acolo o administrație care deschide obligatoriu calea intrării în Adunarea stărilor. Arhiepiscopul a avut un atac de apoplexie. Se crede că nu va rezista mai mult de două sau trei săptămîni"* [1].

Era, într-adevăr, vorba de un scaun arhiepiscopal de mare importanță, avînd sub jurisdicție numeroși episcopi și venituri ce permiteau titularului un nivel de trai demn de un Talleyrand-Périgord.

Din nefericire, monseniorul din Bourges și-a revenit și a rămas în funcție. După un an a avut un nou atac. De data asta, n-a mai rezistat ! Talleyrand îi scrie lui Choiseul : *„Arhiepiscopului meu îi merge tare rău de cîteva zile. Se pare chiar că e pe ducă. Leacurile cele mai puternice sînt mai slabe decît boala"*. Nimeni n-a dorit vreodată mai sincer moartea aproapelui ca în această împrejurare, dar tot el adaugă : *„Acesta e momentul care-mi va hotărî soarta. Deocamdată mi se pare foarte greu să nu mi se dea arhiepiscopia din Bourges. Reaua-voință a episcopului de Autun nu cred că poate procura motivele unui refuz"* [2].

Dar iată că din cauza „relei-voințe" a monseniorului de Autun i-a fost refuzată episcopia din Bourges — poate pentru că providența voia ca el să ocupe chiar scaunul celui ce l-a persecutat.

De data asta, el se plînse în gura mare. Probabil că decepția a fost foarte usturătoare. La 17 octombrie 1787 îi scrie lui Choiseul : *„Iată că arhiepiscopia din Bourges a fost dată episcopului de Nancy, iar episcopia de Nancy, abatelui de La Fare. Ce va mai urma acum ? Multă vreme de acum încolo nu mai prevăd vreo mișcare a clerului. Cînd se va mai produce una, mi se va da oare locul care să-mi convină și în care să fiu potrivit ? Nu se realizează nimic din ceea ce doresc ; prietene, mă aflu într-o perioadă nenorocită. Dar totul se va schimba. Voi aștepta, dar se va aprecia, poate, că un om de treizeci și patru de ani* (în epoca aceea era o vîrstă respectabilă), *care a fost tot timpul în miezul problemelor și le-a rezolvat singur timp de cinci ani, fiind lăudat în tot acest răstimp, ar fi meritat să fie ceva mai bine tratat"*. (Citat de Lacour-Gayet).

Cerul trebuie să fi ascultat rugile lui ca apoplexia să reapară în rîndurile înaltului cler : la 2 mai 1788, arhiepiscopul de Lyon a avut un atac. Monseniorul de Marboeuf obținu acest scaun important. Îl eliberă astfel pe cel de la Autun și abatele de Périgord fu cel ales să-l ocupe. Datora aceasta tatălui său. Contele era pe patul de moarte și îl chemă pe fiu, implorîndu-l să renunțe la speculații, la jocurile de cărți, la intrigile politice și la prieteniile de felul celor cu Mirabeau, cu ducele d'Orléans... Nici un cuvînt

[1] Citat de Lacour-Gayet.
[2] Idem.

despre frumoasele lui prietene ; se putea trece cu vederea. Talleyrand făgăduiește așa cum se pricepea el să o facă, în formele cele mai delicate, cele mai curtenitoare. Cum să nu o fi făgăduit el unui om atît de bine crescut ca tatăl său, mai ales în ultimele clipe ale acestuia ! Făcu deci această faptă bună, iar tatăl său făcu, la rîndul lui, o alta, cerînd regelui să-i acorde fiului episcopia din Autun. Ludovic al XVI-lea purta contelui cea mai mare stimă și de aceea acceptă ; se opuse însă mama abatelui. Ea înțelesese, în cele din urmă, că fiul ei nu era făcut pentru biserică. A fost nevoie ca el să ajungă la treizeci și patru de ani și să aibă atîtea amante, precum și cea mai solidă reputație de speculant și de jucător, să afișeze public prieteniile cele mai puțin recomandabile în ochii regelui și ai bisericii, pentru ca mama lui să-și dea, în sfîrșit, seama că el ar fi putut deveni episcopul cel mai scandalos din istorie. Ea îi arătă regelui primejdia. Dar regele făgăduise și, deoarece pentru cei sfințiți toate sînt sfinte, el pronunță, în timp ce semna brevetul de numire a abatelui la episcopia din Autun, următoarele cuvinte naive : *„Asta îl va ajuta să se îndrepte"*. Abatele nostru deveni astfel episcop.

„Azi, a doua zi a lunii noiembrie 1788, regele, aflîndu-se la Versailles, fiind bine informat despre viața și bunele moravuri, cucernicia, învățătura, marea lui capacitate și alte însușiri virtuoase și recomandabile înmănuncheate în persoana domnului Charles Maurice de Talleyrand-Périgord, vicar general la Reims, Maiestatea-Sa, primind făgăduiala că acesta își va folosi cu zel și hărnicie toate talentele în serviciul bisericii, îi acordă și-i dăruiește episcopia din Autun, liberă în prezent prin demisia domnului de Marboeuf, ultimul ei titular, cu sarcina de a plăti anual și viager o pensie de trei mii de livre domnului Borie des Renaudes, fost vicar general la Tulle".

Abatele des Renaudes juca, așadar, și el la nunta asta ! Iată-l deci definitiv legat de soarta protectorului și prietenului său.

Urma ca noul episcop să fie uns. S-a supus cu bunăvoință ceremoniei și, atunci cînd superiorul de la Sainte-Sulpice i-a propus să facă un scurt popas la misiunea noviciatului din Issy, numită casa Însingurării, el a acceptat. Superiorul, veni să-i vorbească, încercă să deștepte în el, amantul doamnelor de Flahaut, de Laval, de Vaudémont... *„gînduri supranaturale"*.

Ungerea avu loc în foarte modesta capelă a noviciatului. Ea se desfășură în mare grabă. Talleyrand primi sfințirea de la monseniorul de Noyon, care-l unsese ca preot în 1780. Îngenuncheat, el rosti un nou legămînt.

În timpul ceremoniei avu loc un incident. În clipa ungerii, prelatul ceru noului episcop să îngenuncheze în fața lui, îi aplică uleiul sfințit pe tonsură, apoi procedă la ungerea mîinilor și a palmelor deschise. Abatele Emery urmărea toate amănuntele cu cea mai mare atenție și, fără îndoială, cu oarecare îngrijorare. Deodată, în clipa cînd preotul ungea palmele deschise ale lui Talleyrand, îl văzu pe acesta pălind, pierzîndu-și cunoștința și prăbușindu-se. Ceremonia fu întreruptă. El își reveni după cîteva minute și totul fu luat de la început. Incidentul acesta fusese un strigăt de desperare. Faptul era neobișnuit în viața unui om a cărui impasibilitate și stăpînire de sine erau proverbiale. De ce oare în fața prelatului care-i ungea mîinile — gest care, repetat pe patul morții, va fi ultima evocare a tinereții lui —, bărbatul acesta în toată puterea s-a prăbușit pentru prima și ultima dată în viață ? De fapt, în taina acestei modeste capele, Talleyrand fusese doborît,

pentru singura dată în viață, de conștiința unui sacrilegiu. La urma-urmelor fuseseră doar trei minute dintr-o viață de optzeci și patru de ani.

Nu fusese de față nimeni din familie. Mama sa nu venise, așa cum, dealtfel, nu venise nici la hirotonisire, nici la pronunțarea legămîntului. Tatăl său murise la două zile după ce regele semnase brevetul de numire. Nici unchii, nici frații nu se osteniseră să-și asiste ruda : ceremonia a avut loc în capela *Însingurării*.

Un bătrîn preot care fusese seminarist la Issy în 1789 îi povesti, în 1843, lui Renan că fusese de față la sfințirea episcopului de Autun și că atitudinea acestuia nu fusese cea cuvenită. Ce poate însemna asta ? Cum putuse Talleyrand să se poarte necuviincios, cînd nimeni nu-l văzuse niciodată purtîndu-se astfel ?

A doua zi după sfințire, monseniorul de Autun primi din mîinile arhiepiscopului Parisului un dar sacru : paliumul, mare cinste, rezervată, din secolul al VI-lea, episcopilor de Autun, datorită sfîntului Syagrius. În realitate era vorba de o fîșie de lînă albă, brodată cu cruci negre, pe care episcopii de Autun aveau privilegiul de a o purta peste patrafir. Ceea ce o făcea atît de prețioasă era faptul că fusese țesută din lîna tunsă de pe oile sfințite care păsteau pe pășunile binecuvîntate ale mănăstirii Sant 'Agnese Fuori le Mura de la Roma. Monseniorul de Talleyrand-Périgord, episcop de Autun, băgă acest însemn de mare cinstire în buzunar și se duse să supeze la doamna de Flahaut în tovărășia unor persoane distinse. Cu minunata ei îngăduință, Adelaide spunea adesea : *„Fiecare vîrstă își are jucăriioarele ei"*. Cea pe care *„soțul ei de inimă"*, episcopul, o avea în buzunar era, fără îndoială, nepotrivită cu vîrsta lui, deoarece acesta nu i-a dat nici o atenție.

S-ar putea ca nici dioceza să nu-l fi pasionat mai mult, dar aceasta îi dădea în schimb posibilitatea să fie ales deputat al clerului în Stările generale, a căror convocare fusese hotărîtă. Scaunul de deputat, iată ce-l interesa. Mai trebuiau însă obținute voturile unor preoți necunoscuți și încă dintr-o dioceză despre care nu știa nimic. Pentru a cîștiga, trebuia să joace, să cunoască cărțile partenerilor, să și le joace pe ale lui la momentul potrivit și să pună mîna pe miză cu duhul blîndeții. Cu privire la miză, să facem unele socoteli. Episcopia din Autun era faimoasă mai degrabă prin vechimea și sfințenia paliumului ei decît prin mărimea veniturilor ; ea nu aducea decît 22 000 de livre. Dar titularul mai păstra și abația Saint-Rémy, cu cele 18 000 de livre ale ei. Pentru Talleyrand nu era însă de ajuns. Regele îi mai atribui și abația din Celles, de lîngă Poitiers, adică încă 12 000 de livre, ceea ce însemna un venit anual de aproape 55 de milioane de franci vechi. Pentru prelatul nostru, aceasta reprezenta abia minimul necesar. De aceea, spre a obține venituri suplimentare, el se îndreptă spre jocurile de noroc, speculații de bursă și altele de acest fel. Jocul îl favoriza uneori. Frumos tablou : dama de pică făcîndu-i cu ochiul episcopului în tripourile de la Palais-Royal. În realitate, lăcomia de bani care-l împingea să joace mai mult îl ruina decît îl îmbogățea. Banii au fost beția acestui om rece. Circulația incandescentă a banilor îi încălzea nu numai fizicul, ci și intelectul : ea îl făcea să clocotească de calcule, îi reînsuflețea imaginația în goană după speculații, îi dădea un fel de febră intelectuală, era un doping, cum am spune noi azi.

Nu se grăbi deloc să-şi întîlnească enoriaşii. Se hotărîse să nu meargă la Autun decît ca să culeagă voturi. Ceea ce-l interesa era jocul politic pe care-l făceau la Paris prietenii lui şi ceilalţi. Un singur partid îi reţinea atenţia : cel al ducelui d'Orléans, „facţiunea orléanistă". În 1789, Stările generale nu fuseseră întrunite, cînd la Paris se şi născociseră şi se puseseră la punct cele mai multe dintre combinaţiile parlamentare. Ducele d'Orléans şi cei din jurul lui, printre care figura şi Talleyrand, pot să revendice meritul, dacă se poate considera un merit, de a fi trucat politiceşte revoluţia înainte ca ea să fi început.

Întrucît păstoriţii şi-ar fi putut pierde răbdarea, noul episcop la trimise un mesager, pe marele cantor Simon de Grandchamp, ca să ocupe scaunul episcopal în aşteptarea sosirii titularului. Aveau astfel la cine se uita. Pentru a le da şi ceva de ascultat, de citit şi de comentat, Talleyrand compuse pentru ei o scrisoare pastorală. Ea se inspira dintr-o frază din *Epistola către romani* a sfîntului Pavel : *„Desidero videre vos" — Doresc cu mare dor să vă văd".*

Era o adevărată capodoperă de proză ecleziastică, de bună-cuviinţă, iscusinţă şi actualitate. S-ar fi putut crede că era scrisă de Fénelon.

„Dumnezeu îmi este martor că nu încetez să mă gîndesc la voi — scria el pe micul birou din lemn de trandafir al doamnei de Flahaut. — *Da, îngăduiţi-mi aceste cuvinte, prea scumpii mei fraţi, pentru că voi aţi devenit plăcuta şi singura noastră preocupare".*

Preocupările lui erau însă cu totul altele, şi mai ales cele ce-i umpleau nopţile. Putea fi văzut în casele de joc cele mai deochiate, la ducele de Lauzun, care avea o vilă la ţară lîngă bariera Maine, unde-i întîlnea pe Narbonne, Mirabeau şi ceilalţi, precum şi un stol de fete de la Operă, care erau trase la sorţi şi apoi schimbate dacă sorţii fuseseră orbi.

În scrisoare, Talleyrand se ocupa de subiectele cale mai serioase, care-i reţinuseră de mult atenţia. Să-l ascultăm : *„Şi, gîndindu-ne atunci la tot ce se referă la marea binefacere a învăţămîntului public, n-am avut o satisfacţie mai puţin vie văzînd că preacinstita funcţie de a educa tineretul diferitelor clase ale societăţii a fost încredinţată celebrei congregaţii a Oratoriului..."*

Nu erau vorbe goale : el se şi gîndea la organizarea învăţămîntului public popular. Urmează apoi, în legătură cu moartea tatălui său, un frumos pasaj, care se termină astfel : *„Cînd luam între palmele mele mîinile lui de muribund şi eram obligat să-mi înghit lacrimile, gata să se reverse asupra lui..."*

Era oare adevărat ? Strînsese el vreodată în palme mîinile tatălui său ? Nu încape nici o îndoială că nici măcar nu asistase la ultimele clipe ale tatălui său. Să fi fost oare de faţă cel puţin la înmormîntare ? Nimeni nu pomeneşte nimic despre asta ; în orice caz, el n-a pierdut multă vreme cu asemenea ceremonii. Dar enoriaşii lui nu o ştiau şi era foarte nimerit să-i facă să verse o lacrimă pentru durerea monseniorului în faţa patului de moarte al tatălui său, un tată atît de duios, iubit şi deosebit de stimat de rege. Cîte voturi ale bunilor preoţi din ţară să-i fi adus această tristă tiradă ? Urmează o remarcabilă analiză a îndatoririlor episcopului faţă de cei păstoriţi, ale şefului faţă de subalterni. El nu fusese înălţat atît de sus decît pentru a se lega mai strîns de ei prin sacrificiile şi supunerea pe care autoritatea o cere de la cel ce o exercită ; apoi făcea pe filozoful.

„Nenorocire celui ce caută în munca lui numai mizerabilele desfătări ale deșertăciunii". El, în funcția lui, nu căuta satisfacțiile vanității și-l vom vedea cum știe să găsească altele cu totul diferite. Vanitatea realmente nu-l interesa ; imensul lui orgoliu îl așezase încă de la naștere deasupra tuturor funcțiilor ce-i puteau fi oferite. El mai adăuga că drepturile șefului nu sînt decît *„lanțuri fără îndoială primejdioase"*. O luase cu un secol înaintea celor cărora li se adresa. Susținea că cel ce ocupă o funcție publică *„datorează socoteală pentru toate acțiunile, pentru fiecare clipă a lui, deoarece el nu-și mai aparține, fiind al tuturor ; fiecare nou drept al lui se transforma, de fapt, într-o nouă îndatorire"*.

Clerul din Autun simți suflul vremilor noi. Rar s-a întîmplat ca un episcop să se aplece asupra celor păstoriți, să se declare legat de ei prin îndatoririle lui și să-și deschidă inima în fața lor într-un chip atît de înălțător.

Perorația, oricît ar fi fost ea de firească, nu era mai puțin originală : își îndemna credincioșii să se roage, să-l implore pe Dumnezeu ca să-i trimită episcopului lor nu iluminări supranaturale, ci virtuți foarte omenești : *„puritatea gîndurilor și credința* (trebuia, totuși, menționată) și mai ales : *„spiritul de discernămînt spre a alege momentul și mijloacele potrivite"*. Erau tocmai calitățile lui de căpetenie, cele ale unui om de stat. Talleyrand își cerea sieși să fie încă și mai Talleyrand. El se roagă să aibă parte și de *„blîndețe pentru pregătirea sufletelor"*. Pe aceasta o poseda, blîndețea făcînd parte din arsenalul cu care îi influența pe ceilalți. Apoi cerea *„puterea de a rezista piedicilor"*, o formulă foarte revelatoare. Nu este vorba de o putere agresivă, ci de una care „rezistă". La adăpostul drepturilor lui îi oboșește pe agresori prin imobilitate, îi învinge prin uzură, iar răbdarea lui îi face pe aceștia să-și piardă curajul. Piedicile dispar și Talleyrand rămîne neatins. Adăugă dezideratelor lui și *„bunătatea"* nu pentru că ea ar fi fost o virtute, ci pentru că e folositoare atît individului, cît și societății ; prevenind obstacolele ridicate de reaua-credință, ea aplanează animozitățile și aduce prieteni — a se citi *„aliați"*. Bunătatea a fost, într-adevăr, unul din *„mijloacele"* de care s-a folosit. Trebuie să recunoaștem că sînt și altele mai rele. Voltaire ar fi apreciat mult ultima rugăminte, prin care Talleyrand cere cerului *„mai cu seamă acel inalterabil simț al dreptății, care, poate, le cuprinde pe toate celelalte, fiind marea îndatorire a celor ce dețin puterea și prietenul dintotdeauna al gîndirii"*.

Tonul e grav : dreptatea este prima datorie a puterii, din care decurg toate celelalte. Este tocmai ceea ce poporul pretinde înainte de orice autorității care-l conduce : mîna dreaptă a regelui este cea a dreptății. Autoritatea și dreptatea trebuie să rămînă nedespărțite ; răsplata lor e pacea. Această scrisoare pastorală conține crezul politic al candidatului la alegeri. Fără a se grăbi să-și viziteze dioceza, el s-a impus oamenilor de acolo cu ajutorul condeiului. Fără îndoială că o parte din cler fusese dezorientată, dar asupra unui punct se realizase, totuși, o unanimitate : toată lumea a simțit superioritatea autorului acestei pastorale. Îngrijorați sau entuziasmați, preoții nu discutau autoritatea celui ce li se adresa într-un asemenea limbaj. Niciodată un episcop n-a fost așteptat în dioceza lui cu atîta venerație.

Preoții care după mulți ani au recitit textul cu ochii deschiși de revoluție au fost fie îngroziți, fie fermecați de ceea ce era nou și îndreptat spre viitor în cuprinsul lui. Cei dintîi au fost cei mai numeroși, ei n-au văzut în această

pastorală decît o cumplită parodie a sfinţirii preoţeşti, un mijloc mîrşav de a păcăli un cler naiv spre a-i obţine voturile. Cîtă sinceritate era în spusele lui Talleyrand ? Sinceritatea nu figurează printre virtuţile cerute în text. El trebuia să-şi învăluie într-un ton foarte mieros gîndurile, care nu erau cele ale clerului tradiţionalist, ci ale unui nou cler. Fusese făcut episcop, ei bine, acum făcea pe episcopul !

La sfîrşitul vieţii, în cursul unei convorbiri cu Lamartine, a cărui noblețe sufletească fusese rănită de anumite demersuri ale prinţului de Talleyrand, pe care totuşi îl admira, poetul nu se putu împiedica să-i reproşeze că acele demersuri fuseseră necinstite. Talleyrand nu se formaliză şi îi răspunse : *„Cinstea dumneavoastră nu e aceeaşi cu a mea"*. Pentru Talleyrand, important nu era să fii „cinstit", ci să spui şi să faci ceea ce îi convenea să spună şi să facă monseniorului de Talleyrand, episcop de Autun, dornic de a-şi avea scaunul în adunarea Stărilor generale. I-ar fi putut răspunde lui Lamartine cu cinismul şi nemiloasa luciditate a raţionamentelor lui : cinstea este ceea ce duce la succesul acţiunilor mele, pentru că, fiind ceea ce sînt, acţiunile mele aduc întotdeauna profit societăţii şi progresului..., iar suplimentar şi un profit personal pentru mine. Aceasta este, după ciudata pastorală, ciudata cinste a domnului de Talleyrand.

El aşteptă ziua de 12 martie 1789 ca să se ducă la Autun[1]. Era în plin post al paştelui. Duminică 15 îşi făcu intrarea oficială în catedrala Saint-Lazare. După tradiţie, i se ceru să depună jurămîntul chiar în pragul uşii. Ce de jurăminte ! Începuse să le confunde şi să le uite.

Depuse deci jurămînt *„soţiei sale, biserica din Autun"*, să-i păstreze drepturile, libertăţile, statutele şi scutirile. *„Nu voi înstrăina, nu voi înfeuda, nu voi schimba drepturile, averea şi domeniile episcopiei mele..."*. Apoi se trecu la chestiunile urgente.

După obiceiul său, privi lucrurile de la suficientă înălţime. N-avea nici un chef să bată regiunea ca să-i inspecteze pe preoţii satelor şi nici pe ceilalţi. Puse la punct, în primul rînd, situaţia abatelui Desrenaudes, vicarul său general, care nu locuia acolo, dar trebuia să-şi primească veniturile canonice. El stabili că vicarul lui general era mai folositor la Paris decît la Autun. Activităţile politice şi financiare pe care monseniorul le îndeplinea la Paris aveau nevoie de un secretariat mult mai important decît îngăduiau simplele funcţii episcopale cu care era însărcinat la Autun. Toate acestea, aşa cum au fost prezentate de el, uluiră puţin consiliul canonic, dar fură acceptate cu uşurinţă. Se ajunse apoi la ceea ce constituia principalul : redactarea caietelor de revendicări ce urmau să fie prezentate în adunarea Stărilor generale. Caietele diocezei din Autun sînt printre cele mai ample şi mai bine redactate dintre cele prezentate Stărilor generale. Primul lor merit este claritatea expunerii. Talleyrand, care nu pusese niciodată piciorul în dioceză (în ajunul sosirii nu cunoştea decît denumirea şi veniturile), poate fi regăsit în întregime în documentul ce dădea o idee perfectă despre episcopia lui. Spiritul lui clasic făcu minuni : prin formulări sistematice cerea desfiinţarea instituţiilor depăşite şi făcea propuneri de reformă corespunzătoare. Pleda pentru reforme pe baza a două principii. Unul politic : reprezentanţii poporului trebuie să fie întotdeauna chemaţi să delibereze asupra tuturor actelor publice. Acest principiu îndrăzneţ ducea în mod necesar la definirea şi instituirea

[1] Denis Grivot. *Autun* (1967).

reprezentării populare, ceea ce însemna sfîrșitul monarhiei absolute și instaurarea unui regim democratic. Celălalt principiu definea însești bazele societății : garantarea absolută a proprietății și libertății individului, ceea ce trebuia să ducă la refacerea integrală a legislației și a justiției. Era revoluția însăși, așa cum fusese ea concepută la prînzurile din strada Bellechasse.

Exista și un capitol financiar. Finanțele atît de scumpe prelatului nostru ! Se cerea înființarea unei bănci naționale (primul consul va fi cel ce o va înființa sub denumirea de Banque de France). Se reclama egalitatea în privința impozitelor, și pentru a nu se mulțumi numai cu o formulă demagogică, financiarul nostru pretindea să se procedeze la inventarierea tuturor bunurilor din regat. Episcopul de Autun cunoștea dinainte rezultatele : imensitatea bunurilor imobiliare ale bisericii și slabul randament al acestui capital mort. Ancheta va duce inevitabil la descoperiri bogate în consecințe privind repartizarea pămînturilor și așezarea impozitelor. Nu era vorba, așadar, numai de o revoluție a unor avocați și profesori, ci de o adevărată revoluție, cea a bunurilor. Sainte-Beuve, care nu-l iubește pe Talleyrand, recunoaște : *„Este binecunoscut că episcopul de Autun se arătase chiar din prima zi drept una din mințile cele mai luminate și mai pătrunzătoare ale epocii sale"*.

Cu competența lui își ului enoriașii și îi și sperie puțin. Cu știința vieții însă, el îi fermecă și îi încîntă. Întinse masă mare la episcopie, și încă ce masă ! Cuceri Autunul prin luxul serviciului, prin abundența și calitatea mîncărurilor. Fiind în postul paștelui, aducea în fiecare zi pescărie proaspătă de la Dieppe. Trista episcopie a monseniorului de Marboeuf deveni sediul unor sărbători zilnice. Vremea nu-l favoriza însă, căci iarna era teribilă. A trebuit să se închidă colegiile, în care elevii și profesorii înghețau. Elevii se împrăștiară pe la țară și dădură loc la dezordini. Autoritățile erau neputincioase. Fu interzis cu desăvîrșire portul armei. A fost un an al hoților și începutul perioadei dominate de frică. În caiete fusese cerută înființarea de orfelinate pentru adăpostirea copiilor naturali, care mișunau peste tot.

Monseniorul de Talleyrand-Périgord își desfășura larg fastul. Fu atît de ocupat, încît nici nu deschise toate lăzile aduse cu el și nici pe cele cu darurile primite. Unul dintre îndepărtații lui succesori, monseniorul Viliard, avea să despacheteze în 1909 niște lăzi aduse de Talleyrand și să descopere în ele un minunat serviciu de cristal oferit de manufactura de cristaluri a reginei de la Creusot. Serviciul a fost dăruit muzeului din Creusot, dar a dispărut în timpul bombardamentelor din 1944.

Își îndeplinea funcțiile cu energie : vicarii generali cutreierau micile parohii și, ca niște adevărați agenți electorali, bine dresați de monsenior la plecare, pregăteau cu grijă voturile. Trebuia acționat repede, căci Adunarea Stărilor era prevăzută pentru 27 aprilie.

La 16 martie, Talleyrand prezidă consiliul episcopal. Vizită seminarul și-i îndemnă pe profesori și seminariști să practice *„rugăciunea mintală"* (ce comedian !). La 25 martie, în duminica Bunei Vestiri, enoriașii îl rugară cu un respect mișcător să le dea o dovadă specială a sentimentelor sale, oficiind slujba din ziua aceea. Oamenii aceia cumsecade, în nevinovăția lor, i-au jucat o mare festă ! Ca și cum monseniorul de Talleyrand se putea sinchisi de asemenea mărunțișuri ! Dar nici să-i refuze nu putea. Avu loc un spectacol foarte curios : monseniorul se încurca, amesteca răspunsurile, inversa para-

grafele. Canonicii înmărmuriți își dădeau coate, unii zîmbeau, alții erau indignați. Pe scurt, lucrurile erau clare : monseniorul era, fără îndoială, un om superior, dar nu știa să slujească [1].

La 2 aprilie își primi recompensa : avu bucuria să fie ales în mod triumfal deputat al clerului din Autun în Adunarea Stărilor generale. Din acea clipă fu stăpînit de un singur gînd : să se întoarcă la Paris. Din decență, mai așteptă cîteva zile. La 6 aprilie făcu o vizită la colegiul oratorienilor și trebui să suporte o predică a superiorului despre un subiect ce părea dinadins ales pentru a da de gîndit monseniorului : *„Despre influența moralei conducătorilor asupra spiritului popoarelor"*, un subiect deosebit de arzător. Monseniorul ascultă cu o gravitate distrată și-l felicită pe superior pentru excelenta predică, ce nu-l privea pe domnul de Talleyrand.

Se poate surprinde aici unul din aspectele comportării sale care i-a derutat cel mai mult anturajul și mai ales pe martorii care l-au urmărit în secolul al XIX-lea. Talleyrand nu răspundea niciodată cuiva care avea păreri diferite de ale sale. Din mai multe motive : mai întîi, orice discuție cu aspect de înfruntare i se părea lipsită de cuviință ; apoi, ea era perfect inutilă, fiindcă nu s-a văzut niciodată ca vreuna dintre părți să se lase convinsă de cealaltă. Au fost văzuți, dimpotrivă, mii de interlocutori despărțindu-se mai supărați și mai încăpățînați ca înainte. În ochii lui, asemenea discuții erau condamnate din cauza inutilității și vulgarității lor. În sfîrșit, el manifesta o desăvîrșită nepăsare față de părerile altora, cu excepția cîtorva ființe alese care alcătuiau „lumea lui". N-a dorit niciodată să se lase convins și nici să convingă pe alții, oricine ar fi fost ei. Nu avea vocație de ideolog, nu credea în valoarea absolută și durabilă a unei idei sau judecăți. Cele mai bune idei erau cele ce duceau la succes. La ce bun să le mai expui ? Mai bine le ții ascunse și le pui în practică. Numai proba faptelor poate dovedi valoarea lor. Cele expuse de superior nu-l stînjeneau de fel, dar îi răpeau un timp pe care ar fi preferat să-l petreacă în altă parte... la doamna de Flahaut, de pildă. Nu-și manifestă nici dezaprobarea, nici resentimentul față de acest venerabil preot, care făcuse tot ce trebuia să facă. Domnul de Talleyrand nu mai era cu gîndul la Autun.

Pleacă de acolo pentru totdeauna la 12 aprilie 1789, chiar în ziua de Paști ! Canonicii ar fi fost în stare să-i ceară să oficieze slujba ! Fugea de această capcană ridicolă în care căzuse o dată. Se poate afirma că a plecat într-o asemenea grabă, încît a lăsat o mulțime de bagaje. Mînă, vizitiu ! Petrecu sfînta zi de Paști pe drum. Stările generale urmau să fie deschise peste trei săptămîni. Adio, Autun ! Episcopatul lui Talleyrand a durat efectiv doar treizeci de zile.

Domnul de Autun adoptă noile idei, dar își păstrează vechile obiceiuri

La 4 mai 1789, Versailles se afla într-o stare de efervescență. Parizienii invadaseră orașul regal pentru a asista la procesiunea deputaților celor Trei Ordine de la biserica Notre-Dame la biserica Saint-Louis. Mulțimea aclama

[1] Denis Grivot. *Autun.*

neîncetat pe oricine. Se aștepta minunea : regele convocase pe reprezentanții națiunii pentru a inaugura raiul pe pămînt. Toți deputații erau oameni eminenți în mediul din care proveneau. Vor vorbi toți și toți vor vorbi bine, vor vorbi mult și fiecare cuvînt ce le va ieși din gură va însemna un leac universal pentru greutățile țării. Banii vor curge în vistierii, recoltele vor fi mai aurii, pîinea va fi gratuită, impozitele vor fi atît de mici, încît va fi o plăcere să le plătești ; în sfîrșit, se va dobîndi dreptul de a spune tot și de a nu se face nimic. Începînd de mîine, 5 mai 1789, toată lumea, din vîrful pînă-n talpa piramidei sociale, se va putea îmbrățișa după dorința inimii.

Pe scurt, tot ce se citise în Jean-Jacques și Bernardin de Saint-Pierre și fusese apoi repetat, amplificat și vulgarizat era pe cale de a se adeveri.

Procesiunea se desfășura cu ceremonialul și demnitatea pe care civilizația unui vechi regat le imprimase vieții publice a francezilor.

Monseniorul de Autun era în veșminte de episcop, cu pieptar și cruce de aur pe piept. Putea fi recunoscut după mersul lui legănat ; se sprijinea într-un baston lung. Nu pierdea astfel nimic din statura lui înaltă, nici din aerul prietenos și ironic în același timp. Își ținea capul drept, iar privirea îi era îndreptată undeva în depărtare. Părul blond, pudrat, pieptănat pe spate, îi ascundea urechile și ceafa. Toată lumea era impresionată de expresia de măreție și superioritate pe care o emana persoana lui. Se vorbea mult despre *„proasta lui reputație"*. Calitatea de episcop și faima de bărbat afemeiat provoca zîmbete. Se vorbea și despre afacerile lui bănești, dar atunci se zîmbea mai puțin. Lumea își amintea de nebuniile criminale ale lui Calonne, care ruinase Tezaurul public ; se spunea că Talleyrand îi fusese prieten, sfetnic, iar unii afirmau că și complice.

Un memoralist pe nume Arnault, care și-a scris sub Restaurație amintirile din 1789, după ce cunoscuse istoria și cariera lui Talleyrand timp de treizeci de ani, ne schițează următorul portret al episcopului de Autun. E greu să-i dai crezare. Să încercăm totuși. Arnault se plimba în frumoasele zile din 1789 pe lîngă havuzul elveților de la Versailles : *„Remarcasem un individ culcat sub un copac, «lentus in ombra», părînd cufundat în gînduri și mai preocupat de ideile lui decît de ale altora, cu toate că ținea în mînă o carte"*[1].

Reaua-credință a și început să se strecoare în acest tablou, în aparență nevinovat. Dar să continuăm : *„Figura nu-i era lipsită de farmec. M-a impresionat mai puțin prin frumusețe, cît printr-un anumit amestec de nepăsare și răutate, care-i dădea o înfățișare deosebită, aceea a unui cap de înger însuflețit de spiritul diavolului"*.

Antitezele făceau furori prin 1825 și asocierea îngerului cu diavolul însemna să fii de două ori la modă, căci pe atunci era de bun gust să-l deteși pe Talleyrand. Expresia a făcut carieră. Cît de isteț era acest Arnault, care descifra un suflet dintr-o dată, privind doar un domn tolănit în iarbă ! El continuă : *„Era în mod învederat chipul unui om la modă, al cuiva obișnuit mai degrabă să atragă el atenția altora decît să se preocupe de ei"*. Cuvintele acestea denotă o incredibilă prostie și, totodată, o nedreptate : să descoperi toate astea privind doar un om care visează în fața unei cărți deschise ! Dar asta încă nu-i totul : trebuia ca desfrîul să se adauge perversității spiritului. Așa că Arnault întrevede *„și tinerețea lui deja sătulă de plăcerile acestei*

[1] Citat de Lacour-Gayet.

lumi". Două cuvinte par adevărate : nepăsarea şi răutatea, cu toate că ironia s-ar fi potrivit mai bine. În rest, portretul e prea grosolan, prea răuvoitor pentru a ne putea declara de acord cu el. Nu e de valoarea desenului lui David, instrument, dealtfel, şi mai nemilos. Dar ura pictorului avea scînteia geniului, în timp ce aici n-avem de a face decît cu o mediocritate.

Talleyrand se mută din strada Bellechasse într-o locuinţă din rue de l'Université, colţ cu rue de Beaune, unde îl urmează atît mobilele, cît şi prietenii. Lui Narbonne şi Choiseul li se adăugară alţii, recrutaţi în Adunarea constituantă. Amicii aceştia împreună cu el formau aripa înaintată a Adunării şi, după numele celor ce-l înconjurau, putem vedea că „progresismul" din 1789 nu era de origine prea plebee : ducele d'Orléans, ducele de Biron, ducele de la Rochefoucauld, ducele d'Enville, ducele d'Aiguillon, abatele Siéyès, abatele Grégoire, marchizul de La Fayette, marchizul Montesquiou-Fézensac, marchizul de Sillery, marchizul de Mirabeau, vicontele de Noailles, contele de La Mark, prinţul d'Arenberg, în sfîrşit, jurişti, economişti, ziarişti, toţi celebri şi aparţinînd marii burghezii, Dumont (din Geneva), Merlin (din Douai), Garat (din Bayonne) ; aceştia din urmă, veniţi ulterior, fuseseră aduşi de Mirabeau. În sfîrşit, mai erau şi celebrul Choderlos de Laclos, autorul *Legăturilor primejdioase*, el însuşi tot atît de primejdios ca şi cartea. Sufletul acestui grup era Philippe d'Orléans. Activităţile lor erau atît de dăunătoare tronului, încît un ziarist regalist îi numise *„candidaţii la spînzurătoare"*. Erau învinuiţi pe faţă că voiau să-l îndepărteze pe Ludovic al XVI-lea odată cu vechea spiţă şi să-l aducă pe tron pe Philippe, în vederea instaurării unei monarhii constituţionale în Franţa. Acest ideal fusese inclus în *Caietele* de la Autun. Întrucît Ludovic al XVI-lea şi fraţii săi n-ar fi acceptat niciodată să fie altfel de regi decît de drept divin, domnii aceştia răzvrătiţi hotărîseră să-l debarce pe rege şi să-l exileze în Lorena. Philippe urma să preia coroana desacralizată, să dea Franţei o Constituţie pregătită de prietenii săi, să guverneze cu ajutorul unui parlament, manevrînd cum se pricepea mai bine, împotriva sau în favoarea diferitelor partide. Toate jocurile erau deja cunoscute. Îndată ce era vorba de joc, Talleyrand era şi cel ce dădea cărţile. El cunoştea arta manevrării noţiunilor, a deliberărilor, a votărilor publice şi secrete ; cunoştea puterea discuţiilor, a şuşotelilor de culise, a aluziei aruncate prin saloane sau la diverse reuniuni, în alcovurile femeilor la modă, pe scurt, oriunde existau urechi obişnuite să asculte un anumit limbaj, uşuratic, dar şi extrem de grav, în realitate tot atît de neînţeles ca un mesaj cifrat pentru nepricepuţi, dar foarte limpede, sugestiv şi fermecător pentru iniţiaţi.

Ce altceva putea face Ludovic al XVI-lea în faţa unor asemenea curse decît să cadă în ele ?

Talleyrand fusese, desigur, încîntat de grupul de răzvrătiţi. Este însă tot atît de sigur că şi el i-a sedus pe ei. Dar nu există nici o urmă că el le-ar fi mărturisit-o. Probabil că şi în această împrejurare, ca şi în altele, fusese foarte precaut. Bunăvoinţa, familiaritatea şi compromiţătoarea regularitate a legăturilor lui cu ducele d'Orléans sînt însă presupuneri care valorează cît o dovadă. Se vede, totuşi, că extrem de prudentul nostru prelat nu se angajase prea mult, cu toate că fusese trecut pe lista membrilor primului guvern al prezumtivei monarhii parlamentare. La Justiţie sau la Finanţe ? Nu se ştie care dintre aceste două portofolii îi fusese rezervat domnului d'Autun. Dar toţi aceşti senini „progresişti", pregătindu-şi revoluţia lor de mătase, dantelă

și catifea, uitaseră un singur lucru : adevărata revoluție a furcilor și a mitraliilor, cea care avea să-i exileze, să-i închidă sau să-i ghilotineze și pe ei, ca și pe Ludovic al XVI-lea și pe cei credincioși lui. Pentru oamenii aceștia inteligenți, faptul va fi, totuși, atît de neprevăzut, încît se vor prăbuși în fața presiunii populare, tot atît de dezorientați ca și Versailles-ul în fața răscoalelor puse la cale de ei. Aceasta deoarece vor avea de-a face cu „iacobinii", care nu cunoșteau și nici nu voiau să facă jocul cuiva și care nu respectau nici una din regulile jocului social sau politic. Ludovic al XVI-lea nu participa nici el la acest joc. Acest om neștiutor era și el un „pur" ca Robespierre și Saint-Just. Două purități de neîmpăcat, ambele la fel de incompatibile cu sinuosul umanism al domnilor *„candidați la spînzurătoare"*, care nu erau nici pentru virtute, nici pentru sfințenie ; ei erau pentru o ordine foarte puțin morală și foarte practică, în care viciul și virtutea nu sînt decît cele două fețe ale unuia și aceluiași bun fragil și de neprețuit : viața.

Talleyrand, ca și ducele d'Orléans deveniseră încă din 1789 impuri pentru cei din clasa lor. Cînd îl apăra pe duce, Talleyrand își apăra în același timp propria lui cauză.

Dar Talleyrand știu să se degajeze la vreme din facțiunea periculoasă. El îl lăsă pe Philippe-Egalité să-și urmeze calea pînă la ghilotină.

Chiar și după 14 iulie 1789, și după zilele din octombrie, viața mondenă a Parisului își urmase cursul. Se mai credea încă — cu un oarecare efort — că „noua eră" se va desfășura în mijlocul desfătărilor. Răscoalele îi tulburaseră pe parizieni, dar ei voiau să creadă că nu fusese vorba decît de niște simple răscoale.

Talleyrand nu credea însă nimic și trăia mai departe ca un Talleyrand. În vara aceea a anului 1789, Parisul își avea, ca întotdeauna, atracțiile, vedetele și circul lui. În afară de curiozitățile momentului, cum erau La Fayette, Bastilia și Bailly, primarul Parisului, mai era una — cel puțin pentru oamenii la curent cu moda —, anume un scriitor despre care se spunea că fusese scos cu cleștele din cea mai adîncă drojdie a societății și pe care lumea îl citea cu un dezgust plin de încîntare. Unele dintre cărțile acestuia purtau titluri nemaiauzite : *Pornograful, Țăranca perversă,* și făgăduiau orori după lungi pagini plicticoase. O alta, de o cruzime naivă și bolnăvicioasă, era *Lucile sau Progresele virtuții.* Erau cărți după moda de atunci, care surprindeau „natura" pe viu, cu mult fals sentimentalism în jurul unei senzualități de tînăr măcelar. Era tocmai ceea ce le trebuia unor oameni osteniți de prea multă fericire. Scriitorul se numea Restif de la Bretonne. Talleyrand primi în una din serile lui noiembrie 1789 o invitație la cină la domnul Senac de Meilhan. Invitaților li se recomandase să vină travestiți. La adăpostul măștilor, puteau să-l vadă pe Restif de la Bretonne fără mască. Urîțenia lui naturală era atît de mare, încît îi ținea prea bine loc de așa ceva. Cina a fost dintre cele mai însuflețite. „Toată lumea era foarte spirituală", spune Restif. Acesta primi mai tîrziu de la Senac de Meilhan un bilet cu numele spiritualilor comeseni. Doamna numită acolo Denis, negustoreasă, era în realitate prietena lui Talleyrand, ducesa de Luynes ; cealaltă doamnă era tot o prietenă a episcopului, vicontesa de Laval, iar ginerele ei Nicodème era Mathieu de Montmorency ; cel îmbrăcat în întregime în alb se numea Siéyès ; în sfîrșit, șchiopul

sarcastic era episcopul de Autun[1]. Astfel cinau ei plini de veselie, după ce toată ziua se ocupa cu revoluția.

Adunările se țineau lanț. Orice pretext era bun ca să se țină o ședință și să se vorbească. Fie la Palais-Royal sau la clubul Valois, care semăna mai mult cu un salon literar decît cu un club revoluționar, fie la cafeneaua „Foy", sau la societatea de la Palais-Royal, fie la „clubul 1789", unde era apărat tronul astfel ca puterea regală să fie cît mai temeinic distrusă, fie la „clubul Feuillants", deschis în 1791, peste tot dădeai de episcopul de Autun cu cohorta lui : Mirabeau, Siéyès, Biron, Chamfort, Condorcet și Montmorin, devenit apoi ministru, Roederer și Dupont de Nemours. Ei se agitau într-un spațiu extrem de redus, mențineau acolo o temperatură caldă de seră, își provocau o febră pe care o transmiteau întregii țări. Cînd febra a cuprins periferiile Parisului în 1791, cîțiva din acești domni cu urechea mai fină percepură un tumult. Talleyrand se afla printre ei. Simți că venise momentul să pună o frînă. Numele lui se găsi în josul unei petiții — puțin tardivă — prin care se cerea inviolabilitatea lui Ludovic al XVI-lea. De fapt, regalitatea a fost violată încă atunci cînd gruparea orléanistă a pus la cale răpirea regelui și a reginei, după ce în prealabil a fost masacrată garda franceză. Regele și familia regală erau acum, de fapt, deținuți la Tuileries. După doi ani, acești ucenici vrăjitori, îngrijorați, căutau zdrențele mantiei regale ca să se pună la adăpostul lor.

Dar zarurile fuseseră aruncate.

Totuși, ei mai scoteau unele castane din foc. Episcopul, printre alții și ca alții, dar cu mai multă îndemînare și poate cu mai mult noroc, specula cu titlurile publice datorită informațiilor culese prin cluburi. În cursul iernii 1789—1790, Talleyrand elimină treptat din îmbrăcăminte tot ceea ce mai putea reaminti funcțiile lui bisericești. Renunțase la calotă, apoi veni rîndul pieptarului. Fu înlocuit cu un jabou de dantelă. Păstră crucea de pe piept, dar la nevoie, cu un deget îndemînatic, o făcea să alunece sub jabou. Mai tîrziu dispăru și ea cu desăvîrșire. La urma-urmei, era mai decent așa. Totuși, prietenii continuau să-l numească „episcopul", dar într-un mod neceremonios. Nu se putea oare să-l cheme pur și simplu domnul de Talleyrand ?

Încărcat cu o episcopie bună numai să-i aducă venituri, Talleyrand se gîndea din ce în ce mai puțin la ea. Între timp, deoarece costul vieții crescuse brusc, își făcu apariția foametea. În iulie 1789, el trimise 600 de livre marilor săi vicari ca să se împartă făină *„clasei celei mai nevoiașe"* din Autun. Reînnoi acest gest la 1 august 1789, în timp ce guvernul trimise la Autun un detașament de vînători din Bretania. Asta n-a potolit foamea, dar se spune că i-a potolit pe turbulenți.

La 8 august le făcu canonicilor săi o mare plăcere : pentru a le dovedi că nu i-a uitat în vîrtejul Parisului, le îngădui să poarte pe brațul stîng o fîșie din blană de jder sau de veveriță cenușie atunci cînd se duceau la slujbă. Ei țineau mult la fleacul ăsta și i-l ceruseră lui Talleyrand chiar în ziua sosirii. Cît de departe era Parisul de sacristia catedralei Saint-Lazare ! La Autun se cucerea o bagatelă, în timp ce la Paris fusese cucerită Bastilia. În aceeași lună august, el ceru clerului să rostească rugăciuni în toată dioceza pentru liniștirea spiritelor. Străzile Parisului erau cuprinse de furtună, dar domnul de Autun se

[1] Citat de Lacour-Gayet.

exprima astfel : *„Religia, scumpii mei fraţi, este sprijinul puternic al tronurilor, temelia cea mai solidă a prosperităţii statelor".*

„Întoarceţi-vă la casele voastre liniştite, la muncile voastre obişnuite, căci nu mai aveţi nici un motiv de alarmă. Prudenţa şi simţul patriotic vă apără liniştea, concetăţenii din jurul vostru formează o armată de neînvins..."[1]. În realitate, întreaga naţiune era cuprinsă de nelinişte şi teamă. Bunul apostol din Autun îndemna la răbdare... Scrisoarea sa era datată 12 august 1789.

Domnul de Autun manevrează pe ascuns mecanismul revoluţionar

Rolul lui Talleyrand în Adunare este, ca toată purtarea sa, de nedefinit, dar nu şi de neînţeles. Cu toate meandrele, el va rămîne toată viaţa credincios ideilor din 1789, reformelor făcute de Constituantă, la care el îşi adusese o contribuţie imensă, dar nu tot atît de vizibilă. Unii îl învinuiau că nu făcea nimic pentru că nu era văzut agitîndu-se. La tribună vorbea puţin, dar discuta mult pe culoare. Discursurile în sine, fastul, efectele ieftine nu constituiau metoda lui preferată. Ele sar prea mult în ochi şi mai sînt şi vulgare. Nu era un demagog. S-a ferit să se folosească de vocea pe care, atunci cînd voia, o avea foarte frumoasă, adîncă, gravă şi puternică, iar în intimitate plăcută şi caldă, o adevărată „voce de catifea". Lăsa acest talent în seama prietenului său Mirabeau.

Din clipa cînd văzu că reprezentanţii naţiunii s-au adunat pentru a se deda la asalturi de elocvenţă, deplînse faptul că Adunarea conţinea un prea mare număr *„de avocaţi, oameni pe care deprinderile minţii lor, ca urmare a profesiunii, îi fac foarte primejdioşi"* în politică. I-ar fi plăcut mai mult o adunare de tehnicieni şi reprezentanţi ai diferitelor pături ale populaţiei. De-abia se născuse parlamentarismul „à la française", că el îi şi denunţa excesele de vorbărie, care provocau excesele din stradă. 14 iulie şi zilele din octombrie i-au dat ideea dizolvării adunării Stărilor generale şi a realegerii ei după un alt sistem de vot. Nu stătea în puterea lui să facă asta, dar în sinea lui hotărîrea fusese luată.

În manevrele parlamentare proceda cu blîndeţe, cu răbdare. Amortiza ciocnirile. Făcea să se topească împotrivirile. Prietena sa Aimée de Coigny, cea care fusese *Tînăra Captivă* a lui André Chénier, spunea despre el, cîţiva ani mai tîrziu, că era *„preocupat numai de calmarea violenţelor, încercînd să potolească lucrurile după fiecare cădere"*. Ceea ce nu însemna că rămînea inactiv. El împingea spre reforme, uneori spre cele mai radicale, dar voia ca acestea să fie împlinite în cadrul legalităţii şi cu metode umane, să nu fie impuse, ci consimţite după tratative cu oponenţii.

La 14 iulie 1789 a fost numit membru al comitetului Constituţiei. Era nu numai o dovadă de înaltă stimă, ci şi o funcţie importantă. Cu toate că la 15 septembrie comitetul a fost remaniat, domnul de Autun a fost menţinut. El a jucat un rol hotărîtor în cele mai celebre acţiuni, mai ales în elaborarea acelui moment al istoriei universale care este *Declaraţia drepturilor*

[1] Denis Grivot. *Autun.*

omului. El a fost cel care a redactat și a făcut să fie adoptat faimosul articol VI : *„Legea este expresia voinței generale. Toți cetățenii au dreptul ca, personal sau prin reprezentanții lor, să contribuie la întocmirea ei. Ea trebuie să fie aceeași pentru toți și cînd apără, și cînd sancționează. Toți cetățenii fiind egali în fața ei, sînt în aceeași măsură admisibili pentru toate demnitățile, posturile și funcțiile publice în raport cu capacitățile lor..."*

Și domnul de Chateaubriand își permite să spună că Talleyrand n-a scris niciodată ceva interesant !

Rarele lui intervenții la tribună priveau mai ales problemele financiare : își continua funcția de „inspector general". A muncit și l-a pus și pe Mirabeau să muncească timp de trei zile și trei nopți la întocmirea raportului asupra loteriei regale. Amîndoi o considerau imorală. Sîntem îndreptățiți să zîmbim. Un „stîlp de tripou", cum i se spunea lui Talleyrand, fără a fi calomniat, era foarte competent în ceea ce privește jocurile de noroc. Cînd un episcop, mai mult sau mai puțin răspopit, pierde 100 000 de livre la joc, asta înseamnă, totuși, o pierdere de numai 100 000 de livre. Dar dacă un milion de sărăntoci pierd fiecare cîte 10 livre, se adună 10 milioane de livre, adică un sfert din bugetul Franței pe 1790, iar nenumărate familii rămîn în mizerie.

La 27 august 1789, el ia cuvîntul pentru a cere să se voteze un împrumut de 80 de milioane. Adunarea și „luminile care străluceau în sînul ei" nu se arată mai iscusite decît miniștrii regelui : pentru a umple golul din buget împrumutau. Deficitul a fost cancerul care a ucis monarhia. Revoluția n-a reușit decît să-l agraveze. Totuși, monseniorul de Autun își avea părerile lui.

El fusese cel ce le scrisese preoților din Autun la 12 august 1789 cerîndu-le să se roage și încercînd să-i liniștească prin îndemnuri la răbdare și speranță... Și tot el, după ce le miruise sufletele cu vorbe mieroase, cerea cu două luni mai tîrziu, de la înălțimea tribunei Adunării, confiscarea tuturor averilor bisericești. Aceasta era soluția lui de compensare a deficitului. Măsura nu fusese improvizată. Niciodată un prelat n-a crezut mai puțin în puterea minunilor. El și numai el știa cel mai bine ceea ce reprezentau averile bisericești. Cînd spectrul hidos al falimentului apăru atît la tribună, cît și în fiecare cămin și cînd Mirabeau, într-unul din celebrele sale discursuri, făcuse să se cutremure întreaga Franță, Talleyrand își prezentă soluția. Era, ceea ce numea el în moțiunea de neuitat de la 10 octombrie 1789, *„mijlocul suprem"*. *„Mijloacele obișnuite sînt epuizate* — spune el —, *poporul este stors, cea mai mică sarcină suplimentară ar fi, pe drept cuvînt, de nesuportat"*. Națiunea nemaiavînd bani, aceștia trebuiau luați de acolo unde se aflau, adică de la biserică. Era inadmisibil ca un întreg popor să sufere de foame și numai o singură pătură socială să trăiască în abundență. Ce măsură trebuia luată ? *„Există una fără limite, hotărîtoare, care, după părerea mea (pentru că altfel aș respinge-o), poate fi îmbinată cu un sever respect al proprietății. Ea se poate realiza în întregime cu ajutorul bunurilor bisericești..."*

Și, ca și cum acest lucru era de la sine înțeles pentru orice minte limpede și la locul ei : *„Nu cred că e nevoie să discutăm îndelung problema averilor bisericești"*. La drept vorbind, ea a fost discutată pînă în 1905 și chiar și după aceea. Talleyrand a justificat însă îndată, cu principii juridice, măsura propusă : *„Ceea ce mi se pare sigur este că biserica nu e un proprietar la fel cu ceilalți, pentru că bunurile de care se folosește, dar de care nu*

poate dispune au fost date nu în folosul unor persoane, ci pentru îndeplinirea unor funcții..."

Fostul administrator general al clerului știa ce vorbea. Teza lui era de necontestat. Dar, venind din partea unui Talleyrand și, pe deasupra, a unui episcop, era o adevărată trădare. Adusese, totuși, un nemăsurat serviciu patriei, aflată la mare strîmtoare.

În 1970, nefiind cuprinși de pasiunile din 1789, putem judeca mai lesne. În orice caz, naționalizarea bunurilor bisericii trebuia făcută, pentru că nu mai era cu putință ca o mare parte din pămîntul cultivabil să rămînă în mîinile clerului. Pămînturile acestea erau oarecum „înghețate" în calitatea lor de bunuri bisericești prost administrate, prost cultivate. Nu era o taină pentru nimeni că abații, călugării și episcopii de stil Pompadour nu mai erau cei din secolul al XIII-lea. Talleyrand spusese răspicat în cîteva cuvinte tot ceea ce trebuie spus : aceste averi fuseseră date clerului numai pentru *„îndeplinirea unor funcții"*. Statul, preluînd funcțiile de asistență și instrucțiune publică, îi va plăti clerului pentru serviciile bisericești făcute lui. Laicizarea diferitelor funcții ale bisericii era inevitabilă, fusese deja începută. Ea se afla și în intențiile reformatorilor monarhiei ; Talleyrand n-a făcut decît să aducă la îndeplinire o dorință a națiunii. În acest caz, ca și în multe altele, el a făcut numai ceea ce și Franța dorea să facă.

De îndată ce moțiunea din 10 octombrie 1789 fu adoptată de Adunare, Talleyrand încredință executarea ei lui Mirabeau. El a arătat doar drumul, ceilalți trebuiau să-l parcurgă. Mirabeau fu cel ce prezentă proiectul și-l apără cu ghearele și cu dinții. Talleyrand, de la locul lui, asculta. Proiectul fu votat la 2 noiembrie 1789. Biserica fusese deposedată de imensele ei averi, declarate bunuri naționale. Niciodată clerul francez n-a celebrat ziua morților cu mai multă mîhnire.

Ura se dezlănțui pe dată : *„După ce s-a îmbogățit prin mijloace josnice, a îndrăznit să propună despuierea clerului și să se împăuneze cu ea în ochii mulțimii, înșelată de această generozitate ipocrită..."* [1]

Pare adevărat faptul că atît el, cît și prietenul lui Mirabeau n-au ieșit cu mîinile curate din această afacere. Se afirma că Talleyrand primise partea lui de 500 000 de livre de la diferiți cumpărători ai bunurilor naționalizate. Căci se produsese o goană după averile naționale și nu micii plugari fură cei ce-au primit pămînturi — dar asta-i altă treabă... Nici din această afacere n-a rămas nici o urmă, se înțelege. Dar sînt presupuneri care valorează cît un adevăr. Prada ce i se atribuie este, în orice caz, pe măsura meritelor celui ce a pus la cale secularizarea, ca și a lăcomiei lui de bani.

Primi o curioasă reclamație din partea unui anume abate Gouttes din Autun : acesta cerea episcopului său să lase bisericii atîta pămînt cît să le permită preoților să se ocupe cu agricultura, căci, arăta el, funcția preoților presupunînd mai ales timp liber, aceștia sînt, *„prin urmare, singurii cu destulă instrucțiune pentru a face experiențe în agricultură"*. Talleyrand și Mirabeau refuzară să împletească vocația agronomică cu cea teologică, astfel că bunurile bisericii fură confiscate în totalitatea lor prin grija unui prelat foarte bine plătit cu patru ani mai înainte de același cler pentru zelul cu care apărase aceleași bunuri împotriva fiscului regal.

[1] Citat de Lacour-Gayet.

Canonicii se ridicară cu vigoare împotriva poziției episcopului lor. Totuși, în protestul lor mai respectară unele forme : *„Păstrînd tot respectul datorat funcției sale* — scriau ei despre episcopul lor, — *precum și toată aprecierea pe care o merită marele lui talent, să încercăm să combatem în întregime sistemul lui"*. Tot clerul diocezei fusese de acord, în afară de părintele din Saint-Aubin d'Ouroux : *„O, episcope, îngăduiți-mi să vă adresez cuvîntul meu... Sînteți un model pe care ar trebui să-l urmeze toți creștinii"*. Sărmanul, nu înțelesese nimic, dar nici canonicii. Talleyrand nu se lăsă înduioșat de cel dintîi și nici nu se supără pe ceilalți. După ce protestul lor fu citit în Adunare la 11 noiembrie 1789, el le răspunse ca un mare om politic : *„Nu voi pierde niciodată din vedere prețioasele voastre dovezi de devotament... Proprietatea ? Desigur, nu există nimic mai sfînt pe lume. Dar fiecare dintre dumneavoastră știe, domnilor, că noi nu sîntem decît niște administratori și că personal n-avem nici un drept real decît asupra celor necesare existenței..."*

Prestigiul lui în Adunarea constituantă crescu și mai mult. Fu aclamat la tribună la 9 februarie 1790, pe cînd rostea elogiul Adunării căreia îi aparținea : *„Iată deci realizarea noastră, francezi, sau mai degrabă a voastră, întrucît noi nu sîntem decît instrumentele voastre* (ce iscusință ! Națiunea întreagă este solidară și răspunzătoare pentru activitățile reprezentanților săi)... *Și totuși, cîte nu s-au spus ? Că am fi nimicit totul. Dar nu trebuia oare totul reconstruit de la început ? Că am fi procedat cu prea multă grabă, în timp ce atîția alții ne-au imputat încetineala... Adunările noastre sînt furtunoase. Dar ce importanță are asta, dacă decretele izvorîte din ele sînt înțelepte ? Ne mai rămîn cîțiva pași de făcut, tocmai în direcția unde ne așteaptă defăimătorii revoluției. Feriți-vă de o impetuozitate exagerată, feriți-vă mai ales de violențe, căci orice dezordini pot fi fatale libertății"*.

Constituanta fu atît de măgulită de aceste elogii, încît la 16 februarie îi oferi președinția Adunării.

Mirabeau făcuse într-o zi, în fața lui Talleyrand, portretul unui președinte desăvîrșit al Adunării. Tribunul, plin de el, fanfaron și strălucitor, își agita capul leonin, devastat de urmele vărsatului. În materie de portret, își enumără propriile calități și-și făcu propriul elogiu. Monseniorul de Autun nu se abținu să sublinieze : *„Numai o trăsătură mai lipsește în afara celor arătate de domnul de Mirabeau : președintele Adunării trebuie să fie ciupit de vărsat"*. Lui Mirabeau îi plăceau asemenea săgeți, precum și discuțiile înfierbîntate, care însă pe Talleyrand îl lăsau de gheață. În cursul unei asemenea explozii verbale, Mirabeau îi strigă lui Talleyrand : *„Am să vă închid într-un cerc vicios !" „Vreți deci să mă îmbrățișați ?"* — îi răspunse, distrat, interlocutorul.

La 12 aprilie, o nouă ciocnire cu clerul din Autun, în urma hotărîrii date în acea zi de Adunare de a nu mai considera catolicismul drept religie de stat. Talleyrand, acționînd tot timpul în direcția unei totale laicizări a statului, încurajase Adunarea. Canonicii din Autun protestară și-l rugară să-și pună semnătura alături de cea a deputaților care votaseră împotriva statului laic. Talleyrand le răspunse :

„Nu, domnilor, dacă n-am semnat o asemenea declarație, dacă sînt foarte decis să n-o semnez niciodată, este pentru că o consider absolut de neconceput din toate punctele de vedere. Da, cred și sînt formal de părere

că ei s-au lăsat înşelaţi de zelul lor (semnatarii nu-ului), *aşa cum cred că şi zelul dumneavoastră vă duce pe un drum greşit. Mi se pare că aţi fi putut evita acest exces, căci orice mijloc de constrîngere în materie de religie este o lovitură dată primului drept al omului...*"

Monitorul din 29 aprilie publică acest răspuns, considerîndu-l drept „*cea mai înţeleaptă şi onorabilă pastorală pe care un episcop-cetăţean a adresat-o diocezei sale*".

Este adevărat că, pentru adversarii săi, moderaţia şi hotărîrea în exprimarea unei idei care azi e familiară şi acceptată de biserică, aceea a libertăţii de conştiinţă şi a caracterului laic al statului, erau pe atunci cu totul neobişnuite şi deci scandaloase prin faptul că ieşeau de sub condeiul unui prelat.

La 28 ianuarie 1790, el ceru Adunării să emită un decret care să garanteze evreilor portughezi şi avignonezi cetăţenia franceză, pe care monarhia le-o acordase. Fericită ocazie pentru duşmani ! Iată drăgălăşeniile ce au putut fi citite despre domnul de Autun cu acest prilej : „*Prelat speculant de bursă, legat printr-o intimă prietenie cu evreul Panchaud, a păstrat, după moartea acestuia, cel mai cald interes faţă de toţi capitaliştii de religie evreiască, fiind mai demn, prin dezgustătoarea lui zgîrcenie şi viciile sale, să fie mai curînd rabinul acestei secte de cămătari decît pontif al religiei lui Iisus Hristos*".

Exista o asemenea încredere în talentul lui de a împăca, de a convinge, încît Adunarea îl însărcină în februarie 1790 să redacteze o *Scrisoare către francezi*. Trebuia să-i facă pe francezi să înţeleagă sensul reformelor pe care nu le prea înţelegeau, să-i îndemne mai ales la civism, la răbdare şi speranţă. La drept vorbind, treburile mergeau destul de prost şi trebuia ca ţara să fie determinată să-şi înghită nemăsurata ei decepţie. Se aştepta din partea episcopului o predică laică care să fie citită de toţi preoţii la slujba de duminică. Mierea monseniorului de Autun făcu, şi de data asta, să alunece pe gîtul francezilor pilula amară.

În martie 1790 notăm o nouă intervenţie a lui Talleyrand în favoarea uniformizării măsurilor şi greutăţilor folosite de Franţa şi Anglia. El cerea ca Societatea regală de la Londra şi Academia de ştiinţe din Paris să ia legătura în vederea acestei uniformizări. El vedea în ea „*principiul unei înţelegeri politice cu ajutorul ştiinţei*". Este prima exprimare oficială a ideii lui de înţelegere şi chiar de alianţă cu Anglia. Părerea aceasta şi-o va menţine pînă la moarte.

El îşi făcu în mai multe rînduri auzit glasul prudenţei în materie financiară şi monetară. Era împotriva şarlatanismului pe atunci la modă şi, cu toate că nu i-ar fi displăcut un portofoliu în guvernul lui Necker, îl considera pe acesta drept un şarlatan. Era împotriva monedei de hîrtie : „*Numerarul fictiv goneşte numerarul real deoarece îl înlocuieşte şi-l sperie, iar întrucît el nu poate fi niciodată o reprezentare absolut exactă, ajunge să gonească din circulaţie mai mult numerar real decît poate înlocui*", spunea el la 4 decembrie 1789.

Repetă acelaşi avertisment la 18 septembrie 1790 într-o cuvîntare împotriva asignatelor. El propuse chiar să fie topite clopotele ca să se toarne din ele bani de metal. Din orice, dar nu din hîrtie. În iunie 1791 reia lupta împotriva hîrtiei-monedă. El arată că o monedă bună izvorăşte din starea

de sănătate a țării, exprimată prin ordine internă, activitate meșteșugărească, supunere în fața legilor și a fiscalității. Toate acestea dovedeau că situația Franței era cu totul alta decît cea arătată de el. A doua zi după acest frumos discurs, la 20 iunie 1791, regele fugea la Varennes, ceea ce a fost o catastrofă atît pentru ordine, cît și pentru monedă.

Talleyrand fu însă mult mai puțin înțelept în rolul jucat în timpul elaborării și votării Constituției civile a clerului. Constituția era opera lui. Răspunderea lui era totală. El mărturisește că în epoca aceea *„torentul format din ignoranță și patimi era atît de violent, încît devenise cu neputință de oprit"*. Adevărul este că, așa nepăsător cum era, nu numai că nu făcuse nimic pentru oprirea torentului, dar se și lăsase tîrît de el. Am spune chiar că a și împins lucrurile în direcția curentului. Este vorba de un defect pe care nimeni nu i-l impută, nu este pomenit, dar care e totuși defectul lui capital. Din indulgență nepăsătoare era în stare de tot ce e mai rău.

Constituția civilă votată la 24 august 1790 a fost aplicată prin decret începînd chiar din luna noiembrie a aceluiași an : toți oamenii bisericii erau obligați să depună jurămînt pe Constituție. Aceasta însemna ruptura cu Roma. Însemna deplina etatizare a clerului. Cu toate că pregătise personal textul legii, el se abținu să apară în timpul dezbaterilor. Prea tîrziu însă !

Ludovic al XVI-lea opuse veto-ul său timp de o lună. Cedă însă la 26 decembrie, ceea ce nu e de mirare, cînd ne gîndim unde ajunseseră lucrurile... Începînd chiar din 27, un prim grup de preoți se prezentă să se pună în acord cu puterea politică. Episcopul de Autun nu era prezent, în ziua de 28, fără surle și trîmbițe, a depus și el jurămîntul. După trei zile îi adresă regelui o cerere de demisie din episcopatul Autun. Nici nu binevoi să informeze Vaticanul. Fu ales, în aceeași săptămînă, membru al departamentului Sena. Era o funcție comparabilă cu cea de consilier general și comporta atribuții financiare importante, adică tocmai ceea ce-i plăcea lui cel mai mult din munca administrativă. Părăsi deci episcopia. Să nu ne facem nici o iluzie : ar fi părăsit-o el și mai devreme dacă n-ar fi pierdut odată cu ea și 18 000 de livre. Din clipa în care află că departamentul Sena oferea poftelor lui un venit cel puțin echivalent, își luă rămas bun de la enoriașii săi. Scrise la 20 ianuarie 1791 districtului Autun că, primind măgulitoarea distincție din partea *„orașului în care se născuse și în care locuiește familia lui"*, demisiona din funcția de episcop de Autun și ruga districtul să aleagă un înlocuitor. Ceea ce se și întîmplă la 15 februarie 1791.

În prealabil, el scrisese clerului pentru a-l determina să depună jurămîntul laic : *„Veți vedea că acest jurămînt nu conține nimic care ar putea alarma conștiința cea mai temătoare"*. Din păcate, conștiințele erau mai mult decît alarmate. Vicarii generali își exprimau furtunos indignarea.

Domnii din rîndurile municipalității, în schimb, nu tăiaseră toate punțile. F.E. de Autun (semna ca Fost Episcop de Autun) nu le lăsase o proastă amintire, dimpotrivă. Ei îi scriau că înțelegeau foarte bine că între Paris și Autun alesese Parisul : *„Mai ales cei din rîndurile clerului n-au încetat să vă calomnieze intențiile. Noi știm cu toții că, dacă orașul Autun, departe de a suferi de pe urma revoluției, a păstrat unele urme ale vechii lui stră-*

luciri, o datorează bunelor dumneavoastră servicii și noi vă rugăm, Domnule, să continuați să i le aduceți".

Abatele de Périgord a fost înlocuit de abatele de Gouttes. Împreună cu alți cîțiva nelegiuiți ca el, noul episcop de Autun începu să jefuiască dioceza.

Municipalitatea a mai făcut o dată apel la Talleyrand în anul 1800 : Lucien Bonaparte voia să ridice două tablouri din catedrală. După abatele Gouttes și banda lui, familia Bonaparte continua jaful. Talleyrand nu răspunse însă la apelul lor : în 1800 nimeni nu-l putea împiedica pe un Lucien Bonaparte să pună mîna pe un Van Eyck și un Bartolomeo dacă așa-i plăcea lui. Legăturile orașului Autun cu fostul său episcop fură astfel întrerupte.

Episcopul răspopit unge episcopi

Strigătele de indignare provocate de comportarea lui Talleyrand au ajuns cu siguranță pînă la cer atunci cînd s-a hotărît, la 24 februarie 1791, o lună după demisie, să hirotonisească doi episcopi ce depuseseră jurămîntul pe Constituție și pe care credincioșii refuzau să-i recunoască. În *Memorii,* datele sînt falsificate. El spune acolo că a uns pe un episcop și apoi și-a dat demisia. Dar lucrurile nu se schimbă cu nimic dacă a uns numai unul, așa cum spune el, sau trei, așa cum de fapt a făcut (la 24 martie l-a uns și pe episcopul Parisului). Dar și de astădată, dușmanii lui, vrînd să fie prea severi, țintesc alături de adevărata greșeală. Ei credeau că episcopii unși de episcopul care și-a dat demisia nu erau valabil sfințiți. Mare greșeală ! Căci, dacă chiar renunțase la dioceză, el rămăsese totuși episcop și sfințit avea să rămînă toată viața : ungerea nu se poate anula.

De ce a procedat el la acea sfințire ? Pentru plăcerea de a fi odios, așa cum se spunea ? Nici vorbă. A făcut-o pentru că era prins într-un angrenaj din care nu avea cum să scape printr-un „nu", precum și pentru că, socotea el, nu era vorba decît de niște schimonoseli lipsite de importanță, care nu loveau decît în prejudecăți pe jumătate moarte. În sfîrșit, această parodie a ungerii merita să fie făcută pentru că putea fi folositoare. Ea ajuta, gîndea el, la întărirea unui cler nou, la calmarea unei societăți sfîșiate, din care trebuiau să se nască viitoarea societate și viitoarea biserică ale Franței. În *Memorii,* el mai adaugă, pentru a mai turna puțin balsam pe rana deschisă în acea zi, că i-a uns pe noii episcopi pentru a salva ce se mai putea din biserica catolică din Franța, fiindu-i teamă ca nu cumva țara să intre pe făgașul protestantismului. Să ne fie cu iertare, dar noi, ca și el, nu dăm nici o crezare acestei scuze descoperite cu treizeci de ani mai tîrziu pentru nevoile cauzei, scuză care n-a putut înșela pe nimeni, nici chiar pe cei devotați Restaurației. Nu este mai puțin adevărat că el a rămas întotdeauna credincios catolicismului. Trebuie să spunem că nu erau prea mulți cei ce revendicau cinstea de a unge niște preoți ce depuseseră jurămîntul laic. Aproape toți episcopii în funcție refuzaseră să depună jurămîntul laic, iar candidații care îndrăzneau să se prezinte la jurămînt nu erau chiar floarea clerului. Printre alții și abatele Gouttes... Dintre episcopii jurați

trebuiau aleşi trei pentru primirea jurămîntului şi aceştia fură Talleyrand, monseniorul Miraudot du Bourg, episcop in-partibus al Babilonului, şi monseniorul Gobel, episcop in-partibus al Lydei.

Înalţii prelaţi nu fură rugaţi să-i sfinţească pe noii episcopi, ci pur şi simplu ameninţaţi cu moartea dacă nu-i ungeau. Din partea celorlalţi, a opozanţilor, ei fură înştiinţaţi că, dacă vor unge preoţi renegaţi, vor fi asasinaţi de către cei ce erau numiţi „refractari" sau de cei fideli acestora. Primejdia era mare de ambele părţi. Talleyrand, după spusele guvernatorului Morris, luase lucrurile în serios şi, în aceeaşi zi, îşi redactă testamentul, pe care-l încredinţă doamnei de Flahaut. Situaţia deveni critică atunci cînd monseniorul de Babilon şi cel de Lyda se baricadară în camerele lor şi, tremurînd din tot trupul, renunţară să mai sfinţească şi să mai iasă din casă. Talleyrand trebui să-i convingă pe cei doi înspăimîntaţi că era necesar să „sfinţească" mai departe pentru a salva Constituţia, precum şi capetele lor.

Se duse mai întîi la episcopul de Babilon şi-i spuse că, întrucît şi episcopul de Lyda era pe punctul de a renunţa, el era hotărît să nu se lase sfîşiat de populaţie şi că, în cazul în care episcopul de Babilon l-ar părăsi, îşi va trage un glonte în cap. Scoase apoi un pistol din buzunar şi, mînuindu-l cu îndemînare, îl ameninţă pe episcop că se va omorî în faţa lui. Ne putem uşor închipui impresia pe care comedia lui o făcu asupra monseniorului de Babilon. El cedă complet şi primi să sfinţească pe oricine cu condiţia ca episcopul de Autun să renunţe la pistol şi să-i convingă şi pe asasini să facă acelaşi lucru. Talleyrand vîrî pistolul în toc, salută şi, cu mersul lui cel mai solemn şi mai puţin şchiopătat, plecă să joace aceeaşi scenă în faţa monseniorului de Lyda. Acesta cedă ca şi celălalt în faţa aceluiaşi mic pistol din sidef şi aur al domnului de Talleyrand. Binevoitorii însă răspîndiră vestea că lui Talleyrand îi fusese frică şi că el s-ar fi pierdut cu firea şi ar fi cedat în faţa populaţiei. Ce eroare ! Dacă vrem să judecăm cinstit cele petrecute, trebuie să admitem că eroul ei s-a purtat ca un Scapin de casă mare, dar nu ca un laş.

Ceremonia ce urmă se desfăşură sub paza baionetelor trupei, care înconjura capela Oratoriului, astăzi templul calvin din strada Saint-Honoré. Ceea ce s-a întîmplat acolo în ziua aceea ar fi putut fi calificat de Calvin drept „orgie romană". Oare Talleyrand, care oficia atît de neatent cele mai solemne slujbe, a urmat cu strictețe tot ritualul ungerii ? Episcopii de Aisne şi de Finistère care-i trecură prin mîini în ziua aceea au fost ei unşi cu respectarea tuturor formelor ? Talleyrand era, de fapt, ultimul care să dea vreo importanţă acestui lucru. Cît despre consideraţia pe care o avea pentru aceşti preoţi „la modă" deveniţi episcopi, unşi mai bine sau mai rău, ei rămîneau pentru el, oricum, nişte lichele. Arătîndu-i unui prieten la o fereastră lîngă Oratoriu pe episcopii fabricaţi de el în chiar ziua aceea, îi spuse pe un ton plin de dispreţ : *„Vino să-i vezi galopînd pe caraghioşii ăştia"*.

De la Roma ţîşni un fulger. Papa, prin scrisoarea pastorală privată din 10 martie 1791, îşi manifestă îndurerarea faţă de purtarea episcopului de Autun. La 13 aprilie, o nouă pastorală privată îl suspenda pe episcop din funcţie şi îl ameninţa cu excomunicarea dacă nu revenea la calea cea dreaptă. Dar de ce să-i răspundă el papei ? Toate fulgerele bisericii nu fă-

ceau decît să-i servească scopul, care era ruperea tuturor legăturilor ce-l mai ţineau într-o situaţie de mult detestată.

Ameninţarea pontificală fu publicată în *Monitorul* din 13 mai 1791. În aceeaşi zi, domnul de Autun scrise următorul bilet prietenului său Biron, duce la Lauzun, organizator de petreceri nocturne : *„Cunoaşteţi vestea : excomunicarea ! Veniţi să mă consolaţi şi să luaţi masa cu mine. Nimeni nu-mi va da nici apă, nici foc, aşa încît astă seară nu vom avea decît friptură rece şi vin la gheaţă"*.

La 2 aprilie 1791 avu nenorocirea de a-l pierde pe „prietenul" Mirabeau. Se serviseră şi se lucraseră reciproc : fusese o prietenie bazată pe interese. Mirabeau reprezenta forul, opera şi circul, iar Talleyrand, Versailles-ul, sacristia şi buduarul. Fusese de faţă la ultimele clipe ale lui Mirabeau, despre care a spus : *„A dramatizat moartea"*. Era în acelaşi timp un compliment, pentru că Mirabeau îşi dominase moartea, realizînd o frumoasă scenă de adio, dar era şi o critică, pentru că, moartea fiind un lucru destul de grav în sine, nu este cuviincios să-l mai accentuezi, făcînd din ea o melodramă. Pe scurt, stătu lîngă el în ultimele clipe şi cineva observă : *„Ei bine, iată un duhovnic demn de cel spovedit"*.

„Duhovnicul" era şi executorul testamentar al tribunului, care-i lăsase textul unei cuvîntări pe care Talleyrand o citi a doua zi în Adunare.

Pentru a încununa o asemenea frumoasă prietenie, sufletele nobile răspîndiră zvonul că Mirabeau murise în braţele prietenului său, care îl otrăvise. Absurditatea a prins şi a lăsat în urma ei cel puţin o umbră.

Spre sfîrşitul vieţii, Talleyrand i-a comunicat lui Colmache cîteva observaţii pe care acesta le-a menţionat în cartea lui : *Revelations of the life of the prince Talleyrand*. Se refera la forţa intelectuală a lui Mirabeau, la lenea sa şi la neobişnuita slăbiciune a caracterului său, care l-a făcut să ajungă la discreţia unui anturaj primejdios : Pétion, Brissot... Aceşti „exaltaţi" republicani apucaseră pe un drum ce părea plin de pericole. Talleyrand nu credea în 1791 că Franţa se putea lipsi de monarhie ; considera că ea nu era coaptă pentru democraţie ; francezii n-aveau spirit civic şi, dacă pierdeau monarhia, n-ar fi putut fi guvernaţi de un regim parlamentar, ci numai de un *„stat popular cu o dictatură"*. Încă din 1791 îl presimţise pe Robespierre şi Comitetul lui de salvare publică. Mirabeau ar fi fost în stare să se opună unei asemenea dictaturi, însă Talleyrand nu. El vedea limpede, dar nu acţiona. La ce bun să aperi nişte prinţi care au renunţat la luptă ? Cu toate acestea, Mirabeau îi încredinţă lui Talleyrand deznădăjduitul lui testament politic : *„Iau cu mine ultimele rămăşiţe ale monarhiei"*.

Talleyrand era convins de acest lucru. Făcu, totuşi, un ultim demers la curte. Dispariţia lui Mirabeau lăsa un gol îngrozitor. Talleyrand spera că, în faţa primejdiei, Ludovic al XVI-lea avea să îşi schimbe atitudinea. De aceea trimise regelui, prin intermediul intendentului Laporte, următoarea notă : *„Este din partea episcopului de Autun, care s-ar părea că vrea să servească pe Maiestatea-Voastră. Mi-a comunicat că Maiestatea-Voastră ar putea să-i încerce zelul şi sinceritatea indicîndu-i un lucru pe care aţi dori să-l obţineţi fie din partea Adunării naţionale, fie din partea departamentului. Dacă va izbuti să obţină ceea ce îi veţi cere, el va fi făcut astfel dovada zelului său"* (20 aprilie 1791).

Era şi limpede, dar şi extrem de compromiţător, întrucît documentul a fost găsit în faimosul „dulap de fier" în care regele îşi închidea hîrtiile şi care a fost confiscat de Convenţie. Exista şi o a doua notă, din 3 mai 1791, prin care regele era informat că Talleyrand va ţine o cuvîntare a cărei temă i-o indica : folosirea edificiilor bisericii. Regele nu dădu nici un răspuns.

La 7 mai 1791, Talleyrand rosti un frumos discurs. El, care depusese jurămîntul pe Constituţia civilă, recunoştea preoţilor refractari libertatea de conştiinţă. Să reţinem următoarele cuvinte : *„A venit vremea să ştim că libertatea opiniei nu face în zadar parte din Declaraţia drepturilor omului, că ea reprezintă o libertate deplină şi inalienabilă, o proprietate reală, nu mai puţin sfîntă, nu mai puţin inviolabilă ca toate celelalte şi pe care sîntem datori s-o apărăm"*. Iată o remarcabilă dovadă a simţului său de libertate.

Din nefericire, de-abia născută, libertatea era deja ameninţată. Trebuia din nou reamintit chiar celor ce votaseră Declaraţia că violau libertatea gîndirii, refuzînd-o celor ce nu gîndeau ca ei. Iată şi această admirabilă intervenţie : *„Să nu vorbim aici de toleranţă ; această expresie, izvorînd din dominaţie, este o jignire şi nu trebuie să mai facă parte din limbajul unui popor liber şi luminat"*. Este limbajul secolului al XX-lea.

Fără a-şi pronunţa numele, el pomeni de anatema papală care lovise pe cei ce depuseseră jurămîntul laic. Îi răspundea astfel papei de la înălţimea tribunei. Procedă cu multă răbdare şi cu o hotărîre de neclintit. Dacă cineva trebuie să-şi schimbe poziţia, atunci numai Roma putea fi aceea : *„Vom aştepta cu încredere, fie de la actualul pontif, cînd va fi mai bine informat, fie de la urmaşii lui, o inevitabilă reîntoarcere la principiile apropiate religiei"*.

Nu reieşea oare că papa fusese cel ce se îndepărtase de la „principiile apropiate religiei" ? Ca din întîmplare, tot Talleyrand va fi cel ce va pune la cale, în 1802, Concordatul cu urmaşul lui Pius al VI-lea.

În sfîrşit, ne mai rămîne să-i acordăm „F.E. de Autun" un titlu de glorie şi în acelaşi timp de recunoştinţă din partea poporului francez şi cu deosebire a copiilor acestui popor : unul dintre cele mai importante texte, dintre cele mai frumoase prin gîndirea lui înălţătoare şi dragostea de dreptate socială produse de Revoluţia din 1789, proiectul de lege cu privire la învăţămîntul public este oarecum carta care a dat tuturor micilor francezi dreptul imprescriptibil la învăţămînt gratuit. Pregătirea acestui text atît de consistent nu putea fi opera unui singur om. Talleyrand recunoaşte el însuşi : *„Pentru a îndeplini această muncă importantă, i-am consultat pe oamenii cei mai învăţaţi, pe savanţii cei mai cunoscuţi ai acestei epoci... în care trăiau domnii de Laplace, Monge, de Condorcet, Vicq d'Azyr, de la Harpe. Toţi m-au ajutat. O anumită faimă cucerită de acest document mă obligă să-i numesc aici"*. *(Memorii)*.

Înmănuncherea acestor admirabile nume cu al său reprezintă un titlu de glorie pentru el. Colaboratorii săi apropiaţi erau, bineînţeles, abatele Desrenaudes, Chamfort, precum şi directorul şcolii de surdo-muţi din Bordeaux, remarcabilul pedagog Guilhe. Din această masă de informaţii a ştiut el, împreună cu Desrenaudes, să elaboreze un text de o soliditate şi limpezime perfecte. El se plîngea de *„totala lipsă de învăţătură a majorităţii oamenilor"*, de mediocritatea învăţămîntului predat în şcolile tradiţionale, în

virtutea *„unui respect orb și perseverent față de niște practici de mult depășite"*. Din examinarea ruinelor trecutului, el ajunge la concluzia că totul trebuie reconstruit : *„Totul demonstrează deci o stringentă necesitate de organizare a învățămîntului"*. Dar, în contrast cu demagogii, care fac să li se aplaude iscusința de a dărîma fără a oferi ceva în schimb pentru a reconstrui, după acest scurt atac împotriva trecutului, el face propuneri de viitor. În fața Adunării subjugate de admirație, el ridică acest monument al viitorului : învățămîntul public. Îl vrea *„cu desăvîrșire gratuit, fiind necesar tuturor"*. Îl concepe ca pe un fel de piramidă : la bază, toți copiii Franței, în vîrf, la Paris, Institutul. *„Propunem înființarea unui Institut național în care să se găsească tot ceea ce mintea poate înțelege, tot ceea ce imaginația poate înfrumuseța, tot ceea ce geniul poate crea mai înalt"*. Cînd Institutul fu creat, în 1795, Talleyrand nu fu uitat, iar numele lui figura printre cele ale primilor membri. Azi se mai gîndește acolo cineva la el ? Prevăzuse chiar ca *Declarația drepturilor omului* să fie predată ca materie școlară în clasele elementare, numind-o *Noul catehism al copiilor ;* un timp ea a fost într-adevăr predată la cursul de instrucțiune civică, care fu considerat însă de prisos atunci cînd și civismul a devenit de prisos.

Acțiunile lui Talleyrand sînt departe de a fi toate la fel de dezinteresate și pornite din aceleași intenții curate. Dar acest proiect de învățămînt popular era lipsit de orice calcul și nu urmărea nici un profit. După cum știm cu toții, gloria și averea nu se cuceresc servind învățămîntul public. Politica oferă pentru asta ocazii mai potrivite. O dovedește faptul că, din nemaiauzita istorie a vieții lui Talleyrand, sus-numita operă, care provocase admirația contemporanilor, este azi rar pomenită, cu toate că, din tot ceea ce a făcut el, acesta e lucrul cel mai uman și mai respectabil. Ce surprinzătoare descoperire : un episcop al vechiului regim la fel de nobil ca Hugo Capet este cel ce a procurat Franței democratice cel mai bun sprijin : școala publică. Ea fu proclamată în 1791, dar realizată pe deplin abia în 1882 de către Jules Ferry. Acest ministru al celei de-a treia Republici a pus în aplicare planul domnului de Autun, fără ca cineva să pomenească numele adevăratului autor.

O asemenea ispravă nu putea să-l împace cu familia și cu lumea lui. Cei doi unchi, contele de Périgord și arhiepiscopul, erau indignați de purtarea lui. Unchiul arhiepiscop plecă în emigrație. În ce o privește pe mama sa, domnul de Autun nu pronunță niciodată numele ei. Dar și ea proceda la fel : fiul acesta mai exista oare pentru ea ? Aceasta nu împiedică o foaie reacționară să publice în 1790 pretinsele tînguiri ale acestei mame, care se întreba cum de a putut să nască un asemenea „monstru". Ca să fim drepți, ea născuse doar un băiat foarte frumos, foarte inteligent, foarte deschis, foarte sociabil, căruia însă ea i-a frînt viața atunci cînd el și-a frînt piciorul. Ea resimțea, se spune, o asemenea rușine cînd ceilalți emigranți îi aruncau în obraz numele acestui fiu, încît se refugie în tovărășia cumnatului ei, arhiepiscopul, în Germania, la Wolfenbüttel. Acolo meditau împreună la perversitatea renegatului. El însă nu păstra supărare : trecuse cu buretele peste trecut și peste părinți, gîndindu-se mereu la prezent și la viitor.

Avea și la ce se gîndi : Adunarea constituantă se dizolvase la 30 septembrie 1791. Cariera lui era terminată. Printr-o ciudată dispoziție, nici unul din membrii acestei adunări nu putea să fie reales și să facă parte din noua

adunare, așa-numită legislativă. Talleyrand rămăsese la data aceea doar administrator al departamentului Parisului. Luă, totuși, hotărîrea de a rămîne credincios revoluției.

Despre arta de a organiza sărbători și a trage concluzii din ele

La 7 iunie 1790, episcopul de Autun avu o idee pe care o împărtăși Adunării constituante. El fixă astfel în patru fraze data strălucitei aniversări a revoluției, care pentru prima oară nu era însemnată cu sînge. Era vorba de o sărbătoare : sărbătoarea Federației. Să-l ascultăm vorbind Adunării, națiunii, posterității. Îl vom asculta după aceea vorbind în culise, pentru că de teatru era vorba în realitate.

„Comitetul a ajuns la concluzia că această sărbătoare cu adevărat națională a Federației merită să fie celebrată cu cea mai mare solemnitate ; că o astfel de sărbătoare, ce va redeștepta amintiri glorioase, strîngînd legăturile de frăție dintre toți cetățenii, arătînd tuturor patriotismul ce-i însuflețește pe francezi, va izbuti să convingă pe dușmanii revoluției, dacă mai există, cît ar fi de zadarnice sforțările lor de a o nimici".

Sărbătoarea trebuia să demonstreze unanimitatea atașamentului francezilor față de noua orînduire. Toți prietenii revoluției, precum și toți cei ce-și legaseră într-un fel soarta de ea strigară : Bravo ! Noua orînduire le părea bună unora pentru că își închipuiau că ea reprezintă ordinea. Talleyrand deveni în două zile din notorietate pariziană celebritate națională. Cînd trecea pe stradă, era aplaudat. În cluburi, de cum apărea, toți se sculau și-l aclamau. Pentru a-și juca piesa avea nevoie de scenă, de sală și de public. Talleyrand, regizorul, organizatorul fără cusur al oricărui fel de ceremonii, își arătă de această dată toată știința. Cîmpul lui Marte fu răscolit, săpat, i se ridică în jur un amfiteatru, în mijloc fu înălțată o piramidă de pămînt cu un altar în vîrf. Parisul își descoperi talente de săpător : sute de mii de persoane mutară cu lopata și roaba adevărați munți de pămînt. Patriotismul nu se mai măsura în acele ultime săptămîni ale lui iunie 1790 decît în roabe de pămînt cărat. Ducesa de Luynes își comandă o delicioasă roabă de acaju, în care căra pietriș cu o infinită grație, pentru ridicarea tribunelor unde întreaga Franță, vibrînd și răsunînd de cîntece, va veni să-și sărbătorească credința în unitatea și permanența ei. Episcopului îi reveni rolul principal : acela de a oficia pe altarul înălțat patriei.

Ziua sacră începu sub nori amenințători : primul 14 iulie din istorie fu o zi de ploaie neîntreruptă. Cerul revărsa torente asupra miilor de umbrele multicolore. Cu toate acestea, totul era gata. Imensul cortegiu porni de la Bastilia încă de la șapte dimineața. Toate provinciile, toate orașele, toate satele erau prezente acolo. Frumoasa ordine a cortegiului rezistă pînă la Cours-la-Reine. Acolo ploaia deveni atît de puternică, încît rîndurile fură rupte și se ajunse la Cîmpul lui Marte într-o fărîmițare de grupări adunate la întîmplare sub umbrele și care treceau Sena pe un pod de bărci special construit pentru festivitate. În fața Școlii militare se ridica tribuna regală, complet acoperită cu catifea albastră și aurie. Vastul cerc se umplu repede cu cîteva sute de mii de oameni. Niciodată Franța sau Europa nu văzuse o

asemenea mulțime populară ; niciodată o mulțime nu și-a păstrat elanul mai intact sub o ploaie torențială. Entuziasmul și încrederea în viitor renăscură. Fu un moment înălțător, un extraordinar act de credință în această patrie amenințată, aflată în plină prefacere și pe care poporul voia s-o apere din tot sufletul. Demonstrația a fost uluitoare : francezii iubeau Franța.

În vîrful piramidei, ținta privirilor întregii națiuni, în fața altarului avea să ia loc episcopul de Autun ; înaintea lui Dumnezeu, a regelui și a patriei, el avea să oficieze slujba unității, a fraternității, a păcii și a egalității.

De ce să nu-l fi ales regele pe el ? Regele șovăi, totuși, puțin... Această cinste i se cuvenea într-adevăr lui Talleyrand ; tot Parisul vedea în persoana episcopului de Autun unirea bisericii, a Constituției și a poporului. El însuși echivala cu o Federație. El reprezenta trecutul întinerit de noile idei, înnobila revoluția și revoluționa ca nimeni altul vechiul regim. În ziua aceea trebuia prăznuită sărbătoarea înțelegerii, a împăcării și tocmai în acest scop se puteau bizui pe el.

Îi mulțumise lui Ludovic al XVI-lea printr-o scrisoare remisă acestuia cu tot ceremonialul de domnul de Saint-Priest, secretarul Casei regale.

Acum, vedeta acelei zile memorabile nu trebuia să-și rateze nici intrarea, nici slujba religioasă și nici ieșirea din scenă. Rolul său nu era la îndemîna oricărui șchiop. În ajun repetase partea cea mai slabă a acestui rol : slujba. Ne amintim că la Autun avusese unele dificultăți, peste care trecuse prin improvizație. De data asta era însă vorba de ceva mai serios : de un spectacol politic. Repetiția avusese loc la 13 iulie, în ajun, în strada Lille, la domnul de Saisseval, la care cinase. Căminul a servit drept altar. Drept dascăl îl asistase în timpul slujbei — cine-ar crede ? — Mirabeau ! În timpul lungilor perioade de detențiune, singura lui distracție fusese să asiste la slujbe și ca atare ascultase în închisori mai multe liturghii decît celălalt la seminar. Invitații se prăpădeau de rîs în fotoliile lor.

Din cauza ploii, ceremonia a început tîrziu. Talleyrand se afla la post împreună cu clerul, la Școala militară. Federații nu soseau : *„S-ar putea ca indivizii ăștia să nu vină ?"* — întrebă el cu nerăbdare. În sfîrșit, fu dat semnalul. Cortegiul preoțesc, în patrafire și mantile de dantelă, înaintă spre piramida sfințită ; erau vreo cîteva sute într-o ordine impecabilă : episcopul de Autun, cu mitra pe cap și cu cîrjă, venea ultimul. Toți preoții erau înșirați pe laturile etajate ale piramidei. Jos se afla La Fayette, extrem de serios, căruia Talleyrand, trecînd pe lîngă el, îi șopti : *„Vă rog nu mă faceți să rîd tocmai acum"*.

Cuvintele acestea îl scandalizară pe sublimul marchiz : *„Asemenea faptă n-are nevoie de comentarii"*, scrie el. Talleyrand plimba asupra acestei comedii puse în scenă de el o privire mai degrabă ca a lui Stendhal decît ca a lui Joseph Prudhomme și nu credea nici în decor, nici în slujbă, nici în cîntări, nici în penajele pălăriilor, nici în flamurile și nici în răscolirea pămîntului sau a sentimentelor. Toate nu erau în sinea lui decît vînt, dar un vînt care între mîinile lui dibace va deveni încoronarea politică a unei Franțe noi. Din acest vînt se va naște Franța viitorului.

Abatele Louis, a cărui sutană nu era prinsă decît cu un singur fir, și abatele Desrenaudes erau asistenții slujbei. Îl cunoaștem pe marele vicar de Autun, care nici nu văzuse vreodată Autun-ul. Pe Louis, după ce va fi

răspopit, îl vom mai întîlni ; el nu s-a legat de cariera lui Talleyrand, dar a înotat în aceleași ape. A fost ministru de finanțe — un ministru priceput — al lui Ludovic al XVIII-lea. Atunci nu a mai fost preot, ci baron. Totul se schimbă. Pentru moment însă, el împreună cu Desrenaudes i-au suflat cît au putut mai bine monseniorului de Autun ce avea de făcut în timpul slujbei. Acesta, după ce termină, avu o idee de actor genial : cu o mișcare solemnă, largă revarsă asupra regelui, asupra familiei regale, asupra armatei, a federațiilor, asupra provinciilor și a frontierelor, care s-au apropiat în mod miraculos și au încercuit piramidalul altar, asupra națiunii adunate la picioarele lui, unanimă și vibrantă sub milenara flamură a Sfîntului Denis, desfășurată în cinstea regelui și a drapelelor complet noi ale celor optzeci și trei de departamente complet noi, revarsă, ca un mare pontif de o oră, valul mărinimos și binevoitor al binecuvîntărilor lui prefăcute, dar pline de efect.

Cu frumoasa lui voce profundă atacă tedeumul, pe care trei sute de mii de francezi îl reluară în cor, acompaniați de o orchestră de o mie două sute de instrumentiști. Glasul Franței se ridica în ziua aceea pînă la cer ; obrajii erau scăldați de lacrimile speranței. Numai domnul de Talleyrand nu era nici emoționat, nici neliniștit, nici entuziasmat. Era doar mulțumit de el și de concetățenii săi. „Cîntați și plîngeți lacrimi de bucurie, în această zi Franța este din nou închegată, sînteți uniți și astfel veți rămîne orice s-ar întîmpla — și se va întîmpla tot ce se poate mai rău —, dar veți rămîne uniți într-o eră nouă".

Izbutind în tot ceea ce avusese de făcut în ziua aceea, fericind atîta lume, el se hotărî să rezerve sfîrșitul zilei propriei lui plăceri. Își scoase deci odăjdiile bisericești și se duse direct într-o casă de joc. Cîștigă în mod miraculos, goli banca de bani, ridică potul, ceru să i se tragă trăsura și plecă : *„Luasem atîta aur, încît nu-mi mai intra în buzunare, fără să mai pun la socoteală bancnotele casei de scont".* Se duse apoi la vicontesa de Laval, răsturnă tot acest val de aur în fața prietenilor încremeniți și se așezară cu toții la masă într-o atmosferă de bună dispoziție și de succes. O seară aurită. Cu acel simț extraordinar care-i inspira atît de des cuvîntul potrivit, gestul cel mai nimerit, el se hotărî deodată să se întoarcă la masa de joc. Îl aștepta același noroc. Adună pentru a doua oară toți banii din bancă. Îl încînta acest gen de neprevăzut. Capriciile soartei, în fața cărora ieșea provocator și nerușinat, gustînd primejdia și riscul, îi dădeau emoții mai tulburătoare și mai tainice decît cele pe care le putu simți oficiind în fața a trei sute de mii de persoane. Aceasta deoarece oamenii, fie ei regi sau chiar în număr de trei sute de mii, nu-l impresionau de fel. Nu se lăsa tulburat nici de calitatea, nici de numărul celor din jur, în timp ce jocul era legat de acea desfătare deosebită ce ține de înfruntarea fatalității și morții.

După acest al doilea succes : *„M-am întors la doamna de Laval să-i arăt aurul și bancnotele. Eram plin de ele ; între altele, și pălăria mi-era plină. Remarcați că era într-o zi de 14 iulie"* [1]. Da, noi am remarcat, dar el în *Memorii* n-a suflat o vorbă.

[1] *Memorii* de Vitrolles.

Cîteva fețe ale monseniorului de Autun...

Reputația de jucător începuse să-i dăuneze. Domnia virtuții fusese inaugurată în ziua convocării Stărilor generale. Pamfletarii regaliști, ca și „patrioții" nu-l menajau. Camille Desmoulins, în *Revoluțiile din Franța și din Brabant*, atacă cu violență moravurile vremii. Talleyrand este atins cu precădere de loviturile acestui Savonarola laic : *„Cum pot fi combătute jocurile de noroc, cînd printre sprijinitorii lor găsim trei președinți ai Adunării naționale : Beaumetz, Le Chapelier și episcopul de Autun ? E adevărat că cei cinci sute de mii de franci pe care acesta din urmă i-a încasat alaltăieri la joc nu i-a cîștigat într-un tripou, ci la doamna de Montesson"*.

Că a jucat la doamna de Montesson (doamna d'Orléans) e foarte posibil. Juca peste tot. Numai că suma e exagerată (ar însemna 500 de milioane de franci vechi). Camille Desmoulins face ca oamenii săraci cînd vorbesc de averea bogaților. Imaginația se aprinde cînd vine vorba de cifre și adaugă zerouri...

Cu toate că rămînea de o nepăsare senină în fața insultelor, Talleyrand păru că-și dă seama de primejdia acestor atacuri. În legătură cu aceasta s-a urmărit să se facă un „mister" — unul mai mult — din această nemaiauzită indiferență față de insulte și calomnii.

Înălțimea la care se situase făcea din el o ființă rară, poate, dar nu „misterioasă". Pentru a-l înțelege, trebuia să cunoști originea acelui orgoliu. Comparîndu-l cu alții de aceeași categorie, ne vom da și mai bine seama de aleasa lui calitate. Talleyrand auzise cu siguranță reflecția făcută de Metternich, al cărui orgoliu aristocratic era fabulos : *„În Austria, omul începe de la baron în sus"*. Talleyrand ar fi fost în stare să-i răspundă — dacă ar fi căzut pradă unei astfel de slăbiciuni — că în Austria umanitatea începe prea de jos, întrucît, în cazul lui, ea pornise de la Carol cel Mare, îi cuprindea pe Capețieni și se termina cu Talleyrand, conte de Périgord. Nietzsche nu scrisese oare : *„Fiecare om superior are nevoie de o mască"* ? Cui i se putea aplica mai bine acest aforism decît lui Talleyrand ? Nu era vorba deci de nici un „mister". Totuși, cînd a fost atacat de Camille Desmoulins, el i-a răspuns, dîndu-i dreptate celui ce-l învinuia ! De ce să se fi simțit jignit că acest biet Camille se înșelase asupra cifrei cîștigului ? Îl readuse la realitate, arătîndu-i că nu cîștigase decît 30 000 de livre (25 de milioane de franci vechi). Ba mai mult, îi dădu și adresele tripourilor unde juca, fără să-și ia angajamentul că nu le va mai frecventa : *„Restabilesc astfel adevărul faptelor* — scrie el într-un ziar *(Chronique de Paris,* 8 februarie 1791) — *fără a intenționa să le justific"*. În continuare își mărturisește deschis propriile-i slăbiciuni, căci cum poți să fii perfect ? Cea mai bună dovadă de sinceritate nu este oare recunoașterea publică ? *„Mă condamn singur și-mi fac o datorie din a o mărturisi, căci, de cînd a fost înscăunată domnia adevărului..., cel mai cinstit mijloc de a-ți îndrepta greșelile este de a avea curajul să ți le recunoști"*.

Ai de ce rîde ! Greșeala, fiind public mărturisită, era ca și îndreptată. Împărtășea deci din plin principiul „virtuții" din *Confesiunile* lui Jean-Jacques. Ascunsese el oare vreodată faptul că joacă și că are amante ? Totul la lumina zilei, totul mărturisit în presă ! Iată-l deci ireproșabil, fără umbra vreunei păreri de rău.

Dar de ce această sfruntată perfidie ? Pentru că fusese propus să ocupe tronul arhiepiscopal al Parisului și nu voia cu nici un chip să-l primească. El nu urmărea decît să scape de episcopie și de sutană și nu era tocmai atunci momentul să i se propună o avansare într-o carieră pe care o detesta. Biserica se ducea la fund, el o știa mai bine ca oricine, și în asemenea împrejurări i se oferea lui postul de cîrmaci al ei ! Pentru a descuraja această bunăvoință, își mărturisea viciile. Și, pentru a le face cît mai de neiertat și a se arăta cît mai nepotrivit în postul ce i se propunea, le publica chiar el în presă.

I-ar fi plăcut însă un portofoliu ministerial. Finanțele erau atît de ruinate, încît Necker, la care regele făcuse apel, nu mai știa cui să le propună. Pentru a ajunge la tată, Talleyrand a început prin a asedia fiica : Germaine de Staël. Îi făcu o curte atît de insistentă, atît de puțin discretă, încît tot Parisul îi urmărea rapidele progrese și succesul. Aceasta a fost perioada cînd biata Adelaide, suferind de gelozie, s-a consolat cu lordul Wycombe. Totuși, Germaine de Staël nu era genul de femeie căutat pînă atunci de Talleyrand. Fiziceşte se prezenta ca o tinără mare și puternică, bine legată, asemenea unui docher, cu un decolteu lăsînd să se vadă imensități de carne și mușchi, cu un gît puternic, umeri lați, brațe de atlet, pielea negricioasă, trăsături greoaie și sprîncene groase. Ca multe din aceste femei colos, ea se împopoțona cu felurite zorzoane și fleacuri de prisos, avea un gust ciudat, își înfășura capul cu turbane răsucite, din care se strecurau afară lațe de păr negru și lucios. Da, trebuie să recunoaștem că faimoasa Germaine era foarte, foarte puțin îngrijită. Avea însă niște ochi negri adînci, minunați, focoși, trădînd o inteligență rară, scăpărătoare, înflăcărată, neobosită și un suflet plin de generozitate și de cea mai delicată și duioasă simțire. Ea îi deveni amantă și-i rămase o neasemuită prietenă în timpul anilor întunecați. Pentru a obține portofoliul, el trecu cu vederea tot ceea ce nu-i plăcea, lipsa de suplețe un pic livrescă a lui Germaine, excesele ei de vorbărie, elanurile ei înfrigurate. Calculul era evident : pe vremea lui Calonne, Necker ar fi fost cea mai proastă alegere pe care regele ar fi putut-o face. Acum însă, cînd Necker rămăsese singur stăpîn peste ruinele vechiului regim, Talleyrand socotea că era bine să se agațe de el și, în acest scop, să se țină de fustele fiicei lui. Necker ascultă elogiile făcute domnului de Autun din diferite țări și refuză. În corespondența cu regele Suediei scria că Talleyrand era *„un om de spirit, competent în afaceri, dar căruia îi dăunează ambiția sa"* (mai exact, poate disprețul arătat altădată domnului Necker).

Deși Maria Antoaneta nu-l putea suferi pe Talleyrand, în situația ei desperată ea ar fi făcut cu plăcere apel la el. I-o mărturisește medicului său, Vicq d'Azyr, pentru ca acesta să facă unele sondaje discrete. Recomandarea reginei ajunse însă de notorietate publică, ceea ce fu de ajuns pentru ca Adunarea să-i refuze lui Talleyrand portofoliul.

Astfel, în timp ce un atac îi fusese de folos, un elogiu i-a făcut un prost serviciu. Așa e viața. Propriile-i finanțe erau mai înfloritoare decît cele ale statului, dar nu aveau baze mai sănătoase. Domnul de Autun era dator vîndut. Avea însă numeroase surse de venituri. Funcțiile lui în comi-

tetul Adunării făceau să fie căutat de agenții străini, care-i cunoșteau slăbiciunile. Numai de la ambasadorul Spaniei primise 100 000 de dolari ca să reînnoiască tratatul de alianță al acesteia cu Franța. Suma reprezenta echivalentul a 500 000 de livre și de astă dată nu erau doar cifre născocite de un pamfletar. Această enormă avere adăugată la o sumă egală încasată în timpul confiscării bunurilor bisericești dădea un total de un miliard de franci vechi în numai doi ani. Dar miliardul dispăruse tot așa cum venise. În 1791, Talleyrand împrumută bijuteriile doamnei de Flahaut pe care le depuse în gaj pentru 92 000 de livre, ca să scape de unele datorii. Unde se ducea atîta bănet ? Cea mai mare parte se irosea la joc. Lumea vorbea de cîștigurile lui uluitoare. Cîteodată ! Dar pierderile aproape zilnice, care se ridicau uneori la zeci de milioane ?... În fiecare noapte se ruina fără măcar să clipească. Nepăsarea aceasta, trufașa lui indiferență făceau parte din viața sa princiară.

Ca să reziști unei asemenea goane, trebuia să alimentezi neîncetat flacăra care o întreținea. Cînd, sub Restaurație, îi mărturisea lui Vitrolles : *„Știți, niciodată nu e bine să ajungi un sărăntoc. Eu am fost întotdeauna bogat"*, se pare că se înșela, căci îl vom regăsi în unele momente complet sărăcit și în pragul sinuciderii. Dar cu sau fără bani, el a trăit întotdeauna ca un bogătaș. Cînd n-avea bani, își păstra — cel puțin în aparență — aceeași siguranță de sine, nepăsare și strălucire.

Iată portretul lui găsit în *Galerie des états généraux :* este reprezentat acolo sub denumirea evocatoare de *„Amabilul". „Amabilul este înzestrat cu acele maniere încîntătoare care înfrumusețează pînă și virtutea. Primul instrument al succeselor sale este marea sa inteligență ; judecînd oamenii cu indulgență, evenimentele cu sînge rece, dă dovadă de acea moderație caracteristică unui înțelept. «Amabilul» nu vrea să ridice într-o singură zi edificiul unei mari reputații* (trăsătura aceasta e foarte bine prinsă. Talleyrand nu se grăbește niciodată, nici chiar cînd are de ocupat un post ; e ambițios, dar cu răbdare). *Va obține însă orice pentru că va ști să folosească toate prilejurile oferite în mare număr celor ce nu forțează norocul"* [1].

Portretul nu e făcut de un naiv. Îi aparține lui Chaderlos de Laclos. El încheia spunînd că *„blîndețea caracterului, frumusețea chipului, farmecul și amabilitatea" l-au făcut să-și merite porecla.* Dar iată un portret al lui, apărut în aceeași epocă, în 1790, sub titlul *„Portretul unui aristocrat"*. De astă dată nu i se găsește episcopului de Autun nici o calitate, nici măcar aceea a inteligenței :

Bogat nu în talent, în spirit, ci-n trufie
La bursă, sub Calonne, prin specula, hoție
A învățat să scoată dintr-un galben zece.
Pătruns de aroganță și dispreț,
Pontiful din Autun cu sînge rece
Sfidează lumea și ostilele săgeți.
A îndemnat la furt, a cultivat sperjurul,
A semănat discordie, vorbind de pace,

[1] Citat de Lacour-Gayet.

Nu va crea nimic, spun cei din juru-i,
Nici chiar discursurile lui, nu el le face.

(Această ultimă imputare va fi repetată și de Chateaubriand, care-l învinuia pe Talleyrand că n-avea condei și era prea leneș pentru a încerca să scrie. Îi răspundem deocamdată, așteptînd alte ocazii mai bune, că știa cel puțin să vorbească, mînuind limba lui Voltaire.)

Dar alții scriu ce-i inspirat de el
Și-i recunoaștem spiritul mișel. [1]

Villemarest, secretarul concediat, care, în 1834, a scris despre el o carte severă, *Domnul de Talleyrand*, se răzbună — și încă zdravăn —, căci calomniile lui vor servi și altora pentru a face portretul „demonului". El povestește că, în 1790, cei de la Tuileries (adică Ludovic al XVI-lea și Maria Antoaneta) i-au făcut lui Talleyrand niște „avansuri". Se înțelege că aceste „avansuri" reprezentau o sumă enormă. S-ar putea crede că, după cum vor unii să insinueze, el s-ar fi repezit asupra prăzii, ca apoi să-și trădeze creditorii. Calomnia este însă și mai veninoasă : Talleyrand i-ar fi tratat de sus pe cei de la curte, refuzînd suma și dînd acest răspuns (să fim foarte atenți la idee, la stil și la ton) : *„Voi găsi în casele de bani ale opiniei publice mult mai mult decît suma oferită. Banii cîștigați de la curte nu pot fi de acum încolo decît o sursă de ruină ; întrucît vreau să mă îmbogățesc, trebuie să-mi caut un sprijin mai solid"*.

Grosolănia, vulgaritatea răspunsului nu-i puteau aparține lui Talleyrand. În ceea ce privește traficurile lui de bani, există probe care dovedesc lăcomia, dar nu și mojicia lui. Nu era cu desăvîrșire neadevărat faptul că Talleyrand ar fi încercat să se apropie de curte. Există o dovadă : în noaptea de 16 iulie 1789 l-a întîlnit, la Marly, pe contele d'Artois. I-au trebuit nu mai puțin de două ore pentru a-l face să priceapă pe viitorul Carol al X-lea că, după ce Bastilia fusese cucerită, la Paris autoritatea regală fusese distrusă. Ar fi putut poate să-și aleagă un interlocutor mai inteligent și mai serios. Dar exista unul de acest fel ? Îl alesese pe acesta pentru că erau prieteni, pentru că era „amabil". Pînă în cele din urmă izbuti să-l convingă pe prinț că trebuia să-l informeze pe rege de gravitatea situației. Era un veșnic dialog între surzi : *„E o răscoală"*. — *„Nu, Sire, e o revoluție"*. La o nouă întîlnire, contele d'Artois povesti rezultatul convorbirii nu regele. Regele nu va întreprinde nimic, în primul rînd, fiindcă nu trebuia să curgă un strop de sînge francez. Înțelegînd, în cele din urmă, situația, contele d'Artois trase și concluzia cuvenită *„în ce mă privește* — îi spuse el lui Talleyrand —, *hotărîrea mea e luată : plec mîine, părăsesc Franța"*.

Talleyrand a tras, la rîndul lui, învățătura cuvenită din purtarea prințului : *„Atunci, monseniore, nu ne mai rămîne fiecăruia decît să ne gîndim la propriile noastre interese, întrucît prinții și regele le părăsesc pe ale lor și pe cele ale monarhiei"*. Răspunsul contelui d'Artois fu copleșitor : *„Într-adevăr, este ceea ce vă sfătuiesc să faceți. Orice s-ar întîmpla, eu nu vă pot condamna și bizuiți-vă întotdeauna pe prietenia mea"*.

[1] **Citat de Lacour-Gayet.**

Încercări diplomatice : Anglia nu poate fi cucerită tot atît de repede ca dioceza Autun

Oricare ar fi fost eventualele neplăceri și chiar primejdii, pe care le prevedea mai bine decît toți ceilalți, el era convins că 1789 deschisese Franței calea viitorului.

O spune și în *Memorii*, iar această mărturisire, făcută în timpul Restaurației, nu este lipsită de merit. Totuși, justificîndu-și atitudinea din 1791, el inițiia, nu fără șiretenie, justificarea cotiturilor spectaculoase care în continuare au pus pecetea pe cariera sa. Iată ce scria : *„M-am gîndit îndelung și m-am oprit la ideea de a servi Franța ca atare, în orice situație s-ar afla ea* (a se citi : sub orice regim ar ajunge). *Întotdeauna se va găsi ceva bun de făcut"*. Această maximă a rămas într-adevăr întotdeauna valabilă pentru el, căci un regim nu este decît o „situație", cum spune el, în timp ce Franța e veșnică. Ea trebuie servită, slujind regimul care o servește cel mai bine și numai atîta vreme cît acesta este în stare s-o facă. În 1791, Franța nu se afla la Coblenz, ci la Paris. Trebuia deci slujită la Paris, în pofida a tot ce era necorespunzător în *„situația"* de atunci. Pe de altă parte, patriotismul lui fusese alarmat de faptul că la Paris exista o bandă de turbați care voiau război nu pentru că țara ar fi fost amenințată, ci pentru că revoluția era primejduită dinăuntru. Lui Talleyrand, războiul i se părea o nebunie în starea de dezorganizare în care se găsea țara. Situația economică era jalnică, iar avalanșa de reforme dezorientase masele populare cu mult mai mult decît izbutise să le entuziasmeze. Practic, noul regim se dovedea a fi mai dăunător decît cel vechi.

În fața lipsei de adeziune a maselor, demagogii găsiseră un nou mijloc de a-i reuni pe toți francezii, ca în 1789 : invazia străină. Dacă o armată străină ar năvăli peste frontiere, atunci națiunea s-ar ridica alături de guvern în apărarea Franței. Pentru demagogi, războiul însemna puteri excepționale, o soluție universală. Brissot spunea într-o cuvîntare celebră, rămasă nepublicată : *„Războiul este acum o binefacere națională, iar singura catastrofă de care trebuie să ne temem este aceea de a nu avea război"*. Atît el, cît și girondinii avură parte de războiul dorit.

În ceea ce privește puterea regală, să-i lăsăm lui Talleyrand grija de a ne spune ce reprezenta ea : *„Regalitatea, așa cum ieșise din Adunarea constituantă, nu mai era decît o umbră, și o umbră care se mistuia din ce în ce mai mult" (Memorii).*

El însuși nu mai era decît o umbră a acelei vechi Adunări, dar, cum amicul Narbonne era ministru de război în noul guvern și omul cel mai influent din tot cabinetul, personajul nostru mai avea, după cum se vede, legături utile. Sub presiunea turbaților, Narbonne încercă, fără prea mult entuziasm, putem avea încredere în el, un simulacru de război cu... electorul din Trier ! Luase toate măsurile ca această expediție să nu fie numită „război" decît pentru propaganda internă, iar în ochii puterilor străine, caricatura să apară doar ca un schimb de focuri.

Cu toate acestea, s-au luat, în mod inteligent, unele măsuri de precauție. Astfel, Valdec de Lessart, ministrul de externe, îl alese pe Talley-

rand pentru o misiune la Londra, cu scopul de a sonda guvernul englez asupra intenţiilor lui în cazul izbucnirii unui război pe continent.

Încă din 1789 avusese loc în Franţa o năvală de spioni din toată Europa, în scopul de a profita de pe urma descompunerii vechiului regim [1]. Informaţiile le deţinem din corespondenţa lui W. A. Miles, un agent foarte activ al lui Pitt la Paris. Miles se împrietenise cu un ziarist destul de obscur, Lebrun, pe care-l vom reîntîlni mai tîrziu (prin ce minune ?) ministru de externe. Miles fusese însărcinat să ia contact cu Mirabeau pentru a distruge alianţa franco-spaniolă. Aflăm că Lebrun şi Mirabeau fuseseră cumpăraţi de Pitt. Informaţia este confirmată şi de un spion rus, un baron baltic, domnul de Simolin. Aflăm, de asemenea, că Talleyrand fusese cumpărat de Spania. O coincidenţă : la cîteva zile după scrisoarea lui Simolin semnalînd că Talleyrand sucombase în faţa aurului de la Madrid, acelaşi Talleyrand obţine din partea Adunării votarea armării a 27 de vase de linie pentru întărirea flotei spaniole.

Miles acţiona asupra lui Mirabeau, care era favorabil Angliei ; Simolin făcea totul să i se împotrivească, deoarece Rusia şi Anglia nu erau de acord în ceea ce priveşte politica faţă de Turcia, susţinută de Pitt şi subminată de ruşi. Visul lui Simolin era să-l cucerească pe Mirabeau, dînd astfel o extraordinară lovitură influenţei engleze asupra guvernului „francez". În toată această urzeală de legături întrezărim un personaj ciudat de seducător, descris cu admiraţie şi pomenit sub numele de *„prietenul lui Mirabeau"*. În curînd vom afla că *„prietenul"* ar fi fost gata să i se devoteze Ecaterinei. Într-o depeşă către suverană, la 21 martie 1791, Simolin anunţă că *„dispune de acel prieten"* şi că acesta *„dirijează în toate privinţele spiritul lui Mirabeau"*. Era vorba de Talleyrand ! El izbuteşte într-adevăr să-l îndepărteze pe Mirabeau de Londra şi să-l determine să susţină Rusia împotriva Turciei şi a Angliei. Mirabeau, bine instruit de „prieten", declară la tribună că, dacă Anglia va trimite o escadră în Marea Baltică, Franţa va reacţiona. Asistăm la o răsturnare spectaculoasă. Cît trebuie să fi costat ea ?

Pe spatele scrisorii lui Simolin, ţarina însemnase cu mîna ei răspunsul privitor la Mirabeau, care, după cum ştim, căzuse bolnav. *„Daţi dovadă de generozitate dacă încă n-a murit"*. Dar el murise. *„Prietenul"* rămase însă. Simolin îi dă neîntîrziat numele : *„Mirabeau a fost înlocuit în comitetul diplomatic de monseniorul episcop de Autun"*. Vom observa că tocmai în acest moment cariera eroului nostru face o cotitură : de la finanţe alunecă spre diplomaţie. În realitate, tot de bani era vorba.

În chestiunea turcă, Talleyrand a susţinut Rusia pentru că Anglia şi Prusia îl aţîţau pe sultan şi acesta făcea tot felul de greutăţi în Mediterana orientală. Franţa dorea însă pace în această zonă. Printr-o fericită coincidenţă, Rusia voia şi ea acelaşi lucru, astfel că domnul de Autun a primit o recompensă ca să facă chiar ceea ce intenţiona să obţină.

Colaborarea ruso-talleyrandeză n-a mai continuat. În duelul dintre Simolin şi Miles, Miles fu cel învingător, deoarece încă din 1792 Franţa ajunsese într-o asemenea situaţie, încît marina ei, devenind inofensivă, nu mai putea ameninţa Anglia în Orient. Era tocmai unul din motivele secrete ale călătoriei lui Talleyrand la Londra : trebuia să-i convingă pe englezi că

[1] Bernard Fay. *Politique étrangère française sous la Révolution* (Archives Russes). Illustration, 1939.

Franța nu nutrea nici un fel de ambiții în Orient (avea altele în altă parte...) și că, în acest caz, guvernul Maiestății-Sale britanice trebuia, la rîndul lui, să-i dea asigurări și să pună o surdină acțiunilor sale în Turcia.

De ce fusese ales tocmai el pentru această ciudată misiune ? Pentru că erau cunoscute calitățile lui de negociator și pentru că de multă vreme susținuse ideea unei apropieri de Anglia. Nu declarase el oare în ședința Adunării din 28 ianuarie 1791 că trebuiau *„puse de pe acum bazele puternice ale unei veșnice frății între Franța și Anglia"* ?

El n-a primit, totuși, o misiune oficială. Nu era ambasador. Călătorea ca particular. În calitate de agent neoficial va fi primit de rege și miniștri și va vorbi despre treburile statului. Era o situație echivocă, considerată că i se potrivea ca o mănușă. Dar, din nefericire, mănușa fusese prost croită.

Chiar la sosire avusese o surpriză neplăcută : știa că nu era ministru, dar află că nu era nici cel puțin un străin care să se bucure de stimă, fiindcă englezii nu vedeau în el decît proasta lui reputație. Înainte chiar ca el să fi luat vreun contact cu cineva, ziarele se și grăbiseră să publice vestea că primul ministru William Pitt l-a primit pe Talleyrand și i-a respins orice propuneri. Aceasta însemna torpilarea misiunii înainte ca ea să fi început.

Altă neplăcere : nu plecase singur, ci însoțit de Biron. Ce om cumsecade și acest Biron ! Fusese însărcinat să cumpere 4 000 de cai pentru armata revoluționară. Cine ar fi crezut că ducele de Lauzun va face vreodată pe samsarul revoluției ! Se achită de misiune într-un fel cu totul curios. Unul dintre negustorii de cai începu să strige : „Hoțul !" Biron fu arestat pentru că uitase să plătească. Niște prieteni plătiră pentru el, dar misiunea franceză nu ieși prea strălucită din afacerea asta. Talleyrand umbla șchiopătînd din minister în minister să prezinte scrisoarea lui Lessart. Lordul Grenville, ministrul de externe, îl primi la 12 ianuarie 1792. Scrisoarea îl elogia pe prezentator și voia să convingă guvernul englez de dorința Franței *„de a menține și întări buna înțelegere existentă între cele două regate"*.

Ceea ce se aștepta mai ales de la Talleyrand era să obțină asigurarea că Anglia va rămîne neutră în cazul unui conflict între Franța și alte țări din Europa. Opinia publică engleză era foarte pornită împotriva revoluției. Emigranții zugrăviseră un tablou sinistru al situației și tot lor le datora Talleyrand supărătoarea reclamă din jurul numelui și al aventurilor lui.

Talleyrand îl întîlni din nou pe lordul Grenville, se strădui din răsputeri să-l convingă de faptul că perioada proastă trecuse și că Franța va cunoaște binefacerile reformelor și ale păcii sociale. Îi repetă ceea ce noi știm și era și adevărat : *„Am susținut întotdeauna că Anglia este aliatul nostru natural"*.

Era foarte optimist în privința succesului misiunii sale. Avea însă nevoie de foarte multă bunăvoință ca să fie mulțumit, pentru că, de fapt, întîlnise peste tot numai refuzuri. Regele nu-i acordase nici o atenție. Cînd numele lui a fost rostit în fața reginei, ea îi întoarse spatele. La 20 ianuarie 1792 îl întîlnise pe William Pitt și nu schimbaseră decît cîteva cuvinte reci de politeță. Pitt îi spuse că misiunea lui n-avea un caracter oficial și că deci nu va putea avea nici un fel de rezultate. Mai făcu și o ușoară aluzie la șederea lui la Reims. Talleyrand trebuie să fi făcut atunci unele reflecții despre lipsa de memorie a tinerilor englezi care, după ce călătoresc, devin miniștri... Dar lucrul nu-l afectă deloc. Înțelegea foarte bine asemenea comportări, care semănau cu ale lui în situații asemănătoare. Personajul nostru

îl bănui, totuşi, pe Pitt că era informat de tranzacţiile lui secrete cu Simolin referitoare la Turcia, precum şi de cele încheiate cu Spania privind armarea vaselor spaniole împotriva Angliei. Era destul de probabil să fie aşa : Miles era agentul lui Pitt la Paris şi Miles ştia tot. Pitt îl trata deci pe Talleyrand în consecinţă.

În sfîrşit, trebuie să spunem că i-a fost defavorabilă impresia derutantă pe care a produs-o asupra englezilor. E neîndoielnic că, ştiindu-se observat şi judecat cu severitate, el şi-a exagerat rezerva şi răceala obişnuită. Un genevez cu care se întîlnea la Londra şi-i urmărea demersurile, Etienne Dumont, notează : *„Era distant şi reţinut. Englezii, care nu au decît unele reţineri generale în privinţa francezilor nu găseau la el nici vioiciunea, nici familiaritatea, nici indiscreţia şi nici veselia specifică naţionalităţii sale. O atitudine sentenţioasă, o politeţe rece, un aer veşnic scrutător, constituiau în jurul lui o baricadă ce-l împiedica în rolul lui de diplomat".*

Dar eşecul diplomatic, care fusese dublat şi de un eşec pe plan monden, nu l-au determinat pe Talleyrand să renunţe la o alianţă cu Anglia. Întrucît obişnuia să lase timpul să lucreze pentru el, a aşteptat patruzeci de ani pentru a realiza, abia în 1833, ceea ce nu izbutise în prima lui misiune. Nici ideile şi nici comportarea sa nu se schimbaseră. Englezii fură însă cei care, între timp, îşi modificaseră punctul de vedere.

Reveni la Paris la 10 mai 1792. În lipsa lui, Adunarea legislativă lucrase : îi înlocuise pe toţi miniştrii. Narbonne fusese îndepărtat, iar Lessart era ameninţat cu arestarea. Dumouriez îşi făcea simţită prezenţa. Îl determină pe Ludovic al XVI-lea să semneze o declaraţie de război împotriva regelui Boemiei şi Ungariei. Jocul începea să devină periculos : neutralitatea engleză era acum mai necesară ca oricînd, şi Talleyrand fu rugat să plece din nou la Londra şi să obţină cu orice preţ din partea Angliei un angajament că va rămîne neutră.

Ar fi fost prea simplu dacă în acest scop ar fi fost făcut ministru al Franţei la Londra. Lucrăturile birocratice aveau prioritate şi asupra războiului ce fusese declarat. S-a hotărît deci să fie numit, drept faţadă, un alt ministru al Franţei la Londra, în spatele căruia Talleyrand să poată opera ! Fu ales sau, mai bine zis, Talleyrand şi-a ales singur pe cel ce trebuia să-i fie şef, dar a cărui activitate avea s-o conducă, în realitate, el. Alese deci pe un tînăr, Chauvelin, care împărtăşea vederile lui politice şi urma acum să repete lecţiile învăţate pe dinafară, să semneze fără să discute rapoartele şi depeşele ce-i vor fi dictate : *„Era destul de tînăr* — scrie episcopul — *ca să nu se supere că erau făcute de altcineva".* L-a mai luat cu el ca secretar de legaţie pe Reinhard, cu care ne vom mai întîlni. Bineînţeles că la Foreign Office nimeni nu se lăsă înşelat cu privire la falsele funcţii ale lui Chauvelin şi la cele adevărate ale lui Talleyrand. Ca să nu se prezinte, ca prima dată, cu mîna goală, Talleyrand s-a înarmat cu o scrisoare a lui Ludovic al XVI-lea, pe care el o dictase, un secretar o scrisese, iar regele o semnase. În ea se putea citi : *„Mi se pare că văd în fiecare zi mistuindu-se resturile acelei rivalităţi care ne-a pricinuit atita rău... Consider alianţa drept necesară stabilităţii constituţiei ţărilor noastre şi menţinerii păcii lor interne : aş mai adăuga că împreună ar trebui să impunem pacea în Europa"* (G. Pallain. *Corespondenţă diplomatică).*

Alianța ! În momentul cînd fusese prezentat proiectul respectiv, el nu putea izbuti. A doua misiune cădea tot atît de prost ca și prima. Exista, totuși, o scrisoare a regelui. Chauvelin hotărî să se ocupe personal de ea, ca să salveze prestigiul titlului purtat. Bucătăria diplomatică era însă atît de prost făcută, încît ziarele franceze publicaseră scrisoarea înainte chiar ca Chauvelin să fi ajuns la Londra. Cabinetul englez fusese informat de această incorectitudine. De aceea, atunci cînd Chauvelin își prezentă scrisoarea, ea fu primită cu considerația acordată unei tăieturi de ziar.

Talleyrand sosi ulterior. Fără nici o grabă. Primise de la Roma, înaintea plecării, o nouă amenințare cu excomunicarea. Îi dădu însă tot atît de puțină atenție ca și celei dintîi. El se considera de multă vreme excomunicat, și încă din proprie inițiativă. Mai tîrziu a primit și scrisoarea pastorală de excomunicare, pronunțată de astă dată de-a binelea.

El mai primi însă și o altă amenințare, cu siguranță mai primejdioasă decît săgețile de hîrtie ale Sfîntului Scaun. Un deputat al Pirineilor Orientali, Ribes, procedase de la tribună la o mare *„demascare a ducelui d'Orléans și a complicilor săi"*. Talleyrand figura în primele rînduri ale complicilor. Ribes aducea ca dovadă cele două călătorii ale ex-monseniorului de Autun la Londra, unde acesta avusese îndelungate întrevederi cu ducele d'Orléans. Aflăm de aceste întîlniri abia din acest discurs. El mai arăta că Talleyrand, profitînd de o aprobare, continua să încaseze veniturile episcopiei sale, adică 72 000 de livre anual. Adunarea a respins ceea ce Talleyrand numea cu dispreț *„aceste searbede și nesăbuite calomnii"*. Dar trebuia să fie atent ! Iacobinii deveniseră mai abili și în curînd vor fi de o iscusință atît de primejdioasă, încît Talleyrand, în pofida calmului său obișnuit, va trebui să le acorde o oarecare atenție.

El constată din primele sale contacte la Londra că misiunea franceză nu avea o sarcină ușoară : era chiar ceva mai desconsiderată decît prima. Armatele franceze invadaseră Țările de Jos, fapt extrem de neplăcut pentru Anglia. E adevărat că ele fuseseră învinse acolo, ceea ce-i mai liniștea pe englezi, dar nu era de natură să le atragă stima : *„De la sosirea acestor știri, situația noastră a devenit penibilă"*, îi scria Talleyrand lui Dumouriez. Dar dorința de pace a Angliei era atît de mare și atît de mari priceperea și perseverența lui Talleyrand, încît el obținu totuși, la 25 mai 1792, declarația de neutralitate a Angliei ! Aceasta nu era încă o alianță. Dar cine ar fi semnat o alianță cu guvernul existent atunci la Paris ? Era cel mult o jumătate de succes. Dumouriez îl felicită pe șeful misiunii, Chauvelin, ca și pe „scumpii săi colaboratori". Toată lumea știa că autorul „succesului" fusese Talleyrand. Din păcate, ultimele rămășițe ale influenței lui dispărură atunci cînd la Londra fură cunoscute evenimentele din 20 iunie 1792. Populația năvălise la Tuileries, familia regală fusese insultată, amenințată, n-a scăpat de moarte decît printr-o minune, gărzile fiind masacrate. Regele s-a salvat, dar fusese umilit și iremediabil învins. Efectul masacrului a fost catastrofal la Londra. Pe la sfîrșitul lui iunie, Talleyrand, însoțit de alți membri ai misiunii, se plimba prin parcul Ranelagh. Auziră șoptindu-se în jurul lor : *„Iată ambasada franceză"*. Dar să-i dăm cuvîntul lui Dumont : *„Priviri curioase și neprietenești se îndreptară pe dată spre grupul nostru, căci eram opt sau zece, și îndată am avut certitudinea că nu ne va lipsi spațiul ca să ne facem plimbarea ; la apropierea noastră, fiecare trecător se îndepărta spre stînga sau spre dreapta,*

ca și cum s-ar fi temut să nu fie contaminat de aerul pe care-l respiram" (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand văzu în acest incident un avertisment. Trebuia schimbată calea folosită.

Începutul unei cotituri în jurul unui pașaport

La 5 iulie 1792, el se întoarce la Paris. Bineînțeles că Dumouriez nu mai era ministru. Un oarecare Chambonas ținea acum hățurile. Talleyrand își reocupă locul în Comitet, unde la 6 iulie votă suspendarea lui Pétion, care se distinsese în timpul masacrelor de la 20 iunie, lucru care părea incompatibil cu funcția de primar al Parisului. Adunarea socoti, dimpotrivă, că primarul Parisului avea tot dreptul să organizeze masacre la Tuileries. Iată deci o situație proastă pentru Comitet. Talleyrand se desolidariza de revoluția pe care o pregătise atît de bine. La 14 iulie, membrii Comitetului, și cu deosebire domnul de Autun, primiră, din balconul în care se aflau regele și regina, semne de încurajare. Faptul dezlănțui furia populației, care-i înjură și îi amenință cu moartea. Ca urmare, Talleyrand, urmat de întregul Comitet, își dădu demisia. Între răsculați și rege nu mai exista nimeni.

Talleyrand continua să-și ducă în surdină viața lui mondenă, însă frumoasele saloane rămîneau închise. Parisul era cuprins de friguri. Manifestul lui Brunswick, de o primejdioasă stîngăcie, îi transformă în belicoși chiar și pe cei mai moderați. S-ar fi spus că fusese dictat de iacobini : provocarea aceasta le satisfăcea toate aspirațiile. Războiul devenea astfel o problemă națională : trebuia răzbunată insulta și ridicată mănușa prusienilor. Se propunea scoaterea regelui din Paris și păstrarea lui ca ostatic. În timp ce mii de oartori vorbeau ca să se amețească, să-și dea aere și să-și înăbușe frica, Talleyrand tăcea. În momentele acelea, situația era atît de confuză, încît el nu mai avea nici o idee. *„M-am lăsat în voia evenimentelor și, cu condiția de a rămîne francez, eram de acord cu orice. Revoluția făgăduia o nouă soartă națiunii, o urmam în mersul ei și-i împărtășeam perspectivele"*. Nu era decît pe jumătate adevărat, căci el rămăsese atunci pe loc, dar hotărîrea de a părăsi Franța fusese deja luată. Revoluția în ipostaza ei violentă nu-i mai convenea. Totuși, nefiind omul rupturilor brutale, el își pregăti pe îndelete cotitura. Știa că societatea va face un salt în prăpastie și că apoi se vor ivi vremuri noi, că atunci va fi nevoie de cineva care să tragă foloase din cele rămase de pe urma dezastrului. Înțeleptul se păstra pentru acele zile.

La 8 august 1792, el asculta, în calitate de jurat, pledoariile unui tribunal. Cineva îi strecură un bilet din partea lui Roederer, care-l anunța că palatul Tuileries era din nou amenințat și că regele nu mai era în siguranță. Drept răspuns, el spuse : „O *să vedem*". După două zile, la 10 august, el asistă, într-adevăr, la un nou jaf și un nou masacru.

Cu acea judecată care știa să pună toate la punct, el scria : *„Ziua de 10 august ne-a obligat să ne schimbăm poziția, a salvat, poate, independența și libertatea franceză, a îndepărtat și a pedepsit cel puțin pe trădători, dar în schimb ne-a paralizat* („ne" se referea la oamenii din '89, la cei ai Declarației drepturilor omului și ai Raportului asupra învățămîntului public). *Din*

acest moment nu mai e cu putință să răspunzi de evenimente și va trebui să acționăm pe baze noi" (citat de A. Sorel în *Europa și Revoluția franceză*).

Căutarea meritelor zilei de 10 august constituie din partea lui o dovadă de bunăvoință. Totuși, sfîrșitul comentariului era destul de evaziv. Cine sînt acei *„trădători îndepărtați și pedepsiți?"* Dar acele *„baze noi"* ? Totul era destul de abstract... Dar să-l vedem acționînd în săptămînile următoare.

Îl vedem redactînd un memoriu adresat guvernelor străine pentru a le informa (în felul lui) despre evenimentele de la 10 august. Pentru a justifica răscoala, trebuia copleșit de acuzații regele. Folosi în acest scop limbajul cel mai mieros de care era în stare un doctor în teologie, atît de recent excomunicat, încît mai păstra stilul bisericesc... *„Noua constituție, care-i rezerva regelui un loc atît de frumos* (dar tot el afirmase că regelui nu-i mai rămăsese decît o umbră a puterii), *era subminată pe ascuns de acesta. Aurul corupției era irosit de el cu cea mai scandaloasă risipă* (dar cei 100 000 de dolari primiți de la ambasadorul Spaniei ?) *pentru a încerca să stingă sau să slăbească patriotismul înflăcărat care i se împotrivea..."*. Mai adăugă că regele nu voia să asculte nici un fel de critici. Și iată cum înfățișa insurecția : *„Poporul din Paris, împreună cu vitejii federați din întregul regat, s-a îndreptat înarmat spre palat"*. Adunarea luase în primire puterile încredințate unui rege nedemn ! În cele din urmă încheie : *„În Franța nu mai există decît un singur partid"*.

Cum a putut oare Talleyrand, care nu suporta violența și ilegalitatea, să facă elogiul răscoalei de la 10 august ?

Talleyrand n-avea sentimente, mai ales în politică. Judecînd lucrurile la rece, regalitatea murise și nu mai avea nimeni puterea s-o tragă înapoi din prăpastie. Așa încît, copleșindu-l sub acuzații sau lăudîndu-l pe monarh, nu mai puteai schimba cu nimic situația. Talleyrand spera să salveze viața regelui și a reginei. Pentru aceasta era necesar ca guvernele străine să recunoască noul regim întronat la 10 august, să renunțe să impună Franței un tron susținut de armate străine. Dacă guvernele străine dădeau ascultare episcopului de Autun, războiul putea fi evitat, iar extremiștii pierdeau cel mai bun atu al lor : războiul.

Ce se putea însă întîmpla dacă, dimpotrivă, Talleyrand, ascultînd de un *„frumos îndemn"*, ar fi denunțat violența, făcînd apel la lege și apărînd persoana regelui ? Capul episcopului de Autun ar fi fost plimbat pe străzi în vîrful unei țepe, pe sub ferestrele doamnei de Flahaut. Chiar și cei din casta lui, aflați la Coblenz, ar fi rîs de el, batjocorindu-l : „Bine i-au făcut, singur și-a căutat-o". Toate astea n-ar fi întîrziat, cum se spune, mersul istoriei. Dar ce păcat ar fi fost mai tîrziu pentru Franța să nu mai poată dispune de acel cap.

Tocmai în așteptarea zilelor mai bune scrisese el acel memoriu de o remarcabilă lipsă de sinceritate, dar de un foarte mare folos. El căuta să scape astfel și de acea fatală bănuială care începuse să dea tîrcoale capului său pudrat.

Pentru Anglia el a mai adăugat o încheiere personală : ruga guvernul britanic să primească *„expresia celei mai sincere prietenii, a încrederii și a stimei lui pentru poporul care, primul din Europa, a știut să-și cucerească și să-și păstreze neatîrnarea. Aștepta din partea națiunii engleze aceleași bune sentimente..."*

Încă a doua zi după 10 august, Talleyrand simțea o puternică dorință de a părăsi Franța și se gîndea că o a treia misiune la Londra ar pica tocmai la timp pentru a pune între exaltații răscoalei și persoana lui acea distanță prudentă și disprețuitoare pe care o menținuse întotdeauna față de brutalitate. Plecarea aceasta devenea tot mai urgentă. La Paris, prea mulți imbecili îl mai numeau monseniorul de Autun, alții „episcopul", iar unii dintre ei „preotul". El se simțea domnul de Talleyrand. Ținea foarte mult să nu fie și să nu pară decît ceea ce era. Cu toate acestea, va mai fi nevoie să treacă mulți ani grei pentru ca să poată deveni, pur și simplu, Talleyrand. Pentru moment însă trebuia să trăiască.

Iar viața însemna Londra. Înainte de a se gîndi la el, îi ajutase pe Narbonne și Beaumetz să fugă, transportîndu-i chiar el cu trăsura la frontieră. Era o ispravă destul de gravă. Bunătatea asta l-ar fi putut costa tot atît de scump ca și pe domnul de Flahaut, ghilotinat pentru că nu voise să-și compromită avocatul care i-a favorizat fuga. La 18 august, el ceru să fie trimis în misiune la Londra, pentru a continua acolo opera începută. I se răspunse că la Londra își terminase misiunea cu succes, iar cererea îi fu respinsă. El se ambiționă și ceru un pașaport cu titlu personal pe care să fie menționat că era însărcinat cu o misiune, cu toate că n-avea nici una. Era o soluție mai proastă, dar orice soluție era mai bună decît să rămînă la Paris. Mai rău ar fi fost să fie obligat să plece fără pașaport. Nu voia cu nici un chip s-o rupă cu țara sa ; pleca, dar nu o părăsea, ieșea din Franța, dar nu emigra. Totul consta în acea nuanță care schimba totul. Insistă să primească pașaportul. Reaminti de serviciile aduse în trecut, de sentimentele lui patriotice și scria, vorbind despre el, la persoana a treia : *„Refuzarea acestei cereri i s-ar părea o punere sub supraveghere pe care n-a meritat-o în nici un fel"*. Din nefericire, în ochii iacobinilor, el o merita de mult. Îl mirosiseră ei ca pe cineva convertit mult prea în pripă la „virtute". Dar, abil chiar cu noul personal politic, el găsise deja un sprijin considerabil, vrăjindu-l pe Danton ! Un tur de forță neconceput ! De la Danton își aștepta el deci pașaportul. Îl urmărea zi și noapte. „Pașaportul, pașaportul meu !" — îi striga el între două uși. La 1 septembrie 1792 făcea anticameră la Ministerul Justiției împreună cu Bertrand Barère, cunoscut iacobin și deputat în Convenție, sperînd să-l întîlnească în trecere pe Danton. La ora 11 noaptea mai aștepta încă. Iată cum îl văzuse atunci Barère : *„L-am găsit în salon pe domnul episcop, îmbrăcat în pantaloni de piele și cizme, cu o pălărie rotundă și un mic frac cu coada scurtă. Fusesem foarte legat de el în timpul celor trei ani de Adunare națională. Se apropie prietenos de mine. I-am părut probabil mirat că-l vedeam la ora aceea la Ministerul de Justiție. Se afla acolo, spuse el, pentru că trebuia să plece în dimineața următoare la Londra cu o misiune a puterii executive și venise să ridice documentele pe care Danton urma să i le aducă de la Consiliul executiv, aflat în ședință la ministrul Servan"* (Memoriile lui B. Barère).

Așteptă acolo pînă la ora 1 și 30 noaptea. Nu căpătă nici un pașaport. Avea să revină. Mult trebuia să-i mai placă Londra !

Nu-și primi pașaportul decît la 7 septembrie ! Zilele acelea de așteptare fură, fără îndoială, îngrozitoare pentru el, ca și pentru alții. Viața sau moartea ! O zi de întîrziere și puteai fi pierdut. Erau mulți amatori de pașapoarte pentru Londra în acel septembrie 1792. Încă din prima săptămînă, pașapoartele se răriseră. La 2 septembrie începură masacre în închisori...

Pe scurt, era timpul ca Danton să-i dea pașaportul semnat de el și contrasemnat de alți cinci miniștri. Documentul purta mențiunea : *„Lăsați-l să treacă pe Maurice Talleyrand, care merge la Londra din ordinul nostru"*. Emigrase deci cu o misiune. Rămînînd în făgașul revoluției !

Călătoria spre Londra dură opt zile și fu îngrozitoare. Drumurile, hanurile, stațiile de poștă, porturile, toate erau înțesate mai ales de preoți, femei, copii.

Domnul de Autun își expediase înainte biblioteca.

A treia călătorie în Anglia, urmată de un al treilea și crunt eșec

La Londra, englezii organizară subscripții pentru emigranți. În special preoții erau bine primiți. Această grijă deosebită pentru preoții refractari îi dovedea lui Talleyrand că Anglia era ostilă revoluției ; ar fi putut să-și dea seama mai devreme. El rămînea însă în continuare credincios ideilor noi. Excesele nu împiedicau existența elementului esențial, reînnoirea revoluționară. Iar pentru că acesta exista, fiindcă el reprezenta Franța din acel moment, Franța vie, Talleyrand o accepta așa cum era și-i aducea chiar servicii. El scria de la Londra : *„Cînd ești francez, nu poți suporta gîndul că prusienii ar putea să dicteze în țara noastră. Aristocrația engleză și franceză se străduiește să facă rău sărmanei noastre țări"*. A slăbi revoluția însemna în ochii lui a ataca Franța. Noua victorie de la Valmy îl umplu de bucurie. Drumul spre Paris le fusese închis prusienilor.

El nu rămase inactiv. Cu toate că-l înștiințase pe lordul Grenville că n-avea nici o misiune, păstra, totuși, contactul cu ministrul de externe Lebrun. Compuse un *Memoriu asupra legăturilor actuale ale Franței cu celelalte țări ale Europei*, în care se găsesc idei admirabile ; ele nu pot fi denumite doctrină — însuși cuvîntul nu i-ar fi plăcut —, dar pot fi numite „tratat de înțelepciune politică" și chiar morală. Schițată în 1792, gîndirea lui va rămîne neschimbată pînă la capăt.

„Se știe bine acum la ce se reduc toate marile idei despre ranguri, funcții înalte, priorități... Am învățat, în sfîrșit, că adevărata funcție înaltă, singura folositoare și rațională, singura care se potrivește unor oameni liberi și luminați este aceea de a fi stăpîn la tine acasă și de a nu avea ridicola pretenție de a-i stăpîni pe alții".

Să subliniem cuvintele *folositoare și rațională*, precum și caracterul practic al acestei politici a bunului simț și a dreptății. Să mai subliniem și formula : *„pentru state, ca și pentru indivizi, adevărata bogăție constă nu în a cuceri și invada domeniile altora, ci în a le valorifica cu pricepere pe ale lor proprii"*.

Aceasta pentru amatorii de cuceriri, pentru toți cei ce mențin sub spada lor popoare aservite : *„Ne-am dat seama că orice mărire a teritoriului, toate uzurpările prin forță sau îndeminare... nu sînt decît jocul crud al lipsei de înțelepciune politică, un calcul greșit al puterii, al cărui efect este doar creșterea cheltuielilor și grijilor administrației și micșorarea fericirii și siguranței celor guvernați, în interesul trecător sau pentru satisfacerea mîndriei deșarte a celor ce-i guvernează"*.

Toate cauzele căderii lui Napoleon sînt cuprinse în aceste fraze, ele fiind, de asemenea, cauzele căderii tuturor imperiilor bazate pe cuceriri.

Credea el oare cu adevărat în ceea ce scria ? Nu sîntem pe deplin convinşi. Dar anul 1789, încoronînd secolul luminilor, dăduse naştere atîtor speranţe, încît, la urma-urmei, putea crede şi el că înţelepciunea îşi va spune într-o zi cuvîntul. *„Domnia iluziilor în Franţa s-a încheiat. Nimeni nu-i va putea suci capul la vîrsta ei matură prin toate acele consideraţii politice care i-au rătăcit şi prelungit atîta vreme în mod jalnic copilăria"*[1]. Optimismul acesta ni se pare puţin naiv pentru un om de obicei atît de puţin naiv.

Din păcate, copilăria popoarelor este un lucru inevitabil. Ca dovadă faptul că, opt ani mai tîrziu, aceeaşi Franţă matură se va lăsa sedusă de cel mai genial negustor de iluzii din istorie, un anume Bonaparte, al cărui prestigios propagandist va fi însuşi Talleyrand. La momentul oportun ne vom reaminti de cuvintele : *„Domnia iluziilor s-a încheiat"*.

Îl găsim mai asemănător cu el însuşi atunci cînd scrie : *„Franţa trebuie să rămînă circumscrisă între propriile ei limite, aceasta este datoria ei în slujba gloriei, a simţului de dreptate, a raţiunii, a interesului ei şi al celorlalte popoare ce vor trăi libere datorită ei"*.

Minunat program. Ce presimţire a destinului Franţei ! El ghicea încă de pe atunci că ţara sa, sfîşiată, dezorganizată, incapabilă să se mobilizeze pentru a înfrunta coaliţia străină, nu risca să fie învinsă, ci să iasă învingătoare, şi în aşa fel încît să-şi transforme victoria politică într-un triumf al unei campanii de cucerire şi uzurpare. Iată deci primejdia pe care o prevedea : Franţa să nu-şi poată îndeplini datoria de a-şi servi *„gloria, simţul de dreptate, interesul ei şi al celorlalte popoare ce vor trăi libere datorită ei"*.

Cîtă înţelepciune şi simţ umanitar ! Dar şi cîtă abilitate ! Observăm cu cîte nuanţe îşi ascunde cotitura pe care o făcuse ! Mai era el sau nu mai era omul revoluţiei ?

Convenţia îl va pune în mod brutal la locul lui. Ne amintim că la 20 aprilie şi 3 mai 1791 îi scrisese regelui. Cînd dulapul de fier al regelui a fost deschis, ministrul Roland i-a făcut inventarul şi l-a comunicat Adunării. Luînd cunoştinţă de cele două scrisori ale fostului episcop de Autun, ea emise la 5 decembrie 1792 un decret *„prevăzînd că era cazul să fie pus sub acuzare Talleyrand-Périgord, fostul episcop de Autun, să fie puse neîntîrziat sigilii pe hîrtiile lui"*.

Situaţia era gravă. Fidelul Desrenaudes, lăsat la Paris să administreze şi, la nevoie, să apere interesele şi reputaţia lui Talleyrand, dădu dovadă de un admirabil devotament. Publică în *Monitor* o inteligentă şi curajoasă justificare a purtării lui Talleyrand, arătînd că acesta numai pierzîndu-şi minţile ar fi putut să ia poziţie împotriva revoluţiei, că tot ce era antirevoluţionar nutrea faţă de Talleyrand *„o ură care-l onora"*. Mai afirma cu o sfidătoare îndrăzneală că *„în toate hîrtiile suspecte găsite la rege nu văd un singur rînd, un singur cuvînt scris de el"*. Evoca opera acestuia : *„pe deplin pătrunsă de cele mai pure principii ale revoluţiei"*. Şi încheia plin de speranţă : *„Sînt încredinţat că Convenţia naţională va afla cu bucurie că a fost indusă în eroare şi că se poate bizui întotdeauna pe cel pe care l-a socotit o clipă pierdut"* (citat de Lacour-Gayet).

[1] G. Pallain. *Talleyrand ministru sub Directorat.*

Talleyrand s-a adresat, la rîndul lui, Convenției pentru a se dezvinovăți și a o asigura de neclintita lui credință (e cam mult spus) : *„N-am avut niciodată vreo legătură directă sau indirectă cu regele sau cu domnul Laporte"*. Pe scurt, cerea anularea decretului de punere sub acuzare.

Scrisoarea s-a bucurat de cinstea de a fi publicată în *Monitorul* din 24 decembrie 1792, dar, confruntată cu celelalte două scrisori găsite la Tuileries, ea a rămas literă moartă. Abia atunci avu el prilejul să prețuiască la justa valoare pașaportul eliberat de Danton. Cît de mulțumit era că-l ceruse la timp !

Convenția l-a trecut pe lista emigranților împreună cu alte 17 persoane din familie, printre care „femeia Talleyrand, văduvă Damas", mama lui ! Era astfel reașezat la locul lui, printre ai săi !

Decretul de arestare a fost comunicat inspectorilor de poliție cu următoarea mențiune : *„Fostul episcop de Autun Taillerand* (sic), *emigrat, e bănuit că intenționează să revină în curînd în secret în Franța* (însemna că nu-l cunoșteau : fără frică, da, dar nu imprudent). *Va fi necesar să vă interesați de rudele sau de prietenii pe care i-ar putea avea și la care ar putea să se ascundă. Iată semnalmentele lui de anul trecut. Talia : cinci picioare și trei degete* (în realitate, cinci picioare și cinci degete și jumătate, adică 1,768 m). *Obrazul prelung* (nu prea era așa), *ochii albaștri, nasul obișnuit, puțin cîrn. Taille-rand Périgord șchioapătă de un picior, dreptul sau stîngul"*. La alegerea inspectorului respectiv.

Cît de plăcut părea climatul englez celui pe socoteala căruia circula la Paris asemenea hîrtii !

De aceea el notează : *„Am rămas la Londra în tot îngrozitorul an 1793 și o parte din 1794"*. Totuși, nu se simțea la largul lui. Era obligat să se scuze, să-și justifice prezența față de guvernul englez, căruia îi scria că *„nu se afla acolo decît pentru a se bucura de liniște și siguranță personală, la adăpostul unei Constituții care apără libertatea și proprietatea"*. Afirmă că nu desfășoară nici o activitate politică și că singurul motiv al prezenței lui la Londra era *„apropiata vînzare a unei biblioteci destul de vaste, pe care am avut-o la Paris și pe care am transportat-o la Londra"*. Guvernul englez credea însă ce voia din asigurările unui om despre care lordul Grenville spunea că este *„ascuns și periculos"*. Și lordul Grenville era dintre cei mai puțin severi...

Închiriase o casă aproape de Hyde Park în Kensington Square. Stătea însă foarte puțin acolo. *„Oamenii șchiopi își urăsc adesea locuința"*, spune La Fontaine. Era adesea văzut la o pictoriță, doamna Cosway, precum și la doamna Philipps, la Juniper Hall. Numeroși emigranți francezi veneau și ei aici. Casa aceea îi lăsă cele mai plăcute amintiri. Iată ce i-a scris el doamnei Philipps atunci cînd a părăsit Londra : *„Îngăduiți-mi să vă spun că urările mele de bine se vor adresa în orice clipă a vieții mele dumneavoastră, domnului căpitan și copiilor. Veți avea în America un servitor foarte zelos. Nu voi reveni în Europa fără să mă opresc la Surrey : tot ceea ce are vreo valoare pentru mintea și inima mea se află acolo"* (citat de Lacour-Gayet).

Mai erau acolo și francezi... După cum putem bănui, erau învrăjbiți între ei ; regaliștii, emigrați în primul moment, îi urau pe „constituționaliști", emigrați mai tîrziu și considerați de primii cauza tuturor relelor. Talleyrand era dintre cei mai dușmăniți. Regaliștii își rumegau supărarea și părerea de rău și, neavînd ce face, sperau... Sperau într-o răzbunare și întocmeau între ei,

cum făcuseră şi la Paris, liste de suspecţi pe care-i sorteau tuturor torturilor, roata, sfîşierea, rugul, galerele fiind pedeapsa cea mai uşoară. Talleyrand era înscris pe lista a doua, a celor destinaţi sfîşierii. Ea fusese întocmită de contele d'Artois. Cel ce-i spusese lui Talleyrand că-i dădea depline puteri, sortea sfîşierii pe omul căruia treizeci de ani mai tîrziu îi va datora tronul ! Dar, în timp ce aici nu se aruncau decît vorbe în vînt, la Paris aveau loc execuţii.

Exista şi un grup de prieteni : Narbonne, Mathieu de Montmorency, Beaumetz, Jaucourt, Lally-Tollendal şi... doamna de Flahaut, instalată foarte modest şi luptînd cu greutăţile. Ea îi ceruse ajutor lui Talleyrand, iar el, neputînd face nimic pentru ea, fiind, la rîndul său, foarte strîmtorat, aceasta se consideră jignită. Doamna de Genlis, în continuare orléanistă, locuind împreună cu domnişoara d'Orléans, în vîrstă de şaisprezece ani, sora lui Ludovic-Filip, duce de Chartres, povesteşte că Talleyrand i-a oferit mai tîrziu doamnei de Flahaut, pe cînd aceasta se afla în Elveţia, o sumă de douăsprezece mii de livre. Ea refuză. O mai vizita pe contesa de la Châtre, despre care cancelarul Pasquier spune că *„nu era de o austeritate prea impunătoare"*. I se părea, desigur, prea mult să adauge celorlalte nenorociri ce o copleşeau şi tristeţea. Ea trăia cu Jaucourt, iar tovărăşia ei era delicioasă. Nimeni nu l-a uitat pe Talleyrand din epoca aceea : severitatea faţă de iacobinii care ruinaseră revoluţia liberală, spiritul său ironic şi fermecător : le mulţumea prietenilor pentru prînzurile lor, *„a căror respectabilă frugalitate îl încîntă"*. N-aveau bani, dar erau veseli şi plini de spirit.

În sfîrşit, un puternic suflu nou, s-ar putea spune chiar o furtună, pătrunsese printre ei, un suflu cald, entuziast, puţin indiscret, puţin gălăgios, dar atît de generos în sentimente şi inteligenţă, încît i se ierta totul : era doamna Germaine de Staël.

Atît de mult lăsa să i se vadă năvalnicul ei sentiment pentru Talleyrand, încît provoca zîmbetele celor din jur. Ea urmărea să-l răpească definitiv sărmanei Adelaide. Narbonne o iubea şi el, iar ea îl iubea şi pe Narbonne. Dar pe cine n-ar fi iubit ea ? Era atîta loc în această inimă mare ! Talleyrand îi accepta iubirea ; prea bine crescut pentru a lăsa să i se ghicească plictiseala, prea indiferent pentru a părea că iubeşte, era în acelaşi timp curtenitor şi puţin distant. Germaine îl găsea fără asemuire. Aşa şi era, pentru că, în sfîrşit, cine s-ar fi gîndit că pentru a-şi ocupa timpul liber — sau pentru a-şi regăsi liniştea — monseniorul se ducea la pescuit cu undiţa ! Foarte nobilul nostru personaj putea fi văzut în pîcla dimineţii, pe marginea apei, lăsînd să-i plutească ore întregi undiţa în rîu. Silueta-i nemişcată se oglindea în apele adormite ; oglinda lor părea făcută pentru această fiinţă nepăsătoare. Cînd ploua, rămînea adesea la doamna de Flahaut. Aceasta îşi scria faimosul roman *Adèle de Senange ;* el a îndemnat-o să-l publice şi i-a făcut corecturile. Împărţită între aceste două femei, viaţa nu era întotdeauna uşoară. Doamna de Flahaut simţea că „soţul ei de inimă" îi scapă, iar Germaine găsea că el nu se îndepărtase încă destul de rivală. De bună seamă că cele două femei nu se puteau suferi. Germaine se va răzbuna mai tîrziu, făcînd Adelei, în romanul ei *Corinne,* un portret foarte puţin simpatic, sub numele de doamna d'Arbigny. Germaine îi atribuia o blîndeţe care ascundea numai intrigi, gelozie şi o pasiune interesată pentru un tînăr şi bogat englez care nu răspundea la dragostea ei. Toată lumea recunoscu nefericita dragoste a Adelaidei pentru lordul Wycombe, care nu voia să-şi împartă amanta cu

domnul de Autun, în timp ce Germaine se împărțea atît de bine între Narbonne și Talleyrand. Cum s-a putut obișnui acest om cu lipsa de ocupație și cu mediocritatea vieții de emigrant, asemănătoare celei a excomunicaților ? Mirîndu-ne, am dovedi că nu cunoaștem o trăsătură a acestei neobișnuite personalități : capacitatea de adaptare a caracterului său, o adaptabilitate care merge chiar pînă la lipsa de caracter. Talleyrand se acomodează cu toate și cu toți : flexibilitatea lui e înfricoșătoare. Dacă n-ar fi fost inteligent și mai ales de o inteligență atît de minunat de echilibrată, s-ar fi lăsat, fără rușine și fără scrupule, modelat și remodelat de toate împrejurările. Dar în el trăiau rațiunea, discernămîntul, știința vieții și ideea ce și-o făcuse despre Franța, care-l împiedicau să devină un ins oarecare. Acest om moralmente nevertebrat a izbutit, totuși, să-și construiască viața ca pe o capodoperă.

Germaine citi prietenilor începutul eseului ei filozofico-poetico-politic : *Influența pasiunilor asupra fericirii oamenilor și a națiunilor.* Era cu totul altceva decît *Adèle de Senange.* Eseul Germainei era legat de actualitatea cea mai acută, toate ideile și sentimentele frămîntate de ea fiind arzătoare. Fericirea oamenilor era, în 1793, principala preocupare a lumii : Robespierre se străduia în acest sens la Paris cu o logică și un zel indiscutabil. Germaine voia să contribuie și ea la această operă a secolului. Talleyrand se minuna de forța gîndirii ei și de strălucirea stilului ei. Germaine îi sorbea elogiile ca pe un nectar, căci cel ce le acorda era celebru pentru gustul și siguranța judecății sale. Pentru ea, ca autor, aceasta reprezenta în același timp și laurii criticii și mîngîierea dragostei. Era furată de o fericire entuziastă și puțin exaltată prin fragilitatea ei. Zbuciumul unei lumi frenetice va împrăștia, o simțeau cu toții, această mică societate, îi va ruina pe unii, îi va ucide pe alții. E plăcut să repeți cuvintele Germainei rostite mai tîrziu, cînd va evoca aceste luni de exil, între Narbonne și Talleyrand, aceste luni ferite de primejdie, pentru care ea a păstrat o nostalgie fără leac : *„patru luni salvate din naufragiul vieții mele"*. Cît de puternic trebuie să fi fost farmecul lui Talleyrand ! Și totuși, el o făcea să plîngă destul de des. Era batjocoritor, era indiferent. Îi făcea observații atît de îndreptățite, încît ea nu putea să nu-și recunoască în ele slăbiciunile... Dar felul lui de a fi le întrecea pe toate. Cînd, de pildă, ea citea cu voce tare, el o îndrepta : *„Citiți foarte prost proză, cîntați cînd citiți, aveți o monotonie și o cadență care nu sînt deloc bune. Ascultîndu-vă, am impresia că aud mereu versuri, și asta produce o impresie foarte proastă"*.

Îl recunoaștem în aceste observații : nu trebuie să urmărești efecte ; trebuie să citești așa cum vorbește domnul Talleyrand. Cuvintele își străbat astfel drumul, ajungînd direct la ascultător și se înfig adînc în mintea lui ca razele de lumină. Cîntarea adoarme, în timp ce tonul direct trezește ; spiritul nu există decît cînd e treaz.

Înfricoșătoarele știri despre teroarea din Franța sfîrșiră prin a-i înfierbînta sîngele. Vechii Talleyranzi se redeșteptară în el, dîndu-i impulsuri ciudat de puternice : *„Vă mărturisesc că am o mare dorință de luptă* — îi spunea el Germainei —, *vă dau cuvîntul că aș simți o mare plăcere să le pot trage o mamă de bătaie acestor pungași !"* Doamna de Staël se întoarse cu inima sfîșiată, în mai 1793, în Elveția. Talleyrand se legase de ea mai mult spiritual decît prin simțuri, dar o iubea așa cum era. Despărțirea le-a produs o mare suferință. Își scriau mult, dar scrisorile se pierdeau. Germaine se

plînse, iar el o liniști : *„Între noi doi nu poate fi vorba de imputări, pentru că niciodată nu vor fi meritate"*. Asemenea fraze o răvășeau pe Germaine. Le răspundea prin torente de proteste înflăcărate. El însă cu un singur rînd îi ajungea la inimă. Atunci era fericită. Dragostea lor era pe deplin pătrunsă de politică.

Talleyrand, obosit de lipsa de activitate, scria : *„Rolul nostru de emigranți liniștiți nu ne mai poate conveni multă vreme, dacă vrem să fim cinstiți"* (28 septembrie 1792). A avut ideea să profite de debarcarea englezilor la Toulon pentru a face din acest oraș un cap de pod de unde propaganda lui putea cuprinde regiunea Provence, instalîndu-se acolo o monarhie constituțională. Spera ca Franța iacobină să se alăture acestei Franțe înțelepte, liberale și pașnice. Dar cu cine să încropești o monarhie liberală ? *„Dinastia Bourbonilor este o dinastie sfîrșită pentru Franța. Iată ce ar trebui să ne dea de gîndit"* (8 noiembrie 1792). Într-adevăr ! Talleyrand îi înmormîntă pe Bourboni, în timp ce aceștia îl treceau pe lista celor ce trebuiau sfîșiați.

Voi să plece din Anglia trecînd prin Elveția. Elveția îi răspunse că nu dorea să-l primească. Îi veni în gînd Florența, dar marele duce îl rugă să nu vină, pentru ca să nu-i tulbure neutralitatea.

Nu-i mai rămăseseră decît englezii.

Îl frecventa pe lordul Lansdowne, pe care-l cunoscuse la Paris în 1783, cu prilejul semnării tratatului de la Versailles. Era un englez liberal, favorabil ideilor din 1789. Îl primise pe Talleyrand ca pe un mare senior, și Talleyrand îi acordă o încredere cu adevărat excepțională. Asupra celor ce se petreceau la Paris, el îi scrise acestuia la 2 octombrie 1792 : *„Oamenii rămași credincioși libertății* (adică cei din 1789), *cu toată masca de sînge și noroi pe care niște crude haimanale le-au pus-o pe față, se găsesc azi într-un număr extrem de mic"*. Dar atunci unde sînt ? Ce s-a întîmplat cu ei ? *„Striviți timp de doi ani între teroare și neîncredere, francezii au căpătat obiceiul sclavilor, de a nu spune decît ceea ce se poate spune fără risc. Cluburile și țepile ucid energiile, obișnuiesc oamenii să tăinuiască, să fie josnici, iar dacă poporul este lăsat să cadă în asemenea mîrșave obiceiuri, el nu va mai cunoaște niciodată altă fericire decît aceea de a-și schimba tiranul. Începînd cu conducătorii iacobinilor, care se pleacă în fața călăilor, și pînă la cei mai cinstiți cetățeni, nu mai există azi decît un lanț de josnicii și minciuni, al cărui prim inel se pierde în noroi"*.

Acesta-i tabloul dictaturii. Ce îngrozitoare mărturie despre Franța anului 1793 ! Faptul de a vorbi atît de deschis era o dovadă de mare încredere față de lordul Lansdowne, care i-a rămas întotdeauna prieten.

L-a mai cunoscut și pe marchizul de Hasting și pe doctorul Priestley. Aceștia erau oameni remarcabili și l-au primit foarte bine pe Talleyrand. Chiar puțin cam prea bine pentru securitatea lui. Ei îi făceau o puternică opoziție lui Pitt, iar Talleyrand, emigrant de vază și destul de suspect, era prea adesea văzut în preajma acestor personaje pentru a nu atrage atenția guvernului asupra lui.

Ceilalți englezi pe care-i întîlnea erau toți oameni înzestrați și, de asemenea, cu toții favorabili ideilor din 1789. Dintre aceștia făceau parte Jérémie Bentham, Canning, un fiu al lordului Lansdowne, Henry Petty, pe care l-a regăsit ministru la Londra atunci cînd a revenit în calitate de ambasador al lui Ludovic-Filip. Sheridan, celebrul autor al *Școlii calomniei*, s-a numărat,

de asemenea, printre amicii lui. Îi făcea și el o violentă opoziție lui Pitt, la fel ca și strălucitul orator Fox. Într-o zi, pe cînd lua masa cu Fox, Talleyrand a observat cu surprindere schimbul de semne dintre orator și un tînăr. I s-a spus că acesta era fiul natural al lui Fox și că era surdo-mut ; Talleyrand făcu următoarea remarcă : *„Nu e ciudat să cinezi cu cel mai mare orator din Europa și să-l vezi vorbind doar cu degetele ?"* (citat din Lacour-Gayet).

Nu se ducea tot timpul la pescuit și nu corecta în fiecare zi romanul Adelei; mai scria din cînd în cînd și el. Astfel pregăti o *Viață a ducelui d'Orléans.* S-a spus că era incapabil să scrie și că-l punea pe Beaumetz să facă această treabă în locul lui. El n-a publicat această lucrare, dar în *Memorii* găsim inclus un capitol referitor la Philippe-Egalité. În sfîrșit, știm că se ocupa de cărți. Pentru el erau o tovărășie plăcută și, privindu-le, mîngîindu-le și citindu-le, găsea o desfătare rafinată și autentic intelectuală, întrutotul potrivită firii sale, simțindu-se în mijlocul lor mai puțin exilat. După cum știm, ele constituiau în același timp un plasament, și ceea ce era inevitabil să se întîmple se întîmplă : în momentul cînd fu la mare strîmtoare, el își vîndu biblioteca. În anumite ocazii, chiar și cele mai bune sentimente devin izvoare de profit, iar frumoasele cărți i-au adus înapoi, în momentele grele, banii avansați pe ele în momente fericite.

Vînzarea avu loc în condiții neprielnice, emigranții sabotîndu-l. Publicul cel mai elegant și cunoscător n-a venit. Ea s-a făcut în nouă ședințe, de la 12 la 23 aprilie 1793. Talleyrand îi scria doamnei de Staël : *„Azi, după vînzarea cărților, am în total, în afara Franței, 750 de lire sterline. Ce pot face cu ele?"*. Este decepționat, dar nu abătut. Atîta vreme cît vor rezista acești 15 000 de franci, el va rămîne domnul de Talleyrand. Dar unde erau veniturile de altă dată, dolarii din Spania și rublele lui Simolin?

Sfîrșitul anului 1793 a fost trist. El vegeta, am spune chiar că hiberna. Era o formă a înțelepciunii care la el provenea mai mult din instinct decît din rațiune. Lumea fiind așa cum era și neoferind nici un loc unui om ca el, omul trebuia să dispară. Pentru că un singur om nu se poate împotrivi lumii. Această stare nu va putea dura, deoarece nimic nu durează, și cu atît mai puțin ceea ce este excesiv. Convenția și Teroarea se uzau cu atît mai repede cu cît erau mai violente. Timpul, întotdeauna aliatul lui, lucra pentru el. Pentru moment, singura problemă era să știe dacă cei 15 000 de franci vor dura cît Robespierre. Ambițiosul nostru făcea parte dintr-o specie rară și primejdioasă, dotată cu calm și o răbdare fără sfîrșit. *„Sînt cu totul de părerea dumneavoastră asupra situației noastre actuale* — scrie el. — *Atîția ani în care nu faci altceva decît să te lași în voia soartei. Dacă s-ar produce o contrarevoluție în sensul nostru, ne-am amesteca* (nu vorbește de o provocare a acesteia!). *Dar cum lucrurile stau altfel, trebuie să așteptăm"*. Aceste fraze sînt foarte grăitoare despre ceea ce era pasiv în firea lui. De fapt era numai abilitatea lui de a se ține departe de pericolele violente. Dar aceasta constituia și o parte slabă a caracterului său, pentru că-l îndepărta de la primele roluri. În nici o împrejurare, el n-a fost personajul unic, conducătorul. Încă din copilărie și-a petrecut jumătate din viață în așteptare, așa cum o face și de astă dată. Așteptînd ce ? Să se deschidă colegiul — să iasă din seminar — să-i nàpîrlească sutana — să-l numească Adunarea ministru — să-l excomunice biserica... și acum, Robespierre să se poticnească și să dispară în neant. Nu făcea însă nimic pentru a grăbi deznodămîntul. Fatalist, el își spunea că va

ajunge la timp și că momentul acela va fi cel potrivit. Cînd vede desemnîndu-se un curent, intră în apă și se ține de el, atît de aproape de cap încît termină prin a-l îndrepta, fără însă a comanda.

La Londra a așteptat mai puțină vreme decît crezuse. Cele 750 de livre erau pe isprăvite. Trebuia s-o șteargă în condiții neplăcute. Într-o urîtă zi de ianuarie a anului 1794 primi vizita a doi domni îmbrăcați în negru, trimiși de Pitt să-i notifice cît se poate de categoric ordinul de a părăsi Anglia în cinci zile. Le răspunse cu aceeași răceală că se va supune.

Era o lovitură grea: fără bani, fără adăpost, fără familie, încotro să se îndrepte? Avea patruzeci de ani, cariera lui trecută fusese distrusă. Episcopul era mort. Deputatul din Constituantă, mort și el! La vîrsta succeselor hotărîtoare, el se afla într-un faliment total. Înainte de a pleca voia să afle din ce parte venise lovitura și dacă nu cumva era posibil să trateze. Dacă guvernul ar fi început să trateze cu el, mai putea să spere. Trase cu urechea la ceea ce se vorbea prin oraș și îi scrise doamnei de Staël: *„Ceea ce se spune cel mai des este că mi s-a dat ordinul să părăsesc regatul la cererea împăratului și regelui Prusiei. S-ar părea că împăratul și regele Prusiei se tem de oamenii care pescuiesc cu undița în timpul verii și fac corectura unui roman în timpul iernii. Cu asta s-a ocupat acest cap activ a cărui prezență în Europa este atît de îngrijorătoare"* (citat de Lacour-Gayet).

In asemenea crude împrejurări, ironia era de o ascuțime elegantă, dar uitase de principala lui ocupație : conversația. Dacă scria dimineața, iar după-masă pescuia, seara, în schimb, discuta. Fie la lordul Lansdowne, fie în altă parte, dar întotdeauna la adversari ai guvernului. Este sigur că nu vorbea ca să nu spună nimic și că găsise, probabil, cîteva formulări interesante, care-i fuseseră raportate, despre arta de a torpila un guvern. Pitt trebuia să le fi ascultat cu destulă neplăcere. Era, de asemenea, foarte posibil ca emigranții francezi din Anglia să le fi cerut celor de la Coblenz să facă demersuri pe lîngă curțile din Viena și Potsdam pentru ca acestea să ceară expulzarea lui Talleyrand. Dacă ar fi fost așa oare cei doi frați, Archambaud și Boson, sau maică-sa și unchiul, aflați în Germania, i-ar fi luat apărarea? La 30 ianuarie 1794 i-a scris lui Pitt pentru a obține o explicație și suspendarea ordinului de expulzare. A făcut-o cu demnitate: cerea unei țări în care exista justiție o măsură de justiție. Arăta cît era de absurdă acuzația a cărei victimă fusese ; era învinuit de a fi revoluționar, în timp ce Convenția *„l-a condamnat, acuzat și pus în afara legii ca partizan al regalității"* și mai adăuga: *„mi se mai atribuie o josnică nerecunoștință față de singura țară ospitalieră unde-mi mai pot găsi un căpătîi"*. Era sincer, pentru că el iubise întotdeauna Anglia, chiar înainte ca aceasta să-i fi oferit ospitalitatea. Totuși, Pitt socoti că ceea ce-i plăcea lui Talleyrand cel mai mult în Anglia erau dușmanii lui. Se prefăcu că n-a primit scrisoarea. Era un fel de răspuns pe care Talleyrand, priceput în asemenea procedee, îl înțelegea. Situația lui devenise desperată.

Ei bine, acest vînător de voluptate, acest nepăsător, găsindu-se în fața nenorocirii, se înăspri deodată și știu să-i facă față. În trei fraze o liniștește pe doamna de Staël și pe noi: *„La treizeci și nouă de ani* (implinea patruzeci peste trei zile, la 2 februarie !) *încep o viață nouă ; îmi iubesc prea mult prietenii ca să accept alte idei"*. (Mai avusese deci și „alte idei", poate gîndul sinuciderii ?) Acest egoist era atît de subtil, încît ceea ce-l lega de viață erau talentele, căldura celor ce-i făceau plăcerea să-l iubească, toate acestea alcă-

tuind desfătarea și podoaba zilelor lui. *„Apoi mai am de spus cu glas tare ceea ce am vrut, ceea ce am făcut, ceea ce am împiedicat să se facă, ceea ce am regretat; trebuie să arăt cît de mult am iubit libertatea, pe care o iubesc încă, și cît de mult îi detest pe francezi"*.

Spovedania lui nu este aceea a unui descurajat, departe de asta. Avea un ideal: libertatea. Francezii n-aveau nevoie de ea, l-au ostracizat pe el și i-au preferat o dictatură care umplea șanțurile străzilor cu propriul lor sînge. Închisorile gemeau și jumătate din națiune o denunța pe cealaltă: iată explicația pentru acel *„Îi detest pe francezi"*. El n-a spus Franța. N-a spus nimic nici împotriva englezilor care-l expulzau. Frumoasă tăcere!

Se și hotărîse: a ales America drept loc al exilului.

Se pare că alegerea aceasta n-a fost cea mai ușoară: patruzeci de zile de navigație în condiții foarte grele! Pentru un fost preot de curte, încercarea era grea. Ce va găsi oare în America? Cu siguranță că nu o societate ca aceea pe care o avea și pe care ar fi putut-o regăsi, ca și la Londra, într-o altă capitală europeană. Dar emigranții din Londra i-au fost atît de antipatici, încît era gata să fugă de ei pînă în „savanele Lumii Noi". În sfîrșit, mai există și o altă cauză, inspirată de adînca lui dragoste pentru Franța; nu voia să primească ospitalitatea unei țări în război cu patria lui; America trăia în pace. Acestui frumos sentiment i se mai alătură foarte firesc și un altul: ce resurse putea obține în această republică neutră și liberală? Plecat sărac, mai sărac decît fusese vreodată, jură să rămînă astfel cît mai puțin timp posibil. Înaintea plecării luă contact cu diferiți bancheri din Londra și, întrucît avea un tot atît de bun cap politic ca și financiar, democrația aceasta în formare începu să-l intereseze : „Dacă faci un curs de idei politice, țara asta trebuie văzută". Primi deci cu curaj aventura.

Fără a se deda la ieremiade, omul acesta, cunoscut ca moale și lent, așa cum și era, ne face cu acest prilej dovada contrariului. Cinci zile erau însă cam prea puțin pentru a pregăti o asemenea expediție. Iată de ce îi cere lui Pitt o amînare pînă la 15 februarie. Reține două locuri pe „William Penn", care pleca spre Philadelphia la data aceea. Pleca împreună cu Beaumetz, prietenul lui din Constituantă, și cu valetul, Courtiade. Lua cu el o scrisoare de schimb în valoare de 8 337,77 dolari. Doamna de Flahaut avea să servească la Londra drept cutie de scrisori. Recomandă tuturor prietenilor să-i scrie des pe adresa duioasei Adela, aceea care-i va reexpedia scrisorile, chiar și pe cele ale Germaniei de Staël. Noul termen acordat fu cel de o lună, dar vasul nu-și terminase încă pregătirile. În sfîrșit, la 1 martie 1794, el îi trimite Germainei ceea ce ar fi putut fi ultima lui scrisoare, căci traversarea aceasta era deseori și ultima călătorie. Ea o citi plîngînd : *„Iată ultima scrisoare pe care v-o trimit din Londra, mîine voi fi pe vas. Plecînd, scumpă prietenă, vă rog să vă gîndiți că singura plăcere pe care o pot avea este primirea scrisorilor dumneavoastră"*. Îi mai ceru să caute pentru el, aproape de Coppet, un colț sigur unde să se poată întoarce într-o zi ca să se instaleze și să trăiască în preajma ei. *„Faceți ceva, scumpă prietenă, ca să nu fim despărțiți mai mult de un an. Adio, scumpă prietenă, vă iubesc din tot sufletul"*.

Ea căută refugiul de negăsit, dar împrejurările din Europa nu i-au îngăduit să-l descopere nici într-un an, nici în doi... Cînd el se va întoarce însă, scumpa lui Germaine va face ceva mai mult: îi va deschide peștera lui Ali-Baba. Așadar, răbdare...

Monseniorul de Autun explorează pădurile, savanele şi băncile Lumii Noi

Pentru moment, Talleyrand suferea de un înfiorător rău de mare. Corabia a întîlnit în Canalul Mînecii cea mai groaznică furtună şi fusese cît pe ce să eşueze pe coastele Franţei, ceea ce ar fi însemnat fie înecul, fie arestarea şi eşafodul. Vasul s-a oprit la Falmouth, în Ţara Galilor. În timp ce se călăfătuia corabia, greu încercată de furtună, Talleyrand coborî pe uscat şi făcu cunoştinţă cu un personaj curios : ex-generalul Arnold, american, trecut în serviciul englezilor în timpul războiului de independenţă, condamnat la moarte pentru aceasta şi trăind acum în cea mai tristă singurătate în acel tîrguşor. Călătorul nostru avu astfel prilejul să reflecteze asupra cazului unui om care înţelesese prea tîrziu că nu se poate trece nepedepsit în rîndurile duşmanului [1].

Traversarea dură treizeci şi şapte de zile. Primele cincisprezece fură îngrozitoare, dar după aceea totul merse bine. Deplina singurătate în imensitatea dintre cer şi pămînt îl făcu să se simtă cuprins de o seninătate neobişnuită. Ce descoperire pentru un om care n-avea simţul literar al naturii şi care nu trăise decît în mijlocul celei mai rafinate civilizaţii ! Liniştea de care fusese cuprins era atît de plăcută, încît atunci cînd corabia intră în golful Delaware, el ar fi dorit ca această călătorie să continue. De aceea, la încrucişarea cu un vas care se îndrepta spre Calcutta, el ceru un loc. Mările Sudului ! O călătorie fără sfîrşit ! Din moment ce trebuia „să aştepte", de ce să nu aştepte lăsîndu-se legănat între cer şi mare, în loc să înfrunte oameni noi într-o ţară străină?

Dorinţa aceasta reprezenta un fel de răzbunare a temperamentului său pasiv, care ceda ispitei aventurilor pe mare, liniştii monotone a oceanelor paşnice şi calde. Despre emoţiile estetice nu suflă nici un cuvînt. Nici tragicele frumuseţi ale furtunii, nici cerul frămîntat, nici tumultuoasele imensităţi verzi-albăstrui nu făcură să-i vibreze pana.

Întrucît nu găsi un loc pentru Calcutta, el debarcă la Philadelphia, fără să fie prea afectat.

Chateaubriand, sosit cu trei ani înainte pe aceleaşi meleaguri ca să-şi plimbe privirea de uliu languros şi cîteva păreri preconcepute şi severe, fusese *„scandalizat văzînd peste tot luxul echipajelor, frivolitatea discuţiilor, inegalitatea averilor, imoralitatea băncilor şi a caselor de joc, zgomotul sălilor de bal şi de spectacol"*.

Talleyrand este infinit mai măsurat şi, fără îndoială, mai drept. Nu manifestă, dealtfel, nici un fel de entuziasm : privirea lui limpede şi înghеţată aluneca fără să judece. Aştepta... *„Sosisem plin de dezgust pentru noutăţile care, în general, îi interesează pe călători. Am izbutit cu oarecare greutate să stîrnesc în mine puţină curiozitate"* [2], Talleyrand ne apare aici ca un antiturist.

Este adevărat că oraşul n-avea nimic atrăgător. Era în întregime construit din cărămidă, toate străzile semănau între ele, se întretăiau perpendicular, toate casele erau făcute după acelaşi calapod. Dar ceea ce-l interesa

[1] In legătură cu şederea lui Talleyrand în S.U.A. a se vedea remarcabila lucrare a lui Michel Poniatowski. *Talleyrand aux Etats-Unis 1794—1796* (Presses de la Cite, 1967).
[2] Poniatowski, *op. cit.*

pe acest vlăstar al lui Montaigne, La Fontaine și Voltaire erau oamenii, societatea, legile, banii. Pentru el, America era, înainte de toate, ceea ce putea citi în ochii americanilor. Iată ce-i scrie el doamnei de Staël: *„Am regăsit aici, printre oamenii pe care nu-i cunoșteam, priviri pline de bunăvoință, cum nu mai întîlnisem de mult"*. O țară fără ură ! Domnul de Talleyrand făcuse o minunată descoperire.

Reîntîlni ura curînd, dar la francezi. Lordul Lansdowne îi dăduse o scrisoare de recomandare către George Washington. Nu era o recomandare obișnuită, elogiile fiind bine cîntărite, precise. Înnodă legături foarte amicale cu cetățeni de vază, ca Hamilton, ministrul finanțelor, care se obligă să-i predea lui Washington scrisoarea de recomandare. Toată lumea era sigură că Talleyrand va primi o invitație la președintele Statelor Unite. Chateaubriand, pe atunci un necunoscut, fusese primit de acesta. Din păcate, nu s-a întîmplat tot așa și cu Talleyrand, căci și aici era prea bine cunoscut. Faima sa trecuse oceanul ; ne amintim de scrisorile lui Morris. Reputația episcopului era doar ciudată, dar Washington era foarte bine informat și despre viața particulară a vizitatorului. Președintele Statelor Unite își făcuse despre el o părere jalnică. În Franța i se iertau amantele, dar nu și dobînzile și speculațiile ; în America i s-ar fi admirat mai degrabă talentele financiare, dar nu i se putea trece cu vederea destrăbălarea. În climate diferite, morala își are capriciile ei. În orice caz, nici aici, nici acolo, Talleyrand nu era privit cu ochi buni. Fu astfel lipsit de cinstea de a lua masa cu Washington.

Președintele, mai bine informat decît Hamilton, ar fi revenit asupra rezervelor sale. Dar Talleyrand îi avea împotriva sa nu numai pe puritani, ci și pe iacobinii care reprezentau Franța pe lîngă Washington și care se opuseră cu violență ca un emigrant să fie primit de președintele Statelor Unite. Șeful reprezentanței, Joseph Fauchet, făcuse parte din Comitetul salvării publice și, dacă ar fi putut deschide o sucursală la New York, i-ar fi făcut cu plăcere inaugurarea expunînd capul tăiat al fostului episcop de Autun. Sosirea lui Talleyrand fusese o lovitură de trăsnet pentru reprezentanța diplomatică.

Fauchet tremura de frică și se știe că frica este și cel mai feroce sentiment. La 15 iunie 1794, el a scris la Paris. Să observăm stilul ridicol și îngrozitor : *„Se urzește un plan infernal. Ce anume ? Nu știu. Autorii sînt însă cunoscuți... Închipuiți-vă și dumneavoastră ororile ce se pun la cale împotriva republicii ; Beaumetz și Talleyrand se află la Philadelphia cu o recomandare din partea lordului Lansdowne. Au fost invitați la masă în toate casele onorabile. Mi-am dat seama că mi se întinde o cursă (?) și am răspuns că îi consider destul de nerușinați, dar nu într-atît încît să-l viziteze pe reprezentantul unei națiuni pe care au trădat-o și vîndut-o despotismului* — ca și cum Talleyrand ar fi trădat Franța și chiar revoluția pe care el a făcut-o, aceea a instituțiilor, a legilor, a drepturilor omului. *Domnul Hamilton ar fi vrut ca ei să fie prezentați președintelui Statelor Unite. Am prevenit lovitura, de care fusesem informat la timp, și am parat-o... Am insistat mult și, în cele din urmă, Washington a răspuns în scris că nu-i va primi niciodată nici în mod public, nici în particular"*. Frumoasă victorie a Comitetului salvării publice asupra domnului de Talleyrand și a președintelui Statelor Unite ! Dar Fauchet era încă nemulțumit și fu din nou cuprins de delirul persecuției. *„Conspirația întreprinsă de ei este poate cea mai vastă*

și mai cu pricepere urzită dintre toate cele puse la cale împotriva libertății și, în consecință, împotriva fericirii popoarelor. De Autun și Beaumetz ar vrea să-l acapareze pe Monroe, noul trimis al Statelor Unite în Republica Franceză..." (citat de Poniatowski).

Dar să lăsăm aceste aiureli... Talleyrand nu se sinchisea deloc de ele. El se gîndea cum să cîștige bani, de care ducea mare lipsă, și, după cum îl cunoaștem noi, ne putem da seama că această preocupare le lăsa în umbră pe celelalte.

Recenta expulzare din Anglia îi tăiase pofta să mai facă politică într-o țară care-l găzduia. Frecventînd pe unii americani, nu se gîndea să țeasă intrigi împotriva guvernului, ci să le ceară ajutor în chestiuni de afaceri. Procedă ca întotdeauna și păstră tăcere asupra umilirii suferite din partea lui Washington, atitudine care îl făcu pe președinte să-i scrie lordului Lansdowne pentru a-i explica refuzul : „*Un om cu caracterul lui, înzestrat cu talente și avînd meritele lui este făcut să se ridice întotdeauna deasupra neplăcerilor trecătoare care rezultă în timpul revoluției din divergențele politice*".

În această părere găsim multă considerație pentru omul „desconsiderat". Pentru a se conforma legii americane, Talleyrand depuse la 19 mai 1794 un jurămînt de „*lealitate față de Republica Pennsylvaniei și față de Statele Unite ale Americii*".

Își făcuse și unele legături locale. Într-o zi, Moreau de Saint-Méry, deputat de Martinica în Constituantă, emigrat la Philadelphia, văzu intrînd în librăria lui doi oameni care i se aruncară în brațe : erau Talleyrand și Beaumetz. Aceștia îl luară cu ei la cină pe fostul coleg din Constituantă. Grupul lor se mări cu alți trei francezi : marchizul de Blacons, deputat de Dauphiné, faimosul viconte de Noailles și Omer Talon, deputat de Chartres. Acestui grup i se adăugă și ducele de la Rochefoucauld-Liancourt, la care Talleyrand ținea mult, un anume La Colombe, fost aghiotant al lui La Fayette, celebrul călător Volney, autor al *Ruinelor* și al *Călătoriei în Egipt*, precum și un insuportabil guraliv numit Demeunier, care vorbea tot timpul despre el, ceea ce îl făcu pe Talleyrand să spună că izbutise să obțină două silabe din cuvîntul eu, pronunțîndu-l E-u [1].

Locul lor de adunare era librăria lui Moreau, First Street nr. 84. Aceste adunări erau cît se poate de zgomotoase și de vesele. Făceau zarvă printre rafturile de cărți ca niște liceeni, se hîrjoneau, strigau, cîntau și adunau lumea de pe stradă. Moreau le servea Madera, vinul preferat al lui Talleyrand. Vinul nu era probabil cu totul străin de gălăgia aceea. Blacons îl lua peste picior pe Talleyrand, spunîndu-i „monseniore" și amintindu-i mereu de sutană. Ceilalți izbucneau în rîs. Talleyrand — cine ar fi crezut-o — avea un fel curios de a se răzbuna, împărțind lovituri cu încheietura mîinii. Iar episcopul nostru avea încheieturi de fier. Moreau căuta adesea să-și liniștească prietenii, pentru hărmălaia lor îi gonea clientela. Moreau și Talleyrand se legară strîns și își făcură planul să se stabilească în Louisiana. Era și acesta un fel de a visa... La Londra, Talleyrand avea cercul lui de femei, saloanele, o viață mondenă, în sfîrșit, *Viața*. La Philadelphia, nimic din toate astea, în schimb, se lăsa treptat cucerit de mediul plăcut și simplu al fa-

[1] Citat de Lacour-Gayet.

miliei Moreau. E curioasă la el nevoia aceasta de a avea un cuib — să fi fost oare nostalgia copilăriei lui singuratice ? Cînd rămînea la masă seara în casa lui Moreau, deasupra librăriei, nu-i mai venea să plece. *„Se hotăra, în sfîrșit, atunci cînd soția mea îi spunea : mîine o să leneviți în pat pînă la prînz, pe cînd prietenul dv. trebuie să-și deschidă părăvălia la 7 dimineața"* [1].

Într-o altă perioadă, el n-ar fi cunoscut această familie. Acum se legă de ea, îi plăceau serile simple petrecute cu acești oameni inimoși.

Tovărășia lui era foarte căutată în acest cerc de oameni lipsiți de pretenții. Știa să distreze societatea ca nimeni altul. Avea darul povestirii și întreținerii conversației. Îl mai avea și pe acela de a observa iute ridicolul, iar ironia lui țîșnea ca o săgeată. Unul dintre prieteni, Pontgibaud de Moré, povestește însă că, *„cu toată amabilitatea lui, Talleyrand nu obținuse în societatea din Philadelphia succesul meritat de ușurința conversației și de comportarea lui. Cinicul dispreț al oaspetelui pentru respectul față de om în America îi scandaliza la culme pe toți"*. Conformismul burghez și puritan nu se putea acomoda cu libertatea spirituală a unui mare senior, iar tonul ușuratic nu făcea decît să agraveze imputarea de frivolitate ce i se aducea.

Dar nimeni și nimic nu l-a putut face vreodată să fie altfel decît era, iar puritanii din Philadelphia rămaseră în această privință la fel de neputincioși ca și iacobinii din Paris. Scandalul stîrnit de el, cu toate că era învăluit în forme civilizate și neviolente, produse totuși uimire în rîndurile marilor comercianți, ale bancherilor și ale prăvăliașilor din Philadelphia, atunci cînd fostul episcop de Autun, descendent al conților de Périgord, plimbă pe sub nasul quakerilor și al soțiilor lor, cu un aer firesc și plin de încîntare, o superbă negresă strălucind de bucurie și de podoabe ieftine ! Era un spectacol care merita să fie văzut în 1794, în plină Philadelphie.

Pînă și cîinele lui era o temă de scandal. Talleyrand adora cîinii și era mereu înconjurat de ei. Ne amintim de cățelușa lui care era să-i sfîșie sutana violetă. Cîinele pe care-l avea la Philadelphia era atît de bine dresat, încît, atunci cînd se întorcea din hoinărelile lui, suna la ușă și monseniorul venea să-i deschidă dacă nu se afla pe acolo Courtiade, credinciosul valet al acestuia. Dacă nu venea nimeni să-i deschidă, era văzut gonind la negresă, unde spera să-și găsească stăpînul care lipsea de acasă, și dacă nici acolo nu-i răspundea nimeni, apăsa pe clanță, intra și se culca pe patul lui Doudou. Știa că pînă la urmă va veni și stăpînul lui. Era povestea cea mai cunoscută din toată Philadelphia.

Dar negresa și cîinele, care-i scandalizau pe onorabilii cetățeni ai orașului, nu izbuteau să-i umple viața lui Talleyrand. *„Fără nici o jenă, nici față de prezent și cu atît mai puțin față de viitor, el specula la bursă* — spune Moré —, *bătîndu-și joc de toți și de toate"*. Moré se înșela însă. El se gîndea la viitor, la un viitor în care făcea loc și prietenilor săi, celor de care era despărțit. Viitorul însemna pentru el să-i reîntîlnească, să trăiască împreună cu ei o viață îmbelșugată, lipsită de orice griji materiale. *„Mă gîndesc mereu cum aș putea face să-i revăd* — scria el doamnei de Genlis — *să mă întorc în rîndurile lor ca să nu-i mai părăsesc niciodată, să trăiesc alături de ei, fără să-mi pese de altceva pe lume, să formez cu cîțiva*

[1] Citat de Lacour-Gayet.

prieteni un mic glob numai al nostru, inaccesibil pentru toate nebuniile, toate răutățile care bîntuie nefericita noastră Europă..."

Să citim urmarea scrisorii, care ne dezvăluie adevărata față a lui Talleyrand, aceea arătată la petrecerile între prieteni : „*Vîrsta mea înaintată* (avea patruzeci de ani !) *și revoluția îmi îngăduie să folosesc expresii duioase, la care în alte vremuri aș fi ezitat să recurg. Primiți cu prietenie asigurarea unui devotament care vă va urma oricînd, în orice țară, în orice împrejurare. Vă rog scrieți-mi ; să fie multe nume proprii în scrisori, iar cel al doamnei de Valence* (fiica doamnei de Genlis) *să ocupe un loc important. Aș dori ca viața să vă facă să trăiți în Danemarca mai curînd decît în orice altă țară. Este regatul din Europa unde probabil că mă voi stabili. Deocamdată însă n-am hotărît nimic. Ceea ce pare sigur este că voi rămîne în America în tot timpul războiului*" (Memoriile doamnei de Genlis).

Pentru a forma „*acest glob numai al nostru*" ar fi fost nevoie de mulți bani. Erau necesare castele, parcuri, grajduri, trăsuri, galerii de pictură, biblioteci și un personal tăcut și desăvîrșit. Pentru a fi la adăpost de prostie și răutate, trebuie să fii bogat. Veșnicul refren : Talleyrand știa foarte bine că totul depindea de bani, chiar și visele. „*Mă ocup să fac din nou avere și depun o activitate corespunzătoare cu scopurile pe care sper să le realizez*". Speranța „*micului glob*" plin de prietenie, inteligență, lux, libertate îi insufla o imensă energie. Iată-l hotărît să „facă dolari". Cum putea izbuti în această privință ? Să-i urmărim eforturile.

Un cetățean al statului Maine pe care Telleyrand l-a întrebat : „*Dacă v-ați duce la Philadelphia, v-ar face mare plăcere să-l vedeți pe generalul Washington ?*" îi răspunse : „*Ei da, desigur, dar aș vrea să-l văd mai ales pe domnul Bingham, despre care se spune că e foarte bogat*".

Ideea aceasta că banul asigură poziția socială și onorabilitatea l-a impresionat profund. El n-avea însă nevoie de bani ca să înainteze în primele rînduri ale societății ; se născuse astfel. În ce privește însă onorabilitatea, se afla mai curînd la strîmtoare din cauza lipsei de bani. Îi plăceau banii ca să-i cheltuiască. Cu cît ești mai bogat, cu atît cheltuiești mai mult. Americanilor însă le plăceau banii ca să cîștige cu ei alți bani ; cu cît ești mai bogat, cu atît te îmbogățești mai mult, spuneau ei. Concepția lor părea o necuviință ; spre sfîrșitul vieții avea să-i spună la un moment dat lui Barante : „*Nu-mi pomeniți de o țară în care n-am găsit pe nimeni care să nu fi fost gata să-și vîndă pînă și cîinele*".

Trăia din bani, dar nu pentru bani.

Despre acest subiect îi scria, la 12 mai 1794, următoarele doamnei de Staël : „*Rațiunea îmi spune că trebuie să-mi refac puțin averea, pentru a nu rămîne într-o permanentă dependență în timp ce înaintez în vîrstă ; această idee mă preocupă. Dar pînă-n prezent n-am făcut mare lucru. Aici se pot cîștiga mulți bani, dar îi pot cîștiga numai cei ce au deja bani*" (citat de Poniatowski).

Dacă n-a făcut avere în America, n-a fost din lipsă de pricepere, de perspicacitate sau de conștiință profesională (îl vom vedea muncind), ci din lipsă de capital : a lucrat pentru diferite bănci, însă numai în calitate de agent, nu de capitalist. Știa ce avea de făcut : speculă cu terenuri și cu mărfuri. O făcea însă pentru cei ce aveau bani, iar el trebuia să se mulțumească doar cu comisioanele. „*Sînt în această țară mai multe posibilități*

ca oriunde de a-mi reface averea. Îmi creez posibilități să fac tot felul de comisioane pentru Europa și tot ce mi se va încredința îmi va fi de folos" (4 august 1794). El insistă pe lîngă doamna de Staël, care era fiica lui Necker (unul din cei mai bogați oameni din Europa). Ea, tatăl, ei și prietenii lor erau în măsură să-și plaseze banii în terenuri americane sau să speculeze cu mărfuri cumpărate în Europa și trimise lui Talleyrand spre revînzare cu un beneficiu de 200 % : *„Ar fi o prostie prea mare ca, aflîndu-mă aici, să nu agonisesc cu ce să pot trăi cu totul la adăpost de evenimente, cîștigînd în scurtă vreme mulți bani, fie din comisioane obținute din revînzarea mărfurilor ce mi-ar fi expediate spre păstrare, fie prin comisioane din cumpărarea valorilor mobiliare ale statului sau a terenurilor".*

În cele din urmă s-a apucat de specularea terenurilor asociindu-se cu Cazenove, reprezentantul băncii *„Holand Land Cy"* și al societății *„Pennsylvania Population Cy"*. Cazenove l-a prezentat unui mare și foarte bogat speculant, pe nume Robert Morris. Informațiile asupra diferitelor mașinații ale personajului nostru le deținem de la Fauchet, reprezentantul Comitetului salvării publice, care-l urmărea pas cu pas pe episcopul în goană după dolari.

Talleyrand oferea terenurile ce i se dădeau spre vînzare emigranților francezi care voiau să-și refacă viața în America. Agenții de afaceri americani aveau o foarte proastă reputație la băncile engleze, olandeze și franceze. De aceea se spera că, întemeindu-se o societate europeană pentru prospectare și vînzare, se va putea obține încrederea clientelei europene. Fauchet considera aceasta drept o acțiune antipatriotică, pentru că francezii fugeau din Franța luînd cu ei aur pe care-l investeau în America. O asemenea societate exista deja : *„Asylum"* — numele ei fiind un fel de apel către emigranți —, fondată de Noailles și Omer Talon și comanditată de Robert Morris. Talleyrand și Beaumetz, deși veneau cam tîrziu, reușiră totuși să vîndă enormele suprafețe de pămînt virgin aparținînd lui Knox, secretarul de stat la război, care-și atribuise tot ce voise din statul Maine, pe jumătate neexplorat.

În timpul celor douăzeci și cinci de luni cît a stat în America, domnul de Autun s-a transformat deci în agent imobiliar și prospector de terenuri. În 1794 și 1795, omul acesta ar fi putut fi văzut de către cei ce ar fi avut curajul să-l însoțească, așa cum au făcut-o Courtiade, valetul lui, și prietenul Beaumetz, înfundîndu-se în pădurile virgine. Acest bărbat șchiop, altădată pudrat și parfumat, leneș și noctambul, la patruzeci de ani își tăia drum cu securea în mînă printre liane și hățișuri, printre grămezi de arbori giganți prăbușiți de bătrînețe, sau uneori împotmolindu-se în mlaștinile înșelătoare.

Ce-ar fi spus doamnele de Laval, de Brionne și de Flahaut dacă ar fi putut să-și vadă iubitul bălăcindu-se în bălțile infecte, sfîșiindu-și hainele în spinii hățișurilor ? Cel mai surprins ar fi fost însă guvernatorul Morris, nebănuind, desigur, că prelatul care altădată încălzea patul Adelaidei ar fi fost capabil, cu cea mai mare ușurință, să prospecteze, cu securea în mînă, pămînturile virgine din Massachusetts. Nu știa din ce oțel erau turnați cei din neamul Talleyrand.

Dar cu ce scop făcea el această îngrozitoare prospectare ? De ce ? Pentru că voia să facă afaceri cinstite. Voia ca, înainte de a vinde cumpără-

torilor europeni, care luau pe încredere, să vadă singur situația și să bată chiar el țărușii în pămînt, deosebindu-se astfel de alți agenți americani, care vîndeau terenuri inaccesibile, mlăștinoase sau deja vîndute și uneori chiar terenuri care nici nu existau.

Talleyrand mai încasa niște comisioane și ca informator al băncii Chollet și Bourdin din Londra. O informa despre raritatea sau abundența de numerar, despre cursul monedelor, despre prezența sau lipsa unor mărfuri pe piața din Philadelphia. Îi semnala Germainei (citiți lui Necker) că pentru orice fel de tranzacție financiară cu America trebuia să se adreseze băncii Maillard Seton și Co. din Londra, avîndu-l ca intermediar — țineți-vă bine! — pe abatele Desrenaudes! De neînlocuit vicarul general! Mereu devotat, mereu prezent la Paris, în timp ce ghilotina măsura cu sinistrul și neobositul ei țăcănit înfricoșătoarele vremuri. Desrenaudes era ochiul și urechea monseniorului: el păstra locul său cald în așteptarea... viitorului.

Afacerile nu-l împiedicau însă pe Talleyrand să fie sensibil la măreția și ciudățeniile țării. În cursul unei călătorii, el notează în *Memorii:*

„Am găsit o natură neatinsă, complet sălbatică, păduri vechi de cînd lumea; rămășițe de plante și arbori morți de bătrînețe acopereau pămîntul care le produsese fără a fi fost cultivat... liane se împotriveau adesea înaintării noastre: malurile rîurilor erau un covor de verdeață proaspătă și puternică; uneori întîlneai mari suprafețe de pășuni naturale; alteori dădeam de flori necunoscute pentru mine".

El remarcă uimitoarea lipsă de gust din casele americane. Nu-l izbea sărăcia, ci urîțenia, lipsa de armonie și puțina grijă de confort, agravată de o înclinare pentru orice bătea la ochi. Într-un interior sărăcăcios găseai un obiect, o mobilă cu totul de prisos, deplasat aleasă, dar foarte scumpă. În Ohio, intrînd într-o cabană făcută din trunchiuri de copac, fu uimit găsind un pian enorm, încărcat cu ornamente de bronz poleit. Beaumetz voi să-l deschidă și să cînte. Fu rugat să nu se atingă de el, pianul neputînd fi folosit. Acordorul locuia la 400 de kilometri. În cursul prospectărilor reîntîlni, în septembrie, la Troy, lîngă Albany, o tînără pe care o cunoscuse pe cînd era copil, domnișoara Dillon, nepoata arhiepiscopului de Narbonne, monseniorul Dillon. Ea se căsătorise cu marchizul de La Tour du Pin-Gouvernet, menajul emigrase acolo și încerca să trăiască cultivînd pămîntul american. Ea își făcea meseria de fermieră cu egală bunăvoință și hărnicie, iar cînd episcopul intră în curtea fermei, o găsi pe marchiză cu un satîr în mînă, chinuindu-se să spargă osul unei pulpe de miel pe care voia s-o frigă. Ea singură povestește scena: *„Deodată, se auzi în spatele meu o voce groasă. Ea rosti în franceză: «Nu s-ar putea înfige cu mai multă maiestate o pulpă de miel într-o frigăruie». Întorcindu-mă repede, dau cu ochii de domnul de Talleyrand și de domnul de Beaumetz. Domnul de Talleyrand se amuza grozav privind pulpa de miel și l-am rugat să vină a doua zi s-o mănînce cu noi. El consimți".*

Această foarte frumoasă femeie de douăzeci și patru de ani stîrnea admirația asprilor fermieri din jur. Era neobosită la bucătărie și la spălatul rufelor, iar mătușile din vecinătate n-aveau decît o vorbă: *„Happy husband! Happy husband!"* (Fericit soț!)

Ea și-a așternut în mod fermecător amintirile în *Jurnalul unei femei de cincizeci de ani.* Nu manifestă o rea-voință sistematică, cu toate că

idelle ei nu sînt cele ale lui Talleyrand, ci s-ar potrivi mai curînd cu cele ale mamei lui. Avea deci unele merite. Ea-l judecă numai cu severitatea adevăratei virtuți : avea un suflet frumos și era spirituală : *„Domnul de Talleyrand a fost politicos ca întotdeauna cu mine, fără să-și schimbe deloc atitudinea, conversația cu el fiind deosebit de agreabilă. Mă cunoștea din copilărie și folosea, de aceea, un fel de ton părintesc și amabil de un mare farmec. Regretai în sinea ta că găseai atîtea motive să nu-l stimezi și nu te puteai totuși împiedica să gonești proastele amintiri după ce-l ascultai vreme de un ceas. El personal, nefiind foarte merituos, nu putea suporta — ciudat contrast — părțile rele ale altora. Dacă-l ascultai fără să-l cunoști, ai fi putut crede că era un om virtuos. Numai un delicat simț al convenienței îl împiedica să-mi spună lucruri ce nu mi-ar fi plăcut și dacă, așa cum i s-a întîmplat uneori, îi scăpau asemenea vorbe, se corecta neîntîrziat : «Ah, e adevărat, nu-ți plac lucrurile astea»“*. (Jurnalul unei femei de cincizeci de ani).

Talleyrand dădu familiei La Tour du Pin cele mai atente și folositoare dovezi ale prieteniei sale : îi oferi marchizei o foarte frumoasă șa de femeie, cu pătură și accesorii ; cînd fu vreme îndelungată bolnavă de bronșită, îi trimise mesager după mesager în satul ei îndepărtat ca să-i ducă chinină. În sfîrșit, îl salvă pe la Tour du Pin de la ruină, înștiințîndu-l la timp că bancherul lui, Morris, era pe cale de a da faliment.

Într-o scrisoare adresată de Talleyrand doamnei de Staël, o regăsim pe frumoasa sa prietenă, dar și pe cel ce o zugrăvește : *„Are obiceiuri simple și, ceea ce e foarte recomandabil aici, se culcă în fiecare noapte cu soțul ei, neavînd decît o singură cameră. Preveniți-i despre asta pe Narbonne și pe Mathieu și repetați-le că este un fapt esențial pentru a te bucura de o bună reputație în această țară“*.

Ce țară ! — exclamară, probabil, Mathieu de Montmorency, Narbonne și chiar Germaine, căreia îi plăceau atît de mult camerele mereu noi și care agrea atît de puțin pe aceea a domnului de Staël. Vom observa că Talleyrand, care în politică este întors cu fața spre viitor, rămîne și va rămîne întotdeauna un „întîrziat“ în materie de moravuri, de curtoazie și stil de viață. Ah, monseniore, atenție la burghezii care sînt pe cale de a prelua ștafeta !

La Albany o întîlni pe sora prietenului său Hamilton, doamna Rendslaër. Ea îl informă pe oaspete că fratele ei părăsise Ministerul de Finanțe pentru a se consacra profesiunii sale de avocat, cu scopul de a activa în interesul afacerilor lui personale și ale familiei sale. Lui Talleyrand nu-i venea să-și creadă urechilor. Să părăsească un om Finanțele ca să facă bani ! Era cu totul surprinzător pentru prietenul lui Calonne și al lui Mirabeau, care traficase cu fondurile statului și primise sume enorme de la ambasadorii străini. Și încă nu aflase totul : auzi că Hamilton lucra *ca să-și întrețină familia !* Să lucrezi mai admitea și el, dar aceasta pentru a plăti datorii extravagante înainte de a face altele, pentru jocuri de noroc, pentru trăsuri, femei, mobile, peruchieri, ediții rare și tablouri. Iată pentru ce puteai să-ți dai osteneala să te înjosești primind bani, chiar și din mîna unui Simolin.

Doamna de la Tour du Pin, care auzise părerile episcopului cu privire la acest caz, păreri spuse foarte în surdină, dar limpezi pentru cine învățase

să vorbească şi să asculte la Versailles, scrisese : *„Un asemenea motiv i se părea domnului de Talleyrand destul de ciudat şi la drept vorbind, cam stupid"*.

A doua zi după plăcuta întîlnire de la Albany, s-au dus cu toţii, în tovărăşia unui englez bogat pe nume John Law, la generalul Shimpler, cu care prospectorul nostru avea legături de afaceri.

Generalul îi aştepta pe peron şi, în semn de nerăbdare, flutură din depărtare un ziar, strigînd : *„Veniţi, veniţi mai repede, sînt ştiri importante din Franţa"*. Aflară din ziar ceea ce se petrecuse la Paris la 9 thermidor, căderea şi moartea lui Robespierre, sfîrşitul Terorii. Primul gînd al lui Talleyrand, în mijlocul bucuriei care-l cuprinsese, a fost la cumnata lui, Sabine de Sénozan, descendentă din Sully, soţia lui Archambaud, care rămăsese în Franţa. Soţul ei se adăpostise împreună cu Boson în Germania şi-şi lăsase soţia singură cu sarcina de a le apăra averea. Ea se supusese, dar, în mod inevitabil, fusese arestată. Talleyrand se bucura că acum avea să scape de la moarte. Dar, din nefericire, răsfoind mai atent ziarul, dădu peste lista ultimelor victime, a transporturilor din 8 thermidor : contesa de Périgord se afla printre ele. La pronunţarea sentinţei fusese sfătuită să declare că era însărcinată pentru ca astfel să se amîne data execuţiei. Ea refuză să mintă. Lăsa trei copii pe care-i vom mai întîlni, o fiică căsătorită cu un Noailles, devenită mai tîrziu prinţesă de Poix, un fiu, Louis, mort în armată la Berlin, şi, în sfîrşit, Edmond, moştenitorul, care căpătă titlul de duce de Dino şi se căsători cu Dorothea de Curlanda. În treacăt fie spus, cumnata lui Talleyrand îl dispreţuia pe „episcop" ca toţi cei din familia Talleyrand, dar episcopul o admira şi o respecta. La 8 septembrie 1795 îi scria doamnei de Staël : *„In ultima mea scrisoare, care a ajuns probabil pe fundul mării, vă vorbeam de copiii doamnei de Périgord şi vă rugam să faceţi tot ce puteţi pentru ei. Întrucît familia mea nu împărtăşeşte ideile mele, am un motiv în plus ca să-i servesc"*. Acestea erau sentimentele „monstrului" pentru familia lui.

În timpul călătoriei prin nordul Statelor Unite, el ajunse pînă la cascada Niagara. Nici un cuvînt în *Memorii* despre această gigantică orgie a naturii americane. Incomensurabilul nu-l impresiona. Pădurile, păşunile, fluviile, toată imensitatea pustie a acestui continent nu prezentau pentru el interes decît în măsura în care omenirea putea obţine ceva de la ele. Pentru moment, pustietăţile acelea erau nelocuibile (cel puţin pentru el), dar, devenind obiect de speculaţie, se umanizau, căci banul şi munca puteau face să înflorească acolo o civilizaţie. Iată ceea ce putea deveni interesant. Citind sublimele imnuri ale lui Chateaubriand asupra aceluiaşi subiect, vom înţelege că antagonismul dintre aceşti doi oameni era ireductibil.

În cursul acestei călătorii, care nu fusese în mare măsură decît un marş de lungă durată, episcopul şchiop era întotdeauna urmat de Beaumetz şi de credinciosul său valet Courtiade. Chiar împotmolit prin bălţi, zburlit, sfîşiat, plin de noroi pînă la urechi, pentru Courtiade Talleyrand era întotdeauna „monseniorul". Într-o seară, într-o pădure înfricoşătoare în care se rătăcise, fără multă speranţă de a-şi regăsi drumul, Courtiade dispăru... Prin codrul întunecat, pe care asfinţitul soarelui îl cufundă deodată în beznă, stăpînul nu mai auzi nici securea valetului, nici zgomotul crăcilor tăiate. Neliniştit, strigă : *„Courtiade, eşti aici ?"* Prin desişul de liane se făcu auzită vocea dezolată a lui Courtiade : *„Din nefericire, monseniore, sînt aici !"*

Acest „monseniore" în mijlocul înfiorătoarei și sălbaticei păduri îl făcu pe Talleyrand să pufnească în rîs. Avură după aceea parte de o întîlnire ; în inima acelor ținuturi, asemenea întîlniri nu erau niciodată foarte plăcute. Erau trei vînători care puneau capcane. Oamenii aceștia nu prea făceau diferență între tratamentul ce trebuie aplicat unor animale cu blană și cu patru picioare și celor cu numai două picioare, dar avînd asupra lor o pungă cu bani. Totuși, aceștia le oferiră ospitalitate în coliba lor. Se aflau acolo la căldură, luminați de o lampă cu ulei, în tovărășia a trei oameni scăpați de la spînzurătoare. Era, totuși, o societate. Talleyrand fu fermecător. Vorbi mult și bău un rachiu îngrozitor. Fu atît de încîntat de primire, oamenii aceștia sălbăticiți îl interesară atît de mult, încît, cuvîntul fiind ajutat și de rachiu, el făcu un lucru nemaipomenit : se angajă să rămînă cu ei și să formeze împreună o asociație ! Courtiade, care în viața lui văzuse atîtea, rămase împietrit de groază. Puneți-vă în locul lui : să servești un prelat și mare senior și să-l vezi angajîndu-se să pună curse pentru castori, înhăitîndu-se foarte calm cu niște haimanale ; trebuie să recunoașteți că avea de ce să fie înspăimîntat.

La deșteptare, treziți din beție, își dădură seama că se lăsaseră prostește prinși într-o capcană. Ca să se elibereze de angajamentul din ajun, trebuiră să le dea vînătorilor toți banii. Aceștia, blestemînd, fură de acord să-i dezlege de angajament. Talleyrand scăpase ieftin. La biografia lui se adăugase încă o negociere pe lîngă atîtea altele.

El făcu și două călătorii la New York. În mai 1795 locuia în Stone Street, unde rămase cîteva luni. De la balconul său, împreună cu alți francezi, cu Beaumetz, de care era nedespărțit, Cazenove, Moreau și alții, priveau sărbătoarea Independenței de la 4 iulie, urmărind procesiunea care se îndrepta spre guvernatorul New Yorkului. Delegația franceză cuprindea un grup de iacobini veniți din Franța, care cîntau imnuri revoluționare. În clipa cînd îi zăriră pe Talleyrand și pe ceilalți francezi, se opriră din cîntat și îi împroșcară cu înjurături și amenințări. Frumos salut al patriei !

La New York, el îl reîntîlni pe fostul oratorian Blanc d'Hauterive, cu care făcuse cunoștință la Chanteloup, atunci cînd Choiseul îl îndruma cu sfaturile lui. Nenorocitul se afla în cea mai jalnică situație. Revoluția îl numise consul la New York, dar iacobinii din America refuzară să-l recunoască. Devenise grădinar și-și vindea pe stradă legumele și florile pe care le cultiva chiar el pe locurile unde azi se ridică zgîrie-nori.

La 15 iulie, căldura și epidemia îi goniră pe Talleyrand și pe Beaumetz din New York. Clima excesivă și nesănătoasă îi obosea pe francezi. Ajunseră pe mare, îndreptîndu-se spre nord, la Boston, care era mai răcoros și mai sănătos. *„Din toate orașele văzute pînă acum, Boston este cel care îmi place cel mai mult. Natura care-l înconjoară e mai frumoasă și domnește aici un mod de viață simplu"*, îi scria el doamnei de Staël la 4 august 1796.

Exista aici mai ales o societate mai englezească, mai manierată. Colegiul Harvard din apropiere crease un mediu mai cultivat, în sfîrșit, mai erau și tradițiile unei vieți sociale, un lux mai bine asimilat, mai autentic. Pe scurt, Bostonul era orașul cel mai elegant al Statelor Unite.

Talleyrand nu era decît pe jumătate mulțumit de rezultatul prospectărilor lui. Dolarul nu se lăsa îmblînzit. Îi veni atunci ideea să plece în Indii ca să facă mai repede o avere considerabilă. Între Philadelphia și

Calcutta existau legături comerciale foarte strînse și neîntrerupte. El știa că beneficiul la mărfurile pe care le-ar putea expedia în India sau importa de acolo era de 500 %. Închirie, împreună cu Beaumetz, o corabie, iar băncile engleze și olandeze comanditară afacerea ; Talleyrand se bucura de încrederea lor. Indiile însemnau poate averea, dar prezentau cu siguranță un risc imens și un exil fără sfîrșit. Gîndurile lui Talleyrand zburau spre Franța. Era legat de ea prin toate fibrele sufletului său. În ultimul moment, între o avere de „nabab" și Franța, el alese Franța și-și abandonă partea în mîinile lui Beaumetz. Acesta nu mai putea renunța la expatriere și era condamnat să se îmbogățească, pentru că de curînd se căsătorise : *„Numai el găsește că nu-i o nebunie... —* spune Talleyrand. *— Soția lui are o rentă de numai cincizeci de ludovici, e văduvă și are trei copii"*. Era deci și mai rău decît să fii obligat să treci de capul Furtunilor...

Oare Talleyrand intuise cu cel de-al șaselea simț, care-i era propriu, că această călătorie avea să se termine cu o nenorocire ? De-abia ajuns în India, Beaumetz muri. Fericiți cei ce nu se îmbarcaseră.

Știrile sosite din Franța îl pasionau pe Talleyrand. Mai mult chiar decît forma de guvernămînt și evoluția partidelor, îl interesau economia și finanțele.

Află cu ușurare că guvernul instaurat la 9 thermidor, Directoratul, hotărîse desființarea asignatelor. Ne este cunoscută neîncrederea lui față de moneda de hîrtie și de inflație. Într-un mic ziar pe care bunul Moreau se străduia din greu să-l publice la New York pentru francezii exilați în America, *Curierul Franței și al Coloniilor*, se putea citi în numărul din 26 februarie 1796 un articol nesemnat : *„Nu se poate contesta că dispariția asignatelor reprezintă un lucru bun"*. Se vorbea despre odiosul Robespierre și despre îndreptățitele speranțe de îmbunătățire a soartei francezilor, întrucît Directoratul urmărea pacea. După autorul anonim, aceasta era prima condiție a unei redresări. *„Căci cum se poate concepe ideea unei perioade durabile de liniște în Franța, dacă pacea nu va readuce ordinea și abundența, redînd nenumărate brațe agriculturii, pe oamenii harnici manufacturilor și speculațiile rentabile comerțului. Numai ea poate reface bunurile care ar transforma țara noastră în unul dintre cele mai plăcute locuri de trăit, unde artele și distracțiile plăcute, împreună cu blîndețea climatului, ar atrage, ca și altădată, pe locuitorii tuturor celorlalte țări"*.

Era și idealul secolului luminilor : pacea generînd prosperitatea materială, în care să înflorească siguranța internă, libertatea, artele și desfătările. Toate binefacerile civilizației înmănuncheate într-o țară incomparabilă, Franța. Era visul lui *Candide*. Se înțelege că autorul anonim era Talleyrand.

Acest articol ne dă o idee despre preocupările epocii : *„Profitam de dispoziția pe care mi-o crea mica mea cameră pentru a pune la cale marea politică și întreaga lume"*. Probabil că, în timp ce negresa lui se plimba, Talleyrand se gîndea la viitor și la Franța. Ea va renaște, adică va produce și va consuma, va vinde și va cumpăra. Oricare ar fi fost regimul care i-ar fi urmat lui Robespierre, Talleyrand avea, în primul rînd, în vedere interesele Franței, chiar dacă noul regim îl mai ținea încă sub amenințarea unui mandat de arestare. Istoricii și biografii străini i-au recunoscut mai curînd lui Talleyrand profundul patriotism decît anumiți francezi, care, dealtfel, sînt mai degrabă niște pamfletari — uneori geniali — decît istorici.

Între Statele Unite și Franța se ridica pe atunci un obstacol de netrecut, care împiedica o strînsă colaborare economică și financiară : Anglia. Îl cunoaștem destul de bine pe Talleyrand ca să ne dăm seama că el ar fi considerat folositor să încerce sfărîmarea sau înlăturarea obstacolului ; el preferă însă să-și traseze cu ajutorul observațiilor o linie de conduită plină de înțelepciune pentru viitoarele guverne franceze. Dacă nu ne-a descris clarul de lună deasupra pădurilor Lumii Noi și nici cataractele Niagarei, el ne arată în schimb cum trebuie să se comporte guvernul de la Paris față de o națiune cu desăvîrșire nouă și de o uimitoare bogăție. În scrisoarea adresată lordului Lansdowne la 1 februarie 1795, el reamintește că trecutul este definitiv mort și că toate legăturile dintre Anglia și Statele Unite sînt iremediabil rupte : *„Orice speranță dată sau primită în această direcție nu poate fi privită decît ca divagația unei imaginații bolnave sau ca o lingușire grosolană și înșelătoare"*. Acestea fiind spuse, era interesant de văzut ce urma să se nască între fosta metropolă și coloniile devenite independente. Toate acestea erau afirmate fără umbra vreunei critici sau preferințe : asta era situația și basta. Acum iată baza pe care se putea construi, căci, în pofida sciziunii..., *„America este totuși pe deplin engleză, adică Anglia posedă întregul avantaj asupra Franței pentru a scoate din Statele Unite toate beneficiile pe care o națiune le poate avea din partea altei națiuni"*. Era destul de limpede, nu ?

Iată cum vedea el situația în 1795. Cu tot războiul de independență, care cu doisprezece ani mai înainte ridicase America împotriva Angliei, *„înclinația americanilor este în favoarea Angliei"*. Asta însă nu înseamnă, adăuga el, că doisprezece ani au fost de ajuns pentru a face pe americani să uite că *„fără Franța n-ar fi izbutit să devină independenți, dar ei știu prea multă politică pentru a crede în virtutea numită recunoștință de la națiune la națiune"*.

Ce avea aici de-a face recunoștința, din moment ce niciodată și nicăieri nu fusese luată în seamă ? Ceea ce împingea America spre Anglia nu era un sentiment. Era mobilul cel mai puternic : interesul. Toate acestea au fost cum nu se poate mai bine exprimate de Talleyrand : în America interesul nu-și dă osteneala să-și pună masca *„pentru că în această țară ocupația tuturor, fără nici o excepție, este să-și mărească averea. Astfel, banul devine singurul cult universal ; cu suma de bani pe care o posezi se măsoară toate onorurile"*.

Toate aceste păreri, care nu erau decît niște simple observații, au fost reluate de el într-un raport făcut în 1797 în fața membrilor Institutului, care-l primiră printre ei la 4 aprilie al acelui an. Raportul se numea *Memoriu asupra legăturilor comerciale ale Statelor Unite cu Anglia*. Vorbim aici despre acest memoriu pentru că el a fost conceput în timpul ședерii la Philadelphia. Talleyrand insista asupra aparentului paradox al situației, care i-a înșelat pe unii francezi : independența coloniilor din America, departe de a dăuna intereselor engleze, le-a servit. Anglia avusese înțelepciunea să-și uite resentimentele și să se gîndească la manufacturile ei. Statele Unite n-aveau manufacturi și după acordarea independenței Anglia le vîndu mai multe manufacturi decît în timpul cît fuseseră colonie. Talleyrand admira această forță pașnică, în stare să-și înăbușe un sentiment și să dea prioritate utilului. Pentru a vorbi despre americanii din 1795, el are o expresie de o

uimitoare justețe, afirmînd că erau un popor *„lipsit de pasiuni"... „Nu se urăsc între ei ; împreună au luptat, împreună se bucură de victorie. Partidele, grupurile rivale, urile, toate au dispărut : ca niște buni calculatori ce sînt și-au dat seama că toate astea nu duc la nimic bun... Practicile comerciale sînt mai greu de distrus decît se crede ; interesul apropie într-o zi și adesea pentru totdeauna pe cei pe care pasiunile cele mai înflăcărate i-au învrăjbit ani de-a rîndul"*.

Aceasta trebuia să fie regula de aur a politicii anglo-saxone încă din acea epocă. Aceasta ar trebui să fie regula oricărei politici. A formulat-o Talleyrand. Fusese auzit ? Cu atît mai rău pentru surzi și pentru Franța.

Nu exista nici o îndoială că *Memoriul* reflecta ideile lui Talleyrand. Pentru el, pasiunile, mai ales în politică, sînt nefaste : ele duc la războaie civile, la războaie cu alte țări sau la amîndouă, paralizează activitatea unei națiuni și distrug bogățiile produse de muncă. Adevăratele victorii sînt cele ale agriculturii, ale comerțului și industriei, fiindcă ele sînt cele ale Civilizației, aducătoare de fericire popoarelor.

9 thermidor :
Robespierre pleacă, domnul de Autun revine

„Dacă mai rămîn aici un an, mor", îi scria Talleyrand doamnei de Staël. Dramatiza puțin ! Buna Germaine i-a alarmat pe toți cei ce-l „puteau salva pe episcop". Ardea de nerăbdarea de a se întoarce, dar situația lui nu era desperată. Să avem însă toată încrederea în arta lui de a obține compensații pentru împrejurările neplăcute, ca și pentru nerăbdarea lui : negresa plimbată la braț, altele care nu erau nici negrese și nici plimbate la braț, speculațiile și cîștigurile subevaluate, dar substanțiale, prietenii și chiar cîinele ! Prietenii erau foarte importanți pentru el, fie ei americani sau francezi. Totuși, și în timpul exilului, cel mai bun prieten și-a fost el însuși. El, de care nu s-a plîns niciodată, cu care a conviețuit întotdeauna în termenii cei mai buni, pe care l-a înconjurat cu grija lui atentă și plină de cochetărie și cu care, în tăcere, avea, între patru ochi, cele mai interesante convorbiri din lume.

Să plece din America ? Ca să meargă unde ? El n-avea decît o țintă : Franța. La 14 mai 1795 îi scria doamnei de Genlis : *„Nu-mi fac proiecte de viitor* (de fapt se ocupa numai de asta), *ele depind de soarta Europei : nimic nu mă va face să locuiesc într-o țară aflată în război cu Franța. Nu pot să sufăr Anglia, rămîne Elveția sau Germania, dar pînă-n prezent le prefer America, pentru că aici este iubită mai mult ca oriunde republica noastră, căreia, cu toate neajunsurile îndurate din partea unuia dintre partidele dominante din Convenție, îi aparțin prin toate sentimentele și speranțele mele"* (citat de B. de Lacombe : *Viața privată a lui Talleyrand).*

Foarte bine. Trebuia numai ca doamna de Genlis să pună în circulație scrisoarea sau s-o citească în public, după cum era obiceiul, pentru ca vreun agent francez să facă cu siguranță un raport despre civismul „cetățeanului Talleyrand". Se obținea astfel o notă bună la dosar. În orice caz, el nu avea starea de spirit a „emigrantului". Dacă nu era regalist, el n-o făcea din anti-

regalism sistematic, ci pentru că partidul lui Ludovic al XVIII-lea nu înțelegea viitorul. Dacă regaliștii ar fi devenit într-o zi un partid al viitorului, ar fi devenit și el un regalist ; dacă un rege ar fi vrut să guverneze aplicînd principiile unei constituții și sprijinindu-se pe un parlament ales, Talleyrand ar fi fost de partea acelui rege.

Tot pe atunci primi o știre curioasă : la 31 martie 1795 avusese loc la Paris vînzarea la licitație publică a bunurilor lui *„Talleran-Périgord, fost episcop de Autun" !* Se vindea averea episcopului, în timp ce acesta străbătea deșerturile din Massachusetts. Nimic mai ciudat și mai revelator decît înșirarea catrafuselor fostului episcop. Să le pomenim deci și noi !

În primul rînd, o sutană din postav violet evaluată la prețul a 60 de livre a găsit cumpărător pentru 451 de livre. Enorm ! (400 000 de franci vechi !). Un stihar alb de dantelă și batist, evaluat la 20 de livre, a fost adjudecat la 301 livre. Ce dantele ! Cine oare putea să dea 300 000 de franci vechi pe un veșmînt bisericesc într-o țară ruinată, în care cultul catolic fusese desființat ? Toate veșmintele la un loc (garderoba era întesată, au adus 13 377 de livre (aproape 13 milioane de franci vechi). Mai erau și tablouri, desene, gravuri. Toate s-au vîndut, dar nu la prețuri mari. Amatorii se aflau pe alte meleaguri... Ceea ce urmează este însă cu mult mai vaporos. Inventarul dulapurilor acestui episcop este, într-adevăr, original. Un asortiment de necrezut de îmbrăcăminte de damă, rochii și rufărie : un jupon din voal englezesc, o rochie, un jupon de muselin albastru brodat cu chenare albe, un mare număr de jupoane de pînză de Persia, de indian, în sfîrșit, o grămadă de rufărie de tafta, de batist... De unde veneau toate astea ? Cine și-a putut uita cămășile, chiloții, fustele ? Le păstra el oare pentru petreceri deocheate ? Le păstra ca fetișe ? Îngrămădirea aceasta era, probabil, rezultatul nepăsării lui : doamnele venite în vizită se făceau comode, se îmbrăcau, se dezbrăcau sau își schimbau toaletele ; el nu se sinchisea nici de ceea ce lăsau, nici de ceea ce luau cu ele, nici de ceea ce cumpărau pe numele lui și era livrat la el acasă... Era cea mai înțelegătoare gazdă.

Inventarul scoate la iveală o casă întesată de mobile : paturi, canapele, fotolii mici și mari cu duzinile. Ceea ce dovedește însă cel mai bine simțul lui pentru confort și rafinament este cantitatea și finețea rufăriei de pat. Vînzarea albiturilor a ocupat o ședință întreagă și a adus 15 000 de livre (aproape 15 milioane de franci vechi). Mobilele au fost lichidate la prețuri mici. Frumosul lui pian din acaju s-a dus pe 1 691 de livre. Un sfert din valoarea lui. Douăzeci și două de fotolii aurii garnisite cu brocart roșu și alb — pe 2 209 livre. Valorau de cinci ori pe atît. Au mai fost găsite în fostul lui apartament de pe Bellechâsse două șei de damă uzate, una cu postav verde, cealaltă roșie, și chiar o veche diligență galbenă. Ceea ce ne aduce aminte de podul casei lui Harpagon. Oamenii binevoitori au tras de îndată concluzia, cu o rea-credință pe cît de spontană pe atît de oarbă, că episcopul împrumuta bani cu amanet. Presupunerea este la fel de bizară ca și înșirarea inventarului. Cămătar ! Ar fi fost desigur în stare să fie și cămătar dacă aceasta i-ar fi adus mulți bani. El era însă făcut pentru marile afaceri de nivelul traficului ministerial, și nu de nivelul unuia care împrumută primind în gaj o șea veche sau o droșcă hodorogită. Încă o dată se țintea prea jos și el scăpa neatins. Astfel fură împrăștiate catrafusele *„numitului Tailleran-Périgor, strada Dominique, faubourgul Germain, fosta mănăstire Bellechasse".*

De frica „superstiţiilor", comisarul responsabil de licitaţie suprimase toţi „sfinţii" din adresă; vînzarea i-a îngăduit însă să-şi umfle buzunarul cu peste 100 de milioane de franci vechi.

Toate astea n-au micşorat însă dorinţa lui Talleyrand de a se întoarce la Paris. O petiţie datată din Philadelphia fu adresată de el Convenţiei la 16 iunie 1795. Cerea dreptul de a se întoarce şi a intra în serviciul republicii. A trimis scrisoarea lui Desrenaudes şi l-a însărcinat s-o predea Adunării cu toate formele în momentul care i se va părea lui cel mai potrivit. Desrenaudes, răspopit, profesor la Şcoala centrală din Paris, naviga între partide, urmărea fluctuaţiile comitetelor şi apăra cît mai bine cu putinţă afacerile superiorului şi complicelui său.

Talleyrand întîlni la New York în august 1795 un francez pe nume Dupuy, sosit din Franţa, care-i dădu să citească cuvîntarea rostită de Boissy d'Anglas în martie ca elogiu adus zilei de 9 thermidor, *„care a redat poporului exercitarea drepturilor sale şi republicii — independenţa"*. Întrucît un asemenea elogiu a putut fi făcut şi aplaudat chiar de la tribuna Convenţiei, fostul episcop avea dovada absolută că domnia iacobinilor se încheiase şi că petiţia lui nu va fi prost primită. Mare-i fu bucuria cînd citi *„că această zi a făcut să renască în Franţa domnia fericirii şi a virtuţii"*. Era cam mult spus, pentru că virtutea n-a domnit cu adevărat decît pe vremea ghilotinei lui Robespierre; după 9 thermidor, ea şi-a pierdut mult din putere, înzdrăvenindu-se în schimb omenia. În ce priveşte fericirea... Ei bine, pentru domnia fericirii, Talleyrand se simţea apostol şi dorinţa de a se întoarce cît mai repede la Paris îl stăpînea mai mult ca oricînd.

Dar ce mai putea întreprinde pentru a se întoarce la Paris? N-avea decît condeiul şi prietenii, cu primul hărţuindu-i pe ceilalţi. Îi scrise Germainei: *„Numai dacă va fi un cutremur general de pămînt în Europa nu mă voi întoarce acolo în luna mai!"* Ce neobişnuită înflăcărare! Această dorinţă de reîntoarcere trebuia însă să fie susţinută şi de alţii. *„Cereţi-i abatelui Desrenaudes să se zbată"*, adăugă el. Talleyrand îl numea pe acesta încă *„abate"*, aşa cum Germaine continua să-l numească pe el *„episcop"*.

Ei bine, abatele a reuşit să se zbată admirabil. Petiţia fostului episcop de Autun, depusă după toate regulile, prin grija lui, chiar pe biroul Convenţiei, n-a trecut neobservată. Fu citită în plină şedinţă la 3 septembrie şi se bucură de onorurile *Monitorului*. Sforăriile lui Desrenaudes, vizitele lui, şoaptele între două uşi fură, în sfîrşit, răsplătite: tot Parisul află că Talleyrand dorea să se întoarcă, că era republican, că nu emigrase niciodată, că fusese victima groaznicului grup doborît la 9 thermidor, că n-a încetat să apere în străinătate Franţa şi republica şi că era gata să le apere şi la Paris dacă i s-ar spune: „Vino, cetăţene, patria te primeşte cu braţele deschise".

Pentru a dovedi că fusese victima tiraniei, arătă că decretul cu privire la punerea lui sub acuzare fusese întocmit *„pe baza unui pretext atît de neînsemnat, încît comisiile însărcinate să redacteze actul de acuzare n-au ştiut niciodată ce să treacă în el"*.

Să fi fost oare *„un pretext atît de neînsemnat"* cele două scrisori trimise regelui de episcopul de Autun şi descoperite apoi în dulapul de fier? Cumnata lui şi atîţia alţii (chiar dintre republicani) fuseseră ghilotinaţi pentru o vină mai mică. Evoca apoi serviciile aduse Constituantei: Declaraţia drepturilor omului, confiscarea averilor bisericeşti, învăţămîntul public...

După cuvîntarea lui Bossy d'Anglas, climatul devenise favorabil unor oameni ca el. Roederer publică, la 11 august 1795, o broşură *Despre refugiaţii francezi şi despre emigranţi*, în care făcea o deosebire categorică între primii, care părăsiseră Franţa după masacrele din septembrie 1792 şi nu ridicaseră niciodată armele împotriva ţării lor, şi emigranţii propriu-zişi. Refugiaţii îşi păstraseră toate drepturile de cetăţenie şi el îl dădea ca exemplu pe Talleyrand : *„Nu vă este cunoscută, prin notorietatea ei, comportarea lui Talleyrand şi Beaumetz la Londra înainte de război şi apoi în America după declararea acestuia ? Au încetat oare o singură clipă aceşti oameni să fie francezi ?"* O mai bună propagandă pentru cererea lui de repatriere nici nu-şi putea dori. Notorietatea despre care vorbeşte Roederer, făcînd elogiul purtării patriotice a „episcopului" la Londra şi în America, avea un nume şi un chip cunoscut : Desrenaudes. Printr-o coincidenţă extrem de fericită şi care n-a fost aproape deloc provocată de fostul vicar general, Tallien, strălucitorul soare al lui 9 thermidor, a cărui dogoare era însăşi soţia lui, bruna Tereza, luă şi el cuvîntul la tribuna Adunării în favoarea francezilor exilaţi şi dădu, la rîndul lui, acelaşi exemplu, pe Talleyrand-Périgord, *„care, a fost trecut pe lista emigranţilor cu toate că ieşise din ţară cu o misiune guvernamentală"* [1]. Republica trebuia să pună capăt unei asemenea nedreptăţi şi să-şi deschidă frontierele, unui om care avea un paşaport şi un ordin de misiune semnate de însuşi Danton ! Adunarea nu mai aştepta decît încă un glas care să pledeze cazul şi să propună un decret de radiere de pe lista emigranţilor. Marea inimă şi abilitatea Germainei de Staël găsiră acest glas. Ea făcu chiar mai mult : îi dictă şi cîntecul.

Şiretlicul pare a fi scos dintr-un vodevil. Scena fusese bine jucată. Germaine îl alesese în acest scop pe Marie-Joseph Chénier, fratele nefericitului poet ghilotinat. Ea-l rugă, aşa cum ştia numai ea, să intervină de la tribună pentru anularea decretului care-l împiedica pe Talleyrand să se întoarcă. La început, Chénier, căruia nu-i plăcea Talleyrand, rezistă planturoasei sirene, căci se găsea pe atunci sub puterea farmecelor alteia, de dimensiuni mai reduse şi cu o voce mai melodioasă. Întrucît Chénier rezista elocinţei ei, Germaine, căreia prietenia îi insufla nenumărate stratageme, avu ideea să-l aducă pe acesta într-o stare de obsesie în care el să acţioneze fără să vrea în favoarea episcopului exilat în mlaştinile Massachusetts-ului. Mica sirenă care-l stăpînea pe Chénier cu farmecele ei era o prietenă a Germainei, Eugénie de Bouchardie. Frumoasă şi blîndă, ea cînta minunat, acompaniindu-se la harpă. Întîmplarea făcu ca, atunci cînd Chénier venea să-i prezinte omagiile sale, adică în fiecare seară, Eugénie să intoneze (la rugămintea expresă a Germainei) un cîntec care pe vremea aceea frîngea toate inimile şi care era *Balada proscrisului* [2]. Şiretlicul reuşi, căci, asediat de tiradele Germainei şi fermecat de ciripitul Eugéniei, Chénier se simţi într-o zi ca împins spre tribună şi luă apărarea „proscrisului", a cărui deznădejde era zilnic şi neobosit cîntată de un glas mai drag lui decît orice pe lume. Chénier fu minunat : *„Este vorba de a atrage atenţia simţului dumneavoastră de dreptate în favoarea unui om cunoscut pentru marile servicii aduse în timpul Adunării constituante, în favoarea unui filozof pe care neclintitele lui principii şi distinsul său talent l-au aşezat printre întemeietorii*

[1] Citat de Lacour-Gayet.
[2] Colmache. *Revelation of the life of the prince Talleyrand.*

libertății franceze. Este vorba despre Talleyrand-Périgord, fostul episcop de Autun". Ținea minte lecția repetată de atîtea ori de Germaine : motivele „patriotice" ale plecării proscrisului ; el nu uită să sublinieze că acesta nu primise să se exileze decît într-o republică prietenă, aminti apoi de imensele servicii aduse libertății. Încă sub puterea obsedantului și fermecătorului glas, el încheie cu avînt : „*Vi-l cer pe Talleyrand, vi-l cer în numele numeroaselor sale servicii, vi-l cer în numele dreptății naționale, în numele republicii, pe care o mai poate sluji prin talentele și munca lui, în numele gloriei voastre și în numele urii împotriva emigranților, a căror victimă ar fi, ca și voi, dacă lașii ar putea triumfa*".

Bravo Germaine ! Izbutise. Convenția adoptă pe loc, în aplauzele generale, următorul decret : „*Convenția națională hotărăște că Talleyrand-Périgord, fost episcop de Autun* (tot episcopia de care nu putea scăpa !...), *poate reveni pe teritoriul Republicii Franceze, iar numele lui va fi șters de pe toate listele de emigranți ; în consecință, ea anulează decretul de acuzare lansat împotriva lui*".

Era în ziua de 4 septembrie 1795. El află marea veste la New York abia la 2 noiembrie. Alergă îndată la Moreau și cei doi căzură unul în brațele celuilalt.

Reluă neîntîrziat legătura cu guvernul, trimițînd o scrisoare de mulțumire cetățeanului ministru al Afacerilor Externe ale Directoratului, un anume Delacroix, care nici nu bănuia răsturnările pe care le va aduce în viața lui, peste cîteva luni, semnatarul acelei scrisori de mulțumire. „*Cetățene ministru, după trei ani de exil, de calomnii și de persecuții de tot felul, am obținut, în sfîrșit, anularea unei acuzații pe care nici chiar autorii ei n-au luat-o vreodată în serios. Primesc acest act de dreptate cu o conștiință care-mi îngăduie să mă bucur de el din toată inima. În clipa în care revenirea primăverii va aduce redeschiderea navigației, mă voi întoarce în sînul unei patrii pe care depărtarea mi-a făcut-o și mai scumpă și a cărei hotărîre demnă de cinstire îmi impune noi obligații. Vă încredințez, cetățene ministru, de expresia respectului, a recunoștinței și a devotamentului meu, rugîndu-vă s-o transmiteți autorităților republicii*" [1].

Neasemuita Germaine merita și ea cu prisosință o scrisoare de mulțumire. New York, 14 noiembrie 1795 : „*Iată deci că, datorită dumneavoastră, lupta s-a încheiat ; ați realizat tot ce am dorit. Voiam ca aceeași Convenție care mă pusese sub acuzare să revină asupra hotărîrii ei. La primăvară voi pleca de aici spre un port pe care mi-l veți indica, iar restul vieții, oriunde ați locui, mi-l voi petrece lîngă dumneavoastră* (era un mare angajament, dar visul „*micului glob*" mai trăia încă). *O mie de motive mă fac să aleg luna mai pentru a mă îmbarca. S-ar putea să călătoresc cu o încărcătură potrivită pentru Franța în momentul acela* (și compatibilă cu interesele celui ce se întorcea), *ce părere aveți ? Îmi va rezerva oare doamna de Staël o cămăruță ? La dumneavoastră aș vrea să trag la sosire*". Se invita singur și lucrurile erau de la sine înțelese... pentru că Germaine era pe deplin cucerită de ideea „micului glob", ea urmărea să domnească asupra lui și, chiar dacă nu va reprezenta acolo chiar grația, ea îi va fi în schimb izvorul de strălucitoare inteligență și căldură ; de asta era sigură și poate că și de dra-

[1] **Moreau de Saint-Méry.** ***Voyage aux Etats-Unis d'Amérique.***

gostea episcopului. Nefericita ! El era pe deplin convins de devotamentul prietenei sale şi nu aştepta de la ea decît atîta, precum şi micul serviciu de a atrage pentru el pe toţi oamenii interesanţi şi folositori din Paris în salonul ei din strada Bac. El ştia că, în entuziasmul ei şi în nebunească ei curiozitate de a cunoaşte o lume întreagă, Germaine primea la ea pe oamenii noi scoşi la iveală de Teroare, precum şi pe cei din vechea societate ieşiţi acum la lumina zilei din găurile lor de şobolani ca să-şi scuture amorţeala în strada Bac. *„Dacă credeţi că ar fi mai greu să pot ajunge într-unul din porturile noastre, mă voi duce în Olanda şi de aici, pe uscat, voi veni în strada Bac... Adio, scumpă prietenă, vă iubesc din toată inima"*.

Nu mai pomeneşte nimic de ceea ce fusese obţinut cu atîta perseverenţă şi pricepere. Vorbeşte numai de ceea ce îi trebuie de acum încolo şi nu se jeneză să ceară. Atunci cînd în *Memorii* vorbeşte de întoarcere, el scrie că autorizaţia de a reveni în ţară i-a fost acordată fără ca el s-o ceară. Este o greşeală. Chiar el povestea, sub Directorat, cum şi prin ce intervenţii fusese obţinută repatrierea. De ce oare această lipsă de memorie ? Avea oare interesul să scrie, sub Restauraţie, că fusese primit de Convenţie cu braţele deschise ? Cu siguranţă că nu. Dar lucrurile sînt scrise după treizeci de ani şi el uită toate demersurile făcute de prieteni şi, cu trecerea timpului, i se pare că s-a întors din exil în modul cel mai firesc din lume. Dealtfel, dacă vrem să-l prindem aici cu ocaua mică, nu e greu. Dînd uitării insistenţele şi intervenţiile făcute pentru reabilitarea lui, se sustrăgea obligaţiei de a-i aduce doamnei de Staël omagiul lui de recunoştinţă. Dacă în 1795 îi scrisese *„vă iubesc din toată inima"*, în 1825 erau de multă vreme certaţi. Făcea astfel să dispară admirabilul rol jucat de ea în favoarea lui.

În sfîrşit, mai există şi o altă cauză, mai generală şi mai profundă, care ţine chiar de firea lui : pentru el tot ceea ce aparţine trecutului se decolorează, îşi pierde puterea, privirea lui ţintind mereu înainte. Interesul lui viu este pentru ziua de mîine. S-a întors ? Ei bine, ăsta-i singurul lucru interesant. Merită o atenţie şi ceea ce a făcut după întoarcere. În ce priveşte repatrierea, ea rămîne un simplu episod. Dar îndurerarea Germainei nu fusese un simplu episod... Dacă el ştia să uite, ea n-a uitat niciodată.

Părăsi New Yorkul la începutul lui decembrie, îndreptîndu-se spre Philadelphia, unde spera să găsească o corabie pentru Franţa şi unde nădăjduia să poată aduna interesanta încărcătură. Înainte de a părăsi oraşul, el făcu împreună cu Beaumetz, stăpînit de planurile căsătoriei lui nebuneşti şi ale aventuroasei expediţii în India, o ultimă plimbare prin Manhattan. S-au dus să privească îndelung măreţul spectacol al oceanului de la înălţimea unei fortificaţii din sudul insulei. Priveau cu destulă melancolie de pe marginea prăpastiei, în adîncul căreia valurile se spărgeau ameţitor. Talleyrand îşi anunţase prietenul că renunţa la călătoria în India. Beaumetz trebuie să fi fost zguduit de această veste. Împărţiseră şi zilele bune şi pe cele rele. Pentru el lua sfîrşit ceva fundamental. Fusese oare cuprins de presimţirea morţii ? Pe omul acesta, îngrijorat de viitor, rănit de renunţarea prietenului, l-a scos oare din fire calmul şi chiar nepăsarea cu care Talleyrand îşi schimbase toate planurile, trădînd astfel proiectele lor ? Sau poate l-au zguduit şi mai mult speranţa trainică şi bucuria ascunsă ghicite la Talleyrand, pentru care el nu mai reprezenta nimic [1]. Oricare ar fi fost motivele, acesta îl

[1] Colmache. *Revelation of the life of the prince Talleyrand*, citat de Poniatowski.

văzu deodată pe Beaumetz cuprins de o agitație neobișnuită, cu chipul schimonosit și ieșit din minți, privindu-l pătrunzător în adîncul ochilor. Talleyrand descoperi îngrozitoarele gînduri care-l făceau pe nefericit să se cutremure : *„Beaumetz* — strigă el —, *ai de gînd să mă ucizi, vrei să mă arunci în mare de la înălțimea asta. Haide, neag-o, monstrule, dacă îndrăznești!"* Atunci Beaumetz se prăbuși. Se aruncă în lacrimi de gîtul prietenului, cerîndu-i iertare : avusese într-adevăr intenția să-l arunce în prăpastie. Povestea scoate la iveală una din trăsăturile cele mai tulburătoare ale personalității lui Talleyrand. Beaumetz nu se înșelase : Talleyrand îl părăsea pentru că socotea cauza lui pierdută. Impresionant dar al previziunii, manifestat în mai multe rînduri în viața lui. Ce ciudată însușire la un om în întregime condus de rațiune și de bunul simț ! În același timp însă și fatalist, în stare să se lase călăuzit de impulsuri cu totul instinctive, care țin mai mult de intuiția unui animal decît de inteligența unui om, și încă a unuia mai inteligent decît oricare altul. Așa era el făcut și pace. El o știa și se pricepea să-și asculte instinctele. Niciodată un om atît de lipsit de ideea răzbunării n-a avut la dispoziție un instrument de răzbunare atît de înfricoșător : era de ajuns să disprețuiască sau chiar să uite pe cineva, pentru ca ruina și distrugerea să lovească persoanele sau cauzele de care se îndepărta.

Întîmplarea cu Beaumetz nu-l tulbură mai mult decît se cuvenea. Lucrurile erau lămurite : Beaumetz fusese șters din viitorul lui. Talleyrand adună în timpul verii o încărcătură de zahăr, de cafea și de mirodenii, ca să mai învioreze puțin gustul supei spartane și al pîinii mucegăite pe care iacobinii le serveau în loc de mîncare francezilor. Ceru un nou pașaport, iar noul ministru al Franței la New York, domnul Adet, nu-l împroșcă cu înjurături cum făcuse predecesorul lui. Contopistul care completă pașaportul găsi că măsura tot cinci picioare și 5 degete și jumătate, că părul și sprîncenele le avea tot blonde, ochi albaștri, nasul potrivit (uită să spună că avea vîrful ridicat). Fu uitat și piciorul șchiop. Înaintea plecării fu invitat să viziteze un enorm șantier de construcții : americanii aleseseră locul și construiau din temelii o capitală : Federal City. O botezară după aceea Washington, ca un omagiu adus președintelui fondator. Spectacolul îl interesă cu mult mai mult decît cascada Niagara...

Merită atenție o altă trăsătură a lui, care nu-i va mira decît pe cei ce se limitează la părerea pe care și-o făcuse Joseph Prudhomme despre Talleyrand. Se știe cît de mult își iubea prietenii : în momentul despărțirii, el le oferi lui Moreau și Beaumetz să ia cu el la Paris pe cîte unul din fiii lor (fiecare avea mai mulți). Urma să ia asupra lui cheltuielile de învățătură și să le asigure viitorul prin procurarea unor slujbe potrivite cu meritele lor. Tații ar fi acceptat, dar mamele au refuzat. Erau speriate de primejdiile prin care ar fi putut trece copiii din cauza lui Talleyrand. Acesta, ducînd o viață plină de pericole, ca întotdeauna, își risca la tot pasul averea și reputația în jocuri de noroc și în politică. El ascultă cu calmul obișnuit motivele refuzului lor și, zîmbind, le liniști cu aceste cuvinte, care aruncă o puternică lumină asupra personajului : *„Nu, acolo nu mă tem de nimic. Cunosc bine toate jocurile revoluției"*.

Dar mamele rămaseră neclintite. Păcat de fiii lor !

Peste cîteva luni, Talleyrand va începe să dea dovada talentelor sale.

Aşteptă pînă la 13 iunie şi se îmbarcă pe „Den Ny Proeve", o corabie daneză care se îndrepta spre Hamburg. Moreau şi fiul său îl însoţiră în port şi aşteptară pe chei pînă ce corabia se îndepărtă în larg. Îi făcură nesfîrşite semne de adio. Din nefericire, vîntul nu sufla deloc în ziua aceea în estuarul Delaware şi vasul rămase două zile pe loc. La 15 iunie fură ridicate din nou pînzele. Talleyrand îi trimise lui Moreau un bilet ca să-i spună că totul se desfăşura bine, dar că stăteau ţintuiţi locului. În cele din urmă, în ziua de 18 ajunseră pe mare. Ultimul bilet : *„Iată-ne pe mare, scumpe prietene, vîntul e slab, dar bun. De cîteva zile nu mai văd corăbii de corsari. Adio. Peste patruzeci şi cinci de zile vă voi scrie de la Elba... Căpitanul nostru e bun, dar doarme cincisprezece ore în şir fără să se trezească".*

După o frumoasă călătorie, ajunse la Hamburg la finele lui iulie 1796 şi îndată, la 31 iulie, îi scrise lui Moreau : *„De la un ţărm la altul, timp de patruzeci de zile, n-am întîlnit nici un vas corsar, am avut numai o mică vizită a unei escadre la 50 de leghe de Sorlingues şi ploaie în fiecare zi... Nu cunosc încă nimic din oraş. N-am făcut nici o vizită. Cocarda este foarte la modă ; mi-am luat şi eu una la sosire".*

Totul mergea strună. Îşi prinsese într-adevăr cocarda tricoloră şi republicană pentru a se deosebi de emigranţi. Dar încă înainte de a pune piciorul pe uscat, trecutul îl apucă de gît — sau de beregată — în persoana unui emigrant, domnul de Ricci, care se urcă pe punte, trimis de urgenţă de doamna de Flahaut. Ea locuia la Hamburg şi-l implora să nu debarce, să reia cît mai repede drumul mării şi să nu încerce s-o revadă. Misiunea domnului de Ricci era cam ciudată. Faptele se explicau prin aceea că adorabila femeie fiind pe cale, la o vîrstă destul de coaptă, să dea marea lovitură a vieţii, măritîndu-se cu domnul de Souza, ambasadorul Portugaliei în Danemarca, avea toate motivele să creadă că sosirea fostului ei „soţ de inimă", tatăl fiului ei, va distruge toate firele urzelii sale. Domnul de Souza nu era un om prea înţelegător şi ar fi putut să ia în nume de rău întoarcerea fostului amant, cu atît mai mult cu cît, în mediul închis şi înăcrit al emigranţilor francezi, cruzimea bîrfelilor era înfiorătoare. Talleyrand se sinchisea însă prea puţin de combinaţiile portugheze ale Adelaidei ; se întorcea dintr-un exil de patru ani şi nu o făcuse ca să plece din nou pe mare. De aceea îndepărtă foarte pe scurt acest obstacol : *„Nimic mai simplu. E vorba de o puternică criză de gelozie. Femeile nu mor din asta, iar pentru bărbaţi ele nu prezintă nici un pericol".*

Şi debarcă. Aceasta a însemnat ruptura cu doamna de Flahaut. El n-a uitat ridicula ei pretenţie, iar ea n-a uitat cît de puţin s-a sinchisit de ea.

O reîntîlni pe doamna de Genlis. La cincizeci de ani ai ei nu părea schimbată. Exista între ei o anumită complicitate : *„Orléanismul".* Cu singura diferenţă că ea era o fanatică, în timp ce el numai un diletant.

O monarhie constituţională avînd în frunte un prinţ de Orléans era o posibilitate ce nu trebuia neglijată, dar pentru Franţa mai existau atîtea alte formule. Doamna de Genlis se interesă de planurile lui ; el îi jură că nu se va mai amesteca niciodată în politică. Era încă fript de experienţa din 1789 şi 1792 şi de exil, se simţea legat de doamna de Staël, în preajma căreia spera să-şi petreacă viaţa... Se despărţiră, atît doamna de Genlis, cît şi el, încîntaţi unul de celălalt, lăsînd fiecare cîte o apreciere asupra acestei întîlniri. El scria : *„Neclintirea firilor complexe constă tocmai în flexibilitatea*

lor". Maxima era frumoasă. Izbitor este faptul că, dacă remarca era adevărată în ceea ce o privea pe doamna de Genlis, ea era şi mai adevărată în ceea ce îl privea pe autorul ei.

Cît despre doamna de Genlis, după ce ascultase cu un aer neîncrezător solemna lui declaraţie de renunţare la politică, ea notă că politicienii şi ambiţioşii sînt *„ca şi amanţii, care-şi iau întotdeauna nemulţumirea şi necazurile drept indiferenţă şi raţiune"*. Şi nu se înşela.

Iată un alt aspect fermecător al acestei regăsiri a doi supravieţuitori ai vechii orînduiri : ea îi ceruse să-i trimită, cînd va fi la Paris, *Tratatul despre înţelepciune* al lui Pierre Charron. Îl primi chiar a doua zi. Nici nu-i venea să-şi creadă ochilor. Era un exemplar dintr-o ediţie elzevir, cu tiparul şi legătura de o mare eleganţă, pe care Talleyrand îl salvase de la vînzare şi pe care-l păstrase întotdeauna asupra lui : aceasta era deci cartea de rugăciuni a episcopului nostru ! El vedea în lucrarea prietenului lui Montaigne un fel de talisman împotriva celor mai primejdioase rele de pe pămînt : prostia, fanatismul şi tirania. Doamna de Genlis primi această carte ca pe o nepreţuită bijuterie.

Întîlni apoi şi alte persoane pe care le cunoscuse la Londra, cum erau frumoasa Paméla[1], căsătorită cu lordul Fitz-James, şi domnişoara de Sercey, căsătorită cu un bancher din Hamburg, Conrad Mathiessen. Trebui să mai întîlnească întregul grup al prinţului d'Orléans, adunat tot în jurul doamnei de Genlis şi compus din : Auguste şi Charles de Lameth, ducele d'Aiguillon, Dumouriez şi domnul de Valence, ginerele prietenei lui. Tînărul duce d'Orléans, Ludovic Filip, nu se afla atunci la Hamburg. Abatele Louis, complicele lui de la Federaţie, se găsea acolo. Dar să-l fi întîlnit el oare ? Se vor reîntîlni însă mai tîrziu, la marile răscruci ale politicii şi finanţelor. Talleyrand privi cu destulă ironie aceste clici de guralivi şi incapabili : *„Nu cunosc nici o iotă din ceea ce se cheamă politica francezilor aflaţi la Hamburg şi Altona. Ceea ce am înţeles este că toată lumea asta nu poate suferi Anglia şi vrea să se întoarcă în Franţa. Vînzarea bunurilor emigranţilor izbuteşte să facă mii de republicani. Se vorbeşte de un partid al lui d'Orléans, al cărui şef, după cum mi-a confirmat zilele astea medicul meu, nu s-ar gîndi decît să plece în America, de un partid Lameth compus din două persoane, din care una se nimereşte să fie neputinciosul d'Aiguillon, de un alt partid Dumouriez, format din valetul său Baptiste şi medicul lui militar. Dacă în Elveţia dumneavoastră nu există grupări mai periculoase, cred că iarna aceasta vom fi foarte liniştiţi la Paris"* (19 august 1796. Către doamna de Staël).

Îi scria prietenei sale şi despre sănătatea lui. Ajungînd la Hamburg, a avut temperatură timp de cincisprezece zile şi de aceea a văzut foarte puţină lume. Spera să plece la Paris pe la 10 septembrie şi o întreba dacă-l cunoştea pe un tînăr Benjamin Constant, autor al unei broşuri pe care tocmai o citise : *Despre forţa guvernului* şi de care fusese impresionat, găsind în ea ideile scumpului său Narbonne. Ce minune ! El, „proscrisul", nu ştia că nimeni din lume n-ar fi putut să-l informeze mai bine despre Benjamin Constant decît Germaine, care începuse cu acesta o legătură prea pasionată şi prea cunoscută ca să fie fericită. Întoarcerile din exil sînt pline de surprize. Cînd ştii că

[1] Paméla trecea drept fiică a ducelui de Chartres şi a doamnei de Genlis, guvernanta copiilor familiei d'Orléans. Paméla fusese crescută împreună cu aceştia, iar doamna de Genlis o prezenta drept nepoată. Această origine ar putea explica căsătoria ei cu ducele de Fitz-James.

Narbonne era amantul Germainei şi tatăl copilului ei şi că marea inimă a acestei femei amesteca sentimentele şi ideile celor pe care-i iubea, nu te mai poţi mira că Talleyrand recunoscuse în broşura lui Benjamin ideile lui Narbonne : ele fuseseră strecurate acolo conform principiului vaselor comunicante. Nu se va putea repeta niciodată îndeajuns că nimic nu este mai inteligent decît dragostea, bineînţeles la oamenii foarte inteligenţi.

In sfîrşit, în aceeaşi scrisoare, el îi reproşa doamnei de Staël că l-a descurajat pe Mathieu de Montmorency şi l-a împins pe căile credinţei, ceea ce îl făcea pe el să prevadă pierderea unui prieten. *„Pentru mine e un lucru rău"*.

Înainte de a părăsit Hamburgul depuse la Banca Ricci micul său capital în dolari (aproximativ 50 de milioane de franci vechi). Îi scrisese scumpului său prieten Moreau, care nu-l va mai cinsti niciodată cu vin de Madera, şi încheie : *„In ce mă priveşte, nu mi-am făcut încă nici un plan ; de aici nu pot vedea lucrurile prea limpede. Te îmbrăţişez şi te iubesc"*.

Se întoarse în Franţa prin Ţările de Jos. Amsterdam era pe atunci capitala unei Republici Batave create de Pichegru, iar Bruxelles capitala unui departament francez, Dyle ! Erau noutăţi asupra cărora Talleyrand lăsa să alunece o privire însoţită de o tăcere îngîndurată.

Ajungînd la Paris, se instală la doamna de Boufflers, la Auteuil, apoi la generalul Arcon, la Tuilerie, pe strada Assomption. De ce nu la Germaine ? Se vede că ea se găsea la Coppet la sosirea lui. *Curierul republican* anunţă la 25 septembrie 1795 : *„Domnul de Talleyrand-Périgord, fost episcop de Autun, emigrant privilegiat, a sosit la Paris"*. *„Emigrantul privilegiat"* trebuie să fi scrîşnit din dinţi.

Partea a doua

Noul Paris, Parisul lichelelor destrăbălate

Talleyrand credea că se întoarce în oraşul natal, dar intra într-o lume mai ciudată decît aceea a vînătorilor din Massachusetts. Era Parisul Directoratului. A doua zi după moartea lui Robespierre, Parisul năvăli în sălile de bal. Scăpînd de tirania poliţistă, el se prăbuşi în destrăbălarea cea mai neruşinată. Toate astea n-aveau nici o legătură cu libertatea. Luxul infam al parveniţilor era departe de a însemna bogăţie, căci Franţa era ruinată. Oraşul, în care timp de patru ani nu s-au făcut nici un fel de lucrări de întreţinere, era fără pavaje, dărăpănat, iar străzile nişte băltoace. Un diplomat englez, Henry Swinburne, nu-şi putu crede ochilor cînd revăzu Parisul. Faubourgul Saint-Germain era pustiu, buruienile creşteau pe stradă, ferestrele fără geamuri se legănau în bătaia vîntului şi a ploii, care pătrundea în palatele jefuite. Palais-Royal nu era decît un depozit de gunoaie, Comedia Franceză, de nefrecventat. Spectatorii se îngrămădeau, totuşi, în sala de o murdărie respingătoare, plină de insecte. Bărbaţii nu-şi scoteau pălăriile, iar femeile erau îmbrăcate numai în voaluri transparente : *„simţeai cum te ia frigul privindu-le braţele şi picioarele goale"*, notează preacinstitul englez. Nobilii care-şi putuseră salva viaţa şi cîteva rămăşiţe ale averii făceau bani din orice : cei ce puteau să deschidă un salon îl transformau în tripou, în sală de bal cu plată sau în alcov. Oricine putea fi întîlnit acolo. Swinburne întîlni într-unul din aceste saloane cu intrare plătită pe femeia zilei, doamna Tallien. Peruca ei neagră îi ascundea jumătate din obraz, dar, în rest, tunica grecească de voal transparent lăsa totul la vedere.

Palatul Elysée, confiscat ducesei de Bourbon, era împărţit în mici apartamente de închiriat ; în vastele saloane fuseseră puşi, de bine, de rău, pereţi despărţitori, iar chiriaşii trăiau astfel în cuşti pe jumătate tencuite, pe jumătate poleite. În ce priveşte grădina, ea era la dispoziţia oricui, funcţionînd ca loc de chermesă şi parc de distracţii, cu loterii, manejuri, vînzători ambulanţi şi leagăne. Un fiu al preşedintelui Parlamentului din Toulouse vindea tutun ; un căpitan din gardă — articole de papetărie, un canonic era ucenic tipograf, un episcop — funcţionar de birou. Ce importanţă avea ? Principalul era că trăiau !

Două sute de săli de bal înregistrate străluceau în fiecare seară în Paris. Era o frenezie ; existau balurile sacagiilor, ale cărbunarilor, ale „foştilor". Se

dansa pentru a uita spaima prin care trecuseră, moartea de care scăpaseră, pavajul încă pătat de sînge ; se dansa pentru viață !

Talleyrand privea în jur și scria : *„Balurile, spectacolele, focurile de artificii* (poporul se dădea în vînt după ele, iar Directoratul i le servea de trei ori pe săptămînă ; erau mai ieftine decît grîul) *au înlocuit închisorile și comitetele revoluționare. Femeile de la curte au dispărut, dar femeile acestor proaspăt îmbogățiți le-au luat locul, urmate, și acestea, de femei ușoare care rivalizează cu ele în lux și extravaganță. În jurul acestui roi, niște minți ușuratice, numite altădată «filfizonii», iar astăzi «minunații», dansînd discută politică și oftează după regalitate mîncînd înghețată sau căscînd în fața unui foc de artificii"*. Fanaticilor le-au urmat nerozii. Sărmană țară. În spatele acestei spume a societății, care, așa cum se spune, face istoria, trăiau 20 de milioane de francezi înșelați, nenorociți, striviți de muncă și de impozite, rechiziționați pentru războaie, terorizați pînă și la sate de bande de tîlhari, plătiți cu asignatele de hîrtie atît de disprețuite, încît muncitorii din Paris le călcau în picioare fără să se ostenească să le ridice. Lipsurile domneau peste tot, în afară de casele celor „corupți". În mahalale bîntuia foametea.

Politica nu-i mai interesa decît pe politicieni și pe complotiștii regaliști sau extremiști. Francezii erau iremediabil decepționați. Nu se mai auzea strigîndu-se „Trăiască republica !" decît de către persoane oficiale la ceremonii oficiale. Martorii epocii auzeau, dimpotrivă, în rîndurile mulțimii fraze ciudate ca acestea : *„Republica are nevoie de mîna unui conducător priceput"*. Un conducător (priceput sau nu) în italiană se numește *duce* și în germană *führer*. Doi ani mai tîrziu, în franceză, el se va numi Bonaparte.

Pentru moment, francezii se mulțumeau cu Barras, șeful Directoratului. Acesta era omul tuturor compromisurilor ; inteligent, de o totală amoralitate, părea ieșit din *Legăturile primejdioase*. Dealtfel, elegant, rafinat, nu vedea în revoluție decît un mijloc rapid și eficient de a-și face afacerile. Se împăca cu oricine, fie el iacobin sîngeros sau reacționar, numai afacerile să-i meargă strună. Spunea cu sinceritate : *„Epoca războiului civil nu este o epocă a moralei"*. Fără îndoială că, din această cauză, celebrase el atît de zelos cultul Virtuții împreună cu prietenii din Comitetul salvării publice ! Barras era un aristocrat înrudit cu Pontevés și Castellane, ceea ce nu l-a împiedicat să încarce din plin căruțele fatale ale ghilotinei, contribuind apoi din răsputeri la doborîrea lui Robespierre. Ca recompensă fusese făcut Director, șef al statului. Locuind oficial la Luxembourg, el prefera însă splendida casă de la Suresnes, aranjată cu mobilier proprietate națională, sau domeniul princiar de la Grosbois, care aparținuse contelui de Provence, viitorul Ludovic al XVIII-lea. La recepțiile date de el se îmbulzea o lume pestriță. Puteau fi văzute acolo foste ducese alături de prostituate la modă ; Drouet, poștașul care-l arestase pe Ludovic al XVI-lea la Varennes, îi saluta pe negustorii de bunuri naționale ; duci în căutare de slujbe schimbau informații cu proxeneți și cartofori. Josefina de Beauharnais era o fidelă vizitatoare a acestor recepții, iar doamna Tallien făcea oficiu de gazdă.

Toată lumea știa că, în materie de administrație, Barras era o nulitate, dar în ce privește intrigile politice sau polițiste, trișarea la cărți, la zaruri sau în alegeri, proxenetismul și petrecerile destrăbălate, era un rege. Datorită revoluției devenise și regele republicii.

Benjamin Constant, căruia îi plăceau destul de mult asemenea republicani, îi arăta o anumită considerație ; aveau cel puțin un viciu comun : jocul. Îi recunoștea lui Barras simțul realității și perspicacitatea, care-i permiteau să vadă la timp amenințarea loviturilor de stat. Atunci îl simțeai gata de luptă și hotărît să acționeze, dar, zice Constant, *„nu știai niciodată dacă era pentru sau contra"*. Un diplomat străin spunea despre el : *„Barras ar arunca într-o clipă republica pe fereastră dacă ea nu i-ar asigura întreținerea câinilor, cailor, metreselor, cheltuielile pentru mîncare și joc"*.

Thérésa Cabarrus, doamna Tallien, era, ca femeie, la fel de reprezentativă ca Barras pentru acea frumoasă epocă. *„Notre-Dame de Thermidor"*, cum era numită, fusese salvată de la ghilotină de Tallien, iar ea îl luase de bărbat.

Locuiau într-o casă numită *Coliba*, la capătul aleii Văduvelor, care cobora din Champs-Elysées spre Sena : casa se voia rustică și avea o grădină mare. Ea deveni unul din locurile de preferință ale femeilor elegante și ușuratice ale Parisului acelei epoci. Cetățeana Beauharnais era una din podoabele ei cele mai apreciate, iar Fortunée Hamelin o întrecea prin excentricitate. Aici se arborau pieptănăturile *à la victime* și rochiile ateniene.

Bărbații, cu mutre plictisite și disprețuitoare, cu părul căzut pe frunte, în fracuri cenușii, cu cravate verzi „de culoarea mărului crud", ingenios răsucite și înnodate, purtînd ochelari sau lornion, precum și niște enorme bîte drept baston, își aduceau acolo „dansatoarele". Acestea, una mai îndrăzneață decît alta și încălțate cu coturni violeți, înaintau cu pași înaripați de balerină spre timpurile mai bune pe care nu le prevăzuseră magii Comitetului salvării publice.

Într-o zi, Thérésa și Fortunée Hamelin coborau pe jos pe Champs-Elysées, încălțate în coturni cu șireturi pînă la jumătatea piciorului și îmbrăcate într-un simplu voal străveziu despicat pînă la șolduri ; nici pudoarea, nici frigul nu le împiedica să ofere poporului suveran un spectacol care-l făcea să uite sinistra mașină de tăiat capete.

Fortunée Hamelin era o creolă din Santo Domingo. Dezmățul ei era scandalos chiar pentru epoca Directoratului. Fusese botezată *„prima depravată a Franței"*. Avea pielea, buzele și părul unei ființe născute în insule, din părinți născuți tot acolo și aflați multă vreme în contact cu oamenii de culoare. Avea o grație și naturalețe irezistibile și un indiscutabil dar de a le pune în valoare ; mai trebuie adăugat că nu era lipsită de spirit. Ea strălucea la recepțiile oferite de Talleyrand și chiar la el îl întîlnise pe un prieten al stăpînului casei, contele de Montrond, care-i deveni amant. Cînd s-au întîlnit, Montrond n-a stat mult pe gînduri, dar bruna creolă a exclamat : *„Bine, dar sînteți căsătorit !"* — *„Oh, atît de puțin !"*... răspunse el. — *„Iar eu și mai puțin !"* îi replică ea. Erau făcuți să se înțeleagă. Vom avea nenumărate prilejuri de a-l cunoaște pe frumosul Montrond, căci începînd din acea epocă el va trăi în preajma lui Talleyrand și pe lîngă fustele lui Fortunée, ca și ale altor cîtorva zeci de femei.

În mijlocul acestui dezmăț, naivitatea de a voi să aperi bunele moravuri lua niște aspecte pe cît de grotești pe atît de ineficace. Astfel, cînd aeronautul Garnerin, care efectuase în parcul Monceau o ascensiune și un parașutaj faimos, anunță că-și va repeta isprava, fiind de data aceasta întovărășit de o femeie ce va fi parașutată în grădinile Elysée-ului, autoritățile republicii interziseră

„spectacolul imoral și indecent a două persoane de sex opus ridicîndu-se împreună în aer". Pentru respectarea bunelor moravuri, doamna fusese înlocuită cu o oaie. Cine mai putea îndrăzni să spună, după o asemenea măsură, că guvernul uitase de virtute ?

Parisul nu se hrănea însă numai cu baluri și focuri de artificii : Parisul se mai îmbăta și cu proclamarea victoriilor. În toată această decădere mai rămăsese o rază de glorie. Un tînăr general de douăzeci și șapte de ani ducea în Italia de Nord armatele republicane din victorie în victorie. Regele Sardiniei, zdrobit, ceruse pace. Tot Parisul sorbea cu nesaț comunicatul victoriei de la Lodi. Povestirea intrării triumfale a armatelor franceze în Milano umflă și piepturile celor mai puțini războinici republicani. „Minunatele" dezmățate se voiau și mai grecoaice și mai transparente ca oricînd ; prostituatele dezlănțuite se revărsau din stradelele lor, și mai provocatoare, cu un limbaj și mai patriotic, pe bulevarde și pe Champs-Elysées. Parisul, care aruncase la o parte comitetele, închisorile și eșafodul, avea nevoie să admire și să iubească un erou, un învingător, pe cineva nobil, frumos, tînăr, să se devoteze gloriei. Bonaparte va fi cel ce-i va oferi toate acestea.

Se anunțase că armata austriacă a lui Wurmser fusese bătută la Castiglione și la Bassano și că se va baricada în Mantova, fiind pierdută. Era atît de frumoasă această revenire la glorie și la libertate, încît Franța înnebunise puțin. Cu atît mai frumos cu cît acel tînăr mic de stat, care-și trimitea, unul după altul, comunicatele de victorie și grămezile de drapele dușmane, trimitea în plus enorme despăgubiri de război și prăzi considerabile. Victoriile exaltau poporul, iar aurul despăgubirilor întreținea guvernul. Așa încît popoarelor cotropite și declarate eliberate le erau adresate cele mai idealiste proclamații republicane. Vai de cei învinși ! Și trăiască generalul Bonaparte ! Astfel îi schimonosiseră francezii numele pentru a-l face mai ușor de folosit. Napoleone Buonaparte nu era, într-adevăr, un nume cu care să poți face carieră.

Cînd descoperise acest Paris, Talleyrand avea patruzeci și doi de ani. El nu era omul care să se supere sau cel puțin să se mire de atîta lucru. Va cerceta cu atenție această nouă societate, tot astfel cum prospectase pădurile Lumii Noi și bălțile savanelor. Se bălăci în nămolul saloanelor, al anticamerelor ministeriale, al culiselor Consiliului Bătrînilor și al Adunării celor Cinci Sute, în băltoaca tripourilor și a localurilor deochiate de la Palais-Royal, unde puteai întîlni oamenii cei mai corupți și mai bine informați din Paris. Cu toate că îi erau cunoscute *„toate jocurile revoluției"*, el își dădu seama că Robespierre schimbase totuși lucrurile. Ca să spunem drept, el nu schimbase decît capetele, iar regulile jocului rămăseseră aceleași ; politica încetase să mai inventeze combinații noi. În ce-l privește pe Talleyrand, el nu se schimbase deloc ; își păstră capul pudrat, fracul de mătase, rufăria de batist și dantelele, precum și pantofii încătărămați. Continuă să nu țină seama de nici o prejudecată și să se conducă după invincibilul lui bun simț. Rămase credincios acelorași ambiții, poftei de bani, cutezanței și, bineînțeles, inseparabilului său picior șchiop. Astfel își făcu el reintrarea în societate.

Cînd pasul lui inegal făcu să troznească discret vechile parchete deteriorate de cizmele iacobinilor din faubourgul Saint-Germain, revoluția, sau ceea ce mai rămăsese din ea, șchiopăta și ea. Pînă la urmă, se și prăbuși.

Cînd nu poţi obţine ceea ce-ţi place, trebuie să ştii să-ţi placă ceea ce ai

Talleyrand privi spectacolul şi un timp se ţinu departe de el. Prudenţa nu era singurul motiv al rezervei sale, ci şi lipsa de bani. Făcu la doamna de Staël un prim împrumut de 25 000 de livre. Dar ce însemna asta pentru un om ca el ? Trei luni de viaţă modestă. Un contemporan îl întîlni la Saint-Leu, la doamna de La Tour : *„Era* — ne spune acesta — *omul cel mai curtenitor şi însufleţit de o veselie plăcută şi spirituală, aflat într-un cerc de femei elegante, cu care punea la bătaie cîţiva ludovici într-o liniştită partidă de whist"*. Lipsindu-i banii, nu mai juca ca altădată. Dar să nu desperăm ! Zilele frumoase vor reveni. Nu era decît un moment de odihnă dinaintea unui salt.

Doamna de Staël îi trimise ultima ei carte : *Despre literatură şi raporturile ei cu instituţiile sociale*. El fu uluit : *„Lucrarea dumneavoastră e superbă; nu ştiu dacă reputaţia dumneavoastră mai avea nevoie de vreo confirmare, dar acum ştiu că alta mai bună nu putea fi..."*. Trece apoi la alte subiecte : *„Îmi petrec aici vremea continuînd nişte afaceri băneşti pe care le-am început în America şi la Hamburg. Mă întîlnesc des cu o femeie cumsecade numită doamna de Brack şi mă întorc acasă în fiecare zi la ora 10. Mă rog pentru izbînda republicii* (Germaine şi Constant făceau acelaşi lucru). *Detest aristocraţia mai mult ca oricînd* (aceasta îi răspundea cu aceeaşi monedă). *Doresc din inimă să vă întoarceţi, am mare nevoie să vă revăd, vă iubesc din tot sufletul"* (18 februarie 1797. Citat de Lacour-Gayet). Germaine se afla la Coppet. *„Micul glob"* n-avea să se mai realizeze niciodată. Benjamin Constant l-a făcut să pleznească ca pe un balon de săpun, plăsmuire de vis.

Tînărul acesta nu era frumos : roşcat, înalt, flexibil ca un nevertebrat, nu era vesel, dar avea o inteligenţă uluitoare şi era nu numai interesant, dar şi captivant. Germaine cedă farmecului lui şi nu-şi mai putu reveni. Fusese literalmente subjugată şi rămase mereu astfel, trecînd prin extaze, sfîşieri, nădejdi şi deznădejdi.

Gelozia era un sentiment străin lui Talleyrand. El nu suferi cîtuşi de puţin de pe urma pustiitoarei pasiuni a Germainei pentru noul venit. Ar putea cineva îndrăzni să spună contrariul ?... Germaine revărsa asupra lui Benjamin înflăcărarea ei de amazoană şi valurile de elocinţă de care Talleyrand se simţise întotdeauna mai curînd stînjenit decît fermecat. Germaine avu pe deasupra bunătatea să i-l încredinţeze lui pe acest tînăr. Talleyrand găsi în el un colaborator, un ajutor, un purtător de cuvînt, un informator, ce titlu să-i mai dăm ? Pe scurt, un aliat de o rară calitate pentru a juca partida pe care urma s-o înceapă în curînd, în umbra doamnei de Staël, în jurul portofoliilor ministeriale.

Cu sau fără Benjamin, Talleyrand dorea fierbinte reîntoarcerea Germainei la Paris. Interesul şi prietenia coincideau ; prezenţa prietenei sale în capitală i-ar fi fost mai preţioasă ca oricare alta. *„Sînteţi de părere că s-ar putea vinde în Elveţia terenuri din America ? Dacă da, voi trimite pe cineva"*. Pe Desrenaudes de pildă. Păstrase deci opţiuni asupra terenurilor din Massachusetts. Nădăjduise să le vîndă francezilor din Hamburg, dar fusese decepţionat. Chiar deposedaţi, chiar declasaţi şi în mizerie, emigranţii voiau să trăiască şi să moară în Franţa... dacă aveau să fie primiţi. Se pare că n-a

reuşit mai bine nici cu compatrioţii doamnei de Staël. Astfel luă sfîrşit cariera lui de agent imobiliar. Dar nu şi aceea de financiar ; bancherii şi oamenii de afaceri anglo-saxoni îl iniţiaseră în manipulări mai îndrăzneţe şi mai elastice de fonduri, din care va şti să obţină mari profituri.

Pentru a se reintegra în societate, imediat după ce debarcase, îşi ocupă fotoliul la *Institutul de ştiinţe morale şi politice*, a doua secţie a *Institutului de ştiinţe şi arte*, categoria *Economie politică*. Fusese ales la 14 decembrie 1795, înainte chiar de a fi părăsit America. Făcea deci parte din acest institut chiar de la fondare, iar institutul a cărui creare o preconizase recunoştea astfel în mod public stima pe care o păstra întemeietorului său. Primirea lui în calitate de secretar al *Liceului de arte*, societate savantă de mare renume, avu loc la 23 septembrie 1796.

Institutul îşi avea sediul la Luvru, în sala Cariatidelor. În două rînduri, la cererea expresă a confraţilor săi, el prezentă comunicări în şedinţă publică. Prima, prezentată la 4 aprilie 1797, a fost *Memoriul asupra legăturilor comerciale ale Statelor Unite cu Anglia*, al cărei conţinut îl cunoaştem datorită lungii lui scrisori către Lansdowne. Citirea acestui memoriu a făcut o profundă impresie. Tot corpul diplomatic s-a deplasat s-o asculte. Ambasadorii aveau tot interesul să privească şi să asculte cu atenţie pe acest personaj fascinant expunînd cu o luminată autoritate principiile politice şi economice cu care vor avea toţi de-a face ceva mai tîrziu. Ei nu bănuiau că în persoana conferenţiarului din ziua aceea îl aveau pe ministrul de externe de mîine, dar erau cu toţii convinşi că acesta era „cineva" şi va deveni „ceva".

A doua şedinţă avu loc la 3 iulie 1797. El prezentă Institutului lucrarea *Eseu asupra avantajelor ce se pot obţine din colonii în actualele împrejurări*. Era vorba de un corolar al primei conferinţe, iar ideile expuse erau fructul experienţei sale americane. Începu prin a recomanda linia de conduită cea mai înţeleaptă pentru o ţară ieşită din revoluţie : trebuie uitat coşmarul. Fiindcă uitarea se află în *„tot ce deschide oamenilor calea speranţei"*. Viitorul refacerii Franţei se găsea, după el, în întemeierea de colonii, *„care pot fi, după atîtea frămîntări, izvorul unor preţioase avantaje"*. Îşi susţinea afirmaţia printr-o demonstraţie : Franţa număra un prea mare număr de cetăţeni zdruncinaţi, ruinaţi, dezaxaţi, obişnuiţi cu agitaţia şi care refuzau pacea, munca şi monotonia ei, existau mulţi aventurieri, întotdeauna numeroşi după perioadele de agitaţie, speculanţi, făuritori de castele în Spania, în sfîrşit, ceea ce numim noi inadaptaţi sociali, *„cei ce nu se pot împăca cu semenii lor şi nu pot suporta nici o autoritate"*. Soluţia pentru această mulţime ar fi coloniile, iar Franţa ar putea obţine în acelaşi timp surse de profit şi de influenţă. Dar eşecurile colonizării franceze de sub Ludovic al XV-lea ? Prevăzuse obiecţia şi răspunsul era că eşecurile se datorau *„celei mai absurde lipse de prevedere"*. Cu colonizarea noilor teritorii trebuiau să fie însărcinaţi numai oameni obişnuiţi cu ţinuturile coloniale, asigurînd domnia libertăţii şi a dreptăţii. *„Fără a domina, fără a monopoliza, exercitînd doar o putere proteguitoare, nu una acaparatoare"*. Cît de mult ar fi învăţat colonizatorii secolului al XIX-lea şi chiar cei din al XX-lea citind *Eseul* lui Talleyrand ! Unul singur dintre ei îl cunoştea ; acesta era Lyautey.

Talleyrand, pe care numele, intrigile şi pseudoemigraţia îl făcuseră suspect în ochii iacobinilor, neglijînd orice prudenţă din dorinţa de a servi adevărul şi interesele Franţei, avu curajul să invoce numele şi meritele unui

mare ministru al vechiului regim pentru a-şi susţine propriile teze ; asistenţa amuţită îl auzi declarînd : *„Domnul duce de Choiseul, unul din oamenii veacului nostru cu mintea cea mai deschisă spre viitor, prevedea..."*. Nu numai că a recurs la acest „fost", dar îl mai şi numea „domnul duce" ! Da, Choiseul prevăzuse că Franţa şi Anglia îşi vor pierde coloniile din America şi, pentru compensarea acestei pierderi, recomanda *„să se pregătească prin tratative cedarea Egiptului către Franţa"*. Această frază a lui Talleyrand este remarcabilă din mai multe motive. Pe de o parte, ea fixează într-o expresie definitivă şi de neuitat o trăsătură a lui Choiseul care este mai ales o trăsătură a lui Talleyrand : *„un om cu mintea deschisă spre viitor"*. Acesta era el. La vîrsta de optzeci şi patru de ani va avea încă mintea deschisă spre viitor şi va defini Europa secolului al XX-lea, care, între paranteze fie spus, se dovedeşte azi sensibil mai retrogradă decît o prevăzuse Talleyrand. Pe de altă parte, această frază este extraordinară pentru că evocarea Egiptului va atrage atenţia tînărului general Bonaparte (încă unul cu mintea deschisă spre viitor!). Această sămînţă aruncată la întîmplare va încolţi, va creşte şi va rodi.

Talleyrand profetizează pe tonul cel mai liniştit, cel mai academic. La drept vorbind, el nu inventează niciodată nimic, n-are nici o putere de creaţie : el nu creează evenimentul, ci-l prevede, îl anunţă şi-l foloseşte în favoarea lui. Nu e nici vrăjitor, nici prezicător, ci ştie să observe mai bine ca să poată prevedea mai bine : nici o pasiune nu-i tulbură mintea, este doar mai inteligent decît majoritatea flecarilor şi zvăpăiaţilor din jurul său. În sfîrşit, pentru prima dată după Teroare, Talleyrand, dînd uitării dezastrele, redă Franţei calea vieţii şi a măreţiei, legînd noua Franţă de cea veche. Se simte că prin persoana lui se va transmite tot ce merita să supravieţuiască din Franţa monarhică. A respins prejudecăţile trecutului feudal şi monarhic, dar a altoit în sufletul Franţei democratice moştenirea secolelor clasice. Acest om, care a contribuit atîta la doborîrea instituţiilor depăşite şi dăunătoare ale vechiului regim, ramuri uscate ale unui arbore milenar, s-a transformat, chiar de la întoarcerea lui în Franţa pustiită, într-un vehicul conştient şi promotor îndrăzneţ al incomparabilei moşteniri a Franţei. Bogăţiile trecutului au alimentat, cu ajutorul lui, înnoirile prezentului. Era omul aflat cu adevărat în slujba Franţei. Şi tocmai despre acest om scria Chateaubriand, cedînd unui impuls de ură : *„Autoritatea lui nu dovedea nici o competenţă în materie de viitor, nu vedea deloc înainte, nu privea decît spre trecut"*. Niciodată răutatea n-a fost atît de oarbă.

Citirea *Memoriului* a provocat o mare admiraţie. A fost lăudată concizia, claritatea şi siguranţa cu care fusese scris. Toţi aveau impresia că fusese descoperit un mare om de stat.

Cu toate acestea, viaţa lui nu a devenit mai uşoară. Prezenţa lui stînjenea ; tăcerile, precum şi legăturile lui produceau îngrijorare. Se întîlnea cu mulţi orléanişti. Îşi bătuse joc de faţiunea lor, dar nu se ferea să-i vadă pe cei ce făceau parte din ea. Îi atrage atenţia lui Moreau asupra acestui fapt, scriindu-i : *„...această faţiune orléanistă, despre care vorbeşte toată lumea, este cu atît mai primejdioasă, cu cît rămîne invizibilă. Este prezentă peste tot şi nu e văzută nicăieri. Mi se face cinstea să fiu privit ca şeful acestei savante faţiuni. Cred că zvonul provine din oficinele preoţilor, care sînt destul de activi în prezent* (nu în biserici, care mai erau încă închise), *dar nu-i acordaţi mare atenţie"* (17 februarie 1797).

Oricît le-ar fi zeflemisit el, bănuielile acestea l-au împiedicat, fără îndoială, să devină consilier municipal al Parisului, așa cum sperase.

Poliția îl supraveghea. Ministrul de atunci, care purta numele simplu de Cochon (porc), punea agenții să-l spioneze. Aflăm dintr-un raport transmis lui Barras și celorlalți membri ai Directoratului cuvintele rostite de Talleyrand cu prilejul unui dineu în fața generalului Brune, a lui Desrenaudes, Maret și Sémonville. Talleyrand ar fi atras atenția asupra sa prin neîncrederea lui în emigranți, dar l-ar fi atacat cu vehemență pe ministrul de externe, Delacroix, pentru vulgaritatea și prostia de care dădea dovadă. În Directorat, Rewbell, a cărui violență și grosolănie erau cunoscute, tună și fulgeră împotriva lui Talleyrand, în care el nu vedea decît un complice al vechiului regim. Îl tratâ de *„mincinos înrăit"* și înjură, lovind puternic cu pumnul în mesele cu încrustații colorate ale mobilierului național, jurînd că episcopul era în stare de tot ce-i mai rău, adică de un complot împotriva celor cinci din Directorat. Trebuie să spunem că unele „vorbe de duh" la adresa guvernului scăpaseră de pe buzele personajului nostru și că aceste vorbe ajunseseră la cei vizați și fură primite cu răceală. Într-o zi, pe cînd intra în palatul Luxembourg, sprijinindu-se în baston și avîndu-l la braț pe colonelul Lamothe, ușierul se apropie de el pentru a-i lua bastonul, așa cum avea ordin s-o facă cu toți cei ce participau la ședință. Îl luă deci și pe cel al lui Talleyrand, care rosti cu glas tare, adresîndu-se colonelului de care se sprijinea : *„Dragul meu, se pare că guvernul dumneavoastră se teme teribil de loviturile de baston"*.

Provenită de la un personaj atît de suspect și de supravegheat ca strălucitul conferențiar al Institutului, gluma provocă enervare printre mai marii zilei.

Agenții mai semnalau cetățeanului Cochon prezența lui Talleyrand printre membrii unui complot regalist, adunați în februarie 1797 în strada Provence nr. 16. Printre aceștia se numărau : Dumas, din Consiliul Bătrînilor, Montesquiou, regalist, Roederer, Segier, fost ambasador în Rusia și regalist, ducesa d'Aiguillon, fiica doamnei de Genlis... Dacă nu era adevărat, era însă posibil, pentru că toți îi erau prieteni și toți erau orléaniști.

Marele director Barras, priceput în materie de comploturi, luă lucrurile ușor : *„Lăsați-i pe toți acești domni să se agite* — spuse el — *și să se zbată în sfera lor de intrigi mai mult sau mai puțin mărunte"*. Orléaniștii nu-l prea speriau.

O lună mai tîrziu, un nou raport al lui Cochon semnala legăturile suspecte ale lui Talleyrand cu La Vauguyon, care trecea drept agent al contelui de Provence. Toate aceste memorii puse cap la cap țesură repede în jurul lui o proastă reputație.

Talleyrand socoti nimerit să protesteze : *„Aspirațiile mele bine cunoscute au fost și sînt cu perseverență închinate fericirii și gloriei Republicii Franceze"*. Au existat și unii oameni destul de potrivnici care să rîdă de acest republicanism, pe care Talleyrand l-a proclamat, după părerea lor, cu prea mare seriozitate ! (citat de Lacour-Gayet).

Un republican care nu glumea era faimosul Chénier, principalul autor al repatrierii „regalistului". El nu rîdea niciodată și servea cu aceeași seriozitate riguroasă republica, care-i ghilotinase fratele, și pe adorabila Eugénie, care renunțase la balada proscrisului. Acesta scrise următoarele rînduri aspre despre Talleyrand : *„Scrisoarea abatelui Maurice îmi dovedește că, după ce a*

fost anarhist, orléanist, neputînd fi robespierrist, deoarece Maximilien nu-l acceptase, a devenit acum directorist, aşteptînd să vadă ce se va întîmpla cu puterea mai tîrziu. Individul ăsta seamănă cu un burete...".

Faptul că-l numea „abatele Maurice" nu era un argument, ci o glumă proastă. El şi anarhist ! O nerozie ! Orléanist, partizan al unei monarhii constituţionale ? Asta da, era ceva mai serios, fiind singurul cuvînt ce merita să fie reţinut. Robespierrist ? Talleyrand n-a încercat niciodată să ajungă aşa ceva. Ne reamintim cu cîtă nerăbdare îşi aştepta paşaportul... Directorist ? N-a avut nevoie să devină, pentru că, din clipa în care a aflat de 9 thermidor, a susţinut cu tărie că era în favoarea republicii. La drept vorbind, Talleyrand dezorienta oamenii. Aceştia se temeau de el şi de aceea îl atacau.

Cînd te numeşti Chénier, cînd trăieşti în anul 1797 şi cînd la teatru lumea se dă încă în vînt după tragedie şi versuri alexandrine, nimic nu muşcă mai eficace decît o satiră în versuri. La aceasta a recurs tribunul şi poetul nostru. În poemul său, înainte de a-l copleşi cu insulte pe Talleyrand, face, în primul rînd, propriul său elogiu : virtutea lui va apărea şi mai neprihănită, iar viciile „fostului" şi mai odioase. O, modestie, să ascultăm elogiul tău !

„Curat mi-e drumul şi cinstit îmi e cuvîntul,
Aşa am fost şi aşa voi înfrunta mormîntul.
Şi acum, păzea, abate Maurice !
Abatele vîrît în aur şi ruşine
Oricărei cîrmuiri e gata să se-nchine,
Se leapădă de cei învinşi ca de-o povară
Şi-şi vinde amicii, cum şi-a vîndut şi ţara.

Vîrît în ruşine ? Ce greşeală ! Maurice nu cunoaşte nici ruşinea, nici remuşcările. El n-a trădat decît o singură tabără învinsă : biserica, dacă cineva îndrăzneşte s-o considere tabără. Talleyrand nu şi-a vîndut niciodată ţara Cînd regimul Adunării legislative a căzut pe mîna turbaţilor, a şters-o. Poemul lui Chénier este poate o curiozitate a epocii, dar nu poate fi în nici un caz o mărturie.

Mecanismul urii s-a dezlănţuit. Cum a luat naştere acest val de ură şi s-a umflat puţin cîte puţin pentru a se revărsa în secolul următor cu o forţă nemaipomenită în *Memoriile de dincolo de mormînt* ? Ea n-a fost alimentată nici de ideile lui Talleyrand, nici de părerile lui, nici de destrăbălarea sa şi nici chiar de pretinsele trădări, ci de însăşi persoana lui Talleyrand. Ţinuta, tonul, privirea lui îi iritau pe unii. Ceea ce dezlănţuia ura unora era tocmai ceea ce-i fermeca pe alţii, ca doamna de Brionne, doamna de Staël, Choiseul, Narbonne sau Montrond. Doamna de Staël spune : *„Dacă conversaţia s-ar putea cumpăra, m-aş ruina cumpărînd-o pe cea făcută de el"*. Dar erau alţii care ascultîndu-l scrîşneau din dinţi, cum făceau, dealtfel, şi atunci cînd îl citeau pe Voltaire sau Fontenelle. Lichelele din Directorat ar fi fost gata să-l ucidă pentru fiecare fibră a fiinţei lui, precum eleganţa, zîmbetul obraznic şi curtenia lui zdrobitoare. Iacobinilor zeloşi le venea rău văzîndu-l încă cu capul pe umeri, pentru că acesta era tocmai tipul de cap ce trebuia tăiat. Un alt duşman era Rewbell, membru al Directoratului, om brutal şi greoi, fost procuror la Colmar. Avea o antipatie fizică pentru Talleyrand. Îl vom vedea mai tîrziu la lucru.

Talleyrand era prea abil și prea calculat pentru a se lăsa atras de vreuna din tabere, dar alerga prin tot Parisul. Era văzut peste tot, se informa, reînnoda vechi legături sau lega altele noi. Atitudinile lui erau destul de amuzante : în această societate pestriță și vulgară, amabilitatea lui îi înșela pe unii prostănaci, care credeau că le e îngăduit să-l ia de braț, să-l tragă de mînecă sau să-l apuce de revere. Îi punea la locul lor cu o singură privire. *„Nu trebuie să credeți că, dacă sînt politicos, vă și ascult sau vă aprob. Politețea mea nu denotă că vă agreez"*. Desigur că era prea subtil pentru banda lui Rewbell. Cînd Talleyrand vorbea cu asemenea oameni, Rewbell începea să strige : *„S-au înțeles între ei să ne asasineze"* și în consecință propuse ca numele lui Talleyrand să fie din nou trecut pe lista emigranților. Lucrul era grav, însemnînd expulzarea și mizeria. Pe cine ar fi putut el întîlni în străinătate ? Pe emigranți ? L-ar fi pus și el în fruntea listei condamnaților la sfîșierea în bucăți ! Barras izbuti să-l calmeze pe Rewbell, a cărui ură rămînea însă neîmpăcată : *„Talleyrand să rămînă în Franța* — îi răspunse acesta —, *i-am acordat fără îndoială, prea multă importanță ! Numai să nu vreți într-o zi să-l numiți înalt funcționar public ! Sau poate chiar ministru ?"*

Ironia lui grosolană îl trăgea, fără să-și dea seama, pe sfoară, pentru că buzele lui rostiseră purul adevăr. Cînd un imbecil crede că o ia razna, spune lucruri mai adevărate decît atunci cînd își închipuie că a gîndit serios.

La Révellière-Lépeaux nu era un om atît de violent ca „purii", dar se ținea de niște trăsnăi care-l amuzau pe Talleyrand prin ridicolul lor pretenționios: căzuse în misticism. Își puse în gînd să fondeze o religie sau o sectă care să fie, totodată, și un partid politic. Își expuse părerile lui Talleyrand și spera că fostul episcop va putea imprima acestei religii, elaborate de atei, sub numele de „teofilantropie", trăsături de adevărată religie. Talleyrand i-a botezat nemilos „bandă de escroci". Împotriva unor asemenea escrocherii morale nimic nu era mai eficace ca înțepătura ironiei. Ea este dușmanul paiațelor umflate cu aer. Talleyrand se scuturase cu atîta greutate de biserică nu ca să se încurce acum în această nerușinată falsificare a ei. Noul pontif își expuse în fața unui auditoriu, în care reușise să-l atragă și pe Talleyrand, teza sa *Reflecții asupra cultului, a ceremoniilor civile și a sărbătorilor naționale*. Acesta îl ascultă cum șade bine unui pontif să asculte pe un altul și-i spuse cu aerul cel mai serios din lume : *„Eu n-am să fac decît o remarcă. Iisus Hristos pentru a-și întemeia religia a fost răstignit și apoi a înviat. Încercați să faceți la fel"*. Își mai făcu astfel încă un dușman.

Carnot, marele Carnot, nu-l iubea deloc. Simțea și el față de Talleyrand aceeași antipatie funciară. Îl învinuia că a transmis noului regim toate viciile celui vechi. Ce numea el oare vicii în perioada „virtuților" lui Barras, ale lui Tallien și ale celor de teapa lor ? E drept că, dacă curtoazia, eleganța, dragostea pentru arte, credința în libertatea individului, dreptul de proprietate, libertatea de opinie erau considerate vicii, atunci chiar Talleyrand este cel ce le-a introdus în noua societate. În ceea ce privește însă desfrîul, mita, jocurile de noroc... Directoratul, încă de la naștere, atinsese o perfecțiune neegalată încă în Franța și care de atunci nici n-a mai putut fi depășită.

Carnot spunea despre el: *„N-are nici un principiu și și le schimbă ca rufăria"*. În formă e absurd: dacă n-avea principii, n-avea nici cum să le schimbe, iar în fond era fals, pentru că Talleyrand rămăsese tot timpul credincios prin-

cipiilor de la 1789 și Declarației drepturilor omului. În ce privește însă ruîăria, ce e drept, o schimba mai des decît Carnot și Rewbell la un loc. Dar de ce i se acorda această atenție atît de vigilentă și de răuvoitoare? Și de ce, dimpotrivă, acest elogiu unanim după ședințele Institutului? Superioritatea lui Talleyrand stîrnea admirația unora, exasperînd și înfricoșînd pe alții. El era pentru ei o imputare vie, o stavilă împotriva mediocrității și vulgarității conducerii Directoratului.

Îl vedem pe Talleyrand angajîndu-se oarecum într-o organizație. Intră în *Cercul constituțional*, care se pronunța pentru principiile din 1789 și era opus *Cercului de la Clichy*, regalist. El socotea și afirma cu glas tare că orice restaurare a monarhiei în actuala situație ar fi fost o greșeală. O asemenea încercare ar fi redeșteptat ura, războiul civil și Teroarea. Franța dorea un regim constituțional, mai mult sau mai puțin democratic, dar nu o monarhie. Erau idei care nu-și aveau valabilitate decît pentru momentul în care le exprima și care se acordau cu împrejurările. Cînd împrejurările se schimbă, ideile trebuie să le urmeze.

În Cercul constituțional îl întîlni pe Benjamin Constant — după cum vom vedea, nu din întîmplare —, pe Garret, Daunou, pe abatele Sieyès și pe generalii Kléber și Jourdan. Se afla acolo chiar și Chénier, care turba văzîndu-l pe mîrșavul „abate Maurice" luptînd alături de el, pe propriul lui teren. Talleyrand deveni imediat membru al primului birou. Chénier, nu. Rewbell, aflînd că Talleyrand se strecurase în fruntea cercului, deveni tot atît de liric în proză pe cît fusese Chénier în versuri: *„Este vulturul păsărilor rău prevestitoare"*, exclamă el. Și, întrucît dorea ca vulturului să i se smulgă penele pînă la sînge, mai adăugă: *„Bine ar fi să-l absoarbă și să-l neutralizeze"*. Naivul! El și alții ca el înjurau și loveau ori de cîte ori aveau ocazia; în ce privește însă absorbirea și neutralizarea, acestea erau specialitatea lui Talleyrand.

Căută să-i liniștească pe toți și i se arătă fiecăruia în lumina cea mai favorabilă. Unuia îi flutura în fața ochilor prietenia care-l legase de Mirabeau, altuia îi spunea că-și datora pașaportul și viața neasemuitului Danton; prietenilor lui Vergniaud și Gensonné le vorbea despre... entuziasmul lui girondin; în sfîrșit, nu îndrăznise oare tot el ca, între uși ori în dreptul unei ferestre, să le șoptească foștilor membri ai Comitetului salvării publice că înalta virtute a lui Robespierre îl cufunda adesea într-un ocean de admirație — mută, se înțelege, și atît de sinceră? Arta conversației! Cum nu trebuia neglijată nici preocuparea scrisului, un nou ziar, *Le Conservateur*, îl însărcină cu rubrica de politică externă [1].

Simțea totuși nevoia unei funcții, a unei funcții înalte, ceea ce numea el *„să se apuce de treburi adevărate"*. Cele ale statului, se înțelege, pentru a și le aranja și pe ale sale. Fu foarte aproape de succes. Fusese propus ca adjunct al unui fost membru al Directoratului, Letourneur de la Marche, care urma să înceapă la Lille tratative de pace cu Anglia. Barras îi era favorabil din două motive: pe de o parte, la Paris toată lumea vorbea de Talleyrand, de meritele și viciile lui și trebuia deci să i se dea, în fața opiniei publice, prilejul de a arăta ce știe să facă, iar pe de altă parte era și un bun pretext să scape Parisul de prezența acestui martor incomod.

[1] Pentru revenirea în activitate a lui Talleyrand, vezi Lacour-Gayet.

Barras își închipuia că Talleyrand, apucîndu-se de treburi va face, ca toată lumea acelui regim, afaceri care-i vor aduce cîștig și se va liniști. Dar Rewbell veghea : înainte ca Talleyrand să fi fost numit, îl învinui că vinde Franța străinilor. Barras îi răspunse netulburat: *„Talleyrand, ca și atîția alții, vede de propriile lui ambiții și interese"*. La care Rewbell tăcu. Cine erau oare *„alții"*? Cînd află însă că numirea lui Talleyrand era iminentă, el sări ca ars : *„Dacă doriți cinste și capacitate, atunci încetați să vă gîndiți la Talleyrand. Este escrocheria întruchipată și o nulitate plină de sine"*. În ce privește escrocheria, el era ca *„atîția alții"*, cetățene Rewbell. Dar să spui că era o *„nulitate"*, chiar plină de sine, însemna să discreditezi orice alte acuzații. Numirea fu anulată. Englezii fură încîntați, răsuflară ușurați. Zvonul numirii lui ajunsese pînă la Londra. Toți îl deplîngeau pe diplomatul englez lordul Malesbury, care ar fi trebuit să *„aibă de-a face cu această sinistră canalie"*. La Berna, virtutea fusese și ea alarmată. Acest Talleyrand era în stare să facă pace. Dar afacerile? Un negociator atît de temut de adversari ar fi fost omul cel mai potrivit.

Doamna de Staël bate la uși pe care însuși Norocul i le deschide

Dezamăgirea lui fu amarnică. Se duse să i-o împărtășească doamnei de Staël. Și știu s-o facă în cuvinte atît de potrivite și de mișcătoare, încît Germaine îi jură că ei doi împreună vor izbuti să cucerească un loc în fruntea statului și că episcopul îl va ocupa. Nu-i rămînea decît să-și încredințeze soarta neasemuitei sale prietene. *„În momentele importante trebuie să pui în mișcare femeile"*, spunea el. Germaine nu numai că s-a pus în mișcare cu tot entuziasmul, dar porni la asalt împotriva Directoratului. Trebuia să știi s-o aprinzi pe înflăcărata Germaine. Iată cum procedă el. Intrînd într-o zi la ea, în strada Bac, tăcut, solemn și glacial, își aruncă punga cu bani pe o masă din fața doamnei de Staël înlemnită: *„Scumpa mea copilă, nu mai am decît 25 de ludovici, nici cît să-mi ajungă chiar mergînd pe jos timp de o lună; știi însă foarte bine că eu nu umblu pe jos și am nevoie de o trăsură. Dacă nu găsești calea să-mi procuri o poziție potrivită, îmi zbor creierii. Fă ce știi. Dacă ții la mine, știi ce ai de făcut"*.

Sărmana Germaine, înzestrată cu o extraordinară imaginație, auzea deja pocnetul armei și vedea cadavrul episcopului lungit pe covor. Răvășită, plecă în căutarea unei *„poziții"* care să alunge viziunea groaznică evocată cu atîta pricepere de șiretul actor. Se gîndi că pentru prietenul ei, ca și pentru țară, funcția de ministru era cea mai potrivită. Femeile au fost întotdeauna mai îngăduitoare cu el decît bărbații. În afară de una, doamna de Montesson, văduva lui Phillippe-Égalité. Într-o zi, în salonul acesteia, unul dintre apropiații ei, subjugat de inteligența lui Talleyrand, îi făcu acestuia un compliment destul de neobișnuit: *„Dacă aș fi femeie* — îi spuse el —, *nu v-aș putea refuza nimic"*. Iar doamna de Montesson, luînd-o înaintea replicii lui Talleyrand, răspunse: *„Favorurile poate, dar încrederea niciodată"*. Pentru ce această înțepătură? Pentru că Talleyrand nu se angajase prea adînc în partidul orléanist ? Poate pentru că, după ce cochetase cu „facțiunea", își

afişa acum devotamentul faţă de republică? Partidul orléanist se credea oare îndreptăţit să ceară un devotament nelimitat ? Fiecare partid îi imputa această lipsă de ataşament. Nici unul n-a vrut şi n-a putut înţelege că el se lega de posibilităţile prezentului pentru a rămîne credincios liniei sale permanente. În momentul acela, prezentul era Germaine de Staël, soţia ambasadorului Suediei. Ea primea atît oamenii politici ai republicii, ca şi pe emigranţi, pe financiari şi pe artişti, precum şi o mulţime de oameni fără importanţă pe care vîntul actualităţii îi ridica de pe străzile Parisului şi îi semăna în faţa anumitor uşi. Toţi aceştia se înghesuiau în strada Bac.

Dacă Talleyrand frecventa această casă, o făcea pentru Germaine (şi pentru serviciile pe care ea i le putea aduce). Genul lui Necker şi acela al familiei Staël nu l-au amuzat niciodată, nici înainte de 1789 şi nici în 1797. Ştim ce gîndea despre Necker. Despre doamna Necker el spunea că *„are toate calităţile şi doar un singur defect: acela de a fi insuportabilă"*.

Cum să devină ministru într-un guvern care-l trata de *„nulitate plină de sine"* şi unde se spunea despre cel mai apropiat colaborator al său, Benjamin Constant, că *„avea candoarea şi nerozia tinerilor gînditori"*? Astfel îi judeca Directoratul pe cei mai inteligenţi doi oameni ai epocii. Drept morală a istoriei, *„nulitatea"* şi *„nerozia"* îi vor duce de nas pe cei mai abili politicieni de la Luxembourg.

Talleyrand venea în fiecare dimineaţă la orele şase în camera lui Benjamin, unde pregăteau împreună toate operaţiile zilei. Colaborarea lor deveni foarte strînsă în iulie 1797. Discursul ţinut la Institut avusese un mare efect asupra elitei. Se vorbea pe atunci mult la Paris de înlocuirea ministrului de externe, care nu făcea impresie nici asupra elitei, nici asupra maselor populare, fiind pe deasupra şi suferind. Lumea îl şi vedea plecat, şi printre numele succesorilor posibili ai acestui Delacroix era citat şi Talleyrand. Cel ce-l pomenea mai des era chiar el, dar cu discreţie şi numai între paranteze. Persoana pe care voia s-o convingă cel mai mult era Barras. Germaine începuse deja asediul: lăuda zelul republican al „episcopului", diferitele lui talente şi, cu puţină imaginaţie, îi lăuda chiar şi virtuţile. Făcu chiar şi mai mult: voi să-l aducă pe Talleyrand la Barras. Directorul ar fi putut să-şi dea pe loc seama de valoarea personajului. Ea insistă atît, încît Barras, cu toată neîncrederea lui, sfîrşi prin a acorda Germainei şi protejatului ei o audienţă, fixată pentru ora 9, chiar în aceeaşi seară, la Luxembourg. Cînd Barras îl văzu pe Talleyrand pentru prima dată, crezu că are o halucinaţie: i se păru că-l vede pe Robespierre. Asemănarea era izbitoare, spuse el. O luă deoparte pe doamna de Staël şi-i împărtăşi surpriza. Ea se folosi de moment pentru a-i spune că Talleyrand valora mai mult decît cel cu care semăna, că avea o inimă de aur, că era prietenul cel mai sigur, cel mai credincios şi, înflăcărată, încheie: *„S-ar arunca în foc pentru dumneavoastră"*. Alergă spre Talleyrand, care aştepta liniştit, îl luă de mînă, îi şopti că l-a lăudat şi-l aduse în faţa lui Barras. Talleyrand îl salută adînc, ca la curte, spunîndu-i: *„Servitorul dumneavoastră respectuos. Servitorul dumneavostră recunoscător. Numai admiraţia poate egala respectul şi recunoştinţa ce vi le port"*. Barras, care auzise atîtea, privi atent personajul, rămase mut şi de o indiferenţă asemănătoare celei a lui Talleyrand.

Germaine fu decepţionată; ea se aştepta la entuziasm, la îmbrăţişări. A doua zi seara, la aceeaşi oră, ea se duse în acelaşi loc şi, fără să-l slăbească

pe Barras, continuă să-l elogieze pe Talleyrand și să ridice în slavă meritele directorului. *„Vă consideră un supraom"*, exclamă ea. Trebuie să fi fost o frumoasă scenă romantică: chipul răvășit al Germainei, aerul ei extaziat, ochii ei negri dramatici strălucind de lacrimi, ridicați spre cer, pieptul îmbelșugat, pe care mîinile ei mari îl apăsau mereu ca să scoată suspine cît mai adînci, în sfîrșit, grelele ei pleoape vinete clipind des pentru a exprima teama și bucuria pe chipul ei teatral. Furată de elan, ea merse mai departe ca în ajun, lăudînd chiar și viciile lui Talleyrand. Îi spuse lui Barras : *„Are toate viciile vechiului regim, dar și pe ale noului"*. Pentru un om cu caracterul lui Barras, nu era un merit neglijabil. Totuși, el rămase de gheață. Ea continuă: *„Va păstra întotdeauna un picior în toate partidele, nu puteți deci avea un agent mai folositor"*. Făcea ea oare aluzie la epigrama adresată de Chénier abatelui Maurice ?

„În partida ce simbrie-i dă deschis
Un picior nesigur își strecoară,
Dar rămîne în partida adversară
Celălalt: piciorul șchiop al lui Maurice"

Întrucît Barras rămase nepăsător, ea trecu la atac frontal : *„Trebuie făcut ministru, cel puțin ministru de externe, după cîte v-am spus despre calitățile lui și despre aptitudinea pe care o are pentru o asemenea funcție"*.

Barras promise, în cele din urmă, să vorbească Directoratului despre această problemă. Știa dinainte cum va fi primită candidatura de către Rewbell.

A treia zi, Germaine apăru din nou, tot atît de aprinsă. Ea primi un duș rece: *„Cel propus de dumneavoastră întrunește împotrivirea și desconsiderarea aproape unanimă a membrilor Directoratului"*. Ceea ce ar fi trebuit s-o doboare o înverșună însă: *„Cu atît mai bine pentru dumneavoastră, Barras* — spuse ea — *tocmai pentru că Talleyrand va fi în cele mai proaste relații cu ceilalți colegi, va fi în cele mai bune cu dumneavoastră. Va face pentru dumneavoastră pe polițistul, va fi un cîine ciobănesc, pentru că este cu adevărat cel mai credincios cîine pe care l-ați putea avea"*.

Barras o întrerupse brusc și o rugă să nu-i mai vorbească niciodată de chestiunea asta.

În timp ce Germaine se bătea vitejește în avanposturi, Talleyrand împresura cu viclenie cetatea. Îl încercuia pe Barras, convingîndu-i pe membrii familiei și pe prietenii acestuia să acționeze în favoarea lui, repetîndu-le la nesfîrșit că era devotat cu trup și suflet directorului, pe care l-ar servi pînă la moarte. La Luxembourg, în anticamere, în saloane, la masă, chiar și la el acasă se găsea întotdeauna un glas care să-i vorbească lui Barras despre viciile, talentele și, mai ales, despre devotamentul episcopului de Autun.

Cînd biroul Cercului constituțional fu prezentat directoratului, Talleyrand profită de ocazie pentru a-l împinge pe Benjamin Constant în primul rînd cu misiunea de a-l convinge pe cetățeanul director că *„cercul politic cel mai puternic din Paris se află la picioarele sale"*. La aceste cuvinte și la un semn al episcopului, Benjamin, Talleyrand și toți ceilalți se prosternară efectiv la picioarele lui Barras. Cu toată nepăsarea lui, Barras simți vibrînd în el o fibră tainică : acest iacobin nu era chiar atît de inaccesibil tămîierilor pe cît s-ar fi putut crede.

După cîteva zile, Germaine își reluă asaltul la Luxembourg. Se repezi acolo ca o sălbatică, cu turbanul răsucit, de sub care-i scăpau cîteva șuvițe de păr, cu eșarfa căzută, lăsîndu-i astfel sînul descoperit, cu statura ei de husar, care luase proporții tragice. Venise pentru marea scenă. Puse mîna pe Barras, îl instală lîngă ea pe o canapea, îi strînse mîinile între ale ei și... începu să-i vorbească. Glasul i se frîngea, suspinele îi întrerupeau discursul, dar cuvintele ei erau limpezi: *„Barras! Barras! Prietene, nu mă pot bizui în lumea asta decît pe dumneavoastră, fără dumneavoastră sîntem pierduți, pierduți fără scăpare. Știți ce mi-a spus? Ce mi-a repetat adineauri? L-am părăsit acum o clipă, s-ar putea ca acum nici să nu mai existe, mi-a spus că se va arunca în Sena dacă nu-l faceți ministru al afacerilor externe. Nu mai are decît 10 ludovici asupra lui"*.

Luată în sine, cererea Germainei era lipsită de sens: nu mai are nici un ban, deci faceți-l ministru! Dacă nu, se sinucide și-l veți avea pe conștiință. Era romantismul delirant pus în slujba celui mai puțin romantic și celui mai pozitiv dintre oameni. Ce spectacol! Dincolo de personalitatea actriței și feeria jocului, ce mai rămînea ? O propunere trăznită. Dar cum să desființezi teatrul? Teatrul e totul: el nu imită viața, ci o creează.

Furată de acest joc — sinceritatea ei era neîndoielnică — Germaine îl învălui pe Barras într-un torent de vorbe. Îi jură că dacă Talleyrand ar fi fost în Convenție, ar fi votat întotdeauna cu Barras. Ar îndrăzni oare Directoratul să-l respingă pe omul acesta, pe care emigranții vor să-l sfîșie în bucăți? Pe omul acesta, care se va arunca în Sena din cauza simțului său civic rănit, îl va lăsa oare Directoratul să se înece? Nu! Nu! Trebuie să fie făcut ministru. *„Altfel ajung și eu la desperare și voi muri pentru că nu mai pot rezista"*. Era gata să leșine. Barras căuta, cu prudență, s-o facă să se prăbușească în acea parte a canapelei pe care nu se afla el. Scena, povestită chiar de el, îl arată totuși foarte impresionat de corpul impozant care urma, fără îndoială, să-i cadă în brațe. De teamă ca posteritatea să nu-i impute cumva că a simțit vreo plăcere în fața leșinului acestei femei puternice, el scrie următoarele în *Memoriile* sale: *„Niciodată n-am ieșit mai nevinovat și mai pur dintr-o încercare de acest fel"*.

Germaine își reveni și, îndreptîndu-se spre ieșire, spuse: *„Mă duc să-l văd, ce să-i spun ca să-l liniștesc? Am putea noi vreodată să ne-o iertăm dacă am provoca acest înec?"*

De această dată obținu un răspuns: *„Sfătuiți-l pe prietenul dumneavoastră să nu se înece, pentru că atunci nu se va mai putea face nimic pentru el"*. Era un adevăr evident, dar mai adăugă: *„O să căutăm să-i folosim talentele în slujba republicii și vom ține seama de simpatia lui față de noi"*. Speranța reînvia...

Ieșind, Germaine căpătase aripi.

Se aruncă în trăsură, care așteptase timp de un ceas în fața porții Luxembourgului; ascuns în fundul ei, un om nemișcat și afabil îi zîmbi. Niciodată un candidat la sinucidere nu păruse atît de dispus să-și reînceapă viața ca el în timp ce o asculta pe Germaine.

Totuși, se întrebară dacă după un asemenea teatru făgăduielile lui Barras nu erau și ele doar o comedie. A doua zi, Germaine se repezi la Luxembourg pentru a exploata jumătatea de succes din ajun, se agăță de Barras și-i spuse

fără nici o introducere: *„Ah, cînd veți avea un asemenea ministru!"* — începu ea. Barras o opri brusc, o îndepărtă de el, spunîndu-i : *„Povestea prietenului dumneavoastră s-a sfîrșit, o știu pe dinafară. Adio, doamnă"*.

Rămase mută și, neavînd de ce se rezema, se hotărî totuși să nu leșine, cu toate că avea de ce.

Trebuia oare să mai facă o nouă încercare? Atitudinea lui Barras nu părea favorabilă. Între timp, Talleyrand primi de la el o invitație la cină, la Suresnes. Ajunse acolo prea devreme. Nu era încă nimeni. În așteptare, luă o carte. Deodată apăru un grădinar speriat, strigînd : *„D-l Raymond s-a înecat!"* Cine era acest Raymond? Un tînăr secretar al lui Barras, crescut sub aripa lui și la care directorul ținea foarte mult. Întîmplarea s-a petrecut, după cum știm, în iulie 1797. Era cald și domnul Raymond se scăldase în Sena, care curgea la marginea proprietății. Se duse la fund și dispăru. Sosi și Barras. Aflînd vestea, se arătă profund îndurerat, se jeli în gura mare și fugi să se închidă în camera sa. Talleyrand, consternat de întorsătura pe care au luat-o lucrurile, așteptă puțin: considera interesul urmărit prin acea vizită tot atît de pierdut pe cît era de mort și bietul tînăr înecat. Barras îi trimise vorbă să se așeze la masă fără să-l aștepte și, puțin după aceea, îi ceru să vină în camera lui. Altă scenă! Barras, desfigurat de durere și lacrimi, luă mîinile fostului episcop și-l îmbrățișă plîngînd. Talleyrand povestește această scenă în *Memorii* și spune că-l vedea pe Barras pentru prima dată, ceea ce nu este adevărat ! Dacă Talleyrand nu vrea să vorbească de prima întîlnire, o face, după cum știm, pentru a evita să vorbească despre doamna de Staël și despre rolul ei de intermediară, pentru că i-ar fi plăcut mai mult să se creadă că Barras a fost cel ce l-a rugat să primească un minister. În orice caz, scena avea de ce să-l surprindă pe Talleyrand. Să-l lăsăm deci s-o povestească, întrucît sfîrșitul ei este tot atît de curios ca și începutul Capacitatea de adaptare a lui Talleyrand era uluitoare: în clipa în care văzu lacrimile curgînd pe mîinile și obrajii păcătosului, apăru preotul din el. *„I-am spus toate cuvintele liniștitoare inspirate de situația în care-l vedeam și-n care mă găseam și eu. Mă rugă să mă întorc cu el la Paris* (Barras era deja sedus). *Nu trecuseră încă două ceasuri de cînd îl cunoscusem și aș fi putut crede că eu eram ființa aproape cea mai iubită de el!"*

Talleyrand cîștigă partida în timp ce trăsura îi aducea pe amîndoi înapoi de la Suresnes la Paris. Germaine pregătise terenul, dar entuziasmul ei fusese cît pe ce să strice totul. I-a revenit lui sarcina de a obține decizia! Ce ciudat concurs de împrejurări! Înecul se dovedi providențial. Soarta hotărîse că în această chestiune trebuia să existe un înecat în Sena. Dar nu Talleyrand fu cel înecat. Sorții căzură asupra unui tînăr nevinovat cu singurul scop ca Talleyrand, consolîndu-l pe întristatul Barras, să obțină din partea directorului făgăduiala formală că Delacroix va fi îndepărtat și că viitorul ministru al relațiilor Directoratului cu străinătatea se va numi Talleyrand.

Nu-i mai rămînea lui Barras decît să-i convingă și pe ceilalți directori, ceea ce îi venea foarte greu : era ca și cum ar fi vrut să oprească Soarele din mers. Totuși, lucrul se întîmplă la 17 iulie 1797.

Dezbaterea fu teribilă. Carnot se depăși pe sine. Cînd ura, invidia și frica pun stăpînire pe un om reputat ca inteligent, rezultatul depășește cele mai

sumbre prevederi. *„Ei cum!* — exclamă Carnot —, *tocmai acest preoțel, acest om viclean, care v-ar vinde pe toți unul după altul, în plin iarmaroc, numai dacă ar avea cel mai mic profit?". Dar pe cine a mai vîndut?"* — întrebă La Révellière-Lépeaux, și pe bună dreptate, pentru că, tot acuzîndu-l pe Talleyrand de vînzare, ar fi fost timpul să se știe totuși o dată și pe cine vînduse.

Atunci Carnot se făcu de rîs: *„Mai întîi pe Dumnezeul lui"*, exclamă el. I se răspunse că Talleyrand nu l-a vîndut pe Dumnezeu pentru că nu crezuse niciodată în el. *„Atunci de ce-l slujea? Apoi și-a vîndut clasa lui socială".* Era adevărat și era singura trădare pe care i-ar fi putut-o imputa oricine, în afară de Carnot. De plîns se puteau însă plînge numai familia și clasa lui socială. În ce privește atitudinea lui Carnot, ea era dintre cele mai reacționare: ea însemna că nu se putea trece dintr-o „clasă" în alta, că, dacă ești născut nobil, n-ai voie să ieși din starea aceasta, ești într-un fel condamnat și constrîns să rămîi veșnic „împotriva progresului", „împotriva libertății", „pentru obscurantism".

Un glas, fără îndoială al lui Barras, spuse că atitudinea lui Talleyrand din 1789 și 1790 fusese o dovadă de înțelepciune filozofică. *„Mai curînd de ambiție* — răspunse Carnot. — *După aceea l-a vîndut și pe rege".* Același glas plin de bun simț îi răspunse: *„Mi se pare că nu sîntem tocmai noi cei ce i-am putea-o imputa".* Ne putem da astfel seama cît de primejdioasă era calea lui Talleyrand printre aceste dușmănii: pe de o parte, cea a clerului, a familiei și a Bourbonilor, și pe de alta, cea a iacobinilor.

În cele din urmă, domnii aceia puseră la vot cazul lui Talleyrand. Din cinci voturi, cel puțin patru ar fi trebuit să-i fie potrivnice. Ce se întîmplase însă ? Niște aranjamente de ultimă oră, cîteva înțepături ale amorului propriu i-au îngăduit lui Barras acea mică manevrare a Comitetului a cărei taină o cunoștea numai el. Talleyrand primi trei din cele cinci voturi. Primul care s-a mirat a fost însuși Barras.

În timp ce era astfel pe de o parte împroșcat cu noroi, pe de altă parte făcut ministru, Talleyrand stătea liniștit la teatru cu unul din foștii lui amici de la Curte, Boniface de Castellane. Benjamin Constant năvăli în mijlocul reprezentației cu sufletul la gură. În timpul faimoasei ședințe, el stătuse în spatele fotoliului lui Barras. La drept vorbind, el se strecurase în sală ca s-o servească pe Germaine. În clipa în care-i aduse știrea, ea-l trimise în grabă la teatru. Benjamin nu va avea să regrete această alergătură. De cum află că era ministru, Talleyrand se transfigură : el deveni sub ochii lui Benjamin Constant literalmente alt om. A fost unica împrejurare în care fața, purtările și cuvintele lui Talleyrand i-au trădat gîndurile. Într-un elan, el îi îmbrățișă pe Castellane și pe Benjamin Constant. Toți trei ieșiră în grabă din teatru și se aruncară într-o trăsură : Talleyrand la mijloc, între cei doi prieteni. *„Să mergem să-i mulțumim neîntîrziat lui Barras"*, spuse el. Se spune că pe drum nu înceta să strîngă genunchii prietenilor, repetînd într-una : *„Am obținut locul, trebuie făcută o avere imensă, o imensă avere... o avere imensă.*

Acesta a fost cîntecul pe care l-a repetat pînă la poarta Luxembourgului, cîntecul ambiției și al setei de bani.

Din acel moment intra în „afaceri", în marile afaceri, și timp de patruzeci de ani, pînă la moarte, nu vor mai exista „afaceri", în Franța sau chiar în Europa, în care el să nu joace un rol.

Cheltuielile unei instalări şi acreala „dulciurilor" americane

Primul său gest ca ministru a fost cel al unui curtean al vechiului regim. Se înclină adînc în faţa lui Barras şi-l îmbrăţişă. Celălalt îi îngădui s-o facă. Talleyrand se scuză pentru ora tîrzie. Era 11 şi Barras se culca devreme. Îl rugă să meargă neîntîrziat la culcare şi să-şi facă toaleta fără să se simtă stînjenit, căci el îl va servi. Ceea ce şi făcu. Primul său act a fost deci cel de a asista la culcarea noului său suveran. Totul fu desăvîrşit : monseniorul ştia să pregătească un pat, să prezinte prosoapele, o cămaşă şi să tragă perdelele. Barras se lăsă servit : se gîndea că omul acesta, care ştia atîtea, va şti să negocieze şi un tratat, să strecoare în el clauzele cele mai folositoare, să le redacteze minuţios şi, la nevoie, să organizeze o lovitură de stat sau un bal mascat şi să-i reuşească amîndouă. Ca să-l îndemne să plece, Barras îi zise : *„Trebuie să vă fi sosit acasă adresa de numire. Veniţi, aşadar, mîine la prînz să vă prezentaţi Directoratului"*. Talleyrand se retrase după ce-i adresă lui Barras saluturi ca la Curte. Acesta nu se mai credea în patul său, ci pe un tron.

Plecarea lui Talleyrand de la palatul Luxembourg merită şi ea să fie descrisă. Întrucît îşi schimbase cursul vieţii, în aceeaşi clipă îşi schimbă şi manierele. Era ministru al revoluţiei cetăţeanul-ministru ; îi îmbrăţişă deci pe cetăţenii uşieri, făcu acelaşi lucru cu cetăţenii făclieri, care-i luminau calea pe scara principală a cetăţeanului director, iar sub bolta porţii strînse cu căldură mîna cetăţeanului portar. Apoi se întoarse acasă. Toate aceste manifestări de entuziasm cetăţenesc au durat aproape o oră. Altele nu aveau să mai aibă loc niciodată. Pentru o viaţă de optzeci şi patru de ani ajungea cu vîrf şi îndesat.

A doua zi, la 18 iulie 1797, îşi primi numirea. *„Directoratul executiv vă invită, cetăţene, să vă prezentaţi mîine la ora 10 dimineaţa la sediul relaţiilor externe, unde cetăţeanul Delacroix urmează să vă transmită portofoliul departamentului său. Preşedintele Directoratului executiv : Carnot"*.

Cu ce cerneală şi cu ce strîmbătură din nas trebuie să fi semnat Carnot această numire, care, la drept vorbind, însemna condamnarea la moarte a Directoratului. În 1814, doamna de Staël va scrie despre rolul jucat de ea în această numire : *„Sînt răspunzătoare şi vinovată în faţa lui Dumnezeu şi a oamenilor de a fi contribuit la introducerea lui Talleyrand în treburile conducerii ; a fost o crimă, o crimă groaznică"*. Vom vedea mai tîrziu de unde-i venea această amărăciune şi limbajul pătimaş.

Cetăţeanul ministru nu fu prea încîntat aflînd că va avea un salariu de *„treizeci şi şapte de mii de miriagrame de grîu"*. Ar fi fost mai simplu să se spună 100 000 de livre, dar nimeni nu ştia cît face o livră şi nici dacă ea mai există. I se dăduse, totuşi, 7 000 de livre pentru cheltuielile de întreţinere a casei. O nimica toată. În trei luni, el şi apucase să facă datorii de 55 000 de livre pentru trăsuri şi mobilier. Era mai grăbit în cheltuieli decît Directoratul în plătirea salariului. Eleganta lui trăsură albă fusese de mult remarcată zburînd pe străzile oraşului. Din nenorocire, ea nu era încă plătită, iar carosierul dorea banî. Se postă sub bolta porţii din strada Bac unde se găsea Ministerul Relaţiilor Externe şi-l opri pe noul ministru pentru a-i prezenta factura : *„Nimic mai adevărat. Vi se datorează şi trebuie să vi se*

plătească!" — „Ah, cetățene ministru, timpurile sînt grele, mi-ați face un mare serviciu". — Nu poate fi vorba de servicii. Cine face datorii trebuie să le achite". Trăsura se pregătea să plece și nefericitul se agăța, voia altceva decît maximele acelea înțelepte: *„O să-mi plătiți, cetățene ministru, dar cînd?" — „Cînd? Dar tare curios mai ești"* [1]. Și mînă, birjar! Cetățeanul a zburat. Era ca scena dintre Don Juan și domnul Dimanche; era însăși firea lui Talleyrand, cinică și fără jenă. Fiindcă i se întîmpla să trateze la fel și pe unii politicieni, autori de articole, de memorii sau de pamflete, ne explicăm cu ușurință de ce anumite mărturii despre el nu sînt prea blînde. Un alt exemplu de cinism: prietenului său Narbonne, care se afla la strîmtoare, așa cum fusese și el înainte de a fi numit ministru, îi servi într-o zi o reflecție înțepătoare. Narbonne venise să-l vadă și își scurtă vizita de teamă că n-avea cu ce plăti birjarul care-l aștepta în curte. Atunci Talleyrand îl întrebă cu suavitate: *„Dar de ce n-ai trăsura ta?" — „Gluma-i proastă* — răspunse Narbonne —, *știi bine că n-am un ban". — „Nu te pricepi deloc. Trebuie să ai întotdeauna atîția bani încît să-ți poți plăti o trăsură".*

Salariul nu era nimic pe lîngă „avantaje". Prima grijă a lui Talleyrand, odată ajuns în strada Bac, a fost să înmulțească aceste avantaje. Era indispensabil, pentru că cheltuielile lui erau ruinătoare. Familia Delacroix trăise modest cu a suta parte din banii pe care Talleyrand îi cheltuia în aceeași casă. Urmașul lui, cinstitul Reinhardt, și buna doamnă Reinhardt reduseră atît de mult cheltuielile casei, încît, mîncînd de trei ori pe săptămînă supă cu rasol de carne, au trăit fericiți, dar fără să mai aibă vizitatori; în schimb, afacerile pe care le tratau nu erau cu mult mai importante ca cele ale unei tutungerii.

În cîteva săptămîni, Talleyrand introduse în casă felul lui de viață, datorită sumei pe care o încasase încă din primul moment — între 500 000 și 600 000 de livre [1]. Era cu totul altceva decît cele 7 000 de livre ale Directoratului! Reputația lui fu imediat stabilită în toate cancelariile diplomatice. Pentru a trata, Talleyrand pretindea importante sume de bani. Ministrul Prusiei îi scria regelui său: *„Ministrului relațiilor externe îi plac banii și afirmă cu glas tare că nu vrea să ceară pomană republicii după ce-și va pierde locul.* (El o striga în gura mare, dar ceilalți miniștri dezvăluiți în același raport procedau la fel; ei însă furau ca șobolanii, ceea ce merita, desigur, o oarecare indulgență.) *Prietenii lui îl încurajează în această idee".* Ministrul Prusiei arăta în continuare cum trebuia să procedezi dacă voiai să tratezi o afacere cu ministrul din strada Bac, din clipa în care îi era prezentat un dosar: *„Trebuie să-i donăm o anumită sumă, pe care n-aș putea-o evalua în acest moment, dar care n-ar putea fi mai mică de 300 000 de franci".*

Făcea afaceri și în afara ministerului. Trimise mesageri plătiți de el direct regelui Spaniei, Carol al IV-lea, pentru a-i vinde mărfuri. Ambasadorul Franței la Madrid, cetățeanul Truguet, a surprins operația și a cerut expulzarea agenților propriului său ministru. Un ambasador atît de mărginit merita să fie rechemat. Talleyrand nu întîrzie să-i comunice acest lucru.

O doamnă Villars, care acorda bunăvoința ei unuia dintre pontifii regimului, Merlin zis de Douai, și pe care legăturile ei cu republica o iniția-

[1] Villemarest și *Monsieur de Talleyrand.*
[1] *Memoriile lui Pasquier.*

seră în domeniul „avantajelor", ceru niște despăgubiri Ministerului de Război. Ea îl cointeresă pe Talleyrand în reclamația ei și acesta obținu cu cea mai mare ușurință despăgubirile pretinse, dar și le păstră pentru dînsul. La drept vorbind, statul nu i le datora ei mai mult decît lui, dar el socotea că, deoarece făcuse unele demersuri, mizilicul acesta îi revenea lui, cu atît mai mult cu cît cetățeana respectivă, avînd cinstea de a fi aleasa unui reprezentant al poporului, putea să găsească compensații pe alte căi.

Ceea ce se uită prea adesea în Franța este faptul că, cu toate că Talleyrand lua mulți bani de la guvernele străine, acestea nutreau pentru el o anumită considerație, pentru că avea o linie politică : știa să negocieze și voia să negocieze pacea. De aceea, atunci cînd a fost vorba să fie numit director, mai multe guverne i-au sprijinit candidatura. În acest scop, ele cunoșteau cel mai bun argument : banul. Spania și Portugalia i-au pus împreună la dispoziție 1 500 000 de livre. Însemna mai mult de un miliard de franci vechi, oferiți pentru a-i cumpăra pe directori, care erau toți de vînzare, și Barras cel dintîi ; acesta face, totuși, în Memoriile sale socoteala exactă a tuturor „tranzacțiilor" lui Talleyrand, uitînd să vorbească de ale sale, care erau cu mult mai importante. Informatoarea lui Barras era, la sfîrșitul Directoratului, doamna de Staël. După cearta cu Talleyrand, ea recepționa toate bîrfele și, excesivă în dușmănie, ca și în entuziasm, exagera „avantajele" de care beneficia ministrul. Mărturiile sînt însă atît de numeroase, încît un lucru este sigur, că Talleyrand a știut să stoarcă toți banii ce se puteau stoarce și a putut stoarce mulți. Se spune că în timpul ședерii lui la minister a recoltat 13 milioane și jumătate, ceea ce ar fi echivalentul a vreo zece miliarde de franci vechi. Cincisprezece guverne străine contribuiseră la acumularea acestei *„averi imense, a acestei imense averi"*.

Toți „putreziții" Directoratului se năpustiră asupra fostului episcop. Ticălosul fura mai bine ca ei ! Barras îl denunță că a primit 500 000 de franci de la ambasadorul Portugaliei la Haga. Era adevărat. Dar uită că dosarul acestei afaceri mai exista încă și că din el rezulta că Barras însuși primise partea lui — e adevărat, mai mică, pentru că în acest caz fusese mai puțin necesar. O altă afacere care stîrni multă zarvă a fost dezvăluită de trei plenipotențiari ai Statelor Unite, care pretindeau de la Directorat despăgubiri pentru jafuri maritime făptuite de corsari francezi. Cei trei plenipotențiari primiră diferite vizite, aceea a unei femei, a unui bancher, precum și aceea a doi prieteni ai lui Talleyrand, Montrond și Sainte-Foy. Talleyrand cunoștea din experiență obiceiurile oamenilor de afaceri din Statele Unite. Intermediarii lui le propuseră pe față anumite aranjamente privitoare la plata indemnizațiilor. I se vărsă lui Talleyrand un „avantaj" de 50 000 de ludovici de aur, adică un milion de livre, cu singurul scop ca negocierile să înceapă într-o atmosferă binevoitoare. Această sumă nu-i era destinată lui în întregime : se gîndea s-o împartă cu cetățenii directori. Fiecare din cei cinci și-ar fi avut partea lui, chiar și cei care votaseră împotriva lui. Era un bun prilej de a vedea dacă Rewbell ar fi scuipat pe acest aur, așa cum scuipase pe cel ce i-l procura. Talleyrand înștiință, de asemenea, pe americani că în afară de asta mai datorau bacșișuri intermediarilor care le propuseseră cu atîta bunăvoință acest „aranjament". Americanii fură, din păcate, mai puțin sensibili la avantajul pe care li l-a adus procedeul decît la caracterul lui pungășesc. Făcură pe surzii din octombrie 1797 pînă în

primăvara lui 1798. Dar, întrucît nu a intervenit nici o rezolvare, ei trimiseră guvernului lor un raport plin de indignare despre revoltătoarea comportare a ministrului relațiilor externe. Raportul avu un asemenea efect, încît provocă o intervenție a președintelui Statelor Unite în fața Congresului la 3 aprilie 1798. A fost un mare scandal internațional.

Fără să-și piardă cîtuși de puțin cumpătul, Talleyrand făcu să apară o explicație în *Monitorul* din 9 iunie 1798. Un articol nesemnat conținea observația că un ministru nu poate fi făcut răspunzător pentru demersurile indiscrete ale unor agenți iresponsabili. Concizia, lipsa de jenă și impersonalitatea acestei explicații era o nerușinare. Plenipotențiarii americani nu se lăsară și erau numai foc și pară împotriva lui Talleyrand : *„Omul acesta, căruia i-am acordat cea mai binevoitoare ospitalitate, este unul și același cu ministrul în fața căruia ne-am prezentat să cerem dreptate. Iar acest oaspete nerecunoscător, acest episcop care l-a renegat pe Dumnezeu nu s-a sfiit să ne taxeze cu 50 000 de lire sterline de «dulciuri». 50 000 de lire cu care să-și plătească viciile"*.

Din această indignare Talleyrand reținu un singur cuvînt : *„swetness"*, adică „dulciuri", care însemna bacșișuri. El îl adoptă, gîndindu-se că, din moment ce americanii găsiseră un cuvînt atît de nimerit, erau, probabil, obișnuiți cu procedeul.

Doamna de Staël fu indignată de campania dușmănoasă dezlănțuită la Paris împotriva lui Talleyrand. Ea încercă să-l apere, dar argumentele care i se opuneau o tulburară într-atît, încît se hotărî să se ducă să-l vadă pe „episcop" în cabinetul lui și să-i ceară să se explice. Își ieșise, bineînțeles, cu totul din fire ; trebui să plîngă, să se roage, să-și frîngă mîinile. El se feri să se dezvinovățească, fie chiar și printr-un singur cuvînt. O ascultă fără să-și descleștеze buzele și ieși. Ea nu obținu niciodată vreo explicație. Prietenia lor ieși zdruncinată din afacerea americană.

Rămîi uluit în fața unei asemenea atitudini. Această „amoralitate" derutează pe admiratorii inteligenței lui Talleyrand.

Nașterea unei stele

Talleyrand este autorul a două capodopere : una nu este semnată, cealaltă este. Prima este o capodoperă de artă, a fost concepută în tainele unui alcov și se numește Eugène Delacroix. A doua, elaborată chiar sub ochii Europei și sub reflectoarele istoriei, se cheamă Congresul de la Viena. Și acesta este tot un copil al lui Talleyrand, însă făcut cu întreaga Europă. Vom mai reveni la acest subiect.

Pentru moment să ne aplecăm deasupra leagănului lui Eugène, fiul unei femei fermecătoare, doamna Delacroix, soția ministrului Directoratului, debarcat, prin grija doamnei de Staël, pentru a-i preda portofoliul lui Talleyrand.

În *Monitorul* din 24 germinal, anul VI — 13 aprilie 1798 — se putea citi cronica cea mai amețitoare a unei intervenții chirurgicale, pe lîngă care, ținîndu-se seama de epoca respectivă, grefa inimii nu este decît un fleac. Era vorba de *„operația de sarcocel făcută la 27 fructidor, anul V, cetățea-*

nului Charles Delacroix, fost ministru al relațiilor externe, ministru plenipotențiar al Republicii Franceze în Republica Batavă". Acesta este titlul curioasei comunicări.

Chirurgul Imbert Delonnes, medic militar, a publicat deci, nesocotind secretul profesional, de fapt din ordinul Directoratului, care i-a plătit tipărirea la Imprimeria națională, o lucrare în care expunea *„prietenilor umanității"* operația suferită de fostul ministru Delacroix. „Prietenii umanității" erau cetățenii din Directorat, informați astfel în mod oficial că cetățeanul fost ministru suferea de cincisprezece ani *„de o tumoare monstruoasă, în care erau prinse cele mai gingașe organe ale bărbatului"*. Barras vorbește el însuși în *Memoriile* lui despre această monstruozitate, despre *„imensa băşică ce-i acoperea partea de jos a pîntecului şi-i dădea aspectul unei femei însărcinate cel puțin în luna a noua"*. Barras își amintește aici de un argument pe care-l aducea doamna de Staël atunci cînd îl hărțuia în favoarea episcopului și voia să obțină portofoliul deținut de Delacroix, spunîndu-i : *„Nu este un ministru, ci o bătrînă gravidă"*. Această „monstruozitate", care ar fi trebuit să rămînă un secret al familiei Delacroix, fu deci adusă la cunoștința publicului într-un mod foarte amănunțit chiar de către chirurg, ceea ce, de asemenea, e monstruos : băşica aceea îngrozitoare cîntărea 32 de livre, era de 37/27 cm și, pentru ca nimeni să nu rămînă neinformat, articolul era însoțit de o planșă care reproducea ansamblul și amănuntele.

Chirurgul, foarte satisfăcut, reușise rezecția și nu numai că nu și-a ucis bolnavul, dar l-a trimis înapoi soției întinerit cu cincisprezece ani. Se spune că Delacroix și-ar fi reluat folosirea *„organelor celor mai gingașe ale bărbatului"* ca o compensare a pierderii fotoliului său de ministru.

De ce această descriere indecentă și oficială ? Spre a aduce oare glorie chirurgului pentru performanța lui ? Din interes științific ? În acest caz, o comunicare anonimă și-ar fi păstrat în aceeași măsură însemnătatea medicală.

Adevărul este că totul fusese dat publicității numai pentru a sublinia numele lui Delacroix și datele operației, ale reîntoarcerii la căminul conjugal și ale triumfului rezultat din această reîntoarcere. Nu Delacroix apărea acum ca o femeie însărcinată, ci soția lui, care era într-adevăr gravidă. Articolul din *Monitor* și suplimentul chirurgului explicau și dovedeau că sarcina doamnei Delacroix se datora dibăciei bisturiului chirurgical. Această explicație oficială, medicală și, totodată, indecentă avea sarcina să salveze onoarea conjugală a fostului ministru. Pentru a evita situația ridicolă a soțului încornorat, ministrul a preferat să-și expună respingătoarele lui mizerii fizice. El nu rămase însă mai puțin încornorat, iar onoarea Directoratului nu fu cu nimic sporită. Aceasta deoarece sarcina doamnei Delacroix primise deja o altă explicație. Articolul din *Monitor* venea prea tîrziu.

Să examinăm faptele și datele. Doamna Delacroix a adus pe lume un fiu la 26 aprilie 1798. Articolul a apărut la 2 aprilie, pentru ca nașterea să fie explicată din timp. Deoarece domnul Delacroix fusese operat în septembrie, adică cu șapte luni mai devreme, și întrucît el fusese grav bolnav și înaintea operației, iar convalescența postoperatorie durase două luni, ceea ce împinge pînă-n noiembrie momentul *„recăpătării avantajelor virilității"*, cum se arăta în *Monitor*, era deci cu neputință ca băiatul născut în aprilie să fi fost al lui. Născut la șase luni după concepere, copilul n-ar fi trăit.

Noi ne vom alătura părerii celor apropiați de Talleyrand și familiei

Delacroix, precum și a unor excelenți autori care cred că, în materie de naștere nelegitimă, presupunerile repetate, acceptate de martori demni de încredere, constituie probe suficiente, mai ales dacă acestea sînt coroborate cu fapte ulterioare.

Doamna Delacroix și Talleyrand au avut legături foarte intime și foarte frecvente în perioada cînd domnul Delacroix, în calitate de ministru în Republica Batavă, locuia la Haga. Monstruoasa lui tumoare, precum și îndepărtarea îl făceau puțin apt să-i facă soției un fiu. Cine era doamna Delacroix ? În 1797, cînd a cunoscut-o Talleyrand, ea avea treizeci și opt de ani ; era încă frumoasă și proaspătă. Era fiica lui Oeben, meșterul ebenist al reginei, și nepoata lui Riesener, alt ebenist remarcabil. Doamna Delacroix era voltairiană, regalistă convinsă și foarte puțin conformistă. Cînd Talleyrand i-a luat locul lui Delacroix, a avut amabilitatea să-l numească pe acesta ministru la Haga, recunoscînd astfel obligațiile contractate față de acest biet om de către un fost episcop, care-i luase în același timp și portofoliul, și soția. El păstrase ministerul, dar, în clipa în care Delacroix se vindecă, îi restitui politicos soția, ce-i drept, însărcinată. Lăsase zălog al dragostei lui ușuratice și trecătoare pe cel mai mare pictor al secolului al XIX-lea, pe Eugène Delacroix.

Tatăl și fiul nu aveau să vorbească de legătura care-i unea. Se asemănau destul de mult pentru a nu mai fi nevoie să spună cu glas tare ceea ce un public bine informat știa încă din 1798. Anumite fapte din cariera lui Delacroix n-ar putea fi explicate fără această filiație. Pictura lui romantică, revoluționară, de o mare strălucire, pe care criticii oficiali o tratau drept *„artă de cofetar"* și voiau s-o excludă din expoziții, găsi un apărător în 1822, atunci cînd Delacroix expuse *„Barca lui Dante"*. *„Domnul Eugène Delacroix are geniu"*. Cine scrisese aceste cuvinte ? Tînărul Adolphe Thiers. Micul Rastignac din Marsilia îi dădea tîrcoale lui Talleyrand, se forma la școala lui și se amestecă între cei din jurul lui. Auzise șoptindu-se taina nașterii tînărului pictor și știu să se facă plăcut tatălui scriind că fiul avea geniu. Se va spune mai tîrziu despre Thiers că a devenit omul lui Talleyrand : era de mult. Pînza lui Delacroix și altele care au urmat au fost cumpărate de stat la un preț foarte ridicat, cu toată unanima împotrivire a criticii și a muzeelor ; era prețul capodoperelor unui tînăr necunoscut, dar protejat de o mînă foarte puternică.

După 1830, atunci cînd Talleyrand devenise unul dintre marii oameni ai monarhiei din iulie, Delacroix a primit comenzi considerabile din partea statului, devenit protector al pictorului, cel puțin pînă la moartea lui Talleyrand.

În sfîrșit, mai era și ceea ce putea să vadă toată lumea : asemănarea chipului și, mai mult decît trăsăturile, „aerul" caracteristic. Înălțimea lui Delacroix era aceeași cu a lui Talleyrand ; cînd Sosthène de la Rochefoucauld îl chemă pentru a-i cere să-și schimbe maniera, deoarece imensa lui pînză *„Moartea lui Sardanapal"*, arătînd atîtea nuduri, scandalizase, el îi răspunse că nu schimbă nimic, pe același ton cu care Talleyrand se adresase lui La Révellière-Lépeaux sau oricăruia dintre directori. În sfîrșit, mai era și stilul : cel al scrisorilor și cel de viață. Delacroix, a cărui pictură este revoluționară, n-are nimic dintr-un ucenic în pictura romantică. Pe măsură ce îmbătrînea, semăna din ce în ce mai mult cu „prințul". Profilul lui că-

păta din ce în ce mai mult trăsăturile tipice familiei Talleyrand. Ideile lui de asemenea : uitase de baricade, deveni regalist și reintră în rîndurile clasei sale. A fost în relații cu femeile cele mai de vază, dar nu s-a însurat niciodată. Socotea, cu aristocratică și trufașă rigiditate, că o căsătorie oficială ar fi o acțiune nelalocul ei. Nu spunea oare Saint-Simon că ar fi o necuviință ca *„bastarzii să întemeieze o spiță"* ?

Nu există nici o dovadă indiscutabilă a unei filiații nelegitime. Totuși, una ni se pare convingătoare, și anume aceea că în momentul nașterii în aprilie 1798, nimeni nu a crezut că băiatul ar fi putut fi al lui Delacroix, ci, din contră, toată lumea a crezut că era al lui Talleyrand. Nici un glas n-a insinuat o altă paternitate : singurul nume pronunțat a fost cel al episcopului. De data aceasta, bîrfa și calomnia n-au putut inventa nimic. Talleyrand a creat mai mult decît o capodoperă : un creator de capodopere.

Cetățeanul ministru capătă o uniformă, un palat și organizează o lovitură de stat

Directoratul a prescris costumele pe care trebuiau să le poarte directorii și înalții demnitari ai regimului. Cel pe care a trebuit să-l îmbrace Talleyrand nu putea trece neobservat : se compunea dintr-o pelerină și un frac cu revere enorme. Culoarea hainei era neagră, dar reverele (în afară de cele ale vestei, care erau albastre), garniturile, căptușelile, vesta și pantalonii erau de un roșu aprins. Era încins cu o centură enormă din mătase albă. În sfîrșit, gulerul și partea din față a fracului, ca și manșetele mînecilor largi erau brodate și suprabrodate cu mătăsuri multicolore. O mulțime de panglici împodobeau escarpinii lui negri. Mai avea și un centiron, o spadă, o pălărie monumentală ridicată în față, cu trei pene mari de un roșu aprins. Totul era de un gust îngrozitor !

Doamna Sophie Gay, vrînd să fie spirituală, într-o zi, cînd îl văzu pe Talleyrand îmbrăcat ca un papagal, zise : *„Purta un frac în culori schimbătoare"*. Erau culorile regimului, nu ale lui.

Locuia în strada Bac, într-una din cele mai frumoase reședințe din faubourgul Saint-Germain, cunoscută sub numele de palatul Galliffet[1]. Proprietarii ridicaseră construcția între anii 1776 și 1792. În momentul revoluției, ea nu era încă terminată. Familia Galliffet n-a locuit niciodată acolo ; după ce a plătit-o, a emigrat, așa încît palatul a fost confiscat. În 1794, cînd s-a instalat acolo Ministerul Relațiilor Externe, clădirea era deci complet nouă. Ea mai poate fi văzută și azi : intactă, măreață, cu stilul ei antic foarte pur. Pe vremea aceea era înconjurată de grădini spațioase. Această întindere s-a restrîns azi, nu fără a păgubi frumusețea arhitecturii, căci proporțiile maiestuoaselor ei colonade de 10 metri înălțime au nevoie de mult aer și spațiu înconjurător, care nu mai există. Așa cum e, este încă nobilă și frumoasă. Mai pot fi văzute biroul lui Talleyrand, care dă înspre curtea pavată de la parter, precum și o scară admirabilă, a cărei curbură și

[1] Actualmente, sediul Misiunii culturale italiene, situat chiar în fața Ambasadei italiene, în strada Varenne, pe unde are și intrarea. Directorul misiunii culturale, prof. Giovanni dalla Pozza, mi-a permis să vizitez clădirea, arătîndu-mi-o cu o perfectă curtoazie, pentru care-i mulțumesc călduros.

măreție sînt demne de un palat regal. La etaj, scara este împodobită cu zece coloane, cu basoreliefuri și încoronată de o cupolă prin care se strecoară lumina. La piciorul acestei scări mai rătăcește fantoma Germainei de Staël : aici a fost ea ofensată pe viață de Bonaparte și a pierdut prietenia lui Talleyrand.

Zidurile acestea păstrează încă prezența lui Talleyrand și a epocii lui. Aici a locuit el mai mulți ani, s-a căsătorit, a lucrat și a unit Franța cu reîncarnarea lui Cezar. Talleyrand a primit aici, cu mare fast, pe omul cel mai la modă din acel an : Esseid Ali Effendi, ambasadorul otoman. Cele mai frumoase femei ale Parisului străluceau în fața celui mai bogat bufet. Serviciul s-a făcut pe măsuțe portative așezate în fața fiecărui scaun. Talleyrand îl rugă pe ambasadorul Sublimei Porți să aleagă femeia lîngă care dorea să supeze. El o alese pe cea mai frumoasă, cea mai fermecătoare, cea mai virtuoasă și cea mai modestă : marchiza La Tour du Pin, cea care punea la frigare costițele de berbec în pădurile din Lumea Nouă.

Micile publicații îl luau pe Talleyrand peste picior. Iată ce se scria : *„Unde ești tu, Scarron ? Dacă ridicolul ar imortaliza la fel ca gloria, tu ai fi transmis nepoților noștri această ceremonie, pe cît de maiestuoasă, pe atît de grotescă, la care am fost martori... Episcopul de Autun cu capul pudrat, ca de chiciură, și strîns în corset, la fel ca în portretul în care a fost reprezentat ca Alcibiade, fiind de fapt un Alcibiade al clerului"*.

La Paris fu lansat zvonul că lucra în ascuns pentru Anglia, adică pentru inamic. Se spunea că scopul lui era să torpileze pacea. Poliția făcu un raport asupra acestor zvonuri. Talleyrand s-a explicat : *„Nici un singur cuvînt nu este adevărat și n-ar putea fi crezut de cineva care m-a cunoscut fie chiar și o singură zi..."*. Îl putem crede. Talleyrand a apărat întotdeauna pacea, considerînd că războiul este soluția cea mai ușoară, cea mai primitivă, cea mai inumană, cea mai potrivnică filozofiei secolului luminilor. În ochii lui, războiul cel mai absurd era, după cum știm, cel împotriva Angliei, fiind cel mai dăunător civilizației.

Legăturile cu guvernele străine nu erau ușoare. Regimul le inspira atîta neîncredere, încît negocierile trenau, se pierdeau în nimicuri.

Prima grijă a lui Talleyrand a fost deci restabilirea încrederii. Astfel, pentru a-i stimula pe ambasadori, le-a trimis o circulară care cuprindea argumentele menite a fi folosite de ei în fața guvernelor străine în vederea explicării celor ce se petreceau în Franța și mai ales pentru obținerea încrederii lor. Știm cu cîtă artă își compunea Talleyrand scrisorile pastorale sau politice. În momentul acela trebuiau convinse capitalele că dezordinea franceză nu era o anarhie, că *„unele diferențe de păreri între francezi* (ele erau enorme și ireductibile) *reprezintă într-un fel prețul plătit pentru perioada de pace, dar că ei devin deîndată solidari în sentimente atunci cînd cineva îndrăznește să-și făurească nădejdi jignitoare pe baza acestor neînțelegeri, probabil inseparabile de orice constituție liberă..."*. Într-adevăr, străinii își făceau *„nădejdi jignitoare"* atunci cînd își închipuiau că zîzaniile politice puteau pune Franța la discreția lor. Dar ceea ce era mai puțin just era negarea stării de descompunere politică, care, orice s-ar spune, a slăbit Franța și a stîrnit lăcomia multora.

Pentru a-și afirma autoritatea, directorii voiau să demonstreze poporului că erau într-un desăvîrșit acord cu generalii. În realitate, politicienilor le

era tare frică de armată, pînă într-atît încît nici nu îndrăzneau să-i dea ordine. Generalii trimiteau steagurile inamicilor și comunicatele despre victoriile lor, iar guvernul se împăuna cu această glorie. Singura lui grijă era ca războiul să continue, ca generalii și trupele lor să nu se întoarcă în Franța.

Existau și disensiuni politice. Regimul se simțea atît de puțin sigur, încît în interior se găsea în neîncetată stare defensivă. Talleyrand numea aceasta *„reanimarea spiritului public"*. Acesta era reanimat în diferite feluri, dar nici unul democratic. *„Directoratul executiv va înfrunta orice pentru a le asigura francezilor libertatea, constituția, proprietatea, liniștea și gloria... Republica va fi salvată"*. (Așa se vorbește la căpătîiul unui bolnav.) Era ea oare amenințată ? Am vrea să știm cu ce ochi privea Talleyrand aceste ședințe de reanimare a civismului republican. El participă la cea din 18 fructidor — 4 septembrie 1797 — fără să-și piardă din prestigiu.

Aripa iacobină provoca îngrijorare. Ea era mereu gata să reînceapă anul 1793. Directoratul dorea într-adevăr să exalteze virtutea revoluționară, dar nu dorea s-o practice cu nici un preț. În fața violenței celor rămași credincioși Comitetului salvării publice, trebuia să se ia în considerare o viitoare „epurare". (Pentru că despre asta era vorba.) Dar, pentru ca nimeni să nu rămînă în pagubă, Directoratul a deportat la Cayenne în preajma lui 18 fructidor un mare grup de regaliști, iar Talleyrand nu dezaprobă această acțiune. Își făuri din aceasta chiar un argument pentru a-i convinge pe doamna de Staël și pe Benjamin Constant de oportunitatea „epurării" iacobinilor. Fusese chiar însărcinat cu pregătirea spiritelor și a personajelor influente pentru această măsură, care risca să pară brutală. El izbuti măgulind sentimentele lor republicane. Astfel, Germaine, care era împotriva violenței, a aprobat violența de la 18 fructidor, pentru că ea fusese folosită împotriva ambelor tabere extremiste. Prietenii „micului glob" fură cu toții complicii arestărilor, deportărilor și... dispariției ireversibile a diferitelor persoane. O discuție în jurul mesei la Talleyrand acasă a fost întru totul favorabilă pregătirii spiritelor.

El a organizat un mare banchet la 18 august, la nici o lună după numire, la care Benjamin Constant a participat ca observator. La 2 septembrie, o nouă recepție ; prezenți : d-na de Staël, d-na Tallien și o anume doamnă Grand (s-o privim atent, căci era frumoasă, nu se sinchisea nici de epurație și nici de puritate și era indiană), d-na de Castellane, generalii Kléber, Bernadotte, Lannes, Augereau (el fu cel ce primi să organizeze lovitura), Berthier, Junot și alți cîțiva[1]. În acel moment, ei nu împărtășeau aceleași păreri, dar cînd Bernadotte povesti intrarea triumfală a francezilor în Milano în ziua de 14 iulie, cu Bonaparte în fruntea armatei, izbucniră aplauze unanime. Fu rostit un toast în cinstea Directoratului și Talleyrand avu grijă ca omagiul să fie adresat numai lui Barras, a cărui autoritate trebuia să fie recunoscută și întărită.

Două zile după aceea, la 18 fructidor, Carnot, Barthélemy și un număr de deputați iacobini din cadrul celor Cinci Sute, ca și al Consiliului Bătrînilor fură deportați la Cayenne. „Reanimarea" se desfășură minunat. În spa-

1 Ducesa d'Abrantès. *Histoire des salons de Paris.*

tele acestei acțiuni se afla o mînă pricepută, cea a lui Barras, și un creier plin de idei limpezi, cel al lui Talleyrand. Doamna de Coigny povestea astfel faptele : *„Iată ce înseamnă să ai în fruntea treburilor un om din lumea bună. Iată-l pe domnul de Talleyrand, care conduce Franța ca pe propria lui parohie, prin pastorale. Numai că cel ce le proclamă este un general, nu un mare vicar"*. Generalul era Augereau. În timp ce cetățenii în cauză erau expediați la Cayenne, Talleyrand juca whist. Un curier venea din cînd în cînd să-i șoptească cîteva cuvinte la ureche. Un nelămurit zîmbet de curtoazie îi înflorea pe buze. Urmărea netulburat jocul de cărți de pe masa verde. O altă partidă, marele joc al paiațelor Directoratului, se desfășura în acest timp fără el, dar o urmărea și pe aceasta, căci tot el îi stabilise regulile. Informatorii nu făceau altceva decît să-l asigure că acestea fuseseră respectate.

Încă din ziua de 19, doamna de Staël începuse să strige în gura mare și să tragă sforile pentru a înlesni evadarea prietenilor ei regaliști, spunînd peste tot că vinovatul era Talleyrand. Acesta a pus-o însă cu un singur cuvînt la locul ei, amintind că ea era complicea lui : *„D-na de Staël este cea care a pus la cale evenimentele din 18 fructidor, și nu pe cele din 19"*. Violentă, vorbăreață, ea își luă aerele unui șef de stat și începu să dispună de oameni și de instituții. *„Trebuie ca Bonaparte să profite de situație. Vreau să fie numit neîntîrziat director. Vreau să intre în Directorat împreună cu Barras, pe care-l păstrez. Sieyès, Talleyrand, Constant și el : republica va fi astfel desăvîrșit administrată"*. Ce ton ! Vreau, iau, păstrez ! Parcă ar fi fost republica Germainei. Ea îi trimite vorbă lui Bonaparte despre bunele intenții pe care le are în privința lui și îi garantează sprijinul hotărît al puternicilor ei umeri. Asta ca să știe... *„Ceea ce fac pentru el, interesul ce i-l arăt se datorează nopților în care triumfurile lui îmi tulbură ciudat visele ; sînt absolut sigură că între noi doi va exista o mare simpatie"*. Bonaparte se sinchisea prea puțin de somnul agitat al unei scriitoare. Nimic nu putea fi mai neplăcut pentru un om cu caracterul lui decît aceste complimente și acest ton protector. În ce privește posturile pe care ea i le rezerva, ele nu-l interesau deloc : el avea să-și ia singur locul dorit.

Epurația nu-i aduse nimic lui Talleyrand ; deși Carnot și Barthélemy lăsară două locuri vacante în Directorat, el nu obținu nici unul din ele. Aceasta însă nu-i potoli cu nimic zelul : trimise o nouă directivă ambasadorilor săi pentru a-i face să înțeleagă în ce fel trebuiau să prezinte guvernelor străine ceea ce istoria numește clar : „lovitura de stat de la 18 fructidor". *„Directoratul, prin curajul, lărgimea vederilor sale și secretul de nepătruns în care a fost pregătit succesul, a arătat că posedă în cel mai înalt grad arta de a guverna în momentele grele"*. Totul e o minciună ! Directoratul era laș și fără o viziune de perspectivă. Un singur cuvînt era adevărat : secretul polițienesc fusese bine păstrat grație lui Talleyrand. Tot lui îi revenea și meritul de a fi prezentat favorabil lovitura de stat, izbutind ca ea să fie acceptată în străinătate ca un eveniment în care legalitatea fusese încălcată doar pentru o clipă spre a fi reîntronată pentru totdeauna. Ce înseamnă o lovitură de stat izbutită ? Un palid fapt divers. Cele mai potrivite cuvinte le-a păstrat însă pentru informarea generalului Bonaparte, reținut în Italia.

Cizmele potcovite ale Directoratului

Regimul începuse să-i miroase lui Talleyrand a cadavru. Chiar de la prima şedinţă la care asistase Talleyrand, Directoratul executiv îi oferise un spectacol de neiertat. Carnot şi Barras se luară la ceartă, imputîndu-şi unul celuilalt dispariţia unui dosar ! Strigătele şi insultele înteţiră vrajba, făcîndu-i să-şi scuipe reciproc ura şi dispreţul în plin obraz. Carnot, ridicînd braţul, făcu deodată următorul jurămînt : *„Jur pe cuvîntul meu de onoare că nu-i adevărat ! — Nu ridica mîna* — îi strigă celălalt — *că o să picure sînge de pe ea !"*. Cuvîntul e îngrozitor si ai crede că e vorba de doi asasini care-şi evocă trecutul, aruncîndu-şi-l reciproc în obraz.

Tot înainte de 18 fructidor, aceiaşi Carnot şi Barras se luaseră din nou la ceartă pentru o semnătură pe care Carnot nu voia s-o dea. Barras îi reproşă din nou mîinile însîngerate. Carnot îl trată de aventurier şi imbecil. Barras sări : *„Să lăsăm vorbele goale, şi să ne răfuim chiar acum"*. Îşi scoaseră hainele şi erau gata să se ia la bătaie. Ceilalţi trei, urlînd ca şi ei, îi despărţiră. La Revellière-Lépeaux, care era cocoşat, ţipa cît doi oameni zdraveni, chemîndu-l în ajutor pe şchiop. Talleyrand rămăsese pentru moment încremenit, dar nici surd şi nici orb.

Uneori el era ţinta loviturilor celor cinci regi pe care revoluţia îi dăduse Franţei. Într-o zi voiră să se distreze şi-l chemară să dea raportul în faţa lor, cu uşile închise. Fu ţinut în picioare, în ciuda infirmităţii lui. Barras, fără a-i adresa un cuvînt, îl lăsă astfel un timp, ţintuindu-l cu o privire plină de bănuieli.

„Cetăţene — începu el pe un ton ameninţător —, *legătura dumneavoastră strînsă cu cetăţeanul Lagarde, secretarul nostru, ne produce îngrijorare şi aşteptăm să ne explicaţi motivele acestei legături"*.

Trebuie să arătăm că Talleyrand încercase să-l atragă în mrejele sale pe numitul Lagarde ; prin întrebări mieroase şi de o nevinovată gingăşie, căuta să afle ce se petrecea în şedinţele de care el era atît de frecvent ţinut departe.

Talleyrand nu scoase o vorbă, luă cu nepăsare o foaie de hîrtie şi-şi scrise răspunsul. Îl scrise deoarece conţinea cuvinte pe care monseniorul de Autun nu voia să le rostească nici în faţa celor ce le foloseau în mod obişnuit :

„Motivul este că, atunci cînd dumneavoastră daţi cu „sictirul", Lagarde spune numai „drace !". Au rămas descumpăniţi şi l-au lăsat să plece.

Altădată era luat peste picior, dar aceasta din vina lui ; îşi juca prea prost rolul de iacobin, care nu i se potrivea deloc. Şi atunci începea să exagereze, dîndu-le asigurări despre „devotamentul lui patriotic" şi afirmînd cu lirism republicanismul lui. *„Ei, dar se poate, monseniore* — îi spunea ironic Barras — *fără să fiţi obligat ?"* Dar şi asta aluneca pe spinarea lui flexibilă şi lustruită de monsenior ; esenţialul era să rămînă pe loc.

Rewbell era şi mai brutal. Talleyrand îl ura în tăcere, iar celălalt îl răsplătea însutit. Rewbell îşi dădea bine seama că victima era dezarmată. El se amuza privindu-l pe acest fost nobil şi monsenior tîrîndu-se în faţa lor şi nu pierdea nici un prilej pentru a-l pune în asemenea situaţie.

Rewbell aflase din gazete că Spania autorizase Anglia să facă comerţ cu coloniile ei din America. Bătu cu pumnul în masă pentru că ministrul

de externe nu informase Directoratul de *„această trădare"*. Era limbajul epocii, trădarea existînd peste tot. Regele Spaniei era un suveran independent şi nu trebuia să ceară domnului Rewbell îngăduinţa de a semna un acord comercial cu Anglia. Dar asta ar fi putut deveni pretextul unui nou război, de care cetăţenii erau întotdeauna dornici. Talleyrand, simţind primejdia unei furtuni, trimise un raport. Îi fu înapoiat cu remarca brutală : *„Prost. De refăcut mai amănunţit"*. Supus, monseniorul îl refăcu şi-l trimise din nou arţăgosului Rewbell. Furtuna se linişti.

Fu urmată însă de o alta, în plină şedinţă ; Rewbell puse mîna pe toate documentele provenite din strada Bac, le mototoli, le aruncă şi strigă privindu-l pe Talleyrand : *„Pentru mine, stilul dumneavoastră e vorbărie goală ; nu găsesc în el nici precizie, nici judecată. Concret ! Concret ! Iată ce uitaţi întotdeauna !"*

Se cunoaşte şi o altă scenă, şi mai umilitoare. Rewbell îi puse pe neaşteptate lui Talleyrand o întrebare la care acesta mărturisi că nu putea răspunde fără a reflecta şi, prevăzînd o explozie de mînie, ca să se apere, îi adresă irascibilului procuror de Colmar o enormă linguşire. Se scuză că nu era pregătit şi adăugă : *„Dar chiar dacă aş fi fost pregătit, nu m-aş crede în stare să susţin o discuţie cu cetăţeanul Rewbell, pe care toată lumea îl socoteşte primul cap al Europei în materie de diplomaţie şi administraţie"*. Acestea spuse, ceru permisiunea să se retragă pentru a reflecta. Călăul nu voi însă să-l lase din gheare şi-i replică : *„Dacă aveţi neapărat nevoie să fiţi singur pentru ca geniul dumneavoastră să devină fecund, am să vă procur eu un mijloc care să vă ferească de orice distragere"*. Şi, împingîndu-l, îl băgă într-un birou alăturat, unde-l ţinu închis timp de o oră. După aceea îi ceru din nou răspunsul. Talleyrand nu scrisese nimic şi se plînse de dureri de cap. Atunci, Rewbell, arătîndu-i uşa, îi spuse : *„Du-te şi te culcă, Basilio, poate ai febră !"*.

Aşa era guvernată Franţa în 1798 : războiul era în toi la graniţe, iar în interior bîntuia foametea, moneda era ruinată şi bandele de tîlhari cutreierau toate drumurile. Dar ce importanţă aveau toate astea, din moment ce Rewbell cucerise o asemenea victorie ? *„Vedeţi, cetăţeni, cîte parale face marele vostru maestru ?"* — le spuse el, adresîndu-se celorlalţi directori.

Se înţelege că Talleyrand şi alţi cîţiva doreau să îngroape acel „cadavru" care era Directoratul. Dar mult trebuie să mai fi ţinut la locul lui ca să îndure asemenea jigniri ! Se gîndi la funcţia de ambasador la Constantinopol. Apoi avu o altă idee : îi sugeră lui Bonaparte să-l izgonească pe Rewbell. Generalul se făcu că nu înţelege. El nu voia să scape numai de unul dintre directori, ci voia să-i lichideze pe toţi. Pentru moment însă, Bonaparte visa piramidele. Dar să nu dramatizăm ; Talleyrand a rămas pe loc şi n-a suferit peste măsură de pe urma urîtelor procedee ale Directoratului. Pentru el important era să trăiască după gustul lui şi să-şi ducă tîrîş-grăpiş politica pînă la atingerea scopului propus, care era tocmai descotorosirea Franţei de cei pe care îi servea numai ca să-i poată doborî mai uşor. Nu avea nici amor propriu, nici vanitate, ci se bizuia numai pe calcul şi pe certitudinea că le este superior celorlalţi şi că va supravieţui.

Merse pînă acolo încît îi făcu avansuri chiar duşmanului său Rewbell. Cînd se spune despre el că era flexibil, nu e o vorbă goală. Ne întrebăm dacă

nu simțea chiar o anumită plăcere foarte subtilă și foarte ascuțită participînd la un asemenea joc, care nu era decît o pervertire a orgoliului, adică o umilință inversată. El pîndea clipa în care ursul se va lăsa prins la mierea dulcilor lui cuvinte. Avu parte de o asemenea satisfacție în aprilie 1798. Directorii pregăteau alegerile pentru adunări. Importantă treabă ! Prima dată alegerile ieșiseră prost. O majoritate regalistă ! Acești aleși inadmisibili trebuiau curățați la repezeală. Talleyrand îi făcu în acest scop lui Rewbell o sugestie seducătoare și perfidă : îi spuse că în Anglia problema fusese rezolvată prin cumpărarea voturilor cu banii guvernului sau ai partidelor și că lucrurile mergeau strună, sistemul dînd rezultate foarte bune. Ticăloșie ! Directorii își acoperiră fața : corupția în Republică ! Mai curînd moartea ! Talleyrand înghiți cîteva insulte moderate. Apoi, ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat, cetățenii directori ajunseră, într-o atmosferă discretă, la împărțirea fondurilor secrete. Cu o binevoitoare condescendență îl lăsară pe Talleyrand să le împartă ; el procedă în conformitate cu dorința ascunsă a acestor virtuoși cetățeni, adică împărți în așa fel fondurile, încît alegerile să fie plătite de guvern.

Onoarea era salvată și alegerile aveau să iasă mai bine decît cele precedente.

Cu Consiliul Bătrînilor, Talleyrand avea legături mai bune. Celebrul Dupont de Nemours cunoștea încă din 1788 valoarea ministrului. Părerea lui merită să fie cunoscută : *„Actualul ministru de externe are multe și adevărate calități. Îmbină o gîndire limpede cu mult talent, cu un caracter hotărît și cu o mare dorință de a cîștiga opinia publică prin servicii valoroase"*.

Ceea ce sună altfel decît părerea lui Rewbell : *„Talleyrand este un mănunchi al tuturor flagelelor, prototipul trădării și al corupției. Este un lacheu pudrat al vechiului regim ; ar putea fi folosit cel mult ca lacheu de paradă, dacă n-ar fi șchiop, dar inima îi este la fel de bună ca picioarele"*.

Taleyrand nu se simțea dezgustat în locul acesta deocheat, pentru că avea o inimă puternică, dar situația lui devenea din ce în ce mai nesigură. Era amenințat pe față cu concedierea. Numai Barras îl mai susținea ; între ei existau înțelegeri tacite, pentru că erau amîndoi niște foști aristocrați. Mai fusese și acea scenă de neuitat a primei lor întîlniri, cînd cetățeanul director se prăbușise în brațele episcopului...

Talleyrand îl aștepta uneori pe Barras la poarta palatului Luxembourg, ascuns în fundul unei trăsuri. Barras ieșea din obositoarele ședințe ale Directoratului scîrbit de violența și de idioțenia lor. Talleyrand îl întîmpina și stăteau de vorbă în taină. Talleyrand era plin de seducție. Își asigura astfel sprijinul pe care vicontele de Barras avea să i-l acorde mai departe episcopului de Autun, monsenior de Talleyrand-Périgord.

Talleyrand ar fi dorit mult să fie director. Din nefericire, de fiecare dată cînd se ivea un loc vacant, acesta era ocupat de o nulitate. El insista pe lîngă Barras : *„Sînteți omul cel mai important al Directoratului ; sînteți capul și brațele acestui Directorat. Dacă aș avea fericirea să vă devin coleg, mi-aș face o glorie din a vă da în toate ascultare, ca un copil tatălui său"*.

Toate aceste frumoase insistențe rămaseră zadarnice. Îi fu preferat Neufchâteau, apoi Merlin de Douai ; cînd Neufchâteau a plecat, la 22 mai 1798, postul i-a fost suflat de un ilustru prieten al celorlalți patru, un anume Treil-

lard. Ministrul Prusiei se mira că Talleyrand izbutea să se mai mențină: *„Existența ministerială a lui Talleyrand este tot așa cum v-am zugrăvit-o, șubredă. Ar fi un fenomen de inteligență și de abilitate dacă ar reuși să nu cadă. În Directorat, toți sînt împotriva lui. Domnul Barras este singurul care pretinde că-i acordă înalta lui protecție, ceilalți directori, după cîte știu, nici nu-i adresează vreodată cuvîntul"*. Mai adăuga că nu toată lumea era convinsă de republicanismul lui Talleyrand. Și mai grav era faptul că singurul lui protector avea tot atît de puțină încredere în el ca și Rewbell, afirmînd că: *„Inteligența fără caracter nu-i bună de nimic"*. Frumoasă formulă în gura unui Barras! Din nenorocire pentru Barras, Talleyrand, cu toate că era „fără caracter", îi va dovedi că „unul bun de nimic" este încă în stare să dea pe ușă afară pe un cetățean director.

Dealtfel, în acel moment, Talleyrand era convins că-i venise rîndul să fie îndepărtat. Colegul lui, ministrul poliției, un anume Sottin, fusese destituit; Talleyrand nici nu-l cunoștea, dar îl socotea un imbecil. Trebuie să spunem că, în afara celor cinci perechi de cizme grosolane ale directorilor, pe care Talleyrand le lustruia cu cea mai servilă sîrguință de frica destituirii, el disprețuia și îi ignora pe toți trepădușii regimului, chiar și pe colegii lui. În cursul unui dineu politic la care participau tot felul de oameni, cineva vorbi lîngă Talleyrand despre destituirea lui Sottin. Talleyrand îl jupui de viu pe nefericitul debarcat: *„Este unul din acei bondari politici care strică harnicul stup al statului. Și apoi, acest domn Sottin, prin ce s-a făcut el cunoscut pînă-n prezent? Pe ce bază a ajuns ministru? Se spune că dansează bine. Tristă calitate pentru un ministru al republicii"*.

Este însă un trist spectacol să-l surprinzi pe Talleyrand în flagrant delict de bîrfeală. Fu pedepsit pe loc în timp ce continua: *„Și apoi, ce nume! De la Sottin la sot (prost) nu-i decît un pas"*. — *„Aveți dreptate, domnule, adesea între un prost și Sottin nu este decît un lat de masă"*, îi răspunse vecinul din față, care era tocmai domnul Sottin.

O punere la punct meritată.

Talleyrand îi face cu ochiul generalului Bonaparte

Încă nu se cunoșteau, dar își scriseseră. Din momentul în care Talleyrand luase în primire ministerul, la 28 iulie 1797, el îi scrise lui Bonaparte: *„Am cinstea să vă anunț, generale, că Directoratul executiv m-a numit ministru al relațiilor externe. Pătruns de teamă în fața funcțiilor, a căror primejdioasă importanță o simt, încerc nevoia să mă liniștesc la gîndul că gloria dumneavoastră ne va procura mijloace și înlesniri în ducerea negocierilor. Însuși numele de Bonaparte este un instrument care poate aplana totul.*

Mă voi strădui să vă transmit toate dispozițiile pe care Directoratul mă va însărcina să vi le fac cunoscute, iar Faima, care este calea dumneavoastră de comunicare, îmi va răpi adesea fericirea de a-i comunica acestuia în ce fel le-ați îndeplinit".

Ce formidabilă tămîiere!

Iată cu ce stil se ocupă un post și se leagă raporturi cu cei din jur atunci cînd te-ai format la Saint-Sulpice, ai făcut stagii la episcopatul din

Reims, la Versailles, în budoarele unor femei alese. Este stilul lui Racine, istoriograful regelui. Este și stilul scrisorilor pastorale ale monseniorului de Autun.

Bonaparte trase din acest mesaj aceeași concluzie ca și preoții din Saône-et-Loire : autorul era un personaj ieșit din comun. Se gîndi că de data asta există *cineva* în Directorat. Cînd Josefina veni în Italia să-l întîlnească pe Bonaparte, ea îi aduse noutăți de la Paris ; vizita ei a avut loc la 20 august 1797. Îi vorbi de Talleyrand, despre care discuta toată lumea : buna și proasta reputație a ministrului erau deja stabilite. Bonaparte scrise Directoratului pentru a-l felicita de alegerea făcută și lui Talleyrand spre a-i mulțumi pentru scrisoare : *„Alegerea pe care a făcut-o guvernul numindu-vă ministru al relațiilor externe face cinste discernămîntului său. Ea confirmă marile dumneavoastră talente, civismul purificat care vă animă și faptul că sînteți un om străin de rătăcirile care au dezonorat revoluția.*

Sînt măgulit să pot coresponda cu dumneavoastră și să vă ofer astfel prilejul de a vă convinge de stima și înalta considerație pe care vi le port. Salut și fraternitate. Bonaparte".

Din acest schimb de scrisori s-a născut o uimitoare aventură. Franța și Europa s-au angajat, fără știrea lor, pe un drum a cărui curbă sublimă și tragică o vor trasa acești doi oameni și care se va termina, într-o seară de iunie a anului 1815, în mocirla și sîngele de la Waterloo.

Pentru un cititor al epocii, fiecare cuvînt își avea tîlcul lui : *„civismul purificat"* însemna garanția sentimentelor revoluționare ale episcopului din Constituantă, expresia excluzînd orice bunăvoință față de regaliștii pe care Bonaparte îi masacrase la Toulon și apoi la Paris în fața Saint-Roch-ului. Un punct cîștigat. Este sigur că Talleyrand *„era dintre cei* -- cum scrie Pasquier în memoriile sale — *pe care-i înspăimînta în cel mai înalt grad ideea revenirii familiei Bourbon. El știa că trecutul lui nu se putea împăca cu aceasta"*. *„Străin de rătăcirile care au dezonorat revoluția"* exprima un echilibru : nici regalist, nici terorist. Al doilea punct bun în favoarea ministrului.

În *Memorii*, Talleyrand mărturisește că a recunoscut de departe *„în acest tînăr învingător, în tot ceea ce făcea, spunea și scria ceva destul de nou, destul de puternic, destul de abil și destul de cutezător pentru a-mi lega cele mai mari speranțe de geniul lui"*.

Nu erau decît speranțe. Care avea însă să fie realitatea ?

După obiceiul său, Talleyrand nu spune lucrurilor pe nume. *„Ceva destul de nou"* la acest tînăr general ! Ce înțelegea el prin asta ? Știm că Bonaparte ducea în mod strălucit războiul, dar îl ducea în folosul lui. Cîștiga victorii și apoi trata cu statele italiene sau cu Austria fără să țină seama de instrucțiunile guvernului. Semnînd la Bologna un tratat preliminar de pace cu marele duce al Toscanei, fără să ceară aprobarea Directoratului, ajunsese într-o situație de nesupunere fățișă ; la fel procedase și cu papa la Tolentino, la 19 februarie 1797 ; de asemenea, cu împăratul Austriei la Loeben la 18 aprilie și cu Veneția la 16 mai 1797. Toate acestea încă înainte de venirea lui Talleyrand în fruntea ministerului.

Delacroix îl lăsase pe Bonaparte să acționeze. Istoria nu a reproșat nimic acestei nulități, care nu a deranjat pe nimeni. Nepăsarea lui nu ruina decît Franța. Cînd Talleyrand îi urmă, el fu cel învinuit de lipsă

de autoritate. Cunoaștem condițiile în care lucra și natura relațiilor lui cu atotputernicii directori. Este adevărat că ministrul Talleyrand nu s-a impus în fața lui Bonaparte. El a făcut mai bine, sau poate mai rău : l-a împins pe acesta pe nesimțite spre nesupunere.

Dar în acest caz cine era cel slab ? Cetățeanul ministru Talleyrand, sau regimul în care se strecurase printr-o răsuflătoare și în care aproape că nu era tolerat ?

Talleyrand îi scria din nou lui Bonaparte după 18 fructidor : *„Parisul e calm, purtarea lui Augereau impecabilă, se vede că a fost la o școală bună* (tămîiere, școala fiind cea a lui Bonaparte. Acesta n-a vrut să ia asupra lui operația epurării. Îi mai mitraliase deja o dată pe parizieni la Saint-Roch. După vendemiar, un nou masacru ar fi compromis, fără îndoială, viitorul la care se gîndea generalul. Lăsase deci în seama „sabiei lui Augereau" corvoada ce-i fusese propusă). *Cîțiva teroriști au vrut să se agite la un moment dat. Un singur cuvînt rostit de Augereau cu hotărîre i-a aruncat înapoi la periferii, unde s-au liniștit. Am ieșit pentru o clipă din prevederile Constituției, dar sper că am reintrat în cadrul lor pentru totdeauna".*

Această ultimă frază reprezenta un semn cu ochiul de o ipocrizie fără seamăn. El știa că Bonaparte va înțelege că într-o zi va trebui să se renunțe la prevederile Constituției, pentru a nu se mai întoarce niciodată la ele. În ziua aceea, ei vor fi alături. Aveau amîndoi niște antene fine...

Scrisoarea din 8 septembrie este și mai interesantă. El îi acordă, într-un fel, depline puteri lui Bonaparte pentru a trata în Italia : *„Dacă în felul acesta noi vom avea ca frontieră Rinul, iar Veneția nu va mai aparține împăratului, va fi o pace demnă de Bonaparte".* Îi vorbea deja ca unui Cezar ! *„În ce privește restul, consacrați-vă planurilor dumneavoastră, căci ele vor avea cu siguranță caracterul de măreție și stabilitate pe care știți să-l dați tuturor lucrurilor".*

Fraza este profetică, iar pactul dintre cei doi încheiat. Talleyrand a simțit în Bonaparte omul care va scoate Franța din mocirlă.

Ce altă atitudine ar fi putut avea Talleyrand în fața lui Bonaparte ? La început fusese plin de indulgență față de acest tînăr, pe care nu-l cunoștea decît din comunicatele victoriilor și din textele convențiilor pe care le impunea și care inspirau cea mai sinceră admirație autorului celebrelor „scrisori pastorale".

Dar, chiar dacă ar fi vrut, s-ar fi putut el opune generalului și Directoratului ? Miniștrii regimului nu apăreau în fața camerelor, primeau ordine numai de la cei cinci cetățeni împăunați și poleiți care conduceau tot și nu erau ascultați de nimeni, în afară de miniștri, pe care-i revocau după bunul lor plac. Eroul nostru nu era deloc dispus să se sacrifice. La prima nesupunere, Rewbell nu l-ar fi iertat. Bonaparte făcea, pe de altă parte, tot ceea ce voia, pentru că Directoratul era prea laș ca să-și impună voința și pentru că tot el, Bonaparte, alimenta finanțele cu enormele despăgubiri de război încasate de la cei învinși. Prin urmare, Talleyrand transmitea ordinele guvernului pentru a se supune rutinei birocratice, știind însă foarte bine că Bonaparte făcea toate după capul lui, întocmai cum dorea și el, dealtfel, întrucît capul lui Bonaparte era infinit mai valoros decît cel al lui Rewbell. Îl informă în două rînduri pe general că Directoratul nu voia ca republica Veneția să fie cedată Austriei (23 septembrie 1797). *„N-am intrat în Italia*

ca să negociem popoare". Frumos principiu ; era în stilul Directoratului. La 17 octombrie, prin tratatul de la Campo Formio, la mai puţin de un an, Bonaparte oferea Veneţia Austriei. Ce-a făcut Directoratul, batjocorit în ultimul hal de generalul lui ? L-a rechemat ? L-a destituit ? Să ascultăm mai bine tămîierea ce urmează : *„Iată deci pacea încheiată, o pace à la Bonaparte. Vă felicit din inimă, generale ; îmi lipsesc cuvintele pentru a vă exprima tot ce simţim în acest moment. Directoratul este mulţumit, poporul încîntat. Totul e cît se poate de bine*".

Nici un cuvînt despre Veneţia sau despre nesupunere. *„Totul e cît se poate de bine*". Mai există, totuşi, şi un ultim paragraf : *„Vor mai fi unele văicăreli ale italienilor, dar nu-mi pasă*". (Dar cum rămîne atunci cu fraza despre „negocierea popoarelor" ?) Concluzia : *„Adio, generale pacificator ! Adio ! Prietenie, admiraţie, respect, recunoştinţă ; nu ştiu unde trebuie să mă opresc în această enumerare*".

În clipa în care a terminat de citit această scrisoare, generalul Bonaparte şi-a dat seama că are la Paris un aliat de prima forţă, dispunînd astfel în inima guvernului de atuuri mai puţin oficiale, dar mai sigure decît cele ale directorilor. Cei doi oameni se atrăgeau de la distanţă, se magnetizau, între ei circula fluidul unei complicităţi ascunse.

Bonaparte înţelesese atît de bine acest lucru, încît se gîndi să fie ales director împreună cu Talleyrand şi să preia puterea la 18 fructidor. Nu fu ales nici unul, nici celălalt. Talleyrand i-a trimis atunci o scrisoare foarte importantă, care însă s-a pierdut. Din răspunsul lui Bonaparte aflăm că el fusese decepţionat şi că voia să-l trimită pe Sieyès în Italia pe lîngă general. Sieyès trecea drept cel mai bun jurist al timpului, iar misiunea lui ar fi constat în elaborarea unei constituţii model pentru Republica Cisalpină. În gîndirea lui Bonaparte, preocuparea politică trecea atunci înaintea operaţiilor militare. Talleyrand notează la primirea acestei scrisori : *„Scrisoare lungă, îngrijită, în care voia ca eu să văd în el un alt om decît cel ce păruse a fi pînă atunci pe teatrul de operaţii*".

Talleyrand nu se înşelase : legislatorul, omul de stat lua locul militarului. Bonaparte a avut atunci ideea de a crea în Italia un preconsulat al cărui şef să fie el şi după modelul căruia Franţa n-ar avea decît să-şi copieze instituţiile. Talleyrand n-a crezut în acest plan şi a avut dreptate.

Dar în mintea lui Bonaparte luase naştere un alt plan şi mai himeric : voia să ocupe Corfu, Insulele Ioniîce, să elibereze Grecia de turci, să cucerească Constantinopolul şi să străbată Turcia şi Siria pentru a ajunge în Egipt, ţelul cuceririlor şi sediul imperiului său din Orient ! Luă astfel naştere visul Orientului. Bonaparte renunţă la Siria şi la Turcia pentru că italienii se arătară prea puţin entuziasmaţi să participe la războiul ce li se propunea. Talleyrand nu era nici el mai entuziasmat ca ei. Nu vedea de ce italienii trebuiau să fie mulţumiţi ca, în locul Austriei, să fie ocupaţi, bătuţi, izolaţi şi apoi supuşi de Bonaparte. Părerea aceasta a lui Talleyrand, care respecta drepturile oamenilor, dreptatea şi bunul simţ, îi atrase totuşi următoarea observaţie din partea lui Bonaparte : *„Văd din scrisorile dumneavoastră că porniţi de la o ipoteză greşită. Vă închipuiţi că libertatea poate îndemna la fapte mari un popor moale, superstiţios, ridicol şi laş*". Iată ce crede el despre poporul italian, pe care, ceva mai departe, îl tratează şi

de *„desfrînat"* [1]. Încă în scrisoarea din 7 octombrie 1797 îi califica pe italieni drept o *„naţiune lipsită de energie şi foarte laşă"*. Am fi bucuroşi să aflăm ce le aducea Bonaparte italienilor în materie de „libertate". O *„libertate"* întronată de o armată de ocupaţie. Visul oriental va deveni ceva mai tîrziu o realitate pentru Bonaparte, nu însă şi pentru Talleyrand.

În anul precedent, la 10 mai 1796, episcopul nostru scrisese : *„Ce om acest Bonaparte ! N-are încă douăzeci şi opt de ani şi şi-a făurit, prin război, toate gloriile, cea a păcii, cea a moderaţiei şi cea a generozităţii : a obţinut totul"*. Îi atribuia deja, în entuziasmul lui (sentiment rar întîlnit la personajul nostru), şi moderaţie, virtutea cea mai admirată de el. Prin aceasta, el acorda un mare credit micului general ! Şi tot pentru această moderaţie, semn de putere şi de inteligenţă superioare, îl elogie el în faţa Directoratului, atunci cînd guvernul i-a primit la 1 noiembrie 1797 pe generalul Berthier şi pe savantul Monge, care aduceau tratatul de pace semnat de Bonaparte la Campo-Formio. *„Veşnice mulţumiri trebuie să-i fie adresate Directoratului, care a ştiut să oprească la timp triumfurile sale..., care a simţit că adevărata măreţie este cea care se limitează la ea însăşi, adevărata forţă, cea care se stăpîneşte şi adevărata glorie, cea înconjurată de recunoştinţa naţională"* (Ducesa d'Abrantès. *Istoria saloanelor din Paris).*

Ne-am înşela dacă am lua aceste cuvinte drept simple linguşiri adresate Directoratului. Măgulirea cetăţenilor împăunaţi era poate primul lui obiectiv. Dar, de fapt, era vorba de o adevărată profesie de credinţă politică. Talleyrand elogia Directoratul pentru meritele pe care acesta nu le avea, dar pe care le posedau Bonaparte şi el însuşi. (Poate că i le atribuia cu prea multă grabă generalului.) Lauda era deci adresată lui Bonaparte, sie însuşi şi principiilor lor : *„adevărata forţă este cea care se stăpîneşte, adevărata măreţie este cea care se limitează"*. Două reguli de aur ale lui Talleyrand.

Arta de a lăsa impresia că nu faci nimic

„Eu care sînt leneş şi găsesc în aceasta o mare plăcere", a scris Talleyrand. Nimeni nu l-a contrazis. Acest mare voluptos a ştiut să-şi facă din lene o plăcere subtilă şi adîncă şi — cine ar fi bănuit ? — în acelaşi timp miraculos de profitabilă. Este vorba de o anumită lene — de felul celei a lui Montaigne, a lui La Fontaine şi a altor cîtorva... *„Să băgăm de seamă că nepăsarea este aici savantă, moliciunea studiată, iar uşurinţa este culmea artei..."* (Valéry). Au fost crezuţi leneşi pentru că aşa lăsau să pară. Ei socoteau că era de bun gust să pari la largul tău, disponibil, ca un om lipsit de orice obligaţie şi de orice griji. Aceasta era aparenţa plimbată de Talleyrand prin lume de la 1774 la 1838 şi care i-a adus reputaţia de om leneş.

La drept vorbind, în timpul cît a fost ministru în strada Bac, a fost foarte departe de a se surmena. Pe de o parte, pentru că era opus din fire oricărui efort violent şi pe de alta pentru că Directoratului îi era atît de frică de el, încît nu-i dădea de lucru. Directorii trăgeau sforile afacerilor între ei, iar miniştrilor le lăsau numai fleacurile. Chiar Delacroix, care

[1] Această insultă a fost reparată în 1812 prin elogiul pe care Napoleon l-a făcut batalioanelor de italieni pe care le tîrîse după el în Rusia.

prezenta toate garanțiile, n-a avut de luat niciodată vreo hotărîre; el redacta numai hotărîrile luate în consiliu.

Ambasadorul Prusiei scria: *„El* (Talleyrand) *nu este decît cu numele ministru al relațiilor cu străinătatea și nu se bucură nici de cea mai mică influență"*. Pentru că nu avea multe de făcut, nu făcea aproape nimic. Se purta cu toată nepăsarea de care era în stare și întîrzierea cu care rezolva problemele devenise proverbială. Ceea ce-i curios este că această încetineală a fost adesea favorabilă afacerilor. În timp ce Directoratul gîndea — dacă putem îndrăzni să ne exprimăm astfel — cu o grabă adesea vecină cu frenezia, lua hotărîri forțate și bruște, Talleyrand punea frîna. Lăsa să treacă, spunea el, *„primul șoc directorial"*. Își cunoștea bine oamenii: într-o zi, țipete și lovituri de pumn în masă, iar a doua zi, de frică, se ascundeau sub ea. Directorii ieșeau din ședințe roșii și obosiți; ei numeau aceasta muncă. Cunoscînd ideile fixe și neliniștile care le întunecau judecata, Talleyrand profită de ele pentru *„a îmblînzi redactarea"*, spunea el cu suavă nevinovăție, și a lăsa să doarmă problemele. Pentru el, așteptarea nu era niciodată timp pierdut. Ideile se maturizează, conflictele se sting, termenii se atenuează, contrariile se apropie. Mazarin spunea: *„Timpul și cu mine"*. Talleyrand, care semăna destul de mult cu vicleanul cardinal, repeta cu plăcere aceleași cuvinte. În marile și micile probleme, tot ceea ce este conceput fără o colaborare cu timpul îmbătrînește prost și repede. Talleyrand și Franța s-au format încet, cu acea răbdare a meșteșugarilor pricepuți, și nu prin lovituri de teatru geniale. Capețienilor le-au trebuit zece secole pentru a face o națiune; a fost nevoie cam de tot pe atîta pentru a se pune la punct un anume tip uman al cărui model era Talleyrand.

Cu toate acestea, el se plîngea că e ținut deoparte: *„Dacă ați ști cît de decepționat poți fi cînd te găsești într-o asemenea situație"*. Îi părea rău după „marile treburi"? La început, da. Dar, de cum l-a cunoscut pe Bonaparte, și-a dat seama că ele aveau să vină singure mai tîrziu. Generalul le purta în el, asta se vedea. Simțeai la el mireasma măreției. Talleyrand se temea chiar să nu se fi compromis prea mult cu acest sat al lui Cremene care era Directoratul. În *Memorii* se apără de imputarea ce i se făcea de a fi primit să servească acest regim mediocru, răspunzînd că nu acceptase decît din datorie, din spirit de sacrificiu, pentru a pune capăt josniciilor, greșelilor și ororilor acestui guvern. *„Trebuie să fim de acord că a refuza să acționezi în aceste zile de răsturnări înseamnă a da un sprijin în plus celor ce vor să distrugă totul. Ești silit să accepți nu pentru a servi oameni sau lucruri ce nu-ți plac, ci pentru a-i pune pe aceștia în slujba viitorului"*.

Scrise la douăzeci și cinci de ani după evenimente, aceste explicații provoacă zîmbete — dar nu rîsete —, pentru că limita dintre ceea ce este adevărat și ceea ce este mai puțin adevărat este atît de subtilă, încît dintr-o falsă explicație a lui Talleyrand merită să scoți întotdeauna părticica de adevăr pe care o conține. Să nu ni se spună că s-a sacrificat pentru a servi Directoratul, cînd știm foarte bine în ce fel au procedat el și doamna de Staël pentru a forța ușa lui Barras. Dar, odată ajuns acolo, după ce și-a făcut toate treburile, a frînat, ce-i drept, excesele, a potolit violențele și a pregătit viitorul unui regim mai bun (adică moartea Directoratului). Directoratul era doar un regim de tranziție, deja depășit și, prin urmare, lipsit de importanță. În politică, după părerea lui, interesează nu ceea ce există și e

trecător, ci ceea ce se va naşte din actualul regim pentru a-l forma pe cel de mîine : *„Ceea ce există azi are aproape întotdeauna mai puţină importanţă atunci cînd ne gîndim că acest azi produce ceea ce va fi mîine şi că, într-adevăr, pentru a ajunge undeva trebuie mai întîi să porneşti" (Memorii).* El a pornit deci cu Directoratul. O cale puţin glorioasă. Dar aceasta va fi atît de lipsită de importanţă şi va dura atît de puţin ! Pe drumul mocirlos al Directoratului l-a cunoscut pe Bonaparte ; el reprezenta viitorul, iar Directoratul era deja mort. Nu mai rămăsese decît să i se îngroape cadavrul pentru a se face loc viitorului. *„Trebuie să te pui întotdeauna în situaţia* — spune el — *de a alege între două partide".* Cînd fusese instalat în scaunul ros de carii al Directoratului, grija lui a fost să pregătească un scaun mai solid, care în mod inevitabil urma să ia locul celui destinat dispariţiei. A mai făcut ceva : a aşteptat. *„Nu-mi mai rămăsese după aceea altceva de făcut decît să eliberez paşapoarte şi să semnez vize".*

Este prea modest, pentru că a făcut mult mai mult decît ne spune, a apărat din răsputeri pacea, interesele Franţei şi ale Europei. El a îndrăznit să-i vorbească lui Rewbell de tratative cu Anglia. Celălalt, furios, a exclamat : *„De ce vorbiţi de pace cu Anglia ? Sînteţi singurul care poate propune o asemenea absurditate. Nu văd decît un singur mijloc de a-i oferi pacea, acela de a o umili şi subjuga".*

Este de necrezut ca unul dintre conducătorii statului să fie atît de lipsit de judecată, ca un stăpîn — aproape absolut — să fie gata să tîrască Franţa, ruinată, dezorganizată, sfîşiată, într-o campanie de cucerire a Angliei.

Talleyrand ştia foarte bine că politica lui de pace va fi combătută, deoarece războiul era singura cale de a se menţine pentru echipa aflată la putere. La Paris, aceste adevăruri elementare nu puteau fi spuse decît în taină. El le mărturisi într-o zi ministrului Prusiei, sub forma unei foarte interesante analize a stării de spirit publice şi a tendinţelor guvernamentale din 1798. *„După cum puteţi observa tot atît de bine ca şi mine, Franţa este o republică foarte tînără, care comite greşeli din lipsă de experienţă şi dintr-o nebunească ameţeală a tinereţii, iar războiul nu va face decît să perpetueze aceste greşeli şi să le extindă cît mai departe. De ce ? Pentru că starea de spirit actuală este favorabilă războiului, pentru că victoriile armatelor republicane au exaltat spiritul naţional şi pentru că meseria de soldat oferă posibilităţi şi avansări mai rapide şi mai pline de onoruri decît orice altă profesiune. Numai pacea poate potoli toate acestea şi readuce vechile obiceiuri".*

Talleyrand a mai avut meritul, în timpul acestei jalnice guvernări, de a fi negociat în condiţii paşnice şi perfect legale anexarea la teritoriul republicii a Mulhouse-ului şi a Genevei. Mica republică a Mulhouse-ului şi-a trimis deputaţi, tratatul a fost încheiat şi un vot unanim a confirmat unirea cu Franţa la 1 martie 1798.

Iată cum înţelegea el că trebuie făcută o anexiune — dacă trebuie făcută —, căci Talleyrand nu era partizanul anexării de teritorii şi va fi din ce în ce mai puţin partizanul lor pe măsură ce Franţa — sau cel puţin stăpînii ei — vor face din ce în ce mai multe anexiuni. Directoratul a creat republici satelite pe care le menţinea sub ocupaţie militară cu toate deplorabilele consecinţe ale acesteia : Republica Batavă, Romană, Elvetică, Part-

henopeană... Această politică n-a fost deci inaugurată de Napoleon, dar el a continuat-o cu strălucire pînă la rezultatul pe care-l cunoaştem.

Talleyrand, răspunzînd unuia dintre confraţii de la Institut care dorea să facă un raport asupra poziţiei pe care Franţa ar trebui s-o adopte faţă de popoarele pe care armatele ei le *„eliberaseră"* (sau *„cuceriseră"*, depinde de punctul de vedere), declară următoarele : *„Afirm că sistemul care tinde să aducă libertate naţiunilor vecine prin aplicarea făţişă a forţei este cel mai nimerit pentru a provoca ura împotriva ei şi a o împiedica să triumfe"*. Printr-o metaforă mai expresivă şi mai convingătoare, el îşi exprima astfel părerea asupra cuceririlor şi ocupaţiilor militare : *„Cu baionetele poţi face orice, dar nu te poţi aşeza pe ele"*.

Iată-l pe marele Talleyrand. Această atitudine denotă un cu totul alt respect al individului şi al naţiunilor decît cel al unui Rewbell, care voia *„să umilească şi să subjuge"* Anglia şi învinuia Spania de *„trădare"* pentru a avea un pretext de a-i „elibera" pe spanioli.

Aceste poziţii paşnice şi rezonabile ale lui Talleyrand erau cunoscute de guvernele străine. La 11 aprilie 1798, ministrul Prusiei scria regelui său : *„Am spus-o şi o susţin că numirea lui Talleyrand în acest important post de conducere a Franţei va pune capăt viitoarelor convulsii ale Europei"*.

Încă din 1798, Europa recunoscuse în el un european. Aceste speranţe, după cum ştim, au fost întotdeauna zădărnicite de Directorat. Tratativele de pace începute în septembrie 1797 la Lille cu Anglia eşuară.

Talleyrand socotea că, întrucît Franţa era condamnată să ducă război împotriva Angliei, trebuia întronată pacea pe continent. În acest scop îl rugă pe Bonaparte să se ducă la Congresul de la Rastadt, al cărui obiect era încetarea războiului cu Austria. Congresul bătea pasul pe loc, iar Talleyrand îi dădu lui Bonaparte următoarele instrucţiuni : *„...veţi pune delegaţia franceză în situaţia de a accelera mersul tratativelor, învingînd toate tărăgănelile diplomaţiei germane, aşa cum aţi făcut cu armatele inamice"* (21 februarie 1798).

El acţiona adesea fără ştirea directorilor sau chiar împotriva instrucţiunilor lor atunci cînd aceasta era în interesul Franţei. În asemenea împrejurări avură loc două întîmplări foarte neplăcute şi puţin glorioase pentru francezi.

La Roma, generalul Duphot, însoţind pe ambasadorul Franţei, Joseph Bonaparte (familia „eroului" începuse să-şi „plaseze" membrii în ministerul lui Talleyrand), fu asasinat în cursul unei răscoale. Ambasadorul Franţei nu era deci prea iubit de cetăţenii Romei. Pentru a-i pedepsi pe cei care nu ştiau să-i iubească mai mult pe ocupanţi, o armată comandată de Berthier ocupă Roma şi astfel, în umbra baionetelor, fu proclamată Republica Romană.

La 13 aprilie 1798, Bernadotte, ambasador la Viena, fu insultat de populaţia vieneză. El se întoarse la Paris şi ceru Directoratului, cu satisfacţie, reluarea ostilităţilor cu Austria, suspendate în timpul Congresului de la Rastadt. Talleyrand socoti că Bernadotte n-ar fi trebuit să plece de la post şi că tot lui îi revenea sarcina de a cere pe loc din partea austriecilor scuze şi o satisfacţie răsunătoare, adăugînd însă că *„războaiele ar fi prea frecvente dacă la fiecare jignire a unui ambasador am lua armele ca să-l răzbunăm"*. Apoi încheie, ca întotdeauna, printr-o lecţie de înţelepciune poli-

tică și de pacifism : *„Părerea mea este că Directoratul trebuie să dea în acest moment un mare exemplu de moderație pentru a spulbera greșita impresie ce și-au putut-o face unii despre moravurile și principiile lui politice"*.

Aceasta-l făcea să sară în sus pe Rewbell „cel războinic". Vedem deci că, dacă Talleyrand putea să se ploconească uneori dincolo de orice închipuire, știa totuși, în ceea ce era esențial, să spună deschis adevăruri aspre.

În sfîrșit, leneșul din strada Bac a mai efectuat o muncă enormă. A fost însărcinat să întocmească un *Tablou general al republicii în comparație cu toate celelalte state.* El avea experiența unor asemenea lucrări, iar raportul, de o sută de pagini, reprezenta un document remarcabil prin valoarea informației și a concluziilor lui. Pot fi întîlnite în el idei ca aceasta : *„O repet pentru că este un adevăr statornic : aliații nu pot fi păstrați decît cu grijă, stimă și avantaje reciproce"*. Or, Franța era izolată și ar fi avut mare nevoie de aliați, dar nici o țară din Europa nu era dispusă să-i fie aliată. *„Oricît de puternică este republica, trebuie să recunoaștem că ea inspiră mai puțin încredere decît respect"*. Crud adevăr al faptelor : Franța, cu cei treizeci de milioane de locuitori, bine grupați și instruiți din punct de vedere militar, era redutabilă pentru o Europă mai puțin populată și mai puțin unitară. Dacă-i dăm cuvîntului *respect* sensul pe care îl are aici, atunci putem spune că republica inspira *teamă.* Or, pentru Talleyrand, teama nu era un bun mijloc nici de a guverna și nici de a face să domnească pacea. Teama generează război. În pace se poate trăi numai dacă există o atmosferă de încredere. Franța *„trebuie să cucerească încrederea pentru a putea obține aliați adevărați și utili"*.

Conform obiceiului său, îi laudă după aceea pe directori pentru meritele care de fapt le lipsesc cel mai mult, ceea ce apare ca o ironie. În realitate, el o face pentru a-i determina prin acest șiretlic să acționeze în direcția dorită de el, ca și cum ei ar fi avut acele merite : *„În împrejurări hotărîtoare, republica a arătat întotdeauna o mare, o uimitoare moderație. Tratînd cu Prusia, cu Spania, cu Neapole, cu împăratul, ea n-a abuzat de puterea ei. Să evite deci să folosească forța și în situații mai puțin importante. Să fie constantă, abilă și înțeleaptă, astfel ca numele de mare popor, ce i-a fost acordat din admirație, să-i fie acordat și din încredere"*.

Un singur cuvînt domina totul : să facem *pace cu Europa.* Aceasta a fost una din ideile cele mai frumoase și cele mai înțelepte ale sfinxului din strada Bac.

Cum a putut oare un leneș de felul lui să facă față unor sarcini atît de diferite ? În cel mai simplu mod din lume : pentru a-și crea condiții să nu facă nimic, și-a alcătuit o echipă de excelenți colaboratori, care-i erau prieteni și care lucrau în locul lui.

Complicii lenei lui

Desrenaudes, Blanc d'Hauterive, Durand de Mareuil, La Besnardière ! Aceștia îl vor urma pînă la sfîrșitul vieții lor sau a lui. Și mai vorbesc unii de infidelitate ! De ce i-au rămas ei credincioși ? Pentru că și el era credincios. Au avut mii de prilejuri de a-l părăsi și n-au făcut-o. Au fost întot-

deauna generos recompensaţi. Dar aceasta n-ar fi fost de ajuns. În cursul unei cariere agitate ca a lui, ei au rămas statornici. Din interes ? Erau legaţi de Talleyrand pentru că, formaţi la şcoala lui, se bucurau de un mare prestigiu în sferele înalte ale administraţiei şi în cancelariile diplomatice străine. S-au făcut, probabil, multe încercări de a-i cumpăra, dar ei n-au cedat niciodată. Doamna de Chastenay a rostit aceste cuvinte crude : *„El şi-a păstrat amicii, dar, îndrăznesc s-o spun, aproape ca pe nişte cîini"*.

Acuzaţia n-avea alt obiect decît acela de a contesta diabolicului ex-episcop de Autun dreptul de a avea prieteni. Cu sau fără acest drept, faptele nu pot fi negate : a avut prieteni în persoana colaboratorilor săi apropiaţi, care i-au fost de un devotament uluitor. Toţi trei erau răspopiţi. Desigur că aceasta crea între ei o legătură deosebită. Mai erau însă legaţi şi prin munca lor comună în preajma lui Talleyrand. Iată ce scrie el cît se poate de limpede : *„În ministerul meu am pus întotdeauna pe alţii să lucreze mai mult decît am lucrat eu. Nu trebuie să te laşi îngropat sub hîrtii. Trebuie să găseşti pe cineva să le descurce. Trebuie puşi să lucreze cei harnici, şi atunci ziua va avea mai mult de douăzeci şi patru de ore"*.

Acesta este ecoul cuvintelor adresate de Choiseul lui Chanteloup. El uita să spună că, pentru a face pe alţii să muncească, trebuie să cunoşti mai bine decît toţi sarcinile încredinţate subordonaţilor, să cunoşti importanţa şi efectul lor, pentru a şti să le repartizezi. Trebuie, de asemenea, să fii superior celor care lucrează. Şi un alt merit şi mai rar : să-i faci să agreeze superioritatea celui ce-i conduce. Biografii procedează cu uşurinţă atunci cînd îl tratează pe Talleyrand de leneş. Ei uită tocmai ce-i mai important : talentul de a-şi organiza lenevia. Iată cum lucrau colaboratorii lui : Desrenaudes era redactorul lui preferat. Talleyrand vorbea în faţa lui, iar Desrenaudes fixa într-o primă formă ideile ministrului. Talleyrand revedea cele scrise şi le dădea o formă definitivă. Cu timpul, această strînsă colaborare le-a îngăduit să se înţeleagă şi din două-trei vorbe. Gusturile lor, formate de aceleaşi exerciţii şi aceleaşi texte, deveniseră identice. Desrenaudes avea un condei destul de bun şi era în stare să dea o primă formă faimoaselor „scrisori", „instrucţiuni" şi „circulare". Mintea lui Talleyrand îl inspira, iar Desrenaudes, avînd în cap melodia, elabora un proiect de cîntec. Nu mai rămînea după aceea decît de pus la punct cuvintele şi de predat documentul celor interesaţi. Acest fel de colaborare i-a determinat pe unii să afirme că Talleyrand semna ceea ce scria Desrenaudes. Aceasta era şi părerea lui Chateaubriand. Talleyrand modifica întotdeauna destul de mult, tăia ce era de prisos, atenua şi nuanţa pînă ce dădea textului un fel de dublu înţeles, obţinînd astfel un material în acelaşi timp limpede, cu reflexe schimbătoare şi lunecos, care trebuia citit cu multă atenţie. Cîte sensuri ascunse sub aceste reflexe ! Baronul de Vitrolles scria despre aceste ciorne : *„Cînd i se aducea scrisoarea cerută, el o citea cu atenţie. Dacă nu era pe deplin mulţumit, împăturea hîrtia şi o înapoia autorului, zicîndu-i : «Nu asta am vrut», sau «Încă nu-i destul de bine», sau chiar «Nu e tocmai ce trebuie» fără altă explicaţie. Atunci trebuia totul luat de la început pînă la obţinerea triumfalului : «Asta e»"*.

Înţelegerea dintre Talleyrand şi Desrenaudes a fost perfectă, cu excepţia unei singure împrejurări. Cînd Talleyrand, sub Consulat, l-a numit membru al Tribunatului, înţeleptul Desrenaudes, după cum observă şeful lui, fu

cuprins de *„o ușoară beție tribuniciană"*, beție care l-a împins să voteze împotriva proiectului ce-i fusese indicat să-l susțină. Talleyrand i-a atras atenția că asemenea capricii nu erau la locul lor. Celălalt, sub efectul aceleiași beții, îl răspunse : *„Ca tribun nu ascult decît de conștiința mea"*. Talleyrand l-a pus la locul lui : *„Findcă a venit vorba de conștiință, trebuie să-ți spun că n-ai fost numit în Tribunat pentru ea, ci pentru votul dumitale"* [1].

Ministerul era compus din două mari servicii : secția de sud și secția de nord. Secția de sud își avea birourile în prima curte, în strada Bac. Șeful ei era Blanc d'Hauterive. Remarcabil prin discreția sa și prin minunata sa conștiință profesională, el a lăsat o amintire neștearsă în instituție.

Aspectul lui sever era impunător. Talleyrand putea dormi liniștit. Se povestea următoarea întîmplare : într-o dimineață, domnul d'Hauterive intră, ca de obicei, în camera ministrului. Talleyrand nu dormea, ci se prefăcea doar că doarme, savurînd toată plăcerea situației : *„Principe, o scrisoare de la electorul de... — Ei și ? — Ar trebui să-i răspundem. — Cum, eu cu mîna mea ? — Da, principe, un elector... Asta-i curată tiranie ; cum să compun și să scriu în același timp ? — Da, principe. — Ei bine, d'Hauterive, eu am să scriu și dumneata ai să-mi dictezi"*.

Secția de nord era condusă de Durand de Mareuil, elegant, bine făcut, manierat ; era tipul diplomatului care poate fi văzut la teatru și chiar în unele cancelarii. Doamna de Rémusat, prietena lui Talleyrand, se amuza privindu-l și văzînd cît de mult își imita ministrul. Se înțelegea bine cu șeful, care n-avea nici un secret pentru el ; pe Durand de Mareuil îl luă Talleyrand cu el în Germania atunci cînd a trebuit să fie despăgubiți principii cu drepturi recunoscute. Talleyrand și-a reținut sume fabuloase din aceste despăgubiri, iar simpaticul lui colaborator a făcut la fel.

Blanc d'Hauterive și Durand de Mareuil, ca și Desrenaudes, desigur însă că mai puțin ca acesta, pătrunși și unul și celălalt de gîndirea și procedeele șefului, erau în stare ca dintr-un singur cuvînt, dintr-o simplă însemnare făcută de mîna lui să scoată un text în cel mai pur stil Talleyrand. Serviciul lui Durand ocupa etajul al patrulea al palatului ; o scară specială îi permitea să comunice cu biroul personal de la parter al ministrului și cu apartamentul acestuia de la etajul întîi. Cele două mici camere de la parter sînt și azi aproape așa cum le-a cunoscut Talleyrand, mai mult elegante decît maiestuoase.

Printre alte persoane din imediata lui apropiere se număra, de pildă, domnul Osmond, șeful de cabinet și secretarul lui particular. El se ocupa de afacerile particulare ale lui Talleyrand. Fratele lui era preceptor al copiilor lui Archambaud. Cel mai mare dintre nepoții lui Talleyrand, Louis, fiind cel mai înzestrat și desemnat ca moștenitor, fusese încredințat domnului de Champagny, ambasador la Viena. Talleyrand se simțea apropiat de el. Într-o scrisoare îl ruga pe Champagny să-l obișnuiască pe nepot cu munca și să-l țină departe *„de Paris, care este aproape tot ce poate fi mai rău pentru cei optsprezece ani ai lui"*. Vorbea în cunoștință de cauză și mai adăugă : *„Dacă are nevoie de bani, vă rog să-i dați și să-mi cereți mie rambursarea"*. Nu este sigur că frumosul Archambaud avea aceeași grijă de fiul lui.

[1] Trebuie făcută apropierea cu ultimoarele cuvinte ale lui Disraeli adresate unui tînăr deputat care crezuse de cuviință să voteze împotriva partidului său, urmînd îndemnul conștiinței : *„Tinere, ar fi trebuit să votezi cinstit, de acord cu partidul dumitale, și nu potrivit conștiinței dumitale, ca un aventurier"*.

Talleyrand descoperi într-o zi, citind un raport remarcabil scris, un tînăr secretar, La Besnardière. Se legă de el pe viață. Îl vom regăsi pînă la sfîrșit, infailibil și neobosit.

Într-un mic birou, separat de restul serviciilor, pe care-l vom numi biroul de presă, trei redactori pregăteau comunicatele pentru ziare ; aceștia erau : d'Arbelles, Lesur și un evreu englez, Goldsmith.

Lîngă intrare se găsea biroul financiar și de contabilitate, unde domnea domnul Bresson. Cînd Talleyrand voia să facă o plăcere unuia dintre colaboratori, se mulțumea să-i spună : *„Cred că ar trebui să-i faceți o mică vizită domnului Bresson"*. Asta însemna că era vorba de o majorare de salariu sau de o gratificație.

Mai avea alături de el, la minister, pe Tony Roederer, fiul senatorului și prietenului său de la institut, precum și pe un tînăr, Villemarest, care inregistra tot felul de mici murdării. El le-a făcut publice mai tîrziu într-o carte intitulată *Monsieur de Talleyrand*, care nu era un portret al acestuia, ci o caricatură. Este singurul om din echipă care l-a împroșcat cu noroi pe șeful lui. Un bibliotecar erudit și prețios sfătuitor, Lechevalier, și un modest funcționar, Charpentier, completau echipa. Charpentier a primit, în amintirea unui serviciu făcut, portretul lui Talleyrand pictat de Py, în 1809.

În sfîrșit, nu trebuie uitat nelipsitul Courtiade, valetul său, un fel de înger păzitor, servitor și prieten dintotdeauna al episcopului, încă din timpul exilului la Londra și al mlaștinilor din Massachusetts, care i-a rămas credincios toată viața. El este, fără îndoială, omul care, lucrînd în umbră și cu o discreție desăvîrșită, a făcut cel mai mult pentru stăpîn, pentru ca acesta să aibă răgazul necesar de a fi domnul de Talleyrand. Să nu-l uităm nici pe elvețianul solid, foarte maiestuos, care păzea poarta de intrare. El le anunța vizitatorilor : „Ministrul a plecat" pe un asemenea ton, încît nimeni nu mai insista. Începînd din 1802 își păstră aspectul, dar își schimbă formula : „Excelența-sa e plecată". Cînd ministrul a primit principatul Benevento, el o schimbă din nou : *„Alteța-sa serenissimă este plecată"*. Franța urma și ea cursul vremurilor. Se reveni treptat la formulele de politețe din trecut, se uită de cuvîntul „cetățean" și fu folosit cel de domn. Talleyrand, care-și încheia corespondența cu *„Salut și frăție"*, schimbă și el mai tîrziu formula în *„Am onoarea să vă salut"*.

Pentru a încheia enumerarea, vom pomeni și de maimuța care era piesa de decor a biroului de corespondență. Ea provoca veselia tuturor cînd o vedeau lipind scrisorile. Josefina a văzut-o și i-a cerut-o lui Talleyrand, care i-a trimis-o la Malmaison.

Cînd, la începutul Consulatului, și-a reorganizat ministerul, a întocmit, în cel mai îngrijit stil, un raport de o luminată competență asupra carierei de diplomat, asupra formării diplomatului și a calităților pe care acesta trebuie să le posede. Ar trebui citit în întregime, dar noi vom reține doar cîteva principii : *„În orice stat bine guvernat există un spirit propriu fiecărei ramuri de administrație. Acest spirit asigură unitatea, uniformitatea și o anumită energie în conducerea treburilor"*. Este întocmai ceea ce a realizat el în starda Bac. Chiar și în lipsa ministrului, acest *„spirit propriu"* ministerului său i-ar fi permis să funcționeze. Iată deci ceea ce trebuie realizat : stabilitatea și unitatea unui personal ales și pătruns de responsabilitățile lui. În ceea ce-i privește pe diplomați : *„Două feluri de calități intră în com-*

ponența spiritului și onoarei meseriei care face obiectul acestui text: calitățile sufletești și cele ale inteligenței". Să trecem peste dezinteresare, pe care el nu uită s-o recomande altora. În sfîrșit, el vorbește despre „*tot ce ține de abilitatea în arta de a trata afacerile*". În această privință, el știe foarte bine despre ce este vorba și este, poate, un lucru care nu se învață.

Ca în orice funcție, salariul este o chestiune importantă și el ne informează că în strada Bac un începător cîștigă 600 de franci pe an (500 000 de franci vechi), un secretar — 3 000 de franci, un ministru plenipotențiar — 6 000 de franci și un ambasador — 10 000 de franci. Cînd ministrul nostru primea 100 000 de franci drept „dulciuri", darul nu era deloc de neglijat și, întrucît știm că mai avea 3 milioane la Londra și la Hamburg, e de presupus, fără nici o teamă de a greși, că nu i-a realizat economisind din salariu.

Nu-i mai lipsea ministerului său decît să-și reia vechiul lui nume de „*Afaceri Străine*", pe care-l pierduse în 1794. Bonaparte nici n-a răspuns la cererea lui Talleyrand în acest sens. Nici el n-a insistat. De ce să se grăbească? Îi fu de ajuns să aștepte anul 1814 pentru a căpăta satisfacție.

Prinț în diplomație, el era prinț și într-un alt domeniu, în care nimeni nu-l putea egala și nici ajuta, acela al informațiilor. Arta de a face să ajungă la el cele mai tainice mărturisiri, de a sugera, de a se declara de acord cu alții pentru a-i liniști și a acționa astfel împotriva lor a provocat cînd admirație, cînd ura celor care îi observau manevrele și care au fost uneori chiar victimele acestora. Vitrolles, care nu este întotdeauna binevoitor, ne spune cum „lucra" Talleyrand, nu în birourile lui, ci printre oameni: „*Caracteristica conversației lui era finețea și grația. Cunoștea arta de a-și ascunde gîndurile sau relele intenții sub voalul străveziu al subînțelesurilor, cuvintele acelea care lasă să li se ghicească un sens dincolo de ceea ce vor ele să exprime. Era sarea cea mai fină a conversației de altădată, a acelor timpuri cînd ea forma singura ocupație a spiritului... El nu intervenea personal decît în caz de absolută nevoie*".

În societate vorbea puțin. Mulți oameni au fost încîntați de farmecul conversației lui, cu toate că nu l-au auzit rostind decît cîteva monosilabe. Dar unele din acestea nu puteau fi uitate. Astfel, pentru a nu se osteni să pronunțe numele celor trei consuli care tocmai fuseseră numiți: primul consul Bonaparte, al doilea Cambacérès și al treilea Lebrun, el n-a spus decît atît: „*Hic — Haec — Hoc*". Ceea ce se poate traduce prin: masculin (Bonaparte), feminin (Cambacérès, care avea înclinații pentru sexul tare) și neutru (pentru neînsemnatul Lebrun). E greu de spus mai mult în trei silabe. Pentru problemele serioase, depășea rar două sau trei fraze. Se poate vorbi mult despre un subiect profund? El vorbea puțin, dar după o îndelungată gîndire. Nu se amesteca niciodată în discuții, nici chiar în consilii. Era lucrul cel mai înțelept. A izbutit oare cineva vreodată să-și convingă adversarul? În loc să asculte și să caute să înțeleagă, fiecare se cufundă în ideea lui, se înflăcărează, se încurcă și mai rău în ea, exagerează, deci se prostește; el îi lăsa pe vorbăreți să vorbească. Cuvintele lui „*nu priveau niciodată fondul subiectului, de care nu se ocupa deloc, ci erau dictate de vreo intenție personală, vreun interes oarecare de a linguși sau de altă natură*".

El n-avea nici o încredere (ca și Napoleon) în „idei", în însuși fondul discuției. Duelurile oratorice rămîneau pentru el zadarnice și plicticoase, în afară de cazul cînd un schimb de cuvinte i-ar fi putut servi să-l încurce pe interlocutor.

A reușit să-și formeze un fel de curte din ambasadorii anumitor țări. Erau robii farmecului său. Deveniseră oamenii lui, fie prin cumpărare directă, fie prin intermediul cuiva. Organizau împreună partide de whist sau tablouri vivante, sau numai mici cercuri de conversație, în care el era fără asemuire. Cineva spunea că numai cei care n-au făcut în trăsură o călătorie în trei sau în patru cu Talleyrand nu puteau ști cîtă vrajă poate conține arta de a conversa. Acești ambasadori formau o rețea de informatori în slujba lui Talleyrand, fără îndoială unică în Europa epocii aceleia. Gallo, ministrul Neapolului, spiona celelalte ambasade, ministrul Saxoniei făcea la fel, Azara, ministrul Spaniei, găsea vechile monarhii atît de ridicole — începînd cu cea pe care o reprezenta chiar el —, încît îi repeta lui Talleyrand tot ce ar fi trebuit să păstreze numai pentru guvernul său. Luchesini, ministrul Prusiei, îl avea drept confident, iar Talleyrand îi dădea sfaturi bune. Printre altele și pe acesta : *„Îndrăzniți, îndrăzniți* — îi spunea el —, *în acest secol nu e nevoie decît de îndrăzneală ; pentru a domni asupra Europei, e nevoie de îndrăzneală"*. (Același lucru i-l va repeta neîncetat și primului consul.) Ministrul Prusiei îi scrise regelui său despre sfatul dat de Talleyrand, dar acesta nu ținu seama de el ; într-o zi, fraza avea să cadă sub ochii unui anume Bismarck, care va îndrăzni.

Obținea neînchipuit de multe informații din conversațiile sale cu femeile, iar uluitoarea lui memorie le înregistra pe toate. Se servea numai rar de ele, ca de o armă sau de o monedă secretă. Niciodată însă pentru a bîrfi.

Dispunea și de mijloace mai banale, dacă se poate spune astfel. Directorul poștelor îi furniza o mare cantitate de corespondență, mai ales aceea a celorlalți miniștri, a diferitelor ambasade. În Italia și în Germania, el punea în mișcare un anumit corp de jandarmi, care, deghizați în tîlhari, jucau încă de pe atunci foarte bine scene de „western", atacîndu-i pe curieri și trimițînd corespondența autorităților franceze de ocupație. Totul ajungea, în cele din urmă, în strada Bac. Apoi, obișnuia să profetizeze cu un aer sibilinic căderea cutărui prinț german sau o răscoală într-un oarecare stat italian, despre a căror existență secretă aflase pe aceste căi : toată lumea credea că era vorba de un oracol.

Mai dispunea, în afara birourilor, de o echipă de prieteni „afaceriști". Lui Talleyrand i-a plăcut întotdeauna lumea aceasta necurată a afacerilor, reprezentată de informatori, samsari, intriganți, aventurieri, inițiatori ai unor combinații în care el nu s-ar fi angajat niciodată, dar în care se strecura prin persoane interpuse. De la această echipă obținea nu numai informații, dar și venituri, precum și, fără îndoială, plăcerea oarecum vicioasă de a juca, de a-i manevra pe acești „șmecheri" fără morală, dar nu fără talent, și de a duce o viață de distracții. Privitor la acest aspect — neîndoielnic — al activității lui mai puțin curate, el rămîne mut. Din afaceri n-a mai rămas nici urmă, dar pe afaceriști îi cunoaștem.

Cel mai remarcabil, cel mai îndrăgit, cel mai elegant și, fără îndoială, cel mai pehlivan era Montrond, scumpul Casimir, cel de neînlocuit, conte de Montrond. El se însurase cu Aimée de Coigny, divorțată de ducele de Fleury.

Căsătoria lor nu dură însă multă vreme, pentru că atît domnul, cît şi doamna preferau libertatea. Montrond aparţinea lumii vechi, avea maniere frumoase şi toate elegantele obiceiuri ale vechiului regim. Avea, de asemenea, mult spirit şi era de o amoralitate atît de agreabilă, încît ea nu mira pe nimeni, deşi era totală. Încîntat de succesele acestuia, Talleyrand îl numea *„copilul Iisus al infernului"*. Era într-adevăr o expresie originală, demnă de un episcop. Montrond avea uşa deschisă ziua şi noaptea ; pentru el nu existau secrete. Şi dacă era lipsit de orice cinste, era, în schimb, discret şi devotat, ceea ce, la urma-urmei, reprezenta tot o anumită cinste. Într-o zi, vicontesa de Laval îi ceru lui Talleyrand să-i explice secretul îndelungatei lui prietenii cu Montrond. Talleyrand îi răspunse : *„Vreţi să ştiţi de ce am o oarecare simpatie pentru Montrond ? Pentru că are foarte puţine prejudecăţi"*. La care, Montrond, jignit poate de cuvintele „o oarecare" şi „puţine", replică : *„Dar eu, doamnă, ştiţi de ce-l iubesc pe Talleyrand ? Pentru că n-are nici un fel de prejudecăţi"*.

Talleyrand îl folosi în misiuni secrete şi în organizarea petrecerilor discrete ; în sfîrşit, ei jucau în aceleaşi tripouri. Totuşi, legătura lor provoca uimire. Doamna Hamelin, pe care am întrezărit-o într-un rol de „elegantă excentrică" şi care a fost ani de zile amanta lui Montrond, îi reproşa acestuia că-l iubeşte prea mult pe Talleyrand. Montrond o linişti în felul în care o putea face un personaj din *Legăturile primejdioase : „Dar, doamnă, cine poate să nu-l iubească ? E atît de vicios !"* Talleyrand, ca să nu-i rămînă dator, spunea : *„Este cu siguranţă omul cel mai deştept din lume. N-are de fapt nici avere, nu primeşte nici un salariu, cheltuieşte 60 000 de franci pe an şi n-are nici o datorie"*.

În strada Bac mai veneau şi alţii, tot atît de primejdioşi, dar mai puţin simpatici. Astfel, fostul episcop de Orléans, pe care Talleyrand îl determinase să depună jurămînt pe constituţia civilă a clerului (cu puţin aur, domnul de Autun pescuise cîteva suflete de felul ăsta). Jarente de Senac d'Orgeval, un exaltat, în stare de orice pentru zece ludovici, care făcuse de toate în afară de bine. Un anume Radix Sainte-Foy completa cu cinste trupa : avusese înainte de 1789 funcţia de trezorier al contelui d'Artois şi fusese condamnat la spînzurătoare pentru un faliment fraudulos ; scăpase datorită revoluţiei, supravieţui Terorii şi acum se menţinea la suprafaţă navigînd în apele tulburi ale Directoratului şi avînd ca port de bază cabinetul ministrului din strada Bac, unde era primit cu braţele deschise pentru diferitele servicii pe care le făcea. Să nu-l uităm, dintre familiari, nici pe faimosul Ouvrard, bancher — dacă vrem să-i dăm un titlu —, posesor al unei averi imense. El s-a ataşat de Talleyrand în perioada întunecată dintre întoarcerea acestuia din America şi instalarea lui în strada Bac, adică tocmai pe timpul cînd alerga după doi ludovici. În perioada acestor alergături, Talleyrand urcase împotriva curentului, ca un ţipar, pînă la izvorul de unde lua naştere bogăţia, adică pînă la Ouvrard. Bancherul recunoscu în Talleyrand un confrate nefericit şi îi dădu unele sfaturi privitoare la speculaţii. Mai tîrziu, Talleyrand îi furniză bancherului informaţii de la ministerul său. Talleyrand nu uita niciodată serviciile trecute, mai ales cînd i se plăteau în numerar cele prezente. Acest lucru credem că se înţelege din cele scrise de Ouvrard : *„L-am cunoscut bine în societate şi mi-a arătat o mare bunăvoinţă, păstrată şi mai tîrziu, cînd a ajuns la putere"*. În 1798 nu mai era

vorba doar de cîţiva ludovici. Cum putea fi sărbătorit în mod demn neasemuitul învingător din Italia, cînd n-aveai pentru trai decît *„treizeci şi şapte de mii de miriagrame de grîu ?"*

Secondat de asemenea oameni, Talleyrand a dus la apogeu „arta de a nu face nimic".

„În afaceri, reproşurile făcute pentru încetineală mulţumesc toată lumea", scrie el cu ironie. Cei care le fac *„capătă un aer de superioritate"*, iar cei cărora li se adresează, *„un aer de prudenţă"*. După Talleyrand, „încetineala şi prudenţa" sînt cele două virtuţi ale diplomatului. Toţi ambasadorii care se prezintă la post ar trebui să recitească sfaturile date de el lui Andréossy, care urma să reprezinte Franţa la Londra : găsiţi întotdeauna motive temeinice pentru a amîna pe cît posibil răspunsurile ce vă sînt cerute şi mai ales nu luaţi niciodată o hotărîre, chiar dacă ea pare foarte simplă. Ludovic al XIV-lea răspundea adesea : *„Am să văd"*. Ei bine, nu vă grăbiţi ! Prudenţa aceasta lipsită de grabă ar putea să pară insuportabilă. Dar în frumoşii ani de armonie cu „Şeful", ea s-a dovedit a fi întotdeauna de folos Consulatului şi Imperiului, în afară de cazurile cînd impetuozitatea imperială n-a ţinut seama de ea, ceea ce uneori s-a întîmplat. Talleyrand spunea spre sfîrşitul vieţii : *„Împăratul Napoleon, care era un om de acţiune, mi-a fost întotdeauna recunoscător pentru că întîrziam executarea dispoziţiilor lui, dîndu-i astfel timp să renunţe la hotărîri luate în pripă"*.

La el, încetineala n-a însemnat însă niciodată neglijenţă. Nu putea suporta neglijenţa, indiferent de formă, nici în îmbrăcămintea sa, nici în ţinuta sa sau în munca sa şi nici chiar în lenevie, care-şi avea şi ea reguli de organizare şi de disciplină.

Lumini şi umbre ale unei întîlniri care a schimbat totul

Bonaparte sosi la Paris la 5 decembrie 1797. Se instală în strada Chantereine, într-o casă pe care şi-o cumpărase şi în care a cunoscut-o pe soţia sa, Josefina de Beauharnais. Fu vizitat de Barras chiar în seara sosirii. Lumea era grăbită... Cei de la putere se îndesau să facă curte generalului. În schimb, a doua zi de dimineaţă, Bonaparte fu cel ce trimise un ofiţer de ordonanţă la cetăţeanul ministru al relaţiilor externe pentru a-i cere o audienţă. Talleyrand, încîntat de această grabă, îi răspunse generalului că-l aşteaptă la orice oră. Bonaparte se prezentă în strada Bac în ziua de 7, la ora 11. Doamna de Staël se grăbi şi ea să fie de faţă. Mai erau prezenţi navigatorul Bougainville şi alte cîteva persoane. Bonaparte intră. Ce surpriză ! Un tînăr mic de stat, foarte slab, cu obrazul palid, cu părul negru, lung şi neondulat, lăsat pe frunte, cu trăsături fine, chiar tăioase, severe şi marcate de oboseală, nasul uşor acvilin, buzele foarte subţiri şi o bărbie proeminentă. În sfîrşit, sub sprîncenele subţiri, dar bine desenate, ochii... Nişte ochi de culoare deschisă, înfundaţi, ascunşi sub pleoapele vineţii, ochi pătrunzători şi dominatori, care-i fascinau şi-i fulgerau pe cei ce îndrăzneau să înfrunte această privire, care lăsa să se ghicească o fire voluntară,

orgoliu şi geniu. Trupul lui subţire era încordat, gesturile scurte şi repezi; toată forţa acestei fiinţe părea concentrată în privirea ei jupiteriană.

Ce eveniment această întîlnire! Două lumi, două specii străine una de alta se întîlneau, se uneau — întemeiau mai bine zis o căsnicie — într-un moment de cotitură a istoriei. Atraşi unul de altul încă dinainte prin inteligenţă, ei se plăcură de la prima vedere. A fost o pasiune izvorîtă din raţiune. Numai banii şi Franţa i-au mai inspirat lui Talleyrand un entuziasm atît de pasionat. Ca toate pasiunile, chiar şi cele trăite la rece, aceasta a avut şi ea începuturi ameţitoare. După aceea...

În ziua aceea, Talleyrand a fost fascinat. Să-l ascultăm vorbind despre începutul acestei idile, ale cărei consecinţe vor fi mai grele pentru noi, francezii şi europenii, decît cele ale dragostei dintre Antoniu şi Cleopatra: *„La prima vedere mi s-a părut că Bonaparte are o figură încîntătoare. Douăzeci de bătălii cîştigate stau atît de bine tinereţii, unei priviri frumoase, paloarei, unui fel de sfîrşeală...“*

E uimitor. Parcă am auzi-o pe Fedra în momentul cînd îi apare Hipolit:

„Ce mîndru şi statornic şi dîrz în faţa sorţii,
Cuceritor de inimi, frumos cînd îl priveşti,
Aşa precum sînt zeii, aşa precum tu eşti“.

Talleyrand este „bătrîn“, are patruzeci şi patru de ani. „Dîrzul Hipolit“ n-are decît douăzeci şi opt, precum şi „tinereţea“, „paloarea“, „sfîrşeala“ eroului prea încărcat de glorie... În timp ce contemporanii găseau urîte, sau cel puţin ciudate, slăbiciunea, înfrigurarea stînjenitoare din privire şi nervozitatea lui, ele părură, totuşi, frumoase ochilor atît de pătrunzători şi de necruţători ai lui Talleyrand: *„Douăzeci de bătălii cîştigate stau atît de bine tinereţii“*... În greacă ar fi trebuit să scrie Talleyrand micul său poem pentru a-i da un ton just şi întreaga-i profunzime. Tînărul general îl apăru încoronat de nimbul gloriei şi purtător a ceea ce pentru un jucător depăşeşte valoarea tuturor bunurilor de pe pămînt: norocul! Bonaparte cîştiga mereu. Era alesul destinului. Cel mai raţional, cel mai pozitiv dintre filozofi trebuia să se plece în faţa faptului: cînd Bonaparte arunca zarurile, ieşea întotdeauna careul de aşi. Purta în el o rază a divinităţii victoriilor. Talleyrand se înclină adînc, de astă dată în mod cu adevărat sincer.

Bonaparte îşi dădu îndată seama de noua lui izbîndă. Fu tot atît de mîndru de a-l învinge pe Talleyrand pe cît era acesta de încîntat de a fi învins. La drept vorbind, asupra cui triumfa acest mic corsican, care cu douăzeci de ani mai înainte alerga prin măracinişuri? Şi Bonaparte avea unele motive să fie surprins în faţa cetăţeanului ministru, care nu semăna cu nimeni altcineva din guvern şi nici chiar din întreaga Franţă a anului 1797.

El descoperi deci acest personaj, care-l domina cu statura lui înaltă, fără însă a-şi da aere de dominator. Superior şi calm, armonios şi nu lipsit de o oarecare moliciune, cu toate că se ţinea foarte drept, avea un aspect mai curînd unduios decît ţeapăn. Era opusul micului Bonaparte. Gesturile sale erau elegante, încete şi rotunde. Avea un glas plăcut, adînc şi muzical. Toată această amabilitate venea însă foarte de sus. Neschimbat de vremuri, părea ieşit chiar atunci din biroul lui Choiseul sau din camera de toaletă a doamnei Du Barry. Ochii îngheţaţi, limpezi şi goi dădeau impresia că nu văd nimic, pentru a nu lăsa nici pe alţii să citească ceva în ei. Faţa, de o

paloare lăptoasă, netedă, fără barbă și înțepenită într-un zîmbet nedesluşit de paradă, nu exprima altceva decît o nepăsare politicoasă. Nasul, puțin ridicat, care ar fi apărut cam prostesc pe orice altă față, reprezenta însă, în acest caz, singura trăsătură mai caracteristică, ce scotea la iveală într-un fel destul de provocator obrăznicia mereu trează a personajului. Pentru a-l primi pe general, Talleyrand nu crezuse de cuviință să imite pe ceilalți cetățeni ai regimului și să se costumeze ca o maimuță savantă. Era îmbrăcat ca un gentilom, într-un costum de mătase, gri ca de obicei, cu pantofi cu catarame și ciorapi albi. Nu se mișca din loc, fiindcă îi venea greu să meargă, dar mai ales fiindcă îi era penibil sentimentul că mersul lui era urît ; cu o putere de voință exercitată încă din copilărie, el se ținea țeapăn. În loc să șchiopăteze, șontîcăind, cum i-a reproșat Chateaubriand, ca un bun suflet de creștin ce era, el izbutise să pună la punct, printr-un efort dureros și neîntrerupt, un fel de mers legănat care-l făcea nu să meargă, ci să alunece pe parchet printr-o mișcare savantă și ciudată, destul de neliniștitoare. Acest mare senior aparținea acelei *„specii"* pe care Bonaparte o întrezărise doar, pe care uneori o brusca, dar pe care o admira și o invidia în sinea lui. Îl privi deci pe urmașul șchiop al conților Périgord și observă că, printr-un tur de forță admirabil și deloc vizibil, acest mare senior își transformase infirmitatea în eleganță.

Se retraseră să discute un moment între patru ochi : *„Am intrat în cabinetul meu. Această primă convorbire a dovedit din partea lui cea mai deplină încredere.* (Sîntem îndreptățiți să credem că pentru a-l seduce pe Bonaparte, la rîndul lui, și el și-a desfășurat toată arta incomparabilei lui conversații.) *„Mi-a vorbit cu multă bunăvoință despre numirea mea la Ministerul Relațiilor Externe și a insistat asupra plăcerii de a coresponda cu o persoană de altă specie decît directorii"*.

Bonaparte nu era cu totul neinformat despre grosolanele umilințe pe care Talleyrand era obligat să le îndure în guvern. Aluzia era deci o discretă măgulire și trebuie să-i fi plăcut acestuia. Era vizibil că Bonaparte căuta legături și afinități cu această „specie". Îi vorbi despre unchiul lui Talleyrand, arhiepiscopul. Cetățeanul ministru l-ar fi lăsat cu plăcere pe unchi să zacă acolo unde era. Bonaparte nu-l evocase însă decît pentru a-l compara cu propriul său unchi, arhidiaconul Fesch ! A fost oare Talleyrand încîntat de această apropiere dintre un biet arhidiacon din Corsica și un Talleyrand-Périgord, arhiepiscop-duce de Reims și prim pair al Franței ? Puțin interesează. Farmecul idilei făcea ca totul să fie plăcut.

Existau destule legături între ei. Prima era revoluția, fără de care nu s-ar fi întîlnit niciodată și care-i ținea uniți pe ruinele ei. Printr-o întîmplare și mai curioasă, ei își datorau cariera aceluiași om, lui Barras, „regele depravaților", cum i se spunea în popor. Talleyrand îi datora acestuia postul, iar Bonaparte, galoanele și soția. Barras, sătul de Josefina, o aruncase în brațele lui Bonaparte și-l căsătorise cu ea. Nunta avu loc la 9 martie. La 3 martie, Napoleon primise din partea fostului amant al soției sale titlul de general comandant al armatei din Italia : acesta a fost darul de nuntă făcut de Barras fostei sale metrese.

Îi mai unea și o altă legătură : dezgustul pe care îi-l provoca Directoratul și ura împotriva excesele din 1793.

În ochii unuia, ca și în ai celuilalt, Franța merita mai mult decît regimul pe care, dealtfel, cu greu îl suporta. Talleyrand suferea văzînd în ce hal de degradare ajunsese țara iluminiștilor. Dragostea lui pentru Franța n-avea, dealtfel, nimic comun cu naționalismul burghez și cu atît mai puțin cu șovinismul iacobin. El nu dorea ca ea să domine celelalte națiuni, să le cotropească teritoriile și să intervină în politica lor internă. El iubea Franța făurită de strămoși, ridicată pe culmi de filozofi și de revoluția din 1789, pentru că era patria unei civilizații potrivite cu vederile lui. Singura superioritate visată de el pentru Franța era aceea pe care i-o dăruiseră marii ei oameni și Declarația drepturilor omului, exprimînd strălucirea spiritului și a limbii franceze. În ce privește atitudinea față de celelalte națiuni, ea trebuia să însemne respectarea frontierelor și a regimurilor lor politice, oricare ar fi fost ele ; pe plan financiar și economic, el preconiza solidaritatea țărilor europene ; principiul pe care ar fi voit să-l vadă dominînd era acela ca Franța să-și conducă propriile ei activități nu împotriva intereselor celorlalți vecini, ci în armonie cu ele și fără rivalitate economică, generatoare, în scurt timp, de război. Negocierile bine conduse și înțelegerea intereselor adînci, prevăzute pe o lungă durată, ar trebui să ducă, după el, întotdeauna la un acord. Solidaritatea intereselor europene era, în ochii lui, o realizare împiedicată numai de prejudecăți, de pasiuni vulgare și de rivalități dinastice ; realitatea aceasta era negată doar de neînțelegerea faptelor. Întrucît el nu se lăsa tulburat nici de prejudecăți, nici de elanurile mulțimii și nici de bunele sau relele intenții ale Habsburgilor și ale Bourbonilor, își păstrase mintea liberă pentru a vedea în ce parte se afla interesul general al Europei, adică acela al păcii. Bogăția, libertatea și dezvoltarea artelor reprezentau recompensa unei asemenea politici de pace.

Această concepție de politică externă trecuse neobservată de Directorat. Talleyrand, crezînd că și Bonaparte înțelegea tot astfel lucrurile, i se dărui așa cum nu se mai dăruise nimănui pînă atunci.

Din nenorocire, era o eroare la mijloc. Bonaparte nu avea să devină discipolul lui Talleyrand, deoarece el nu înțelegea să devină discipolul nimănui. El era Cezar. E lesne de priceput de ce în 1798 Talleyrand s-a putut hrăni cu asemenea iluzii. Crezuse că vîrsta, experiența, prestigiul originii, abilitatea sa și cunoașterea Europei și a lumii, care-i lipseau lui Bonaparte, ar fi putut să-i dea suficientă autoritate în conducerea politicii externe și în inspirarea politicii economice și financare a unei Franțe revenite la ordine, putere, bogăție și pace, datorită noului zeu al victoriei și al norocului. Dar o asemenea idee — dacă poate fi numită idee ceea ce nu era de fapt decît bunul simț aplicat la guvernarea unui stat, o asemenea idee îl interesa pe Bonaparte tot atît de puțin ca și oricare alta. Talleyrand fusese sedus nu numai de geniul lui Bonaparte, ci și de aspectul liniștitor al personajului. Dacă ar mai fi nevoie și de alte dovezi ale geniului acestui tînăr general, am putea aduce în sprijin și faptul că izbutise să-l înșele ca nimeni altul pe Talleyrand. El îl liniștește pe ministrul relațiilor externe, pentru ca acesta, la rîndul său, să liniștească temerile guvernului ; știa el ce bun agent propagandist putea găsi în Talleyrand. Ce făcuse autorul masacrului de la Toulon atunci cînd aflase de lovitura de stat din fructidor ? Se indignase într-un mod foarte virtuos și republican împotriva folosirii forței.

Baionetele în serviciul ilegalității, vai ce oroare ! Iată scrisoarea lui din 19 octombrie 1797 : *„Energia nu trebuie să fie însoțită de fanatism, nici principiile de demagogie și nici severitatea de cruzime. Este o mare nenorocire pentru o națiune de 30 de milioane de locuitori să fie obligată, în secolul al XVIII-lea, să recurgă la baionete pentru a-și salva patria. Soluțiile violente dovedesc întotdeauna vina celor ce fac legile"*. Ultima formulă este excelentă : este o formulă în cel mai pur stil Tălleyrand. Cum ar fi putut oare Talleyrand să nu-l iubească pe acest tînăr plin de geniu, la care regăsea propriul lui fel de a gîndi ?

Confidenților săi italieni, de care se servea pentru a-și crea un proconsulat, Bonaparte le vorbea cu totul altfel despre democrația din Franța. Dar pentru francezii sosiți în Italia, el făcea pe cetățeanul general. Cînd era întrebat ce va face după victorie și încheierea păcii, răspundea : *„Am să mă retrag și am să lucrez pentru a merita intrarea în Institut"*.

Talleyrand reținu această frază, care era un remarcabil instrument de propagandă, și o reproduse în discursul lui de la Luxembourg. Institutul oferi neîntîrziat un fotoliu generalului, care, mulțumindu-i, îndrăzni să spună cu o nevinovăție dezarmantă : *„Sînt onorat de voturile distinselor persoane care compun Institutul. Știu bine că, înainte de a le ajunge un egal, voi rămîne încă multă vreme elevul lor"*. Modestia aceasta întări considerabil reputația de republican integru a generalului. Ah, în sfîrșit, acesta nu era ca ceilalți și nu exista în nici un caz riscul de a-l vedea punînd mîna pe putere. S-a lăsat rugat să primească chiar un fotoliu la Institut, iar cînd a luat loc în el, de emoție, se înroșise tot. Ne revine, fără voia noastră, un vechi ecou : *„Comediante ! Comediante !"* Cum ar fi putut Talleyrand să nu fie sedus ? Regăsea la Bonaparte propriile sale idei despre pace, despre inutilitatea și primejdia cuceririlor și a supremației militare. *„Adevăratele cuceriri, singurele care nu provoacă păreri de rău sînt cele obținute împotriva ignoranței. Îndeletnicirea cea mai onorabilă și cea mai folositoare a națiunilor trebuie să fie aceea de a contribui la răspîndirea cunoștințelor omenești"*. Aceste înțelepte cuvinte nu lăsau în nici un caz să se întrevadă trăsnetul războiului. „Ideologii" erau în al nouălea cer și buna Germaine delira : generalul nostru n-a ieșit din școala de război, ci din Enciclopedie. Iată ce scria Garat, un om al regimului (candoarea lui Bonaparte îl cucerise și pe el) : *„Văzîndu-i gusturile simple și modeste, dragostea pentru singurătate, pasiunea pentru arte și științe, nu sîntem oare îndemnați să credem că e vorba de un filozof care se smulge o clipă studiilor îndrăgite pentru a învinge, revenind după victorie să se cufunde în ele cu și mai multă încîntare ?"* [1]

Talleyrand fusese fermecat de profunda asemănare dintre gîndirea lui și aceea pe care credea că o descoperă la Bonaparte. Pe atunci, el nu putea ghici puterea de asimilare a inteligenței tînărului general, care, într-o clipă, captă toate gîndurile, toate tendințele lui Talleyrand, devenind, pentru nevoile cauzei sale, asemănător acestuia.

Cînd Taine scrie despre Bonaparte : *„Nici una dintre convingerile politice și sociale care influențau atît de mult pe oamenii din acea vreme n-aveau o înrîurire asupra lui"*, cuvintele acestea i se aplică în aceeași măsură și lui

[1] Vezi Louis de Villefosse et Janine Bouissounouse. *L'opposition à Napoléon* (Flammarion, 1969).

Talleyrand. Este atitudinea mintală pe care Nietzsche o atribuie „supraomului" : deplina libertate față de convingerile care-i stăpînesc pe ceilalți.

În remarcabila lucrare a lui Emile Dard consacrată lui *Napoleon și Talleyrand*, în care se analizează temeinic începuturile legăturilor lor, subliniindu-se confuzia inițială care avea să falsifice întregul joc al acestor două personaje excepționale, există următoarea formulă izbitoare : *„Este o imprudență ca oamenii să se iubească înainte de a se cunoaște"*. Este una din rarele și, totodată, cea mai teribilă dintre imprudențele comise de Talleyrand. S-au iubit mai întîi. S-au descoperit abia după aceea și numai atunci s-au putut cunoaște unul pe celălalt. Talleyrand a măsurat prea tîrziu imensitatea prăpastiei ce-l despărțea pe Napoleon de tînărul pe care cetățeanul-ministru al Directoratului îl iubise sub numele de Bonaparte. În realitate, între ei doi nu exista nici o comunitate de gîndire. Bonaparte nu credea decît în ceea ce găsea în el însuși. Gîndirea lui ținea mai mult de „inspirație" decît de meditație.

Bonaparte a depășit tot ceea ce așteptase Talleyrand de la el. Tînărul erou nu aparținea nici unei specii cunoscute de Talleyrand, deși acesta cunoștea toate speciile omenirii ; Bonaparte nu semăna decît cu el însuși. El nu putea fi măsurat, înșelînd astfel chiar puterea de măsurare a lui Talleyrand ; el nu proceda după nici o rațiune, înșelînd astfel toate raționamentele. Talleyrand, și aceasta a fost una din slăbiciunile lui sau, dacă vreți, una din limitele sale, socotea că toate geniile, ca, de pildă, cel al lui Descartes sau al lui Newton, erau constituite din calcul și metodă și că tot ceea ce scăpa controlului rațiunii purta pecetea ineficacității și ridicolului, pe scurt a prostiei. Bonaparte se înfășura în umbre. Din multe puncte de vedere, era un erou romantic. Mare cititor al lui Ossian, el se simțea îmbarcat pentru un destin miraculos, aflat sub semnul fatalității și i se întîmpla adesea să vorbească ca un Ruy Blas sau un Lorenzaccio. Ascultîndu-l, am putea crede că-l auzim pe Byron : *„Ce înseamnă viitorul ? Ce înseamnă trecutul ? Ce sîntem noi ? Ce fluide magice ne înconjoară și ne ascund lucrurile pe care vrem să le cunoaștem mai mult ? Ne naștem, trăim și murim înconjurați de miracule"*.

Pentru Talleyrand, toate astea erau delir curat, tocmai lucrurile care merită cel mai puțin să fie luate în serios, pentru că asemenea întrebări rămîn întotdeauna fără răspunsuri satisfăcătoare, iar cele care se dau țin mai mult de basmele doicilor. *„Ce-i viitorul ? Ce-i trecutul ?"* Nimic mai de prisos decît această metafizică vulgară.

Iată deci cine erau, de fapt, acești doi oameni reciproc fascinați de admirație. În această nemaipomenită idilă a două inteligențe, dintre care una, supraomenească, a dominat-o pe cealaltă și a transformat-o — vremelnic — într-un instrument al ambiției sale, în imensa umbră lăsată în urma lor de acești uriași ai istoriei pot fi ghicite toate dușmăniile, toate ciocnirile care-i vor opune în cursul vieții. Divorțul se strecurase între ei chiar din clipa primei îmbrățișări.

Procedară ca și cum între ei n-ar fi existat această breșă și fiecare rămase ceea ce era : Bonaparte tînăr, înfierbîntat, purtat înainte de geniul său triumfător, hotărît să aplice lumii decretele lui fulgerătoare ; Talleyrand, deja matur, un fel de sfinx bătrîn ieșit din negura vremurilor, avînd gură de aur și răspîndind înțelepciune, în timp ce din partea lui nu se aștepta

nimic altceva decît scamatorii cu cărți și cu voturi menite să trimită republica în miraculoasa lume a tăcerii, la umbra baionetelor.

O pată întunecoasă apăru în desfășurarea acestei prime întîlniri : Bonaparte de-abia o salută pe doamna de Staël, îi întoarse spatele și se întreținu îndelung cu Bougainville, care îl cuceri. Germaine amuți de surprindere și durere. Își făcuse atîtea planuri cu acest general al „ei" ! Este adevărat că și ea vorbise pe seama soției lui. E de presupus că atît Josefina, cît și Bonaparte erau la curent cu acest lucru. Doamna Bonaparte o găsea pe Germaine urîtă și pedantă, iar Germaine, la rîndul ei, spunea : *„Cineva care gîndește și se poartă ca Josefina n-ar trebui să fie soția, ci menajera unui erou. Ce discuții duc între ei ? Ea-i vorbește lui de toalete, iar el ei de bătălii"*.

Relațiile se înveninară. Talleyrand trebui să aleagă între cei doi și el alese pe cel norocos, însă trădarea prieteniei făcu mult zgomot.

Cum trebuie ascuns geniul pentru a liniști temerile guvernului

Directorilor le revenea obligația de a-i face o primire demnă învingătorului din Italia. N-au făcut-o cu dragă inimă, dar era o necesitate, pentru că ei își mai păstrau fotoliile numai datorită victoriilor și prăzilor de război ale generalului. Le era frică de el, dar poporul îl adora și aștepta să i se facă eroului onoruri triumfale. Cetățenii directori erau într-o situație critică : pe de o parte dorința poporului, pe de altă parte, teama de general.

Ca în orice împrejurare în care nu știau cum să procedeze, făcură apel la Talleyrand, din moment ce tot aveau fericirea de a dispune de el. Barras încredință deci episcopului sarcina (care ar fi trebuit să revină ministrului de război) de a organiza sărbătorirea generalului victorios. Instrucțiunile date de director lui Talleyrand trădau încurcătura, josnicia, teama și îngîmfarea cetățenilor directori : *„Nu generalul, ci negociatorul păcii și mai ales cetățeanul va trebui să fie lăudat și scos în evidență cu prilejul acestei sărbători. Vă recomand acest punct de vedere. Știu că aveți tact. Laudele să fie îndreptate în acest sens, colegii mei, mai ales, fiind speriați și nu fără oarecare temei, de gloria lui militară, care nu trebuie umbrită, ci pusă în lumină și condusă"*.

Cine ar fi putut umbri gloria lui Bonaparte ? Discursul unui politician ? E ridicol. Să fie pusă în lumină ? Ce neruşinare ! Avea ea oare nevoie în strălucirea ei de cele cîteva lumînări prăpădite ale Directoratului ? Ea strălucea în soarele aprins al Italiei și-și trimitea razele asupra întregii Europe. Talleyrand răspunse cu un aer nevinovat și compătimitor, folosindu-și cît mai bine viclenia : *„Știu eu ce-nseamnă militarii, cetățene director"*. Barras ar fi putut să se întrebe ce înțeles avea acest răspuns, ca și zîmbetul ce l-a însoțit și reverența de curte care i-a urmat. Talleyrand se retrase cu spatele și aștepta o clipă înainte de a pleca definitiv, apoi, învăluindu-și fraza într-o gravitate bisericească, spuse : *„Mă duc să reflectez asupra ordinelor pe care mi-ați făcut cinstea să mi le dați ; ele vor fi executate întocmai. De altfel, v-am înțeles, cetățene director"*. Acest „v-am înțeles" ar fi trebuit

să-l cutremure pe iacobinul îmbogățit. Totul va fi executat. În primul rînd, ordinele cetățeanului-director ; apoi va fi executat însuși Directoratul.

În dimineața aceea mohorîtă a zilei de 10 decembrie 1797, curtea de onoare a palatului Luxembourg i-a îngăduit lui Talleyrand organizarea unei primiri suficient de demne pentru învingătorul de la Campo-Formio. Spectacolul avea și cîteva laturi ridicole, dar nu din vina regizorului ; ele proveneau numai din costumația directorilor și a oamenilor lor, precum și din fanfaronadele acestora. Era singurul lor mijloc de a impresiona publicul. În arhitectura nobilă și severă a vechiului palat, luxul acela părea ieftin. Și totuși această mascaradă reprezenta Franța. Directorii își îmbrăcară mantiile lor roșii și aurii, din care le ieșeau capetele sprijinite pe niște uluitoare gulere de broderie albă : ai fi putut crede că sînt puși în ghips pînă la urechi. Sub mantia roșie, un frac albastru încărcat cu aur, o vestă de mătase albă, încărcată și ea cu aur, o centură — dar ce spun ? —, o enormă eșarfă de mătase albastră înnodată în jurul taliei, apoi pantalonul scurt de mătase albă cu multe franjuri de aur și pe deasupra vestei un centiron brodat și el tot cu aur. Ce de aur ! ce de aur ! în fața acestui popor sărăcit. Pentru a face să țipe și mai tare albastrul, centiroanele erau de un roșu aprins. Deasupra plana pălăria, în vîrful căreia se legăna un penaj tricolor de struț. Pentru a completa această mascaradă demnă de o paradă de bîlci, rîuri de panglici, în pachete întregi, ici-colo, mai ales la picioare, la care se putea admira un adevărat vîrtej de panglici albastre. Urmașii lui Robespierre se înfășurau în mătăsuri pînă la glezne. Talleyrand era și el deghizat asemenea celorlalți. În *Memorii* s-a ferit cu grijă să-și laude costumul. La urma-urmei, se obișnuise și el — și ne-a obișnuit și pe noi — cu tot felul de travestiri.

Cei cinci directori sclipitori înaintară în curte salutați de bubuitul de tunuri. Între două salve înfricoșătoare, ei se opreau, în timp ce muzica intona „melodii dragi republicanilor". Strofele lirice se înălțau ca niște imnuri barbare ce aminteau de masacre și rîuri de sînge. Cortegiul împăunat ajunse astfel pînă la piciorul altarului patriei. În spatele altarului se înălțau statuile sacre : Libertatea, Egalitatea... și Pacea. Un fel de a cinsti divinitățile absente ca oricare altul. Ceea ce bătea la ochi erau nenumăratele drapele cucerite de Bonaparte de la inamici : ele purtau numele unor victorii foarte concrete. Penele Directoratului încetară să mai atragă atenția atunci cînd mulțimea descoperi buchetul de victorii. Acesta era decorul în care organizatorul sărbătorii va introduce vedeta zilei și o va face să joace rolul cel mai greu pe care l-a jucat vreodată. Întrucît însă vedeta era un tot atît de genial actor în teatrul politic pe cît era de genial ca strateg și ca negociator, ea va obține un uriaș succes, care-i va deschide și cea mai uluitoare carieră din istorie. Încercarea aceasta trebuia să izbutească. Singur, probabil că ar fi dat greș : orgoliul și felul lui de a fi repezit l-ar fi pierdut. Să urmăm însă sfaturile regizorului și totul va merge strună.

În timp ce directorii se instalau pe tronurile lor aurite din fața altarului, mulțimea era legănată de valurile unei simfonii cîntate în surdină. Deodată, un vuiet acoperi muzica. Tot Parisul striga : *„Trăiască Bonaparte ! Trăiască republica !"* Bieții oameni împreunau în gîndul lor numele generalului și republica ! În această dezlănțuire ametitoare, vedeta își făcu intrarea în curte. Procesul-verbal ne spune că Bonaparte înainta *„calm și mo-*

dest". Astfel fusese învățat să se poarte. În mijlocul zorzoanelor și al vacarmului, al strălucirii aurului, al mătăsurilor, al săbiilor și al loviturilor de tun, el înainta singur, mic, subțirel, într-un frac cenușiu fără galoane, fără penaje și atît de modest, încît Franța nu-l mai văzu decît pe el. Și-l văzu mare. Pentru popor, Bonaparte păru că întruchipează eroii republicani, virtuoși și modești, despuiați de orice prestigiu exterior și de orice ambiție : un adevărat mic slujbaș însărcinat să adune victorii și pe care-l trimiți la locul lui după ce a completat lista acestora. Era minunat ! Acest tînăr isteț a făcut guvernului și poporului impresia pe care trebuia s-o facă pentru a le înlătura îngrijorarea. Datorită sfaturilor lui Talleyrand, el le apăru tocmai opusul celui ce era în realitate.

Înainta însoțit de o strălucită escortă : lîngă el pășea generalul Joubert, iar în urma acestuia, la o anumită distanță, impresarul vedetei, Talleyrand. Acesta căuta să pară cît mai șters, pentru a nu fi bănuit că el era cel ce pusese la cale toată reprezentația. Trebuia cu orice preț să nu se poată bănui că devenise mentorul tînărului general. Simpatia pe care i-o purta lui Bonaparte era amestecată cu un sentiment de protecție, căci în jungla Directoratului preafericitul general trebuia să se teamă de orice, chiar și de moarte. Unii biografi n-au văzut în uimitoarea apropiere a acestor două personaje decît o asociație de interese și ambiții, un fel de tîrg pe o treaptă superioară. Aceasta însemna să reduci totul la o formulă elementară : interesul mai presus de toate. Nici unul, nici celălalt nu puteau fi cuprinși într-o formulă, oricare ar fi fost ea. Ambiția, lăcomia, orgoliul, viclenia lor, în sfîrșit, tot ce li se poate imputa are proporții nemăsurate, dar... prin anumite laturi ale ei e străină de preocupări meschine și de calcule. Să recunoaștem că interesul și ambiția își vor regăsi, în alianța lor, întregul și importantul loc la care aceste monumentale vicii aveau dreptul. Dar în ziua aceea, o singură flacără le încălzea inimile : dragostea pentru o Franță pe care o doreau foarte puternică și foarte nobilă. Alianța lor o va reînsufleți. Împreună se simțeau în stare să redea patriei primul loc. În ziua aceea, ei făcură un tainic legămînt.

Trebuia să se vorbească poporului și, întrucît trebuia elogiat un general fără să se pomenească de victoriile lui, această însărcinare fu încredințată lui Talleyrand.

„Cetățeni directori, am onoarea să-l prezint Directoratului executiv pe cetățeanul Bonaparte (nici vorbă să-i pomenească titlul de general), *care aduce cu el ratificarea tratatului de pace încheiat cu împăratul. Aducîndu-ne această dovadă sigură a păcii, el ne reamintește fără să vrea de nenumăratele miracole care au dus la un atît de mare eveniment* (nedoritele victorii sînt ascunse prin perifraze, însă aluzia la ele fusese făcută). *Dar îl asigur că în această zi voi trece sub tăcere tot ceea ce în viitor va constitui un punct de onoare în istorie și va stîrni admirația posterității ; voi adăuga chiar, pentru a-i satisface nerăbdătoarea lui dorință, că această glorie, care aruncă asupra Franței o atît de mare strălucire, aparține revoluției*".

Iată deci un lucru liniștitor pentru temerile cetățenilor directori și ale celorlalți cetățeni : Bonaparte însemna revoluția, victoriile lui, ale căror nume nu îndrăzneau să le rostească, reprezentau gloria, o glorie iacobină.

Generalul acesta, căruia Talleyrand se străduia cu atîta grijă să-i menajeze modestia, nu suporta decît cu greu o aluzie la triumfurile lui. Văzîndu-l atît de mărunt şi de cenuşiu, cine ar fi putut crede că el nu era cel mai inofensiv şi mai neînsemnat dintre cetăţeni ? Comedia izbutise : bănuielile Directoratului fuseseră adormite, iar poporul îşi striga entuziasmul nu pentru victorii, ci pentru pace. Domnul de Talleyrand lucrase cu dibăcie : Bonaparte îşi începea cariera în calitate de pacificator. Continuarea cuvîntării nu măgulea nici ea orgoliul lui Bonaparte ; ar fi însemnat să i-l redeştepte şi să-i compromită tot viitorul. Jocul lui Talleyrand era mai subtil, el servea ambiţia generalului şi-i deschidea o cale care, nefiind cea mai plină de strălucire, era însă cea mai şireată şi cea mai sigură, iar Bonaparte înţelesese aceasta. Tînărul corsican cu sînge fierbinte se lăsase de bunăvoie despuiat de admirabilul său titlu de general comandant al armatelor din Italia, titlu care ar fi trebuit să-i fie recunoscut în public, şi îngăduise să fie numit „cetăţean". Juca o carte cîştigătoare. Iar el o ştia. *„Şi cînd mă gîndesc — exclamă Talleyrand — la tot ceea ce a făcut ca să i se ierte această glorie"*. Episcopul ştia să găsească expresiile republicane la modă : *„gustul acesta antic pentru simplitate care-l caracterizează"*. Pentru a-i linişti cu desăvîrşire pe toţi, el îl arătă pe Bonaparte drept un om preocupat de studii, un om de cabinet, şi, pentru a fi pe placul tuturor, îl transformă în acelaşi timp în matematician şi poet. Să ne gîndim la *„dragostea lui pentru ştiinţele abstracte, la acel sublim Ossian care pare că-l desprinde de pămînt"*.

Iată încă ceva care urma să ne convingă şi mai bine de modestul lui civism : *„...toată lumea cunoaşte adîncul lui dispreţ pentru strălucire, pentru lux, pentru fast, aceste meschine ambiţii ale sufletelor de rînd"*. (În gura lui Talleyrand, aceste cuvinte nu sînt lipsite de umor, iar dacă o cunoşteai pe Josefina, soţia acestui mic cetăţean cenuşiu, ideea renunţării la lux lua un uşor accent ironic, pe care bietul public nu-l pricepea. Cît de bine îşi jucau rolurile cei doi cumetri !) Talleyrand merse chiar mai departe şi, pentru a înlătura şi ultimele bănuieli ale celor ce ar fi avut îndrăzneala să-l ia pe Bonaparte drept militar, el exclamă : *„Ah ! Sînt departe de a mă teme de ceea ce ar putea fi numit ambiţie. Simt că vom fi obligaţi să-i pretindem într-o zi să se smulgă din liniştea studiosului său adăpost. Întreaga Franţă va fi liberă, dar e posibil ca el să nu fie niciodată liber"*.

Fraza aceasta e extraordinară. Chateaubriand vede în ea o profeţie. El amestecă supranaturalul în orice. Nu-i vorba de nici o profeţie. E vorba doar de o adîncă judecată. Dacă în loc să repetăm tot timpul că Talleyrand e fals, viclean, hrăpăreţ, l-am examina mai mult şi l-am asculta fără patimă şi cu perseverenţă, aşa cum proceda şi el cu cei din jur ca să descifreze caracterele oamenilor şi limbajul faptelor, am avea unele şanse să-l putem descifra şi noi pe el — şi după aceea l-am insulta mai puţin.

În momentul acela, el nu făcea pe profetul, n-avea o viziune a viitorului, ci pregătea acest viitor, aşa cum îi pregătise pe francezi pentru întîlnirea cu Bonaparte.

Fraza a putut fi spusă pentru că strecurase în ea cuvîntul de ordine : *„Franţa va fi liberă"*.

Şi avusese dreptate, în afară de un singur amănunt : Franţa îşi va pierde cu totul libertatea. Restul avea să se realizeze însă întocmai. Talley-

rand nu citea în globuri de cristal sau în stele, el citea în inimile și gîndurile prinților și ale popoarelor, ale generalilor și ale cetățenilor directori.

Bonaparte, nemișcat și timid, asculta. Fu, totuși, măgulit de noblețea tonului și de aerul de grandoare al oratorului. Răspunsul lui fu scurt. Ultima frază e abil ticluită : e vagă (Talleyrand îl inițiase oare în arta exprimării nebuloase ?), promițătoare, generează neliniște și se pierde în imensitate : *„Cînd fericirea poporului francez va fi așezată pe cele mai bune legi organice, întreaga Europă va deveni liberă"*.

Cuvintele acestea dezlănțuiră o furtună de aclamații. Auditorul nu voia să înțeleagă, voiau doar să asculte glasul, să privească chipul și, dacă e posibil, să atingă mîneca omului care semnase pacea. Delirul cuprinse strada și întregul oraș.

Apoi vorbi Barras. Vorbi mult și sentențios. Un torent de cuvinte tocite, lipsite de suflet și de culoare. El plictisi auditoriul, iar mulțimea, în plictiseala ei, își dădu seama că vorbitorul reprezenta tocmai soiul de politician pe care nu voia nici să-l mai vadă, nici să-l mai asculte. La sfîrșitul lungului și plicticosului său discurs, Barras îl îmbrățișă cu un gest teatral pe Bonaparte, și ceilalți directori îl imitară. Aceasta produse o mare desfășurare de mătăsuri, aur și penaje, care plăcu destul de mult mulțimii. Aclamațiile reîncepură.

Chateaubriand a descris astfel scena : *„Domnul de Talleyrand l-a primit pe învingător lîngă altar, amintindu-și că slujise și în fața unui altfel de altar* (în realitate atît de puțină vreme !). *Fugar, reîntors din Statele Unite* (el însuși emigrase în Anglia, Statele Unite și se refugiase în armata prinților !), *investit, prin protecția lui Chénier și mai ales a doamnei de Staël, cu funcția de ministru al relațiilor externe, episcopul de Autun, cu sabia la șold, purta pe cap o pălărie ca a lui Henric al IV-lea : evenimentele îl obligau să ia în serios această mascaradă"*.

E bine prins, dar prost judecat. Domnul de Talleyrand își lua tot atît de în serios travestiul ca și înăcritul autor al *Memoriilor de dincolo de mormînt.*

În timpul zarvei imense care s-a produs după toate efuziunile, Talleyrand, rămas ca împietrit, lăsă să se strecoare o slabă licărire albăstruie pe sub pleoapele-i pe jumătate închise. Binevoi să schițeze chiar și un surîs ; prezentarea lui fusese reușită. Pînă și plictiseala produsă de Barras servise planurile lui. Talleyrand cîntărea de pe acum lipsa de popularitate a tribunilor Directoratului. Un singur bobîrnac, și ar fi fost de ajuns ca să se cristalizeze opozițiile, ca disprețul și animozitatea maselor să devină conștiente și violente.

Îi lipsea ceva acelei festivități. Revoluția nu se terminase încă, cel puțin oficial, deci mulțimea nu putea fi cucerită fără imnuri, fără corale nenumărate și sublime, în care poporul trebuia să se regăsească. Elevii de la Conservator au intonat mai întîi *Chant du Retour*, cu cuvinte de Chénier, pe muzica lui Méhul. Cîntecul fusese compus la ordinul lui Talleyrand, care ceruse o capodoperă. Și a avut-o. Își dădeau replica pe rînd trei părți : *Războinicii, Bătrînii* și *Fecioarele*. Fiecare din cele trei părți le dăruia celorlalte tot ce avea mai bun : Războinicii își dăruiau gloria, Fecioarele virgi-

nitatea, Bătrînii veneau cu sfaturi. In felul acesta, Franța se repopula și cele trei părți unite cîntau :

„Tu fus longtemps l'effroi, sois l'amour sur la terre
O République des Français
Que les chants du plaisir succedent aux cris de guerre
La Victoire a conquis la Paix" [1]

Ultimul vers era strigătul plin de speranță al unui popor secătuit, amenințat de foamete și nesigur de viitor. Talleyrand împărtășea și el această speranță. Și era convins că-l avea în mînă pe omul care urma să facă să-nceteze *„strigătele de luptă"*, ca să le urmeze *„cîntecele de veselie"*, pe omul providențial care făcuse cea mai măreață cucerire, pacea..

Nimeni nu bănuia pe atunci că generalul acela mic și subțirel ca un greiere, înăbușit sub mantalele roșii în timpul îmbrățișărilor iacobine, era un vultur ; și totuși, el era *Vulturul*.

Puține urechi reținuseră fraza ciudată rostită de Bonaparte — totuși, ea i s-a părut destul de enigmatică cuiva care, după ceremonie, s-a apropiat de Talleyrand, i-a repetat-o și l-a întrebat ce părere avea despre ea. Cu privirea pierdută, visătoare, meditînd la întrebare, Talleyrand, cu un aer absent, a murmurat : *„E în ea ceva de viitor"*. Sfinxul vorbise.

Cetățeanul ministru arată că este Talleyrand și dă o serbare

Directoratul îl primise pe Bonaparte cum obișnuia el. Talleyrand se conformase instrucțiunilor. Se vorbise și se pozase pentru popor și pentru posteritate. Fusese o ceremonie, și nu o serbare. Nimeni pe atunci în Franța nu știa să organizeze o serbare — afară de domnul de Talleyrand, căruia i s-a făcut poftă să fie Talleyrand și să uite, măcar pentru o seară, că era „cetățean". La 3 ianuarie 1798 — 14 nivôse anul al VI-lea —, el a dat o serbare așa cum merita tînărul zeu al Victoriei și cum uitase Parisul că se mai putea face.

Era un act de curaj, fiindcă el nu era decît un membru hulit al unui guvern impopular. Avea o situație proastă pînă și în interiorul Directoratului. Se putea pune chiar întrebarea de ce-l mai păstrau directorii. Dintr-o teamă superstițioasă ? Nu se spunea oare că plecarea lui avea să aducă nenorocire ? Sau poate se gîndeau că, fiind în libertate, ar fi putut face mai mult rău decît așa cum era, ținut în frîu de colegii lui și supravegheat de spioni și de birouri.

Îndrăzneala lui s-a înconjurat de cîteva măsuri de precauție. Trebuiau menajate teribilele susceptibilități ale acelora pe care îi numea *„cizmele Directoratului"*. N-a dat deci serbarea în cinstea generalului, ci a doamnei Bonaparte. Asta nu mai era politică, era galanterie. Iacobinii l-au disprețuit cu un dram mai mult, au ridicat din umeri și l-au lăsat cu distracțiile lui

[1] „Mult timp ai fost spaimă, fii pe pămînt iubire,
O, Republică Franceză,
Și cîntece de veselie să urmeze după strigăte de luptă.
Victoria a cucerit Pacea". — *Nota trad.*

Charles-Daniel de Talleyrand. Colecția Jean Morel, castelul Valençay

Contesa de Talleyrand-Périgord. Colecția Jean Morel, castelul Valençay

Contesa de Flahaut, de Adelaida Labille-Guyard. Localizare necunoscută

Talleyrand, episcop de Autun, desen de Labadye. Biblioteca Națională, Stampe

Vedere a castelului Valençay, de L.G. Moreau senior.
Muzeul Luvru, Cabinetul de desene

Micul Koblenz: Talleyrand în chip de «incroyable».
Biblioteca Națională, Stampe

Talleyrand, de David. Muzeul Carnavalet

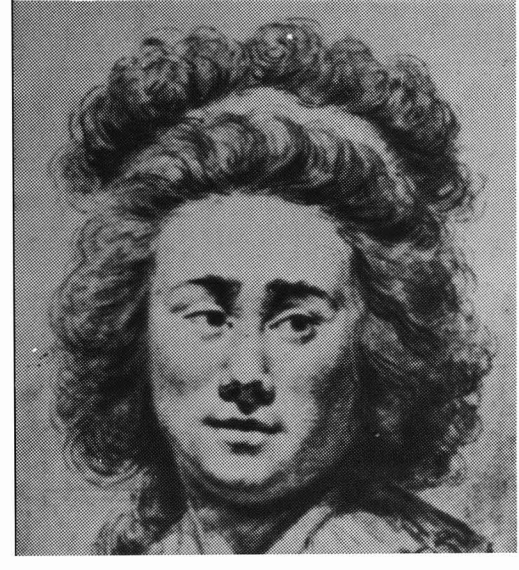

Ducesa de Curlanda, de Tischbein.
Colecția contelui François de Castellane, Pari

Dorothea, ducesă de Dino, de Prud'hon.
Colecția Jean Morel, castelul Valençay

Doamna Grand, de Antoine Vestier.
Muzeul din Dijon

Talleyrand, de Prud'hon. Colecţia contelui de Castellane, Paris.

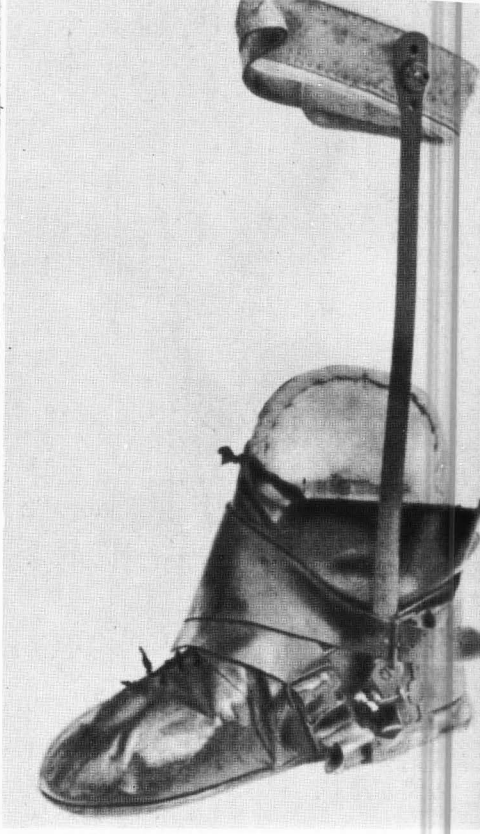

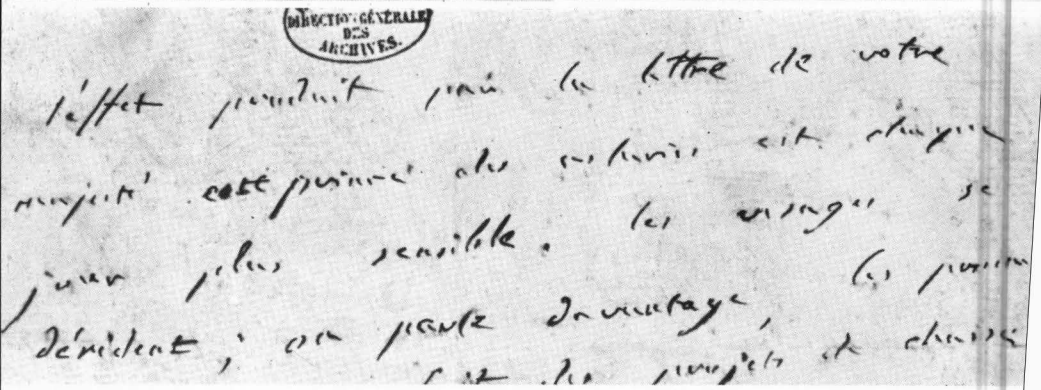

Prințul de Talleyrand la băi, la Aix-la-Chapelle, în iulie 1929.
Desen de contesa Bruyère. Biblioteca Națională, Stampe

Încălțămintea lui Talleyrand. Colecția Jean Morel, castelul Valençay

Scrisoare autografă a lui Talleyrand către Napoleon în legătură cu șederea prinților la Valençay, 21 mai 1808. Arhivele Naționale.

de „fost" nu prea pocăit. Un fost episcop, și pe deasupra și șchiop, care dă baluri ! Să nu-ți vină să rîzi ? Culmea frivolității ! Le tai gîtul și cum încetezi să li-l mai tai, dansează !

Serbarea a avut loc în strada Bac, la palatul Galliffet. În seara aceea, decorurile aurite, muzica, luminile, parfumurile făceau din frumosul palat un fel de creuzet fermecat din care avea să se nască ceva — fără-ndoială, pentru că ceva urma să primească acolo, în același timp, o lovitură de moarte. Întotdeauna se manifestă prea puțină neîncredere față de un lucru cu aspect frivol, care-ți zîmbește, care strălucește și care valsează — fiindcă în seara aceea de 3 ianuarie 1798 s-a valsat pentru întîia oară la Paris. Talleyrand era în avans la orice, chiar și la vals.

Aranjase totul pînă-n cele mai mici amănunte, cu gustul și cu fastul unui mare senior care, fără să dea impresia că se amestecă, vede și corectează totul. Se spunea că își dăduse toată osteneala și cheltuise atîta bănet numai și numai ca s-o cucerească pe Josefina. Prin intermediul ei, ținea să-l farmece și să și-l atașeze pe general mai ales ; calculul s-a dovedit a fi just, Bonaparte a fost foarte impresionat de onorurile și de atenția cu care a fost înconjurată Josefina. Și a fost și ea la fel de impresionată. În seara aceea a avut ocazia să respire aerul serbărilor de odinioară. Prin atenția pe care i-a acordat-o, Talleyrand a tratat-o nu numai ca pe regina balului, ci ca pe o regină în adevăratul sens al cuvîntului. Niciodată ministrul relațiilor externe nu le înconjurase pe soțiile directorilor cu atîtea atenții respectuoase și delicate ca pe cetățeana Bonaparte. Și generalul a fost acela care a tras concluziile spectacolului : în seara aceea, Josefina a fost întîia doamnă a Parisului. Asta probabil fiindcă Talleyrand era convins că Bonaparte este primul bărbat al Franței. Sub privirile tuturor celor care însemnau ceva pe atunci în Franța, el a reușit să așeze pe capul Josefinei un fel de coroană luminoasă. Nu era decît un semn. Îl făcuse domnul de Talleyrand. Și Bonaparte l-a înțeles.

Cetățenii directori nu i-au dat atenție. Bonaparte însă a-nvățat cu ocazia serbării aceleia că într-o conversație plăcută, purtată la o masă somptuoasă sau pe o banchetă pe care stai la un bal și privești cum se rotesc perechile, în două cuvinte poți să spui, să faci sau să-i pui pe alții să facă niște lucruri de neuitat. Cum ar fi putut să-l mai uite el după aceea pe Talleyrand, magicianul care organizase într-un chip atît de magistral serata aceea?

Iar magicianul, la rîndul lui, nu uitase nimic pentru ca serbarea să aibă o strălucire deosebită. L-a angajat ca decorator pe celebrul arhitect Bellanger. Au fost aduși sute de muncitori, și în palat s-au pus pe treabă meșteri ca într-o sală de operă : tîmplari, pictori, lumînărari, ipsosari, stucatori, lustrieri, florari, artificieri, tapițeri... și mulți alții ale căror facturi și devize s-au adunat în mormane și au înghițit o adevărată avere. Numai furnizorii au costat între 20 și 25 de milioane de franci vechi. La asta s-au adăugat plata artiștilor și muzicanților și cheltuielile mesei, care la Talleyrand erau întotdeauna uriașe. Nici nu li se cunoaște cifra. Scara somptuoasă era împodobită de sus pînă jos cu mirt înmiresmat. Arbuștii cei mai rari și cei mai parfumați împodobeau din belșug saloanele. Iluminația era extraordinar de reușită : lustre imense din cristal de stîncă aruncau mii de sclipiri. Pretutindeni mirosea a ambră : Talleyrand a avut întotdeauna pasiunea parfumurilor. Cum intrau, invitații erau învăluiți într-o atmosferă

plăcută, de lumină, de arome şi de muzică dulce : parcă intrau la un vrăjitor. Curtea pe care o traversau, dominată de alinierea maiestuoasă a coloanelor dorice, îi fermeca din capul locului. Talleyrand reconstituise în ea un întreg cîmp de luptă cu nişte corturi somptuoase. Erau reprezentate toate armele armatei din Italia. Ce putea fi mai decorativ, mai exaltant decît tot acel fast militar : uniformele multicolore, înţesate de fireturi şi de decoraţii, armele, drapelele, trofeele sub pîlpîirile roşietice ale focurilor de bivuac ? I se putea prezenta soţiei generalului Bonaparte altceva care să-i amintească într-un chip mai fericit de victoriile soţului ei ? Dar vrăjitorul împinsese şi mai departe rafinamentul curteanului. Construise un fel de templu antic în care trona un minunat bust al lui Brutus, pe care Bonaparte îl „găsise" şi-l adusese de pe Capitoliu. Brutus, pe care-l invocau toţi iacobinii, era acolo, de faţă. Probabil că nu virtutea republicană fusese cea care-l postase acolo, dar, ca măgulire, era o reuşită. Bonaparte i-a simţit, în trecere, mîngîierea. Şi nu era decît un început : pe pereţii saloanelor, de-a lungul scării, pretutindeni, Talleyrand aşezase reproduceri după capodoperele pe care le adusese Bonaparte din Italia şi le depusese, ca pe o pradă inestimabilă, la picioarele republicii. Aşa-i mulţumea Talleyrand în numele ei, fiindcă ea uitase s-o facă. Ca să se facă înţeles, folosea nişte mijloace extraordinar de elocvente.

Talleyrand n-a invitat decît cinci sute de persoane ca să-l admire pe erou. Era puţin în comparaţie cu toţi aceia care ar fi fost gata să facă orice ca să obţină o invitaţie, dar era prea mult pentru calitate. Amestecul a fost, totuşi, reuşit. Fiindcă a fost, fără îndoială, un amestec. Toată arta a constat în dozaj : *„Trebuia să contrabalansăm* — ne spune el — *ceea ce aveau din cale-afară de comun soţiile directorilor, care, ca de obicei, se aflau în primul rînd"*. Esenţialul era să fie bine mobilate rîndurile al doilea şi chiar al treilea, unde se aflau persoanele mai puţin oficiale, dar mai elegante. Talleyrand a invitat cele mai frumoase femei din Paris. Mai existau cîteva capete frumoase care izbutiseră să rămînă pe nişte umeri frumoşi. Aşanumiţii Incroyables[1] şi Merveilleuses[2] n-au fost chemaţi să se dezlănţuie în strada Bac, dar moda rămînea foarte influenţată de extravaganţele doamnei Tallien. Se afla acolo în seara aceea şi viitoarea ducesă d'Abrantès, Laure Permon, în vîrstă de treisprezece ani, care venise împreună cu mama ei. Ea ne spune că amîndouă erau îmbrăcate la fel : *„Cu o rochie din crep alb împodobită cu două panglici late de argint, ale căror margini erau, la rîndul lor, tivite cu un volan lat de-un deget dintr-un voal roz ţesut cu fir de-argint. Şi pe cap cu o ghirlandă din frunze de stejar cu ghinde de argint"*. Era o epocă revoluţionară şi marţială, astfel că stejarul era cît se poate de indicat ! Toate frumuseţile acelea erau înveşmîntate în tul, în voaluri şi-n gaz, cu transparenţe de roz şi argintiu : acestea erau, se pare, culorile serii. Nu se vedeau decît rochii à la Diana, tunici à la Ceres, voaluri à la Minerva şi coturni à la Omfala... Sînii, descoperiţi sau acoperiţi cu văluri, se ofereau din abundenţă...

Se aflau în strada Bac, în afară de reprezentanţii guvernului şi de înalţi funcţionari de stat, toţi cei care însemnau ceva în lumea afacerilor

[1] Sub Directorat, tineri îmbrăcaţi excentric şi pretenţios, care foloseau un limbaj căutat. — *Nota trad.*

[2] Sub Directorat, femei elegante care se inspirau, în modul cum se îmbrăcau, din antichitatea greacă şi romană. — *Nota trad.*

băneşti şi chiar şi a altor afaceri, lipsite de nume, precum şi toţi cei care nu mai aveau nimic altceva în afară de nume şi care izbutiseră să se întoarcă din emigraţie furişîndu-se printre două posturi de frontieră. Şi, bineînţeles, întreg corpul diplomatic.

Dintre directori, doi erau absenţi :' Rewbell, care avea oroare „de oamenii aceia" şi La Révellière-Lépeaux, care tot mai ţinea să-şi întemeieze religia lui fără religie şi nu digerase reflexia fostului episcop cu privire la necesitatea de a se răstigni. Ceilalţi trei binevoiseră să se deranjeze pentru caraghioslîcul acela. Şi au făcut-o arborînd un aer cît mai indispus cu putinţă. Iar pentru ca să se ştie bine cît caz făceau de invitaţia ministrului lor, în loc să vină în haine de gală, au venit în redingotă de postav şi încălţaţi cu cizme. Se răzbunau ; îşi afişau dispreţul faţă de un om care le era superior în toate privinţele şi chiar şi în domeniul lor : lucrături politice, intrigi şi şperţuri. Au crezut poate că-i joacă o festă episcopului aceluia decăzut ? Dacă ar fi avut măcar a suta parte din intuiţia celui de care credeau că-şi bat joc, ar fi înţeles că în seara aceea se petrecea ceva cu totul nou. Dacă s-ar fi uitat bine la Bonaparte şi la Josefina cum îşi făceau intrarea ca nişte suverani pe parchetele ca oglinda ale domnului de Talleyrand, şi-ar fi dat, probabil, seama că parchetele acelea constituiau un pericol mortal pentru cizmele lor iacobine.

Generalul şi soţia lui erau întovărăşiţi de Hortensia de Beauharnais, în vîrstă de cincisprezece ani ; mama şi fata străluceau de frumuseţe şi fericire. Josefina purta o diademă de camee antice pe care i-o oferise Bonaparte. În momentul cînd şi-au făcut apariţia, frumuseţea locului, a decorului, distincţia şi fineţea lui, emoţia provocată de apariţia eroului au creat un fel de vrajă asupra societăţii aceleia atît de amestecate. Bonaparte a fost întîmpinat într-o tăcere aproape religioasă, nimeni n-a strigat nici vivat, nici bravo. Întreaga adunare rămăsese împietrită de admiraţie. Bonaparte, în redingotă cenuşie, închisă pînă sus, rămăsese fidel consemnelor modestiei. Delicat, dar foarte drept, sever, dominator, şi-a făcut o intrare de prinţ care vine în vizită. Magia lui Talleyrand îşi arăta din plin roadele. Eroul lui rămînea cetăţean, nu inspira nici un fel de neîncredere. Puteau să-l iubească. Şi-n felul ăsta, el a cucerit opinia publică, adică Parisul şi Franţa, ceea ce era mult mai complicat decît cucerirea Italiei.

Doamna de Staël şi-a închipuit atunci că venise momentul să facă şi ea o cucerire : şi-a pus în gînd să-l cucerească pe cuceritor. Aştepta, jucînd de pe-un picior pe altul de nerăbdare, jos, lîngă scară. Şi s-a aruncat — se poate spune — nebuneşte în mreaja subtilă de vrăji pe care Talleyrand o urzise cu atîta pricepere în jurul lui Bonaparte : a stricat totul şi a destrămat farmecul ca să facă să triumfe farmecul ei. Talleyrand n-a putut-o opri să-i cadă pe cap lui Bonaparte. S-a cramponat de domnul Arnauld, care-l însoţea pe general, ca să-i aranjeze o convorbire între patru ochi ; Arnauld a făcut totul ca s-o facă să-şi schimbe hotărîrea de a sta de vorbă cu Bonaparte, pentru că nici prima lor întrevedere nu fusese o reuşită. A doua nu se anunţa deloc bine : Bonaparte nu o *„văzuse"* pe Germaine, care era totuşi foarte vizibilă. Avertismentul acesta n-a fost însă suficient. Se credea irezistibilă, mai cu seamă în ochii unui om superior. Conta pe inteligenţa ei ca să-l subjuge şi era convinsă că ea şi Bonaparte aveau să alcătuiască perechea cea mai celebră a secolului. Uita un singur lucru ; faptul că partene-

rul pe care şi-l alesese era Bonaparte. Se gîndea că avea să-l modeleze după felul ei de a fi, el neavind decît să consimtă, restul rămînînd pe seama ei. Chiar şi cu un sfert din darurile ei : avere, geniu, generozitate, fidelitate, dragoste, dezordine, elocinţă şi agitaţie, l-ar fi indispus pe Bonaparte, legătura lor fiind sortită eşecului. Cu totalul darurilor pe care le avea însă, întîlnirea lor a fost o catastrofă. S-a grăbit s-o înfrunte. L-a înnebunit într-atîta pe Arnauld, încît acesta s-a executat şi i-a pus faţă-n faţă. Era mai înaltă c-un cap decît eroul ei şi a revărsat asupra lui un torent de elogii vibrante, patetice, exagerate, într-un cuvînt de foarte prost gust. Cel mai trist era faptul că vorbea din inimă. Îşi închipuia că a vorbi din inimă e bine chiar şi atunci cînd baţi cîmpii. De ce nu s-a uitat la figura lui Bonaparte ? S-ar fi oprit imediat. Ea nu vedea însă nimic altceva în afară de propria-i persoană. I-a spus că era cel mai mare om. Tăcere. Atunci l-a supus unui chestionar îngrozitor : *„Generale, care e femeia pe care ai iubi-o cel mai mult ?"* După pregătirea pe care o făcuse, se aştepta ca el să răspundă : „Cea care se află în faţa mea". Dar el i-a răspuns cu răceală : *„A mea !"* Ea a perseverat : *„E foarte simplu, dar care e cea pe care a-ţi aprecia-o cel mai mult ?"* — *„Cea care ştie cel mai bine să se ocupe de menajul ei"*. Într-adevăr, nu era deloc încurajator, dar ea a continuat să insiste : *„Înţeleg, dar, în sfîrşit, care ar fi pentru dumneavoastră prima dintre femei ?"* I se spusese de-atîtea ori Germainei, în cercul ei de prieteni-amanţi „ideologi", că era prima, încît *Bonaparte* s-ar fi cuvenit să-i repete şi el : „Prima dintre femei sînteţi dumneavoastră". La care ea ar fi răspuns : „Ea vă aparţine". Dar generalul acela încărcat de glorie şi lipsit de curtoazie i-a răspuns aşa cum ar da cu sabia : *„Cea care face mai mulţi copii"*. Şi s-a răsucit pe călcîie şi a părăsit-o. Ea a fost atît de uluită, încît a amuţit.

Puţin după aceea s-a întors către Arnauld şi i-a spus : *„Marele dumitale om e un om foarte ciudat"*.

Discuţia aceasta a avut şi o urmare. În timpul seratei, Bonaparte a venit şi s-a aşezat pe un scaun lîngă doamna de Staël. Imediat, ea a încercat să-l atragă din nou.

— *Generale ! Dumneavoastră... la picioarele mele !*

— *E un omagiu pe care sexul meu îl datorează sexului dumneavoastră.*

Atunci ea s-a lansat într-un discurs exaltat cu privire la eroismul care-l făcea su siguranţă să uite legăturile de căsătorie. El i-a dat un răspuns rece ; ea, hazardîndu-se din ce în ce mai mult, i-a spus : *„Generale, să nu vă jucaţi cu mine ca şi cum v-aţi juca cu o păpuşă. Trataţi-mă ca pe un bărbat"*.

Faţă de statura ei şi de cea a lui Bonaparte, rolul de păpuşă nu i-ar fi stat prea bine. Dealtfel, mediteraneanul acela avea nişte idei foarte precise despre femei. Nu putea, chiar dacă s-ar fi străduit, s-o trateze nici ca pe-un bărbat, nici ca pe-o femeie.

Ea a fost descumpănită, dar nicidecum descurajată. Şi a continuat să-l admire încă timp de cîţiva ani.

Ce părere a avut Talleyrand despre acest incident ? N-a mai invitat-o pe doamna de Staël. La drept vorbind, încă de la prima întîlnire, se condamnase ea singură. Talleyrand adulmeca de la distanţă şi eşecul, şi succesul ; nu era omul care să se aşeze de-a curmezişul curentului care duce cu el şi oameni şi lucruri. Între Bonaparte şi Germaine era o incompatibili-

tate iremediabilă. Ea jucase prost și pierduse. Lui Talleyrand nu-i plăceau oamenii care pierdeau. Încetul cu-ncetul i-a întors spatele prietenei lui. Și tandrele lor sentimente din trecut ? Și serviciile care i le făcuse ? Și *„micul glob"* ? Ce importanță mai aveau toate astea ? Învingătorul de astăzi, triumfătorul de mîine era Bonaparte. Cel ce învinge are întotdeauna dreptate Germaine a fost alungată în tabăra celor căzuți în dizgrație. Atunci cînd Bonaparte, sub Consulat, l-a întrebat într-o bună zi : *„Cine e doamna de Staël ?"*, Talleyrand a răspuns cu un cinism glacial : *„O intrigantă, în așa măsură încît datorită ei mă aflu eu aici"* (la minister). Și Bonaparte : *„Cel puțin e o prietenă credincioasă ?" „Prietenă ?* — a spus el. — *Ar fi în stare să-și arunce prietenii în apă ca să poată să-i pescuiască după aceea cu undița"*. O observație crudă ? Un adevăr crud. Ea avea pasiunea să le facă bine celor aflați în nenorocire, dar pentru asta trebuiau să existe nenorociți. Nenorocirea prietenilor e providența persoanelor bune ca Germaine.

Dealtfel, de mult timp Talleyrand o suporta cu greu pe Germaine și frazeologia ei. Devenise ridicolă și supărătoare prin mania ei de a-ți pune întrebări privitoare la ea : se plasa întotdeauna în centrul tuturor lucrurilor și-i silea pe ceilalți să se pronunțe asupra ei. Într-o zi l-a întrebat pe Talleyrand pe cine ar salva el în cazul în care ea și doamna de Récamier ar cădea în apă. Talleyrand i-a răspuns liniștit : *„Sînt sigur, doamnă, că dumneavoastră știți să înotați ca un pește"*. Bonaparte nu avea același sînge rece și nici aceeași replică promptă. El era brutal.

Ea exagera totul, și-n ochii episcopului acest lucru era un păcat capital. *„Pune o sută de coți de mătase* — spune el — *la o monogramă de-un deget. Am învățat s-o cunosc așa de bine, încît nu-i încredințez niciodată în mare taină decît ceea ce vreau să afle tot globul. Ei bine, cu toată această măsură de precauție, în jumătate din cazuri ea mi-atribuie de o mie de ori mai mult decît i-am mărturisit. Atenție — mai ales să nu pună mîna pe actele lui Bonaparte ; dacă vreodată el va accepta ca ea să-l înhațe, o să fac să se prăvale cerul, iadul, planetele și întreaga lume"*. El nu dorea deci să existe prietenie între Bonaparte și Germaine și ruptura dintre ei îi satisfăcea dorința cea mai tainică. Bonaparte n-a fost deci *„înhățat"*. Talleyrand veghea.

Simțind că i se apropie dizgrația, punea, conform maniei ei, tot felul de întrebări ca să-i prindă la cotitură, cum se spune, pe oameni și să-i determine să declare pe șleau ceea ce gîndesc. L-a întrebat pe nepusă-masă pe Talleyrand ce-ar fi făcut în cazul în care Directoratul ar fi emis un decret de arestare împotriva ei. Talleyrand s-a făcut că n-a auzit întrebarea Atunci ea s-a întors către Benjamin Constant și a făcut o remarcă destul de răutăcioasă : *„Dacă m-ar aresta, ar trebui să recurg nu la cei care-mi sînt obligați, ci la cei care m-au mai servit. Trebuie să contez pe amintirea serviciilor care mi-au fost făcute și nu pe cea a serviciilor pe care le-am făcut eu altora. O să te duci, prin urmare,* i-a spus ea lui Benjamin, *la Chénier, căruia îi sîntem obligați pentru întoarcerea domnului de Talleyrand în Franța"*. (citat de Lacour-Gayet). Ajunsese să invoce trecutul ! Cui îi mai păsa de așa ceva ?

Biografii lui Talleyrand sînt foarte severi față de „trădările" lui politice, cu totul discutabile. În cazul trădării lui față de doamna de Staël sînt mai puțin severi : n-a trădat decît prietenia. Germaine avea defecte și ma-

nifestări ridicole, dar el i le ştia şi i le acceptase. Ea fusese o prietenă sinceră, de un devotament şi de o fidelitate incomparabile. Niciodată nu l-ar fi trădat pe Talleyrand. El, cu o piruetă, a părăsit-o şi a lăsat-o să alunece în clanul învinşilor, al indezirabililor. Şi într-o bună zi avea să urmeze şi exilul.

Incidentul dintre Bonaparte şi doamna de Staël a avut, după cum se vede, urmări. El n-a tulburat însă serbarea, care a continuat.

În seara aceea, fostul nobil şi episcop era cît pe-ce să-i convertească pe iacobini la moravurile vechiului regim, dar s-a ferit cît a putut să le ia faţada revoluţionară. Se foloseau deci cu conştiinciozitate formulele „cetăţean" şi „cetăţeană" şi se ascultau cîntece revoluţionare (cîntate în ritmuri vesele...). El dăduse chiar ordin să se scrie pe invitaţii următorul avertisment patriotic : *„Sînt sigur că veţi considera cu cale să nu folosiţi nici un fel de îmbrăcăminte provenind din manufacturile engleze"*. Era momentul în care se proclamase un război pe viaţă şi pe moarte Angliei şi-n care Bonaparte proiectase organizarea taberei de la Boulogne în vederea unei eventuale debarcări în Anglia. La Paris, lumea era entuziasmată de acest proiect. Fusese compus şi un cîntec cu debarcarea, iar poporul de rînd credea că ea avea să fie la fel de uşor de pus în practică pe cît de uşor fuseseră potrivite versurile :

„Nu este, să-mi daţi crezare,
Mare grozăvie, mare !
Mare grozăvie, mare !

Pentru Talleyrand, debarcarea în Anglia însemna, dimpotrivă, „o grozăvie" şi ştia că nici nu trebuia să se încerce un asemenea lucru. Dar mai ştia tot atît de bine că ar fi mai primejdios să se opună entuziasmului absurd al maselor, întreţinut de guvern, decît să se încerce chiar debarcarea în Anglia. De aceea, pentru a-şi desfăta oaspeţii belicoşi, încălţaţi fie cu pantofi, fie cu cizme, a invitat-o pe domnişoara Dugazon, care le-a servit cîntecul. În felul ăsta s-a achitat faţă de opinia publică. Deodată a izbucnit o muzică teribilă, care a electrizat adunarea : era *Le Chant du Départ*, de J. Chénier. Domnul de Talleyrand, conte de Périgord, prinţ de Chalais etc., nu pusese să fie cîntat ca să-şi îndemne invitaţii să trăiască sau să moară pentru republică. Era semnalul convenit spre a-i pofti să treacă la masă. Cei cinci sute de convivi o porniră în cortegiu către sala ospăţului, care avea drept notă originală faptul că numai femeile şedeau la masă. Bărbaţii, în picioare, le serveau şi se-nfruptau şi ei în vreme ce fiecare o servea pe doamna lui. Talleyrand stătea în spatele scaunului pe care şedea cetăţeana Bonaparte. Manevra plin de îndatorire în jurul graţioasei şi frumoasei Josefina, iar calitatea şi eleganţa serviciului făceau ca el să fie din capul locului prinţul adunării.

Carnea şi vinurile erau demne de amfitrion. Ah ! cît de repede au fost date uitării supele spartane şi odată cu ele şi principiile Spartei. Invitaţii, fermecaţi la început de decor, au fost apoi entuziasmaţi de dineu. Seara aceea însemna uitarea, însemna cerul întredeschis asupra unei vieţi mai frumoase. Talleyrand n-a uitat că regina serbării era doamna Bonaparte, aşa că a fost onorată şi cu un cîntec, compus, la cererea lui, pentru ea de Despréaux şi pe care l-a cîntat celebra Lays. *„Il faut qu'on aime une fois"*.

Şi zeul Marte a fost dat uitării, ca să se presare petale de trandafiri la picioarele lui Venus.

„Du guerrier, du héros vainqueur
O compagne chérie !
Vous qui possédez son coeur,
Seule avec la Patrie,
D'un grand peuple a son défenseur
Payez la dette immense ;
En prenant soin de son bonheur
Vous acquittez la France" [1].

Cîntecul acela avea tot atîţia lauri pentru „el" cîţi trandafiri pentru „ea". Întreaga asistenţă era cît se poate de emoţionată, în timp ce Bonaparte, impasibil, simţea cum adie zefirul încîntător al gloriei.

Iată ce a fost în stare să facă să renască din cenuşă un magician şchiop şi ironic. Avea tot dreptul să considere că nu-şi pierduse nici timpul, nici banii. Acea serbare constituie una din loviturile de maestru ale lui Talleyrand. Era pentru prima oară după căderea monarhiei cînd avea loc la Paris o serbare care nu constituia nici un cult, nici o ceremonie, nici un început de război şi nici o revoltă. O serbare a curtoaziei, a luxului şi a plăcerii de a trăi. Aceia dintre invitaţi care aparţineau fostului regim şi-au recunoscut imediat lumea lor, care ieşea din nou la iveală din abis.

Talleyrand se strecura şchiopătînd printre invitaţii lui ; izbutise să realizeze unul din evenimentele cele mai importante şi mai fecunde din istoria vremurilor sale : înnodase legătura între lumea vechii Franţe şi Franţa născută din revoluţie. În ciuda măsurilor lui de precauţie, „purii" nu s-au înşelat deloc cu privire la evenimentul acela. Talleyrand îi invitase pe republicani, dar lăsase republica în stradă. De ce dăduse o asemenea serbare tocmai la data aceea ? Cu şase luni mai devreme ar fi fost prematură şi periculoasă. Sosirea lui Bonaparte i-a arătat care era pulsul politic al populaţiei Parisului : Talleyrand nu se pune în fruntea opiniei publice decît atunci cînd este sigur că va fi urmat. El nu trage niciodată după sine, ci îi lasă pe ceilalţi să-l împingă înainte.

Un incident lipsit de importanţă arată foarte grăitor schimbarea survenită în răstimp de cîteva luni în sentimentele revoluţionarilor. Dansatorii care-şi prezentaseră numărul lor la serată au vrut să ia masa împreună cu invitaţii. Talleyrand a pus să fie serviţi în oficiu. Ei au protestat, dar nici unul dintre iacobinii aflaţi acolo nu le-a luat apărarea. Au mîncat în oficiu, au dansat şi au tăcut din gură. Cu şase luni mai devreme ar fi fost un adevărat scandal. Talleyrand ştia pînă unde trebuia să meargă şi în ce clipă trebuia să se oprească sau s-o pornească din nou.

Şi Bonaparte, la rîndul lui, îşi dăduse seama de acest lucru. Iată ce-i scria el, cu oarecare cinism, unui italian, contele Melzi : *„Credeţi că tri-*

---

1 „O, tovarăşă iubită
A războinicului, a eroului victorios,
Tu, care ai inima lui,
Doar tu singură şi Patria,
Plăteşte marea datorie
Pe care o datorează un mare popor apărătorului său ;
Veghind asupra fericirii lui,
Vei plăti ceea ce-i datorează Franţa". — *Nota trad.*

umful meu în Italia este pentru gloria avocaților Directoratului, a unui Carnot sau a unui Barras? Credeți că e pentru întemeierea unei republici? Ce idee! Asta e o himeră de care sînt entuziasmați francezii, dar care o să treacă, asemenea atîtor altora. Ei au nevoie de glorie, vor să-și satisfacă vanitatea. Cît despre libertate, habar n-au ce-nseamnă" [1].

E de-nțeles de ce i s-a părut lui Bonaparte așa de reușită serbarea : îi pricepuse întreaga semnificație. Și la Sfînta Elena avea să mai vorbească despre ea. Văzuse semnele pe care le făcea Talleyrand zeilor cetății și văzuse că zeii îi răspunseseră. În seara aceea a fost convins că Franța avea să fie curînd disponibilă. Putea deci să se lase în voia destinului. Profită de lucrul acesta ca să-l ia de braț pe simpaticul Esseid Ali, ambasadorul Turciei, pe care-l îndopau cu tot felul de dulciuri și-l amețeau cu femei frumoase, și, sub privirile pline de binecuvîntare ale lui Talleyrand, îi vorbi îndelung. Nefericitul purtător de turban nu bănuia că Talleyrand îl adusese acolo ca să-l găsească Bonaparte și să se servească de el în folosul planului său, acela de a cuceri Egiptul, care era dependent de Turcia. Bietul Esseid Ali a constituit ținta acelei periculoase convorbiri între patru ochi și fără să știe a contribuit ca țara lui să fie deposedată de cea mai frumoasă dintre cuceririle ei.

Bonaparte și Josefina s-au retras la ora unu noaptea. Ceilalți au continuat să se distreze. Soțiile directorilor se credeau adevărate zîne și zburdau de fericire. Cînd s-au despărțit de gazdă, cetățenele Merlin de Douai și Françoise de Neufchâteau au vrut să-i dea lui Talleyrand să-nțeleagă că nu erau insensibile la sacrificiile pe care le făcuse. I-au spus : *„Toată treaba asta trebuie să vă fi costat enorm, cetățene ministru"*. La care el le-a răspuns pe un ton blajin : *„Nu cine știe ce, cetățenelor"*. Bonaparte îl chestionase cît poftise pe ambasadorul Turciei ; totodată căpătase certitudinea că francezii obosiți erau dispuși să accepte orice ca să-și recîștige ordinea, luxul, gloria... și chiar micile vanități deșarte. Erau toții încîntați. Talleyrand de asemenea.

Acțiunea de la 21 ianuarie 1798

La două săptămîni după serbare, Talleyrand a fost solicitat de directori ca să-l readucă pe generalul Bonaparte în apele republicane. Un capriciu părea să-l fi îndepărtat de ele. Tot legat de o serbare. Era vorba să se celebreze aniversarea morții lui Ludovic al XVI-lea. Or, Bonaparte a refuzat să participe la festivități. El fusese, ce-i drept, prietenul lui Robespierre în momentul în care era potrivit să-i fie prieten și-și crease chiar un fel de celebritate în rîndul teroriștilor, masacrîndu-i pe regaliști la Toulon. De atunci trecuseră însă patru ani și Bonaparte considera că nu mai era cazul să se petreacă cu ocazia aniversării morții regelui. A regelui aceluia căruia-i spuneau „tiran" și pe care Bonaparte se mărginise să-l trateze drept *couillon (bleg)*, în italienește, ce-i drept. *(„Che coglione!"* — exclamase el la 10 august, cînd Ludovic al XVI-lea a interzis gărzilor să tragă asupra răzvrătiților). Abținerea lui Bonaparte ar fi constituit o desconsiderare atît

[1] Citat de L. de Villefosse, *op. cit.*

a ceremoniei revoluționare, cît și a organizatorilor ei. Directoratul a simțit pericolul. Trebuia cu orice preț ca eroul, prin prezența lui, să-și dea girul cultului ghilotinei. Și din nou l-au trimis pe Talleyrand să aranjeze lucrurile. Era important, în primul rînd, ca irascibilul corsican să nu fie contrariat în mod direct, aducîndu-i-se aminte că, ceremonia fiind instituită printr-o lege, era obligat să participe la ea. Trebuia găsită o cale ocolită... Talleyrand s-a dus deci în strada Chantereine. Și-a reluat stilul dulceag și înflorit al monseniorului de Autun ca să-i ofere generalului un loc în primul rînd, alături de cele mai înalte autorități ale regimului. Generalul a refuzat într-un mod cît se poate de tăios. Atunci, Talleyrand i-a arătat din nou, cu foarte multă blîndețe în glas, că refuzul lui era departe de a-l întrista ; cu toate astea..., ar fi foarte bine să se facă o distincție, cînd e vorba de persoana lui Bonaparte, între calitatea lui de general și aceea de membru al Institutului. Ținînd seama de acest lucru, dacă Bonaparte refuza să participe în calitate de general, ar fi în schimb abil și liniștitor să se mărginească la rolul modest și atît de bine jucat pînă atunci și să accepte să asiste la ceremonie din rîndul al treilea, cu delegația colegilor lui de la Institut și în redingotă cenușie. Avea să fie în umbra celor ce se împăunau cu regimul, avea să fie văzut numai ca să i se laude discreția, iar prezența lui i-ar liniști pe iacobini și nu i-ar alarma nici pe moderați. Bonaparte a acceptat. Rare, infinit de rare sînt cazurile în care Bonaparte a acceptat să-și schimbe hotărîrea sub influența unui consilier. Foarte puțini sînt oamenii, chiar și dintre cei mai importanți din anturajul lui, care pot să se mîndrească că ar fi influențat în oarecare măsură hotărîrile lui. Pentru că la începuturile lor idilice, Talleyrand, în două sau trei rînduri, a izbutit să-l facă pe „erou" să asculte de glasul bunului simț, Talleyrand a comis uriașa greșeală de a-și închipui că avea să aibă în continuare influență asupra stăpînului. Or, Bonaparte a fost stăpînul lui Talleyrand într-un mod la fel de absolut cum a fost și al celui din urmă soldat din armata lui. Pentru un timp, bineînțeles.

În ziua aceea a adoptat părerea lui Talleyrand, și Directoratul a fost mulțumit cu ceea ce i s-a acordat. Guvernul și corpurile de stat s-au dus în cortegiu la *„clădirea fostului seminar Saint-Sulpice"*. De cîte ori a intrat Talleyrand, din ziua cînd s-a născut și a fost botezat, pe sub bolțile acelea ? La ce s-o fi gîndit, sub părul lui pudrat, în ziua aceea de 21 ianuarie 1793 ? S-o fi gîndit la faptul că glorifica moartea lui Ludovic al XVI-lea ? Sau s-o fi gîndit la tatăl lui, care dusese vasul cu mir la încoronarea acelui rege ? S-o fi gîndit la liturghiile la care mergea întovărășit de domnișoara Dorothea sau la slujbele interminabile, în timpul cărora își depăna tristețea, tinerețea lui pierdută, ambițiile, filozofia lui ? Cu aceeași plictiseală cu care ascultase de-atîtea ori *Te Deum* și *Tantum Ergo* a ascultat și discursurile și imnurile din '93 :

Si quelque usurpateur veut asservir la France,
Qu'il éprouve aussitôt la publique vengeance ;
Qu'il tombe sous le fer ; que ses membres sanglants,
Soient livrés dans la plaine aux vautours dévorants" [1].

[1] „Dacă vreun uzurpator vrea să robească Franța,
Să fie supus pe loc răzbunării publice ;
Să moară de sabie, iar trupul lui însîngerat
Să fie aruncat pe cîmp ca să-l mănînce păsările de pradă". — *Nota trad.*

Oare Bonaparte se gîndea la „uzurpatorul" care fusese supus ultimelor cazne ?

La ieşire, cortegiul a fost întîmpinat de ovaţiile mulţimii. Cui îi erau adresate ? Celui mai modest, celui mai invizibil dintre oficiali. Şi nu mai exista nici o umbră de îndoială, fiindcă se auzea un singur strigăt : *„Trăiască generalul Armatei din Italia !"* A fost un lucru care l-a impresionat foarte mult. Chiar şi la Sfînta Elena avea să-şi mai aducă aminte de el şi de necazul directorilor. *„Astfel încît evenimentul acela n-a făcut decît să sporească nemulţumirea guvernanţilor"*. Talleyrand, în schimb, nu era cîtuşi de puţin nemulţumit : totul se desfăşura după cum prevăzuse. Directoratul îl dorise pe general şi-l avusese, cu concursul lui. Şi tot cu concursul lui şi de acord cu sentimentul naţional, Directoratul avea să-l poarte din ce în ce mai mult pe Bonaparte pe braţe. Şi-n cele din urmă avea să fie sugrumat de el.

Curriculum vitae al unei frumoase indiene care a întinat povestea monseniorului de Autun

Femeia care avea să devină doamna de Talleyrand-Périgord, prinţesă de Benevento, a intrat în istorie prin intermediul unui raport al poliţiei Faptul că ea a pătruns în viaţa lui Talleyrand este un lucru cu atît mai uimitor.

În primele luni ale anului 1798, Directoratul primea informaţia că o cetăţeană cu numele de Grand, de origine engleză, întreţinea cu un oarecare Lambertye, fost viconte, care locuia în Anglia, o corespondenţă nu prea patriotică. Cetăţeana era, după toate probabilităţile, o agentă a perfidului Albion. În vremea aceea, nici o altă bănuială nu putea fi mai periculoasă decît asta. În scrisorile ei, ea pomenea de-un personaj important de la care spera mult şi pe care-l desemna cu numele de *Pié-court* (picior scurt). *„Acesta* — scria ea —, *care pare a fi destinat unor funcţii importante* (cea de director), *este contracarat de Vrăjitorul* (a se citi Merlin) *şi de clica lui"*. Cetăţenii directori l-au recunoscut în Pié-court pe Talleyrand, cel beteag de-un picior, care, din suspect cum era, a devenit aproape acuzat de complicitate la spionaj. Femeia a fost arestată. Galantul „picior scurt" a izbutit s-o scoată din închisoare. El a aşternut în cel mai frumos stil al lui uimitoarea scrisoare, pe care a adresat-o lui Barras : *„Cetăţene Director, de curînd a fost arestată, ca fiind conspiratoare, doamna Grand. E ultima persoană din lume în stare să se amestece într-o astfel de poveste ; e o indiană foarte frumoasă, tare leneşă şi cea mai străină de o asemenea activitate din toate femeile pe care le-am întîlnit vreodată. Vă cer s-o sprijiniţi, sînt sigur că nu se va găsi nici cel mai mic pretext care să împiedice clasarea acestei afaceri. Aş fi foarte afectat dacă i s-ar da amploare"*. Şi iată şi urmarea, care cunoscîndu-l pe Talleyrand şi rezerva lui, capătă un accent destul de rar : *„O iubesc şi vă mărturisesc ca de la bărbat la bărbat că în viaţa ei nu s-a amestecat şi nu e în stare să se amestece într-o poveste de acest fel. E o indiană adevărată şi dumneavoastră ştiţi cît de incapabilă de orice fel de intrigă e această categorie de femei. Vă salut cu tot devotamentul"* (23 martie 1798).

Acest „o iubesc" este năucitor și va da peste cap viața personajului nostru.

Femeia venea de departe, în sensul deplin al cuvîntului. Catherine-Noël Worlée se născuse la 21 noiembrie 1762 la Tranquebar, în Indii, într-o enclavă daneză înconjurată de posesiuni franceze. Tatăl ei, francez, era ofițer în armata regelui la Pondichéry și cavaler al ordinului Sfîntul Ludovic. Actul ei de botez se află la Arhive. E regretabil că celelalte piese și cel legat de arestarea ei — mai bine zis de diversele ei arestări — au dispărut. Mai tîrziu, soțul ei a făcut tot ce a fost de trebuință ca să-i purifice dosarul. Era unul din talentele cele mai neînsemnate ale personajului nostru. Catherine Worlée s-a căsătorit cu un englez, George Grand, funcționar la Indian Civil Service. Nu aducea ca zestre decît hainele de pe ea, cîteva bijuterii mărunțele, cei cincisprezece ani pe care-i avea și o frumusețe neasemuită. Era destul de înaltă, foarte bine proporționată și avea un ten de-o transparență care a devenit proverbială. Aerul ei nonșalant de copil de la tropice, îmbinat cu prospețimea ei nordică, cu ochii pe care-i avea, cei mai albaștri și cei mai limpezi din lume, cu părul ei de un blond care-ți lua ochii făceau din doamna Grand una din cele mai frumoase femei ale timpului. Cunoscătorii mai adăugau că la acel păr blond arcul negru al sprîncenelor dădea privirii ei o notă fermecătoare. În ce privește frumusețea ei, toate mărturiile sînt de acord. Fericitul domn Grand era greoi și șters. Se născuse în Surrey, din părinți francezi, hughenoți care emigraseră ; englezii îl luau drept francez, iar francezii drept englez. Nu era deștept, dar era inimos, adică avea exact calitățile contrare celor pe care ar fi trebuit să le aibă în această căsătorie. Și-a adus soția să trăiască la Calcutta. Acolo a început ea adevărata viață.

Un distins englez, sir Philip Francis, un fel de filfizon la modă, s-a îndrăgostit de doamna Grand. A dat un bal în onoarea ei, i-a sucit capul cu tot felul de complimente și cadouri și drăguța „Cathy", cum i se spunea, s-a trezit pe neașteptate că în seara de 8 decembrie a anului 1778 îi sare pe fereastră și-i intră în pat sir Philip, care se cățărase pînă la ea cu ajutorul unei scări. Iscîndu-se un scandal, treaba a ajuns înaintea justiției. Și cum la Calcutta existau judecători nu glumă, infamul seducător a fost condamnat să-i plătească domnului Grand 50 000 de rupii. Acesta a declarat imediat că se consideră *„absolut satisfăcut, mulțumit și despăgubit"*.

Sir Philip, considerînd, la rîndu-i, că plătise prea scump, a vrut și continuarea spectacolului. A trimis după Cathy la Chandernagor, a adus-o la Calcutta și peste cîteva luni a îmbarcat-o cu destinația Anglia. Ea n-a rămas însă acolo. În 1783 îi dăm de urmă la Paris, unde are de achitat o factură de bijuterii în valoare de 4 816 livre la bijutierul Casei Regale de la Palais-Royal. Nu era chiar o bagatelă. Afacerile nu-i mergeau încă prea strălucit, dar avea o casă a ei. Ceva mai tîrziu închiriază un palat particular în strada Artois, plecînd de pe strada Sentier. Era întreținută, printre alții, de baronul Waldec de Lessart, care a fost, ne amintim, ministru al afacerilor externe sub Legislativă în 1791. Waldec întreținea relații cu Talleyrand în momentul în care domnul de Autun fusese însărcinat cu misiunea de la Londra. Să-l fi cunoscut Cathy pe Talleyrand în perioada aceea ? Nu există nici un indiciu. Dar e foarte probabil. Waldec dădea dineuri în casa me-

tresei lui. Era exact societatea în mijlocul căreia îi plăcea să se destindă domnului de Autun. Să fi jucat ea un rol în misiunea aceea de la Londra ? Nici un indiciu. Şi chiar dacă n-ar fi fost amestecată în afacerea respectivă, cum ar fi putut trece ea neobservată de Talleyrand, Narbonne şi Lauzun ? Trăia pe picior mare, era abonată la trei teatre. Cumpăra multe bijuterii, veselă de aur, argintărie, blănuri. Eleganţa ei era vestită, purta cu o desăvîrşită distincţie rochiile cele mai frumoase. Cîteodată, pentru a face economie, cina acoperită numai cu părul ei ; cei care au văzut-o cu el desfăcut au rămas fascinaţi de abundenţa, de lungimea şi de frumuseţea lui.

Doamna Vigée-Lebrun i-a făcut un portret doamnei Grand în 1783, semn evident de mare succes. Şi la doamna Vigée-Lebrun s-ar fi putut s-o întîlnească Talleyrand. Portretul nu lasă să se întrevadă pe figura angelică pe care-o admiri că modelul navigase mult şi că avea să mai înfrunte încă multe furtuni. Prospeţimea şi blondul părului ei par la fel de inalterabile. Dar lucrul cel mai curios este că doamna Grand şi Talleyrand semănau (Barras îi compară pe amîndoi cu Robespierre). Aceeaşi carnaţie, acelaşi păr blond, aceiaşi ochi albaştri, aceeaşi moliciune şi, o trăsătură surprinzătoare, acelaşi nas în vînt.

La 10 august 1792, doamna Grand a luat cunoştinţă că la Paris aveau loc nişte evenimente care ar fi putut s-o privească şi pe ea. Şi a fugit. S-a trezit, cîteva zile mai tîrziu, pe cheiul din Douvres, stînd pe o ladă, încă tremurînd de spaimă, cu ochii scăldaţi în lacrimi şi cu şase ludovici cusuţi în jupon. Un tînăr englez s-a oferit să-i dea ajutor. Ea l-a expediat pe dată la Paris ca să-i caute şi să-i aducă vesela ei de aur, bijuteriile, blănurile. El a izbutit, după ce şi-a riscat în nenumărate rînduri viaţa, de dragul frumoşilor şi atît de naivilor ochi ai frumoasei indiene. Biblioteca a rămas însă la Paris. A cerut să-i fie înapoiată sub Directorat : s-a însărcinat *Pié-court* cu formalităţile respective.

La Londra nu i-a plăcut deloc. Primea vizita bărbaţilor, dar femeile nu volau să aibă de-a face cu ea. De-ndată ce-a trecut la Paris moda lui Robespierre şi-a ghilotinei lui, s-a înapoiat. Dar vai ! Se afla pe lista emigranţilor. Cu toate astea, s-a întors. Spera să găsească un iacobin galant ; dintr-un singur condei ar fi putut să-i taie numele de pe listă. A călătorit împreună cu un domn Spinola, ginerele ducelui de Lévis, care fusese ghilotinat în urgia acelor timpuri. Ginerele se întorcea să recupereze averea soţiei lui. Poliţia, găsind că perechea care debarcase din Albion avea un aer bizar, i-a arestat. Spinola a fost expulzat. Ea, în schimb, a rămas. Dăduse peste iacobinul galant. S-a instalat modest pe strada Saint-Nicaise. Poliţia era însă cu ochii pe ea. În aşa măsură încît a fost arestată pentru a doua oară. Atunci a intervenit Talleyrand. Ei se cunoşteau deci foarte bine. Cum ?

Iată ce relatează un englez, Colmache, care a fost secretarul lui Talleyrand, în lucrarea sa : *Mărturii cu privire la viaţa prinţului de Talleyrand*. Pe vremea cînd era ministru sub Directorat, Talleyrand tocmai se întorsese într-o seară, prin octombrie sau noiembrie 1797, de la o partidă de whist unde pierduse. Era deprimat şi voia să se ducă la culcare. A fost anunţat că-l aştepta de foarte mult timp o doamnă, venită pentru o chestiune foarte gravă şi care avea o scrisoare din partea lui Montrond. A fost condus în încăperea în care aştepta doamna : n-a văzut decît o pelerină cu glugă, în cutele căreia

se ascunsese vizitatoarea. Adormise dinaintea focului. Auzind zgomot, a tresărit, s-a ridicat în picioare, gluga a căzut, pelerina i-a alunecat și floarea s-a deschis în toată splendoarea ei, proaspătă ca un trandafir sălbatic, roză și aureolată de lumină. Talleyrand a rămas fermecat. Necunoscuta putea să-i vorbească mult și bine despre orice, el avea să-i răspundă numai : da și mulțumesc. Ce venise să-i spună ? Montrond o lăsase să înțeleagă că Bonaparte avea să invadeze Anglia, că băncile aveau să fie jefuite, că ea avea să-și piardă toată averea, că exista pentru ea un mîntuitor, că se numea Talleyrand. Acesta a înțeles că femeia era un dar pe care i-l trimitea Montrond. I-a zîmbit și a îmbărbătat-o. Doar n-avea de gînd să plece în toiul nopții ? Ea nu s-a opus deloc să rămînă. Și a rămas în casa lui Talleyrand.

Există și alte versiuni cu privire la felul cum a intrat ea în inima și în casa lui Talleyrand. Se zice că n-ar fi fost trimisă de Montrond, ci de marchiza de Sainte-Croix (Zoé Talon), sora contesei du Cayla, favorita lui Ludovic al XVIII-lea. A cerut să fie protejată împotriva hărțuielilor poliției. Versiunea aceasta e mult mai verosimilă decît jefuirea Londrei de către Bonaparte. În cea de-a doua versiune, Talleyrand nu era singur în seara aceea : era împreună cu ducele de Laval și Sainte-Fay. După ce o primește pe frumoasa vizitatoare, după ce o conduce în apartamentul ei, se întoarce la prietenii lui. Chipul îi e luminat... și le spune care e motivul. Îl roagă să le arate și lor frumusețea aceea. Răbdare. Or s-o vadă mîine, poimîine... și după aceea în toate zilele, timp de douăzeci și cinci de ani, și n-o să fie nevoie să aștepte prea mult pînă să li se acrească de prezența ei.

În 1797, ea avea treizeci și cinci de ani și niște tendințe foarte suportabile de îngrășare. Talleyrand spunea despre ea că are trei forme delicioase de moliciune : cea a pielii, cea a răsuflării și cea a caracterului [1]. Cît despre minte, avea, zice el, *„atîta cît are un trandafir"*. Doamna Vigée-Lebrun spunea că, din fericire, în menajul lor soțul avea minte pentru amîndoi. Prostia ei devenise proverbială. Să fie oare adevărat că, atunci cînd era întrebată unde se născuse, ea răspundea : „Je suis d'Inde"[2] (sînt din Indii) ? Cînd Vivant-Denon s-a înapoiat din Egipt și a adus din călătoria pe care a făcut-o o carte pe care ea a confundat-o cu Robinson Crusoe, au auzit-o pe neașteptate întrebîndu-l pe Vivant-Denon de ce nu-l adusese și pe Vineri. Talleyrand asculta toate astea și nenumărate alte prostii cu cea mai perfectă indiferență : suporta tot și avea aerul că e încîntat. Și cînd Narbonne și Montrond și-au exprimat mirarea că poate să aibă atîta răbdare, el le-a răspuns cu următoarea frază teribilă : *„Trebuie să fi fost amantul doamnei de Staël ca să poți să guști din plin plăcerea de a fi și cel al unei prostănace"*. Baronul de Frenilly, care se numărase și el printre amanții ei, spunea despre ea că era în același timp *„la Belle et la Bête"*.

Aceasta era femeia pentru care Talleyrand a comis cea mai de neînțeles greșeală din viața lui. Faptul că a iubit-o, că a instalat-o în strada Bac e de înțeles. Ceea ce nu se poate înțelege însă e căsătoria. Nu putem crede că a fost vorba de dragoste, pentru că n-a existat nici o iubire-pasiune în viața lui Talleyrand, datorită faptului că era incapabil de un asemenea sentiment. Despre el se poate spune ceea ce doamna du Deffand îi spunea lui Fontenelle punîndu-i un deget pe locul inimii : *„Și aici e tot creier"*.

[1] Citat de Lacour-Gayet.
[2] Ceea ce în limba franceză înseamnă și „sînt o gîscă". — *Nota trad.*

În afară de cazul cînd am recunoaşte în această pretinsă poveste de dragoste cu totul altceva decît dragoste. În acest caz, acel „*o iubesc*", care sună atît de limpede, să fie fals ? Şi să fii invocat oare personajul nostru iubirea ca să ascundă altceva ? Există în căsătoria aceasta o taină care a fost păstrată cu străşnicie ?

Putem să bănuim anumite complicităţi ciudate în relaţiile lor anterioare. E greu de conceput că în noaptea aceea, cînd ea a pătruns pe nepusă masă în minister, era pentru prima dată cînd se vedeau. N-au reînnodat oare, în 1797, o complicitate ? Şi poate că una periculoasă ? Căsătoria cu doamna Grand constituie singurul episod din viaţa lui care ne lasă cu adevărat perplecşi. Femeia aceasta este „*din altă lume*", nu seamănă cu nici una din cele pe care le-a avut ca amante. N-a fost niciodată prietena lui. Şi dacă a ajuns să se numească doamna de Talleyrand, n-a putut în schimb niciodată să fie asimilată de lumea lui.

Majoritatea biografilor se mulţumesc să explice influenţa doamnei Grand prin „senzualitate". O să revenim asupra acestui subiect cu nişte mărturii a căror brutalitate exclude orice iluzie. Alţii se lasă antrenaţi şi pomenesc de „sadism". Ceea ce nu prea pare să se potrivească cu personajul pe care-l ştim noi. Să-l lăsăm însă în intimitatea trandafirului lui fără spini, dacă nu fără mistere, şi să ne întoarcem la păţania lui cu directorii.

În şedinţă secretă, Barras a citit în faţa Directoratului executiv scrisoarea lui Talleyrand. Şi a urmat ploaia de injurii dezlănţuite de Barras la adresa protejatului său.

De data asta, cocoşatul, La Révellière-Lépeaux, a fost cel care a urlat primul şi cel mai tare. Şi-a îndreptat invectivele împotriva episcopului şi a religiei catolice. În mărturisirea lui Talleyrand, el nu vedea decît crima unui preot catolic. Perversitatea episcopului provenea din educaţia lui ecleziastică. Perversitatea, pentru cetăţeanul director, consta în a iubi o femeie blondă, frumoasă şi care, pe deasupra, mai e şi englezoaică. Nu era ăsta un lucru îngrozitor ?

Cel care a pus capăt chelălăielilor cocoşatului a fost Rewbell. A urmat Merlin la cuvînt. Lucrurile au luat o întorsătură cît se poate de periculoasă pentru Talleyrand. Merlin avea pretenţii de jurist şi era neîntrecut în a distruge pe cineva în numele legalităţii. De aceea şi fusese inclus în Directorat. I-a reproşat mai întîi ministrului republicii faptul că s-a dus să-şi caute o metresă în Anglia. Ce, în Franţa nu existau femei bune şi frumoase ? După aceea a demonstrat că „*pretinsa legătură sentimentală este în realitate o legătură politică*". Şi a amintit de zvonurile insistente cu privire la legăturile secrete pe care le întreţinea Talleyrand cu Anglia : „*Un individ vîndut Angliei şi pentru care doamna Grand nu poate fi decît pachebotul intermediar*". E o metaforă îndrăzneaţă, dar la care nu-ţi vine să rîzi, pentru că prostia asta cerea pedeapsa cu moartea pentru amantul „pachebotului". Concluzia stîrneşte spaimă. Să nu uităm că, cu patru ani în urmă, tot indivizii ăştia denunţau şi trimiteau la moarte nişte oameni împotriva cărora n-aveau deloc mai multe dovezi decît avea Merlin împotriva lui Talleyrand. El cere trimiterea în judecată a doamnei Grand ca să lovească în ministru. „*Dac-o să reuşim, cum nădăjduiesc, să descurcăm ţiţele, o să facem dreptate printr-un proces răsunător. După ce-o să-l destituim cum se cuvine, o să-l trimitem în faţa unei*

comisii militare". Lucrurile sînt clare şi parcă şi auzim focul plutonului de execuţie.

La sfîrşit tună şi Rewbell. Şi-a depănat vechile lui injurii, dar în ziua aceea el ne aduce un ecou foarte revelator cu privire la anumite laturi ale personajului nostru, trecute cu vederea de istoria oficială. Dar să-l lăsăm să vorbească : „*Va să zică nu putea să-şi satisfacă poftele în Franţa, unde nu ducem lipsă de cocote*". Iat-o deci clasată pe viitoarea prinţesă de Talleyrand. După care injuria capătă un ton deosebit : el începe să atace însăşi persoana lui Talleyrand, caută defectul de fabricaţie : „*E un schilod, e un om lipsit de o parte din membrele sale şi care abia izbuteşte să se menţină pe două oase descărnate*". Să ţinem seama de această vociferare. Ce rezultă ? Că Talleyrand e o fiinţă schiloadă din punct de vedere fizic, nu numai în şchiopenia lui, ci în întreaga lui persoană. „*E un cadavru viu, pentru care nu există nici o scuză în tot ce ar putea să ofere o scuză altora*". Da, senzualitatea lui Talleyrand e mai mult decît lipsită de căldură : ea poate fi uşor stăpînită la fiinţa asta limfatică. N-are nici o scuză să provoace un scandal cu o metresă, fiindcă n-are deloc temperament. Şi atunci n-are decît să rămînă cast, să rămînă refulat, să rămînă castrat. Asta-i părerea lui Rewbell. E brutală, e şocantă, dar nu e lipsită de raţiune. Moliciunea lui Talleyrand, carnea lui flască, incoloră, mişcările lui încete de salamandră, obrajii de ceară, imberbi, da, căci n-avea nici trei fire de păr în barbă..., ne fac să-l înţelegem pe Rewbell : „*E un libertin fără nici o necesitate* (sexuală), *lipsit de mijloace* (sexuale) *şi care invocă toate resursele desfrîului, conform principiilor şcolii lui Sade*". Începutul e admisibil, sfîrşitul însă deraiază. E drept, pentru Talleyrand, dragostea era un joc..., dar nu un joc prea tare [1]. Asta nu-nseamnă că nu era senzual, dimpotrivă, era un voluptos. Un voluptos moale, un cotoi care, atunci cînd mîngîie, se mîngîie în realitate singur. Să ţi-l explici pe Talleyrand invocîndu-l pe Sade ? Ca să fii sadic, trebuie să fii crud, activ şi inventiv. Lui Talleyrand nu-i place decît gingăşia, lascivitatea, mîngîierile.

Şedinţa a continuat. François de Neufchateau a îndrăznit să invoce respectarea vieţii private. „*E un sanctuar*", a zis el. Barras a profitat de acalmie ca să-i trimită cazul ministrului poliţiei, lăsîndu-i rezolvarea la latitudinea lui. Probabil că Talleyrand a profitat de pe urma acestei latitudini, de vreme ce frumoasa indiană a ieşit din închisoare şi şi-a reluat viaţa ei plăcută din clădirea Ministerului Relaţiilor Externe. Ministrul destinat în ajun curţii marţiale a rămas ministru ca şi mai înainte şi lumea şi-a urmat cursul ei mocirlos. Pentru domnul de Talleyrand nu se întîmplase nimic.

Orientul îl face pe generalul Bonaparte să viseze şi pe ministrul Talleyrand să calculeze

După cum ne amintim, la 3 iulie 1797, Talleyrand prezentase în faţa membrilor Institutului un raport cu totul remarcabil asupra avantajelor ce se puteau obţine din colonii în împrejurările date. Ca să-şi ilustreze te-

[1] O confidenţă făcută de doamna de Flahaut, mai în măsură decît Rewbell să judece cazul, coroborează invectivele lui. La 17 octombrie 1789, ea i-a mărturisit guvernatorului Morris că se desparte de Talleyrand fiindcă îi lipseşte „*fortiter in re*", cu toate că nu i se poate contesta „*suaviter in modo*", ceea ce însă nu-i de ajuns.

zele, a luat ca exemplu Egiptul. Ideea i-a venit de la Choiseul. Această politică a revenit la modă atunci cînd Volney şi-a publicat celebra lui lucrare: *Călătoria în Egipt şi în Siria*, în 1787. Lui Talleyrand îi plăcuse foarte mult şi, îmbinînd ideile lui Choiseul cu cunoştinţele lui Volney, a alcătuit un proiect de colonizare a Egiptului care a rămas închis într-un sertar, aşteptînd zile mai bune. Raportul lui Talleyrand a ajuns la Bonaparte, aflat pe atunci în Italia. A fost ca o străfulgerare. Visurile lui se îndreptaseră deja către Orient; din momentul acela a luat hotărîrea să realizeze proiectul lui Talleyrand. Le vorbea deseori despre el generalilor săi, fapt consemnat în *Jurnalul* lui Desaix. După cum se vede, Talleyrand a fost, fără voia lui, la originea expediţiei din Orient. Ulterior, şi în mod intenţionat, el a fost cel care l-a împins pe Bonaparte în aventura aceea. Trebuie să precizăm care i-a fost rolul fiindcă, de îndată ce lucrurile au luat o întorsătură proastă, a uitat pînă şi faptul că ar fi avut vreo părere în toată treaba.

Bonaparte îi scria Directoratului: *„Nu e departe timpul cînd ne vom da seama că pentru a distruge cu adevărat Anglia trebuie să punem stăpînire pe Egipt"*.

Imediat, Talleyrand îl felicită pe Bonaparte pentru această strălucită iniţiativă. Bonaparte, simţind că are un aliat, îi răspunde: *„De ce să nu punem mîna pe insula Malta?"*, şi pe Corfu, şi pe alte insule din Mediterana, şi pe adevăratul obiect după care jinduia: Egiptul. *„Am putea porni de aici cu 25 000 de oameni escortaţi de opt sau zece vase de linie sau fregate veneţiene şi să-l ocupăm. Egiptul nu aparţine Marelui Stăpînitor"* (13 septembrie 1797). Marele Stăpînitor era sultanul, care nu avea decît drept de suzeranitate, şi nu de suveranitate asupra Egiptului. Cu toate acestea, Constantinopolul s-ar fi putut să aibă motive de nelinişte în faţa unor asemenea proiecte. Trebuia deci liniştit sultanul. Acesta era tot secretul atenţiei şi al amabilităţii manifestate faţă de Esseid Ali în seara cînd a avut loc serbarea din strada Bac: fusese curtat atunci mai mult decît oricare alt ambasador. În seara aceea, Bonaparte urmărea să-l cucerească pe el, şi nu pe Germaine.

Talleyrand a fost însărcinat să-l liniştească pe sultan şi să-i sondeze intenţiile de-ndată ce acest suveran ar fi prins de veste că se urzea ceva împotriva Egiptului. Practic şi prevăzător ca de obicei, Talleyrand a reorganizat Şcoala de limbi orientale şi a sporit numărul elevilor care se pregăteau să devină interpreţi de limbă arabă.

La 27 ianuarie 1798, după trei săptămîni de la serbare şi după numeroase întrevederi cu generalul, Talleyrand îi prezenta Directoratului un raport cu privire la Egipt. Acest document fusese pregătit în strînsă colaborare de către cei doi complici. Se prevedea căderea inevitabilă a Imperiului otoman; Rusia şi Austria trebuiau împiedicate să se înfrupte din resturile lui: republica îşi rezerva partea ei. *„Pun pe prim plan Egiptul, insulele Candia şi Lemnos"*.

Urma apoi enumerarea tuturor insulelor care trebuiau ocupate pentru a se asigura calea liberă spre Egipt: era o adevărată escaladare a anexiunilor. Respectivul raport este semnat de Talleyrand. Or, politica aceasta de anexiuni e contrară vederilor lui, iar stilul sec şi autoritar în care e scris nu corespunde cu cel din instrucţiunile sale. De ce această abatere de la principiile lui? El şi-a pus semnătura pe un raport dictat de Bonaparte. În ce scop? O să descoperim mai tîrziu, poate în întorsătura unei fraze, mărtu-

ria mobilului care l-a mînat s-o facă. Acesta e sistemul lui : într-un stil incolor, între două virgule, cîte o incidentă ne dezvăluie uneori un adevăr cardinal. Puţină răbdare... Pentru a înlătura orice scrupul din partea Directoratului, care se pregătea să-i dea sultanului lovitura, el spune în raport : *„De ce să continuăm să facem sacrificii pentru o putere a cărei prietenie este îndoielnică şi care merge spre ruină ? Egiptul nu înseamnă nimic pentru Turcia, care n-are asupra lui nici un fel de autoritate"*.

Şi-ntre timp îl îndopau cu dulciuri pe Esseid Ali, căruia nici prin minte nu-i trecea să reflecteze asupra *„prieteniei îndoielnice"* de care era înconjurat.

Data expediţiei fusese fixată la 1 messidor, adică în iulie 1798, peste şase luni. Ce zor ! Asta nu-i seamănă lui Talleyrand. Şi nici iniţiativa de a prezenta un raport care nu i-a fost cerut niciodată. Mai curînd i se-ntîmpla să uite să le predea pe cele pe care trebuia să le întocmească. În orice caz, raportul există, el l-a semnat şi l-a prezentat. Asta n-o să împiedice mai tîrziu să se spună că raportul acela fusese făcut de Delacroix şi că l-a găsit gata conceput atunci cînd a ajuns în strada Bac. În *Memoriile* lui, tăcere. Se poate deduce din ele că a avut loc o debarcare în Egipt, dar ministrul din vremea aceea să fi fost într-adevăr Talleyrand ? Curioasă înclinare pentru „omisiune". Drept dovadă a rolului capital pe care l-a jucat avem cunoştinţă că a studiat rapoartele excelente ale lui Magallon, care fusese timp de treizeci şi cinci de ani consulul Franţei la Cairo. În fine, mai există un raport, semnat tot de el, dar al cărui stil tăios aparţine tot persoanei pe care o cunoaştem şi la fel şi logica. Dovadă : *„Egiptul a fost pe vremuri o provincie a Republicii Romane, acum trebuie să devină o provincie a Republicii Franceze"*. Talleyrand n-ar fi scris niciodată o asemenea enormitate şi pe tonul acesta atît de categoric. Cu toate astea, şi-a pus semnătura pe respectivul raport şi încă pe multe altele. În încheiere, cîteva cuvinte de tămîiere la adresa Directoratului. Acum se recunoaşte într-adevăr condeiul domnului de Autun : monarhia a fost prea slabă ca să realizeze acest proiect grandios ; înfăptuirea lui îi fusese rezervată republicii, ca să trezească uimirea întregii lumi ! Amin. Executarea lui este prevăzută în detaliu : totul e simplu şi uşor. Nu se-ntrevăd decît victorii. Totul e ca-n vis : de la Suez, 15 000 de oameni vor fi detaşaţi în India ! Prada e uriaşă. Ca-n fabula cu Perrette şi oala de lapte. Cum se poate ca Talleyrand, atît de prudent de felul lui, să fi subscris la un asemenea proiect ? Raportul nu prevede nici furtuni, nici dificultăţi de debarcare sau de aprovizionare, nici riscul epidemiilor, totul e-n perfectă ordine şi totul foarte ieftin. Se insistă în mod deosebit asupra sumei modice pe care o necesită acest război.

Părerea lui Fouché, în *Memoriile* sale, merită atenţie. Ea nu constituie, bineînţeles, o disculpare a lui Talleyrand, dar de ce n-am căuta să facem cu ajutorul ei puţină lumină ? *„Acest strălucit ostracism în Egipt l-a născocit fostul episcop de Autun* — scrie el —, *care e atît de subtil şi de insinuant şi pe care l-a introdus la Afacerile Străine intriganta fiică a lui Necker"*.

Nu, imaginaţia creatoare a avut-o de fapt Bonaparte, iar Talleyrand, *„insinuant şi subtil"*, a conlucrat doar pentru realizarea ei. Cît priveşte termenul de *„ostracism"*, el nu i-a putut veni în minte lui Fouché decît mult mai tîrziu. În momentul cînd a avut loc expediţia, numai directorii, în mare taină, doreau „exilul" generalului, iar Talleyrand, jucînd pe două fronturi, îi făcea, pe de o parte, curte lui Bonaparte, încurajîndu-l în visurile lui am-

bițioase, iar pe de altă parte, îi făcea curte Directoratului, favorizînd plecarea *„generalului celui aprig și îndrăzneț"*, cum îi spunea Fouché, care nu se înșela deloc atunci cînd adăuga că Bonaparte *„credea cu toată tăria și ardoarea"* în cucerirea Orientului, *„pe care se și vedea guvernîndu-l în chip de sultan și de profet"*. Un vis încurajat, dar prost servit de Talleyrand! Odată treaba începută și expediția angajată, el l-a abandonat și s-a spălat pe mîini.

De unde ne vine ecoul acestor fapte? De la ambasadorul Prusiei la Paris, cu care Talleyrand era prieten. I-a mărturisit acestuia că toată concentrarea flotei la Toulon n-avea alt scop decît campania din Egipt. Pentru un secret de stat, era strașnic păstrat. În confidența pe care i-o face se remarcă următoarea frază, care dă la iveală dedesubturile politice ale campaniei: *„Ea are un dublu scop, istoric și politic: în primul rînd, să adune monumentele care-ar putea servi ca să clarifice istoria acelei părți a globului și, în al doilea rînd, să îndepărteze atenția și forțele guvernului de la ideile revoluționare care ar putea zdruncina Europa; republica universală e o himeră tot atît de uriașă pe cît a fost, la rîndu-i, monarhia universală"*.

Mărturisirea aceasta explică totul în ceea ce privește atitudinea stranie a lui Talleyrand cu ocazia respectivei campanii din Egipt. Puțin îi pasă lui de Orient, de drumul spre Indii și de imperiul pe care Bonaparte își închipuie c-o să și-l dureze acolo. N-are decît să se ducă sănătos și să-și irosească forțele revoluționare în deșert, asta n-o să facă decît să mai scadă tensiunea europeană. Fiindcă singurul lucru care contează pentru Talleyrand este bătrîna Europă. Dacă Talleyrand a simulat că-l îndeamnă la această aventură, a făcut-o numai ca să fie liniște în Europa. Dacă i-a făcut respectiva confidență lui Sandoz Rollin, ministrul Prusiei, nu a ținut ca acesta să păstreze secretul, ci, dimpotrivă, să-și informeze guvernul și, în felul acesta, să fie informate și celelalte capitale. Ele vor fi încîntate să afle că republica va fi mai puțin agresivă în Europa și că-și va măcina armatele în nisipurile faraonilor. Europa va respira și-i va spori nădejdea într-o viitoare pace. Talleyrand și Bonaparte păreau să fie de acord. În fond, își întorceau reciproc spatele. Unul pornea să-și cucerească un imperiu. Celălalt îl trimitea să facă zarvă aiurea. Vedea mult dincolo de piramide „sfinxul din strada Bac". Și cine știe? Oare nu prevedea și faptul că Directoratul avea să se degradeze din ce în ce? Cît privește Directoratul, să fi fost oare acesta atît de trist văzînd cum se îndepărtează periculosul erou al Italiei? La Paris, toată lumea, era, așadar, angajată în această aventură — fiindcă trebuie să recunoaștem că era o aventură —, și asta din motive diferite și chiar opuse.

* * *

Bonaparte se grăbea așa de tare să plece, încît nu s-a mai dus la Congresul de la Rastadt, așa cum îl însărcinase Talleyrand, ca să înceapă tratativele de pace cu Austria. Neconformarea lui a lăsat Franța în stare de război cu țara respectivă și consecințele au fost grave. A dat, totuși, o raită prin tabăra de la Boulogne ca să inducă în eroare Anglia și să facă să se creadă că tot ținea la proiectul lui, care „nu era mare grozăvie". Talleyrand

îl calmă pe Esseid Ali, neliniștit datorită zvonurilor care circulau cu privire la campania din Egipt. Talleyrand se străduia să-l convingă că flota de la Toulon n-avea să înainteze dincolo de Malta. După aceea avea să se mai vadă...

Felul cum și-a luat rămas bun generalul de la aliatul lui din strada Bac merită să fie cunoscut ; ambele personaje se descoperă în aceste împrejurări într-o lumină foarte curioasă. Talleyrand era destul de grav bolnav și ședea la pat de mai multe zile, cînd Bonaparte, înainte de a pleca la Toulon, a venit să-și ia rămas bun de la el. La plecare i-a spus ministrului că n-avea para chioară și că nu știa cum putea să mai facă rost de bani în cele cîteva ceasuri care-i mai rămîneau de stat la Paris. Lui Talleyrand nu i-a venit să-și creadă urechilor. Cum, eroul, cel care burdușise cuferele Directoratului ! E la Bonaparte trăsătura care l-a deconcertat, poate, cel mai mult. Iată cum relatează el scena în *Memoriile* lui. Îi spune generalului, și aceasta e încă o dovadă a bunăvoinței lui : *„«Poftiți, deschideți biroul meu și-o să găsiți în el 100 000 de franci care sînt ai mei. Deocamdată vă aparțin, o să mi-i înapoiați cînd vă întoarceți». Mi-a sărit de gît și m-a îmbrățișat și-am avut într-adevăr sentimentul plăcut al bucuriei lui. Cînd a fost numit consul, mi-a înapoiat banii pe care i-i împrumutasem ; pe urmă, într-o bună zi, m-a întrebat : «Ce interes puteați să aveți ca să-mi împrumutați banii aceia ? M-am întrebat de sute de ori și n-am reușit să-mi explic niciodată". — «N-am avut nici un interes — i-am răspuns eu. — Eram foarte bolnav ; s-ar fi putut foarte bine să nu vă mai revăd niciodată ; dumneavoastră însă erați tînăr, mi-ați făcut o impresie puternică și de neuitat și am fost tentat să vă fac serviciul acela fără cel mai mic gînd ascuns»".* (Pentru Talleyrand e într-adevăr un elan sentimental...) Și iată și dușul rece : *„În cazul ăsta* — reluă Bonaparte —, *aveați să rămîneți păcălit".*

Sînt cuvinte care servesc drept lecție și care pot să-ndepărteze mai tîrziu scrupulele unor oameni care sînt mai înclinați decît Talleyrand să le aibă. După treizeci de ani, remarca i se părea interesantă lui Talleyrand. Și nouă de asemenea.

Înainte de plecare, Bonaparte l-a pus pe Talleyrand să-i promită că va trimite la Constantinopol un ambasador de primă mînă ca să-l calmeze pe sultan. Cine putea fi ambasadorul acela extraordinar ? Talleyrand însuși. Generalul a insistat atîta, încît Talleyrand a acceptat. Cu toate acestea, nu s-a grăbit să-și facă valizele, ci a redactat doar niște instrucțiuni pentru X... cu misiune la Constantinopol ; numele destinatarului a rămas în alb ; ambasadorul care urma să le primească n-a fost nici măcar desemnat.

Instrucțiunile acelea aveau drept scop să facă să intre sub turbanul sultanului ideea că de fapt cucerirea Egiptului nu era un act de ostilitate contra lui, ci, dimpotrivă, avea să-l scape de dușmanii lui englezi. Ar fi fost deci cu totul nepotrivit să se plîngă. Cum a ajuns la Malta, Bonaparte a trimis înapoi un vas la Toulon, punîndu-i-l la dispoziție lui Talleyrand ca să poată să ajungă în felul ăsta cît mai repede la postul lui de la Constantinopol. Vasul se numea „La Badine" și englezii l-au capturat. Talleyrand n-a mai trebuit deci să se îmbarce. Asta nu schimba însă cu nimic lucrurile, pentru că el era ferm hotărît să nu se ducă la Constantinopol și n-a răspuns la nici unul din mesajele pe care i le trimitea din Egipt Bonaparte ca să-l întrebe cum se simte la sultan și care era comportarea acestuia. Talleyrand

citea în strada Bac mesajele lui Bonaparte : *„Nu știu dacă Talleyrand se află la Constantinopol, dar să trimiteți un ambasador acolo, aceasta e esențial ; Talleyrand trebuie să se ducă la Constantinopol și să-și țină cuvîntul"*.

Nu s-a dus și nici n-a numit pe nimeni. Un însărcinat cu afaceri, pe nume Boulouvard, făcea ce putea în poziția foarte incomodă în care se afla. Se plîngea și-i era frică : capriciile unui sultan ofensat și tras pe sfoară puteau, în secolul al XVIII-lea, să fie foarte crude pentru persoanele pe care le avea drept zălog. Talleyrand știa și el asta și-l consola cu blîndețea lui naturală : *„Îmi dau seama cît de penibilă, delicată și periculoasă poate să devină poziția dumitale pe lîngă Poartă"*. Îl încuraja : *Să nu te temi de Șapte-turnuri"*. Era celebra închisoare Edicule, în care erau întemnițați și executați prizonierii sultanului, iar tragerea în țeapă era execuția cea mai obișnuită. Talleyrand îi spune că, Imperiul otoman fiind în decădere, practica torturilor era și ea pe cale de dispariție, ele fiind mai puțin frecvente și mai puțin crude decît în trecut. În orice caz, chiar dac-ar fi să sufere și să moară, să fie absolut sigur că republica o să-l răzbune : îl avea pe Esseid Ali drept garant. Nu se știe care a fost răspunsul lui Boulouvard la asemenea instrucțiuni reconfortante.

Rămînînd la postul lui, Talleyrand juca două renghiuri deodată : unul lui Bonaparte (la drept vorbind, misiunea lui Talleyrand la Constantinopol n-ar fi schimbat cu nimic inevitabila înfrîngere militară) și celălalt lui François de Neufchateau, care rîvnea la postul lui Talleyrand în strada Bac.

Atitudinea lui Talleyrand în respectiva afacere a fost foarte diferit judecată. Pentru unii, Talleyrand e un trădător. Nu l-a susținut pe Bonaparte la Constantinopol, în ciuda promisiunii lui formale. Această apreciere e dictată de repulsia pe care o inspiră Talleyrand și de o admirație nețărmurită față de Bonaparte. În studiul lui C. L. Lokke (*An. hist. de la Revue fr.*, 1933, p. 63—119) nu mai e vorba nici de repulsie, nici de admirație, ci de fapte : ni se confirmă că Talleyrand n-avea în ministerul lui decît o activitate cu totul redusă, că nu putea lua nici un fel de inițiativă, și mai cu seamă aceea de a se duce în misiune la Constantinopol, cînd Directoratul de fapt se opunea acestui lucru. Și se opunea din motive foarte serioase : războiul cu Austria amenința să izbucnească din nou. (Generalul Bonaparte nu binevoise să asculte ordinul care i se dăduse de a se duce la Rastadt ca să înceapă acolo tratative de pace ca la Campo-Formio.) În plus, era pe cale să izbucnească și un conflict cu Statele Unite.

Trebuie să adăugăm (era de bănuit) că Talleyrand n-a făcut absolut nimic pentru a obține învoirea de a se duce la Constantinopol ca să pledeze acolo o cauză care nu i se părea nici frumoasă, nici bună și nici folositoare. Nu ținea să predice în favoarea unui eșec... inutil. Viitorul avea să-i dea dreptate.

Răsturnarea unui fost episcop pusă la cale de niște iacobini tot așa de machiavelici ca și el

În campania din Egipt, totul nu e decît neînțelegere și contratimp. La 18 septembrie 1798, Parisul, cuprins de bucurie, sărbătorea debarcarea cu succes a armatelor franceze la Alexandria, debarcare care avusese loc la

1 iulie ! Or, dezastrul de la Abukir, care distrusese flota franceză, lăsînd corpul expediţionar prizonier în deşert şi lipsit de orice ajutor, se produsese la 1 august. Cu alte cuvinte se sărbătorea victoria cînd de fapt ar fi trebuit să se arboreze doliul înfrîngerii. Chénier compunea fraze retorice închinate victoriei, iar veştile sosite din Anglia le reduceau la justa lor valoare. Numai englezii aveau posibilitatea să navigheze în Mediterana, numai ei lăsau să se filtreze veştile din Orient, toate catastrofale pentru armata lui Bonaparte. De la entuziasm, opinia publică a trecut la mînie şi, ca întodeauna în asemenea cazuri, lumea a început să caute „trădătorii". Opinia publică i-a acuzat pe directori că l-au trimis cu bună ştiinţă pe Bonaparte în Orient ca să se debaraseze de el. Cel mai hulit a fost însă Talleyrand : el era considerat demiurgul infernal care pusese la cale campania şi maşinase eşecul ei. Ştim însă adevărul : Bonaparte, adevăratul instigator, care năzuia să-şi făurească un imperiu din toată povestea asta, era considerat victima nevinovată. Opinia publică nu cunoştea nimic din proiectele şi visele lui. Ea nu-l cunoştea decît pe generalul-cetăţean, membru al Institutului. Îl vedea viteaz, genial, frumos şi trădat de politicienii intriganţi. Începea să se nască idolatria.

Îndepărtarea lui Bonaparte era dureros resimţită, cu atît mai mult cu cît Europa, prinzînd din nou curaj, reaţîţa pretutindeni războiul şi pretutindeni nu erau decît dezastre.

La Rastadt, plenipotenţiarii francezi sînt asasinaţi de husari austrieci. În faţa unei asemenea coaliţii şi în faţa unor asemenea asasinate, Talleyrand devine belicos, invocînd drepturile omului. Dreptul de negociere fusese violat prin asasinarea celor însărcinaţi să negocieze. De data asta, el ia partea iacobinilor împotriva imperialilor. *„Această crimă trebuie să umple de indignare toate naţiunile, dar mai ales guvernele libere, aliate ale republicii, pentru că ea este dirijată mai cu seamă împotriva lor..."* Şi le cere tuturor popoarelor eliberate să se alăture Franţei pentru ca *„în lupta dusă de tiranie şi de crimă împotriva libertăţii să triumfe aceasta din urmă".*

Predica războiul pentru că inamicii purtau război cu Franţa. Armatele franceze se retrăgeau pretutindeni ; Italia era pierdută. Ţările de Jos şi Elveţia fuseseră evacuate, Alsacia invadată. Acesta era rezultatul politicii nesăbuite duse de Directorat, care făcuse ca republica să fie urîtă în toate capitalele. Talleyrand pusese mai de mult în gardă guvernul împotriva obiceiului deplorabil de a trimite ca reprezentanţi în străinătate foşti membri ai Convenţiei care se comportau ca şi cum s-ar fi aflat în ţări cucerite. Ne aducem aminte de atitudinea reprezentanţilor Convenţiei la New York. Ce putea să facă un ministru care dispunea de un asemenea personal ?

Cu toate acestea, ministrul a fost cel învinuit. Presa era dezlănţuită împotriva lui Talleyrand. Cei mai virulenţi erau iacobinii. În ziarele lor, *Le Républicain* sau *Le Journal des Hommes libres,* se puteau întîlni nişte titluri teribile : *„Vizita Diavolului la Directorat"* sau *„Procesul unei aventuriere care se numeşte Revoluţie".* Textele erau atît de crude, încît jurnalului i se spunea *„Jurnalul Tigrilor".* În fiecare noapte se lipeau afişe cu injurii la adresa „Diavolului". Circulau tot felul de pamflete. Unul dintre ele se intitula, cu un secol înaintea lui Zola, *Je vous accuse.* Îl acuzau că vrea să reinstaureze monarhia.

Unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai lui Talleyrand se numea Antonelle — un fost marchiz —, în momentul acela primar la Arles, fost

membru al Tribunalului revoluționar. După cum se vede, avea slujbe grase. Dealtfel, avea să și le păstreze în continuare : în 1815 se va distinge ca un restaurator înflăcărat al monarhiei și al bisericii. La 2 iulie 1799 și-a început campania împotriva lui Talleyrand, reproșîndu-i că e nobil. Nu era decît un început. Îi reproșa că fusese prieten cu Choiseul-Gouffier, ambasadorul lui Ludovic al XVIII-lea la Petersburg. Îi reproșa că fusese episcop și a rămas episcop, amintind că sfințirea nu e ceva ce se poate dezlega. Îi reproșa că s-a vîndut Angliei și că bea din tokai-ul împăratului cu prietenul său Pitt (care-l expulzase din Anglia). Furia fostului marchiz a atins culmea atunci cînd Directoratul i-a dat lui Talleyrand, pe lîngă Ministerul Relațiilor Externe, și Ministerul Marinei. *„Ei bine, afirmăm din nou, omul care ne duce la pierzanie este acest veșnic episcop de Autun, care în calitate de mare senior și mai ales de mare șarlatan știa totul fără să fi învățat nimic...“* Era acuzat că vrea să piardă revoluția și *„în calitate de angloman, în toată puterea patricidă a cuvîntului, să piardă și Franța, începînd cu marina și cu constituția ei... Trebuie deci să fii și mai prost decît acest josnic și desfrînat intrigant pervers ca să nu-ți dai seama că individul ăsta a mașinat ca să fie numit ministru sub Barthélemy și Carnot cu unicul scop de a pierde republica“* (citat le Lacour-Gayet).

Ce să-i răspunzi ? Talleyrand nu răspundea niciodată. Cei din preajma lui spuneau că i se întîmpla să adoarmă la mijlocul unei pagini în care i se făgăduia că va fi dat pe mîna plutonului de execuție. Noi știm că el a dorit să fie ministru nu ca să vîndă Franța Angliei, ci, pe de o parte, ca să se îmbogățească — și a reușit —, iar pe de alta ca să facă pace cu Europa — și a fost împiedicat prin tot felul de urzeli și suspiciuni. Antonelle continua : *„Ministrul vostru e un anglo-emigrant... un trădător și ucigașul țării lui“*. În fine, virtuosul judecător al Tribunalului revoluționar a descoperit ceva mai rău decît trădarea, a descoperit concubinajul. A urmat atunci delirul virtuții rănite, care a roșit de rușine și s-a înverșunat împotriva frumoasei indiene. *„Ei bine, în momentul ăsta, ea împarte ca o sultană favorită așternutul episcopului nostru emigrant !“* Ne închipuim reacția unui bun cetățean în timp ce citea jurnalul proaspăt, de pe care nu s-a uscat încă bine cerneala. *„Avem deci curajul să afirmăm că posedam adevărata cheie a cauzei secrete a tuturor nenorocirilor noastre“*.

Situația lui Talleyrand devenea insuportabilă. În plus, două complicații cu totul dezagreabile — și destul de periculoase — l-au asaltat în același timp. E foarte posibil ca ele să fi fost dirijate de aceiași dușmani.

Prima, care-ar fi putut să fie cea mai gravă, s-a rezolvat fără nici un pericol. Ea își trăgea obîrșia de la misiunea cu care fusese însărcinat la Londra în 1792 și care avusese drept șef virtual pe un tînăr, Chauvelin. În 1793, opinia publică a atacat respectiva misiune ca fiind alcătuită din trădători, care se duseseră la Londra ca să vîndă Franța. Chauvelin s-a disculpat cu toată energia generată de teama și de nevinovata lui incapacitate. Și nu i-a fost greu să demonstreze că el nu făcuse nimic și că de fapt Talleyrand era singurul „vinovat“. Pentru ce ? Pentru că obținuse neutralitatea englezilor. Ar fi trebuit să i se aducă mai curînd mulțumiri pentru asta. A fost însă acuzat de înaltă trădare. Dar în respectivul regim nu-ți pierdeai postul pentru asta. Ți-l puteai pierde pentru un motiv mult mai grav, fără-ndoială :

ministrul relațiilor externe fusese lipsit de menajamente față de un tînăr candidat la spionaj, care, pe deasupra, mai era și alegător în cartierul lui.

Și iată a doua complicație : îți vine să plîngi de umilință.

Jorry, Sébastien-Louis-Gabriel, născut la Paris în 1772, dintr-un tată tipograf, intrase la optsprezece ani în armata republicană. Cum pe vremea aceea se avansa repede, a fost numit sublocotenent la încorporare. La Jemmapes, o rană binecuvîntată i-a conferit gradul de adjutant general. Comportarea lui pe cîmpul de luptă n-a fost ireproșabilă. În armata aceea improvizată, nu era totul perfect, dar exista o virtute care o situa mai presus de orice : admirabilul ei curaj. Or, acestui Jorry, care s-a remarcat prin „laşitate", i-a fost luat gradul pe care-l avea în 1794 și peste trei ani a fost scos din armată. A fost implicat în procesul lui Babeuf și pus în libertate. Printr-o întîmplare, pe care putem s-o interpretăm cum vrem, tînărul, în momentul conflictului cu Talleyrand, a găsit un martor de înaltă moralitate în persoana lui Barras ! Da, a lui Barras într-o afacere de moralitate, care s-a oferit să garanteze pentru virtutea tînărului soldat de douăzeci și cinci de ani, reformat pentru insuficientă vitejie ! Barras se jura : *„Un militar cinstit, un om curajos și de caracter, calități foarte puțin obișnuite"*. Dar Barras, chiar dacă spunea un lucru neadevărat, în schimb ținteа unde trebuia. Se folosea de Jorry ca să torpileze insolenta fregată anglo-emigrantă care se numea Talleyrand.

Ce se întîmplase ? Cu un an înainte, pe la sfîrșitul lui octombrie 1798, Talleyrand primise în strada Bac două persoane care-i fuseseră trimise de către ministrul poliției cu următoarea recomandație : „sînt cunoscuți pentru firea lor violentă și ar putea fi utilizați în Italia în serviciul secret". Vedem deci despre ce este vorba : doi indivizi pentru care nu se mai găsea întrebuințare la Paris. Ciudate daruri oferite „popoarelor eliberate" ! Plecarea lor liniștea poliția din Paris, furniza spioni armatei de ocupație și le dădea mijloace de trai celor doi candidați la spînzurătoare. Unul era „generalul" Rossignol, celălalt Jorry. Talleyrand i-a primit cu amabilitate și le-a oferit un post la Roma. Nu era rău pentru început. *„Mi-au cerut să reflecteze și m-au rugat să le dau de mîncare"*, spune Talleyrand. După ce au reflectat în timpul cît au mîncat, Rossignol a refuzat postul, Jorry a acceptat. A trecut pe la birouri și a primit 2 400 de lire drept avans pentru plecarea la Roma. A băgat banii în buzunar și nu s-a mai întors să-și ia pașaportul și instrucțiunile. A trăit fără grijă cu cei 100 de ludovici încasați de la minister.

Peste cinci luni, Directoratul a fost informat despre această gravă neregulă comisă de Talleyrand. I s-au cerut explicații, dar el nu mai știa prea bine nici despre cine, nici despre ce era vorba. Și a comis greșeala ca, după acest avertisment, să lase lucrurile așa încurcate : nu l-a convocat pe Jorry și nici n-a pus să se facă cercetări. Totuși, cu obișnuita lui prudență, în răspunsul scris pe care l-a întocmit nu l-a numit pe Jorry. S-ar fi zis că-l menajează. Să fi mirosit el oare, odată mai mult, o cursă ? Sau poate uitase pînă și numele lui.

Merlin nu s-a mulțumit cu răspunsul acela evaziv. A trimis direct la poliție un ordin de punere sub urmărire : *„Să fie pus imediat sub urmărire ca escroc adjutantul general Jorry"*.

Acțiunea s-a declanșat fără știrea lui Talleyrand și împotriva voinței lui. Jorry a fost arestat la 5 aprilie 1798 și l-a făcut imediat responsabil de

arestarea lui pe Talleyrand. Trei zile mai tîrziu a fost adus în faţa judecătorilor, a recunoscut că a încasat cei 100 de ludovici, a afirmat că i-a păstrat intacţi, că e gata oricînd să-i înapoieze şi a declarat sub prestare de jurămînt că nu plecase pentru că ministrul nu-i mai dăduse nici paşaport, nici instrucţiuni. A mai declarat că e mîndru de faptul că era alegător în cartierul lui şi că Barras depusese cauţiune pentru el... Imediat judecătorul l-a repus în libertate şi a retras orice plîngere împotriva lui. La 8 aprilie, Jorry era liber. Şi a început să-şi manifeste violenţa. *Le Journal des Hommes libres* s-a pus în serviciul lui. Trecătorii se opreau în grupuri zgomotoase la încrucişările de străzi ca să citească afişele injurioase la adresa lui Talleyrand. Din ce fonduri era plătită campania aceea intensă ? Întreg Parisul vuia de ură. El, dezinvolt ca întotdeauna, nu se sinchisea. Prietenii lui începuseră să se neliniştească. Unul dintre ei s-a dus la el ca să-l determine să ia toate măsurile împotriva pericolului care-l ameninţa. Abia i-a acordat atenţie şi i-a spus că aştepta vizita a două mari personaje foarte ciudate. Intrigat, celălalt a început să-şi imagineze fel de fel de lucruri. Europa era în flăcări : din ce ţară veneau ? *„Despre cine vorbiţi ?"* — a întrebat el. — *„De doi urşi care ne vin din Berna"*, i-a răspuns Talleyrand. Se amuza gîndindu-se la cei doi urşi trimişi din Elveţia pentru Jardin des Plantes, unde tocmai se amenajase o grotă încăpătoare pentru oaspeţii din Elveţia. Iată ce-l interesa pe omul acesta într-un moment în care n-ar fi putut să traverseze o stradă din Paris fără să fie insultat, sau spînzurat !

În timpul acesta, Jorry i-a intentat ministrului un proces pentru arestare arbitrară şi acuzaţii calomnioase. Or, după legile de atunci, Talleyrand nu putea să se sustragă apariţiei în faţa tribunalului. Tribunalele Directoratului nu inspirau nimănui încredere, nici măcar oamenilor Directoratului. Talleyrand a simţit cît de grav era pericolul. A pus să fie publicată în *Monitor*, la modul impersonal, o justificare a atitudinii ministrului relaţiilor externe. El arăta ce se petrecuse între ministru şi Jorry, preciza ceea ce judecătorii nu voiau să reţină, şi anume că plîngerea împotriva lui Jorry nu fusese înaintată de către ministru, şi încheia arătînd că afacerea nu era un diferend între două persoane, că ea fusese exploatată şi el o arată în adevărata ei lumină : *„Toată povestea nu poate stîrni decît milă şi n-ar stîrni decît milă dacă n-ar fi să vedem în afişele acelea dezgustător de vehemente şi de calomnioase planul prost disimulat al partidului cu precădere distructiv care pune la cale în fiecare zi căderea guvernului"*.

De fapt, nu se urmărea decît căderea ministrului. Cît priveşte guvernul, el se simţea mai curînd în siguranţă : Bonaparte în deşert, Talleyrand demonetizat, mica gaşcă putea să meargă înainte.

Se obişnuiseră într-atît să se lipsească de el, încît nu i se mai comunicau nici măcar notele de serviciu. Ambasadorii erau numiţi şi schimbaţi fără ca el să fie anunţat. Creditele lui erau îngheţate : implora Finanţele să-i plătească funcţionarii şi el însuşi nu primea nici miriagrame, nici grame de grîu. Asta însemna concedierea lui.

Îşi păstra masca impasibilă, dar îşi luase toate măsurile de precauţie. Avea paşaportul gata ca să fugă în străinătate. Averea lui, evaluată, după doi ani de ministeriat, la 3 milioane de livre (aproximativ 2 miliarde şi jumătate de franci vechi), se afla depusă la băncile din Hamburg şi Londra. Cu toate astea, căuta să cîştige timp. Se străduia să amîne cît mai mult data

scadenței și a amînat-o cu un an. În sfîrșit, la 11 iulie 1799, ziarul lui Antonelle a publicat o scrisoare a lui Jorry, care voia să afle motivele amînării procesului și ale *„complezenței absolut criminale față de autorul nenorocirilor republicii"*. La 12 iulie, judecătorii s-au conformat și au judecat, conform voinței exprimate în *Le Journal des Hommes libres*, care la 13 iulie putea să-și trîmbițeze victoria : nevinovatul Jorry fusese achitat. Judecătorii nu și-au ascuns, în ședință, dezaprobarea față de comportarea nedemnă a ministrului. E de mirare că nimeni nu-i reproșează singura și adevărata greșeală pe care a comis-o : aceea de a fi dat o sumă de bani unui aventurier fără să-i ceară socoteală. Din contra, e acuzat și va fi condamnat pentru vina de a fi determinat arestarea spionului amator, el, care n-avea nici un amestec în arestarea lui.

Jorry a obținut condamnarea ministrului, care a trebuit să-i verse 100 000 de franci despăgubire (fusese cerută și închisoarea), și a obținut și publicarea *„în două mii de exemplare cu recurs împotriva celui în drept"*. Cel în drept, la primirea acestei sentințe, a trimis o scrisoare cu demisia lui. Era în 13 iulie 1799. După o săptămînă, cetățenii directori nu răspunseseră încă. Atunci a trimis o a doua scrisoare... *„Nu mi-aș putea ierta să mai rămîn într-un post în care, cu toată certitudinea pe care-o am că am făcut pentru republică tot binele ce mi-a stat în putere, îmi dau seama că însuși numele meu, atacat zilnic cu noi insulte, ar putea să devină un obstacol în calea guvernului. Dealtfel, din moment ce un tribunal din departamentul Senei m-a condamnat fără ca măcar să mă fi chemat în fața sa* (existau deci motive să n-ai încredere în justiție !) *și a declarat calomnios și neconstituțional un denunț care n-a existat niciodată, nici în scris, nici verbal* (într-adevăr, el nu știa că denunțul era semnat Merlin), *pe care nici nu l-am făcut și nici nu m-am gîndit vreo clipă să-l fac, totul mă avertizează că trebuie să mă retrag..."* Era la 20 iulie 1799. De data aceasta, demisia a fost acceptată cu mulțumiri *„pentru strădania permanentă, pentru devotamentul cetățenesc și pentru cunoștințele"* de care a dat dovadă în îndeplinirea funcției sale de ministru (citat de Lacour-Gayet).

Le Journal des Hommes libres a tunat și a fulgerat împotriva acestor elogii aduse unui *trădător*. Aflînd numele succesorului său, Talleyrand a avut o licărire de satisfacție ironică : era unul din oamenii lui, un foarte cinstit, foarte conștiincios, foarte punctual și foarte prăfuit șef de serviciu de la minister. Avea, după cum se vede, toate calitățile care-i lipseau predecesorului său, dar nu avea nici unul din talentele lui. Talleyrand se gîndea, ca orice om cu judecată, că acel Reinhardt nu putea să asigure decît un interimat și că singurul lui merit avea să fie că-i va păstra locul cald. Reinhardt, care îi era foarte credincios lui Talleyrand, era primul convins de asta. Talleyrand i-a făcut cele mai frumoase complimente.

Nici o umbră de amărăciune ; din contra, s-a felicitat c-a debarcat la timp de pe un vas putrezit. N-avea să se simtă el mai în siguranță pe pămînt ca să-l poată scufunda la momentul oportun ? Trebuia să se gîndească la noua navă pe care avea să se îmbarce Franța de mîine. Ce importanță mai avea un Jorry într-o asemenea acțiune ? Un fleac care a servit, fără voia lui, să-l pună pe Talleyrand, ceva mai devreme decît era prevăzut, pe drumul care trebuia : acela al Franței în marș.

După cum s-a putut remarca, în scrisoarea de demisie, el invocă devotamentul lui față de republică. Se retrage, dar nu merge pînă la ruptură. La drept vorbind, regreta strada Bac, i-a mărturisit-o lui Sandoz Rollin, ministrul Prusiei. Pentru a rămîne credincios lui însuși, adică firii lui de echilibrist, nici n-a plecat bine și și-a și pus în practică teoria cu privire la cele două partide între care trebuie totdeauna să-ți rezervi dreptul de a alege. Pierduse de curînd un fotoliu, îi trebuia un altul. Veți fi poate la fel de surprinși ca și noi cînd veți afla că, de cînd începuse Directoratul să-l trateze atît de prost, intrase în relații cu un emisar al lui Ludovic al XVIII-lea. În ce scop ? Bourbonii îl urau de moarte. El încerca... așeza jaloane... nu era sigur cum avea să fie viitorul. Directoratul era un cadavru, iar Bonaparte se afla în Egipt. Avea să se mai întoarcă oare de acolo ? Ca să găsească un teren de tratative cu regele, l-a întrebat dacă, în cazul unei eventuale restaurații, fostul episcop de Autun ar mai putea obține un titlu de duce și de pair și secularizarea lui completă. Ludovic al XVIII-lea a pus să i se răspundă că avea să-i acorde ducatul de Périgord cu condiția ca biserica să-i acorde secularizarea. Asta, de fapt, însemna că nu-i promitea nimic. În fond, Talleyrand făcuse numai un sondaj, preferințele lui în cazul unei restaurații îndreptîndu-se spre familia Orléans. În direcția aceea însă nu era nimic de făcut, ducele de Orléans nu voia să mai audă de politică. Iar Talleyrand, ca să-și consolideze situația de republican, a avut ideea machiavelică de a trage foloase de pe urma tratativelor lui cu Bourbonii, propunîndu-i lui Barras următorul plan. Un plan de o rară felonie, care — trebuie să precizăm — ne este cunoscut numai din spusele lui Barras (*Memoriile* lui Barras, vol. III). Era vorba să fie atrași la Wesel toți principii din familia Bourbonilor. „*Nimic mai ușor* — ar fi zis Talleyrand — *decît să punem mîna pe ei și să-i aducem în Franța, unde li s-ar face ceea ce Directoratul în marea lui înțelepciune ar crede de cuviință*". Să fie oare cu putință ? Nu e cumva o mișelie de-a lui Barras, care, dînd publicității acest proiect oribil, urmărea să facă să se nască între Talleyrand și Bourboni o ură eternă ? Și Talleyrand ar fi adăugat, tot conform spuselor lui Barras : „*O strașnică plasă, în care-am prinde toți peștii dintr-o dată*".

Această propunere ar fi putut fi concepută de Talleyrand dacă ar fi urmărit să obțină un brevet de republicanism din partea publicației *Le Journal des Hommes libres*, a lui Rewbell și a lui Antonelle ! Nu prea e de crezut — nu pentru că e monstruos, ci pentru faptul că Talleyrand nu mai miza pe Directorat. Totul ne face să credem că Barras, în *Memoriile* lui — și asta nu se întîmplă rar —, l-a ponegrit intenționat pe Talleyrand, pe care voia să se răzbune. Nu fără motive, după cum vom vedea.

Barras a refuzat „strașnica plasă", dar, cum era bolnav, Talleyrand se învîrtea șchiopătînd pe lîngă patul lui. Asta era prin iulie 1799, cînd tocmai trimisese prima lui scrisoare de demisie. Spera că, îmbărbătîndu-l pe bolnavul slăbit, avea să obțină rezultate la fel de bune ca cele obținute pe vremuri cînd îl consolase pe directorul îndurerat. A încercat să-l convingă pe Barras că afacerea Jorry nu era îndreptată împotriva lui, a lui Talleyrand, cît mai ales împotriva prietenului lui, Barras, căruia îi scria întotdeauna în încheierea epistolelor : „*În veci credincios*". Barras, care, în taină, îl susținea pe Jorry, era lămurit cu privire la dedesubturile afacerii. Așa că a ascul-

tat plin de dezgust *„torsul acela de motan de angora cu mîngîierile lui linguşitoare"*.

Lui Talleyrand i s-a părut necesar să scrie şi o broşură ca să se justifice. N-a fost o idee fericită. Nu s-a ruinat însă în cheltuielile de imprimare, căci, demonstrînd că ministrul şi nu omul fusese acuzat, a pus ministerul să-i plătească broşura. Şi se apără acuzîndu-i pe cei care-l atacă de faptul că nu sînt aşa buni revoluţionari ca el.

E o fatalitate. Talleyrand cu sutana şi cu noblețea lui e veşnic condamnat să dea dovezi de iacobinism, pe care iacobinii le pun mereu la îndoială. E tragedia transfugilor. Îşi exaltă rolul pe care l-a avut în 1789—90—91. El e cel care a instaurat libertatea în Franţa. În 1799, asta mai făcea încă o foarte bună impresie. Dar vai, în 1815, duşmanii lui îi vor retipări broşura în care proslăvea binefacerile revoluţiei şi contribuţia lui la ea. Avea să fie un moment foarte greu pentru el. Guvernele trec, dar broşurile rămîn. Cum se spune în zilele noastre, „conjunctura" era alta. E o expresie care i-ar fi plăcut lui Talleyrand : e aşa de blîndă.

N-a trebuit să aştepte însă anul 1815 ca să primească bobîrnace. Cel mai răsunător i-a fost administrat de Delacroix, insignifiantul său predecesor, căruia Talleyrand îi atribuise, cu calma lui neruşinare, o paternitate pe care, de data asta, Delacroix n-o mai revendica : cea a campaniei din Egipt. Delacroix a ripostat, arătînd fără nici o greutate rolul determinant jucat de Talleyrand. Acesta din urmă a insistat şi n-a făcut altceva decît să se prindă în plasă : n-avea nici o probă împotriva lui Delacroix ; cita o scrisoare prin care Delacroix îi acorda un concediu de boală consulului Magallon. Cu asta voia să lase să se-nţeleagă că cei doi puseseră la cale cucerirea Egiptului. Delacroix a publicat la 28 iulie 1799 un articol usturător pentru a pune lucrurile la punct. Talleyrand nu a răspuns la el. Aşa ar fi trebuit să procedeze de la început. În viitor nu va mai răspunde niciodată nici unui atac, nu se va mai justifica niciodată. Va rămîne impasibil şi mut. Şi, oricît s-ar înverşuna cîrcotaşii, nu vor mai obţine nimic de la el.

Înainte de a-şi părăsi postul, i-a făcut republicii un ultim cadou : i l-a oferit pe Fouché ca ministru al Poliţiei ; era altceva decît Sottin. Unul dintre cele mai îngrozitoare personaje ale epocii, care nu se poate spune că nu numără destule altele. Lucra de cîteva luni, ca ataşat, la Relaţiile Externe. Talleyrand a considerat că merita mai mult, cu toate că-l cunoştea prea puţin şi nu dorea deloc să aibă relaţii personale cu el. Cunoştea activitatea sîngeroasă a omului aceluia. Dealtfel, nimic nu-i apropia. Nici calitatea de fost oratorian a lui Fouché, nici originea lui, nici persoana, nici apucăturile, nici felul infam în care-şi croise cariera nu puteau să-l atragă pe Talleyrand. Cînd vorbea despre Fouché, Talleyrand avea impresia că atingea o cîrpă murdară... Cu toate astea, domnul de Talleyrand era foarte în măsură să ştie că în timpul revoluţiei ai de multe ori nevoie de o cîrpă murdară ca să ştergi locurile dosnice şi murdare. Cunoscîndu-i deci bine pe cetăţenii directori şi gustul lor pentru „reanimarea" sentimentului patriotic al francezilor, s-a gîndit că Fouché era omul care le trebuia. Şi a fost, în acelaşi timp, şi o răzbunare. Se ştie ce festă murdară i-au jucat în cazul Jorry iacobinii de la *Le Journal des Hommes libres ;* l-a lăsat în urma lui, ca să-i pună cu botul pe labe, pe cel mai mare duşman al lor : un iacobin ca şi ei şi-un iacobin atît de ireproşabil, încît ar fi putut să-i extermine pe iacobini fără ca

nimeni să poată pune la îndoială excepționalul său iacobinism. Și lucrul acesta i l-a arătat lui Sieyès. Sieyès era în fruntea noii echipe directoriale și era un cap bine mobilat, un jurist de valoare, un om cu educație filozofică, un om al anului 1789 și al Declarației drepturilor omului. El a ascultat cu atenție ultima povață pe care a dat-o Talleyrand înainte de a părăsi strada Bac : *„În momentul în care iacobinii se arată atît de îndrăzneți și de violenți față de noi, numai un iacobin poate să-i mai combată cu vigoare, să-i atace direct și să-i doboare. N-aveți deci pe nimeni mai indicat decît Fouché"*.

Sieyès a fost de acord, și Fouché și-a luat în primire funcția în ziua în care Talleyrand și-a părăsit-o pe a lui. Iacobinii erau bucuroși. Ce naivi ! Plecînd, Talleyrand îl lăsa pe Fouché să-i distrugă ! Cine era Fouché, pentru Talleyrand n-avea importanță. Cariera lor o să-i mai facă să se-ntîlnească, dar n-or să se lege niciodată, or să se deteste și-or să se disprețuiască, afară de o zi în care se vor alia ca să izbîndească în comun pentru a se urî apoi și mai tare.

Talleyrand a părăsit deci strada Bac și ceremonialurile ei și s-a instalat în strada Taitbout. Odată cu el s-a mutat și frumoasa indiană.

„Cînd conspiri și, fără teamă, te numești conspirator"

Ce putea să facă ? Să joace whist în fiecare seară, să se întîlnească cu cîteva persoane cu care să cineze și să stea de vorbă, să se vadă cu altele ca să se informeze, să pună în circulație niște vești mai mult sau mai puțin adevărate și toate necesare pentru a grăbi descompunerea regimului. Talleyrand era neliniștit. Regaliștii se agitau cu stîngăcie. Contrarevoluția chouanilor era din nou atîtată în vest. Iacobinii deveneau periculoși : cereau dezlănțuirea unei noi Terori.

În timpul celor cîteva săptămîni de inactivitate schițase proiectul restaurării monarhiei în Franța. Și, fiindcă Bourbonii erau nedoriți, se gîndise să aducă pe tron un Hohenzollern !

Textul telegramei prin care ministrul Prusiei transmite această extravagantă propunere există. Sainte-Foy a fost cel care i-a servit drept purtător de cuvînt lui Talleyrand. Guvernul de la Berlin s-a arătat atît de înspăimîntat, încît nici n-a dat vreun răspuns. Proiectul denota starea de totală dezorientare la care fusese adusă opinia publică din Franța de către Directorat. Dacă Talleyrand a fost în stare să întreprindă un demers atît de deconcertant, a făcut-o numai fiindcă-și dădea seama că Franța ar fi fost capabilă de orice numai ca să aibă un guvern.

În sfîrșit, la 9 septembrie 1799, Bonaparte a debarcat la Fréjus. La 16 era la Paris. A fost întîmpinat cu urale de bucurie. Niciodată un general învins, care și-a abandonat armata și era pasibil de curtea marțială, n-a fost primit mai frumos. Franța s-a comportat așa cum prevăzuse Talleyrand — și cum se comporta și el însuși —, nesinchisindu-se de pierderea Egiptului, care n-o interesase, de fapt, niciodată. Cînd l-a primit pe Bonaparte, s-a consi-

derat salvată, și Talleyrand împreună cu ea. Acum nu mai era posibilă nici o ezitare : viitorul se numea Bonaparte.

Bonaparte, sosit la 16 octombrie seara, l-a primit pe Talleyrand în 17 dimineața. În pofida faptului că acesta s-a eschivat să plece la Constantinopol, l-a întîmpinat cu brațele deschise.

„Conjunctura" era atît de prielnică pentru proiectele lor, încît chiar în seara aceleiași zile știau ce aveau de făcut și cum să lucreze în deplin acord. Talleyrand a fost însărcinat să strîngă partizani de pretutindeni și să înnoade relații peste tot. Le avea în ministere, în ambasade, în saloane. Pînă și în inima Directoratului exista deja Sieyès. Sieyès avea un avantaj asupra lui Talleyrand : cunoștea perfect textele juridice, adora legile, doctrinele, le studiase pe toate cele care existau și mai confecționa și el altele pe deasupra. Se spunea că avea mereu în buzunar un nou model de constituție. Era ceea ce trebuia : Bonaparte avea să defrișeze terenul. Sieyès să alcătuiască planurile, iar Talleyrand să administreze reconstrucția. El nu acționează, ci-i face pe alții să acționeze. Cînd apare el, treaba-i gata. În rețeaua de intrigi care va duce la 18 Brumar, el nu e niciodată în primele rînduri : e pretutindeni. Bonaparte a fost foarte satisfăcut la gîndul că avea să-l aibă pe Sieyès : dorea să neutralizeze Directoratul respectînd formele cuvenite, nu voia să-l sugrume. Talleyrand i-a oferit formula de conciliere : *„Dumneavoastră doriți puterea, Sieyès dorește o nouă Constituție. Uniți-vă ca să distrugeți starea de lucruri existentă, fiindcă ea constituie un obstacol în calea amîndurora"*.

Din nefericire, Sieyès și Bonaparte nu se puteau suferi. Dar nu era oare făcut Talleyrand anume ca să adune, să șlefuiască și să unească contrariile ? I-a făgăduit lui Bonaparte să i-l aducă pe Sieyès convins, supus și complice. Căci, cu toate că Sieyès declara că *„nu există meserie mai îngrozitoare și mai infernală"* decît aceea de director, el era, totuși, în mod sincer republican și sabia lui Bonaparte îi inspira o neîncredere pe care nu o putea învinge. Dar Talleyrand, cu vocea lui de episcop de Autun și cu stilul lui format la Saint-Sulpice, s-a dus să-l prelucreze pe fostul abate Sieyès și să-l convingă de sentimentele republicane ale lui Bonaparte, de modestia lui, care cucerise Institutul, Franța și chiar și pe doamna de Staël ! Și a mai perorat în sensul că Bonaparte ar fi singurul om în stare să instaureze în Franța republica aceea ideală pe care el însuși împreună cu toți filozofii o visase sub Constituantă, cea pe care barbarii de iacobini n-au voit-o niciodată, cea, în fine — supremă abilitate ! —, pe care Sieyès o ținea în rezervă de opt ani sub forma unei Constituții incomparabile, al cărei manuscris era acolo, la inima fostului abate, și care avea să găsească ocazia nesperată de a aduce fericire, francezilor și glorie lui Sieyès, numai grație generalului Bonaparte.

În cele din urmă, abatele Sieyès a acceptat să aibă o întrevedere cu generalul republican, membru al Institutului.

Talleyrand îi spusese fiecăruia ceea ce voia fiecare să audă din partea celuilalt.

Cînd după aceea i-a lăsat însă să-și aranjeze ei întîlnirea, o necuviință a lui Bonaparte a fost cît p-aci să o facă să eșueze : generalul a trimis la Sieyès un sublocotenent ca să-i spună că-l așteaptă. Directorul Sieyès l-a trimis la plimbare pe trepăduș cu generalul lui cu tot. Și iarăși a trebuit ca Talleyrand, făcînd naveta între palatul Luxembourg și strada Chantereine

şi vărsîndu-şi ici-colo balsamurile peste vanităţile rănite, să apropie, şontic-şontîc, cele două părţi. Proceda exact ca şi cum ar fi fost membru al unui guvern care fără să fie oficial era deja adevăratul guvern. În aşa măsură, încît i-a trimis generalului Brune felicitări pentru o bătălie cu englezii şi cu ruşii pe care-o cîştigase şi a dat publicităţii un proces-verbal asupra întrevederii dintre Sieyès şi Bonaparte. Toate astea erau de o îndrăzneală nemaipomenită, dar şi de o oportunitate şi de o exactitate indiscutabile : Talleyrand ştia întotdeauna de partea cui era victoria, puterea, profitul.

Pentru demersurile la domiciliu şi l-a alăturat pe Roederer, eminentul lui confrate de la Institut : erau văzuţi braţ la braţ, mergînd din casă-n casă ca să organizeze reţeaua de spirite luminate care urma să comploteze sfîrşitul regimului. Cîteodată îl lăsa pe Roederer singur în fundul fiacrului, iar el intra în casă, dădea o raită prin salon, căuta persoanele care i se păreau interesante. Dacă pescuitul era fructuos, trimitea după Roederer ca întăritură şi lucrau amîndoi ca să-şi strîngă prieteni. Dacă în adunare se găseau persoane ostile, făcea cale-ntoarsă şi se ducea să predice în altă parte. Toată povestea asta nu era lipsită de plictiseală, fiindcă de multe ori Roederer trebuia să aştepte ceasuri întregi în fundul fiacrului, şi nici de riscuri, fiindcă poliţia supraveghea îndeaproape toate mişcările fostului ministru. Toate astea se petreceau noaptea, şi activitatea lui Talleyrand era activitate de bufniţă, pasărea Minervei. Se culca la orele trei dimineaţa şi se scula la prînz. Viaţa aceea de noapte era, în bună parte, cea care adăuga la imobilitatea feţei lui paloarea tenului. La patruzeci şi cinci de ani avea deja înfăţişarea impresionantă a unei fiinţe ieşite din mormînt.

Într-o noapte, acasă la Talleyrand, în strada Taitbout, Bonaparte şi alţi cîţiva adepţi ai lui puneau la punct planurile unor acţiuni cu totul nefavorabile Directoratului. Talleyrand povesteşte în *Memoriile* sale că pe la ora unu noaptea i-a făcut să sară-n picioare o mare zarvă de trăsuri şi de oameni călări care se auzea sub ferestre. S-au îngălbenit de spaimă, s-au uitat unul la altul în tăcere, crezînd că fuseseră denunţaţi şi că guvernul ordonase arestarea lor. Au stins luminările şi-au început să cerceteze cu atenţie strada. Au respirat însă uşuraţi ! Nu era decît o trăsură accidentată care transporta încasările unei case de joc şi făcuse apel la o escortă de jandarmi. Au început să facă haz, dar trăseseră o mare spaimă.

Talleyrand a mai fost însărcinat cu încă o misiune importantă : era absolut necesar să fie cîştigat Barras. Într-un fel, era mult mai uşor decît fusese să-l cîştige pe Sieyès. Schema argumentării era simplă. Ca să-l auzi pe Barras spunînd : *„Sînt al vostru"*, ar fi fost suficient să i se indice în prealabil o cifră convenabilă. Bonaparte era foarte dispus să plătească, dar voia ca lucrurile să se desfăşoare cu binişorul. Nimic nu era mai pe gustul lui Talleyrand, aşa că i-a explicat directorului suprem că Bonaparte n-avea în vedere decît o mică reformă a Directoratului : în loc de cinci directori avea să rămînă numai unul, care, prin forţa lucrurilor, avea să fie Barras. Acesta s-a lăsat sedus de mîngîierile „motanului de angora" şi a acceptat. Cînd complotul s-a perfectat, el a primit o altă vizită a lui Talleyrand, însoţit, de data asta, de neliniştitorul Fouché şi de Lucien Bonaparte, preşedintele celor Cinci Sute. I-au vorbit despre preşedintele unic al noului regim, numai că de data asta n-au mai citat numele lui şi el şi-a dat seama că fusese driblat. Dar era prea tîrziu. Îl aveau în mînă. Era la 6 noiembrie 1799, adică 15 brumar în

jargonul calendarului civil. Cu Bonaparte lucrurile mergeau din plin. Așa și trebuiau să meargă : nu dispunea decît de cincisprezece ani ca să răstoarne lumea.

În strada Victoire, fostă Chantereine, care se numea acum altfel din cauza finalei *reine* — regină (deși de fapt, era vorba de *raine* — broască), cetățeana Bonaparte avea invitați în seara aceea. Care femeie ar fi dat un dineu somptuos în ziua în care soțul ei se pregătea să dea o lovitură de stat ? Poliția putea să stea liniștită. Cu atît mai mult cu cît ministrul poliției se număra și el printre inocenții invitați să observe în chip de cunoscător și de complice în același timp. Talleyrand rămăsese acasă la el într-un chip și mai inocent. Era la masa de joc împreună cu Roederer, Regnault de Saint-Jean-d'Angély și Lemaire. Lemaire făcea glume ca să mai înviorеze atmosfera. Deodată, intră Arnault, un complice. Talleyrand se alarmează. Ce se-ntîmplă ? În fața celorlalți, nimeni nu îndrăznește să vorbească. Regnault îl întreabă din priviri pe Arnault. Acesta îi răspunde cu un semn din cap : *nu*. Lui Talleyrand i se face același semn ca și lui Regnault. Jucătorii își continuă jocul, doamnele rîd împreună cu Lemaire, Talleyrand se strecoară lîngă Arnault și-și apleacă urechea. Acesta venea în mare grabă de la serata Josefinei. Bonaparte fusese anunțat că lovitura prevăzută pentru a doua zi, 16 brumar, nu putea avea loc decît în 18. Deci nu avea să mai fie 16 brumar !

Comedia a trebuit să fie reluată. Josefina a dat din nou un dineu în seara de 17, fiindcă, după regula jocului, cînd cinezi în oraș, nu complotezi, iar lovitura a avut loc sîmbătă 9 noiembrie 1799. Secolul se apropia de sfîrșit și odată cu el aveau să ia sfîrșit alte cîteva lucruri. Istoria a înregistrat lovitura de stat după calendarul care era la modă : 18 brumar, anul VIII.

N-a fost o tragedie, ci cel mult o tragi-comedie, cu cîteva trăsături burlești. Coloratura tragică nu i-a fost dată acelei zile decît mai tîrziu de consecințele sublime și îngrozitoare care au însîngerat Europa timp de cincisprezece ani și care au imprimat Franței masca aceea grandioasă și teribilă care a exaltat-o, a strivit-o și, fără îndoială, a desfigurat-o.

Să intrăm, împreună cu Talleyrand, în cușca suflerului. Cam acesta a fost rolul pe care l-a jucat în spectacol. Numai că textul îi aparținea lui și-l sufla unor actori care-și închipuiau că ei erau autorii. S-a dus în strada Victoire împreună cu Roederer și cu Macdonald. S-au supus unei mici ceremonii romanțioase : au jurat pe un crucifix să nu dea în vileag nimic din secretul complotului. Apoi l-au însărcinat pe Talleyrand să se ducă la Luxembourg și să-i smulgă demisia lui Barras. Ca să-l convingă să semneze imediat, i-au dat lui Talleyrand să aibă la el o poliță de 3 milioane de livre. Esențialul era să nu se mai audă vorbindu-se de directori ; fiindcă nu voiau să-i aresteze, trebuiau să plece ei, de bunăvoie.

Parisul era foarte calm, dar pretutindeni era instalată armata. Tuileries, Luxembourgul erau înconjurate de trupe. Luxembourgul era pustiu. Era ora prînzului. În sufragerie, de obicei, stăteau la masă în jurul directorilor treizeci sau patruzeci de meseni. Azi nu se vedea decît Barras cu un singur vecin : Ouvrard.

Amiralul Bruix îl însoțea pe Talleyrand. Ca să-l convingă pe Barras l-au dus la o fereastră : a văzut Luxembourgul asediat, mulțimea și soldații fraternizînd împotriva regimului. Întreaga armată era la ordinele generalului, idolul poporului. Directoratul, miniștrii, adunările, cluburile, ziarele, toate puteau

fi măturate la un semn al lui Bonaparte. Era deci absolut necesar ca Barras să demisioneze. Talleyrand mîngîie şi imploră. Face apel la sentimentele cetăţeneşti ale directorului, dar Barras a înţeles : limbajul străzii e cel mai convingător. Se îndreaptă spre un birou, îşi scrie scrisoarea de demisie, i-o dă lui Talleyrand. O scrisoare perfectă : plină pînă la refuz de sentimente şi de principii şi obţinută în cinci minute. Cum lui Barras îi plac mîngîierile, e momentul să le capete. Talleyrand îi sărută mîinile şi-l numeşte *„primul patriot al Franţei"*. E cel mai neînsemnat lucru, fiindcă Barras n-o să mai fie niciodată nimic. Talleyrand jubilează. Îl ia de braţ pe amiral şi pleacă. În buzunarul drept are mult dorita scrisoare de demisie ; în buzunarul stîng, poliţa pe care-ar fi trebuit să i-o dea lui Barras în schimbul demisiei lui. Dar, de vreme ce Barras a semnat fără să ceară bani, va fi plătit Talleyrand în locul lui. Şi va fi şi o compensaţie pentru neruşinata cauţiune pe care a dat-o Barras unui huligan cu numele de Jorry, care-l insultase pe fostul ministru cu complicitatea fostului director. Genul ăsta de socoteală era ceea ce Talleyrand, un Scapin în stil mare, numea *„o ocazie"*.

Şi acum la drum către Saint-Cloud, unde va avea loc finalul. Acolo fuseseră convocate adunările : se spera să fie manevrate mai bine acolo decît la Paris, unde lumea se putea deda la reacţii violente şi neprevăzute. Montrond era aghiotantul lui. Ce păcat că Talleyrand e atît de discret cu privire la zilele acelea în *Memoriile* lui. Nimic nu era definitivat. Talleyrand, aşteptîndu-se la orice, pregătise o berlină pentru cazul unei călătorii mai depărtate ; caii loveau nerăbdători din copite, aşteptînd sfîrşitul zilei.

Oare se poate vorbi, referindu-ne la 18 Brumar, de o „trădare" a lui Talleyrand ? E bine să ştim ce voia Franţa atunci. Oare Talleyrand şi Bonaparte, în momentul acela, au trădat într-adevăr ceva sau pe cineva în afară de Barras şi de confraţii lui ? Precizăm că e vorba de *momentul acela*, fiindcă ceva mai tîrziu au trădat, într-adevăr, libertatea. Dar în ajunul lui 18 Brumar, pînă şi republicanii cinstiţi erau de acord ; doamna de Staël în primul rînd, Benjamin Constant, Garat, Sieyès, Destutt de Tracy, un om de-o probitate cetăţenească şi de o elevaţie spirituală admirabile, Cabanis... Talleyrand e de acord cu ei. E de acord cu întreaga Franţă... *„O să-l rugaţi să revină"*, spusese el. Pînă şi Moreau, un republican sincer şi care era foarte puţin favorabil lui Bonaparte, ajunsese să scrie : *„Sătul de jugul avocaţilor, care duc republica la pierzare, vă ofer sprijinul meu ca s-o salvăm"*. Sprijinul lui ? Voia să spună armata. Cît despre Joubert, alt general republican sincer, fusese atît de plictisit de domnia iacobinilor, încît într-o bună zi strigase în public : *„Eu, oricînd, cu douăzeci de grenadieri aş termina cu toată povestea asta"*. Se poate afirma că, dacă Bonaparte, Talleyrand şi prietenii lor n-ar fi realizat actul de la 18 Brumar, ar fi făcut-o oricare alt general. Cît despre Bonaparte, în stilul lui ornat, spunea că iacobinii Directoratului erau *„nişte indivizi să te p... pe ei"*. Ceea ce nu i-a împiedicat pe iacobini să-l tămîieze ca *„fiu al Revoluţiei"*. Biata mamă ! — am zice noi.

Lovitura aceea de stat era atît de coaptă, încît s-a făcut, cum spera Talleyrand, fără nici o vărsare de sînge şi fără nici o răzbunare. I-au urmat chiar o serie de măsuri de clemenţă şi de liniştire, de reducere a pedepselor şi de suspendare a deportărilor. Mîna care opera era atît de abilă şi în acelaşi timp atît de puternică, încît impunea respect fără să mai fie nevoie să lovească.

Dar să terminăm cu zilele acelea.

La 19 brumar, cînd la Saint-Cloud cei Cinci Sute l-au declarat pe Bonaparte în afara legii şi cînd acestuia din urmă i-a fugit pentru un moment pămîntul de sub picioare, toţi au crezut că lovitura avea să eşueze. Lucien Bonaparte a fost însă cel care a salvat totul datorită hotărîrii lui. Cu toate acestea, mîndrul general, palid şi descumpănit cum nu i se mai întîmplase să fie niciodată din pricina politicienilor acelora care-şi filfiiau togile şi rosteau fraze sforăitoare — nişte fraze pe care el le ura tot atît de mult ca şi pe cei care le pronunţau —, mîndrul general se îngălbenise. Montrond, care se afla lîngă el, văzîndu-l gata să se prăbuşească, i-a reamintit de îndatoririle lui : *„Generale Bonaparte, nu-i corect"*, i-a spus el la ureche. Pe neaşteptate, zarva scandalagiilor a fost acoperită de un marţial sunet de tobe. Grenadierii, încurajaţi de Murat şi de Leclerc, au dat năvală în sală. Deputaţii au început să strige : *„Libertate sau moarte !"* şi au pornit să sară pe ferestre. S-au emis imediat decretele şi s-au numit trei consuli : Sieyès, Roger Ducos şi Bonaparte. Consulatul luase fiinţă. Talleyrand a respirat uşurat : mizase bine. Şi-a privit cu multă dragoste prietenii care se aflau în jurul lui, pe Roederer şi pe fiul lui şi pe Montrond. *„Prieteni* — le-a spus el —, *trebuie să mergem să cinăm"*. Acesta a fost comentariul zilei aceleia, care se înscrie în fruntea unuia dintre cele mai prestigioase capitole ale istoriei.

Talleyrand îşi reia activitatea şi uită injuriile

La dineul din 19 brumar şi-a invitat pe nepusă masă prietenii la o doamnă Simons care locuia în apropiere de Saint-Cloud. Era mai cunoscută sub numele ei de actriţă celebră — domnişoara Lange. Dealtfel, teatrul n-a uitat-o. Talleyrand îi semnase actul de căsătorie cu François de Neufchateau, apoi ea se căsătorise cu un bancher belgian, d-l Simons ; în realitate, inima ei aparţinea, după cîte se spunea, lui Barras. Să fim precişi : i-a aparţinut pînă în seara aceea. Ne amintim că Barras demisionase la 17 brumar graţie lui Talleyrand, care nu se mulţumise numai să-l lase fără post, dar îl lipsise şi de cele 3 milioane de lire. Ca să termine toată povestea, la 19 brumar i-a luat şi amanta. Victoria şchiopului asupra Directoratului era totală.

Nu e deci de mirare că, în *Memoriile* lui, Barras nu este deloc un model de indulgenţă atunci cînd vorbeşte de Talleyrand.

La 14 noiembrie, Bonaparte, care se şi grăbise să se instaleze la Luxembourg, în mobilierul lui Barras, i-a primit pe Roederer, pe vechiul şi iubitul lui prieten Volney şi pe Talleyrand. Le-a mulţumit călduros pentru sprijinul lor în ceasurile acelea grele în care se năştea Consulatul. L-a mai reţinut un moment pe Talleyrand şi i-a făgăduit că avea să-şi recapete peste puţin timp ministerul lui din strada Bac. Personajul nostru n-a fost deloc surprins de această veste. Nu prevăzuse el că bunul domn Reinhardt avea să-i păstreze locul ? La 21 noiembrie 1799, Reinhardt, însoţit de buna doamnă Reinhardt, îşi recăpăta postul lui de ministru al Franţei la Berna, iar Talleyrand, însoţit de indiana lui, postul din strada Bac. Bonaparte a avut, în ciuda admiraţiei lui, unele ezitări cînd a fost vorba să-l numească din nou atît de repede pe Talleyrand la minister. Afacerea Jorry influenţase

opinia publică şi înapoierea ministrului avea să-i facă pe iacobini să scrîşnească din dinţi. Era însă de neînlocuit în postul acela : îl părăsise pentru patru luni şi-l lua din nou în primire pentru şapte ani ! Şapte ani mai încărcaţi de istorie decît unele secole chiar. Doamna de Staël a fost cît se poate de fericită la auzul acestei veşti. A ţinut să-l felicite. El s-a dus la ea acasă ca să-i mulţumească. Şi şi-a luat un aer dezgustat : era aşa de puţin pentru el ! În realitate era încîntat : de-abia acum aveau să înceapă marile afaceri.

Opoziţia l-a tratat de „fost", de episcop, de agent al lui Pitt... aceleaşi învinuiri al căror venin era răsuflat. Cu toate astea, în presă s-au scris şi elogii şi e pentru prima dată cînd rolul lui de pacificator al Europei şi politica lui de solidaritate europeană primesc omagiul care li se cuvine : *„Era imposibil să se facă o alegere mai potrivită pentru realizarea speranţelor de pace care apar de pretutindeni. Talleyrand ar fi încheiat de mult pacea dacă n-ar fi trebuit să învingă decît piedicile pe care le puneau în calea ei puterile străine. Dar cum ar fi putut el să învingă politica absurdă şi ambiţia extravagantă a majorităţii foştilor directori, care făceau tot ce era necesar ca să perpetueze războiul, revoluţionînd toate ţările în care am fi putut intra"* (Aulard. *Parisul sub Consulat).*

Şi iată ce gîndea şi Bonaparte despre Talleyrand în momentul în care i-a înapoiat ministerul : *„Posedă foarte mult din ceea ce este necesar pentru a duce tratative, ştie să se poarte în societate, cunoaşte curţile Europei, are fineţe, ca să nu spun mai mult, şi o imobilitate a trăsăturilor pe care nimic nu o poate altera, în sfîrşit, are un nume răsunător"*. Într-adevăr, numele acesta răsunător îl fascina şi el pe tînărul general. Cînd veneau să-i raporteze cîte o ispravă de-a lui Talleyrand, cifra „dulciurilor" pe care le pretindea, nopţile petrecute în tripouri, intrigile, escapadele lui neruşinate, Bonaparte asculta, furios şi încruntat, după care, ridicînd din umeri, îl trimitea la plimbare pe denunţător cu următoarele cuvinte : *„E de neam mare, şi asta şterge totul"*.

Bonaparte nu era — cel puţin la început — nepăsător faţă de ce spuneau oamenii. În ce-l priveşte pe Talleyrand, în mod special, nu-i plăcea să audă reproşurile înveninate care i se făceau ministrului său cu privire la averea uriaşă pe care-o strînsese[1]. Într-o zi, cu obişnuita lui bruscheţe, l-a întrebat pe Talleyrand cum făcuse de izbutise să cîştige atîţia bani.

Talleyrand i-a răspuns foarte prompt : *„Oh ! foarte simplu. Am cumpărat titluri de rentă la 17 brumar şi le-am revîndut peste trei zile"*. Lui Bonaparte nu i-a mai rămas decît să admire în tăcere arta lui Talleyrand de a eluda o întrebare indiscretă printr-o linguşire. În plus, răspunsul este interesant, fiindcă motivul invocat de Talleyrand e adevărat : încrederea aproape miraculoasă pe care-o inspira Franţei noul regim. Simţeau cu toţii că se apropia pacea şi prosperitatea.

[1] Trebuie să avem în vedere faptul că venalitatea personalului politic şi militar de pe vremea Directoratului, a Consulatului şi a Imperiului întrece orice imaginaţie. Reproşurile care i se fac cutărui sau cutărui personaj nu apar decît din necesităţi polemice. Bonaparte ar fi putut să-l întrebe pe fratele lui Joseph — între alte o sută de exemple — cum se făcea că din calic cum era, ca întreaga familie dealtfel, a izbutit, după cinci luni, ca ambasador la Roma, să adune o avere care i-a permis să cumpere domeniul princiar Mortefontaine de la Ermenonville şi să dea acolo nişte serbări de un lux formidabil.

La cîteva zile după reînscăunarea lui la minister, Talleyrand a fost primit de Bonaparte la Luxembourg. I s-a adresat generalului consul în următorii termeni, notați de Bourrienne, care era de față la întrevedere: *„Cetățene consul, mi-ați încredințat Ministerul Relațiilor Externe și vă voi îndreptăți încrederea, dar consider că e de datoria mea să vă spun că nu vreau să lucrez decît cu dumneavoastră..."*

Și i-a demonstrat că nu era vorba de o mîndrie deșartă, ci numai și numai de interesul Franței. Pentru a o servi bine, trebuia să existe unitate de acțiune: *„E necesar* — i-a spus el — *ca dumneavoastră să fiți primul consul și ca primul consul să aibă în mîna lui tot ceea ce ține direct de politică, adică Ministerul de Interne și Poliția pentru treburile din interior, ministerul meu pentru afacerile din afară și după aceea cele două mari mijloace de execuție: Războiul și Marina"*. Cuvintele acestea sînt de o importanță capitală, Talleyrand fiind primul care pronunță titlul de *primul consul* și care-l numește pe Bonaparte în acest post suprem, fixîndu-i și atribuțiile. Primul consul va fi stăpînul absolut al celor patru mari ministere, în timp ce departamentele mai puțin importante, Justiția și Finanțele, vor fi încredințate unor executanți. *„Asta o să-i amuze și o să-i ocupe, iar dumneavoastră, generale, avînd la dispoziție toate părțile vitale ale guvernării, o să vă realizați nobilul scop pe care vi-l propuneți: acela de a regenera Franța"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand poseda un fel de geniu de a găsi exact la momentul potrivit ceea ce era oportun să spună. În momentul acela, el exprimase întocmai ceea ce proiecta Bonaparte să facă, dar nu îndrăznea să formuleze. Ceea ce s-a spus era ca și făcut. După plecarea lui Talleyrand, Bonaparte s-a întors spre Bourrienne și i-a spus: *„Știi, Bourrienne, că Talleyrand are idei bune, e un om foarte înțelept"*. *„M-a intuit"*, a adăugat Bonaparte. Și nu era puțin lucru, fiindcă Bonaparte nu era prea transparent. Nu era într-adevăr fascinant pentru tînărul șef de stat să aibă alături de el inteligența aceea, mașina aceea subtilă în stare să prevadă evenimentele, să detecteze fisurile și minciunile și să adulmece succesul? Nimeni nu l-a apreciat pe Talleyrand mai mult decît Napoleon Bonaparte. Acest omagiu adus de un spirit excepțional domnului de Autun trebuie reținut. După 18 Brumar încă se mai iubeau: povestea cu Constantinopolul abia dacă izbutise, pentru o clipă, să-i știrbească din admirație. Trebuie să spunem că la început anturajul Consulatului nu era prea strălucit. Stendhal zicea că din el nu făceau parte decît „oameni neînsemnați". Bonaparte suferea din cauza asta. Generalul acesta, copil al revoluției, prefera cu mult mai mult limbajul și manierele „foștilor". Dar nu avea decît un Talleyrand lîngă el, și-l admira, chiar dacă „virtutea lui republicană" era alarmată de amoralitatea ministrului.

Întrevederile cu Talleyrand îl țineau sub un fel de vrajă. Ce alt instrument mai bun ar fi putut el să folosească pentru a-i seduce pe guvernanții străini decît vocea aceea fermecătoare care-l sedusese și pe el, invincibilul?

Talleyrand era conștient de această putere a lui. Și spera s-o facă să devină și mai mare, să fie într-o bună zi indispensabil. În timpul Consulatului, Bonaparte n-a făcut nimic ca să-i destrame această iluzie. Dac-ar fi încruntat o singură dată din sprîncene, „motanul de angora" ar fi înțeles. Dar e de bănuit că Bonaparte gustase din elixirul acela de lingușiri pe care

l-l servea, cu un tact neîntrecut, Talleyrand. Şi să nu ne închipuim că era vorba de o pură linguşire josnică ; laudele acelea erau sincere, cu toate că aveau un scop cît se poate de precis. Scrisorile lui pline de respect şi de un devotament afectuos nu au un ton de minciună. Talleyrand, întotdeauna de acord cu aspiraţiile cele mai profunde — uneori inconştiente — ale naţiunii, l-a primit pe Bonaparte, ca şi întreaga Franţă, cu admiraţie şi cu dragoste.

Iată ce-i scria el idolului la 22 mai 1800, în momentul în care generalul trecea pasul Grand-Saint-Bernard. Talleyrand era în convalescenţă : *„Acum, cînd sănătatea şi puterile îmi revin, sînt gata să vin la dumneavoastră, dacă socotiţi că e potrivit ; şi îndrăznesc să vă mărturisesc că, dacă absenţa dumneavoastră se mai prelungeşte, în curînd n-o să am numai dorinţa, ci o să sînt chiar nevoia să mă aflu lîngă dumneavoastră“* [1].

După victoria de la Marengo, Bonaparte a primit acest buchet, această capodoperă a artei de a proslăvi : *„Generale, m-am întors de la Tuileries. Întîlnirea cu ambasadorii nu putea fi mai strălucită. N-o să încerc să vă mai descriu entuziasmul francezilor, admiraţia străinilor, precum şi sentimentele personale pe care le-am avut dînd citire scrisorii pe care aţi adresat-o consulilor. Ce început şi ce deznodămînt ! Oare o să fie în stare posteritatea să-şi dea seama de măreţia acestei campanii ? Sub ce auspicii ne este îngăduit să aşteptăm întoarcerea dumneavoastră ? Nu există nici un imperiu care să nu fi fost întemeiat pe miraculos, dar miraculosul acum a devenit realitate“* (21 iunie 1800).

Cine ar fi rezistat la asemenea osanale ? Şi, lucru şi mai impresionant, la calitatea fermecătoare şi profetică a unui anumit cuvînt care e lansat tocmai în momentul triumfului şi aruncă o dîră luminoasă către viitor : cuvîntul *imperiu*, care iese dintr-un trecut fabulos pentru a se uni cu : *acum a devenit realitate*. Talleyrand pusese în momentul acela prima piatră a unui edificiu care, într-adevăr era de domeniul fantasticului : Imperiul napoleonean.

Atunci cînd Talleyrand, încă slăbit, s-a dus să facă o cură la Bourbon-l'Archambault, despărţirea i-a inspirat regrete pline de tandreţe. Idila încă dura. Ce scrisoare, dar într-un stil cu totul diferit de cea precedentă ! Se menţine în limitele, niciodată depăşite, ci doar cîteodată atinse, a ceea ce se poate scrie unui şef (foarte puţin înclinat spre tandreţe). Fără îndoială, Talleyrand se bucura de prestigiul vîrstei lui şi de acela de a aparţine „unei familii nobile“ : asta-ţi dă curaj. Scrisoarea asta este oricum o curiozitate : ea explică capriciile din comportarea ulterioară a lui Napoleon Bonaparte şi a ministrului său.

„Generale, plec cu singurul, dar marele regret de a mă îndepărta de dumneavoastră.

Sentimentul care mă leagă de dumneavoastră, convingerea că, punîndu-mi viaţa în slujba destinului dumneavoastră, a marilor idei care vă însufleţesc, aduc un aport la îndeplinirea lor m-au determinat să depun pentru îngrijirea sănătăţii mele un interes pe care nu l-am avut niciodată. Fără această convingere intimă, aş renunţa la toate rezultatele bune pe care sper să le am de pe urma călătoriei ce-mi îngăduiţi să fac.

Vă las şi pe dumneavoastră suferind şi animat mereu de acea nobilă pasiune care nu îngăduie nici o odihnă trupului şi nici un răgaz sufletului.

[1] Citat de Lacour-Gayet.

Şi mi-e teamă, v-o mărturisesc, că nu-i e hărăzit nici unui organism omenesc să se preteze la impulsurile acestei neobosite şi într-adevăr sublime activităţi cu care v-a înzestrat natura.

Dacă ceea ce gîndiţi, ceea ce spuneţi şi tot ceea ce vă văd făcînd nu ar fi decît un simplu spectacol, şi încă îmi dau seama că absenţa mea va fi cea mai mare pierdere pentru mine. Îngăduiţi-mi să vă repet că vă iubesc, că sînt necăjit că plec, că ard de nerăbdare să mă întorc alături de dumneavoastră şi că devotamentul meu nu se va sfîrşi decît odată cu viaţa mea" [1].

Într-un alt răvaş, în care-i împărtăşea cîteva impresii cu privire la anumite chestiuni, încheia cu această descoperire a unui suflet însingurat : *„Vă scriu probabil nişte lucruri cu totul neînsemnate, dar nu e vina mea, nu sînt capabil de mai mult cînd sînt departe de dumneavoastră"*. Peste puţin timp, termină cu următoarea tămîiere. în stare să-l ameţească şi pe un sfînt : *„Nu-mi place deloc biblioteca dumneavoastră, staţi prea mult în ea, cred că are igrasie ; parterul nu vă corespunde, sînteţi făcut pentru înălţimi"*.

Şi, preluînd fraza adresată de Sully lui Henric al IV-lea, i-o serveşte lui Bonaparte : *„De cînd mi-am legat soarta de a dumneavoastră, vă aparţin pînă la moarte"*.

Există în toate acestea cochetării şi preţiozităţi ale vechiului regim, dar mai există şi altceva. Scopul e transparent : să fie întotdeauna în raza de gîndire a consulului, să fie o prezenţă obsedantă, indispensabilă. Ambiţia asta de a fi un fel de dublură a lui Bonaparte îl împinge foarte departe. De la idilă a trecut la servilism. Cu cît creştea idolul, cu atît îi scăpa şi cu atît mai insinuant devenea el. Iată înspăimîntătoarea scrisoare pe care i-a scris-o la 29 iulie 1304, atunci cînd „Bonaparte începuse să lase să se întrevadă Napoleon" : *„Desigur că o să fiu întotdeauna mulţumit cu tot ceea ce mi se va întîmpla ca urmare a voinţei binevoitoare a Maiestăţii-Voastre, dar simt un fel de gelozie, pe care trebuie să mi-o ierte Maiestatea-Voastră, de a nu avea în vedere alte recompense în afară de cele dăruite de ea, de a nu o servi decît pe ea şi de a nu dori ca alegerea ei să se exprime în ceea ce mă priveşte printr-o simplă intervenţie. Maiestatea-Voastră ştie şi-mi face plăcere să i-o repet că, plictisit, dezgustat de toate sistemele politice care au constituit suferinţa şi nenorocirea tuturor francezilor timp de zece ani, numai datorită ei am ajuns să ţin la instituţiile pe care le-a fondat. Nu trebuie să intru şi nu pot să doresc să intru în nici una dintre ele decît în măsura în care voi fi pus acolo de Maiestatea-Voastră şi numai de ea"*.

De ce asta ? Fusese proaspăt ales în Senat, dar nu voia să fie senator fiindcă nu căpătase locul acela de la stăpîn şi direct din mîna stăpînului. Ştim, totuşi, din sursă sigură că el continua să accepte din partea clientelei lui de la Relaţiile Externe şperţurile pe care nu le primea deloc din rîna aceea atît de dragă, dar aşa era obiceiul şi obiceiul cerea chiar ca stăpînul să se prefacă că nu ştie nimic de „dulciurile" pe care le încasau miniştrii lui.

La formele cele mai respectuoase şi chiar cele mai slugarnice de politeţe, el alătura nişte libertăţi care l-ar fi dizgraţiat pe oricare alt ministru. Iată cum şi le permitea Talleyrand faţă de primul consul.

[1] Pierre Bertrand. *Lettres inédites de Talleyrand a Napoléon (1889).*

În momentul cînd s-a semnat pacea de la Amiens, un eveniment de seamă, care punea capăt războiului cu Anglia și-i dăruia Franței ceea ce aștepta din partea idolului ei războinic, pacea, Talleyrand și-a permis o impertinență nemaipomenită. Bonaparte aștepta, vizibil nervos și iritat, curierul care trebuia să-i aducă pergamentul cu tratatul de pace. Îl primise însă Talleyrand și-l păstra în portofoliul lui. A fost convocat Consiliul de Miniștri ; Talleyrand a lăsat să-și desfășoare lucrările în prezența primului consul, vizibil înfrigurat. După ce s-au discutat toate hîrtiile, Talleyrand a spus cu aerul cel mai senin din lume : *„Și-acum, o să vă fac o mare plăcere, s-a semnat tratatul : iată-l !"*. Bonaparte s-a repezit : *„Și cum, de ce n-ați spus imediat ?"*, la care domnul de Autun, imperturbabil, a răspuns : *„Pentru că nu m-ați mai fi ascultat în rest. Cînd sînteți fericit, nu se mai poate apropia nimeni de dumneavoastră"* (Doamna de Rémusat. *Memorii).*

Să faci o glumă ca asta, să răspunzi pe tonul ăsta și să primești în schimb un fel de mormăit de mulțumire, asta-i făcea să încremenească pe toți. Impertinența lui mergea cîteodată și mai departe, și era cu atît mai periculoasă, fiindcă era sub imperiu și idolul devenise zeu. Într-o zi de vară, consiliul s-a întrunit la Saint-Cloud. Îl așteptau pe Talleyrand, care nu mai sosea. Împăratul se plimba de colo-colo, tunînd și fulgerînd, și lua din cînd în cînd în trecere cîte un pumn de cireșe, pe care le mînca furios. Fierbea de mînie, căci avea oroare să piardă timpul. În sfîrșit, sosi și Talleyrand. Napoleon îl apostrofă : *„Ma-ți făcut să aștept, domnule..."* Talleyrand n-a catadixit să răspundă și, cu un zîmbet nedefinit pe buze, s-a îndreptat spre vasul cu cireșe și a înghițit una : *„Sire, Maiestatea-Voastră are cele mai frumoase cireșe din împărăție..."* Napoleon nici n-a clipit. S-au apucat de lucru. Miniștrii înghețaseră. Așa era comportarea, cu totul neobișnuită, a celor doi bărbați. În atitudinea lui Bonaparte se manifestau indulgența, răbdarea, furia și iertarea, blesteme urmate iar de încredere și chiar de afecțiune, care păreau de necrezut. Iar celălalt, sigur de el și de acea imunitate a lui inexplicabilă și întreruptă de scene violente, își ducea mai departe viața lui de Talleyrand, spunea „amin" și rămînea neatins.

Făcînd uz de manierele, grațiile și rafinamentele vechii societăți, l-a obișnuit pe Bonaparte cu idolatria. Împingîndu-l mereu către înălțimi, el a fost la originea prăbușirii finale. Talleyrand l-a iubit pe Napoleon pînă la sfîrșitul vieții lui ; iată ce scria el, în plină Restaurație, în *Memoriile* sale : *„L-am iubit pe Napoleon ; eram atașat chiar și de persoana lui, cu toate defectele pe care le avea ; la început m-am simțit împins către el datorită acelei atracții irezistibile pe care o generează în jurul lui un mare geniu, iar binefacerile lui au trezit în mine o recunoștință sinceră. De ce m-aș teme s-o mărturisesc ? Am gustat din plin din gloria lui și din reflexele care se răsfrîngeau asupra celor care-l ajutau în nobila lui sarcină"*.

Se spune că Talleyrand ar fi renegat totul : iată aici dovada contrariului. La sfîrșitul vieții încearcă din nou sentimentele de la început : *„L-am iubit pe Napoleon"*. L-a iubit în nobila sarcină comună, renașterea Franței. Cel puțin la început... După aceea, a fost altă poveste.

La scurt timp după reîntoarcerea lui în strada Bac, Talleyrand a avut ocazia să marcheze fericita reînscăunare făcînd o favoare. A aflat că impulsivul Jorry, împreună cu alți treizeci și șapte de impulsivi de teapa lui, fusese arestat și condamnat la deportare în Guyana. Talleyrand a intervenit

imediat pe lîngă ministrul poliției pentru ca Jorry să fie grațiat. Gestul e frumos. Este știut că Talleyrand nu cunoștea ranchiuna, nici ura. Asemenea porniri lăuntrice îi erau străine. I s-a părut potrivit să șteargă povestea aceea stupidă din dosarul lui personal, în care nu deținuse, dealtfel, decît un minimum de loc într-un minimum de timp. A scris deci în favoarea lui Jorry următoarea scrisoare frumoasă : *„Am văzut cu multă părere de rău, cetățene ministru, numele de Jorry figurînd pe lista celor condamnați la exil. Jorry e un om foarte tînăr, ale cărui rătăciri merită mai curînd îngăduință decît asprime. El se află în serviciul republicii și face parte din armata din Italia ; s-ar putea ca, în momentul în care legea îl pedepsește, să i-o fi luat înainte focul inamicului ; s-ar putea ca niște răni sau o moarte patriotică să-i cinstească numele. Trebuie să adaug că Jorry, neofensînd niciodată, după cîte știu eu, pe altcineva în afară de mine, cred că-mi revine mie, în mod special, datoria de a vă prezenta aceste considerente și vă mărturisesc că, dorind nespus să văd ofensa adusă mie uitată de întreaga lume, așa cum am uitat-o eu însumi, aș primi ca o favoare personală excepția pe care v-o solicit și pe care vă rog în mod foarte insistent s-o cereți de la consulii republicii“.* (Publicată în *Citoyen français* la 10 noiembrie 1799 ; Aulard : *Parisul sub Directorat.)*

Și să se mai spună că era lipsit de orice sentiment și că nu știa să scrie ! În cazul de față, totul se petrece ca și cînd ar propovădui uitarea injuriilor și-ar avea simțul umanității celei mai delicate, cu un parfum de evanghelie care e cel mai mișcător ecou al îndepărtatei lui preoții.

Cum există întotdeauna oameni care simt nevoia să întunece ceea ce strălucește într-un suflet — întinat prin definiție —, ei sugerează că această generoasă cerere nu e decît un calcul ; știind cît de nepopulară era proscripția, ar fi născocit acest mijloc ca să se desolidarizeze de ministrul poliției, care recursese la ea. Nimic nu dovedește asta. În orice caz, calculul a fost just, fiindcă i-a salvat pe toți cei care erau pe listă. Grație scrisorii lui, care a făcut mare vîlvă, măsura cu proscripția a fost anulată.

Existența aceasta, care s-ar zice că e populată de o mie de suflete, ne oferă surprize, și nu toate rele.

La sfîrșitul lui decembrie 1799, un emisar al lui Ludovic al XVIII-lea a venit la Paris ca să-i facă propuneri lui Bonaparte în legătură cu ceea ce am putea numi, pe drept cuvînt, iluziile Bourbonilor. Aceștia își imaginau că Bonaparte lupta pentru restaurarea tronului Sfîntului Ludovic ! Că, de îndată ce totul avea să fie gata, Ludovic al XVIII-lea avea să se înapoieze, iar Bonaparte avea să plece împodobit cu o frumoasă panglică albastră în jurul gîtului și cu un titlu sforăitor. Că aveau să-l trimită aiurea..., iar monarhia avea să-și reia din nou rolul ei proteguitor. Talleyrand a fost acela care i l-a prezentat consulului Bonaparte pe Hyde de Neuville, trimisul regelui. Întrevederea n-a dat nici un rezultat. Foarte sceptic, Talleyrand i-a condus înapoi, cu trăsura lui, pe Hyde de Neuville și pe domnul d'Andigué. Făcea parte dintr-o tabără opusă celor doi și, cu toate astea, ei vorbeau aceeași limbă, se așezau, salutau, deschideau și închideau ușile într-un anumit fel... Toate astea au trezit în el anumite amintiri. Au început să vorbească. Ceea ce le-a spus Talleyrand i-a făcut să încremenească. Despre primul consul le-a spus : *„Dacă trece de primul an, o să ajungă departe“*. Au vrut să afle dacă Bonaparte era într-adevăr capabil să susțină

edificiul regimului lui : Bonaparte singur reprezenta întregul regim, care nu depindea decît de el ; era un motiv de neliniște. Și așa era. După aceea au vorbit despre prinți. Talleyrand nu-l uitase pe fratele regelui ; a evocat „frumoasele vremuri" care îi legau, le-a mărturisit că destinul lui fusese total schimbat din cauza infirmității pe care-o avea și că, dacă nu ar fi fost obligat cu forța să intre în preoție, ar fi îmbrățișat cariera militară. Și, comparîndu-și situația lui cu aceea pe care ar fi avut-o dac-ar fi mers pe calea cea dreaptă, le-a spus rîzînd: *„Cine știe? Acum aș fi emigrant ca dumneavoastră sau, tot ca dumneavoastră, aș fi trimisul Bourbonilor"* (*Memoriile* baronului Hyde de Neuville).

În 1800, fratele regelui, pentru care Talleyrand păstrase aceleași bune sentimente, l-a trimis pe La Tour du Pin la Consulat. Iată ce-i pregăteau Bourbonii lui Talleyrand în cazul în care el l-ar fi determinat pe Bonaparte să-i cedeze locul lui Ludovic al XVIII-lea. Bonaparte urma să fie făcut conetabil. *„Dar cu domnul Talleyrand ce o să faceți?"* îl întrebase La Tour du Pin pe viitorul Carol al X-lea. — *„Bineînțeles o să-l servesc din toată inima... dacă o să ne întoarcem în Franța. E adevărat, nu mai poate să rămînă acolo, dar îi garantez un permis de liberă trecere ca să se stabilească în străinătate, ori unde va dori"* (citat de Lacour-Gayet).

Nu putem decît să admirăm această clemență : Talleyrand avea să fie radiat de pe lista proscrișilor după ce avea să restaureze regalitatea. Nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să ia neîntîrziat calea exilului. Într-adevăr, e de neînchipuit atîta lipsă de înțelegere a politicii !

Domnul de Talleyrand se adaptează exigențelor noului regim

Ochiul vulturului vedea totul. Bonaparte nu uitase răsunetul pe care-l avusese serbarea din 3 ianuarie 1798. Un nume ilustru e ceva frumos și e și util în același timp. Bonaparte s-a folosit de Talleyrand ca de o firmă publicitară : *„Lăsați toți foștii să vină la mine"*. Primul consul voia să și-i alăture pe toți nobilii care-ar fi dorit să se întoarcă în țară. Avea nevoie de ei, ca de toți ceilalți francezi. La rîndul său, Talleyrand era conștient că Franța suferea de-un fel de nostalgie a regalității. Alegerile nu lăsau nici un fel de îndoială în privința asta. Și Bonaparte o știa. Atunci cînd scrie, referitor la 18 Brumar și la urmările lui : *„Am conspirat împotriva înspăimîntătorului spirit înnoitor care traversa lumea"*, recunoaște prea bine că nu a dat lovitura de stat ca să continue revoluția, ci ca să-i pună capăt. Dealtfel, a și proclamat acest lucru, foarte clar, odată cu noua Constituție : *„Cetățeni, revoluția s-a oprit la principiile care au inițiat-o ; acum ea s-a terminat"* (15 decembrie 1799). (L. de Villefosse : *Opoziția față de Napoleon.)*

Este exact ceea ce se prevăzuse. Talleyrand dăduse acea mare serbare în cinstea Josefinei. Pentru a se crea din nou o societate ierarhizată, era nevoie mai întîi de nobilime. *„Ea este adevăratul și singurul suport al unei monarhii* — avea să spună Napoleon —, *moderatorul, pîrghia și punctul ei de rezistență ; statul fără ea e ca un vas lipsit de cîrmă, ca un balon rămas fără aer".*

Înainte de a şi-o crea pe a lui, a considerat că e bine s-o utilizeze pe cea veche : îl avea pe Talleyrand care să-i asigure recrutarea. Printre alte misiuni, acesta a avut-o şi pe aceea de a strînge noua şi vechea Franţă în jurul aceleiaşi mese, la aceleaşi baluri, în speranţa că se vor întîlni, în cele din urmă, şi în aceleaşi paturi.

Talleyrand şi-a cumpărat la Neuilly o proprietate splendidă. Prima serbare pe care a dat-o acolo a avut loc la 25 februarie 1800. Bonaparte, căruia nu-i plăceau serbările decît pentru ceilalţi şi care se plictisea luînd parte la ele, a asistat la banchetul lui Talleyrand, care era o veritabilă operaţie politică. A avut ocazia să-i întîlnească acolo, în afară de demnitarii Consulatului, pe cei dintîi foşti care au consimţit să dea ochii cu el. Cavalerul de Coigny, prieten intim cu Ludovic al XVI-lea, Ségur, fiul mareşalului şi ambasador la Petrograd, ducele de la Rochefoucauld-Liancourt, mare maestru al garderobei lui Ludovic al XVI-lea, Crillon, deputat al nobilimii, Bernier, şeful partidului vendeian, un rebel abia convertit. Erau prezenţi pînă şi foşti proscrişi de la 18 fructidor, cărora Bonaparte le-a adus la cunoştinţă că le amnestiase prietenii, aceştia urmînd să se înapoieze din Guyana. Unele dintre doamnele care fuseseră invitate de Talleyrand purtau nume ilustre : doamnele de Vergennes, de Castellane, d'Arguillon, de Lameth, de Noailles, de Caumont, de Custine şi pînă şi doamna de Flahaut, care o privea cu curiozitate pe frumoasa indiană. Şi se mai aflau acolo şi multe altele, care peste puţin timp aveau să deschidă cîte un salon. În aceste saloane avea să se formeze opinia publică, în aceste saloane avea să se dea tonul, să informeze şi să se informeze Talelyrand. Care şef de stat a avut vreodată la dispoziţia lui un atît de prestigios director al informaţiei ? De bună seamă, cel mai prestigios dintre şefii de state : Napoleon Bonaparte ! Nici nu se putea concepe unul fără celălalt.

Peste un an, cu ocazia păcii de la Lunéville (9 februarie 1801), care recunoştea pentru a doua oară că ţărmul stîng al Rinului aparţinea Franţei — Belgia fiind deja anexată împreună cu Palatinatul şi cu Aix-la-Chapelle — toate partidele aveau să fie reunite acasă la Talleyrand. El era radios : se încheiase, în sfîrşit pacea cu întreaga Europă. Şi se încheiase şi cea dintre francezi. Îşi dădea seama că era pe punctul să se realizeze ceea ce aştepta el de pe vremea cînd începuse să se gîndească la politică : avea să reînvie prosperitatea. Ştiinţele, artele, luxul aveau să strălucească din nou. Iar Parisul avea să redevină capitala lumii civilizate ; Talleyrand avea să-i fie majordomul. El n-avea să-i mai întîmpine doar pe generali şi pe miniştri ci avea să primească toate inteligenţele şi frumuseţile venite din cele patru colţuri ale lumii. Aveau să vină cu toţii la Paris ca să-şi boteze capodoperele şi să-şi desfăşoare luxul. Iată ce credea Talleyrand că dăruise Consulatul Franţei. Nu cuceririle teritoriale îl încîntau pe el, ci domnia paşnică a civilizaţiei strălucind asupra întregii lumi.

Printr-un tur de forţă de care numai el era capabil la Paris în momentul acela, a primit doi prinţi aparţinînd casei Bourbonilor, cei dintîi care au reapărut în Franţa : pe ducele şi pe ducesa de Toscana, al cărui ducat fusese transformat de Bonaparte în regatul Etruriei. Titlul era în stil „antic", aşa cum erau şi fotoliile şi mesele de la 1800. Primirea acestor Bourboni a fost prilej pentru o sărbătoare nemaivăzută, la 8 iunie, acasă la Talleyrand. El pusese să se reconstituie, în decor, Piaţa Palazzo Vecchio

din Florența, ca să le amintească oaspeților de țara lor. Două cîntărețe, cele mai vestite în momentul acela și pe care Bonaparte le adusese din Italia (împreună cu alte cîteva piese de muzeu), Crescentini și Grassini, au cîntat în italienește pentru prinții toscani. Regele Etruriei a deschis balul cu... generăleasa Leclerc, Pauline, tînăra și frumoasa soră a lui Bonaparte. Masa a fost servită cu un fast care a însemnat pentru mulți dintre noii veniți descoperirea unei lumi de vrajă. Talleyrand le dădea tinerilor lui contemporani din armată și din administrație o lecție despre ce înseamnă plăcerea de a trăi. Și cu asta, el făcea să crească și prestigiul și popularitatea lui Bonaparte.

Acesta nu era insensibil la acest fel de a-l obliga. Și i-a dovedit-o ministrului său tăind de pe lista emigranților pe cei doi frați ai lui Talleyrand Archambaud și Boson, și punînd să li se înapoieze, în același timp, toate bunurile. Acești Talleyranzi erau foarte frumoși, de o nulitate egală cu frumusețea lor, mai ales cel mai mare, Archambaud, despre care se spunea c-ar fi *„pe cît de frumos pe atît de prost"* sau *„arhifrumos și arhiprost"*. Talleyrand era răbdarea și indulgența personificată. Le-a iertat totul fraților lui : abia sosiți însă, stîngăcia și inutilitatea lor i-a făcut să devină insuportabili lui Bonaparte. Au început să afișeze niște aere care au șocat opinia publică franceză ; din fericire, ea n-a vrut să vadă în ele decît ridicolul. Cu doi ani înainte li s-ar fi putut face șicane spunîndu-se că toți Talleyranzii erau în solda Angliei. Căci Archambaud și Boson erau într-adevăr. În ajunul întoarcerii lor în țară, solda lor de militari englezi nu le fusese plătită de către ministerul britanic, care le-o datora împreună cu niște restanțe. Fratele lor, ministrul de la Relațiile Externe ale Consulatului, i-a trimis deci pe cei doi reclamanți, împreună cu o caldă scrisoare de recomandare, la colegul lui britanic, ministrul Addington. Grație acestui fapt, Archambaud și Boson și-au primit guincele și s-au întors în Franța, zornăindu-le în buzunare ! Toată treaba era cam suspectă. Informat despre aceasta, Bonaparte i-a trimis pe cei doi imbecili să se stabilească în afara Parisului. Ca o culme a inconștienței, Boson se mîndrea că pensia lui fusese majorată de la 500 la 900 de guinee *„grație domnului Pitt"*.

Talleyrand n-a suflat o vorbă despre povestea aceasta stupidă, care s-a răsfrînt asupra lui într-un mod indirect și pe care n-a avut cum s-o prevadă. Este știut că Bonaparte avea niște frați și niște surori care-i făceau surprizele cele mai neplăcute și pe care, cu toate astea, i-a acoperit întotdeauna. Deși Talleyrand a fost față de frații lui bunătatea personificată, a considerat că nu trebuie să mai intervină în favoarea lor atunci cînd au comis stîngăcia aceea formidabilă care i-a gonit din Paris. Și tocmai asta i-a reproșat Bonaparte ! *„La ce te poți aștepta de la un om care nu pune o vorbă bună pentru familia lui ?"* — a strigat el. Se pare că rezerva lui Talleyrand, în cazul de față, ar putea fi considerată mai curînd meritorie. Bonaparte l-a tratat cu duritate pentru asta. Prăpastia dintre două lumi, dintre două specii diferite...

Ca să-și cîștige o parte a opiniei publice, care nu privea fără oarecare neliniște, din punctul de vedere al libertății, felul cum aplica Bonaparte o constituție *„scrisă cu baionetele"*, consulul, însoțit de Talleyrand, s-a dus să-i facă o vizită doamnei Helvetius, care locuia la Auteuil. Văduva filozofului își păstrase și ideile și prietenii : cei pe care-i detesta Bonaparte, „Ideologii",

între care doamna de Staël era cel mai frumos exemplar. Consulul a remarcat, în fața bătrînei doamne, că grădina ei nu era prea mare. Ea i-a răspuns cu multă subtilitate : *„Nici nu vă-nchipuiți, generale, cîtă fericire poți să găsești în trei stînjeni de pămînt"*. Dacă și-ar mai fi prelungit vizita, ar mai fi auzit multe alte lucruri privitoare la respectarea libertății, la principiile incluse în Declarația drepturilor omului și la frontierele celorlalte țări.

Chiar vizavi de văduva „filozofică" locuia marchiza de Boufflers, care i-a pus la dispoziție lui Talleyrand casa și parcul ei ca să primească acolo la dejun pe Bonaparte. Montrond a fost însărcinat să organizeze petrecerea aceea la țară. Ca s-o facă mai plăcută, cu o vînătoare în parc, Montrond a pus să se cumpere în ajun, de la Paris, o cantitate mare de iepuri de crescătorie, cărora le-a dat drumul de-cu-seară. *„A doua zi, consulul sosește cu un întreg stat-major, plin de fireturi. Se servește dejunul, după care toți încalecă și intră în parc. Iepurii, care toată noaptea nu mîncaseră nici varză, nici morcovi, aleargă în întîmpinarea cailor și a oamenilor ca să capete de mîncare ; Bonaparte nu bănuiește nimic, nu bagă de seamă nimic și cu cea mai mare seriozitate din lume împușcă dintr-o ochire vreo duzină de biete animale. Cineva începe să rîdă în hohote și toți ceilalți îl imită, afară de consul, care-și mușcă buzele. Talleyrand, care nu se gîndise la blîndețea iepurilor din hală și care voia să flateze, s-a străduit să aranjeze lucrurile cum a putut..."* (Scrisoare adresată de V. Jacquemont lui Stendhal, în *Corespondența lui Stendhal*. La Pléiade).

În guvern, Talleyrand a dat din nou peste Fouché ! Relațiile dintre ei erau pe cît de proaste în profunzime, pe atît de corecte la suprafață. Fouché se compromisese așa de mult în timpul Terorii, încît nu se mai putea desprinde de tot de zilele glorioase din 1793. Pentru Talleyrand, capitolul acela era închis și cu cît se vorbea mai puțin despre el cu atît era mai bine. Spunea că *„Bonaparte putea să fie, desigur, urmașul revoluției, dar nu putea în nici un caz să devină continuatorul ei"*. Și mai era opus lui Fouché și cu privire la alte subiecte. Respectivii domni — cine ar fi putut-o crede ? — începuseră să se și gîndească la divorțul lui Bonaparte de Josefina. Fouché voia ca el s-o păstreze, iar Talleyrand s-o repudieze. Talleyrand îi avea de partea lui pe frații și pe mama consulului. De ce acest acord? Familia, îndoctrinată cu blîndețe de domnul de Autun, se și gîndea la ereditatea puterii pentru descendenții lui Bonaparte. După Talleyrand, Franța avea nevoie de o monarhie. Or, nu există monarhie adevărată fără ereditate. Bourbonii fiind excluși, se gîndea foarte serios la ceea ce numea el *„a patra seminție"*. După Merovingieni, Carolingieni și Capețieni aveau să vină Napoleonizii. Ministrul din strada Bac avea simțul duratei. Josefina, neavînd nici un copil de la Bonaparte, devenea un obstacol pentru planul fraților și al lui Talleyrand. Or, Fouché ucisese atîția oameni care credeau în monarhia ereditară, încît i se părea prematur să fabrice una nouă la nici șapte ani după ce-o distrusese pe cealaltă.

Din partea familiei Bonaparte, Talleyrand n-a primit decît un foarte slab sprijin. Lucien Bonaparte, fratele cel încăpățînat, căruia Talleyrand îi spunea „marele scutier", tocmai publicase o broșură al cărui efect fusese catastrofal pentru cauza pe care pretindea să o susțină Talleyrand : *Paralelă între Cezar, Cromwell, Monk și Bonaparte*. Afirma acolo cu o stîngăcie

fără seamăn că în familia Bonaparte trebuia instituită urgent ereditatea puterii. Era un lucru atît de nelalocul lui, încît, dacă republicanii n-ar fi avut încă prezente în amintire josniciile Directoratului, ar fi reacționat cu violență și ar fi dat peste cap toată povestea. Talleyrand, în schimb, s-a ocupat de ea în cu totul alt chip. Din mîinile lui de prelat și de mamoș, principiul eredității a venit pe lume pe nesimțite. A început prin a aduce opinia publică la concluzia că, atunci cînd ai un om atît de valoros, trebuie să ai grijă să nu-l pierzi și că, dacă din nenorocire l-ai pierde, ar trebui ca fiul lui să-i preia moștenirea și să-i urmeze calea. Mai tîrziu, opinia publică, devenind matură, avea să spună ea însăși : *„De ce să nu instituim ereditatea ?"* Marele scutier a fost cît pe-aci să rateze totul. Furios, Bonaparte l-a trimis ambasador la Madrid. Biata Spanie ! Nu se poate spune c-a avut noroc cu familia Bonaparte.

Josefina, pe care n-o prea interesa politica înaltă, era, în schimb, foarte interesată de mariajul ei. Simțea că o paște primejdia. De cînd cu ascensiunea micului ei general, tremura. Ea scrie : *„Sînt sigură că Talleyrand i-a inmînat lui Bonaparte o nouă constituție și că se propune acolo principiul eredității. În toată povestea asta, Lucien lucrează pentru el, Roederer pentru Lucien și Talleyrand nu mai știu pentru cine, fiindcă cu el nu știi niciodată pe ce să contezi"*.

El lucra ca să-i dăruiască Franței o conducere puternică și de durată. Așa că, servindu-i lui Bonaparte formulele magice care exprimau atît de bine planurile lui ascunse, îi spunea : *„N-aveți decît o singură soluție, aceea de a consolida puterea, de a liniști spiritele cu privire la viitor, de a le da siguranță celor care v-au fost devotați... N-aveți decît un singur mijloc, acela de a vă alege succesorul. Cine vă împiedică să-l alegeți ?"*

Se poate observa prudența, nici nu pomenește de ereditate. Șocul ar fi prea brutal pentru o anumită categorie de oameni — care trebuie încă menajată —, mai cu seamă elanul doamnei de Staël. Dar timpul... timpul lucrează pentru acest neobosit leneș ; el îi încredințează prolectele lui așa cum pui niște ouă la clocitoare.

La puțin timp după Marengo, situația înfloritoare a lui Talleyrand a primit o lovitură, în ciuda frumoasei scrisori citate mai sus. În timpul glorioasei absențe a lui Bonaparte, Talleyrand și Fouché își aranjaseră, deși dușmani, cîteva întrevederi secrete. Cu ocazia lor și-au pus întrebări ca acestea : „Și dacă — Doamne ferește ! — Bonaparte nu s-ar mai întoarce din Italia ? Un glonte rătăcit... o ghiulea care se abate de la regula jocului și omoară un general de armată în locul unui infanterist... vreun accident ? Alpii sînt plini de prăpăstii. Și Parisul ? Era la fel de periculos ca un cîmp de bătălie : nu scapi de două ori de mașina infernală din strada Saint-Nicaise". Ce s-ar întîmpla dacă... Și ce-ar deveni ei mai ales ? Își aranjaseră, se spunea, anumite situații care să le convină și păstrarea unei succesiuni atît de importante ca cea a lui Bonaparte. De-ndată ce s-a întors, acestuia din urmă i s-a spus totul. De către cine ? Probabil și de către unul și de către altul, unul denunțîndu-l pe celălalt. Avuseseră și-un tovarăș, un senator, Clément de Ris, care a fost ridicat și făcut să dispară ! (Prin grija cui oare, cetățene Fouché ?) Povestea asta a stîrnit tot atîta vîlvă cît și mașina infernală. A fost numită „afacerea tenebroasă". Balzac și-a intitulat

astfel un roman, iar Talleyrand a rămas pe locul lui, la fel și Fouché. Fiecare cu cazanul lui de vrăjitoare era de neînlocuit. Dar Bonaparte, în limbaj soldățesc, le-a spus ce părere avea despre mașinațiile lor.

Firește, idila și-a pierdut din prospețime — sau din căldură, dacă vreți. Ca s-o încălzească din nou, Talleyrand avea o rețetă : a mai dat o serbare, în strada Bac, la 14 iulie. Și a fost din nou o capodoperă. Doamna de Staël l-a implorat pe prietenul ei, episcopul, s-o invite și pe ea. Talleyrand, în numele prieteniei, a implorat-o să stea acasă. Știa prea bine ce părere avea despre ea Bonaparte și cum iritarea ascunsă pe care i-o inspira ea generalului ar fi putut să dea naștere date fiind lipsa de tact și extravaganțele ei, la o scenă grotescă și poate și grosolană. Cu Bonaparte trebuie întotdeauna să te aștepți la orice. Așa că ea n-a venit și totul a fost cum nu se putea mai bine. Bonaparte, învingătorul de la Marengo, a văzut cu satisfacție întreg Parisul la picioarele lui.

Fiindcă Fouché devenise incomod, Talleyrand a încercat să se debaraseze de el. Atentatul de pe strada Saint-Nicaise i-a servit drept pretext. Se știe că la 24 decembrie 1800 o mașină infernală a explodat și a fost cît pe-aci să-l omoare pe Bonaparte, scăpat ca prin minune de explozia aceea îngrozitoare, care a ucis douăzeci și două de persoane și a rănit alte cincizeci și șase. Talleyrand a susținut că atentatul fusese pus la cale de iacobini, prietenii lui Fouché. Acesta susținea că fusese pus la cale de regaliști. Talleyrand n-avea dreptate. Dar ceea ce-l interesa pe el era să demonstreze că ministrul poliției nu era în stare să protejeze viața lui Bonaparte. Și mai spunea că, dimpotrivă, ar fi fost în stare să pună chiar la cale niște comploturi trucate ca să-și asigure gloria de a le dejuca și a aresta niște pretinși vinovați, lăsîndu-i să scape pe cei care voiau într-adevăr să-l asasineze pe salvatorul Franței. Fouché nu și-a pierdut postul, dar Talleyrand a pus la punct o manevră inedită în procedura represiunii și a cărei abilitate nu-și află egalul decît în ilegalitatea ei.

În loc să supună aprobării Tribunalului legea represivă, fiindcă se temea de o eventuală opoziție a „ideologilor" din respectiva adunare, a supus-o aprobării Senatului, care era total devotat conducerii ; legea a fost aprobată fără nici o discuție. Iar el a avut următoarea remarcă : *„La ce bun să ai un Senat dacă nu te folosești de el ?"* Și a făcut cu ocazia asta o demonstrație atît de frumoasă de cum trebuie să te folosești de el, încît respectiva procedură, sub numele de *senatus consultum*, a devenit normă, îngăduind orice abuz de putere, dar cu salvarea formelor. Republica își dădea ultima suflare. O sută treizeci de persoane au fost deportate fără nici un fel de altă formalitate.

În ceea ce-l privește pe Fouché, Talleyrand a profitat de un moment în care acesta din urmă era într-o situație dificilă pentru a-l elimina. Printr-un *„senatus consultum"* din 4 august 1802 a introdus în Constituție principiul eredității. Fouché l-a găsit neindicat, Talleyrand a informat „familia" despre treaba asta și „marele scutier", trimis ca purtător de cuvînt la primul consul, a obținut de la fratele lui concedierea lui Fouché. Drept compensație a fost numit senator. Peste cîteva zile, Fouché și Talleyrand au fost văzuți împreună la Vaudeville. Se amuzau grozav, ca-ntregul Paris din vremea aceea, la spectacolul „Doamna Angot la seraiul din Constantinopol". Acel serai pe care Talleyrand nu voise să-l vadă de aproape...

În iunie 1802 a primit o vizită cu totul ciudată : cea a domnului de Calonne. Strălucitul Calonne ! Din ce catacombe o fi ieşit ? Şi aducea de acolo oare cu el amintirea faimoasei lui treceri pe la minister, de unde delapidase pînă şi ultimii bani ai monarhiei ? Pe scurt, era acolo, alb de pudră şi spilcuit de parcă s-ar fi întors de pe moşiile lui ; aducea „un plan". Încă unul ! Avusese tot timpul să-l corecteze în tihnă pe cel datorită căruia îl ruinase complet pe Ludovic al XVI-lea. Foarte sigur de el, se declara gata să aplice soluţiile lui finanţelor Consulatului. Cel mai teribil lucru era că tot Parisul şuşotea că, în cel mai scurt timp, Calonne avea să preia Ministerul de Finanţe ! Fouché a crezut că găseşte în el pîrghia cu care să-l răstoarne pe Talleyrand. Dar graba strică treaba. În *Monitor* a apărut o critică foarte aspră şi plină de dispreţ la adresa planului lui Calonne. Inspirată de cine ? De Bonaparte sau de Talleyrand ? Fără-ndoială de amîndoi. Asta a însemnat înfrîngerea lui Calonne. Un decret de expulzare a transformat-o în nimicire totală. Talleyrand, luîndu-şi rămas bun de la el în termenii cei mai cordiali din lume, i-a spus : *„Cum, Calonne, îţi place chiar aşa de mult viaţa retrasă ?"* Fantoma aceea nu era decît o umbră inofensivă. Pentru Talleyrand, ea n-a însemnat decît o alarmă înşelătoare.

Cea care a urmat n-a mai fost înşelătoare : încă o dată Talleyrand s-a aflat la marginea prăpastiei. Nu s-a prăbuşit, dar a rămas cu o pată urîtă. Pentru a desemna această afacere, vom folosi o denumire care a servit de mai multe ori, dovedind prin asta că se potrivea : afacerea dispariţiei documentelor.

Dispăreau regulat din strada Bac scrisori şi documente de primă importanţă. Toate cercetările, toate anchetele se opreau la uşa ministrului. Era un lucru atît de grav, încît a trebuit să i se ceară primului consul îngăduinţa de a deschide uşa aceea. S-a imaginat următoarea cursă : să i se încredinţeze un material informativ lui Talleyrand — şi să i se încredinţeze numai lui —, fiind lăsat să creadă că le-a mai fost încredinţat şi altora sub consemnul secretului. Dacă avea să dispară şi acesta, vinovatul avea să fie dat în vileag cu siguranţă. Bonaparte, în ultimul moment, a renunţat... Să-i fi fost teamă să afle adevărul ? A cerut să se întărească supravegherea, dar măsura radicală a refuzat s-o ia. Reacţie inexplicabilă... Nu s-a găsit nimic. Dar a mai trecut o umbră peste idilă. După aceea s-a risipit : Talleyrand a născocit iar ceva care l-a încîntat pe Bonaparte. Şi primul consul a uitat totul. Ocazia a oferit-o moartea, la Santo-Domingo, a generalului Leclerc, soţul Paulinei Bonaparte. Familia primului consul era în doliu. Talleyrand a izbutit să-i facă pe toţi membrii corpului diplomatic să ţină doliu şi să vină să-şi prezinte condoleanţele primului consul, ca unui suveran. Bonaparte a fost aşa de impresionat, atins la coarda lui cea mai sensibilă, adică tocmai în orgoliul lui, încît i-a sărit de gît lui Talleyrand. De cît tact a fost nevoie pentru a-l determina, de pildă, pe ambasadorul împăratului să poarte doliu după un oarecare Leclerc, ieşit din rîndurile unei armate de revoluţionari! Cineva, căruia Talleyrand îi împărtăşise ideea lui, i-a spus că n-avea să reuşească decît cu mare greutate. Insolent ca de obicei, el i-a răspuns : *„Dacă există vreo greutate, aceea o să fie ca să-i împiedic să tocmească bocitoare"*. După turul acesta de forţă, nimeni n-a mai auzit pomenindu-se de afacerea dispariţiei documentelor. Bonaparte a făcut o călătorie în Belgia şi l-a luat cu el şi pe Talleyrand. Au avut amîndoi convorbiri lungi între

patru ochi. Bonaparte își răsfoia ministrul așa cum răsfoiești o istorie a curților și a cancelariilor din bătrîna Europă. Desigur, primul consul știa foarte multe lucruri pe care ministrul lui nu le cunoștea și, mai cu seamă, știa cum să se bată în război. Talleyrand, la rîndu-i, știa cum să evite războiul. Și mai știa care sînt interesele, amorul propriu, tradițiile și punctele sensibile ale fiecărui guvern. Călătoria a fost binevenită și folositoare pentru amîndoi.

La întoarcere, Bonaparte a pus să i se restituie vărului lui Talleyrand, baronul de Périgord, bunurile care-i fuseseră confiscate. Talleyrand, simțindu-se tare, a cerut grațierea unui tînăr secretar de la legația Franței din Roma care depindea de el și care era în subordinea ministrului împuternicit Fesch, unchiul lui Bonaparte, pe vremuri comisar în armată. Tînărul și neastîmpăratul lui secretar se făcuse vinovat de un nou gen de crimă : crima de lez-unchi. În scrisorile lui, respectivul tînăr își bătea joc de unchiul Fesch cu oarecare virulență ; scrisorile au fost interceptate și aduse înaintea primului consul, care a resimțit din plin injuria adusă ilustrei sale rubedenii corsicane. El a cerut ca vinovatul să fie arestat. Autorul scrisorilor era vicontele René de Chateaubriand. Trebuie să fi fost foarte virulente, de vreme ce Talleyrand a trebuit să revină de mai multe ori ca să-i obțină iertare. Chateaubriand a uitat respectiva binefacere și mai tîrziu, cu același condei, l-a atacat îngrozitor și pe Talleyrand.

Cînd Chateaubriand scrie : *„Atunci cînd nu se ocupă de intrigi, domnul de Talleyrand trafichează"*, o face, fără-ndoială, pentru că el, Chateaubriand, nepricepîndu-se deloc să traficheze, se consacra în exclusivitate intrigilor și era amărît c-o făcea fără să tragă vreun profit. În realitate, Talleyrand nu umbla după intrigi, ci acestea din urmă veneau la el. Există uneori asemenea afinități...

Tot o afinitate de felul ăsta l-a făcut să stea într-o seară la masă, la ducesa de Luynes, alături de abatele de Montesquieu, emisarul lui Ludovic al XVIII-lea. Abatele venise să se informeze : Bonaparte tot mai era împotriva restaurării Bourbonilor ? Care erau vederile lui ? Ducesa de Luynes i-a condus într-un salonaș în care, după dineu, au putut sta de vorbă în tihnă. Frumoasa indiană a ținut să participe și ea la convorbire : avea în ea stofă de regalistă și i-ar fi plăcut ca Talleyrand să îmbrățișeze cauza Bourbonilor. Talleyrand, după ce isprăvea masa, era de multe ori foarte bine dispus și destul de vorbăreț : a rîs de naivitatea prinților, de lipsa lor de informație și de simț politic și la urmă l-a liniștit pe Montesquieu. Era necesar ca Bourbonii să știe să aștepte, nimic nu era pierdut, nimic nu era definitiv. Și l-a sfătuit pe abate ca în viitor să aleagă bine intermediarii dintre Bonaparte și principi... Atît de bine, încît Montesquieu a înțeles că viitorul intermediar avea să fie Talleyrand. Nu-i venea să-și creadă urechilor : *„Să fie oare situația noastră mai bună decît a fost pînă acum ?"* — l-a întrebat el. *„Da, pentru viitor, dar nu pentru prezent* — i-a răspuns Talleyrand. — *Bonaparte nici nu se gîndește să-și părăsească postul.* (Asta așa era.) *Nu caută însă deloc să și-l asigure"*. Nu era așa, și Talleyrand știa asta mai bine decît oricine, el, care îndemna mereu la instaurarea unei monarhii ereditare.

Atunci pentru ce i-o fi dat o asemenea vagă și vană speranță trimisului lui Ludovic al XVIII-lea ? Pentru că se gîndea întotdeauna și la viitor,

gata întotdeauna să aleagă alt partid. Nu e un lucru înțelept să-l descurajezi pe acela care pare cel mai puțin favorizat, chiar dacă pare că-i condamnat. Dacă mai păstrează încă o umbră de viață, s-ar putea să supraviețuiască și, într-o bună zi, să triumfe. Timpul !... Timpul schimbă pînă și culoarea sufletelor, de ce n-ar schimba atunci și culoarea drapelelor ?

Faptul că i-a împărtășit lui Lucchesini proiectul pe care-l făcuse împreună cu Bonaparte de a-i ralia pe toți regaliștii de partea primului consul și a viitoarei dinastii să fie oare tot o urmare a acestor tratative ? Au avut chiar ideea să i se ceară lui Ludovic al XVIII-lea, care ducea în Polonia un trai mizerabil, să renunțe pentru el și pentru toți prinții din familia lui la toate drepturile pe care le aveau la coroana Franței. În schimbul acestei renunțări avea să primească niște subvenții foarte grase și avea să trăiască comod într-o regiune îndepărtată a Europei, și mai îndepărtată decît Varșovia. Se vorbea despre Moscova. De ce nu Sfînta Elena ? Era un loc foarte calm, se spunea, pentru suveranii detronați.

Domnul de Talleyrand bun slujitor al unei politici proaste

Talleyrand n-avea în vedere nimic altceva decît pacea. Și o aștepta de la Bonaparte în virtutea următorului ideal : *„Adevărata supremație înseamnă să fii stăpîn la tine acasă și să n-ai niciodată pretenția ridicolă de a fi și la alții"*. Bonaparte i-a dat la început asigurările liniștitoare pe care le spera : a făgăduit că va încheia pacea la 25 decembrie 1799. La 26, el a scris o scrisoare foarte frumoasă, pe care Talleyrand a transmis-o guvernului englez. I-a înmînat-o lordului Grenville, pe care-l cunoștea bine. Pitt, care era ministru, a primit-o. Talleyrand îl cunoștea și mai bine. A fost un nou eșec. Pitt a refuzat categoric. Talleyrand a fost consternat: *„E ca și cum Franța i-ar fi cerut Angliei* — a spus el — *să-i readucă pe tron pe Stuarți și să renunțe la Indii"*.

Austria n-a răspuns la propunerile de pace. A fost cea dintîi care a plătit și a fost bătută la Marengo în 24 iunie 1800. Condițiile de pace pe care i le-a impus Bonaparte, fără nici o posibilitate de tratative, au fost grele. Talleyrand n-a fost solicitat nici el să-și spună părerea. Doamna Grand repeta pretutindeni : *„Primul consul a fost totul, a redactat totul"*. Și așa era. Bonaparte își trata ministrii așa cum și-i trata și Directoratul pe ai lui. Atunci cînd Cobenzl, ministrul Austriei, a sosit la Paris pentru negocieri, Bonaparte i-a dat să înțeleagă fără nici un menajament că orice speranță de discuție trebuia abandonată. Talleyrand i l-a prezentat pe Cobenzl primului consul într-un salon la Tuileries : Bonaparte ședea la un birou pe care era aprinsă o singură lampă. Nu exista nici un scaun în încăpere. Cînd Cobenzl și Talleyrand și-au făcut intrarea, Bonaparte s-a ridicat și apoi s-a așezat la loc brusc, fără să spună un cuvînt. Și i-a lăsat să stea în picioare. Cobenzl mai în față, Talleyrand ceva mai înapoia lui. Primul consul a frunzărit printre hîrtii, a rostit trei fraze cu privire la condițiile păcii, care avea să fie semnată la Lunéville la 9 februarie 1801. A făcut apoi un semn că audiența se terminase. Austria a semnat. Talleyrand n-ar fi procedat

în felul ăsta. El ar fi dus tratative cu Austria. Tratatul de pace ar fi atras după sine un tratat de alianță. Pacea de la Lunéville era un dictat, care nu putea să prevestească decît un război revanșard din partea Austriei, cu atît mai mult cu cît Anglia, mereu în stare de ostilitate, se prezenta deja ca un aliat foarte prompt. Talleyrand ar fi făcut ca această periculoasă atracție să nu mai existe.

Infiltrarea armatelor franceze în Italia și în Germania, reorganizarea politică a acestor țări de către Franța, sub presiunea forțelor franceze de ocupație, îl neliniștea în mare măsură pe personajul nostru. El îi mărturisea unui prieten : *„Știu prea bine ce ar trebui să facă primul consul, ce reclamă interesul lui, al Franței și al Europei. Două căi îi sînt deschise : sistemul federal, care îngăduie fiecărui suveran, după cucerire, să rămînă stăpîn la el acasă în niște condiții care să-l favorizeze pe învingător, așa cum ar putea acum primul consul să-l reînscăuneze pe regele Sardiniei, pe marele duce de Toscana... etc. Vrea oare el, dimpotrivă, să încorporeze, să alipească ? În cazul ăsta, se angajează pe un drum care n-are ieșire"*. Bonaparte, se știe, a ales cea de-a doua cale : anexiunea, ocupația militară, războiul mereu reînnoit, pe scurt, vechea aventură a cuceritorilor și sfîrșitul lor fatal.

După ce a văzut atît de clar în ce constă binele, Talleyrand și-a consacrat toate forțele, de-a lungul cîtorva ani încărcați de evenimente, pentru a favoriza răul. Se afla sub vraja și în același timp sub mîna de fier a lui Bonaparte. Sandoz Rollin scria la Berlin : *„Primul consul tratează problemele politice așa cum tratează problemele militare. Vrea ca totul să înceteze și ca totul să cedeze în fața voinței lui... În locul domnului de Talleyrand, care fusese la început consultat cu privire la planul de pacificare* (a Germaniei), *s-a făcut apel la Roederer și la Regnaud. Ministrul n-a fost chemat decît ca să semneze, aceasta a fost misiunea lui"*.

Iar doamna de Cazenove d'Arlens notează în *Jurnalul* ei în 1803 : *„Domnul de Talleyrand n-are nici o trecere pe lîngă primul consul. Îi trebuie o supleție și o îndemînare infinită ca să se mențină în postul lui, cu atîtea capricii și jigniri ale șefului"*. Și adaugă : *„Domnul de Périgord expus la jignirile brutale și grosolane ale acestui nefericit de corsican"*. Un spion în slujba celebrului d'Antraigues scrie despre Talleyrand : *„Are privirea vioaie, o concepție clară, o minte îndrăzneață, dar e slab de înger și ține atît de mult la locul lui, încît devine absolut nebun atunci cînd are impresia că s-ar putea să nu fie pe plac..."*

Există foarte mult trist adevăr în judecata acestui personaj : Talleyrand își încovoia mlădioasa lui spinare.

Tocmai în momentul cînd se pregătea pacea cu Austria, a murit Washington, la 14 decembrie 1799. Talleyrand a ținut un discurs funebru foarte sincer pentru bărbatul care dăruise poporului său libertatea, pacea și prosperitatea și-l înzestrase cu niște instituții respectabile și solide. Talleyrand vorbea în cunoștință de cauză, șederea lui în Statele Unite îi dăduse prilejul să aprecieze seriozitatea democrației americane. Astfel că, părăsindu-și obișnuita răceală, se înflăcărează și vibrează, exaltîndu-l pe bărbatul și *„poporul care într-o zi va fi un mare popor și care astăzi e poporul cel mai înțelept și cel mai fericit din lume"*. Iar cînd îl evocă pe Washington, spune : *„Un om care prin curajul și prin geniul lui a contribuit în cea mai mare*

măsură la scuturarea jugului care-i asuprea poporul pentru a-l ridica la rangul națiunilor independente și suverane". Se poate presupune că gîndea așa: „De l-ar imita și Bonaparte pe bărbatul acela înțelept ! De-ar respecta libertatea țării, independența și suveranitatea altora". Întotdeauna își dădea pe ocolite în vileag gîndurile lui ascunse.

A cerut o statuie și o piață pentru Washington la Paris. Bonaparte s-a făcut că n-aude cererea. Se făcea că n-aude nici apelul la moderație, la respectarea legilor, la dreptul oamenilor și al frontierelor. Și Talleyrand avea aerul că se obișnuise cu jignirile șefului. În așa măsură încît a pornit foarte vesel, la 23 decembrie 1801, spre Lyon, unde fuseseră convocați reprezentanții italienilor din Republica Cisalpină. Și s-a pretat acolo la niște mașinații politice care ne lasă uluiți. Înainte de a ajunge la locul cu pricina, trăsura lui s-a rupt pe drum. Unde ? La Autun ! O mai fi stat acolo să reflecteze în timp ce i-o reparau? Nu s-a înduioșat deloc, după cîte se pare. Autun? Un episod de trei săptămîni, niște canonici morocănoși, o slujbă prost ținută într-o catedrală înghețată... Vremuri apuse.

La sosire i-a găsit așteptîndu-l pe reprezentanții „republicii surori". Fuseseră aleși pe sprînceană : *„Vor face tot ce-o să doriți, fără să fie măcar nevoie să vă manifestați vreo dorință"*, îi scria Talleyrand lui Bonaparte. De ce să se jeneze față de ei? *„Ceea ce vor crede că e dorința Dumneavoastră o să devină imediat lege"*. Cît de vinovat a fost Talleyrand că l-a împins pe Bonaparte spre cezarism ! Acesta e, fără îndoială, păcatul lui capital : în momentul acela, el nu trădează regimul, ci-l făurește ; se trădează însă pe sine și, ceea ce este și mai grav, trădează înțelepciunea, unitatea și justiția care erau în el.

Să-l privim la lucru. Dezinvoltura lui e de admirat, dar cauza în slujba căreia e pusă e deplorabilă. Roederer pregătise pentru Republica Cisalpină o constituție foarte simplă : *„foarte scurtă, foarte clară"*, spune el, scuzîndu-se pentru că a realizat o lucrare atît de concisă. Talleyrand l-a întrerupt : pentru o țară satelită, unde probabil că Franța va trebui să intervină, era nevoie de una *„scurtă și obscură"*... Și după asta le-a oferit o masă emisarilor cisalpini. Închiriase un palat cu 32 de milioane de franci vechi pentru treizeci și patru de zile. A cheltuit 7 milioane pentru mese și recepții, deci 5 miliarde de franci vechi pentru cinci săptămîni de negocieri ! Era mai mult decît cheltuia tot orașul Lyon ca să trăiască timp de un an. Bineînțeles că a umflat notele de plată și și-a însușit surplusul.

Este adevărat că lyonezii, care au îndurat atîtea suferințe în timpul revoluției (și Fouché știa asta mai bine decît oricine), se despăgubeau și ei cum puteau de anii de foamete și de masacre ; își majoraseră prețurile.

Doi italieni s-au trezit că li se cer 130 de lire pentru două cotlete și niște șuncă ! (100 000 de franci vechi). Au făcut atîta tărăboi, încît a fost nevoie să intervină autoritățile. Ei au oferit numai 3 lire. Au plătit, în cele din urmă, 12. Era și acesta un preț de congres.

Republica Cisalpină și-a ales președintele. Din întîmplare, a fost ales Melzi, confidentul și omul lui Bonaparte din timpul campaniei de cucerire. Era un om de toată încrederea. Talleyrand a considerat. totuși, că nu s-a făcut cea mai bună alegere. Cu tonul lui cel mai onctuos, i-a felicitat pentru alegerea spontană făcută de electori (și de serviciile franceze) și a adăugat : *„Ați putea face o alegere și mai fericită, păstrîndu-i, totodată, și dom-*

nului Melzi rolul care i se cuvine". Știa să vorbească cu tîlc ! Cardinalul Mazarini n-ar fi lucrat mai bine. Italienii au zăbovit o clipă, s-au uitat unul la altul, au șușotit între ei și au cerut să mai voteze o dată. Ca președinte al Republicii Cisalpine a fost ales generalul Bonaparte !

Înainte de a părăsi Lyonul, Talleyrand s-a gîndit și la lucruri mai serioase. S-a ocupat de situația lucrătorilor mătăsari. A pus să fie rechemați toți cei pe care revoluția îi determinase să se refugieze în străinătate. De asemenea, în tratatul cu Rusia n-a uitat să includă o clauză prin care această țară urma să-și cumpere mătăsurile de la Lyon.

Adevărata dramă era însă tot războiul cu Anglia. L-a trimis la Londra pe fidelul Montrond. Înainte de a face propuneri de pace oficiale, Montrond a pregătit terenul. Momentul era favorabil : chestiunea Irlandei se agravase, iar Pitt, găsindu-se într-o situație dificilă, îi cedase locul lui Addington, care era favorabil încheierii păcii. Atunci a primit Talleyrand de la stăpînul lui un bobîrnac răsunător. Cît de uimit trebuie să fi fost ministrul relațiilor externe atunci cînd a auzit trăgîndu-se cu tunul de la Invalizi și a aflat care era motivul : salva fusese trasă în cinstea preliminariilor de pace care se semnaseră tocmai atunci la Londra ! Și el nu știa nimic.

A roșit lumea de rușinea lui. Cum de nu și-a înaintat demisia ? El însă nu numai că rabdă afrontul, dar îi și scrie Stăpînului niște scrisori de lingușire, de o slugărnicie de neiertat. Cu toate astea, se iscase o nouă sămînță de discordie. Ca întotdeauna în cazul lui Talleyrand, germinația va fi lentă..., însă roadele vor fi cu atît mai surprinzătoare. Seara, cu ocazia dineului oferit la Malmaison, a crezut de cuviință să manifeste un anumit dispreț. Nu față de stăpîn, ci față de galerie : trebuia să afișeze un aer vexat și l-a arborat.

Nu s-a dus să semneze nici măcar pacea de la Amiens, la 25 martie 1802, așa cum nu fusese nici la Lunéville. Joseph Bonaparte era cel care semna tratatele. Talleyrand l-a felicitat pentru faptul că-i luase locul.

Această insultătoare lipsă de corectitudine a Stăpînului nu modifică întru nimic judecata lui Talleyrand. E o performanță să știi să faci abstracție de amorul propriu, de interesul tău chiar ca să-ți poți păstra gîndirea liberă și să poți judeca cu toată seninătatea opera pe care o înfăptuise primul consul : *„Franța se bucura în exterior de o asemenea influență și glorie, încît nici spiritul cel mai ambițios din lume n-ar fi putut să-și dorească mai mult pentru patria lui. Și ceea ce făcea ca această situație să fie și mai extraordinară era repeziciunea cu care fusese creată. În mai puțin de doi ani și jumătate, Franța trecuse de la deprecierea la care o coborîse Directoratul la primul rang în Europa" (Memorii).*

Cum ar fi putut el să-l abandoneze pe Bonaparte, cu toate grosolăniile și cu toate brutalitățile lui ?

Uneori, Talleyrand plasa cîte o înțepătură. Dar asta mai curînd îl amuza pe Bonaparte decît să-l deranjeze. Îl numise ambasador la Londra, fără să-și informeze ministrul despre treaba asta (o altă gravă lipsă de corectitudine), pe generalul Andréossy. Bonaparte plasa generali pretutindeni. Andréossy era un incapabil. La Malmaison, Bonaparte a vorbit, ca și cum nu s-ar fi făcut nimic, despre necesitatea de a se numi un ambasador la Londra. Nu știa că Talleyrand fusese deja informat cu privire la alegerea făcută de el. Acesta s-a prefăcut că nu știe nici el nimic și a propus mai multe nume, pe care

Bonaparte, bineînțeles, le-a respins : *„Am eu socotelile mele* — a spus el —, *o să-l trimit pe Andréossy"*. Talleyrand, cu un aer surprins : *„Vreți să-l numiți și pe André ?* [1]. *Dar cine este acest André ?"* Bonaparte, încruntînd din sprîncene : *„Eu nu-ți vorbesc de nici un André, îți vorbesc de Andréossy. Ce naiba, Andréossy ! General de artilerie"*.

— *Andréossy ! Ah ! da, așa-i. Nu m-am gîndit la asta. Căutam în diplomație și n-am dat de el acolo. Așa-i, da, da, așa-i ; e în artilerie* .

Încă o înțepătură ; mai tîrziu ar putea să se învenineze. Și încă ceva, și mai grav. Talleyrand preconizase restituirea teritoriilor cucerite, în special a Piemontului, care urma să fie înapoiat regelui Sardiniei. Ar fi fost un act de justiție și un act înțelept în același timp. Bonaparte, fără nici un preaviz, a anexat Piemontul la 11 septembrie 1801. Anexiunea aceasta, scrie Talleyrand în *Memoriile* lui, *era o violare monstruoasă a tot ceea ce avea mai sacru dreptul ginților"*. Prea bine, dar pentru moment, nici o urmă de protest, nici o observație. Anglia, ca toate capitalele Europei, a fost prost impresionată. Și atunci cînd a venit momentul să restituie Malta, așa cum se angajase, a refuzat să se execute. Prin exemplul lui, Bonaparte le dădea inamicilor lui „dreptul", dacă se poate spune așa, să nu mai țină seama de drept. Talleyrand îl exaspera pe Bonaparte atunci cînd susținea că Malta nu merita un nou război. Bonaparte considera că războiul era singurul mijloc de a se face înțeles.

Noul ambasador al Angliei la Paris era într-o situație imposibilă. Tot anturajul lui Bonaparte îi era absolut ostil. Cu singurul om cu care s-ar fi putut încerca o negociere, cu Talleyrand, ambasadorul nu s-a întîlnit. Inspira frică. Talleyrand cerea bani pentru orice, chiar și pentru acordarea unei audiențe ! Pe de altă parte, Talleyrand, împovărat de doamna Grand a lui, nu se prea încumeta să mai viziteze ambasada engleză ; se temea să nu se zvonească că încearcă, împreună cu ea, să se pună în slujba englezilor. În consecință, ambasadorul trata tot cu Joseph Bonaparte ; prețurile lui erau mai abordabile. De la starea de tensiune s-a ajuns la scandal ; cu ocazia unei recepții pentru corpul diplomatic date la doamna Bonaparte, Bonaparte i-a făcut ambasadorului Withworth o scenă, purtîndu-se ca un birjar. Violența, gesturile și grosolăniile lui i-au frapat pe toți reprezentanții și ecoul lor supărător s-a făcut auzit în toate capitalele. Prin aceasta, Franța n-a avut de cîștigat nici în demnitate, nici în stimă. Speranța de pace de care se agăța întreaga Europă s-a spulberat atunci cînd Bonaparte a strigat : *„Malta sau războiul și vai de aceia care violează tratatele !"*

Dar cei care violează frontierele ?

Withworth a cerut să fie rechemat și era pe punctul de a se înapoia la Londra. Trăsura încărcată cu toate bagajele lui îl aștepta tocmai în curte, cînd a sosit Talleyrand. Și a reușit să-l îmbuneze pe Withworth. Acesta a pus să se deshame caii și a rămas.

Pînă și Josefina i-a reproșat lui Bonaparte violența lui : *„I-ai făcut să tremure pe toți; au să te creadă rău"*... Și-ntradevăr, asta începuseră să creadă, dar n-ajunseseră încă să-i spună Căpcăunul : încă nu trimisese la moarte destui oameni. *„Așa e* — a recunoscut el, — *n-am procedat bine. Nu voiam să cobor astăzi. Talleyrand mi-a spus niște lucruri care m-au enervat*

[1] Joc de cuvinte bazat pe confuzia, în pronunție, dintre *Andréossy* și *André aussi*. — *Nota trad.*

și hop și deșiratul ăla de ambasador vine și se proțăpește în fața mea". Războiul depindea, așadar, de nervii lui Bonaparte ? Cînd te pretinzi Cezar, mai poți avea nervi ? Talleyrand se încumetase să-l pună în gardă în privința susceptibilității și nervilor lui. Dar Bonaparte n-a tolerat niciodată nici cea mai mică umbră de dezaprobare. Discuția cu Talleyrand în loc să-l potolească, l-a îndîrjit : cusurul său era iremediabil.

Peste două zile a sosit un ultimatum englez. Totul era pierdut. Cînd i-a înmînat textul primului consul, Talleyrand a fost victima unei noi scene : el i-a spus ministrului său că, îndrăznind să-i dea să citească nota aceea, arăta lipsă de respect față de el ! Dădea primele semne de megalomanie. A fost reunit un consiliu ca să se alcătuiască un răspuns. Și toată furia lui Bonaparte s-a revărsat asupra lui Talleyrand. Joseph a fost singurul care l-a susținut, pronunțîndu-se pentru pace. Au fost însă reduși la tăcere. Ultimatumul a fost respins. Asta însemna război. Din momentul acela, tragedia avea să se desfășoare, ascultînd de regulile ei fatale.

Talleyrand i-a făcut o ultimă vizită lui Wîthworth și a susținut de data aceasta punctul de vedere al lui Bonaparte : a făcut Anglia răspunzătoare de ruptură. Nu era o afirmație inexactă. Din păcate, Bonaparte îi furnizase toate pretextele ca să declanșeze conflictul. Și totuși, un pretext nu e decît un pretext. La Londra se știa foarte bine că, agitînd nota aceea insolentă prin fața ochilor lui Bonaparte, îl stîrneau să se năpustească.

Și s-a năpustit, așa cum voise Anglia. Talleyrand n-ar fi redeschis cu nici un preț ostilitățile, chiar cu prețul insulei Malta. De trei ani, redresarea economică a Franței era absolut remarcabilă, agricultura, industria, comerțul, băncile, toate erau în plină dezvoltare. Prosperitatea aceasta era tocmai ceea ce dorea Talleyrand să păstreze și să dezvolte în continuare și era tocmai ceea ce nu voia guvernul englez. Or, pacea de compromis preconizată de Talleyrand era mult mai periculoasă pentru interesele englezilor decît atitudinea belicoasă a lui Bonaparte. Anglia a făcut un calcul înțelept, alegînd cel mai mic risc : războiul. Talleyrand nu i-ar fi oferit această șansă. A făcut-o însă Bonaparte, maestrul războiului.

Să facem pace sau război, în orice caz să facem bani

După 18 Brumar, marchizul de La Tour du Pin împreună cu simpatica lui soție s-au întors la Paris. Talleyrand i-a primit cu brațele deschise și, crezînd că prietenii lui, asemenea multor altora, veneau să se pună în slujba primului consul, s-a oferit să le medieze o întrevedere cu el. Ei au refuzat însă, spunînd că aveau de gînd să trăiască retrași pe domeniile lor. „*Păcat* — a zis Talleyrand —, *faceți o prostie*". Soții La Tour du Pin nu erau bogați. „*I-am răspuns* — scrie marchiza — *că nu avem mijloace ca să rămînem la Paris*". — „*Aș !* — a răspuns el —, *cînd vrei, ai totdeauna bani*". Și ea concluzionează : „*Așa-i omul*", destul de scandalizată, dar și amețită de palatul Créqui, pe care tocmai atunci Talleyrand îl cumpărase, îl restaurase și-l remobilase cu luxul și cu gustul binecunoscut. Palatul acesta, situat pe strada d'Anjou, a dispărut atunci cînd a fost deschis bulevardul Malesherbes. Era

o clădire impunătoare, cu o grădină care răspundea în strada Ville-l'Evêque. Acum el nu mai locuia pe strada Bac ; dădea acolo doar dineuri de cîte o sută de tacîmuri şi recepţii oficiale. În strada d'Anjou erai însă acasă la domnul de Talleyrand-Périgord. În timpul verii locuia la Auteuil sau la Neuilly. Auteuil nu-l reţinea prea mult, dar la Neuilly locuia cîteva luni pe an. Şi a mai cumpărat şi frumoasa casă a domnişoarei Lange, aceea în care sărbătorise, la 19 brumar, triumful lui asupra Directoratului şi asupra lui Barras. A închiriat apoi şi castelul din Bry-sur-Marne, o foarte rafinată reşedinţă, construită, sub Ludovic al XV-lea, de către controlorul general Silhouette, care a lăsat un nume mai puţin cunoscut în finanţe, domeniu în care era specialist, decît în arta aşa-ziselor „siluete" decupate din hîrtie.

Aşa se desfăşura viaţa plină de fast a seniorului nostru, viaţă pentru care era în stare să suporte orice, chiar şi insultele lui Bonaparte şi să încurajeze cele mai periculoase pasiuni ale acestuia. Clinchetul aurului şi foşnetul mătăsurilor, afluxul de femei şi adierile parfumate de care se înconjura alcătuiau viaţa lui, respiraţia lui. Pentru el a trăi însemna a lua şi a arunca banii, fără a-şi depăşi însă niciodată propriile-i mijloace.

La 18 Brumar, averea lui era evaluată la 18 milioane de livre (aproximativ 15 miliarde de franci vechi), o sumă aproape fabuloasă. Şi ceea ce e şi mai extraordinar e felul cum a acumulat aceste frumoase miliarde. Nu subtilitatea procedeelor lui este uimitoare, ci simplitatea, îndrăzneala şi succesul lor.

Bonaparte i-a spus într-o bună zi lui Talleyrand că indemnizaţia lunară de 5 milioane pe care i-o vărsa Spania Franţei în urma tratatului de la Basel avea să fie suprimată : îi făcea Spaniei favoarea să i-o dăruiască. Talleyrand i-a atras atenţia că ar fi mult mai cuminte să renunţe, pentru un timp, numai la jumătate din indemnizaţie. I s-a adus deci la cunoştinţă ministrului de finanţe că avea să primească începînd din momentul acela numai două milioane şi jumătate. Dar ministrul din strada Bac nu i-a adus la cunoştinţă această măsură regelui Spaniei, Carol al IV-lea, care a continuat să plătească tot 5 milioane. Ce se întîmpla cu diferenţa de 2 milioane şi jumătate ? Era împărţită între Talleyrand şi Godoy, „Prinţul păcii", ministru şi favorit la curtea Spaniei. Şi tranzacţia asta, dacă o putem numi aşa, a durat doi ani şi jumătate. I-a pus capăt Bonaparte, cu ocazia păcii de la Lunéville, cînd a absolvit Spania de întreaga ei datorie.

Chiar şi înainte de 18 Brumar îl găsim pe Talleyrand amestecat într-o afacere care nu e cea mai strălucită din toate cîte i-au reuşit, dar care stă la originea unei întîmplări extraordinare şi ale cărei ultime ecouri nu s-au stins poate nici pînă astăzi. Dosarul poartă numele de „afacerea Cohen-Bacri şi Busnach". Aceşti capi ai comunităţii israelite din Alger deţineau întregul comerţ cu grîne al Regenţei[1]. Talleyrand, în vremea aceea ministru al Directoratului, le-a eliberat celor doi negustori o procură pe baza căreia puteau să încaseze o creanţă pe care deiul din Alger o avea asupra Republicii Franceze. Or, domnii Cohen-Bacri şi Busnach s-au lovit de o mulţime de dificultăţi ca să primească banii, pentru că suma trecută pe procura semnată de Talleyrand, era cu mult mai mare decît cea pe care o împrumutase deiul. Talleyrand, Cohen-Bacri şi Busnach scontau, desigur, să-şi împartă

[1] Regenţa — denumire dată în acea epocă regimurilor din Algeria, Tunisia şi Tripolitania. Aici : Algeria. — *Nota trad.*

între ei diferența. Așa că, în cele din urmă, s-a angajat Talleyrand să facă toate demersurile necesare pentru ca afacerea aceea necurată să aibă deznodămîntul fericit la care se așteptau ei. I s-a scris deci ministrului de finanțe : *„Stadiul în care se află raporturile noastre actuale cu Regența necesită să li se arate evreilor cea mai mare bunăvoință posibilă"*. Ministrului de finanțe i s-a părut că, plătindu-le jumătate din cît cerea Taleyrand pentru ei, Franța avea să se achite din plin și li s-au achitat 7 milioane. Evreii au bătut din palme : nu speraseră niciodată o asemenea pleașcă. Totuși, mai rămăsese un sold. De ce să se renunțe la el ? Unul din ei scria : *„Dacă nu l-aș avea pe șchiop la mînă, n-aș mai conta pe nimic"* [1]. Nu-i de ajuns de grăitor ? Peste vreo treizeci de ani, Carol al X-lea, regele Franței, a găsit printre chestiunile aflate în litigiu și creanța Cohen-Bacri : ea a constituit originea diferendului cu deiul din Alger. A urmat apoi cucerirea Algerului. Cît despre urmări, s-a ajuns la un fel de rezolvare în 1962.

În 1800, Tallevrand a semnat un tratat comercial cu Statele Unite. În cîteva cuvinte a avut satisfacția să-l uluiască pe Livingston, ministrul Statelor Unite la Paris. Cînd acesta a venit în strada Bac ca să semneze acordurile, Talleyrand i-a spus : *„Aveți bani ?"* — *„Bani ? Bine, dar, cetățene ministru..."*, bolborosi celălalt. *„Răspundeți-mi sincer. Aveți bani ?"* — *„Da, dar... nu înțeleg"*. — *„Nimic mai simplu, totuși* — spuse Talleyrand. — *Dar asta nu e totul. Aveți mulți bani ? Pentru că, vedeți dumneavoastră, în țara asta e foarte greu să tratezi afacerile. Îți trebuie foarte mulți bani. Cînd ai bani, rezolvi totul fără nici o dificultate. Gîndiți-vă bine la asta. Nu depinde decît de dumneavoastră ca lucrurile să se aranjeze spre satisfacția părților contractante"* (Villemarest. *Domnul de Talleyrand).*

După ce Livingston a reflectat, Talleyrand a băgat în buzunar 2 milioane, iar părților contractante le-a mers cît se poate de bine.

În momentul bătăliei de la Marengo, după ce s-a înțeles cu ministrul austriac, domnul de Saint-Julien, Talleyrand a manevrat în așa fel fondurile publice încît a șterpelit dintr-o dată fantastica sumă de 7 milioane (aproximativ 5 milioane de franci vechi...).

Cu toate că Bonaparte l-a lipsit de plăcerea de a semna tratatul de la Lunéville cu Austria, el a găsit modalitatea să-și procure între 7 și 8 milioane de franci, „dulciuri". E ceva amețitor, fiindcă în același timp încasează 300 000 de franci de la împăratul Austriei, care se conforma și el vechiului obicei, și 400 000 de franci de la Bonaparte. Dar cele 7 milioane de unde proveneau? Din faptul că el cunoștea o clauză a tratatului care obliga Austria să plătească integral rentele împrumuturilor de stat pe care le făcuse pe vremuri în Țările de Jos austriece (Belgia și Olanda). Or, publicul fusese convins — de către cine oare ? — că rentele acelea aveau să fie pierdute în momentul în care respectivele țări aveau să treacă sub autoritatea Franței. Talleyrand a pus să se răscumpere de la Țările de Jos toate titlurile de rentă care s-au putut cumpăra fiindcă posesorii disperați le vindeau ca pe o simplă maculatură în ajunul semnării tratatului. De îndată ce s-a semnat tratatul și s-a făcut cunoscută clauza, titlurile și-au recăpătat valoarea : 6 pînă la 7 miliarde de franci vechi au venit astfel să sporească fon-

[1] Citat de Lacour-Gayet.

dul cheltuielilor pentru palatul Créqui, castelul din Neuilly şi cel din Bry-sur-Marne.

Folosea tot felul de „trucuri". Căci cum s-ar putea numi altfel comedia aceea pe care o juca la îndemnul său doamna Grand pentru a primi cadouri. Se gătea cu nişte bijuterii extraordinare şi apărea cu ele în faţa ambasadorilor, bancherilor şi afaceriştilor, avizi de speculaţii. Garnitura de safire de Siberia, pretindea ea, îi fusese depusă la picioare de către ambasadorul din Petrograd ; cele şase rînduri din perle erau de la ministrul împăratului ; colierul de diamante era prusian ; diadema romană... şi toate astea ca să-i determine pe amatorii mai timoraţi să îndrăznească să cumpere o influenţă care, în mod vizibil, era de vînzare, dar nu rămînea în solda nimănui.

Orice jucător, fie el şi norocos, are şi ghinioane. După încheierea păcii de la Amiens, calculele lui Talleyrand au fost dejucate : a pierdut 2 milioane. Dar cu Bonaparte, tratatele, războaiele, dezmembrările teritoriale, anexiunile, spolierile se succedau într-un ritm vertiginos. Şi toate astea se plăteau cu bani. Talleyrand îşi lua partea lui, ca şi ceilalţi. Dar ceea ce a atras atenţia şi reprobarea celorlalţi era extraordinara circulaţie a aurului în jurul persoanei lui, în vreme ce netrebnicii cei mici îşi băgau pe furiş ciubucurile în buzunar, cu privirile plecate. De fapt, i se reproşau mai puţin banii pe care-i lua cît mai cu seamă cei pe care-i cheltuia. Păstra obiceiurile vechiului regim într-o societate la fel de coruptă, dar căreia Jean-Jacques Rousseau şi Robespierre îi lăsaseră drept moştenire vocabularul şi masca „virtuţii".

Cel mai fantastic trafic pe care l-a făcut a fost cu reîntregirea principatelor germane şi cu secularizarea bunurilor bisericeşti ale principilor-episcopi. Timp de mai mulţi ani în şir, tocmelile dintre prinţii mai mult sau mai puţin deposedaţi i-au dat ocazia, avantajîndu-i pe unii şi sacrificîndu-i pe alţii, să primească nenumărate şi considerabile „dulciuri". Afacerile cele mai mari au început după Lunéville, în 1801, şi au atins apogeul cu *recesul* din 1803 ; a fost o adevărată reîmpărţire a teritoriilor ; cei mai buni platnici şi le păstrau pe ale lor şi le mai anexau şi pe ale altora. Totul era să ai noroc la loterie. Tragerea o făcea domnul de Talleyrand sau, cel puţin, el o dirija de la Paris, pentru că la faţa locului opera Durand de Mareuil. Acesta din urmă a fost recompensat gras pentru zelul şi priceperea lui. Talleyrand ştia să plătească serviciile care i se făceau la fel de bine cum ştia să ceară să-i fie lui plătite cele pe care nu le făcea întotdeauna, dar care ţinea să-i fie achitate dinainte. Un exemplu ? Blîndul prinţ de Weilburg, care voia să fie preşedintele Republicii Batave, i-a plătit 5 milioane eroului nostru spre a aranja lucrurile. Bonaparte a refuzat net, dar Talleyrand şi-a păstrat pentru el cele 5 milioane.

Şi jocul ăsta era atît de lucrativ, încît l-a determinat să acţioneze conform ambiţiilor lui Bonaparte şi împotriva propriilor lui convingeri. Bonaparte s-a servit, aşadar, de Talleyrand ca să favorizeze interesele Prusiei împotriva principilor germani şi a Austriei, cu toate că Talleyrand se temea de preponderenţa prusiană în Germania. Şi ştia el bine ce făcea. Dar erau bani, atîţia bani... Iată ce scria el pentru a-i face plăcere stăpînului său şi regelui Prusiei : *„Dintre toate puterile care ne sînt prietene* (ce minciună ! În 1801, Franţa n-avea prieteni), *Prusia e cea pe care ne-ar face plăcere cel mai mult s-o vedem mărită, a cărei afecţiune voim s-o păstrăm cu grijă, în*

dorința de a putea conta în viitor pe forța și pe sprijinul ei. Așa că proiectele Dumneavoastră de expansiune intră în calculele noastre, dominația Dumnevoastră fiind necesară în nordul Germaniei; principiul secularizărilor va oferi mijloacele în acest sens. Primul consul este în mod sincer însuflețit de dorința de a contribui la mărirea Prusiei..."

E încă o ocazie în care se trădează pe el însuși ca să-și servească stăpînul.

Era atît de conștient de faptul că nu avea motive să se mîndrească cu rolul nefast pe care-l juca în acțiunea aceea condamnabilă întreprinsă de Bonaparte, încît nu i-a suflat nici un cuvînt despre toată povestea prietenului său contele Cobenzl, ministrul Austriei, care locuia la el la Neuilly. Cobenzl s-a trezit într-o bună zi în fața faptului împlinit. E drept că el își manifesta curtoazia față de doamna Grand, jucîndu-se cu cățelușii ei. O alesese pe ea ca să pledeze cauza Austriei pe lîngă Talleyrand. Dar în vreme ce-și pierdea timpul la Neuilly cu prostănaca asta și cu cățeii ei, Mareuil, Roux-Laborie și prințul de Nassau-Siegen, un nou prieten al lui Talleyrand, descoperit, probabil, în vreun tripou, cutreierau Germania pe socoteala ministrului. Prințul acesta de Nassau-Siegen era, cum se spunea, *„cel mai ticălos și cel mai josnic pungaș dintre toți"*. Montrond, bineînțeles, participa și el, transmițîndu-i lui Talleyrand, pentru a le semna, decretele de secularizare a bunurilor bisericii; și-n mîinile „Copilului Iisus al Infernului" erau vărsate și cucernicele comisioane pe care el i le trimitea cu religiozitate domnului de Autun. Reținea numai atît cît îi trebuia pentru joc, întreținerea metreselor și echipajelor și traiul de senior bogat, amabil și libertin. Ce prieten perfect!

Stînd la Paris, Talleyrand vedea lucrurile de sus și de departe, dar foarte clar I se întîmpla chiar să adnoteze corespondența prinților germani care erau îngrijorați și gata de orice ca să-și poată păstra principatul. De pildă, prințul de Reuss îi propunea Franței să semneze un tratat de pace și de alianță de la stat la stat. El scria: *„Articolul întîi: Prințul de Reuss recunoaște Republica Franceză"*. Iar Talleyrand pe margine: *„Republica Franceză e încîntată să facă cunoștință cu prințul de Reuss"*.

Independent de asemenea amabilități, remanierea Germaniei i-a adus personajului nostru între 10 și 15 milioane de franci.

La 30 aprilie 1803, Bonaparte le-a vîndut Statelor Unite Louisiana. Cine poate să știe exact cum s-a desfășurat toată tranzacția? Talleyrand, în orice caz, se ferește să ne-o spună. E un subiect pe care-l abordează numai în treacăt, fiindcă ar avea foarte multe de spus. Primul preț a fost fixat la 80 de milioane. După aceea a scăzut la 60. Franța însă a primit 54 din cauza *„cheltuielilor prilejuite de negociere"*. Pentru ce această reducere? Cine a îngăduit-o? Și diferența unde s-a dus? Nu cumva la Valençay?

Portugalia a îndrăznit, cu timiditate, să se plîngă. Bonaparte îl trimisese la Lisabona în calitate de ministru al Franței pe generalul Lannes. Guvernul portughez a cerut să fie debarasat de militarul acela spilcuit. Talleyrand a avut o întîlnire cu ministrul Portugaliei la Paris, domnul de Souza (îl cunoaștem, a luat-o în căsătorie pe doamna de Flahaut. Asta creează legături.) Nu i-a ascuns domnului de Souza care erau părerile lui cu privire la nulitatea lui Lannes și i-a lăsat libertate deplină să-și informeze guvernul despre această părere. Să fi fost situația specială a domnului de Souza care-i

dădea atîta dezinvoltură lui Talleyrand ? Pe scurt, Lannes a fost rechemat. Guvernul portughez a fost uşurat simultan de personajul nedorit şi de 4 milioane, care i-au fost plătite lui Talleyrand. Portugalia a considerat supărătoare această ultimă dispoziţie. Sîntem informaţi despre respectivul incident din chiar reclamaţia ei (cf. Lacour-Gayet).

Nu toate afacerile mergeau strună. Una dintre ele era cît pe-aci să iasă prost. O subvenţie datorată prinţului de Orania-Nassau, cumnatul regelui Prusiei, rămăsese multă vreme neachitată. În cele din urmă i-a fost plătită, dar se cam topise. Manipulaseră fondurile Durand de Mareuil, în numele lui Talleyrand, Duroc, tînărul preşedinte al Republicii Batave, Schimmelpenninck şi Semonville, reprezentantul Franţei la Haga. Regele Prusiei i s-a plîns direct primului consul. Din nefericire, s-a descoperit o scrisoare în care Mareuil dădea instrucţiuni cum să se stabilească o repartiţie echitabilă a „diferenţei". Scrisoarea i-a fost înmînată lui Bonaparte, care se afla atunci, era în 1804, la Aix-la-Chapelle. A pus să fie chemat Talleyrand.

„Sînteţi sigur că Durand n-a dat vreun ordin din partea dumneavoastră ?" — *„Nici unul, Sire, sînt sigur de asta"*. — *„Trimiteţi după el, să vină imediat"*. Durand de Mareuil n-a venit. Bonaparte l-a chemat din nou pe Talleyrand : *„Ei bine, Durand al dumneavoastră n-a venit, e bineînţeles vinovat. Dar sînteţi sigur că nu i-aţi dat nici un fel de ordin ?"* — *„Sînt sigur să nu"*. — *„Că n-a scris ?"* — *„Sînt absolut convins sau poate că scrisoarea lui o fi prost înţeleasă de Schimmelpenninck. Trebuie să fie în toată povestea asta vreo calomnie murdară de-a miniştrilor olandezi"*

Bonaparte a izbucnit şi i-a arătat: *„N-am nevoie de dumneavoastră la Mainz. Întorceţi-vă la Paris şi odihniţi-vă, căci aveţi nevoie"*.

Şi lucrurile s-au oprit aici. Se spune că Napoleon era mai puţin indignat din cauza furtului, cît mai cu seamă din cauza minciunii. *„Ce mincinos, ar trebui să-l expediez la Valençay, dar pe cine să punem la Relaţiile Externe ?"* (*Memoriile* lui Barras).

Şi Talleyrand a rămas şi a continuat să stoarcă din ceea ce numea el „mlaştina cea mică" (Olanda) un anumit număr de milioane. Îi spunea lui Cambacérès că Napoleon uita să-i recompenseze pe cei care-l serveau cel mai bine şi că de aceea trebuia, bineînţeles, să se îngrijească să-şi ia el însuşi recompensa. Napoleon nu l-a lipsit de nici una din funcţiile lui şi nici de încrederea pe care o avea în el. În ce priveşte stima, era altă poveste, dar Napoleon n-avea stimă pentru nimeni. Talleyrand rămînînd în aceleaşi raporturi, idila sau, cel puţin, aparenţa ei avea să mai continue.

Biserica se reconciliază cu Franţa, nu însă şi cu domnul de Autun

Printr-un fel de fatalitate, toate cîte le-a făcut el pentru a reînvia vechea societate în Franţa aveau să se întoarcă foarte curînd împotriva lui. Talleyrand a fost oarecum sortit să creeze cele mai favorabile condiţii pentru înflorirea ţării lui, dar şi cele mai nefavorabile pentru fericirea lui personală. Ca să poată trăi aşa cum dorea el, trebuia să împace ceea ce era de neîmpăcat. Om al ordinii din principiu, el îşi desfăşura din plin activitatea în anarhie. Din

nefericire, în anarhie nu erau bani, nu era whist, nu era doamna de Flahaut, nu era doamna de Brionne, nici palatul Créqui, nici mobile făcute de Riesener, nici Mozart, într-un cuvînt, te asfixiai. Aceasta e drama și-acesta e secretul suferinței lui iremediabile, fiindcă în adîncul ființei lui a fost nefericit toată viața. N-a avut niciodată bucurii adevărate. N-a avut decît compensații — cele mai mari, cele mai răsunătoare, dar a trebuit întotdeauna să le plătească. Or, adevăratele fericiri nu se pot cumpăra. Ca, de pildă, aceea de a nu fi șchiop.

Atunci cînd Consulatul a reinstaurat vechea societate cu normele ei, situația unui ministru fost episcop și care pe deasupra trăia în concubinaj cu o aventurieră a devenit din ce în ce mai incomodă. Și a devenit cu totul nesănătoasă în 1802, în momentul semnării Concordatului. Biserica și-a recăpătat majoritatea drepturilor, cultul a fost restabilit. Nu că Talleyrand s-ar fi sinchisit prea mult de faptul acesta ; obișnuit cu ambiguitatea, care era însăși natura lui, el nu vedea nici un inconvenient în a-și instala metresa în minister sau în a o pune să-i prezideze recepțiile și mesele. Bonaparte însă se simțea foarte deranjat și condamna situația aceea falsă a unui mare senior care, cu toate că era atît de inteligent, nu știuse să-și aranjeze o viață „conformistă". Și a ținut să facă ordine în această chestiune : Talleyrand fiind episcop, cu prilejul reconcilierii Franței cu biserica va putea fi făcut cardinal. Era de așteptat ca soluția asta să-l readucă pe Talleyrand în lumea lui și la ordinea atît de scumpă lui Bonaparte : unii la cazarmă, alții în rîndurile clerului, alții în poliție și Franța avea să se cumințească din nou. Aceasta nu l-ar împiedica pe Talleyrand să rămînă în continuare un mare ministru. Gustul lui pentru lux, pentru lume și pentru femei avea să se acomodeze cum nu se poate mai bine cu purpura de cardinal. Era suficient un pic de ipocrizie.

Talleyrand a refuzat purpura : faptul că o rupsese cu biserica era pentru el un lucru consumat și nu putea să mai fie vorba să joace mereu rolul lui Tartuffe în mantie stacojie. Propunerea aceea l-a făcut să simtă din nou gustul grețos al tuturor ranchiunelor din tinerețea lui.

Acesta a fost motivul pentru care a manifestat, în timpul negocierilor cu Roma în vederea Concordatului, o rea-voință vizibilă, pe cîtă vreme dacă ar fi disociat propria lui cauză de aceea a bisericii, ar fi fost cît se poate de favorabil întoarcerii Franței la catolicism. Față de preoți și de catolicism avea multă considerație (cu condiția să nu facă el parte din biserică). Reinstaurarea religiei favoriza reconcilierea francezilor și reconstituia vechea Franță în obiceiurile și în morala ei, fără să se atingă de instituțiile ei politice. Pentru Talleyrand, Declarația drepturilor omului și opera revoluției erau ireversibile. Următoarea frază rostită de el este, desigur, a unui conciliator, dar și a unui om fidel anului 1789 : *„Trebuie ca cei pe care revoluția i-a iertat să ierte, la rîndul lor, revoluția"*. El a fost deci favorabil Concordatului pînă în momentul în care Roma a refuzat să-l dezlege de jurămîntul lui și de caracterul sacru al funcției de episcop. Episcopatul acela la care rîvnise atît se întorcea acum împotriva lui și-l copleșea. Nefiind posibil ca papa să-l debaraseze de această împovărătoare și, în ochii lui și ai multor altora, ridicolă demnitate, el a încercat să torpileze tratativele. Nunțiul Caselli, trimis de papa la Paris, scria : *„Avem foarte mulți dușmani și deasupra tuturor unul implacabil și foarte puternic în persoana lui Autun"*.

Pentru Talleyrand nu exista Concordat decît dacă ar fi fost prevăzută o clauză care să-l dezlege pe el în mod expres. Ca să-şi strecoare şi cazul lui personal în categoria preoţilor care renunţaseră la preoţie şi se şi căsătoriseră în unele cazuri, a obţinut absolvirea acestor preoţi. Dar vai, episcopii au fost excluşi de la absolvire.

Talleyrand nu s-a dat însă bătut. Bonaparte îl susţinea : fiindcă nu reuşise să-l facă cardinal, nu exista altă soluţie decît să-l laicizeze complet. A fost convocat deci în strada Bac cardinalul Caprara, trimisul papei. Talleyrand i-a spus că tocmai atunci îi trimisese direct papei o scrisoare semnată de Bonaparte prin care-i ceruse să-l dezlege de toate îndatoririle. În sprijinul cererii lui subliniase toate precedentele din istoria bisericii. Cardinalul Caprara nu cunoştea nici un precedent privind laicizarea vreunui episcop ; fostul episcop părea însă bine informat.

În scrisoarea adresată papei se putea citi următoarea frază : *„În momentul în care Franţa redevine o naţiune catolică, nu e indicat ca un ministru căruia i se acordă o parte principală din încrederea guvernului să fie un obiect de incertitudine şi de controversă cu privire la situaţia lui din trecut"*.

Talleyrand recunoştea, în scrisoare, că păcătuise faţă de biserică, fără să iasă însă din acel vag, din acel abstract care-i sînt uneori atît de dragi şi nu lăsa să se întrevadă nici o umbră de pocăinţă. Papa se temea aşa de tare ca nu cumva Talleyrand să facă să eşueze tratativele, încît i-a acordat fiului celui pocăit şi suspus „dreptul de a purta straie de mirean şi de a-şi îndeplini sarcinile încredinţate de Republica Franceză". Era dezolat, dar nu fusese cu putinţă să se găsească, în istoria bisericii, nici un exemplu de episcop laicizat. Straiele de mirean le purta Talleyrand din 1790, fără să fi cerut vreo îngăduinţă ! Cît priveşte sarcinile, republica fusese cea care i le dăduse şi prea puţin îi păsa lui de binecuvîntarea papei. Nu dorea decît un singur lucru : să fie dezlegat de toate legămintele ca să se poată căsători cu doamna Grand.

La Roma se ştia aşa de bine lucrul ăsta, încît cererea lui Talleyrand era numită fără nici un menajament *„clauza doamnei Grand"*.

Răspunsul pontifical era atît de derizoriu şi denota atîta lipsă de înţelegere, încît cardinalul Caprara nici nu i l-a înmînat destinatarului, temîndu-se de reacţii ostile.

Talleyrand trimisese la Roma un jandarm cu numele de Cacault, promovat diplomat şi însărcinat să transmită scrisoarea şi să se întoarcă înapoi cu răspunsul pontifical. Plecat la începutul lui iulie, jandarmul, pe care l-au tot dus cu vorba la Roma, nu s-a înapoiat la Paris decît la sfîrşitul lunii. Talleyrand se afla la băi la Bourbon. Primul consul, foarte sec, l-a anunţat pe Talleyrand că sosise răspunsul. Nunţiul, într-o scrisoare plină de înfloriturî, i-a adus şi el la cunoştinţă acelaşi lucru. Talleyrand, foarte rece, a cerut să i se trimită textul. Refuzul pontifical i-a parvenit la Bourbon. Nu a reacţionat în nici un fel. Cînd s-a întors la Paris, nici atît. Nunţiul a crezut că Talleyrand se resemnase şi şi-a manifestat bucuria pentru acest fapt faţă de papă. Puţin cam prematur.

La Paris au fost speculate unele cuvinte din scrisoarea papei, subliniindu-se următoarea frază : *„Cetăţeanul Maurice Talleyrand, ministru al relaţiilor externe, este redat vieţii de mirean şi de laic"*. Această frază a fost înregistrată de Consiliul de Stat. Opinia publică a fost lăsată să creadă că Talleyrand nu mai era nici preot, nici episcop. A fost însă lăsată în umbră

o altă frază, din aceeași scrisoare, care reafirma caracterul sacru și irevocabil al episcopatului : *„Nici un episcop n-a primit vreodată dispensă ca să se căsătorească"*.

Concordatul a fost semnat la 15 iulie 1801 ; situația episcopului de Autun nu fusese reglementată.

Evenimentul a fost înregistrat cu ușurare de majoritatea francezilor, cu excepția aripii iacobine, unde se scrîșnea din dinți, și a aripii regaliste : tronul continua să rămînă la pămînt, altarul fusese restaurat, dar în folosul uzurpatorului. Chateaubriand și lucrarea sa *Geniul creștinismului* au înregistrat un foarte frumos succes cu ocazia asta. Cartea susținea în chip admirabil politica de subjugare a conștiințelor pe care o promova Bonaparte. În mod îndreptățit, Chateaubriand a primit din partea primului consul complimente și chiar un post de secretar de ambasadă.

Pentru a încorona această strălucită reconciliere a bisericii (care devenea de fapt un instrument al politicii dictatoriale duse de primul consul) și a Franței, care n-a văzut în ea decît o măsură de liniștire a spiritelor, în prima zi de Paști a anului 1802 s-a celebrat în catedrala Notre-Dame, redată în sfîrșit cultului și resacralizată, un măreț tedeum. A fost de un fast orbitor : trăsurile consulilor erau trase de cîte opt cai, cele ale marilor demnitari de cîte șase sau patru. Treizeci de episcopi, așezați sub baldachinele lor, îl așteptau pe Bonaparte. La intrare, arhiepiscopul Parisului i-a oferit apă sfințită. Din mulțimea strălucitoare, pestriță care alcătuia crema noului regim, numai două personaje puteau urmări cît de cît desfășurarea serviciului divin : fostul episcop de Autun și fostul oratorian Fouché. Restul imita de la distanță, cum putea, semnul crucii și genuflexiunile făcute de ei. Amîndoi fiind miniștri, eticheta îi plasase unul lîngă altul și puteau schimba între ei, pe sub pleoapele ușor lăsate, cîte o privire complice. Militarii nu erau prea disciplinați : Berthier îi adusese cu forța. Augereau, mai prudent, îi ceruse lui Bonaparte să-i scutească pe toți soldățoii aceia proveniți din rîndurile armatei revoluționare să asiste la o ceremonie care pentru ei însemna o renegare a revoluției, a convingerilor și a luptelor lor. Bonaparte i-a răspuns că trebuiau să se supună. Și s-au supus, dar credința nu le-a venit la prima somație. Singurul care a opus rezistență a fost generalul Moreau. A continuat să-și fumeze ostentativ trabucul, plimbîndu-se prin fața Tuileriilor. Insolența aceasta l-a costat însă scump.

În *Memoriile* lui Talleyrand, toată povestea cu Concordatul și cu *„clauza doamnei Grand"* este expediată în două rînduri : *„Bonaparte a obținut de la papă o scrisoare privind secularizarea mea, datată domul Sfîntul Petru, Roma, 29 iunie 1802"*. Data cel puțin e redată cu exactitate.

Refuzul primit nu l-a împiedicat să-i riposteze papei, căsătorindu-se cu doamna Grand.

Domnul de Autun rezolvă în felul lui chestiunea celibatului preoților

Doamna Grand avea să intre cu toată „fala" în familia Périgord și în patul unui episcop. Își pregătise deja terenul. Cucernicia ei era ireproșabilă. Îl copleșea cu tot felul de atenții atît pe nunțiu, cît și pe cardinalul

legat. Şi ei, la rîndul lor, se învîrteau în preajma ei. Căci dacă nu era pe cale să urce la ceruri, era în schimb pe cale să facă cea mai strălucită şi mai scandaloasă căsătorie a secolului. Luase în prealabil o măsură de precauţie : a divorţat, şi faptul acesta îi fusese iertat de cei în drept. Nu degeaba se tot sclifosea ea prin faţa prelaţilor romani. Avea să-şi primească răsplata pentru asta ; într-o bună zi aveau să-i spună prinţesă. Obţinuse o hotărîre de divorţ la 7 aprilie 1798.

În vreme ce papa, Bonaparte şi Talleyrand se ocupau în mod activ de *„clauza doamnei Grand"*, o ciudată întîmplare adunase la Paris alte trei personaje care se învîrtiseră, odinioară, în jurul fustelor domnişoarei Worlée, căsătorită Grand. Nu erau la fel de importante ca primele trei, dar erau foarte interesate în respectiva afacere. Primul era sir Philip, care voia s-o revadă pe „Cathy" a lui şi s-o revadă de foarte aproape, astfel încît, spre a evita un scandal, ea a fugit la ţară. Al doilea era judecătorul indian Elijah, cel care-l condamnase pe sir Philip să plătească 50 000 de rupii, iar al treilea era soţul, domnul Grand, care încasase rupiile. Acesta din urmă venise şi se instalase în strada Richelieu. Dădea foarte des semne de viaţă şi vizita Parisul cu o minuţie exasperantă, aşteptînd să-i pice ceva care să semene cu cele 50 000 de rupii. I-au fost dăruite sub altă formă, împreună cu promisiunea unei slujbe bune, cu condiţia să fie însă foarte exotică. Şi pentru moment s-a declarat satisfăcut.

Căsătoria s-a celebrat într-adevăr. La 9 septembrie 1802 a fost semnat actul la Neuilly. Talleyrand s-a arătat de o generozitate extraordinară, recunoscîndu-i soţiei lui, care n-avusese nimic atunci cînd o primise în strada Bac, proprietatea asupra palatului Créqui, domeniul de la Pont-de-Sains din Nord şi o parte din averea lui. Şi-a luat, totuşi, măsura de precauţie de a fi recunoscut ca legatar universal în cazul în care ea avea să moară înaintea lui. Actul respectiv poartă semnătura lui Bonaparte şi a Josefinei, a celor doi consuli, a celor doi fraţi ai lui Talleyrand şi a lui Maret, care era secretar de stat. Căsătoria civilă a avut loc la 10 septembrie la primăria celui de-al X-lea arondisment, de pe strada Verneuil. Doamna Grand avea treizeci şi nouă de ani. A fost o ceremonie fără pompă. Dar n-a fost nici tăinuită, fiindcă trebuia ca în acelaşi timp să fie şi discretă şi să nu fie nici secretă. Lumea a ştiut de ea, dar n-a fost invitată.

În actul de căsătorie există o inexactitate. Scrie acolo că Charles Maurice este fiul lui Charles-Daniel Talleyrand-Périgord şi al doamnei Alexandrine-Victoire-Eléonore Damas d'Antigny, *„ambii decedaţi"*. Nu este adevărat. Mama lui Talleyrand mai trăia ; ea n-a murit decît în 1809, în locuinţa ei de pe strada d'Anjou numărul 34, în vîrstă de optzeci şi unu de ani. De ce a declarat că mama lui era moartă ? Şi încă în faţa celor doi fraţi, care o vedeau mereu. Nici măcar nu se înstrăinase de ea. În 1803 ea avea să se întoarcă din emigraţie. Avea s-o instaleze chiar el în imediata apropiere a palatului Créqui, unde locuia.

Ar fi putut oare tulbura contesa de Périgord căsătoria aceea nesăbuită ? Faptul că a declarat-o moartă a fost mai curînd o dovadă de respect decît o insultă.

Unii au pretins că respectiva căsătorie civilă ar fi fost urmată şi de o căsătorie religioasă. Că aceasta din urmă ar fi fost celebrată la Epinay, unde îşi stabilise domiciliul doamna Grand. Nu prea pare verosimil. Care ar fi fost

preotul care să vrea să-l căsătorească pe un episcop ? De bună seamă, faimosul decret emis de Consiliul de Stat îi înșelase pe mulți, chiar și din rîndurile clerului. Monseniorul de Avian, arhiepiscop de Bordeaux, scria că episcopul de Autun era *„răspopit și răsepiscopit"*. Dar femeia era divorțată. Din punct de vedere religios, ea continua să fie căsătorită cu domnul Grand, care era în viață. Cum ar fi putut să fie indus în eroare un preot ? Oricare ar fi situația, nu există nici un indiciu cu privire la o asemenea căsătorie religioasă, afară de zvonuri.

De ce s-a căsătorit Talleyrand cu doamna Grand ? Unii, recurgînd la soluția cea mai simplă, zic : fiindcă-i plăcea scandalul. Nu e de conceput. El considera că în tot ceea ce e scandalos există o doză de prost gust, o lipsă de politețe și o abatere de la regulile armoniei sociale, care constituie un element al fericirii. De bună seamă, el a comis fiecare din aceste greșeli, dar, s-ar putea spune, fără voia lui.

S-au invocat în sprijinul acestei „slăbiciuni" niște motive greu de dovedit, dar care nu sînt lipsite de importanță. Cele mai precise sînt, dealtfel, și cele mai puțin convingătoare : s-a spus că doamna Grand, fiind depozitara averii lui Talleyrand, nu putea să se despartă de ea fără să se ruineze. E o imprudență de care nu credem să fi fost capabil.

În *Memoriile* generalului Thiébauld găsim următoarea frază pe care-ar fi pronunțat-o doamna Grand într-un moment de enervare : *„Dacă nu te căsătorești imediat cu mine, te fac mai scurt cu un picior"*. Ce complicitate misterioasă ar putea oare să se străvadă din această amenințare ? Ce trafic, ce cadavru exista între ei ? Dacă-i lega vreo afacere murdară, ea nu putea să fie altceva decît vreo acțiune de spionaj în folosul Angliei. Știm că poliția Directoratului o bănuia pe doamna Grand că ar fi fost agentă a acestei țări. La drept vorbind, nu se știe nimic cu privire la subiectul acesta. Sau poate că s-a căsătorit el cu doamna Grand pentru a pune ireparabilul între ei și biserică. Pentru a rupe, o dată pentru totdeauna, pînă și ultima legătură care părea să-l mai lege de Roma, și anume celibatul lui. Genul acesta de bravadă nu-i stă în fire. Și celibatul îl apăsa infinit mai puțin decît lanțul insuportabil care avea să-l lege de femeia aceea proastă, desconsiderată și suspectă. Dar el ? Ce motivare a dat el căsătoriei sale extravagante ? Nici una, bineînțeles, afară de cea indicată nepoatei lui, doamna de Dino, în 1836 ! După mai multe tentative descurajatoare, aceasta a obținut următorul răspuns : nu putea *„să găsească căsătoriei aceleia* — i-a spus el — *nici o explicație satisfăcătoare. Avusese loc într-o perioadă de dezordine generală. Și-atunci nu acordai prea mare importanță nici unui lucru, nici ție însuți, nici altora. Nu poți să-ți imaginezi în ce măsură sînt în stare să-și piardă oamenii judecata în epocile de descompunere socială"*.

Răspunsul acesta venea însă prea tîrziu. În 1836, el avea optzeci și doi de ani. Trecuseră treizeci și patru de ani de la căsătorie. Nebunia epocii ? Dar anul 1802 nu a fost o epocă de *„descompunere socială"*, dimpotrivă : Bonaparte a pus în fața ministrului lui alternativa ori să-și alunge metresa, ori să se căsătorească cu ea, din motive de conformism și de ordine socială. Cel puțin lucrul acesta e sigur.

Fără îndoială, cel mai aproape de adevăr este cancelarul Pasquier în *Memoriile* lui. Mărturia lui se potrivește bine cu ceea ce știm despre moliciunea lui Talleyrand și despre felul cum știa s-o speculeze concubina sa.

„Talleyrand — scrie el — *a cedat ascendentului pe care-l are obrăznicia asupra slăbiciunii, dorinței de a-și găsi puțină liniște într-un interior ale cărui obiceiuri nu era în stare să le schimbe și, în sfîrșit, unei mari indiferențe față de opinia publică".*

În termeni mai puțin nobili, se spunea că doamna Grand îi făcea niște scene insuportabile și că, fiind incapabil s-o alunge, s-a căsătorit cu ea ca s-o facă să tacă din gură. Dar a făcut-o să i-o plătească scump după aceea.

Poate că nu s-ar fi căsătorit cu doamna Grand dacă Bonaparte nu s-ar fi amestecat în toată povestea. Teribilul general avea mania să-i căsătorească pe oameni. Și-și băga nasul pretutindeni, pînă și în alcovuri. Ministrul relațiilor externe n-a putut să scape nici el de această manie.

Prietena și confidenta lui Talleyrand din anii Consulatului și ai Imperiului, doamna de Rémusat, ne spune că numeroase soții de-ale diplomaților străini i s-au plîns primului consul că fuseseră primite în strada Bac de numita Grand, ale cărei aventuri le cunoșteau. Sătule de o asemenea umilință, ajunseseră să nu se mai ducă la recepțiile din strada Bac. Bonaparte s-a înfuriat pe ministrul lui. Noul regim era dornic de considerație. Și numita Grand îl lipsea de considerație. Era condamnată. Bonaparte i-a adus la cunoștință lui Talleyrand că doamna Grand trebuia să dispară din strada Bac, precum și de la celelalte domicilii ale ministrului. Ei i s-a părut atunci că e pierdută. Și femeia pe care toată lumea o considera proastă s-a arătat foarte pricepută cu ocazia aceea : s-a dus să-i ceară sprijinul Josefinei. Cine putea să înțeleagă mai bine viața doamnei Grand ? Cine putea să-i ierte mai iute slăbiciunile pe care le avusese și Josefina ? Cine putea să simtă mai mult solidaritatea care leagă niște femei foarte frumoase care detestau singurătatea și cărora le plăceau luxul, banii, aventurile ? Josefina i-a făgăduit să pledeze cauza ei. Și Bonaparte, bombănind, a acceptat s-o primească pe frumoasa indiană. Ea a fost mai pricepută decît Germaine de Staël. S-a prăbușit la pămînt, a plîns, s-a bîlbîit, cu părul despletit, cu pleoapele tremurătoare. Bonaparte s-a muiat. Cu vocea lui cea mai răstită i-a spus : *„Nu văd decît un singur mijloc. Ca Talleyrand să se căsătorească cu dumneavoastră și totul va fi aranjat. Dar va trebui ori să-i purtați numele, ori să nu mai călcați în casa lui".*

Era tocmai ce dorea și ea. Cîștigase partida.

Știa că Talleyrand era incapabil să spună nu. Incapabil să gonească un servitor, cum ar fi putut el să alunge o femeie pe care o iubise, pe care o mai iubea încă, fără-ndoială, care-l făcuse să capete anumite obiceiuri, în sfîrșit, o femeie pe care nici măcar nu era nevoie s-o asculte ? Într-un cuvînt, a acceptat-o pe doamna Grand așa cum acceptase și tonsura.

Napoleon l-a judecat foarte aspru : *„S-a căsătorit, împotriva voinței mele și spre scandalul întregii Europe, cu degradanta lui metresă, de la care nu putea nici măcar să aibă copii".* Din fericire, am fi noi tentați să spunem ; bastarzii lui Talleyrand erau atît de reușiți, încît copiii legitimi ai doamnei Grand n-ar fi putu să-i aducă decît niște decepții. Trebuie să subliniem că prietenele și le-a ales mult mai bine decît și-a ales nevasta. Dar, ca să revenim la vorbele lui Napoleon, e bine să știm că ele au fost rostite în 1813. Atitudinea împăratului se schimbase din 1802. Idila se sfîrșise de mult. Și el uitase rolul pe care-l avusese în căsătoria lui Talleyrand. Ceea ce rămîne valabil în această apreciere este disprețul lui Napoleon față de doamna Grand și față

de Talleyrand, care acceptase să se căsătorească cu ea. În toată afacerea asta, Chateaubriand pare să fi văzut cel mai limpede care fuseseră calculele lui Bonaparte. Primul consul își dădea seama de nepreţuitele servicii pe care i le adusese Talleyrand ; mai aştepta de la el şi altele, şi mai mari. Visul monarhic al lui Bonaparte, numai Talleyrand putea să-l realizeze. Numai el ştia ce înseamnă o monarhie şi o societate monarhică, numai el cunoştea maşinaţiile de la curtea Franţei şi de la celelalte curţi ale Europei. Dar Bonaparte îl descifrase deja pe straniul şi uimitorul magician care-l slujea într-un fel atît de periculos, el cunoştea fiinţa aceea fluidă, impenetrabilă. Ştia că ministrul lui putea să-i scape chiar in momentul în care ar fi fost cel mai sigur de el. Să nu fi cunoscut el cochetăriile lui Talleyrand cu Hyde de Neuville ? Sau cu abatele de Montesquieu ? Şi cu alţi agenţi ai lui Ludovic al XVIII-lea ? Talleyrand era suspectat de regalism şi chiar şi de legitimism. Era mereu suspect în ochii cuiva. Doamna Grand şi vorbăria ei prostească alimentau bănuielile de soiul ăsta : ea era o regalistă şi catolică ferventă, cu toate că era detestată atît de regalitate, cît şi de biserică. Bonaparte ştia că şanţul dintre Bourboni şi Talleyrand putea fi oricînd umplut. La aceasta puteau contribui banii, o negociere abilă, nostalgia lui Talleyrand pentru lumea lui, gustul lui pentru liberalismul paternalist al Bourbonilor, pentru pacifismul lor. În 1802, Bonaparte înţelegea toate acestea şi ghicea şi restul. Orgoliul lui nu devenise demenţial şi nu-i întunecase încă geniul. Aşa că, pentru a-l lega definitiv pe Talleyrand de cauza lui şi pentru a-l învrăjbi de moarte cu biserica şi cu Bourbonii, l-a compromis în mod iremediabil. Nici biserica şi nici Bourbonii n-aveau să-i mai poată ierta vreodată acestui episcop şi mare senior faptul că înfruntase religia, regalitatea şi casta lui, căsătorindu-se cu o aventurieră, o femeie măritată, probabil spioană şi curtezană notorie.

Aceasta este, probabil, cea mai acceptabilă dintre explicaţiile căsătoriei aceleia stranii şi poate şi cea mai machiavelică. Autorul ei este acelaşi care a scris *Geniul creştinismului* şi care a stigmatizat necruţător căsătoria lui Talleyrand, spunînd că Bonaparte i-o atîrnase pe femeia aceea *„ca pe o placă infamantă"*. Numai că el a aşteptat treizeci de ani ca să-şi formuleze această părere. În ziua în care tînărul Chateaubriand a dejunat în strada Bac, la doamna Grand, n-a suflat o vorbă despre *„placa infamantă"*. Pe atunci spera să obţină postul de secretar la ambasada Franţei de la Roma şi admira fineţea şi manierele marelui senior binevoitor, care-i era ministru şi protector. În aceeaşi perioadă, o doamnă îndrăznea să-i spună în faţă lui Talleyrand în legătură cu căsătoria lui : *„De vreme ce v-aţi vîrît pînă-n gît în mocirlă, ce contează dacă o să intraţi în ea pînă peste cap"*.

Nu mocirla l-a făcut să sufere pe Talleyrand în această căsnicie, ci plictiseala. După ce şi-a închipuit că a încetat să mai aibă obligaţii ecleziastice, a văzut că s-a angajat la altele noi, de o sută de ori mai apăsătoare şi care nici măcar nu le anulau pe cele dintîi. Femeia aceea a fost martiriul vieţii lui. Nici n-o mai iubea măcar. Vanitatea, prostia, indiscreţiile doamnei Grand au crescut odată cu proporţiile pe care le-a luat şi ea. S-a buhăit, a devenit flască şi vorbele-i erau de multe ori plîne de venin. Îl înşela pe Talleyrand, şi asta încă nu era cel mai mare rău. Cum să nu fi păstrat el, în fundul inimii lui, o doză de ranchiună la adresa celui care-i impusese calvarul acela şi cum ar mai fi putut el să-l servească la infinit pe stăpînul său implacabil, care,

așa cum spunea Emile Dard, *„l-a făcut să comită cea mai mare greșeală : să dea dovadă de lipsă de gust"*.

Cetățeana Talleyrand — cum i se mai spunea încă în 1802 — le primea cu ușile larg deschise, în strada Bac, pe nevestele diplomaților, care cu două luni în urmă refuzau să dea ochii cu ea. Nici una dintre ele nu-i mai reproșa acum trecutul ei. Și, cu toate astea, peste gloria ei plutea o umbră : domnul Grand. Se temea ca nu cumva, după ce el va fi cheltuit banii pe care i-l dăduse fostul episcop, să reapară într-o bună zi printre numeroșii invitați și să ceară, mai mult sau mai puțin politicos, banii care i se cuveneau pentru faptul de a fi fost deposedat de o soție frumoasă, credincioasă... în fine, o adevărată comoară : găina cu ouăle de aur. Așa că a început să se agite ca să-i obțină domnului Grand o slujbă grasă și mai ales care să-l țină departe. Talleyrand i s-a adresat lui Van der Goes, secretarul de stat pentru afacerile externe de la Haga, ca să-i găsească într-una din posesiunile Republicii Batave un post pentru onorabilul domn Grand. Și în felul acesta domnul Grand a ajuns consilier personal și extraordinar la Capul Bunei Speranțe. Garnisit cu 2 000 de florini și aflat la celălalt capăt al lumii, postul a fost considerat convenabil.

Cetățeana Talleyrand i-a mulțumit însăși lui Van der Goes și și-a semnat scrisoarea cu acest nume, care era prea nou pentru ea și în același timp și prea vechi. Iată ce-i scria ea la 23 septembrie 1802 : *„O să vă dați seama după numele pe care căsătoria cu domnul de Talleyrand îmi dă dreptul să-l port cum tandra și sincera afecțiune a acestui drag prieten m-a făcut să devin cea mai fericită dintre femei"* (citat de Lacour-Gayet).

După trei luni de zile, onorabilul Grand încă nu plecase. Cetățeana Talleyrand a început să tremure. Se vorbea din nou despre un război cu Anglia. În cazul acesta, navigația nemaifiind liberă, ea risca să-și țină în continuare, ca să zicem așa, soțul în spinare. În fața acestei perspective, Talleyrand a pus din nou mîna pe condei ca să-l solicite pe Van der Goes *„Este cu totul de neconceput ca el* (domnul Grand) *să-și prelungească șederea în Amsterdam, unde se află de mai bine de o lună, într-un moment care-l face cu totul incomod"*. În fine, în 1803, în luna martie, a plecat. A ajuns la Capul Bunei Speranțe și nevasta lui a putut, în sfîrșit, să guste plăcerea de a-și semna scrisorile cu numele doamna de Talleyrand-Périgord.

Anturajul lui Talleyrand a rămas consternat de căsătoria lui ; ducesa de Luynes, vicontesa de Laval, doamna de Coigny și Montrond nu-și mai puteau stăpîni revolta. El a rămas de gheață, dar în adîncul inimii a fost afectat și sentimentul de dezgust pe care a început, încetul cu încetul, să i-l inspire frumoasa indiană a crescut, fără îndoială, datorită reproșurilor făcute de prietenii lui, care, la urma-urmelor, alcătuiau adevărata lui familie. Reproșul pe care l-a resimțit cel mai mult și care a rămas neștiut de nimeni a fost cel al lui Courtiade : *„Cine ar fi crezut că o să facem o asemenea prostie, noi, care le-am avut pe cele mai frumoase doamne de la curte ? Noi, care am avut-o pe încîntătoarea contesă de Brionne, să sfîrșim prin a face alegerea asta, aproape că nu-ți vine să crezi"*. Courtiade a rămas neconsolat. Talleyrand a avut ocazia să cîntărească o dată mai mult sinceritatea și profunzimea atașamentului de care dădea dovadă servitorul său.

Și, în fine, mai era și lumea de pe stradă, care se declara de acord cu

ducesele şi cu Courtiade şi care intona următorul catren nostim, dedicat doamnei Grand, zisă „Blanşeta" :

La patruzeci de ani, Blanşeta-i veştejită,
Dar nu se dă bătută, c-un popă se măritâ.
Ce să te miri, se ştie c-atunci cînd toţi o lasă,
Orice tîrfă se îndreaptă şi se face preoteasă.

Episcopul însurat aduce în mod ciudat cu domnul de Autun celibatar

O femeie de calitate, care venea din Elveţia, a fost primită, la puţin timp după căsătorie, în strada Bac. Iată ce a scris ea : *„Curtea palatului Relaţiilor Externe era atît de ticsită de trăsuri, încît nici nu puteai pătrunde în ea, trebuia să aştepţi să mai iasă din ele. Ajung şi urc scara cea mare, luminată şi plină de flori"* [1]. Nu era decît o zi obişnuită, dar reprezentaţia era permanentă. Palatul acela era un adevărat Versailles grefat noii societăţi. Vizitatoarea nu-l văzuse niciodată pe Talleyrand şi surprinderea ei se vădeşte în însemnările ei: *„Un chip care mi s-a părut al unui mort, îmbrăcat într-o haină de catifea roşie cu o broderie lată de aur. Jachetă lungă, sabie, manşete, peruca impozantă. Era ministrul, era domnul de Talleyrand. Ah ! Ce înfăţişare ! Pe faţa aceea de mort descopereai fizionomia fină şi spirituală a episcopului de Autun"*[1]. E pentru prima dată cînd e notată această asemănare cu un cap de mort. Apropiindu-se de cincizeci de ani, Talleyrand începea să capete masca bătrîneţii.

Şi iat-o şi pe cetăţeană : *„Străbat apoi un salon mare şi strălucitor, în care se afla doamna de Talleyrand. E înaltă, frumoasă, bine pusă la punct, dar taina ei îi e întipărită pe faţă : prostie şi vanitate"*. Şi asta nu e încă totul. *„Plăcerea de a purta un nume răsunător şi de a ocupa un loc însemnat în societate a zăpăcit-o. Se teme mereu ca nu cumva să fie prea politicoasă şi scapă de această grijă purtîndu-se nepoliticos"*.

Saloanele, adăuga vizitatoarea, erau ticsite. Ambasadorii, bancherii, prinţii aflaţi în călătorie, demnitarii, toţi veneau să facă o plecăciune în faţa doamnei de Talleyrand. Era un fel de paradă. Bună observatoare, doamna elveţiană notează : *„Foarte multe diamante"*. Diamantele veneau din străinătate sau ieşeau la iveală din locurile tainice unde fuseseră ascunse.

Talleyrand rămăsese în continuare fidel salonului ducesei de Luynes. Tot aşa rămăsese fidel şi vechilor lui prietene : vicontesa de Laval, prinţesa de Vaudémont. Se întîlneau de cele mai multe ori la ducesa de Luynes, într-un cerc restrîns şi închis. După ce se lua masa şi toată lumea pleca, ei rămîneau în continuare. Îşi apropiau scaunele şi, pe îndelete, se lega conversaţia. Între miezul nopţii şi orele două dimineaţa lăsau să curgă frazele ca nişte panglici de mătase. Talleyrand era singurul bărbat din cercul acela de femei care fuseseră mai mult sau mai puţin metresele lui. Făceau să retrăiască lumea lor şi tinereţea lor. Era cea mai bună metodă a lui de a-şi înşela nevasta, pe numita Grand.

[1] Jurnalul doamnei de Cazenove d'Arlens, citat de Lacour-Gayet.

În strada d'Anjou își primea cercul prietenilor. Atunci, între Narbonne, Choiseul, Montrond, Sainte-Foy și noul venit, prințul de Nassau-Siegen, taciturnul devenea vorbăreț. Seratele se sfîrșeau în zorii zilei : la orele două li se servea supeul. Iată de unde provenea figura aceea de cadavru : de la viața lui de noapte.

Doamna de Staël nu mai apare nici într-un cerc, nici în celălalt. Neînțelegerile ei cu Bonaparte au făcut-o să se supere pe Talleyrand. Ea trecuse în „opoziție" și trona acolo, ca întotdeauna, cu franchețe, desigur, dar și cu turbulență, cîteodată cu emfază, de multe ori din motive întemeiate, pe care Talleyrand prefera să nu le înțeleagă. Pe scurt, a făcut și ea ca mulți alții care, neputîndu-i împiedica să acționeze pe cei mai puternici, scriu cîte o carte ca să se ușureze. A scris dintr-un condei romanul ei *Delphine*. S-a descris în el și pe ea, așa cum i-ar fi plăcut să fie, sub trăsăturile unei ființe delicate și adorabile. Talleyrand figura și el, descris însă într-un mod transparent și răuvoitor. Era înfățișat în persoana unei femei, doamna de Vernon : *„În fundul inimii ei, ea nu iubea nimic, nu credea în nimic, nu se sinchisea de nimic"*. Și Germaine o făcea pe doamna de Vernon-Talleyrand să spună : *„Nimeni nu s-a ocupat de mine în copilărie. Închideam în mine tot ce simțeam, am învățat din fragedă vîrstă arta de a mă preface și-mi înfrînam sensibilitatea cu care mă înzestrase natura... Am trăit pătrunsă de un profund dispreț față de oameni, de o mare neîncredere față de toate calitățile, precum și față de toate sentimentele"*.

Nimeni nu se putea înșela. Un binevoitor a făcut ca *Delphine* să cadă în mîna lui Talleyrand. Acesta a citit-o și lectura ei nu i-a produs nici o impresie. Toți așteptau cu un interes răutăcios să vadă reacția lui, și, cum el nu dădea nici un semn, l-au provocat ei. Cu ocazia unui dineu l-au întrebat ce părere avea despre cartea doamnei de Staël. I-a făcut cel mai entuziast elogiu și a spus că autoarea avea un talent cu adevărat extraordinar ; a reușit *„să ne reprezinte, și pe ea și pe mine, deghizați în femei"*, a spus el.

Talleyrand se ocupa de familia lui. Nu-și făcea nici o iluzie cu privire la capacitatea fraților lui. Pe nepoata lui, Mélanie-Xavière de Périgord, a căsătorit-o cu Just de Noailles, care a făcut carieră la curtea imperială în calitate de șambelan al împăratului. Căsătoria era onorabilă pentru ambele familii. Nu de aceeași părere a fost însă și doamna Grand, care, din vîrful arborelui genealogic al Périgorzilor, unde se cocoțase, a lăsat să cadă următoarele cuvinte pline de dispreț : *„Căsătoria aceasta nu e deloc onorabilă pentru noi, căci ce înseamnă familia de Noailles pe lîngă casa de Périgord ?"*

Gafele ei l-au făcut pe Bonaparte să-i interzică să mai vină la Tuileries. Întîia oară cînd s-a înfățișat acolo, după ce s-a căsătorit, Bonaparte, cu obișnuita lui brutalitate, i-a făcut anumite recomandări cu privire la purtarea pe care trebuia s-o adopte de atunci încolo ca să-i facă pe cei din jur să uite de purtarea ei din trecut. Procedeul e incalificabil, grosolan față de soție și insultător pentru soț. Doamna din Indii a trecut cu vederea afrontul, la care a răspuns printr-o „naivitate" destul de supărătoare. Să redevină virtuoasă ? *„N-o să am, cetățene prim consul, decît să mă inspir de la cetățeana Bonaparte."*

Era oare chiar atît de proastă cum se spunea ?

Odată, la un dineu oferit la ambasada Angliei, admirînd colierul de diamante pe care-l purta ambasadoarea, și-a exprimat admirația în felul urmă-

tor : *„Trebuie să coste straşnic de mult !"* Ambasadoarea i-a răspuns că nu costa atît de mult încît domnul de Talleyrand să nu-i poată dărui şi ei unul la fel. La care doamna Grand a exclamat : *„Ah ! Doamne, veţi fi crezînd poate că m-am căsătorit cu papa ?"* Se mulţumise cu un episcop. Dăduse, dealtfel, dovadă de destulă pricepere ca să participe la nişte afaceri de contrabandă, din care-i mai ieşeau şi ei ceva bani de buzunar.

În vara anului 1803, soţul ei a dus-o pentru prima dată în staţiunea Bourbon-l'Archambault. El a vizitat-o cu regularitate treizeci de ani în şir, în luna august. Urma cu multă regularitate tratamentul, care consta din băi şi din duşuri, fiind convins că apa de acolo îi face bine. Era oaspetele ilustru al micii staţiuni. Cum sosea el, toţi intrau în fierbere ! Îl înconjurau cu tot felul de favoruri : beneficia de o piscină particulară, care şi-a păstrat numele de *băile prinţului.* Diversele case în care a stat şi care mai fuseseră uneori locuite de personaje ilustre au devenit locuri istorice : casa Sévigné, de pildă. El nu obişnuia să se deplaseze decît însoţit de o suită care sporea la faţa locului cu cîţiva localnici. În felul acesta îşi crea o societate de provincie, alcătuită din nişte oameni cumsecade.

Ceasuri întregi juca whist şi un joc nou, importat din Anglia, creps, şi, în timp ce juca, mai acorda şi audienţe. Notabilităţile de prin împrejurimi veneau la el să-l vadă fie din respect, fie din curiozitate sau din interes. Unii îi aduceau cîte o cerere adresată birourilor din Paris. N-asculta decît pe jumătate, dar nu uita nimic. Se amuza la Bourbon într-un mod atît de simplu şi atît de naiv cum nici nu le-ar fi trecut prin minte prietenilor lui de la Paris. Doctorul lui, care făcea şi el parte din suită, avea mania citatelor latineşti. Unele persoane, doamnele mai cu seamă, nu înţelegeau nimic. Distracţia lui Talleyrand era să le facă pe curioasele acelea să creadă că doctorul spunea nişte lucruri atît de deocheate în latineşte, încît nu puteau fi traduse fără să-i facă să roşească pe toţi. Doctorul nu spunea decît nişte baliverne, iar doamnele îl priveau pe bietul om aşa de bănuitor, încît spectacolul încurcăturii în care se aflau şi unele şi celălalt îl amuza din cale-afară pe Talleyrand. Se mai vedea şi cu un preot pe care-l cunoscuse pe vremuri, cînd purta şi el sutană. Abatele acesta de la Romagère avea mania nostimă de a improviza nişte cîntece care-l distrau grozav pe Talleyrand. Întorcîndu-se spre d'Hauterive, care asculta şi el, dar fără să se amuze la fel de tare, Talleyrand i-a spus cu aerul cel mai serios din lume : *„L-aţi ascultat pe abate ? Trebuie făcut episcop"* [1]. Ceea ce s-a şi făcut. E o poveste ca de Voltaire.

Stătea şi asculta cu răbdare flecărelile bărbierului, care-i povestea mereu aceleaşi istorii de vînătoare şi aceleaşi bîrfeli de provincie. Un bătrîn gentilom din Limoges care trăise la curte îi tot depăna amintirile lui de la Versailles. Talleyrand îl asculta şi-l invita chiar să vină să-l vadă la Paris, unde-l primea cu nişte atenţii mişcătoare, cu toate că uneori adormea înainte ca povestirea să se fi sfîrşit ; personajul acesta adormitor se numea baronul de Saint-Etienne.

La Bourbon, Talleyrand vorbea cu plăcere. Povestea mici istorioare, lucru pe care nu-l făcea la Paris decît în cercul acela vrăjit. Un tînăr secretar păstrase o amintire foarte plăcută despre ceasurile acelea de spumoasă veselie, cînd spunea că şeful lui... *„se lăsa în voia plăcerii de a gîndi cu glas tare ; parcă ar fi fost un copil mare care se lăsa furat de plăcerea recreaţiei"*.

Talleyrand, în staţiunea Bourbon, inventase vacanţa.

[1] **Amédée Pichot**, *Souvenirs intimes sur M. de Talleyrand.*

Povestea cum îi venise ideea să spargă farfuriile cavalerului d'Azara, ambasadorul Spaniei. Respectivul personaj fusese lipsit de tact, lucru rar pentru un caballero, dar care se poate totuşi întîmpla. Talleyrand îi ceruse trei livre de şocolată, marfă care era în epoca aceea un fel de specialitate spaniolă. Azara i-a trimis şocolata lui Talleyrand, dar, vai, împreună cu factura de plată. Lucrul acesta merita răzbunare. De aceea, ori de cîte ori lua masa la ambasadorul Spaniei, îi plătea pe oamenii de serviciu ca să facă în aşa fel încît să spargă cît mai mult porţelan posibil în timpului serviciului. Domnul de Talleyrand avea infima satisfacţie, spunea el, *„să vadă cum se contracta faţa bătrînului şi nobilului spaniol"* [1].

În timpul perioadei lui de cură şi-a făcut apariţia în menaj un mic personaj : i se spunea Charlotte şi avea aproape cinci ani. Nici Talleyrand, nici indiscreta lui nevastă n-au spus vreodată de unde venea. Şi ea a rămas „Charlotte" pînă în ziua căsătoriei ei cu un nepot al lui Talleyrand, baronul Alexandre-Daniel de Périgord, cu care s-a măritat în 1820. Dacă Talleyrand a căsătorit o copilă găsită şi fără un ban cu nepotul lui, putem fi siguri cu privire la originea ei, nu era un copil cules la întîmplare. În ce priveşte zestrea, s-a îngrijit de ea ca un tată.

Neavînd nici o explicaţie cu privire la originea Charlottei (Talleyrand se numea Charles...), lumea a încercat să-i găsească una. S-a spus c-ar fi fost fata unui emigrant francez în Anglia. S-a spus c-ar fi născut-o una din fetele doamnei de Brionne pe vremea cînd Talleyrand era amantul lor. Dar asta se petrecuse în 1785, or, acum eram în 1803 şi Charlotte avea cinci ani ! S-a spus că era fiica contelui de Beaujolais, fratele lui Ludovic-Filip de Orléans. Şi, în fine, s-a mai spus că era pur şi simplu fata pe care doamna Grand ar fi avut-o de la Talleyrand la începutul legăturii lor, în 1798. Datele ne fac să reţinem această ultimă explicaţie. Nu putem afirma însă nimic. Ceea ce mira pe toată lumea era grija, afecţiunea cu care o înconjura Talleyrand pe fetiţa aceea. Îi plăceau copiii, aşa că i-a dat cea mai aleasă educaţie şi a supravegheat-o foarte îndeaproape. Îi răbda toate poznele şi capriciile.

Charlotte plîngea des, fiindcă învăţa cu neplăcere să citească, iar doamna de Talleyrand, care o învăţa literele, plîngea odată cu ea. Trebuie să spunem că pe lîngă părul de aur şi pe lîngă tenul ei de crin şi trandafiri, doamna Grand mai era înzestrată şi cu darul lacrimilor.

Cînd s-a terminat şederea lui la Bourbon, Talleyrand i-a cerut voie lui Bonaparte să facă un ocol ca să viziteze domeniul Valençay, al cărui proprietar era din mai 1803 şi pe care nu-l văzuse niciodată.

Valençay e mai mult decît un castel, mai mult decît un domeniu, mai mult decît un teren de vînătoare, Valençay e o nostalgie satisfăcută, o politică şi totodată interes şi e, mai cu seamă, o artă de a trăi: e Talleyrand însuşi. Primul care a înţeles că Talleyrand n-avea să-şi dea întreaga lui măsură decît atunci cînd avea să fie nu numai un ministru, un diplomat, un financiar, un oracol politic, ci şi un senior care să-şi administreze un fief demn de numele lui a fost Bonaparte. Bonaparte a fost cel care l-a constrîns, în oarecare măsură, pe Talleyrand să cumpere Valençay. Bonaparte îşi dădea seama ce minunat instrument de prestigiu avea în acest ministru, care nu semăna cu nici unul din ceilalţi şi care-i aducea guvernului lui tocmai ce-i lipsea : strălucirea nobilimii şi a civilizaţiei. Departe de a se revolta împotriva luxului şi a

[1] Villemarest. *Monsieur de Talleyrand.*

cheltuielilor băneşti făcute de ministrul său, Bonaparte le folosea. Într-o zi, el i-a spus lui Talleyrand : *„Vreau să cumpăraţi un domeniu frumos. Şi să-i primiţi acolo cu fast pe membrii corpului diplomatic şi pe străinii de seamă, în aşa fel încît să rîvnească să vină la dumneavoastră, iar faptul că vor fi invitaţi să vină acolo să constituie o răsplată pentru ambasadorii suveranilor de care mă voi arăta mulţumit"*. Asta însemna să facă din Talleyrand intendentul fasturilor imperiale. Alegerea nu era rea şi nu era rău nici modul de a-i răsplăti pe ambasadorii docili. Talleyrand exista. Nu lipsea decît *„frumosul domeniu"*.

Domnul de Luçay, prefectul palatului şi colaborator apropiat al primului consul, poseda în departamentul Indre domeniul Valençay. Neputînd face faţă cheltuielilor de întreţinere, voia să-l vîndă. Descrierea pe care i-a făcut-o a fost atît pe placul lui Bonaparte, cît şi al lui Talleyrand. Preţul cerut întrecea — spunea Talleyrand — modestele lui mijloace. Modestia asta e de şmecher care ştie că modestia e întotdeauna recompensată de stăpînitorii tiranici şi orgolioşi. Bonaparte a făgăduit c-o să completeze el suma. Actul de vînzare a fost înregistrat în mai 1803 la Paris în faţa domnilor Raguideau şi Chodron. Descrierea domeniului e impresionantă. Moşia Valençay avea o suprafaţă totală de 19 000 de hectare. Era una din cele două sau trei proprietăţi feudale dintre cele mai întinse ale Franţei. Îngloba 23 de comune, din care Valençay era reşedinţă de canton.

În primele zile ale lui septembrie, Talleyrand a descoperit deci domeniul Valençay, situat la 40 de kilometri la nord de Chateauroux, la graniţa dintre Berry şi Touraine. Castelul domină un mic rîu, Nahonul, şi este împrejmuit de două păduri întinse : pădurea Garseland şi pădurea Gastine. Istoria domeniului e foarte veche. În secolul al XIII-lea, el a aparţinut lui Alix de Bourgogne, urmaşa lui Pierre de Courtenay. A trecut apoi în patrimoniul casei tureneze d'Etampes, care l-a stăpînit timp de trei secole. Seniorii purtau titlul de marchiz d'Etampes şi de Valençay. Ei au fost cei care, în secolul al XVI-lea, au pus să se construiască actualul edificiu al castelului şi mai cu seamă marele donjon, care imprimă o notă aparte acestui castel.

Castelul avea 25 de apartamente pentru stăpîni. Galeria de la primul etaj era lungă de 56 de metri şi conducea la o capelă care se afla într-o curte interioară. Talleyrand, însoţit de soţia lui, a făcut, şontic-şontic, kilometri întregi prin culoare şi prin apartamente. În trei zile de mers n-au reuşit să viziteze totul. Au admirat parcul închis de 150 de hectare. Copacii şi aleile erau de o frumuseţe extraordinară.

Rapoartele cu privire la această achiziţie şi cu privire la apariţia Charlottei nu lipseau. Un spion al lui Ludovic al XVIII-lea scria despre domeniul Valençay : *„Se crede că i l-a destinat unei fetiţe care a apărut pe neaşteptate la el în casă, fără să se ştie de unde vine"*.

Talleyrand a luat de atunci obiceiul să vină în fiecare an în septembrie la Valençay. Acolo l-a primit în 1804 pe Lucchesini, ministrul Prusiei, care a rămas musafirul lui timp de cincisprezece zile, iar în anul următor pe prinţul Würtemberg. Cînd uriaşul castel s-a trezit, în tot ţinutul s-a iscat un zumzet ca-n poveşti. Somptuozitatea recepţiilor îi impresiona pe oameni. Un şuan care se refugiase acolo a răspîndit zvonul că în subteranele lui imense Talleyrand ar fi amenajat o fabrică cu bani falşi. Însemna să nu-l cunoşti. El prefera să-i fie aduşi bani gata fabricaţi şi de bună calitate. Cu toate astea, i-ar fi plăcut

ca domeniul acela uriaş să nu constituie numai o povară, ci să aducă şi ceva venit. Găsea că Berry-ul era un ţinut *„evident foarte amorţit"*. Ca să-l dezmorţească îi trebuia timp. În 1807 scria : *„Mă aflu la Valençay, unde mă ocup cu afacerile mele, destul de neglijate de-o vreme încoace, şi mă străduiesc să scot un profit de pe urma cîtorva lucrări de utilitate publică : oi de merinos, o filatură de bumbac, noi exploatări"* (citat de Lacour-Gayet).

În 1808, Valençay i-a adus 180 000 de franci, ceea ce era un venit foarte bun. În 1806 a pus să se construiască clopotniţa bisericii. Şi i-a lăsat în grijă soţiei lui să înfiinţeze o mică şcoală pentru 12 fetiţe. Ceea ce a făcut-o pe doamna de Staël să spună că cetăţeana Talleyrand era o nouă Maintenon, şi ar fi greu să vedem în aceasta un compliment fie la adresa lui „Ludovic al XIV-lea" al acestei Maintenon, fie la adresa respectivei Maintenon pe care şi-o alesese „episcopul".

Cînd noul senior de la Valençay s-a întors la Paris, îl aşteptau acolo alte griji.

Şchiopul calcă cu un picior în sînge şi nu alunecă

La sfîrşitul anului 1803, Talleyrand era, în umbra primului consul, unul din personajele cele mai importante, poate chiar cel mai important din Franţa după Stăpîn. Îl îndepărtase pe Fouché ; Lucien căzuse în dizgraţie. Subtilul Cambacérès era aşa de suplu, încît n-ar fi riscat să întreprindă vreun pas împotriva nimănui. Sosise momentul cînd, după o expresie a lui Talleyrand, foarte pe gustul epocii, *„scaunul curul al primului consul trebuia să se preschimbe în tron"*. Nimeni n-a făcut mai mult decît Talleyrand pentru Bonaparte în momentul în care primul consul şi-a luat coroana imperială. Napoleon n-a uitat niciodată aceasta, chiar într-o vreme cînd era supărat pe Talleyrand. În 1812, el recunoştea în faţa lui Caulaincourt : *„E unul dintre cei care au contribuit la instaurarea dinastiei mele"*.

A contribuit într-adevăr, creînd o opinie favorabilă încoronării. Dar cum să învingi neîncrederea tuturor acelor membri ai Convenţiei care au votat pentru uciderea unui rege şi de care erau înţesate adunările şi înalta administraţie ? Dîndu-le un gaj. Un gaj datorită căruia să fie siguri că Bonaparte încoronat şi curtea lui de foşti nobili n-or să ajungă într-o bună zi să le reproşeze trecutul lor ca să-i înlăture. Gajul avea să fie cadavrul unui prinţ din casa de Bourbon. Cei care-l executaseră pe Ludovic al XVI-lea aveau să se simtă în siguranţă dacă noua dinastie executa un prinţ din aceeaşi familie : ar fi fost încheiat un pact de sînge între Teroare şi Imperiu. Talleyrand a fost acela care a propus ca ducele d'Enghien să fie răpit şi asasinat.

„Atunci cînd domnul de Talleyrand, preot şi gentilom, a inspirat şi a pregătit crima întreţinînd cu insistenţă neliniştea lui Bonaparte, el se temea de întoarcerea legitimiştilor".

Arătînd aici cine era vinovatul, Chateaubriand nu s-a înşelat.

Talleyrand a fost cel care a sugerat toată povestea, el a fost cel care a sfătuit pe îndelete cum trebuia procedat. Cu arta lui de a înfăţişa şi de a justifica evenimentele cele mai nejustificabile, el a făcut ca ideea crimei să fie acceptată de acela căruia îi era utilă şi a ştiut chiar să-l facă pe executanţii ei

să fie aproape inconștienți de enormitatea faptei lor. După aceea s-a tras la o parte și, fără să se mînjească cîtuși de puțin, a putut, în cele din urmă, să le spună : „Ce-ați făcut, Caini ?"

Ce dovezi avem noi despre această vinovăție ? Foarte puține : Talleyrand a avut grijă să șteargă urma sîngeroasă a pașilor lui.

Toate documentele oficiale relative la asasinarea ducelui d'Enghien au fost sustrase de Talleyrand în momentul debandadei din 1814, în momentul în care, Parisul fiind cucerit și ocupat, el era președintele guvernului provizoriu. Tot ce a scris el cu privire la afacerea aceea oribilă a dispărut. Rapoartele către primul consul cu privire la necesitatea răpirii și asasinării tînărului prinț au existat totuși. N-a mai rămas nimic din ele, afară de o scrisoare scrisă de mîna lui care a alunecat, poate, în fundul unui sertar și a scăpat în felul acesta de foc. Scrisoarea a fost citită cel puțin de două persoane : de Méneval, secretarul lui Napoleon, și de Chateaubriand. În ce-l privește pe Chateaubriand, știm prea bine că un puseu de imaginație ar fi fost foarte posibil să-l facă să „creeze" scrisoarea sau să-i deformeze conținutul. De data aceasta însă, el a văzut clar, a avut într-adevăr scrisoarea în mînă și a citit-o bine. E regretabil că n-a putut s-o și copieze ; cu ea ar fi avut posibilitatea să aplice o lovitură de pumnal drept în inimă dușmanului lui. Méneval a văzut și el scrisoarea aceea în mîinile primului consul la 8 martie 1807, a văzut-o din nou în 1814 și a rezumat-o : Talleyrand îi reamintește lui Bonaparte de discuția lor din ajun și-i repetă argumentele folosite ca să-l convingă de necesitatea de a da o lovitură răsunătoare care să le demonstreze francezilor (și mai cu seamă iacobinilor) că el n-avea să joace rolul lui Monk în Anglia și că n-avea să-i reîntroneze niciodată pe Bourboni. Îi demonstrează că complotul lui Cadoudal, care era cît pe-aci să-l ucidă, e un complot regalist, inițiat de prinți, și în primul rînd de către ducele d'Enghien. De aici conchide că nu trebuie să se facă nici o excepție în pedepsirea vinovaților. Chateaubriand a putut să noteze următorul pasaj din scrisoare : *„Dacă justiția ne obligă să pedepsim, politica ne obligă, în schimb, să pedepsim fără nici o excepție"*. Asta concordă aproape exact cu rezumatul lui Méneval. Chateaubriand mai citează și următoarea frază : *„I-l voi indica primului consul pe domnul de Caulaincourt, căruia îi va putea da ordine și care le va executa pe cît de discret, pe atît de fidel"*. Dacă nu-i aparține lui Talleyrand, e o pastișă excelentă. Parcă-l și auzim. S-ar putea spune că Méneval e un fanatic al lui Napoleon și că face totul ca să-l disculpe, în timp ce Chateaubriand, orbit de ură, depune o mărturie ucigătoare, dar îndoielnică ; cu toate acestea, e greu să respingi ambii martori.

Din nefericire, vina lui Talleyrand a fost și mai mare. Poliția încercase să pună mîna pe contele d'Artois, atrăgîndu-l într-o cursă întinsă la Paris. El s-a ferit însă și a scăpat. Or, tot Talleyrand a fost acela care a insinuat, după acest eșec, că, în lipsa fratelui regelui, vărul lui, ultimul din familia Condé, ar putea să plătească. Tot el e cel care i-a semnalat lui Bonaparte că tînărul prinț se afla la Ettenheim, în ducatul Baden, aproape de frontieră. De la Strasbourg se putea prea bine, cu puțină îndemînare... Și a lăsat să încolțească ideea în mintea lui Bonaparte. Terenul era potrivit, iar rodul a fost remarcabil. Bonaparte a aflat, în felul acesta, de la Talleyrand de existența tînărului aceluia de care nici nu știa și a aflat și unde putea fi găsit. O greșeală din raportul unui spion a agravat cazul nefericitului nepot

al marelui Condé. Talleyrand lăsase să se înțeleagă că, dacă prințul se afla așa de aproape de frontieră, asta se datora faptului că el conducea comploturile regaliste dirijate împotriva persoanei primului consul. Și tocmai atunci a sosit și raportul acela fals, care anunța că Dumouriez, general transfug, se afla alături de ducele d'Enghien la Ettenheim. Bonaparte s-a simțit amenințat și s-a înfuriat îngrozitor : *„Așadar, am ajuns un cîine pe care primul venit poate să-l omoare nepedepsit ?"* — ar fi strigat el. Nu era însă vorba de Dumouriez, ci de un oarecare Thumery, un emigrant francez lipsit de importanță, al cărui nume deformat de pronunția germană devenise Dumouriez.

La 9 martie 1804 a fost arestat la Paris Cadoudal, șeful șuanilor. Cauza regaliștilor era pierdută. La 10 martie, Bonaparte i-a întrunit pe Fouché, Talleyrand, Cambacérès și Murat. Nu-i chemase ca să le ceară părerea, ci aprobarea și concursul ca să-l răpească și să-l ucidă pe ducele d'Enghien. Singur Cambacérès s-a opus acestui proiect, ceea ce i-a atras replica lui Bonaparte : *„Ați devenit foarte zgîrcit cu sîngele Bourbonilor"*. Era decis să urmeze sfatul lui Talleyrand, care voia, așa cum spune Barras..., *„să pună între Bourboni și Napoleon un fluviu de sînge"*. Există o asemănare între acest *„fluviu de sînge"* și *„fluviul de noroi"* pe care Bonaparte a vrut să-l pună între Talleyrand și Bourboni atunci cînd l-a făcut pe episcopul de Autun s-o ia în căsătorie pe doamna Grand.

În testamentul lui, Napoleon își revendică, nu fără măreție, întreaga responsabilitate a crimei. Atunci cînd un ziar englez i-a acuzat pe Savary și pe Caulaincourt (era pe vremea exilului de la Sfînta Elena), împăratul a strigat : *„E nedemn !"*. Și a adăugat în testamentul lui următoarea explicație : *„Am pus să-l aresteze și să-l judece pe ducele d'Enghien fiindcă așa era necesar pentru siguranța, interesul și onoarea poporului francez atunci cînd contele d'Artois întreținea, după mărturisirea lui, 60 de asasini la Paris. Într-o împrejurare asemănătoare aș acționa la fel"*.

Nici regret, nici vreo acuzație împotriva cuiva. Talleyrand trebuie să se fi simțit ușurat. Napoleon, din orgoliu, îl salvează. În altă parte însă restabilește adevărul : *„Talleyrand e cel care m-a determinat să-l arestez pe ducele d'Enghien, la care nu mă gîndeam... Eram departe de a acorda cea mai mică importanță șederii lui pe malurile Rinului și de a avea vreun proiect cu privire la el"*.

În 1809 află că Talleyrand se laudă că n-a contribuit cu nimic la această crimă și că se spală pe mîini de orice responsabilitate. Împăratul izbucnește atunci : *„Găsesc că are haz încercarea asta de a ieși basma curată pe socoteala mea. Știam eu cine era ducele d'Enghien, voiam eu să-i prici-nuiesc moartea ?"*. Nu, desigur, dar, de îndată ce a știut, s-a pronunțat pentru moarte. Cînd voia, se pricepea foarte bine să zică : nu !

Thiers[1] afirmă că primul consul a fost acela care a redactat și a semnat toate ordinele, după care i-a poruncit lui Savary să i le ducă lui Murat și să plece la Vincennes să procedeze la executarea lor, adică la asasinarea ducelui d'Enghien. Ordinele acelea erau complete și intenția de a ucide era mult mai evidentă în ele decît aceea de a judeca. Se preciza că, de îndată ce avea să se pronunțe sentința (și nu exista nici o îndoială asupra acestui fapt), ducele trebuia să fie împușcat și îngropat într-o curte

[1] *Histoire du Consulat et de l'Empire*, vol. IV, p. 602.

a fortului. Thiers s-ar referi, după spusele istoricilor, la un document păstrat de o familie din nobilimea imperiului.

La 10 și la 11 martie 1804, Talleyrand i-a adresat baronului d'Edelsheim, ministrul Badenului la Paris, două note prin care-l informa că ducele d'Enghien, aflîndu-se pe teritoriul Badenului, avea să fie arestat și luat de un detașament francez. Fără nici o explicație, fără nici o scuză, fără să ceară vreo autorizație, fără orice argument care să semene cu dreptul. Și dreptul era oricum violat. Talleyrand, de data asta, a uitat pînă și „formele". El nu mai era acum decît instrumentul unui plan pe care-l inspirase, dar care nu-i mai aparținea.

Ducele, după cum se știe, a fost arestat în noaptea de 14 spre 15 martie 1804 de către generalul Ordener, a fost dus la Strasbourg și după aceea la Paris. Instrucțiunile lui Talleyrand le primise Murat. La 20 martie, ducele a fost judecat și condamnat la moarte, fără avocat și fără probe ; ordinul de execuție, după cum s-a văzut, fusese emis înainte de judecată. Și a fost adus imediat la îndeplinire.

Dacă mai există vreo rază luminoasă în întunericul șanțurilor de la Vincennes, ea trebuie căutată în ochii acelui tînăr soldat care nu era vinovat de nici o crimă : demnitatea, curajul ducelui d'Enghien au făcut din victima asasinatului un erou. Lumina tremurătoare și palidă a unei lanterne agățate de umărul condamnatului le arăta soldaților locul inimii. Erau orele două și jumătate noaptea ; totul era tenebros în afacerea aceea.

Talleyrand își întreținea cercul la ducesa de Luynes. Juca creps. Cum știa că toată treaba trebuia făcută la minut, la orele două și jumtate fix a pus un moment cărțile jos, a aruncat o privire moartă în jurul lui și a spus : *„Ultimul Condé a încetat să mai existe"*. Toți cei care erau de față au rămas împietriți. Nu puteau înțelege, dar s-au uitat la Talleyrand și, pentru prima oară, acesta le-a inspirat teamă.

Josefina încercase să-l salveze pe ducele d'Enghien. În cursul unor scene patetice, ea și-a implorat soțul să-l cruțe pe tînărul prinț. Fiica ei Hortensia, a asistat și ea la scenele acelea. De fiecare dată cînd Bonaparte părea să încline spre clemență și-l întîlnea după aceea pe Talleyrand, Josefina pierdea din nou partida. Ea i-a mărturisit lui Joseph : *„Șchiopul ăsta mă face să tremur..."*. Și nu era singura. La ministerul din strada Bac, d'Hauterive, citind în *Monitor* vestea execuției, a fost cutremurat. Cînd Talleyrand l-a văzut așa, cu figura răvășită, i-a spus :

„Dar ce aveți, de ce sînteți așa de tulburat ?" — *„Ce am ? Ceea ce ar fi trebuit să aveți și dumneavoastră dacă ați fi citit* Monitorul. *Ce oroare !"* — *„Ei na, ei na, ați înnebunit ?* — a replicat ministrul. — *Și pentru ce atîta zarvă ? Un conspirator e arestat la frontieră, e adus la Paris și împușcat. Ce vi se pare atît de extraordinar în asta ?"* (Memoriile lui Pasquier).

La drept vorbind, începea să schițeze planul circulației pe care avea s-o adreseze, după o savantă finisare, guvernelor străine ca să explice și să justifice.

Celor îngrijorați, celor naivi, care se încăpățînau să găsească execuția aceea *„extraordinară"*, el le răspundea cu dezinvoltură : *„Ce să-i faci, așa-i politica"*.

Peste trei zile, ca să-și mai alunge gîndurile, Bonaparte i-a ordonat lui Talleyrand să dea o serbare. N-are nici o importanță, se dă un mare bal !

Era acolo întreg corpul diplomatic. Nu prea zimbitor însă. Asasinatul avusese un efect deplorabil asupra curților străine. Acum erau cu toții siguri că guvernul francez era în stare de orice. Cum să mai duci tratative ? Și cum să te mai aliezi cu un guvern care se folosea de asemenea procedee ? Pe toate chipurile se citea neliniștea ; imperturbabil, Talleyrand a făcut diplomația să danseze, cu toate că ea nu avea nici un chef de așa ceva.

La 21 martie 1804, Chateaubriand i-a trimis o scrisoare de demisie. Era un act curajos. Fusese tocmai numit la legația din Valais și n-avea altă avere în afară de salariul lui de funcționar. Scrisoarea invoca drept motiv o boală a doamnei de Chateaubriand. Talleyrand a acceptat demisia fără vreun regret deosebit. Cea mai atinsă a fost doamna de Chateaubriand, care a avut de întîmpinat dificultăți, nu ca să-și restabilească sănătatea, care nu-i fusese atinsă decît din motive politice, ci ca să-și restabilească bugetul. Avansul primit ca să plece în Elveția fusese deja cheltuit și au fost obligați să-l ramburseze ministerului. Așa s-a sfîrșit cu zestrea doamnei de Chateaubriand.

Capitalele străine au fost mai complezente, în aparență, decît Chateaubriand. S-au prefăcut că acceptă explicațiile lui Talleyrand. De data asta, el luase un ton emfatic, poate fiindcă mințea prea tare. O singură țară a cerut explicații suplimentare : Rusia. Genul acesta de mustrare i-a ascuțit condeiul lui Talleyrand. El a răspuns la întrebare punînd o alta : întrucît Franța nu ceruse încă explicații cu privire la asasinarea țarului Pavel I, comisă la Petrograd, le aștepta acum din partea guvernului țarului Alexandru, succesorul lui. O rudă a lui Alexandru a spus că genul acesta de a răspunde i s-a părut atît de crud țarului, încît nu i-a iertat niciodată pentru asta nici pe Napoleon, nici pe ministrul lui, oricare au fost dovezile de prietenie pe care și le-au oferit mai tîrziu.

Cum e posibil oare ca Talleyrand, contravenind tuturor tendințelor lui personale și politice, să se fi murdărit cu crima aceea ? La el, totul e calcul. Se temea ca nu cumva vreun terorist să-l doboare pe Bonaparte : ar fi însemnat năruirea carierei lui, năruirea Franței, așa cum o concepea el. Încoronîndu-l pe Bonaparte, el avea convingerea că-i dăruia Franței ceea ce-i trebuia : un rege și pacea. L-a impresionat într-atît hotărîrea și curajul unui Cadoudal, încît a considerat necesar nu numai să lovească în vinovații atentatului, dar și în instigatorii lor. Să terorizeze terorismul regalist, decapitîndu-l. Iată de ce susținuse executarea ducelui d'Enghien. Rețeta e atroce, dar a fost eficace : toți prinții au simțit îndreptat asupra lor focul plutonului de la Vincennes.

În plus, prin aceeași lovitură, și l-a atașat și pe Bonaparte : exista acum între ei un cadavru. Puteau să pună împreună bazele unei noi monarhii și n-aveau să mai împuște nici un prinț, aveau numai să sugrume libertatea. Tot ceea ce a apărat Talleyrand pînă acum, tot ceea ce a iubit — libertatea, legalitatea, justiția, umanitatea —, tot ceea ce-l făcea să se ridice mai presus de viciile lui a fost sacrificat printr-un asasinat.

Cu toate precauțiile lui abile, Talleyrand a rămas mînjit de sînge. Din momentul acela, pe sufletul și pe chipul lui cade o altă lumină. Masca aceea de mort, care începuse să-i apară pe la 1802, se imprimă tot mai mult pe fața lui lividă, noaptea șanțurilor de la Vincennes și lumina sinistră a lanternei care a atras moartea unui nevinovat învăluie acum un personaj

straniu. Marele senior elegant și cinic, fostul abate de curte vor supraviețui în el. Dar, odată cu noul secol se schimbă și Talleyrand. Nu mai e deloc prietenul lui Voltaire, nu mai e deloc fiul secolului luminilor. Devine un personaj neliniștitor, devine tenebros. De la plăcerea de a trăi, un pas greșit ne-a făcut să alunecăm la vrăjitoriile sinistre din unele cavouri ale *Comediei umane*. Balzac, într-o bună zi, va recunoaște în Talleyrand pe unul dintre ai lui.

Voltaire întoarce capul. Și întoarcem și noi această pagină nedemnă.

„Primul care a fost rege a fost un soldat fericit"

Să-și fi amintit oare Talleyrand de versul acesta al lui Voltaire atunci cînd l-a împins către tron pe învingătorul din Italia? În 1804, totul era gata pregătit pentru încoronare. La 23 aprilie 1804 a fost adoptat în consiliu principiul eredității. Talleyrand asista și el la ședință. La 7 mai le-a trimis reprezentanților Franței în străinătate o circulară foarte studiată, pentru a le pune la îndemînă argumente cu care să convingă guvernele de caracterul legitim al acțiunii care se săvîrșise la Paris : ***„Era vorba de o aspirație care mocnea în toate inimile încă de cînd s-a pus capăt frămîntărilor noastre"***. Dorința era „imperiul", dar cuvîntul nu era pronunțat.

La 18 mai 1804 a fost anunțat printr-o salvă de tun *senatus consultum* care a făcut din primul consul Bonaparte un împărat. Talleyrand nu a asistat la ședință, dar stătea la pîndă și a fost printre cei dintîi și fără-ndoială singurul care i-a spus cu intonația potrivită ***„maiestate"*** împăratului Napoleon I. Nu avusese o contribuție prea activă la ultimele pertractări care au dus la proclamarea imperiului. Făcuse însă esențialul : încă din 1798 sugerase opiniei publice ideea că Franța are nevoie de un rege. Nimeni nu l-a depășit în arta de-a cultiva ideea unei monarhii napoleoneene. Și a reușit s-o facă cu o dezinvoltură care frizează cinismul : vindea altora iluzii, fără să-și păstreze însă nici una pentru el. Nu-i spunea el oare doamnei de Rémusat, vorbind despre Bonaparte, că *„această combinație de republică romană și de Carol cel Mare îl amețea ?"*

Cît privește proclamația, ea era treaba grefierilor. Cînd ai un conducător, o coroană și opinia publică, nu-ți mai rămîne decît să întocmești un proces-verbal al întregii afaceri. Și a lăsat asta în grija specialiștilor.

Dealtfel, nu totul a fost pe placul lui în proclamație. Era împotriva titlului de împărat. L-ar fi preferat pe acela de rege. Imperiul e un titlu militar, care evocă cuceriri, frontiere elastice, vasalități îndepărtate, pe scurt, incertitudinea și războiul. Bonaparte n-a vrut s-audă de „rege". I se părea că titlul acesta l-ar fi făcut să păsească pe urmele Bourbonilor. Or el voia ca totul să înceapă cu el. Din răutate, Talleyrand l-a trimis într-o zi pe Berthier să laude în fața lui Bonaparte avantajele titlului de rege. El a stat pe-aproape ca s-audă, a ascultat și n-a fost decepționat. De îndată ce Bonaparte a auzit cuvîntul „rege", a și explodat : ***„Imbecilule, cine te-a sfătuit să vii aici și să mă scoți din sărite? Altă dată să nu te mai însărcinezi cu asemenea comisioane"*** (Citat de Lacour-Gayet).

La 11 iulie, Talleyrand a primit întîiul lui titlu imperial : mare şambelan al maiestătii-sale. La mai puţin de două luni după proclamarea imperiului, curtea începea să se reconstituie. Prin funcţiile lui, Talleyrand era direct legat de persoana împăratului, îşi avea intrările lui în apartamente şi stătea în spatele suveranului atunci cînd acesta şedea la masă. Costumul oficial era somptuos, ba chiar puţin prea încărcat, dar nu mai era parada de la circul Barras, Rewbell şi consorţii. Frac de catifea roşie, pelerină din acelaşi material căptuşită cu mătase albă, guler, revere şi manşete brodate cu aur, cravată de dantelă, eşarfă încrucişată din mătase albă şi sabie. Şase luni mai tîrziu a făcut parte din prima promoţie a ordinului Legiunii de Onoare, primind Marele Cordon al ordinului.

Toate astea le-a primit ca pe nişte fleacuri. Nu era satisfăcut şi avea dreptate. Un Cambacérès, de pildă, fusese făcut arhicancelar ; titlul acesta ar fi trebuit să i se confere lui Talleyrand. Îl aştepta, nu i-a fost acordat, şi una din prietenele lui, doamna de Vaines, ne şi spune pentru ce : *„Nevastă-sa e motivul pentru care nu e el arhi. N-au dorit ca ea să fie alteţă serenissimă şi, datorită funcţiei soţului ei, pe acelaşi plan cu surorile împăratului. Eşecul acesta a fost foarte dureros pentru cei doi soţi. Ce să-i faci ! Mai devreme sau mai tîrziu tot trebuie să plăteşti pentru prostiile pe care le-ai făcut"*. Talleyrand, care ştia ce semnificaţie aveau titlurile, îi scria în privinţa aceasta lui Stanislas de Girardin : *„Alteţă, care e un titlu ce emană de la suveranitate, nu are un sens comun"*. Bine-nţeles, dar dacă ar fi fost el „alteţă", ar fi fost cu siguranţă de acord să poarte respectivul titlu. Cît despre doamna Grand, care fusese bine dăscălită, ea aducea elogii noilor titluri şi făcea atîta caz de cît de fericit era soţul ei că fuseseră distribuite aşa de just, încît doamna de Rémusat a ciulit urechile şi după aceea a scris : *„Mi-a repetat cu atîta afectare că soţul ei este cum nu se poate mai fericit, cum nu se poate mai mulţumit, cum nu se poate mai vesel şi în termeni foarte buni cu împăratul, încît am fost tentată aproape să mă îndoiesc de spusele ei"* (21 septembrie 1804).

Lui Talleyrand îi plăcea să-l ameţească pe Napoleon cu linguşiri. El a fost acela care l-a împins la aventura carolingiană. Iată ce-i scria el împăratului atunci cînd acesta vizita provinciile renane şi se oprise la Aix-la-Chapelle : *„Va fi impunător şi just ca oraşul care vreme îndelungată s-a aflat în fruntea oraşelor imperiale şi a fost reşedinţa lui Carol cel Mare să strălucească datorită prezenţei dumneavoastră şi să evoce asemănarea pe care Europa a şi observat-o între destinul restaurării Imperiului roman şi fondatorul Imperiului francez"*. După asta, cum ar mai fi putut Napoleon să se lipsească pînă şi de sceptrul lui Carol cel Mare, care a fost descoperit — ce coincidenţă ! — chiar în momentul cînd îl rîvnea. Providenţa le-a îngăduit anticarilor să-i înmîneze împăratului sceptrul de fier al predecesorului său ; dar era un fals.

Linguşirea aceasta — care se transforma atît de repede în slugărnicie — merită atenţie. Napoleon nu s-a lăsat întotdeauna dus. Talleyrand aplica nişte reţete din alte vremuri. Credea că ceea ce-i adresa el lui Napoleon sub formă de „tămîieri" avea să i se înapoieze sub formă de „favoare". Nici cuvîntul şi nici noţiunea nu mai erau însă la modă. Creînd din nou monarhia, Talleyrand îşi închipuia că avea să fie „favoritul" noului monarh, sufletul puterii. Ce greşeală ! Napoleon era totul, el n-avea nevoie decît de

executanți. Talleyrand a considerat această rigoare drept o lipsă de tact și de simț politic. În realitate, amîndoi se înșelau : Talleyrand crezînd că avea să obțină imposibilul, iar Napoleon lipsindu-se de un consilier de neînlocuit.

Talleyrand a fost decepționat : lingușirea nu i-a dăruit puterea, ea nu i-a adus decît anumite beneficii și satisfacția nesănătoasă de a tămîia un stăpîn pe care cu timpul a încetat să-l mai admire.

Pentru a dărui imperiului întreaga strălucire pe care o merita, era necesară o ceremonie sublimă : această ceremonie a fost încoronarea. Cînd a anunțat că avea să fie binecuvîntat și încoronat la Notre-Dame de către papă, care urma să-l servească la domiciliu, a fost un moment de stupefacție. Partea cea mai grea însă nu era să-i uimească pe oameni, ci să-l convingă pe papă s-o pornească la drum și să vină la Paris. Sarcina aceasta i-a fost încredințată lui Talleyrand. A avut de întîmpinat rezistențe. *„Maiestatea-Sa* — îi scria el papei — *vede cu întristare cum unii par să insinueze că Ea n-a făcut încă tot ceea ce putea face pentru ca suveranul pontif să răspundă invitației sale"*. La drept vorbind, invitația era o convocare, nu se admitea nici un refuz. Talleyrand enumera apoi tot ce făcuse primul consul pentru Roma : lista binefacerilor lui era atît de completă, încît se aflau pe ea pînă și numele celor două principate pontificate care-i fuseseră restituite papei : Pontecorvo și Benevento. Pentru cît timp îi fuseseră înapoiate ? Pentru ce și pentru cine i-au fost după aceea luate ? O să mai vorbim despre asta. Pe scurt, papa a cedat. A făcut-o din recunoștință, a făcut-o de teamă ? Cel care s-a dus la Fontainebleau să-l întîmpine a fost marele șambelan al maiestății-sale imperiale. Surprinzătoare întîlnire între episcopul căsătorit și schismatic și papă. Întrevederea trebuie să fi fost foarte discretă, nimic n-a ajuns pînă la noi. Privirile nu lasă urme.

Doamna de Talleyrand, nebănuind nimic, i-a cerut papei o audiență. Acesta din urmă a refuzat însă s-o vadă pe *„questa donna"* — „această femeie" — sub numele pe care-l arbora ea. Se spune că Talleyrand a fost foarte impresionat de acest refuz.

Talleyrand a asistat și el la încoronare : cei din familia Périgord sînt întotdeauna prezenți la încoronări. A mai ascultat o dată un prestigios te-deum, care, spărgînd bolțile catedralei Notre-Dame, a avut ecou pînă la Viena, Londra, Berlin, Petrograd, Washington și Madrid... pretutindeni în lume unde exista un guvern care vedea cu uimire și spaimă cum ia naștere anacronismul acela atît de grav pentru viitor : un împărat al Occidentului. Talleyrand avea cincizeci de ani ; la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea avusese douăzeci și unu. Și avea să mai apuce încă o încoronare, aceea a lui Carol al X-lea, la vîrsta de șaptezeci și unu de ani. S-o fi gîndit el oare, în ziua aceea de 2 decembrie 1804, la încoronarea lui Ludovic al XVI-lea ? Nu știm nimic despre acest lucru. În *Memoriile* lui trece peste eveniment. Încoronările nu-l inspiră. Iar aceea era, în ochii lui, o reprezentație de circ, de foarte mare circ și puțin trucată ; știa lucrul ăsta mai bine decît oricare altul fiindcă contribuise la ea.

Contele de Ségur fusese organizatorul ceremoniei, care a constituit, în genul ei, o reușită.

Nu mai recunoșteai catedrala Notre-Dame, al cărei interior fusese tapisat tot cu carton pictat : refăcuseră oarecum în interiorul catedralei Sfîntului Ludovic un templu de hîrtie în stil greco-egiptean. Pretutindeni

vedeai numai frontoane şi pilaştri, coloane şi obeliscuri, în afară de o mulţime de trofee, de drapele şi de steaguri cu acvilă desfăşurate. Vulturul se vedea pretutindeni, se trăia sub vultur. Costumele demnitarilor şi ale generalilor străluceau. Noua curte se acoperise de mătase, de dantele, de penaje. Tot aurul şi toate pietrele preţioase din Franţa şi Navarra — şi desigur şi din alte părţi — străluceau pe frunţi şi pe piepturi. Era un fast strivitor.

Noua societate nu şi-a însuşit însă exigenţele etichetei, iar orarul n-a fost respectat. Talleyrand şi-a dat imediat seama de lipsuri. Le-a văzut în primul rînd la Napoleon cînd s-a dus să-l caute în apartamentele lui de la Tuileries, în calitate de mare şambelan : *„Fără solemnitatea acelui moment, cu greu mi-aş fi putut păstra sîngele rece. El* (împăratul) *era deja îmbrăcat cu pantalonii lui de catifea albă, presăraţi cu albine aurii, cu gulerul din dantelă à la Henric al IV-lea şi pe deasupra cu haina de vînător călare, singurul halat pe care l-a avut vreodată"*.

Pregătirile au fost interminabile. Cortegiile nu se puteau forma, străduţele prin care ajungeai la Notre-Dame erau blocate de trăsuri. Era frig în ziua aceea de 2 decembrie. Papa şi marii demnitari fuseseră instalaţi, conform protocolului, de dimineaţă. Suveranul pontif tremura de ceasuri întregi pe tronul lui. În asistenţă, nici urmă de reculegere. Ca să le fie aşteptarea mai uşoară, oamenii vorbeau, rîdeau. Băteau din picioare şi se scuturau ca să se mai încălzească. Noile alteţe şi cele care nu fuseseră încă făcute îşi dădeau ghionturi şi se îndopau cu plăcinte.

Cînd a apărut perechea imperială, totul a reintrat în ordine : naţiunea a luat poziţia de drepţi şi a stat aşa timp de zece ani. Cum se vede în extraordinarul tablou al încoronării pictat de David.

Neîmblînzitul pictor revoluţionar s-a întrecut pe sine să picteze triumful imperial. Cum se schimbă paletele... pînă şi ele ! Depune atîta zel, încît o introduce în tablou şi pe doamna Letiţia, care nu asista la ceremonie. Nu voia să-şi vadă încoronată nora, pe Josefina, văduva Beauharnais. *„Questa donna"*, zicea ea, probabil. Talleyrand stă foarte aproape de altar, între Berthier şi Eugène de Beauharnais. Depăşeşte în înălţime majoritatea personajelor din jurul lui. Dar ce expresie i-a imprimat pictorul ! În privirea aceea pe care-o lasă să cadă de sus asupra asistenţei de oameni mărunţi, figuranţi într-o operă fantastică, al cărei montaj a fost maşinat de el, se bănuieşte ironie şi ascuţişul unui sarcasm reţinut. Chipul nu este al unui adorator. Talleyrand asistă, fără nici o umbră de emoţie, nici de convingere, la o ceremonie capitală pentru lumea de rînd, dar care nu e în ochii lui decît formalitatea finală a unei imense combinaţii politice.

Peste şase luni, Talleyrand asista la o nouă încoronare. La Milano, Napoleon şi-a pus pe cap coroana de rege al Italiei. Fără nici o altă formalitate. A rostit jurămîntul cu tot atîta convingere ca şi cum ar fi fost moştenitorul legitim al regelui lombarzilor : *„Cerul mi-a dăruit-o şi vai de cel care se va atinge de ea"*.

Talleyrand s-a prefăcut că aprobă ceea ce ştia că era nefast. Cu cîteva săptămîni înainte, el îi spusese împărătesei Josefina că împăratul ar trebui să se împace cu fratele său Lucien şi, ca să serbeze împăcarea, să-i dea acestuia coroana Italiei. Această idee a fost adusă la cunoştinţa lui Lucien asortată cu atîtea acte de supunere faţă de împărat, încît el a respins-o.

A ales libertatea și Talleyrand i-a făcut aceeași propunere lui Joseph, care, de asemenea, a refuzat. Napoleon și-a păstrat atunci coroana pentru el. Lucrurile au devenit, în felul acesta, mai clare, regatul Italiei n-a mai fost un stat satelit al Imperiului francez, ci a fost pur și simplu anexat.

Talleyrand a fost însărcinat să pregătească această uluitoare anexiune. S-a temut de la bun început — și nu s-a înșelat deloc — de o reacție violentă din partea Austriei. Cum putea ea să rabde ca Franța să-și extindă frontierele pînă în Tirol, pînă la Veneția și în inima peninsulei ? În 1804 însă, Talleyrand nu mai ținea seama de Talleyrand, ci îi făcea curte lui Napoleon. Se ploconea. Nu va fi „trădător" atunci cînd se va pune de-a curmezișul ambițiilor lui Napoleon. Era trădător acum, cînd îi cînta în strună. Cineva care-i cunoștea foarte bine manevrele spunea că, în perioada aceea, întreaga lui inteligență consta *„în a ghici ce vrea Bonaparte și în a-i pune la dispoziție toate ideile lui"*. Ca să-i placă stăpînului, a ajuns pînă acolo încît îl lăuda pentru „moderația" lui : *„Maiestatea-Voastră a vrut să readucă Franța la ordine* (e exact) *și Europa la pace* (e fals)". Și se miră că unii au îndrăznit să-l compare pe împărat cu Alexandru și cu Carol cel Mare ! *„Frivole și înșelătoare analogii !"* — spune el. Se revoltă pentru faptul că unii au îndrăznit să afirme că *„Alexandru, împingînd tot mai departe granițele imperiului său, n-a făcut altceva decît să-și pregătească o moarte năpraznică" (Monitorul universal,* 19 martie 1805). „Unii" sînt în cazul de față cei din clanul „ideologilor", prietenii doamnei de Staël : Destutt de Tracy, Benjamin Constant... clica Libertății. Uitase de ei tot contemplînd coroana nou-nouță. Și, cu toate acestea, e convins că ceea ce face Napoleon duce în mod inevitabil la război. În toiul splendorilor încoronării de la Milano, în mai 1805, a primit din partea guvernului Prusiei Marele Cordon al Vulturului roșu și al Vulturului negru. Nu disprețuia panglicile — o atitudine care i s-a transmis prin ereditate.

În vreme ce Napoleon, rege al lombarzilor, și curtea lui erau aclamați prin orașele Italiei, la Paris s-a zvonit că Talleyrand ar fi murit la Milano. Doamna de Vaines, o prietenă a eroului nostru, al cărei soț participase la încoronarea italiană, i-a scris în legătură cu aceasta generalului Thibaudeau, care o asigurase că fostul episcop de Autun murise cu adevărat : *„Domnul de Talleyrand mort la Milano ? Aș, de unde ! N-a avut deloc poftă de așa ceva. O ducea cum nu se poate mai bine cu italiencele, printre altele și cu o fostă metresă de-a lui Petiet, ministrul Franței la Milano, căreia i-a dat foarte mulți bani. Apoi s-a mai adăugat și doamna Simons Lange* (noi o cunoaștem, este fosta metresă a lui Barras, la care a cinat el în seara zilei de 19 brumar), *care ajungea în fiecare oraș fie înaintea lui, fie în urma lui. Gurile rele, care nu credeau despre el c-ar fi fost cine știe ce mare Don Juan, pretind că pînă și postura asta o adopta ca să placă"*. Clevetirile astea ne fac să ne amintim ceea ce strigase Rewbell în plin Directorat : *„Era lipsit de mijloace"*. Fără îndoială că vîrsta de cincizeci de ani nu mai dă ghes la aventuri amoroase cuiva care nu e nici măcar un „mare Don Juan". Și a fost el vreodată așa ceva ? Cît despre doamna Lange, ea face parte din decor ; continuă să fie metresa *en titre* poate și pentru ca fostul ei amant să dea impresia că mai este încă un amant. *„Acum el se află la băi și se odihnește alături de casta lui jumătate. La întoarcere sper să am cu ce să-l tachinez în legătură cu viața galantă pe care a dus-o în timpul călătoriei în Italia"*.

Zvonul cu privire la falsa lui moarte ne-a prilejuit cel puțin acest curios buletin al sănătății lui, al deplasărilor și al vilegiaturilor întreprinse de domnul de Talleyrand la cincizeci de ani.

„Pe cînd făceam războiul. Acolo, în Germania"

În 1805, Talleyrand este în culmea favorurilor; culege roadele docilității lui. Nimeni nu putea să vorbească atît de liber în fața lui Napoleon. Aproape în fiecare zi, cei doi au convorbiri lungi între patru ochi. După aceea, Talleyrand îi trimite împăratului rapoarte privind anumite chestiuni abordate în conversația lor. Nu ne-a rămas nimic din ele, Talleyrand le-a distrus. Napoleon era foarte sensibil la vraja acelor momente. Într-o zi i-a spus șambelanului său:

„Dumneata, care ești regele conversației în Europa, spune-mi care ți-e secretul?". La care Talleyrand i-a răspuns printr-o altă întrebare: *„Dumneavoastră, atunci cînd vă bateți în război, vă alegeți întotdeauna cîmpurile de bătaie?"*. Napoleon i-a răspuns că ar fi tare bine s-o poată face, dar că nu e totdeauna posibil așa ceva. *„Ei bine, Sire, eu îmi aleg domeniul conversației. Nu accept s-o port decît acolo unde am ceva de spus. În rest, nu răspund la nimic. În general, nu las să mi se pună întrebări, cu excepția dumneavoastră, sau, dacă sînt întrebat de ceva, întrebările sînt sugerate de mine. Pe vremuri, la vînătoare, ocheam întotdeauna de la șase pași: împușcam puțin vînat. Ceilalți trăgeau fără socoteală. Eu nu mergeam decît la sigur. Într-o conversație las să treacă nenumărate lucruri care îmi sînt străine și la care n-aș putea să dau decît niște replici obișnuite, dar la vînatul care-mi trece pe sub nas nu greșesc niciodată ținta"*. Rar s-a lăsat Talleyrand furat de o mărturisire atît de lungă.

O dovadă a favoarei de care se bucura: atitudinea adoptată de Napoleon atunci cînd țarul i-a trimis un ambasador extraordinar, cerîndu-i împăratului să nu stea de vorbă cu el în prezența vreunui martor. Afrontul era îndreptat împotriva lui Talleyrand și venea din partea lui Morkov, ambasadorul Rusiei, pe care Talleyrand îl pusese la punct. Napoleon i-a luat partea ministrului său. Și i-a mai luat-o o dată, împotriva aceluiași Morkov, atunci cînd acesta din urmă, aducînd într-o scrisoare către Lucien Bonaparte injurii la adresa lui Talleyrand, scrisoarea a fost interceptată și înmînată împăratului.

Între timp, războiul bătea la ușă. Pregătirile în vederea debarcării nu erau decît simple pregătiri, iar Anglia nici nu se gîndea să înapoieze Malta în momentul în care Napoleon a anexat Italia.

Și atunci a apărut Cobenzl, ambasadorul Austriei la Paris, coleg al lui Talleyrand la Harcourt, prietenul casei de la Créqui, de la Neuilly și bunul amic al doamnei Grand și al cățelușilor ei. Era un om plăcut, puțin cam ridicol și care într-o bună zi a adus un mesaj din partea împăratului Austriei, așa cum ar fi adus o invitație la un bal; or, era un ultimatum: împăratul Francisc al II-lea cerea ca Napoleon să evacueze Italia. Nenorocirea

făgăduită celui care avea să se atingă de coroana regelui lombarzilor se abătea acum asupra aceluia care şi-o însuşise.

Napoleon nu putea nici să mai ducă tratative, nici să mai dea înapoi. Marea tragedie a aventurilor lui consta în faptul că ele erau ireparabile. Era constrîns să poarte războiul, să-l cîştige sau să piardă totul. Urmarea se cunoaşte : abandonarea taberei de la Boulogne, invadarea Germaniei. Toate forţele fură îndreptate împotriva Austriei. Toate pe uscat şi foarte puţine pe mare. Războiul s-a purtat deci pentru regatul Italiei, care însemna, de fapt, un castel în Spania. Cu toate că prevăzuse calamitatea aceea, Talleyrand a fost surprins de rapiditatea cu care a acţionat Austria. *„Domnul de Talleyrand e desperat* — îi scria Lucchesini regelui Prusiei — *şi, dacă ar fi putut sau ar mai avea încă posibilitatea să-i împiedice izbucnirea sau să-i oprească imediat desfăşurarea, mai înainte ca succesul sau înfrîngerile să excite ambiţia sau să silească onoarea să o ducă mai departe, ar considera această împrejurare drept cea mai glorioasă din întreaga lui carieră"* (P. Bailleu : *Preussen und Frankreich von 1795 bis 1807*, citat de Lacour-Gayet).

Ar fi dus cu dragă inimă tratative ca să împiedice sau măcar să întrerupă ostilităţile, dar clarvizîunea şi bunele lui sentimente au fost absolut inutile. Cu toate acestea, în cancelariile europene s-a întărit reputaţia de „pacifist" a ministrului lui Napoleon. În realitate, la porunca stăpînului său, el a întocmit o nouă circulară prin care demonstra cu multă şiretenie că numai Austria purta întreaga vină !

Abia în 1805 a simţit el cît de greu atîrnau lanţurile pe care trebuia să le poarte un slujitor al lui Napoleon.

Se isprăvise cu serile plăcute din strada Bac, din strada d'Anjou şi de la Neuilly... se isprăvise cu reuniunile de doamne din palatul de Luynes... Stăpînul l-a purtat cu el prin toată Europa. Şi întregul minister îşi urma ministrul în raidul acela nebunesc. Iar ministrul cel şchiop se tîra din bivuacuri în hanuri şi din mlaştini pe cîmpuri de luptă.

L-a ajuns pe Napoleon la Strasbourg la 1 octombrie. Au cinat împreună cu domnul de Rémusat. Împăratul trebuia să plece, imediat, din nou la drum cu armata, care se îndrepta în marş forţat spre Austria. După ce au luat cina, Talleyrand şi Rémusat au trecut un moment în camera lui Napoleon. Şi au asistat acolo la o scenă care l-a impresionat într-atît pe Talleyrand, încît, după trecerea multor ani, i-a făcut în *Memoriile* lui o relatare detaliată şi poate şi emoţionantă. Erau singuri, numai ei trei, cînd deodată Napoleon a căzut jos, ca fulgerat. N-a avut decît răgazul să-i spună lui Talleyrand să închidă uşa. Şi-a pierdut cunoştinţa, gemea, făcea spume la gură şi era prada unor convulsii înspăimîntătoare. Accesul a durat un sfert de oră. Talleyrand îl stropea pe faţă pe împărat cu apă de colonie. În sfîrşit, Napoleon şi-a recăpătat cunoştinţa, s-a ridicat, s-a îmbrăcat la loc şi le-a cerut celor doi martori să păstreze o taină absolută cu privire la ceea ce văzuseră şi care aduce foarte bine cu o criză de epilepsie.

Încă nu-şi reveniseră bine cei doi martori din emoţie şi Napoleon o şi pornise din nou la drum cu armata.

Lui Talleyrand i-a trecut atunci prin gînd că s-ar fi putut ca Napoleon să moară. Ce avea să devină el în cazul acesta ? S-a temut de ceea ce avea să urmeze. Teama că s-ar fi putut să-l piardă a reînnoit ataşamentul lui Talleyrand faţă de Napoleon. Împăratul îi era, la rîndul lui, la fel de ataşat.

În momentul despărțirii, părăsindu-i pe Josefina și pe Talleyrand, i s-a plîns lui Rémusat : *„Mi-e, totuși, foarte greu să părăsesc pe cei doi oameni pe care-i iubesc cel mai mult"* (1 octombrie 1805).

În corespondența lui din zilele următoare, Talleyrand lasă să se întrevadă emoția despărțirii aceleia. Anumite nuanțe amintesc de frumoasele scrisori de la începutul idilei : *„Cînd am aflat de la Maiestatea-Sa împărăteasa că vor trece patru sau cinci zile fără să primim vești din partea Maiestății-Voastre, am încercat un sentiment imposibil de redat"*.

Trebuie să adăugăm că în aceeași scrisoare pomenea și de plecarea „secretă" a flotei engleze către Cadiz. Cu previziunea pe care o avea el asupra viitorului, cum să nu fi încercat, aflînd de manevra lui Nelson, acel *„sentiment imposibil de redat"* ? Nu cumva presimțea că plecarea aceea secretă a flotei inamice o conducea către locul teribil pe care istoria l-a numit Trafalgar ?

În zilele următoare, Napoleon a asediat la Ulm armata austriacă și a silit-o să capituleze. A fost o lovitură genială. Și a mai dat încă una, ceva mai modestă : a hotărît să-l căsătorească, după mania lui, pe Eugène de Beauharnais cu fiica electorului Bavariei. De ce ? Pentru că așa i-a plăcut lui. În instrucțiunile pe care le-a dat celui care urma să negocieze căsătoria, se poate citi cu spaimă că *„voința și caracterul lui Napoleon nu puteau tolera un refuz"*. Peste două luni, la 16 ianuarie 1806, a avut loc căsătoria.

Napoleon n-avea destul timp înaintea lui ca să-l poată pierde, Talleyrand nu se grăbea atît, în schimb vedea mai departe. Și a vrut să frîneze lucrurile. A vrut să frîneze chiar și victoria. Lucrul acesta pare absurd, însă izvora din înțelepciune. După capitularea de la Ulm i-a scris lui Napoleon că, avînd Austria la dispoziția lui, nu trebuia s-o strivească, nu trebuia să-i suscite o irezistibilă dorință de revanșă. Dimpotrivă, trebuia să încerce s-o împace printr-un tratat moderat și să-și facă din ea o aliată. E vechea lui idee de la 1792 : să instaureze pacea în Europa aliindu-se cu o națiune puternică, în așa fel încît echilibrul de forțe să facă imposibil un alt război.

Raportul acesta, adresat de la Strasbourg împăratului, care se afla în campanie, e un model de tact, de inteligență politică, de moderație și de perspectivă istorică. Nu se poate spune că raportul acesta ar fi fost redactat de Desrenaudes sau de d'Hauterive, fiindcă Talleyrand era la Strasbourg singur cu niște secretari, așa că el a fost cel care a dictat, corectat, redactat și recorectat : raportul e scris cu aceeași cerneală ca toate rapoartele anterioare și de data asta sîntem siguri că e întocmit de el.

Pentru a face pace cu Austria, el propunea să se înlăture orice motiv de fricțiune între ea și Franța, suprimîndu-se orice frontieră comună. Trebuia deci creat între Italia și Austria un stat tampon, Veneția, care să înglobeze și Tirolul și Triestul. Pentru a i se compensa pierderile Austriei, i se oferea o substanțială despăgubire în Balcani : Țara Românească, Moldova, Basarabia și nordul Bulgariei.

Talleyrand i-a scris atunci lui d'Hauterive, i-a reprodus în linii mari scrisoarea lui către împărat, vorbindu-i de spiritul pacificator care trebuia să urmeze încleștării războaielor, și a terminat astfel : *„Iată visul meu din seara asta"* [1]. Și avea, o dată mai mult, dreptate : nu era decît un vis. Napoleon

[1] Artaud de Montar. *Histoire du Comte d'Hauterive.*

n-a răspuns la scrisoarea lui Talleyrand. El n-a înțeles că, prezentată sub forma blajină a unei pastorale, scrisoarea fostului episcop de Autun era o punere în gardă sau chiar un avertisment ultimativ. Talleyrand îi oferea să aleagă între a ști cum să încheie pacea și între a fi condamnat să poarte război în continuare, pînă la catastrofa fatală. Avertismentul acela merita mai multă atenție decît i-a acordat Napoleon.

Cînd a primit scrisoarea încă nu aflase că, la două zile după victoria de la Ulm, flota franceză fusese distrusă, la 21 octombrie 1805, la Trafalgar. Iată cum îi aduce Talleyrand, mereu curtean, pînă și în cele mai grave împrejurări, la cunoștință lui Napoleon dezastrul acela ireparabil : *„Cu adîncă durere îi aduc Maiestății-Voastre la cunoștință veștile triste pe care le primesc de la Cadiz cu privire la situația flotei combinate"*. Și-ncheie printr-un madrigal : *„Geniul și norocul se aflau în Germania"* (12 noiembrie 1805). Ulmul avea să estompeze Trafalgarul.

Lui d'Hauterive îi scrie însă în aceeași zi pe cu totul alt ton. Se simte că e zguduit, mișcat. A încolțit îndoiala. Imperiul a fost rănit. Trafalgarul este o fisură. *„Ce îngrozitoare e vestea de la Cadiz ! De n-ar fi o piedică pentru vreuna din acțiunile politice care mi se par potrivite a fi întreprinse acum ! Primele mesaje pe care le-am primit sînt întristătoare. Mi-e teamă ca amănuntele pe care le voi primi să nu se adauge și ele la acest tablou, care îți frînge inima. Sînt îngrijorat pentru ce a mai rămas din flotă și pentru efectul pe care s-ar putea să-l aibă această nenorocire asupra atmosferei din porturi și printre echipaje"* (P. Bertrand. *Scrisorile inedite ale lui Talleyrand către Napoleon).*

Nu-și pierde însă firea pentru atîta lucru. Scrie că la Strasbourg se serbează capitularea de la Ulm și, mereu dezinvolt, adaugă : *„Am tras salve de tun la Strasbourg, ca și dumneavoastră ; episcopul a rostit un tedeum"*. Tedeumul e un desert pe care monseniorul de Autun îl cunoaște prea bine.

La sfîrșitul lui octombrie, el se află la München. Împăratul pune la cale un proiect uluitor. Germania e îmbucătățită, după care bucățile adunate sînt împărțite între trei puteri : Franța, Austria și Prusia. Așa începe Confederația Rinului. Napoleon dictează, Talleyrand scrie. Nu mai e decît primul secretar al împăratului pentru relațiile externe. Ia note și nu mai gîndește. Gîndește Napoleon pentru toți, el e acum acela care taie, desparte, împarte. Ce devin popoarele ? N-are importanță. Și regii ? Tremură.

Nu trebuie să uităm totuși că, în limita îngustă în care mai avea uneori posibilitatea să manevreze liber, el continuă vechea politică de influență franceză. Sub Consulat, în 1802, l-a trimis la Constantinopol pe generalul Brune, ca să mențină în Orientul Apropiat influența franceză, care dăinuia de pe vremea Cruciadelor. În 1805 a pus să fie numiți la Collège de France doi profesori, unul de turcă și celălalt de persană, ca să aibă personal calificat pentru misiunile diplomatice. Unul din profesorii aceștia era ilustrul Sylvestre de Sacy. Ce însemna însă aceasta în comparație cu giganticele întreprinderi războinice ale împăratului ?

Vă amintiți de preadistinsa și preafrumoasa contesă de Brionne, care ținea atît de mult la abatele de Périgord încît a vrut să facă din el un cardinal. Pe atunci, ea trăia tot în emigrație, în Germania. Nu-i iertase lui Talleyrand „activitățile lui perverse" de la începuturile revoluției. Locuia la Linz, unde se afla și Talleyrand. El i-a scris și i-a cerut să-l primească;

ne putem imagina cu ce artă și-a adus din condei scrisoarea. S-a dus la ea. I s-a spus că plecase tocmai atunci din localitate, probabil fiindcă se afla el acolo. A găsit un plic sigilat, pe care se afla scris numele lui și, subliniate, titlurile pe care le dobîndise sub imperiu. Plicul era gol. Oricît ar fi vrut să rămînă el de indiferent, trebuie să fi resimțit în chip dureros lovitura aceea, care venea din partea unei prietene.

Și din nou a fost anunțată moartea lui Talleyrand, și Parisul s-a bucurat. Vestea a fost atît de bine lansată, încît fratele său Archambaud, căruia Napoleon îi îngăduise să revină din exil, a dat fuga și a anunțat-o pe „văduvă". Și a fost martor, se spune la o scenă de toată frumusețea, cu țipete, păr despletit și criză de nervi. După care Talleyrand a scris el însuși că era sănătos tun. Doamna și-a șters lacrimile, ceilalți au încetat să mai rîdă, iar Talleyrand a făcut o remarcă spirituală. Faubourgul Saint-Germain îi era cu totul ostil uzurpatorului și locuitorii lui se delectau anunțînd în fiecare seară moartea cutărui sau cutărui personaj. În saloane se făceau adevărate hecatombe, fapt care l-a determinat pe Talleyrand să spună că *„gurile rele din faubourgul Saint-Germain au ucis mai mulți generali decît tunurile austriece"*.

În seara bătăliei de la Austerlitz, Talleyrand ne spune că se afla pe cîmpul de luptă. Or, la 2 decembrie, el își data scrisorile din Viena. Ce să mai credem ? Ne descrie *„cîmpul acoperit de morți, asupra căruia se lasă noaptea"*, precum și plimbarea sinistră pe care a făcut-o însoțit de generalul Lannes. Și notează : *„Spre onoarea lui și a întregii armate, trebuie să mărturisesc că același om care în ajun săvîrșise minuni de vitejie, care fusese de o bravură nemaiîntîlnită atîta vreme cît trebuise să-i înfrunte pe inamici, a fost pe punctul de a se pierde cu firea atunci cînd n-a mai avut înaintea ochilor decît morți și estropiați de toate neamurile ; era atît de impresionat, încît, la un moment dat, cînd îmi arăta diferitele puncte în care se produseseră atacurile principale, mi-a spus : «Nu mai pot să îndur, decît dacă vreți să veniți cu mine să-i ucidem pe toți mizerabilii ăștia care-i pradă pe morți și pe muribunzi»"*.

Odată cu sosirea curierului de la Paris, unde se aflase despre victoria de la Austerlitz, Napoleon a dat peste o scrisoare din partea doamnei de Genlis, în care aceasta îi raporta părerile care circulau în faubourgul Saint-Germain. Ea cita aluziile mușcătoare ale aristocrației la „pretinsa lui victorie". Încă sub beția triumfalei bătălii, Napoleon a fost incapabil să suporte sarcasmele acelea și sub ochii lui Talleyrand s-a lăsat pradă, conform obiceiului, unui acces violent de furie. Urla, bătea din picior, tuna și fulgera : *„Ah ! se cred mai tari decît mine domnii din faubourgul Saint-Germain, o să vedem noi, o să mai vedem !"*

Imperturbabil, Talleyrand observa. *„Acest «o să vedem noi»* — scrie el — *venea cînd ?... La cîteva ceasuri după o victorie asupra rușilor și austriecilor"*. Nu există nici o măsură comună între grandoarea victoriei și caracterul pueril al cuvintelor și al furiei împăratului. Napoleon era teribil de susceptibil și sensibil, mai cu seamă la zeflemelile nobilimii. Talleyrand se amuza în fața slăbiciunii omuletului care-și pierdea orice control și-și călca în picioare pălăria pentru motivul că niște palide rămășițe ale vechii curți rîdeau prostește în locuințele lor. Talleyrand adaugă cu răutate că, atunci cînd s-a înapoiat la Paris, Napoleon a avut impresia că a cîștigat încă o

victorie aflînd că doamnele de Montmorency, de Mortemart și de Chevreuse acceptaseră să fie doamne de onoare ale iubitei lui Josefina.

A doua zi după Austerlitz a avut să încerce un nou demers în favoarea încheierii unei păcii onorabile pentru Austria. Îl tîra după el pe La Besnardière, care nu știa nici unde, nici cum să se mai instaleze cu hîrtiile și cu secretarii săi. *„La Besnardière e sănătos* — îi scria Talleyrand lui d'Hauterive —, *cu toate că a făcut o călătorie lungă și grea ; să duci lipsă de pîine, să n-ai cai și să întîlnești morți pe drumuri nu sînt niște lucruri care să fi intrat în obiceiurile noastre de cabinet... Regimul ăsta nu-i convine decît pe jumătate lui La Besnardière. Îi place camera, dar nu-i place să audă bătînd nici miezul nopții, nici orele două noaptea"*.

Talleyrand nu spune cum se simțea el însuși. Ne îndoim că regimul acela îi convenea mai mult decît lui La Besnardière, cu care împărțea aceeași viață lipsită de confort și extenuantă. Dar se ferește să scrie că încerca și el sentimentele pe care i le atribuie subalternului său.

La trei zile după Austerlitz, el îi scrie lui Napoleon : *„Mă bucur de succesul Maiestății-Voastre, ca unul ale cărui gînduri și sentimente, așa cum știe prea bine Maiestatea-Voastră, au ca prim obiect fericirea și gloria Voastră... Acum Maiestatea-Voastră poate să distrugă monarhia austriacă sau poate s-o înalțe din nou. Odată distrusă, nu va mai sta nici chiar în puterea Maiestății-Voastre să-i mai adune la un loc resturile sfărîmate ca să reconstituie din ele un singur bloc. Or, existența acestui bloc e necesară. El este indispensabil pentru salvarea viitoare a națiunilor civilizate"*. (P. Bertrand, citat de Lacour-Gayet).

Aceste ultime fraze sînt profetice : monarhia austriacă era absolut indispensabilă pentru salvarea Europei.

Scrisoarea aceasta n-a avut nici un efect, în afară de acela de a displăcea. Napoleon a încheiat pace după propriile lui principii și, ca de obicei, Talleyrand le-a adoptat și el. Cu toate că-i displăceau profund, le-a făcut să prevaleze cu ocazia tratatului de la Presburg.

Cînd Napoleon hotărîse să dăruiască Hanovra (care ținea de coroana Angliei) Prusiei, care nu merita un asemenea cadou, Talleyrand și-a felicitat stăpînul. Or, el știa că întărirea Prusiei constituia un pericol ; cu toate acestea, i-a scris lui Napoleon : *„După ce se va ratifica tratatul la Berlin, Maiestatea-Voastră va dispune de nordul Germaniei, așa cum dispune de sud, datorită alianței cu cei trei electori... Dar, în vreme ce Maiestatea-Voastră duce tratative cu aceeași superioritate cu care organizează o bătălie, eu mă aflu aici într-o poziție cît se poate de dificilă"*.

Asta așa era ! La 17 decembrie 1805 scria de la Brünn : *„Brünn este un loc îngrozitor, se află aici vreo patru, cinci mii de răniți. În fiecare zi sînt nenumărați morți. Ieri mirosul era de-a dreptul respingător"*.

Mirosul de a doua zi de după victorie... Aproape toate rănile se infectau și cele mai neînsemnate ajungeau să fie mortale. Acesta e reversul gloriei, al acelei glorii militare pe care Talleyrand nu o aprecia cîtuși de puțin.

Și ca să mai uite de acest spectacol adaugă : *„Azi e ger, ceea ce e bine pentru toată lumea"*, și cere să nu se uite să i se trimită vin de Malaga *„foarte sec și cît mai puțin dulce cu putință"*. E necesar, nu-i așa, ca să faci față la atîtea mizerii ?

S-a dus la Presburg să semneze încheierea păcii, care a avut loc la 26 decembrie 1805. Napoleon, după cum vedem, nu lăsa deloc să treneze negocierile. Austria a acceptat tot. Talleyrand îi scria împăratului : *„Am onoarea să-i trimit Maiestății-Voastre tratatul pe care l-am semnat. Nici Franța n-a mai dictat vreodată și nici Austria n-a mai semnat un asemenea tratat"*...

Napoleon n-a fost decît pe jumătate satisfăcut. Talleyrand își îngăduise — cedînd obiceiului său — să mai îmblînzească puțin anumite condiții. Acordase niște amînări pentru plata despăgubirilor de război. Napoleon le pretindea imediat. Și, ca să spunem totul, el acceptase și o reducere de zece la sută... Fapt care l-a înfuriat pe Napoleon. Din reducerea asta oare n-a primit și Talleyrand comisionul lui ? Se spune că jumătate. Considerînd că ministrul lui se recompensase îndeajuns, Napoleon i-a scris în chip de felicitare : *„Mi-ați încheiat la Presburg un tratat care mă nemulțumește profund"*. Cel pe care l-ar fi încheiat Talleyrand, dacă ar fi avut mînă liberă, ar fi fost pe termen lung, infinit mai profitabil atît pentru împărat, cît și pentru imperiul său.

În 1812, atunci cînd a fost înălțat un monument menit să imortalizeze pacea de la Presburg, Talleyrand, printr-o scrisorică datată 12 martie 1812, a refuzat să fie reprezentat și el pe monumentul acela. Ținea să facă să se știe bine că el, nefiind decît instrumentul irresponsabil al semnării tratatului, nu voia să-și asume răspunderea lui.

Întîlnirea lui de la Presburg cu împuterniciții austrieci a avut importante consecințe. Metternich a scris după aceea că în Franța existau două partide, cel al militarilor, al căror destin se confunda în întregime cu cel al împăratului, și un altul care începuse deja să prevadă faptul că *„geniul neliniștit"* al lui Napoleon nu avea să genereze decît ruină. Și el îi desemna ca reprezentanți ai acestui din urmă partid pe ministrul relațiilor externe și pe ministrul poliției : Talleyrand și Fouché. Metternich precizează : *„Încă de pe vremea campaniei din 1805, domnul de Talleyrand a conceput planul de a se opune cu toată influența sa proiectelor destructive ale lui Napoleon... Lui îi datorăm citeva nuanțe mai mult sau mai puțin favorabile din cadrul negocierilor de la Presburg"*.

Dacă în public Talleyrand apăra docil planurile împăratului, în schimb, în întîlnirile particulare nu le nesocotea deloc pe ale lui. El pregătea viitorul. După dezastrul de la Trafalgar și după victoria de la Austerlitz, el și-a dat seama că răsunătorul dezastru și răsunătoarea victorie aveau un punct comun : ele nu făcuseră altceva decît să inaugureze noi războaie. Cotitura se efectuase deja.

Pentru Talleyrand, afacerile mari au de multe ori drept corolar afaceri particulare. Se pricepea perfect să le îngemăneze pe unele cu celelalte, spre profitul atît al unora, cît și al celorlalte. În epoca aceea îi datora prietenului său Choiseul, pe atunci ambasador la Constantinopol, 600 000 de franci. Și-a pus în gînd să obțină ca acești bani să fie înapoiați de guvernul austriac.

Ideea data din 1804. Ca să înainteze o cerere, trebuia un pretext și a găsit unul. S-a trimis deci la Viena o notă foarte serioasă prin care se cerea înapoierea sumei de 600 000 de franci pe care-i cheltuise Choiseul în contul

austriecilor luați prizonieri de către turci. Cobenzl a scris că „guvernul austriac era *oricînd gata să-și achite datoriile, dar să i se ceară să dea 60 000 de florini pe nimic era cam dur*". Talleyrand i-a scris atunci lui Choiseul *„N-au vrut să te trateze cum am dorit eu, dar, fii liniștit, am să te răzbun într-un fel în care n-au să se aștepte și de care au să-și aducă aminte"*.

Ceea ce nu-l împiedică să obțină un prim vărsămînt de 100 000 de franci la 26 aprilie prin intermediul prințului de Lichtenstein. Apoi a revenit, și Choiseul a mai obținut 100 000 de franci la 27 noiembrie. I s-a cerut cu această ocazie și o chitanță, fiindcă nu voiau să-i mai plătească și a treia oară. Naivii de ei, au crezut că se achitaseră cu un prim vărsămînt, după care au comis greșeala să-și închipuie că un al doilea vărsămînt, confirmat de o chitanță, avea să-i facă să se considere achitați. Da' de unde!

În momentul încheierii păcii de la Presburg, Talleyrand a reluat chestiunea. Nu strecurase el oare în tratat *„cîteva nuanțe favorabile"* Austriei? Nu recunoscuse Metternich în el *„un prieten"*? Împrejurările erau mult mai prielnice ca să obțină dintr-o dată ceea ce se străduise să smulgă cu bucățica. Se obișnuia ca după semnarea tratatelor suveranii să le facă daruri miniștrilor semnatari. Talleyrand a primit deci și el din partea lui Francisc al II-lea o casetă bătută în diamante cu portretul suveranului. Ministrul Stadion, care i-a înmînat acest dar, spune că Talleyrand a fost foarte impresionat la primirea lui. *„M-a întrebat mai cu seamă dacă portretul era asemănător, lucru de care l-am asigurat"*. Nostimă scenă! Unde o fi fost mai interesant chipul lui Francisc al II-lea: pe casetă sau pe cei 60 000 de florini care au fost vărsați în taină în aceeași zi *„pentru o persoană al cărei nume singură Maiestatea-Sa îl cunoaște?"* 60 000 de florini! Exact suma pe care se jurase Talleyrand c-o să i-o plătească Austria lui Choiseul.

N-a părăsit Viena pînă nu s-a întîlnit cu una din figurile strălucite ale Europei care locuia acolo: prințul de Ligne. Nu făcuseră încă cunoștință. Aveau să se revadă mai tîrziu, la Congresul de la Viena. Prințul de Ligne trăia destul de modest. Revoluția îl ruinase; toate bunurile lui se aflau în Belgia și în Franța și fuseseră confiscate. Se pusese în slujba Austriei, dar, în pofida meritelor și a curajului său — și poate și din cauza spiritului său —, nu plăcuse și trăia în dizgrație. Avea pe atunci șaptezeci de ani. Reprezenta Europa și îi încarna laolaltă pe Voltaire, Richelieu, Frederic al II-lea, Ludovic al XV-lea și Beaumarchais. Era o capodoperă a civilizației din secolul luminilor. Casa lui era locul de întîlnire a tot ceea ce era mai sclipitor în Viena și în Europa. Cînd l-a văzut Talleyrand, suferea de ochi, suferea din cauza inactivității, suferea din cauza vîrstei lui înaintate, a lipsei de bani, dar iradia de bucuria de a trăi, de a avea prieteni și de a fi inteligent. Luxul lui consta în a fi amabil și spiritual. Contesa Potocka spunea despre el: *„S-ar spune că a dorit să fie sărac pentru a fi fericit"*. După ce l-a vizitat Talleyrand, el i-a scris unui vechi prieten de aceeași factură cu el, prințului d'Arenberg: *„Închipuiți-vă ce mare plăcere i-a făcut să fie primit de mine, fiindcă nu mai există alt francez pe lume, în afară de el, de dumneavoastră și de mine, care de fapt nu sîntem francezi"*. Seamănă a Voltaire.

Această întîlnire a făcut ca refuzul amar al contesei de Brionne să fie dat uitării.

Cum devii prinţ domnitor şi alteţă serenissimă, spre fericirea supuşilor şi a doamnei Grand

În absenţa împăratului, Parisul căzuse pradă unei grave crize monetare. Ne aducem aminte că Talleyrand îşi făcuse un debut strălucit în lumea finanţelor şi că experienţa acumulată în Anglia şi în America îl înarmase în faţa problemelor financiare. Într-un regim în care războiul şi relaţiile externe n-ar fi avut preponderenţă asupra economiei, cum a fost cazul sub Napoleon, fostul agent general al clerului ar fi făcut carieră în finanţele publice. Sub imperiu el şi-a consacrat talentele prosperităţii finanţelor lui personale. Asta nu l-a împiedicat însă să-i propună împăratului o reformă a Băncii Franţei, care nu se arătase la înălţimea situaţiei în timpul crizei. *„Ideea principală* — scria Talleyrand — *este că banca trebuie să fie instituită mai curînd spre folosul publicului decît spre avantajul acţionarilor şi că ea trebuie să-i procure numerar Parisului*". Cum am spune noi, banca trebuia să fie considerată ca un serviciu public şi nu ca o treabă menită să favorizeze interesele particularilor. E o idee anglo-saxonă ; nimic mai înţelept decît deservirea interesului general, interesele particulare găsindu-şi din plin rezolvarea în felul acesta. Scrisoarea a rămas însă literă moartă.

Ratificarea tratatului de la Presburg a avut loc la 1 ianuarie 1806, ceea ce i-a îngăduit lui Talleyrand să afirme : *„În această zi, în care francezii îşi reiau calendarul gregorian, pare să înceapă o eră nouă*". În realitate, era cea nouă începuse la 19 brumar. Dar trecuseră şase ani pînă s-a revenit la vechile denumiri ale lunilor.

Mai rămînea ca Talleyrand să primească cîţiva lauri de pe urma victoriei. Cele cinci milioane pe care le strecurase, cum se spunea, în manşetele lui de dantelă pe sau sub mesele de la Presburg nu constituiau decît o „atenţie" discretă. În timpuri glorioase e nevoie şi de recompense glorioase : Napoleon l-a făcut deci prinţ de Benevento. Era ridicat astfel la rangul de alteţă serenissimă şi doamna Grand la fel.

Evenimentul acesta a luat o întorsătură specifică tuturor afacerilor în care era amestecat Talleyrand. Ele comportă întotdeauna cîte o sforărie, dar în ce stil! Ne aducem aminte că, atunci cînd îi enumerase papei toate binefacerile pe care acesta le avusese de pe urma lui Bonaparte, n-a uitat să pună şi faptul că Sfîntului Părinte îi fuseseră restituite principatele Pontecorvo şi Benevento. Binefacerea aceasta a fost însă de scurtă durată : cele două principate, care făceau parte din regatul Neapolului, au fost reanexate la Imperiul francez. Cu acordul lui Talleyrand. Anexiunea aceasta nu i s-a părut deloc scandaloasă. Noul rege al regatului Neapolului era Joseph, fratele împăratului; fuseseră izgoniţi Bourbonii, care nu-şi mai întindeau stăpînirea decît asupra Siciliei, sub protecţia flotei engleze şi a tunurilor engleze din Malta. Pentru a-l deposeda într-un mod politicos pe papă, Talleyrand a adus nişte argumente cu totul suave şi de care-ţi vine să rîzi. Dorea să-l „scutească" pe Sfinţia-Sa de dificultăţile pe care le-ar fi avut din cauza celor două enclave aflate pe un teritoriu străin. Să fi fost oare atît de mari dificultăţile acelea ? Teritoriul „străin" nu era francez ? Prudenţa ministrului nostru e infinită : *„Sub o nouă conducere şi într-o ţară atît de uşor inflamabilă nu trebuie să mai existe scintei*". Ce stil înflorit ! Pe scurt,

au fost furate cele două principate. A fost suficient pentru asta un decret: Să-i dăm citire: *„Napoleon, prin graţia lui Dumnezeu şi pe baza Constituţiilor, împărat al francezilor şi rege al Italiei, la toţi de faţă şi viitori sănătate. Voind a-i da marelui nostru şambelan şi ministru al relaţiilor externe, Talleyrand, o mărturie a bunăvoinţei noastre pentru serviciile pe care le-a adus coroanei noastre, am hotărît să-i transferăm, cum de fapt îi şi transmitem prin cele de faţă, principatul Benevento împreună cu titlul de prinţ şi duce de Benevento ca să-l stăpînească în toată proprietatea şi suveranitatea, ca pe un fief ţinînd nemijlocit de coroana noastră"* (Saint-Cloud, 5 iunie 1806).

Ducatul Pontecorvo i-a fost dăruit lui Bernadotte.

Guvernele străine luau cunoştinţă cu stupoare de aceste schimbări de frontiere prin intermediul jurnalelor care se distribuiau pe la ambasade. Nici măcar nu fuseseră înştiinţate de lucrul acesta.

Buna doamnă Reinhard se afla la Viena în momentul anexiunii şi *„un jurnal francez* — scria ea — *ne face cunoscut că a fost creat un nou rege* (era vorba de Louis, regele Olandei)... *şi doi prinţi, de Benevento şi de Pontecorvo. Ai impresia că visezi şi te întrebi cum se pot întîmpla toate acestea pe un pămînt locuit de oameni şi cîrmuit de Dumnezeu din ceruri. Aici* (la Viena) *nu se vorbeşte despre lucrurile acestea sau, mai curînd, lumea le trece sub tăcere, copleşită de sentimentul neputinţei ei"* (citat de Lacour-Gayet).

E greu să ne dăm seama de către cine sau de către ce este cîrmuit pămîntul, dar, în orice caz, se pare că sub Napoleon nu era cîrmuit în nici un caz de legi. Ci de cîte un *„ordin"*, în afara oricărei legalităţi, un ordin personal. Cît despre neputinţa victimelor, trebuie să ne gîndim că nu este eternă, la fel cum nu e etern nici ordinul emis de o singură persoană. Cam acelaşi lucru îl gîndea şi Talleyrand despre sistemul napoleonean. Şi, cu toate astea, i-a scris lui Alquié, ambasadorul lui pe lîngă Vatican, să-l dojenească pe Sfîntul Părinte şi să-l convingă să se încline fără nici un fel de protest în faţa decretului imperial. Mergea pînă acolo încît îi cerea pontifului *„să renunţe complet la drepturile pe care le avea asupra Beneventului"*. Papa a aflat că fusese deposedat din *Monitorul*, ca toată lumea. S-a încumetat, totuşi, să facă un protest oficial: ducatele acelea constituiau bunurile bisericii încă din timpuri imemoriale... Episcopul de Autun, care în 1789 naţionalizase abaţii datînd din vremea merovingienilor, era însă insensibil la asemenea formule...

La Paris, toţi se înghesuiau la palatul noii prinţese de Benevento. Vizitatorii, care veneau în valuri să-l felicite pe ministru, erau îndreptaţi de către acesta spre prinţesă, cu cuvintele: *„Duceţi-vă la doamna de Talleyrand, pe ea trebuie s-o felicitaţi, fiindcă femeile sînt întotdeauna încîntate că sînt prinţese"*. Mai cu seamă a lui. Iată ce spune doamna d'Abrantès despre „prinţesa de Benevento": *„Şi iat-o că m-a vîrît în cea mai nenorocită dintre prietenii, fiindcă prietenia cu doamna de Talleyrand era, într-adevăr, o calamitate. Aşadar, mă călca cu regularitate de două ori pe săptămînă venind dimineaţa pentru a mă vedea în intimitate şi seara protocolar, zicea dînsa, plictisindu-mă de fiecare dată, lucru pe care nu puteam să i-l spun şi pe care nu-l observa. De multe ori, ca să scap de ea, mă re-*

fugiam la domnul de Talleyrand, unde eram sigură că n-avea să vină să mă caute fiindcă-i era frică de el şi nici nu-l mai iubea".

Doamna Grand, în chip de alteţă, era într-al nouălea cer de fericire. Îşi primea oaspeţii într-un fotoliu mare, cu picioarele aşezate pe o pernă brodată cu armoariile Périgorzilor. De-atunci a început ea să semneze: *„Prinţesă suverană de Talleyrand"* şi cînd a curpins-o ameţeala şi mai tare, a ajuns pînă la *„prinţesă domnitoare"*.

În ce-l priveşte pe Talleyrand, a acceptat titlul acela napolitan ca pe un moft... Zicea că era amuzant să se-audă numit alteţă, la fel ca o anumită persoană care, cu zece ani în urmă, primea trei franci de la oricine în schimbul unei cosultaţii juridice. Făcea aluzie la Cambacérès. Singura prejudecată pe care se spunea că ar fi avut-o era aceea a originii. Nu făcea niciodată caz de ea, dar era foarte mîndru de ea. Nu se cunoaşte decît o singură frază prin care se trădează. Şi, dealtfel, nu e fraza unui vanitos, ci mai curînd o frază prin care se exprimă orgoliul lui personal. Era cu ocazia călătoriei pe care a făcut-o în Polonia. Prietenul lui, baronul de Gagern, îi spunea frecvent în public alteţă. Puţin enervat, Talleyrand i-a răspuns: *„Nu-mi mai spuneţi alteţă, sînt mai puţin şi poate mai mult decît atît, spuneţi-mi pur şi simplu domnul de Talleyrand"*.

Prudent ca o felină, Talleyrand a vrut să evite orice zarvă cu ocazia transmiterii autorităţii asupra principatului său. Trebuia, totuşi, să fie scoase din el trupele pontificale, aşa că le-a recomandat reprezentanţilor lui să facă lucrul acesta *„luînd măsurile necesare pentru ca totul să decurgă în regulă, în mod paşnic şi fără nici o solemnitate"*. De data asta n-a mai fost nici un tedeum. Ar fi fost cam nepotrivit pentru expulzarea papei. Şi adăuga cu viclenie: *„Mijloacele de convingere ar fi mult mai de preferat şi ar avea avantajul să fie în acelaşi timp conforme cu politica dusă de mine şi cu caracterul meu"*.

Ocupaţia s-a produs însă înaintea preaînţeleptelor lui instrucţiuni. A fost făcută cu mare tam-tam de către un general francez în fruntea unui detaşament din armata lui Joseph. Generalul şi-a luat imediat titlul de guvernator. Talleyrand a fost foarte contrariat de procedeul acesta. S-a grăbit deci să-l trimită acolo pe reprezentantul lui, dîndu-i ca prime instrucţiuni să-l expedieze pe general împreună cu trupele lui şi să nu lase în principat nici o urmă de ocupaţie militară.

„Asiguraţi-i pe locuitori — scria el — *de toată grija mea pentru bunăstarea lor. În ochii mei, suveranitatea aceasta are un preţ numai datorită speranţei şi dorinţei pe care le nutresc de a face ca autoritatea mea să se bucure de dragostea populaţiei"*.

Aşa şi era. Nu interesul l-a legat de principatul acela lipsit de glorie şi de bogăţie. Capitala număra 18 000 de locuitori, iar întreg principatul 40 000. Nu-i aducea decît 40 000 de franci anual, adică de cinci ori mai puţin decît domeniul Valençay, care era şi el departe de a-i aduce cît ar fi trebuit.

În realitate, Talleyrand n-a călcat niciodată în Benevento şi nu l-a cîrmuit decît printr-un intermediar. La Paris, ca fief care ţinea direct de coroană, principatul îşi avea birourile lui, conduse de Roux şi Rochette.

La Benevento, reprezentantul lui, un alsacian, domnul de Beer, era un om abil şi ferm în acelaşi timp. N-avea de loc o poziţie comodă, era

privit ca ocupant și uzurpator de către populație și de către cler. În plus, nu conducea decît ca locțiitor : nu era prinț ! În ciuda acestor împrejurări nu prea favorabile, a adus mari servicii populației și a fost apreciat de Talleyrand, pe care l-a reprezentat într-un mod cît se poate de onorabil.

Fricțiunile nu au lipsit însă : veneau din partea guvernului regelui Joseph, care abuza de dreptul lui de ocupant. Într-o zi, un nepot al lui Joseph, un oarecare Clary, a invadat pașnicul principat împreună cu trei sute de cavaleri. Tot ceea ce ținea de Napoleon nu mai cunoștea limite. Louis de Beer a avut o atitudine plină de curaj în fața acestor francezi care invadau o posesiune franceză. Talleyrand, care se afla în raporturi bune cu Joseph, a aranjat pînă la urmă lucrurile. Cînd Murat a devenit rege al regatului Neapolului, incursiunile militare asupra Benevento-ului au reînceput. Pentru a-l calma pe nesățiosul husar încoronat, a fost nevoie de intervenția soției lui, Caroline Bonaparte, și a împăratului. Și mai erau și bandiții — bandiții din Calabria nu erau un simplu basm —, care se dădeau drept luptători împotriva ocupației franceze, dar care în realitate jefuiau călătorii, fermele, satele.

În ciuda sarcinilor lui covîrșitoare și a călătoriilor lungi pe care le făcea urmîndu-l pe împărat, Talleyrand nu a întrerupt legătura cu Benevento: îi mulțumea lui Beer pentru devotamentul lui, îi trimitea tot felul de instrucțiuni pătrunse de umanitate. A introdus Codul Napoleon, a cerut ca toate actele oficiale să fie scrise în franceză și în italiană deoarece franceza devenise limba oficială. Conducerea lui a fost însă de prea scurtă durată pentru ca limba franceză să aibă suficient timp să se încetățenească. A făcut, totuși, tot ce se putea face pentru aceasta : organizase și învățămîntul primar pentru băieți și fete.

N-a uitat nici monumentalul lui raport de la 1790 cu privire la învățămîntul public. Principatul Benevento era singurul stat din Europa în care învățămîntul era gratuit. Contrar ideilor timpului, ținea foarte mult la școlarizarea fetelor, căci, zicea el : *„Grija acordată educației femeilor este unul din mijloacele cele mai sigure pentru a rafina și a purifica moravurile"*.

N-a uitat nici de monumentele din principatul său. Talleyrand a fost acela care a pus să fie restaurat mărețul arc de Triumf al lui Traian și, din ordinul lui, domnul de Beer a construit o fîntînă publică. Pe o altă fîntînă, părăsită, dar pe care a reparat-o, a pus să fie gravată următoarea inscripție : *„Naiadele pornite în exil în viltoarea timpurilor s-au reîntors sub domnia lui Carlo-Maurizio"*.

Dar acesta nu putea fi decît un antract. La năruirea sistemului, în 1814, Murat, regele Neapolului și cumnatul lui Napoleon, s-a năpustit asupra Benevento-ului lui și l-a anexat. Așa s-a terminat cu domnia lui Carlo-Maurizio. A recunoscut însă că Benevento îi dăduse cel puțin o satisfacție. Cu ocazia Congresului de la Erfurt din 1808, un măreț dineu avea să-i reunească pe toți prinții domnitori. Berthier, prinț domnitor al Neuchâtel-ului, și Talleyrand, prinț domnitor al Benevento-ului, au avut prilejul să ia loc și ei la masa capetelor încoronate ale Europei. Și a mai avut de pe urma asta și un mic beneficiu. Papa, la Congresul de la Viena, și-a recăpătat posesiunea, dar monseniorul de Autun a depus atîta zel cînd a fost să-i dea înapoi ceea ce-i luase, încît papa i-a garantat o rentă viageră din veniturile Benevento-ului. Nu era cine știe ce, dar există oare beneficii

mici ? În fine, în momentul înfrîngerii din iunie 1814, a avut răgazul să trimită la Benevento un secretar de ambasadă de la Roma, pe domnul de Montor, însărcinat să golească toate sertarele principatului și să aducă prada la Paris. Și așa s-a întîmplat că prințul domnitor a strîns cu ocazia deposedării lui mai mulți bani decît a încasat în tot timpul cît a domnit. Pentru Talleyrand, pînă și o poveste care se termina prost nu se termina înainte de a-i fi adus un beneficiu.

Catacombele din strada Bac sau arta sublimă a dublului joc

Cînd a început negocierile cu Anglia, Talleyrand a simțit o vagă nădejde de pace. Ocazia de a redeschide dialogul cu Londra i-a fost oferită de scrisoarea unui prieten englez pe care-l cunoscuse în 1792 și care-i aducea la cunoștință că poliția engleză demascase un complot pus la cale la Londra și avînd drept scop asasinarea lui Napoleon. Autorul scrisorii era domnul Fox, primul ministru al Maiestății-Sale britanice. Talleyrand i-a răspuns și s-a încercat să se discute despre pace. Pentru a îmbuna Anglia, ar fi trebuit să i se înapoieze Hanovra, dăruită cam prea în pripă Prusiei. Napoleon, care nu era în termeni buni cu Berlinul, n-ar fi refuzat lucrul acesta. Dar ar fi trebuit să renunțe și la Malta și în plus să-i dăruiască Angliei Sicilia ca s-o recompenseze pentru faptul că o păstrase pentru Bourbonii din Neapole. Și ce să facă cu regele Neapolelui ? Să-i dea înapoi regatul peste care domnea Joseph ? Era o situație de nerezolvat.

În privința Hanovrei, Napoleon era decis să i-o ia Prusiei. Avea, cu privire la această țară, niște aprecieri care sunau îngrozitor în gura unui șef de stat : *„Prusia, care a primit de frică Hanovra, o va înapoia tot de frică, iar în ceea ce privește echivalentele pe care le-a dat* (căci o puseseră să plătească darul acela blestemat), *am să le compensez cu promisiuni, suficiente pentru amorul propriu al cabinetului cu care va fi nevoită să se mulțumească această țară" (Memorii).* Cu greu ne-am putea închipui mai mult cinism și mai multă brutalitate. Să nu uităm cuvintele acestea, pentru că nici Prusia n-avea să le uite, nici cu ocazia încheierii socotelilor din 1815, nici în 1870 și poate nici mai tîrziu...

Negocierile au avut loc la Paris, unde Fox îl delegase pe lordul Lauderdale. A fost un eșec. Lordul Lauderdale a cerut să fie rechemat și, nu se știe de ce, i-a oferit înainte de plecare domnului de Champagny, delegatul francez, o sabie. Acesta a refuzat-o. Nemulțumit, Talleyrand l-a mustrat : ar fi trebuit să accepte sabia și să-i facă și el în schimb un cadou respectivului diplomat ! Napoleon n-a avut niciodată încredere în negocieri de soiul ăsta, așa că a luat în glumă eșecul lor. Știa prea bine că, dacă Fox ar fi acceptat să încheie pace cu privire la Hanovra și la Sicilia, pacea aceea ar fi fost compromisă a doua zi de proiectele lui. Tocmai atunci era pe cale să întoarcă pe dos Germania ca să alcătuiască Confederația Rinului, care n-avea alt scop decît să facă din Germania o țară dependentă de el. În plus, ideea lui cu blocada continentală, pe atunci încă secretă, îl condamna în mod infailibil la război cu Anglia. Cu ocazia acelor uriașe modificări de frontieră în Ger-

mania a dispărut un mare număr de principate mici, care au fost absorbite de cele mari. Era politica marilor ansambluri. Au fost create regatele Bavariei și Würtembergului. Talleyrand a avut cu acest prilej o mare nemulțumire : cînd Louis a fost făcut rege al Olandei, el l-a propus pe fratele său Boson ca mare șambelan. Dar Louis n-a vrut să audă de Boson. Murat a primit marele ducat al Bergului. Pentru aceasta, a trebuit ca ducele de Nassau să fie deposedat printr-o acțiune șarlatanească, al cărei mentor a fost Beurnonville. Totul era îngăduit, pentru că Napoleon provoca teamă, pentru că el cultiva teama și pentru că trăgea toate avantajele posibile de pe urma ei.

Prințul de Benevento participa și el la dezmembrări și anexiuni. Prinții germani convocați de el la Paris nu știau cu ce sos aveau să fie mîncați. Ministrul îi primea unul cîte unul și făcea uz cînd de ademeneli, cînd de intimidare. După aceea le dădea asigurări, spunîndu-le că, sub protecția invincibilei armate a împăratului, nu trebuiau să se teamă de nimic din partea suzeranului lor, împăratul Austriei. După ce a cîștigat pe fiecare în parte pentru cauza Confederației, la 12 iulie 1806 i-a adunat pe toți laolaltă în strada Bac. Le-a citit textul constitutiv al Confederației Rinului : nu mai aveau altă soluție decît să-l semneze. Și așa a aflat împăratul Austriei că imperiul lui sacrosanct se năruise. Textul a fost ratificat la München la 26 iulie 1806. Pentru Franța a semnat Berthier. Fiul cel mai mare al lui Archambaud, Louis de Périgord, nepotul preferat al lui Talleyrand, îl însoțea pe Berthier și a fost însărcinat să aducă înapoi la Paris textul tratatului : încă un Talleyrand își făcea, în felul acesta, intrarea în cariera diplomatică.

Fără îndoială că rolul aparent și mai cu seamă rolul secret al lui Talleyrand în această dezmembrare a vechiului imperiu a fost considerabil și profitabil. Vai de prinții care soseau cu mîinile goale ! Pămînturile lor treceau în stăpînirea acelora care veniseră cu mîinile pline. Baronul de Gagern, care, din partea germană, urmărea îndeaproape tranzacțiile, scria despre prințul de Benevento : *„Considera înalta lui situație drept o mină de aur. Amabilitățile lui trebuiau plătite nu cu tabachere sau cu briliante, cum era obiceiul, ci cu bani peșin"*. Și asta explică de ce găsim atît de puține urme ale acestor *„dulciuri"*. În fond, există ceva mai ușor și mai comod decît banii ? Și de ce, în 1806, s-ar fi pus el de-a curmezișul proiectelor unui Napoleon ? Ar fi fost o nebunie. Mașinăria era în toată forța ei, nimic nu putea să-i reziste. Îi cunoștea toate greșelile și toate slăbiciunile, dar Franța părea satisfăcută. Ea plătea gloria, ordinea interioară, fastul militar cu banii și cu sîngele ei. Încă nu se săturase de drapelele luate de la inamic și nici nu era secătuită... Talleyrand lăsa lucrurile să se desfășoare în voia lor și se îmbogățea.

Din felul cum manevra el afacerile din Germania n-am putea înțelege totul dacă nu i-am cunoaște anturajul. Nu lucra singur și știm cu cîtă abilitate se pricepea să-și atașeze colaboratori fideli. Îi și cunoaștem. Lucrau în strada Bac, în plină zi sau aproape. Mai erau și alții, de care se vorbește mai puțin, care, în umbră, au alcătuit un fel de minister secret, tot așa de eficace, tot așa de ramificat ca și celălalt și care nu acționa, prin forța lucrurilor, în aceleași direcții. Și-acum să dezvăluim zona aceasta tenebroasă. E vorba de cei doi Dalberg [1], unchiul și nepotul. S-ar crede, după spusele anumitor autori, că Dalbergii n-au făcut altceva decît să treacă pasager prin

[1] Cu privire la Dalbergi vezi Émile Dard, membru al Institutului. *Napoléon et Talleyrand.*

viața lui Talleyrand. Nepotul, un prieten deosebit de drag al prințului nostru, a fost amestecat în toate afacerile mari din viața lui, sub Consulat, sub Imperiu și la începuturile Restaurației. Fără Dalberg, Talleyrand nu i-ar fi manevrat pe prinții germani așa cum a făcut-o. Fără Dalberg n-ar fi reușit atît de bine ceea ce biografii numesc „trădarea", cea care-l privește pe Napoleon (ca și cum n-ar fi fost decît una singură și ca și cum ar fi fost cea adevărată !). Fără Dalberg, „trădarea" se reduce la o imagine de Epinal : Talleyrand este „trădătorul" tip, care își înjunghie binefăcătorul. Ar însemna să-l insultăm. Dacă trădează, o face la o profunzime nebănuită de publicul amator de melodrame. O să încercăm să-i urmărim, pe Dalberg și pe el, fiindcă merg amîndoi mînă în mînă prin labirintul politicii oculte.

Familia Dalberg aparține, ca și familia Talleyrand, celei mai vechi nobilimi. Dalbergii pretindeau că descind dintr-un cavaler roman stabilit în Palatinat. De pe vremea lui Carol cel Mare n-au acceptat niciodată alte titluri în afara celui de baron. Erau înrudiți prin alianță cu familii princiare și, în plus, erau foarte bogați. În 1800, cei doi reprezentanți ai acestei familii erau unchiul Karl-Theodor și nepotul Emmerich.

Unchiul era episcop. Episcop încă feudal, posedînd domenii imense, unele moștenite din familie, altele bunuri ecleziastice. Înainte de 1789 era un episcop la fel cu monseniorul de Autun, trăia și gîndea în felul francuzesc, libertin, regretînd Roma nu pentru Vatican, ci pentru femeile ușoare de acolo și proclamînd sus și tare acest lucru. Îi reunea în somptuosul lui palat pe Wieland, Goethe, Herder, Schiller și pe istoricul elvețian Johannes von Müller, care l-a încîntat pe Voltaire la Ferney. Purta corespondență cu Iosif al II-lea și cu Ecaterina a II-a și a scris pentru ei niște tratate politice pline de idei noi și îndrăznețe. Era un filozof. Făcea parte, în pofida mitrei lui, din secta „Iluminaților din Bavaria". Să ne aducem aminte că și Mirabeau făcea parte din ea și că l-a afiliat la ea și pe Talleyrand. E foarte probabil că înțelegerea dintre Talleyrand și prelatul renan s-a statornicit prin masonerie. Trebuie să spunem că Talleyrand avea de la natură afinități cu lumea Dalbergilor. Modul lor de a gîndi, manierele și ambițiile lor erau asemănătoare.

Alungați de pe țărmul stîng al Rinului de revoluție, care i-a și deposedat de bunurile lor, Dalbergii au trecut în Austria. Se înțelege că urau revoluția și, prin urmare, și Franța. Dar le urau în felul lor. Într-un fel pe care numai Talleyrand putea să-l aprecieze și chiar să-l și utilizeze : o ură invizibilă. Și au fost de o duplicitate atît de remarcabilă, încît le-au dat impresia francezilor că erau aliații lor. În așa măsură încît, cu ocazia confiscărilor din 1803, au fost singurii, împreună cu starețul Ordinului de Malta și cu marele maestru al Cavalerilor teutoni, care și-au văzut bunurile cruțate de secularizare. Putem aprecia și mai bine această favoare dacă ne amintim că Talleyrand a fost cel care a prezidat respectiva acțiune... Unchiul începuse prin a-i face curte primului consul. Ca din întîmplare, îl tămîia pe Bonaparte în același fel ca și Talleyrand. Îl îndemna să se încoroneze împărat al Occidentului și, pentru a-l convinge mai bine, a mers pînă acolo încît a scris pentru el o carte : *Însemnări cu privire la domnia lui Carol cel Mare.* Vom fi poate uimiți să aflăm că în același timp a făcut să ajungă în secret la toate curțile din Germania o circulară al cărei obiect era organizarea rezis-

tentei față de Imperiul francez. Personajul, după cum se vede, merită toată atenția.

În 1804, în chip de recompensă, atît unchiul, cît și nepotul au fost invitați la încoronare. Napoleon l-a primit chiar în particular pe unchi: „purta un nume răsunător". Împăratul a fost încîntat văzînd cu personajul acela important se punea în slujba Franței și a viitoarei Confederații a Rinului. În ce scop ? Nu a fost întrebat. Talleyrand întreținea legături foarte strînse cu nepotul, care era ministrul Badenului la Paris, niște legături infinit mai strînse decît acelea pe care le avea cu oamenii pe care-i vedea zilnic. Emmerich von Dalberg nutrea aceleași sentimente ca și unchiul său față de Franța revoluționară și față de uzurpator. Dalberg era mic, vioi, destul de plăpînd și de-o maliție extraordinară. Prietenul lui Vitrolles, care era agentul politic al lui Ludovic al XVIII-lea, scrie cu privire la această maliție că *„exista prea multă în privirea lui ca să nu intimideze orice încredere și să nu oprească orice destăinuire"*. Talleyrand nu se destăinuia însă niciodată și nu făcea confidențe ; el dădea doar, cu bună știință, informații. De îndată ce s-a aflat la Paris, în 1802, Dalberg i-a procurat ministrului însărcinat cu secularizarea bunurilor bisericii în Germania toate informațiile de care dispunea. Îl ura atît de mult pe primul consul, încît se gîndea la asasinarea lui. Și confidentul lui era Talleyrand ! În 1814 o să dăm din nou peste numele lui în neliniștitoarea afacere Maubreuil. Dar încă din 1804 intenția lui de a-l ucide pe uzurpator — într-un mod mai puțin brutal — nu lasă nici o umbră de îndoială. Ne amintim de Morkov, ambasadorul Rusiei : a fost determinat să-și părăsească postul cînd poliția lui Napoleon a descoperit că ambasada rusă era o oficină de spionaj care întreținea relații cu faimosul baron d'Antraigues. Cum se poate ușor bănui, spionajul n-a încetat după plecarea lui Morkov. Dar acesta din urmă n-a fost înlocuit și, în timpul respectivei vacanțe, sarcina de a dirija corespondența secretă pe care o purta ambasada Rusiei cu Petrogradul i-a fost încredințată... lui Dalberg ! Așadar, el era acela care se bucura de încrederea rușilor, el era acela care centraliza informațiile furnizate de rețeaua de spioni și i le transmitea țarului în persoană, care, la rîndul lui, le punea la dispoziția Londrei. Ne aducem aminte de penibila „afacere a dispariției documentelor", care l-a intrigat atît de mult pe Bonaparte pe vremea cînd era prim consul și cînd bănuielile au căzut asupra ministrului de la Relațiile Externe. Acest ministru, Talleyrand, nu era, la urma-urmelor, decît prietenul intim al celui mai oficial și al celui mai bine organizat spion de la Paris, instalat printr-o persoană interpusă chiar în inima guvernului imperial.

Una din informațiile care a fost furată la Paris, transmisă la Petrograd și de acolo la Londra prezintă o atît de mare importanță, încît trebuie s-o semnalăm, fiindcă, deși nimic nu dovedește că Talleyrand ar fi avut vreun amestec în toată povestea, iubitul său colaborator Dalberg a fost acela care a expediat telegrama. De unde i-o fi parvenit ceea ce a transmis el în ziua respectivă ? Era vorba de ordinul care fusese dat flotei franceze să iasă în larg de la Brest, la Rochelle și Toulon, să facă joncțiunea cu flota spaniolă, să se îndrepte împreună către Antile și să revină brusc, în mare viteză, ca să atace Anglia. Grație secretului, ele ar fi avut cîteva zile de avans, Marea Mînecii ar fi fost liberă și Napoleon ar fi putut să efectueze debarcarea. Or, acest ordin a fost divulgat. Avertizat, Nelson a ajuns la timp flota franceză

şi a urmat Trafalgarul. Personajul care semna respectivele informaţii se numea : *Fiul Prietenului.* Nu a fost identificat niciodată. A fost arestat şi împuşcat un agent subaltern, pe nume Michel, care sustrăgea documente de la Ministerul de Război, dar faptul acesta nu explică nimic. Un lucru e sigur : Dalberg transmitea. Şi mai e ceva la fel de sigur : Talleyrand îl folosea pe Dalberg. Ar mai trebui să ştim dacă Dalberg îl folosea şi el pe Talleyrand. E imposibil de dat vreun răspuns. Ştim că, în afară de faptul că i s-au restituit bunurile, Dalberg primea şi „compensaţii". Una din aceste compensaţii este destul de alarmantă : Talleyrand îi îngăduia lui Dalberg să-şi transmită corespondenţa împreună cu cea a ministerului din strada Bac. Această corespondenţă era dirijată, la adăpostul „Vulturilor imperiali", spre unchiul Dalberg, care administra Frankfurtul. Unchiul expedia la Petrograd mesajele nepotului şi, în felul acesta, ministrul lui Napoleon, Talleyrand, era acela care asigura poşta spionilor ! Într-un anumit caz, cel puţin, avem dovada certă că Talleyrand s-a folosit de Dalberg ca să regleze o afacere care prezenta unele inconveniente pentru viitorul lui. Cu ocazia morţii ducelui d'Enghien, care fusese ridicat din ducatul Baden, Dalberg, care era ministru al acestei ţări, era în măsură să cunoască îndeaproape dedesubturile afacerii. El i-a fabricat prietenului său Talleyrand un alibi. Au alcătuit împreună o scrisoare falsă adresată ţarului şi semnată *„Prietenul"*, în care Talleyrand era zugrăvit ca o victimă a maşinaţiei care îl făcuse pe tînărul prinţ să-şi piardă viaţa. Nu numai că nu era complice, dar îl compromiseseră într-un mod perfid, dovadă că, aflînd de moartea prinţului, se îngălbenise la faţă... Nimeni la Paris nu l-a văzut pe Talleyrand îngălbenindu-se, nici în respectiva ocazie şi nici în altele. Scrisoarea adăuga că Talleyrand, aflînd de cursa întinsă ducelui d'Enghien, îi trimisese acestuia chiar o scrisoare cu următoarea recomandaţie : *„Plecaţi repede"*. Scrisoarea i-ar fi parvenit în ajunul ridicării lui şi el ar fi putut să se salveze, dar n-a vrut să ţină seama de mesajul primit. Ţarul, orice i s-a raportat după aceea, n-a voit niciodată să renunţe la versiunea pe care i-o băgase Dalberg în cap. Avea o încredere absolută în *„Prieten"*. Şi a rămas convins de nevinovăţia lui Talleyrand, cel puţin în cazul d'Enghien. În ce ne priveşte, putem să ne punem întrebarea care dintre cei doi — Dalberg şi Talleyrand — era *„Prietenul"* şi care era *„Fiul Prietenului"*.

După Friedland, Talleyrand a obţinut pentru atît de fidelul „prieten" naturalizarea şi un post de consilier de stat cu un salariu de 200 000 de franci. Unchiul a devenit principe-primat al Frankfurtului, un adevărat suveran. După Leipzig şi-a dat însă demisia. Şi-a dat seama că se apropia ziua cînd nu mai trebuia să deţină nimic de la francezi ; în felul acesta şi-a salvat averea şi reputaţia şi a fost considerat şi un bun german în momentul prăbuşirii imperiului.

Ducîndu-şi mai departe, cu „lovituri de geniu", politica lui violentă, Napoleon nici nu bănuia munca aceea plină de migală care, într-o bună zi, avea să triumfe asupra „inspiraţiilor" lui.

Îndrăznind să declare mobilizarea, Prusia şi-a atras urgia asupra ei. Se asigurase de sprijinul Rusiei şi al Angliei. Talleyrand a fost cel care l-a informat, în august 1806, pe împărat despre această manifestare insolentă. Imediat s-a pornit o nouă campanie împotriva Germaniei. Şi iar a urmat o viaţă lipsită de confort, munca forţată la orice oră şi tovărăşia dezgustătoare

a tot felul de indivizi neciopliți care alcătuiau anturajul împăratului. Ce păcat ! Chiar înainte de a părăsi Parisul, Talleyrand a făcut cunoștință, acasă la doamna de Laval, cu un bărbat tînăr și sclipitor, ducele Victor de Broglie, care mai tîrziu avea să fie ministrul lui Ludovic-Filip. Conversația noului venit l-a făcut să presimtă marele personaj care avea să devină acesta. Și a mai avut vreme, înainte de a ajunge la Mainz, unde-și făcea Napoleon pregătirile în vederea campaniei, să facă o afacere și bună și plăcută în același timp. A cumpărat frumoasa bibliotecă a lui Marie-Joseph Chénier, care cuprindea cărți foarte prețioase. Acesta, revocat din postul lui de inspector general al universității pentru ideile lui liberale, își vindea cărțile, avînd nevoie de bani. Talleyrand i le-a cumpărat ca să-și reconstituie biblioteca. Gustul acesta pentru cărți frumoase îi va procura într-o bună zi, încă o dată, o sursă de cîștig.

La Mainz nu le ascundea prietenilor intimi — celor doi Dalberg și lui Metternich, care i-a notat cuvintele — dezaprobarea lui față de noul război. Asta nu fiindcă ar fi avut prea multă simpatie față de Prusia, dar i se părea cu totul extravagand ca în 1805 Napoleon să fi dorit să facă din Prusia prima națiune germană, deposedînd Austria, pentru ca un an mai tîrziu un soi de delir să-l determine s-o strivească.

Fiindcă era în luna septembrie 1806 și fiindcă Talleyrand fusese privat de cura de la Bourbon-l'Archambault, s-a dus la băi la Wiesbaden. Nu era el omul care să uite să mai trăiască pentru că era război. La Wiesbaden a întîlnit-o pe Hortensia, proaspătă regină a Olandei. Talleyrand a constituit pentru ea o revelație. *„Ani de-a rîndul* — scrie dînsa — *l-am văzut intrînd în saloanele de la Malmaison cu un aer rece, tîrîndu-și piciorul, sprijinindu-se de cel dintîi scaun și abia schițînd un salut"*. Pe cîtă vreme în atmosfera destinsă a unei stațiuni străine l-a descoperit pe adevăratul Talleyrand : *„M-a vizitat și și-a dat osteneala să-mi facă unele servicii. Am fost surprinsă de lucrul acesta, ba chiar flatată, pentru că atențiile unui om care este de obicei mai rezervat impresionează cu atît mai mult și sînt convinsă că marea lui reputație de om inteligent provine mai mult din faptul că vorbește puțin și bine decît din faptul că săvîrșește lucruri remarcabile..."*

Buna Hortensia nu cunoștea, firește, toate *„lucrurile remarcabile"* pe care le săvîrșea Talleyrand. Mărturia ei e interesantă ; nu e prima care semnalează că prințul de Benevento își administra inteligența cu economie. *„Se remarcă mai cu seamă printr-o comportare ireproșabilă, prin foarte multă finețe în a-i dibui pe oameni și în a se ascunde în fața privirilor lor"*... Și-n remarca ce urmează dă dovadă de multă putere de pătrundere... *„finețe îmbinată cu o lene care-i dă un aer atît de blînd și de abordabil, încît poate fi foarte ușor luată drept bunătate"*. Ce ar fi putut face el cu bunătatea ? Are mai mult decît atît, are farmecul aparent al unei virtuți absente. Farmecul acesta al lui este real, te învăluie și te dezarmează. Și Hortensia adaugă că este *„indulgent față de vicii"*. Asta așa este, are oroare de bîrfeală, de judecățile emise cu privire la purtarea altuia ; dealtfel, are prea mult școala vieții pentru a-și pune întrebarea ce e de fapt viciu și ce nu este. A trăit în împrejurări cu totul deosebite, în care morala se schimba așa cum se schimbau calendarul, cluburile, saloanele și tripourile... E prea inteligent ca să-și închipuie că ar putea exista definiții, în afară de cea a vulgarității. Hortensia observă că ascultă mereu și că nu discută niciodată, că se ferește să contrazică,

și, dacă dezaprobă, numai zîmbetul lui lasă să se bănuiască acest lucru. În fine, ne dăm seama că se impunea printr-o superioritate evidentă, fiindcă în tot timpul lungii sale vieți nimeni, în afară de Napoleon, care s-a căit din cauza asta, și de un aventurier bezmetic pe nume Maubreuil, nu și-a permis să-i spună verde în față lucruri pe care atîția dintre contemporanii lui și-au îngăduit să le scrie împotriva lui în *Jurnalele* sau în *Memoriile* lor. Hortensia exprimă bine prestigiul acesta fermecător al prințului : *„Puterea de atracție pe care o are și care e mare depinde foarte mult și de vanitatea celorlalți. Eu însămi i-am căzut victimă. În ziua în care catadicsește să ți se adreseze, îl și găsești plăcut și, dacă se întîmplă să te mai întrebe și cum o duci cu sănătatea, atunci începi să-l iubești de-a binelea"* [1].

În tot cursul anului 1806, Talleyrand l-a tratat pe Napoleon ca pe un idol. Să semnalăm acest fapt înainte de a-i trece pofta s-o mai facă. Cum circulau tot felul de zvonuri cu privire la unele atentate împotriva împăratului, Talleyrand îi scrie : *„Toate aceste istorii te fac să te cutremuri. Trebuie însă ca Maiestatea-Voastră să știe totul și cine altul poate să se-ncumete să vă spună dacă nu unul dintre aceia care vă adoră"* (20 octombrie 1806).

El știe foarte bine că împăratul acesta, pe care-l tot amețește cu tămîieri, se îndreaptă către faliment. Așteaptă să-și dea seama și alții de lucrul acesta, așteaptă ca și alte priviri, întîlnindu-i privirea, să-i dea să înțeleagă că nu numai el a înțeles lucrul ăsta... Dar n-a sosit încă momentul pentru așa ceva.

De data asta el nu mai face nimic pentru a-l convinge pe Napoleon să încheie o pace rezonabilă, știe că ar fi inutil. Stăpînul nu așteaptă sfaturi, ci supunere.

Trupele franceze intră în Berlin. Pentru Talleyrand, șederea în acest oraș a fost apăsătoare. Victoria făcea din el prada solicitatorilor prusieni, care-și închipuiau că avea să facă pentru Prusia același lucru pe care-l făcuse pentru Austria. Din punctul lor de vedere, se amăgeau cu iluzii. El nu iubise niciodată Prusia, așa cum nu iubise nici Rusia. Pentru el, Europa însemna Viena, Paris și Londra. În ce privește Prusia, considera că ea juca în Germania un rol pe cît de periculos pe atît de nefast. În momentul acela, Napoleon era total ametit, puterea lui nu mai cunoștea nici o limită, ca și imaginația lui ; la 21 noiembrie 1806 a semnat la Berlin faimosul decret prin care se instituia blocada continentală. Cine a pus la îndemîna megalomaniei lui justificările istorice și juridice care să-i îngăduie să închidă Europa pentru comerțul cu Anglia ? Talleyrand. Rămîi înmărmurit. Raportul lui Talleyrand datează din 20 noiembrie, decretul imperial, care este din 21, reproduce aproape integral textul — dealtfel remarcabil în ce privește claritatea și ponderația — al ministrului relațiilor externe : o capodoperă de bun-simț menită să justifice o nebunie.

Talleyrand semnalează în *Memoriile* lui un fapt petrecut în timpul ședерii la Berlin. Și a fost un fapt cu urmări atît de grave, încît e necesar să-l relatăm. Napoleon a primit la Berlin o scrisoare din partea primului ministru al Spaniei, Godoy, „prințul păcii", care-l vestea că Spania nu dorea să se angajeze în blocada continentală întrucît aceasta ar fi ruinat-o. Ea ținea să-și păstreze mai departe libertatea comerțului cu Anglia. Refuzul Spaniei risca

[1] Citat de Lacour-Gayet.

să surpe din temelii edificiul nesăbuit, care trebuia consolidat fără încetare prin forță. Europa nu accepta să moară de foame și să se ruineze. Trebuia deci să fie cucerită. În furia lui, Napoleon *„s-a jurat ca, începînd din momentul acela, să distrugă cu orice preț ramura spaniolă a casei Bourbonilor"*. Și Talleyrand adaugă : *„cît despre mine, eu m-am jurat în sinea mea ca, orice s-ar întîmpla, să încetez să-i mai fiu ministru de îndată ce aveam să ne întoarcem în Franța"*.

Așa s-a născut ideea războiului nebunesc din Spania și așa s-a hotărît — sau cel puțin așa afirmă el — „divorțul" dintre Talleyrand și Napoleon, numai că la Talleyrand, un divorț, ca și o căsătorie, nu se săvîrșește într-o zi, fără formalități și fără mașinații.

Sîntem îndreptățiți să ne punem întrebarea dacă hotărîrea lui datează într-adevăr din momentul în care Napoleon s-a decis să-i nimicească pe Bourbonii din Spania. *Memoriile* au fost scrise în 1816, sub Restaurație și era o chestiune de abilitate să potrivească lucrurile în așa fel ca amenințarea lui Napoleon împotriva Bourbonilor să coincidă cu refuzul lui Talleyrand de a continua să-l mai servească. Mai probabil este ca hotărîrea să fi fost luată de la Pressburg. N-are importanță, sîntem în fond avertizați : de acum înainte Talleyrand poartă o mască. Ministrul lui Napoleon este de fapt un dușman al lui Napoleon.

Încheindu-și socotelile cu Prusia, împăratul a plecat în Polonia. Talleyrand l-a ajuns din urmă, dar fără nici un entuziasm.

„Ce plictiseală pentru el în Estul noroios"

La Poznan, Talleyrand l-a întîlnit pe regele Saxoniei, Frederic-August, care, intrînd în Confederație, devenea aliatul lui Napoleon. Tratatul care lega soarta lui de aceea a împăratului a fost semnat la 11 decembrie 1806. Era un om plăcut, după moda din secolul trecut, care i-a arătat multă simpatie lui Talleyrand. I-a oferit chiar portretul lui pictat de Gérard și și-a prezentat cadoul cu următorii termeni : *„Am căutat ceva care să aducă cît mai puțin cu un cadou și cît mai mult cu o dovadă de prietenie"*. Asemenea maniere nu semănau deloc cu cele de la „popotele" imperiale. Regele Saxoniei era un om atît de drăguț, încît i-a plăcut pînă și lui Napoleon. În anturajul acestuia din urmă se manifestase însă dorința de a clinti de la locul lor cîteva din tablourile splendidei galerii de pictură de la Dresda, alcătuită de noul aliat și de predecesorii lui. Frederic-August nu și-a putut ascunde supărarea : a spus că nu și-ar fi permis nici chiar el însuși să se atingă de tablourile din galeria lui, pe care le considera drept un bun național. Talleyrand a înțeles acest gen de scrupul, a împărtășit necazul bunului rege, a intervenit pe lîngă împărat și galeria din Dresda a fost respectată. Și cum totul se sfîrșea întotdeauna cum nu se poate mai bine pentru prințul de Benevento, părăsindu-l pe simpaticul suveran, el s-a lăsat îngreuiat cu un milion.

Călătoria pînă la Varșovia a fost îngrozitoare. În decembrie, Polonia nu era decît o mare de noroi. Cupeul lui Talleyrand s-a înnămolit pînă la butucii roților. A fost nevoie de doisprezece soldați ca să-l scoată de acolo.

Cu toate acestea, la Varşovia, primirea a fost călduroasă. Zdrobirea Prusiei avusese acolo răsunetul unui semnal de reînviere. La popasuri, Napoleon rostea fraze promiţătoare : *„Este în interesul Franţei şi în interesul Europei ca Polonia să existe"*. Se ştie că, din 1772, Polonia era împărţită între trei autocraţi : ţarul, regele Prusiei şi împăratul Austriei. Talleyrand considerase întotdeauna că Franţa vechiului regim comisese o gravă greşeală atunci cînd lăsase să se facă această împărţire. Nu punea nici un sentiment în convingerea lui, dar vedea o primejdie în dezmembrarea Poloniei. Echilibrul tradiţional al statelor europene era stricat în detrimentul Franţei, singura dintre marile puteri care nu-şi sporise suprafaţa. În plus, vedea cu multă neplăcere cum avansa Rusia în Europa. De asta se temea, fără îndoială, cel mai mult. El n-a pregetat să avertizeze Austria că, avînd o frontieră comună cu Rusia, pierdea mai mult decît cîştigase atunci cînd îşi anexase partea ei din Polonia ; i-a arătat că ar fi fost în interesul ei să păstreze un stat-tampon. El l-a rugat pe ambasadorul francez la Viena, Andréossy, să prezinte aceste considerente în faţa guvernului austriac şi să-l determine să renunţe la partea care-i revenea din Polonia. În schimb, Austria ar fi primit Silezia. Dalberg, care-i servea drept informator pe lîngă cîţiva magnaţi polonezi, i-a înmînat din partea acestora din urmă patru milioane de florini. Zelul lui în favoarea Poloniei martire avea să fie, datorită acestui fapt, şi mai fierbinte.

S-a instalat princiar, aşa cum se cuvenea. Prinţului de Benevento i-a fost atribuit palatul Radziwill. Cum iarna poloneză nu îngăduia nici un fel de operaţie militară, Napoleon a decis că trebuie să se danseze. Deşi şchiop, prinţul a fost însărcinat să deschidă sezonul balurilor. Serbările erau specialitatea lui. Şi cea pe care a dat-o Talleyrand a însufleţit speranţa de independenţă a polonezilor. Aşa că polonezii au dansat cu mai multă tragere de inimă decît francezii. O prea distinsă doamnă poloneză ale cărei amintiri sînt pline de viaţă, contesa Potocka, ne vorbeşte despre sezonul acela franco-polon din 1806—1807. Talleyrand începuse prin a suna adunarea doamnelor din aristocraţie ca să i le prezinte în bloc împăratului. După aceea, după propria lui expresie, avea să le acţioneze. Polonia avea să urmeze şi ea escadronul acela de frumuseţi care ar fi evoluat sub bagheta magicianului : *„Am aşteptat mult* — scrie doamna Potocka — *în seara prezentării şi, dacă e s-o mărturisim, curiozitatea noastră era dublată şi de oarecare teamă. Deodată, liniştea a fost curmată de o rumoare neaşteptată, uşile s-au dat în lături cu mare zgomot şi a apărut domnul de Talleyrand, care a rostit cu voce tare şi clară cuvîntul magic, la auzul căruia toată lumea a fremătat : împăratul!"* [1].

Această primă emoţie odată trecută, pe contesă idolul a interesat-o mai puţin decît marele şambelan, pe care-l cunoştea din auzite, fiindcă mătuşa ei, pe care o vom reîntîlni ceva mai tîrziu, contesa Tyszkiewicz, născută Poniatowska, era prietenă cu Talleyrand şi făcea parte din cercul privilegiat al doamnelor de Laval, de Luynes... Nepoata ei spunea despre ea că nu era numai o prietenă, ci şi o sclavă a lui Talleyrand. Vom vedea că termenul nu era deloc exagerat. Doamna Potocka îşi făcuse o anumită idee despre bărbatul cel mai inteligent, cel mai curtenitor, cel mai amabil etc. Ce a descoperit însă? *„Dacă ar trebui să-l judec după efectul pe care l-a produs atunci*

[1] *Memoriile* contesei Potocka, citate de Lacour-Gayet.

asupra mea, aș spune că părea blazat și plictisit de toate, lacom să facă avere, ahtiat după favorurile unui stăpîn pe care-l detesta, lipsit de caracter și de principii, într-un cuvînt viciat și la suflet și la înfățișare".

Și ce imagine ne zugrăvește ea după aceea, a prințului în haine de gală, șchiopătînd, arogant, posomorît, vizibil scîrbit, și de călătorie, și de țara aceea, și de public, și de război, și de stăpîn ! Iată-l pe marele șambelan împopoțonat cu titlul lui de principe calabrez, cum s-ar spune, în exercițiul funcțiunii : să-l privim *„înaintînd cu greutate pînă-n mijlocul salonului, cu un șervet împăturit pe braț, cu o tavă de argint aurit în mînă și venind să-i ofere un pahar cu limonadă monarhului aceluia pe care-l considera un parvenit".* Făcînd pe ospătarul șef, Talleyrand mai juca și un alt rol, căci tot atunci i-a prezentat-o lui Napoleon și pe tînăra contesă Maria Walewska [1], pe care o adusese acolo. Și i-a servit-o stăpînului odată cu paharul de limonadă, cu șervetul pe braț. De ce o fi adus-o ? Fiindcă dorea ca Napoleon să aibă o metresă : așa era obiceiul, cînd erai rege sau chiar împărat, în Franța. Talleyrand considera că stăpînul lui nu știa să se comporte : nu era nici leneș, nici înclinat către petreceri și spera că o amantă avea să-l facă să devină mai uman. Și obsesia lui de glorie, de dominație avea să fie corijată poate — de ce n-am putea spune chiar vindecată ? — prin dragoste. Mai tîrziu, Napoleon avea să-i spună lui Gourgaud : *„Talleyrand mi-a adus-o pe doamna Walewska, și ea nu s-a apărat".* Nu era prima. Talleyrand își dădea toată silința ca să-l facă pe stăpînul lui să se îndrăgostească. Despre marele lui șambelan, împăratul spunea : *„Avea întotdeauna buzunarele pline de femei".* Napoleon, pînă și în particular, îl trata pe Talleyrand ca pe un lacheu. Punea să-l trezească în plină noapte. Asemenea apucături nu erau menite deloc să potolească ranchiunele care începuseră deja să răbufnească. Într-o noapte, împăratul a adormit cu capul pe hîrtiile pe care tocmai le studia împreună cu Talleyrand. Acesta, după cîteva momente, a făcut și el la fel. Napoleon s-a trezit pe neașteptate : *„Ei na, am impresia că a adormit !* — strigă el. — *Cum, păcătosule, vii la mine ca să dormi. Ah ! Ah !".* Și ședința de lucru s-a terminat la orele cinci în zori. Aproape la aceeași oră cînd, la Paris, Talleyrand se ridica de la masa lui de whist.

Altă dată, la Finkenstein, pe drumul care ducea la Friedland și la Tilsit, unde Talleyrand fusese nevoit să-l ajungă din urmă pe împărat, acesta l-a chemat în toiul nopții pe marele șambelan ca să-i citească o carte maiestății-sale, care suferea de insomnie. Tiranii, în preajma declinului lor, au uneori capricii de soiul acesta, pe care le plătesc mai tîrziu cu un preț exorbitant, atunci cînd aceia pe care i-au umilit sînt în măsură să ceară să li se dea satisfacție. Cartea din noaptea aceea era *Corinne,* cel de-al doilea roman al doamnei de Staël. Napoleon zise pe un ton arțăgos : *„Dumitale îți place femeia asta, hai să vedem dacă are bun simț".* Știa că Talleyrand și doamna de Staël nu se mai vedeau. La Tuileries circulau cuvintele jignitoare rostite de ea la adresa „episcopului" și chiar și fraze de tipul celor care se puteau citi în *Corinne,* fiindcă-l recunoșteai acolo pe Talleyrand, de data asta nu travestit în femeie, ci sub trăsăturile transparente ale unui oarecare „domn de Maltigues", care vorbea cam în aceeași manieră ca și prințul de

[1] Prima întîlnire dintre Maria Walewska și Napoleon avusese loc la 1 ianuarie 1807 pe drumul spre Varșovia ; atunci ea era îmbrăcată ca o țărancă. Napoleon a pus să fie căutată. Talleyrand s-a însărcinat să i-o prezinte oficial cu ocazia sesbării pe care o descrie doamna Potocka.

Benevento. *„În viața asta, nimic nu e bun în afară de avere, de putere sau de amîndouă laolaltă"*. Maxima aceasta amintește de faimoasele cuvinte de odinioară, cînd se jura, în trăsura care-l aducea la Luxembourg, să adune *„o avere imensă, o imensă avere"*. Și ea-l punea pe personajul ei să mai spună : *„Prieteniile sînt niște mijloace pe care trebuie să le folosești sau să le părăsești după împrejurări"*. Nu era oare ea însăși victima acestui principiu ? Sau următoarea afirmație teribilă : *„În lumea asta nu există deosebire decît între păsările prinse în laț și cele care au scăpat"*. Sau următoarele cuvinte, care ar putea fi adresate lui Montrond sau lui Narbonne : *„Virtutea e un termen bun pentru vulg și pe care zeii nu sînt în stare să-l folosească vorbind între ei fără să rîdă"*.

Caricatura nu face altceva decît să sublinieze asemănarea. Numai că Germaine se înșela dacă spera să-l rănească pe Talleyrand și să se răzbune. El considera absolut natural ca ea să gîndească așa, dar i se părea un lucru naiv, vulgar și de prisos faptul c-o spunea. Un om bine crescut tace și cu privire la el și cu privire la ceilalți.

Napoleon a ascultat un timp lectura și, fără nici un compliment, nici la adresa lectorului, nici a autorului, i-a concediat pe amîndoi, mormăind : *„Nu există nici un sentiment în cartea asta, e doar o amestecătură de fraze... Duceți-vă la culcare, e pierdere de vreme"* (citat de Lacour-Gayet).

Și marele șambelan s-a dus cît se poate de ceremonios să se culce.

În timpul șederii lui la Varșovia, din decembrie 1806 pînă în mai 1807, a făcut și altceva decît să servească limonadă și femei. Napoleon i-a încredințat niște sarcini covîrșitoare, de care s-a achitat perfect — leneșul ăsta era de-o lene cu totul stranie. Ele nu țineau întotdeauna de Ministerul lui de Externe. În calitate de ministru, îi primea pe ambasadori. Printre alții, pe baronul de Vincent, un loren care era în slujba Austriei. Napoleon l-a primit foarte bine, prea bine chiar și a lăsat să-i scape în fața baronului uluit o promisiune de alianță ! Acesta nici nu pretindea atît de mult. Știa că Napoleon înclina spre o alianță cu rușii, fapt care n-ar fi putut să se realizeze decît în detrimentul Austriei. Neliniștit, el venise la Varșovia ca să afle cum evoluau lucrurile. Cu Napoleon nu era ușor să prevezi ce avea să se-ntîmple în ziua următoare. Talleyrand i-a luat-o înainte. Cu ajutorul lui Dalberg, i-a reînnoit Austriei, și într-un mod presant, oferte de a accepta Silezia în schimbul părții care i-a revenit din Polonia. Vincent probabil că ar fi fost de acord. Războiul cu Rusia însă dădea speranțe tuturor națiunilor învinse ; Napoleon suferise tocmai atunci la Eylau un semieșec. Sfîrșitul războiului era îndoielnic. Viena a preferat să aștepte. Talleyrand l-a îndemnat pe Vincent să accepte schimbul, îl făcea doar în interesul Europei, fiindcă știa că Napoleon avea să fie din nou victorios — de data asta. Rusia odată învinsă, împăratul avea să devină intratabil. În ciuda părerii lui Talleyrand, Austria a jucat și a pierdut. A urmat Friedland : victoria îi zîmbise încă o dată lui Napoleon. Și din momentul acela, alianța cu Austria nu l-a mai interesat. Talleyrand a deplîns-o, dar, după Friedland, n-a mai existat nimic care să contrabalanseze influența rușilor asupra lui Napoleon. Ca-ntotdeauna, în fața faptelor, Talleyrand s-a înclinat. S-a dus la Tilsit să-i facă curte țarului.

Înainte de a ajunge însă la victorie și la tratatul de pace, trebuia ca, de la Varșovia, să se organizeze războiul și să se administreze Polonia ocu-

pată. Acestea sînt sarcinile pe care i le-a încredințat Napoleon ministrului lui de externe. Armata însemna totul. Imperiul nu se sprijinea decît pe tunuri și pe baionete. În țara aceea devastată, Talleyrand a fost însărcinat să asigure aprovizionarea trupelor. Și s-a achitat de această sarcină, spre marea satisfacție a lui Napoleon. Meritul lui Talleyrand este cu atît mai mare cu cît nu-i făcea nici o plăcere să se ocupe de așa ceva. Lui nu-i plăcea să manevreze decît banii și cuvintele, lucruri care n-au nici miros, nici culoare, În plus, titlul lui de guvernator al Varșoviei făcea să-i cadă în sarcină administrarea capitalei. *„În dimineața asta* — scria el într-un raport adresat împăratului, care se afla în campanie — *am vizitat toate spitalele din Varșovia. Le-am distribuit răniților de la Ostrolenka gratificația pe care a binevoit Maiestatea-Voastră să le-o acorde* (cîte un napoleon soldaților și cîte cinci ofițerilor). *Am ascultat lîngă paturile lor micile lor cereri particulare și i-am lăsat mulțumiți*".

Nu ne îndoim de lucrul acesta. Prințul de Benevento în postură de soră de caritate, tabloul acesta ar fi fermecat-o și pe doamna de Staël. Încă o scenă reușită !

Și în Polonia și-a găsit prieteni. Fără sprijinul lor n-ar fi izbutit niciodată să ducă la bun sfîrșit sarcina pe care a primit-o. Avea și talentul de a-și face prieteni devotați, ca, de pildă, prințul Poniatowski, fratele contesei Tyszkiewicz, care mai tîrziu avea să devină mareșalul Poniatowski.

Războiul nu era ușor. Niciodată n-a avut de înfruntat Napoleon asemenea dificultăți : clima și rușii erau neîndurători. La 8 februarie 1807 a avut loc îngrozitorul, inutilul măcel de la Eylau. Talleyrand a avut o vorbă de spirit. Despre bătălia aceea, care aproape că fusese pierdută, a spus *„că a fost un pic cîștigată"*. Atît de „un pic", încît a simțit un fel de adiere a înfrîngerii care se stîrnise foarte departe, spre Est... Dalberg, pe care nu-l vedem, era mereu prezent ; el n-a făcut un secret din faptul că măcelul de la Eylau a însemnat o cotitură decisivă în istoria imperiului. Și în cea a comportării lui Talleyrand.

Și nu numai a lui Talleyrand ; mareșalilor li se făcuse lehamite. Pentru ei, îndopați cum erau cu aur și cuirasați cu aurării, aventura amenința să se sfîrșească prost în cazul în care s-ar fi năruit imperiul. Ei aspirau la consolidarea regimului și a situației lor în pace. Prințul de Benevento îi scria lui Napoleon de la Varșovia, unde se întorsese, niște scrisori pline de devoțiune și de fervoare. Suferea, pretindea el, din pricina prea îndelungii absențe a stăpînului și-i dădea cele mai bune vești de la Varșovia. Nu prezidase el, într-un entuziasm general, binecuvîntarea steagurilor poloneze care mergeau să se alăture vulturilor imperiali pentru a cuceri independența făgăduită de Napoleon ? *„Părăsesc Varșovia cu foarte multă încredere și cît se poate de liniștit"*, scria el la 3 mai 1807. La 18 iunie se găsește la Danzig, unde află de victoria de la Friedland și scrie imediat împăratului, trimițînd complimentele lui. Citindu-le mai cu luare-aminte, Napoleon ar fi putut descoperi în ele cîțiva spini, dar el era orb : *„Ea* (victoria) *se va număra printre cele mai celebre dintre victoriile cărora istoria le va perpetua amintirea. Dar îmi face plăcere s-o privesc nu numai sub raportul gloriei ; îmi place s-o consider ca pe o etapă premergătoare, ca pe o garanție de pace, ca și cum ar trebui să-i ofere Maiestății-Voastre liniștea pe care o asigură ea supușilor săi cu prețul atîtor oboseli și atîtor privațiuni și primejdii ; aș dori*

s-o consider ultima pe care să fie obligată s-o cîştige. Pentru asta îmi este scumpă, căci, oricît de frumoasă ar fi, trebuie s-o mărturisesc, ea ar pierde în ochii mei mai mult decît aş putea să vă spun dacă Maiestatea-Voastră ar trebui s-o pornească la noi lupte şi să se expună la noi primejdii, din cauza cărora ataşamentul meu se alarmează cu atît mai uşor cu cît ştiu cît de mult le disprețuieste Maiestatea-Voastră" (P. Bertrand. *Scrisorile lui Talleyrand către Napoleon).*

Madrigalul de curtezan care încheie scrisoarea nu poate să mascheze gravitatea acestui nou avertisment. Primul fusese cel de la Pressburg şi fusese respins. Iată-l acum şi pe al doilea ; un al treilea nu va mai exista. Napoleon n-o să facă niciodată pace. O să încheie una cu Rusia, dar asta ca să se poată lupta mai bine cu Anglia. Dar Talleyrand nu era grăbit...

La 23 iunie 1807, împăratul o pornea către Königsberg, la graniţa Rusiei. Talleyrand îi trimite o ploaie de tămîieri. Ce straniu : după ce-l pusese în gardă, acum îl ameţeşte iar : *„Maiestatea-Voastră a adus într-o clipă lucrurile la un punct la care n-aş fi îndrăznit niciodată să-mi închipui că o să le văd ajungînd. Dar o admir. Maiestatea-Voastră m-a obişnuit de multă vreme cu minunile"* (citat de Lacour-Gayet).

Faţă de Dalberg îşi exprima deja neliniştea cu privire la succesiune. *„Ce ne-am face dacă Napoleon ar fi ucis ?"* Aveau un plan : trebuia salvat regimul. Avea să fie intronat Joseph Bonaparte. Contau pe sprijinul tuturor celor răsfăţaţi de regimul imperial. Ar fi fost de ajuns să i se pună nătărăului de Joseph la îndemînă un guvern alcătuit şi prezidat de Talleyrand. Şi-aveau să-l facă pe „împăratul Joseph" să joace rolul regilor acelora incapabili despre care Napoleon spunea atît de graţios că erau *„ca nişte porci puşi la îngrăşat în palatele lor"*. Pentru a îmbuna Europa, Franţa s-ar fi retras între frontierele ei dintre Alpi şi Rin. Acest plan le-a fost chiar propus guvernelor străine „în caz de accident". Şi Metternich a ştiut de el şi a spus că-l aflase de la o persoană căreia Talleyrand îi încredinţa toate proiectele lui. Era, desigur, Dalberg. Proiectele şi le făceau împreună.

Pentru moment însă, Napoleon era teafăr. Se pregătea să treacă Niemenul. Talleyrand era foarte neliniştit din pricina asta. Nu cumva împăratul avea de gînd să se aventureze în inima Rusiei ? Talleyrand parcă şi începuse să adulmece capcana unei campanii în Rusia. Se temea atît de tare de riscul acesta, pe care ştia că Napoleon l-ar fi înfruntat cu siguranţă dacă i-ar fi venit chef de-aşa ceva, încît a avut ideea unei replieri complete spre Europa occidentală. Aveau să renunţe la toate proiectele, inclusiv la independenţa Poloniei. În timpul tratativelor de pace şi de alianţă cu ţarul, care au avut loc la Tilsit în zilele următoare, Talleyrand n-a făcut nimic pentru apărarea cauzei polonezilor, cu toate asigurările pe care le dăduse şi cu toate cele 4 milioane de florini pe care le încasase. Faptul că n-a făcut un demers pentru care fusese plătit dinainte e un lucru care abia dacă ne mai surprinde la el. Dar ceea ce ne surprinde în schimb cu adevărat este faptul că le-a înapoiat polonezilor cele 4 milioane ca să nu mai fie nevoit să se ocupe de interesele lor.

E una din rarele extravaganţe pe care şi le-a permis omul acesta atît de socotit.

„Trebuie — spunea el — *să-l facem pe împărat să abandoneze ideea Poloniei. Nu se poate face nimic cu oamenii de acolo"*. La Tilsit, rolul lui

în încheierea tratatului a fost aproape nul. Napoleon l-a ținut la distanță. Nu i-a încredințat decît sarcina de a semna tratatul de alianță cu reprezentantul țarului, generalul Kurakin. S-a făcut promisiunea, dar nu în scris, să i se dea Rusiei Moldova și Țara Românească. Talleyrand condamna acest gen de concesii, care-i permiteau Rusiei să pătrundă în Europa centrală. Este știut că el dorea ca aceste provincii să fie alipite Austriei.

Talleyrand a avut cel puțin satisfacția să vadă încheindu-se pacea, contrar dorinței partidului lui Murat, care vroia să se lanseze într-un război dus pînă la extrem și să-i urmărească pe ruși pînă în Rusia ! Din păcate proiectul lui avea să fie realizat mai tîrziu, aducînd dezastrul imperiului. Murat își pusese în gînd să devină rege al Poloniei, și nu merita oare lucrul acesta o campanie în Rusia ?

Într-o zi, Talleyrand l-a întîlnit tocmai cînd ieșea din cabinetul împăratului : *„Monseniore* — i-a spus el —, *ne-ați determinat să declarăm război, dar n-o să ne puteți împiedica să încheiem pace"*.

Viața pe țărmurile Niemenului îi era și mai insuportabilă decît la Varșovia. Cu toate că tabăra era alcătuită din mareșali și diplomați francezi, ruși și prusieni, ea nu era, în ultimă instanță, decît o tabără de soldați. Or, domnul de Talleyrand accepta la nevoie viața de tabără, dar cu condiția să trăiască acolo așa cum trăiau mareșalul de Saxa sau mareșalul de Richelieu, adică înconjurat de luxul obișnuit din castelele lor : cu veselă de argint, cu bucătari, cu muzicanți... Din păcate, Prusia orientală, hotarele Rusiei și noile obiceiuri nu permiteau asemenea rafinamente. Vinul lipsea de pe masa prințului de Benevento. Or, chiar și în timp de război, chiar și într-o țară barbară, el ținea să-i fie aduse carafele pline cu vin. I-a scris deci lui Daru, intendentul general (și vărul lui Stendhal), cerîndu-i vin : *„Dragul meu Daru, sînt obsedat de un lucru, anume că, traducîndu-l pe Horațiu, atunci cînd ai ajuns la oda aceea grozavă care începe cu cuvintele :* Nunc est bibendum... (Acum să bem), *n-ai considerat, de bună seamă, că Horațiu dădea sfatul să se bea apă ; și totuși, la asta o să ajung eu, în cele din urmă, dacă n-ai să-mi dai și mie ceva din proviziile pe care i le faci împăratului"* [1].

S-a pus deci vin pe două mese, pe cea a lui Napoleon și pe cea a lui Talleyrand.

La Tilsit a întîlnit-o pe regina Luiza a Prusiei, care era celebră pentru frumusețea, inteligența și demnitatea ei. Venise să-l implore pe învingător să cruțe Prusia. A avut o întrevedere cu el la 6 iulie 1807. Napoleon a primit-o cu asprime și nu fără oarecare dispreț. Ea a avut un răspuns mîndru, care amintea de gloria lui Frederic al II-lea. Talleyrand repeta replica aceea a reginei Luiza cu oarecare complezență. În așa măsură, încît Napoleon i-a spus să înceteze : *„Nu știu ce veți fi găsit atît de grozav în răspunsul dat de regina Prusiei ! Ați face bine dac-ați vorbi de altceva"*.

Și iată-l pe prințul nostru înduioșîndu-se la vederea reginei aceleia nefericite : *„Eram indignat de tot ceea ce vedeam, de tot ceea ce auzeam, dar eram nevoit să-mi ascund indignarea"*. Ah ! ce prinț bun ! Dar să-l lăsăm să termine istoria măreției și nenorocirilor reginei Luiza : *„Îmi amintesc cu multă duioșie de lucrurile pe care a avut bunătatea să mi le spună și de cele*

[1] *Monsieur de Talleyrand* (Villemarest), citat de Lacour-Gayet.

pe care aproape că mi le-a împărtășit: «Domnule de Benevento — mi-a spus ea ultima dată cînd am avut onoarea s-o conduc la trăsură —, nu există decît două persoane care regretă faptul că am venit aici: eu și dumneavoastră. Nu vă supărați că plec cu această impresie». Răspunsul meu au fost lacrimile de înduioșare și de mîndrie care-mi scăldau ochii" (Memorii).

Scena e nostimă. Regina l-a tratat ca pe un conte de Périgord: „Aici sînteți numai dumneavoastră și cu mine". Iată ce l-a impresionat pe personajul nostru. În ce privește lacrimile cu care și-a aburit privirea pentru a desăvîrși frumusețea scenei de adio, nu ne impresionează, fiindcă nu credem în sinceritatea lor. Să le ștergem deci.

Dorea să părăsească cît mai repede cu putință Polonia, Rusia, viața de tabără. Și era cu atît mai grăbit cu cît la celălalt capăt al Europei se pregătea „o treabă" de care trebuia să se ocupe de urgență. Îi vorbea despre ea foarte misterios lui Savary, care-l asculta fără să înțeleagă nimic. *„Trebuie — spunea el — să ne grăbim, cu atît mai mult cu cît împăratul are o treabă mult mai importantă în altă parte și pe care poate s-o includă într-un tratat de pace. Dacă n-o face acum, cînd o să vrea s-o rezolve o să fie chemat din nou aici de alte încurcături"* (*Memoriile* lui Savary, duce de Rovigo).

Ce e treaba aceasta al cărui nume îl ține ascuns și pentru care trebuie să părăsească Polonia și să-l liniștească pe țar? Talleyrand știa ce se pune la cale, fiindcă el era cel care punea la cale, în taină, împreună cu împăratul. Există o mărturisire de premeditare. Nu vom uita acest lucru. Treaba pe care voia s-o rezolve era problema Spaniei. Dorința i-a fost îndeplinită. La 9 iulie 1807, Napoleon și francezii ridicau tabăra.

Prințul de Benevento părăsește ministerul, salvează aparențele și-și salvează veniturile

Talleyrand s-a oprit la Dresda la Frederic August, regele Saxoniei. Șederea lui acolo a fost un prilej de serbări și de recepții. Talleyrand se instalase în casa ministrului Franței, unde era o adevărată defilare de vizitatori. Stătea retras într-un salonaș și vizitatorii pe care binevoia să-i primească erau triați. Se ocupa și de lucruri importante și de fleacuri. A putut fi văzut, însoțit de soția ministrului și de o cameristă, cumpărînd lenjerie fină pe care dorea s-o ia cu el la Paris. Și a mai încasat, pe deasupra, și un milion de florini, pe care i-a dat Frederic August.

Și s-a mai întors din călătoria aceea în Europa orientală și cu o serie de reflexii. Întrevedea clar viitorul imperiului și al Europei și ceea ce întrevedea nu era deloc liniștitor. Cum spune istoricul Albert Sorel, Talleyrand a înțeles că revoluția nu putea să nutrească speranțe de pace decît dacă păstra frontierele naturale ale Franței. Dar ea se lăsa tîrîtă de furia cuceririlor și în situația aceasta *„politica de cuceriri avea să ucidă libertatea"*. Talleyrand observase bine, *„de-a lungul epopeii republicii și a imperiului, îndelungata și catastrofala aberație a istoriei Franței care a condus republica la dictatura militară, dictatura militară la monarhia universală și monarhia universală la dezastrul de la Moscova"*.

Ce s-a petrecut în august 1807 ? Talleyrand a părăsit Ministerul Relaţiilor Externe. Explicaţia pe care o dă el în *Memoriile* sale coincide cu ceea ce ştim deja : dezaproba politica împăratului ; vedea cît de fragil îi era imperiul şi-şi dădea seama de neputinţa sa de a se face ascultat. *„Cînd am văzut că trece la acţiunile revoluţionare care aveau să-l piardă, am părăsit ministerul, fapt pe care nu mi l-a iertat niciodată"*. Cu toate acestea, trecuse multă vreme de cînd îşi începuse Napoleon „acţiunile lui revoluţionare" îndreptate împotriva Europei, şi Talleyrand se supusese ordinelor. Să fi plecat el de bună voie, aşa cum spune : *„Am părăsit ministerul din propria-mi dorinţă"* ? Napoleon, la rîndul lui, îi spunea lui Las Cases că primise atîtea plîngeri cu privire la rapacitatea lui Talleyrand, încît îi retrăsese portofoliul. O concediere ? Nimeni n-a pomenit de aşa ceva în momentul în care Talleyrand a părăsit strada Bac. Metternich, care era ambasadorul Austriei la Paris şi foarte la curent cu tot ceea ce îl privea pe Talleyrand, spunea că Talleyrand ar fi părăsit ministerul din indolenţă. Asta se potriveşte perfect cu o anumită trăsătură a caracterului lui Talleyrand, cu lenea, dar nu se potriveşte deloc cu ambiţia şi cu setea lui de bani, care deveniseră şi mai mari.

Întotdeauna trebuie să existe ceva nebulos care să-l înconjure. Napoleon i-ar fi mărturisit lui Savary că plecarea lui Talleyrand îl mîhnise. În 1813, vorbind despre atitudinea inexplicabilă a lui Talleyrand, împăratul i-a spus lui Caulaincourt : *„De ce a dorit el să părăsească ministerul ? Dacă ar fi vrut, putea să fie şi acum acolo"*. În realitate, la vremea respectivă, Talleyrand îi devenise lui Napoleon insuportabil, indispensabil şi de neînlocuit. Ar fi avut o mie şi unul de pretexte ca să se debaraseze de el şi, cu toate acestea, n-a făcut-o. Talleyrand, în cazul acesta, ca şi în multe altele, s-a retras pe îndelete de la putere, s-a aranjat să fie înlocuit fără ca nimeni să poată afirma nici că plecase, nici că fusese concediat. Şi ca o culme a confuziei, după plecare se afla, totuşi, în continuare acolo, în calitate de consilier. Ce sfaturi dădea ? Cele pe care Napoleon tolera să-i fie date, adică cele care încurajau nebuniile lui. Talleyrand va putea spune mai tîrziu că, nemaifiind ministru, nu avea nici un amestec în greşelile comise de împărat. Esenţialul era să se retragă la timp. Aşa cum spune unul din cei mai buni istorici ai săi, E. Dard : *„Dacă există vreun reproş care nu i se poate face, acesta este reproşul de a-l fi abandonat pe împărat în degringolada lui. S-a despărţit de el în plină glorie"*. Este absolut exact.

Cînd s-a întors din Saxonia, în tot cursul verii anului 1807 a rumegat umilinţa la care-l supusese Napoleon ţinîndu-l la distanţă de negocierile de pace, în timp ce toţi diplomaţii, regina Prusiei şi chiar şi mareşalii francezi îi făcuseră o curte asiduă, implorîndu-l să-l împiedice pe Napoleon să aleagă calea războiului.

În afară de aceasta, considera că nu era suficient plătit. Nu uitase umilinţa din 1804 : Cambacérès şi Lebrun erau şi mari demnitari şi aveau şi titluri de alteţe ! I s-a părut că sosise momentul să ceară şi el un post de mare demnitar. Napoleon nu voia să audă de cumul. L-a enervat cererea lui Talleyrand fiindcă îl obliga fie să o refuze, fie să i-o satisfacă, dar cu condiţia ca noul mare demnitar să renunţe la minister.

Talleyrand avea în prea mare măsură experienţa curţii şi prea mult tact ca să comită eroarea de a-l pune pe Napoleon în această situaţie echi-

vocă. Dacă a făcut-o, a făcut-o cu bună știință. Napoleon l-a luat în serios : l-a făcut vice-mare elector. Ceea ce l-a determinat pe Fouché să iasă din cotlonul lui ca să șușotească pe coridoare : e singurul viciu care-i lipsea [1].

Asta îl flata pe eroul nostru. Și așa a plecat el din strada Bac, însoțit de această mică glumă și fără să se poată spune dacă ieșise pe ușă sau pe fereastră. A aranjat în așa fel încît să fie, o dată mai mult, *„un obiect de controversă"* și să declare cu multă demnitate la plecare : *„Nu vreau să fiu călăul Europei"*.

Cînd afirmă în *Memoriile* lui că l-a slujit pe Napoleon *„cu credință și cu zel"*, spune adevărul. A mers pînă acolo încît a favorizat anumite acțiuni care erau în totală contradicție cu propriile lui principii, și asta numai ca să-i fie pe plac. Dar cînd afirmă, cîteva rînduri mai jos, că a menținut *„autoritatea suveranului în limitele juste"*, nu spune adevărul, tocmai fiindcă supleţea și zelul lui s-au înclinat înaintea tiranului. Și din aceleași motive nu spune adevărul nici atunci cînd adaugă că *„a menajat Europa pentru ca să i se ierte Franței fericirea și gloria"*. Nu s-a opus la nici o anexiune, așa cum nu s-a opus nici la îmbucătățirea Germaniei. Ar fi mai just să spună că aceasta era intenția lui, dar că nici măcar n-a încercat s-o pună în practică, știind cît de iremediabil era răul. Meritul lui constă în faptul că a văzut în ce constă înțelepciunea și că a și personificat această înțelepciune, dar a greșit pentru că a spus amin la toate greșelile stăpînului său.

Pe scurt, aparențele erau salvate : i-a făcut succesorului său, Champagny, care a devenit duce la Cadore, onorurile înscăunării în strada Bac. Acest Champagny, despre care spunea : *„Singura deosebire care există între Champagny și mine este că dacă împăratul îi dă ordin să-i taie capul cuiva, el o face într-un ceas, iar eu, într-o atare situație, tărăgănez o lună pînă să-i execut ordinul"*.

Mai existau, fără-ndoială, și alte deosebiri, de pildă dacă ne gîndim la faptul că Talleyrand putea să numească și apoi să destituie un funcționar în decurs de un sfert de oră. Cînd lucra în strada Bac, Talleyrand a remarcat conștiinciozitatea de care dădea dovadă un funcționar, dealtfel destul de șters. Ca să-l recompenseze l-a numit consul. Agentul acela simplu, care nu se aștepta la nimic, a venit să-i mulțumească ministrului și, foarte emoționat, i-a mărturisit că era cu atît mai impresionat de promovarea aceea cu cît toată viața lui n-avusese niciodată noroc. *„N-aveți noroc ?* — i-a spus Talleyrand. — *Atunci nu vă mai numesc"*. Și l-a șters imediat de pe lista noilor consuli. Mazarin și Napoleon aveau și ei reacții asemănătoare.

Talleyrand și-a îngăduit satisfacția de a-l scandaliza pe Champagny cînd i-a prezentat personalul ministerului și i-a dat, în chip de adio, cîteva sfaturi cu privire la foloasele încetinelii și ale tărăgănelii în afacerile de stat. *„Domnule, iată niște oameni de încredere, de care veți fi mulțumit. Veți vedea că sînt devotați, abili, punctuali, dar, grație strădaniilor mele, cîtuși de puțin zeloși"*. Lui Champagny era cît pe-aci să-i vină rău. Tresărirea lui i-a dat curaj lui Talleyrand, care a continuat, nu fără condescendență : *„Da, domnule, în afară de cîțiva mici funcționari însărcinați cu expediția, care-și fac, am impresia, plicurile puțin cam în prea mare grabă, toți cei de aici au cel mai mare calm și s-au dezobișnuit să se grăbească. După ce veți fi tratat*

[1] In limba franceză, joc de cuvinte între *vice-grand électeur* și *vice* (viciu). — *Nota trad.*

o perioadă de vreme cu împăratul problemele Europei, o să vedeți cît de important este să nu vă grăbiți să sigilați și să expediați prea repede ordinele lui".

Cînd i s-a raportat despre uimirea succesorului lui Talleyrand, Napoleon a schițat un zîmbet. Era atît de convins de justețea sfaturilor primite de noul ministru, încît i-a spus el însuși : *„Va trebui să păstrați scrisorile mele trei sau patru zile la căpătiiul dumneavoastră înainte de a le expedia".* Iar Talleyrand, amintind, mai tîrziu, de meritele încetinelii cu care lucrase la Afacerile Externe, spunea : *„Împăratul s-a compromis în ziua în care a avut posibilitatea să facă cu un sfert de oră mai devreme ceea ce reușeam eu să-l determin să facă cu un sfert de oră mai tîrziu".* Adică în ziua în care a plecat el de la minister. Asta a fost la 10 august 1807. Champagny ar fi trebuit să-și preia funcția în 9, Talleyrand a semnat însă curierul din ziua de 10 pentru ultima oară și a făcut-o cu o cochetărie de curtean fără pereche. *„Documentul pe care am onoarea să-l trimit astăzi Maiestății-Voastre va fi cel din urmă act al ministeriatului meu. Primul și ultimul sentiment din viața mea va fi recunoștința și devotamentul"* (P. Bertrand. *Scrisorile lui Talleyrand către Napoleon).*

Și acum să vedem ce avantaje avea să aibă el de pe urma semidizgrației lui, pe care singur o voise. Devenea vice-mare elector, marele elector fiind Joseph, regele Neapolelui. Pe un ton glumeț și totodată disprețuitor, el spunea că funcțiile marilor demnitari sînt niște *„sinecure onorabile și lucrative".* Așa era. Noua lui funcție îi aducea 330 000 de franci. Pe lîngă aceasta mai avea 40 000 în calitate de mare șambelan, în plus 120 000 de pe urma principatului său și a domeniului de la Valençay, 5 000 pentru Marele Cordon al Legiunii de Onoare. În total, o jumătate de milion venituri anuale (aproximativ 300 de milioane de franci vechi).

Și alte cîteva flecuștețe suplimentare. În calitate de alteță serenissimă și de al treilea personaj după împărat (primul și al doilea erau, din păcate, Cambacérès și Lebrun), putea să asculte tedeumurile stînd în același rînd cu ei.

Tot în această calitate, la 20 aprilie 1808, cînd tînăra regină Hortensia a născut la Paris un băiat, Napoleon-Louis-Charles, Talleyrand a asistat la nastere. A complimentat-o cu oarecare dezinvoltură, dar nu fără eleganță : *„E sarcina grea a Maiestății-Voastre să ne dăruiască prinți. Trebuie să ne încredem în Ea cînd ne gîndim la fericirea noastră viitoare".* Și s-a instalat apoi în apropierea patului, vorbind de altceva.

Regina, în durerile facerii, n-a uitat vizita aceea. Talleyrand, după cum îl știm, era pudrat tot, plin de pomezi și de diverse esențe. Era așa de parfumat, încît biata lăuză a avut senzația c-o să leșine sufocată.

Oricum am privi-o, urma lăsată de eroul nostru e de neșters.

Copilul care s-a născut în ziua aceea, în mijlocul emanațiilor înmiresmate ale lui Talleyrand, a devenit ulterior cunoscut în istorie sub numele de Napoleon al III-lea [1].

[1] Cel de-al doilea fiu al reginei Hortensia, copilul nelegitim pe care l-a avut de la Flahaut, fiul episcopului de Autun, și-a făcut și el un nume. Istoria îl numește ducele de Morny și el a fost inspiratorul loviturii de stat din 2 decembrie care l-a adus pe fratele lui vitreg pe tron. Acesta l-a menținut în calitate de ministru de interne pînă în 1862. La moartea sa a fost înlocuit de contele Walewski, fiul lui Napoleon și al Mariei Walewska.

Talleyrand a căpătat dreptul să poarte un nou costum, şi mai bogat, şi mai greoi, şi mai scînteietor decît acela de mare şambelan. Aşa l-a pictat Prud'hon în portretul care se află la Carnavalet. Nu apare în el sub aspectul lui cel mai plăcut. Să fie efectul costumului, menit să-ţi ia ochii şi să te strivească ? Să fie aspectul tenebros al personajului, cel pe care i l-am descoperit în anii Consulatului şi pe care l-a sesizat pictorul ? Oricum ar fi, e impozant, neliniştitor, arogant şi şi-a pierdut ironia. Secolul l-a schimbat.

I s-a dat chiar dreptul la un nou blazon, în care o să regăsim, bineînţeles, cei *„trei lei de aur, cu gheare, limbi şi coroane azurii"* ai casei de Périgord, dar deghizaţi şi ei şi combinaţi cu alte animale heraldice : un mistreţ provenit din Benevento (Calabria) şi un vultur provenit de nu se ştie unde, fiindcă existau pretutindeni vulturi în timpul imperiului.

Ceea ce nu l-a împiedicat pe Talleyrand ca-n umbra tuturor acestor aurării, cu tot *mistreţul,* cu tot *vulturul* şi cu toată sinecura lui, să ajungă foarte curînd să-şi regrete ministerul. Avea cincizeci şi trei de ani.

Inactiv, prinţul de Benevento este mult mai neliniştitor decît atunci cînd lucra la minister

S-a instalat în strada d'Anjou şi şi-a reluat viaţa lui de huzur. Montrond şi Narbonne erau şi acum acolo. Aceşti „foşti tineri" de la Versailles îl însoţeau pretutindeni. Prin tripouri sau la şedinţele celebrului frenolog Gall, jumătate medic, jumătate şarlatan, care făcea să se adune la el toţi oamenii din lumea bună ca să le explice, palpîndu-le cutia craniană, cine erau şi ce li se va întîmpla. Toate acestea nu-l consolau pe Talleyrand pentru faptul că scăpase din mînă *„problemele Europei"*. Îi mărturisea doamnei de Rémusat : *„Cu toate defectele lui, împăratul mai este şi astăzi încă foarte util Franţei, pe care ştie s-o menţină, şi fiecare dintre noi trebuie să facă tot ce-i stă în putinţă în sensul acesta"*. Evident, regreta că „se retrăsese" puţin cam prea devreme. În alte cercuri nu vorbea aşa. Era bun prieten cu Metternich. Din cîteva cuvinte ajunseseră să se înţeleagă. Erau doi oameni de aceeaşi speţă, avînd aceeaşi educaţie ; unul mai simplu, Metternich, dar de o falsitate fără pereche ; Talleyrand avea profunzimi de gîndire şi viziuni ale viitorului pe care celălalt nu le avea, dar în ce priveşte supleţea, flerul şi arta de a se preface, erau foarte asemănători. Lui Metternich îi împărtăşea Talleyrand cît credea el de cuviinţă din îndoielile lui cu privire la imperiu şi din regretele lui. Pe atunci, Metternich credea că din punct de vedere politic Talleyrand era un om sfîrşit.

Cu toate acestea, prin saloane, Talleyrand murmura nişte fraze care intrigau foarte mult. *„Cu mintea mea îngustă* — spunea el cu un aer de ipocrit —, *îmi vine tare greu să-mi imaginez că ceea ce facem noi dincolo de Rin va dura mai mult decît marele om care ordonă ce să se facă. După el, nici o naţiune nu va mai consimţi să se supună altei naţiuni. Braţul vigilent şi iute al împăratului ne va apăra de orice, dar cine o să urmeze după el ? Natura nu produce doi oameni de proporţiile lui"*.

Eliminînd tămîierea, trebuie să înţelegem următorul lucru : opera lui Napoleon nu-i va supravieţui, naţionalismele aduse la exasperare vor nărui

edificiul lui, bazat pe baionete. Imperiul nu are nici un viitor. Era înțelepciunea însăși care vorbea.

Cum se face că prin poliția imperială, care era pretutindeni (în fiecare familie, în fiecare salon, în fiecare cafenea, în fiecare fiacru existau unul sau mai mulți spioni), asemenea cuvinte, viclene și insinuante, rostite de un asemenea om, n-au ajuns pînă la Napoleon ? E de necrezut. Să fi existat cineva care filtra rapoartele ?... Napoleon continua să-l primească pe Talleyrand, să-l asculte și să-i împărtășească planurile lui ca să-l audă lăudîndu-l și să-și urmeze drumul, care în curînd avea să-l ducă la prăbușire. Nu mai era nevoie să fie „trădat", era suficient să fie lăsat să acționeze în voie. Orice tragedie își are propria ei fatalitate.

Și așa s-a făcut că Napoleon s-a azvîrlit orbește în sinistra intervenție din Spania. Dacă stăm să-l ascultăm pe Talleyrand întreținîndu-se despre aceasta cu doamna de Rémusat, am putea să ne închipuim că el considera aventura lui Napoleon dincolo de Pirinei drept nebunie curată : *„Dacă va asculta sfaturile grozave care i se dau astăzi* — zicea Talleyrand —, *nu știu ce o să se întîmple. Parcă-l și văd înfierat de o critică nemiloasă. Murat ține să fie rege al Spaniei ; îl duc cu zăhărelul pe Prințul Păcii (nemernicul Godoy) și vor să-l cîștige, ca și cum el ar mai conta ceva în Spania. Grozavă politică mai duce împăratul venind într-o țară în care se știe că întreține relații strînse cu un ministru detestat. Știu prea bine că-l îmbrobodește pe ministrul acesta și c-o să-l zvîrle cît colo atunci cînd va constata că nu-i mai este de folos, dar ar fi putut să evite o asemenea perfidie mizerabilă".*

Toate acestea erau întristător de adevărate. Totuși, auzindu-l cum critică cu atîta pertinență acțiunile împăratului, nu ne-am fi putut imagina că, la o lună după ce părăsise ministerul, în septembrie 1807, el însuși negociase cu Izquierdo, împuternicitul lui Godoy la Fontainebleau, în vederea lichidării Bourbonilor din Spania. Așadar, susținea politica lui Napoleon, pe care în particular o condamna. Și adăuga cu multă clarviziune : *„Dar ambiția, mînia, orgoliul și cîțiva imbecili pe care stă și-i ascultă îl orbesc de multe ori. Cum îi vorbesc de moderație, începe să mă privească cu suspiciune, și dacă o să înceteze să mă mai asculte, o să vedeți prin ce prostii imprudente o să se compromită și o să ne compromită și pe noi..."*

Cît despre Talleyrand, el nu era imprudent, așa că își maschează această teribilă mărturisire cu o declarație de fidelitate absolut formală :

„Cu toate acestea, voi veghea pînă la sfîrșit (n-are aerul că vorbește despre cineva foarte bolnav ?). *M-am legat de întemeierea imperiului său și aș vrea ca ea să dăinuie ca ultima mea acțiune, și atîta timp cît voi întrezări vreo posibilitate de succes pentru planul meu, nu voi renunța la el"* (*Memoriile* doamnei de Rémusat).

Fidelitatea lui nu se adresează împăratului, ci imperiului. La eroul nostru, fiecare cuvînt este semnificativ. Fidelitatea lui e condiționată : el nu ascunde că ea va dura cît „succesul".

Citind *Memoriile* am putea crede că „intriga spaniolă" s-a urzit fără participarea lui. Escamotează în cîteva rînduri obscure atît întreaga afacere, cît și rolul pe care l-a avut în cadrul ei. *„Am luptat împotriva acestui proiect din toate puterile mele, arătînd caracterul imoral și pericolele unei atari întreprinderi"*. Unde ? Cînd ? În ce mod ? A scris rapoarte ? Sau vreo notă ? Condamnă *„cel mai memorabil dintre toate atentatele lui Napoleon"*. Dar asta

a fost scris după Restaurație. În 1808, nici urmă de împotrivire. În schimb, Pasquier l-a auzit, la un dineu, susținînd uzurparea în următorii termeni: *„Coroana Spaniei a aparținut de la Ludovic al XIV-lea încoace familiei care domnea în Franța... este deci una din cele mai bune părți din moștenirea marelui rege, și împăratului trebuie să-i revină în întregime această moștenire; el nu trebuie și nu poate să abandoneze nimic din ea"*.

Probabil că așa trebuie să-l fi dăscălit și pe Napoleon pentru a-l încuraja. Se știe că din 1792 el nutrea un soi de ură împotriva Bourbonilor, și nu numai împotriva celor din Franța, ci și împotriva celor din Spania și de la Neapole. Atunci cînd Napoleon i-a deposedat pe Bourbonii de la Neapole ca să dea regatul lor fratelui său Joseph, doamna de Rémusat a fost indignată. Și și-a atras din partea prietenului ei Talleyrand următorul răspuns: *„Doamnă, toate astea n-o să se termine decît atunci cînd nu va mai exista nici un Bourbon pe nici un tron din Europa"*. De data aceasta nu era ambiguu. Dacă nu găsim nici o urmă a rolului pe care l-a avut el, aceasta se datorește faptului că în 1814 el a făcut să dispară dosarul spaniol și totodată și cel al ducelui d'Enghien.

Cînd a aflat de lovitura de la Bayonne, la 8 mai 1808, l-a felicitat pe împărat în cei mai elogioși termeni pentru faptul că-i atrăsese pe infantele Spaniei, prinț al Asturiilor, pe fratele și pe unchiul lui într-o cursă și că i-a arestat după ce mai întîi le-a smuls prin amenințări renunțarea la drepturile lor asupra coroanei spaniole. Să fi uitat oare Talleyrand că odinioară colaborase la întocmirea Declarației drepturilor omului? Cum de a fost el în stare să scrie: *„Toată lumea admiră aici cursul pe care l-au luat evenimentele, curs atît de fericit, încît e imposibil să speri mai mult decît atît"*. Scrisoarea asta a scăpat de foc și conținutul ei ajunge pentru a ne lămuri. Ah, ce ispravă glorioasă! Învingătorul de la Austerlitz a întins o cursă de șoareci! Și Talleyrand continuă să-i cînte osanale. Cel mai grav lucru este că el asociază și Franța la această lovitură josnică: *„Pînă și vulgul se arată pe deplin convins..."*. Făcea „vulgul" să spună ce voia el. E încă una din trădările lui Talleyrand, pe care uităm să i-o reproșăm: el trădează libertatea, dreptatea și se renegă pe sine însuși.

Trebuie să recunoaștem totuși că, dacă l-a flatat pe Napoleon, în schimb nu i-a dat sfaturi războinice. Dimpotrivă, l-a sfătuit să nu treacă Pirineii, așa cum îl mai sfătuise să nu traverseze nici Niemenul. *„Maiestatea-Voastră pare să-mi îngăduie să sper că totul se va aranja la Bayonne și că ea nu va fi obligată să depășească frontierele Franței, ceea ce doresc din tot sufletul"*.

Napoleon se sinchisea însă prea puțin de ceea ce dorea din tot sufletul Talleyrand și invadase deja Spania. Deși decepționat, Talleyrand n-a pregetat să-l felicite și pentru asta. A celebrat victoria reputată de Bessières la Medina del Rio Seco, comparînd-o cu cea de la Almanza, care-i asigurase tronul lui Filip al V-lea, nepotul lui Ludovic al XIV-lea. Victoria lui Bessières avea să-i dăruiască un tron lui Joseph Bonaparte. Poate să ne povestească Talleyrand mult și bine în *Memoriile* lui — și-o povestea mai cu seamă pentru Bourboni — că Napoleon i-a făcut în august 1808 la Nantes o scenă violentă fiindcă se opusese campaniei spaniole, pentru că nu putem crede cîtuși de puțin așa ceva. S-ar putea ca la Nantes, unde a trebuit să se ducă din ordinul lui Napoleon, să-l fi influențat pe împărat nu invocînd principiile moralei și ale dreptului, așa cum vrea să ne facă să credem, ci

folosind efectul veştilor proaste care începeau să circule în legătură cu întorsura nefericită a războiului din Spania : se apropiau anii insuccesclor. Valul imperial se retrăgea. La 20 iulie, generalul Dupont capitulase la Bailen. Ocazia, oricît de îngrozitoare ar fi fost ea, era prielnică pentru o explicaţie. El n-a făcut însă nimic pentru a-l pune pe gînduri pe stăpînul lui şi martorii care l-au văzut după întrevederea de la Nantes spun că se bucura de mai multă trecere ca oricînd. Pasquier i-a întîlnit la Paris, acasă la Talleyrand, pe ducele de San Carlos, care era însoţitorul prinţilor spanioli, şi pe abatele de Pradt, viitorul arhiepiscop de Malines. Pasquier, destul de uluit, l-a auzit pe prinţul de Benevento cum se bucura că fusese ales de împărat ca să-i păzească pe prizonierii spanioli ! O să rămînem şi noi la fel de uluiţi ca Pasquier cînd vom afla cum a fost promovat vice-marele elector în funcţia de temnicer ! În ce scop jocul ăsta ? În ce scop toată această josnicie şi pentru ce o afişa ? Era o faţadă necesară ca s-o ascundă pe alta. Trebuia ca împăratul să-l creadă cu totul devotat şi să nu fie atins de nici o bănuială. În felul acesta, Talleyrand putea să păstreze în continuare secretul privind relaţiile cu Austria, cu Rusia şi cu Germania. Mai tîrziu, el va fi singurul în măsură să negocieze cu suveranii străini. Şi avea să negocieze în felul lui, iar Napoleon nu va înţelege zelul consilierului său decît atunci cînd va lua calea exilului.

În ciuda rezervei pline de prudenţă pe care o păstra oficial Talleyrand faţă de problema spaniolă, Napoleon, bănuind, poate, ceva din duplicitatea consilierului său, i-a făcut o figură de o rară perfidie, menită să-l compromită şi să-l umilească. Ne amintim că la 9 mai 1808 împăratul îi arestase la Bayonne pe prinţii Spaniei. El a considerat că era şi comod şi nostim în acelaşi timp să-i dea în paza prinţului de Benevento, la castelul Valençay. Era, poate, şi un mod de a-i aminti că i-l plătise în parte şi că era acolo oarecum la el acasă. Talleyrand a fost informat de dispoziţiile împăratului printr-o scrisoare. Împăratul îi anunţa sosirea prizonierilor *„la Valençay marţi. Să fiţi acolo luni seara..."*.

„Doresc ca prinţii să fie primiţi fără fast exterior, dar în mod demn, iar dumneavoastră să faceţi tot ce vă va sta în putinţă ca să-i distraţi. Dacă aveţi vreun teatru la Valençay şi dacă aţi chema şi cîţiva comedianţi, n-ar fi rău deloc". Pare o comedie, dar iată că-i vorba de cu totul altceva : *„Veţi putea s-o aduceţi şi pe doamna de Talleyrand împreună cu alte patru, cinci femei"* (Oare am înţeles bine ? Ne-o putem oare închipui pe alteţa serenissimă cu şervetul pe braţ, prezentîndu-şi soţia şi femeile prinţilor captivi ? Ce batjocură !) Dar să continuăm : *„Dacă prinţul Asturiilor s-ar îndrăgosti de vreo femeie drăguţă şi dacă am fi siguri de ea, faptul acesta n-ar prezenta nici un inconvenient, fiindcă am avea un mijloc în plus ca să-l putem supraveghea.* (La ce sublime înălţimi se ridica gîndirea maiestăţii-sale imperiale ! Nu uita nimic !) *În ce vă priveşte, misiunea dumneavoastră e destul de onorabilă ; faptul că primiţi trei personaje ilustre ca să le amuzaţi este în absolută concordanţă cu caracterul naţiunii* (aici vorbeşte străinul care judecă şi disprețuieşte naţiunea care i s-a dat pe mînă), *precum şi cu rangul dumneavoastră* (asta-i pentru nobilimea franceză care a venit în patru labe la el la Tuileries). *Opt sau zece zile pe care le veţi petrece acolo împreună cu ei vă vor pune la curent cu ceea ce gîndesc şi mă vor ajuta să decid ce am de făcut"* (citat de Lacour-Gayet).

Scrisoarea asta, care aduce mai curînd cu o lovitură de cravaşă decît cu un compliment, a fost primită cu zîmbetul pe buze. Am văzut cum i-a anunţat prinţul lui Pasquier noile lui atribuţii de temnicer. Asta să nu ne liniştească însă prea mult : dacă urma loviturii nu e vizibilă la suprafaţa pielii, cicatricea, violent resimţită, se afla în interior. Impasibilitatea şi puterea de a disimula a lui Talleyrand i-au uimit pe toţi. Lannes, în limbajul lui crud, de soldat, spunea : *„Talleyrand e în stare să primească un picior în fund fără să se vadă nimic pe faţa lui"*. În termeni diferiţi, Stendhal spunea acelaşi lucru : *„Niciodată o figură n-a fost mai puţin barometru"*.

Dacă „barometrul" ar fi putut fi consultat, ar fi văzut cu toţii că din momentul acela începuse să indice ură.

Cu fruntea sus, cu aerul supus, cu condeiul clar, prinţul de Benevento a semnat de primirea loviturii de cravaşă a maiestăţii-sale... *„Îmi voi da toată silinţa să răspund încrederii cu care mă onorează. Doamna de Talleyrand a plecat ieri pe înserate ca să dea primele ordine la Valençay. Castelul are din abundenţă bucătari, lenjerie şi veselă felurită. Prinţii se vor bucura acolo de toate plăcerile îngăduite de acest sezon, care însă e ingrat. O să le ofer zilnic o slujbă religioasă, un parc în care să se plimbe, o pădure cu cărări pentru vînători, dar în care se află foarte puţin vînat, cai, mese multe şi muzică. Nu există însă nici un teatru şi, dealtfel, ar fi mai mult decît greu să găsesc actori. Va fi, în schimb, destul tineret pentru ca prinţii să poată dansa dacă asta-i amuză.*

Îi fac cunoscut inspectorului de jandarmi să-şi ţină la Valençay brigada cu efectivul complet, indicîndu-i să instaleze cîteva posturi în împrejurimi şi să le dea ordin jandarmilor să vegheze, dar fără să trezească bănuieli" (13 mai 1808).

Totul s-a petrecut cum nu se putea mai bine. Doamna de Talleyrand şi-a luat în primire „serviciul" cu însufleţire. Şi a cedat foarte repede : un scutier al infanţilor, ducele de San Carlos, s-a aprins în faţa farmecelor veştejite ale acestei voluminoase doamne, care i-a dăruit hidalgo-ului ei pasiunea pe care-o dispreţuia Talleyrand de la căsătoria lor încoace. Talleyrand, în calitate de gazdă — şi încă de gazdă regală —, a fost inegalabil. A pus să se înalţe pe donjonul cel mare drapelul spaniol cu benzi roşii şi aurii, care avea să mai fîlfîie mulţi ani după plecarea prinţilor. A făcut tot ce a fost posibil pentru a le face plăcută captivitatea oaspeţilor săi. Nu i-a fost greu să afle ce gîndeau, fiindcă nu gîndeau : ca să ne convingem de lucrul acesta, e suficient să privim portretele pe care le-a făcut Goya. Se jucau cu tot felul de fleacuri. De exemplu, îşi făceau în camera lor grădiniţe prin care puneau să curgă pîrîiaşe de apă. Parchetele domnului de Talleyrand le mai păstrează şi acum amintirea. Prinţii erau absolut inofensivi. Jandarmilor însă nu le venea să creadă aşa ceva : se temeau de spiritul lor războinic şi de intrigile lor, aşa că-i urmăreau pe infanţi pretutindeni. Talleyrand le-a dat să înţeleagă că în castel şi în parc nu comandă nici împăratul, nici jandarmii, ci dînsul. Supunerea lui îşi avea şi ea limitele ei. A pus să se construiască un zid împrejurul parcului ; în felul acesta, oaspeţii lui se puteau recrea fără să fie în văzul jandarmilor călări. Aveau cu ei un chitarist care se cocoţa prin copaci şi seara le cînta bolerouri. Doamna de Talleyrand se aşeza la pian. Ziua se duceau la vînătoare. Cînd vremea s-a stricat, au

încercat să-i îndrepte către bibliotecă, dar au ieşit de-acolo buimăciţi. În fine, o tînără invitată le-a consacrat serile ei.

Talleyrand în *Memoriile* lui precizează : *„La aceste distracţii, la care-mi dădea concursul fiecare, se mai adăugau pentru prinţi şi consolările religiei ; o mare nenorocire face întotdeauna credinţa mai puternică şi sufletul mai sensibil"*. Sîntem cît se poate de mişcaţi s-o aflăm de la el. Tabloul final e edificator : *„Ziua se sfîrşea cu o rugăciune publică, la care-i aduceam să asiste pe toţi cei care veneau la castel, pe ofiţerii din garda departamentală şi chiar şi pe cîţiva oameni din jandarmerie" (Memorii).* Ah ! Jandarmii ăia în rugăciune, sub cîrja exemplarului pastor, care era monseniorul de Autun !

Talleyrand a fost smuls din această pioasă reculegere din ordinul lui Napoleon, care l-a convocat la Nantes în cursul lunii august. De la Nantes a făcut un ocol prin Paris şi s-a înapoiat la Valençay. N-a rămas acolo decît cîteva zile. Napoleon l-a chemat iar, ca să-l ia cu el la Erfurt, în Germania, unde urma să se întîlnească cu ţarul şi cu alţi suverani.

În timpul acestei scurte şederi s-a abătut asupra lui Talleyrand o veste îngrozitoare. Nepotul lui, Louis de Périgord, a murit la Berlin de febră tifoidă la 18 iunie 1808. Era ruda lui preferată şi îndrăgită. Îşi pusese în el toate speranţele lui şi ale familiei. Toate mărturiile celor care au fost în preajma lui Louis de Périgord concordă : ofiţer valoros, gentilom de o loialitate şi de un curaj exemplar, prieten ireproşabil, Talleyrand îl desemnase ca pe moştenitorul lui şi-i destinase principatul Benevento.

Moartea lui Louis n-a prilejuit nici o scenă mişcătoare. Durerea adîncă a lui Talleyrand n-a lăsat altă urmă în afară de cîteva scrisori adresate unor prieteni ai familiei, ca de pildă cea adresată marchizului d'Osmond. *„Nu ţi-am scris zilele astea, dragul meu Osmond, fiindcă ştiam că-ţi petreci întreaga ta viaţă alături de toţi ai mei. Eşti atît de mult unul dintre ai noştri, încît ai resimţit la fel cu noi pierderea îngrozitoare pe care am suferit-o. Vorbeşte, te rog, cu Forel şi, oricît de crude ar fi amănuntele, transmite-mi tot ce s-a petrecut de la sosirea bietului Louis la Berlin.*

Sînt foarte nenorocit. Vedeam, lăsînd în urma mea, un cap al familiei, un cap care se bucura de stima şi de aprecierea generală. Acum ea nu-l mai are. Adio. Cu toată prietenia" (citat de Lacour-Gayet).

Aici totul este sincer şi adevărat. Edmond, fratele mai mic, nu va fi în stare să-şi asume sarcina de cap al familiei. Cînd a sosit la Paris, doamna de Rémusat şi doamna de Vaines au fost impresionate de tristeţea impenetrabilului lor prieten.

Cît de înduioşătoare a fost după aceea despărţirea lui de prizonierii de la Valençay ! Au venit să-şi prezinte complimentele lor gazdei, care ştiuse să facă din „închisoarea" lor un castel princiar. I-au oferit fostului episcop de Autun cărţile lor de rugăciune pe care le aduseseră din Spania. Episcopul, al cărui prim merit nu părea deloc să fie credinţa, s-a declarat profund impresionat în faţa acestui gest. Pioasele daruri, a spus el, *„le-am primit cu respect şi cu o emoţie atît de puternică, încît n-aş avea îndrăzneala s-o exprim"*. În ce ne priveşte însă, n-o să fim atît de naivi încît să-l credem.

Era foarte natural ca prizonierii lui să se fi ataşat de el. Scrisoarea pe care i-au trimis-o nu le face întotdeauna cinste preceptorilor lor, dar face în schimb elogiul bunelor lor sentimente şi pe acela al „temnicerului lor". Iat-o :

„Domnule principe, dragul nostru văr și iubite prieten,

Amabilitățile cu care ne-a copleșit Alteța-Voastră Serenissimă de cînd avem fericirea să o cunoaștem, plăcuta ospitalitate pe care i-o datorăm împreună cu alte nenumărate motive pentru cea mai puternică recunoștință, alături de înalta stimă pe care ne-au insuflat-o marile sale calități, ne fac o plăcută îndatorire din a vă asigura, prin intermediul ducelui de San Carlos și al canonicului Escoïquiz, aducătorul acestei scrisori de sentimentele de absolută și inviolabilă prietenie pe care le avem pentru ea...

Ai dumneavoastră cu afecțiune veri și prieteni,

Ferdinand, Charles, Antonio. 30 august 1808" (Doamna de Dino. Însemnare cu privire la Valençay).

Era, fără ca ei s-o știe, o despărțire definitivă. Istoria voise să-i adune pe prinții aceia sub acoperișul castelului Valençay, dar nu fusese decît un capriciu. Talleyrand o luase înaintea lui Napoleon la Erfurt ca să-i pregătească sosirea. De cînd nu mai era ministru, începuse din ce în ce mai mult să aducă cu un ospătar-șef, lucru pe care-l solicita funcția lui de mare șambelan. Acțiunea pe care a pus-o la cale la Erfurt a avut o asemenea forță explozivă, încît n-a mai găsit răgazul să se întoarcă la Valençay pînă în 1816. Opt ani mai tîrziu. Lumea își schimbase înfățișarea. Prizonierii lui de la Valençay și-au recăpătat, ca urmare a exploziei, libertatea și s-au îndreptat spre Madrid. Să-și mai fi adus ei aminte după aceea de detențiunea plăcută pe care le-o oferise Talleyrand ? Nimic nu ne confirmă acest fapt. Doar San Carlos a mai arătat cîteva dovezi de devotament față de moliciunea opulentă a „temnicerei", principesa (domnitoare) de Benevento.

„Perfidia e nobilă cînd e-ndreptată împotriva tiraniei". Corneille (Cinna)

La 24 septembrie 1808, în timpul conferinței de la Erfurt, Metternich scria guvernului său : *„Talleyrand nu trădează încă, ci face doar opoziție și vrea să conducă".* Faptul că Talleyrand îi dădea lui Metternich, căruia îi spunea „Lividul", toate informațiile care-i puteau fi de folos Austriei este exact. Împăratul Francisc al II-lea era în relații foarte proaste cu Napoleon. Alianța Franței cu țarul făcuse ca situația Austriei să devină și mai periclitată. Ea se aștepta ca, deîndată ce Napoleon avea să isprăvească cu Spania, să fie împărțită între țar și Napoleon. Tremurînd, făcea în taină pregătiri de război. La Erfurt nu fusese invitată. Talleyrand a fost decepționat din cauza asta.

Talleyrand ținea la alianța cu Austria. Expert, ca întotdeauna, în arta concilierilor, a avut o idee menită să înviorezе relațiile dintre Viena și Paris. I-a împărtășit-o lui Metternich : *„Știți ce aș face eu în locul curții dumnevoastră ? I-aș propune un schimb de decorații. Împăratul pune preț pe tot ceea ce vine din partea curții dumneavoastră ca venind din partea unor vechi seniori".* Era vorba să fie schimbate între suverani și între marii demnitari ai celor două țări cele mai înalte grade ale Lînii de Aur și ale Legiunii de Onoare. Metternich a făcut însă observația că, pentru a putea primi Lîna de Aur, trebuia să ai cinci sute de ani de nobleță dovedită și a adăugat :

„Dumneavoastră veți fi deci singurul care-ați putea s-o pretindeți și o să vedem cum o să aducă dovezi împăratul". Cei doi domni și-au zîmbit unul altuia și n-au mai adus vorba de Lîna de Aur.

Talleyrand ar fi dorit, totuși, o apropiere între Viena și Paris. Napoleon însă nici nu voia să audă de așa ceva. Cu toate acestea, împăratul era oarecum neliniștit : războiul din Spania îi știrbise prestigiul și, atîta timp cît cele mai bune trupe ale lui se măcinau în Spania, era necesar ca în Germania să domnească pacea. Or, el nu era sigur de aliatul lui, Alexandru I. Dorea cu tot dinadinsul să întărească din nou alianța de la Tilsit.

La Erfurt, ca în fiecare bătălie a lui, Napoleon își punea în joc propria-i soartă. Dacă Rusia și Austria l-ar fi atacat în momentul acela, ar fi fost pierdut. Trebuia deci să le țină la distanță, să-l seducă și să-l îmbrobodească pe țar. Pentru asta, Napoleon avea destule atuuri. Talentul lui de seducător și de *comediante* era cît se poate de real. Alexandru, la rîndul lui, nu era insensibil. Fluturînd în fața lui visuri frumoase referitoare la Orient, făcînd uz de imaginație, evocînd imaginea prădării și împărțirii Imperiului otoman, vorbind despre Dardanele... putea fi făcut ușor să marșeze. În plus mai alerga și după fuste. Aveau deci să i le pună la dispoziție. Comedia Franceză făcea și ea parte din materialul de campanie. A fost rechiziționat Corneille. Napoleon a ales *Cinna*. Era plină de aluzii la propria lui grandoare. În sfîrșit, beneficia și de un atu major într-o întreprindere de genul ăsta : prințul de Benevento. Nu știa că atuul era fals : Talleyrand privea întreprinderea aceea foarte rece. Ceea ce supraveghea în schimb de aproape era corespondența dusă de Caulaincourt, ambasadorul de la Petrograd, cu Alexandru și cu Napoleon. Caulaincourt era prietenul și admiratorul lui Talleyrand, așa că nu-i ascundea nimic. Talleyrand, cu toate că nu mai lucra la minister, citea toate scrisorile celor trei personaje și era la curent cu toate planurile lui Napoleon, cu toate argumentele și cu toate punctele lui vulnerabile. Napoleon nu știa nimic despre legătura lui Caulaincourt cu fostul său ministru. Știa doar că Talleyrand se afla în termeni buni cu țarul și s-a gîndit să se folosească de el ca să-l cîștige pe Alexandru, ținîndu-l, totodată, sub supraveghere pe neliniștitorul lui emisar prin intermediul lui Caulaincourt.

Napoleon i-a cerut lui Talleyrand să redacteze proiectul unui tratat de pace cu țarul. I-l sugerase în liniii mari cam așa : totul se ia, nimic nu se dă, în afară de promisiuni combinate cu condiții care, la momentul oportun, aveau să anuleze promisiunile. Talleyrand i-a prezentat proiectul cerut. Napoleon l-a felicitat pentru faptul că făcuse deseori apel la „principii" și acordase puține concesii. *„Principiul e bun, el nu angajează la nimic"*. Dar asta n-avea să-l angajeze nici pe celălalt. Or, Napoleon avea nevoie ca țarul să se angajeze. I s-a promis o dată mai mult Moldova și Țara Românească, *„dar cu medierea Franței"*. *„Articolul acesta e bun"*, a zis Napoleon, gîndindu-se că la scadență ar putea să refuze medierea. Provinciile promise Rusiei ar fi constituit în același timp și o amenințare pentru Austria ; lui Napoleon îi plăcea să semene neliniștea, să amenințe atît națiunile, cît și oamenii : *„Nu ascultă decît atunci cînd sînt neliniștiți"*, obișnuia el să spună. Cu toate acestea, lipsea din tratat principalul articol, acela prin care Rusia s-ar fi obligat să se alăture Franței într-un eventual război împotriva Austriei. Dacă Talleyrand îl omisese, o făcuse pentru că nu voise să-l includă.

— E articolul esențial, cum de l-ai uitat? Tot mai ești austriac? — a întrebat Napoleon.

— Nițeluș, sire, dar cred c-ar fi mai exact să spun că nu sînt niciodată rus și întotdeauna francez.

Răspunsul nu l-a interesat însă pe Napoleon. A început să-i dea indicații: *„In perioada cît va dura călătoria veți folosi orice mijloc ca să-l vedeți cît mai des pe împăratul Alexandru. Îl cunoașteți bine, așa că o să-i vorbiți în limbajul potrivit. O să-i spuneți că în utilitatea pe care-o poate avea alianța noastră pentru oameni se recunoaște unul din marile semne ale Providenței. (Comediante,* un semn al Providenței? Iată, într-adevăr, o temă frumoasă pentru a fi dezvoltată în fața unui țar visător și mistic II). *Amîndoi sîntem hărăziți să instaurăm ordinea generală în Europa* (care ordine? cea din Spania). *Sîntem tineri, și unul și celălalt, și nu trebuie să ne grăbim. O să-i spuneți că nu se poate face nimic fără opinia publică și că e necesar ca, fără să fie speriată de forța noastră, Europa să vadă cu bucurie cum se realizează marea acțiune pe care o punem la cale* (ce nebunie să-și închipuie că Europa divizată și subjugată de doi tirani ar putea să se simtă fericită). *Siguranța puterilor limitrofe, interesul, bineînțeles, al continentului, 7 milioane de greci eliberați... etc. Iată un cîmp larg pentru filantropie. Vă dau pentru asta mînă liberă. Doresc numai să fie o filantropie îndepărtată. Cu bine" (Memorii).*

O frumoasă mostră de cinism: această *„filantropie îndepărtată"* e o descoperire. Ar fi interesant de știut cu ce aer a primit-o Talleyrand.

N-avea cîtuși de puțin nevoie de teme filantropice furnizate de Napoleon ca să vorbească cu țarul: avea el temele lui personale. Ceea ce a reținut — și trebuie să-l fi amuzat — a fost sfatul pe care i l-a dat Napoleon: *„Să-l vedeți cît mai des pe împărat"*. Avea să uzeze și să abuzeze din plin de această permisiune. Talleyrand se afla în legătură cu țarul din 1801, primise de la el un portret împodobit cu diamante împreună cu o foarte frumoasă scrisoare. Și, mai cu seamă, îl cunoștea prin intermediul lui Caulaincourt, care era topit de admirație atît pentru țar, cît și pentru Talleyrand și care le făcea, și unuia și celuilalt, tot felul de mărturisiri cu privire și la unul și la celălalt, și întotdeauna laudative. Între timp, țarul mai aflase că sentimentele lui Talleyrand față de Napoleon se schimbaseră mult de la 1804 încoace și că acum el ajunsese să condamne politica imperială.

Dacă Napoleon ar fi negociat el singur, direct, cu Alexandru, l-ar fi subjugat. Țarul era un om slab, lipsit de voință, forța intelectuală și farmecul împăratului l-ar fi dat gata. Asociindu-și-l pe Talleyrand, Napoleon a obținut exact contrariul a ceea ce aștepta: Talleyrand a subminat influența pe care o avea Napoleon asupra țarului și l-a făcut pe acesta din urmă să se întoarcă împotriva aliatului său.

Cum îl ținea pe Metternich la curent cu toate și-i dădea și sfaturi cu privire la politica pe care trebuia s-o urmeze guvernul de la Viena ca să scape de distrugere, s-a întîmplat ca, la terminarea conferinței, Austria și Rusia, care ar fi trebuit să se dușmănească pentru a-i asigura securitatea lui Napoleon, s-au unit ca să-l distrugă cu cea dintîi ocazie. Acesta a fost rezultatul vizitelor frecvente pe care le-a făcut Talleyrand țarului, la ordinul și spre satisfacția lui Napoleon.

Să examinăm mai îndeaproape manevrele pe care le-a întreprins ca să aducă la îndeplinire ceea ce unii istorici numesc *„trădarea de la Erfurt"* și ceea ce nu este, în realitate, decît o repunere la locul lor a unor forțe deplasate în mod arbitrar. Față de Napoleon era o trădare; față de Franța și față de Europa era calea înțeleaptă.

Prima persoană cu care s-a văzut cînd a ajuns la Erfurt, la 21 septembrie 1808, a fost Caulaincourt. Au stabilit împreună care era situația. Erau de acord cu privire la scopul urmărit: nu le mai rămînea decît să hotărască în ce fel aveau să-l atingă. Talleyrand avea multă stimă și simpatie pentru Caulaincourt și, dacă în *Memoriile* lui îi acordă un rol important în acțiunea de la Erfurt, n-o face cîtuși de puțin ca să-l compromită — nici el însuși nu se simte compromis —, ci ca să-i laude calitățile: *„Domnul de Caulaincourt, ale cărui calități vor fi într-o bună zi apreciate după merit"*. Vai! nici unul, nici celălalt nu bănuiau că într-o bună zi aveau să fie numiți „trădători" pentru că încercaseră să pună capăt unei tiranii devenite nefaste. Nu se îndoiau că acționează în conformitate cu aspirațiile majorității francezilor și ale europenilor. Baia de sînge dura de la 1792. Trebuia să i se pună capăt. Talleyrand în *Memoriile* lui nu ascunde nimic din rolul său, se mîndrește chiar cu el. Sub Restaurație, Talleyrand, enervat de niște oratori înfocați care se mîndreau că au salvat tronul de fiecare dată cînd se urcau la tribună, i-a spus într-o bună zi lui Vitrolles: *„În fiecare zi, toți pretind că au salvat monarhia. Ei bine, eu, la Erfurt, am salvat Europa"*.

Cînd Napoleon a apărut la Erfurt, la 27 septembrie, toate erau aranjate. Și-a făcut o intrare cu surle și tobe. Toți tremurau în jurul lui. Nenumărații prinți germani i-au făcut o curte în care josnicia luase locul curtoaziei. Pînă și Talleyrand a fost îngrețoșat: *„Niciodată josnicia n-a fost atît de genială... La Erfurt n-am văzut nici măcar o singură mînă care să treacă nobil peste coama leului" (Memorii)*.

Cînd țarul l-a văzut pe Talleyrand lîngă Napoleon, s-a luminat la față: *„Este o veche cunoștință* — a spus el —, *sînt încîntat s-o revăd, trăgeam speranță că avea să vină aici"*. Aerul acesta de bunăvoință și de complicitate l-a făcut pe Talleyrand să scrie: *„Domnul de Caulaincourt, care se dusese înaintea lui, a spus că eu eram la curent cu tot ceea ce avea să se întîmple"*. În vreme ce Talleyrand aștepta lîngă portiera țarului, acesta din urmă a murmurat: *„O să ne mai vedem"*. Exact ceea ce dorise Napoleon. Aranjamentele lui se aflau deci pe un drum bun, dacă se poate spune așa. Aranjamentele acestea erau de două feluri: era vorba de tratatul de alianță și mai era vorba — surpriză — și de o chestiune matrimonială. Talleyrand era însărcinat să obțină mîna uneia dintre surorile țarului pentru Napoleon, care voia s-o repudieze pe Josefina și să se recăsătorească. Napoleon ținea ca negocierile să nu se facă prea repede: voia mai întîi să-i ia ochii țarului. Erau necesare însă cîteva zile ca să-l pregătească pe țar: *„Înainte de a începe, vreau să-l uimesc pe țar cu puterea de care dispun, nu există negociere pe care așa ceva să n-o faciliteze"*.

Nimic nu era mai binevenit pentru scopurile lui Talleyrand. Tratatul îi cam încurca proiectele. L-a lăsat în pace și s-a ocupat de negocierea lui personală, care avea drept scop s-o facă să eșueze pe cea a lui Napoleon.

S-a ocupat de ea așa cum obișnuia el, în tovărășia femeilor și în cadrul vieții mondene. Toată marea nobilime din Europa centrală se strînsese la

Erfurt. Prințesa von Thurn und Taxis avea salonul cel mai strălucit. Acolo, într-o seară, cînd Talleyrand tocmai încînta un cerc de prințese și de ducese, și-a făcut intrarea, fără să prevină pe nimeni, țarul și, cu un gest de plăcută familiaritate, a cerut o ceașcă de ceai. A anunțat-o, pe neașteptate, pe prințesă că avea să vină la ea în fiecare seară după spectacol. În timp ce vorbea, se uita fix la Talleyrand. Și-așa, în fiecare seară, țarul și personajul nostru, bînd ceai, duceau tratative. Între miezul nopții și orele două dimineața. Pentru Talleyrand erau ceasurile în care lucra cel mai cu spor.

Zilele erau consacrate serbărilor, recepțiilor și spectacolelor de teatru. Talma îl vrăjea pe Napoleon; el își interpreta rolul ca și cum ar fi fost purtătorul lui de cuvînt. Cînd Talma juca *Cinna*, Napoleon își privea parterul de regi și de prinți și avea aerul să spună: „Ascultați cu atenție, eu sînt acela care vorbește". Ar fi făcut mai bine să asculte ceea ce-i spunea marele lui șambelan țarului după reprezentație, acasă, la prințesa von Thurn und Taxis: *„Sire, ce ați venit să faceți aici? Maiestatea-Voastră este aceea care trebuie să salveze Europa și n-o să izbutiți decît ținîndu-i piept lui Napoleon. Poporul francez e civilizat, suveranul lui nu este; suveranul Rusiei e civilizat, poporul lui nu este, prin urmare, suveranul Rusiei trebuie să fie aliatul poporului francez"* (*Memoriile lui Metternich*, citat de Lacour-Gayet).

Este oare aceasta o trădare în adevăratul sens al cuvîntului? El se face apărătorul națiunii franceze împotriva unui suveran care o ruinează și o secătuiește. Napoleon nu mai înseamnă Franța. Și cea care trebuie slavată este Franța.

La auzul acestor vorbe, pe țar l-a apucat un fel de ameteală. Noul lui ambasador la Paris, contele Tolstoi, îi spusese clar că exista la Paris, în jurul lui Talleyrand, o opoziție surdă și mută, dar nu se aștepta nici pe departe ca Talleyrand să-i ofere să se pună în fruntea unei cruciade pentru eliberare. Îndrăzneala lui Talleyrand era susținută de un curent general care se năștea: el nu mai era acum singur ca în 1804. Joseph de Maistre repetă ceea ce i-au declarat lui Tolstoi la Erfurt trei francezi pe care-i cunoaștem: *„Talleyrand, Berthier și Lannes i-au spus mareșalului conte Tolstoi că se cam plictisiseră de prea iubitul lor stăpîn și că dacă vreodată le-ar fi venit să facă o jumătate de întoarcere spre dreapta, ar fi fost foarte fericiți să treacă sub sceptrul lui Alexandru"*.

Cum? Doi mareșali ai Franței gata să dezerteze împreună cu episcopul de Autun? Dar ce făcea poliția lui Fouché?

Talleyrand îi spunea țarului : *„Rinul, Alpii, Pirineii sînt cucerirea Franței, restul însă e cucerirea împăratului, și Franța nu ține la rest"*. Era atît de adevărat, încît țarul a rămas încremenit. A aflat că Franța cea tăcută nu-l mai seconda pe Napoleon și că printre marii demnitari și mareșali exista un glas care exprima ceea ce gîndea în taină națiunea. Și a tras din aceasta concluzia că Franța ar părăsi fără nici un regret cuceririle imperiului : un departament francez cu capitala Hamburg și un altul cu capitala Roma. Iar Europa și-ar fi regăsit echilibrul și în același timp pacea.

Totul se schimbase acum pentru Alexandru, el era îndemnat să se apropie de Austria, așa cum fusese îndoctrinat și Metternich să se apropie de Rusia. Acesta din urmă scria *„că potrivit lui Talleyrand, interesul Franței înseși cere ca puterile care sînt în măsură să-i țină piept lui Napoleon să se*

unească pentru a pune un stăvilar nepotolitei lui ambiții; că astăzi cauza lui Napoleon nu mai este aceea a Franței (iată cine deosebește două cauze, dintre care una, cea a Franței, primează asupra celeilalte), *că, în sfîrșit, Europa nu poate fi salvată decît prin cea mai strînsă unire între Austria și Rusia*".

Încrederea țarului în Talleyrand a fost atît de mare, încît i-a încredințat textul tratatului pe care i-l lăsase Napoleon cu condiția să nu-l arate nimănui, nici chiar ministrului său. Napoleon copiase cu mîna lui proiectul întocmit de Talleyrand. Talleyrand a zîmbit cînd a văzut despre ce era vorba, el cunoștea atît tratatul, cît și punctele lui vulnerabile, precum și felul cum îi puteau fi interpretate clauzele. Ne-o spune însuși Talleyrand în *Memoriile* sale.

Pentru prietenii lui de la Viena a obținut un avantaj. Napoleon n-a acceptat un reprezentant oficial al Austriei, dar a îngăduit să vină la Erfurt domnul de Vincent. Dalberg s-a ocupat de el. Grație acestui fapt, dacă Austria nu avea întotdeauna dreptul să-și spună părerea la conferință, în schimb, ea avea acolo o ureche care să recepteze totul. Toate convorbirile cu Alexandru, toate discuțiile, toate schimbările în starea de spirit a lui Napoleon îi erau comunicate. Austria a fost cu siguranță mai bine apărată de Talleyrand decît ar fi făcut-o ea însăși. Îl învăța lecția pe Vincent și-l trimitea după aceea să i-o spună pe de rost țarului, care a fost în oarecare măsură încercuit de „sistemul Talleyrand"; Caulaincourt, Tolstoi, Vincent, prințesa von Thurn und Taxis și Talleyrand repetau cu toții același lucru. În felul acesta, Alexandru a aflat că Austria nu-i era inamică, ci că era gata să facă front comun cu el împotriva lui Napoleon: *„Ce-mi spune domnul de Vincent?"* — îl întreabă într-o seară țarul pe Talleyrand. — *„Sire, niște lucruri foarte rezonabile, fiindcă el speră că Maiestatea-Voastră nu se va lăsa împinsă de împărat la niște măsuri amenințătoare sau cel puțin ofensatoare pentru Austria, și dacă Maiestatea-Voastră îmi îngăduie să i-o spun, exprim și eu aceeași rugăminte"*. — *„Și eu aș dori asta* — a spus țarul perplex —, *dar e mult prea greu fiindcă împăratul Napoleon mi se pare foarte pornit"*. — *„Dar, Sire aveți niște observații de făcut. Maiestatea-Voastră poate să considere inutile articolele în care se vorbește despre Austria, spunînd că ele sînt cuprinse implicit și în tratatul de la Tilsit..." (Memorii).*

Și l-a dăscălit pe țar cum să spulbere toată eficacitatea tratatului: *„Vedeam* — adaugă Talleyrand — *că-i fac plăcere împăratului Alexandru, care își lua cu un creion note cu privire la ceea ce îi spuneam"*.

În ziua următoare, țarul, ca un elev silitor, i-a arătat ceea ce redactase. *„Mi-a spus cu amabilitate: «O să vă recunoașteți pe alocuri»"*. Mentorul a găsit că *„observațiile acelea arătau destul de bine"*. Țarul s-a dus și i le-a prezentat destinatarului lor, lui Napoleon. Acesta a căzut din nori. Își închipuise că l-a sedus pe țar, și cînd colo dădea peste o stîncă. *„Într-o confruntare care a durat trei ceasuri, țarul nu i-a cedat nimic împăratului"*. Talleyrand a constatat cu satisfacție că lecțiile lui își dăduseră roadele.

Țarul nu mai voia să fie aliat cu un suveran a cărui putere se măcina în Spania și care nu mai reprezenta la Paris decît o fațadă ruinată. După această confruntare, Napoleon, deconcertat de schimbarea bruscă a atitudinii țarului, i-a spus lui Talleyrand, care în sinea lui era încîntat: *„N-am făcut nimic cu împăratul Alexandru, l-am întors pe toate părțile, dar e îngust la minte. N-am avansat nici măcar un pas"*. Talleyrand își cunoștea stăpînul,

trebuia să-l manevrezi stimulîndu-i orgoliul : *„Sire* — spune vulpoiul —, *cred că Maiestatea-Voastră a făcut foarte mult în direcția asta de cînd e aici, fiindcă împăratul Alexandru este absolut vrăjit de dumneavoastră". — „Așa se arată față de dumneavoastră, sînteți dus de nas de el* — i-a spus cu dispreț Napoleon. — *Dacă mă iubește așa de mult, de ce nu semnează?" — Sire, există în el un sentiment cavaleresc care face ca prea multe măsuri de precauție să-l șocheze.* (Un adevărat Scapin!) *El se crede mai legat de dumneavoastră prin cuvîntul și prin afecțiunea lui pentru dumneavoastră decît prin tratate. Scrisorile lui pe care mi le-ați dat să le citesc sînt pline de trăsături de genul acesta". — „Toate astea nu-s decît baliverne !"* — a strigat stăpînul *(Memorii).*

Talleyrand a încercat să-l îmbuneze, și Napoleon l-a pus să-l vadă pe țar și mai des și să-l convingă că adevăratul lui interes era alianța totală cu Napoleon. Și Talleyrand i-a făgăduit că-și va consacra nopțile acestei nobile sarcini.

Talleyrand i-a invitat la masă pe Goethe și pe Wieland, pe care-i convocase și Napoleon și cu care acesta avusese o discuție lungă. Talleyrand i-a rugat să-i povestească cum decursese întrevederea și a aflat că Napoleon îl atacase pe Tacit în timp ce Goethe îl apărase și că Napoleon făcuse elogiul lui Corneille. I-a revăzut cu plăcere pe cei doi scriitori la Weimar, unde a fost strămutată conferința pentru o zi. În aceeași seară s-a întîlnit cu țarul. Acesta s-a hotărît să-i scrie împăratului Francisc al II-lea în vederea unei apropieri. Talleyrand era încîntat de remarcabilele progrese pe care le făcea țarul pe calea pe care i-o trasase el. *„Împăratul Francisc are într-adevăr nevoie să fie liniștit* — a spus cu prefăcută blîndețe Talleyrand — *și nu mă îndoiesc că scrisoarea Maiestății-Voastre va avea acest efect". — „Asta e cel puțin și intenția mea"*, a răspuns țarul.

Iată un lucru pe care Talleyrand l-ar fi putut numi o victorie.

Mai trebuia obținută mîna marii ducese Ecaterina, sora țarului. Ar fi fost încoronarea alianței. Acesta era planul lui Napoleon. Cît despre Talleyrand, căsătoria aceea nu-i plăcea deloc. A manevrat în așa fel încît căsătoria să eșueze, fără ca prin asta să se înregistreze un refuz. În loc să se hazardeze să vorbească el cel dintîi, l-a trimis pe Caulaincourt să tatoneze terenul. Țarul nu părea să se opună. Atunci a vorbit Talleyrand cu țarul. Și i-a vorbit în așa fel încît, spunea el: *„De la primul cuvînt m-a înțeles, și m-a înțeles exact așa cum voiam să fiu înțeles".* Asta însemna că n-avea să fie nici un refuz propriu-zis, dar n-avea să se facă nici căsătoria. *„Mărturisesc că, gîndindu-mă la Europa, mă înspăimînta ideea unei alianțe în plus între Franța și Rusia".* Asta aruncă o dîră de lumină asupra a ceea ce gîndea Talleyrand cu privire la Rusia. Un acord cu țarul era, fără-ndoială, util ca să scape de tiran, după aceea însă... Căsătoria aceea ipotetică n-a avut decît rolul să-l adoarmă pe Napoleon. Peste trei luni, marea ducesă la care se gîndise el s-a căsătorit cu ducele de Oldenburg. Sora ei mai mică n-avea decît paisprezece ani, așa că Napoleon a fost rugat să mai aștepte. Cum de a putut să fie atît de credul un om de obicei atît de neîncrezător?

Atît căsătoria, cît și alianța eșuaseră. Cei doi împărați s-au despărțit la 14 octombrie 1808. S-au îmbrățișat călduros. Semnaseră ceva care nu era un tratat, care nu angaja pe nimeni la nimic și care prevedea că Țara Românească și Moldova n-aveau să-i revină Rusiei decît atunci cînd aveau

să se înceapă tratative cu Anglia (ca și cum Anglia avea să îngăduie ca Rusia să înainteze în Balcani spre Constatinopol !).

Napoleon, deja marcat de fatalitate, era prada acelor

„Greșeli nefaste și erori de prevedere
Care vestesc funest a regilor cădere".

Dar Napoleon nu stătea să-i dea ascultare lui Racine. Talleyrand însă, de partea lui, asculta totul și în timpul reprezentării piesei *Cinna* a prins din zbor versul lui Corneille care părea formulat după propria lui intenție:

„Perfidia e nobilă cînd e-ndreptată împotriva tiraniei".

Și așa a luat sfîrșit speranța pe care și-o pusese Napoleon în conferința aceea, și așa a început și torpilarea imperiului. În atmosfera de toamnă plutea un miros de lampioane stinse și de sfîrșit de sărbătoare. Venise vremea insuccesel or.

Într-o serie de acțiuni de la care Talleyrand e absent, dar pe care le inspiră de la distanță, se remarcă de multe ori amprenta lui de neșters. La cinci ani după Erfurt, în timpul sinistrei retrageri din Rusia, Napoleon, cufundat în gîndurile-i sumbre, se întorcea în mare grabă. Își reamintea în fundul saniei lui de conferință și căuta o explicație pentru ciudata schimbare a atitudinii țarului, care provocase eșecul alianței. Alături de el în sanie se afla Caulaincourt, prietenul și complicele lui Talleyrand, al țarului și al lui Vincent. Pe neașteptate, Napoleon i-a mărturisit bănuielile care-i veneau în minte cu privire la autorul posibil al „trădării". În mijlocul pustietăților înghețate și dezastruoase, Caulaincourt a fost mai impresionat de evocarea Erfurtului decît de gerul năpraznic. Și nu mică i-a fost mirarea auzind că Napoleon îl bănuia pe Lannes. Împăratul își amintea că-l trimisese în întîmpinarea țarului ca să-l escorteze pînă la Erfurt și credea că Lannes, cedînd binecunoscutelor sale resentimente, profitase de ceasurile cît fusese între patru ochi cu țarul ca să-i spună *„că Napoleon voia să-l înșele, că ambiția lui nu mai avea limite, că el nu mai respira decît războiul ca mijloc de a-și atinge scopurile și că ar trebui să se ferească de el"* (*Memoriile* lui Caulaincourt).

Caulaincourt nu spune dacă i-a mărturisit adevărul. Dar asta n-are importanță. Lannes, în 1813, era mort, dar Talleyrand era teafăr.

Motivele unui divorț

Relațiile dintre Napoleon și Talleyrand au avut un caracter atît de ieșit din comun, au avut asupra desfășurării istoriei consecințe atît de mari, încît în momentul rupturii lor fatale trebuie să încercăm să le înțelegem, profitînd de distanța în timp și fără să ținem seama de resentimentele și de divagațiile contemporanilor lor.

Napoleon a divorțat de două ori: prima oară de Talleyrand la Erfurt, a doua oară de Josefina în 1809. Primul divorț s-a făcut pe tăcute. Talleyrand n-a fost înlocuit niciodată.

La niște motive de ordin personal, pe care le-am văzut acumulîndu-se după 1802, au venit să se adauge motivele de ordin general. Dacă n-ar fi fost decît ranchiunele personale, Talleyrand n-ar fi cedat probabil spiritului de răzbunare. A cedat însă glasului aceluia irezistibil despre care spunea: *„Există cineva care este mai inteligent decît Voltaire și mai puternic decît împăratul, acel cineva este poporul de rînd"*.

Sub imperiu, glasul acesta ridicat de „poporul de rînd" era un glas tainic: Talleyrand îl auzea însă ca nimeni altul. Uneori îl trăda cîte un strigăt; atunci însă el se făcea că e surd. Ca, de pildă, atunci cînd doamna de Staël scria: *„La cincizeci de leghe de frontieră, Franța e înțesată de fortărețe, de temnițe, de orașe care servesc drept închisoare și în care vezi pretutindeni numai indivizi constrînși de voința unui om, numai recruți ai nenorocirii..."*

Stranie situație în care se afla „dulcea Franță", acoperită de lagăre cu deținuți, de „reședințe supravegheate": *„La Dijon, refugiați spanioli care au refuzat să depună jurămînt... la Auxonne, prizonieri englezi..."*, la Besançon, *iarăși spanioli"*. În Munții Jura, fortul Joux era plin pînă la refuz de deținuți politici francezi. Toussaint-Louverture, negrul din Santo-Domingo, murea de frig acolo, printre atîția alții.

Cum să nu fi reprobat Talleyrand, cu toată tăcerea lui, un asemenea mod de guvernare? Cum să nu fi aflat el de următoarele fraze teribile ale doamnei de Staël, înnebunită de durere din cauză că era urmărită ca o criminală: *„Și așa am fost obligată să părăsesc pe ascuns două patrii, Elveția și Franța, din ordinul unui om mai puțin francez decît mine, pentru că eu sînt născută pe malurile acestei Sene, unde se înscăunează tirania lui. Care e patria lui? Teritoriile care-i sînt supuse. Concetățenii lui? Sclavii lui, care-i ascultă ordinele"* (Cf. L. de Villefosse. *Opoziția față de Napoleon).*

Cu toate că era certat cu Germaine, Talleyrand știa că ea avea dreptate. Nu-și dăduse el oare seama că Napoleon, făcînd din război singura lui activitate, neglija economia, nu se mai sinchisea de demografie, nici de problemele sociale, nici de instrucțiunea poporului? Împăratul era mai aproape de Iulius Cezar decît de un șef de stat modern. Și faptul acesta îl condamna în ochii lui Talleyrand, care văzuse cum „făceau bani" anglo-saxonii și care știa că fericirea se realiza prin bogăție.

În momentul Erfurtului, el a simțit pulsul națiunii. Inima lui bătea în același ritm cu cea a Franței. Și în spatele zidului aceluia polițienesc și al tăcerii, ea judeca la fel cu el. Era pentru întîia oară cînd poporul acesta, cel mai guraliv din lume, a rămas mut timp de cincisprezece ani. În 1808 a dat însă semnalul. Un semnal înspăimîntător : trei sute de mii de tineri recurți refractari au luat calea codrului, refuzînd serviciul militar. Pentru gali e ceva de neconceput. Rezistența în fața recrutării imperiale a devenit un drept recunoscut de opinia publică. Nu mai era vorba nici de lașitate, nici de antipatriotism, ci de instinctul de conservare al unui popor. Trebuia ca Franța să se pregătească pentru viitor, și Talleyrand avea privirile fixate asupra ei.

Ca să-și poată duce la bun sfîrșit acțiunea lui antinapoleoneană, Talleyrand s-a sprijinit pe sentimentul acesta izvorît din adîncurile națiunii, precum și ale altor națiuni din Europa.

Spania a fost țara de unde a pornit reacția în lanț care a ridicat împotriva armatelor imperiale de data asta nu guvernele, ci popoarele.

„Războiți-vă cu regele Spaniei, nu cu poporul spaniol", îi spusese Talleyrand lui Napoleon. N-au lipsit nici sfaturile: *„Gloria voastră, Sire, va înregistra un eșec în Spania"*, îi scria lui Napoleon propriul lui frate Joseph, pe care-l transformase într-un rege-fantomă al acelei nefericite țări. Joseph ar fi fost gata să pactizeze cu spaniolii împotriva fratelui său Napoleon. Spaniolii nu voiau însă s-audă de el. Tot el scria: *„Nu sînt înspăimîntat de situația mea, dar e o situație unică în istorie. N-am nici măcar un singur partizan"*. Din nefericire, avea unul: pe Napoleon. Dar, dacă ar fi să ne luăm după catehismul spaniol, nu era un partizan recomandabil. Să-i dăm citire:

„— Cine e dușmanul fericirii noastre!

— Împăratul francezilor.

— Ce fel de om e el?

— Un stăpîn nou care întruchipează toate viciile.

— E un păcat să omori un francez?

— Nu, ajungi în ceruri dacă omori pe vreunul din cîinii ăștia eretici".

Aceasta era imaginea Franței pe care o răspîndea Napoleon în Europa. Atunci cînd Voltaire, Diderot, D'Alembert, Maupertuis călătoreau, atunci cînd își trimiteau cărțile sau piesele peste hotare, ei ofereau o cu totul altă imagine a țării lor.

Cum ar fi fost posibil ca Talleyrand să nu fi simțit prejudiciul pe care i-l aduceau Franței cuceririle lui Napoleon? Cum ar fi putut omul acesta să asculte fără să crîcnească anumite cuvinte ale lui Napoleon de un romantism delirant: *„Ce pot să fac dacă un exces de forță mă împinge către dictatura asupra lumii..."*. Irresponsabilul! Cine nu s-ar fi cutremurat la gîndul că soarta unei țări și a întregii Europe depindea de viziunile unui om care vorbea în felul acesta? Pe un alt plan, ceea ce-i spunea Napoleon lui Fouché, și Talleyrand știa, nu era deloc mai puțin neliniștitor: *„Europa nu-i decît o tîrfă neputincioasă din care o să fac ce-o să poftesc cu 800 000 de soldați"* (*Memoriile* lui Fouché).

Iată de ce au divorțat Talleyrand și Napoleon. Pentru Napoleon, Franța nu era altceva decît o țară cucerită care-i oferea o incomparabilă trambulină pentru alte cuceriri, ea deținea limba civilizației europene și prestigiul ideilor noi și n-a însemnat decît o etapă a destinului vertiginos al împăratului, pe care el îl credea și mai vertiginos decît era în realitate. Pentru Talleyrand, Franța era trupul și totodată sufletul lui, el era înrădăcinat acolo și ideea pe care și-o făcea despre țara sa era absolut definită, delimitată, desemnată ca un profil. El o vedea înscrisă între frontierele imuabile pe care i le trasase geografia și istoria ei. Îi urmărea evoluția ca pe cea a propriei lui familii. Era opusul nesăbuirii, al violenței, al jafurilor și al anexiunilor imperiale. Armele lui Talleyrand erau tradiția, înțelepciunea, dreptul și timpul. El singur s-a încumetat să-l atace pe invincibilul stăpîn al Europei. Șchiopul acesta, comandantul unui escadron de femei din faubourgul Saint-Germain, s-a pornit liniștit să demonteze colosul. Și a făcut-o fără să tremure, sigur de dreptul lui de a interveni în destinul hazardat care ducea Franța la pieire. Asta este ceea ce în mod obișnuit este numit „trădare".

Prințul de Benevento se mută și-și însoară nepotul : două afaceri rentabile

Imediat după întoarcerea lui la Paris, pe la 15 octombrie 1808, Talleyrand și-a reluat, cum spunea el *„neînsemnatele deprinderi ale unui mare demnitar"*. Ca să-și mai ocupe timpul, l-a pus pe Gérard să-i facă portretul. E unul din cele mai bune portrete ale lui Talleyrand, e mai puțin întunecat și mai puțin greoi decît acela făcut pe Prud'hon, dar mai puțin impresionant. Îl recunoști în el pe monseniorul de Autun. Abatele Sieyès, care nu-i ierta faptul că trecuse cu grația și cu îndrăzneala unui trapezist peste prăpastia care despărțea Directoratul de Imperiu, prăpastie în care se prăbușise însuși abatele, s-a răzbunat pe portretul lui spunînd: *„Seamănă cu o babă care și-a șters fardul și alunițele"*[1]. Această remarcă este și ea demnă de o babă. Mai interesantă este aprecierea lui Goethe: *„Îl vedem pe primul diplomat al secolului foarte calm, stînd jos, așteptînd liniștit hazardul ceasului care se scurge, îmbrăcat simplu în haine de curte, cu sabia la o parte, cu pălăria lui cu pene pusă ceva mai încolo pe canapea și cu aerul că în încăperea aceea împodobită fără fast* (un lux în genul lui Talleyrand, ușor, suportabil) *așteaptă parcă să fie anunțat că e gata trăsura să-l ducă la conferință. Ne-am gîndit fără să vrem la zeii lui Epicur, care «locuiesc acolo unde ploaia și zăpada sînt necunoscute și unde furtuna nu se dezlănțuie niciodată». Personajul nostru pare să se bucure pe scaunul lui de o liniște asemănătoare: toate uraganele care mugesc împrejurul lui nu-l ating. Putem concepe să aibă cineva o asemenea fizionomie, dar nu putem concepe cum de și-o poate păstra. Privirea lui e tot ce există pe lume mai impenetrabil, privește drept înaintea lui, dar cel care-l privește nu poate să-și dea seama dacă-l vede... Puterea noastră de pătrundere e prea mică, experiența noastră e prea sărăcăcioasă, imaginația noastră e prea limitată ca să ne putem face o idee suficientă despre o asemenea ființă. Acesta este efectul pe care-l va produce într-o bună zi asupra istoricului, care va putea să găsească un ajutor prețios în portretul acesta"*.

Găsim un ajutor prețios în acest comentariu, care posedă calitățile superioare și modestia geniului în fața unui geniu de altă factură. Omagiul acesta măsurat și profund este cu totul altceva decît remarca ironică a abatelui Sieyès.

Talleyrand aprecia pictura și pictorii. Frecventa atelierul lui Gérard. În iarna aceea, într-o bună zi, Gérard i-a trimis în dar un portret al lui Canova pe care-l admirase Talleyrand la el în atelier. Iată scrisoarea de mulțumire pe care i-a trimis-o Talleyrand: *„Amabilitatea de care dați dovadă, dragul meu Gérard, dăruindu-mi portretul lui Canova mă silește să renunț la principiile pe care mi le-am impus și-mi mărește recunoștința. Mă faceți în felul acesta, să-mi vină foarte greu să vizitez atelierul dumneavoastră, de vreme ce nu se poate spune, fără să fii în pericol, ce-ți place și ce admiri"* (21 februarie 1809)[1].

De ce insinuează unii dintre biografii lui că nu-i plăcea pictura decît ca obiect de speculă? Fiindcă și-a vîndut tablourile, așa cum și-a vîn-

[1] Citat de Lacour-Gayet.

dut și cărțile? Faptul acesta nu e o dovadă că nu-i plăceau tablourile sau cărțile. Îi plăcea atît de mult pictura, încît atunci cînd o vizita pe doamna de Souza, pe care o cunoaștem mai bine de pe vremea cînd episcopul de Autun o numea doamna de Flahaut, își petrecea tot timpul admirînd tablourile pe care le achiziționase domnul de Souza.

În 1809 avea cincizeci și cinci de ani ; a vîndut palatul din strada d'Anjou și a cumpărat palatul Monaco de pe strada Varenne și, bineînțeles, l-a restaurat și l-a remobilat. Palatul acesta este mai cunoscut astăzi sub denumirea de palatul Matignon. A pus să i se mai adauge o aripă. A fost una din reședințele elegante ale vieții mondene de la Paris. Ulterior, respectivul palat a adăpostit ambasada Austriei, pînă în 1914. După 1918, el a intrat în proprietatea statului. Astăzi este reședința primului ministru și una din cele mai frumoase clădiri din faubourgul Saint-Germain. Talleyrand avea pe atunci un bucătar pe nume Boucher care a făcut ca mîncarea ce se servea la el să fie cea mai rafinată din Paris și poate și din întreaga lume. Istoria a păstrat amintirea cîtorva dineuri la care au fost patruzeci și opt de antreuri ! Boucher primea un salariu egal cu cel al unui ambasador.

Măgulit de fastul pe care marele lui șambelan și vice-mare elector îl dădea funcțiilor sale de la curte, Napoleon i-a poruncit lui Talleyrand să dea de patru ori pe săptămînă cîte un dineu pentru 36 de persoane. El însuși fixa numele invitaților: erau membri ai Corpului legislativ, consilieri de stat, miniștri care se arătaseră refractari. Împăratul considera că luxul etalat la masă de marele lui șambelan putea fi util regimului imperial. El îi scria că dineurile acelea n-aveau alt scop decît *„să-i pună* (pe consilieri și pe miniștri) *în situația de a se vedea direct, iar dumneavoastră să-i puteți cunoaște pe cei mai importanți și să le cultivați aptitudinile*". Cu alte cuvinte, îl însărcina pe Talleyrand să-i aducă, folosind maniera lui blajină, pe calea supunerii. Dacă Napoleon ar fi avut posibilitatea să-i citească în inimă prințului de Benevento, ar fi trebuit să se teamă ca nu cumva dineurile acelea să devină mai curînd o școală a nesupunerii, numai că Talleyrand era prea prudent ca să rişte așa ceva. Împăratul a fost deci satisfăcut, iar convivii pe care-i trimitea el la palatul Matignon au fost pe cît de bine îndoctrinați, pe atît de bine hrăniți. Firește, Talleyrand n-a scăpat ocazia să strecoare la urechea lui Napoleon cîteva reflexii privind regimul. Le făcuse, spunea el, ascultîndu-i pe membrii Corpului legislativ. I-a atras deci atenția împăratului că respectivul corp, care n-avea nici o putere deliberativă, nu corespundea caracterului națiunii: *„Niște francezi, indiferent cărei clase i-ar aparține, nu pot să facă parte dintr-o adunare fără să spună nimic..."* Or, Napoleon voia ca adunarea aceea să fie mută și, deși *legislativă*, să fie cu grijă scutită de sarcina de a elabora legi. Talleyrand a mai dat și alte sfaturi, de care nu s-a ținut deloc cont: *„Este necesară în Franța o reprezentanță care să voteze impozitele..."* Lucrul acesta putea fi citit și în Caietele de doleanțe. Bineînțeles, sfaturile astea înțelepte erau înecate într-un val de lingușiri. Dar Napoleon nu s-a sinchisit să le pescuiască.

Pentru moment, împăratul avea alte griji pe lîngă nemulțumirile acestea ale juriștilor, care își închipuiau că înseamnă ceva sau care voiau să devină ceva. El se afla în Spania, unde situația devena tot mai critică. Își închipuise,

mergînd acolo, că augusta lui prezență avea să împietrească de groază și de admirație poporul spaniol. Și de-abia dacă a izbutit să cîștige bătălia de la Somosierra. Talleyrand i-a trimis niște felicitări atît de călduroase, de parcă la Erfurt nu s-ar fi petrecut nimic. El îi ura împăratului *„să ralieze toate spiritele în perspectiva binefacerilor unei domnii nobile și fericite* (cea a lui Joseph asupra Spaniei!). *Spaniolii, obosiți și risipiți în urma înfrîngerilor, înstrăinați de pe urma discordiilor, îngroziți de spectacolul anarhiei, trebuie să tindă de pretutindeni să caute un punct de raliere. Și cine știe mai bine decît Maiestatea-Voastră să dirijeze aptitudinile născînde ale unui popor ca să le facă să servească succesului țelurilor sale?"* (Scrisoare din 8 decembrie 1808).

Mintea cu bună credință. El știa că *„aptitudinile născînde"* ale poporului spaniol se opuneau cu ferocitate *„succesului țelurilor"* lui Napoleon. Dar ce importanță avea lingușirile acestea? Ele nu jenau întru nimic întrevederile pe care le avea tocmai atunci la Paris cu Metternich, care trimitea apoi la Viena dări de seamă amănunțite asupra lor. Obiectul acestora era pur și simplu înlăturarea lui Napoleon și diversele posibilități de a-i asigura succesiunea. Și se mai punea și problema „dulciurilor" pe care i le vărsa guvernul de la Viena. Se poate crede că imensele servicii aduse Austriei și Rusiei puteau rămîne neplătite? Casa prințului de Benevento era un sac fără fund. Cumpărarea și restaurarea palatului Matignon, cheltuielile de întreținere a prizonierilor spanioli de la Valençay îl duceau la ruină pe Talleyrand. Trebuiau deci niște compensații. În ce privește Austria, lucrurile și-au urmat cursul lor obișnuit. Prin intermediul lui Dalberg și al bancherilor din Bremen și Hamburg, vărsămintele au fost atît de bine făcute, încît n-a rămas nici o urmă a lor. Baras în *Memoriile* lui afirmă că Austria i-a vărsat 17 milioane. E o sumă atît de mare, încît nu-ți vine să crezi. A patra parte din ea, reprezentînd 3 miliarde de franci vechi, pare să fie o cifră mai rezonabilă.

Cu Rusia nu era la fel de ușor. Moscova nu plătea deloc sau prea puțin. Și, fiindcă țarul Alexandru nu înțelegea limbajul atît de grăitor totuși al cifrelor, Talleyrand i-a vorbit într-un altul.

I-a vorbit în limbajul inimii sau, ca să fim mai preciși, în acela al logodnei și al căsătoriei. De la moartea nepotului său Louis, Talleyrand începuse să se gîndească la viitorul fratelui mai mic al acestuia, Edmond de Périgord, sau, mai exact, la viitorul familiei lui, față de care a avut întotdeauna un puternic atașament. Atașamentul acesta, cu trecerea anilor, n-a mai fost unul de conveniență, ci un atașament sincer; o dovadă a constituit-o durerea lui la moartea lui Louis. Fratele său Archambaud, din ce în ce mai șters, lăsa în seama lui Talleyrand toate grijile și toată gloria unui cap de familie; datorită acestui fapt, prințul de Benevento a fost interesat să-l căsătorească cît mai strălucit cu putință pe nepotul și moștenitorul său Edmond. În vîrtejul celor mai grave frămîntări ale Europei, gîndul acesta nu-l părăsea. La Erfurt, în vreme ce trata cu țarul căsătoria lui Napoleon cu o mare ducesă a Rusiei, a strecurat încă o cerere în căsătorie pentru nepotul său. I-a cerut țarului Alexandru mîna Dorotheei de Curlanda, fiica ducesei de Curlanda, supusa țarului. *„Sire* — i-a spus el lui Alexandru —, *fiindcă Maiestatea-Voastră se află într-o atît de fericită dispoziție matrimonială, ea îmi va îngădui să-i solicit o favoare. Am avut nenorocirea să-l pierd pe cel mai mare dintre*

nepoții mei, un tînăr de mari speranțe. Îmi mai rămîne unul, pe care aș dori să-l căsătoresc într-un mod avantajos; în Franța însă trebuie să renunț la așa ceva. Împăratul le păstrează pe moștenitoarele bogate pentru aghiotanții lui. Maiestatea-Voastră numără printre supușii săi o familie cu care aș avea cea mai mare dorință să mă înrudesc : mîna prințesei Dorothea de Curlanda ar întrece toate așteptările nepotului meu".

Cererea lui a avut mai mult succes decît cea a lui Napoleon. Țarul s-a grăbit să-i acorde această favoare, care nu-l costa nimic.

Tot ceea ce i-a spus Talleyrand țarului era exact. Pentru Edmond, o căsătorie strălucită era greu de făcut. Nefiind aghiotant al lui Napoleon, cum ar fi putut el să ia o fată aparținînd vechii nobilimi și care să mai fie și atît de bogată pe cît dorea unchiul lui ?

Neputîndu-l căsători pe Edmond în Franța, Talleyrand a prospectat Europa ca să descopere o moștenitoare bogată. Așa a descoperit-o pe Dorothea. Citind ceea ce spune el în *Memoriile* lui, am putea crede că respectiva căsătorie n-a fost decît o idilă frumoasă, aranjată de o întîmplare fericită. În realitate, el făcuse investigații serioase asupra moștenitoarelor disponibile, și Dalberg împreună cu un polonez, Batowski, au fost cei care au condus cercetările. La originea alegerii Dorotheii stă acest Batowski, pe care Talleyrand îl cunoscuse la Varșovia. Nu exista nimeni altul pe lume, după cum o să vedem, care să poată să-i dea informații mai precise asupra mamei, asupra fiicei... și asupra averii lor, în afară de neprețuitul Batowski.

Dar să-i dăm ascultare lui Talleyrand :

„Auzisem vorbindu-se des — scrie el —, *în Germania și în Polonia, despre ducesa de Curlanda. Știam că era o persoană distinsă datorită sentimentelor ei nobile, caracterului ei elegant și celor mai strălucite și mai frumoase calități.* (Nimic despre curiosul menaj al ducesei, despre viața ei desfrînată sau despre averea ei uriașă). *Cea mai mică dintre fetele ei era de măritat. Alegerea nu putea decît să-i placă lui Napoleon. Nici nu-l văduvea de o partidă pentru generalii lui, care ar fi fost refuzați, și-i satisfăcea și ambiția pe care o avea de a atrage în Franța străini din familii nobile. M-am decis, așadar, s-o cer pentru nepotul meu pe prințesa Dorothea și, pentru ca împăratul Napoleon, din calcul sau din vreun capriciu, să nu poată reveni asupra unei aprobări deja date, l-am rugat pe împăratul Alexandru, prieten personal al ducesei de Curlanda, să-i ceară el însuși acesteia mîna fiicei sale pentru nepotul meu" (Memorii).*

Lasă să se înțeleagă că vorbise despre proiectul lui în primul rînd cu Napoleon, cînd în realitate nu i l-a dezvăluit decît atunci cînd afacerea fusese deja încheiată cu țarul.

Cine era Dorothea de Curlanda ?[1] Ea va juca în viitor un rol atît de important, încît sfîrșitul vieții lui Talleyrand va fi total impregnant de personalitatea acestei stranii nepoate. Trebuie deci s-o cunoaștem înainte de căsătorie ca s-o putem înțelege mai bine după aceea. Era fiica ducelui Petru al II-lea al Curlandei. Mama ei, a treia soție a ducelui, era născută contesă de Médenc. Ducele a murit în 1800. Se numea Biron, la fel cu tatăl lui, iar tatăl acesta, care era fiul unui grăjdar al vechilor duci ai Curlandei, fusese favoritul

[1] Cu privire la căsătoria lui Edmond și la personalitatea Dorotheii a se vedea remarcabila lucrare Françoise de Bernardy. *Le dernier amour de Talleyrand : la duchesse de Dino* (Hachette).

ţarinei Ana Ivanovna[1]. Era un bărbat de o mare frumuseţe şi ţarina l-a făcut duce al Curlandei. Cu toate acestea, la moartea protectoarei lui a fost exilat în Siberia, de unde l-a rechemat apoi Ecaterina a II. Ea i-a înapoiat ducatul, iar el s-a retras acolo şi a domnit la Mitava, capitala sa. Bironii aceştia se remarcau prin frumuseţea, prin violenţa, prin capriciile şi prin cruzimea lor. Dezmăţul şi vulgaritatea îi caracterizau. Dimpotrivă, mama Dorotheii, care se trăgea dintr-o familie ce aparţinea vechii nobilimi, avea o educaţie aleasă. Fără să fie de o frumuseţe fără cusur (i se reproşa nasul puţin cam lung), avea în schimb graţie şi era şi deşteaptă. Cultiva artele şi pe artişti şi făcuse din Mitava, în acea îndepărtată Europă de răsărit, un fel de oază de rafinament şi de eleganţă. Şi, în fine, o originalitate nemaipomenită pe acele meleaguri, îl admira pe Napoleon şi iubea Franţa. Asta îi atrăsese o reputaţie îngrozitoare, care i se trecea însă cu vederea datorită faptului că dispunea de una din averile cele mai mari din Europa. Ea poseda ducatul de Curlanda, principatul Sagan, imensele domenii ale prinţului Piccolomini în Boemia şi un palat la Berlin, pe Unter den Linden. Detesta palatul de la Sagan, care era un fel de cazarmă sinistră şi al cărui mobilier data de pe vremea lui Wallenstein. Prefera Lobikau, care era mai puţin mare, dar mai vesel. Acolo trăia împreună cu amantul ei Batowski, care i-a vorbit lui Talleyrand despre ea la Varşovia, după Iena. Batowski acesta îşi avusese şi el perioada lui de succes ; cu timpul însă, din cauza vitregiilor patriei lui, a situaţiei lui de amant întreţinut şi, fără îndoială, şi datorită unor predispoziţii bolnăvicioase ale firii lui, se acrise. Îl apucase romantismul. Îi plăceau pădurile întunecoase, unde, ascultînd de unul din nenumăratele sale capricii, ducesa i-a construit, cu mare cheltuială, o locuinţă luxoasă ; îi plăceau nopţile, luna, ceţurile, coşmarurile, cimitirele. A devenit shakespearian, într-un cuvînt, de nefrecventat. Dar înainte de a ajunge aşa i-a făcut ducesei de Curlanda o fată : tocmai pe Dorothea noastră. Lumea nu se jena să-i spună domnişoara Batowski.

Ducesa nu s-a ocupat niciodată prea mult de fetele ei. Iar de ultima, nici cît de celelalte. Dorothea, încă din copilărie, a fost o fire tristă, dură şi închisă. N-o iubea pe mama ei, care i se părea insuportabil de uşuratică. (Ducesa era, într-adevăr, uşuratică, dar, orice ar fi gîndit despre ea fiica ei, era foarte suportabilă.) Dorothea l-a avut drept preceptor pe un om inteligent şi instruit, care i-a format gustul pentru lecturile serioase. Era un italian, un fost abate, pe nume Piattoli, mare partizan al politicii de culise şi al prinţului Adam Csartoryski, împreună cu care descurca şi încurca iţele inextricabile ale politicii poloneze. Piattoli, tot lăudîndu-i-l pe Csartoryski pupilei lui, a făcut-o să se îndrăgostească, la paisprezece ani, de prinţul acela, care avea pe atunci patruzeci, pe care ea nu-l văzuse niciodată, dar ale cărui tîmple cărunte şi ai cărui ochi melancolici o vrăjiseră datorită istorisirilor preceptorului său. Dorothea se jurase să nu se mărite decît cu Csartoryski şi era tenace.

Cele trei surori mai mari ale ei erau căsătorite. Una cu un prinţ de Rohan, alta cu un Hohenzollern şi cea de-a treia cu un duce napolitan, ducele de Acerenza. Toate trei erau frumoase, bogate, amatoare de desfrîu şi ostile lui Napoleon şi Franţei.

Dorothea împărtăşea şi ea această ostilitate, fie şi numai pentru a i se împotrivi mamei ei. Iată cum se zugrăveşte ea în epoca aceea. Putem să-i

[1] L. J. Arrigon, *Une amie de Talleyrand : la duchesse de Courlande* (Flammarion).

acordăm credit, este dură, dar sinceră. Dealtfel, și alte mărturii concordă cu ale ei. *„Mică, foarte galbenă, excesiv de slabă și de la naștere într-una bolnavă, aveam niște ochi întunecați și atît de mari, încît erau în disproporție cu fața mea mică cît pumnul. Aș fi fost cu siguranță foarte urîtă dacă n-aș fi avut ceea ce se numește foarte multă personalitate".*

De unde provenea părul acela negru ca cărbunele ? Și tenul acela de țigancă și slăbiciunea ei ? Asta frapa pe toată lumea. Dar ea nu spune — și nu din modestie, ci dintr-o rezervă plină de mîndrie — că avea cei mai frumoși ochi din lume. Ochii ei nu erau negri, ci de un violet închis și, datorită focului interior care mocnea în trupușorul acela uscățiv, luau niște nuanțe și niște expresii de-o intensitate fascinantă. Știa să-și ia aerul cel mai dur și cel mai disprețuitor cu putință. Domnișoara Batowski nu era deloc o ființă ștearsă.

Mama și fiica nu locuiau împreună. Dorothea își avea averea ei și modul ei personal de viață. Locuia la Tannenfeld, în pavilionul acela pe care Batowski pusese să i se clădească în mijlocul codrilor. Firea sălbatică a Dorotheii se complăcea acolo. Numeroși pretendenți la mîna și la averea ei o curtau pe mama ei, la Lobikau. Se numărau printre aceștia prinții de Hohenlohe, de Solms, de Reuss și de Mecklenburg. Dorothea îi primea cu răceală și nu descuraja pe nimeni, în speranța că rîvna lor avea să-l facă gelos pe indiferentul Csartoryski.

Între timp, Talleyrand, informat de acest asediu în toată regula, manevra s-o fure el de sub nasul tuturor prinților. La nici o lună după Erfurt, ducesa de Curlanda a primit o scrisoare din partea țarului prin care acesta îi cerea să ia masa împreună la 16 octombrie 1808. În seara respectivă, pe la orele 5, Lobikau a găzduit patru personaje : Alexandru I, prințul Trubețkoi, Caulaincourt și Edmond. Ducesa era însoțită de cele două fete mai mari ale ei : prințesa de Hohenlohe și ducesa de Acerenza. Izbutise s-o scoată și pe Dorothea din pădurea ei : tînăra era și ea prezentă. Ceilalți pretendenți, fără să bănuiască nimic, i-au făcut curte țarului. S-a observat repede că Alexandru, care, de obicei, cheltuia cu destulă generozitate faimosul lui farmec slav, îl păstra de data asta numai pentru Dorothea. A făcut cîteva glume pe seama numeroșilor ei pretendenți. Fără să reflecteze, a întrebat-o dacă nu remarcase marea asemănare dintre prințul Csartoryski și locotenentul de Périgord, care se afla așezat la celălalt capăt al mesei.

— *De cine vorbește Maiestatea-Voastră ?* — a răspuns ea.

— *De tînărul care șade acolo, care este nepotul prințului de Benevento și care-l întovărășește pe ducele de Vicenza (Caulaincourt) la Petrograd.*

— *Vă rog să mă iertați, Sire, nu l-am remarcat pe aghiotantul ducelui de Vicenza și sînt atît de mioapă, încît mi-e imposibil să-i disting de aici trăsăturile.*

E adevărat că era mioapă și la fel de adevărat că a lăsat, în felul ăsta, cu abilitate să se înțeleagă că locotenentul nu-i atrăsese cîtuși de puțin atenția și că n-avea poftă să-i examineze trăsăturile, nici de departe, nici de aproape.

Caulaincourt a făcut elogiul locotenentului, Dorothea nici nu asculta. Dineul era lipsit de căldură. Cînd s-au sculat de la masă, țarul i-a cerut ducesei să stea de vorbă un moment între patru ochi. Era neliniștită și doar îi recomandase Dorotheii să fie drăguță sau cel puțin politicoasă cu ducele de Vicenza... *„Știi că țarul îl tratează ca pe un prieten. N-am reușit să le conving*

pe surorile tale să facă conversație cu el. Îți dau deci ție sarcina să te ocupi de domnul de Caulaincourt fiindcă nu vreau să plece nemulțumit".

Dorothea a făcut însă după capul ei ; în schimb, Caulaincourt a fost acela care s-a ocupat foarte mult de ea, mult mai mult decît ar fi dorit ea. Se ocupa chiar și de viitorul ei mai mult decît și-ar fi putut ea imagina. În *Memoriile* lui, el notează : *„Am pornit împreună cu împăratul Alexandru spre Weimar și spre Lobikau ca s-o vizităm pe ducesa de Curlanda. Cu ocazia acestei vizite am pus la cale căsătoria fiicei ei cu domnul Edmond de Périgord".*

Trebuia ca mama să fie informată în amănunt cu privire la hotărîrile luate la Erfurt și, totodată, să i se obțină consimțămîntul. De asta se ocupa țarul în încăperea alăturată.

A reușit fără nici o greutate : Csartoryski nu-i plăcea ducesei, iar mariajul cu un Périgord o făcea să-și împlinească visul : acela de a locui la Paris. În plus, ea acorda multă prețuire alianței cu prea nobila familie de Périgord și cu nepotul prințului de Benevento, care era al treilea personaj din imperiu.

Mai rămînea de obținut consimțămîntul Dorotheii. Ducesa nu i-a ascuns țarului că lucrul acesta era peste puterile sale : fiica ei era antifranceză, îl iubea pe Csartoryski, nu o asculta pe mama ei, era încăpățînată... Țarul i-a tăiat-o însă scurt. I-a spus că Csartoryski nu ținea cîtuși de puțin să se căsătorească cu Dorothea. Cît despre sentimentele antifranceze, nu trebuia să țină seama de ele. La cincisprezece ani, simpatiile politice erau fără valoare. Ducesa trebuia să-și convingă fiica să-l accepte pe locotenentul de Périgord ; în ceea ce-l privea pe el, își dăduse cuvîntul prințului de Benevento. Așa că n-avea să accepte nici un fel de scuză. Era un ordin formal. Ducesa, care era supusa țarului și ale cărei bunuri depindeau de el, a înțeles perfect și a făcut o reverență.

Au reapărut apoi în salon. Țarul a mai făcut puțin uz de șarmul lui și, aproape imediat după aceea, a plecat, urmat de escortă.

Trebuia deci informată Dorothea. A doua zi, cînd mama ei a întrebat-o cum i se păruse locotenentul, ea i-a răspuns că nici măcar nu se uitase la el. Și a plecat apoi imediat la Berlin, unde a rămas trei luni, pînă în ianuarie 1809, visînd mereu la Csartoryski.

Caulaincourt a scris un raport asupra întrevederilor avute la Lobikau, pe care i l-a adus chiar Edmond unchiului său la Paris. Talleyrand a fost mulțumit de el. Atitudinea logodnicei nici măcar nu i-a reținut atenția. *„A sosit Edmond, dragul meu Caulaincourt. O să-l rog pe împărat să ți-l trimită. Ai fost foarte bun atît cu unchiul, cît și cu nepotul : mi-a spus cît zel ai depus în chestiunea aceasta"* (26 octombrie 1808).

Talleyrand și-a aranjat tranzacția fără zgomot, dar nu și fără iuțeală. Peste trei zile a obținut aprobarea lui Napoleon pentru căsătoria lui Edmond, și asta tocmai în momentul în care împăratul pleca să reglementeze — sau cel puțin așa credea el — povestea din Spania. Cel mai puțin grăbit era Edmond, care n-avea nici un chef să se întoarcă la Petrograd și nici s-o revadă, în trecere, pe „logodnica lui". Talleyrand l-a luat puțin la rost și a obținut de la șeful lui, Berthier, un concediu de trei luni ca să se poată duce la Lobikau. Era, cum îi scria Talleyrand lui Caulaincourt, *„mai mult decît e necesar ca să înceapă și să ducă la bun sfîrșit acțiunea atît de interesantă pentru el, pe care am început-o sub auspiciile dumitale"*. Și fiindcă n-avea nici un fel de încredere nici în inteligența și nici în abilitatea nepotului său, l-a rugat

pe Batowski să-l însoțească. „*Este* — spunea el — *un om de acțiune, care cunoaște foarte bine obiceiurile ducesei de Curlanda*". Nici nu putea fi mai bine definit. Și adăuga : „*După opt zile petrecute împreună cu ea, el o să-mi scrie întocmai ce trebuie și ce putem să facem. Edmond, după trecerea celor opt zile, o să vină și o să se pună la dispoziția dumitale la Petersburg, unde va rămîne pînă-n momentul în care vom avea o părere precisă*".

Dacă totul avea să meargă bine, Talleyrand avea să-l pună la treabă și pe Archambaud. „*Archambaud se va duce la Lobikau, unde va încheia, împreună cu omul lui de afaceri, acordurile. Tot atunci va sosi și Edmond, în același timp cu tatăl lui, și lucrurile se vor aranja foarte repede...*"

La 15 noiembrie 1808, Edmond a plecat împreună cu Batowski. La sosire i-a înmînat ducesei de Curlanda o scrisoare foarte amabilă din partea unchiului său. Ea a fost impresionată cînd a citit-o. Edmond n-a văzut-o pe Dorothea, care se afla tot la Berlin. Și s-a dus la Petrograd. Batowski însă a rămas. A găsit din nou, dîndu-i ascultare lui Talleyrand, un moment de favoare pe lîngă ducesă și a petrecut iarna împreună cu ea. Aceasta din urmă, în răspunsul ei către Talleyrand, nu i-a ascuns faptul că Dorothea era îndărătnică. Îi repugna, spunea ea, să exercite vreo presiune asupra fiicei ei. Talleyrand și-a dat imediat seama că ea avea să fie de acord ca presiunea să vină din altă parte și de mai sus. I-a cerut, așadar, lui Caulaincourt să obțină o nouă intervenție din partea țarului, în fața căreia nici mama, nici fata nu vor putea să reziste. La 26 decembrie, el scria : „*I-am scris astăzi împăratului ca să-i mulțumesc pentru scrisoarea pe care mi-a făcut onoarea să mi-o trimită. Vreau ca Edmond să plece spre Lobikau și să fie acolo la 3 februarie. Călătoria aceasta e pe placul ducesei, care are multă lume la ea acasă în ziua respectivă.* (Convenienţele mondene nu sînt neglijate de Talleyrand, ele facilitează atît de interesantul lui demers.) *O să rămînă acolo atîta timp cît vor considera că e necesar Batowski și cu el și de acolo se va întoarce la Paris. Dacă ar fi purtătorul unei scrisori din partea împăratului Alexandru pentru ducesă și dacă în scrisoarea lui țarul ar avea bunătatea să pună un cuvînt bun pentru el, cred că ar fi un lucru foarte util. Ducesa mi se pare cît se poate de interesată să intre și ea în combinația noastră. Îi trimit lui Edmond o scrisoare către ducesă ca răspuns la cea pe care am primit-o*".

Și în felul acesta a obținut o nouă intervenție din partea țarului. Dorothea a plecat de la Berlin pentru a fi prezentă la ziua de naștere a mamei sale și în drum i-a făcut o vizită lui Piattoli, pe care l-a găsit în agonie. Spera să găsească la el îmbărbătare și veşti bune despre frumosul prinț la care visa. Îl dăscăliseră însă bine pe muribund : el i-a spus că nu mai știa nimic de Csartoryski și că trebuia să uite himera aceea. Dorothea nu era însă hotărîtă să-i dea ascultare. Mama ei a primit-o cu o tandrețe neobișnuită : „*Mama m-a întîmpinat cu o bucurie și cu o drăgălășenie pe care nu i le-am cunoscut niciodată*". Faptul acesta a pus-o pe gînduri și prezența lui Batowski, reintrat în grații, i s-a părut de rău augur. I-au acordat patru zile de răgaz și în seara celei de-a patra zile a răsunat cornul care anunța sosirea vizitatorilor : Edmond de Périgord își făcea intrarea în scenă, potrivit scenariului alcătuit de unchiul lui. Dorothea a înțeles, s-a refugiat în camera ei și a plîns la pieptul bunei sale guvernante, domnișoara Hoffmann. Știa că mama ei ținea la căsătoria ei cu locotenentul de Périgord, fiindcă francezii erau oamenii care o amuzau cel mai mult pe lume. Dorothea și-a șters lacrimile și a reapărut în salon, unde

domnea veselia. Pînă și morocănosul de Batowski radia. Mama ei părea întinerită, o oarecare tulburare o făcea și mai atrăgătoare ; ținea în mîini niște scrisori de care nu s-a despărțit întreaga seară. I l-a prezentat pe Edmond Dorotheii. Acum, știind despre ce era vorba, tînăra l-a examinat cu atenție pe pretendentul privilegiat. Ca și tatăl lui, Archambaud, ca și fratele său Louis, Edmond era frumos. Destul de înalt, bine făcut, robust, avea o eleganță naturală și un aer de noblețe. O față cu trăsături regulate, destul de alungită, un nas fin și drept, niște ochi căprui, o privire mai curînd călduță decît fierbinte și mai curînd ștearsă decît pătrunzătoare, un zîmbet plăcut și cam copilăresc făceau din cavalerul acesta un tînăr agreabil, la care însă nu străluceau în mod deosebit nici forța caracterului, nici cea a inteligenței. N-a fermecat-o pe Dorothea. Nici nu i-a displăcut însă.

A doua zi, Dorothea s-a înfățișat înaintea mamei ei, care nu se sculase încă. Scrisorile pe care le avusese în mînă în ajun se aflau pe pat. Ducesa o puse pe fata ei să le citească. Una, din 10 ianuarie 1809, era cea pe care o scrisese țarul la cererea lui Talleyrand. Nu ascundea ce aștepta el din partea ducesei și mai cu seamă din partea fiicei sale : *„Domnul de Périgord... este un tînăr încîntător, plin de excelente calități și bine făcut, în așa fel încît să poată asigura fericirea unei femei. Doresc foarte mult ca atît Alteța-Voastră, cît și tînăra prințesă să-l apreciați la fel și ca această unire atît de mult dorită să se realizeze"*.

Dorothea nu avea decît cincisprezece ani, dar a înțeles ce însemnau cuvintele *„Doresc foarte mult"* scrise de pana unui țar. Și pentru cazul în care ea nu le-ar fi înțeles întocmai, mama ei i-a spus : *„Știi că în Rusia favorurile unui suveran sînt întotdeauna precare, că totul depinde de fantezia lui și că pentru mine e de cea mai mare importanță să-i cultiv bunăvoința ; i-am promis că o să fac tot posibilul ca să te determin la căsătoria pe care o dorește el ; te rog deci să nu refuzi fără să fi cîntărit bine avantajele care pot să rezulte pentru întreaga ta familie de pe urma acestei alianțe"*.

După ukazul țarului, i-a dat să citească și madrigalurile domnului de Talleyrand. Nu erau nici ele mai liniștitoare pentru Dorothea. Sentimentele invocate de fostul episcop de Autun pentru a grăbi căsătoria aceea ar putea să surprindă : îl vedem înduioșîndu-se în fața urărilor calde pe care le făcea doamna mama lui pentru încheierea fericită a unei asemenea căsătorii. Ce curioasă evocare ! Străvechea contesă de Périgord răsărind deodată, cu cîteva săptămîni înaintea morții ei, în toată această afacere ! O declarase moartă cu ocazia propriei lui căsătorii și-acum o învie din nou pentru cea a nepotului ei. Asta fiindcă prințesa Dorothea de Curlanda nu era doamna Grand și Edmond de Périgord nu era episcop. E foarte adevărat că Talleyrand îi făcuse bătrînei lui mame o vizită ca să-i supună acest proiect de căsătorie și să-i ceară părerea [1]. Ea a fost de acord și el s-a bucurat. Există cel puțin o urmă a acestor relații respectuoase dintre fiu și mamă : scrisoarea lui Talleyrand din 14 noiembrie 1808, în care o informează pe ducesa de Curlanda despre demersul făcut pe lîngă mama lui.

Din acest foarte ales sentiment, Talleyrand și-a făcut foarte curînd o armă dibace. Bunica ce-și dădea binecuvîntarea a fost folosită ca s-o înduioșeze pe Dorothea. Ea rezistase la ordinele categorice ale țarului, dar s-a

[1] Michel Missoffe. *Le coeur secret de Talleyrand*, Librairie Académique Perrin, 1936.

simțit mișcată de dorința bătrînei doamne. Cu toate acestea, n-a cedat imediat. Mama ei i-a făcut reproșuri pentru că se încăpățîna și i-a cerut să reflecteze încă trei zile, implorînd-o să se arate cel puțin politicoasă față de locotenent și chiar față de Batowski, care avea să-i vorbească despre ilustra familie Périgord și despre meritele prințului de Benevento.

În zadar a conjurat-o Dorothea pe domnișoara Hoffmann s-o susțină, n-a putut să obțină de la guvernanta ei decît sfatul cel mai amar : acela de a ceda. Batowski, la rîndul lui, îi făcea Dorotheii elogiul prințului de Benevento, prințul acela care era ca o culme sublimă a unei familii care era ea însăși sublimă încă de pe vremea potopului. Parcă ar fi trebuit să-l ia pe ei în căsătorie. Exista, cu toate acestea, un punct delicat : căsătoria fostului episcop cu o oarecare doamnă Grand, a cărei existență trebuia, de bună seamă, menționată. Batowski a ieșit din încurcătură prezentînd-o pe prințesa de Benevento ca pe *„o persoană insignifiantă și așa de șterșă, încît nu putea fi considerată drept un inconvenient"*. Și așa a fost spulberată unica umbră pe care răuvoitorii ar fi putut s-o arunce asupra căsătoriei aceleia strălucite.

Cu toate astea, Dorothea nu-și dădea consimțămîntul. Mama ei era foarte agitată. Batowski a avut atunci o idee : fiindcă singurul argument care o făcea să reziste pe Dorothea era fidelitatea ei absurdă față de Csartoryski, trebuia să i se dea o dovadă că speranțele ei erau deșarte. El a alergat la căpătîiul lui Piattoli și i-a smuls muribundului o scrisoare mincinoasă destinată pupilei lui : îi aducea la cunoștință că prințul Csartoryski se căsătorise tocmai atunci la Varșovia cu domnișoara Matuschewitz, primind binecuvîntarea bătrînei prințese și a întregului oraș. Dorothea, foarte tulburată, a pus să se înhame imediat caii la trăsură și a alergat și ea la căpătîiul bătrînului ei preceptor. El i-a recitat cu voce stinsă lecția pe care i-o debitase Batowski : greșise cînd se luase după himerele acelea, de-acum înainte trebuia să nu dea ascultare decît înțeleptelor sfaturi ale mamei ei.

Culmea desperării, cînd s-a întors la Lobikau, a găsit-o sosind ca din întîmplare, de la Varșovia, pe contesa Oguinska, care aducea marea veste, căsătoria prințului Csartoryski. Dorothea a ieșit brusc afară. A izbucnit în hohote de plîns — de furie și de umilință — și i-a declarat mamei ei că e gata să se mărite cu Edmond de Périgord. Mama ei, încîntată, i-a încurajat furia împotriva lui Csartoryski, a felicitat-o pentru atît de fericita ei alegere și a dat fuga să-l vestească pe pretendent : *„Îmi venea s-o opresc..."*, mărturisește Dorothea în *Memoriile* ei.

În timpul zilelor acelora de mare febră, Edmond, total placid, lăsa lucrurile să decurgă în voia lor. Cu toată spaima ei, logodnica îl observa destul de bine : *„Era* — spunea ea — *imposibil să-i prevezi caracterul și inteligența, fiindcă nimeni n-a făcut vreodată atîta uz... de tăcere"*.

Cum ar fi putut ea să-i ghicească meritele ? Nu le avea decît pe acelea care apăreau de la prima vedere : un chip frumos, o înfățișare elegantă. Și să nu-l uităm și pe unchiul lui, în permanență prezent.

Ducesa i-a lăsat pe cei doi logodnici față-n față. Pentru ea, tranzacția fusese încheiată. Au rămas tăcuți și jenați, la fel de străini și unul și celălalt de aventura la care fuseseră împinși.

Dorothea a luat-o înainte și a pronunțat cu autoritate următorul mic discurs : *„Sper, domnule, să fiți fericit în căsătoria pe care ne-au aranjat-o. Trebuie să vă spun însă eu însămi ceea ce știți și dumneavoastră fără-ndoială,*

că cedez în fața dorinței mamei mele, fără aversiune în realitate, dar cu cea mai perfectă indiferență față de dumneavoastră. Poate c-o să fiu fericită, vreau să sper, dar o să găsiți normal, cred, să regret faptul că-mi părăsesc patria și prietenii mei foarte apropiați și n-o să-mi luați în nume de rău tristețea pe care o să aveți ocazia, cel puțin în prima perioadă, s-o remarcați la mine".

Din partea unei fete tinere de cincisprezece ani și în starea de tulburare și de supărare în care se afla, e greu să ne închipuim o asemenea mărturisire. Trebuie să credem însă ; o citâm chiar pe Dorothea.

Edmond a urmat-o și el pe drumul acesta atît de frumos. N-am putea să-i negăm francheța și spontaneitatea : *„Doamne* — i-a spus el —, *dar asta mi se pare foarte natural. Dealtfel, nici eu nu mă însor decît pentru că așa vrea unchiul meu, fiindcă la vîrsta mea e preferabil să duci viață de holtei..."*

În concluzie, erau de acord cel puțin asupra unui singur punct, anume că nu aveau nici unul, nici celălalt nici o poftă să se ia. Nu le mai rămînea, după această constatare, decît să se căsătorească și să petreacă împreună cît mai puțin timp posibil.

Edmond a pornit înapoi spre Paris chiar a doua zi, la 24 februarie 1809.

S-ar putea crede că l-am neglijat pe domnul de Talleyrand în timpul acestei călătorii în Germania ; ar însemna să nu-i cunoaștem omniprezența. În realitate, toate personajele pe care le-am văzut agitîndu-se la Lobikau sau în jurul lui nu sînt, de la țar și pînă la Batowski, decît piesele unui joc de șah pe care le manevrează prințul de Benevento. Edmond nu este nici *tură*, nici *rege*, nici *cal*, nici *nebun*. El nu e decît un pion : cea mai neînsemnată dintre piese. N-are decît un rol : este un Talleyrand-Périgord. Nu i se cere decît o calitate : supunerea. Inteligența, voința, puterea sînt ale prințului de Benevento.

De îndată ce a fost informat, el i-a scris ducesei : *„Sper ca prințesa Dorothea să primească cu oarecare plăcere dovezile de afecțiune pe care doresc să i le dau, precum și atențiile susținute cu care atît eu, cît și familia mea o să ne străduim să o înconjurăm"* (7 martie 1809).

I-a anunțat vestea țarului într-un stil curtenitor și mai subtil decît lăsa să se bănuiască simplitatea lui înflorită... *„Totul a reușit, Sire, cum era și de presupus atunci cînd și-au dat concursul două puteri atît de mari cum e puterea dumneavoastră și cea a iubirii"*.

Într-adevăr, totul a reușit : țarul a mijlocit ca să intre în patrimoniul familiei de Périgord o avere colosală, dar despre asta nu se vorbește, nu se vorbește decît despre un suveran plin de bunăvoință aliat cu puterea iubirii. E lingușit, e tămîiat, e amețit. Și ne pregătește viitorul ; e vorba de momentul în care el va fi de folos pentru cu totul altceva decît pentru a aprinde făcliile căsătoriei. *„Simt cu fiecare zi ce trece o tot mai vie recunoștință pe care o aștern la picioarele Maiestății-Voastre. Îi voi fi devotat chiar trecînd peste ceea ce a făcut pentru mine. Voi fi devotat pentru că ea îmi inspiră sentimentele cele mai sincere, pentru că întrupează cea mai mare bunătate și toate celelalte calități care înnobilează cu atît mai mult primul tron al lumii. E liniștitor gîndul, Sire, că pe Maiestatea-Voastră se bizuie astăzi destinele universului și progresele civilizației"*.

Această evocare a întrevederilor avute la Erfurt îmbinată cu excesul de lingușiri necesita imediat o contrapondere prudentă. Scrisoarea putea fi

interceptată... sau putea fi făcută o copie după ea și trimisă „celuilalt"... celuilalt împărat, al cărui supus, pînă la proxima schimbare de regim, era Talleyrand. Atunci el face ordine și proclamă : *„Neclintitul meu atașament față de împăratul Napoleon, al cărui nemăsurat geniu îl admir, a cărui încredere pe care mi-a acordat-o atît de des și ale cărui binefaceri pe care le-a revărsat asupra mea mi-au legat pentru totdeauna inima..., etc."*. După asta își exprimă dorința să domnească pacea între „cei doi coloși", dar se ferește să pomenească de alianță. (Scrisoarea din 24 martie 1809, citată de Lacour-Gayet).

Politica a servit la încheierea acestei căsătorii ; căsătoria ne întoarce la politică. Nu-i spusese Talleyrand țarului că, dacă Dorothea se căsătorește cu nepotul lui, ducesa de Curlanda avea să fie un excelent agent de legătură între unchiul fiicei sale și „tătucul țar" ? Așadar, spioni gratuiți ! Țarul a socotit că respectiva căsătorie oferea multe resurse. Din acest moment, între Talleyrand și ducesă s-a stabilit o corespondență la început politicoasă, după aceea prietenească și, atunci cînd s-au cunoscut, deosebit de tandră.

Căsătoria lui Edmond cu Dorothea a avut loc la Frankfurt la 22 aprilie 1809. Printr-o fericită întîmplare, fără îndoială, ea a fost celebrată de către prințul-primat Theodor von Dalberg. Mereu Dalbergii în toate afacerile încununate de succes.

Tînăra contesă Edmond de Périgord și soțul ei au venit să locuiască la prințul de Benevento la Paris. Ducesa de Curlanda îi însoțea și ea. Era, evident, cea mai fericită. Ea nu venea ca să vegheze asupra fericirii tinerilor căsătoriți, venea să și-o clădească pe a sa și a reușit mai bine decît ei. Îi vom reîntîlni, pe toți sub ochiul prințului de Benevento, stăpînul destinelor lor.

Relații periculoase pentru prințul de Benevento

Cum ne-am putea închipui noi că preocupările unui personaj ca Talleyrand — chiar și lipsit de ministerul lui — ar fi putut să fie „insignifiante" ? În 1792, cînd pescuia la Londra cu undița, Pitt era atît de puțin convins de lipsa de însemnătate a acestei ocupații, încît a dispus ca amatorul de porcușori să fie expulzat. Dar cînd își lua ceaiul la prințesa von Thurn und Taxis la Erfurt ? În iarna anului 1809, dineurile lui, plimbările lui, whist-ul lui, pînă și privirea lui — totul era periculos pentru stăpînul lui renegat și absent. În același timp în care îi ura lui Napoleon glorie și succes în Spania, presăra prin saloanele Parisului cuvinte pline de venin la adresa războiului atroce purtat de el. *„Coroanele se cuceresc, nu se fură"*. Cîteodată era atît de îndrăzneț în ceea ce spunea, încît îi făcea să tremure pe prietenii lui. În salonul doamnei de Rémusat prevestea fără să se jeneze cîtuși de puțin sfîrșitul imperiului și prăbușirea. Era avantajat, știa cît de nepopulară era campania din Spania : *„...a te declara dușmanul popoarelor e o greșeală care nu poate fi reparată niciodată"*.

Îți trebuia curaj ca să bravezi poliția imperială. Era prezentă pretutindeni, și atunci cum se face că i-au scăpat „afirmațiile" lui Talleyrand ? Cine le acoperea ? Cine le îndulcea ca să i le prezinte împăratului ? Sau, dacă împăratul le cunoștea, cum de le tolera ? E de neînțeles.

Dar „afirmațiile" nu erau decît un lucru de suprafață, niște momeli ca să-i atragă pe aceia care gîndeau la fel cu el. Regimul trebuia minat și înlocuit. În fața proporțiilor unei asemenea întreprinderi, un om singur nu putea nimic, și mai cu seamă dacă era un Talleyrand, care trage sforile, dar nu acționează decît prin persoane interpuse. Trebuia un complot. Să comploteze ? Dar cu cine ? Nimic nu e mai periculos decît un aliat. Orice aliat e un trădător care așteaptă să-i vină momentul. Și el știa asta mai bine decît oricare altul.

Cum există, probabil, o providență a complotului și a intrigii, ea a făcut să vină la el un om, cel mai corupt, cel mai vîrît în treburile cele mai oribile, un om dotat cu un veritabil geniu al mașinațiilor, al capcanelor, al masacrelor „spontane", al dispariților inexplicabile, al sinuciderilor oportune, al bombelor infernale care nu-i omoară decît pe trecători, un om care știa totul despre toată lumea din Franța și chiar din Europa și care se numea Fouché, ministrul poliției. S-a întîmplat că Fouché era disponibil tocmai în momentul în care Talleyrand căuta — dac-am putea spune așa — un om.

Pînă atunci, totul îi despărțise. Se urau. Asta distra întregul Paris. Talleyrand spunea : *„Un ministru al poliției este un om care se amestecă în ceea ce-l privește și după aceea și-n ceea ce nu-l privește"*.

Cînd se afirma de față cu Talleyrand că ministrul poliției nutrea un dispreț total față de oameni, prințul de Benevento răspundea : *„aceasta fiindcă s-a studiat prea mult pe el însuși"*. Dar nu disprețul acesta îi ținea la distanță unul de altul, ci educația, gusturile, originea și pînă și epiderma lor. Tot ceea ce-l reprezenta pe Talleyrand, mare senior, opulent, amabil, desfrînat, dezinvolt, afișîndu-și nestingherit atît viciile, cît și datoriile, îi era odios mizerabilului preoțel, nevolnic, trist, urît, plin de pistrui, cu părul roșcovan și ingrat, cu ochii împăienjeniți, respingător și înspăimîntător în același timp. Fouché trăia ca un mic negustor, cu ciorbă și cu carne fiartă, între o nevastă mizerabilă și o fiică sfrijită, pe care o răsfăța și o ascundea ca pe un viciu. Omul acesta, acoperit de sîngele miilor de nevinovați pe care-i masacrase la Lyon și aiurea, era un soț și un tată model. Nu risipea ceea ce fura, așa că trecea drept un om cinstit. Aduna pe ascuns. Lăsînd la o parte crimele lui, era ireproșabil. Lui Talleyrand îi făcea greață.

Aceste repulsii de neînlăturat persistă la el pînă-n ziua în care ambiția pare să le învingă, pentru că venise timpul să dea „o lovitură mare". Și așa s-a și întîmplat.

Cum s-ar fi putut apropia ei însă dacă Blanc d'Hauterive nu i-ar fi adus într-o zi față-n față și nu i-ar fi împăcat ? Îl cunoaștem pe d'Hauterive, mîna dreaptă a lui Talleyrand de la minsterul din strada Bac. Fost oratorian, ca și Fouché, păstrase relații bune cu el și nu înțelegea cum de erau dușmani cei doi. El cunoștea părerile lui Talleyrand cu privire la politica lui Napoleon ; cînd Fouché i le-a împărtășit pe ale lui, care erau la fel, d'Hauterive n-a avut liniște pînă cînd nu i-a convins și pe unul și pe celălalt că erau făcuți ca să se unească.

Prima lor întrevedere a avut loc — cine-ar fi crezut ? — în casa prințesei de Vaudémont, născută Montmorency. Se spunea că aceasta avea *„un spirit de Ligă și un temperament de Frondă"*. Salonul ei aduna tot ce se prezenta, oricare ar fi fost originile și opiniile. Nu domina în el nici o personalitate, a ei era îndeajuns. *„Considera că micii ei cățeluși aveau și ei dreptul să-i muște pe*

miniștri și pe ambasadori". Îi iubea pe prietenii ei, le oferea cadrul cel mai plăcut și totală libertate. Aimée de Coigny scria : „*Casa ei poate fi considerată drept lăcașul cel mai plăcut al prieteniei și locul cel mai periculos pentru guvernele șubrede* (ce avertisment !). *Poți complota acolo în toată siguranța și viața e așa de plăcută și așa de năroadă, încît spionii adorm acolo*". Într-adevăr, Talleyrand știa să-și aleagă bine cuiburile în care se clocea căderea imperiului. Întîlnirea dintre Talleyrand și regicid s-a desfășurat în bune condițiuni : și-au dat mîna. Talleyrand a făcut uz de curtoazie. Ori de cîte ori Fouché spunea cîte un loc comun, episcopul își lua niște aere de uimire și murmura foarte serios : „*Fii atent, Fouché, asta ține de cea mai înaltă diplomație*". Dar astea nu erau decît fleacuri pentru că ei se pregăteau să joace o partidă periculoasă : ori aveau să-l răstoarne pe Napoleon, ori aveau să-și piardă capetele.

La una din seratele acelea se afla și Doamna Mamă : a fost surprinsă că-l întîlnea acolo pe Fouché. Și a fost și mai surprinsă cînd l-a văzut stînd de vorbă cu Talleyrand. S-a strecurat lîngă ei, a ciulit urechea și a prins din zbor cîteva cuvinte care i-au dat să înțeleagă că nu se făcea prea mare caz de *Nabùlio al ei*. N-a auzit totul, din păcate ; ar fi putut să audă, în ziua aceea sau în alta, o serie de reflexii de genul ăsta : „*Pentru mine a fost întotdeauna de mirare* — spunea Fouché cu un aer sumbru și concentrat — *cum de nu se găsește un Jacques Clément ca să ne scape de corsicanul ăsta, așa cum a scăpat și călugărul acela Franța de Henric al III-lea*". Și pe Talleyrand, mucalit, care răspundea oftînd : „*Ce să-i faci ? A dispărut religia*". Doamna Letiția a fost, totuși, atît de intrigată, încît i-a scris împăratului în Spania.

Și nu era singura care surprinsese complotul. Metternich știa despre el mult mai multe decît ea și scria la Viena : „*Doi sînt oamenii care dețin în Franța primul loc în ochii opiniei publice și se bucură de cea mai mare influență în momentul de față : domnii de Talleyrand și Fouché. Odinioară opuși ca vederi și ca interese, ei s-au apropiat datorită unor împrejurări independente de voința lor*". Nu-i scăpase faptul — fiincă Talleyrand nu-i ascundea nimic — că scopul acestei uniri îl constituia răsturnarea lui Napoleon. Modul în care zugrăvește poporul francez este impresionant : „....*o națiune sleită de un lung șir de eforturi, îngrozită de proporțiile colosale ale drumului pe care vrea s-o facă să-l mai parcurgă stăpînul actual al destinelor ei...*" Un popor care nu mai este dispus „*să susțină cu prețul sîngelui și al bunăstării sale niște proiecte care nu mai sînt decît proiectele personale ale acestui stăpîn*".

Parcă l-am auzi pe Talleyrand. Drama împăratului și a națiunii este perfect expusă în următoarele două rînduri scrise de Metternich : „*Franța nu mai poartă război de la pacea de la Lunéville încoace. Napoleon este acela care poartă războiul cu resurse franceze*".

Acesta este motivul pentru care Talleyrand a luat partea Franței.

Același Metternich ni-i înfățișează pe cei doi complotiști „*absolut hotărîți să folosească ocazia dacă această ocazie s-ar ivi, neavînd suficient curaj s-o provoace*" [1]. Trebuie să citim printre rînduri : „*ocazia*" ar fi fost asasinarea lui Napoleon, pomenită deja de Fouché cînd s-a referit la Jacques Clément. Metternich adaugă că cei doi complici sînt gata să preia cîrma corabiei al cărei căpitan a pierdut măsura. Aceasta trebuie tradus așa : Talleyrand și Fouché se gîndesc la un guvern de schimb. Cine va face parte din el ? Bineînțeles,

[1] *Memoriile* lui Metternich.

în primul rînd ei doi. Şi apoi ? E nevoie de un om sau, mai bine zis, de un simbol. Un Bourbon ? Nici vorbă. Complicii noştri ar putea fi trimişi la spînzurătoare. Fraţii lui Napoleon ? Nişte nulităţi. S-au oprit atunci la Murat. Era cumnatul lui Napoleon, şi asta avea să-i ralieze întotdeauna pe bonapartişti. Era înalt, curajos, strălucitor şi pe deasupra nu prea subtil, în concluzie perfect. I-au trimis o scrisoare la Neapole, unde avea în subordine aproape tot atîţia soldaţi, care menţineau ordinea, cîţi supuşi, gata să-l detroneze. Cu o îndrăzneală uimitoare, îi cereau să se pregătească să fie la Paris imediat — sau aproape imediat — ce îi va sosi vestea morţii lui Napoleon. Se bizuiau suficient pe pumnalele curbe ale patrioţilor spanioli...

La 20 decembrie 1808, Talleyrand şi complicele lui au făcut înaintea tuturor celor care aveau vreo greutate la Paris o demonstraţie de publicitate politică care este o capodoperă a genului. Prinţul de Benevento a invitat în seara aceea la o uriaşă recepţie faubourgul Saint-Germain, întregul corp diplomatic, demnitarii, corpurile de stat, oamenii din finanţe, precum şi un oarecare număr de aventurieri de clasă internaţională. Numai el era în stare să realizeze o asemenea adunare. În faţa publicului acestuia, cei doi complici au prezentat un număr mut care a stîrnit vîlvă de la Petersburg pînă la Valladolid, unde Napoleon a simţit că-l trec toate năduşelile. Saloanele erau înţesate de lume ; deodată, cu întîrziere voită, a fost anunţat un om al cărui nume a răsunat, sub lambriurile acelea, ca un semnal de alarmă ; şi l-au văzut pe Fouché păşind peste pragul pe care se credea că nu-l va trece niciodată. A înaintat cîţiva paşi, zîmbind cum nu-l văzuse nimenea zîmbind vreodată ; a intrat în casa duşmanului său ca şi cum ar fi intrat în casa unui prieten, s-a oprit apoi puţin, ca şi cum le-ar fi spus tuturor oamenilor acelora stupefiaţi : *„Da, sînt chiar eu, să nu credeţi că visaţi"*, lăsîndu-i prinţului celui şchiop răgazul să ajungă pînă la el, să-l ia de braţ, să se sprijine de el cu încredere. Au făcut apoi un tur prin saloane, fără să scoată un cuvînt, şontîc-şontîc, radiind amîndoi de fericire.

Turul acela de pistă făcea cît o proclamaţie. Toată lumea a înţeles instantaneu şi cîrdăşia dintre ei, şi scopul ei. Timp de o clipă, tronul lui Napoleon s-a clătinat. După ce au produs efectul dorit, s-au instalat într-un colţ şi au început să comploteze fără nici o jenă, în faţa a 300 de persoane, din care majoritatea şi începuse să pregătească rapoartele şi mesajele care, chiar în zori, aveau să se răspîndească în diverse provincii şi capitale, în diverse castele şi episcopate vestea aceea extraordinară.

Europa a aflat atunci că Napoleon era în pericol nu numai în Spania, ci şi la Paris. Acel „braţ-la-braţ" mai însemna ceva : „Dacă se află printre voi simpatizanţi, vor şti unde trebuie să se adreseze". Capodopera constă în faptul că nu se scosese nici un cuvînt.

La Valladolid, Napoleon a primit concomitent şi scrisoarea pe care i-o scriseseră lui Murat şi care fusese interceptată de Eugène de Beauharnais şi vestea complotului lui Talleyrand şi al lui Fouché.

Împăratul a fost extrem de tulburat. A părăsit imediat Spania şi a sosit în cinci zile la Paris. Dacă ţinem seama de starea drumurilor în Spania la vremea aceea, de lipsa de siguranţă şi de anotimp, e o performanţă extraordinară. A sosit la Tuileries la 23 ianuarie, orele 8 dimineaţa. Toată furia lui se concentrase asupra lui Talleyrand, mai mult decît asupra lui Fouché. Fierbea. Şi-a îngăduit, totuşi, un răgaz în care să-şi pună poliţia să verifice informaţiile

primite în Spania ; între timp a vizitat construcțiile de la Luvru, a mai primit ambasadori... la 28 ianuarie a întrunit un consiliu restrîns. Talleyrand asista și el în calitate de vice-mare elector. Se aflau acolo Cambacérès, Fouché, Lebrun, Decres ; ceilalți erau plecați. Și a venit acum rîndul lui Napoleon să-și facă „scena". De data asta, ea n-a mai fost mută.

Scena de la 28 ianuarie sau mînia lui August

Nu era prima scenă pe care i-o făcea Napoleon lui Talleyrand, cu toate că, dintre demnitarii și dintre cei care-i alcătuiau anturajul, acesta a fost cel mai puțin atacat. Împăratul își îndrepta de multe ori bucuros mîniile lui neașteptate asupra obiectelor, ca, de pildă, asupra pălăriei, pe care o călca în picioare destul de des. De ce n-o fi ascultat el sfatul lui Talleyrand : *„Nu trebuie să ne revărsăm niciodată mînia asupra lucrurilor, fiindcă nu le pasă cîtuși de puțin"*. În față n-a folosit niciodată familiarități și nici cuvinte vulgare la adresa marelui său șambelan, dar în absența lui nu se jena. Îi spusese generalului Clarke să nu se-ncurce cu Talleyrand : *„Nu-i decît un bălegar, o să vă murdărească"*. Și mai spunea că Talleyrand *„era omul care furase cel mai mult"*. Pardon, sire, mai puțin decît frații, decît surorile și decît mareșalii dumneavoastră. Uitați că toată curtea dumneavoastră trăiește din jaf ? *„Ce mincinos !"* — striga uneori Napoleon. Sire, și papa putea să spună la fel despre dumneavoastră fără să se-nșele prea mult. Nu i-ați mințit și dumneavoastră pe prinții spanioli atrași în cursa de la Bayonne ? Trebuie amintite aceste lucruri pentru a se înțelege faimoasa scenă care a făcut să tremure toată lumea, dar care n-a făcut rău nimănui, cu excepția Maiestății-Voastre imperiale și regale.

Numai că, dezlănțuit de Cezar, trăsnetul putea fi mortal : tunetul s-a auzit, dar fulgerul nu s-a produs. Napoleon mergea încolo și-ncoace, cu mîinile la spate, gînditor, concentrat, neliniștitor. Ca să se încălzească, a început prin a aminti în termeni vagi ceea ce se petrecuse la Paris în timpul absenței lui. Corpul legislativ îndrăznise să voteze împotriva anumitor dispoziții din noul cod ; niște speculanți făcuseră să scadă acțiunile la bursă ; în fine, se mizase pe moartea lui. Se manifestase îndoială față de el, se organizase lumea fără el. *„Cei pe care i-am făcut mari demnitari sau miniștri încetează să mai fie liberi în gîndurile și-n exprimările lor, ei nu pot să fie decît organe ale gîndurilor și exprimărilor mele"*. E cea mai bună definiție a tiraniei și-n același timp a sclavajului. Neputînd sta jos în fața împăratului și neputînd nici să stea în picioare din cauza infirmității lui, Talleyrand se rezemase de cămin, ceilalți se aflau în fața lui și între ei era împăratul. Acesta s-a întors pe neașteptate către Talleyrand și uraganul a izbucnit. Napoleon i-a făcut cinstea să-i rezerve lui întreaga sa furie dezlănțuită : *„Pentru ei* — a adăugat el — *trădarea începe atunci cînd își permit să aibă îndoieli ; ea devine totală dacă de la îndoială ajunge la disensiune"*. (Citat de Lacour-Gayet).

Cînd a lăsat să cadă cuvîntul „trădare", Talleyrand trebuie să fi simțit cum i se desprinde capul de trup. A crezul că a fost descoperit. Și era într-adevăr. Purtarea lui putea să justifice curtea marțială. Ceilalți erau atît de convinși de lucrul acesta, încît erau livizi de spaimă. Talleyrand îl privea cu

răceală de sus pe omulețul acela îndesat, strîns în redingotă, care gesticula și țipa. Deja gras, cu fața galbenă, cu părul rar, era cu totul diferit de tînărul zeu al victoriei. Furia îl despuia de maiestatea imperială și făcea să iasă la iveală un personaj ancestral, care ar fi putut să pară grotesc dacă imaginea lui n-ar fi evocat șanțurile de la Vincennes și plutonul de execuție.

Prințul de Benevento se comporta ca unul care se preface că ascultă, dar pe care, în realitate, nu-l interesează. Nimic nu putea fi mai exasperant pentru un om care fierbea decît insolența aceasta insesizabilă. Napoleon făcea o scenă fără să-l fi numit pe acela căruia îi era adresată și, cu cît se uita mai mult înspre vinovat, cu atît îi dădea Talleyrand mai mult să înțeleagă că toate acestea nu-l priveau. Asta era din cale-afară : exasperarea l-a făcut pe împărat să piardă orice măsură. L-au văzut repezindu-se la Talleyrand și atacîndu-l direct. A început să urle ca la ușa cortului : *„Hoțule ! Hoțule ! Nu ești decît un hoț ! Ești un laș, un om fără credință, nu crezi în Dumnezeu.* (La subiect, la subiect. Vorba e, a trădat sau n-a trădat ?) *Toată viața te-ai sustras de la toate îndatoririle, ai înșelat, ai trădat pe toată lumea, nu există nimic sfînt pentru dumneata. Ai fi capabil să-ți vinzi și tatăl. Te-am copleșit cu daruri și ai fi în stare de orice împotriva mea ! De zece luni de zile ai nerușinarea, fiindcă presupui orbește* (eroare, Talleyrand nu-și pune capul sau averea în joc decît avînd certitudini) *că treburile în Spania merg prost, să spui cui are chef să stea și să te asculte că ai condamnat întotdeauna acțiunea mea în această țară ; de fapt chiar dumneata ești cel dintîi care mi-ai dat ideea s-o întreprind și m-ai împins la asta cu perseverență.* (Eroare, Sire, nimeni n-a avut niciodată influență asupra dumneavoastră ; Talleyrand v-a ajutat, cu perfidie, fără îndoială, să vă justificați ambiția cu privire la Spania. El v-a sugerat însă, de asemenea, încă de pe vremea Directoratului, niște proiecte de pace pe care n-ați vrut niciodată să le aplicați). *Dar omul acela, nefericitul acela ? Cine mi-a adus la cunoștință locul unde se afla ? Cine m-a instigat să mă răfuiesc cu el ?“* E vorba de ducele d'Enghien. Reproșul e ceva mai serios, dar, dacă Napoleon n-ar fi vrut să-l omoare pe Enghien, nu sfatul lui Talleyrand l-ar fi determinat s-o facă. Că Talleyrand i-a netezit calea, sîntem convinși și noi, dar ca un împărat să aibă o explicație de felul acesta cu complicele lui, ce greșeală ! Și urlînd într-una a continuat : *„Și-acum, care-ți sînt planurile ? Ce mai aștepți ? Ai curajul și spune !* (A spus-o în scrisoarea adresată lui Murat). *Ai merita să te strivesc ca pe un vierme“*. Și sfîrșitul se pierde într-o serie de amenințări pe cît de inutile, pe atît de nebunești : *„Aș putea s-o fac, dar te disprețuiesc prea mult ca să-mi mai dau osteneala. De ce n-am pus să te spînzure de grilajul de la Tuileries ? Dar mai e timp și pentru asta“*. Și n-a mai avut respirație decît ca să arunce expresia pe care o repetă toată lumea : *„Ah ! ești o scîrnăvie într-un ciorap de mătase, asta ești !“* [1]

Nu mai e vorba de „dreptate“ sau de răzbunare. Pentru un tiran, o asemenea dovadă de slăbiciune este, după expresia lui Talleyrand, *„începutul sfîrșitului“*. Asta nu mai este clemență, ci primul gest de abdicare.

Prințul cel maltratat a suportat rafala urît mirositoare fără să pară incomodat. Nu oferea decît o privire moartă, o față imobilă de fildeș, cu

[1] *Memoriile* lui Pasquier ; Sainte-Beuve. *Nouveaux lundis.*

niște buze incolore. O adevărată mumie. Napoleon, cu totul ieșit din fire, a avut poate poftă să-l pălmuiască, dar ținuta aceea semeață, aerul acela absent îl țineau încă la distanță. L-a pălmuit însă într-alt fel, cu o insultă îngrozitoare : *„Și nevasta dumitale ? Nu mi-ai spus că San Carlos era amantul nevestei dumitale !"*

Talleyrand a fost atins : a binevoit să-și îndrepte privirile asupra celui care era împărat și, cu tonul lui de curtean perfect, să-i spună : *„Într-adevăr, Sire, nu m-am gîndit că o asemenea informație ar putea să intereseze gloria Maiestății-Voastre sau pe a mea"*.

Napoleon era învins : se făcuse de rîs. Suveranul era Talleyrand. Nu le mai rămînea, atît unuia, cît și celuilalt, decît să se retragă onorabil. Împăratul, cînd să dea să plece, se-ntoarse din nou și slobozi un ultim tunet la adresa lui Talleyrand și a lui Fouché : *„Aflați că, dacă s-ar face vreo revoluție, oricare ar fi contribuția voastră, ea v-ar strivi pe amîndoi"*.

Prințul de Benevento, fără să se grăbească, cu șchiopătatul lui inimitabil, străbătu salonul, privindu-i pe martorii înspăimîntați și palizi. În adîncul ochilor lor puteai să ghicești o viziune sinistră : mumia lui spînzurată de grilajul de la Tuileries. El însă nu vedea în fața lui decît niște imbecili care nu înțeleseseră nimic. Credeau că l-au văzut pe Jupiter și, de fapt, nu era decît un actor prost și vulgar. Înainte de a ieși pe ușă se-ntoarse către ei și le spuse : *„Ce păcat, domnilor, că un om atît de mare este așa de prost crescut"*.

Remarca lui era de o abilitate extremă : minimaliza totul. Nu mai era vorba nici de trădare, nici de funie, nici de spînzurat. Era vorba numai de lipsă de civilizație. Și s-a gîndit, fără îndoială, la maxima lui Fénelon pe care și-o însușise în alte împrejurări : *„Insultele sînt argumentele celor care n-au dreptate"*. N-a vrut însă s-o servească unui public atît de mediocru ; a păstrat-o pentru grațioasele lui prietene de seară, pe care s-a dus să le întîlnească acasă la vicontesa de Laval.

Le-a povestit totul, dar nu le-a povestit decît lor. Nici chiar în *Memoriile* lui nu suflă o vorbă. Doamna de Laval, indignată de relatarea cinică și rece pe care i-a făcut-o despre scena aceea îngrozitoare, a izbucnit : *„Cum ? Ți-a spus așa ceva ? În față ?"* — *„Ei, da* — i-a răspuns el —, *plus alte insulte..."*, pe care i le-a enumerat liniștit. Atunci ea s-a înfuriat : *„Cum ? Ai auzit cu urechile dumitale ? Erai față-n față cu el ! Și n-ai luat un scaun, un vătrai, un tăciune sau, în fine, orice altceva ! Nu te-ai năpustit asupra lui ?"*

„— Ei, m-am gîndit eu la asta, dar sînt prea leneș pentru așa ceva" (citat de Lacour-Gayet).

Fraza asta îl zugrăvește pe de-a-ntregul. Din cauza cîtorva bădărănii ale unui „parvenit", să compromită el viitorul ? Ar fi fost o nebunie ! Dar și sîngele rece își are limitele lui. În noaptea următoare s-a simțit prost. În ziua de 29 ianuarie a rămas în pat. În cursul zilei încă se mai aștepta să fie arestat. A primit doar o scrisoare prin care era destituit din funcția lui de mare șambelan : trebuia să predea cheia, simbolul funcției sale. A preferat să dea cheia decît să-și dea sufletul la Vincennes. Era, așadar, lipsit de privilegiul de a intra în apartamentele împăratului și de cei 40 000 de franci indemnizație. Față de cei 500 000 pe care-i primea el, nu era ceva catastrofal. Și nu va întîrzia să-și ia alte compensații.

I-a trimis, aşadar, împăratului cheia împreună cu o scrisoare în genul lui şi-n care se putea citi : *„Mă consolează faptul că aparţin Maiestăţii-Voastre prin două sentimente pe care nici o durere nu va fi în stare nici să le întreacă, nici să le slăbească : printr-o recunoştinţă şi un devotament care nu vor înceta cît voi trăi"*.

La mai puţin de douăzeci şi patru de ore după ce îndurase ploaia aceea de insulte ! Dar am încetat să ne mai mirăm de ceva.

În seara aceleiaşi zile de 29 s-a simţit mai bine, s-a sculat şi s-a dus la adunarea de la curte. A apărut acolo imperturbabil, tăcut, imobil ca o statuie, astfel încît toate privirile care-l sfredeleau se înmuiau la vederea feţei aceleia de sfinx. Împăratul a intrat şi a început să spună cîte ceva unuia şi altuia, în timp ce priza tabac. I s-a adresat vecinului din dreapta lui Talleyrand, a trecut prin faţa lui fără să-l vadă şi s-a adresat vecinului din stînga lui. Numai pentru asta venise Talleyrand : Napoleon nu-l văzuse, dar nici nu-i interzisese să vină la Tuileries. Era un succes. Nevasta lui a avut mai puţin noroc, pentru că a primit ordin să nu se mai arate la palat şi să se retragă pe domeniul ei de la Pont-de-Sains. Fiindcă San Carlos fusese pomenit într-un mod neplăcut în ajun împreună cu prinţesa, a fost exilat şi el la Bourgen-Bresse. Şi aşa a fost văduvită doamna Grand de cea din urmă consolare a ei !

Tot Parisul nu vorbea decît despre „scenă". Toţi îşi închipuiau că Talleyrand îşi încheiase cariera ; oricine, în situaţia îngrozitoare în care se afla el, s-ar fi înmormîntat la Valençay. El nu era însă oricne şi, peste două zile, a făcut să se remarce din plin lucrul ăsta, ducîndu-se la Tuileries, unde avea loc o recepţie cu diplomaţii. S-a arătat acolo în primele rînduri. Toţi îl vedeau numai pe el — în afară de împărat, care, trecînd prin faţa fostului său mare-şambelan, avea privirea opacă a omului care nu vrea să vadă. Atunci, Talleyrand s-a întrecut pe sine însuşi. Napoleon a pus o întrebare unui diplomat care se afla alături de Talleyrand şi care întîrzia să răspundă. Repede, Talleyrand a răspuns în locul lui. Napoleon, mirat, a zăbovit un moment, celălalt a profitat de asta, s-a înclinat pînă la a se prosterna şi a sărutat mîna împăratului. A fost o uimire totală şi s-a făcut un moment de tăcere : corpul diplomatic nu văzuse niciodată ceva mai reuşit în acest gen. Un proverb arab spune : *„Sărută mîna pe care n-o poţi muşca"*. Am putea oare îndrăzni să-l strecurăm aici ? Un diplomat rus, Rumianţev, a făcut un raport despre această scenă, prezentînd-o ca o lovitură de geniu.

Talleyrand nădăjduia să îndrepte lucrurile. Ca să reuşească trebuia *„să pună femeile-n mişcare"*. Doamna de Rémusat a fost cea care a intrat în acţiune. El a trimis-o să se arunce plîngînd la picioarele reginei Hortensia, ca să-i împărtăşească durerea prinţului de Benevento, lovit de o dizgraţie de neînţeles. Nu era el omul cel mai ataşat împăratului ? Hortensia şi-a adus aminte că era mai ales omul cel mai parfumat. A fost de acord să-l primească şi să-i asculte doleanţele ca să-i poată pleda apoi cauza înaintea împăratului. A dat ordin să se deschidă ferestrele şi l-a primit pe prinţul de Benevento. El nici nu plîngea, nici nu era trist, era Talleyrand. S-a comportat ca un curtean rece şi respectuos şi, printre nenumărate complimente, abia dacă a pomenit şi de chestiunea lui, în aşa fel încît regina Olandei a avut impresia că primeşte, din partea unui suveran care o vizita, favoarea de a-i permite să-i facă un serviciu pe lîngă împăratul Napoleon. Nu-şi mai

revenea din amețeală. „Regină sau nu, intră-n acțiune, doamnă !" Și a intrat. Hortensia a făcut tot ce a putut ca să pledeze cauza mîndrului dizgrațiat. Ne relatează ea însăși vizita pe care i-a făcut-o împăratului și ceea ce i-a spus despre nemărginita desperare a marelui șambelan și despre devotamentul lui. *„Minteam atît de tare* — spune ea —, *încît cu greu mă puteam stăpîni să nu rîd"*. Napoleon a fost acela care a izbucnit în rîs ! Știa el prea bine cît trebuie să se bizuie pe sinceritatea desperării sau a devotamentului lui Talleyrand și a luat-o pe Hortensia drept credulă și naivă. Atunci ea a vrut să-l mai apere pe dizgrațiat, spunînd că el nu vorbea niciodată în public. În condițiile astea, cum putea el să-l atace pe împărat ? *„Dacă nu spune nimic în fața dumitale, fata mea, se despăgubește, în schimb, din plin către orele două noaptea, acasă la prietenele lui, la doamna de Laval și la celelalte. Dealtfel, nu-i fac nimic. Numai că vreau să nu se mai amestece în treburile mele"* [1]

Napoleon nu se înșela cu privire la flecărelile care aveau loc la orele două noaptea la doamna de Laval și asta-l făcea să turbeze. Cît despre atitudinea lui față de Talleyrand, s-a comportat într-adevăr cum a spus. Peste cîteva săptămîni, la 6 martie 1809, i-a confirmat lui Roederer : *„N-o să-i fac nimic și o să-i las celelalte funcții pe care le are"*. Ce indulgență ciudată ! Amintirea zilelor vechi de pe vremea Directoratului, a zilelor idilei, nu se ștersese. Talleyrand n-a fost tratat niciodată ca toți ceilalți. În „clemența" aceasta a lui Napoleon există ceva omenesc — un fel de slăbiciune —, care-l face să fie mai simpatic. Să-i dăm însă ascultare lui : *„Nutresc chiar pentru el aceleași sentimente pe care le-am avut odinioară, dar i-am luat dreptul să mai intre la orice oră în cabinetul meu de lucru. În felul acesta nu va mai avea niciodată convorbiri particulare cu mine, nu va mai putea spune că m-a sfătuit să fac sau să nu fac cutare sau cutare lucru"* [2].

Nu mai voia să aibă de-a face cu Talleyrand, dar nici nu se putea lipsi de el. Cîtă superficialitate a dovedit cînd a izbucnit în rîs ascultînd-o pe Hortensia ! Rîdea de un lucru care era mai periculos pentru dinastia lui decît chiar dezastrul de la Bailén. *„E în stare de orice inconsecvență"*, spunea Talleyrand despre Napoleon în ultimii ani ai domniei acestuia. Într-adevăr, ori ar fi trebuit să pună să-l împuște pe Talleyrand, ori să și-l atașeze puternic. Pentru ce amenințările acelea nebunești în public ? Și umilirea aceea de neiertat ? Hortensia vedea clar : *„Împăratul umilește prea mult și nu pedepsește îndeajuns"*. Talleyrand a considerat umilința mai grea decît pedeapsa care nu i-a urmat. Singur Metternich a avut ocazia să cunoască, a treia zi după scenă, adevărata față a prințului de Benevento, *„care* — scria el la Viena — *abandonase orice mască"* de față cu el. A venit să-i împărtășească hotărîrile pe care le luase : voia să se pună în serviciul Austriei împotriva lui Napoleon... *„Credea că e de datoria lui să intre în legătură directă cu Austria, sperînd că, dacă pe vremuri refuzase ofertele pe care i le făcuse contele de Coblenzl, în momentul acela însă le accepta"*. Și adăuga : *„Acum sînt liber și cauzele noastre sînt comune"*.

Iată cum a folosit el libertatea pe care i-a lăsat-o Napoleon. Era de prevăzut. Urma cursul evenimentelor : Napoleon era pierdut, trebuia să-i grăbească prăbușirea.

---

[1] *Memoriile* reginei Hortensia.
[2] Sainte-Beuve. *Nouveaux lundis*, citat de Lacour-Gayet.

Dar cum politica — chiar și aceea a fatalității — trebuie să-i hrănească pe onorabilii ei susținători, și să-i hrănească încă în veselă aurită, n-a uitat să pomenească nici de bani. *„Mi-a dat să înțeleg că avea nevoie de cîteva sute de mii de franci"*. Metternich îl asigurase că Austria avea să-i verse *„orice sumă rezonabilă"*. Talleyrand a primit, așadar, imediat 100 000 de franci. În două zile, pierderea indemnizației lui fusese din plin compensată. Și urmarea se anunța și mai fructuoasă (*Memoriile* lui Metternich).

Dar cu ce preț ! Mereu viața asta pe muchie de cuțit. Cum de-și închipuise stăpînul lui c-o să și-l așeze prin pomenile și prin principatul lui calabrez ? Nu izbutise s-o facă nici biserica cu mitra, cu cîrja episcopală și cu legămintele cele mai nestrămutate.

Talleyrand cel repudiat își regăsește libertatea și-și macină ranchiunele

Fiindcă împrejurările se schimbaseră, Talleyrand, fără să mai aștepte, și-a aranjat viața conform noilor împrejurări. *„Trebuia să dau modului meu de viață un aer de indiferență și de inacțiune care să nu ofere nici cel mai mic argument pentru bănuielile lui Napoleon"*. Știa că poliția era cu ochii ațintiți asupra lui. Își continua cu cel mai perfect sînge rece relațiile cu Metternich, care se temea mai mult decît complicele lui. Frica e un sentiment străin de Talleyrand. Dacă e extrem de prudent, asta e din abilitate și nu, cum s-a spus, din lașitate... *„Sentimentul de teamă n-a intrat niciodată în inima mea* — scrie el — *și aș putea aproape să afirm că ura pe care el* (Napoleon) *mi-o arăta era mai vătămătoare pentru el decît pentru mine" (Memorii).*

Își făcea jocul lui dublu fără să se teamă. Lingușirile lui josnice față de împărat nu slăbiseră. Cum reîncepuse războiul din Germania și Napoleon fusese ușor rănit, Talleyrand i-a scris : *„Gloria noastră, Sire, constituie mîndria noastră, dar viața voastră constituie existența noastră"*.

Orice părere am avea noi, trebuie să recunoaștem adevărul : șarmul bătrînului seducător continua să se exercite. Peste patru ani, Napoleon, adresîndu-i-se confidențial lui Caulaincourt, încă-și mai exprima regretele ; își amintea de sfaturile pe care i le dăduse Talleyrand cu privire la războiul din Spania și vorbea despre el elogiindu-l : *„Sînt departe de a-i face vreun reproș. Judecă bine lucrurile, e cel mai capabil minsitru pe care l-am avut"*.

Într-adevăr, Talleyrand judeca bine lucrurile. *„A atacat Spania fără rușine* — scrie el despre Napoleon în *Memoriile* lui —, *fără să aibă cel mai mic pretext, și probitatea popoarelor nu iartă asta niciodată"*. Critică și greșelile tactice comise de Napoleon în războiul acela nefast : *„În epoca aceea atît de importantă pentru destinul său, aproape că îți vine să crezi că era mînat de un soi de fatalitate care-i întuneca deosebita lui inteligență. Totul era nesăbuit în acțiunea lui din Spania"*. Talleyrand deplînge și faptul că Napoleon, care avea posibilitatea să apere echilibrul și unitatea Europei, nu a făcut acest lucru : *„Un echilibru real ar fi făcut imposibil războiul. O organizare adecvată ar fi adus tuturor popoarelor civilizația la cel mai înalt nivel pe care poate ea să-l atingă"*. Asta era ideea măreață a filozofilor

din secolul al XVIII-lea și Talleyrand, dezolat, adaugă : *„Napoleon a avut posibilitatea să facă toate lucrurile astea, și nu le-a făcut deloc... În schimb, a pregătit situația pe care o vedem. El a atras asupra Europei o serie de pericole care o amenință dinspre Orient. Acestea sînt rezultatele după care trebuie să fie și după care va fi judecat"*.

Talleyrand credea că istoria avea să-l judece pe Napoleon, dar împăratul i-a scăpat. El s-a refugiat in legendă. Și trebuie să parcurgem pînă la capăt această apreciere a lui Talleyrand cu privire la Napoleon, fiindcă, după idilă, ea ne explică divorțul : *„Posteritatea va spune despre el : omul ăsta a fost înzestrat cu o uriașă capacitate intelectuală, dar n-a înțeles în ce constă adevărata glorie..."* Gloria care constă în a făuri fericirea popoarelor, și nu în a anexa teritorii străine.

Încă din 1809, între cei doi totul se sfîrșise. Dar, în timp ce Talleyrand făcea caz de fidelitatea lui, fiind în realitate dușmanul implacabil și tăcut al dușmanului patriei lui și al Europei, Napoleon, care-l insultase, avea și avea să aibă întotdeauna nostalgia acestui mare senior amoral, a marelui și infailibilului ministru care-l lăsase să întrezărească viitorul, securitatea, o viață tihnită, pe scurt, un paradis interzis efemerului Cezar de către o fatalitate inexorabilă.

La 24 iunie 1809 a murit mama lui Talleyrand. Nici un cuvînt în *Memoriile* lui. Se știe numai că a cerut autorizație ca s-o înmormînteze la cimitirul Picpus, alături de soția lui Archambaud, care fusese ghilotinată în ajunul lui 9 termidor. Autorizația i-a fost refuzată sub pretextul că *„vechea nobilime voia să facă din el* (din Picpus) *cimitirul ei în exclusivitate"*. Și, cu toate că n-a pomenit nimic în amintirile lui de moartea mamei, cum să ne închipuim c-ar fi putut rămîne insensibil la ea ? D-l Michel Missoffe a clarificat lucrurile în excelenta lucrare pe care am mai citat-o.

Talleyrand n-a rupt niciodată relațiile cu familia lui. Dacă păstrează tăcere asupra acestui capitol, e mai bine să interpretăm faptele decît tăcerea lui. Succesiunea schimbărilor lui de domiciliu, așa cum subliniază biograful său, este cît se poate de edificatoare. Diversele locuințe pe care le-a ocupat sînt situate întotdeauna foarte aproape de cele ale familiei lui. Cînd a părăsit casa părintească, aflată pe strada Saint-Dominique la numărul 1, s-a instalat pe strada Bellechasse, care corespunde cu numărul 9 al străzii Saint-Dominique. Iar atunci cînd, după moartea tatălui său, mama sa, ajutată de unchiul lui arhiepiscop de Reims, a cumpărat palatul de pe strada Lille, Talleyrand s-a mutat, ca să locuiască iar în apropierea mamei lui, pe strada l'Université, la întretăierea cu strada Beaune. În sfîrșit, atunci cînd mama lui s-a întors din emigrație în 1803, el a instalat-o pe strada d'Anjou la numărul 36, fiindcă el locuia la numărul 35, în palatul Créqui. Cum se poate explica altfel această vecinătate voită decît printr-o dorință reciprocă de a se vedea ușor ?

Curtea de la Tuileries nu-i lipsea prea mult. Se plictisise întotdeauna acolo, fiindcă era foarte plicticoasă. Nu era o curte adevărată, ci o imitație foarte pedantă, cu foarte multe ifose și uneori chiar vulgară. O spune el însuși și, zugrăvind-o, se zugrăvește și pe el. Să-i dăm citire : *„Luxul curților întemeiate de Napoleon era absurd. Luxul familiei Bonaparte nu era nici german, nici francez, era un amestec, un soi de lux erudit, împrumutat de pretutindeni... Ceea ce făcea să iasă mai ales în evidență acest gen de lux*

era lipsa lui totală de convenienţă, şi în Franţa, atunci cînd lipsesc prea mult convenienţele, e foarte aproape ridicolul". Şi ar mai fi putut să adauge că ceea ce este ridiculizat nu poate trage nădejde să dăinuie. Mai e ceva, mai rău şi mai crud : „*Cei din familia Bonaparte s-au înşelat amarnic cînd şi-au închipuit că, imitîndu-i copilăreşte pe regii cărora le luaseră tronurile, au găsit o modalitate de a fi succesorii lor*". În orice caz, nu pentru mult timp.

Atribuţiile lui de mare şambelan îl siliseră de multe ori să suporte recepţiile de la Tuileries. Însuşi Napoleon a fost într-o bună zi enervat de curtenii aceia înţepeniţi în titlurile şi în zorzoanele lor şi a dorit să-i vadă mai dezgheţaţi. S-a gîndit că s-ar fi putut ocupa de asta Talleyrand. El s-a ocupat în felul lui. L-au văzut pe marele şambelan înaintînd „*cu chipul lui cel mai solemn şi făcînd cunoscută augusta dorinţă în modul următor : «Domnilor, împăratul nu glumeşte. Aşteaptă să vă amuzaţi». Gluma a trecut din gură-n gură şi lumea a fost mai zîmbitoare*" (H. de Montlaur).

Citeodată, lumea auzea cîte o „vorbă de duh". Napoleon, cu bruscheţea lui obişnuită, i s-a adresat într-o zi ducesei de Fleury, spunîndu-i cu grosolănie :

— „*Ei ! Doamnă, tot vă mai plac bărbaţii ?*

— *Da, Sire, mai cu seamă cînd sînt politicoşi*".

Altă vorbă de duh, de data asta a lui Talleyrand.

A primit pe o doamnă care tocmai căpătase o funcţie la curte. Pentru asta trebuia să depună jurămînt înaintea marelui şambelan şi s-a prezentat într-o toaletă foarte ademenitoare : „*Iată, doamnă, o fustă mult prea scurtă pentru un jurămînt de credinţă*".

Împăratul a avut şi el odată o vorbă de duh, destul de ieşită din comun. Îi plăcea chiromanţia şi punea să i se citească adesea viitorul în liniile palmei (*Memoriile* Josefinei). Cu timpul a dobîndit şi el unele cunoştinţe în această „ştiinţă", şi, luîndu-i într-o zi mîna lui Talleyrand, i-o cercetă şi strigă : „*Geniul meu uimit tremură înaintea geniului lui*". Nici nu bănuia el ce adevăr spunea.

În timpul dizgraţiei i s-au relatat lui Talleyrand cîteva reflexii de-ale lui Napoleon care l-au umplut de plăcere. Războiul cu Austria luînd sfîrşit, se pregătea tratatul de la Viena. Succesorul lui Talleyrand, Champagny, se împotmolise în elaborarea textului. Napoleon îl mustra într-una neputînd să îl uite pe Talleyrand. Într-o zi i-a spus bietului Champagny : „*Aţi prevăzut 100 de milioane despăgubire pentru Franţa şi totul va intra în tezaur, sînt convins. Pe vremea lui Talleyrand n-am fi avut, probabil, nici 60 de milioane şi din astea 10 ar fi fost pentru el. Dar în cincisprezece zile totul s-ar fi terminat. Trageţi şi dumneavoastră concluziile*". (Villemarest. *Domnul de Talleyrand).*

Dar, dacă Napoleon lăsa să i se întrezărească regretul, asta nu însemna că iertase. S-a văzut că era aşa atunci cînd un jurnal englezesc a făcut elogiul lui Talleyrand şi al lui Fouché, constatînd că de cînd se aflau în dizgraţie afacerile franceze erau în declin. Furia lui Napoleon împotriva celor doi miniştri s-a reaprins. Nimic n-a fost mai periculos pentru ei decît acest elogiu.

Prin ceţurile toamnei, la 13 noiembrie 1809 i-a sosit de la Tuileries un mic semn de dezgheţ. Împăratul i-a cerut să iasă în întîmpinarea regelui Saxoniei şi să-l primească la Meaux. Talleyrand s-a grăbit să plece, cu atît mai mult cu cît ţinea la regele Frederic August şi vedea în această misiune un semn prevestitor al întoarcerii favoarei imperiale. **Deşartă speranţă.**

Mişcătoarea fidelitate a dizgraţiatului faţă de plăcerile lui şi faţă de galeria sa de „antichităţi"

În perioada dizgraţiei, în jurul lui Talleyrand şi-au strîns rîndurile toate „femeile lui". Astăzi s-ar găsi cu siguranţă cineva care să numească această societate „sindicatul amantelor bătrîne". Un ziarist răutăcios din timpul Restauraţiei a găsit poate ceva mai bun ; evocîndu-l pe prinţ înconjurat de femeile lui, a scris : *„bătrînul satrap în seraiul lui"*, se distrau evocînd tinereţea lor trecută şi lumea apusă.

În fiecare noapte, acasă la doamna de Luynes sau la doamna de Laval, afla despre tot ce se vorbea prin saloane : noutăţile financiare, secretele de dragoste, secretele diplomatice culese de prin alcovuri, zvonurile de pe stradă relatate de „personalul din casă". Aproape noapte de noapte, pe la orele două, ministrul dizgraţiat făcea bilanţul zilei scurse la Paris. *Seraiul* îi ţinea loc de serviciu de informaţii. Şi era poate mai eficace decît poliţia imperială. Să vedem îndeaproape cine erau doamnele care îl alcătuiau.

Vicontesa de Laval avea nişte ochi foarte frumoşi, negri, *„nişte ochi ca nişte pantaloni de catifea"*, cum spunea cu naivitate cumnatul ei, ducele de Laval-Montmorency. Iată ce scrie Aimée de Coigny — cu mai puţină naivitate — despre doamna de Laval : *„E cea mai picantă, cea mai veselă, cea mai absolută şi cea mai puţin bună dintre femei. Amantă a domnului de Talleyrand pe vremea cînd era frumoasă, iar la ora actuală prea exigenta lui amică, este în realitate singura care are influenţă asupra lui"*. O vedeai absorbită — sau cel puţin aşa dădea impresia — cu un lucru de mînă din lînă groasă şi vorbind ; atunci cădeai sub vraja ei. Doamna de Coigny adaugă nu fără fineţe : *„Interiorul odăii aceleia mici a doamnei de Laval îi dădea domnului de Talleyrand certitudinea că legătura care-l unea cu societatea oamenilor rafinaţi nu se rupsese şi-i liniştea conştiinţa. Neavînd să-şi reproşeze nici o crimă, greşelile lui i se păreau mult mai uşoare cînd căpăta dovada că ele nu-l desprinseseră cu nimic de singurii oameni care puteau să le găsească supărătoare"*. Aşadar, avea şi conştiinţă ? Aşadar, avea şi sentimente ? Ştiam prea bine ; dar le rezerva pentru aceia care, în ochii lui, erau singurii demni să le aprecieze.

Talleyrand se distra pe socoteala neroziei ducelui de Laval. Seniorul acela cumsecade avea mania să cumpere tablouri — la nimereală. Într-o zi, Talleyrand i-a spus :

— *Pariez că iar aţi achiziţionat vreo mîzgălitură veche ?*

— *Oh ! bineînţeles* — a răspuns ducele. — *Şi încă o mîzgălitură din acelea pe care le-aţi accepta bucuros ca să vă împodobiţi biblioteca cu ele. Reprezintă portretele a două personaje celebre.*

— *Ei ! Şi cine sînt personajele acelea ?*

— *O anume Laura. Cît despre bărbat, numele lui aduce cu „patraque"* [1].

— *Aflaţi atunci o dată pentru totdeauna numele eroului. Dragul meu, vreţi, desigur, să spuneţi : Laura şi Plutarc.*

— *Da, ăsta e* — a răspuns ducele, căzînd în cursă. — *Al dracului Plutarc, mereu îl uit. Erau acolo nişte indivizi care spuneau „Petrarca", dar erau nişte ignoranţi care nu cunoşteau nici ei mai mult decît mine adevăratul nume al iubitului Laurei* [2].

Seraiul rîdea în hohote.

Iat-o pe ducesa de Luynes, altă fidelă a reuniunilor acelora : *„Clădită ca un jandarm, îmbrăcată ca cea mai vulgară dintre femei, juca cu furie, avea o voce de stentor, rîdea în hohote, făcea opoziţie cu o rară grosolănie şi totul trecea drept «originalitate»"*. Portretul acesta îi aparţine contesei Potocka, la care bunăvoinţa e ultima dintre virtuţi. Ducesa, „născută Montmorency", putea, dealtfel, să-şi îngăduie orice. Ea îl trata în public pe Napoleon drept un beţivan de rîndaş, fapt pentru care *„era un lucru obişnuit să i se admire noblefea şi fermitatea caracterului, precum şi constanţa părerilor ei"*. Împărţea cu Talleyrand nenumărate amintiri atît de alcov, cît şi de sub cerul liber ; ea fusese cea care lucrase cu propriile ei mîini la colinele de pe Champ-de-Mars pentru sărbătoarea Federaţiei. Îşi împinsese roaba ei de mahon pe colina aceea sfîntă unde prea sfîntul ei episcop rostise ciudata lui slujbă. Cum s-ar fi putut uita nişte amintiri atît de patriotice ?

Una dintre cele mai asidue adoratoare era contesa Tyskiewicz, născută Poniatowska. Avea pe atunci patruzeci şi şapte sau patruzeci şi opt de ani. Biata de ea nu era prea arătoasă, chioară, cu un ochi de sticlă. Celălalt însă arunca văpăi cît patru. L-a iubit pe Talleyrand nebuneşte timp de douăzeci şi cinci de ani. Iubirea aceea începuse la Paris înainte de 1789. Cînd el a părăsit palatul Matignon pentru locuinţa din strada Saint-Florentin, s-a mutat şi ea peste drum. Ca să fie alături de el a învăţat whist şi a petrecut nopţi de-a rîndul frecînd cărţile alături de idolul ei. Fie pentru că juca prost, fie pentru că unicul ei ochi nu putea să urmărească în acelaşi timp şi jocul şi să admire partenerul, pierdea în fiecare noapte nişte sume enorme şi în fiecare noapte era fericită. În plus, se ruina cu tot felul de daruri pe care le depunea la picioarele idolului, care se lăsa adorat cu calmul lui obişnuit. O iubea — în felul lui — foarte sincer şi foarte tandru pe urîta aceea cu inima credincoasă şi generoasă. I-a oferit un apartament permanent la Valençay şi, ca să nu se termine niciodată cu coabitarea lor, a pus să fie înmormîntată, aşa cum îşi exprimase ea dorinţa, alături de el în capela de la Valençay. Cînd a murit ea, în 1834, Montrond, uluit, l-a văzut pe Talleyrand plîngînd „pentru prima oară", spuse el. N-am crezut în sinceritatea lacrimilor vărsate pentru regina Prusiei, dar în sinceritatea acestora credeam.

O nouă sosită — care nu făcea parte din serai — a stîrnit oarecare vîlvă. Era contesa de Kilmannsegge. Nemţoaică, fiica unui mareşal de la curtea Saxoniei, era o persoană de o inteligenţă remarcabilă şi foarte culti-

[1] In limba franceză, *patraque* înseamnă *rablă*. — *Nota trad.*

[2] Contesa Potocka, citată de Lacour-Gayet.

vată. Soțul ei, un prusac, dușman al Franței, nu-i plăcea. Așa că menajul se desfăcuse. La Berlin, ea făcuse cunoștință cu ducesa de Curlanda ; admirația amîndurora pentru Napoleon le-a făcut să se apropie și ducesa a adus-o la Paris. Talleyrand a primit-o, și iată și recunoștința după dineul la care a fost invitată :

„Cînd domnul de Talleyrand mi-a ieșit în întîmpinare cu mersul lui greoi și șovăielnic, cu ochii scînteietori pe o față cu fălci de reptilă și cu un surîs care te hipnotiza și cînd am auzit din gura lui complimentele cele mai exagerate, mi-am spus în sinea mea : «Parcă te-ar fi pus natura să alegi între înfățișarea de tigru și cea de șarpe. Tu ai optat pentru anaconda» (șarpe enorm). Impresia asta mi-a rămas pentru totdeauna... Fruntea lui foarte pleșuvă îi trăda frămîntările... Niște moravuri și niște principii deplorabile, înspăimîntător din pricina spiritului lui mușcător..., avea, după cum spunea chiar el, «nevoie de viciu ca să practice virtutea»“ [1].

Am putea să ne închipuim că o persoană virtuoasă și atît de înspăimîntată la vederea monstruoasei anaconda avea să fugă de el. Cituși de puțin. Contesa s-a strecurat în cercul prietenilor, împărțea zîmbete și se umilea ca să fie tolerată și murea de necaz ori de cîte ori „șarpele“ uita să-i facă un compliment sau s-o invite.

Napoleon i-a făcut o primire și mai caldă și ea a devenit, fără doar și poate, agenta lui de informații în cercul lui Talleyrand. Atunci cum se poate că a scăpat nearestată ? Cu toate că se ferea de dînsa, e imposibil ca ea să nu fi surprins niște cuvinte sau niște scrisori compromițătoare. El făcea tot ce putea ca s-o îndepărteze, dar ea se crampona mereu de ducesă și... de el. I-a rămas credincioasă întotdeauna lui Napoleon și l-a servit în Germania în 1813 în niște momente grele. Napoleon, de la Sfînta Elena, încă îi mai scria ; cînd a murit el, contesa a îmbrăcat haine de doliu. Pe mormîntul ei a pus să fie săpate următoarele cuvinte : *„Singură și supusă“*.

Într-o zi, Talleyrand, ca s-o pună în încurcătură, a întrebat-o : *„Ce părere credeți c-o să aibă despre mine posteritatea ?“* Ceea ce ne-a prilejuit una din cele mai stranii și mai pătrunzătoare mărturii aduse vreodată despre Talleyrand și alta adusă de el însuși asupra lui. *„Că ați dorit să fiți un om în jurul căruia părerile să fie întotdeauna controversate“*. El a privit-o uimit și a adăugat : *„Într-adevăr, așa este, exact așa este. Doresc ca secole de-a rîndul să se discute mereu despre ceea ce am fost, ceea ce am gîndit și ceea ce am vrut“*.

Și nu s-a înșelat : discutăm și acum.

Doamna de Rémusat făcea parte din galeria prietenelor, dar nu și din serai. Era nepoata lui Vergennes, celebrul ministru al lui Ludovic al XVI-lea. Se căsătorise cu domnul de Rémusat, mai în vîrstă decît ea. Grație Josefinei, el a obținut funcția de prim-șambelan al împăratului pentru el și cea de doamnă de onoare a împărătesei pentru soția lui. Talleyrand avea cu douăzeci și șase de ani mai mult decît ea ; cînd a cunoscut-o, în 1809, ea avea treizeci de ani, iar el cincizeci și șase. Era cea mai tînără dintre adoratoarele lui. Nu era lipsită de farmec, nici de frumusețe, avea o judecată și o inimă dreaptă, dar îi plăcea intriga : nu ca să participe la ea, ci ca s-o studieze. I-a dăruit lui Talleyrand o afecțiune sinceră, absolut plato-

[1] *Memoriile* contesei Kilmannsegge, citat de Lacour-Gayet.

nică şi nu i-o ascundea soţului ei, care, cunoscîndu-i firea, nu se necăjea. Vorbea foarte familiar despre el şi cu fiul ei Charles şi între ei îi spuneau „popa". Într-o zi, cînd *„popa"* se plictisea în timpul unei şedinţe greoaie a Senatului, îi alcătuise, după moda secolului anterior, un portret sub numele de *Clari*. Era foarte măgulitor şi se încheia astfel : *„Foarte multe idei, o percepţie vie, o imaginaţie mobilă, o sensibilitate delicată, o bunăvoinţă constantă se oglindesc în privirile ei... Spiritul lui Clari este foarte vast şi foarte frumos împodobit. Nu cunosc pe nimeni care să poarte o conversaţie mai interesantă"*.

Nu ne vom mira deci, ca unii dintre contemporanii lor, că un personaj atît de considerabil se ducea de multe ori serile, înainte de ora seraiului, să stea de vorbă în faţa şemineului între patru ochi cu doamna de Rémusat.

În jurul frumoaselor prietene îşi regăsea şi vechile lui cunoştinţe : Narbonne, amantul oficial al doamnei de Laval, titlu atribuit şi lui Talleyrand. Cum asta complica puţin ierarhia, s-a convenit ca Narbonne să facă pe soţul, iar Talleyrand pe amantul. În felul acesta, totul deveni acceptabil. Îi regăsea şi pe Choiseul-Gouffier, pe Jaucourt, pe prinţul Poniatowski, fratele contesei, pe Adrien de Montmorency şi pe doamnele de La Tour du Pin, de Jaucourt, de Baufremont, de Coigny, Balbi, de Souza (Adélaïde de Flahaut). Erau cu toţii în familie. În anul următor, în 1810, cînd contesa Potocka a venit la Paris, ea a fost primită la doamna de Laval, unde l-a regăsit pe Talleyrand. A apreciat invitaţia, fiindcă imediat după aceea a notat că a fi primit în acel salon însemna, la Paris, *„un brevet de amabilitate şi de bun gust"* şi, din vîrful condeiului, a adăugat : *„doamna de Talleyrand nu venea niciodată acolo"*.

Dintre toţi prietenii apropiaţi ai lui Talleyrand, cel mai apropiat rămîne tot Montrond, prietenul de la Londra şi din „anii nebuneşti" ai Directoratului. Fidelitatea, prietenia reciprocă dintre el şi Talleyrand nu s-au dezmînţit niciodată. La 13 ianuarie 1810, Talleyrand îi scria lui Montrond : *„Să-ţi intre bine în cap şi în suflet că tot ceea ce te priveşte pe tine este şi va fi întotdeauna, în orice vreme şi în orice împrejurări, la fericire, la necaz, la nenorocire, foarte important pentru mine. Ţi-o spun o dată pentru totdeauna. Nimeni nu te iubeşte mai mult decît mine"*.

Ceea ce ştim despre Montrond aruncă lumină şi asupra lui Talleyrand. Ştim că trăia de pe urma jocului de cărţi, trişînd. În armată avusese un debut destul de neplăcut. Fiind prins în flagrant delict de către un tînăr locotenent, s-au bătut în duel. Trişorul l-a ucis pe celălalt. De atunci îşi făcuse o rentă de pe urma trişatului. Ceea ce i-a îngăduit lui Talleyrand să lanseze o vorbă de duh atroce : *„Trăieşte de pe urma mortului său"*. În timpul revoluţiei stătuse la Londra. Aimée de Coigny plecase după el acolo. Ea era măritată cu ducele de Fleury, îi avea ca amanţi pe Biron şi pe un actor oarecare, dar era foarte îndrăgostită de frumosul Montrond. Au comis imprudenţa să se întoarcă în Franţa şi au fost aruncaţi în închisoarea Saint-Lazare, unde l-au cunoscut pe André Chénier, care a scris pentru Aimée de Coigny, în afară de *Tînăra captivă*, un poem, *Albă şi pură porumbiţă, frumoasă deţinută"*. Poetul nu numărase penele ce-i căzuseră deja. Montrond, promiţîndu-i unui temnicier 100 de ludovici, pe care nici nu-i avea, a izbutit s-o salveze pe Aimée şi pe amantul ei. Odată liberi, nebunii

s-au căsătorit. Şi-a ruinat nevasta pe trei sferturi, după care au divorţat. Ea s-a căsătorit apoi cu actorul despre care fusese vorba şi care i-a mîncat şi ultimul sfert din avere. Mai tîrziu l-a reîntîlnit pe Montrond la prinţul de Benevento. Montrond a fost cel dintîi *„muscadin"* [1]. Tot tineretul bine copia costumele, cravatele şi maniile lui. Cînd a început să-i cadă părul, adoratorii au început să şi-l smulgă pe al lor, ca să nu le mai rămînă decît un fel de creastă creaţă în creştet. Mai greu era să-i imite spiritul ; Talleyrand adora vorbele lui de duh. *„Nu e nimic mai criminal pe lume decît un prost"*, spunea Montrond. Vorbind despre judecătorul de Fenelle, comandor al Ordinului de Malta, care era mic de tot, uscăţiv şi străveziu, spunea că era omul cel mai temerar din Franţa, de vreme ce avea curajul să iasă din casă cînd bătea vîntul. Unul din partenerii lui de tripou a apărut într-o zi îndoliat şi cu lacrimi în ochi : *„Mi-am pierdut nevasta"*, se jeluia el. *„Unde, la cărţi ?"* — l-a întrebat Montrond. O doamnă a venit cu cheta să-i ceară ceva pentru tinerele pocăite : *„Dacă s-au pocăit, nu le dau nimic. Dacă nu s-au pocăit, o să-mi fac eu pomană cu ele personal"*.

Unul din răspunsurile date de el unui amiral englez al cărui prizonier fusese în timpul războiului făcea deliciul francezilor. Un ofiţer englez, amabil, închinase în cinstea francezilor. Montrond, impresionat de acest procedeu, se ridicase ca să mulţumească. Atunci, amiralul mormăi : *„Toţi sînt nişte desfrînaţi, nu cunosc excepţii"*. Montrond se aşează atunci la loc, îşi umplu paharul, îl salută pe amiral şi-i spuse-n faţă : *„Eu beau pentru englezi fiindcă sînt toţi nişte gentlemeni, dar cunosc excepţii"*.

Are amante cu duiumul... vestita doamnă Hamelin, ducesa d'Abrantès... lady Yarmouth, căreia i-a făcut un băiat ajuns celebru, lord Seymour, şi mai cunoscut sub numele de „milord destrăbălatul"..., în sfîrşit, Pauline Bonaparte. Era cît pe-ce să devină amantul incoruptibilei Juliette Récamier. O şi ducea în trăsură la o casă de rendez-vous, cînd doamna Hamelin, care-i urmărea, şi-a aşezat trăsura de-a curmezişul străzii şi i-a asmuţit pe oameni, strigînd : *„Ajutor ! Ajutor ! În trăsura asta e o nenorocită care mi-a furat bărbatul"*. Toţi s-au năpustit şi au deschis uşa trăsurii. Au văzut-o coborînd pe dumnezeiasca Juliette, foarte mînioasă şi destul de şifonată. Perfida Hamelin a spus că se înşelase, că nu era soţul ei şi a dat fuga să răspîndească vestea în tot Parisul.

Montrond îl distra pe Talleyrand, însă îi făcea şi servicii. Vorbea englezeşte la perfecţie. Avea la Londra cele mai strălucite relaţii, aşa că Talleyrand, fie cu titlu personal, fie cu titlu de ministru, îl folosea pentru tot felul de misiuni mai mult sau mai puţin extraordinare. Într-o zi de speculaţie fericită, Talleyrand l-a făcut să cîştige 2 milioane, care s-au evaporat însă repede.

Mariajul cu doamna Grand l-a consternat pe Montrond. N-a lăsat să transpară nimic, dar prinţesa de Benevento nu l-a văzut prea des la picioarele ei. Dimpotrivă, Montrond nutrea o imensă prietenie pentru Flahaut, fiul lui Talleyrand. Montrond făcea legătura între tată şi fiu. Avea cu cincisprezece ani mai puţin decît Talleyrand şi cu cincisprezece ani mai mult decît Flahaut, pe atunci în vîrstă de douăzeci şi cinci de ani. Atunci cînd Montrond, din cauza dizgraţiei lui Talleyrand, era prost văzut de împărat, Charles de Flahaut, care era agreat la curte, i-a luat apărarea. Na-

[1] *Muscadin* = denumire dată în 1793 tinerilor regalişti îmbrăcaţi elegant.

poleon, care ţinea la el, a suportat ardoarea lui Charles fără să i-o ia în nume de rău.

Dacă e adevărat că pe chipul adevăraţiilor noştri prieteni se poate descoperi ceva din chipul nostru, în portretul lui Montrond putem recunoaşte cîteva din trăsăturile lui Talleyrand.

Mai era un personaj nou în viaţa prinţului : ducesa de Curlanda. Apărea cîteodată în „micul glob" al doamnei de Laval, dar nu fusese încă cooptată de el ; se afla sub observaţie. Celelalte aveau douăzeci de ani şi mai bine vechime în serai. O puneau să facă anticameră. Vara, ea locuia în castelul de la Rosny, care aparţinea lui Edmond de Périgord. Îl moştenise de la mama lui, descendentă a lui Sully. Iarna locuia la Paris, în palatul lui Talleyrand. Prinţul o copleşea cu atîtea atenţii, încît celelalte erau puţin geloase, cu toate că gelozia nu făcea parte din registrul lor sentimental. Existau însă între ele mici rivalităţi : de exemplu, cine avea să-l conducă pe *„satrap"* mai mult pe scară şi cui avea să-i adreseze el ultimul cuvînt. Ducesa era încîntătoare : vorbea o franţuzească perfectă, cu un uşor accent, care producea efectul cel mai plăcut. Vorbea mult ; celelalte spuneau : prea mult. Numai Talleyrand nu se plîngea de acest exces. În curînd au devenit mai mult decît prieteni. El îi scria foarte mult. Bileţelele lui, aproape zilnice, sînt de o tandreţe mişcătoare şi dragostea lor nu s-a răcit deloc cu trecerea timpului. La 20 ianuarie 1814, el îi scria : *„Adio, tu care eşti atît de înţeleaptă şi ai o inimă minunată. Te iubesc din tot sufletul. Anunţă-i Dorotheei vestea pe care ţi-o trimit. Adio, îngerul meu. Biletul ăsta trebuie ars"*. Ascultarea nu făcea, probabil, parte dintre virtuţile îngerului, fiindcă biletul a rămas. La 25 ianuarie : *„Totul mi se pare uşor de suportat atunci cînd sînt lîngă tine. Tu ! Tu ! Tu ! Iată pe cine iubesc eu cel mai mult pe lume"*.

Asta aduce cu o pasiune. Dar în ceea ce-l priveşte, nu poţi să ştii niciodată. În faţa femeilor şi în modul de exprimare e rezervat şi chiar rece. Cum apucă însă condeiul, hîrtia ia foc. Şi oare numai hîrtia ?

Lady Yarmouth, amanta lui Montrond, scrie despre Talleyrand şi despre ducesa de Curlanda : *„Nimic nu pare să-l atragă mai mult decît bătrîneţea, fiindcă toate iubitele lui sînt adevărate antichităţi"*. Nu e cu totul lipsit de adevăr. Ducesa avea patruzeci şi şapte de ani şi doamnele celelalte nu-i iertau nici vîrsta, nici averea şi nici favorurile lui Talleyrand. Legătura lor nu se putea explica numai prin farmecul ei. Admiratoare a lui Napoleon înainte de sosire, ea devenise, prin grija lui Talleyrand, o duşmancă înverşunată a împăratului. Locuia cîteodată la Château-neuf din Saint-Germain, unde-l întîlnea pe Nesselrode, trimisul ţarului, şi pe un oarecare Cernîşev, pe care l-am numi astăzi, în chip mai puţin delicat, un spion. Ea era ochiul, urechea şi purtătorul de cuvînt al lui Talleyrand, pe lîngă domnii aceia. Fiind supusa ţarului şi îndrăgostită de Talleyrand, acţiona după instrucţiunile celui „absent" şi prin Nesselrode alcătuia rapoarte destinate ţarului Alexandru. Cînd vremea era foarte frumoasă, Talleyrand se ducea şi el la Saint-Germain. Putea fi văzut călare, un călăreţ destul de ridicol pe un cal prea mic ; picioarele călăreţului atîrnau aproape de pămînt.

Invitațiile la Talleyrand erau la fel de solicitate ca și cele ale unui suveran. La dineuri acorda multă atenție mîncării bune și vinurilor. Luxul mesei, finețea și abundența felurilor făceau parte, prin tradiție, din arta lui de a ști să se poarte în societate. Nu lua decît o masă pe zi, prînzul, care era servit la orele 6. Atunci se înfierbînta și, de multe ori, cînd se scula de la masă, vorbea mai mult decît s-ar fi putut aștepta convivii. Era caustic și spiritual și-i plăceau excitația și atmosfera încinsă a marilor dineuri. E una din puținele lui slăbiciuni diplomatice pe care le evoca în 1817 Napoleon la Sfînta Elena. *„Cînd vrei să-l faci să vorbească* — spunea domnișoara Raucourt, actrița —, *nu izbutești, e o adevărată cutie de tinichea, dar după serată, într-un cerc restrîns de cinci-șase prieteni, n-ai decît să-l lași în voia lui, sporovăiește ca o babă"*. Îi plăcea ca la dineurile lui fiecare să se simtă la largul său, să vorbească nestingherit și chiar cu fantezie. *„Ca om, în viața particulară, era sinceritatea personificată, neavînd nevoie să înșele pe nimeni"*, spune unul dintre contemporanii lui. Dineul era urmat de o recepție, uneori de cîte un bal. Recepția nu începea decît la orele 11. La miezul nopții se servea din nou un supeu, urmat de o conversație care ținea pînă la ora 1. Atunci bătea ceasul consacrat : se instalau mesele de joc. Prințul se așeza împreună cu prietenii lui apropiați, iar ceilalți făceau și ei la fel sau stăteau de vorbă. Începînd din momentul acela, el se cufunda într-o lume în care era singur, se învăluia în calculele lui ca într-un fel de gogoașă. Nimic nu mai ajungea pînă la el. Ce ciudat era să-l vezi pe omul acela, atît de impregnat de politică, de viața mondenă și socială, izolîndu-se în toiul unei recepții. P. Valéry spunea : *„Realitatea jocului se află în intimitatea omului"*. Închis în tăcere și în secret, orice jucător constituie o enigmă. În unele seri nu i se auzea vocea decît cînd își anunța cărțile. Dezamăgea pe unii vizitatori, care veniseră ca să fie încîntați și plecau plouați. O prințesă germană făcuse un drum lung și nenumărate demersuri ca să fie invitată la un dineu unde să poată să-l vadă și să-l asculte pe prinț. I s-a făcut o mare favoare, a fost pusă să stea la masă alături de el. El a rămas mut. Dezolată, prințesa s-a plîns de lucrul acesta stăpînei casei ; s-ar fi mulțumit *„cu două sau trei cuvinte în particular"*, a spus ea, la care cealaltă i-a răspuns : *„Asta, prințesă, e imposibil, e atît de multă vreme de cînd nu mai slujește liturghii în intimitate"*.

În schimb, atunci cînd își dădea osteneala, părea că se destăinuie în fața fiecăruia și crea fiecăruia iluzia că vorbește pentru el. Uneori nu vorbea decît din cînd în cînd și lăsa să-i scape niște fraze scurte ca niște sentințe. Se zicea că și le pregătea la fel ca Rivarol, care și le scria pe ale sale pe niște cartoane pe care le fixa la oglindă și le învăța pe de rost în timp ce se bărbierea, înainte de a se duce să prînzească în oraș. Asta i s-a întîmplat și lui, fără îndoială. Cîteodată însă, o divinitate răutăcioasă părea să-i sufle exact la momentul potrivit anumite replici, ca, de pildă, aceea pe care a lansat-o cu privire la Chateaubriand cînd acesta tocmai își publicase cu mare vîlvă *Martirii*. Toată lumea vorbea despre carte, toți se dădeau în vînt după ea, în afară de Talleyrand, care nu împărtășea gustul publicului nici pentru stilul declamator, nici pentru religia afișată ostentativ.

Lui Talleyrand îi plăcea muzica de cameră. Avea acasă la el un pianist ceh, Dussek, un violonist și un harpist. Îi plăcea muzica cea mai sobră. Deja Mozart i se părea cam romantic, făcînd oarecum pe placul publicului.

Pe cît de amuzante erau ceasurile de conversaţie, pe atît de serioase erau orele de muzică ; domnea o tăcere religioasă şi o imobilitate totală. Iată deci un alt aspect al prinţului.

Uneori putea fi văzut la dineu acasă la două surori, doamnele de Bellegarde, care erau plăcute, foarte spirituale şi lipsite de prejudecăţi. Talleyrand le întîlnea acolo pe doamnele de Laval şi de Coigny, pe poetul Nepomucène Lemercier, mai cunoscut datorită pronumelui decît versurilor lui, şi pe alţi cîţiva scriitori la fel de necunoscuţi de posteritate, ca şi de epoca lor. Şi pe pictorul Gérard, la care ţinea. Vedetele dineurilor din casa Bellegarde erau Talleyrand şi Aimée de Coigny. Unul dintre comeseni spunea cu o îndrăzneală amuzantă : *„Zăngănitul acestor două limbi ne desfată grozav"*. Trebuie să amintim că una din cele două surori Bellegarde avea cu cîntăreţul Garat un copil pe care îl dăduse la aceeaşi doică care-l creştea şi pe nepotul lui Talleyrand, copilul pe care i-l făcuse Charles de Flahaut reginei Hortense, micuţul Demorny, care avea să devină ducele de Morny[1]. Între toate aceste mame, taţi, fii şi bunici de bastarzi există, aşadar, legături de neprevăzut...

Şi aşa se scurgea perioada dizgraţiei. Văduvit de minister, lipsit de cheia lui de aur de mare şambelan, Talleyrand păstrase esenţialul : viaţa lui mondenă. Exercita în felul acesta, la periferia puterii, o putere parazită. Niciodată nu avusese atîta influenţă asupra opiniei publice cum a avut în momentul în care, degajat de sarcinile lui oficiale, a dispus de tot timpul pentru a influenţa opinia publică. Şi mai trebuie oare să amintim că fantoma lui, mereu prezentă în consilii, era prezentă şi în mintea lui Napoleon ?

Mîhniri, bruftuluieli şi necazuri băneşti

La începutul anului 1810, Talleyrand a avut pentru un moment impresia că se va produce o breşă prin care ar putea să reintre în graţii. Aceasta s-a întîmplat cu prilejul divorţului împăratului de Josefina şi al noii lui căsătorii.

Ne aducem aminte că, încă de pe timpul Consulatului, Talleyrand era pentru divorţ. El susţinea că împăratul trebuie să se căsătorească cu o prinţesă dintr-o veche familie regală a Europei. După el, nu existau decît două familii demne de tronul imperiului : Bourbonii şi Habsburgii. În pri-

[1] In toamna anului 1811 a apărut pe tăcute un copil născut, după actul lui de naştere, la Paris, la 21 octombrie 1811, dar care în realitate a văzut lumina zilei în Elveţia. Părinţii nu sînt indicaţi. Domnul Demorny, care i-a dat numele lui, a dispărut repede din viaţa lui. Părinţii nenumiţi sînt bine cunoscuţi : mama este regina Hortense, iar tatăl, generalul de Flahaut, fiul lui Talleyrand. Copilul a făcut carieră sub numele de ducele de Morny, în timpul celui de-al doilea Imperiu. A fost crescut, în văzul întregii lumi, de bunica lui, doamna de Souza. Mai tîrziu, Morny, instalat din fragedă copilărie în situaţia lui de bastard, o etala cu o dezinvoltură destul de talleyrandescă : *„In spiţa mea sîntem bastarzi din mamă-n fiu de trei generaţii"*. Nu era nici o exagerare. La fel cum nu era exagerat nici comentariul lui : *„Sînt strănepot de rege, nepot de episcop, fiu de regină şi frate de împărat"*. Fratele lui vitreg, Ludovic-Napoleon, a devenit împărat graţie, în primul rînd, ajutorului lui Morny. Cu un talent desăvîrşit, el a organizat şi a realizat lovitura de stat din 2 decembrie, care a dus Franţa la cel de-al doilea Imperiu. Ce respectare extraordinară a istoriei ! Talleyrand a pus la cale 18 Brumar, iar nepotul lui 2 decembrie ! Morny, elegant, inteligent, frumos Don Juan, de o dibăcie care nu-şi avea egal decît în buna lui creştere, făcea parte în mod vizibil „din familie". A fost ministru de interne pînă la moartea lui, în 1862, după care imperiul a scăpătat... După cum se vede, prezenţa lui Talleyrand în istoria Franţei din secolul al XIX-lea nu este vorbă goală.

vinţa Bourbonilor — imposibilitate absolută. Rămînea o căsătorie cu o prinţesă din casa Habsburg, care, în ochii lui, avea avantajul că ar fi atras o alianţă cu Austria. Aceasta ar fi însemnat încetarea războiului, perenitatea dinastiei imperiale, prosperitate. Se şi vedea copleşit de huzur, de glorie, de milioane şi de onoruri. Franţa în culmea gloriei.

Trebuia însă ca Josefina să se facă nevăzută. Cînd ea a consimţit, ce să vezi ? Prinţul de Benevento le scrie copiilor Josefinei, lui Eugène şi Hortensei, un fel de scrisoare de condoleanţe, care constituie o capodoperă de emoţie prefăcută şi de josnică linguşeală.

Trebuia să i se găsească o înlocuitoare împărătesei. Napoleon a reactualizat proiectele lui de căsătorie cu marea ducesă Ana, cea de-a doua soră a ţarului. Caulaincourt a fost însărcinat să-i ceară mîna pentru împărat. S-a produs însă atunci un lucru nemaipomenit : curtea de la Viena a fost îngrozită la gîndul unei alianţe franco-ruse. Se vedea strivită între cele două imperii. Ca să scape de acest pericol de moarte, ea i-a oferit *Căpcăunului* mîna arhiducesei Maria-Luiza. Astăzi nu putem să ne mai dăm exact seama cît de ieşită din comun trebuie să fi părut căsătoria unei urmaşe a lui Carol Quintul cu generalul Bonaparte.

Vestea a făcut senzaţie la Paris. Napoleon a fost măgulit de ofertă : o nepoată a Mariei-Antoaneta ! De la bun început, fiul lui va putea să spună : *„Noi, nobilii..."* La 28 ianuarie 1810, el a convocat un consiliu care să aleagă între varianta rusească şi cea austriacă. Talleyrand, vice-mare elector, participa şi el. Cînd i-a venit rîndul să vorbească, a făcut-o cu tactul şi cu eficienţa binecunoscute. S-a pronunţat pentru varianta austriacă, care avea duşmani înverşunaţi, cu nişte argumente pregătite cu mult înainte ; în pledoaria lui a pus şi oarecare complezenţă şi linguşire, fiindcă ştia că orgoliul lui Napoleon înclina spre „fiica Cezarilor".

Pe Talleyrand îl interesa pacea şi Franţa. Şi cum, de rîndul acesta, calea înţelepciunii se întîlnea cu orgoliul împăratului, el i-a flatat orgoliul. Ce îndrăzneală mascată şi ce abilitate îţi trebuia ca să te-ncumeţi să evoci, aşa cum a făcut el, moartea lui Ludovic al XVI-lea şi să susţii, că, luînd-o în căsătorie pe nepoata suveranilor asasinaţi, împăratul spăla Franţa de o crimă de care era vinovată o facţiune infimă. În felul acesta făcea ca Franţa să reintre în familia dinastiilor domnitoare. Ideea aceasta a continuităţii, atît de scumpă lui Talleyrand, putea fi realizată graţie căsătoriei, aceleia miraculoase : noua Franţă se strecura în aşternutul celei vechi şi revoluţia se împăca cu Europa monarhistă.

Numai casa de Austria oferea avantajul continuităţii, fiindcă politica ei nu era niciodată politica unui singur om, ci a unei dinastii, fidelă sieînseşi de-a lungul secolelor. Discursul a obţinut adeziunea împăratului.

Drept răsplată, Talleyrand a fost invitat la căsătoria lui Napoleon cu Maria-Luiza, care a avut loc la 2 aprilie la Luvru. Aceasta nu înseamnă însă că reintrase în graţii. Nu s-a putut împiedica să nu-l linguşească într-un mod exagerat pe împăratul proaspăt recăsătorit. A aranjat în aşa fel lucrurile, încît „prizonierii" lui de la Valençay au organizat un foc de artificii în cinstea căsătoriei celui care-i spoliase şi-i surghiunise. Ecoul petardelor a răzbătut pînă la Tuileries. De pe urma linguşirii deţinuţilor a profitat Talleyrand : Napoleon n-a rămas insensibil în faţa celor două duzini de rachete luminoase.

Cu toate acestea, pentru că niciodată nu se știe cum se pot întoarce lucrurile, prințul de Benevento, însoțit de ducesa de Curlanda s-a dus după căsătorie s-o consoleze la Malmaison pe nefericita Josefina. Între ei o numeau *„sultana-valideа"* [1].

Răgazul a fost de scurtă durată. Mînia lui Napoleon a bubuit din nou. În mai 1810, împăratul s-a simțit de două ori rănit, în orgoliul și în afacerile lui, și într-o chestiune la care tinea nespus : blocada continentală. Era aproape singurul care credea în eficacitatea „sistemului" său și se crampona cu atît mai vîrtos de el cu cît era mai absurd sistemul și cu cît simțea în jurul lui o opoziție surdă. Primul act de nesupunere a venit din partea propriului său frate, Louis, regele Olandei, care îndrăzni să înceapă tratative cu Anglia ca să scoată Olanda din blocul continental.

A doua tentativă de a forța blocada s-a datorat financiarului Ouvrard [2], fastuosul prieten al lui Talleyrand. Fără-ndoială, de acord cu regele Olandei, fiindcă se întorcea dintr-o călătorie misterioasă la Amsterdam. Poate că nu Talleyrand fusese inspiratorul acestei acțiuni, dar el o dezaproba într-o atît de mică măsură, încît îi furnizase lui Ouvrard o serie de adrese utile la Londra, recomandări către niște personaje importante și argumente ce puteau fi valorificate pentru organizarea comerțului prin încălcarea blocadei. Imediat după întoarcerea lui de la Amsterdam, Ouvrard a fost arestat de temutul Savary în casa doamnei Hamelin, fosta metresă a lui Montrond. Mereu aceleași adrese. Printr-o regretabilă întîmplare, Talleyrand se afla și el la respectiva întîlnire. Nu a fost arestat, dar Napoleon îi ceru explicații în scris cu privire la prezența lui în casa doamnei Hamelin și la relațiile lui cu Ouvrard. Se pare că explicațiile nu au fost prea clare, căci împăratul a spus că lectura lor îi fusese *„penibilă"*. Și adăuga că regreta profund faptul că vice-marele elector fusese surprins acolo în momentul respectiv. În aceeași zi, la 3 iunie 1810, a fost destituit și Fouché, fiind înlocuit la ministerul poliției cu Savary. Foarte sfidător, Talleyrand a fost primul care s-a dus să-i facă o vizită lui Fouché, lovit de dizgrație. Cînd a ieșit din casa complicelui lui, a dat o raită prin toate saloanele Parisului ca să trîmbițeze zvonul că Napoleon comisese o nouă greșeală : *„Fără îndoială, domnul Fouché a fost foarte vinovat și eu l-aș fi înlocuit, dar cu un singur om : cu Fouché însuși"*.

Nu l-a vizitat pe prietenul lui Ouvrard, care a stat închis timp de doi ani la Sainte-Pélagie, dar regreta foarte mult un om care avea o mînă atît de binecuvîntată, încît făcea să răsară ca din pămînt milioanele. Împăratul, care i-a spus : *„Cu 500 000 de oameni poți să faci tot ce vrei"*, Ouvrard i-a răspuns : *„Cu 50 de milioane poți să faci mult mai mult"*. Talleyrand nu scăpase însă cu totul de mînia împăratului. O nouă furtună se abătu asupra lui. Din nou o afacere murdară.

Napoleon, care se juca într-una cu provincii și regate, era pe cale să creeze un nou departament „francez" : *„Gurile Elbei"*, cu capitala Hamburg. Opulenții burghezi ai celui mai bogat oraș al Hansei, sperînd să scape

[1] Valideа — mama sultanului ; sultana mai mare. — *Nota trad.*

[2] Ouvrard Gabriel, născut în apropiere de Clisson în 1770, a fost închis în trei rînduri, în 1800, apoi la 17 februarie 1810 și, în sfîrșit, la 3 iunie 1810. Napoleon îl disprețuia, se temea de el și avea nevoie de banii lui. Ouvrard, la amenințarea primului consul, a finanțat după 18 Brumar tabăra de la Boulogne și mai tîrziu echiparea Marii Armate. I-a vărsat cîte două milioane pe zi împăratului după întoarcerea acestuia din insula Elba.

de o anexiune totală, care i-ar fi văduvit de vechile lor libertăți comerciale, îl implorară pe Talleyrand să intervină în favoarea lor, plătindu-i pentru aceasta 4 milioane de franci. Reputația influenței și a venalității lui era așa de răspîndită, încît naivii hamburghezi își închipuiau că, îndopîndu-l cu bani, avea să le salveze libertățile. Or, Talleyrand nemaiînsemnînd nimic, n-a făcut nimic pentru ei, dar a păstrat banii. Hamburghezii l-au reclamat lui Napoleon. Nici urmă de bani. Totul se evaporase; refacerea palatului Monaco, Valençay-ul, ospețele, jocul de cărți cereau bani.

Napoleon îl convocă și-i făcu o nouă scenă. Prințul de Benevento a lăsat-o să se consume fără să spună un cuvînt... N-a fost luată nici o măsură.

Între timp, soțul cel putred de bogat al domnișoarei Lange, bancherul Simons din Bruxelles, a dat un răsunător faliment. Talleyrand îi încredințase prea amabilului soț 4 milioane și le-a pierdut. Pentru el era o catastrofă. Talleyrand era într-o situație desperată. Și-a adus însă aminte că principalul beneficiar al sforăriilor lui de la Erfurt, țarul Alexandru, nu-l plătise. Țarul se degajase căsătorind-o pe Dorotheea cu Edmond de Périgord. Talleyrand ar fi preferat „niște lichidități". Și atunci s-a repezit din nou asupra țarului. Lunga lui scrisoare e o adevărată curiozitate, e un balet în fața autocratului ca să-l seducă, să-l îmbrobodească în vălurile parfumate ale recunoștinței, ale devotamentului și ale supunerii și chiar ale adorației și se termină în felul următor: *„Am nevoie de 1 500 000 de franci și ar fi necesar să-i am în luna noiembrie. Cu toate că este un lucru simplu în sine* (pentru el era cel mai natural din lume), *sînt nevoit să iau foarte multe măsuri de precauție cu privire la mijloacele pe care trebuie să le folosesc pentru a-mi procura banii la ora actuală și pentru a-i restitui de îndată ce împrejurările se vor schimba".*

Să-i restituie? E ceva nemaiauzit. S-au schimbat vremurile, e pentru prima dată cînd folosește acest cuvînt. Și continuă plin de neliniște: *„Trebuie s-o scot la capăt într-un mod foarte puțin bătător la ochi și de aceea sînt silit să fac apel la o persoană a cărei delicatețe să fie îndeajuns de clarvăzătoare ca să ia, dacă vrea să-mi facă un serviciu, toate măsurile pe care i le voi indica și care sînt absolut indispensabile".*

Căpcăunul e cu ochii pe el — sau cel puțin Savary — și de data asta e serios. Urmează apoi o serie de recomandări foarte precise cu privire la filiera pe care trebuiau s-o urmeze banii țarului ca să ajungă la destinatarul lor fără să lase nici o urmă. Dac-ar fi lăsat vreuna, din capul locului Savary ar fi avut o dovadă. Să ascultăm sfîrșitul acestei preacinstite negocieri, e un sfîrșit moral: *„Răutatea îndîrjită a celor care nu cunosc nici încrederea, nici generozitatea, nici motivele simple ale unor lucruri* (Oh! sfîntă simplitate a motivelor care-l determină să ceară bani străinilor!) *mă determină s-o rog pe Maiestatea-Voastră să ardă această scrisoare"* [1].

Încă un neascultător! Scrisoarea e sub ochii noștri. Ba țarul a păstrat chiar și ciorna scrisorii de răspuns către Talleyrand. E o scrisoare gen Talleyrand adresată lui Talleyrand: dialogul dintre dihor și nevăstuică. Țarul e foarte convins că prințul are într-adevăr nevoie de suma respectivă, e foarte mișcat de încrederea prințului în generozitatea imperială și-i mulțumește pentru această încredere. Urmează însă refuzul. Motivul invocat este

[1] Citat de Lacour-Gayet.

de o comicărie demnă de Tartuffe: ţarul refuză să-i trimită banii ca nu cumva să-l compromită pe iubitul lui corespondent. Şi din prea mare iubire îl lasă în pom : *„Aşadar, regret, dragul meu prinţ, că trebuie să-mi refuz plăcerea pe care aş avea-o oricînd de a vă obliga"* [1].

A fost o lovitură grea : Talleyrand şi-a vîndut pentru a treia oară biblioteca. Vînzarea a avut loc la 30 aprilie 1811. Avea frumoasa ediţie a *Henriadei* lui Voltaire, *Enciclopedia* în întregime, cu toate planşele, şi multe alte lucrări foarte valoroase. Rezultatul vînzării a fost mediocru. A oftat şi s-a resemnat : *„Trebuie să te laşi în voia vremurilor şi să te supui imprejurărilor"*. Această maximă, care-i vine spontan sub condei, îl caracterizează perfect. Trebuie să te laşi modelat de evenimente. Să nu te opui, fiindcă ai fi nimicit. Oamenii supli se adaptează şi supravieţuiesc.

Nu s-a dat bătut faţă de ţar. Dealtfel, cum să se fi dat bătut, de vreme ce el nu dădea niciodată o bătălie ? A reluat tratativele cu Nesselrode, împuternicitul ţarului la Paris. Este un caz curios, fiindcă exista la Paris un ambasador al Rusiei, Kurakin, un ins voluminos, bizar, presărat tot cu diamante şi prost. Nimeni nu-l lua în seamă, în afară de Champagny, ministrul relaţiilor externe. Ei erau singurii din Europa care continuau politica de la Tilsit, în care nu mai credea nimeni. Pe de altă parte, Metternich, devenind ministrul împăratului Austriei la Viena, fusese înlocuit la ambasada din Paris cu prinţul Schwarzemberg, o altă nulitate. Talleyrand nici nu-l vedea măcar. Atunci, cum de-şi duceau Rusia şi Austria politica lor la Paris, politica lor adevărată ? Numind fiecare cîte un trimis extraordinar, care nu depindea decît de suveranul respectiv, ţarul pentru Nesselrode şi împăratul Francisc al II-lea pentru cavalerul de Floret, reprezentantul Austriei. Dar aspectul cel mai extraordinar al misiunii lor îl constituia faptul că ei nu erau acreditaţi pe lîngă guvernul lui Napoleon, ci pe lîngă prinţul de Benevento. Rămîi de-a dreptul năucit. Mai e oare nevoie să amintim că Dalberg îi înlesnise odinioară lui Talleyrand, o întîlnire cu Nesselrode ? În corespondenţa secretă, Talleyrand era desemnat sub denumirea de *„vărul Henry"*. Nesselrode i-a transmis deci suveranului său noua cerere a „vărului Henry". Nu mai cerea bani lichizi, cerea nişte licenţe de import, care i-ar da dreptul — sub acoperirea Rusiei — să străpungă blocada şi să aducă în Franţa anumite mărfuri care nu se găseau pe piaţa internă. *„Dacă le-aş primi în momentul de faţă, ar rezulta pentru mine de pe urma lor avantaje foarte mari, pe care aş fi foarte fericit să le primesc din partea Maiestăţii-Sale împăratului Alexandru"*. (Scrisoare către Nesselrode din 17 martie 1811). Îl înţelegem prea bine : mărfurile revîndute aduceau celor care le introduceau pe piaţă nişte beneficii monumentale. Domnului de Talleyrand îi plăceau lucrurile în stil mare.

Dar era prost înţeles. Hamburghezii ăia care-şi cereau banii de la Napoleon ! Şi la Valençay, lucrurile mergeau rău : prinţii spanioli, pe care-i trata princiar, îl costaseră 700 000 de franci. Napoleon îi vărsa 40 000 de franci pentru întreţinerea lor. În afară de asta, domeniul, care înainte de sosirea prinţilor prizonieri aducea 150 000 de franci venit, era în paragină şi nu mai producea nimic. A făcut un demers desperat şi foarte îndrăzneţ, cerîndu-i lui Napoleon să-i răscumpere principatul Benevento. Răspunsul a soşit ca

[1] Citat de Lacour-Gayet.

o lovitură de măciucă. Împăratul nici nu se gîndea să-l răscumpere. Era însă de acord să-şi ia înapoi principatul ca să-l realipească la imperiu.

Aflînd acestea, Talleyrand îi scrise lui Montrond : *„O să mă găseşti, cred, foarte schimbat. Cînd ai mereu necazuri şi eşti îngrijorat şi pentru alţii, ţi se înăcreşte negreşit caracterul"* (citat de Lacour-Gayet).

Ploua cu lovituri : a crezut într-o înseninare la 11 februarie 1811, cînd a primit 150 000 de franci de la Finanţe pentru chiria Valençay-ului. Dar vai ! Printr-o crudă întorsătură a lucrurilor, aceleaşi Finanţe i-au cerut să ramburseze imediat 650 000 de franci pe care-i percepuse pe nedrept de la oraşele Hansei. *„Îl veţi face să înţeleagă* — îi spunea însuşi împăratul lui Mollien, ministrul de finanţe — *că, dacă nu înapoiază această sumă, veţi fi obligat să-l puneţi sub urmărire, afară de cazul cînd se achită faţă de mine"* (Scrisoarea lui Napoleon din 22 iunie 1811 — Lacour-Gayet).

Dizgraţia nu slăbea deloc. Dar orice ocazie era bună şi a profitat de aceea a naşterii regelui Romei pentru a se reintroduce în *„apartamentele"* ale căror uşi erau închise pentru el de cînd cu scena din 28 ianuarie 1809. Nu se grăbise pentru că se temea că o să fie repezit. Ceea ce i-a dat curaj să-şi facă din nou apariţia a fost ciuda pe care i-a provocat-o atitudinea arhicancelarului Cambacérès : cum, mizerabilul acela să facă două vizite ? *„Are asupra mea avantajul unei vizite"*, spunea Talleyrand cu dispreţ. El a făcut mai întîi una, iar apoi, cînd Napoleon a trebuit să plece în Olanda, a profitat de acest fapt şi a mai făcut încă una, la 21 octombrie 1811. Dacă este adevărat că în cursul acestei vizite a pronunţat cuvintele care i se atribuie, trebuie să recunoaştem că avea darul previziunii şi puterea ursitoarei Carabosse din poveste, fiindcă, aplecîndu-se deasupra leagănului în care se afla regele Romei, a murmurat : *„Toate acestea se vor sfîrşi cu un Bourbon"*.

Capricii imperiale şi rezervă constantă din partea prinţului

Despre prinţesa de Benevento nu se pomeneşte niciodată fiindcă, dacă se face uneori văzută, în schimb, nu se face auzită niciodată. Se-ntorsese din mlaştinile de la Pont-de-Sains şi locuia, ca o umbră, în palatul Matignon, unde *„nu izbutea să se menţină decît datorită unui neînchipuit amestec de şiretenie şi de prostie"*. Dealtfel, Talleyrand îi lăsa cîmp liber, el locuia în timpul verii la Château-neuf din Saint-Germain împreună cu ducesa de Curlanda, care-l închiriase. Cînd se ducea la băi la Bourbon, căsnicia se refăcea pentru trei săptămîni.

Ducesa de Curlanda, după ce i s-a terminat noviciatul, a intrat în „serai". Era atît de bine văzută acolo, încît vicontesa de Laval venea şi ea la Saint-Germain să împartă singurătatea aceea în doi, care devenea, în felul acesta, un complot în trei. Era idealul : el vorbea, iar ele erau într-al nouălea cer.

În 1811, într-o seară de vară, *„micul lor glob"* a fost tulburat de sosirea unui jandarm care aducea o scrisoare de la ministrul poliţiei, Savary, duce de Rovigo. Talleyrand a avut din nou neplăcerea să fie încunoştinţat că nevasta lui îl înşela cu ducele de San Carlos şi că împăratul nu tolera aşa

ceva. Oare domnul de Talleyrand se sinchisea de un asemenea lucru ? Se spunea că nevastă-sa se dusese la Valençay travestită în bărbat ca să se întîlnească cu galantul ei hidalgo. Împăratul cerea să fie exilată din nou pe domeniul de la Pont-de-Sains şi ca soţul ei, care se făcuse vinovat de neglijenţă, să se ducă după ea. Era o dublă lovitură mortală : întîi să locuiască într-o mlaştină sinistră, iar în al doilea rînd, împreună cu soţia lui. A rămas îngrozit la gîndul că ar fi putut fi lipsit de Paris. I-a scris lui Savary. Scrisoarea nu era uşor de adus din condei. A făcut zece ciorne şi i-a dat, în sfîrşit, textul jandarmului, care a aşteptat răspunsul pînă la ora unu noaptea.

La orele 5, Talleyrand a plecat şi el la Paris. Savary l-a primit imediat. L-a ascultat : cîştigase partida. Seducătorul a făcut ca măsura luată împotriva lui să fie revocată. Numai necredincioasa lui nevastă avea să se ducă în mlaştini. În felul acesta a putut el să-şi continue din nou politica ocultă împreună cu femeile sale, cu excepţia celei legitime. Ciudată atitudine avea şi Napoleon. Credea că o să-l aibă pe Talleyrand la cheremul lui, umilindu-l şi ruinîndu-l. Spera că, într-o bună zi, prinţul de Benevento, copleşit de injurii, ruinat, renegat de clienţii şi de prietenii lui, avea să se întoarcă în chip de sclav la picioarele stăpînului. *„Vreau ca Talleyrand, care mi-a fost în atîtea rînduri necredincios şi care a dat atîtea exemple de imoralitate, să fie constrîns să trăiască de pe urma milei mele"*. Dar Talleyrand nu mai credea în „mila" împăratului. El ştia că imperiul era condamnat. Îl îndemna pe Nesselrode să-l sfătuiască pe ţar să încheie pace cu Turcia ca să se poată consacra în întregime războiului pe care Napoleon se pregătea să-l înceapă pentru reconstituirea Poloniei. Îl sfătuia pe ţar să se alieze cu Austria şi-i zorea, şi pe unul şi pe celălalt, să se înarmeze. Fixa anul 1812 ca an decisiv pentru noul război din Est. Şi nu se înşela. În 1812, Napoleon a fost cel care, pentru prima dată, a întîrziat cu pregătirile. Ţarul, puţin furat de vîrtej, a fost cît pe-ce să comită o greşeală, voind să ia el ofensiva. Talleyrand l-a sfătuit să n-o facă : trebuia să aştepte ca armata imperială să fie şi mai angajată în Spania şi ca Napoleon să nu dispună de ofiţerii valoroşi care i-ar fi fost necesari pentru a încadra *„Marea Armată"*. Şi mai trebuia ca Napoleon să fie considerat, încă o dată, incendiatorul Europei. Nimic n-a fost mai dăunător pentru Napoleon decît dirijarea aceasta din umbră pe care o exercita Talleyrand asupra forţelor îndreptate contra Imperiului francez. Nesselrode îi judecă pe Talleyrand şi pe Fouché în felul următor : *„Aceşti doi oameni nu aveau impresia că-şi trădează stăpînul, ci că-l feresc de furia pasiunilor lui, împiedicîndu-l să continue războaiele permanente, care depopulau Franţa, o sărăceau şi puteau să se sfîrşească cu nişte catastrofe îngrozitoare"*.

Erau amîndoi cît se poate de conştienţi de faptul că-şi trădau stăpînul, dar erau convinşi că slujesc Franţa, care era epuizată. Şi mai credeau şi în „pacifismul" ţarului, deşi au trebuit să abandoneze ideea. Intenţia de a-l doborî pe Napoleon nu lasă nici o umbră de îndoială. Cineva l-a auzit pe Talleyrand declarîndu-le femeilor lui extaziate în sihăstria lor de la Saint-Germain : *„Şi uite-aşa o să-l ducem la pierzanie !"*, la care ele, ţopăind de fericire şi bătînd din palme, repetau : *„O să-l ducem la pierzanie ! O să-l ducem la pierzanie !"*.

Cu ocazia unei întrevederi pe care a avut-o împăratul cu Talleyrand în 1812, la Trianon, Napoleon, la despărţire, a rostit următoarele cuvinte năucitoare : *„Ah ! sînteţi uluitor ! Nu pot să mă opresc să vă vorbesc despre tre-*

burile mele şi nici nu pot să mă abţin să vă iubesc". Ce mărturisire ! Talleyrand s-a mulţumit să-i repete sfaturile lui, de o înţelepciune cu totul inutilă : să renunţe să reconstituie Polonia, să calmeze Austria şi Rusia, să se retragă din Spania. Era prea tîrziu.

Nesselrode spunea : *„N-a existat niciodată o împăcare totală între aceşti doi oameni"*. La fel cum n-a existat nici o ruptură completă. Ambiguitatea aceasta îi folosea lui Talleyrand. Dacă ar fi vrut să reintre în graţie, ar fi putut, deoarece, cu „inconsecvenţa" care nu-i scăpa periculosului său vicemare elector, Napoleon i-a întins acestuia din urmă în mai multe rînduri colacul de salvare. La 31 ianuarie 1812 a pus să i se plătească pentru palatul Matignon 1,28 milioane de franci. Împăratul a dat chiar ordin ministrului de finanţe, Mollien, să nu opereze nici o reţinere din suma ce urma să i se verse lui Talleyrand. Prin urmare, îi dăruia cei 650 000 de franci care pretinsese să-i fie înapoiaţi ! Atunci de ce a mai cerut cu cîteva luni în urmă o reţinere ipotecară asupra bunurilor lui Talleyrand ? Şi, ceea ce face ca inconsecvenţa lui să fie şi mai flagrantă este faptul că toţi cei cărora li se ceruse să ramburseze banii, ca, de pildă, mareşalul Brune, au fost obligaţi să plătească. Singurul scutit a fost Talleyrand.

Vînzarea palatului Matignon a fost pentru el greu de suportat. Cînd a văzut însă că împăratul a devenit mai binevoitor faţă de el a prins din nou speranţă. Era aşa de sigur că se va repune din nou pe linia de plutire, încît n-a ezitat nici un moment să cumpere palatul Infantado de pe strada Saint-Florentin, situat la întretăierea acesteia cu strada Rivoli, şi, în plus, o casă la ţară, la nord de Paris, la Saint-Brice. Palatul Infantado era o locuinţă cu adevărat princiară. I se spunea aşa pentru că ultimul lui proprietar, în 1789, fusese un grande de Spania, ducele de Infantado.

Redresarea financiară a lui Talleyrand din 1812 nu se explică în întregime prin largheţea nesperată a lui Napoleon sau, dacă aşa ar sta lucrurile, cum lasă să se înţeleagă domnul Michel Missoffe, împăratul trebuie să-i fi vărsat nişte sume luate din „domeniul extraordinar" al bunurilor dobîndite de pe urma cuceririlor. Napoleon, care avea obiceiul să facă asemenea daruri, spune el însuşi vorbind despre Talleyrand : *„El nu era singurul, fiindcă niciodată nici Ney, nici Oudinot şi nici atîţia alţii n-au început şi n-au sfîrşit vreo bătălie fără să-mi ceară bani"* (Missoffe : *Inima tainică a lui Talleyrand)*. Iată-ne lămuriţi cu privire la darurile imperiale. De mirare este faptul că în 1812 Talleyrand le mai primea încă. Dar aceasta nu l-a împiedicat să repete, timp de un an, că era ruinat. Ba se mai pretase din nou la comedia cu vînzarea bibliotecii. Nu putea să fie, bineînţeles, de nici un folos, dar gestul era spectaculos. Pe scurt, după ce a fost, ca atîţia alţii, victima crizei economice din 1810, consecinţă inevitabilă a blocadei, şi în vreme ce alţii s-au ruinat, el a izbutit să supravieţuiască graţie împăratului, care cînd îl persecuta, cînd îl readucea pe linia de plutire, nealegîndu-se de pe urma comportării lui incoerente decît cu inconvenientele persecuţiei, fără nici unul din avantajele clemenţei sau ale generozităţii.

„Reconcilierea" a ajuns chiar atît de departe, încît Napoleon i-a oferit lui Talleyrand să-l ia în Polonia ca să organizeze noul stat polonez pe care voia să-l reconstituie. Talleyrand s-a prefăcut că acceptă. Împăratul i-a cerut să păstreze un secret absolut. Cum se face atunci că cel mai impenetrabil dintre oameni a difuzat propunerea pe care i-o făcuse împăratul ? Desigur,

numai pentru a face să nu i se dea curs ! Napoleon a fost așa de înfuriat de procedeul lui Talleyrand, încît, adresîndu-i-se lui Caulaincourt, a țipat : *„Am să dau ordin să fie izgonit din Paris și vă interzic să vă duceți la el acasă și să-i vorbiți despre asta"*. Și, cu toate acestea, încă o dată, Napoleon n-a luat nici o măsură împotriva lui Talleyrand.

La ce bun să te atașezi de un suveran care mergea spre pieire ? Talleyrand știa că rușii erau pregătiți, că uriașa armată cosmopolită a lui Napoleon nu mai era un instrument atît de sigur ca regimentele lui alcătuite numai din francezi și încadrate de ofițeri călîți în materie de manevre. El era atît de sigur de rezultatul fatal al campaniei care-l tîra pe împărat în Rusia, încît nici nu se mai sfia să-i prezică, prin saloane, consecințele. E perioada în care se afirma că a fost auzit spunînd : *„E începutul sfîrșitului"*.

În februarie 1812, Napoleon a mai făcut un pas spre el. L-a numit pe Talleyrand membru al consiliului însărcinat să-i judece pe generalii Dupont și Vedel, care capitulaseră la Bailen. Talleyrand s-ar fi lipsit bucuros de cinstea aceasta. A arborat la ședințe figura lui cea mai de nepătruns și, cînd i s-a cerut părerea, a înfierat „actul rușinos". Fără să precizeze ce anume. Considera totuși că, fiindcă nu fusese vorba de trădare, împăratul ar fi trebuit să înmormînteze afacerea, să uite și să ierte. „Să șteargă" : aceasta era exact pe linia caracterului lui Talleyrand.

În 1812, în primăvară, cînd Napoleon a plecat în războiul împotriva Rusiei, „Europa galantă", pe care Talleyrand o reunise în miniatură, s-a dislocat. Ducesa de Curlanda, căreia i se spunea *sultana* de la palatul Matignon, s-a întors în țara ei, amenințată de război ; contesa Tyszkiewicz voia să fie la Varșovia ca să asiste la reînvierea Poloniei ; altele au luat calea domeniilor lor din provincie. Exodul acesta ar fi putut să-l întristeze, dar, ca întotdeauna, s-a adaptat noilor împrejurări, distrîndu-se de pe urma întîmplărilor. *„Am organizat* — spune el — *plecarea acestor doamne în așa fel, încît timp de opt zile la rînd, în fiecare după-amiază, la orele 1 și jumătate, am condus pe cîte una pînă la trăsură. E într-adevăr foarte nostim"* (citat de Lacour-Gayet).

Și a fost de ajuns o nouă venită ca să le înlocuiască pe toate celelalte. Și asta e, într-adevăr, foarte nostim.

Domnul de Talleyrand este, pînă și în familie, contrariat de împărat

Era o femeie mărunțică, pe care o cunoaștem deja, Dorothea, contesă de Périgord, nepoata lui Talleyrand. Dînsa nu plecase. A rămas lîngă unchiul ei și a rămas chiar pentru totdeauna [1].

Soțul ei, în schimb, nu era ca să spunem așa, niciodată acolo. Era colonel în Regimentul 8 vînători din armata lui Murat. Dorothea, ca și ducesa de Curlanda, locuia în palatul Matignon. Nemțoaică pînă în vîrful unghiilor sau, mai curînd, prusacă, contesa de Périgord s-a adaptat foarte greu la viața din Paris. Dezaproba gusturile din acest oraș, obiceiurile, moda, ideile. Nu se

[1] Françoise de Bernardy. *Le dernier amour de Talleyrand. La duchesse de Dino* (Hachette).

apropia de nimeni. Observa și dispreţuia. Și i se plătea cu aceeași monedă. Cu inteligența și cunoștințele ei, era mult superioară gaițelor care o priveau de sus. Și le era superioară mai cu seamă prin voința și ambiția ei. La sosire a suferit de un cusur trecător : extrema ei tinerețe. Avea șaisprezece ani și trebuia să înfrunte curtea și Parisul. În orice caz, tinerețea n-o făcea cîtuși de puțin să pară mai frumoasă. Lacour-Gayet, rezumînd diversele aprecieri care s-au făcut asupra ei, scrie că era *„ceea ce femeile numesc în mod obișnuit o prună uscată"*. Pînă și Talleyrand, care o impusese, n-o aprecia cîtuși de puțin. Era politicos cu ea, dar, cum ea se închista în rezervă și în răceală, el n-a făcut nimic ca s-o scoată din starea aceea. Tînăra exilată se complăcea în singurătatea-i amară.

Cu toate acestea, nimic din ceea ce făcea Talleyrand nu scăpa ochilor ei de violetă, privirii ei teribile. Știa că destinul ei depindea mult mai mult de omul acesta decît de fluşturaticul ei soț. Îndărătul măștii, ea a început să caute adevărata față a prințului de Benevento și a descoperit-o. Iar ceea ce a descoperit, la o profunzime la care lumea mondenă și politicienii nu ajunseseră, a uimit-o pe tînăra femeie și i-a cîștigat stima.

Ea a ghicit că ceea ce impunea la unchiul ei nu era nici puterea, nici averea, nici chiar inteligența, ci un anumit soi de curaj, un curaj de neînvins. *„Era curajul acela plin de sînge rece și de prezență de spirit, temperamentul acela cutezător, vitejia aceea instinctivă, care inspiră o poftă irezistibilă de primejdie sub toate formele ei, care face primejdia ispititoare și care dă atîta farmec neprevăzutului"*. Într-adevăr, Talleyrand a trăit întotdeauna expus primejdiilor. Amenințarea și nesiguranța constituiau pentru firea aceea molatică excitantele violente de care avea nevoie ca să poată acționa. Iar în 1812, Talleyrand știa prea bine că era la discreția unui simplu raport al poliției, că una dintre scrisorile lui către Metternich sau către țar putea fi oricînd interceptată. Trăia permanent în ceea ce alții ar numi transă, care pentru el nu era decît un fel de îmbătare plăcută, cea a judecătorului, care trăiește în permanență în riscul exaltant al unui joc tare. *„Avea* — spunea el — *dedesubtul nobleței trăsăturilor, al încetinelii mișcărilor, al sibaritismului obiceiurilor un fond de temeritate, de îndrăzneală care sclipea din cînd în cînd, dezvăluia un nou ansamblu de însușiri și-l făcea chiar prin acest contrast una din cele mai originale și mai interesante ființe"* (Memoriile ducesei de Dino).

Făcînd această extraordinară descoperire, Dorothea nu greșește decît într-o singură privință, atunci cînd numește *„un nou ansamblu de însușiri"* ceea ce, în realitate, era fondul cel mai vechi, fondul instinctiv al vechilor seniori de Périgord. Îndrăzneala plină de șiretenie și nemiloasă, știm de unde provine... de la zalele atîtor Archambault și Hélie, lustruite și îmbrăcate în mătase de-a lungul a opt sau zece secole de civilizație. Iată ce a uimit-o și a cucerit-o pe Dorothea. Ea a văzut clar pentru că nu avea aceleași idei preconcepute, aceleași invidii și aceleași gusturi ca francezii care se aflau în jurul lui Talleyrand. Ea însăși era greu de cunoscut. Stendhal a întîlnit-o la slujba care a avut loc la Tuileries la 1 ianuarie 1811. L-a frapat fizionomia ei. Și-a notat în jurnalul lui : *„O lume grozavă. Mi-a plăcut la slujbă figura doamnei contese de Périgord, avea o fizionomie pură. Dacă nu m-aș teme că mă las antrenat de gustul meu actual pentru femeile germane, aș*

explica aceste calităţi prin faptul că e de origine germană..." (citat de F. de Bernardy).

Educaţia ei protestantă, singurătatea copilăriei ei ocrotite o făcuseră, în fond, să rămînă destul de naivă, cu tot aerul ei de severitate şi de puritate, căruia însuşi Napoleon îi aducea în felul lui omagii : „*Dumneata eşti cinstită* — îi spunea el cu glas tare —, *dumneata nu eşti ca doamna Cutare*", care se afla la doi paşi şi pe care el o arăta cu degetul.

A născut primul băiat la 12 martie 1811. Au fost naşi la botez împăratul şi împărăteasa.

Cît despre soţul ei, era uşuratic ca taică-său, îi plăceau jocurile de noroc ca unchiului său şi în plus era afemeiat şi frivol. Risipea cu amîndouă mîinile banii soţiei sale şi cei pe care îi avea de la mama lui. Îi plăceau grozav uniformele strălucitoare. Într-o zi s-a înfăţişat atît de aurit, înzorzonat, plin de paiete şi de diamante înaintea şefului lui, mareşalul Berthier, încît acesta l-a dat afară, spunîndu-i că îmbrăcămintea lui nu mai era o uniformă. Această fantezie costase o avere. Jocul de noroc şi dansatoarele au sfîrşit prin a-l ruina. Soţia lui a sfîrşit prin a-l dispreţui ; el se plictisea alături de dînsa. În curînd au ajuns să se deteste. Între timp, mai adăugîndu-i-se cîţiva ani şi o maternitate reuşită, „pruna uscată" s-a făcut mai frumoasă. Fetiţa cea uscăţivă şi arsă s-a împlinit şi s-a mlădiat, lucru de care şi-a dat seama cel dintîi Narbonne : ea se transformase într-o foarte drăguţă pariziancă. Fostul amant al doamnei de Staël s-a gîndit imediat să devină îndrumătorul acelei tinere frumuseţi, pentru a face din ea una din reginele Parisului. Şi a început să-i facă curte după moda celuilalt secol, într-un chip aluziv şi ironic. Dorothea era dezorientată. Talleyrand a sesizat imediat manevra şi s-a grăbit să-i pună capăt : „*Astîmpără-te, Narbonne, doamna de Périgord e prea tînără ca să te înţeleagă şi prea nemţoaică pentru ca să te aprecieze*". Şi unchiul i-a luat locul. Dar a lucrat cu răbdare. A studiat-o pe tînăra femeie, dar, fiind un observator mai puţin bun decît ea, nu a descoperit nimic atrăgător la dînsa. Adevărul e că Dorothea era tristă, iar faţada aceea de tristeţe arogantă nu inspira nici o simpatie unui om pentru care tristeţea era o necuviinţă şi adesea chiar o prostie. Dorothea, care era doamnă de onoare a împărătesei, nu-şi îndeplinea obligaţiile decît cu repulsie. La curte era tratată ca o străină. Napoleon, care o aprecia, i-a făcut, totuşi, un afront public. La 14 august 1811, pe cînd curtea se afla la Saint-Cloud, el s-a oprit în faţa tinerei contese de Périgord : „*Soţul dumneavoastră face, într-adevăr, prea multe prostii. Cum de a putut să cumpere camee de 10 000 de franci ?*

— *Sire, Maiestatea-Voastră a fost greşit informată, soţul meu n-a făcut o asemenea prostie*", a spus ea.

O făcuse totuşi. Napoleon i-a adresat o observaţie lui Berthier în legătură cu aceasta, după care, adresîndu-i-se din nou Dorotheei, spuse : „*Dealtfel, aceşti nefericiţi conţi de Périgord îmi sînt, după cum ştiţi, de multă vreme absolut indiferenţi*".

Dorothea s-a simţit jignită, a roşit şi, cu ochii plini de lacrimi, a luat, totuşi, apărarea familiei de Périgord : „*Sire, soţul şi unchiul meu au slujit întotdeauna pe Maiestatea-Voastră cu zel şi nu depinde decît de dumneavoastră ca să-i folosiţi şi pe viitor. În orice caz, date fiind serviciile lor din*

trecut, merită măcar ca Maiestatea-Voastră să nu-şi bată joc de ei" (citat de F. de Bernardy).

În urma uneia din acele schimbări de dispoziţie obişnuite la Napoleon, peste cîteva zile a invitat-o pe Dorothea şi a fost plin de atenţii faţă de ea. O rănise însă şi era prea tîrziu. Scena de la Saint-Cloud, fiindu-i reprodusă lui Talleyrand, a aţîţat şi mai mult ura împotriva împăratului. Toate doamnele de la curte i-au întors spatele Dorotheei; după invitaţia împăratului, iarăşi toate i-au arătat consideraţie. În felul acesta, Dorothea a ajuns să-i dispreţuiască în egală măsură şi pe împărat şi curtea lui. Anul acela a fost unul dintre cei mai grei pentru ea. S-a refugiat în religie şi s-a convertit la catolicism ; se spune că lectura lui Bossuet ar fi adus-o la picioarele altarului. S-a convertit fără ostentaţie, în modul cel mai serios : s-a spovedit unui simplu preot de la ţară, care a botezat-o şi a împărtăşit-o. În primii ani ai tristei sale căsătorii, virtutea ei a fost ireproşabilă. Cu un soţ ca cel pe care-l avea şi într-un mediu ca cel în care trăia, ar fi avut toate motivele să fie şi ea în pas cu moda. Virtutea ei s-a menţinut pînă la căderea imperiului, dar a căzut odată cu el.

Napoleon s-a pus în fruntea armatei la Dresda, în mai 1812. Înainte de a pleca, a luat împotriva lui Talleyrand cîteva măsuri de o rară meschinărie şi lipsă de tact. I-a interzis să dispună, în favoarea micuţei Charlotte, de bunurile care proveneau de pe urma darurilor imperiale. În momentul cînd Spania incendiată îl respinge, cînd e pe punctul să înmormînteze în Rusia cea mai uriaşă armată care a fost adunată vreodată, împăratul Occidentului se ocupă de averea unei micuţe bastarde, cu singurul scop de a-l vexa pe fostul lui mare şambelan ! Ar fi fost mult mai bine dacă l-ar fi luat cu dînsul şi l-ar fi pus sub supraveghere, în loc să-l lase la Paris, fără nici o ocupaţie şi plin de o furie rece. Altă injurie : îl avizează pe Talleyrand că, dacă nu-i acordă atenţia cuvenită soţiei lui, o să-l exileze ! Napoleon în chip de apărător al doamnei Grand, asta era ceva cu totul nou. Ce demon sîcîitor îl determina pe împărat să ia asemenea măsuri ? Cum să nu fi dat Talleyrand uitării „binefacerile" şi cum să nu-şi aducă el aminte numai de nedreptăţi ? În calitate de consilier politic, în Polonia, Napoleon îl luă cu el pe abatele Pradt ! Mediocră achiziţie. Napoleon şi-a dat seama şi i-a mărturisit-o lui Caulaincourt cu prilejul confesiunii pe care i-a făcut-o marelui scutier în timpul vertiginoasei întoarceri în sanie de la Moscova la Varşovia (*Revue des Deux Mondes*, 15 iulie 1928). „*Datorită acestei alegeri, am pierdut campania... Talleyrand ar fi făcut mult mai mult cu ajutorul salonului doamnei Tyszkiewicz decît au făcut Maret şi Pradt cu toată vorbăria lor... Talleyrand mi-a lipsit, într-adevăr, de foarte multe ori aici*". Prea tîrziu : ar fi trebuit să-l ia pe Talleyrand şi să nu se ocupe de soţia lui sau de domnişoara Charlotte. La oamenii mari, nimic nu-i mai periculos decît micile răutăţi.

La Paris, Talleyrand dădea impresia că n-a observat măsurile acelea jignitoare. El se ocupa de familia lui : ar fi dorit ca Edmond să se remarce printr-o acţiune strălucită pe cîmpul de luptă, şi nu să se distingă prin extravaganţe şi pierderi la jocul de cărţi. Dacă Edmond ar fi avut şansa să fie citat în comunicatul vreunei victorii, Talleyrand ar fi ştiut să profite de pe urma acestui lucru. Visul lui era să-şi adopte nepotul şi pe Dorothea ca să-i facă moştenitorii lui ; după aceea s-o mărite pe Charlotte, bine înzestrată

prin grija sa. Pentru aceasta, trebuia să aştepte însă ca împăratul să revină la sentimente mai bune... sau să nu mai revină deloc, ceea ce ar fi fost preferabil pentru domnul de Talleyrand.

În scrisorile lui, pe care ştie că i le interceptează poliţia, face pe mîţa blîndă ; se bucură de victoria de la Moscova, nădăjduieşte o pace glorioasă, renaşterea Poloniei ; cînd vorbeşte despre el, îndepărtează orice umbră de bănuială : *„Voi rămîne mai departe în colţul meu şi voi duce viaţa tihnită şi aproape monotonă pe care am adoptat-o"*. Poliţia lui Savary poate să doarmă liniştită.

Se duce, în vara anului 1812, să-şi facă obişnuita lui cură la Bourbon. Îl însoţeşte fratele său Boson. Slabă companie. Boson nu era un om foarte ager şi în plus mai era şi surd. Făcea de dimineaţa pînă seara băi la cap şi rămînea la fel de surd. Prinţesa era şi ea acolo : era sezonul conjugal. Seara asculta lectura pe care i-o făcea dînsa cu voce tare. Ziua scria un eseu asupra ministrului Choiseul. Era, probabil, o lucrare destinată să facă parte din *Memoriile* lui, la care începuse deja să se gîndească.

La sfîrşitul lunii august, în loc să se întoarcă la Paris, s-a dus la Saint-Brice. Micul trib şi-a reluat acolo ocupaţiile de la Bourbon. Boson venise cu surzenia şi cu fiica lui Georgine, care călărea împreună cu Charlotte. Cîteodată făcea şi Talleyrand o partidă de călărie cu ele. Le ţinea mici lecţii de istorie, care-l interesau mai mult pe profesor decît pe domnişoare. Ce curios era să-l vezi pe vulpoiul ăsta în rolul de preceptor conştiincios al unor tinere fete. Le punea să urmărească pe o hartă drumul urmat de armata care se cufunda în imensitatea rusă. Cu ce fel de comentarii ?

A lipsit un timp, plecînd la Paris să asiste la tedeumul care s-a ţinut la Notre-Dame cu prilejul victoriei de la Moscova. În octombrie s-a întors în strada Saint-Florentin. În noiembrie a asistat la dineul dat cu ocazia aniversării abatelui Morellet, prietenul lui Voltaire, pe care acesta îl numea *abatele Mords-les* [1] şi care avea optzeci şi opt de ani. Era un vestigiu al secolului de la care abatele de Périgord împrumutase arta de a trăi.

Cînd aude pronunţîndu-se numele Bourbonilor, Talleyrand visează la viitor

Fiindcă seraiul se risipise, Talleyrand s-a rezumat la Aimée de Coigny, care făcea ea singură cît un întreg serai. În fiecare zi, ea venea să petreacă două ceasuri în bibliotecă. Atunci vorbeau nestingheriţi. Ea îl avea ca prieten pe contele de Boisgelin, agentul lui Ludovic al XVIII-lea, care era convins că se apropie ziua căderii lui Napoleon şi a restaurării Bourbonilor. Fiindcă Boisgelin ştia că Aimée de Coigny îl vizitează în mod obişnuit pe prinţul de Benevento, i-a cerut să încerce să-l atragă de partea lor. Abordarea chestiunii era însă delicată. Doamna de Coigny şi Talleyrand s-au înţeles mai întîi cu privire la necesitatea distrugerii lui Napoleon. Talleyrand a lăsat-o să întrevadă că după căderea împăratului va trebui restaurată libertatea şi a pomenit numele cîtorva vechi liberali care se raliaseră la imperiu,

[1] Muşcă-l (fr.). — *Nota trad.*

dar care erau împotriva tiraniei ; cu ei, spunea el, s-ar putea alcătui un guvern. Pe Garat, Sieyès, el îi numeşte vechi slujitori ai libertăţii : *„Trebuie redeşteptate în inimile lor ideile pe care le-au avut în tinereţe"*. Aşa se dezvăluie vederile lui politice în momentul acela. E gata să facă parte şi el dintr-un guvern de tranziţie. *„Şi-apoi* — spunea el —, *împăratul, fiind în retragere la Moscova, e departe de tot"*. Se credea deci în siguranţă fiindcă împăratul era departe. Şi oare cu cîteva zile în urmă, generalul Malet nu fusese cît pe-ce să răstoarne regimul ? În planurile lui Malet, numele lui Talleyrand şi al lui Fouché figurau deja ca numele a doi dintre „consulii republicii". Era cît se poate de periculos pentru complici să fie compromişi în chip prostesc de zăpăcitul acela de Malet. Într-o scrisoare adresată ducesei de Curlanda şi destinată mai ales poliţiei, Talleyrand s-a grăbit să scrie despre complotul lui Malet ca despre *„un soi de mică răzmeriţă provocată de o puşlama ca generalul Malet, care nu era îndeajuns de supravegheat"* (citat de Lacour-Gayet). Iată o declaraţie de bună credinţă care-l dezarma pe Savary. În realitate, cazul Malet era cu mult mai serios. Lumea a rămas încremenită văzînd cît de şubred era tronul imperial ; complotul a produs un efect la fel cu acela al capitulării de la Bailen, care a demonstrat că armata nu mai era invincibilă. S-a aflat la Paris, pe toate treptele sociale, că tronul lui Napoleon se putea răsturna ca orice fotoliu şchiop.

Ideea aceasta şi-a croit un drum subteran în sînul opiniei publice şi a spulberat, pe ascuns, încrederea. De acum încolo, colosul, a cărui invulnerabilitate îşi pierduse orice credit, putea să se năruie.

Aimée de Coigny n-a izbutit să-l convertească pe Talleyrand să treacă de partea Bourbonilor ; cu toate acestea, el nu declarase că nu va trece niciodată. Va vedea cînd tronul avea să devină vacant.

Vestea îngrozitoarei zile de la Berezina a sosit la 16 decembrie 1812. Asupra Franţei s-a abătut adevărul cu privire la eşecul total al războiului din Rusia. Talleyrand l-a primit ca pe confirmarea aşteptată a ceea ce încercase să-l facă pe Napoleon să înţeleagă chiar de a doua zi după Austerlitz.

La 18 decembrie 1812, Dorothea era de serviciu la Tuileries la împărăteasă. A auzit zgomot la uşa Mariei-Luiza şi a văzut doi oameni cu înfăţişare sinistră, înfăşuraţi în nişte blănuri groase. Una din arătări era împăratul, cealaltă Caulaincourt. Parisul *îl* credea în Polonia, dar *el* era acolo. Dorothea a scris imediat un bilet pe care i l-a trimis unchiului ei. L-au sculat din somn ca să i-l dea. Talleyrand a fost la Paris unul dintre primii oameni informaţi de întoarcerea împăratului.

Şi-a luat imediat măsurile de precauţie. Afacerea Malet îl neliniştise pe Napoleon mai mult decît trecerea Berezinei. Poliţia şi-a dublat supravegherea. De acum înainte, nici o întîlnire cu Aimée de Coigny. Aceasta nu însemna că avea să se termine cu comploturile, căci niciodată împrejurările nu fuseseră mai favorabile. S-a hotărît să ia ceaiul acasă la prinţesa de Vaudémont ; acolo avea să-l întîlnească şi pe Dalberg, care l-a adus şi pe prietenul său Vitrolles, alt agent regalist. Aimée de Coigny a stabilit imediat legătura. Convorbirile Dalberg-Vitrolles-Talleyrand au căpătat, fără ca nici unul din cei trei să aibă aerul că aduce vreo contribuţie personală, o anumită colorafură bourbonică şi-o mireasmă de flori de crin. Ah ! ce casă plăcută *„Fotoliile de acolo erau atît de moi, viaţa atît de plăcută şi de paşnică, încît adormeau şi spionii"* (citat de Lacour-Gayet).

Şi jocul dintre Napoleon şi Talleyrand a reînceput. Împăratul a ţinut un consiliu la Tuileries şi a cerut părerea fiecăruia. Cînd a luat cuvîntul, Talleyrand a pretins să se înceapă neîntîrziat tratative de încheiere a păcii — pacea cu orice preţ. Să se revină la frontierele tratatului de la Lunéville. Tocmai atunci se aflase că Prusia s-a aliat cu Rusia ; aceasta însemna că Germania nu mai putea fi ţinută în frîu de către resturile Marii Armate. Cu autoritatea, curajul şi luciditatea pe care ţi le dau o informare perfectă şi o incomparabilă experienţă, Talleyrand i-a spus lui Napoleon : *„Negociaţi. Aveţi acum în mînă nişte gajuri pe care puteţi să le abandonaţi ; mîine s-ar putea să le pierdeţi, şi atunci veţi pierde şi posibilitatea de a negocia"* (citat de Lacour-Gayet).

Şi e numit trădător ? ! Niciodată vreunul dintre fraţii împăratului, sau vreunul dintre mareşalii lui, sau dintre adoratorii lui nu i-a dat un sfat mai preţios. Dacă atunci Napoleon l-ar fi ascultat, ar mai fi putut, eventual, să-şi salveze tronul ; în orice caz, ar fi menţinut Franţa în frontierele pe care i le dăruiseră monarhia şi revoluţia.

Napoleon nu i-a dat ascultare însă. În insula Elba spunea că, dacă i-ar fi spînzurat pe Talleyrand şi pe Fouché, şi-ar fi putut păstra tronul. Dimpotrivă. El a preferat să-i dea ascultare unuia ca Maret, duce de Bassano. Talleyrand, înciudat că-şi vedea ministerul pe mîna acelui plat şi mediocru adulator, îl străpungea cu nenumărate săgeţi otrăvite ; *„Nu cunosc pe lume decît un singur om mai imbecil decît domnul Maret"*. — *„Cine, monseniore?"* — *„Ducele de Bassano"*. Cînd Maret s-a întors din Polonia, Talleyrand, auzind că este anunţat la Tuileries ducele de Bassano, a spus : *„Vedeţi cum exagerează lumea. Nu se spunea că întregul material a fost pierdut ? Şi cînd colo, uite-l pe Maret întorcîndu-se înapoi !"* (citat de Louis Madelin). Napoleon a vrut să se descotorosească de „materialul" acela inutil şi i-a oferit lui Talleyrand ministerul. În ce scop, de vreme ce nu voia să urmeze politica lui ? Voia în schimb să se folosească, aşa cum mai făcuse şi în trecut, de prestigiul şi de abilitatea lui Talleyrand.

Trecuse însă vremea „ucazurilor". În ultimii ani ai imperiului, capriciile şi furiile lui Napoleon deveniseră primejdioase. Cei din preajma lui simţeau la el un anumit dezechilibru. Diplomaţii străini informau în scris guvernele lor despre acest lucru şi se pare că, atunci cînd se pomenea de *„inconsecvenţă"*, se folosea un eufemism. Aşa că Talleyrand a refuzat — nu fără oarecare trufie — ministerul. A răspuns pe un ton glacial : *„Nu vă cunosc planurile"*. — *„Ba le cunoşti!* — a strigat, furios, Napoleon —, *dar vrei să mă trădezi!"* Iar Talleyrand, tot calm: *„Nu, Sire, dar nu vreau să le iau asupra mea, pentru că le socotesc în contradicţie cu felul meu de a concepe gloria şi fericirea ţării mele"* (*Memoriile* doamnei de Coigny).

Aşa gîndea Talleyrand încă din 1805. Aşteptase însă şapte ani ca s-o spună. În realitate, el nu încetase nici un moment să fie credincios memoriului lui din 1792, discursului pe care i-l ţinuse lui Bonaparte la întoarcerea din Italia, memoriului său cu privire la pacea de la Pressburg. Continuitatea şi fidelitatea sînt merite pe care uneori lumea uită să i le recunoască lui Talleyrand. Ideile lui sînt mult mai puţin schimbătoare decît regimurile.

În cazul de faţă, regimul lui Napoleon aparţinea deja trecutului. Nu se mai punea nici măcar problema de a şti dacă avea să mai dăinuie, ci cu ce aveau să-l înlocuiască. De ce şi-a plecat Talleyrand numai urechea la agenţii

Bourbonilor, în loc să le întindă și mîna ? Nu ca să se apropie de ei, ci ca să-i determine pe ei să-i facă avansuri. După aceea, avea să vadă.

Printr-o întîmplare, am zice, extraordinară, exact în momentul în care Vitrolles îi vorbea de tron și de biserică, episcopul de Autun îi scria unchiului său, arhiepiscopul de Reims, care se afla la Hartwell, în Anglia, făcînd parte din curtea restrînsă și posomorîtă care-l înconjura pe Ludovic al XVIII-lea. Se pare că această scrisoare nu i-a displăcut unchiului arhiepiscop, fiindcă s-a grăbit să i-o citească lui Ludovic al XVIII-lea. Omul acela voinic a zîmbit cu finețe. O oaie rătăcită își amintea de stînă ! Ce minunată prevestire. *„Domnul fie lăudat !* — a zis el. — *Lui Bonaparte i se apropie, probabil, sfîrșitul, fiindcă pariez că, atunci cînd se apropia sfîrșitul Directoratului, nepotul dumneavoastră i-a scris la fel și învingătorului din Italia. Dacă-i răspundeți, subliniați-i că primesc binevenita lui urare"* (citat de Lacour-Gayet). Ludovic al XVIII-lea dovedea, în felul acesta, că își dădea seama mai bine decît Napoleon de faptul că a fi abandonat de Talleyrand însemna a fi pierdut.

Scene și reîmpăcări care nu fac decît să ducă de rîpă prestigiul imperial

În cursul sinistrului an 1813, Talleyrand i-a scris mult iubitei lui ducese. Sînt niște scrisorele plăcute, în care nici politica, nici chiar războiul nu-și află locul. Ministrul poliției putea să fie liniștit. Par scrise de un burghez cumsecade, un om cinstit, supus credincios al împăratului, care e preocupat mai mult de familia lui decît de evenimentele din Germania, unde se producea prăbușirea lui Napoleon. Dresda a însemnat o victorie fără urmări. La Leipzig a sunat ceasul din urmă al ocupației franceze în Germania. Trebuia asigurată retragerea — dacă mai era timp pentru așa ceva — și salvat ceea ce mai rămăsese din armata dezorganizată și dezechipată.

Talleyrand o tămîia pe Maria-Luiza ca și cum ar fi fost suverana pe care dorea cu adevărat s-o servească. A văzut-o cum prezida consiliul de miniștri. *„Ascultă cu foarte mare atenție și pune niște întrebări care dovedesc cît de atentă este"*. Parc-am vorbi de o elevă silitoare.

Cînd se duce să asculte tedeumul de la Notre-Dame, spune că totul a fost frumos și strălucitor. Orașul înflorit, femeile elegante, senina lună mai. Într-adevăr, dacă stăteai să citești ce scrie, cine și-ar fi putut închipui că se apropia catastrofa ? O singură umbră pe tabloul acela surîzător : totul era reușit, *„în afară de cardinalul Maury, care oficia fără demnitate"*. Episcopul de Autun ar fi putut să-i dea lecții în privința aceasta. La 24 mai își termina scrisoarea către ducesă cu următoarele cuvinte : *„Nu văd fericirea decît lîngă dumneata și spre dumneata se îndreaptă toate gîndurile mele. Toate ideile ambițioase m-au părăsit"*. Grozavă veste ! Pare să n-aibă decît grija Charlottei, care tocmai a împlinit paisprezece ani și care *„se formează în toată puterea cuvîntului"*. Și *Memoriile* lui capătă formă : în scrisoare el menționează că-și petrece *„timpul corectînd ceea ce am scris la băi cu privire la anumite perioade pe care le-am cunoscut bine și care au precedat revoluția..."* Vorbește de scrisul lui urît, de care se va plînge din ce în ce mai

mult, fiindcă toată lumea se plînge, în aşa fel încît e nevoit să recopieze el însuşi sau să dicteze, într-atît de greu le vine secretarilor să-i descifreze mîzgăliturile.

În toate acestea, nici un cuvînt despre Napoleon. Şi totuşi, o nouă scenă i-a pus, o dată mai mult, pe poziţii opuse. În *Memoriile* ei, doamna de Kielmannsegge relatează că nişte scrisori ale lui Talleyrand au fost desfăcute de poliţie şi înmînate lui Napoleon. Furie, pălărie călcată-n picioare, ameninţări îngrozitoare la adresa trădătorului. Măsuri : nici una. Talleyrand a ieşit din cabinetul de lucru imperial la fel de proaspăt şi de senin ca şi din budoarul doamnei de Laval. Demnitarilor şi curtenilor care şedeau înşiruiţi, palizi şi tremurînd, fiindcă ecoul tunetelor răbufnise dincolo de uşă, Talleyrand le-a spus cu un aer dezinvolt : *„Împăratul e fermecător în dimineaţa asta"*.

Într-o convorbire cu Molé [1], Napoleon tăgăduia orice merit şi orice talent celui căruia voise, cu cîteva zile mai înainte — era la 29 martie —, să-i încredinţeze Afacerile Externe. Schimbările de atitudine şi capriciile despotului în ajunul prăbuşirii lui nu sînt, într-adevăr, deloc explicabile.

Napoleon îi spunea lui Molé că reputaţia lui Talleyrand se datoreşte, în parte, întîmplării... *„Vă jur că n-aş putea să vă spun cu adevărat dacă am avut de pe urma lui vreun mare ajutor, nici că mi-ar fi dat anumite soluţii care să dovedească un spirit cu adevărat inventiv... sau o mare abilitate... Nu cred să fie, aşa cum susţineţi dumneavoastră, un om foarte deştept, n-aveţi decît să-i analizaţi viaţa"*. Şi iar a revenit la „nedemna lui amantă", ceea ce era curată cleveteală. Biata doamnă Grand nu juca nici un rol în imperiu şi nici măcar în viaţa soţului ei ! Molé, stupefiat de această nimicire totală, s-a încumetat să obiecteze : *„Cel puţin împăratul va fi de acord că discuţia cu el e plină de savoare, cochetărie şi farmec"*. — *„Oh, cu asta izbîndeşte, şi o ştie prea bine"*. În sfîrşit ! Napoleon admitea că se pricepe la meşteşugul vorbirii. Era suficient pentru a lichida un despot care-şi pierduse măsura.

Şi, cu toate acestea, Talleyrand, care nu era bun de nimic, i-a făcut încă un serviciu împăratului. După înfrîngerea de la Leipzig, Napoleon se întreba cum ar putea să iasă din Germania. Dacă bavarezii îi tăiau retragerea către Franţa, s-ar fi produs un nou Bailen. Talleyrand era atît de bine informat, încît i-a dat de veste lui Napoleon exact la timp despre pericolul care-l pîndea. Graţie acestui fapt, împăratul a putut, în ultimul moment, să-şi croiască drum pe la Hanau şi să ajungă la Rin. Talleyrand îl salvase de la încercuire. Drept orice mulţumire, împăratul i-a declarat că făcuse totul numai ca să pună în lumină incapacitatea lui Maret. Era destul de descurajant.

Încurajările i-au venit din altă parte. Ni le aduce la cunoştinţă doamna de La Tour du Pin în ale sale *Memorii ale unei femei de cincizeci de ani*. Talleyrand avea mare stimă pentru ea ; ea îl admira, dar nu-l stima. Amîndoi ţineau mult unul la altul. Ea s-a dus să-l viziteze la Paris în noiembrie 1813. El tocmai se întorsese de la Saint-Brice. Ea era îngrijorată de urmările campaniei dezastruoase din Germania, care anunţa poate o campanie la fel de dezastruoasă în Franţa. L-a întrebat dacă-l văzuse pe Napoleon şi ce spunea împăratul. — *„Oh ! mai lasă-mă cu împăratul dumitale. E un om sfîr-*

[1] Marchizul de Noailles : *Contele Molé*.

șit". — „Cum sfîrșit? — am întrebat eu — *Ce vreți să spuneți?" — „Vreau să spun* — a răspuns el — *că-i un om care se va ascunde într-o gaură de șoarece".*

Dînsa a fost înspăimîntată cînd l-a auzit pe Talleyrand exprimîndu-se cu atîta amărăciune și cu atîta ură. Talleyrand a adăugat : *„Și-a pierdut toată puterea și e la limită".* Nu era decît purul adevăr.

După aceea, ca din întîmplare, i-a citit un articol extras dintr-un ziar englez care descria un dineu oferit de prințul regent în cinstea alteței-sale regale ducesa de Angoulême, fiica lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei-Antoaneta. Sala banchetului, tapisată în bleu, era împodobită cu flori de crini. Masa, la fel. Orice comentariu era inutil. La Londra adia alt vînt : înfloreau din nou crinii. Domnul de Talleyrand observa direcția vîntului. La drept vorbind, bătea în direcția pe care o alesese și el în taină. Cum doamna de La Tour du Pin se uita la el derutată, el i-a spus, după cum scrie dînsa.., *„cu zîmbetul acela fin și viclean pe care numai el îl avea : «Ah ! ce proastă ești. Și-acuma pleacă și să nu cumva să răcești»".*

Treburile lui Talleyrand la curtea de la Hartwell se și aflau pe un drum destul de bun. Doamna de Coigny, avînd aerul că nu ia lucrurile în serios, atrăsese un excelent recrut pentru regele Franței. Domnul de Blacas, consilier al lui Ludovic al XVIII-lea, i-a cerut lui Talleyrand informații pentru maiestatea-sa aflată în exil. Orice speranță era îngăduită.

Oare Talleyrand o fi uitat să-i spună doamnei de La Tour du Pin de ce-l găsise atît de înverșunat împotriva „împăratului său" ? Ar fi putut să-i relateze groaznica apostrofă cu care l-a întîmpinat Napoleon la ceremonia deșteptării lui, la Saint-Cloud, la 9 noiembrie 1813: *„Ce cauți aici?* („venisem să vă văd pentru cea din urmă oară", ar fi putut să-i riposteze Talleyrand în stil tragic). *Știu că-ți închipui că, dacă aș eșua, ai face parte din consiliul de regență. Fii atent, domnule, cine luptă împotriva puterii mele nu are nimic de cîștigat. Te asigur că, dacă eu aș fi grav bolnav, dumneata ai muri înaintea mea". — „Sire, n-aveam nevoie de un asemenea avertisment ca să mă rog fierbinte cerului să ocrotească zilele Maiestății-Voastre"* (citat de Louis Madelin).

Era pentru a treia oară cînd Napoleon amenința în public cu moartea pe unul dintre demnitarii săi care, tot în public, îl lua peste picior. Cîteva zile mai tîrziu Napoleon a aflat de înfrîngerea de la Vitoria, din Spania, care avea să aducă, la scurt timp după aceea, armatele anglo-spaniole pe rîul Bidassoa. Franța risca să fie invadată de la sud-vest. L-a văzut din nou la Saint-Cloud pe prințul de Benevento, care, cu toate că fusese făgăduit plutonului de execuție, nu părea nici intimidat, nici mai puțin curtenitor. Napoleon s-a îndreptat către fostul său ministru ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic între ei, i-a înfățișat situația și i-a cerut părerea. Talleyrand, din vîrful buzelor: *„Dar, à propos, mă consultați ca și cum n-am fi certați" — „Ah!* — a răspuns Napoleon —, *sînt situații și situații. Să lăsăm acum trecutul și viitorul și să vedem ce părere ai cu privire la situația prezentă"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand i-a spus-o cu curaj în față. A fost o dezaprobare totală a politicii imperiale din Spania. *„După această proclamație redați-i libertatea regelui Ferdinand și retrageți-vă trupele".* Trebuie să fi fost o lecție aspră pentru acela care n-a ascultat niciodată pe nimeni și a refuzat să

facă vreo concesie. Şi astfel, prin tratatul de la 11 decembrie 1813, zis de la Valençay, el a consimţit să le redea prinţilor spanioli libertatea şi tronul. La 3 martie 1814 au părăsit Valençay-ul. Era şi timpul, fiindcă peste cîteva luni avea să plece şi Napoleon... după ce abdicase. Talleyrand şi-a redobîndit castelul, parcul, pădurile..., dar nu s-a dus acolo. Parisul era pasionant, chiar şi pentru un om care *„nu mai avea ambiţii"*.

Încă o dată, împăratul i-a oferit lui Talleyrand Ministerul Relaţiilor Externe cu condiţia să renunţe însă la titlul lui de vice-mare elector. Mai încăpeau tîrguieli? Ce inconştienţă. Napoleon ar fi trebuit să se considere fericit dacă asemenea oameni mai voiau să-l slujească.

„Dacă împăratul are încredere în mine — spunea Talleyrand —, *n-ar trebui să mă umilească; dacă nu are încredere, atunci de ce să mă folosească?"* Şi deci Talleyrand a refuzat ceea ce era de neacceptat. În *Memoriile* lui, Talleyrand scrie pe bună dreptate: *„Ceea ce e bizar în purtarea lui Napoleon faţă de mine e faptul că, tocmai în momentele în care avea cele mai multe bănuieli asupra mea, căuta să mă apropie de el. Aşa, de pildă, în luna decembrie 1813 mi-a cerut să-mi reiau portofoliul Afacerilor Externe, ceea ce am refuzat categoric, dîndu-mi perfect seama că n-am putut să ne înţelegem niciodată cu privire la modul de a ieşi din hăţişul în care-l viriseră extravaganţele lui"*.

Ultima nebunie a împăratului consta în faptul că-şi ameninţa ministrul şi se crampona de el. Napoleon era descumpănit.

Printr-un decret imperial, Talleyrand a fost numit membru al comisiei alcătuite din marii demnitari, printre care şi Fontanes. Ea s-a reunit la sfîrşitul lui decembrie şi Fontanes a citit, conform tradiţiei tuturor comisiilor, un fel de scrisoare alcătuită într-un stil patetic şi bombastic prin care împăratul era felicitat pentru faptul că lupta pînă cînd avea să *„semneze pacea lumii"*. Pacea cimitirelor, cu siguranţă. Talleyrand a înghiţit cu un aer destul de maliţios toată sforăiala aceea. Asemenea manifestări nu mai aveau sens. El nu mai privea acum în jurul lui, ci în viitor. Nu sosise încă momentul să intre în acţiune, aşa că l-a lăsat pe Fontanes să vorbească. Scria: *„Încă n-avem de ce să fim neliniştiţi; trebuie să ne pregătim pentru evenimente cu calm, ca să nu comitem imprudenţe"* (Către ducesa de Curlanda, la 28 decembrie 1813). Imprudenţe? Să ne facem că-l credem. Trecea pe lîngă plutonul de execuţie cu prudenţa şi siguranţa unui dansator pe sîrmă; făcînd o piruetă cu totul neaşteptată, s-a dus, la 1 ianuarie 1814, s-o viziteze pe fosta împărăteasă Josefina. Şi-au făcut reciproc urări... şi au schimbat cîteva amintiri.

La Paris, ziua de 1 ianuarie a decurs mai puţin bine. Împăratul a început noul an făcînd corpurilor legislative o serie de mustrări violente. Singura putere care-i mai rămînea era, vai, cea a furiilor lui. Talleyrand era edificat de mult, dar asupra tuturor celor care au asistat la scena aceea, efectul a fost dezastruos. Talleyrand avea un mare motiv de mulţumire: ducesa de Curlanda tocmai sosise la Paris. La 2 ianuarie, el i-a trimis bileţelul obişnuit: *„Pe diseară la cină! Draga mea, o să ne revedem. Te sărut şi te iubesc din toată inima"*.

Iată deci pe diseară, la cină. Restul o să se aranjeze. Dar nu imediat. La 16 ianuarie, Napoleon i-a făcut din nou o scenă. Ea a luat o întorsătură urîtă. Napoleon n-avea să-i reproşeze nimic lui Talleyrand, dar i se rapor-

tau, din diverse părți, cuvintele pe care le rostea vice-marele elector cu privire la succesiunea regimului. Talleyrand, cu curajul acela plin de calm pe care i-l observase atît de bine nepoata lui, îl înfrunta pe împărat. În starea de surescitare în care se afla acesta din urmă, pericolul era foarte mare pentru Talleyrand. Aceasta nu l-a împiedicat pe împărat ca la terminarea slujbei religioase să-i ofere puteri depline ca să trateze cu aliații. Talleyrand, bineînțeles, a refuzat.

„Acela care refuză să mă servească acum este în mod evident dușmanul meu", a strigat Napoleon. Era clar. Cei de față, Cambacérès, Caulaincourt și Savary, au crezut că lui Talleyrand i-a sunat ceasul. Napoleon, cuprins de furie: *„O să vedem noi. Chemați-l pe domnul de Bassano"*. Avea să urmeze arestarea și consecințele ei. Printr-o întîmplare miraculoasă, domnul de Bassano n-a fost de găsit, furia lui Napoleon s-a potolit și Talleyrand a ieșit. Ce poți să mai crezi despre un asemenea suveran, care-i oferă *„dușmanului său"* puteri depline sau ștreangul?

Peste cîteva zile, altă alarmă: Napoleon îl acuză pe Talleyrand că a provocat, grație unor informații rău intenționate, o lovitură de bursă care ar fi atras după sine scăderea valorilor publice. Ancheta care a urmat n-a dat nimic la iveală. Talleyrand simțea însă, cu fiecare ocazie, cum creștea pericolul. L-a pus pe Courtiade să ardă o mare cantitate de documente care ar fi putut să-l compromită (*Memoriile* ducelui de Rovigo).

În momentul în care Caulaincourt, care cu mult curaj preluase Ministerul Relațiilor Externe, plecă la Châtillon, unde se încercau tratative de pace cu aliații, Talleyrand a avut îndrăzneala să-i dea de înțeles că ar fi fost în interesul lui să slujească cauza viitorilor succesori ai lui Napoleon. Auzind că Talleyrand îi face o asemenea propunere în favoarea Bourbonilor, Caulaincourt a rămas încremenit. A ieșit din încăpere fără să răspundă și n-a suflat nimănui nici o vorbă din ceea ce-i destăinuise Talleyrand. Era, într-adevăr, cu totul exact faptul că vice-marele elector al imperiului juca, de puțin timp, rolul de consilier politic, discret și foarte ascultat, al lui Ludovic al XVIII-lea. Se spune chiar că o proclamație a regelui răspîndită în Franța la 2 ianuarie ar fi fost inspirată de fostul episcop de Autun.

Cu privire la amoralitatea lui Talleyrand e invocată edificatoarea mărturie a reginei Hortense, care scrie în *Memoriile* ei (citat de Lacour-Gayet): *„Prințul de Benevento, simțindu-se umilit de multă vreme, a constatat fragilitatea situației și a căutat să profite de pe urma ei. Deținea mijloacele cu care să facă rău. Și le-a folosit. Se-ntîmplă rar ca ura lipsită de curaj* (lipsită de curaj? după ce era singurul care-i spunea „nu" lui Napoleon) *să lase să-i scape ocazia pe care a pîndit-o din umbră"*. Talleyrand în umbră? Nimeni nu era mai în văzul tuturor decît el. Tot Parisul și toate curțile Europei cunoșteau aprecierile lui asupra împăratului în declin. În ceea ce o privește pe moralista care-și arogă aere de judecător și a cărei părere o reflectă pe aceea a multora dintre contemporanii săi, ar fi foarte interesant să se știe că Hortense de Beauharnais, care avea de pe urma lui Napoleon totul, avere, soț, regat... și pînă și cămașa de pe ea, această Hortense, în 1814, după abdicare, s-a grăbit să se arunce la picioarele lui Ludovic al XVIII-lea, care relata cu o blajină perfidie scena prosternării, jurămintele de fidelitate regalistă și... solicitarea unui titlu de ducesă. Ludovic al XVIII-lea cu un zîmbet indefinisabil, a făcut-o ducesă de Saint-Leu. După

care Napoleon a revenit din insula Elba și ducesa de Saint-Leu a revenit și ea la bonapartism și a uneltit cît a putut împotriva regelui care o făcuse ducesă. Un asemenea martor al moralității nu ni se pare prea moral.

La 25 ianuarie, Napoleon a plecat la armata lui. Gata: Talleyrand și împăratul n-aveau să se mai întîlnească niciodată. Așa cum dorise Talleyrand, împărăteasa a rămas la Paris. Prezența ei inspira încredere. Prezida consiliul de regență, din care făcea parte și Talleyrand. El îi scria ducesei: *„Atîta vreme cît dînsa* (împărăteasa) *este aici, Parisul, mai mult decît oricare altul, este locul în care e cel mai bine să te afli; dacă ar pleca dînsa, ar trebui să te aranjezi ca să nu mai existe nici o piedică și să pleci imediat. Iată care este părerea mea, dragă prietenă. Te iubesc din tot sufletul".*

În biletele ulterioare se poate urmări zi de zi agravarea îngrijorătoare a situației, apropierea armatelor inamice și încercuirea Parisului. Înfrîngeri zdrobitoare anulau victoriile de un ceas. Batalioane întregi de tineri de șaisprezece ani, viteji ca niște vechi cătane din garda imperială, cădeau în lupte. Mureau în singura bătălie justă a imperiului, aceea prin care era apărată Franța. Și a fost o înfrîngere... Campania aceea dusă pentru Franța a fost un dezastru. Talleyrand n-a rămas insensibil în fața ei: *„Ar trebui, într-adevăr, să fii foarte puțin francez ca să nu suferi îngrozitor de pe urma tuturor acestor nenorociri și a întregii umilințe pe care o îndură biata noastră țară".*

Situația era tragică. Dacă un om ca dînsul putea să se simtă ușurat în fața înfrîngerii „tiranului", în schimb, era dezolat că ea constituia în același timp și înfrîngerea Franței. O prevăzuse și ar fi vrut să-și cruțe țara de ea. Acum, că era fatală, trebuia să se isprăvească cît mai repede.

Și pe cîmpurile de luptă, Napoleon tot mai era preocupat de comportarea vice-marelui său elector. Punea să fie supravegheat îndeaproape. Îi scria fratelui său Joseph, care locuia în Luxembourg, să n-o lase pe împărăteasă la Paris în cazul în care capitala ar fi amenințată, cu toate că părerea lui Talleyrand era ca ea să rămînă acolo. *„Să nu te încrezi în omul ăsta. Am relații cu el de șaisprezece ani și am avut chiar o slăbiciune pentru el; este însă în mod hotărît cel mai mare dușman al casei noastre acum, că norocul a părăsit-o de la o vreme-ncoace"* (Nogent, 8 februarie 1814).

Savary îl urmărea și-i spiona vizitatorii; într-o zi a văzut că la Talleyrand acasă se întîlniseră fostul abate de Pradt, arhiepiscopul de Malines, Dalberg și baronul Louis. Toți erau suspecți. Savary a încercat să-i ia prin surprindere. Talleyrand descrie scena în *Memoriile* lui, Savary, în ale sale. Ambele versiuni concordă în bună parte. Savary a intrat fără să se anunțe, a deschis brusc ușa și a dat peste cei patru complotiști: *„Am intrat atît de brusc, încît am produs asupra lor un efect de parc-aș fi intrat pe fereastră".* Conversația, atît de animată cu o clipă mai înainte, se întrerupsese și nimeni nu mai găsea nimic de spus. Savary nu i-a liniștit de loc: *„De data asta să nu vă mai apărați, v-am surprins complotînd".* Fața arhiepiscopului de Malines era descompusă de spaimă. Talleyrand rămase, ca întotdeauna, de piatră. În versiunea lui scrie că Savary rostise cuvintele acelea în glumă. E mania lui Talleyrand de a atenua și de a îndulci ceea ce-i este dezagreabil. Stendhal, care cunoștea întîmplarea, scrie: *„Fără slăbiciunea ducelui de Rovigo, Talleyrand ar fi fost arestat în 1814, înainte de cucerirea Parisului".*

Talleyrand, la rîndul lui, privind de sus şi judecînd incidentul în chip de moralist, conchide: *„Hotărît lucru, urîtă meserie să fii ministru al poliţiei"* (citat de Lacour-Gayet).

Un bobîrnac imperceptibil al domnului de Talleyrand grăbeşte căderea lui Napoleon

Abatele Louis e o cunoştinţă veche. Nu slujise el la liturghia Federaţiei?! De la o teologie fantezistă trecuse la afaceri serioase de finanţe. Nu era lipsit de pricepere, specula ca oricare alt pungaş. Fusese făcut baron, deţinea un post important la Trezorerie, dar simţea că are în el stofă de ministru. Aştepta totul de pe urma căderii imperiului, aşa că se apropiase de episcopul de Autun. Din vechile lor sutane trăgeau nădejde să-şi croiască, şi unul, şi celălalt, nişte frumoase portofolii ministeriale.

Talleyrand îl atrăgea şi pe Bourrienne, secretarul lui Napoleon, care fusese nevoit să-l îndepărteze din cauza abuzurilor sale. După aceea însă îl rechemase. Iar Bourrienne, în loc să-l servească pe Napoleon, îl servea pe Talleyrand, adică îşi servea, de fapt, propriul lui viitor. Serviciul lui consta din a raporta toate informaţiile pe care le putea extrage din corespondenţa împăratului. Trebuie să spunem că Bourrienne era prieten bun cu Lavalette, directorul Poştei care deschidea scrisorile. Dacă Napoleon punea să i se citească scrisorile lui Talleyrand, acesta, la rîndul lui, citea corespondenţa lui Napoleon.

Să nu-i uităm, din echipa complotiştilor nici pe încîntătoarea Aimée de Coigny, nici pe abatele de Montesquiou. Altă veche cunoştinţă a lui Talleyrand, abatele rămăsese credincios tronului şi altarului. N-avea nici un sfanţ şi trăia de pe urma ospitalităţii prinţesei de Poix. Senina şi nestrămutata lui speranţă în apropiata întoarcere a crinilor îl menţinea într-o stare de euforie. Complota cu toată seninătatea, cu un dezinteres şi cu o puritate pe care rafinaţii lui complici probabil n-o împărtăşeau. Dar el era un simplu visător, pe cîtă vreme ei puseseră deja la punct planul unui guvern provizoriu şi al unei constituţii. Deîndată ce *Căpcăunul* avea să plece, aveau să-l întroneze pe rege.

Catastrofa se apropia cu paşi repezi; Talleyrand îi scria ducesei: *„O să viu să te văd în cursul dimineţii. Sîntem foarte aproape de o criză îngrozitoare. Domnul ne va ocroti. Te las cu bine. Te sărut din tot..."*. Scrisoarea se întrerupe. Ea merită toată atenţia: uite că-l amestecă şi pe Dumnezeu în cărţile lui. Să fie sinceră îngrijorarea sau e o figură de stil? Are un gînd tandru pentru Charlotte şi i-o recomandă — cine ştie ce se poate întîmpla ? — bunei ducese: *„...mai avem patru zile pînă la nu ştiu nici eu ce. Ţi-o las în grijă pe Charlotte. Desăvîrşeşte aleasa ei educaţie; modelează-i caracterul după al tău"* (citat de Lacour-Gayet).

N-avea oare motiv să se teamă? Napoleon, înainte de a se prăbuşi, ar fi putut foarte bine să dea ordin cîtorva oameni de încredere să-i împuşte pe aceia care-l abandonaseră; Talleyrand ar fi fost primul. Poate că l-a salvat numărul prea mare de trădători... Nimeni n-a fost mai adulat şi nimeni n-a fost mai trădat decît Napoleon. În ceasul prăbuşirii, josnicia celor

din jurul lui, a fraților, a mareșalilor, a demnitarilor, l-a înălțat. O frază atroce a abatelui Louis către Dalberg a dezvăluit această nemiloasă josnicie a celor din jur: *„Omul e un cadavru, dar n-a început încă să miroase"*. Ar fi putut sluji drept legendă unei „monstruozități" de Goya.

În timpul zilelor acelora de neliniște, atitudinea lui Talleyrand e foarte bine definită de următoarele rînduri din *Memoriile* lui Pasquier: *„Să observe totul, să se străduiască să afle totul, să lucreze fără să se compromită prea mult ca să agraveze încurcăturile care ar fi putut surveni dintr-un moment într-altul și să fie gata oricînd să dea ultima lovitură dacă s-ar fi prezentat un prilej binevenit pentru așa ceva"*.

Prudență, îndrăzneală și răbdare, îl recunoaștem prin aceste trăsături. Acestea îi lasă deplină libertate spirituală ca să le ofere și un fel de recital de lectură lui Aimée de Coigny și altor cîtorva prieteni. Le-a citit într-un cerc restrîns *Discuțiile mareșalului de Hocquincourt cu moș Canaye*, care e o capodoperă de libertate de spirit și de răutate. Ce încîntare trebuie să fi fost ora aceea de lectură! Dar oare nu ascunde ea o ocupație mai greu de dat în vileag? Palatul din strada Saint-Florentin era martorul unei adevărate defilări de vizite. Toți cei care aveau la Paris un nume, o funcție, o avere veneau acolo să ceară informații, directive ca să-și salveze titlurile, funcțiile, banii. Defilarea aceea însemna deja un plebiscit. Nu constituia ea un mod de a desemna spontan viitorul guvern? Dar sub ce regim? Talleyrand rămînea mut. Trebuia să se pronunțe. Cea pe care a delegat-o amantul ei, Bruno de Boisgelin, să obțină de la Talleyrand un cuvînt, numai unul, cel mai scurt și cel mai clar, a fost Aimée de Coigny. I se cerea să spună: *regele*. El o vedea cum venea, cu aerele ei, cu întrebările ei insidioase, cu falsa ei naivitate, dar îi convenea să aștepte. Aștepta ca la Paris să se formeze o idee de regalitate. Regele, îl aveau. Tot murmurînd numele regelui, avea să se nască speranța într-un rege, apoi necesitatea de a avea un rege și, în sfîrșit, regalitatea avea să renască. Talleyrand a respins consiliul de regență fixat de Napoleon: *„Dar atunci ce-i de făcut?"* — l-a întrebat doamna de Coigny. El a răspuns: *„Nu-l avem pe fiul lui?"* Acesta nu era deloc pe placul Bourbonilor. Ea a insistat : *„Altfel nu se poate ?"* El a ocolit răspunsul. Ea s-a ținut de capul lui. Atunci, el a propus pe ducele de Orléans. Avusese întotdeauna simpatie pentru cei din familia Orléans. Alegerea era însă catastrofală pentru ramura mai vîrstnică. Aimée de Coigny i-a replicat: *„Nu, ducele de Orléans este un uzurpator, e drept, dintr-o familie mai nobilă decît un altul, dar tot un uzurpator. De ce nu fratele lui Ludovic al XVI-lea?"*

Întrebarea a rămas în vînt: el nu i-a răspuns. Peste cîteva zile, între patru ochi, l-a auzit murmurînd: *„Doamnă de Coigny desigur că eu îl vreau pe rege, în ceea mă privește, dar..."* Ei nu i-a venit să-și creadă urechilor, se simțea într-al nouălea cer. Dacă Talleyrand îl voia pe rege, era sigură că regele avea să revină. El era în stare să facă orice: ar fi putut să-l repună pe tron chiar și pe fratele regelui ghilotinat. Dînsa i-a dat atunci următorul răspuns înțelept, dar nu prea entuziast: *„Ei bine, domnule de Talleyrand, veți salva libertatea bietei noastre țări, oferindu-i unica soluție, de a fi fericită cu un rege mătăhălos și slab, dar care va fi silit să elaboreze și să pună în aplicare legi bune"*. Uitase însă acel *dar*, Talleyrand i l-a

amintit: *„Sigur că-l vreau* — i-a spus el zîmbind —, *dar vreau să vă arăt în ce raporturi sînt eu cu familia respectivă. Aș mai putea încă să mă împac destul de bine cu domnul conte de Artois, pentru că există ceva comun între noi, care ar putea explica mult din comportarea mea; fratele lui însă nu mă cunoaște deloc. Nu doresc, trebuie să vă mărturisesc, ca în loc de mulțumire să mă expun la o iertare sau să trebuiască să mă și justific. N-am nici un mijloc să ajung pînă la el"* [1].

Definea exact toate dificultățile care aveau să se nască într-o bună zi între partidul ultraregalist și fostul episcop de Autun. Cu toate acestea, ca să-i ofere Franței pacea și o perioadă de convalescență, era decis să-l accepte „pe regele acela mătăhălos și slab" plin de înțelepciune și de duh. Cînd îi spusese doamnei de Coigny: *„N-am nici un mijloc să ajung pînă la el"*, aceasta însemna: „Luați-vă dumneavoastră sarcina să stabiliți legătura".

Legătura a fost imaginată de ingeniosul Dalberg: avea la îndemînă un agent regalist, pe prietenul său Vitrolles. Toată lumea era de acord să refuze un guvern alcătuit din frații lui Bonaparte și din mareșali. Ca să-i aibă însă pe Bourboni, era necesar acordul aliaților. La 6 martie, Dalberg a părăsit Parisul împreună cu Vitrolles și pe ziua de 10 se aflau în fața suveranilor aliați. I-au informat că erau așteptați la Paris și că Franța avea deja un guvern provizoriu, dacă ei ar fi fost de acord să-l accepte. În plin război, demersul acesta poate să apară drept monstruos. Era însă util. Ferea Franța de a cădea direct sub un regim de ocupație militară a aliaților. Talleyrand împinsese negocierile pînă la ultima limită tolerabilă într-o țară cotropită de armate străine. Îi încredințase lui Vitrolles un bilețel, o bucățică minusculă de hîrtie, ruptă neglijent, avînd pe ea trei rînduri scrise cu cerneală simpatică. Bilețelul i-a fost înmînat lui Nesselrode, care a recunoscut cine era autorul lui: Dalberg. Iată-i conținutul: *„Persoana pe care ți-o trimit este de toată încrederea, dă-i ascultare și recunoaște-mă în ea pe mine. E momentul să fim mai clari. Mergeți în cîrje, folosiți-vă de picioare și voiți ceea ce puteți"*.

Aceasta însemna că drumul spre Paris era liber și capitala fără apărare. Vitrolles a fost primit de țar, de Metternich și de Castlereagh; biletul lui a făcut deliciul acestora. Putem să înțelegem faptul că Talleyrand a vrut să scutească Franța de ororile unei ocupații străine lipsite de control, că s-a grăbit să pună capăt unor lupte sîngeroase sau inutile sau că a dorit *„să scape țara de nebunul furios"*, dar nu putem înțelege faptul că le-a dat armatelor străine semnalul cuceririi Parisului. Am putut să-i găsim justificări pentru renegările lui personale, scuze pentru lăcomia lui de bani, am disprețuit fără mînie lingușirile lui mai curînd insolente decît servile, dar „hîrtiuța aceasta murdară" nu mai merge. Ne gîndim la acei tineri francezi de șaisprezece ani echipați în grabă și aruncați în foc, care se lăsau sfîrtecați într-o clipă ca să dăruiască patriei lor o ultimă și inutilă victorie : Montmirail. Talleyrand îi uitase ! Hîrtia lui indica rușilor și prusacilor : „Nimiciți-i, sînt la capătul puterilor". Cum să-l privești fără să roșești de rușine pe autorul bilețelului aceluia? El însă n-a roșit. Nici n-a scris mesajul: l-a dictat numai. Inefabilul Dalberg a fost cel care a mînuit condeiul, nu fără să opună rezistență, dealtfel. Mai întîi a refuzat fiindcă voia ca Nesselrode să poată recunoaște scrisul *„vărului Henry"*.

[1] Aceste discuții se află în *Memoriile* lui Aimée de Coigny.

Dalberg a sfîrşit prin a se supune, dar, furios, după aceea repeta: *„Nu-l cunoaşteţi pe maimuţoiul ăsta, n-ar risca să-şi pîrlească nici măcar vîrful labei, chiar dacă castanele ar fi numai pentru dînsul"* (*Memoriile* lui Vitrolles).

Nesselrode a scris că biletul acela *„hotărîse marşul asupra Parisului"*. Am afirmat că un cuvînt de-al lui Talleyrand avea uneori puteri nebănuite. Niciodată însă puterea aceasta n-a fost mai tragic demonstrată.

Concomitent, îi scria iubitei lui ducese următoarea scrisoare, plină de nerăbdare din cauza întîrzierii aliaţilor: *„Prinţul Schwarzenberg cu cei 100 000 de soldaţi ai lui nu are în faţă decît trupele lui Marmont şi ale lui Mortier, cu totul neputincioşi de a-i opune rezistenţă, şi totuşi el nu face nici o mişcare. E ceva de neconceput, într-adevăr! Încetineala austriecilor n-a meritat niciodată mai mult ca acum să devină proverbială. Împăratul Francisc trebuie să fie foarte surprins de activitatea ginerelui său"* (24 martie 1814).

De data asta, domnul de Talleyrand era grăbit. Dar viaţa mergea mai departe, cu plăcerile ei: *„Te las cu bine, îngerul meu, prînzim împreună, dar o să te văd şi înainte de prînz — Doamne, cît te iubesc"* (citat de Lacour-Gayet).

Charlotte venea şi se instala pe patul prinţului ca să-şi ia micul dejun, un bileţel al ducesei îi înveselea scularea, aliaţii încercuiau Parisul şi Talleyrand îi scria iubitei lui ducese: *„Dimineaţa începe cum îmi place mie"* (scrisoarea din 25 martie 1814).

„În 1814, ticălosul ăla de Talleyrand era acolo ; eu nu eram" (Fouché). Or, trebuia să fi fost

Vitrolles se afla la Nancy, la contele de Artois. Prinţii nici n-ajunseseră încă pe tron şi începuseră deja să facă mofturi. Cînd viitorul Carol al X-lea a aflat că Talleyrand se ralia legitimităţii, nerodul acela mare, în loc să se bucure de sprijinul acesta decisiv, a socotit că era compromiţător. Între timp, la Paris, Talleyrand juca whist cu împărăteasa şi cu regina Hortense. Molé era al patrulea la joc. Făceau glume despre pretinsele victorii ale aliaţilor, care se lăudau că au ajuns la porţile Parisului. Ameţitoare nepăsare a doamnelor acelora, pe care zîmbetele aprobatoare ale prinţului de Benevento o încurajau! Fiindcă se apropia însă deznodămîntul, trebuia manevrată acum împărăteasa. Gata cu whistul.

La 28 martie, el i-a reproşat lui Pasquier, prefectul poliţiei, cu ocazia unui dineu la doamna de Rémusat, că se opunea plecării împărătesei. După el, dimpotrivă, pentru securitatea augustei sale persoane şi a fiului ei trebuiau îndemnaţi să fugă în provincie. Pasquier a susţinut cu violenţă că regenta trebuia să rămînă la Paris, după care a părăsit casa. Talleyrand a lăsat atunci să-i scape o frază care a constituit pentru toţi cei ce erau acolo o strălucire de lumină : *„Nu ştiam că domnul Pasquier duşmăneşte şi familia Bourbon ; a dat sfatul care ar putea să-i dăuneze cel mai mult"* (*Memoriile* lui Pasquier, citat de Lacour-Gayet).

Fiind edificată cu privire la proiectele lui Talleyrand, doamna de Rémusat l-a avertizat imediat pe Pasquier. Numai faptul că Talleyrand își divulgase alegerea avea să atragă negreșit o mulțime de adeziuni. Nu era el oare acela care prevedea întotdeauna succesul?

În aceeași zi a avut loc un consiliu de regență. Deveniseră, în sfîrșit, cu toții conștienți de pericol și consiliul trebuia să hotărască dacă împărăteasa și fiul ei aveau să părăsească Parisul sau dacă aveau să rămînă. Napoleon îi scrisese fratelui său Joseph că nu voia cu nici un preț ca soția și fiul lui să cadă în mîinile inamicului. Trebuia, așadar, ca ei să părăsească Parisul înainte de a fi încercuit. Consiliul a fost de părere contrarie și a vrut ca împărăteasa să rămînă la Paris. Talleyrand a susținut consiliul. Pînă la urmă, ordinul împăratului a prevalat : împărăteasa a acceptat să plece.

Bineînțeles, lumea nu s-a abținut să remarce că Talleyrand adoptase în consiliu o atitudine total opusă celei pe care o avea în particular. Răspunsul a venit foarte clar : *„Știam că împărăteasa nu avea încredere în mine și că, dacă aș fi sfătuit-o să plece, ar fi rămas. Am fost deci de părere să rămînă, ca s-o determin să plece"*.

E o artă să știi să dirijezi regentele.

La 29 martie, împărăteasa și regele Romei au părăsit Parisul, plecînd la Blois. Locul era liber. S-a simulat organizarea unui fel de rezistență la porțile Parisului. În *Memorii de dincolo de mormînt*, Chateaubriand, veșnic sfîșiat între urile lui, lansează împotriva lui Talleyrand această violentă lovitură de măciucă : *„Domnului de Talleyrand nu i-a mai rămas altceva de făcut decît să șonticăiască la picioarele colosului pe care nu putea să-l doboare"*. Dar colosul era deja la pămînt. După consiliu, Talleyrand i-a spus lui Savary: *„În loc să mă insulte, împăratul ar fi făcut mai bine să-i judece pe cei care-i sugerau bănuieli. Ar fi văzut atunci că asemenea prieteni erau mai de temut decît unii dușmani"* [1]. Nimic mai adevărat ; în același moment, Napoleon apunea : *„Ah ! Dacă Talleyrand ar fi aici, m-ar scoate din încurcătură"*.

Prințul de Benevento izbutise s-o facă pe împărăteasă s-o ia din loc, dar se gîndise oare că în calitate de mare demnitar al imperiului se cuvenea s-o însoțească ? I s-a reamintit acest lucru. Să bată drumurile pe urmele unui regim decăzut? Asta era treaba altora... N-a spus nici da, nici nu... „Poate mîine, poate niciodată", vorba cîntecului. Și a fost niciodată. Iată cum. Subtilul nostru erou n-a refuzat să plece, și-a făcut chiar pregătirile de plecare. Ba a făcut chiar mai mult, a plecat. În dimineața aceea, Parisul înspăimîntat a auzit canonada de la Pantin și Romainville. Împușcăturile făceau ravagii în Montmartre și La Villette. Ce mai aștepta, așadar, Talleyrand în ziua aceea de 30 martie 1814? Ca Parisul să fie încercuit. Ne edifică următorul bilet adresat ducesei: *„O să viu să te văd devreme. Rămîn să aștept vești, te iubesc din tot sufletul și faptul că ești tulburată, neliniștită și, poate, pe bună dreptate tulburată mă face să fiu dezolat. Îngerul meu, te iubesc, te iubesc"*. Iar împărăteasa pornise la trap pe drumul exilului...

La prînz, totul era pierdut. Se mai dădeau încă lupte la bariera Trône, dar aliații erau gata să intre în Paris. Talleyrand a ales tocmai momentul acela ca să simuleze că pleacă după împărăteasă. Trebuia cu orice preț să ră-

[1] *Memoriile* ducelui de Rovigo (citat de Lacour-Gayet).

mînă la Paris, să facă „legătura", adică să instaleze o nouă putere în locul celei care agoniza pentru ca Franța să continue să existe. Și cum, după propria lui expresie, *„politica sînt femeile"*, a fost văzut, în seara aceea sinistră de 30 martie, însoțit de doamna de Rémusat, pe care o dăscălise bine, făcînd o vizită lui Pasquier. Putem să ni-l închipuim destul de bine retrăgîndu-se în spatele prietenei lui și împingînd-o pe ea înaintea prefectului poliției : „Haideți, doamnă, dumneavoastră sînteți instrumentul destinului". Doamna de Rémusat, vară cu Pasquier, și-a recitat lecția: domnul de Talleyrand era sfîșiat între două datorii: pe de o parte, trebuia s-o ajungă din urmă pe Maria-Luiza, pe de altă parte, dacă părăsea Parisul, pe cine ar mai fi găsit autoritățile străine ca să apere populația, drepturile Franței și pur și simplu ca să stabilească comunicația între instituții? Cine din Franța îi cunoștea mai bine decît Talleyrand pe suveranii aceia străini, pe miniștrii, pe generalii și pe ambasadorii lor? Cine ar fi putut să îndeplinească mai bine decît dînsul rolul de intermediar și de moderator în fața pretențiilor învingătorilor? Era atît de adevărat, încît Pasquier a fost de acord, dar a întrebat cu ce putea fi dînsul de folos. Doamna de Rémusat, cu modestie: *„A venit să vă ceară sfatul"*. Talleyrand se prefăcea că-și caută cuvintele: pradă unei frămîntări ascunse, se bîlbîia. Îndoioșată, doamna de Rémusat a vorbit în locul lui: i-a propus vărului ei să simuleze o ieșire a prințului de Benevento printr-o poartă a Parisului, unde avea să se prezinte, ca și cum ar urma-o pe împărăteasă. Trebuiau asmuțiți cîțiva scandalagii care să strige că nimeni n-avea dreptul să părăsească orașul, că cei care aveau răspunderi trebuiau să rămînă ca să apere drepturile locuitorilor... Pasquier aiurit, a răspuns că el e pus să mențină ordinea, nu să organizeze răzmeriție... Cu toate acestea, a avut o idee: *„Domnul de Rémusat are sub comanda lui niște gărzi naționale însărcinate cu paza unei bariere. Domnul Talleyrand n-are decît să se prezinte acolo ca să iasă din oraș, iar domnul de Rémusat să facă cu gărzile lui naționale ceea ce-mi cereți mie să fac cu civilii"* (*Memoriile* lui Pasquier).

Era chiar mai bine decît speraseră ei.

Neîntîrziat, vice-marele elector — avea să mai dețină cîteva ceasuri funcția aceasta — s-a urcat în trăsură, însoțit de secretarul său, Perrey. Domnul de Rémusat, avertizat, îi aștepta la bariera de la Passy. Cînd a sosit trăsura lui Talleyrand, i s-a dat ordin să facă cale-ntoarsă. El a protestat vehement, în așa fel încît protestele lui să fie auzite. A împins precauția pînă într-acolo încît s-a prezentat la o altă poartă, plîngîndu-se de abuzul de autoritate a cărei victimă era. A nimerit-o prost: a dat peste un om cumsecade, care și-a făcut un merit din a repara nedreptatea ce i se făcuse reclamantului și care i-a propus să-i dea chiar o escortă spre a-l conduce pînă la Rambouillet. Fir-ar să fie de imbecil! Talleyrand a avut multă bătaie de cap pînă să se descotorosească de el. Și s-a întors acasă ; avea cel puțin mărturia lui Rémusat, și asta era destul. Plecase, dar n-a ajuns niciodată. Totul era în ordine.

Cum de erau deja atîția oameni la curent? Cînd s-a înapoiat în strada Saint-Florentin, curtea, scările, anticamera palatului lui zumzăiau ca un stup care se trezește. Mii de mîini se întindeau spre el. Bourrienne a fost unul dintre primii care l-au întîmpinat. Cu toții presimțeau în el pe stăpînul de mîine. Chiar în aceeași noapte, la orele două, Marmont, duce de

Ragusa, avea să semneze capitularea. Se afla la Paris împreună cu Orlov, reprezentantul ţarului. Talleyrand a cerut să fie condus la Marmont şi i-a pretins să-i vorbească un moment între patru ochi. S-au retras amîndoi în sufragerie. L-a întrebat mai întîi dacă mai existau drumuri libere, ceea ce nu era deloc strict confidenţial, a vorbit apoi despre nenorocirile Franţei, care nu constituiau nici ele un secret, după care s-a întrebat ce remedii li s-ar fi putut aduce, ceea ce era de fapt un loc comun, şi le-a enumerat fără să se oprească la nici unul. N-a pronunţat numele Bourbonilor, dar a subliniat atît de bine chestiunea legitimităţii, încît peste un sfert de oră, atunci cînd a plecat de la Marmont, acesta a simţit încolţind în el ideea absolut personală că Franţa nu putea ieşi din haos decît dăruindu-şi un rege cu numele de Ludovic al XVIII-lea. Iată ce însemna să stai să asculţi predicile domnului de Autun. Înainte de a pleca, Talleyrand l-a salutat pe colonelul Orlov: *„Domnule* — i-a spus el —, *vă rog să binevoiţi să vă asumaţi sarcina de a aşterne la picioarele Maiestăţii-Sale împăratului Rusiei expresia profundului respect al prinţului de Benevento"*. *„Principe* — i-a răspuns Orlov —, *fiţi sigur că voi aduce la cunoştinţa Maiestăţii-Sale această scrisoare iscălită în alb"* (*Memoriile* lui Marmont, citat de Lacour-Gayet). Talleyrand a ieşit cu demnitatea unui suveran.

S-a întors la palatul lui, care redevenise tăcut, şi s-a lăsat în voia mîinilor credinciosului său Courtiade, care l-a pregătit de culcare, avînd grijă de toate veşmintele, pomezile şi parfumurile obişnuite. După care, alteţa-sa serenissimă a aflat ce înseamnă seninătatea. Ziua fusese folosită din plin. În fond, ce făcuse el? Nimic. Fusese prezent. Rămăsese pe locul în care trebuia să se afle cineva care să reprezinte Franţa şi să-i dea glas. Ţarul ştia că era aşteptat — chiar dorit — la Paris şi că avea să găsească acolo pe cineva cu care să stea de vorbă ca să organizeze Franţa de după Napoleon. La aceeaşi oră, acesta din urmă, învins şi părăsit, sosea la Fontainebleau. Era sfîrşitul.

A doua zi, la 31 martie, în palatul lui Talleyrand s-a produs un fel de miracol; la orele 6 dimineaţa, stăpînul era sculat, gătit, pudrat, gata de luptă. Efortul acesta nemaipomenit de a se fi sculat înainte de orele 11 dovedea mai mult decît orice gravitatea situaţiei. Cu tot zorul lui, Nesselrode l-a surprins, totuşi, în timp ce-şi făcea toaleta. Era înfofolit în tot felul de halate şi de eşarfe, şi Courtiade era tocmai pe cale să-l coafeze. Pentru prima oară, Talleyrand şi-a pierdut sîngele lui rece, s-a ridicat, tîrîndu-şi după el prosoapele şi piciorul cel şchiop, şi l-a îmbrăţişat pe trimisul ţarului, sufocîndu-l într-un nor de pudră. Ziua cea mare a capitulării răsărea într-un parfum de bergamotă.

Nesselrode i-a adus la cunoştinţă că ţarul îl trimisese ca să stabilească de comun acord măsurile ce trebuiau luate cu ocazia intrării suveranilor şi a armatelor aliate în Paris. Era exact ceea ce aştepta Talleyrand. Şi-a chemat prietenii care asistau la toaleta lui — pe Dalberg, pe abatele Louis şi pe monseniorul de Pradt — şi le-a împărtăşit vestea cea bună. Toată lumea era gata să colaboreze cu aliaţii. Au pregătit ceea ce era mai urgent: informarea populaţiei pariziene că după ordine avea să urmeze tot ordinea. Talleyrand, Dalberg şi Nesselrode s-au însărcinat cu redactarea. Roux de Laborie avea să scrie după dictare. Talleyrand, avînd altceva de făcut, i-a lăsat să umple singuri respectiva pagină. Au reapărut aproape

imediat după aceea. Cum, atît de repede? De ce nu? Dalberg avea în buzunar o ciornă pregătită din ajun, asupra căreia căzuseră de acord. Autorul ei era Talleyrand. Nu mai lipsea decît să obţină semnătura ţarului. Ceva mai tîrziu, cînd a sosit Alexandru, i s-a prezentat textul şi a fost de acord să-l semneze după ce avea să-i adauge o frază. Ea venea din partea unui învingător generos. Francezii nu trebuie să uite că-i datorează această frază lui Talleyrand, care i-o sugerase ţarului. Declaraţia aliaţilor era liniştitoare, ea pretindea plecarea lui Bonaparte şi se angaja să ducă tratative cu Franţa în chip moderat, cu condiţia însă ca şi ea să-şi aleagă un guvern înţelept şi moderat. I se garantau frontierele naturale, iar ţarul, îndoctrinat de Talleyrand, adăuga în numele aliaţilor: *„Aliaţii pot face chiar şi mai mult, fiindcă vor profesa întotdeauna principiul că pentru fericirea Europei trebuie ca Franţa să fie mare şi puternică"*. Fraza aceasta salva ţara de la ruină şi dezmembrare.

Duşmanii lui Talleyrand îi reproşează că n-a obţinut mai mult de la aliaţi. Ce ar fi trebuit să facă? Să-i roage să se întoarcă la ei acasă şi să-l reinstaleze pe Napoleon decăzut sau pe fiul lui, sau, în fine, pe o împărăteasă care ar fi fost jucăria lui Metternich? Parcă suveranii învingători erau la picioarele lui? Ar fi fost ei dispuşi să-i lase Franţei „Gurile Elbei", Olanda şi Italia, numai pentru simplul motiv că ţarul îi zîmbise lui Talleyrand? Putea oare Anglia să lase Franţei „gurile Escaut-ului" şi Anvers-ul? Talleyrand n-a săvîrşit o minune, a făcut însă să triumfe o înţelepciune şi o abilitate neîntrecute. Ceea ce este deja c minune.

Dar să-l lăsăm pe el însuşi să dea explicaţii cu privire la purtarea sa în acel moment din viaţa lui: *„Napoleon, odată înfrînt, trebuia să dispară de pe scena lumii, aceasta e soarta uzurpatorilor învinşi. Dar Franţa, odată invadată, cîte nu se puteau întîmpla în dauna ei"*. Da, odată ce *„uzurpatorul"* îşi isprăvise cursa fulgerătoare şi căzuse pradă dezastrului, era acum rîndul Franţei să plătească oalele sparte. Ce avea să se întîmple cu ea? Talleyrand prevăzuse de multă vreme deznodămîntul şi pregătise viitorul. *„E ceea ce îmi închipuiam de mulţi ani că am dreptul să fac... Aceasta nu înseamnă nici că-l trădam pe Napoleon, nici că aş fi complotat împotriva lui, cu toate că mi-a declarat-o nu o dată"*. Şi ceea ce urmează are un extraordinar iz de adevăr istoric şi de sinceritate, este cheia acestei enigmatice cariere politice: *„N-am conspirat în viaţa mea decît în epocile în care aveam majoritatea Franţei drept complice şi în care căutam alături de ea să salvez patria"* (*Memoriile* lui Talleyrand).

Este cît se poate de adevărat că aşa-zisa „conspiraţie" a vice-marelui elector nu şi-ar fi atins niciodată scopul dacă însuşi anturajul împăratului, ca şi întreaga Franţă nu l-ar fi părăsit. Legenda s-a creat mai tîrziu... În 1814, Franţa se afla la capătul puterilor. I se făcuse lehamite de războaiele lui Napoleon, de victoriile lui, de anexiunile lui. Cînd Talleyrand afirmă: *„N-a existat niciodată un conspirator mai periculos împotriva lui (Napoleon) decît el însuşi"*, e absolut exact. Subiectele de controversă în jurul persoanei lui Talleyrand nu lipsesc. E oare nevoie să mai adăugăm la ele şi o dezaprobare nejustificată a imenselor servicii pe care le-a adus Franţei şi francezilor în 1814?

Tronul gol reclama un succesor ; Talleyrand avea unul în rezervă

La 31 martie, suveranii și armatele aliate și-au făcut intrarea în Paris, înaintînd de-a lungul bulevardelor și coborînd pînă la Piața Ludovic al XV-lea (Piața Concorde). De la ferestrele sale de pe strada Rivoli, Talleyrand putea să-i vadă în piață. Țarul în mijloc, regele Prusiei la stînga lui, Schwarzenberg, reprezentantul împăratului Austriei, la dreapta. Între timp, tot Parisul fusese cutreierat pentru găsirea unui tipograf care să-și dea osteneala să tipărească *Declarația*. Cel găsit i-a făcut o corectare, a botezat-o *Proclamație*. Țarul și Talleyrand s-au declarat satisfăcuți. Spre seară, proclamația a fost gata. Între timp s-a produs un mic incident, care, printr-un bobîrnac, l-a împins pe țar în brațele lui Talleyrand — și în interesele Franței. Alexandru a fost înștiințat că palatul Elysée, unde trebuia să locuiască, fusese minat. Cu toate că nu credea, Talleyrand își dădu seama de folosul pe care îl putea trage de pe urma acestui zvon fals. Se feri să-l dezmintă și-l pofti pe țar să locuiască în casa lui. Țarul primi. N-o fi fost Talleyrand cel ce făcuse să se împrăștie zvonul? Ce bine i se potrivea! Nu era în stare să pună o mină, în schimb se pricepea să tragă toate foloasele posibile dintr-o mină născocită de el. Nici pagube, nici larmă, nici singe ; numai cîștig. Așa se face că Talleyrand a fost gazda, majordomul, șambelanul, consilierul și confidentul țarului. Visul său de a fi „favorit" se realiza pe neașteptate. A interpretat acest rol la perfecție. Îl încînta, îl distra și îl informa pe țar. Îi punea la picioare toate ofrandele cuvenite maiestății-sale victorioase. Și, fără să-și dea seama, țarul servea politica lui Talleyrand. În felul acesta erau întrunite cele mai bune condiții pentru ceea ce, din lipsă de alt termen, vom numi activitatea diplomatică a prințului diplomaților. Făcea diplomație fără răgaz... chiar la masă. Bucătarul pe care-l avea atunci Talleyrand purta unul din cele mai prestigioase nume ale artei culinare, Carême. În 1814, mesele oferite de Talleyrand erau cele mai bune din lume.

Multă lume lua loc la această masă. Chiar și niște măscărici care nu aveau impresia că sînt, ca acel abate de Pradt, arhiepiscop de Malines, căruia i se spunea *„rîndașul bucătăriei politice"*. Într-o zi a venit în strada Saint-Florentin amărît la culme, pentru că nu i se dădea nici un rol important. Talleyrand, după ce îl ascultă, îi spuse impăciuitor și perfid : *„Ei ! Cine vrea să vă lase deoparte ? Chiar în clipa de față puteți aduce cel mai însemnat serviciu. Aveți o batistă albă ?"* — *„Da"*, zise celălalt mirat. — *„Însă foarte albă ?"* — *„Desigur"*. — *„Scoateți-o"*. Talleyrand ia batista, o desface, o flutură, face din ea un steag și strigă: *„Trăiască regele! Trăiască regele!"* Nostim număr de circ în acest salon, zis al Vulturului, unde se hotăra soarta Franței. *„Ați văzut ce-am făcut ? Acum coborîți, luați-o pe bulevardul Madeleine și mergeți pînă în Saint-Antoine fluturînd mereu batista și strigînd : Trăiască regele !"* Ciudata misiune îl neliniștea pe mărunțelul arhiepiscop : *„Dar, prințe, ce vă trece prin minte ! Luați seama la veșmintele mele. Port pălăria de preot, crucea și ordinul Legiunii de Onoare"*. — *„Tocmai de aceea, dacă n-ați fi îmbrăcat așa, ar fi trebuit să vă duceți să vă schimbați. Crucea de episcop, capul pudrat, peruca, toate astea vor provoca scandal. Și scandal ne trebuie"*. Apoi îl împinse pe arhiepiscop spre ușă. Pentru succesul cauzei, în stradă trebuie să se strige „Trăiască regele !", iar pipernicitul ăla să se facă de rîs. Cele două

scopuri au fost atinse. Abia coborît în strada Royale, plină de mulțimea ce venise să vadă cum defilau învingătorii, arhiepiscopul și-a început numărul. Lumea se uita la el. Cînd a ajuns în mahalale, farsa a luat o întorsătură urîtă, curioșii, ca și sărăntocii care se țineau după el au atras o gloată de pierde-vară care s-au dedat la o contramanifestație zgomotoasă. Arhiepiscopul și-a băgat repede steagul în buzunar, ceea ce nu l-a scăpat de o scărmăneală zdravănă și de a fi mînjit cu noroi. Pe străduțe lăturalnice s-a întors în strada Saint-Florentin, murdar, zdrențuit și abia mai suflînd. Reîntoarcerea lui în salon n-a trecut neobservată. A făcut o dare de seamă a primejdioasei lui misiuni. Talleyrand, după ce l-a ascultat cu aerul cel mai dispreţuitor, i-a zis : *„V-am spus că, așa cum sînteți îmbrăcat, veți produce un efect extraordinar"* (*Memoriile* lui Beugnot, citat de Lacour-Gayet). Asta a fost tot ce i-a adus insistența de a căpăta o misiune de seamă. Dar n-a fost în zadar. Seara, în multe familii s-a povestit că pe bulevarde se strigase „Trăiască regele !" și că se putea ca regele să se întoarcă.

Chateaubriand povestește că și principesa de Benevento fusese mobilizată pentru propagandă. Dealtfel, ea primise cu dragă inimă : totdeauna fusese credincioasă Bourbonilor. A putut fi văzută, scrie vicontele, străbătînd în caleașcă străzile Parisului și cîntînd imnuri în cinstea cuvioasei familii de Bourbon. Dacă Chateaubriand spune adevărul, numărul doamnei Grand trebuie să fi fost destul de surprinzător.

Țarul nu era adeptul unei restaurări a Bourbonilor. Pînă la majoratul lui Napoleon al II-lea — regele Romei —, el ar fi înclinat pentru un consiliu de regență. Austria tot așa : regenta, arhiducesa Maria-Luiza, n-ar fi putut contraria interesele tatălui ei, împăratul. Anglia însă era pentru Bourboni. Regentul Angliei se angajase față de Ludovic al XVIII-lea să-l repună pe tron. Englezii nu voiau să trateze nici cu Napoleon, nici cu regenta, nici cu frații, nici cu mandatarii acestora. Cincisprezece ani de război, de blocadă erau de ajuns. Bourbonii reprezentau pacea, înțelepciunea, respectarea dreptului. Napoleon, la gîndul că soția și fiul său ar fi putut guverna sub presiunea lui Talleyrand, Fouché și Metternich, ar fi preferat să-i știe morți. De aceea, spunea el lui Las Cases, îi dăduse ordin Mariei-Luiza să părăsească Parisul, pentru *„a contracara pe aceia care visau regența și voiau să domnească în numele ei"*. Mereu prudent, Talleyrand ar fi acceptat consiliul de regență dacă Napoleon ar fi dispărut. Dar cîtă vreme era în viață... riscurile erau prea mari. Prezența lui Napoleon ar fi falsificat totul, administrația ar fi fost subminată, poporul ar fi fost aţîțat de agenții împăratului detronat, iar Franța s-ar fi găsit mereu în pragul războiului civil.

În acea epocă, zvonul public l-a învinovățit pe Talleyrand că ar fi vrut să-l asasineze pe Napoleon. Dalberg repeta prea des că brusca dispariție a împăratului ar fi limpezit situația politică. De aici pînă la a spune că... Se pronunța chiar numele personajului care, adus la Talleyrand de Laborie, la 2 aprilie 1814, ar fi fost însărcinat să-l trimită pe Napoleon pe lumea cealaltă. Acesta era un aventurier de familie nobilă care participase la acțiunile șuanilor, apoi decăzuse ; se numea Maubreuil și era marchiz. Talleyrand a spus totdeauna că vorbiseră despre lucruri fără importanță. Se știe ce puteau însemna uneori lucrurile fără importanță spuse de Talleyrand... După cîtva timp, acest Maubreuil a fost arestat pentru că atacase trăsura reginei Westfaliei și o jefuise de bani și bijuterii. Mai multe milioane în moneda de atunci. Ca să

se apere, Maubreuil l-a acuzat pe Talleyrand că i-a procurat bani şi oameni cu scopul de a-l asasina pe Napoleon. Nu e de crezut. Cui ar fi folosit crima ? Lui Talleyrand ? Era prea abil. Ţarul n-ar fi admis-o. Anglia nici atît. În afară de aceasta, asemenea procedeu nu se potriveşte deloc cu firea lui Talleyrand. El n-ar fi riscat să-l folosească în vederea unei comodităţi trecătoare, care ar fi prezentat dezavantajul de a compromite viitorul.

Pentru el, viitorul erau Bourbonii. Dar era ultima soluţie. Rămînea doar să-i convingă pe ţar şi Austria. În *Memoriile* sale, Talleyrand prezintă argumentele pe care le-a invocat. Oare se putea păstra tronul pentru familie omului *„care împinsese Franţa şi Europa în prăpastie"*, cîtă vreme acest om era încă în viaţă? *„Ar asculta mereu pe la uşi"*, spunea el. Ce dorea Franţa, numai Bourbonii puteau să-i dea, pentru că ei reprezentau *legitimitatea.* Cuvîntul nu aparţine lui Talleyrand, cum s-a spus, ci a fost pronunţat prima dată chiar de Ludovic al XVIII-lea în momentul încoronării lui Napoleon. *„Prima nevoie a Europei* — scria Talleyrand —, *cel mai mare interes al ei era deci să alunge doctrinele uzurpării şi să redea viaţă principiului legitimităţii, singurul remediu al tuturor relelor de care fusese copleşită şi singurul în stare să împiedice revenirea lor" (Memorii).*

Iată că Talleyrand se întoarce la un principiu şi se agaţă de el. Pentru el, suveranul legitim se identifică cu legea. Niciodată legea nu este mai puternică decît atunci cînd este întrupată într-un suveran a cărui autoritate este indiscutabilă. El nu apără nici persoana lui Ludovic al XVIII-lea, nici familia Bourbon, ci Franţa. De sub pana lui a ieşit această minunată frază : *„Cu casa de Bourbon Franţa a încetat să mai fie gigantică, pentru a redeveni mare".* Fraza lui Napoleon se aude ca un ecou : *„Dacă naţiunea vrea pace în baza vechilor hotare, îi voi spune : căutaţi pe altcineva să vă guverneze, eu sînt prea mare pentru voi".*

Era opoziţia ireductibilă a două principii sau idealuri : al imperiului şi al regalităţii. Talleyrand a ales regalitatea pentru că ea înfăţişa moderaţia, trăinicia, durata. El citează chiar „o autoritate" care avea aceeaşi părere şi această „autoritate" e chiar Napoleon. Cînd s-a văzut pierdut, a avut un fel de satisfacţie amară gîndindu-se că după el nimeni nu va mai putea domni în Franţa în afară de Bourboni. Celor care îl înconjurau în momentul despărţirii de la Fontainebleau le-a adresat această recomandare nemaipomenită : *„Domnilor, trebuie să slujiţi pe Bourboni cu aceeaşi credinţă cu care m-aţi slujit pe mine ; dacă sînt bine sfătuiţi, vă vor prefera".* Aceasta însemna că vor fi sfătuiţi de Talleyrand : *„Este în interesul vostru al tuturor ca el* (Talleyrand) *să rămînă la conducerea treburilor, pentru că el nu poate avea ideile preconcepute pe care le au emigranţii şi oamenii pe care regele îi va aduce cu el. Va putea chiar să-i sugereze idei juste despre oameni şi lucruri".* De ce n-a profitat şi el de aceste idei la vremea sa ?

Aceste cuvinte pronunţate la Fontainebleau de împărat, în momentul încercării nereuşite de sinucidere, sînt impregnate de o seninătate şi de o măreţie ce-i lipseau în clipele de furie. *„Îl iert pe Talleyrand pentru că m-am purtat urît cu el ; n-ar fi rămas în Franţa dacă aş fi biruit. Bourbonii vor proceda bine dacă îl vor folosi ; îi plac banii, intriga, dar e un om capabil. Totdeauna am avut o slăbiciune pentru el. Nu ştiu cum s-a făcut că m-am certat cu el din cauza lui Maret, căci amîndoi îmi erau folositori... Afacerile mele au mers bine tot timpul cît s-a ocupat de ele Talleyrand. E greşeala lui că nu l-am mai*

putut aprecia, de ce a ţinut să părăsească ministerul ? E omul care cunoaşte Franţa şi Europa mai bine ca oricine. Îi va linguşi pe emigranţi, dar o va face fără prejudecăţi împotriva oamenilor noi, împotriva voastră. Este în interesul vostru să fie păstrat".

Talleyrand a pledat pe lîngă ţar cauza legitimităţii cu atîta dibăcie, încît ţarul a cedat. În fond, ce cerea ţarul ? Ca Franţa să trăiască în pace înăuntrul hotarelor ei naturale şi să fie destul de puternică pentru a constitui o contrapondere în raport cu Anglia şi Austria. Talleyrand i-a demonstrat că numai *Bourbonii puteau întemeia o Franţă înţeleaptă şi puternică în acelaşi timp : „Pentru a întemeia ceva trainic şi care să fie acceptat fără reclamaţii, trebuie acţionat după un principiu. Cu un principiu sîntem tari ; nu vom avea de înfruntat nici o împotrivire ; în orice caz, opoziţia va dispărea în scurtă vreme şi principiul, singurul principiu este : Ludovic al XVIII-lea, regele legitim al Franţei" (Memorii).*

Ţarul l-a întrebat : *„Cum mă pot convinge că Franţa doreşte casa de Bourbon? — „Printr-un vot, Sire, pe care mă însărcinez să-l capăt din partea Senatului şi al cărui efect Maiestatea-Voastră îl va vedea imediat". — „Sînteţi sigur ?" — „Răspund de asta, Sire" (Memorii).*

Totul a fost aranjat în noaptea de 31 martie. În acea noapte, Parisul n-a dormit. Străzile erau pline de soldaţi străini, amestecaţi în mulţime. Oraşul fierbea. Virtutea şi patriotismul capitulaseră în acelaşi timp. Cazacii, prusienii şi austriecii n-aveau de ce se plînge în privinţa primirii făcute de parizieni.

După dineul suveranilor, care a avut loc la Talleyrand, acesta i-a condus la Operă. Sala, plină cu elita Parisului, a fost tot aşa de neruşinată ca şi strada. Într-adevăr, căderea lui Napoleon nu a fost un doliu naţional. Învingătorii au fost primiţi ca nişte eliberatori.

La înapoiere, după reprezentaţie, palatul din strada Saint-Florentin scînteia de lumini. Scările, saloanele forfoteau de mulţimea aurită şi împodobită. Talleyrand, ca un suveran, primea pe suveranii Europei.

În cursul nopţii, echipa lui fidelă — Jaucourt, Dalberg, Louis, Pradt — împrăştia în Paris emisari însărcinaţi să-i trezească pe senatori, să-i convoace pentru a doua zi, să-i convingă să dea Franţei un guvern provizoriu, un guvern al libertăţii, o constituţie, o adunare a deputaţilor care să voteze legile, bugetul... Totul era lăsat să se subînţeleagă, nu se spunea nimic în privinţa regimului, nici numele urmaşului *„uzurpatorului"*. Din ajun, acesta era singurul nume care i se dădea lui Napoleon. Senatorii care păstraseră ceva din fibra republicană şi un rest de memorie iacobină se simţeau emoţionaţi : s-au sculat din paturi şi s-au dus la Senat. Nu toţi. Din 140 au venit 63. Cei care au venit tînjeau după republică. Ca şi mîrţoagele reformate ce îmbătrînesc şi se îngreuiază pe imaşurile unde au fost ţinute şi care pe neaşteptate încep să necheze cînd trompeta fanfarei municipale intonează *Sambre et Meuse*, foştii iacobini, împopoţonaţi cu zorzoane imperiale, au început să facă piruete în cinstea lui Talleyrand, auzindu-l vorbind despre libertate şi constituţie. Au venit şi au votat. Absenţii au pretextat că sînt bolnavi şi au votat în pat. Talleyrand a avut astfel satisfacţia rafinată de a fi obţinut restaurarea tronului crinilor cu voturile senatorilor iacobini, care se pronunţaseră altădată pentru decapitarea regelui.

La 1 aprilie, Talleyrand a adus la cunoştinţa ţarului discuţiile din Se-

nat şi lista semnăturilor. Senatul, cel mai înalt for al statului, cerea ca Napoleon să fie decăzut din drepturi, casa de Bourbon să fie restabilită şi să se acorde o constituţie. Ţarul se înclină în faţa a ceea ce s-a numit, fără să se rîdă, „voinţa poporului". Austria l-a urmat. Anglia aplauda : Talleyrand reuşise exact ceea ce ea nu îndrăznise să-i ceară. Negociatorul nostru, rămînînd în cele mai bune relaţii cu Alexandru, era în realitate mult mai apropiat de Anglia. Cînd se va prezenta ocazia, va fi de ajuns un început de zîmbet din partea Londrei, ca să se înnoade iar dragostea contrariată, dar credincioasă.

Mai tîrziu, ultraregaliştii au încercat să minimalizeze rolul prinţului de Benevento în Restauraţie. Nimic nu-i făcea să turbeze mai rău ca atunci cînd îl auzeau pe Talleyrand spunînd vizitatorilor de seamă, în timp ce le arăta salonul Vulturului din strada Saint-Florentin şi masa în jurul căreia se aşezaseră Alexandru I, regele Prusiei, Schwarzenberg, Castlereagh: *„Da, domnilor, aici, în acest salon, am restabilit noi tronul Bourbonilor şi monarhia veche de paisprezece secole"*. Şi Vitrolles, care, mai bine ca oricine, ştia că fără Talleyrand niciodată nici Rusia, nici Austria, nici opinia publică franceză nu l-ar fi rechemat pe Ludovic al XVIII-lea, scrie, totuşi, că *„el a suportat Restauraţia ca pe o necesitate şi a înfruntat-o cu tot spiritul de care era capabil"*. Talleyrand n-a suportat-o, a făcut-o ; n-a înfruntat-o, ci a impus-o.

Pe iacobini îi avea la mînă prin votul lor. Imediat, regaliştii au început să-şi dea aere. Ei socoteau că, după ce „renegatul" îşi va îndeplini munca, va fi concediat. Talleyrand i-a repus pe rege şi pe regalişti pe calea cea bună : a docilităţii. A primit două vizite. Mai întîi, aceea a contelui de Sémallé, trimisul contelui de Artois, care voia să stea de vorbă cu ţarul. Talleyrand i-a făcut complimente, a închis în faţa lui uşa ţarului şi l-a lăsat să înţeleagă că pentru treburile Franţei trebuia să i se adreseze lui, şi nu ţarului. Toate acestea cu un glas blînd şi cu o oarecare umezire a ochilor cînd a venit vorba despre contele de Artois şi de înduioşătorul secret care exista între ei (năucitoarea conversaţie din noaptea de 17 iulie 1789). În pofida dulcegăriilor şi a floricelelor, domnul conte de Sémallé se vedea repus într-o situaţie de subaltern faţă de domnul de Talleyrand, care trebuia să fie ales a doua zi preşedinte al guvernului provizoriu, deci stăpîn al ţării. Talleyrand îl sfătui pe domnul conte de Sémallé să determine pe Bourboni să-şi facă intrarea în Paris cu drapelul tricolor, şi nu cu drapelul alb. Celălalt tresări. Apoi izbucni, spunînd că era imposibil. Talleyrand răspunde : *„Domnule, crezi că interesele unei naţiuni pot fi sacrificate pentru amorul propriu al unei familii ?"*. Lovitura cădea de sus : din anul 987, de la înălţimea a opt secole. Contele de Périgord din 1814 îl făcea rege pe Capeţianul din 1814, fără prea multă vorbă, după cum strămoşul său Adalbert de Périgord îl făcuse rege pe primul Capeţian, tot fără multă vorbă. Talleyrand se simţea învestit cu un fel de drept ereditar de a interveni în istoria naţiunii. Nimeni nu era atunci mai calificat ca el pentru a o reprezenta şi a-i deschide calea spre viitor.

Cealaltă vizită, făcută de Caulaincourt, a fost mai emoţionantă. Acesta, în continuare credincios lui Napoleon, a venit de la Fontainebleau ca purtător de cuvînt al învinsului, pe care îl socotea mai mult ca oricînd drept suveranul său. De două ori s-a prezentat la poarta palatului din strada

Saint-Florentin. De două ori Talleyrand a refuzat să-l primească. Fidelitatea marelui scutier nu mai era de actualitate. Frumoasele lui sentimente ar fi fost stingheritoare și de o totală ineficiență. A treia oară Caulaincourt a reușit să se apropie de țar cînd ieșea de la un consiliu. Talleyrand n-a putut face altceva decît să bage de seamă, nu fără temere, că țarul ținea mult la Caulaincourt. Ce avea să se întîmple ? Îl va primi ? Îi va da ascultare ? Sentimental și nestatornic, Alexandru I nu se va înduioșa oare ? Prințul ascultă cum Caulaincourt transmitea țarului ultimele propuneri făcute de Napoleon : împăratul accepta toate condițiile țarului. Alexandru răspunse : *„Prea tîrziu"*. Caulaincourt se retrase. Răsuflînd ușurat, Talleyrand trase concluzia : *„Domnul de Caulaincourt este definitiv refuzat"*. Nici nu se strădui să-și ascundă mulțumirea.

La Fontainebleau, uzurpatorului nu-i mai rămînea decît să semneze abdicarea și să-și elibereze „credincioșii", care tropăiau de nerăbdare. Se grăbeau să alerge la Paris pentru a-și oferi serviciile noilor stăpîni.

Cînd Senatul a numit guvernul provizoriu pe care îl prezida Talleyrand, printre membri figurau și Jaucourt, Dalberg, Beurnonville, Montesquiou. Chateaubriand spuse că Talleyrand își formase guvernul ca și cum și-ar fi aranjat *„o masă de whist"*. Asemănările erau izbitoare.

La 2 aprilie, Talleyrand a determinat votarea decăderii din drepturi a lui Napoleon și a unei proclamații către armate, dintre care unele nu fuseseră înștiințate despre desfășurarea evenimentelor și continuau să reziste : armatele erau dezlegate de orice jurămînt de credință față de Napoleon, *„acest om care nici măcar nu este francez"*. Expresia se datorește lui Fontanes, care făcuse parte din guvernul imperial și fusese copleșit cu favoruri din prima pînă în ultima zi a imperiului. După ce Marmont a capitulat, sosind speriat în strada Saint-Florentin, a rămas încremenit văzînd că era felicitat și tratat cu atenție pentru că fusese învins. Talleyrand spuse : *„Înainte de a-l pune să vorbească, trebuie pus să mănînce"*. I s-a adus o masă minunat servită și Talleyrand se uită cu o anumită expresie la acest mareșal al imperiului, care se supusese așa de ușor presiunilor prințului de Benevento.

Talleyrand și-a luat drept consilier un om foarte luminat, pe care îl cunoștea de pe vremea Directoratului : Dupont de Nemours. Credinciosul Roux de Laborie rămase secretarul său particular. Acesta știa tot și se pricepea să facă de toate oricînd.

Semn de succes, subtilul Benjamin Constant îi trimise felicitări. Revenea la suprafață. Ziua de 18 Brumar și prietenia doamnei de Staël îl puseseră în umbră... *„E plăcut să-ți exprimi admirația pe care o încerci pentru omul care este, în același timp, salvatorul francezilor și cel mai amabil dintre ei. Scriu aceste cuvinte după ce am citit fundamentele constituției decretate"*.

Lăsînd deoparte tămîierea de rigoare, să nu uităm că constituția pe care o pregătea Talleyrand și pe care voia s-o prezinte regelui spre semnare mai înainte ca partizanii lui să-i facă opoziție era considerată de omul cu spirit liberal și fin nu numai ca o întoarcere la libertate, ci și ca o întoarcere la legalitate. *„Iertare că nu vă adaug titlurile ; Europa și istoria vi le vor acorda cu drag, dar cel mai frumos titlu va rămîne totdeauna cel de președinte al Senatului"*. Benjamin Constant, 3 aprilie 1814 (*Memorii*, citat de Lacour-Gayet).

Nu primea numai laude. Acum, gazetarii respirau mai în voie şi profitau de libertate cu mare plăcere. Caricaturile epocii îl înfăţişează pe Talleyrand în chip de giruetă. I se spunea: *„omul cu şase capete"*, sau *„Domnul Morişcă de Vînt"*, *„Domnul Vînt Bun"* [1], ori *„Titirez"*. Dacă francezii care rîdeau şi disprețuiau *„girueta"* s-ar fi privit mai de aproape, ar fi putut să constate că trei sferturi dintre ei făceau parte din aceeaşi categorie. Cu singura deosebire că girueta Talleyrand se învîrtea doar ca să-i antreneze pe ceilalţi, care-l ascultau slugarnic.

Toţi erau cuprinşi de o adevărată furie de „a trăda", cum spuneau unii, de „a se schimba", ori de „a se adapta", cum spuneau alţii, ori pur şi simplu de „a supravieţui". Cînd toată lumea se leapădă, numai cei care rămîn credincioşi sînt originali. Ca bietul Caulaincourt. Din cele patru puncte cardinale, lumea năvălea în strada Saint-Florentin ; toţi candidaţii la renegare se grăbeau să-şi găsească un loc în noul regim : mareşali care în ajun plînseseră cu lacrimi cît pumnul în curtea de la Fontainebleau, magistraţi care trimiseseră la galere pe cei nesupuşi la recrutare. Pînă şi iacobinul Merlin de Thionville, care organizase masacrul din 10 august, striga mai tare ca toţi „Trăiască regele !", ca să se înţeleagă „Iute o slujbă !". Se oferise chiar să alcătuiască o trupă de voluntari cu care să readucă regele pe tron, deşi asasinase oameni care se făcuseră vinovaţi de a-l fi apărat pe Ludovic al XVI-lea. Văzînd că toţi se înjoseau care mai de care, Talleyrand a avut o idee — o idee de genul celor ale lui Valmont. I-a cerut Josefinei să adere la cauza Bourbonilor. Ea a refuzat. În sfîrşit, o inimă devotată ! În situaţia de atunci erau atît de mulţi trădători şi atît de încîntaţi de această postură, încît n-aveai de ce să te mai jenezi de ei. De aceea, prinţul nostru îşi bătu joc de doi dintre aceştia. Îl informă pe Marmont, fost prieten al lui Napoleon, că Jourdan, vechi republican ce aderase de curînd la Bourboni, dăduse ordin ca trupele lui să poarte cocarde albe. Nu era adevărat. Apoi îl informă pe Jourdan că Marmont poruncise trupelor lui să poarte asemenea cocarde. Pentru că nici unul, nici altul nu voia să rămînă mai prejos, fiecare s-a grăbit să împartă trupelor lui cocarde regaliste, convins că celălalt i-o luase înainte (*Memoriile* contesei de Boigne). Aceste sforării dădeau oarecare satisfacţie alteţei-sale serenissime.

De la ferestrele sale a asistat la tedeumul ce s-a oficiat în Piaţa Ludovic al XV-lea, în faţa suveranilor aliaţi sau a reprezentanţilor lor, chiar pe locul unde fusese ghilotinat Ludovic al XVI-lea şi regina.

Tot aşa cum făcuse cu Pradt, a trimis pe fratele său Archambaud să facă o demonstraţie cu cocarde albe pe străzile Parisului. Ce să faci dintr-un frate „atît de frumos şi atît de prost" ? Un drapel. În strada Faubourg-Saint-Honoré, soldaţii din garda naţională, văzînd cum înainta acest agitator urmat de o ceată de zvăpăiaţi, se pregăteau să tragă în ei, cînd l-au recunoscut tocmai la timp pe fratele prinţului.

Toată lumea ştie că orice om mare poate fi şi om de teatru. Iată o nouă dovadă. Talleyrand a avut ideea să prezinte ţarului şi regelui Prusiei pe membrii Senatului. Cu toată maleabilitatea lor, o parte din senatori au refuzat să se ducă să-şi plece genunchiul în faţa suveranilor străini, biruitori şi cotropitori. Nu face nimic. Prinţul găsi mijlocul să-i înlocuiască. Ce-i tre-

[1] Joc de cuvinte — Bienauvent, Bonvent, — pe socoteala numelui său, Benevento. — *Nota trad.*

buia ? Vreo patruzeci de spinări plecate, care să se îndrepte pentru a deveni comeseni la o cină îmbelşugată, servită de Carême în vase de argint aurit, apoi să se scoale în picioare la toasturi şi la un semn să strige: „Trăiască regele !" Pentru aşa ceva nu era nevoie să fie senatori. Era de ajuns să pară că sînt. Talleyrand a luat măsuri ca patruzeci de figuranţi să fie îmbrăcaţi ca senatori ai imperiului şi să facă repetiţiile cuvenite ; aceştia au strigat mai bine ca senatorii adevăraţi : „Trăiască Ludovic al XVIII-lea !" Ţarul s-a declarat încîntat de această manifestare de regalism. Domnul Talleyrand de asemenea.

Regele se înfăţişează cu coroana, Talleyrand îi prezintă constituţia

Era mare zor. Regele urma să sosească şi trebuia să i se prezinte o constituţie. La 3 aprilie, în strada Saint-Florentin s-a întrunit o comisie care a prezentat un proiect : era o copie a constituţiei din 1791. Talleyrand a recunoscut-o imediat pentru că făcuse şi el parte din Adunarea constituantă. N-a acceptat-o. Îi lămuri pe senatori că Ludovic al XVIII-lea nu s-ar mulţumi cu un simulacru de constituţie. *„Prinţul care trebuie s-o accepte şi să-i dea viaţă este în stare s-o judece mai mult decît oricare altul"*, zise el, oarecum neliniştit. Ludovic al XVIII-lea nu era un Bourbon din Spania : el ştia să vadă. Talleyrand puse din nou la treabă comisia. La 10 aprilie, ea perfectă un text de constituţie pe care istoria îl numeşte *Carta constituţională*. Talleyrand o acceptă. Chiar în aceeaşi azi îi scria ducesei : *„Prinzul de familie nu va avea loc decît luni... Vino să prînzeşti cu noi împreună cu Dorothea. Te îmbrăţişez. Citeşte primele douăzeci de rînduri din Monitor. Totul e încheiat şi definitiv încheiat"* [1].

În adevăr, *Monitorul* anunţa că *„Ludovic-Stanislas-Xavier de Franţa era redat dorinţei francezilor, în conformitate cu o cartă constituţională"*.

Imperiul intra în istorie. Începea Restauraţia.

În mijlocul afacerilor de stat, Talleyrand se gîndea şi la ale lui, care erau strîns legate de celelalte. La 7 aprilie a trimis la Tuileries pe un oarecare domn de Villers, cu sarcina de a cere să i se pună la dispoziţie toate dosarele întocmite de el în legătură cu ducele d'Enghien şi cu războiul din Spania. Arhivarul a refuzat. Al doilea exemplu de credinţă faţă de împărat ! Arhivarul a fost concediat numaidecît şi înlocuit provizoriu cu domnul de Villers. Provizoratul acesta a durat doar atît cît i-a trebuit să ia şi să ardă toate dosarele în legătură cu cele două cazuri. Afară de scrisoarea adresată de Talleyrand lui Napoleon, scrisoare care alunecase în spatele unui sertar şi care, regăsită mai tîrziu, avea să fie citită şi folosită de Chateaubriand pentru a stabili responsabilitatea lui Talleyrand în cazul morţii ducelui d'Enghien. Aimée de Coigny spunea în glumă : *„Domnul de Talleyrand arde foarte bine"*. După ce a îndeplinit toate acestea, domnul de Villers a redat postul încăpăţînatului bonapartist, care de atunci a domnit peste nişte dosare goale.

[1] Citat de Lacour-Gayet.

Deoarece avea nevoie de bani și fiindcă poziția lui îl ajuta să-i cîștige, și-a revîndut avantajos casa din Saint-Brice. În acest scop i-a fost de ajuns să intimideze cu nerușinare pe concesionarul caselor de joc din capitală. L-a pus în situația sau să-i cumpere casa din Saint-Brice cu 800 000 de franci, sau să i se retragă concesiunea, care-i aducea o avere. (Casa din Saint-Brice valora 200 000 de franci.) Tîrgul a fost încheiat. Poate că Talleyrand a socotit că, din moment ce pierduse averi întregi prin tripouri, în fond nu făcea decît să-și recupereze banii în mod cinstit de la cei ce țineau casele de joc.

În ziua de paști a avut loc un dineu care merită atenție. Nu era un dineu politic, ci unul de familie, cu toate că lua parte la el și țarul. Talleyrand scria : *„Îl angajez pe Archambaud și, dacă el ia parte la masă, vreau ca Dorothea să aibă rolul principal. Ea va îndeplini rolul de gazdă"*. Despre Edmond, nimic. El era prizonier la aliați. Se pare că acesta a fost primul dineu prezidat de Dorothea. Asistăm la debutul unei strălucite cariere de amfitrioană. A doua zi, la 11 aprilie, s-a semnat tratatul de la Fontainebleau. Bonaparte era declarat decăzut din toate drepturile de suveranitate asupra Franței și Italiei și primea, pe tot timpul vieții, suveranitatea insulei Elba și dreptul de a păstra titlul de împărat.

Dedesubtul acestei afaceri e o păcăleală a țarului, o festă jucată celor doi aliați, Talleyrand și Anglia, care nădăjduiseră că Napoleon o să fie trimis mai departe, și anume în insulele Azore. El era prea mare ca să fie ținut atît de aproape. După cum spunea Talleyrand, putea *„să asculte pe la uși"*. Pe Alexandru îl amuza faptul că atîrnase deasupra Europei occidentale această sabie a lui Damocles. Au fost nevoiți să se împace cu situația.

La 12 aprilie, Talleyrand și guvernul provizoriu au ieșit înaintea contelui de Artois, pe care l-au întîmpinat la bariera Bondy. Contele de Artois luase titlul de locotenent-general al regatului. În *Memoriile* sale, Talleyrand ne spune : *„Am regăsit la el aceeași bunăvoință față de mine ca și în noaptea de 17 iulie 1789* (și aceeași perspicacitate ?), *cînd ne-am despărțit, el ca să emigreze, eu ca să mă arunc în vîrtejul ce a sfîrșit prin a mă împinge în fruntea guvernului provizoriu"*.

Plăcută apropiere între aceste două date ! Într-adevăr, Talleyrand se învîrtise bine, ca să ajungă la ce ? La a urca pe tron pe fratele regelui doborît. Dacă contele de Artois a fost politicos, Talleyrand a fost și mai curtenitor : *„Monseniore, fericirea care ne cuprinde în această zi de reînnoire nu încape în cuvinte... etc."* Auzim însă ecoul cuvintelor adresate de același om doamnei de Staël : *„Pentru Franța, casa de Bourbon e terminată"*. Să nu pomenim de minciună, ar fi prea simplu. Mai bine să privim pe fostul episcop de Autun în cursul înfloritei sale cuvîntări : se sprijinea cu dezinvoltură de piciorul fratelui regelui, care era călare. Drept răspuns, fratele regelui gîngăvi un compliment pe care nimeni nu-l distinse.

În acea seară de 12 aprilie, contele de Artois s-a culcat la Tuileries, iar Talleyrand în casa lui, care-și recăpătase liniștea. Țarul se instalase la palatul Elysée și dormea în patul Carolinei Bonaparte, doamna Murat și regina Neapolelui. Talleyrand nu s-a culcat mai devreme ca de obicei, adică pe la ora trei dimineața. Stătea să redacteze pentru *Monitor* darea de seamă a reîntoarcerii contelui de Artois în Paris. Ce se văzuse și se auzise nu însemna nimic : or, trebuia să se încropească ceva. Articolul din *Monitor* trebuia să constituie adevărata intrare a prințului Crinilor în capitala Sfîntu-

lui Ludovic. Beugnot a fost însărcinat să însăileze canavaua articolului. Dupont de Nemours a vrut să participe şi el. Talleyrand s-a opus : *„Nu, dumneata nu. Ai pune prea multă poezie, te cunosc. Ajunge Beugnot..."*

Beugnot ne povesteşte scena în *Memoriile* sale. Nimeni nu-şi aducea aminte ce spusese contele de Artois. Talleyrand, nici atît. *„Alcătuiţi-i un răspuns"*, zise el. Beugnot se ferea să atribuie cuiva cuvinte pe care nu le rostise. Talleyrand îl eliberă de scrupule : *„După două zile va crede că el l-a scris* (discursul) *şi chiar aşa va fi. N-ai să fii implicat cu nimic"*. Prima ciornă scrisă de Beugnot era plină de elocvenţă şi de patos. Talleyrand i-a înapoiat-o : *„Fii scurt şi simplu"*. Beugnot s-a întors şi i-a citit a doua ciornă. A respins-o din nou. *„Am lungit-o prea mult, am fost prea scrobit"*, mărturiseşte el. Nu după multă vreme i s-a adus a treia ciornă: *„În sfîrşit, o moşisem pe cea care a apărut în* Monitor *şi în care îl fac pe prinţ să spună : «Nici o dezbinare ; pacea şi Franţa. În sfîrşit, o revăd, nimic nu-i schimbat, are doar un francez mai mult». — «De data asta nu mai am nici o rezervă — zise Talleyrand. — Asta-i discursul contelui de Artois şi te asigur că el l-a scris. Acum poţi fi liniştit»"* (*Memoriile* lui Beugnot, citat de Lacour-Gayet).

Tot ce prevăzuse Talleyrand s-a adeverit, ziarele s-au legat de ultima frază scrisă de Beugnot. Oratorii au citat-o foarte adesea în cuvîntările lor. *Expresia „are doar un francez mai mult"* a făcut vîlvă. Dar cel mai mîndru că o găsise a fost contele de Artois ; se vedea rostind-o în faţa poporului în delir ; se cita pe el însuşi, se comenta, se îmbăta cu această frază reuşită. Talleyrand l-a convins fără greutate că era un prinţ de neînlocuit.

La 8 aprilie, Fouché se întorsese de la Neapole. S-a dus în strada Saint-Florentin, a prînzit acolo şi a mai revenit. Alianţa încheiată între cei doi a fost reînnoită. Pentru moment, Fouché nu era nimic. Talleyrand l-a adus la Senat ca să asiste la o şedinţă a guvernului provizoriu. Imediat a găsit în Fouché un sprijin în cele două conflicte ce l-au opus regaliştilor. Conflicte caracteristice, care dezvăluie prăpastia ce exista între oamenii noi, ca Talleyrand, şi oamenii vechiului regim, care *„nu învăţaseră nimic şi nu uitaseră nimic"*.

Prima ciocnire a avut loc în ziua de 13 aprilie. A fost provocată de domnul de Sémallé pe tema tezaurului coroanei, evaluat la 8 sau 10 milioane, tezaur ce fusese luat de împărăteasa Maria-Luiza şi regăsit la Orléans. Sémallé îl restituise contelui de Artois. Talleyrand n-a admis ca această avere să fie încredinţată unui prinţ, ca un bun personal. A susţinut, împreună cu Fouché, ca lăzile luate de Maria-Luiza să fie restituite tezaurului ca bun naţional. Sémallé şi Montesquiou au protestat, susţinînd că numai regele avea dreptul să dispună de această avere. S-a luat hotărîrea să se aştepte sosirea regelui. Talleyrand s-a prefăcut că primeşte, dar să nu ne închipuim că prin această temenea el era pe cale să uite că constituţia era superioară „faptului princiar".

Altă chestiune. Contele de Artois deţinea titlul de locotenent-general al regatului. De la cine îl deţinea ? Sémallé şi Montesquiou au declarat : *„De la fratele său, regele"*. Talleyrand le răspunse că exista un guvern, un Senat şi o constituţie şi că, dacă contele de Artois avea un titlu politic, nu-l putea deţine decît de la Senat. A trebuit ca fratele regelui să vină la Senat să ţină un discurs şi să primească de la o adunare constituită confirmarea titlului său. În urma sfaturilor proaste date de Vitrolles, contele de Artois a făcut

greşeala să lase să se înţeleagă că fratele său va avea rezerve faţă de constituţie. De pe acum ! La două zile după sosirea lui ! A fost prima fisură.

Cînd contele de Artois se apropiase de Paris, Talleyrand îi trimisese drept emisar un prieten bine cunoscut de noi : Ouvrard. Cum putea un guvern să trăiască fără un Ouvrard sau chiar mai mulţi ? Ce putea însemna un om de finanţe făcînd legătura între Talleyrand şi reprezentantul noului regim, dacă nu bani ? Bani mulţi. De unde ? În ce chip ? Barras, pacostea de Barras spune că numai într-o săptămînă de guvern provizoriu Talleyrand a pus mîna pe 28 de milioane. Este atît de exagerat, că nu se poate ţine seama de asemenea palavre. Că Anglia, căreia îi făcuse jocul, ar fi putut să-i dovedească recunoştinţă, este foarte probabil. De la ţar n-a obţinut bani. Bourbonii au fost, probabil, cei mai generoşi, aşa cum fuseseră cu Nesselrode, ministrul Rusiei, uimit chiar el de nemăsuratele daruri, cu mult mai mari ca „cele care se obişnuiesc în diplomaţie". Venalitatea lui Talleyrand nu este deci excepţională. Ce era excepţional era însuşirea pe care o avea Talleyrand de a atrage banii şi care nu era egalată decît de aceea de a-i cheltui.

Barras nu este serios în aprecierile pe care le face asupra averii lui Talleyrand. El nu e destul de cinstit ca să vorbească cinstit despre oricine ar fi, mai ales de Talleyrand, pe care îl urăşte. Părerea lui Chateaubriand, tot aşa de pătimaş şi veninos, are cel puţin meritul că nu dă cifre. *„Cînd domnul Talleyrand nu complotează, face matrapazlîcuri"*. Vorbă de duh, dealtfel, imperfectă, întrucît Talleyrand era în stare să facă şi una şi alta în acelaşi timp. Un gazetar adăuga că nu trebuie să mire faptul că prinţul era aşa de bogat, deoarece *„el vînduse pe toţi cei care îl cumpăraseră"*. Şi pentru că tot e ciuruit de săgeţi, să adăugăm încă una, care nu e de acelaşi calibru : *„Domnul Talleyrand este un om cu foarte mult spirit, care are totdeauna nevoie de bani"*. I se datoreşte lui Stendhal.

Doamna de Staël s-a întors la Paris tot aşa de repede ca şi prinţii. Talleyrand s-a dus s-o vadă, dar întîlnirea n-a fost o reuşită.

Întîlnire acidulată între urmaşul lui Hugo Capet şi urmaşul lui Adalbert

De la capitulare nu se făcuse nimic pentru a se pune capăt stării de război între Franţa şi aliaţi. La 19 aprilie 1814, Metternich i-a propus lui Talleyrand să semneze o convenţie de armistiţiu. Talleyrand a primit condiţiile impuse. Franţa era redusă la frontierele din 1792, iar nu la cele din tratatul de la Lunéville, cum nădăjduise Talleyrand. Napoleon refuzase să încheie pace îndată după campania din Rusia. *„Negociaţi cît timp aveţi garanţii"*, îi spusese prinţul. Acum, cînd toate armatele Europei ocupau Franţa, nu mai exista nici o garanţie. Franţa pierduse chiar şi cuceririle revoluţiei, care-i fuseseră recunoscute la Lunéville. Acesta era rezultatul glorioaselor campanii napoleonene.

O parte din duşmanii lui Talleyrand îl fac răspunzător de aceste grele condiţii. Oricît de dureroasă ar fi pentru sentimentul naţional pierderea cuceririlor revoluţiei, care completau aşa de bine unitatea teritorială realizată

de monarhie, trebuie să se admită, pe bună dreptate, că pierderea nebuneştilor cuceriri făcute de Napoleon era inevitabilă. Talleyrand nu putea decît s-o accepte. La urma-urmei, condiţiile pe care le-a obţinut erau departe de a fi atît de grele cît ar fi fost dacă altcineva, afară de el, s-ar fi găsit în fruntea guvernului provizoriu. I se reproşează cu oarecare vehemenţă îndeosebi că a cedat fortăreţele care nu capitulaseră, Anvers şi Hamburg printre altele. Ce putea face ? Să spună soldaţilor francezi care erau închişi în ele : „Muriţi pînă la cel din urmă, dar nu vă predaţi". Se putea nădăjdui ca aceste fortăreţe să ţină piept Europei coalizate ? Se uită că Franţa era singură, fără nici un aliat. Că dezaprobarea universală o lipsea chiar de speranţa că într-o zi s-ar fi putut face auzită o voce în favoarea ei. Aţiţătorii, care voiau să păstreze frontierele imperiului stînd în birourile lor sau în cafenelele lor afumate din Paris, uitau că Franţa de nord şi de est, pînă dincolo de Paris, era pradă ulanilor şi cazacilor. Iar de la Pirinei la Bordeaux era pradă armatelor anglo-spaniole. Lui Talleyrand i s-a mai spus o dată „trădător" pentru că n-a apărat ceea ce nu se putea apăra. De fapt, în 1814 şi 1815, în timpul anilor de nenorocire, el a fost într-adevăr *„omul Franţei"*, cum spune doctorul Lafforgue, reluînd o expresie din *Memorii.* Talleyrand liniştea Europa, potolea urile pentru că era cunoscut ca lipsit de ură.

Bunul simţ şi continuitatea în gîndire pe care le avea Talleyrand ne sînt cunoscute. Să-l ascultăm justificîndu-şi acţiunea din 1814 : *„Acest armistiţiu nu era numai necesar, ci a fost un act foarte politic. Mai înainte de toate, trebuia făcut în aşa fel ca după instaurarea forţei aliaţilor să urmeze încrederea, şi pentru asta trebuia să le-o inspiri (Memorii).*

A vrut cu înţelepciune să arate înfăţişarea paşnică a Franţei, pentru că Franţa avea nevoie de pace. Trebuia s-o reintroducă în cercul naţiunilor ; cu orice preţ trebuiau şterse neîncrederea şi ura, pe care armatele lui Napoleon reuşiseră să le facă să treacă de la guverne la popoare. Această ură nu se stinsese încă din sufletul poporului spaniol îndeosebi.

Convenţia de armistiţiu a fost semnată la 23 aprilie 1814. De data aceasta i s-a reproşat că a mers prea repede : ar fi trebuit să discute, să tărăgăneze lucrurile... Cum se poate uita că armistiţiul era absolut necesar ? În război cu toată Europa din 1792, Franţa era slăbită, ruinată din punct de vedere economic. Evident, tonul cu care vorbeşte despre armistiţiul său într-o scrisoare adresată ducesei la 23 aprilie poate fi găsit puţin cam uşuratic : *„Mi-am terminat armistiţiul. E o treabă bună. Mai tîrziu, dar pînă într-o lună, o să avem pacea".* Tonul uşuratic porneşte din curtenie, nu din inimă. În altă parte a vorbit despre condiţiile *„dureroase şi umilitoare"* ale acestui armistiţiu. Cel puţin *„prin această convenţie se prevăzuse ce era mai grabnic, adică eliberarea teritoriului, a prizonierilor, reîntoarcerea în Franţa a garnizoanelor franceze de dincolo de Rin şi încetarea rechiziţiilor ruinătoare" (Memorii,* citat de Lacour-Gayet).

Asta nu-i nimic ? După mai puţin de două luni de la înfrîngere pusese capăt ocupaţiei şi repatriase prizonierii. Rămîneau restituirile dureroase : Nisa, Savoia şi Rinul. Dar cine trebuie să răspundă de ele ? Talleyrand, care fusese nevoit să se supună legii învingătorului, ori Napoleon, care provocase dezastrul ?

Este surprinzător că cea mai mare parte a istoricilor străini se minunează că Franţa s-a bucurat de norocul de a avea, în acel moment tragic,

un Talleyrand care să se interpună între ura învingătorilor şi naţiunea învinsă, în timp ce unii francezi îi reproşează că n-a obţinut condiţii tot aşa de bune ca în cazul în care Napoleon ar fi fost victorios.

Toate acestea se făceau fără rege. Maiestatea-Sa nu mai avea de gînd să se arate ? Să-şi fi găsit Talleyrand un superior în materie de tărăgăneală ? În sfîrşit, domoala şi greoaia maiestate atinse ţărmul la Calais în ziua de 24 aprilie. Talleyrand a trimis înaintea regelui pe fratele său Boson-surdul. În aşteptare, bombardase pe Maiestatea-Sa cu note politice. Între altele, îi recomanda, nu fără înţelepciune, să accepte constituţia, chiar dacă i se părea puţin cam prea liberală. Observaţiile inoportune făcute de contele de Artois la sosire nu prevesteau nimic bun.

S-au păstrat şi bilete confidenţiale : *„Domnul de Talleyrand se consideră fericit să-şi pună întreaga viaţă în serviciul regelui, fără să ceară nimic pentru el"* — şi imediat continuă : *„El se consideră necesar la Relaţiile Externe şi de aceea cere acest departament"*. Probabil că el nu socotea aceasta ca o cerere, era ceva de la sine înţeles. Şi apoi ? *„El roagă pe rege să binevoiască să acorde domnului Edmond de Périgord titlul de prim-aghiotant pe lîngă persoana sa şi doamnei Edmond de Périgord pe acela de doamnă de onoare, întrucît prin purtarea şi evlavia ei este demnă de aceasta"*. Era adevărat, purtarea şi austera evlavie a Dorotheei erau date ca exemplu... de Napoleon ; Ludovic al XVIII-lea va ţine seama de această referinţă. *„Mai recomandă regelui pe domnul Edmond de Périgord pentru prima numire de duci şi pairi"* (*Memoriile* lui Pasquier, citat de Lacour-Gayet). Pentru că meritele — fără îndoială ale unchiului — trebuiau recompensate, Edmond de Périgord a fost înaintat general de brigadă.

Regele l-a primit pentru prima oară pe Talleyrand la Compiègne, unde acesta a venit în ziua de 29 aprilie 1814. Întîlnirea nu a fost o reuşită categorică. Cei doi nu se cunoşteau. Aveau aproape aceeaşi vîrstă, şaizeci de ani. Unul tîra un picior, celălalt pe amîndouă. Cei doi oameni aveau destule motive serioase să se antipatizeze, dealtfel le şi proclamaseră. Şi unul şi altul nutreau foarte puţine iluzii în ce priveşte sentimentele lor reciproce, dar nu nutreau mai multe iluzii nici în privinţa bunelor sentimente ale celorlalţi oameni. Talleyrand avea spirit, dar nici regele nu ducea lipsă de aşa ceva. Talleyrand avea experienţa vechii societăţi, însă şi pe aceea a timpurilor noi ; regele cunoştea mai puţin noua societate, dar cunoştea tot aşa de bine ca şi domnul de Autun şiretlicurile şi vicleniile vechii societăţi, fiind capabil să le ghicească pe cele ale societăţii noi, în privinţa căreia era, dealtfel, bine informat, dar din a doua mînă, în timp ce Talleyrand avea practica ei. Deci, fiecare era un interlocutor demn de celălalt. Talleyrand ar fi dorit un rege mai sprinten, dar mai puţin vioi la minte. Îl luă aşa cum era, dar nu-l luă cum trebuia. De la început, Ludovic al XVIII-lea a ţinut să-l facă pe Talleyrand, episcop şi soţul femeii Grand, să simtă că nu-l folosea decît de nevoie şi forţat de împrejurări. Şi pentru a-l face să înţeleagă bine acest lucru, l-a lăsat trei ceasuri să facă anticameră ! Răzbunări de fată bătrînă ! În loc să-i mulţumească, îl umilea. Acest gen de umilire înăcreşte şi nu dă roade. Consecinţele ei uneori sînt surprinzătoare. După ce l-a făcut să aştepte, regele i-a întins mîna cu politeţe şi a ţinut acest mic discurs urmaşului conţilor de

Périgord : *„Sînt încîntat că vă văd, familiile noastre datează din aceeaşi epocă. Strămoşii mei au fost mai iscusiţi. Dacă ai voştri ar fi fost mai dibaci decît ai mei, astăzi dumneavoastră mi-aţi spune : luaţi un scaun, apropiaţi-vă de mine şi să discutăm despre afacerile noastre. Dar azi, eu sînt acela care vă spun : luaţi loc şi să vorbim"* (*Memoriile* lui Talleyrand).

Foarte îndemînatic, regele escamota anul 1789 şi tot ce se petrecuse de atunci. În fond, ocolea ceea ce era litigios. În schimb, îl măgulea pe Talleyrand pe singura temă la care orgoliul contelui de Périgord era sensibil — noblețea. Puțin muşcător de asemenea, regele îl punea la locul lui — *„Luaţi loc şi să vorbim"* — pentru cazul cînd însemnătatea rolului jucat de Talleyrand în Restaurație ar fi avut supărătorul rezultat de a-l face „important". Nu era însă neplăcut acest gest de recunoaştere al regelui. În timpul convorbirii, Ludovic al XVIII-lea a devenit şi mai sîcîitor. Cu o falsă şi foarte ironică admirație s-a arătat uimit de uşurința cu care Talleyrand, care slujise Directoratul şi Imperiul, putuse să doboare pe primul pentru a instala pe al doilea şi pe al doilea pentru a se întoarce la înțelepciune. Talleyrand, cu aerul cel mai firesc, cel mai blînd şi cel mai primejdios din lume, i-a răspuns regelui: *„Dumnezeule, Sire, n-am făcut nimic din toate astea; e în mine ceva inexplicabil care poartă nenorocire cîrmuirilor ce mă neglijează"* (Villemarest. *Domnul de Talleyrand*, citat de Lacour-Gayet).

Ca un demn partener, Ludovic al XVIII-lea a ascultat amenințătorul răspuns cu un zîmbet care n-a plăcut deloc interlocutorului său. Talleyrand n-a păstrat o amintire prea agreabilă despre această întrevedere. După ce l-a părăsit pe Ludovic al XVIII-lea i-a spus lui Beugnot : *„Ne-am despărțit mulțumiți unul de altul"*. Dar lui Colmache, care mai tîrziu, la Londra, a fost secretarul său, i-a făcut o cu totul altă dare de seamă: *„Ludovic al XVIII-lea era cel mai înrăit mincinos pe care l-a răbdat vreodată pămîntul. Nu pot să vă descriu paraponul meu cînd l-am întîlnit întîia oară, în 1814... Am putut aprecia caracterul omului după primirea făcută. Egoist, nesimțitor, epicurian, nerecunoscător, aşa mi s-a părut întotdeauna Ludovic al XVIII-lea"*.

Regele l-a revăzut pe Talleyrand la Saint-Ouen, unde întregul Senat îl aştepta pe Ludovic al XVIII-lea. Prințul a prezentat suveranului Senatul. Bineînțeles, cuvîntarea lui a fost o laudă delirantă. Cu toate acestea, nu-ți face plăcere să-l auzi pe prințul de Benevento proclamînd : *„Reurcîndu-vă pe tron, urmați după douăzeci de ani de ruine şi nenorociri"*. Nu fusese el timp de cîțiva ani ministrul *„ruinelor şi nenorocirilor"*? În schimb, a avut tactul să scoată din declarația semnată la Saint-Ouen şi care vestea Carta această formulă nefolositor provocatoare, ce însoțea data : *„În anul 1814 şi al nouăsprezecelea al domniei noastre (Memoriile* contelui Ferrand, citat de Lacour-Gayet). Mai tîrziu a fost reintrodusă prosteşte.

Iar la 11 mai, personajul nostru a mai asistat o dată la o slujbă solemnă celebrată la Notre-Dame. Era oficiată pentru sufletul lui Ludovic al XVI-lea. Asista la ea în calitate de ministru al afacerilor externe. Regele îi împlinise dorința : nu se mai vorbea de *„relații externe"*. Talleyrand regăsea cu bucurie titlul pe care-l purtaseră Choiseul şi Vergennes.

Ieşind de la slujbă, a rostit cuvintele : *„Asta curăță pămîntul francez. După această ceremonie, totul trebuie dat uitării"*.

Dificultățile de a încheia un tratat, de a servi un rege legitim și de a fi prietenul unui țar

Pentru a treia oară în istoria lui — ca și în cea a Franței —, Talleyrand a revenit în strada Bac. A depus jurămînt in fața regelui Ludovic al XVIII-lea cu toată seninătatea. Un jurămînt ? Nimic mai ușor. Ca să-i treacă vremea, s-a apucat să le numere pe cele care le depusese de cînd ieșise din seminar. Numărul lor era așa de ciudat, că nu s-a putut împiedica să nu spună regelui : *„Sire, acesta este al treisprezecelea ; sper că va fi cel din urmă"* Trei ceasuri de anticameră este ceva ce se plătește.

Nu se ducea în strada Bac decît pentru treburi, ca să treacă prin birouri și să păstreze o legătură personală cu subordonații săi. Continua să ducă aceeași viață luxoasă în strada Saint-Florentin. Aici se întrunea societatea europeană. Wellington s-a împrietenit cu el. În felul acesta, a regăsit Anglia. Doamna de Staël a reapărut statornic : *„Sînt supărat că nu ați venit ieri seară la mine. A fost Wellington și a stat foarte mult timp. A fost și doamna de Staël. De aceea, seara a fost foarte nostimă"*, îi scria el ducesei la 10 iunie 1814 (citat de Lacour-Gayet).

Doamna Grand era în permanență acolo. Mult mai voluminoasă, dar mai puțin vorbăreață decît în frumoasele zile ale Directoratului. Trona fericită într-un jilț uriaș, cu picioarele pe o pernă mare cît un scut, pe care brodase stema conților de Périgord. Și ea ar fi putut spune ca Napoleon — și ca o grizetă : *„Viața mea e un roman"*. Era uimită de această strălucită întoarcere a norocului, dar, datorită consemnului conjugal, nu scotea o vorbă.

În schimb, el, mereu nepăsător la orice critică, la calomnii, caricaturi și insulte, frecventa în văzul lumii toate localurile publice la modă. Se ducea să mănînce înghețată la „Tortoni" și, ca un bun cunoscător, urmărea cu atenție moda feminină, prezentată de încîntătoarele „doamne" care erau obișnuitele acestor locuri. Acolo a fost văzut și cu Blacas, favoritul regelui Ludovic al XVIII-lea. Pe Talleyrand îl indispunea chiar simpla apropiere a acestui personaj, dar ce contează, Blacas putea să vadă pe rege la orice oră, Blacas putea să stea de vorbă cu regele, și regele îl asculta. Nu era acesta un om cu care trebuia să ai relații ?

Cîteodată, el era ținta săgeților. Un jurnal englezesc îl înfățișa în fața regelui, la Notre-Dame, cu soția lîngă el. Legenda : *„Paris, 6 mai : ieri după slujbă, monseniorul episcop de Autun a avut onoarea să-și prezinte soția fiului Sfîntului Ludovic"*. În 1970, aceste rînduri abia ar fi stîrnit un zîmbet, dar în 1814 pe mulți regaliști i-a făcut să scrîșnească din dinți.

La ordinea zilei erau chestiuni mai importante : Talleyrand nădăjduia să capete postul de prim-ministru, dar regele nu voia să i-l dea. Această împotrivire era așa de evidentă, încît Ludovic al XVIII-lea, deși știa bine că postul acesta se cuvenea celui care restabilise monarhia, ca să nu-l dea lui Talleyrand, nu l-a mai dat nimănui.

Tratatul de la Paris a fost semnat la 31 mai. El reglementa relațiile Franței cu Europa, însă nu reglementa celelalte chestiuni pendinte între diferitele state europene. Tratatul reproducea clauzele convenției de armistițiu. Evacuarea Franței, eliberarea prizonierilor și suspendarea rechizițiilor făcute de ocupanți. Talleyrand scrie în *Memoriile* sale: *„Cînd mă gîndesc*

la data acestor tratate din 1814, la dificultăţile de tot soiul de care am avut parte, la spiritul de răzbunare pe care-l întîlneam la unii dintre negociatorii cu care tratam şi pe care eram obligat să-i combat, aştept cu încredere judecata posterităţii". Şi adaugă : „*Pînă la urmă am reuşit să păstrăm toate acele minunate obiecte de artă luate de armatele noastre din toate muzeele Europei*".

Şi asta intră în socoteală. Vai ! În 1815, aliaţii şi-au amintit că armatele lui Napoleon le jefuiseră muzeele şi ei le-au jefuit pe-ale noastre.

Posteritatea a dezbătut mult acest tratat, ca tot ce vine de la Talleyrand. La drept vorbind, astăzi ne este mai uşor să-i dăm dreptate, desprinşi fiind de rivalităţile şi urile acelei epoci. Diplomaţii, istoricii, mai ales cei străini, îl admiră mai mult decît politicienii. Un mare francez, Lyautey, căruia nu i se vor pune la îndoială nici patriotismul, nici umanitatea, nici măreţia, a scris în legătură cu acest tratat : „*După războiul total pierdut se putea oare obţine o pace mai bună ?*" Pentru a-l înţelege pe acest om, care-şi iubea patria din adîncul sufletului, trebuie să te gîndeşti că, fiind copilul secolului al XVIII-lea, era mai mult european decît „patriot iacobin". El era convins că interesele naţiunilor europene erau strîns legate. Frontierele din vremea aceea i se păreau chiar pe atunci înguste. Pentru el, ca şi pentru Voltaire şi pentru prinţul de Ligne, ele despărţeau naţiunile aceleiaşi civilizaţii numai în mod convenţional, în timp ce o singură şi adevărată frontieră despărţea Europa occidentală, Anglia, Austria, Germania şi Franţa, ajunse în secolul iluminismului, de ţările Europei răsăritene. Acesta este motivul pentru care ţinea atît de mult ca Napoleon să nu zdrobească niciodată Austria. Din prăbuşirea Imperiului napoleonean, el a scos cît a putut mai mult. Imperiul murise, dar Franţa era salvată. Talleyrand nu era prea nemulţumit de opera lui : „*Am încheiat pacea cu cele patru mari puteri... Este foarte bună, întocmită în spiritul celei mai desăvîrşite egalităţi, şi mai ales nobilă... Prietenii mei, cu tine în frunte, ar trebui să fie mulţumiţi de mine*". Iată ce-i scria el ducesei. Prietenii lui poate că erau mulţumiţi, dar ceilalţi ?[1]

Viaţa pe care o ducea de două luni îl istovise. Timp de două săptămîni, zi şi noapte, stătuse înhămat. Miile de intrigi pe care le avea în cap, subterfugiile, perfidiile, schimbările de atitudini, primejdiile şi chiar succesele — totul era istovitor. „*Cîteva săptămîni încă şi sper să mă întorc la o muncă ordonată, care nu va mai fi chinuitoare*", scria el. Se gîndea că pacea avea să însemne pace şi pentru el.

Cîtuşi de puţin. Cu Ludovic al XVIII-lea a avut de furcă mai rău decît cu cei mai îndîrjiţi negociatori. Regele şi cei din jurul său au umblat la constituţie ca să facă din ea un instrument al puterii absolute, sau aproape. Desigur, Talleyrand şi echipa lui nu erau modele de cinste, de ascetism şi de dreptate, dar aveau un simţ ascuţit al realităţilor şi ştiau că Franţa nouă nu putea fi guvernată decît cu o constituţie liberală. Era interesul Franţei şi chiar al monarhiei să respecte această năzuinţă naţională. Talleyrand o spusese regelui Ludovic al XVIII-lea. Regele, dăscălit de fratele său, de Blacas, de Vitrolles şi de prietenii lor, a făcut tocmai pe dos. Talleyrand era neliniştit şi neplăcut surprins că libertatea presei, su-

[1] Émile Dard şi Guglielmo Ferrero sînt judecătorii lui cei mai pătrunzători ; de asemenea, şi Albert Sorel, cu toată asprimea sa.

primată de Napoleon, nu fusese restabilită. Cu bună credinţă el dusese campania pentru rege, gîndindu-se că o monarhie înţeleaptă va readuce libertatea Franţei. A mers şi mai departe : a dezaprobat cu tărie măsura ca religia catolică să fie declarată religie de stat. În acest fapt poate fi găsită una din cauzele atacurilor virulente îndreptate de autorul *Geniului creştinismului* şi al *Martirilor* împotriva ministrului răspopit, care îndrăznea să revendice libertatea de conştiinţă. Cearta s-a agravat şi mai mult şi din cauza altui subiect. Regaliştii, cu regele în cap, voiau ca funcţia de deputat să nu se plătească. Aceasta însemna să fie rezervată celor bogaţi. *„Funcţia de deputat va fi cu atît mai onorabilă dacă nu va fi plătită"*, a spus regele. *„Da, Sire* — i-a răspuns Talleyrand pe un ton care voia să spună nu —, *gratuită, gratuită, dar o să coste scump"* [1]. El ştia cît costă oamenii care-şi iau singuri leafa.

La 3 iunie, ţarul a părăsit Parisul. Talleyrand era tulburat. Alexandru I refuzase să-l primească şi plecase fără să-l fi revăzut. Era supărat. Ce se întîmplase ? Într-o scrisoare lungă adresată ţarului cîteva zile mai tîrziu, Talleyrand se desvinovăţea, arătînd că este cu totul străin de modificările aduse constituţiei de rege şi de clica din jurul său. Ştim că el dezaprobase făţiş politica regală. Alexandru însă era convins că Talleyrand îl amăgise cu o constituţie liberală numai în scopul de a obţine sprijinul lui în favoarea Bourbonilor ; faptul acesta înlesnea reîntoarcerea absolutismului ! Era lucru cert că ţarul se înşela. Dar ca autocratul din Petersburg să-i caute pricină lui Talleyrand pentru că nu era destul de liberal, era o fandoseală destul de ciudată. În ţara lui, în 1814, robia era mai aspră decît în Franţa secolului al XIII-lea. Ce contează ! În călătorie, tătucul avea o slăbiciune pentru iacobinism, cu condiţia ca iacobinii să nu iasă din Paris, e de la sine înţeles. Frumoasa scrisoare trimisă de Talleyrand pentru a se dezvinovăţi, pentru a-i aminti legăturile din trecut, pentru a-l măguli, pe scurt, pentru a-l recîştiga, a rămas fără răspuns. Supărarea era gravă. Şi nu se putea înlătura. Fusese provocată de greşita informaţie şi de un capriciu al ţarului, dar pretextul prost nu ascunde adevărata cauză a despărţirii. Pentru Talleyrand, dacă rolul ţarului fusese folositor atunci cînd Napoleon destrăma Europa, după doborîrea lui, ţarul nu mai putea decît să stinghereasca refacerea Europei occidentale. Pe de altă parte, Talleyrand încetase să mai fie de folos ţarului. Fiecare din aceşti doi prieteni de ocazie avea să-şi reia calea lui. Ţarul pe aceea a Moscovei, care căuta să se reverse asupra Europei, iar Talleyrand pe aceea a Europei, împotrivindu-se presiunii Orientului [2].

Cînd Ludovic al XVIII-lea se afla la ananghie, uita pentru moment ideile lui preconcepute şi-l însărcina pe Talleyrand cu funcţiile de prim-ministru, fără însă să-i acorde titlul. Astfel, îl însărcină să prezinte legea finanţelor, elaborată de baronul Louis. Talleyrand şi-a regăsit talentele de financiar şi amintirile de agent general al clerului, ca şi pe acelea de raportor la Adunarea constituantă. A ţinut în Camera pairilor un admirabil

[1] Citat de Lacour-Gayet.

[2] Pentru a arăta în ce spirit anumiţi istorici francezi, fascinaţi de Napoleon, au voit să-l descrie pe Talleyrand, vom cita această năucitoare frază a lui L. Madelin (pag. 314 din lucrarea lui despre Talleyrand) : *„Este foarte probabil că, mai francez decît unii francezi, suveranul rus nu îşi limita dezaprobarea la politica internă a prinţului, ci extindea severitatea lui şi asupra complezenţei manifestate de ministru în reglementarea frontierelor"*. „Este foarte probabil", după cum spune acest istoric, că Talleyrand trebuia discreditat cu orice preţ.

discurs, care a inspirat încredere în gestiunea financiară a statului. Această impresie nu era falsă, pentru că baronul Louis era un financiar de seamă. Finanțele Restaurației au fost dintre cele mai bune din cîte a avut vreodată Franța.

Situația lui Talleyrand la curte era dintre cele mai neplăcute. Ducesa de Angoulême i-a făcut o primire așa de rece, încît i-a fost ușor să tragă cele mai sumbre concluzii în privința sentimentelor pe care le nutrea familia regală față de el. Contele de Artois și prietenii lui își manifestau fără jenă ura și disprețul pentru toate persoanele ce avuseseră de-a face, de aproape sau de departe, cu revoluția sau imperiul. Ce greșeală! Acești revoluționari „pocăiți" erau gata de orice ploconeli și de toate josniciile ca să li se uite trecutul. În armată, ofițerii imperiului erau îndepărtați și erau primiți ofițerii din armata lui Condé sau din armata din Vandeea. Pe scurt, regalitatea își crea parcă dinadins dușmani, cîtă vreme Franța o primise cu ușurare. Talleyrand era ținut deoparte. În afară de aceea a favoritului Blacas, nici o altă influență nu se mai exercita asupra regelui: *„Aceea a prințului de Benevento este inexistentă în acest moment* — scria un ambasador străin. — *Dealtfel, el se plînge de acest lucru. Persoanele bine informate cred, totuși, că va rămîne la postul său și că regele, cu toate că îi restrînge destul de mult sfera de activitate, îi recunoaște prea mult talentele ca să se poată dispensa realmente de el".*

Era o apreciere justă. Ludovic al XVIII-lea îl ținea în rezervă pe primejdiosul său ministru pentru a-l trimite la Congresul de la Viena. Regele era prea deștept ca să uite că avea la dispoziție pe cel mai iscusit negociator al epocii. În afară de aceasta, trimițîndu-l la Viena, scăpa capitala de neliniștitoarea lui prezență. Acolo putea să țească intrigi împotriva străinilor; la Paris era în stare să uneltească contra tronului. În sfîrșit, Ludovic al XVIII-lea și clica lui se bucurau să-l vadă pe Talleyrand plecînd pentru că pînă și înfățișarea lui le displăcea.

Pregătiri pentru marea paradă de la Viena

Se hotărîse ca, la două luni după semnarea tratatului de la Paris, să se țină un congres la Viena, pentru stabilirea modalităților de aplicare a tratatului și pentru refacerea Europei din ruinele lăsate de imperiu. Tot ce putuse obține Franța era prezența unui reprezentant al ei la congres, fără drept de vot. Trebuia să asculte fără să discute. Cei patru învingători, Anglia, Austria, Prusia și Rusia, își rezervaseră toate drepturile. Franța stătea pe margine, ca și Suedia, Spania, Danemarca, Portugalia și statele germane. Așa că multă lume era forțată să tacă. Aceste „mici puteri", cum erau numite, trebuiau să stea cuminți, să aștepte ciolanul care li s-ar fi aruncat sau care li s-ar fi smuls dacă displăceau, dacă erau prea slabe ori prost reprezentate. În felul acesta avea să se instituie în Europa „un sistem de echilibru real și trainic", după spusele celor patru mari puteri. Învingătorii erau hotărîți să împartă între ei rămășițele imperiului.

Înainte de a pleca, Talleyrand a avut îndelungate convorbiri cu Ludovic al XVIII-lea. Instrucțiunile pe care le ducea Talleyrand au fost studiate îm-

preună cu foarte multă migală. Se poate spune că între patru ochi cei doi, regele și ministrul său, s-au înțeles foarte bine. Ludovic al XVIII-lea își îndepărtase clica și mai ales pe fratele său. *„Cred că, atunci cînd aceste instrucțiuni vor fi cunoscute, Franța se va mîndri cu suveranul care le-a semnat"*, scria Talleyrand ducesei. Din păcate, această clipă fericită n-a mai fost urmată de altele. N-au lipsit comentatori care au spus că La Besnardière este autorul acestor *Instrucțiuni*, mică capodoperă a genului prin ținuta lor literară, prin adînca lor înțelepciune și perspicacitate. Aceste *Instrucțiuni* seamănă uimitor cu stilul lui Talleyrand.

Regele îl însărcina să apere patru obiective absolut necesare securității Franței : ca nici Austria și nici un prinț din casa ei domnitoare să nu domnească vreodată în statele regelui Sardiniei ; ca Neapole să fie restituit regelui său legitim, Ferdinand al IV-lea de Bourbon ; ca Polonia să nu treacă niciodată în stăpînirea Rusiei ; ca Prusia să nu capete niciodată Saxonia și nici Renania.

Acest ultim punct fusese inspirat de motive diferite : pe de o parte, Ludovic al XVIII-lea îl simpatiza pe Frederic-August, aliatul Franței și din această cauză amenințat de aliați ; pe de altă parte, trebuia să se împotrivească oricărei extinderi a Prusiei în Europa răsăriteană, ca și pe Rin, unde nu avea ce căuta.

Pentru a apăra acest program, Talleyrand n-a plecat singur. Bineînțeles, îl însoțea Dalberg, împreună cu Alexis de Noailles și marchizul La Tour du Pin-Gouvernet. Talleyrand spunea cu impertinență că Dalberg avea să servească la răspîndirea secretelor care trebuiau răspîndite. Noailles ca să-l spioneze în folosul lui Ludovic al XVIII-lea, iar La Tour du Pin-Gouvernet ca să iscălească pașapoartele. Pentru treburile serioase îl avea pe La Besnardière. Talleyrand adăuga : *„Este necesar ca ambasada Franței să fie atrăgătoare"*. A luat-o cu el pe Dorothea. Nepoata lui făcuse progrese extraordinare în materie de frumusețe, eleganță, purtări alese și... emancipare. Ea a jucat un rol atît de important la congres, încît noul personaj care devenise ea merită o privire de admirație.

Urmîndu-și unchiul la Viena și devenind stăpîna casei primului diplomat al Europei, rupea cu trecutul și chiar cu viața conjugală. La douăzeci și doi de ani își dădea seama că niciodată nu se va bucura *„de fericirea onestă și pașnică, care e hărăzită numai anumitor femei"*, scria ea. A încercat să-și făurească o altă fericire. Soarta făcuse să-l întîlnească pe unchiul soțului ei — omul cel mai puțin conformist — și și-a legat viața de a lui. El a fost pentru ea patriarhul — avea șaizeci de ani —, prietenul, amantul, sfătuitorul. În 1814, cînd a pierdut o fetiță, tocmai în momentul în care Talleyrand se zbătea zi și noapte cu o mulțime de chestiuni dintre cele mai importante și cînd trebuia să aibă grijă de țar și de suita lui de invitați în casa lui, unchiul a găsit timp să se ocupe de ea cu drag. Cine ar fi bănuit că omul acesta găsea în fiecare zi cîteva clipe ca s-o consoleze pe tînăra mamă ? Doar el singur a luat parte la durerea ei. Ea nu a uitat acest lucru niciodată. Cînd a lăsat doliul și și-a urmat unchiul la Viena, se schimbase cu totul : deznădejdea se prefăcuse într-o răzvrătire tainică. Austera Dorothea devenise o femeie de lume, gata de orice aventură. Asta mai însemna și despărțirea definitivă de bărbatul ei. Cînd el a fost înaintat la gradul de general, ea s-a instalat împreună cu copiii în casa din strada

Saint-Florentin. Edmond locuia în strada Anjou. Cînd a văzut-o pe Dorothea instalîndu-se acolo, doamna Grand şi-a pierdut cumpătul. Îşi ura nepoata, dar se temea de ea. A considerat că e mai bine să tacă, dar gîndul îi era mereu la dînsa. Asta nu era totul ; viaţa intimă a lui Talleyrand era tot atît de complicată ca şi cea politică ; mai exista şi ducesa, mama Dorotheei, „sultana titulară". Cînd ducesa şi-a văzut fata părăsind domiciliul conjugal ca să plece la Viena, ea însăşi nefiind poftită să-l însoţească pe „satrap", a căzut pe gînduri... S-a retras în harem. Doamna de Laval a primit-o cu duioşie ; sultana titulară îşi pierduse titlul. Intrase în rîndul celorlalte. Nu ştia prea bine care era cauza dizgraţiei. Însă nu se putuse împiedica să observe graţia tainică şi fascinantă a fiicei sale. Însoţindu-l la Viena pe prinţul de Benevento, Dorothea avea să fie pentru el un atu de valoare, pe care tratatul de la Paris uitase să-l smulgă Franţei.

Cel care urma să asigure interimatul în strada Bac pe timpul absenţei ministrului era Jaucourt, prietenul lui, ca şi al Dorotheei. Jaucourt, care personifica prietenia, cinstea şi distincţia.

Talleyrand şi trupa lui au pornit la drum la 16 septembrie 1814, spre marea paradă internaţională de la Viena. Ca să pară şi mai strălucitor, luase titlul de prinţ de Talleyrand, pe care i-l acordase Ludovic al XVIII-lea. Titlul de prinţ de Benevento l-a mai păstrat cîteva luni. Arbora ordinul Lînei de Aur, pe care i-l trimisese împăratul Francisc al II-lea după scurta şedere pe care acesta o făcuse la Paris cu o lună înainte. Noul titlu de prinţ de Talleyrand, prestigiosul ordin al casei de Austria, — toate aceste podoabe nu erau nefolositoare pentru o intrare pompoasă în năucitorul iarmaroc al vanităţilor ce urma să fie Congresul de la Viena, dar nici un titlu, nici o decoraţie, nici o baretă, nici un diamant nu valora cît contesa de Périgord.

Prinţul de Talleyrand destramă coaliţia în mod paşnic

Sosind la Viena în ziua de 23 septembrie 1814, Talleyrand s-a instalat cu Dalberg în palatul Kaunitz. Acolo, totul era mîncat de molii. A fost nevoie să se înnoiască aşternuturile, covoarele şi tapetele. Această greoaie instalare nu a stînjenit vizitele protocolare, pe care le-a făcut începînd chiar de a doua zi. Dacă ar fi nutrit niscaiva iluzii în privinţa bunăvoinţei aliaţilor, le-ar fi pierdut în aceeaşi zi. Vorbind cu el însuşi, spune : *„Nu erau numai idei preconcepute de înlăturat sau de combătut, nu numai ambiţii de frînat, trebuia anulat ceea ce se făcuse fără Franţa" (Memorii).* Învingătorii îşi aranjaseră socotelile fără să aştepte pe reprezentantul Franţei, care, în principiu, nu avea dreptul să se amestece. În cursul vizitelor, a făcut uz de toată curtenia pentru care era vestit. Pozzo di Borgo, consilierul ţarului şi, ca şi ţarul, potrivnic lui Talleyrand, repeta că *„toate gesturile lui de politeţe sînt împrumuturi cu camătă ce trebuie achitate pînă seara"* şi adăuga : *„Dealtfel, cunoaşteţi animalul mai bine ca mine"* (Louis Madelin. *Talleyrand).*

Primul contact nu a fost prea încurajator pentru el. O altă piedică în misiunea lui — pe care, poate, n-a cunoscut-o, dar arhivele ne-o dezvăluie —

a fost că Ludovic al XVIII-lea, neavînd încredere în el, întreținea legături secrete cu Metternich prin intermediul contelui de Bombelles, ministrul Austriei la Paris. Regele contracara anumite instrucțiuni pe care le dăduse lui Talleyrand. Iată ce scria Metternich lui Bombelles pe această temă: *„La curte, Talleyrand este mai mult temut decît iubit. Mi-ar veni să cred că regele este departe de a avea încredere nelimitată în acest ministru. După ce mi-a recomandat cel mai strict secret în privința celor ce avea să-mi încredințeze, contele Blacas mi-a spus că regele nu ține deloc ca Austria să ia atitudine împotriva Neapolelui (Murat) și că se mulțumește ca trupele pe care le avem în provinciile italiene să mențină ordinea... Contele Blacas roagă pe Alteța-Voastră să încredințeze această comunicare confidențială numai Maiestății-Sale împăratul personal"*. Paris, 27 noiembrie 1814. (Viena, Hanshorf und Staats Archiev).

Asta se cheamă să-i dai la cap propriului tău reprezentant. După ce-i recomandase lui Talleyrand să procedeze în așa fel încît Neapole să fie restituit lui Ferdinand al IV-lea, în secret, Ludovic al XVIII-lea se dezicea.

Talleyrand îi scria regelui cu regularitate. Îi aducea la cunoștință împotrivirea pe care o întîmpina, îi spunea că, *„după înfrîngere și după tratatul de la Paris, spiritul de coaliție nu dispăruse"*. Franța se găsea tot izolată, ca și Talleyrand. Dacă tratativele nu înseamnă război, ele sînt, totuși, o formă de război. Singura pe care o practica Talleyrand. Însă în fața Europei coalizate încă împotriva lui nu putea să negocieze, pentru că nu era primit la ședințele celor mari. Fusese pus în fața unui zid. Trebuia să găsească o fisură, s-o lărgească și să intre.

Dacă aliații ar fi fost uniți, Franța ar fi fost sfîșiată. Numai înfiorătoarea lor lăcomie i-a salvat pe francezi, pentru că ea îi dezbina. Dar mai trebuia să se găsească cineva care să le zgîndăre poftele, în loc să le domolească, să le învenineze invidia și, mai ales, să organizeze neînțelegerea dintre ei. Și aceasta era numai jumătate din toată treaba. După ce-i învrăjbeai pe toți, din această groaznică dihonie trebuia să scoți un fel de înțelegere care să îngăduie Europei să ajungă la pace..., iar Franței să se facă auzită.

Talleyrand a fost acela care a săvîrșit această minune de iscusință, redîndu-i Franței locul printre marile națiuni și glasul în concertul european.

Ce demnitate, ce tact față de primele afronturi! Îi scria ducesei: *„Nu mă voi abate cîtuși de puțin de la ideile de moderație și calm, care trebuie puse în valoare în nobila poziție a regelui"*. Cine l-ar fi putut face să-și piardă cumpătul și calmul? Nici Napoleon nu reușise niciodată, cu toată furia lui.

În amintirea bunelor relații dintre ei, cu titlu amical și absolut personal, Nesselrode și Metternich l-au invitat la o ședință a consiliului celor mari. Stînd deoparte, Talleyrand asculta în tăcere discuțiile. La un moment dat, din gura unuia din cei patru a scăpat expresia *„puterile aliate"*. A ciulit urechea, și-a înălțat capul și, cu un aer de patriarh jignit și mîhnit, a spus: *„Oare n-am auzit bine? Aliați? Și împotriva cui? Împotriva lui Napoleon, care se află în insula Elba? Împotriva Franței, cu care s-a încheiat pacea? Impo-*

triva regelui Franței, care garantează pacea? Domnilor, să vorbim pe șleau. Dacă mai sînt încă puteri aliate, eu n-am ce căuta aici..." [1]

La drept vorbind, tot așa gîndeau și partenerii lui, dar, în fața unei asemenea îndrăzneli, nimeni n-a știut să-i răspundă pe loc. Îl ascultau descumpăniți. Talleyrand a rămas în ședință și a tras foloase din zăpăceala lor. Din situația lui de învins și-a creat o poziție de superioritate *„și, cu toate acestea* — adăuga el —, *dacă nu aș fi aici, v-aș lipsi profund. Sînt singurul care, poate, nu cere nimic.* (Asta e o forță.) *Tot ce vreau e să tratați Franța cu multă considerație. Vă repet că nu vreau nimic, însă vă aduc nespus de mult*" [2].

S-a făcut ascultat. De atunci încolo, totul ține de vraja-i scînteietoare de inteligență și de aleasă politețe. Primul cuvînt pe care acest om tăcut, pe care, pe deasupra, ei l-ar fi vrut surd și orb, primul cuvînt pe care l-a rostit printre acești învingători, care sfîrtecau Europa ca pe o găină, a fost cuvîntul *Drept*. De douăzeci de ani Europa uitase acest cuvînt. Puterea lui a fost înzecită de efectul surprizei și de faptul că Talleyrand nu invoca Dreptul în favoarea lui, ci în favoarea micilor națiuni — națiunile de la margine —, care fuseseră victimele lui Napoleon și care iar aveau să fie victimele celor care se lăudau că doborîseră tiranul. Aceste „mici națiuni" erau Spania, Württembergul, Portugalia, Suedia și Danemarca. Avînd ghinionul să fie slabe, erau tratate ca niște țări învinse. Așa este legea barbară a junglei, dar Talleyrand, intervenind încearcă să facă jungla mai puțin barbară. Desigur că acționa astfel ca să slujească Dreptul, dar, bineînțeles, făcuse această manevră onorabilă ca să servească interesele Franței și pe acelea ale regelui Ludovic al XVIII-lea, interese care în 1814 se confundau. Cît privește propriile-i interese, să n-avem grijă, cauza Dreptului le-a servit în aceeași măsură.

Așadar, au apărut micile națiuni. Armele lui erau : cuvîntul, dineurile, nepoata lui, aerele lui de sfinx și purtarea lui fermecătoare de mare domn. Nu era ușor. Avea de-a face cu niște oameni greu de învins. Iată ce-i scria ducesei de Curlanda la 13 și 19 octombrie 1814 [3] : *„Prusienii dumitale iubesc cu patimă doctrina uzurpatoare a lui Napoleon și nu urăsc decît succesele lui* (ce admirabilă formulare !). *Sînt niște urîcioși, mai cu seamă domnul de Humboldt... Vor neapărat să sfîșie Saxonia, ca și cum ar avea acest drept, ca și cum numai cucerirea ar conferi suveranitatea. Mă ridic împotriva tuturor acestor pretenții*".

Învinsul a tratat foarte de sus pe puternicii săi învingători, le-a vorbit pe tonul cel mai demn, cel mai moderat și cel mai nobil. La acel congres cam năbădăios, în dezordinea aceea vieneză foarte aurită, foarte limbută, foarte desfrînată și de o lăcomie nerușinată, reprezentantul Franței a creat în jurul lui o oarecare orînduială. Numai datorită lui, reînviată pe neașteptate, fără zarvă, ca și cum ar fi fost ceva natural, Franța și-a regăsit glasul, iar dreptatea un apărător. *„Voi fi blînd, împăciuitor, dar pozitiv* — scria el regelui Ludovic al XVIII-lea —, *voi vorbi numai despre principii, fără să mă depărtez niciodată de ele*". Să-l înțelegem bine. „Principiile" lui nu aveau nimic de-a face cu morala moraliștilor. Pentru el nu există altă morală decît aceea

[1] Citat de Louis Madelin. *Talleyrand.*
[2] *Idem.*
[3] *Idem.*

care-ţi permite să trăieşti liber într-o societate destul de bine organizată, destul de bogată, destul de ierarhizată ca să reziste fanteziilor individuale care se numesc vicii, atunci cînd stingheresc prea mult viciile altora. Aşa era prinţul de Talleyrand, apărătorul dreptului şi al dreptăţii internaţionale la Congresul de la Viena.

Reprezentantul Spaniei, cavalerul de Labrador, a susţinut în gura mare aceste principii pe care le proclamase Talleyrand cu blîndeţea trufaşă a indiscutabilei lui autorităţi şi a strîns celelalte naţiuni neglijate în jurul reprezentantului Franţei. Acesta le-a dat un sfat minunat : acela de a-şi pune în valoare dreptul de a participa la şedinţele comitetului, drept pe care-l aveau în calitate de semnatare ale tratatului de la Paris. Cei patru mari au fost nevoiţi să primească „micile naţiuni" la şedinţele lor. Comitetul s-a lărgit şi, fisura fiind găsită, Talleyrand s-a strecurat înăuntru odată cu ceilalţi. Nu era şi el semnatar al tratatului de la Paris ? *„Intervenţia lui Talleyrand şi a cavalerului de Labrador ne-au zădărnicit groaznic planurile"*, scrie domnul de Gentz, secretarul general al congresului şi confidentul lui Metternich. Cei mari au fost atît de dezamăgiţi, încît au dat foc proceselor-verbale încheiate în şedinţele precedente. Citirea lor ar fi fost penibilă pentru noii veniţi. Vai ! Din acest moment, nici un subiect important nu s-a mai luat în discuţie la şedinţe. „Micile naţiuni" s-au plictisit şi n-au mai participat. A rămas numai Talleyrand, pentru care timpul pierdut nu era niciodată pierdut. În felul acesta, comitetul celor patru a devenit comitetul celor cinci. Intrat la mica înghesuială, Talleyrand a ajuns în curînd să troneze.

Cele mai serioase dificultăţi le-a întîmpinat din partea Rusiei şi a Prusiei. Ţarul voia toată Polonia şi o voia cu un fel de patimă. Intrase în cîrdăşie cu Prusia, care voia Saxonia şi... multe altele, dar mai întîi Saxonia. Ţarul făgăduise Prusiei să-i sprijine pretenţiile în privinţa Saxoniei ; în schimb, Prusia lăsa ţarului partea ei de Polonie. Însă Ludovic al XVIII-lea şi Talleyrand nu voiau nici una, nici alta. *„Ţarul este cu totul altul, nu mai este cel de la Paris. Filantropia lui a devenit foarte cotropitoare... Împăratul Alexandru a făcut din filantropia sa un adevărat iacobinism"*, îi scria Talleyrand ducesei la 17 noiembrie.

A izbucnit scandalul. Între Talleyrand şi acest despot a avut loc o „scenă" la fel cu aceea care avusese loc cu „celălalt". Să-l lăsăm să-şi povestească întrevederea privată cu Alexandru I. Iat-o, după *Memoriile* lui :

„— *Voi păstra ce am ocupat, zise ţarul.*

— *Maiestatea-Voastră nu va voi să păstreze decît ce are dreptul să păstreze.*

— *Eu sînt de acord cu marile puteri.*

— *Nu ştiu dacă Maiestatea-Voastră socoteşte şi Franţa în rîndul marilor puteri.*

— *Da, desigur. Dar, dacă dumneata nu vrei să se ţină seama de interesele fiecăruia, ce pretinzi ?*

— *Eu pun dreptul înaintea intereselor.*

— *Interesele Europei constituie dreptul.*

— *Sire, acest fel de a vorbi nu vă este propriu, vă este străin şi inima Maiestăţii-Voastre îl dezaprobă.*

— *Nu, repet, interesele Europei constituie dreptul".*

Această înfruntare a țarului, șeful coaliției, suveranul cel mai puternic din acel moment, om nestatornic și repezit, era foarte gravă pentru viitorul Europei. Talleyrand, care îl cunoștea bine, încercă să zgîndăre nervii împăratului Rusiei. Să privim această scenă demnă de Scapin : *„Atunci m-am întors cu fața spre lambriul lîngă care mă aflam, m-am apropiat și, dîndu-mă cu capul de el, am exclamat : «Europă ! Europă ! Nefericită Europă !» Apoi, întorcîndu-mă spre împărat, l-am întrebat : «O fi scris ca Maiestatea-Voastră s-o piardă ?»*

«— Mai bine războiul decît să renunț la ce am ocupat»". Roșu de mînie, țarul a ieșit din cameră înaintea lui Talleyrand, care stătea plecat pînă la pămînt. Cizmele imperiale făceau parchetul să scîrțîie, ușa pocni. Talleyrand nu se alese cu nimic. Ieși și el, cu calmul lui obișnuit. Mai văzuse el de-astea.

La trei zile după această scenă a avut o lungă întrevedere între patru ochi cu Metternich. De data aceasta, nici țipete, nici uși trîntite, nici scîrțîit de cizme. Amîndoi se poartă cu mănuși, jocul este mai subtil. Trec prin ciur tot ce interesa reconstituirea Europei. Interesele pe care le reprezentau erau opuse în multe privințe, dar ei erau plămădiți din același aluat, aveau aceeași educație și țineau la aceleași valori. Talleyrand avea idei mult mai largi, mai deschise spre viitor decît ministrul austriac, închistat încă în „vechiul regim" intact, dar amîndoi erau la fel de mieroși, la fel de vicleni. Fără prea multă greutate, Talleyrand i-a demonstrat că, dacă Rusia înhață toată Polonia, ea va avea frontieră comună cu Austria, și o frontieră care va pătrunde în inima Europei. Metternich se gîndise mai de mult la asta, dar felul în care Talleyrand îi înfățișă această vecinătate îl făcu pe ministrul Habsburgilor să se înfioare. Pe de altă parte, dacă Prusia punea mîna pe Saxonia, și ea avea să se învecineze cu Imperiul austriac. Moștenitorii lui Frederic al II-lea aveau dinți ascuțiți, și dacă puterea lor în Germania nu era contrabalansată de aceea a împăratului Austriei, întreaga Germanie avea să ajungă la cheremul prusienilor. Metternich a înțeles foarte bine că dușmanii Austriei nu mai erau la Paris, ci la Berlin și la Petersburg. Dar și Prusia înțelesese. Cînd ministrul Prusiei, ascultînd în consiliu citirea procesului-verbal al ședinței precedente, a auzit că de acum încolo negocierile se vor face în virtutea principiilor de drept public, aceste cuvinte nesuferite i-au zgîriat timpanele : *„Ce caută aici dreptul public ?"* — exclamă el. Talleyrand i-a răspuns prompt : *„El v-a adus aici"*.

Comitetul și-a dat seama că avea un conducător.

Împăratul Alexandru, ieșind, a dat din umeri plictisit și a rostit aceste cuvinte, care constituiau cel mai frumos compliment pe care l-ar fi putut face reprezentantului Franței învinse : *„Talleyrand face aici pe ministrul lui Ludovic al XIV-lea"*. În acest moment, la Viena, el slujea cu bună credință pe regele Ludovic al XVIII-lea și-și făcea din asta un merit, dar trebuia să susțină cu orice preț pe acest rege, pentru ca patria să-și poată reface sîngele, finanțele, armele și legile.

Era greu ca Austria să-i acorde un sprijin total. Ludovic al XVIII-lea îl însărcinase să obțină alungarea lui Murat de pe tronul din Neapole. Nimeni nu se putea gîndi că Austria, învingătoarea lui Napoleon, ar fi putut îngădui ca un cumnat al împăratului Napoleon să stea pe un tron italian uzurpat, în dauna unei monarhii legitime. Totuși, lucrul acesta s-a întîmplat.

Austria urzea intrigi în Italia, unde voia să aibă supremație, susținînd pe uzurpator. Țarul a adus la cunoștința lui Talleyrand că va face în așa fel ca Murat să fie alungat din Neapole, exercitînd presiuni asupra Austriei, cu condiția ca Franța să cedeze în privința Saxoniei. Dă, ca să-ți dau. Drept răspuns, diplomatul rus a primit o frumoasă lecție de morală și de integritate; nu-și credea urechilor: *„Îmi propuneți un tîrg pe care eu nu-l pot primi. Mă simt fericit că nu sînt atît de nestingherit ca dumneavoastră. Pe dumneavoastră vă împinge voința, interesul, pe cînd eu, eu sînt obligat să urmez principiile, și principiile nu îngăduie niciodată tîrguiala!"* [1]

Și iată o lovitură de maestru, tocmai o capodoperă de tranzacție. La două luni după deschiderea congresului, Talleyrand trezise atît de bine bănuielile Austriei și Angliei împotriva Răsăritului cuceritor și dominator, încît cele trei puteri occidentale, la 3 ianuarie 1815, în mare taină, au semnat un tratat de alianță defensivă: Anglia, Franța și Austria contra Prusiei și Rusiei. Ieri încă, Franța era țintuită de națiuni la stîlpul infamiei; iat-o acum aliată cu națiunile cele mai puternice și mai civilizate. La 4 ianuarie 1815, a doua zi după semnarea tratatului, Talleyrand putea să scrie cu satisfacție regelui său: *„Acum, Sire, coaliția este dizolvată și pentru totdeauna* (acest totdeauna va dura trei luni, adică timpul cît i-a fost necesar lui Napoleon ca să-și facă pregătirile pentru întoarcere). *Nu numai că Franța nu mai este izolată în Europa, dar, mai mult, Maiestatea-Voastră are un sistem federativ, pe care nici cincizeci de ani de negocieri nu păreau să poată reuși să vi-l dea"* [2].

Rezultatul a fost că Prusia n-a obținut decît o parte din Saxonia, iar Rusia o parte din Polonia.

Se știe ce valoare are un secret. Țarul a aflat curînd de existența tratatului și că Talleyrand era autorul lui. De-acum înainte nu va mai avea decît o ură de moarte pentru fostul său complice.

Totuși, Talleyrand a îngăduit un lucru catastrofal — sau poate că a fost constrîns să îngăduie —, și anume instalarea Prusiei pe Rin. Din punct de vedere istoric și politic, a fost un scandal. Napoleon fusese doborît în numele securității europene. Renania era cedată Prusiei, iar securitatea europeană era distrusă pentru un secol și jumătate. Cum a putut Talleyrand să închidă ochii la acest scandal? Instrucțiunile date de Ludovic al XVIII-lea îi recomandau în mod expres să nu cedeze asupra acestui punct. Nu l-a impus nici Rusia, nici Prusia, ci Anglia. Talleyrand era dezarmat în fața ei. Nu se putea înstrăina de cel mai bun aliat al său. Numai Anglia poartă toată răspunderea acestei cedări, făcută cu bună știință. Iată în ce împrejurări. Pentru că Ludovic al XVIII-lea nu voia cu nici un chip să lase pe regele Saxoniei, ruda lui, să fie jefuit de Prusia, pentru că groaznica lăcomie a Prusiei cerea fără răgaz Saxonia, Renania, Luxemburgul și Belgia. Anglia i-a sprijinit revendicarea în privința unui singur punct: Renania. A făcut-o mai cu seamă cu scopul de a plasa o mașină de război la frontiera franceză. Socotea că ce reușise o dată Napoleon, mai tîrziu puteau să încerce și alți Napoleoni. În felul acesta, Franța se găsea sub supravegherea amenințătoare a unei armate cantonate la 220 km de Paris, pe o frontieră deschisă. Se instala la ușa Franței o națiune beată de ură de la Jena. Anglia făcea o

[1] Citat de L. Madelin. *Talleyrand.*
[2] *Idem.*

afacere strașnică. Instala pe Rin, fără plată, un jandarm teribil. Urmarea este cunoscută : Bismarck, Sadova, Sedan, anexarea Alsaciei și Lorenei, războiul din 1914, Hitler. Europa asasinată. După prietenul său Voltaire, Talleyrand ar fi avut oarecare dreptate să spună : *„Ferește-mă, Doamne, de prieteni, că de dușmani am eu grijă"*.

Nefericitul rege al Saxoniei, prizonier la Berlin, își plîngea soarta lui și a țării sale ocupate. L-a chemat în ajutor pe Talleyrand. Știa ce limbaj să întrebuințeze pentru a se face înțeles : i-a trimis 6 milioane ! Murat, care simțea că se clatină și că era amenințat de Talleyrand, a încercat să-l îmbuneze cu 800 000 de franci. Ferdinand al IV-lea, regele legitim al Neapolelui, știind că Ludovic al XVIII-lea pusese pe Talleyrand să-i pledeze cauza, i-a trimis 3 700 000 de franci ; amabilul margraf de Baden — 1 000 000, și au mai fost, pare-se, și alte bacșișuri mărunte, care, nefiind înregistrate de nimeni, ne scapă. În total erau cîteva miliarde de mărunței franci francezi. Un mucalit spunea : *„Pentru acest fost episcop, cele mai sfinte potire sînt ulcelele de vin*[1]". Trebuie să admitem însă că valoarea serviciilor aduse corespunde marelui număr de „atenții" primite.

Ca să-și afirme prezența lui și a Franței, ca să atragă spre ea glasul, chiar discordant, al națiunilor, orice era bine de folosit. Decît izolarea, mai bine orice. De aceea, în ziua de 21 ianuarie a pus să se oficieze, cu mare alai, un parastas în amintirea regelui Ludovic al XVI-lea. Toată Europa era prezentă. În rîndul din față, Talleyrand reprezenta pe regele Franței, căruia îi scria : *„Nimic n-a lipsit de la această ceremonie, nici fastul care se cuvenea în această ocazie, nici spectatorii de soi, nici durerea pe care evenimentul ce o amintea trebuie s-o țină veșnic trează"*.

Își mai amintea de 21 ianuarie 1798, cînd, sub Directorat, cetățeanul Talleyrand îl îndemna pe Bonaparte să sărbătorească împreună cu iacobinii fericita aniversare a morții lui Capet ? Ce contează amintirile..., vremurile se schimbă.

Sub privirea lui Talleyrand, congresul petrece și nepoata lui la fel

Ce pot însemna plictisitoarele ședințe ale unui congres care se ține într-un oraș nebunatic ? Plictiseala trebuia risipită. Tocmai asta au făcut membrii congresului.

În toamna și iarna anilor 1814—1815, la Viena se adunaseră toți cei care în Europa aveau un nume răsunător și bani cu nemiluita, sau multă dibăcie ca să faci rost de ei. Se adunaseră e puțin spus ; se îngrămădiseră ar fi mai potrivit. Palatele și bojdeucile erau înțesate, se închiriau cu sume fabuloase. Activitatea comitetului nu însemna nimic pe lîngă intrigile și spionajul nemaipomenit, care, pe de lături, dublau activitățile oficiale, uneori le zădărniceau, le orientau sau le dezorientau. Orice recepție era împănată cu polițiști. Arhivele din Viena sînt pline de rapoarte și denunțuri semnate cu cele mai surprinzătoare nume. Toată lumea spiona și era spionată. Lambriurile aveau

[1] În limba franceză, *pot de vin*, ulcică de vin, înseamnă și bacșiș, șperț. — *Nota trad.*

ascunzători, paturile aveau urechi, vizitiii erau ofiţeri de poliţie, iar ducesele făceau pe slujnicuţele spionajului. Timp de cîteva luni, Viena s-a transformat într-un fel de vîrtej în care Europa intrase ca să-şi pregătească viitorul, dar mai cu seamă ca să uite cei douăzeci de ani de spaimă, război, sărăcie, teamă de revoluţie, de cotropire, de ruină şi de moartea care bătea zilnic la toate uşile. Pentru Europa suveranilor, a celor mari, a bancherilor, miniştrilor şi femeilor de la curte — uneori şi de stradă —, Congresul de la Viena însemna sfîrşitul nenorocirilor. Înainte de toate, era sărbătoarea păcii. Ca şi desfrîul, politica era pretutindeni. Dezmăţurile celor mai însemnate persoane sînt notate fără milă în cele mai conştiincioase şi mai uluitoare rapoarte. Adevărata capodoperă realizată de Metternich n-a fost congresul, ci poliţia congresului. Talleyrand a trecut prin acest vîrtej fără să i se clintească măcar o pană din panaş. Atitudinea lui rezervată şi trufaşă, demnitatea lui provocau scandal. Privea foarte de sus la această nobilă mascaradă europeană şi făcea să circule aceste cuvinte : *„La Viena, bucătăria politică se face în alcovuri"*. Nepoata lui, Dorothea, îi ţinea loc de orice distracţie.

Din toate femeile pe care le avusese, cu Dorothea se înţelegea cel mai bine. Nu era numai foarte inteligentă, ci şi de o inteligenţă deosebită de a unchiului ei. Ea era rigoare, forţă, profunzime. El era intuiţie şi fineţe. Ea i-a adus energie. Dorothea avea o inteligenţă bărbătească. L-a subjugat şi subjugarea aceasta i se părea foarte plăcută. Nu i-a dat numai casa şi inima, ci a transformat-o în asociata muncii şi secretelor lui. Dorothea a ajuns confidenta, sprijinul şi adesea chiar sfetnicul lui. Pentru acest om de şaizeci şi unu de ani, dezamăgit de toate, Dorothea era speranţa reînnoirii.

În viaţa lui mai cunoscuse încă o dată emoţia, o surprinzătoare tulburare a firii lui reci. În faţa geniului tînărului Bonaparte a simţit întîia oară uimitoarea înclinaţie de a se lega, de a se devota şi de a admira. Întîlnise cea mai extraordinară întrupare a inteligenţei.

A doua lovitură emoţională din viaţa lui a simţit-o atunci cînd a descoperit în umbra lui, în casa şi patul nepotului său Edmond, pe nepoata lui, Dorothea de Curlanda. Ca să-i descopere inteligenţa şi voinţa, a trebuit ca „pruna uscată" să fie luminată de frumuseţe. În ambele cazuri, mintea a resimţit mai multă emoţie decît inima. Dar urmarea legăturii cu Dorothea demonstrează că iubirile cerebrale, ca şi celelalte, au întortocherile şi tragediile lor, ba chiar şi copii.

Era un adevărat spectacol să priveşti pe bătrînul satrap şi pe strălucitoarea, misterioasa Dorothea stînd alături pe canapea şi primind musafirii în palatul Kaunitz. Lumea făcea cerc în jurul lor ; femeile şi bărbaţii cei mai nobili, cei mai auriţi şi cei mai şireţi din lume se lăsau fascinaţi. Cînd arhiducele Johann l-a întrebat pe Talleyrand ce a făcut la Paris în timpul campaniei din Franţa, prinţul i-a răspuns : *„Am şchiopătat"*. În această legătură, Dorothea, dominatoare, a găsit puternice satisfacţii de amor propriu şi de inteligenţă.

La Viena, toate principiile ei austere au fost măturate. Dorothea s-a lăsat tîrîtă de nebunia generală. Mai tîrziu scria : *„Viena ! Întreg destinul meu e în acest cuvînt"*. Toţi cei care au trăit acest răgaz încîntător dintre două catastrofe au păstrat o amintire de neuitat. Nimeni nu s-a întors de la Viena aşa cum se dusese. Pentru Dorothea era mai adevărat decît pentru oricine altcineva.

Exemplul zbenguielii venea de sus. La 8 octombrie, după zece zile de şedinţe, obosit, congresul şi le-a amînat pînă la 1 noiembrie : voia să danseze.

Rivalităţile politice se complicau cu rivalităţi de alcov. Ţarul şi Metternich îşi disputau bunele graţii ale ducesei de Sagan, sora Dorotheei. O vreme, Talleyrand s-a slujit de ea ca să obţină informaţii în privinţa sentimentelor pe care cei doi amanţi rivali le nutreau faţă de ministrul regelui Ludovic al XVIII-lea.

Chiar de la sosire, Talleyrand a alarmat poliţia austriacă în cel mai înalt grad. Nu pentru că ar fi ţesut intrigi, ci tocmai pentru că nu se ocupa deloc cu ele. Aşa ceva nu se putea admite. Nimeni din personalul misiunii şi casei sale nu putea fi mituit. Poliţia n-a putut introduce nici un agent în palatul Kaunitz. Exista convingerea că în spatele înaltelor ferestre, luminate toată noaptea, se puneau la cale comploturi sinistre. Talleyrand se distra pe socoteala neliniştii funcţionarilor prietenului său Metternich.

Un personaj din suita lui a părut atît de misterios, încît poliţia austriacă şi-a pierdut somnul. Se ştia că acest personaj exista, dar nu-l văzuse nimeni. Toate urmăririle fuseseră zadarnice. Rapoartele însă notaseră acest amănunt : personajul mînca la o măsuţă chiar în camera lui Talleyrand. În timpul nopţii, spionii se furişau de-a lungul zidurilor şi ascultau acordurile unui pian pînă în zori. S-a ajuns la concluzia că această muzică avea numai scopul să acopere vocile conspiratorilor. Au trebuit cincisprezece zile şi bunăvoinţa ironică a prinţului de Talleyrand ca Metternich să afle că personajul se numea Neukomm, că era austriac, în vîrstă de treizeci şi şase de ani, că era pianist, că Talleyrand îl angajase de şase ani şi că locuia în casa prinţului. Talleyrand îi ceruse să compună un tedeum pentru întoarcerea lui Ludovic al XVIII-lea. Îl adusese cu el la Viena ca pe un accesoriu al luxului său, un fel de capelmaistru al unui prinţ în călătorie.

În ciuda acestei explicaţii, toţi membrii congresului au rămas convinşi că pianistul prinţului Talleyrand era un spion. În realitate era cel mai cinstit şi cel mai inofensiv muzicant. Dar facultatea de a stîrni nelinişte pe care o avea Talleyrand îi crease această reputaţie proastă. Talleyrand era totdeauna înconjurat de fiinţe amabile, de un devotament sigur. Aceasta era o latură a vieţii sale aproape de nepătruns, ferită cu grijă — ca şi sentimentele lui pentru familie —, pe care nu au înţeles-o niciodată duşmanii săi şi nici unii biografi ai săi. Strălucirea vieţii mondene favorizează această tăinuire : se crede că se ştie totul pentru că se ştie tot despre viaţa lui politică şi despre poziţia lui socială. Personajul nostru mai degrabă îşi dădea pe faţă viciile decît calităţile şi mai ales sensibilitatea. Talleyrand cunoştea jungla. În timpul congresului petrecea astfel multe nopţi în singurătate ; căuta să redobîndească o nouă energie ; muzica şi lectura îl ajutau. Simţea nevoia să-şi hrănească tainica lui sensibilitate ; muzica îi reda puterea şi delicateţea sufletească. Aceste plăceri, pe care le gusta noaptea, constituiau o compensaţie pentru cinismul, uscăciunea de suflet şi lăcomia de bani de peste zi. La Tour du Pin îi instalase în cabinet un fotoliu uriaş. Se cuibărea cu voluptate în el şi stătea ceasuri întregi fără să scoată un cuvînt, meditînd. Neukomm se furişa ca o umbră, cînta în surdină. Minunata tăcere se însufleţea atunci datorită muzicii lui Haydn şi Mozart.

Dalberg îi pregătea pe masă dosarele pe care trebuia să le citească prinţul. Le citea pe îndelete, în timp ce Neukomm mîngîia clavirul : *Răpirea*

din Serai îi insufla prințului voioșia și grațiozitatea ei magice. În felul acesta putea să cugete cu ușurință. În clipele acelea își reprezenta lumea politică, societatea, statele și hotarele lor, totul redus la o epură ideală, ale cărei linii de forță îi apăreau limpede ; își pregătea discuțiile pentru a doua zi ; punea la punct planuri, născocea capcane și își șlefuia *„vorbele de duh"*. În lumea aceasta total imaginară își crea și repeta rolul pe care avea să-l joace a doua zi pe scena lumii.

În acest timp, poliția lui Metternich era roasă de neliniște din pricina acelui „spion al prințului Talleyrand". Potrivit legendei acreditate de cinismul său, *„diavolul șchiop"* nu putea fi meloman. Dar el era.

Ca să înfățișeze și mai bine personajul pe care voia să-l joace, aici, la Viena, s-a folosit din nou de celebra lui cravată. Și niciodată expresia „și-a pus gîtul în proțap" n-a fost mai bine ilustrată.

Ducea aceeași viață ca și la Paris ; se scula tîrziu și ceremonialul care avea loc la deșteptarea lui era aidoma cu acela al unui suveran. Tot aici, la Viena, a desăvîrșit protocolul acestei ceremonii, care mai tîrziu va ajunge una din curiozitățile vieții pariziene.

Din îmbrăcarea cămășii își făcea o publicitate de vedetă în culmea gloriei. Comentariile batjocoritoare sau admirative, dar totdeauna făcute cu patimă, alimentau discuțiile.

Masa lui nu era mai puțin renumită. Bucătarul Carême îl urmase și aici.

Dar rafinamentul bucătăriei nu era nimic pe lîngă arta pe care amfitrionul o punea în conversație, pe care o voia vioaie și uneori fantezistă. Se convenise că și în politică era îngăduită orice îndrăzneală și că nimic din ce se spunea nu angaja pe nimeni. Nimic nu era mai strălucitor, mai bogat în învățăminte ca ceea ce spunea el sau determina pe alții să spună, ca ceea ce relua și corecta uneori cu o observație sclipitoare. Extrema lui politețe și eleganță nu păgubea cu nimic plăcuta familiaritate a tonului. Aproape în joacă, nu uita niciodată că reprezenta Franța. Într-o seară, la masă, musafirii lui lăudau pe întrecute brînzeturile din țările lor : Castelreagh — brînza englezească de Stilton, un elvețian — brînza de Emmenthal, Falk — brînza de Olanda și Alvino — strachino-ul italienesc. Talleyrand asculta. Îi lipseau argumentele, adică brînzeturile franțuzești. În acel moment a intrat un valet și a anunțat sosirea curierului de la Paris.

— *„Ce-a adus ?* — întrebă Talleyrand.

— *Depeșele de la curte și o lădiță cu brînză de Brie !*

— *Foarte bine. Depeșele să fie aduse la cancelarie, iar brînza puneți-o pe masă"*, zise prințul. Apoi adresîndu-se invitaților : *„M-am abținut să iau parte la discuție și să laud unul din produsele pămîntului francez pentru că sînt gazdă, însă iată-l. Judecați-l singuri, domnilor"* [1].

Brînza de Brie și-a lăsat untul pe cuțit și gustul ei a adus o desfătare unanimă. Pentru Talleyrand, în diplomație, nici o victorie nu era de neglijat.

Îl adusese cu el și pe pictorul Isabey. Acesta, disperat din cauza prăbușirii împăratului, al cărui pictor oficial era, venise acasă la Talleyrad în strada Saint-Florentin ca să-i împărtășească necazurile lui și să-i ceară protecția. Talleyrand l-a privit în tăcere. El și găsise leacul dizgrației. I-a arătat un tablou mare care se afla în fața lor și care înfățișa „Congresul de la

[1] Frédéric Loliée : *Talleyrand et la Société européenne.*

Münster" pictat de Terburg şi i-a zis : *„De ce nu vii la Viena ? Vei fi Terburgul unui congres în care se vor înfăptui lucruri mari* [1]. Isabey i-a urmat sfatul ; prinţul l-a prezentat personajelor de la congres, şi Isabey a fost acela care a pictat renumitul tablou în care sînt înfăţişate toate celebrităţile din 1815 stînd în jurul mesei la care era ciopîrţită Europa. Este un tablou frumos şi un admirabil document. Talleyrand are un loc bine ales, pe care l-a meritat.

Curioşii, admiratorii, ambiţioşii, vrăjmaşii, prietenii devotaţi, toţi se îngrămădeau în jurul celui mai puţin guraliv, celui mai calm dintre marile personaje ale congresului. Intrările lui Talleyrand la impunătoarele recepţii care aveau loc în splendidele palate în stil baroc din Viena imperială nu se puteau uita. La uşă, mulţimea se aşeza pe două rînduri, era privit cum înainta încet, cu mersul lui teatral, tîrînd după el un alai de admiratori. Nepoata lui, Dorothea, nu era străină de această admiraţie : de o eleganţă remarcabilă, ştia să tragă foloase din moda pariziană, pe care odinioară o disprețuise. Mamă-sa îi dăduse bijuterii de toată frumuseţea. Urmînd sfaturile date de unchiul ei, reuşise să ajungă una din reginele congresului. Amîndoi formau perechea cea mai celebră din Viena. În jurul lor plutea un iz de scandal — nu se poate spune de incest —, care, de asemenea, contribuia la succesul lor.

Talleyrand avea, ca totdeauna, o ţinută impozantă. Părul bogat era frezat şi pudrat cu multă artă de Courtiade, după moda care amintea de pieptănătura cu panglica legată la spate. Fracul său era adesea de culoare mov deschis sau violetă — nostalgia episcopatului ? —, ori cenuşie ca penele de turturea, sau de culoarea guşei de porumbel şi totdeauna încărcat cu stele şi cruci bătute în diamante ; în cruciş, peste ele, ordinul Lînei de Aur. Purta ciorapi de mătase neagră cu cusătură aurie, escarpini cu tocuri roşii şi cu catarame împodobite cu diamante. Vîrsta de şaizeci de ani nu-l îngreuiase, dar îl smochinise. După ce trăise sub diverse regimuri şi în diverse împrejurări, Talleyrand cel din 1780 rămăsese exact acelaşi pînă în 1815. Era în el ceva ce putea trece prin foc fără să ardă sau să se schimbe, un aspect asupra căruia timpul nu avea nici o influenţă. În lumea năruită din 1815, el era un fel de simbol ; un simbol şchiop, ca societatea celuilalt secol, care cobora spre mormînt, dar care încă mai supravieţuia în el. Nimeni nu l-a surprins în societate — ce spun eu, pe scenă — fără masca lui de sfinx. Masca ! Semn de măreţie şi de adîncime, cum spunea Nietzsche. Din copilărie a înţeles că trebuia să trăiască mascat ca să poată supravieţui şi ca să poată scăpa, aşa cum a făcut, din capcanele istoriei.

La Viena a întîlnit pe unul din semenii lui, „un vlăstar regesc", cum ar fi spus Gobineau : prinţul de Ligne. În oglinda vremii, chipurile lor se contopesc, unul ne face să-l cunoaştem mai bine pe celălalt. Destinul îi croise din aceeaşi bucată: prinţul de Ligne putea face dovada a şaizeci de generaţii de nobili în familie. Ca şi Talleyrand, el nu s-a lăudat niciodată cu asta. Spunea : *„Hrisoavele, hrană pentru şoareci şi nătărăi, titluri cu care te căpătuieşti în anticamerele curţilor"*. Ca şi Talleyrand, era lipsit cu desăvîrşire de şovinism : era cel mai european dintre europeni. Era un om pe care viaţa îl copleşise cu prilejuri de amărăciune, dar el se pricepuse să le prefacă în bucurii. Prima lui virtute era curajul de a trăi bine. Şi unul şi altul au avut nenumărate iubiri, dar niciodată nu au zăbovit la patimi înrobitoare şi melancolice. *„În*

[1] *Idem.*

dragoste — spunea prințul de Ligne —, *numai începutul este încîntător. De aceea nu mă mir că e plăcut să reîncepi atît de des*". Căsătoria lui a fost un fiasco, dar nu o dramă. Nici lacrimi, nici vorbărie, doar cîteva cuvinte : *„Inima soției mele a plecat ; a mea a rămas pe loc*".

Prințul de Ligne îi spunea lui Talleyrand : *„Iată-vă un pic regele Franței. Ludovic al XVIII-lea nu are altceva de făcut decît să vă asculte*". Cuvinte groaznice dacă ar fi ajuns la urechile regelui. Și au ajuns. Talleyrand spunea că nu-l cruțase calomnia și că la Paris se găseau oameni care îl acuzau că-l trădase pe Napoleon încă în urmă cu șapte ani : *„Cum așa ?* — se mira prințul de Ligne. — *Numai de șapte ani ? Și eu care vă bănuiam de douăzeci !* Evocînd vestita liturghie a sărbătorii Federației, spunea că episcopul de Autun, cu această ocazie, *„se distrase împodobindu-l pe Dumnezeu cu o bonetă frigiană*". Prințul recunoștea extraordinarul ascendent pe care Talleyrand îl avea asupra suveranilor și miniștrilor din Europa. Cînd ministrul regelui Ludovic al XVIII-lea intră în sala de consiliu, scria el, *„Alexandru tace în fața lui, Francisc o șterge pe ușă afară, iar Frederic își privește cizmele*".

Congresul de la Viena a fost ultimul spectacol pe care prințul de Ligne a avut plăcerea — amară, fără îndoială — să-l privească. Era coborîrea cortinei peste o lume care fusese a lui și care se sfîrșea printr-un congres, despre care se putea crede, în cel mai bun caz, că nu era serios. Prințul de Ligne spunea că *„...nu merge, ci dansează*". Congresul a durat mai mult ca el. Cînd a murit, Talleyrand, în chip de discurs funebru, i-a dat replica : *„Și congresul l-a îngropat fără a se opri din dănțuit*".

Ludovic al XVIII-lea se frămînta să afle dacă Talleyrand era bine secundat și dacă era nevoie să-i trimită personal de ambasadă. Prințul i-a mulțumit : *„Sire, am mai multă nevoie de bucătari decît de diplomați*".

La drept vorbind, nu prea era bine slujit. Noailles și La Tour du Pin nu-i erau de nici un ajutor. Noailles era ambasador la Viena ; după ce-l renegase pe Napoleon la timp, se aruncase în brațele Bourbonilor și ale bisericii. Talleyrand știa că Noailles, din partea lui Blacas și a regelui, avea misiunea să-l spioneze. A fost de ajuns un cuvînt ca să-l facă pe Noailles să înțeleagă ce sentimente nutrea pentru el. Într-o zi de post, la masa lui Talleyrand s-a servit o friptură. La vederea cărnii, Noailles, al cărui sentiment religios era proaspăt renovat, s-a încrîncenat și a refuzat să mănînce. *„Domnule, sub Bonaparte nu te înspăimînta o friptură*", i se adresă Talleyrand peste masă.

Nimic nu-l distra mai mult pe Talleyrand decît fățărnicia cenzorilor lui. Se amuza cu răceală, provocînd ipocrizia, ce devenea sălbatică. Îi plăcea să stea de vorbă cu prințesa de Sagan, care numai ipocrită nu era. Ea îi povestea scenele îngrozitoare ce aveau loc din cauza ei și care iscau dușmănie între țar și Metternich.

Uneori, în timpul ședințelor congresului, domnul de Talleyrand se plictisea. Mîzgălea. Dacă îl interesa vreo intervenție, ridica pleoapa și o înregistra. Riposta avea să vină la vremea ei... și continua să mîzgălească. Poliția a reușit să pună mîna pe una din aceste hîrtii, crezînd că va surprinde un secret de stat. Uimire ! Era o dizertație într-o frumoasă latină asupra mișcării de revoluție a aștrilor. La ce visează diplomații !

Printre dușmanii lui, prințesa Bagration atrăgea atenția prin violența și grosolănia ei. Era una din amantele țarului și unul din agenții lui informatori. Îndrăcită și dezmățată, și-a încercat farmecele asupra prințului de

Talleyrand, dar el a rămas nepăsător la ele. Prințesa a căutat să se răzbune, zicînd că Talleyrand o scîrbea *„cu ochii lui de pește mort, ale căror pleoape grele se lasă ca niște obloane pe un galantar"*. Ca să răspundă acestei prințese, spioană de alcov, Talleyrand spunea : *„Are un fel de a asculta secretele pe sub picior, care nu pare să fie comod oricînd"*.

Unul dintre cele mai bune mijloace cu care îi trăgea de limbă pe ceilalți era acela de a face „gafe" cu bună știință. Începea să vorbească despre un secret pe care-l inventa pe loc și se prefăcea că-și dă seama de greșeală și că vrea să se oprească. Citea reacțiile pe chipurile celor din jur. Baronul Stetten, care surprinsese această viclenie, spunea foarte frumos : *„Domnul de Talleyrand trage focuri de pistol în aer ca să vadă cine iese la fereastră"*.

Nimic nu-l stingherea, nici măcar atunci cînd era prins cu minciuna. Dacă vorbea despre cineva și persoana în cauză apărea, o întîmpina curtenitor : *„Ah, scumpe prieten, tocmai te bîrfeam"*. Omul era încîntat, iar cei care-l ascultau rămîneau fîstăciți de sîngele său rece. Cînd susținea cîte o idee, iar cineva, care se știa că are o părere contrară, intra în vorbă, trecea la ideea opusă ideii lui și căuta să capete aprobarea noului venit. Uneori, cînd vreunul din cei care-l ascultau îndrăznea să protesteze, prințul îl privea cu un aer atît de disprețuitor, că protestul i se oprea în gît nefericitului.

El știa ce voia și numai asta conta. Dacă scopul era atins, nu-l mai interesa nimic altceva. Aprobarea nu-i era de folos și nici nu-i plăcea. Cîte parale fac laudele ? Toate veneau de jos. Cît despre lingușeli, cunoștea valoarea lor.

Marea lui satisfacție, ca și la cărți, era să-i facă pe adversari să-și dea jocul pe față. Pentru așa ceva trebuia să-i facă să-și piardă cumpătul, trebuia să le trîntească o axiomă care să-i zăpăcească. Atunci, ei se pierdeau cu firea și își trădau gîndurile ascunse. Într-o zi a fost auzit enunțînd cu vocea lui catifelată de prelat acest principiu prob : *„Afacerile trebuiesc rezolvate cu cărțile pe față"*. Mînecile lui erau pline de cărți măsluite ! Se știa lucrul acesta. Cu pleoapele abia întredeschise, el urmărea efectul produs : unul nici nu îndrăznea să rîdă, altul se abținea să protesteze, deși plesnea de poftă, cutare îl măsura de sus, iar cutare părea să nu-l fi înțeles.

Toată lumea știa cum se negustase cu prinții germani cînd Napoleon crease Confederația Rinului. Acest fapt nu-l împiedica să afirme : *„Franța nu s-a amestecat niciodată în treburile Germaniei"*. Asemenea afirmații îi încremeneau pe ascultători.

Pe miniștri îi ținea la respect cu vorbele pe care le semăna sub pașii lor, ca pe niște cuie. Ca să scape de ocupația franceză, Prusia înființase ligile care se numeau „Tugendbund" *(Ligile virtuții)*. Cum aceste ligi nu mai aveau motiv să dăinuie de cînd se încheiase pacea, Prusia, în loc să le dizolve, s-a gîndit să le folosească în Italia, pentru eliberarea statelor italiene ocupate de Austria. Nu era pentru prima oară cînd virtutea patentată își aroga dreptul de a se amesteca unde nu-i fierbe oala. De ce nu se ducea mai bine virtutea prusiană să elibereze Polonia ? Sau Saxonia ? Sau Renania ? Talleyrand a zvîrlit aceste cuvinte : *„Degeaba dregi virtutea cu toate sosurile, tot miroase a cîine mort"*.

Nici o ambianță n-a fost mai priincioasă intrigilor și extraordinarului său talent de uneltitor și de seducător ca această frămîntare a Europei la Congresul de la Viena. Totuși, peste această veselie îmbătătoare plutea o umbră

O umbră amenință veselia congresului și o stinge

Acești suverani învingători și atotputernici simțeau că printre ei, la masa consiliului, se furișa o prezență tainică și îngrijorătoare. Nu era aceea a lui Talleyrand, a cărui insolență o deslușeau destul de bine. *Celălalt* era doar o bănuială. La drept vorbind, Talleyrand o filtra, fără să dea însă impresia că face lucrul acesta. Umbra care întuneca uneori petrecerea era a lui Napoleon. Nepăsătoare, Europa dansa sub privirea Vulturului care o pîndea. Era prea aproape. Adică tocmai ceea ce Talleyrand se străduia din timp în timp să lase să se înțeleagă. *„Atîta vreme cît Napoleon va fi atît de aproape de țărmul francez, el va fi o primejdie"*, repeta Talleyrand. Ca și el, Anglia era neliniștită de această primejdioasă vecinătate. Metternich împărtășea părerea lui, dar Francisc al II-lea nu voia să mai revină asupra acestui subiect. Pe Talleyrand îl neliniștea mult țarul Alexandru I. Se uita la acest țar violent și molîu în același timp, oricînd la discreția unei priviri, unei flori sau unei mînii. Cînd i se refuza o bucată din Polonia, țipa : *„Băgați de seamă, am să dau drumul monstrului"*. Se slujea de Napoleon ca de o sperietoare — și speria. După ce trecea potopul, toată lumea alerga la bal.

Totuși, petrecerea a fost tulburată de o întîmplare : ciuma. Epidemia se declarase în Silezia și înainta încet, dar sigur spre Viena. Acolo avea să găsească prăzi de soi. De îndată ce numele ei a fost pronunțat, peste oraș a trecut un fel de uragan. Nici mătasea, nici frumusețea, nimic nu apăra de ciumă. Să se fi lăsat flagelul impresionat de lumea aceea frumoasă ? Se săturase ciuma cu victime nevoiașe ? Ea s-a oprit la porțile Vienei. Valsul nu-i pria.

Rămînea *Celălalt. Uzurpatorul, Căpcăunul, Monstrul,* tot atîtea porecle care îl desemnau pe Bonaparte. Cînd știrea evadării lui a ajuns la Viena, toți au dat bir cu fugiții. Parcă era o explozie care spărsese geamurile. Sala de petrecere a Europei s-a golit. Această derută era un omagiu spontan adus fugarului imperial.

Cum evadase ? Să fi ajuns pînă la el apelurile țarului și să-l fi îndemnat acestea să încerce evadarea ? Jocul era mai subtil. Se prea poate ca domnul de Talleyrand, în strînsă legătură de prietenie cu englezii, să fi avut vreun amestec.

Nu există nici o dovadă scrisă și hotărîtoare a nemaipomenitului complot care i-a îngăduit lui Napoleon să-și ducă la capăt aventura : un complot desăvîrșit nu lasă nici o urmă. Talleyrand și cabinetul de la Londra, camuflați de Metternich, unindu-și talentele, erau în stare de o asemenea ispravă.

Din lipsă de documente scrise, trebuie luate în considerație bănuielile întemeiate pe atitudini, relații, pe cuvintele scăpate cu bună știință de complici, pe serviciile ce și le-au făcut fără nici un motiv aparent — în sfîrșit, fuga din insula Elba este inexplicabilă dacă nu se explică prin „bunăvoințele" ce ar fi putut să-i ducă la știreang pe aceia care, fiind însărcinați cu paza împăratului, i-au înlesnit fuga [1].

[1] A se vedea în privința acestei afaceri, atît de verosimilă, cartea lui Ferdinand Bac. *Le secret de Talleyrand* (Hachette, 1933) și teza englezului Paul Bartel. *Napoléon à l'île d'Elbe*, susținută în 1950 (ed. Perrin), Pierre Audiat, în *Figaro littéraire*, 23 septembrie 1950.

Înainte de această escapadă mai avusese loc o încercare de complot, care n-a fost adusă la îndeplinire, dar a lăsat urme. Sir Sydney Smith trebuia să plece spre Sardinia și să-l răpească pe Napoleon. Sir Colin Campbell, înalt comisar pe lîngă împărat în insula Elba, a adresat lui Talleyrand un raport — de ce lui Talleyrand ? — în care îi arăta că acțiunea prezenta greutăți de neînvins. Împăratul Francisc al II-lea ar fi protestat în fața unei răpiri silnice, căci era, totuși, socrul „monstrului". Organizatorii complotului se gîndiseră să-l trateze pe Napoleon așa cum îl tratase Bonaparte pe ducele d'Enghien : un vechi șuan, pe nume Brulart, care în urma „pacificării" Vandeei prin foc avea sufletul încrîncenat, trebuia să-și asume sarcina de a-i face de petrecanie uzurpatorului. Împăratul Austriei nu voia să se amestece în asemenea chestiune. În fața acestor greutăți, Talleyrand și prietenul său lordul Stewart, ministrul Angliei la Viena, au pus la punct un alt plan, mai rafinat. Au conceput ideea să-l facă pe Napoleon să fugă de pe insula lui ; trebuia lăsat să întrevadă posibilitatea reușitei acestui plan nebunesc. Ideea ar fi pornit de la Castelreagh ; Talleyrand a pus-o la punct, iar Metternich și-a dat binecuvîntarea. Ba a și pus la dispoziție pe generalul austriac Koller, care a fost trimis în insula Elba.

La Viena, Talleyrand își semăna vorbele în dreapta și în stînga : *„Da, l-am îndepărtat de cîmpurile de luptă, dar nu-l pierdem din ochi"*, a spus el într-o seară în palatul prințului Schwarzenberg. Aceluiași prinț, Castelreagh îi spunea : *„Din cauza lui Alexandru se află Napoleon în insula Elba. Dacă Talleyrand și cu mine am fi fost ascultați, ar fi fost deportat la 16 000 de leghe de aici, în Azore sau chiar mai departe"*. Într-adevăr, Talleyrand spusese : insulele Azore sau Sfînta Elena. Instalarea acelui simulacru de curte și de armată în insula Elba era în același timp caraghioasă și primejdioasă. Talleyrand spunea că această măsură *„era atît de blîndă, că aducea a politețe"*. Ce era de făcut ? Se știe că pentru modificarea unei sentințe, este necesar un fapt nou. Trebuia ca Napoleon să greșească, să dovedească că nu se putea îndrepta, că-și calcă jurămîntul, adică să iasă chiar el în calea unei noi condamnări. Talleyrand cunoștea firea clocotitoare și imaginativă a lui Napoleon ; el nu putea să îndure claustrarea și lipsa de acțiune. Fostul său ministru știa că, în cazul în care niște vizitatori bine aleși, plini de admirație și respectuoși, ar fi șoptit la urechile împăratului cuvinte otrăvite ca popularitate, renaștere, evadare, însuflețire și glorie, el n-ar mai fi rezistat. Koller a jucat rolul ispititorului și a reușit. El l-a asigurat pe Napoleon în privința consecințelor, ca și a înlesnirilor pe care avea să le întîmpine. L-a lăsat pe Napoleon să înțeleagă că întoarcerea lui în Franța nu era imposibilă, că aliații se și săturaseră de Bourboni și că poporul francez își regreta împăratul. De ce nu l-ar fi crezut Napoleon pe Koller ? El vorbea în numele lui Francisc al II-lea, socrul său, despre care știa că nu-și renegase ginerele. Putea Napoleon să bănuiască cum că, în realitate, vocea lui Koller era aceea a fostului său ministru Talleyrand ? Printr-un joc al soartei, glasul acesta care venea de la Viena îi spunea exact ce auzea de la cei care îl idolatrizau, care îi erau devotați. Prieteni și dușmani, toți îl împingeau spre aventura fatală.

Dușmanii au făcut mai mult decît partizanii lui pentru a-i înlesni fuga. La Viena, Castelreagh și Talleyrand știau, zi de zi, ce se petrece în insula Elba ; toate pregătirile făcute de Napoleon și de adepții lui erau cunoscute foarte bine. Este adevărat că Napoleon abia le mai ascundea, socotea că

prefăcătoria nu mai avea rost, din moment ce i se dăduseră astfel de asigurări. La 21 februarie, un spion numit *„Negustorul de ulei"* face următorul raport : *„Am asistat chiar eu la îmbarcarea pe vasul «Nestatornicul» a 60 de lăzi cu cartuşe, baloturi cu echipament şi diferite alimente"*. De unde veneau aceste muniţii ? Încărcarea lor n-a neliniştit pe nimeni ? Cu ce destinaţie ? Castelreagh şi Talleyrand au luat cunoştinţă de acest raport. Nici o reacţie. Totul se petrecea după dorinţa lor.

În acest timp, la Viena era la modă să iei în rîs insula Elba, bolovanul acela feruginos, unde rugina şi plictiseala îl măcinau pe fostul împărat al Occidentului. Curtea aceea şi suveranul ei erau luate în batjocură. Această „curte" se compunea dintr-un bucătar, o lenjereasă şi un pianist. Prinţesa Bagration era deosebit de batjocoritoare. Să-i facem dreptate lui Talleyrand : nu numai că nu a pronunţat niciodată vreun cuvînt deplasat la adresa lui Napoleon, dar nici nu asculta insultele care veneau de jos. În februarie 1815, un zvon fals de evadare înspăimîntase Viena. În curînd, totul s-a liniştit. Cum putea să fugă ? Era cu neputinţă. Insula era încercuită de nave engleze, cu toate tunurile îndreptate spre micuţul port, de unde nu putea ieşi nimeni. La 26 februarie, Napoleon însuşi anunţa notabilităţile din insulă, primite de el în audienţă extraordinară, că va pleca : *„Domnilor, vă părăsesc, Franţa mă cheamă, Bourbonii au dus-o de rîpă"*. Urmarea e şi mai semnificativă : *„Mai multe naţiuni vor vedea cu plăcere întoarcerea mea"*.

Cine „l-a pus pe verde", cum am spune noi ? Felul în care a plecat este proba zdrobitoare că plecarea îi fusese aranjată. De-abia îţi vine să crezi. Pe de o parte, flotila franceză de la Toulon, care trebuia să supravegheze insula Elba, nu a aplicat consemnul ce i se dăduse. Şi marina engleză ? Purtarea ei este şi mai uimitoare. Campbell, care o comanda, era perfect la curent cu plecarea, ca toată lumea de pe insulă ; chiar în acelaşi moment a primit o permisie ca să se poată duce în Italia, la Florenţa, unde locuia amanta lui. Flota engleză care împresura insula nu mai avea comandant. S-a întors la Elba după două zile de la plecarea lui Napoleon ; permisia coincidea de minune cu data fugii. Amiralitatea engleză n-a cerut nici o explicaţie, dar nici n-a dat cuiva vreuna.

Însă culmea este că vasele rămase pe loc primiseră ordinul să nu tragă asupra convoiului imperial, nici să-l controleze.

Părerea epocii a fost mai puţin înşelată ca istoricii de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. O caricatură englezească din vremea aceea îl înfăţişează pe Napoleon (Boney) gata să tragă zăvorul celulei ca să fugă, în timp ce soldaţii englezi de pază se prefac că dorm şi unul din ei spune : *„Boney, nu fă atîta zgomot, altfel vom fi nevoiţi să ne trezim"*.

Aşadar, capcana în care a căzut Napoleon în 1815 era secretul lui Polichinelle. Şi astfel, la 26 februarie, după un scenariu bine stabilit, Napoleon s-a îmbarcat cu destinaţia Franţa. Crede oare cineva că prizonierul s-a furişat prin ceaţă într-o barcă ascunsă printre stînci ? Nicidecum : s-a îmbarcat în plină zi, în port, pe vasul „Nestatornicul" împreună cu 900 de oameni — da, 900 ! Niciodată nu s-a făcut o asemenea expediţie cu mai puţină discreţie. De pe navele lor, englezii îl ţineau în bătaia lunetelor, ca şi a tunurilor, dar n-au folosit decît lunetele. Cînd convoiul imperial a ieşit în larg, vapoarele englezeşti s-au prefăcut că îl urmăresc. *„Urmărirea este atît de lipsită de vlagă*

— scria un martor —, *că şi marinarii se miră*". Domnul de Talleyrand nu s-a mirat de nimic.

În dimineaţa zilei de 28 februarie nu se sculase încă. Dorothea stătea pe patul său şi vorbea în timp ce lua micul dejun cu „intimul ei unchi". Se bucura de serbarea care trebuia să aibă loc chiar în seara aceea şi unde socotea că o să aibă succes într-o comedie în care i se dăduse şi ei un rol.

Se aduse o scrisoare de la Metternich : *„Îmi anunţă, desigur, ora la care începe şedinţa congresului"*, zise prinţul. Dorothea deschise scrisoarea : *„Bonaparte a părăsit insula Elba !* — exclamă ea — *Ah ! unchiule, şi repetiţia mea?"* — *„Va avea loc, doamna mea"*, îi răspunse el cu calmul său obişnuit.

Se punea întrebarea unde putea să debarce fugarul. În Italia ? În Statele Unite ? În nici un caz în Franţa. Pozzo di Borgo spusese : *„Dacă ar pune viciorul acolo, ar fi înhăţat chiar la debarcare şi ar fi spînzurat de creanga primului copac"*.

Talleyrand l-a ascultat fără să-l audă. El îl cunoştea mai bine ca oricine pe fostul său stăpîn şi îl şi vedea năpustindu-se asupra Parisului.

La Viena, congresul se destrăma. Europa care fusese aranjată acolo se dezumfla ca o budincă rece. Viorile cîntau degeaba, lumînările se topeau şi se stingeau fumegînd. Petrecerea se sfîrşise. Dealtfel, acest iarmaroc cu farafastîcuri nu ţinea de drama epocii, nu făcea parte nici din piesă, era o pauză căreia îi pusese capăt Napoleon, cel mai extraordinar tragedian al istoriei. Punînd piciorul pe pămîntul Golfului Juan, vestea actul al cincilea : măcelul şi prăbuşirea fatală.

Totuşi, la început, în ochii unora, fuga împăratului putea să treacă drept o afacere rentabilă. Anglia, Austria, Bourbonii se gîndeau că, dacă evadatul era înhăţat repede, se puteau încheia socotelile o dată pentru totdeauna. Napoleon îşi călcase jurămîntul, se ţintuise singur la stîlpul infamiei, de data aceasta putea fi condamnat.

Talleyrand măsura enormele riscuri pe care şi le asumase împreună cu Castelreagh. Un jucător ştie ce este riscul, însă Talleyrand risca numai în cunoştinţă de cauză. El ştia în ce stare se afla Franţa : armata ei era fărîmiţată, personalul administrativ era împrăştiat şi, fiind reînnoit prin epurarea regalistă, nu mai era la curent, iar finanţele, după douăzeci şi cinci de ani de revoluţie şi imperiu, erau ruinate ; la întoarcere, Napoleon avea să găsească doar cîţiva „trădători" care îl renegaseră în aprilie trecut şi care aveau să-i jure credinţă din nou pentru timpul cît avea să fie stăpîn. Cu tot geniul său, Napoleon nu avea să poată mobiliza resursele pe care Talleyrand le salvase din dezastru. Poate că mai era în stare să cîştige o bătălie, chiar două, iar acestea nu ar fi decît succese ale desperării. Era definitiv pierdut. Aşa era scris. Nu în stele, cum spune istoria legendară şi romantică, ci în bilanţul Băncii Franţei, în statele de personal, în statisticile jandarmeriei şi în toate rapoartele prefecţilor. Franţa nu mai putea şi nu mai voia să lupte. Rămînea ultima trupă de militari : ei puteau da bătălii, dar nu puteau învinge Europa coalizată şi hotărîtă să termine cu ei.

Cu ce privire rece şi plină de milă dispreţuitoare trebuie să se fi uitat Castelreagh şi Talleyrand la fanaticii lui Bonaparte, care alergau în întîmpinarea idolului lor şi care aveau iluzia că-i fac o primire triumfală, cînd în realitate îl împingeau nebuneşte spre pierzanie. Fără pic de tulburare, Tal-

leyrand spune: *„E o chestiune de cîteva săptămîni, se va termina repede cu el".*

La Viena, lumea nu se mai ducea la bal, ci la biserici. Pe măsură ce Vulturul „zboară din clopotniță în clopotniță", își încheagă o armată și se apropie de Paris, rugăciunile se întețesc. Lui Talleyrand nici că-i pasă ; este atît de calm, încît este bănuit că face jocul lui Napoleon. La Viena se aude spunîndu-se pe socoteala lui : *„A dat foc casei ca s-o scape de ciumă".*

În această vreme s-a întîlnit cu un oarecare domn Ruffo, napolitan, care era însărcinatul său de afaceri la Benevento și Neapole. Acest napolitan nu era orb. La 8 martie 1815 a avut cu prințul o convorbire care a durat patru ceasuri. A fost uimit, ca și vienezii, de *„nemaipomenita încîntare a ilustrului diplomat".* Ruffo se mira : *„Oare n-ar fi trebuit el să-și piardă cel dintîi cumpătul, cînd te gîndești că întoarcerea împăratului ar însemna cea mai mare catastrofă din viața lui ?"* Fără îndoială că pentru el întoarcerea aceasta nu era o catastrofă și nici o surpriză. *„Și ce-i mai ciudat* — adăuga subtilul napolitan — *e că de data aceasta calmul său nu este prefăcut. Nu se mai observă nimic din atitudinea forțată pe care o afișează uneori și care este liniștea lui falsă".*

Această mărturie nu este un fel de dovadă ? La Viena s-a observat chiar că mersul domnului Talleyrand este mai sprinten de cînd evadase Napoleon : cînd Vulturul zbura, șchiopul prindea aripi.

Era asaltat cu tot felul de întrebări. Îi liniștea pe toți repetînd într-una: *„E o chestiune de cîteva săptămîni, se va termina repede cu el".* Înfățișarea lui era mai liniștitoare decît cuvintele.

În planurile de fugă pe care le întocmise, a intervenit, totuși, ceva neprevăzut. La 18 martie, un raport al poliției arată că, în momentul în care Talleyrand a citit știrea ce anunța că nici un obstacol nu se mai afla între Paris și Napoleon și că el avea să intre în capitală ca la el acasă, prințul *„s-a scărpinat în cap cu ambele mîini".* Poliția notează că acest gest neobișnuit din partea lui i-a zăpăcit pe secretarii săi. Dacă s-ar fi scărpinat cu un deget, situația ar fi fost serioasă, cu o mînă, ar fi fost gravă, dar cu ambele mîini, însemna tot ce putea fi mai rău. În această împrejurare pentru Talleyrand, partea cea mai rea era lașitatea regelui Ludovic al XVIII-lea, care emigra pentru a doua oară. În seara zilei de 20 martie 1815, Napoleon s-a culcat în patul regelui. Atunci, Talleyrand a anunțat personalul misiunii că ocîrmuirea de care depindeau toți se lăsa în acel moment hurducată de o droșcă pe drumul dintre Paris și Țările de Jos, sub chipul unui bătrîn gras, fără parale și fără prestigiu. La auzul acestei știri deprimante, personalul a părăsit casa. Talleyrand l-a păstrat doar pe Courtiade și un rîndaș.

Fuga regelui — neprevăzută în programul evadării — îl ducea efectiv de rîpă. Bancherul său Gaymuller, care-i achita sumele trimise de la Paris, nu i-a mai plătit nici un ban. Reîntors la Paris, Napoleon poruncise să se pună sechestru pe toate bunurile lui Talleyrand. A rămas deci fără o lețcaie. A fost însă despotmolit imediat. S-a adus la cunoștința băncilor că *se* răspunde de toate datoriile pe care ar fi putut să le facă domnul de Talleyrand, pentru orice sumă și fără nici un control. Într-adevăr, era o răspundere serioasă. Dar cine era acest girant generos și anonim ? Castelreagh, care acționa

în numele guvernului englez. Ce-i lega atît de strîns pe aceşti doi oameni ? Castelreagh şi prinţul nostru se înţeleseseră de minune ca să înlesnească evadarea căpcăunului, pentru a-l putea înhăţa mai bine. E limpede că, dacă complotul n-a lăsat urme, în schimb a avut rezultate admirabile.

La Viena se semnalează prezenţa unui spion al lui Napoleon, Schulmeister [1], foarte bine cunoscut de serviciile internaţionale de spionaj. Se ştie că, la fel ca şi stăpînul său Fouché, a refuzat să-l urmeze pe Napoleon. Se ştie... Fusese amestecat Schulmeister în evadare ? Nu se ştie. Să fi fost el acela care a adus ciudata scrisoare ce trebuia înmînată lui Talleyrand şi pe care a sustras-o poliţia ? Era o prevenire urmată de ameninţarea cu moartea, însă neiscălită : a citit-o Metternich în locul lui Talleyrand, care era ameninţat de nişte *„sceleraţi care ştiu că dumneata eşti autorul tuturor măsurilor mari şi nobile şi care urmăresc să le distrugă"*. Aceşti *„sceleraţi"*, cum îşi ziceau ei înşişi printr-un cuvînt cu sens contrar, erau cei care mizaseră totul pe întoarcerea împăratului şi care ştiau că Talleyrand pregătise evadarea în cu totul alte scopuri. La Viena, întrebările în privinţa acestei ciudate evadări se înmulţeau. Lordul Stewart, ambasadorul Angliei şi unul din obişnuiţii casei prinţului, bea din ce în ce mai mult. La masă izbucneşte în rîs şi spune în gura mare : *„Pe nebunul ăsta de Napoleon îl ţin în furculiţă"*. Vorbise prea mult. Talleyrand s-a prefăcut că nu aude. Uneori, la sfîrşit de sindrofie, dacă era năpădit cu întrebări, o lua în glumă şi spunea că, în fond, spectacolul oferit de Europa înnebunită de o nouă înarmare generală era mulţumitor, că era doar *„o criză de friguri a popoarelor, care încetaseră să tremure prea curînd"*. Altă dată a fost şi mai imprudent, a îndrăznit să spună că această zgomotoasă reintrare în scenă a împăratului Napoleon era cel mai bun mijloc *„de a înhăţa capul teniei"*. Şi pentru ca noi să nu putem face decît presupuneri în privinţa complotului său, domnul de Talleyrand îşi petrecea vremea arzînd maldăre de scrisori şi dosare. A fost întrebat dacă Napoleon avea mulţi partizani la Paris : *„Nu ştiu nimic* — a răspuns el — *îi cunosc numai pe cei din Viena, sînt prea mulţi"*. Era adevărat ! După reintrarea lui Napoleon în Paris, admiratorii lui reapăreau cam pretutindeni. Femeile şi tinerii romantici erau entuziasmaţi, ca toţi cei care aşteptau ceva nou, cu orice preţ, chiar cu al bubuitului, al bombelor şi al şarjelor de cazaci şi ulani. După douăzeci şi cinci de ani de măcel, tot se mai spunea : „Încă !" Prinţesa Bagration nu se lăsa mai prejos. Spunea în gura mare că, dacă l-ar întîlni pe împărat, i s-ar arunca în braţe. Napoleon nu merita această jignire. Cînd Jérôme, fratele împăratului, s-a dus după el, Talleyrand a pronunţat aceste cuvinte teribile : *„Îl recunosc pe omul acesta, care iubeşte prea mult femeile. Îşi pierde capul pentru nimic..."* Talleyrand ştia că acest *„zbor al Vulturului"*, care îmbăta atîta lume, era doar o capcană. Bătălia de la Waterloo avea să se dea *„pentru nimic"*.

[1] Karl-Ludwig Schulmeister, originar din Neu-Freistett, băcan la Strasbourg. Agent al lui Fouché, foarte devotat lui Napoleon, de o iscusinţă şi de o eficacitate excepţionale, a adus foarte mari servicii. Silueta lui este zărită în toată Germania, în Prusia, Austria şi la Erfurt. A fost prezent, dar invizibil, la Viena în timpul congresului, probabil în slujba lui Talleyrand, în care vedea pe cel mai mare om politic al Europei din epoca post-napoleoneană. Şi-a ars toate hîrtiile. O fi fost amestecat în evadarea din insula Elba ? Bănuială gravă : a plecat în întîmpinarea fugarului cu cîteva zile mai înainte de debarcarea acestuia. A murit în 1853. N-a destăinuit nimic din activitatea lui, dar în 1850 a primit vizita lui Ludovic-Napoleon.

Congresul se risipeşte şi Dorothea îşi ia zborul

Sarcina pe care şi-o asumase faţă de aliaţi era imposibil de adus la îndeplinire. Spaima de Napoleon aprinsese din nou împotriva Franţei toate urile pe care Talleyrand se străduise să le potolească. Ce se putea răspunde celor care îi spuneau că Franţa nu numai că nu-l spînzurase pe Napoleon, ci trecuse iar de partea lui ? La Viena, Franţa era socotită complicea *monstrului*, şi împotriva acestei ţări, ce nu se putea îndrepta, războiul trebuia dus fără milă pînă la capăt. Cînd Napoleon avea să fie doborît, Franţa avea să plătească pentru el. Ceea ce a auzit Talleyrand l-a îngrozit : Prusia, Austria şi Rusia cereau sfîşierea Franţei.

Pînă la urmă, evadarea lua o întorsătură foarte proastă. Talleyrand nu mai scotea o vorbă şi încerca să manevreze. Ştia ce reprezenta Franţa, ştia că nu putea fi distrusă, nici măcar împărţită. La urma-urmei, duşmanii ei puteau să se încumete să-i răsluiască hotarele, însă cu riscuri teribile pentru viitor. Era hotărît să se împotrivească : *„Dacă nu cedezi* — spunea el —, *se poate întîmpla să mori, dar dacă cedezi, pierzi din putere"*. Nici un ministru al vreunei ţări învinse n-a fost pus vreodată într-o situaţie mai deznădăjduită : să apere o ţară ce nu mai putea fi apărată. Trebuia să despartă cauza lui Napoleon de cea a naţiunii franceze şi să pledeze pentru nevinovăţia Franţei. Însemna să pledeze împotriva evidenţei. Dar aceasta nu întrecea talentul omului nostru.

În cursul lunii martie, congresul s-a mai întrunit de cîteva ori. Atîta vreme cît îl avea în preajma lui, Talleyrand mai putea trage foloase. A avut cu fiecare ministru o întrevedere între patru ochi şi l-a dăscălit ; a primit şi a făcut vizite, şi-a pus nepoata să facă vizite, ba chiar şi pe ducesa de Curlanda, de îndată ce a sosit de la Paris, de unde fusese alungată de întoarcerea lui Napoleon. Toate femeile pe care ducesa şi Dorothea le aduceau în casa lui şi la care el se ducea să flecărească au fost dădăcite de el. După aceea îşi trimitea escadronul mobil prin casele oamenilor influenţi ca să repete cuvintele învăţate. Pretutindeni la masă, la bal, în pat, trebuiau să spună şi să repete că dintre toate victimele lui Napoleon Franţa era cea mai de plîns, că era nedrept şi în acelaşi timp primejdios să se asocieze numele călăului cu acela al naţiunii pe care o căsăpise şi o ruinase. Iată ideea de care trebuiau convinşi oamenii politici. Femeile au armele lor, de care el avea să se servească. Nu apărau ele o cauză sfîntă ? Ce ar ajunge celelalte naţiuni civilizate dacă într-o bună zi Franţa ar fi colonizată ?

A pregătit o declaraţie, cunoscută ca declaraţia din 13 martie 1815, în care determina congresul să recunoască faptul că războiul ce avea să însîngereze din nou Europa nu era provocat de Franţa, ci de ambiţia unui singur om, că Europa nu lupta împotriva Franţei şi a guvernului ei legitim, ci numai împotriva lui Napoleon. Dezvinovăţind Franţa şi pe regele ei, Talleyrand pregătea de pe acum viitorul tratat de pace, restituirea coroanei Bourbonilor şi evita dezmembrarea ţării.

Dar turbaţii aceştia aveau ei să semneze o asemenea declaraţie ? În dimineaţa zilei de 13 martie, încă se mai îndoia. Numai secretarii săi îi cunoşteau temerile. În ziua aceea, consiliul s-a întrunit la Metternich. Talleyrand a pornit la luptă ca să salveze integritatea teritoriului naţional. Cu

declarația în buzunar. Un petic de hîrtie, deasupra căruia stătuse aplecat toată noaptea, împreună cu secretarii săi. Aceștia, palizi și foarte neliniștiți, l-au însoțit pînă la trăsură. Talleyrand se apleacă la ușa trăsurii și le spuse : *„Așteptați-mă ; ca să nu vă pun la grea încercare răbdarea, pîndiți-mi întoarcerea de la ferestrele palatului. Dacă voi izbuti, prin ușa trăsurii vă voi arăta tratatul de care va depinde soarta Franței și a Europei"*.

Au așteptat întoarcerea luptătorului care se bătea singur pentru Franța asediată ; avea să fie ștearsă de pe hartă, cum susțineau prințesa Bagration și adjutanții prusieni ? În sfîrșit, trăsura se ivi și prin ușă o mînă flutura o bucată de hîrtie. Bucurie ! Bucurie ! Franța nu va fi sfîrtecată. Secretarii se îmbrățișară.

Pe lîngă aceste chestiuni importante, au fost și altele, mai neînsemnate. S-a împăcat cu doamna de Brionne. Ne amintim că ea refuzase să-l primească pe timpul păcii de la Pressburg. În 1815, după tot ce făcuse pentru Bourboni și pentru Franța, doamna de Brionne l-a iertat.

Peste cîteva zile, doamna de Brionne a murit.

Pe de altă parte, în inima lui se deschidea o nouă rană : Dorothea. Nepoata lui umbla după aventuri. În privința celor mai multe dintre ele, secretul a fost bine păstrat, pentru că Dorothea abia își cunoștea partenerii și uneori nici nu-i cunoștea sau nu-i mai revedea. O parte din aceste aventuri trecătoare sînt cunoscute. Unul dintre amanții ei a fost Trauttmansdorff, mare scutier al împăratului. Era seducător, ușuratic și mieratic : copia lui Edmond. L-a părăsit repede pentru contele Clam. De data asta a fost ceva mai serios. Nu s-ar putea spune că Talleyrand suferea de gelozie, el nu cunoștea acest sentiment, dar cu siguranță era neliniștit și, fără îndoială, se temea să n-o piardă. Știa foarte bine că lîngă el găsea tot ce poate măguli și interesa pe o femeie tînără și frumoasă, afară de... afară de ce căuta la tinerii ei amanți. Atunci a descoperit că Dorothea era o fiică demnă de mama ei și tot așa de demnă soră a prințesei de Sagan, a ducesei de Acerenza și a prințesei de Hohenzollern : cele patru femei din familia de Curlanda aveau o reputație bine stabilită în viața galantă europeană. A cincea, Dorothea, intrase în plutonul familial la Viena.

Ducesa s-a instalat în palatul Kaunitz la 24 martie. Vai ! Locul ei era ocupat de-a binelea de propria-i fiică. Nimic n-a ieșit la iveală din sentimentele acestui trio, nici din discuțiile pline de aluzii care, neapărat, au avut loc după întoarcerea ei.

Talleyrand a mai primit o vizită, a unui prieten din trecut, a indispensabilului Montrond. Sosea de la Paris proaspăt și bine dispus. Chiar în plin război, pentru că războiul izbucnise din nou, se putea trece dintr-o țară dușmană în alta. Toate armatele din Europa erau în mișcare și toate se îndreptau spre Franța. Montrond venea cu zîmbetul pe buze, în calitate de trimis special și secret al lui Napoleon, ca să-i ofere lui Talleyrand tot ce-l putea ispiti spre a reintra în serviciul împăratului. Era însoțit de un acolit cu numele de Saint-Léon, bine cunoscut de Talleyrand ; ca să-l convingă să treacă de partea împăratului, au împrumutat glas de sirenă. Să nu se creadă că pe Montrond îl apucase devotamentul față de Napoleon — departe de el așa ceva —, însă ținea mult să pună mîna pe prima făgăduită de împărat dacă i-l aducea pe prietenul său Talleyrand : o rentă pe viață de 200 000 de franci (20 de milioane de franci vechi !). Montrond, care nu știuse niciodată să eco-

nomisească un ludovic, a făcut tot ce-a putut ca să-l ispitească pe Talleyrand. Vorbea unui zid. La Viena, la Gand, chiar şi în preajma regelui Ludovic al XVIII-lea se găseau destui oameni care să-l bănuiască pe Talleyrand că face un joc dublu şi că e gata să treacă de partea lui Napoleon. Ce neîncredere naivă ! Napoleon era o scîndură putredă, şi nătîngul de Montrond îşi pierdea vremea alergînd după renta lui pe viaţă, cînd domnia lui Napoleon nu avea să dureze decît nouăzeci de zile.

La 9 iunie, Talleyrand a semnat documentele definitive ale Congresului de la Viena. La 10 iunie s-a urcat în trăsură şi a pornit, spune el, spre Belgia pentru a ajunge la regele său, care-l aştepta cu nerăbdare. Plecarea a fost foarte tristă. Talleyrand crezuse că aventura Dorotheei cu Clam, deşi mai durabilă decît celelalte, se va termina odată cu congresul. În zadar a aşteptat însă, depăşind data plecării fixată de Ludovic al XVIII-lea, pe care acesta i-a amintit-o de mai multe ori, pentru că Dorothea era din ce în ce mai îndrăgostită şi „intimul ei unchi" a avut durerea să constate că nu mai putea trăi fără amantul ei. În loc să-l urmeze pe Talleyrand în Belgia, ea a preferat să se ducă la Sagan, fiindcă spera să-l regăsească pe Clam în Germania, unde se afla regimentul lui. La 3 iunie a pornit după el.

Din această cauză tainică, întărită şi de altele mai puţin tainice, nu s-a grăbit Talleyrand să se supună regelui Ludovic al XVIII-lea. Socotea că era mai folositor regelui şi Franţei rămînînd la Viena decît la curtea de la Gand, formată din emigranţi şi dominată de nesuferitul Blacas. Acolo trebuia să îndure răutatea, prostia, necunoaşterea afacerilor politice ale vremii, şi pe deasupra, dispreţul şi ura nătărăilor, pentru care el era doar fostul episcop de Autun şi soţul doamnei Grand.

Trebuie recunoscut că lipsa lui de grabă aducea oarecum a insolenţă. A fost constrîns s-o plătească.

La 19 iunie, trecînd prin Aix-la-Chapelle, a aflat că în ajun se dăduse o mare bătălie şi că Napoleon fusese înfrînt de armatele unite ale generalilor Wellington şi Blücher la Waterloo. Pînă atunci nu se grăbise. De la Viena pînă aici făcuse nouă zile. Nici acum nu s-a grăbit mai mult. Ca să ajungă la Bruxelles i-au mai trebuit patru zile. În sfîrşit, în seara zilei de 23 iunie a sosit la Mons, unde se găsea Ludovic al XVIII-iea, care, plictisit să-şi tot aştepte ministrul, s-a prefăcut că nu-l mai aştepta. Neînţelegerea avea să se înrăutăţească.

De atunci Talleyrand n-a mai admirat decît pe *„marele nostru duce, minunatul nostru duce"*. Bineînţeles că era vorba de Wellington, învingătorul de la Waterloo. Nu era el prietenul său ? Un prieten care devenise o relaţie excelentă. Pînă la urmă, Franţa va profita de pe urma ei.

Vanitatea este un cusur urît şi o nemărginită stîngăcie

De îndată ce a sosit la Mons, în jurul lui Talleyrand s-a format un fel de curte. Cei dintîi au fost Jaucourt, locţiitorul lui la Afacerile Externe, şi baronul Louis ; amîndoi reprezentau prietenia, devotamentul, afacerile. Talleyrand nu fusese tratat în chip de suveran la Viena ? Pentru ce n-ar fi fost şi la Mons ? Venise ca să primească felicitări şi răsplată. Însă Ludovic al

XVIII-lea, încurajat de Blacas și de clica lui, mai degrabă era dispus să-l concedieze. În Europa, orice rege l-ar fi acoperit cu aur ca să-l aibă ministru. Metternich dăduse ordin ministrului Austriei la Bruxelles *„să-l consulte pe Talleyrand în orice ocazie și să-i urmeze sfaturile"*. Cine nu este în stare să guverneze *ar* trebui să aibă înțelepciunea de a lăsa să cîrmuiască pe cei care au salvat țara. Să recunoaștem că o anumită doză de obrăznicie a ministrului putea să nu placă regelui. Talleyrand a avut neobrăzarea să răspundă unuia care îl îndemna să se ducă la rege fără să mai zăbovească : *„Nu mă grăbesc niciodată. E timp și mîine"*.

Chateaubriand l-a vizitat. Talleyrand l-a primit foarte bine. A notat că vicontele *„era nemulțumit de toți și de toate"*. La opt zile după Waterloo puteai fi indispus. Chateaubriand a reușit să găsească un nou prilej de lamentații, descriind primirea pe care i-o făcuse prințul : îl primise cu prea multă amabilitate. Putea să îndure așa ceva ? *„Mi-a servit toate lingușelile cu care-i încînta pe micii ambițioși, ca și pe neghiobii de seamă"*. Să nu-l amestecăm în liota celor mărunți, pentru că el era un mare ambițios și poftea să ajungă foarte sus. Vicontele a refuzat cu demnitate să se lase sedus și l-a invitat pe Talleyrand să se prezinte la rege. Bietul rege ! Stătea ca pe ace. Nu-l necăjeau prea mult urmările bătăliei de la Waterloo, ci o intrigă de curte prin care se urmărea îndepărtarea scumpului său Blacas, de care nu se putea lipsi. Era supărat și pe Talleyrand, care se lăudase față de toți *„că-l încoronase a doua oară pe Ludovic al XVIII-lea"*. Era adevărat, dar nu se cuvenea să bată toba ; și prima dată fusese neplăcut, dar a doua oară nu se mai putea admite. Talleyrand a fost înștiințat că regele era prost dispus. A zîmbit. Știa că nu putea fi înlocuit sau lovit. Chateaubriand s-a străduit să-i împace și l-a anunțat pe Talleyrand că trebuie să se prezinte la rege fără întîrziere, fiindcă acesta se pregătea să părăsească orașul Mons. Ce nebunie l-o fi apucat pe Talleyrand ? Din dorința de a sfida, care nu era în firea lui, a spus : *„Nu va îndrăzni"*. Nu-i cel mai bun răspuns dat de el. Iată deci o nouă trăsătură, un semn de îmbătrînire ; devenise mai greoi la minte, mai susceptibil, mai încrezut. La Viena, cîțiva întrezăriseră un început de îngîmfare, care de-acum înainte se va manifesta mai des. Să fi fost decepția provocată de Dorothea ? I se urcase la cap admirația cu care se îmbătase la Viena ?

Chateaubriand a raportat totul regelui și regele s-a mulțumit să răspundă : *„Să facă ce vrea"*. *Și adaugă : „Voi pleca la ora trei"*. Și-n adevăr, a plecat a doua zi dimineața la ora trei.

Talleyrand a fost trezit din somn : *„Regele pleacă !"* Prințul a exclamat : *„Păcălit ! Trădat"*. Era prea mult. Într-o clipă s-a îmbrăcat, s-a agățat de brațul domnului de Ricé și, șontîc-șontîc, s-a tîrît pînă la rege. Era și timpul. Trăsura tocmai ieșea pe poartă. Cineva a strigat vizitiului să oprească. Surprins, regele a întrebat de ce se oprește trăsura. Un surugiu s-a apropiat și a spus : *„Sire, e domnul de Talleyrand"*. — *„Doarme"*, a răspuns regele. A trebuit să fie convins că într-adevăr prințul era acolo, venit pe jos. Regele a dat ordin ca trăsura să se întoarcă și a consimțit să-și primească ministrul. L-a lăsat pe prinț să vorbească și apoi, ca și cum nu l-ar fi auzit, cu cel mai indiferent ton, i-a spus : *„Prințe, ne părăsești. Băile îți vor face bine. Trimite-ne vești"*.

Năucit, Talleyrand nu-și credea urechilor : era concediat. Regele s-a

urcat din nou în trăsură. Felul în care era eliberat din funcție era mult mai dureros decît scena cu Bonaparte.

Nu ne este, totuși, îngăduit să credem că *„spumega de furie"*, după cum spune Chateaubriand. Această expresie redă mai degrabă plăcerea perversă pe care o simțea vicontele văzîndu-l umilit pe Talleyrand decît sentimentele acestuia. Sîntem mai îndreptățiți să credem în amărăciunea exprimată în aceste fraze adresate ducelui de Levis-Mirepois, care-l urma pe rege : *„Ce ziceți, domnule duce, vedeți cum sînt tratat. Am pus din nou coroana pe capul regelui. Acum plec în Germania ca să încep o nouă perioadă de emigrare"* (citat de Lacour-Gayet).

O nouă emigrare ? Era o prostie. Prima pe care a spus-o, după cîte știm.

Singura urmă pe care ne-a lăsat-o din această scenă constă într-o frază adresată ducesei : *„Nu prea am fost mulțumit de prima întrevedere"*.

Dacă dăm crezare *Memoriilor de dincolo de mormînt*, Chateaubriand a pus tot sufletul ca să-l împace pe rege cu Talleyrand. S-a dus în vizită la prinț și i-a oferit să facă pe mijlocitorul. Suavul viconte a procedat ca Talleyrand, punînd o femeie să acționeze. Pe aceea căreia el îi spunea „sora mea", pe ducesa Duras. N-a trecut mult și un bilet trimis de soț, ducele Duras, a vestit că totul se aranjase. La drept vorbind, aceste certuri și împăcări, aceste „vorbe" și atitudini nu erau decît niște ciondăneli de văduve bătrîne. Era destul de limpede că Ludovic al XVIII-lea nu se putea lipsi de Talleyrand, după cum nici Talleyrand nu se putea lipsi de putere și de acțiune, așa cum nu se putea lipsi de aer și de lumină. Capețianul și urmașul Périgorzilor se disprețuiau de la egal la egal, și aceasta este cea mai rea dintre dușmănii. Însă momentan erau înhămați la aceeași căruță și trebuiau să tragă unul lîngă altul.

Tot bătînd pasul pe loc la Mons, Talleyrand nu uita că regele Neapolelui îi făgăduise șase milioane. A trimis deci la Neapole pe secretarul său Perrey, însărcinîndu-l să încaseze suma. Vai ! Totul se schimbase. I se reproșa lui Perrey că Talleyrand nu făcuse nimic, că el se angajase să-l urce pe Ferdinand pe tron numai după ce congresul hotărîse alungarea lui Murat. În aceste condiții, Ferdinand nu-i datora nimic. A fost nevoie de parlamentări, de explicații... În sfîrșit, Perrey a avut cîștig de cauză și a adus cele șase milioane în polițe. Talleyrand a consimțit să-și îmbrățișeze secretarul, ca să-i dovedească mulțumirea, *„dar nu i-a îngăduit să poarte o decorație napolitană, care i-ar fi amintit o călătorie și un demers a căror amintire trebuia să rămînă numai în bănci nu și în altă parte"* (Sainte-Beuve. *Nouveaux Lundis).*

Imediat după sosirea la Cambrai, Ludovic al XVIII-lea l-a chemat pe Talleyrand, care a sosit în goană.

În timpul scurtei întrevederi de la Mons, Talleyrand înmînase regelui un memoriu în care relata tot ce făcuse în cursul acelei perioade anevoioase. Parisul se afla în mîinile lui Napoleon, care mai putea să încerce o rezistență desperată, să transforme orașul în fortăreață și să-l distrugă. Dinspre partea asta nu era totul în regulă. Ce atitudine trebuia să ia regele ? În această privință, Talleyrand și Chateaubriand erau de acord : regele nu trebuia să urmeze armatele străine. Era necesar să rămînă singur, departe de ele. I s-a propus să se ducă la Lyon, care nu era ocupat, să formeze acolo un guvern liber, să trateze cu învingătorii și să se întoarcă la Paris numai după ce acesta va fi fost eliberat de ocupația străină. Chiar Metternich i-a

scris lui Talleyrand, recomandîndu-i să-l facă pe Ludovic al XVIII-lea să înțeleagă că el trebuia să fie regele tuturor francezilor, să împace partidele și să rămînă în afara oricărei influențe străine. Ultraregaliștii înspăimîntau pe toți regii din Europa, pentru că excesele lor păreau făcute ca să reaprindă revoluția. Și o piatră ar fi fost mișcată de această frază de foc și sînge, datorită lui Chateaubriand : *„Deci, regele legitim va reintra în Paris pe urmele acestor uniforme roșii, a căror culoare era împrospătată de sîngele francezilor"*.

Ultraregaliștii și regele au rămas nesimțitori la aceste cuvinte. Nu l-au ascultat nici pe Talleyrand, nici pe Chateaubriand. Dar, cum Talleyrand se temea să nu fie dizgrațiat, cum voia să fie ministru, a uitat bunele sfaturi pe care le dăduse și — ca să placă — a trecut de partea regelui și a clicii sale. N-a făcut din asta nici un mister, nici un scrupul : *„Am renunțat la propriile mele convingeri și l-am urmat pe rege la Cambrai ca să ne amestecăm amîndoi printre bagajele armatei engleze"*.

Întoarcerea regelui se desfășura într-o atmosferă și mai urîtă decît plecarea.

Măsuri de prevedere luate de Talleyrand pentru reinstalarea regelui pe tron

Părăsind Parisul în ziua de 29 iunie și retrăgîndu-se la Malmaison, Napoleon a ajutat mult Restaurația. Ca să-și pregătească reîntoarcerea, Ludovic al XVIII-lea lansase o proclamație chiar de la Cateau-Cambrésis. Ar fi făcut mai bine să se abțină, pentru că proclamația a jignit pe mulți francezi, dar nu și pe ultraregaliști. A ofensat și guvernele străine. Talleyrand și Beugnot au redactat o a doua proclamație. Se știe că domnul de Autun avea o îndemînare fără pereche în ticluirea ordonanțelor și proclamațiilor publice. Textul pe care l-au prezentat era foarte moderat, recunoștea greșelile săvîrșite la începutul Restaurației și făgăduia să nu se mai repete : *„Numai experiența putea fi de folos și nu va fi pierdută în zadar"*. Făgăduia uitarea trecutului, dar și urmărirea celor ce trecuseră în slujba lui Bonaparte în timpul celor *O sută de zile*. Cînd acest text a fost citit în consiliu, contele de Artois s-a făcut foc și pară auzind pasajele prin care regele își recunoștea greșelile. Talleyrand, autorul textului, a ținut piept fratelui regelui :

„— Să mă ierte prințul dacă nu sînt de aceeași părere. Găsesc că aceste cuvinte sînt necesare și deci bine folosite. Regele a făptuit greșeli pentru că simpatiile sale l-au călăuzit rău, nu s-a exagerat cu nimic.

— Domnule, nu cumva faci aluzie la mine ? — îl întrebă contele de Artois.

— Ba da. Pentru că ați deschis discuția pe această temă, declar că ați făcut mult rău.

— Principe Talleyrand, întreci măsura ! — țipă contele de Artois.

— Mă tem că da, însă adevărul mă forțează, răspunse Talleyrand"[1].

Ducele de Berry, fiul contelui de Artois, s-a răstit și el la Talleyrand:

[1] Citat de L. Madelin. *Talleyrand* (Flammarion).

Ludovic al XVIII-lea l-a făcut pe nepot să tacă : *„Destul, nepoate, numai eu am dreptul să judec ce se spune în prezența mea și în consiliul meu"* [1].

Proclamația a apărut foarte puțin modificată. Talleyrand s-a declarat mulțumit. De acum încolo, contele de Artois, ducele de Berry și clica ultraregalistă erau hotărîți să-l piardă. Cu toate acestea, pentru opinia publică, el era omul zilei. În afară de ultraregaliști, mulțimea de curteni nu se îngrămădeau pe lîngă fratele regelui, ci pe lîngă Talleyrand, ministrul de mîine. Solicitanții mișunau în jurul lui, pînă și sub pat. El îi asculta și îi aghezmuia cu aghiazmă falsificată. Pe unul care insista să capete un titlu și să obțină o slujbă, Talleyrand l-a întrebat dacă avea vreun drept la recunoștința regelui : *„Sigur, princîpe, am fost la Gand"*. Într-adevăr, și acesta putea fi un drept, după ce ai sălășluit în nesiguranță și fără nici un confort timp de o sută de zile, în umbra unei umbre de rege. Mirat, Talleyrand l-a întrebat : *„Spuneți că ați fost la Gand ? Sînt unii care au fost la Gand și alții care s-au înapoiat de acolo. Cu Maiestatea-Sa erau vreo șapte pînă la opt sute. Dar, după cîte știu eu, de la Gand s-au înapoiat mai mult de 50 000"* [2].

Solicitantul s-a cărăbănit.

La 3 iulie, regele, curtea și bagajele s-au oprit, ca și furgoanele englezești, la Roye, de unde Talleyrand scrie ducesei, care se afla încă la Baden-Baden : *„...regele este admirabil și, cînd nu se lasă antrenat de influența contelui de Artois, este superb... Wellington... este un om admirabil. Are un caracter frumos, simplu și pe cîmpul de bătălie este un fel de zeu... Bonaparte se află la Cherbourg, de unde se va îmbarca. Sper că englezii îl vor captura. A luat cu el o mulțime de bani... Se spune că va pleca în America"* [3].

La Roye a avut loc un alt consiliu. Talleyrand face un mic sondaj. Propune ca în orice funcție să fie primit oricare francez în stare s-o îndeplinească, chiar și foștii membri ai Convenției, care l-au trimis la moarte pe Ludovic al XVI-lea. Rezultatul nu s-a lăsat așteptat ; regele a sărit ca ars de pe fotoliul său, bătînd cu palmele în brațele fotoliului, și a strigat pe un ton solemn : *„Niciodată !"* Chateaubriand povestește scena în *Memorii* și o comentează în cîteva cuvinte : *„Un niciodată de douăzeci și patru de ore"*. Acest nemilos adevăr va sări în curînd în ochii tuturor. Talleyrand nu vorbise în vînt : se gîndea la cazul precis al lui Fouché, membru al Convenției, care l-a trimis la moarte pe rege. Cu o șiretenie nemaipomenită, reușise să se facă absolut trebuincios : stăpînea Parisul. Cîștigase de partea lui și pe ducese, și chiar pe contele de Artois.

Talleyrand nu prea era încîntat de intrarea în cabinetul său ministerial a celui care se numea acum ducele de Otranto. Totuși, nu se putea lipsi de el, pentru că Parisul trebuia să rămînă liniștit în momentul intrării regelui în oraș.

Pe Fouché l-a întîlnit la Neuilly, la masa lui Wellington. Într-adevăr, învingătorul de la Waterloo și prietenul său Talleyrand erau aceia care pregăteau combinația ministerială ce avea să ingăduie celei de-a doua Restaurații să pornească la treabă. La masă era și Pozzo di Borgo, ochii și urechile țarului Alexandru I. Discuția a fost mai rațională fără amestecul contelui de Artois. Situația era gravă : se știa că în Paris se coceа răzmerița. Dacă Fouché,

[1] Citat de Lacour-Gayet.
[2] Citat de Lacour-Gayet.
[3] Citat de Lacour-Gayet.

pentru scrupule deplasate, ar fi fost lăsat în opoziție, s-ar fi produs catastrofa : un război civil sub ocupație străină. Dacă Fouché era în stare să înăbușe răzmerița, tot așa de bine putea s-o și dezlănțuie. Talleyrand a părăsit întrevederea convins că, dacă Fouché era ministrul Poliției, Parisul avea să rămînă liniștit. Cabinetul ministerial ar rezista, iar vechea mașinărie ar putea fi repusă în funcțiune.

Talleyrand s-a înapoiat la Saint-Denis, unde Ludovic al XVIII-lea aștepta sfîrșitul pregătirilor în vederea intrării lui în Paris. Talleyrand l-a pus în fața situației. Regele a înțeles : *„Faceți tot ce credeți că-mi poate fi de folos"*, a zis el. La drept vorbind, se și făcuse.

Ultraregaliștii erau înnebuniți. Vitrolles îl căuta pe Talleyrand în toate părțile. La ora 4 dimineața a intrat cu anasîna în camera lui. Revenind la Paris, Talleyrand își reluase vechile lui apucături de viață nocturnă. Vitrolles a crezut că Talleyrand își făcea toaleta de dimineață, cînd în realitate se pregătea de culcare, se lăsa îmbrăcat cu flanele, halate de lînă și scufia de noapte, ca să doarmă în gogoașa lui, ca un prunc mare, prea alb și prea moliu. Erau de față, fără haină, Jaucourt și baronul Louis. Surescitat, Vitrolles îl rugă pe prinț să-i spună care era rezultatul întrevederii cu Fouché. Căscînd, prințul i-a răspuns : *„Ducele vostru de Otranto n-a scos nici o vorbă"* — *„Ducele de Otranto este mai mult al dumneavoastră decît al meu"*, i-a răspuns Vitrolles, furios că nu putea scoate nimic de la grămada aceea de boarfe.

Talleyrand ar fi putut să-i spună doar că Fouché acceptase deja ministerul Poliției.

Nimeni nu putea povesti urmarea mai bine ca Chateaubriand. Aceste tranzacții dezvăluie, o dată mai mult, întunecatele afaceri din secolul lui Balzac. La 7 iulie, călăul de la Lyon, noul ministru al fratelui lui Ludovic al XVI-lea, a venit la Saint-Denis să depună jurămîntul în fața regelui. Chateaubriand, în calitate de curtean al regelui, se afla acolo în acel moment, Ludovic al XVIII-lea își instalase o tabără mobilă în vechea mănăstire a regilor capețieni. Chateaubriand aștepta în colțul unei camere întunecoase ; nu era mare înghesuială în anticamera regală. *„Deodată* — scrie el —, *ușa se deschide ; în tăcere intră viciul la brațul crimei : Talleyrand sprijinit de Fouché ; vedenia infernală trece prin fața mea, pătrunde în cabinetul regelui și dispare"*. Să fie adevărat ? Să fi fost doar o vedenie ? Ascuns în umbră, să fi văzut, într-adevăr Chateaubriand asemenea scenă ? Ce-i adevărat este că, de cînd Chateaubriand a fixat-o în cuvinte, această scenă a rămas de neuitat. Eroii ei nu vor mai putea scăpa niciodată de vorbele care îi înfierează pe veci : *„viciul la brațul crimei"*.

Pozzo di Borgo, văzînd că fostul episcop și fostul terorist luau loc în aceeași trăsură, se exprimă mai simplu : *„Tare aș fi vrut să știu ce sporovăiau acești mieluși"* [1]. Frază în maniera lui Rastignac.

Avînd garanția unui atît de valoros ministru al Poliției, Ludovic al XVIII-lea a putut să-și facă intrarea la Tuileries fără să fie împroșcat cu bombe, pietre și scuipături. Cît despre insulte, s-au auzit numai mormăielile unor bonapartiști lipsiți de îndrăzneală. La 8 iulie, Ludovic al XVIII-lea s-a culcat la Tuileries, în patul lui Bonaparte.

Intrarea oficială a regelui s-a făcut prin strada Saint-Denis, cum se făcea de pe vremea primilor regi. Talleyrand n-a socotit necesar să facă parte

[1] *Mémoires d'Outre-tombe* (citat de Lacour-Gayet).

din acest alai. A venit prin Batignolles. S-ar fi spus că nu ţinea deloc să se distingă printre prinţi. S-a cuibărit într-o trăsură cenuşie, cu înfăţişare modestă, pe care i-o împrumutaseră prusienii. A trecut odată cu bagajele regelui Prusiei, fără însă ca cineva să observe. În schimb, toată lumea ştia că regele Ludovic al XVIII-lea sosise în furgoanele englezeşti. Talleyrand a trecut prin foburgul Saint-Honoré şi a ajuns în strada Saint-Florentin. Valetul său, Courtiade, era la piciorul scării.

Ce se întîmplase de la înapoierea lui Bonaparte ? Nimic. O sută de zile de vacanţă pentru puterea legitimă.

Una din cele mai fericite urmări ale prăbuşirii era plecarea doamnei Grand la Londra, unde se afla şi acum. Bogatul palat era neatins. Se ridicaseră sigiliile puse din ordinul lui Napoleon şi se ştersese praful de pe mobile. Prinţul nu avea altceva de făcut decît să se vîre în aşternut proaspăt şi în flanele călduroase, cu gîndul că fostul împărat al Occidentului era deja prizonier la bordul unei nave englezeşti. El fusese numit de curînd prim-ministru al regelui Ludovic al XVIII-lea. Prin urmare, avea să-şi reia viaţa princiară de ministru de pe vremea „uzurpatorului". Aşa trec unele glorii pe lumea asta, în timp ce altele rămîn.

Domnul de Talleyrand încurcă pentru prima oară sentimentele cu treburile politice

Miniştrii prinţului Talleyrand nu erau nici pe departe mediocri : Louis la Finanţe, Fouché la Poliţie, valorosul Gouvion-Saint-Cyr la Război, seriosul şi priceputul Pasquier la Justiţie şi Interne, Jaucourt la Marină. Era un adevărat cabinet ministerial de redresare naţională. Numai ultraregaliştii îl luau în zeflemea. Talleyrand regreta mult faptul că ducele de Richelieu, care-şi crease o reputaţie bine justificată cu regenerarea Odesei şi Crimeei, refuză să i se alăture. Refuzul său de a primi ministerul Casei regale era învăluit într-o nuanţă de modestie : Richelieu spunea că, deoarece părăsise Franţa de douăzeci şi doi de ani, nu o mai cunoştea aşa de bine ca să poată îndeplini funcţia de ministru. Nu era decît un pretext : domnul duce nu voia să intre într-un guvern din care făcea parte şi Fouché.

Ca să-l înlocuiască, Talleyrand a recurs la un vicleşug, propunînd pe ducele de La Vauguyon, pe care regele nu-l putea suferi. Auzind acest nume, regele s-a îmbufnat. Talleyrand a insistat. Atunci, maiestatea-sa s-a îmbufnat şi mai rău. În sfîrşit, socotind că a sosit momentul oportun, Talleyrand a propus numele omului dorit : Alexis de Noailles, pe care îl adusese de la Viena şi pe care îl dresase — da, acesta este cuvîntul potrivit — să-i încheie pantofii. Era un om de încredere. Regele l-a admis imediat.

Mai rămînea de completat un post important. Acela de prefect de poliţie. Toţi cei care fuseseră invitaţi să-l ocupe dăduseră înapoi. În 1815, în postul acesta nu putea rezista nimeni. Închipuiţi-vă ce putea fi Parisul ocupat de patru armate străine, îmbătate de furie, dedîndu-se la tot felul de abuzuri, la jaf, violuri şi silnicie. Închipuiţi-vă ce putea fi un Paris sărac, prost aprovizionat, cu o populaţie dezorientată şi care, neavînd de lucru, era pradă faţiunilor politice şi a răufăcătorilor, cu care, bineînţeles, era înţesat. Baro-

nul Louis pescuise un tînăr postulant, avocat din Libourne, „bine făcut", plin de tact, lipsit de timiditate, ca şi de distincţie, însă necunoscut. Louis l-a adus la Talleyrand. Pentru că prinţul nici măcar nu-şi aducea aminte de numele pretendentului la postul pe care nu-l voia nimeni, ca să i-l amintească, spunea : *„Ştiţi, domnul acela cu înfăţişare de frizer frumos"* (Vitrolles. *Memorii).* Acest domn se numea Decazes. Baronul Louis l-a luat de braţ şi în faţa prinţului Talleyrand i-a spus : *„Decazes, dumneata eşti prefectul poliţiei".* Talleyrand a consimţit. În felul acesta a început una din cele mai frumoase cariere politice care s-au văzut vreodată. Talleyrand n-a avut nici un amestec : nu-i plăcea acest avocat, a cărui faimă neaşteptată şi nesăbuită îl scotea din fire. Nici nu-şi ascundea sentimentele pe care le avea pentru el. Acesta era cel mai bun mijloc de a pierde şi restul de încredere pe care Ludovic al XVIII-lea i-l mai acorda de nevoie.

„Ce i se poate reproşa (lui Decazes) ? — îl întreba regele pe Talleyrand. — *Munceşte mult şi ţine la mine mult. Nu prea e simpatizat aici, e socotit cam suficient".* — *„Da, Sire, suficient şi insuficient"*, a răspuns Talleyrand (citat de Lacour-Gayet).

Aceste fricţiuni nu uşurau sarcina ministrului. Împotriva lui erau : ultraregaliştii, contele de Artois, bonapartiştii şi republicanii. Dincolo de hotare : ţarul şi Prusia, care nu-i puteau ierta *Dreptul, principiile şi Europa lui* de la Congresul din Viena. În schimb, Anglia şi Austria îl susţineau. Pentru aceste ţări, cîtă vreme Talleyrand era la putere, Franţa avea să fie bine guvernată şi nu se mai risca nici o aventură. Dimpotrivă, ţarului i-ar fi plăcut destul de mult o aventură republicană...

Talleyrand a încercat să pună botniţă celor mai stînjenitori adversari, adică ultraregaliştilor, care puteau acţiona asupra regelui. A avut curajul să dea afară din consiliul de miniştri pe contele de Artois şi pe fiul său. *„Nu avem de ce să-ţi mulţumim că ne-ai dat afară din consiliu"*, i-a spus contele de Artois. *„Îmi veţi mulţumi cînd veţi ajunge rege"*, i-a răspuns urmaşul conţilor de Périgord viitorului rege Carol al X-lea (citat de Lacour-Gayet).

În departamentele din sud, ultraregaliştii erau siniştri. Acolo domnea anarhia, „teroarea albă", monarhia era desconsiderată după bunul plac al extremiştilor. Talleyrand îi numea cu maliţiozitate : *„străinii dinăuntru".* El a fost cel care a folosit contra lor fraza pe care istoria a consemnat-o : *„Oamenii ăştia n-au învăţat nimic şi n-au uitat nimic".* Tocmai el, care uita aşa de lesne ! Ei se răzbunau pe dînsul reproşîndu-i veşnic sutana şi căsătoria. Într-o seară încercă să-i convingă pe aceşti încăpăţînaţi : *„Dar, domnilor, dumneavoastră vreţi să readuceţi vechiul regim şi asta nu se poate".* — *„Dar, monseniore, cine s-ar putea gîndi să vă facă iar episcop de Autun ? Ar fi o nebunie..."*

Tot nebunie ar fi fost să încerce să-i convingă că distrugeau monarhia mai sigur decît republicanii. Ca să grăbească împăcarea poporului cu tronul, Talleyrand i-a propus lui Ludovic al XVIII-lea să înlocuiască drapelul alb cu cel tricolor. Nu ar fi fost decît un simplu gest, dar destul de grăitor. Ludovic al XVIII-lea a înţeles şi era gata să primească, dar fratele său şi clica lui l-au ameninţat că părăsesc Franţa dacă monarhia nu păstra drapelul alb.

Pe lîngă toate acestea, primul ministru era nevoit să facă faţă groaznicelor abuzuri la care se dedau armatele de ocupaţie, prădînd fără milă. Ştirile care soseau din regiunile ocupate erau înspăimîntătoare. Sate întregi erau

jefuite, decimate, incendiate. Străinii se răzbunau pentru cuceririle Căpcăunului-Napoleon asupra unor oameni nevoiași. Mai ales prusienii erau îngrozitori prin ura și înverșunarea lor. *„Reaua-credință a prusienilor este ceva ce nu se poate compara decît cu barbaria lor"*, scrie Talleyrand la 29 august. Însuși Blücher își ațița trupele la jaf și silnicie. La urmă a avut și această idee : să arunce în aer podul Jena, care avea nenorocul să poarte numele unei victorii a lui Napoleon asupra prusienilor. O minunată victorie, într-adevăr, care a avut darul să aducă hoardele lui Blücher la Paris ! Ca să salveze podul, Talleyrand a intervenit pe lîngă Blücher. Acesta i-a trimis următorul răspuns : *„Aș vrea ca în acel moment* (cînd podul avea să sară în aer) *domnul Talleyrand să se găsească pe pod"*. Cu această ocazie, Ludovic al XVIII-lea a reacționat ca un rege. A trimis vorbă generalului Blücher că nu Talleyrand, ci el însuși va sări în aer odată cu podul, poruncind, în același timp, să i se pregătească trăsura pentru a porni într-acolo. Blücher a fost potolit de ceilalți aliați ; nici podul, nici regele n-au sărit în aer, însă generalul prusian s-a răzbunat și mai crunt asupra populației. Podul a fost botezat din nou cu numele de *„Podul Școlii Militare"*, pentru a satisface *„sălbatica vanitate a prusienilor"*, spunea Talleyrand.

Ce făcea Talleyrand în mijlocul acestor belele ? El spune că muncea. Însă regele, miniștrii și contemporanii îi reproșau că nu făcea nimic. Niciodată nu lua hotărîrile la timp. Dosarele se îngrămădeau. Jalbele către rege se înmulțeau. Cu toate acestea, la 20 august, el îi scria ducesei : *„Sînt uimit de munca depusă zilnic de minister. Imputarea de încetineală care ni se aduce este strîns legată de neastîmpărul țării noastre"*. Și de lenea primului ministru, s-ar putea adăuga. Se agravase oare această lene ? S-ar putea. Meteahna lui părea și mai evidentă, din pricina atribuțiilor ce-i reveneau ca prim-ministru. Îndeplinea această funcție pentru întîia oară. Era oare făcut pentru ea ?

Nu era nici cardinalul Richelieu, nici măcar Mazarin, deși avea oarecare asemănări cu al doilea. Cu toate însușirile lui extraordinare, nu putea fi primul om din stat. Era dotat cu aceeași suplețe de care dăduseră dovadă iluștrii săi înaintași ca să ajungă la puterea cea mai înaltă, dar îi lipsea tăria de caracter ca s-o poată exercita și să se mențină. Aceasta era limita lui. Purtarea lui de curtean nu era o trăsătură superficială. Dimpotrivă, dovedea o tendință adîncă. Șiretenia i-a îngăduit să tragă foloase de pe urma a ceea ce nu era, în fond, decît slăbiciunea lui. În pofida aroganței și impertinenței, îl stăpînea nevoia de a mijloci, de a sluji, de a se ploconi în fața puterii, nevoia care l-a împiedicat să ajungă conducător și care l-a împins să-și caute binul.

Cînd, după ce slujise sub Napoleon, a ajuns sub Ludovic al XVIII-lea, a avut impresia că i s-a pus căpăstru. Și-a pierdut cumpătul, s-a lăsat absorbit de viața de toate zilele, de ceea ce Dorothea numea sibaritismul lui, de gustul lui pentru femei și de pofta muierească pentru viața de lume.

Să recunoaștem că, dacă în această epocă era mai vlăguit ca niciodată, avea destule motive noi să fie descurajat : *„Toate merg așa de prost, așa de greu* — îi scria el ducesei la 26 august 1815 —, *încît ești nevoit să crezi că situația aceasta nu mai poate dura. Din prea mult rău va ieși, poate, un pic de bine"*. Mai cu seamă Talleyrand nu mai avea putere de a se dedubla și de a domina „treburile". Se moleșise. Lîngă ducesă, care se întorsese la Pa-

ris, găsise căldura și liniștea de care avea nevoie, dar Dorothea îi lipsea. Pe unde alerga cu Clam al ei ? Asta îl chinuia. Ce tristă a fost vara aceea a anului 1815 ! Era în culmea puterii, dar era tare nefericit. Trecătoarea lui mizantropie îl făcuse colțos. Din cauza acestei proaste dispoziții, scumpa lui conteză Tyszkiewicz a plătit oalele sparte. Se știe că biata femeie era chioară ; văzîndu-l mereu îngrijorat, îl întreba din dragoste, cam prea des, cum se simte. Talleyrand i-a răspuns : *„Așa cum vedeți, doamnă"*.

Dorothea s-a înapoiat la Paris la 20 iulie 1815. Își adusese amantul cu ea. N-a fost o înapoiere triumfală nici pentru ea, nici pentru Talleyrand, nici pentru soțul ei, Edmond de Périgord. Dragostea dintre Dorothea și Clam nu era senină. Ea punea prea multă patimă și orgoliu, iar el prea puțină patimă și multă înfumurare. Întristată, ducesa asista la toate necazurile : nu la acelea pe care Clam le aducea în viața fiicei sale, ci la acelea pe care fiica ei le aducea în viața lui Talleyrand. Pe măsură ce-și dădea seama că Dorothea era subjugată de Clam, o iubea și mai mult. La rîndul ei, ducesa se prăpădea de gelozie, dar o ascundea sub o duioșie prietenească. Nici o altă prietenie care a luat locul iubirii nu a fost mai sigură ca a lor.

Iată însă că pe neașteptate Edmond s-a trezit. Nu se știe de ce, s-a hotărît s-o trateze pe Dorothea ca pe o soție. A avut loc un duel. Dările de seamă de atunci nu pomenesc numele adversarului, însă arată că era vorba de *„un maior austriac"*. O mînă puternică a șters orice urmă oficială a duelului, dar se știe că cele patru femei din neamul de Curlanda, mama și fiicele, s-au bucurat nespus de mult că *„périgordeanul a primit o straşnică lovitură de sabie în obraz"*.

Talleyrand urmărea cu neliniște cum progresa pasiunea Dorotheei. Nu cumva ar fi vrut să se ducă să trăiască la Viena ? Își dădea seama că, dacă o va pierde, niciodată nu se va consola. Cîte parale mai făceau grijile puterii în asemenea zbucium ?

Cancelarul Pasquier nu se înșeală cînd scrie în *Memoriile* sale că momentul în care cea mai grea răspundere politică apăsa pe umerii lui Talleyrand *„era tocmai acela în care, după ce trecuse de șaizeci de ani, găsise cu cale să se lase pradă unui sentiment a cărui fierbințeală îl stăpînea atît de puternic, încît îi lua mințile."* Cînd Talleyrand a înțeles că Dorothea îl va părăsi, *„a căzut într-o stare de deznădejde fizică și sufletească imposibil de redat"*.

Doamna de Boigne spune în *Memoriile* sale că *„domnul de Talleyrand și-a pierdut capul"*. Charles de Rémusat, care era un intim al casei din strada Saint-Florentin, scrie că *„chinurile provocate de dorință și de gelozie erau cauza pentru care domnul Talleyrand, în ultimele luni, părea atît de inferior față de el însuși"*.

Se înțelege deci moleșeala fără seamăn a ministrului și nemulțumirea regelui.

Talleyrand păstrase pentru el Ministerul Afacerilor Externe, unde nu se schimbase nimic de cincisprezece ani. Vechea echipă, cu d'Hauterive și La Besnardière, era la locul său. Influența lui asupra acestor oameni, care îl imitau, era atît de mare, încît atunci cînd el dormea, ei vorbeau, gîndeau și scriau în locul lui și ca și el. În ceea ce privește celelalte ministere, lăsa totul să se desfășoare de la sine sau, mai bine zis, nu le lăsa să facă nimic...

Să-l observăm de aproape în această lună august a anului 1815. Are șai-

zeci şi unu de ani. Se scoală între ora 11 şi 12. Charles de Rémusat ne face să asistăm la sculare, al cărei ceremonial nu se va mai schimba pînă la sfîrşitul vieţii lui.

„Prinţul apărea într-un salon mare sau într-un mare cabinet de toaletă. Era înalt, destul de lat în spate şi şolduri şi totdeauna îmbrăcat cu veşminte largi şi înfoiate. La prima vedere nu se distingea decît un maldăr enorm de flanele, molton, barchet şi percal, o masă albicioasă care înainta cu greutate, legănîndu-se şi abia salutînd lumea ; se aşeza în faţa căminului, unde îl aşteptau trei valeţi, dintre care un zdrahon, pudrat şi îmbrăcat ca şi stăpînul său, cu ciorapi de mătase neagră, mai mult supraveghea decît lucra (era Courtiade) ; ceilalţi doi, în haine cenuşii de frizeri, cu şorţ, erau însărcinaţi în mod special să-l coafeze. Imediat începeau să-i scoată ciorapii de lînă şi moletierele de flanel, pentru ca apoi să-i bage picioarele într-un lighean cu apă de Barèges... I se aducea o ceaşcă cu ceai de muşeţel, mai bea încă una sau două pînă se termina toaleta şi aceasta era tot dejunul său. Restul corpului era înfăşat în jiletci, izmene şi halate, cu tot felul de boarfe care-i atîrnau în toate părţile ; pe cap purta un soi de tichie de percal strînsă cu o panglică de culoare deschisă şi peste ea o scufie şi un tulpan care îi venea pînă la sprîncene şi-i încadra chipul livid, neînsufleţit, pînă la ochii de culoarea stufului ; marginea de jos a tulpanului se întîlnea cu nişte cravate înfoiate, în care se îngropa o bărbie destul de scurtă.

Coafura era înaltă şi lăsa să se vadă un păr bogat şi fin, care fusese odată blond, dar care acum era albit mai mult de pudră decît de vîrstă. Părul, pe care l-a păstrat la fel de bogat pînă la sfîrşitul vieţii, îl făcea să se înfumureze un pic. În timp ce ambii valeţi îşi dădeau osteneala să-l coafeze, să-l frizeze, să-l pomădeze şi să-l pudreze, i se aducea un lighenaş de argint în care muia ştergarele cu care-şi spăla faţa. Dintre toate aceste marafeturi de toaletă, destul de ciudate ca să nu te scîrbească să mai şi asişti la ele, cea mai năstrusnică era consumarea a două sau trei pahare mari cu apă călduţă, pe care o trăgea pe nas, pentru ca apoi s-o dea afară, împroşcînd aproape ca un elefant prin trompă. După ce coafura era gata, valeţii reuşeau să termine şi cu ştersul picioarelor, cu punerea ciorapilor de lînă, peste care erau traşi cei de mătase albă, cu îmbrăcarea pantalonilor de mătase neagră şi cu încălţatul pantofilor ascuţiţi şi cu catarame. Atunci, cu chiu cu vai, se scula în picioare, se dezbrăca de cele două sau trei halate şi repede, cu multă îndemînare, valeţii îi puneau cămaşa. Primul valet îi înfăşura gîtul cu cîteva bogate cravate de muselină albă şi imediat îi punea pălăria pe cap, pentru că cea mai desăvîrşită eleganţă de atunci nu îngăduia să laşi să se vadă părul proaspăt frizat. De obicei, în loc să fie băgată în pantalonii de mătase neagră, cămaşa rămînea pe dinafară, filfîia ca o bluză şi de multe ori, echipat astfel, cu pălărie pe cap, stătea de vorbă cu cei de faţă, printre care, uneori, se aflau şi femei. Se povestea că şi pe împăratul Rusiei îl primise tot în asemenea toaletă. Totul se sfîrşea cam pe la ora unu după-amiază şi, fiindcă nu-i plăcea nici să se grăbească, nici să-şi schimbe obiceiurile, se citau foarte puţine cazuri, din timpul Republicii, al Imperiului sau al Restauraţiei, cînd găsise de cuviinţă că împrejurările ar fi fost aşa de grave încît să modifice, cît de cît, acest ceremonial.

Vizitele nu încetau o clipă în timpul acestor farafastîcuri". Veneau acolo şi femei. Nu se jena deloc şi nici măcar nu-şi dădea osteneala să se întoarcă

atunci cînd îi puneau cămaşa. O grămadă de jurnale franţuzeşti şi englezeşti *„aflate pe o masă erau luate, citite şi discutate. În timp ce se linciurea, Talleyrand rostea cînd o cugetare, cînd o batjocură!"* Cei care erau de faţă o culegeau şi alergau să o ducă mai departe.

Mai avem un alt portret şi un alt tablou al sculării, care datează aproape din aceeaşi epocă. Este făcut de Molé, „prieten", dacă se poate spune aşa, al lui Talleyrand şi, în tot cazul, un obişnuit al sindrofiilor din strada Saint-Florentin. Această mărturie este interesantă în măsura în care, înfăţişînd un portret precis al personajului, reliefează ravagiile pe care le făcuse timpul. Molé scoate în evidenţă *„tenul livid, pielea fleşcăită, privirea obraznică şi ochii stinşi"*. Desigur că şi vîrsta era de vină, dar şi lipsa de simpatie. Cînd Molé scrie *„numai gura, unică în felul ei, exprimă în acelaşi timp desfrîul, plictiseala şi dispreţul"*, este, după cît se pare, cam mult spus numai despre o gură. Oboseala şi dispreţul n-ar fi fost de ajuns ? Nu rostea gura aceasta destule vorbe de duh, de curtenie şi de duioşie ? Nu este de mirare că avea tenul livid ; viaţa aproape numai de noapte pe care o ducea prinţul şi limfatismul de care suferea nu-l puteau înzestra cu un ten rumen. Mai departe, Molé evocă *„un monstru, jumătate om, jumătate şarpe"*. La începutul secolului, asemenea comparaţii zoologice erau la modă. Linia este puţin eteroclită, dar trăsăturile de penel exacte : *„În el este ceva de mare senior, de femeie, de popă şi de pisică, în care domină popa şi marele senior"*.

Molé a fost foarte impresionat de „toaleta de dimineaţă" a prinţului. A notat anumite amănunte ce i-au scăpat lui Charles de Rémusat. Patul era conceput în aşa fel încît Talleyrand să poată dormi şezînd, nu culcat. Dacă punea să fie înfăşat, nu o făcea ca să se apere de frig, ci dintr-o teamă copilărească şi puţin bolnăvicioasă de a nu cădea din pat în timpul somnului. Semnalează şi amănunte dezgustătoare din cursul toaletei, în special tragerea apei pe nas ca s-o dea afară pe nas şi pe gură : *„Clătitul şi împroşcăturile cu apă durau mai mult de un sfert de ceas, în care timp cabinetul său se umplea de oamenii cei mai de seamă... După primul spălat urma o baie la picioare, în timpul căreia era coafat şi scotea la iveală, sub privirile tuturor, ghearele care-i ţineau loc de picioare cu un cinism şi o nepăsare de care am fost surprins totdeauna"*.

După-amiază se ducea în strada Bac. Aici nu întîrzia mai mult de două ore, pentru că la ora 5 îl aştepta prînzul. Era singura lui masă şi principala ocupaţie din timpul zilei. Culmea muncii şi a plăcerii. Întîlnirile şi convorbirile de la masă, atît de folositoare şi adesea de un interes esenţial, puteau oare ţine loc de orice muncă pentru un prim-ministru ? Aşa credea el. Avea la masă pe Metternich, Wellington, Nesselrode şi Castlereagh. Era un adevărat consiliu al Franţei. Nimic mai important pentru un minister al Afacerilor Externe. Dar aceasta nu era de ajuns pentru rezolvarea dosarelor care se grămădeau pe masa regelui. Dacă se ocupa de vreo chestiune, o făcea între orele 2 şi 3 dimineaţa, puţin cam tîrziu pentru începutul zilei de muncă a unui prim-ministru. Şi pentru el asta însemna *„să muncească toată ziua"*.

Chestiunile familiale le rezolva cu aceeaşi grabă : ca s-o mărite pe Charlotte i-a fost de ajuns o oră de convorbire cu fraţii săi. A măritat-o cu unul din fiii lui Boson, Alexandre de Périgord. Cu siguranţă că le-a dat asigurări liniştitoare în privinţa obîrşiei acestei fete tinere şi plăcute, ca şi în privinţa zestrei pe care i-o hărăzise. Cum se aranjau toate ! Îi dădea Charlottei numele

său, nume pe care avea dreptul să-l poarte, fiindcă, probabil, era fiica lui ; cît despre bani, rămîneau în familie. Périgord plus Périgord, cercul se închidea şi nu lăsa să se piardă nimic.

Mai tîrziu, Alexandre a ajuns prefect la Arras. În 1830, nişte gazetari au îndrăznit să vorbească despre *„administraţia lui bastardă"*, ca să-i amintească de originea soţiei, şi mai scriau că *„el era în acelaşi timp şi ginerele şi nepotul prinţului de Talleyrand"*. Ca o fatalitate, prinţul se găsea totdeauna în cele mai false situaţii. Dar era stingherit de ele mai puţin ca oricine.

Domnul de Talleyrand se credea absolut necesar, dar regele i-a spulberat iluziile

A mai avut o tresărire ca să apere Franţa împotriva aliaţilor, să protesteze contra pretenţiilor nesăbuite ale acelora care de data aceasta erau fără milă. Fiindcă nu le pieriseră din minte uneltirile lui Talleyrand la Viena, au refuzat categoric să-i îngăduie să participe la întrunirile lor. Ca să le demonstreze că nu aveau dreptul să trateze Franţa ca pe un duşman, Talleyrand a venit cu argumente de chiţibuşar. Nu semnaseră ei un tratat de pace cu Franţa ? Acest tratat era valabil şi acum, pentru că ocîrmuirea legitimă care îl iscălise se găsea la Gand în timpul ultimelor ostilităţi, deci pacea dintre Europa şi regele legitim nu fusese ruptă niciodată. În plus, nu se afla în posesia lui Talleyrand declaraţia semnată de aliaţi la Viena prin care se afirma că Napoleon era singurul lor duşman şi că ei nu se războiau cu Franţa, ci numai cu uzurpatorul ? Dar vai ! Totul se schimbase. Franţa se aruncase în braţele „uzurpatorului", se făcuse complicea lui şi trebuia să plătească. *Zborul Vulturului !* Frumoasă născocire ! Se striga bravo fără să se gîndească nimeni la preţul spectacolului.

Talleyrand a fost supus unui nou asalt : de data aceasta, aliaţii pretindeau restituirea operelor de artă pe care Napoleon le adunase din muzeele, palatele şi bisericile din ţările în care venise cu binefacerile lui. În 1814, Talleyrand putuse salva aceste opere de artă. De data aceasta nu se mai putea. Chiar şi prietenul său Wellington se ocupa cu strămutarea operelor de artă de la Luvru. Pînă şi papa l-a trimis pe sculptorul Canova să redobîndească tot ce luase Napoleon de la Vatican. Canova îşi dădea aere, îl făcea atent pe Talleyrand că *„Ambasadorul Sfîntului Părinte"*, cum îşi spunea el plin de ifose, era tratat cu uşurinţă. *„Ambalator ar fi mai aproape de realitate"*, i-a răspuns Talleyrand cu fermecătoarea lui politeţe.

Această neplăcută strămutare i-a dat ocazia să spună o vorbă de duh pe socoteala muzeelor şi armatei franceze decimate : *„Armata e ca şi Luvrul. Şi în una şi în celălalt n-au rămas decît cadre vechi"*.

Cînd a primit nota prin care aliaţii îi expuneau condiţiile în care putea fi „impusă" pacea, s-a revoltat : *„Primind această comunicare, şi mai insolentă prin formă decît prin pretenţii, m-a cuprins cea mai puternică indignare. N-a fost decît o singură părere în consiliu în privinţa răspunsului care trebuia dat"* (citat de Lacour-Gayet).

A înaintat un protest, invocînd toate argumentele posibile. La 22 septembrie 1815, aliaţii au răspuns că nu-şi reduceau cu nimic pretenţiile. Ce putea

face Talleyrand în fața acestei ostilități, susținută de atîtea tunuri și baionete ? S-a resemnat să semneze, dar lovitura era grea.

O altă problemă, de data aceasta internă. Alegerile din 1815 au dat Franței o Cameră a deputaților, zisă *„Cameră fără seamăn"*, pentru că era formată aproape numai din ultraregaliști. Nu numai că Franța era zdrobită de aliați, dar nici nu mai putea fi guvernată. Pentru monarhie, nimic nu era mai primejdios ca această majoritate. Talleyrand s-a simțit amenințat. Prudent, ca de obicei, ca să-și salveze ministerul, a socotit necesar să arunce lestul. Trebuia să se debaraseze de teroristul Fouché, care era cel mai compromițător. Curtea uitase că numai datorită acestui indezirabil putuse regele Ludovic al XVIII-lea să intre în Paris. Talleyrand s-a gîndit să-l facă pe rege să-i încredințeze o ambasadă foarte îndepărtată. Vitrolles, care era amestecat în această afacere, o consemnează în amănunt în *Memoriile* sale. Într-o seară, consiliul de miniștri s-a întrunit în strada Saint-Florentin. În momentul despărțirii, Talleyrand a început să bată cîmpii despre călătorii, ambasade și despre rolul prestigios pe care îl îndeplineau miniștrii Franței în capitalele străine, mai ales în America. Ce țară frumoasă era America ! A început să depene amintiri : pădurile, savanele. Devenise liric. Nimeni nu-și dădea seama ce-l apucase. O parte din miniștri s-au cărăbănit. Fouché întîrzia, își aranja hîrtiile și asculta. *„...E o țară atît de frumoasă, o cunosc, am străbătut-o, am locuit în ea, e o țară minunată"*, spunea Talleyrand. Vitrolles, care stătea lîngă el, știa unde vrea să ajungă prințul și manevra lui îl fascina. *„Acolo sînt fluvii cum n-am mai văzut* — se însufleța Talleyrand —, *nimic nu este mai frumos ca fluviul Potomac"*. Fouché rămînea nepăsător față de frumusețea Potomacului. *„Mai sînt și păduri măreție pline cu arbuști din aceia pe care îi creștem în lădițe. Cum naiba se numesc ? La... La..."* — *„Lauri"*, îi șopti Vitrolles. *„Da, așa e, păduri de lauri"*, zise prințul încîntat. Fouché îl fulgeră cu privirea ochilor lui cenușii : înțelesese. Ministrul poliției nu avea nevoie de mai mult. De-abia a dispărut Fouché, că Talleyrand i-a și spus lui Vitrolles : *„De data aceasta i-am sucit gîtul de-a binelea"*. Ca să-și pună planul în aplicare, nu i-au fost de ajuns numai cîteva zile. La 19 septembrie, regele l-a numit pe Fouché ambasador la Dresda, pe lîngă regele Saxoniei. Se spera că avea să refuze, însă Fouché a primit ciolanul care i se aruncase. După puțină vreme i s-a luat ambasada. A fost surghiunit. Nici o țară nu i-a oferit azil. Austria l-a îngăduit, sub supraveghere polițienească. A murit la Triest proscris și nefericit, pe grămada de aur pe care o strînsese prin crimă.

Dacă Talleyrand se crezuse la adăpost după ce se descotorosise de Fouché, amăgirea a fost de scurtă durată. I s-a adus la cunoștință următoarea conversație ce avusese loc între niște deputați extremiști : *„Regele a procedat bine că l-a dat afară pe Fouché, dar cînd îl va da afară și pe celălalt ?"* — *„Celălalt ? Care celălalt ?"* — *„Chiar domnul de Talleyrand"*. — *„Trebuie să se țină seama de serviciul pe care l-a făcut îndepărtîndu-l pe ministrul ucigaș de regi"*. — *„S-ar putea, dar regele ar face, totuși, bine să se descotorosească de ministrul revoluționar"* (citat de Lacour-Gayet).

Poate că ne mai aducem aminte de poliția aceea curioasă de pe vremea Directoratului, care mai zăcea prin dosarele din strada Bac : poliția Bacri-Busnach, neachitată nici acum. Era un subiect de discordie între ocîrmuirea Franței și deiul din Alger. Și în această afacere îl regăsim pe Talleyrand, pentru că el era acela care-l trimisese la Alger pe consulul Duval. Fără îndoială

că Duval n-a rezolvat neînțelegerea așa cum trebuia, pentru că deiul l-a lovit cu evantaiul ; în urma acestui fapt, Carol al X-lea, ca să termine, a poruncit, după cum se știe, în anul 1830 cucerirea Algerului.

Aceasta era cea mai neînsemnată grijă a ministrului nostru. Ministerul său se clătina. Regele ar fi trebuit să depună mai multă energie decît depunea pentru a-l sprijini. Sînt cunoscute vorbele lui Talleyrand : *„Un cabinet sprijinit este un cabinet care cade"*. Cabinetul său a căzut fără să fie sprijinit. La urechile lui ajungeau cuvintele înțepătoare pe care le rostea Ludovic al XVIII-lea pe socoteala ministrului său. Dacă Talleyrand îi spunea *„regele ghiduș"*, ghidușiile regelui nu erau inofensive. La drept vorbind, regele încerca să-l facă pe ministrul său să înțeleagă că nu-și va da osteneala să-l rețină dacă pleca. Ministrul înțelesese, dar nu se hotărîse să plece. Regele insista. Perinda prin fața ochilor lui Talleyrand toate farmecele Valençay-ului, îi explica ce bine ar fi pentru sănătatea lui să stea mai multă vreme într-un ținut atît de frumos. Pe scurt, un cîntec foarte bine cunoscut de Talleyrand : cîntecul laurilor. Cum Talleyrand tot nu pricepea, regele a fost și mai clar, zorindu-l pe redutabilul său ministru cu următoarea întrebare : *„Valençay e departe de Paris ?"* Răspunsul a fost fulgerător : *„Sire, cu douăzeci de leghe mai mult ca de la Paris la Gand"*.

După cum povestește în *Memoriile* sale, Talleyrand a refuzat să negocieze cu aliații pe temeiul condițiilor pe care le impuneau și pentru acest motiv și-a dat demisia. Și adaugă : *„Regele a primit-o, răsuflînd ușurat"*. Asta însemna că lucrurile se aranjau după pofta lui. E sigur că pentru rege demisia lui însemna o ușurare. Dar nu Talleyrand voia să părăsească ministerul : fusese concediat. Regele Ludovic al XVIII-lea l-a lucrat în foi de viță. La 24 septembrie, Talleyrand s-a dus la rege însoțit de cei doi prieteni, baronul Louis și Dalberg. Ca să-l consolideze pe Talleyrand în postul de prim-ministru, treimea venea să încerce un fel de șantaj. Talleyrand i-a cerut regelui să-l susțină fără condiții în Camera deputaților. Dacă nu primea acest sprijin total, amenința cu retragerea. Credea că regele se va agăța de el. După părerea lui, nimeni în afară de el nu mai putea forma un cabinet ministerial. Nepăsător, regele se uita în tavan. Hotărîrea lui era deja luată. Cu tonul cel mai indiferent, cel mai talleyrandesc, i-a răspuns : *„Nu-i nimic, am să aleg un alt cabinet"* (Vitrolles. *Memorii).*

Talleyrand era bătut cu propriile lui arme : era înlăturat cu duhul blîndeții. A doua zi îi scria ducesei : *„Plecăm de la putere fără o vorbă bună. Comunicatul oficial a fost cît se poate de uscat : nici un cuvînt despre noi, ca și cum nici n-am fi existat"*.

Ce mai voia ? Un rămas bun, tămîieri, recunoștință ? Bourbonii n-au fost niciodată prea recunoscători. Talleyrand nu greșește cînd scrie că *„ingratitudinea nu este prea bine voalată"*. Ce ne uimește însă este faptul că un om atît de perspicace ca el se aștepta la altceva.

Atitudinea lui față de cel ce i-a urmat, ducele de Richelieu, trădează un necaz care n-ar fi stricat să fie mai discret. Odinioară se prefăcea mai bine. Dar vorbele lui de duh erau tot atît de izbutite. Richelieu stătuse douăzeci de ani în serviciul țarului la Odessa. Aflînd de numirea ducelui de Richelieu, Talleyrand a spus : *„Bună alegere, nimic de zis ; din toată Franța, e omul care cunoaște cel mai bine Crimeea"*.

Împărtășind ducesei gîndurile sale, cu scopul ca „haremul" să informeze toată mahalaua, scrie : *„Prietenă dragă, iată un cabinet ministerial complet : președintele este rus, Corvetto, ministrul de finanțe, este genovez și toate astea ca să fie apărate interesele Franței. O să iasă ceva foarte curios cînd mă voi apuca de scris".*

Cînd în *Memoriile* sale ne mărturisește : *„Pot deci să spun că m-am retras din afacerile publice fără să-mi pară rău și cu hotărîrea neclintită de a nu mai relua conducerea lor niciodată"*, sîntem foarte puțin înclinați să-l credem. Și-ar fi reluat slujba la cel mai mic semn al lui Ludovic al XVIII-lea sau al oricărui urmaș al său. Cu toate că nu i-a adus laude, regele i-a dat, totuși, o dovadă de stimă. La 28 septembrie l-a numit mare șambelan. Era din nou aproape de persoana regelui. Putea să intre în „apartamentele regale" și la prînzurile de gală să stea în spatele regelui. Această numire nu l-a lăsat nepăsător, după cum nu l-a lăsat indiferent nici vizita de felicitare pe care i-a făcut-o Richelieu, nici scrisoarea personală prin care regele îi aducea la cunoștință vestea. *„Este bine ce s-a făcut"*, a catadicsit el să recunoască. Funcția de șambelan îi aducea o rentă de 100 000 de franci ; era o alinare pentru punerea lui în retragere.

Partea a treia

Pensionare politică întretăiată de o pensionare sentimentală

Făcea pe sihastrul. Pentru lumea politică de jos nu afișa decît dispreț. Ne putem închipui sinceritatea renunțării lui. Avea tot atîta lume în jurul lui la ceremonialul scularii, ca și la masă. Cu toate acestea, cînd s-a întîlnit cu Charles de Rémusat, s-a prefăcut că-i place să vorbească numai despre bucuriile vieții de la țară. Se gîndea să se retragă în „coliba" sa de la Valençay și să-și cultive grădina. La cîteva săptămîni după cădere, la 18 octombrie 1815, îi scria ducesei : *„Mi-am petrecut treizeci de ani din viață gîndindu-mă numai la ceea ce putea fi de folos țării mele. Astăzi mă ocup doar de interesele mele, pe care le-am neglijat de tot. Acesta e modul meu de existență, o adevărată revoluție față de înclinările mele spirituale"*. Că s-a gîndit la țara lui și că a servit-o bine, este sigur. Că îndrăznește să spună că și-a „neglijat interesele de tot", este o fățărnicie.

La drept vorbind, acest sihastru era încă foarte legat de lume. În afară de funcția de mare șambelan, era membru ereditar al Camerei pairilor.

Putea deci să asiste la ședințele de la palatul Luxemburg, să ia cuvîntul și să activeze pe tărîm politic. Nu s-a folosit de aceste drepturi decît pentru a-l critica pe Richelieu. S-a lăudat că nu semnase tratatul de la Paris. *„Cel puțin sînt mulțumit, ca și dumneata, că nu mă aflu printre semnatarii acestei frumoase opere"*, scrie el la 24 noiembrie 1815. De ce să se laude ? Fusese concediat înainte de semnarea tratatului. Și noi știm bine că l-ar fi semnat, după cum semnase armistițiul din 1814 și tratatul de la Paris din 1814.

Cînd a fost judecat mareșalul Ney, a găsit un pretext ca să nu fie judecător. S-a spălat pe mîini... Asta nu l-a împiedicat să-l critice pe Richelieu fără milă : *„Este destul de neplăcut pentru cei care au semnat tratatul de la Presburg și pe Niemen. Ce vremuri de ocară !"* Această ipocrită întoarcere în trecut era o ocheadă adresată bonapartiștilor. Iată unde îl ducea necazul. În schimbul acestei purtări urîte, Richelieu s-a purtat frumos cu domnul de Talleyrand. În ziua de Crăciun a anului 1815 i-a adus la cunoștință că printr-o ordonanță regală fusese autorizat să transmită fratelui său Archambaud titlul de pair ereditar și titlul său de prinț de Talleyrand, cu dreptul de a fi transmise urmașilor acestuia în linie bărbătească. Pentru familie era o veste minunată, iar pentru Talleyrand o mare satisfacție.

De asemenea, a fost primit la Academia de inscripții și literatură. Cu prilejul ședinței de recepție, lady Morgan, care îl vedea pentru prima oară, a

fost impresionată de acest personaj, *„remarcabil prin calmul fizionomiei, un adevărat chip de copil adormit"*. Şi Molé care vorbea de un „monstru" !

În primăvara anului 1816, cam fără voia lui, a urmat perfidul sfat al lui Ludovic al XVIII-lea : s-a dus la Valençay. Nu mai fusese pe acolo din 1808, cînd îşi luase rămas bun de la prizonierii spanioli. În urma lor rămîneau semnele unor distracţii nevinovate : grădinărit în cameră. Stropitul parchetului provocase cîteva stricăciuni ce s-au reparat. Talleyrand ar fi putut trimite nota de plată la Sfînta Elena !

Cu toată depărtarea de Paris, cu toate lucrările de reinstalare la Valençay şi plăcerile vieţii de ţară, umilirea la care fusese supus prin îndepărtare îl ustura mereu şi usturimea izbucnea în scrisorile lui : *„Ministrul Richelieu este foarte dispreţuit. Nu lipseşte nici o împrejurare în care să nu i se arate dispreţ. Domnul Richelieu este cel mai dispreţuit dintre toţi, fiindcă a fost împins mai în faţă... Numele celorlalţi nu este cunoscut. Ieri, unul dintre cele mai de seamă personaje de la Chateauroux spunea în timpul prînzului : domnul Decazes este contele Réal al acestui cabinet ministerial"* (Scrisoarea din 4 mai adresată doamnei de Bauffremont).

Cele două victime ale sale din acea vreme erau Richelieu şi ministrul poliţiei, Decazes. Înverşunarea împotriva regimului îi inspira cuvinte pline de duh, dar necazul şi invidia pe care le dezvăluie sînt de o meschinărie care mîhneşte. Lytton Bulwer îi atribuie această cugetare : *„Natura a aşezat ochii sub fruntea oamenilor ca să privească înainte, dar Bourbonii îi au pe partea opusă, ca să privească înapoi"*. Nici confraţii din Camera pairilor nu găseau îndurare în ochii lui, îi acoperea cu batjocuri. Unul dintre ei a încercat să-i îndulcească critica şi i-a spus : *„Oricum, tot mai există conştiinţe"*. Talleyrand a răspuns : *„Da, ştiu, prietenul meu Sémonville are chiar mai multe"*. În prezenţa lui Talleyrand se vorbea despre acelaşi Sémonville că se îngrăşase mult : *„Nu înţeleg"*, a spus Talleyrand cu cel mai nevinovat aer. *„Ce nu înţelegeţi, monseniore ?"* — *„Ce interes are Sémonville să se îngraşe"*.

Înverşunarea îl făcea să devină crud. Unul dintre prietenii săi, Ruhlière, spunea de faţă cu el şi cu alte persoane : *„N-am săvîrşit decît o răutate în viaţa mea"*. — *„Cînd se va sfîrşi ?"* — întrebă Talleyrand.

Ludovic al XVIII-lea, pus la curent cu acest arţag, spunea cu filozofie : *„Vanitatea rănită şi ambiţia dezamăgită, care se fac simţite în scrisorile lui, le fac foarte ciudate"*.

Or fi fost ele ciudate, dar dizgraţia nu înfrumuseţa caracterul domnului de Talleyrand.

Dacă veninosului spirit de observaţie nu-i scăpa nimic din ce făcea ocîrmuirea, în schimb, nici ea nu lăsa nesupravegheate vorbele şi activitatea prea strălucitului pensionar. Prefectul departamentului Indre şi secretarul său l-au vizitat, în aparenţă, din simplă politeţe. În realitate, ei veneau să afle, din conversaţie, cît de mari resentimente nutrea prinţul împotriva ocîrmuirii. Ancheta pornise de la nişte zvonuri aduse la cunoştinţă de un locuitor din Valençay care se ducea pe la castel şi care povestea că „prinţul Talleyrand" uneltea pentru aducerea lui Napoleon al II-lea cu condiţia ca el să fie regent ; el spunea că Napoleon nu era la Sfînta Elena, ci se afla ascuns undeva prin împrejurimi şi se jura că tot ce spusese fusese cules de el chiar de pe buzele prinţului. Cînd a venit prefectul ca să surprindă complotul, a dat peste cel mai plăcut şi mai liniştitor tablou : în bibliotecă, prinţul îşi aranja cărţile pri-

mite de la Paris, ajutat de două femei foarte drăguțe și foarte elegante : ducesa și Dorothea. Cărțile primite erau cele care scăpaseră de la a treia vînzare, din mai 1816, a bibliotecii sale la Londra. I-a adus 210 000 de franci. A fost de departe cea mai avantajoasă vînzare.

Prezența ducesei și a Dorotheei era atunci singura lui bucurie. Cu o lună înainte scrisese ducesei, care se afla încă în Silezia, să se întoarcă la Valençay: *„Am să mă ocup de camera dumitale, voi pune să scuture covorul, să se curețe totul, pentru ca în luna octombrie să fii instalată cumsecade..., prietenă dragă, ne vom petrece viața în aceleași locuri, cu aceleași ocupații și cu același fel de trai. Nu știu nimic altceva care să se poată compara cu fericirea de a trăi aceste zile cu dumneata..."* (21 mai 1816).

Ducesa nu a mai așteptat venirea toamnei : a sosit în grabă. Dorothea era deja la Valençay. De unde venise și de cînd revenise ? În noiembrie 1815 plecase în Italia și la Viena. Talleyrand făcuse totul ca s-o oprească, dar aventura cu Clam avea mai mult farmec pentru ea. Talleyrand i-a scris la Veneția, fiindcă credea că se afla acolo. La 21 decembrie se găsea la Viena împreună cu două dintre surorile ei. Talleyrand a trimis la ea pe Gentz ca s-o roage să se înapoieze în strada Saint-Florentin. Demersul era binevenit. Dorothea era pe cale să rupă legătura cu Clam. În februarie, după reveniri și răciri, cei doi îndrăgostiți s-au despărțit definitiv. Aventura o zdrobise și o umilise. Nu lipsea mult să-și urască amantul. La 21 februarie, înainte de a părăsi Viena, s-a întîlnit cu Gentz, care notează : *„Tot atît de extraordinară prin subtilitatea spiritului, ca și prin depravarea inimii, pentru mine, femeia aceasta a fost un obiect de studiu și de distracție"*.

Dorothea s-a înapoiat la unchiul ei și nu l-a mai părăsit. Înțelegerea lor era într-adevăr neobișnuită. El îi scria : *„Cu tine se poate trece ușor peste ideile mediocre. Mintea ta nu a fost niciodată încătușată și prin aceasta ai încetat să mai fii nemțoaică. Ai păstrat toate celelalte deprinderi, în afară de acelea ale minții, care nu mai are accent german, ca și limba pe care o vorbești"*.

Fără lirism, fără mare zarvă, cuvintele exprimă o admirație pătimașă, admirația unei inteligențe pentru altă inteligență. *„Trebuie să admiți că ar fi o foarte mare greșeală să ne lipsim unul de altul, căci eu mi-aș pierde posibilitatea de mișcare, iar tu, odihna"*.

Ea răspundea acestei admirații printr-o admirație egală, pe care o consemnează în *Memoriile* ei : *„Îndelungata mea legătură cu domnul de Talleyrand m-a făcut pretențioasă față de tot restul lumii. Inteligențele pe care le întîlnesc mi se par greoaie, încîlcite, îmbîcsite de nimicuri"*.

După puțină vreme, prințul a fost smuls din desfătarea pe care le-o dădea regăsirea, de îndatoririle sale de mare șambelan, care-l obligau să ia parte la nunta ducelui de Berry, unicul fiu al fratelui regelui și moștenitorul coroanei, care se căsătorea cu fiica regelui Ferdinand din Neapole, Caroline de Bourbon-Sicilia. Căsătoria aceasta era oarecum opera prințului de Talleyrand. La început, pentru ducele de Berry, gîndurile se îndreptaseră spre o tînără soră a țarului, marea ducesă Ana, pe care Napoleon avusese intenția s-o ia de soție. Talleyrand îl sfătuise pe Napoleon să renunțe la această căsătorie și tot el l-a sfătuit pe ducele de Berry să facă la fel. Ca să-și motiveze împotrivirea, a invocat diferența de religie și mai ales nepotrivirea de rang : nobletea casei Holstein-Romanov nu însemna nimic pe lîngă aceea a unui urmaș al regelui

Ludovic cel Sfînt și al regelui Ludovic al XIV-lea. A propus-o pe Caroline de Bourbon-Sicilia și familia regală s-a declarat satisfăcută de această alegere.

Ca să se ducă să întîmpine pe tînăra prințesă la Fontainebleau, Ludovic al XVIII-lea l-a invitat pe Talleyrand în caleașca lui. Talleyrand era încîntat să meargă în caleașca regală, să se împăuneze la această căsătorie măreață pe care o pusese la cale, să se lase în voia firii sale de curtean, să fie măgulit de rege, să asculte în taină bîrfelile despre diferite personaje de la curte ale maiestății-sale, care se prăpădea după asemenea bîrfeli și pe care le distila cu finețe. După înapoierea Dorotheei și a ducesei, totul i se părea frumos.

Căsătoria și-a desfășurat fastul la Tuileries. Talleyrand și-a făcut apariția în toată strălucirea : a fost admirat. Slujba religioasă a fost oficiată de unchiul său, arhiepiscopul de Talleyrand-Périgord, duhovnicul regelui. Familia stătea la loc de cinste. În timpul balului ce a urmat, după tipicul celor de la Versailles, prințul nostru a atras atenția asupra unei greșeli : s-a dansat valsul. Talleyrand socotea că nu prea era potrivit să te învîrtești așa în haine și rochii de curte. Charles de Rémusat a observat, ca și alții, veselia și amabilitatea prințului în cursul acestei petreceri. Rémusat îi scria mamei sale : *„A fost cît se poate de încîntător, zîmbitor, distrînd pe rege, povestind o mulțime de istorioare, plin de grație și fără nimic ministerial, mai ales nimic ce-ar fi putut veni din partea unui ministru dizgrațiat... Bucuria lui înspăimînta serios pe o mulțime de oameni"* (17—19 iunie 1816).

Întreprinzătoarea răutate a acestor oameni se alarma în zadar, fiindcă Talleyrand era fericit nu din cauză că avea să răstoarne cabinetul ministerial, ci pentru că „femeile lui" îl așteptau la Valençay. Și ele erau fericite că-l regăsiseră. Dorothea preferase totdeauna viața în castele izolate vieții pariziene. La bucuria prințului se adăuga și un motiv ascuns : era pe cale de a lichida prin bună înțelegere propria-i căsătorie. Întrevedea chiar momentul în care nesuferitul cerc de fier în care se transformase unirea lui cu doamna Grand avea să se desfacă și să-i îngăduie să respire.

Ne amintim că, atunci cînd se înapoiase la Paris într-o caleașcă prusiană, casa lui era goală : soția lui, prințesa, o ștersese. De ce profitase de șederea lui Talleyrand la Viena și Gand ca să fugă la Londra ? Păstra o atît de proastă amintire despre timpul cît locuise alături de Dorothea, încît perspectiva înapoierii acesteia și a soțului ei o înspăimînta. Viața în trei sau în patru, cînd venea și ducesa să-l împartă pe prinț cu propria-i fiică, fusese atît de chinuitoare pentru doamna de Talleyrand, încît preferase să fugă. Era o faptă nesocotită. După aceea, în loc să se înapoieze la domiciliul ei conjugal, plecase de la Londra la Bruxelles și de la Bruxelles la Pont-de-Sains. Abia atunci și-a înțeles greșeala. S-a înapoiat la Paris, dar locul era ocupat. Talleyrand nu mai voia s-o vadă, nici să audă vorbindu-se de ea.

Totuși, înapoierea prințesei îl pusese pe Talleyrand într-o situație neplăcută, pe care Ludovic al XVIII-lea o găsea foarte nostimă. Episcop căsătorit, prins între trei femei — soția legitimă, nepoata și mama nepoatei —, Talleyrand oferea un spectacol curios. Cu un ton ironic, „regele ghiduș" l-a întrebat : *„Este adevărat că doamna de Talleyrand s-a întors acasă ? Asta e ceva ce nu vă poate lăsa nepăsător"*. Subiectul acesta nu se putea discuta, nici măcar de către rege, care și-a dat seama prea tîrziu. Lovitura porni :

„Trebuia să am și eu un 20 martie". Era data cînd se înapoiase Napoleon la Paris. Regele și-a luat tălpășița.

Talleyrand scria ducesei că, pentru a scăpa de soția lui, va folosi cele mai bune mijloace. Cu el nu era de temut nici o violență : *„Trebuie să termin cu ea. Sacrificiile bănești nu mă sperie"* (1 iunie 1816).

Din fericire, energica Dorothea se hotărise să intervină. Talleyrand n-ar fi fost în stare să-și alunge nevasta. Dorothea i-a dat următoarea linie de conduită *„ca să sfîrșească odată cu ea"*, după care urma numai să plătească : *„Pentru că banul este adevăratul mobil al tuturor faptelor doamnei de Talleyrand, cu ea trebuie să pornești întotdeauna de la acest punct de vedere, și de aceea îndrăznesc să-ți dau un sfat care te va scuti de o corespondență nesuferită și de care-ți este silă. Iată-l. Trimite imediat la ea nu pe un șovăitor ca domnul Roux, ci pe domnul Perrey, înarmat cu o scrisoare de credit. Dă-i sarcina să anunțe pe doamna de Talleyrand că nu va pune mîna pe nici un gologan din renta pe care i-o stabilești decît atunci cînd se va găsi în Anglia și că în afara acestei țări nu va obține nici o para. Domnul Perrey s-o însoțească pînă la Calais sau la Ostende și să nu se înapoieze pînă n-o va vedea îmbarcată. Îți jur că sfatul meu este foarte bun și ai greși dacă nu l-ai urma"*. 14 iunie 1816 (citat de Bernard de Lacombe).

Dorothea nu era lipsită de fermitate. În cazul în care doamna de Talleyrand ar fi refuzat să se îmbarce cu destinația Londra și s-ar fi întors la domiciliul conjugal, Dorothea dispunea de mijloace serioase ca să facă viața de nesuferit soției legitime. Așa cum prevăzuse ea, prințesa n-a avut încotro și a primit renta, ca și surghiunul.

Printr-o coincidență hazlie, care-l înveselea pe regele Ludovic al XVIII-lea, tocmai în acea vreme și Chateaubriand avea necazuri conjugale. În mod discret sau aproape, curtea adusese la cunoștință domnului Chateaubriand, care-și alungase și el soția, că familia regală ar vedea cu ochi buni pe autorul *Geniului creștinismului* trăind creștinește cu soția lui în fața lui Dumnezeu. Ca într-un ciudat joc de cadril, în perioada în care cuviosul viconte s-a împăcat definitiv cu soția lui, Talleyrand o expedia pe a sa la Londra. Pe socoteala necazului de care dăduse Chateaubriand și a eliberării prințului, unii din răutăcioșii care totdeauna tîrnosesc mangalul prin Paris au făcut următoarele patru versuri :

„Să le ia dracu de moravuri — zicea Chateaubriand.
Soția mea e musai să se întoarcă lîngă mine.
Moravurile să trăiască ! — răspunde vesel Talleyrand
Că pot s-o alung pe-a mea, în fine" [1].

După ce și-a aranjat această chestiune, Talleyrand s-a înapoiat la Valençay. Doamnele și-au făcut bagajele ca să plece la băile de la Bourbon-l'Archambault. Doamna Tyszkiewicz a plecat cu ele. Mai înainte, Talleyrand pusese să se repare scara principală de la Valençay și avusese oarecare greutăți pînă să găsească o piatră bună.

Primarul ultraregalist de la Bourbon-l'Archambault, care aflase de disgrația lui Talleyrand, ca să se pună bine cu cei de la curte, a găsit cu cale să-i facă unele mizerii celui mai ilustru și mai vechi client al său. Talleyrand s-a plîns. Din cauza aceasta, prea zelosul primar a primit un perdaf

[1] Citat de Lacour-Gayet.

de la ministrul poliției în persoană, Decazes, care i-a amintit *„respectul pe care-l datorează totdeauna față de rangul domnului de Talleyrand, în orice situație s-ar găsi el"*. Deci „sperietoarea", de care se temea Talleyrand nu era chiar atît de înfricoșătoare.

Năduf cu ambiție

Cu toate acestea, n-a părăsit lupta. La 5 septembrie 1816, cînd regele a dizolvat „Camera fără seamăn", Talleyrand ar fi trebuit să fie primul care să se bucure. S-a ferit s-o facă. Fiindcă această măsură fusese inspirată de Richelieu, a declarat că era nefastă. De îndată ce s-a înapoiat la Paris cu micul său harem, casa din strada Saint-Florentin a ajuns centrul opoziției. Nici cînd se afla în culmea puterii nu primise atîta lume. Toți cei care îl înjurau cînd era ministru, de cînd era în dizgrație îl tămîiau necontenit. Ultraregaliștii cei mai bezmetici îi țineau hangul. La sculare, camera lui se umplea. Pînă și doamna de Staël alerga acolo. Nu ca să-i sprijine pe ultraregaliști, ci ca să fie la curent. Cu pletele în vînt, declamatorie și sublimă, ea nu interesa decît pe cîțiva devotați, *„cu toate flăcările jucăușe care-i aprindeau imaginația și inteligența"*, cum spunea Talleyrand. În toată toamna aceea, invidia l-a făcut nesuferit. Calitățile pe care le prețuia mai mult și pe care le avea și el — moderația, discreția și calmul — l-au părăsit deodată. Prea spontană ca totdeauna și puțin cam indiscretă, doamna de Staël, într-o zi, l-a întrebat dacă era adevărat că devenise ultraregalist. Altădată cu o piruetă obraznică ar fi ieșit din încurcătură. Acum i-a răspuns cu o seriozitate greoaie, adică în felul cel mai puțin serios în care se putea răspunde la o asemenea întrebare : *„Dacă vreți să spuneți că sînt împotriva cabinetului ministerial, da, în general sînt împotriva lui și în special împotriva ministrului Decazes"*. Și-a ales ca zi de primire ziua de miercuri, pentru că și Decazes primea în aceeași zi. Spera că saloanele ministrului vor rămîne goale. Chiar în seara în care Decazes oferea un dineu, a oferit și el unul, invitîndu-i pe toți ceilalți miniștri, care n-au îndrăznit nici să contramandeze invitația lui Decazes, dar nici să-l refuze pe Talleyrand. Nu mai era de recunoscut. Arțagul lui nu mai avea nici o măsură. Într-o seară a provocat un scandal nedemn de el. Se știe că nu mînca decît o singură dată pe zi : la masa de seară. Dar această masă făcea cît trei. Mîncărurile alese și îmbelșugate, vinurile generoase, veselia mesenilor și conversațiile, toate îi dădeau o bună dispoziție. Ridicîndu-se de la masă, acest om închis în el devenea vorbăreț și uneori vorbea prea mult, iar alteori mult mai puțin bine decît te așteptai din partea lui. *„Se lasă tîrît ca o femeie de nevoia de a vorbi despre ceea ce îl preocupă... De cînd părăsise ministerul, după ce se scula de la masă, îi ocăra în mod regulat pe Decazes și pe Richelieu (Memoriile* lui Molé). La sfîrșitul unui dineu mare oferit de ambasada Angliei, în seara zilei de 18 noiembrie 1816, a făcut tot așa. La acest dineu luau parte personalități de seamă, cum era Canning, și mai mulți membri ai guvernului francez, printre care și Pasquier, președintele Camerei.

Violența diatribei lui împotriva ministrului a făcut ca scandalul să ia

proporții, din cauza faptului că lucrurile se petrecuseră într-o ambasadă. Se făcuse cerc în jurul lui Talleyrand. N-a mai știut să pună frîu nici furiei, nici amărăciunii pentru că fusese spionat la Valençay și la Bourbon-l'Archambault. A reproșat ministrului că semnase tratatul de la Paris. Termenii folosiți erau atît de jignitori, încît Pasquier a vrut să se retragă. Talleyrand, văzîndu-l că se îndreaptă spre ușă, i-a tăiat calea și i-a spus că reproșurile lui se adresau numai ministrului poliției, Decazes, pe care îl trata de *„pește"*. *„O Cameră nu poate avea legături cu el fără să se compromită"*.

Pasquier i-a răspuns că, deoarece toți membrii unui guvern trebuie să fie solidari, el nu putea îngădui să fie tratați așa cum îi tratase prințul. Și ieși. Serata s-a sfîrșit cu acest incident. Dar a doua zi, tot Parisul vuia de zvonul acestei scene.

Pentru că serata se sfîrșise prea devreme, Talleyrand s-a dus s-o continue la doamna de Laval. Aici, prințul a povestit haremului său tot ce se întîmplase. O povestire dintre cele mai dulcegăite, mai distractive și mai amăgitoare. Cînd, în fața lumii, cineva a îndrăznit să le povestească cum se petrecuseră lucrurile în realitate, toate scumpele lui cadîne au luat apărarea satrapului.

Consiliul de miniștri a luat în discuție cazul marelui șambelan. Unii au cerut destituirea și exilul. Richelieu și Decazes, cei mai rău loviți, au fost cei mai moderați. În urma intervențiilor lor s-a hotărît că, drept pedeapsă, era de ajuns să i se interzică orice acces la palatul Tuileries. Nu uitau că, dacă Ludovic al XVIII-lea era rege și ei erau miniștri, o datorau prințului de Talleyrand. Cine știe dacă a doua zi nu va fi chemat din nou la putere ? Așa că Talleyrand a primit din mîna domnului de La Châtre, primul gentilom al Camerei, un bilet prin care regele îi punea în vedere că nu mai avea ce să caute la Curte fără permisiunea maiestății-sale. Talleyrand i-a scris regelui că cel mai credincios dintre supușii săi primea cu respect pedeapsa care i se dăduse. Se supunea, încercînd durerea unui nevinovat pedepsit pe nedrept și, ca să nu se dezmintă, sfîrșea cu o delicată obrăznicie : *„Aș cere iertare Maiestății-Sale pentru scrisul meu urît dacă n-aș ști că-l cunoaște de multă vreme și că-l citește cu ușurință"*.

Știe să-și încheie scrisorile mai bine decît dineurile. Lordul Charles Stewart, ambasadorul Angliei, și-a informat guvernul. Ca să aranjeze lucrurile în felul său, Talleyrand i-a luat-o înainte și a scris prietenului său Wellington. Din această scrisoare reieșea că serata se desfășurase cît se poate de bine și că, dacă cineva vorbea de vreun incident, o făcea pentru plăcerea de a născoci unul.

Pentru uzul ducesei, incidentul s-a redus la trei rînduri, pe care Talleyrand i le-a scris la 29 noiembrie, nu ca să regrete ce se întîmplase, ci ca să se felicite pentru minunata scrisoare ticluită către rege, ca și de afluența celor ce asistau la scularea lui dimineața. *„M-am plîns de un ministru. Iată la ce se mărginește totul"*. Nu-l întrecea nimeni în arta de a reduce amploarea a ceea ce-i aduce prejudicii.

Totuși, acest incident i-a adus prejudicii chiar pe lîngă cei care țineau la el. Doamna de Rémusat a auzit de la Toulouse, unde se găsea, ecoul neplăcut al seratei ce avusese loc în casa lordului Stewart. Nu i-a ascuns că-l dezaproba și că regreta că nu se aflase lîngă el : *„Dacă aș fi putut să re-*

cîştig ceva din influenţa de altădată, poate că l-aş fi împiedicat. Odinioară am reuşit de cîteva ori. Femeile au mai multă înrîurire asupra lui decît bărbaţii, dar cele care se află în preajma lui n-au nici o putere şi nici un principiu (asta la adresa ducesei, Dorotheei şi haremului, în care doamna Rémusat nu intrase). *Amestecînd laudele cu mustrările, ajungi departe cu el*". Deci, doamna Rémusat îl cunoştea foarte bine, dar ştia şi pînă unde merge puterea ei. *„Nu m-aş putea opri să nu-i vorbesc serios, poate că asta nu i-ar place şi ne-am certa"*.

Un sprijin tot avea : pe Chateaubriand. În Camera pairilor, vicontele l-a salutat pe prinţ cu ostentaţie. De data aceasta nu avea de ce să-l felicite, însă amîndoi aveau ceva de împărţit : amărăciunea.

Doamna de Staël ştia că dizgraţia nu va dura. Ea îl compara pe Talleyrand cu jucăriile cărora li se spune „hopa Mitică" şi care înfăţişează personaje cu partea de sus a corpului uşoară şi cu plumb în partea de jos ; orice le-ai face, chiar dacă se răstoarnă, îşi recapătă totdeauna echilibrul.

Lui Talleyrand i s-a prezentat ocazia de a se redresa în ziua de 21 ianuarie 1817, în timpul marii ceremonii de la Saint-Denis poruncită de rege pentru comemorarea lui Ludovic al XVI-lea. Talleyrand, în ţinută de gală, s-a prezentat pentru a-şi ocupa locul de mare şambelan. I se interzisese intrarea în palatul Tuileries, dar nu în biserica Saint-Denis. Maestrul de ceremonii, domnul de Dreux-Brézé, a venit să-l roage din partea regelui să-şi ocupe locul ce i se cuvenea printre membrii Camerei pairilor. Talleyrand s-a supus. I s-a dat să înţeleagă că trebuia să aştepte ordinul regelui pentru a-şi recăpăta privilegiile. Talleyrand încercase...

În sfîrşit, în februarie, chiar Richelieu a propus să fie ridicată pedeapsa. N-a întîmpinat nici o greutate în a da de înţeles că, prin faptul că Talleyrand era ţinut departe de curtea regală, făcea din salonul lui centrul opoziţiei. La 28 februarie, prinţul a fost invitat de rege. Maiestatea sa l-a primit foarte bine. Cîteva clipe au stat de vorbă numai ei amîndoi, discutînd despre ploaie şi despre timp frumos ; nu s-a iscat nici un incident, totul s-a petrecut cît se poate de cuviincios. Talleyrand a scris ducesei : *„Este destul de bine. Trebuie să fim mulţumiţi şi să ne ţinem gura"*. Cam asta era tot ce dorea Ludovic al XVIII-lea din partea marelui său şambelan. Dar marele şambelan aştepta cu totul altceva de la rege : un minister. Nu l-a obţinut. În felul acesta, necazul se poate transforma într-o boală prostească la un om care nu e pătimaş şi care nu foloseşte supapa violenţei.

Afacerile mărunte nu-i aduc mărire domnului de Talleyrand

Regaliştii reuşiseră să-l pună în umbră pe Talleyrand, care nu mai strălucea decît prin amărăciune. În această perioadă, vestitul autor al incendiului de la Moscova, Rostopcin, a venit la Paris ca să vadă trei curiozităţi ale oraşului : pe Talleyrand, pe Fouché şi pe un actor care se numea Potier. I-a văzut pe toţi trei, însă numai Potier i s-a părut că-şi merita faima. Domnul de Talleyrand nu şi-a dat nici o osteneală pentru oaspetele moscovit.

Cînd prinţul lucra, răuvoitorii spuneau că nu făcea nimic. Acum, cînd

nu făcea nimic, i se reproșa că făcea anumite lucruri. De aceea, poliția lui Decazes, care nu-l slăbea din ochi, a băgat de seamă că primea în taină un emisar al fostului său complice, Metternich, căruia îi înmîna niște hîrtii, îndreptate apoi, prin ambasada Austriei, spre Viena. O altă activitate foarte rău văzută : cînd catadicsea să se ducă la o ședință a Camerei pairilor, o făcea pentru plăcerea răutăcioasă de a torpila legea electorală, pe care o prezenta „prietenul său" Molé, ministrul de interne. Trebuie recunoscut că Talleyrand folosea argumente liberale și luminate, mult mai înțelepte decît proiectul ultraregaliștilor. Altă dată, la 23 ianuarie 1817, a luat apărarea libertății individuale cu un simț al dreptății și cu o iscusință care îl așezau cu mult deasupra adversarilor săi. A demonstrat că libertatea individuală era inseparabilă de libertatea presei. Cîțiva ani mai tîrziu, cînd se va relua această discuție în legătură cu cenzura, i-a dat mîna să apere libertatea presei cu aceleași argumente. Toate acestea erau simple hîrțuieli, însă în legătură cu subiecte importante : nimic nu era mai neplăcut pentru guvern și mai plăcut pentru liberali.

Împins de necaz să se fi dedat la nedemnul trafic pe care ni-l dezvăluie scrisoarea lui din 17 ianuarie 1817 ? [1].

Această scrisoare a fost trimisă destinatarului, Metternich, prin bunăvoința doamnei de Souza, care a încredințat-o unui curier portughez. Cu toate că nu le mai iubea, doamnele acestea îi rămîneau devotate.

„...Astăzi vă voi vorbi despre ceva care prezintă un oarecare interes. Un rus a încercat să pună mîna, la arhiva Relațiilor Externe, pe corespondența lui Bonaparte cu mine de la întoarcerea lui din Egipt. Nu a reușit. S-a crezut că am luat-o eu (ceea ce era adevărat) *și de aceea am fost iscodit ca să se afle dacă aș vrea s-o cedez împăratului.* (Amatorul trebuie momit.) *Un astfel de demers și influența rusească de la noi m-au făcut să presupun că într-o bună zi s-ar putea să-mi fie furată. Această teamă mi-a dat ideea nestrămutată de a scăpa de aceste scrisori și de a vi le oferi. Este de netăgăduit că această corespondență constituie cea mai frumoasă piesă de arhivă pe care pot s-o am, pentru că, în afară de corespondența cu mine, începută în anul VII la 25 ale lunii nivôse și care continuă... pînă la sfîrșitul anului 1806, pot să mai adaug la ea corespondența lui Bonaparte cu domnul de Champagny din 1807 și 1808, ca și aceea a lui Bonaparte cu Maret din 1813".* Nu este vorba numai de scrisorile lui, ci și de acelea ale succesorilor săi. S-ar putea înțelege că pe ale lui le-a păstrat. Dar ale celorlalți ?... Le furase. *„Toate sînt originale, semnate de el și formează douăsprezece pachete voluminoase. Sînt sigur că Anglia și Prusia ar face cu plăcere această achiziție și ar plăti-o bucuros cu o bună parte din contribuțiile lor. Am numit Anglia și Prusia pentru că nimic nu m-ar face să le dau Rusiei".* (Să le dea este un fel de a spune...)

„Vă rog, scumpul meu prinț, să supuneți împăratului propunerea mea. În urma răspunsului dumneavoastră voi comunica totul domnului de Binder. (Acesta era mijlocitorul)... *Dumneavoastră știți că, dacă n-aș fi francez, aș vrea să fiu austriac. Sentimentele mele mă îndeamnă să doresc ca această prețioasă și adesea compromițătoare parte din istoria noastră modernă să se afle în mîinile dumneavoastră".*

[1] Émile Dard. *Napoléon et Talleyrand* (vînzarea arhivei).

Acesta este unul din cele mai urîte şi mai vrednice de dispreţ demersuri făcute de Talleyrand. Nu i-a adus cine ştie ce folos, pentru că Metternich l-a păcălit. Acesta i-a răspuns că afacerea îl interesa. Talleyrand a crezut că se şi încheiase. A încredinţat marfa emisarului trimis de Metternich şi a fixat preţul de 500 000 de franci. I s-a adus la cunoştinţă că pachetele fuseseră primite, dar nici o vorbă despre preţ sau o eventuală plată.

Urmarea a fost foarte misterioasă. Cincisprezece luni mai tîrziu, Metternich îi restituia pachetele prin domnul de Binder. Între timp, el scosese copii de pe ele. Talleyrand fusese tras pe sfoară.

În timpul trecerii sale pe la minister, Chateaubriand a fost foarte bine informat. Dacă preţioasa corespondenţă ar fi dispărut, nu s-ar fi dat în lături să strige cît îl ţinea gura. Însă el scrie : *„Nu există nici o hîrţoagă în arhivele noastre pe care să nu fi vrut s-o cedeze Austriei ; de data aceasta a fost înşelat de domnul Metternich, care i-a restituit absolut toate manuscrisele după ce le-a copiat"*.

La drept vorbind, nu a restituit totul : La Viena au rămas scrisori originale de-ale lui Bonaparte. Ce i-a restituit lui Talleyrand a fost furat de secretarul său Perrey, împreună cu alte hîrtii. Hoţul care l-a jefuit pe celălalt hoţ a fugit la Londra în 1827, unde a vîndut aceste hîrtii amatorilor de autografe. Astfel, aceste scrisori au ajuns în altă parte ori s-au pierdut. Parte din ele, care au scăpat hoţului, au fost duse de doamna de Dino la castelul Sagan, în Silezia, care a fost jefuit şi incendiat în timpul ocupaţiei ruseşti.

Pofta lui de putere era atît de mare, că-l făcea să vadă îndemnuri de apropiere în cele mai mărunte gesturi care veneau de la Tuileries. Se înşela amarnic. Dacă i se adresa un zîmbet, nu era ca să-l cheme, ci ca să-l adoarmă. *„De o săptămînă, în fiecare zi mi se tot spun vorbe dulci de împăcare, la care răspund mereu că în curînd voi pleca la ţară, unde voi rămîne multă vreme"* [1]. Tocmai asta voia şi regele fără s-o spună, şi tocmai asta nu voia Talleyrand, deşi repeta mereu că pleacă.

Pentru a le face un semn bonapartiştilor şi a-i necăji pe cei de la Tuileries, şi-a făcut apariţia la înmormîntarea lui Masséna : *„M-au văzut cu mare plăcere printre ei. Sînt sigur că toţi oamenii aceia cumsecade au fost încîntaţi"* [1], îi scria ducesei la 14 martie. Noi nu sîntem aşa de siguri ca el de amabilitatea celor ce rămăseseră fideli lui Napoleon faţă de fostul prinţ de Benevento. Ce contează sentimentele : continuă să joace acelaşi joc dublu, pregătindu-şi nişte portiţe de intrare în partidul de opoziţie. Oftează. Cel puţin, pe vremea lui Bonaparte nu avusese timp să se plictisească. Acum însă cunoaşte serile unui pensionar : stă singur lîngă foc şi citeşte. Tinerele femei s-au dus la bal : *„Am citit pe bunul Plutarh, care face mai mult decît toţi aceşti domni care ne satură cu morală şi doctrină prin jurnale"* [1]. Toate acestea nu se comparau cu frumoasele seri de la Viena, iar Plutarh (înlocuind *Le Portier des Chartreux*) îi arăta viitorul regimului într-o lumină destul de întunecată. Îi prevedea prăbuşirea : *„Este dureros să vezi cum piere sub ochii tăi o orînduire pentru care ai făcut atît de mult"*. Şi cu foarte multă viclenie continuă : *„Asta mă întristează grozav"*.

Nu numai că-i lipseau marile afaceri, dar cele mărunte care-i rămî-

[1] Citat de Lacour-Gayet.

neau erau dintre cele mai neplăcute. Ne amintim de acel ciudat și suspect aventurier care se numea Maubreuil și care acum revenea la suprafață. Urma să se înfățișeze din nou în instanță și să aibă ocazia să repete că Talleyrand voise să-l cumpere ca să pună la cale asasinarea lui Napoleon. Era o minciună, dar unii gîndeau că poate spunea adevărul și, chiar dacă nu-l credeau, repetau vorbele lui. Plictisit peste măsură de aceste zvonuri, Talleyrand a preferat liniștea de la Valençay.

Și alte motive îl îmboldeau să îndrăgească viața de la țară. De cîtva timp făcea demersuri, dealtfel zadarnice, ca Ludovic al XVIII-lea să ridice Valençay-ul la rangul de ducat. La drept vorbind, el nu ținea la titlul de duce, însă i-ar fi plăcut să-l transmită lui Archambaud și fiului său Edmond. Este limpede : Dorothea ar fi ajuns ducesă. Talleyrand se ținea scai de Pasquier să obțină de la „regele ghiduș" acest ducat mult rîvnit. Pînă la urmă, ca să scape de insistențele marelui său șambelan, regele a găsit un răspuns de o șiretenie pe măsura solicitantului. Cu prefăcută mîhnire i-a răspuns că ridicarea Valençay-ului la rangul de ducat ar fi putut face pe regele Spaniei să interpreteze foarte rău acest fel de a cinsti un loc unde el fusese umilit. Trebuia deci, cu băgare de seamă, să-l consulte pe regele Spaniei. Dezamăgit, Talleyrand s-a pregătit imediat să plece la Valençay.

Cînd s-a dus să-și ia rămas bun de la doamna Rémusat, nu era prea țanțos. *„Ne-am îmbrățișat. Este trist și plictisit. Plecarea lui nu impresionează pe nimeni"*, scria ea. Această nepăsare a publicului era ucigătoare pentru o asemenea vedetă.

A petrecut luna mai la Valençay. Era împăcat sufletește, ba chiar, dacă îl credem, trecea printr-o criză de virtute. Să-l ascultăm : *„Nu de odihnă am nevoie, ci de libertate. Să faci ce vrei, să te gîndești la ce-ți place, să-ți urmezi înclinațiile fără să fi nevoit să-ți cauți un drum* (asta era o minciună frumoasă ; făcuse el vreodată altceva decît să-și urmeze înclinațiile ?). *Iată adevărata odihnă de care am nevoie și pe care o găsesc la Valençay. Cînd nu ai ochii închiși de tot și trebuie neapărat să te uiți, e mai bine să vezi de departe decît de aproape ceea ce te dezgustă ; ce triste personaje sînt ambițioșii de azi"*. Ce-l dezgusta ? Ministerul unde ardea de nerăbdare să se întoarcă. Ambițioșii din 1817 nu erau la fel cu cei din 1789, din 1798, din 1800 și așa mai departe ? Ah, domnule de Talleyrand, cinismul îți ședea mai bine decît fățărnicia.

A plecat să-și plimbe necazul, cu Dorothea și cu doamna Tyszkiewicz. Doctorul Andral nu-l mai părăsea. Cortegiul era compus din Courtiade, cameristele doamnelor și o tonă de geamantane. Bourbon-l'Archambault a fost abandonat. S-a îndreptat spre Pirinei. Lipsit de minister, domnul de Talleyrand se apuca de turism în stil mare. Străbătînd Périgordul, a ținut să se oprească la Chalais. Orașul acesta i-a trezit amintiri duioase, locuitorii au fost prietenoși. Amintirea bunei prințese nu dispăruse încă. La Bordeaux, prefectul i-a primit într-un mod princiar. Ce diferență între acesta și prefectul de Indre, care venea să-l spioneze : *„Domnul de Tournon, prefectul, s-a purtat față de noi cu o politețe nemărginită. Este un om distins din toate punctele de vedere. Te face să-l iubești pe rege și pe el"*.

Apoi au ajuns în munți. Gustul epocii se schimbase. Nu mai erau găsiți *„oribili"*. Acum erau înspăimîntători, dar erau îndrăgiți așa cum erau. Încăpătoarele droște urcau cu chiu cu vai printre stînci sau coborau anevoie

în valea în care vuiau apele învolburate ale torentului Cauterets. Au ajuns la destinație în ziua de 7 iulie și au locuit la Hotelul „France" pînă la 26 august. În cursul zilei făcea dușuri, băi și gargară. După-amiaza era dus în litieră la izvoarele care se aflau în susul văii, în locul numit La Raillère. Aici reîncepea exercițiile de dimineață cu aceeași sîrguință. Hidroterapia aceasta îi plăcea la nebunie. La sfîrșitul lunii iulie, doctorul Andral i-a întrerupt cura, înainte de a începe următoarea. Au făcut și excursii. Bine-înțeles, în litieră. Era încîntat : *„Cred că nici o altă regiune nu-ți poate sugera o idee despre aceasta. Celelalte regiuni muntoase nu-i seamănă deloc"*.

Avuseseră o călăuză care, la multă vreme după plecarea lor, își amintea de ciudații și bogații săi clienți. Povestea că plimbase *„un bătrînel care șchiopăta și care făcea băi ca să-și vindece piciorul"*. Dar nu-i mai știa numele : *„Tai... Tai..."* Călăuza îi uitase numele, dar nu și cei 500 de franci pe care i-i lăsase Talleyrand, nici aranjarea unei pensii pe care nenorocitul nu mai reușea s-o încaseze, problemă pe care i-a rezolvat-o Talleyrand. La 29 iulie 1817, caravana se găsea la Bagnères-de-Bigorre. La hotelul unde au tras, tuturor li s-a spus prinț și prințesă. Doamna Bellegarde, patroana hotelului, trebuie să fi fost încîntată să scrie în registrul ei : prințul de Talleyrand, prințesa de Périgord, născută prințesă de Curlanda, și „Tyskainvins", prințesă Poniatowska. De acolo s-au dus la Pau, unde au vizitat castelul regelui Henric al IV-lea și au înnoptat la Coarraze, unde copilărise bearnezul și unde s-au răsturnat cu trăsura într-un șanț mare fără să pățească nimic. Pe Taleyrand îl durea umărul și spunea că acest accident avea să-i facă *„scrisul și mai urît ca de obicei"*.

La 25 august erau din nou la Cauterets, unde au serbat ziua Sfîntului Ludovic. Aceste deplasări și instalări nu se petreceau fără neînțelegeri. Sosind la hoteluri cu toată liota lui, Talleyrand avea obiceiul să încheie un fel de învoială. Pe urmă, cei din suită cereau servicii suplimentare. Cînd venea ceasul socotelilor, prințul nu voia să știe nimic de cheltuielile neprevăzute și rămînea la prețul convenit. Din cauza aceasta, plecările nu prea erau totdeauna senine.

Hidroterapia, aerul de munte, hangiii cîrcotași, drumurile care se răsturnau i-au redat calmul. La această stare au contribuit și cîteva știri bune : unchiul său, arhiepiscopul, primise pălăria de cardinal. *„De multă vreme nu mai avuseserăm parte de nici o întîmplare fericită. Sînt încîntat să văd viața acestui om minunat încununată cu rangul cel mai înalt din cariera lui"*. Dacă minunatul om nu ar fi adus strălucire familiei, virtuțile lui nu ar fi fost tămîiate atît de mult.

Simțea lipsa ducesei, care se dusese să-și aranjeze afacerile din Germania : *„Ce mult este* — scrie el — *pînă în luna noiembrie"*. Îi mai trimite și noutăți politice neplăcute : cabinetele ministeriale sînt chemate și îndepărtate de la putere și vai ! sînt rechemate fără să se țină seama de el. Urează sănătate regelui. Dar nu și lui Decazes. Totuși, băile de la Cauterets i-au redat oarecum buna dispoziție.

Dar s-a adăugat și un leac mai bun ca băile : la 31 august, regele i-a acordat titlul de duce și pair, pe care, mai tîrziu, a fost autorizat să-l transmită fratelui său Archambaud. Deci cu acesta începe ramura ducală a familiei Talleyrand-Périgord. Titlul a trecut la Edmond și apoi la fiul său cel mai vîrstnic, Napoleon-Ludovic.

Măririle, ca și nenorocirile, nu vin niciodată singure : la 2 decembrie 1817, Ferdinand, regele Neapolului, i-a dăruit un nou titlu de duce, cu un venit de 60 000 de livre. Acest titlu ținea de o mică insulă de lîngă țărmul calabrez : Dino. Talleyrand a oferit titlul de duce lui Edmond, iar renta a păstrat-o pentru el. De multă vreme voia ca Dorothea să fie ducesă și acum izbutise. Ducesa de Dino. Așa i se va spune în lume de-acum încolo. Titlul era mai mult o spoială, dar la curte dădea dreptul la un scăunel. Talleyrand nu înțelegea să deprecieze acest ducat : *„Este numele unui ținut regal situat în Calabria..."*, scria el ducesei, care era tot la Sagan. De fapt, pămîntul nu era nici regal, nici ducal. Era o insulă pustie, necultivată, despărțită de continent printr-o strîmtoare unde se pescuiau sardele. Nimeni nu i-ar fi pomenit vreodată numele dacă nu l-ar fi purtat nepoata lui Talleyrand. A și dispărut în neant atunci cînd moartea a pus capăt legăturii dintre ducesa de Dino și unchiul său.

În cursul acestei veri a aflat de moartea a trei persoane pe care le iubea sau pe care le iubise. Seninătatea lui nu prea a fost tulburată : pentru domnul Suard, treacă-meargă, dar celelalte două persoane dispărute, Choiseul și doamna de Staël, meritau mai mult decît menționea : *„niște persoane de care am fost mai mult sau mai puțin legat"*. Totuși, în privința lui Choiseul a adăugat că se simte întristat. *„El era cel din urmă dintre cei cu care am crescut. Am rămas ultimul din această generație : e foarte trist"*. Se întrista mai mult pe seama lui. Față de Germaine s-a purtat și mai rău. Trăncănelile sale lîngă sicriul aceleia care fusese o prietenă generoasă sînt de o indecență penibilă : *„Parisul este foarte preocupat* — scria el — *de moartea doamnei de Staël și de căsătoria ei, despre care s-a aflat abia de cînd nu mai trăiește"*. Da, inima acestei Germaine făcuse o ultimă prostie, căsătorindu-se în taină cu amantul ei, Rocca. *„De ani de zile era doamna Rocca și nu avusese curajul să mărturisească"*. El avusese curajul să spună că doamna Grand era soția episcopului de Autun. Iată-l în rolul odios de fățarnic : *„Nu-i tocmai frumos din partea ei și cu atît mai puțin că a scos la iveală un Rocca mititel, care a căpătat o treime din moștenire și despre care nici nu a pomenit la căsătoria doamnei de Broglie* (fiica doamnei de Staël). *Trebuie să recunoașteți că nu era deloc delicată..."* Se înțelege de ce acționează așa : adoptă masca de apostol cumsecade pentru că predicile congregației erau la modă. Liniștește sau crede că liniștește pe conformiștii și doctrinarii Restaurației. Trebuie să-i lingușească chiar și pe cei pe care-i disprețuiește. Încă o dată am fi preferat să fi fost cinic.

În loc să se înapoieze la Valençay, caravana rătăcește pe drumurile din Sud. O regăsim la Montpellier. Talleyrand nu pierde ocazia să semnaleze că un frate al bunicului Périgord fusese guvernatorul Languedoc-ului timp de douăzeci și cinci de ani și că acolo numele lui era respectat și acum. Orice ocazie este bună ca să-și ridice în slăvi familia. La Nîmes are altă grijă, dar nu este vorba nici de politică, nici de finanțe, nici de genealogie, ci de parfumuri. Se știe ce mult le folosea. Se aprovizionează deci din belșug cu esențe amețitoare, cu alifii și ape de toaletă. Atît cît i-ar ajunge să parfumeze tot orașul și mahalalele timp de zece ani. Trec prin Marsilia, ajung la Hyères și de acolo fac cale-ntoarsă. La 18 septembrie soseau la Bourges.

În ziua de 30 octombrie, marele șambelan își prezenta complimentele

regelui la Tuileries. Doamna de Rémusat, care-l întîlneşte chiar în aceeaşi zi, găseşte că trecuse definitiv la idei liberale ; asta nu este o noutate. Ceea ce însă era o noutate — şi încă una foarte neplăcută pentru un ambiţios — este faptul că înapoierea lui are tot atît de puţin efect ca şi plecarea. Răbdare. Să i se dea timp să ia masa în oraş de două sau trei ori, să ofere dineuri şi să ţină cîteva predici în harem şi apoi în curînd cei de sus vor vedea că înapoierea prinţului nu putea trece neobservată.

Bucuria de a-şi regăsi toate prietenele bune a fost umbrită de o tristeţe : ducesa nu se înapoiase.

Deodată, ultraregaliştii au băgat de seamă că prinţul trăia. Frica i-a scos din nepăsare : Talleyrand a făcut un pas spectaculos de apropiere de casa de Orléans.

Dorothea şi el au fost invitaţi la Palais-Royal, ca o pereche căsătorită. Ducesa Amélie i-a primit cu multă prietenie. Cu Mademoiselle [1], care se pricepea la politică, Talleyrand a reînnodat repede legăturile create la Londra în 1792. Se ştie că totdeauna avusese o slăbiciune pentru ramura mai mică a familiei regale, mai liberală, mai deschisă, şi în 1816 îi dovedise devotamentul său, făcînd să se restituie casei de Orléans bunurile ei imense. A fost un serviciu merituos, pentru că ramura mai mare nu prea ţinea să vadă casa de Orléans scăldîndu-se în bogăţie. După această serată scria : *„Dineul a fost foarte strălucit şi casa avea o înfăţişare impunătoare. Toţi aceşti bătrîni valeţi ai casei de Orléans fac figură bună în anticameră"*. Talleyrand era foarte simţitor la asemenea lux — mai ales că şi el contribuise la refacerea lui —, de care dispunea o tabără pe care, la nevoie, s-ar fi putut sprijini.

Cei de la Tuileries tunară şi fulgerară. Se şi vorbea de complotul pus la cale de „facţiunea orléanistă". Ce rost avea să strige că Talleyrand voia să înlocuiască ramura cea mai în vîrstă cu casa de Orléans ? Ce stîngăcie ! *Dacă vorbeşti atîta de lup, poate să apară la uşă..."*.

Opinia publică s-a însufleţit. Toţi aceia care în ajun se prefăceau că-l uitaseră pe prinţ, cînd au aflat că, începînd de la 10 noiembrie, prinţul va da în fiecare săptămînă cîte un mare dineu, se omorau pentru a căpăta o invitaţie la masa lui.

S-a înţeles atunci cît de greu era să faci să dispară din societate un personaj de asemenea anvergură. Charles de Rémusat spune că, la numai cîteva zile după sosirea prinţului, *„toţi curtenii lui erau în jur"*. Îl găsea *„vesel, bine dispus şi viu"*. Ce cură minunată făcuse ! Pe lîngă hidroterapie, mai fusese şi avalanşa de ducate, plus o vînzare foarte bănoasă a galeriei sale de tablouri, pictate de Breughel, Téniers şi alţii. Bani, mulţi bani. Aşa se petreceau lucrurile : cînd nu era la putere, onorurile şi banii curgeau gîrlă ; cînd era la putere, iar cîştiga bani. În ambele cazuri, cîştigul era asigurat. Numai ambiţia şi orgoliul erau rănite cînd regele îl îndepărta de la treburile politice.

Acest orgoliu rănit l-a făcut să întreprindă un demers nesăbuit, de care tocmai orgoliul său ar fi trebuit să se alarmeze. S-a dus la un bancher, Laffitte, şi i-a cerut să se asocieze cu el ca să răstoarne guvernul. Năucit de faptul că un personaj atît de sus pus venea să se roage de el, bancherul

[1] Titlu care se dădea celei mai vîrstnice fiice a fratelui regelui.

a refuzat cinstea care i se făcea. Cu tot demersul său ridicol şi linguşelile sale josnice, Talleyrand a rămas mofluz. Cel mai echilibrat om din Franţa fusese descumpănit de ambiţia şi pornirea lui împotriva Bourbonilor.

Uneori venea vorba din nou despre imperiu. Moartea Mariei Walewska i-a adus aminte de seara în care, cu o servietă sub braţ, i-o prezentase în mod oficial lui Napoleon. Să fi ştiut el că Edmond de Périgord se bucurase de favorurile contesei Walewska ? Poate pentru că era nepotul mijlocitorului ? Cînd se vorbea de boala lui Napoleon pe insula Sfînta Elena, spunea : *„Ar fi fost mai bine ca, acum patru sau cinci ani, o ghiulea de tun să pună capăt acestei vieţi extraordinare"*. În privinţa aceasta se înşela, fiindcă o moarte frumoasă pe cîmpul de luptă ar fi fost mai estetică, dar l-ar fi lipsit pe Napoleon de legenda ce era pe cale să se creeze în jurul său.

În sfîrşit, Edmond continua să se ruineze şi să-şi ruineze soţia. În calitate de şef al tribului, Talleyrand veghea. Pînă atunci izbutise să scape de la dezastru frumosul castel din Rosny, pe care Edmond intenţiona să-l vîndă ca să astupe gura celor mai gălăgioşi creditori. Cu prudenţă, Talleyrand a fost de părere ca cei doi soţi să ceară separarea de bunuri, care s-a şi pronunţat în ziua de 24 martie 1818. De atunci, relaţiile dintre Dorothea şi soţul său s-au rărit, dar, lipsite de orice discuţie referitoare la interese materiale, s-au îmbunătăţit. De fapt, cei doi nu mai aveau comun decît numele. Au lăsat să se creadă că locuiau împreună în strada d'Aguesseau. În realitate, Dorothea şi copiii ei n-au locuit acolo niciodată, pentru că trăiau în strada Saint-Florentin. În 1822, Edmond a fost acela care a venit să locuiască cu ei în casa patriarhului, însă numai pentru scurtă vreme şi nu de plăcere.

În familie, Talleyrand hotăra totul. Pentru Napoleon-Ludovic, în vîrstă de şapte ani, care urma să moştenească toate titlurile şi bunurile prinţului, frate cu bunicul său, a ales ca preceptor pe domnul Thierry. Clanul nu i-a contestat niciodată autoritatea, dar nici el nu a forţat nota. Era de ajuns să hotărască, ceilalţi se supuneau.

Îl necăjea mult absenţa ducesei, care nu se hotăra deloc să se înapoieze. La 1 februarie 1816 îi scria că dăduse cea din urmă mare recepţie de luni, *„marea şi necesara corvoadă de luni"*. Invitaţii erau în număr de cinci sute. Apoi urmau marile dineuri de marţi. *„Marile dineuri ale lui Carême"*. Nu este nici o surpriză să citeşti : *„Voi fi nevoit să plec la Valençay ca să fac un pic de economie, pentru că iarna asta m-a costat cam scump"*. Fiecare recepţie înghiţea o avere. De ce atîtea cheltuieli ? De plăcere şi fiindcă socotea că-şi pregăteşte o strălucită revenire la putere... Uita de încăpăţînarea regelui.

În timpul iernii a făcut pe cavalerul frumoaselor şi anticelor sale prietene din harem. Pe atunci se vorbea mult de apropiata publicare a *Memoriilor* ducelui de Lauzun, scumpul Biron, acel elegant strengar ce fusese unul din prietenii săi intimi în primii ani ai revoluţiei. După cum era de aşteptat, paginile acestor *Memorii,* care se citeau în ascuns, erau foarte scandaloase. Lauzun îşi povestea isprăvile războinice şi de dragoste şi multe dintre virtuoasele văduve din vremea Restauraţiei mureau de frică la gîndul că vor vedea publicat în 1818 cîte parale făcuse virtutea lor în 1789. Cea mai bine descrisă şi cea mai de plîns era doamna de Laval. Ea, care nu se temuse de ghilotina lui Robespierre, era tare înfricoşată de limbile ascuţite ale Congregaţiei. Luîndu-i apărarea, Talleyrand n-a pus mîna pe spadă, ci pe pană pentru a protesta şi a restabili „adevărul". El a scris în *Monitor : „Ducele de Lauzun, al cărui prie-*

ten sînt, şi-a scris Memoriile şi mi le-a citit. Nu ştiu în ce mîini au căzut cîteva copii, dar ce ştiu cu siguranţă este că au fost falsificate în mod grosolan. Nu aş spune nici o vorbă despre această operă tenebroasă dacă nu aş avea motive să cred că acest soi de manuscris urmează să fie dat la tipar fără zăbavă". 27 martie 1818 (citat de Lacour-Gayet). Această demnitate în minciună este o capodoperă. Talleyrand ştia mai bine ca oricine că povestirea isprăvilor ducelui de Lauzun era adevărată. Totuşi, a reuşit să dărîme interesul pe care-l putea prezenta *„acest soi de manuscris"* şi care, redus la proporţiile *„unei opere tenebroase"*, a fost dat uitării. Prietenele lui erau salvate.

De îndată ce ducesa d'Escars a citit *Monitorul*, cuprinsă de recunoştinţă, a mulţumit astfel galantului cavaler : *„Prinţul meu, doresc ca toată lumea de aici să-şi dea seama de importanţa serviciului pe care ni l-ai făcut. Scrisoarea dumitale, lipsind* Memoriile *de autenticitate, le-a nimicit... Nu se va mai vedea în ele decît un roman. Alaltăieri erau primejdioase, astăzi nu mai există"*.

Mulţumirea este demnă de serviciul făcut şi ne îngăduie să măsurăm puterea pe care o avea cuvîntul lui Talleyrand asupra societăţii din vremea lui.

A ieşit cam jumulit dintr-un mic scandal provocat de o răzbunare postumă a doamnei de Staël, care lăsase un manuscris ce s-a publicat în 1818. În el era atacat pentru cuvintele pe care le rostise şi pe care toată lumea le repeta după moartea ducelui d'Enghien : *„E mai mult decît o crimă, e o greşeală"*. Germaine scria : *„Am cel mai adînc dispreţ pentru aceşti politicieni, a căror iscusinţă constă în a se arăta superioară virtuţii"*. Doamna de Staël se răzbuna pe Talleyrand din cauza atacurilor îndreptate împotriva tatălui ei. *„Doamna de Staël vrea să instaureze o religie Necker"*, spunea Talleyrand, care nu era dispus să idolatrizeze pe nimeni, şi în special pe Necker, ale cărui talente de financiar i se păruseră totdeauna discutabile. Germaine nu-i iertase niciodată această libertate de apreciere.

Iarna a trecut cu dineuri şi hărţuieli ; primăvara l-a chemat pe Talleyrand, împreună cu toată curtea lui, la Valençay. Se spunea că scoseseră paşapoarte pentru Neapole, unde se duceau spre a mulţumi regelui că o făcuse fără voie pe Dorothea ducesă de Dino.

Plecarea a avut loc în ziua de 16 mai. În ajun, doamna de Rémusat avusese o lungă conversaţie cu el. L-a găsit sănătos şi bine dispus. Abia dacă a sfîrtecat cîţiva miniştri. *„Am petrecut două ceasuri cu el şi m-am distrat bine"*, îi scria ea fiului său. Şedinţele în care făcea vivisecţia guvernului nu erau lipsite de haz.

Drumul lui Talleyrand, al Dorotheei şi al doamnei Tyszkiewicz nu i-a dus la Neapole, ci la Bagnères-de-Bigorre, unde îi regăsim la 17 august. Aflăm că erau însoţiţi de un oarecare domn Thierry, preceptorul copiilor „Dino", de doctorul Andral şi de încă un domn, Samuel, omul de afaceri al „monsenioralui Téleyran". S-au înapoiat prin Toulouse şi la 24 august, de ziua Sfîntului Ludovic, au serbat ziua regelui, cu mare pompă, la Valençay : tedeum, focuri de artificii şi tot satul pavoazat în alb. Dorothea a aprins un foc festiv şi s-a dat un bal în curtea castelului. De data aceasta, prefectul a putut adresa ministrului său un raport bun.

La 11 noiembrie erau din nou la Paris. Talleyrand s-a dus să-şi facă datoria de curtean şi, cu ocazia aniversării maiestăţii-sale, în ziua de 17 noiembrie, şi-a îndeplinit îndatoririle de mare şambelan. O dată nu înseamnă mereu.

Speranțele neîntemeiate ale ambiției oarbe

Această stare de mulțumire a fost tulburată de o nouă criză de fiere. Aflînd că Congresul de la Aix-la-Chapelle se ținea fără el, s-a simțit rănit pînă-n adîncul sufletului. Ura lui împotriva lui Richelieu, care nu avea, spunea el, *„nici talente, nici sistem"*, s-a dublat. A avut și formidabila dezamăgire de a-l vedea pe rivalul său obținînd un succes răsunător. Într-adevăr, ducele de Richelieu izbutise, cu multă demnitate și cu o energie convingătoare, să obțină de la aliați eliberarea teritoriului francez. El a fost acela care a lichidat povara zdrobitoare și umilitoare a ocupației. Răuvoitorii au răspîndit zvonul că Talleyrand ar fi fost în stare să-l trădeze pe Ludovic al XVIII-lea la Aix-la-Chapelle, așa cum îl trădase pe Napoleon la Erfurt. Era pură răutate să bănuiești că Talleyrand ar fi putut face ceva ca să întîrzie eliberarea teritoriului Franței, dar îl invidia pe Richelieu că o făcuse el în locul său.

Ultraregaliștii, care voiau atunci să scape de Richelieu, au încercat să se slujească de Talleyrand. Contele de Artois a pus la cale „combinația". A avut ideea, dacă poți îndrăzni să numești idee așa ceva, să recurgă la țar. Pentru aceasta era nevoie să se înmîneze țarului un memoriu despre starea de atunci a Franței. Toate acestea fără știrea primului ministru Richelieu, care era bun prieten cu Alexandru. Contele de Artois s-a gîndit că Talleyrand ar putea servi de mijlocitor. Vitrolles, confidentul fratelui regelui, era prietenul foarte tandru al ducesei de Dino. Putea deci, în cursul unei conversații între patru ochi, să deschidă discuția asupra acestui subiect. Ducesa l-a ascultat. Cu toate că Vitrolles vorbea pe ocolite, o privire iute și scînteietoare a ochilor violeți i-a dat de știre că fusese înțeles : *„Mintea ei acționa repede și ca să înțeleagă avea nevoie de mai puține cuvinte ca oricare alta"*. Fusese formată la școala lui Talleyrand ! Vitrolles îi ceru să obțină de la unchiul ei să numească pe cineva care să se ducă la Aix-la-Chapelle din partea lui și să înmîneze țarului memoriul contelui de Artois. De asemenea, Talleyrand trebuia să dea emisarului toate sfaturile în privința felului cum trebuia să intre în legătură cu suveranii și cu miniștrii lor, care erau toți cunoscuți în mod intim de Talleyrand. Cu prudență, Dorothea l-a poftit pe Vitrolles să stea chiar el în persoană de vorbă cu unchiul ei. După aceea ar fi intrat ea în joc.

Iată-l deci pe Talleyrand repus pe calea cea mare a treburilor politice. Cum se va folosi de această ocazie ?

Talleyrand l-a ascultat pe Vitrolles. Acesta s-a mirat că un om atît de pătrunzător ca Talleyrand înțelegea așa de greu și cerea atît de multe explicații. Cum de n-a înțeles Vitrolles că Talleyrand se distra, făcîndu-l să dea la iveală tot ce voia să ascundă ? Talleyrand a mers și mai departe, i-a cerut două zile de gîndire. Cînd Vitrolles a revenit, prințul, cu o mutră descurajată, i-a spus că, analizînd pe rînd pe toți prietenii, nu găsise nici unul care să fie demn de această misiune de încredere. Vitrolles l-a crezut. Convins că Talleyrand era părăsit de toți, cu o notă de superioritate în glas, i-a spus : *„Cum se explică, dragul meu prinț, golul acesta din jurul dumitale ? În timpul îndelungatei cariere, cît ai fost la putere sau în împrejurări strălucite, cu cîți oameni n-ai venit în contact, pe cîți n-ai ajutat sau le-ai făcut situații ? Cum ? Din toți aceștia nu ți-a mai rămas nici unul pe care să te bizui ?"* (*Memoriile* lui Vitrolles). Și farfaraua, după ce a subliniat singurătatea și ingratitudinea

celor care înconjurau pe prinţ, a scos în evidenţă numărul şi devotamentul prietenilor săi. Vioiul marsiliez era sigur că-şi dovedise superioritatea din acest punct de vedere. De fapt însă, el era cel păcălit. Talleyrand nu voia nici să se amestece în combinaţia prostească a contelui de Artois şi nici să-şi compromită prietenii într-o afacere fără sorţi de izbîndă. Nu voia să se vîre în uneltirea fratelui regelui, dar nici nu voia să-i opună un refuz. Vitrolles servise foarte bine planului său.

După congres, ţarul Alexandru I a venit la Paris. Talleyrand s-a lăsat legănat în iluzia că ţarul va veni să-l vadă : *„Sînt sigur că nu va trece pe dinaintea porţii din Saint-Florentin fără să-şi aducă aminte că îşi datoreşte gloria hotărîrilor favorabile regelui luate de el în această casă"*.

La drept vorbind, ţarul n-a vrut să-l vadă. De la Congresul de la Viena nu-l mai putea suferi pe Talleyrand. Nu i-a iertat niciodată alianţa anglo-franco-austriacă.

În cursul lunii noiembrie, doamna de Rémusat, căreia nu-i scăpa nimic, l-a revăzut pe Talleyrand : deja în martie îl găsise mai puţin amărît, în noiembrie era întruchiparea bunei dispoziţii. Şi ce a mai văzut ea ? Nu i-a venit să-şi creadă ochilor : ducesa de Dino şi baroana Alexandre de Périgord — domnişoara Charlotte — ducîndu-se în vizită la doamna Decazes ! Pretextul acestei politeţi era bun, doamna Decazes, născută Saint-Aulaire, dintr-o veche familie din Périgord, se înrudea cu Talleyrand, dar acesta era doar un pretext. *„Ieri l-am văzut pe domnul de Talleyrand* — scria doamna de Rémusat —, *mi-a vorbit despre domnul Decazes oarecum elogios, socotindu-l drept singurul om din guvern şi declarînd că era iscusit"*. Vîntul îşi schimbase direcţia.

Şi iată de ce. Richelieu părea hotărît să părăsească guvernul din pricina unei legi electorale ce voia să fie votată şi căreia Decazes i se opunea. Talleyrand de asemenea. Simţea că bătuse ceasul să repună mîna pe putere. Acesta era secretul vizitelor făcute de doamne şi al plăcutelor cuvinte rostite pe seama lui Decazes. Acest fapt nu l-a împiedicat pe Talleyrand să-l invite pe Richelieu la dineu. Un dineu foarte bogat : parastasul guvernului. Richelieu ştia de combinaţia care îi apropiase pe Decazes şi pe Talleyrand. Cu toate acestea, prinţul repeta mereu că nu aspira decît la odihnă şi la viaţa de ţară. Curtea era cu mai multă sinceritate de această părere decît el. Dacă ar fi ştiut ce se gîndea despre el la Tuileries ! Cînd Richelieu s-a dus la rege ca să-i vorbească despre demisia lui, regele i-a spus : *„Mă reduceţi la soluţia extremă şi deplorabilă de a recurge la domnul de Talleyrand, pe care nici nu-l simpatizez, nici nu-l stimez"*. Cît despre contele de Artois, care voia să se slujească de Talleyrand pentru comisioanele lui murdare, acesta îi scria ducelui de Richelieu, cerîndu-i *„să cruţe pe rege şi Franţa de ruşinea şi nenorocirea de a-l rechema pe domnul de Talleyrand"* (citat de L. Madelin).

Cînd Richelieu a părăsit guvernul, a fost înlocuit cu generalul Dessolles. Nimeni nu rostise numele lui Talleyrand. Pentru un om care se *„indispunea totdeauna cînd vedea un ministru al afacerilor externe"*, cum spunea prietenul său Castellane, lovitura era grea.

Să nu se judece prea greşit amărăciunea lui Talleyrand. Desigur că în mare parte era vorba de ambiţia dezamăgită. Dar în această amărăciune intra şi tristeţea de a vedea că monarhia legitimă se ruina singură, că lipsea Franţa de un guvern de viitor şi că, din prostie, împingea ţara în alte noi aventuri.

Curtea ar fi trebuit să țină seama de părerile acestui om, *„care aducea nenorocire regimurilor care-l neglijau"*.

Și încă o dată, pentru că Ministerul Afacerilor Externe nu-l mai voia, îi scria ducesei : *„Nu mai sînt nevoit să mă ocup de treburi politice. Din tot ce am văzut și din toate la cîte am participat, am cu ce să-mi ocup mintea. Am cu ce să umplu o viață mai lungă decît va fi a mea... Înger scump, te iubesc din toată inima"*. 20 aprilie 1818. Totul este contestabil în această scrisoare adresată ducesei, afară de mesajul duios de la urmă. Mai mult ca niciodată este însetat de putere și, dacă-și rumegă amintirile, o face din cauză că nu poate acționa.

Să îmbrace marea mantie și să-și pună marele colan de aur bătut cu diamante al Lînei de Aur ca să asiste la primirea ducelui de Mouchy în acest ordin ilustru, în prezența alteților regale contele de Artois, ducii de Berry și de Bourbon, ca și a ducilor de La Vauguyon, de Croy, de Fernand-Nunez, aceasta nu-i potolea înfrigurarea, ci din contră. Se găsea în primul rang al onorurilor, dar acestea erau onoruri goale. În loc de minister, i se dădea să facă tot felul de comisioane. Era trimis să întîmpine pe alteța-sa regală ducele de Gloucester, ca să-i servească de călăuză în vizita pe care o făcea la Fontainebleau. Și dacă nu era mulțumit cu această funcție onorifică, trebuia să facă parte din Comisia însărcinată cu îmbunătățirea stării închisorilor.

Ludovic al XVIII-lea vorbea mereu de încoronare, dar nu se încorona. Gîndul la această ceremonie îl plictisea. Și pe Talleyrand. În primăvara anului 1818 s-a dus la Valençay, unde a primit vizita generalului spaniol Alava. L-a primit cum știa el să primească și au vorbit despre captivitatea prinților. Ca și Alava, regele Spaniei și infanții nu aveau decît cuvinte de laudă pentru Talleyrand, care în curînd a primit portretul regelui Ferdinand al VII-lea. Un nou suveran luase loc printre aceia ale căror portrete împodobeau galeria de la Valençay, o galerie regală. Aici putea fi văzut Napoleon în ținuta de încoronare, pictat de Gérard. Fără să fie stînjenit, Ludovic al XVIII-lea îi ținea tovărășie într-o hlamidă albastră presărată cu flori de crin, pictat tot de Gérard. Mai tîrziu a luat loc și Carol al X-lea cu hlamidă de curte, pictat tot de Gérard. Pictorul s-a oprit aici. Ludovic-Filip, pictat, stînd în picioare, de Hersent, va lua loc aici ulterior.

La înapoiere a lucit o nouă speranță : cabinetul Dessolles căzuse. Dar nici de data aceasta n-a fost vorba de Talleyrand. Decazes a fost însărcinat cu formarea noului guvern. De atunci, toate nădejdile i-au fost interzise. Favoarea totală de care se bucura Decazes pe lîngă rege nu îngăduia nimănui să se atingă de guvernul său.

Mondenități plictisitoare și cîteva capete noi ce-și făcuseră apariția în preajma prințului umpleau cu greu golul vieții sale. În timpul verii a făcut o cură la Barèges împreună cu prietenul său Montrond. Doamna de Souza-Flahaut le spunea (lui Talleyrand și celor din jurul său) *„bădărani"* și-l îndemna pe fiul său Flahaut să nu aibă de-a face cu ei. Cum se schimbă vremurile !

Cu noul arhiepiscop din Bourges, căruia, în 1787, în zadar îi rîvnise postul, a stabilit, dimpotrivă, relații amicale. Au vorbit despre unchiul său, arhiepiscopul Parisului, și de locțiitorul lui, monseniorul de Quélen, prelat foarte virtuos și a cărui virtute avea să joace un rol în viața lui Talleyrand. De fapt, totdeauna îi plăcuse să vină în contact cu mediul bisericesc. Doamna de Rému-

sat, care devenea severă, spunea pe atunci că Talleyrand nu trebuia să fie numit ministru fără să fie încadrat de oameni muncitori și cu principii, care *„să neutralizeze latura intrigantă și parfumată a acestui popă"*.

Altă lucire de speranță ! S-a aprins dintr-o tragedie. Cînd ducele de Berry, moștenitorul tronului, a fost asasinat de Louvel la 13 februarie 1820, pe regaliști i-a cuprins spaima. Decazes a trebuit să demisioneze, pentru că poliția lui se dovedise neputincioasă. În sfîrșit, Talleyrand a crezut că vede ivindu-se ziua cea mare a revenirii lui la putere. Dar numai el a crezut lucrul acesta. Regele rămînea intransigent și Decazes îi sprijinea hotărîrea : oricine, numai Talleyrand nu. S-a vorbit de Richelieu, apoi de Molé, de Pasquier și de Villèle. În timp ce la Tuileries s-ar fi admis cu ușurință că el ascuțise pumnalul asasinului Louvel, Talleyrand tot își mai păstra iluziile. L-a invitat pe Villèle la masă ca să-i prezinte o listă a membrilor noului guvern, dar Villèle nici n-a răspuns invitației. Regele l-a însărcinat pe Richelieu cu formarea noului guvern.

Cel mai neprevăzut fapt în această afacere neplăcută a fost consolarea pe care și-a găsit-o.

Într-o noapte a citit o mică lucrare pe care i-o trimisese în timpul zilei prietena lui prințesa de Talmont. Era o carte de versuri. Primele versuri ale unui necunoscut. Lectura îl farmecă, se entuziasmează pentru această lucrare, delicată ca un suspin. Era vorba de *Meditațiile* lui Lamartine. Nu semăna nici cu Delille, nici cu Chénier, nici cu J. B. Rousseau, nici cu Voltaire, în sfîrșit, nu era nimic din ce putea înțelege și îndrăgi un om de vîrsta lui, din lumea lui, îndrăgostit de o limbă clară și concisă, împodobită cu reci scînteieri de spirit. Și iată că acest bătrîn satrap, lipsit de orice sentimentalism romantic, de orice elocvență și pe deasupra înăcrit și sarcastic, iată-l fermecat și petrecînd o noapte întreagă de extaz ca să citească aceste tînguieli vrăjite. Cine s-ar fi putut gîndi că un om de soiul lui, restituind cartea prietenei sale, chiar în aceeași noapte, ar fi putut să scrie despre Lamartine următorul bilet : *„Prințesă, înainte de a mă culca, îți trimit înapoi cărticica pe care mi-ai împrumutat-o ieri. Este de ajuns să știi că n-am putut să dorm și că pînă la ora 4 dimineața am citit-o și am recitit-o. Eu nu sînt profet, nu pot să-ți spun ce va simți publicul, însă publicul meu este impresia mea îndărătul perdelelor mele. În aceste versuri este un om. Vom mai vorbi despre el"* (citat de Lacour-Gayet).

De pe acum, între prinț și tînărul poet, deși se găseau la cei doi poli ai sensibilității și moralei, s-a stabilit o legătură foarte puternică de admirație reciprocă. Era o minune săvîrșită de poezie.

Domnul de Talleyrand își regăsește elocvența și se afundă în dizgrație

Lamartine fusese doar un intermediu. Ce gîndea prințul despre politică ? Doamna de Rémusat îi întindea curse ca să-l facă să vorbească. În timpul conversației, ea aducea vorba despre ducele de Orléans *„ca să-i pîndească răspunsul"*. Spera cumva că prințul îi va încredința planul de înlocuire a Bourbonilor prin casa de Orléans ? Dealtfel, în acea epocă nu avea în minte un asemenea plan. Cu toate acestea, doamna de Rémusat i-l atribuia și fără îndoială că nu era singura. Răutatea lumii o întrecea pe cea a lui Talleyrand. Cînd a înțeles unde

bătea această pișicheră doamnă, s-a apărat : *„A respins fără să pregete orice idee de acest fel* — scrie ea — *și a respins-o cu atîta stăruință, încît fără să vreau m-am gîndit că se străduia cu tot dinadinsul să împrăștie toate bănuielile ce se puteau naște"*. Cîte comploturi și trădări nu i s-au atribuit pe nedrept ! Ambiția dezamăgită nu-l putea face atît de nemilos față de regim. El îl ridicase și ar fi preferat să-l păstreze, cu condiția să i se îngăduie să-l îmbunătățească și să dea tronului tocmai ce-i lipsea mai mult : viață, simțul realităților prezente în vederea pregătirii viitorului. Ceea ce a spus doamnei de Rémusat dovedește că rămînea legat de monarhia legitimă : *„Ultima lui idee* — scrie ea — *e că simțitoarele corzi sufletești ale francezilor ar mai vibra la gîndul unui copil dacă ducesa de Berry naște un băiat, dar dacă naște o fată legăturile se vor rupe"*. Pentru că doamna de Rémusat îl găsea prea pesimist, ea a susținut că Franța era profund regalistă, întrucît aspira la pace și uitase revoluția, adăugînd : dealtfel, Franța *„nu înțelege nimic din situația ei"*. Aceste cuvinte nu puteau decît să displacă unui om pentru care *„a nu înțelege nimic"* nu constituia un argument. I-a răspuns : *„Anul acesta Franța va înțelege pentru că piinea va fi scumpă"*. Era cinic, dar *„adevărul este trist"*, a spus Renan.

Gîndirea politică a lui Talleyrand ne este cunoscută din vorbele rostite cu ocazia unui fel de revoluție ce s-a produs la Neapole în iulie 1820 și care l-a obligat pe regele Ferdinand să acorde poporului său o constituție. Talleyrand găsea că era ceva normal și regreta că suveranii nu luau ei înșiși inițiativa unor asemenea constituții, care, în loc să dărîme tronurile, le consolidează prin dezarmarea minorităților revoluționare. *„Cred că în toate țările în care administrația va fi temeinic convinsă că aceasta este linia de conduită pe care trebuie s-o urmeze, cu ușurință se va putea stăpîni micul număr de oameni pe care anarhia nu-i sperie"* (citat de Lacour-Gayet).

Talleyrand precizează ce înțelege prin *„legitimitate"*. Și atunci îți dai seama de prăpastia care există între el și ultraregaliști. Aceștia dădeau cuvîntului un înțeles aproape mistic, o putere de esență divină, indiscutabilă și nelimitată. Talleyrand voia, dimpotrivă, să facă din legitimitate, pe care o considera, desigur, adevăratul izvor al puterii, o practică înțeleaptă, moderată și controlată de lege. El recunoștea că *„legitimitatea regilor sau, mai bine zis, legitimitatea ocîrmuirii este salvgardarea națiunilor și de aceea este sacră"*. Dar această putere a legitimității nu izvora din faptul că Sfîntul Duh în chip de porumbel adusese o sticluță cu mir pentru sfințirea regilor. Așadar, dacă legitimitatea nu era sacră din motive supranaturale, era din motive omenești. *„Puterea misterioasă a legitimității"*, cum spune el, nu e misterioasă decît pentru a se învălui în măreție. În realitate, această putere izvorăște din întruchiparea Legii în augusta persoană a suveranului. Deci, nu voința sau capriciul regelui sînt sacre, ci legea pe care națiunea i-a dat-o în păstrare. În virtutea acestei delegații, suveranul este sacru, iar maiestatea regală nu e decît reflexul caracterului sacru al Legii. Această putere a Legii covîrșește totul, chiar și pe rege. Pe scurt, pentru Talleyrand, legitimitatea înseamnă desăvîrșirea legalității. Recunoaștem în el pe omul secolului luminilor.

Bourbonii și ultraregaliștii din 1820 nu puteau admite lucrul acesta. Dar va veni momentul în care Talleyrand nu va mai putea merge alături de ei, de-a-ndaratelea, în istorie. Oricum, se părea că divorțul dintre Talleyrand și Bourboni se apropia.

La 9 august 1820, Talleyrand scria : *„Pentru casa de Bourbon și pentru*

Franța, băiatul pe care sper să-l aibă doamna ducesă de Berry este o chestiune atît de importantă, încît nimic nu m-ar face să lipsesc din Paris în timpul nașterii".

Din cauza inactivității se agăța de orice, chiar și de un nimic. N-a adresat el un mesaj lui Fouché, temutul duce de Otranto și obscur pensionar în surghiun, care supraviețuia la Triest ? Îi făgăduia chiar să-i trimită o mesageră drăguță. Fouché a luat în glumă și mesajul și pe mesageră. Ispitirile prințului nu mai aveau putere asupra lui : „*Talleyrand* — îi scria el la 2 mai 1820 prințesei Elisa — *îmi trimite complimente. E o cochetărie la care nu mă așteptam. Îmi anunță sosirea unei doamne dintre cunoștințele lui, fără să-i spună numele. Fără îndoială că e vorba de una din bătrînele lui amante, pe care mi-o face cadou ca să-mi ușureze exilul*" (citat de Lacour-Gayet).

O doamnă detașată din haremul său cu misiunea de a culege informații ? Cine era ? Nu știm.

Talleyrand a părăsit Parisul în primele zile ale lunii iulie. „*Parisul este pustiu. Pînă și ambasadorii pleacă. Îl părăsesc și eu cu mare plăcere. Totul îmi displace aici*", îi scria el ducesei la 2 iulie. Cunoaștem cîntecul. „*Planul meu este să mă ocup mult de Valençay, care nu aduce venitul ce s-ar cădea ; dar nu mă cred prea iscusit ca să administrez economic pămînturile*". Face pe modestul : Valençay era foarte bine administrat.

Absența prelungită a ducesei devenea neliniștitoare. Erau aproape doi ani de cînd îi aștepta înapoierea. Scrisorile ei erau mereu drăgăstoase, dar... Se rupsese farmecul vieții de la Paris ? Poți îndrăzni să bănuiești că poziția Dorotheei în strada Saint-Florentin și la Valençay era oarecum cauza retragerii ducesei ? Înaintea fiicei sale, nu fusese ea stăpîna casei ?

Talleyrand a părăsit Valençay-ul în grabă, la 27 septembrie 1820. Era și timpul : „Copilul miracolului", fiul postum al ducelui de Berry, a văzut lumina zilei la 29 septembrie. Bucurie în familia regală și printre regaliști : crinii reînfloreau. Nașterea aceasta l-a făcut așa de fericit pe Ludovic al XVIII-lea, că dintr-o dată a ridicat la rangul de cavaleri ai ordinelor sale treizeci și cinci de persoane. Talleyrand se plecase atît de oportun peste leagănul lui Henric al V-lea, că a fost numit cavaler al Ordinului Sfîntului Duh.

A pus pe umeri, cu satisfacție de femeie și de actor, maiestuoasa mantie de catifea neagră țesută cu fir de aur și lata panglică de moar albastru, de care atîrna crucea de aur cu porumbelul Sfîntului Duh. Împopoțonat astfel, prințul părea „*aurit ca o pilulă*", spunea Castellane. În Europa, numai împăratul Austriei și țarul ar fi fost în măsură să se arate în mai multe și mai bogate podoabe vestimentare decît prințul de Talleyrand.

Pe urmă l-a lăsat pe micul prinț în grija doicilor, mantia în mîinile brodezelor și s-a dus să respire aerul de toamnă la Valençay. La începutul lui noiembrie se înapoiase la Paris și-și reluase locul în Camera pairilor. Colegii l-au numit membru în Comisia celor șapte pairi, alt nume al Înaltei Curți, care judeca, în caz de trădare, cele mai de seamă personalități din stat, de la familia regală pînă la ambasadori.

Nu s-a mulțumit cu acest jilț de mare judecător. Într-o bună zi a luat cuvîntul. Ședința a fost memorabilă. La 24 iulie 1821, domnul de Talleyrand a deschis lupta pentru apărarea libertății presei. Intervenția lui a fost atît de remarcabilă, încît pînă și pairii care-i făceau opoziție au admis că discursul său merita să fie tipărit. Textul acestui discurs poate fi și astăzi citit cu interes.

A început prin a deplînge faptul că numai Camera pairilor a îndrăznit să-şi facă auzit glasul în favoarea raţiunii şi a respectului faţă de Constituţie, în timp ce Camera deputaţilor era dominată de un partid exaltat, care înăbuşea discuţiile şi dispreţuia legile. Această introducere a aţiţat din nou ura ultraregaliştilor.

Apoi a afirmat un principiu : *„Fără libertatea presei nu există regim reprezentativ"*. După metoda lui infailibilă, pe care o învăţase şi o practicase din seminar, a împărţit tema esenţială în două.

Pe de o parte, a demonstrat că *„libertatea presei era o necesitate a vremurilor"* ; pe de alta, *„că un guvernămînt care refuză cu încăpăţînare şi îndelung ceea ce timpul a proclamat necesar se pune în pericol"*.

El a avut nemaipomenita îndrăzneală ca sub un guvern ultraregalist să facă elogiul libertăţilor cîştigate în 1789, recunoscînd, în acelaşi timp, greşelile şi exagerările iacobinilor, care au urmat după reformatorii din Constituantă. Dacă te gîndeşti la starea de spirit a emigraţilor în 1821, rămîi năucit de curajul senin şi de extraordinara înţelepciune a vorbelor pe care a îndrăznit să le rostească în faţa lor : *„Deschideţi dosarele diferitelor ordonanţe ale Constituantei. Tot ce era atunci dorinţă cumpănită a oamenilor luminaţi ai naţiunii iată ce numesc eu necesitate. Adunarea constituantă n-a fost decît interpreta ei cînd a instituit libertatea credinţei, egalitate în faţa legii, libertatea individuală, dreptul la judecată şi libertatea presei"*.

Libertatea presei fiind „o necesitate a vremurilor", era o nebunie să fie refuzată. Devenise un drept. Talleyrand ajunge apoi să pună în gardă. Nimeni nu poate lipsi ţara de acest drept decît prin forţă. Or, o forţă mai mare, o forţă căreia nu-i poate rezista nimic va înfrînge în mod fatal pe aceea a unei ocîrmuiri ce nesocoteşte cerinţele vremii sale. *„În zilele noastre nu mai este uşor să înşeli timp îndelungat. E cineva care are mai multă minte decît Voltaire, decît Bonaparte, decît oricare dintre directori, decît oricare dintre miniştrii trecuţi, prezenţi şi viitori, aceasta este Toată lumea"*. Pînă atunci, nimeni nu definise în felul acesta opinia publică, nici nu enunţase acest principiu de guvernare : nu se poate guverna împotriva opiniei ţării. În cuvintele acestea îl regăsim pe marele Talleyrand.

Un singur om îl înţelesese : Ludovic al XVIII-lea. Dar el însuşi era constrîns de opinia familiei şi a celor din jurul său, iar pe deasupra era obosit, bolnav şi prea inteligent pentru cei care-l sfătuiau. Mai era şi ciudat de supărăcios. S-ar fi lăsat să i se taie mai degrabă gîtul decît să-i dea dreptate „monstrului de Autun". Aşa că avertismentul şi libertatea presei au pierit în indiferenţă. Nouă ani mai tîrziu, monarhia a păţit la fel.

Doliuri dureroase şi naştere miraculoasă în strada Saint-Florentin

Un discurs nu putea să umple un an. Anul 1821 a fost un an găunos. În martie a avut durerea să-l înmormînteze pe Fontanes : *„Îl regret mult ; era un om minunat, avea suflet bun şi-mi era prieten de patruzeci de ani ; era cel dintîi talent din ţara noastră"*. Viaţa trîndavă de pensionar îl face pe omul nostru să se înduioşeze cam prea mult şi tămîierea lui funebră este exagerată.

Fontanes fusese mai ales un excelent curtean al lui Napoleon. Fără îndoială că primul său talent a fost slugărnicia.

Moartea unui om celebru l-a înduioşat mai puţin, dar l-a făcut să vorbească mai mult şi, după cum se pare, mult mai bine. Într-o seară de iulie a anului 1821, la Paris, lua masa la doamna Crawford. Cineva i-a anunţat că Napoleon murise la Sfînta Elena în ziua de 5 mai. Fusese nevoie de două luni ca ştirea să ajungă la Paris. Vestea i-a tulburat, a făcut-o pe stăpîna casei să exclame : *„Ah ! Dumnezeule ! Ce eveniment !"* Cu calm, Talleyrand a pus lucrurile la punct : *„Doamnă, nu mai este un eveniment, ci o veste"*. Cei care trăiseră în preajma împăratului au evocat amintirile păstrate despre el. La masă se afla şi lordul Holland, un vechi prieten al lui Talleyrand, care a ascultat şi a notat tot ce a spus el despre Napoleon : *„Geniul său era uimitor. Energia lui nu avea seamăn, ca şi imaginaţia, spiritul, puterea de muncă, uşurinţa de a crea. Avea şi înţelepciune ; nu prea se pricepea să judece, în schimb, atunci cînd voia să-şi asigure un răgaz, ştia să profite de judecata altora. Numai rareori se lăsa tîrît de proasta lui judecată şi numai cînd nu avusese timp să consulte pe alte persoane* (fără îndoială, pe Talleyrand). *Avea sentimentul grandoarei, dar nu şi pe acela al frumosului. Cariera lui este cea mai uimitoare din cîte s-au văzut de o mie de ani. A săvîrşit trei greşeli capitale şi numai lor trebuie să li se atribuie prăbuşirea lui, care este doar niţel mai puţin surprinzătoare decît înălţarea : Spania, Rusia şi papa. În afară de aceste trei, în politică a făcut foarte puţine greşeli, uimitor de puţine dacă se ia în consideraţie mulţimea intereselor pe care trebuia să le menajeze, ca şi întinderea, importanţa şi repeziciunea evenimentelor la care a luat parte. A fost incontestabil un om mare, un om extraordinar, aproape tot atît de extraordinar prin talentele, ca şi prin norocul lui... După părerea mea, cel mai extraordinar om care a trăit în zilele noastre şi de multe secole"* (Lord Holland. *Amintiri diplomatice).*

Această apreciere are mai puţină importanţă prin ceea ce afirmă despre Napoleon decît prin ceea ce ne dezvăluie despre Talleyrand. Tot ce spune despre geniul împăratului este atît de nepărtinitor, încît nu poate fi atacat. Totuşi, se abţine să facă aprecieri despre caracterul, purtarea şi sufletul lui Napoleon. Dar mai surprinzător este faptul că Talleyrand nu spune o vorbă despre valoarea politicii împăratului şi despre consecinţele ei pentru Franţa şi Europa. Judecă foarte bine latura fulgerătoare a aventurii lui Bonaparte, dar se abţine să spună ceva despre tot ce trebuia să fie esenţial în ochii unui diplomat şi om politic. Domnul de Talleyrand a ascuns fondul gîndirii sale după o perdea de generalităţi, aşa cum îşi ascundea privirea sub grele pleoape lăsate în jos.

În timpul şederii la Valençay, în vară, a fost lovit de o mare durere : moartea ducesei, care se stinsese din viaţă la Löbikau în ziua de 20 august. Din luna iunie era suferindă ; în iulie s-a simţit mai bine şi la 24 ale aceleiaşi luni i-a scris ultima ei scrisoare. Aflînd de boala ei, Talleyrand îi scrisese : *„Poate că niciodată n-am simţit ca acum cît de mult sînt legat de tine. Tu ştii să fii aşa de bună, să protejezi şi să dăruieşti, încît toţi cei care te cunosc sînt nevoiţi să te adore. Adio, înger bun şi blînd"*. Nu ştia că acesta era ultimul adio. Pierderea ducesei l-a îndurerat foarte mult şi niciodată nu s-a consolat. Poate că va fi provocat uimire faptul că întreţinea cultul acestei femei împreună cu Dorothea. Într-o zi, privind amîndoi portretul bietei ducese, s-a

înduioşat pînă la lacrimi şi a şoptit : *„Nu cred să existe pe lume o altă femeie mai vrednică de a fi adorată"*.

Aşa a continuat, în cea mai duioasă statornicie, această iubire a omului ce era socotit nesimţitor pentru că într-o epocă de etalare a sentimentelor el a rămas discret. Talleyrand îşi exprima cu cinism sentimentele urîte, îşi arăta fără ruşine defectele fizice, dar tainele inimii lui delicate şi simţitoare au rămas neştiute de contemporanii săi.

În anul acesta, doliurile au urmat la intervale scurte. Chiar în ziua în care Dorothea asista la oficierea unei slujbe religioase pentru mama ei la biserica luterană din Paris, unchiul prinţului de Talleyrand, monseniorul de Périgord, cardinalul arhiepiscop al Parisului, decedat în ziua de 20 octombrie 1821, era înmormîntat cu mare alai. Murise în vîrstă de optzeci şi cinci de ani, dar înainte de a muri avusese grijă să scrie ilustrului şi nepotolitului său nepot, ca să-l roage să se întoarcă în sînul bisericii, *„de care nu te-ai îndepărtat niciodată pentru că eşti onest"*. Talleyrand nu păstra totdeauna un petic de sutană lipit de trup ? Unchiul său lăsase în seama succesorului său, monseniorul de Quélen, grija de a se încredinţa de lucrul acesta.

De ce n-ar fi nădăjduit ? La înmormîntarea unchiului său, Talleyrand vădise o mîhnire şi o evlavie ce fuseseră observate.

Uneori se uită că el rămăsese în foarte bune relaţii cu domnii de la Saint-Sulpice, profesori sau seminarişti. Era foarte strîns legat de monseniorul Bourlier, episcop de Evreux, membru al Camerei pairilor, care venea în vizită în strada Saint-Florentin, ba chiar şi la Valençay. El a murit în 1821, după ce-i trimisese lui Talleyrand o scrisoare redactată în stilul celei adresate de unchiul său. Talleyrand a fost acela care şi-a luat sarcina de a rosti în Camera pairilor discursul funebru pentru monseniorul Bourlier. Printre altele, a subliniat că monseniorul Bourlier intrase în sînul bisericii în epoca în care *„domnul Voltaire începea să pună stăpînire pe secolul din urmă, fapt care făcea mai grea şi în consecinţă mai strălucită cariera pe care monseniorul Bourlier era sortit s-o parcurgă"*.

Această vicleană cotitură spre a ajunge la un elogiu era oare atît de oportună ? Mai e nevoie să ne amintim că abatele de Périgord, proaspăt hirotonisit, se dusese să ceară binecuvîntarea aceluiaşi Voltaire, prinţul Ateismului ? Talleyrand a terminat discursul printr-o peroraţie destul de melancolică şi foarte emoţionantă asupra bătrîneţii : *„O bătrîneţe frumoasă este o mare putere. Sfaturile ei nu rănesc, pentru că rivalităţile sînt stinse... Să facem urarea ca bătrînii pe care-i mai avem în această Cameră să trăiască vreme îndelungată... Prezenţa lor este un neîntrerupt avertisment : ne spun să nu punem pripeală în treburi, să fim chibzuiţi în purtare şi să judecăm tot ce întîmpinăm în viaţă fără să ne amăgim"*.

Acest bătrîn plin de înţelepciune este chiar el. Evocînd pe monseniorul Bourlier, vorbeşte despre el şi pentru el.

În decembrie 1821, un alt doliu, altă durere. A murit doamna de Rémusat. Va resimţi puternic absenţa scumpei şi răutăcioasei lui confidente. Ea îl cunoştea atît de bine! *„În zîmbetul de pe buzele lui se amesteca ceva sardonic cu o evidentă dorinţă de a seduce"*, spunea doamna de Rémusat despre el. Şi nu exclamase ea într-o zi, cînd o încîntase şi o înduioşase : *„Dumnezeule, ce păcat că te-ai stricat fără rost ! Pentru că, la urma-urmelor, mi se pare că valorezi mai mult decît eşti"*.

Era tristă toamna aceea presărată cu sicrie şi fără nici un portofoliu ministerial în perspectivă. Ultraregaliştii voiau să se descotorosească de Richelieu. Unelteau pe lîngă rege ca să-l îndepărteze pe *Liberatorul Teritoriului*, înlocuindu-l cu Villèle.

Speranţa l-a amăgit încă o dată, s-a umflat iar în pene, a dat dineu peste dineu şi a făcut avansuri ultraregaliştilor. Întocmise chiar şi o listă : Chateaubriand, Molé, Broglie şi... Talleyrand la Afacerile Externe. Regele l-a numit pe Villèle. Sub impulsul contelui de Artois, monarhia îşi iuţea mersul înapoi. Nici vorbă ca domnul de Talleyrand să facă parte din guvern.

S-a întîmplat ca, în momentul cînd Talleyrand l-a întîlnit pe Richelieu, care urca la rege pentru a fi pus în disponibilitate, Villèle să coboare tot de la rege, radiind de bucuria provocată de promisiunea ce i se făcuse. Dintr-o aruncătură de ochi, Talleyrand a înţeles situaţia şi a caracterizat-o lapidar : *„Cel care coboară urcă şi cel care urcă coboară"*.

Anul acela a fost un an de doliu, cel al prietenelor moarte şi al ambiţiilor înşelate.

S-a sfîrşit însă printr-o naştere în sînul tribului. Evenimentul merită atenţie. La 29 decembrie 1821, Dorothea a adus pe lume o fetiţă care a primit numele de Pauline. În anul precedent, Edmond de Périgord îşi părăsise apartamentul din strada d'Aguesseau şi venise să locuiască timp de cîteva luni în strada Saint-Florentin. Acest trai în comun, care nu însemna o împăcare, nu schimbase deloc relaţiile — sau absenţa relaţiilor — dintre cei doi soţi. Se spunea că Talleyrand era tatăl acestei copile şi că Edmond venise să locuiască pentru un timp la unchiul său pentru a reglementa această naştere. Cu ce preţ şi-a dat consimţămîntul ? Ce este sigur e că nu l-a dat de bunăvoie. Dar cum să refuze ? Nu era el moştenitorul prezumtiv al titlurilor şi bunurilor unchiului său ? Asta nu l-a împiedicat ca, în aşteptarea moştenirii, să ceară să i se dea aconturi. La 9 mai a pretins titlul de mare ofiţer al Legiunii de Onoare. Talleyrand s-a străduit să i-l obţină. Imediat după naşterea Paulinei, Edmond a plecat în Anglia. Cînd s-a întors, şi-a reluat viaţa de celibatar în strada d'Aguesseau. Nici de data aceasta nu există vreo dovadă categorică a paternităţii lui Talleyrand, ci doar o serie de presupuneri. În noiembrie 1820, Talleyrand plătise toate datoriile lui Edmond. Nu era un fleac. Pe nepot, aceasta nu l-a făcut mai amabil, ci tăcut şi îngăduitor.

În sfîrşit, purtarea lui Talleyrand faţă de Pauline aminteşte felul cum se purta cu Charlotte, însă cu mai multă duioşie, un fel de admiraţie uluită pentru acest copil, care i-a luminat bătrîneţea. Dealtfel, Pauline de Périgord nu era numai frumoasă, ci avea sufletul curat, o adîncime de simţire şi o frăgezime care au fascinat pe cei din jur, iar pe Talleyrand mai mult ca pe oricare. Semăna cu mama ei, dar cînd şi ea a avut copii, una din fiicele ei, Marie de Castellane, era leită Charlotte, cealaltă fată a lui Talleyrand.

Noul guvern i-a dat o satisfacţie neaşteptată. Dar pentru un om care nu era ministru rămînea platonică. Impresionat de discursul despre libertatea presei, Villèle şi-a retras proiectul de lege privitor la cenzură. Furioasă, Camera deputaţilor şi-a reluat atacurile prin intermediul proceselor intentate ziarelor pentru defăimarea funcţionarilor.

Talleyrand a reluat ofensiva la 26 februarie 1822. Dată fiind aţîţarea spiritelor în cercurile liberale şi republicane, atît la Paris, cît şi în provincie, era îndrăzneţ şi primejdios să iei atitudine făţişă împotriva guvernului, fiindcă

aceasta însemna să faci jocul dușmanilor tronului și altarului. Or, tocmai asta nu dorea Talleyrand. Dar pentru că una din libertățile principale era în primejdie, a apărat-o, în interesul tronului și împotriva ultraregaliștilor.

Discursul său n-a avut strălucirea celui din 24 iulie, dar a fost meșteșugit și convingător. Argumentul său principal a fost că proiectul se împotrivea spiritului Cartei, cu alte cuvinte era contra făgăduielii solemne a regelui și contra aspirațiilor națiunii. Aceasta în ceea ce privește prezentul. Întorcîndu-se spre trecut, cum îi plăcea să facă pentru a înrădăcina în istorie dreptul pe care-l apăra și a-i conferi astfel mai multă demnitate și putere de continuitate, a evocat nobilul chip al lui Malesherbes, care apărase libertatea cuvîntului în 1758 pentru prietenii săi de la Enciclopedie, ceea ce n-a împiedicat să fie ghilotinat deoarece apărase pe rege și justiția în fața Convenției. Punînd în balanță pe mediocrii politicieni smintiți care voiau să lipsească națiunea de această libertate și noblețea unui mare spirit ca Malesherbes, Talleyrand încheia printr-o frază uluitoare : *„Votez alături de domnul Malesherbes respingerea legii"*. Camera a simțit lovitura.

Numai ducele de Fitz-James s-a urcat la tribună pentru a-l ataca pe Talleyrand. El n-a răspuns argumentelor lui, ci s-a agățat cu violență de ciudata carieră a oratorului, de neregulile pe care le săvîrșise în timpul Revoluției, Directoratului și al Imperiului și din care trăsese foloase, așa cum profita și de pe urma Restaurației. Pînă atunci, niciodată nu fuseseră îndreptate în public asemenea atacuri împotriva prințului. Toată Camera pairilor se uita numai la el. El îl privea pe vorbitor cu atenție. Din cînd în cînd mîzgălea ceva. Toată lumea se gîndea că-și pregătește riposta. Era așteptată, era dorită. Cînd ducele a terminat să tune și să fulgere și s-a dus la locul său, Talleyrand nici nu s-a clintit, ca și cum ducele ar fi făcut o expunere despre ameliorarea solurilor silicioase. S-a aplecat spre vecinii lui și a șoptit : *„Ducele are mult talent și, afară de cîțiva ghimpi de prisos, discursul său este foarte bun"*. Incidentul a trecut ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.

N-a răspuns nici ducelui, după cum n-a răspuns nici unuia dintre cei care-l huleau. Ar fi însemnat să se dea în spectacol în fața unui public care atît aștepta.

Mai tîrziu, guvernul a revenit la atac. A reluat proiectul de lege referitor la cenzură sub denumirea delicată de *Legea dreptății și iubirii*. Furios, Chateaubriand i-a spus : *„Lege vandală"*. Consultat, Talleyrand a răspuns exact ce gîndea despre acest proiect stupid și primejdios : *„Socot că nu e franțuzesc, ci prostesc"*. Într-adevăr, în 1830, Franța l-a înlăturat, odată cu regimul.

Acesta a fost faptul cel mai însemnat din iarna anului 1822. Primăvara l-a readus pe prinț la Valençay. Castelul se umplea de invitați, care se distrau, spune el. Se jucau comedii ca la Ferney. Ziua trecea în plimbări prin nesfîrșitul parc sau prin pădurea cu luminișuri admirabile, lecturi și conversație, iar noaptea cu ospățuri și joc de cărți, bineînțeles. O scrisoare de invitație adresată unei prietene ne aduce la cunoștință că nu prea stătea bine cu sănătatea, dar că șederea la Valençay nu se resimțea de pe urma acestui lucru : *„Îți simțim lipsa. Vino repede. Poți sosi pînă în ziua de 22, cînd e sărbătoare* (ziua lui onomastică, Sfîntul Mauriciu, la care ținea foarte mult). *Se pare că de cîteva zile se petrece foarte bine la Valençay. Știu numai din auzite, pentru că, vai! picioarele mele sînt atît de păcătoase, că nu pot părăsi camera deloc. Joi vom*

avea o piesă frumușică, de circumstanță, pe care toată lumea o pregătește în acest moment. Așadar, doamnă, vino cît mai repede și nu căuta cine știe ce biată scuză". 18 septembrie 1822 (Gorsas. *Talleyrand).*

„Plăcerile vieții de la țară" nu-l făceau să uite viața politică. Liberalii se uitau bozumflați la el, ultraregaliștii îl ocărau, așa că el s-a apropiat de un foarte mic grup de moderați, ce nu prea avea mare influență politică, dar era format din oameni de valoare. Ei respectau constituția, erau cinstiți și foarte conștienți de meritele lor și toate acestea îi făceau rigizi și triști. Aceștia erau doctrinarii : Royer-Collard, Guizot, Broglie, Jordan și bătrînul Beugnot. Ei formau partidul și tot ei îl conduceau. Ca să-și bată joc de sărăcăciosul lor efectiv, Charles de Rémusat a scris aceste versuri serbede :

„Partidul fiind adunat,
Întreaga gașcă gînditoare
Pe canapea s-a așezat".

În alte timpuri mai puțin plictisitoare, această tovărășie l-ar fi pus pe Talleyrand pe fugă, dar oamenii de la putere, curtea, mahalaua erau atît de conformiști și de proști, încît s-a mulțumit cu doctrinarii.

Trebuie spus că guvernul îi adusese o nouă ocară, chiar la Valençay. Șeful jandarmeriei cantonului Valençay a fost mutat din oficiu, pentru că *„era devotat trup și suflet prințului Talleyrand și făcea cu neputință supravegherea ce trebuia exercitată asupra reuniunilor care aveau loc la Valençay"* (citat de Lacour-Gayet).

Iată cît îl costa pe cinstitul jandarm că se lăsase sedus de prințul de Talleyrand ! Acest fapt arată cîtă neîncredere avea Parisul în el.

Neașteptata lui înclinație spre doctrinari și-a găsit satisfacție fără întîrziere. Capul gînditor al acestui partid, Royer-Collard, locuia la vreo cincisprezece kilometri de Valençay, în castelul Châteauvieux ; doamna Royer-Collard era născută de Forges de Châteaubrun și moșia de la Châteauvieux o avea ca zestre. Talleyrand a încercat să se apropie de austerul său vecin. Nu exista nici o posibilitate de apropiere între ei, în afară de faptul că erau amîndoi în opoziție. Royer-Collard n-a pus nici un pic de bunăvoință ca să răspundă la avansurile lui Talleyrand, ceea ce nu-l prea mira pe Talleyrand, întrucît nu ignora ce supsese virtuosul Royer-Collard la Paris : *„Pe lumea asta sînt două ființe pe care niciodată nu le-am putut vedea fără să nu mă înfior : un regicid și un popă căsătorit"*. Totuși, pe episcopul căsătorit l-a „văzut". Fără să se sinchisească de deosebirea de poziții și vîrstă, Talleyrand l-a anunțat pe Royer-Collard că va veni cu ducesa de Dino ca să-l viziteze la Châteauvieux ; neîmblînzitul doctrinar i-a răspuns că, soția lui fiind bolnavă, nu trebuia să se aștepte că-i va întoarce vizita. Dar Talleyrand luase hotărîrea să vadă un doctrinar de aproape și s-a dus. Hurducați de hîrtoapele drumului, ce trecea prin păduri și vîlcele, au ajuns la Châteauvieux, adevărat lăcaș feudal, cocoțat pe o stîncă și cu o înfățișare mohorîtă. Imediat după sosire, Talleyrand i-a servit doctrinarului un compliment în genul său, spunîndu-i pe un ton dulce-acru : *„Greu se mai ajunge la dumneavoastră domnule !"*

După această introducere, folosind tot farmecul lor, unchiul și nepoata l-au cucerit pe singuraticul de la Châteauvieux și în cîteva ceasuri au înnodat un fel de legătură alcătuită din respect, din admirație chiar, din curiozi-

tate şi din dorinţa de a se revedea şi de a se ajuta la nevoie. Încă un succes diplomatic.

Cei doi oameni atît de deosebiţi aveau să se afle alături într-o afacere neplăcută, în care Franţa risca să fie angajată de sminteala ultraregaliştilor : răscoala din Spania.

Domnul Chateaubriand duce războiul din Spania împotriva lui Talleyrand

În 1820, regele Ferdinand fusese constrîns să cedeze modei şi să acorde supuşilor săi o constituţie al cărei scop era să-i limiteze puterea şi să-i impună două camere alese : Cortesurile. Dar în 1822, partizanii absolutismului au dezlănţuit o insurecţie în nordul Spaniei ca să alunge Cortesurile şi să desfiinţeze constituţia. Imediat, în Franţa, ultraregaliştii s-au înflăcărat pentru cauza regaliştilor spanioli şi au cerut intervenţia armatei franceze pentru restabilirea puterii absolute a regelui Spaniei.

Aveau de gînd să reînceapă groaznicul război din Spania, pe care Talleyrand îl aşeza în rîndul greşelilor capitale săvîrşite de împărat ? În afară de ultraregalişti, opinia publică era împotriva intervenţiei, dar ultraregaliştii erau la putere. La 20 octombrie 1822, un congres a reunit la Verona naţiunile din cadrul Sfintei Alianţe ca să discute oportunitatea unei intervenţii în Spania.

Adulmecînd sinistrul miros al prafului de puşcă şi al războiului civil în Spania, Talleyrand s-a înapoiat la Paris mai devreme ca de obicei. A făcut socoteala celor care, ca şi el, se opuneau intervenţiei armate în Spania : Molé, Saint-Aulaire, Manuel s-au unit cu el şi cu Royer-Collard. A încercat să capete ajutor chiar de acolo de unde nu se putea deloc aştepta să primească de cînd se certase cu Alexandru I, de la Pozzo di Borgo, ambasadorul ţarului la Paris. A profitat de această ocazie pentru a-i face curte.

Din nenorocire pentru interesele Franţei — şi chiar pentru ale tronului —, palatul Tuileries a trimis la Verona, ca să reprezinte Franţa, doi partizani înfocaţi ai intervenţiei : pe Montmorency şi pe Chateaubriand. Primul era un mărginit, iar al doilea un om pradă delirului. Amîndoi voiau să facă din Franţa campioana noii cruciade. Chateaubriand era într-adevăr pradă unei transe asemănătoare cu cea care-l cuprinsese cînd a scris *Geniul creştinismului*, dar acum nu mai era vorba de o predică, ci de un război. Chateaubriand credea că face politică, dar la congres s-a dedat la o neasemuită exhibiţie de romantism.

Congresul s-a încheiat la 14 decembrie. Chateaubriand şi Montmorency ascultaseră mai mult de convingerile lor personale decît de instrucţiunile moderate date de Ludovic al XVIII-lea. Cel puţin îşi satisfăcuseră partidul. După ce Montmorency a demisionat din funcţia de ministru al afacerilor străine, ultraregaliştii, încîntaţi de înflăcărarea lui Chateaubriand, l-au propus regelui pentru ministerul din strada Bac. Talleyrand nu voia să creadă că regele va accepta. Regele a acceptat. Şi la 28 ianuarie 1823, Talleyrand a aflat, ca toată lumea, din mesajul tronului, că expediţia în Spania fusese hotărîtă.

Talleyrand a ajuns imediat căpetenia celor care se opuneau intervenţiei armate. De atunci, Chateaubriand l-a considerat ca pe un duşman personal.

Această opoziție activă l-a reîntinerit pe „pensionar". A fost văzut reluîndu-și vechile obiceiuri. Făcea vizite, prin saloane aduna lumea în jurul său, își crea un fel de curte pe care o dăscălea și o trimitea să ducă în toate colțurile Parisului cuvintele lui subversive. Făcea „spirite" de care regimul s-ar fi lipsit cu plăcere. Întrebat cu îngrijorare : *„Regele a ținut un consiliu de trei ceasuri. Ce s-a petrecut ?" „Au trecut trei ceasuri"*, a răspuns el. Despre favoritul Blacas spunea cu o admirație perfidă : *„Cu o indemnizație de 150 000 de franci a reușit să facă economii de 8 milioane"*.

Nu se ocupa numai de pulsul opiniei publice, o și alimenta și o însuflețea. Nimic nu este mai primejdios pentru un guvern care se clatină. Într-o zi, contele Ferrand, care era suferind, a intrat în Camera pairilor sprijinit de doi lachei. Talleyrand a rostit tare : *„Îl vedeți pe Ferrand, e ca și guvernul. Crede că merge, dar îl duc alții"*.

În timpul acestei ierni, cercul său se întîlnea în salonul unei contese Bourcke, fostă actriță și femeie de moravuri ușoare, care-și încheia cariera în apartamentul mobilat pentru ea de un conte danez. Ea primea pe toți cei care erau împotriva guvernului : pe generalul Foy, pe Molé, Girardin, Dalberg și pe generalul Sébastiani. Unii dintre acești domni nu se mulțumeau numai să bîrfească guvernul, ci aduceau laude ducelui de Orléans. Aceste vorbe bune otrăvite nu erau rostite la întîmplare : se știa că Talleyrand frecventa Palais-Royal și că va răspîndi și acolo aceste dulci cuvinte. Salonul ei era foarte primitor, dar vizitatorii destul de pestriți și de bătători la ochi. Ministrul de interne a expulzat-o din Franța pe doamna Bourcke. Odată prăvălia închisă, Talleyrand și-a pierdut clientela.

Atunci a intrat în relații cu un alt personaj, un personaj al timpurilor noi, un necunoscut, un omuleț numai argint viu, înalt cît o cizmă, îndrăzneț, ambițios, lipsit de scrupule, de maniere, neobosit. Se numea Thiers, nume grotesc [1] pentru acea jumătate de om. În schimb, era scînteietor de inteligent și învățat, de o nemaipomenită limbuție, colorată de un accent marsiliez.

Ca să intre în bunele grații ale prințului, Adolphe Thiers a dat o lovitură de maestru. A găsit mijlocul de a fi singurul care să publice în presă un răsunător elogiu la adresa tînărului pictor Eugène Delacroix, care expunea la salonul din 1822 un tablou intitulat *„Dante și Virgiliu în Infern"*. Thiers nu era critic de artă, ci gazetar politic. Nu dragostea pentru arta romantică i-a inspirat acestui Rastignac de pe Cannebière articolul în care spunea că Delacroix avea geniu, ci o vicleană dorință de a parveni și o foarte bună informație. Pictorul Gérard, prieten cu Thiers și care era în relații cu Talleyrand, a dat noului venit informații referitoare la nașterea lui Delacroix. Geniul atribuit fiului era un omagiu adus tatălui. Acesta era cel mai bun mijloc de a face să i se deschidă ușa casei din strada Saint-Florentin. Cînd Talleyrand a citit articolul, l-a și chemat pe autor. Thiers s-a grăbit să alerge. Din clipa în care a pus piciorul în casa lui Talleyrand, n-a mai părăsit-o.

Numaidecît a trezit interes. Vibrionul ăsta al politicii se întorcea dintr-o călătorie în Spania. Își alesese bine momentul pentru a culege informații la fața locului și a le spune parizienilor pe ce galeră se îmbarca Franța. Talleyrand a fost cucerit. În pofida a tot ce-ar fi putut să-l îndemne să-l țină la

[1] În limba franceză, *tiers* = treime. — *Nota trad.*

distanță pe individul acesta dintr-o altă lume, l-a primit adeseori, timp îndelungat și chiar în mod familiar.

Talleyrand a rămas uimit de vioiciunea spiritului lui Adolphe Thiers, dar mai ales de talentul lui de a sili faptele să spună ceea ce voia el. Talleyrand îi punea întrebări despre Spania. Dar nu se înțelegeau, pentru că Thiers, din oportunism, se bălăcea în apele guvernamentale și susținea intervenția. Talleyrand spunea : *„Vom avea de luptat împotriva răzmeriței, cel mai păcătos fel de război. L-am prevăzut odinioară, cînd mă străduiam să-l fac pe Napoleon să nu se amestece în treburile Spaniei. Napoleon nu m-a ascultat și în viesparul în care s-a aventurat și-a pierdut fără glorie armata... Ei bine, dacă ne încăpățînăm să intervenim în Spania, istoria se va repeta. Ne pîndește o înfrîngere"* (H. de Lacombe. *Convorbiri cu domnul Thiers).*

Este surprinzătoare îngăduința prințului față de ideile acestui tînăr, care îndrăznea să-i răspundă fără jenă : *„Nu cred. Spaniolii au păstrat o amintire usturătoare despre ce au pățit în luptele de partizani... Nu vor mai risca să înfrunte încă o dată asemenea belele"*. Și conchidea prin această formulare strălucită, o remarcabilă concluzie de gazetar ce impresiona toate mințile, fiindcă în epoca aceea francezii își mai aminteau de „șuanerie" : *„Spania este o Vandee stinsă"*.

Dacă Talleyrand nu aprecia teza lui Thiers, avea, totuși, o inteligență de o clasă destul de înaltă ca să aprecieze cum trebuie pe interlocutorul său.

Talleyrand avea o altă tribună de unde putea să apere cauza neintervenției : Camera pairilor. Pregăti deci un discurs. Dacă l-ar fi ascultat, Camera și-ar fi schimbat părerea în privința necesității războiului din Spania. Dar n-a putut să-l asculte. Guvernul a suprimat discursurile opoziției. Discursul lui Talleyrand a fost doar tipărit la 3 februarie 1823. A putut fi citit, dar nu a fost rostit niciodată.

Acest discurs este tot atît de remarcabil ca cele precedente. Ca întotdeauna, invocă un principiu : *„Popoarele au dreptul să-și aleagă și să-și orînduiască singure regimul politic sub care vor să trăiască"*. Cît despre vecinii lor, au datoria — și interesul — să nu intervină cu forța în certurile politice interne ale altor state. Talleyrand nu pierdea ocazia să amintească, cum făcea și cu Thiers, rolul pe care-l jucase pe lîngă Napoleon în războiul din Spania. El se împotrivise și avusese dreptate, dar pretindea că s-ar fi opus imediat ce cunoscuse planul ; noi sîntem însă edificați în privința ambiguității rolului său la începuturile războiului. Să-l ascultăm cum își înfrumusețează rolul : *„Se împlinesc azi șaisprezece ani de cînd m-a chemat cel care pe atunci guverna lumea să-mi dau părerea în privința luptei angajate cu poporul spaniol și am avut nenorocul să nu-i plac, dezvăluindu-i viitorul, arătîndu-i toate pericolele ce aveau să se ivească dintr-o agresiune tot atît de nedreaptă pe cît de temerară. Sinceritatea mea a fost răsplătită cu dizgrația"*.

Zîmbim don Basilio, pentru că sîntem lămuriți în ce privește adevăratele cauze ale dizgrației. Să trecem însă peste această schimonoseală. Urmarea este mai serioasă : *„O soartă ciudată mă face azi, după atîta vreme, să reînnoiesc aceleași strădanii pe lîngă suveranul legitim. Aceleași sfaturi"*.

Iată măcar o atitudine limpede, dar puțin plăcută pentru Ludovic al XVIII-lea. Regele era atunci pe punctul de a săvîrși o greșeală asemănătoare în toate privințele cu aceea pe care o săvîrșise „uzurpatorul". Talleyrand îl

punea în gardă : *„Dorința Franței, de prisos să spunem că a Franței întregi, este să aibă pace. Sătulă de gloria militară, ea se mîngîie cu gîndul că sub domnia regelui său va putea să-și vindece în răgazul păcii toate rănile pricinuite de un război de treizeci de ani...“.*

Cum să-l contrazici ? Talleyrand vorbea în numele întregii națiuni. El era țara, nu o gașcă. În 1815, pentru francezi, întoarcerea regelui însemna pace. Dacă regele se îndepărta de ceea ce opinia publică aștepta de la el, nu era bine. La urma-urmei, de ce acest război ? Spania amenința Franța ? Cerea Franța ceva Spaniei ? Această intervenție nu avea nici un rost, afară de acela al modificării constituției spaniole : *„Ce ciudați reformatori* — scria Talleyrand — *acești 100 000 de soldați, urmați în curînd de alți 100 000 ! Cui pretindem noi să impunem cu acest donchișotism politic ?“*

Amintind de vîrsta lui, de rolul său în Restaurație și de dragostea lui pentru Franța, declara că se va strădui din toate puterile *„să împiedice ca opera de înțelepciune și dreptate să fie compromisă de pasiuni smintite și temerare...“*. Pasiunile lui Chateaubriand și ale ultraregaliștilor.

Ministerul oferit lui Chateaubriand ca să-și împlinească „pasiunile smintite și temerare“ i-a adus o nemărginită satisfacție : expediția a reușit. Nu toată peninsula fusese cuprinsă de flăcările războiului civil și orgoliosul viconte a cîștigat victoria de la Trocadero. Se făleşte cu ea : un succes destul de relativ. La drept vorbind, istoria a înregistrat-o doar în josul paginii. Treaba ar fi putut să se termine rău. N-a fost glorioasă. A fost costisitoare. A fost însoțită chiar de un frumos scandal financiar. Neprețuitul Ouvrard, care aproviziona armata cu muniții, a tratat cu ducele de Angoulême, comandantul expediției. Nobilul acesta curajos nu pricepea mare lucru, era un spirit onest și simplu și desigur că a fost tras pe sfoară. Printr-o glumă, Talleyrand a pus lucrurile la punct : *„În afacerea asta nu-i decît un singur nevinovat“*.

Opoziția lui Talleyrand i-a prilejuit lui Chateaubriand o răzbunare răsunătoare. În *Memoriile de dincolo de mormînt* a mai înfipt o dată cuțitul în el. L-a descris pe Talleyrand la tribuna Camerei pairilor, la 3 februarie 1823 ca și cum l-ar fi văzut și l-ar fi auzit. Cuvintele satanice ale prințului Răului s-au întipărit în el. Ne farmecă și ne face să vedem și să auzim ca el : *„Cînd cel care a rostit aceste afirmații imperturbabile coboară de la tribună și se duce să se așeze impasibil la locul său, îl urmăriți cu privirea, prinși între un soi de spaimă și un fel de admirație pentru că nu vă puteți da seama dacă omul acesta n-a primit de la natură un har care-i dă putința să modifice sau să nimicească adevărul“*.

Cine n-ar fi convins de acest accent de sinceritate ? Dar vai ! Am mai spus, discursul acesta n-a fost rostit niciodată. Ce contează ! Frumusețea ultimei fraze este minunată, pe mii de cititori de bună credință i-a convins de realitatea acestei scene, care n-a avut loc.

Ludovic al XVIII-lea nu a fost prea încîntat după ce a citit discursul. Era sătul de aluziile la rolul jucat de Talleyrand în restabilirea tronului. Și nu numai regele era sătul. În acest timp, spiritele erau rău îndîrjite. Prezența lui Talleyrand era de ajuns ca să-i înverșuneze pe ultraregaliști. Oameni cu păreri deosebite își pierdeau repede răbdarea. Talleyrand fusese invitat împreună cu ducesa de Dino la un dineu dat de ducesa de Broglie (fiica doamnei de Staël). Erau invitați ca o pereche. Dorothea nu era liniștită

pentru că acolo se afla şi La Fayette şi se temea de o ciocnire a acestuia cu unchiul ei. Mai erau de faţă generalii Foy şi Sébastiani, care au discutat în contradictoriu în legătură cu un discurs rostit de Manuel, discurs în care oratorul, vorbind de executarea lui Ludovic al XVI-lea, scăpase din vedere s-o condamne. A venit vorba despre Directorat : Talleyrand nu sufla o vorbă. El cunoştea subiectul mai bine ca oricine, dar, fiindcă discuţia devenise pătimaşă, s-a abţinut. Îngrijorată, Dorothea îşi muşca buzele. Dineul a fost de nesuportat şi Dorothea nu şi-a ascuns proasta dispoziţie. Amfitrioana a băgat de seamă. Trebuie spus că ea nu ţinea nici la unchi, nici la nepoată : avea motivele ei. Vorbele rostite de Talleyrand pe seama doamnei de Staël nu puteau să placă fiicei, care, fiind şi convertită la catolicism — acela al Restauraţiei —, era mai catolică decît papa în privinţa canoanelor. Situaţia fostului episcop de Autun o scîrbea. Inspirată de aceste sentimente, a exprimat cîteva aprecieri despre el şi despre Dorothea. În privinţa ei : *„Ar vrea să facă revoluţii populare în rochii de mătase şi cu turbane argintii, să însufleţească mulţimea cu vorbe de duh şi să răscolească societatea fără să-şi strice seratele. E o fiinţă ciudată, totdeauna gata să se apere. Are un spirit tăios şi categoric, dar îl are din belşug"* (Amintirile ducelui de Broglie).

Este posibil ca Dorothea să-i fi părut „ciudată", dar să facă din ea o revoluţionară, pare şi mai ciudat. Doamna de Broglie îi reproşează că în timpul dineului îşi dăduse pe faţă proasta dispoziţie şi *„că nu şi-o ascunde, asemenea celei mai naive persoane, care n-a învăţat să-şi ascundă nici o impresie"*.

Dorothea naivă ? Numai naivă nu era. Amfitrioana lăsase musafirii să transforme plictisitorul ei dineu într-o dezbatere politică de prost gust. Această greşeală merita să fie subliniată. Pe lîngă aceasta, doamna de Broglie încerca să răpească pe prietenii lui Talleyrand şi să-i atragă la ea. Îi scria lui Barante să vină la Coppet. *„Ce să faci la Valençay ? La ce bun ? E un loc unde nu trebuie să te duci decît dacă ai vreun folos, pentru că datoria n-a călcat niciodată pe-acolo..."*.

Barante a rămas devotat castelului Valençay : chiar dacă nu trăgea foloase, găsea acolo conversaţia unui om care nu era pe cale să fie trecut în rîndul sfinţilor, nici măcar să ajungă ministru, şi a cărui inteligenţă, cunoştinţe, delicateţe şi pricepere la treburi şi la oameni puteau şi ele reprezenta un folos sau cel puţin o plăcere.

În timpul verii, relaţiile cu Royer-Collard au devenit mai strînse. Iată pe ce ton îi scria Talleyrand vecinului său de la Châteauvieux : *„Gourville spune undeva că, sosind pe moşia lui, adusese la cunoştinţa iluştrilor săi vecini că se instalase în ţinutul lor ; eu îi urmez exemplul, cu deosebirea că el nu-i iubea pe iluştrii săi vecini, pe cînd eu îi iubesc"*. 17 septembrie 1823 (citat de Lacour-Gayet).

Şi-a făcut apariţia o veche cunoştinţă : Montrond. Sosea din Anglia şi venise să se instaleze la Valençay. Ce făcuse la Londra ? Fusese însărcinat cu vreo misiune de ilustrul său prieten ? Nici el, nici Talleyrand n-au scos o vorbă. Împreună cu el, Talleyrand îşi bate joc de succesorii săi la Afacerile Externe : le subliniază nepriceperea, lipsa de pregătire şi de informare. Pasquier i se părea incult : *„Domnul de Nansouty ar trebui să-i dea cadou*

de anul nou un exemplar al tratatului din Westfalia". Ar fi fost o frumoasă descoperire pentru marele maestru al diplomației.

Toate acestea erau doar niște bagatele ca să treacă timpul. Dorothea a plecat în Germania. Era prima lor despărțire după 1816. Se ducea în Saxonia ca să se ocupe de averea ei și s-a oprit la Baden-Baden să-și îngrijească sănătatea. Probabil că era bolnavă de tuberculoză, suferea mereu de guturai și scuipa sînge. Virtuosului și discretului ei confident Barante i-a scris : „*Adio, domnule, voi aduce din Germania un pic de putere pe care ți-o dă aerul natal, dar cu siguranță mai multă bună dispoziție spirituală și sufletească în folosul celei de-a doua patrii ; impusă la început, am adoptat-o apoi și de atunci numai în ea vreau să caut adăpost și odihnă*". Adăpostul și odihna erau Talleyrand, care mai era necesar Dorotheei și pentru altceva, în opoziție cu odihna : ambiția, nevoia de a juca pe scena lumii și a domina pe cineva.

„Faptele noastre ne urmăresc", spunea Paul Bourget; ducele d'Enghien reapare și Ludovic al XVIII-lea dispare

În 1816, un strigoi primejdios era cît pe-aci să dezlănțuie un scandal care ar fi putut să-l piardă pe Talleyrand : era fantoma nefericitului duce d'Enghien. Întîlnind la curte pe bătrînul prinț de Condé, personajul nostru a avut îndrăzneala să pună pe cineva să-l prezinte. Bunicul ducelui d'Enghien n-a făcut groaznicul scandal pe care unii poate că-l doreau. A ieșit din încurcătură în alt mod. S-a prefăcut că-l confundă pe ministrul nostru cu unchiul său arhiepiscopul și i-a cerut vești despre nepotul său : „*licheaua*", „*pungașul*", „*stricatul de Autun*". Talleyrand s-a șters de scuipat și nici nu a clipit măcar. Iată relatarea aceleiași întîlniri așa cum este expusă în *Memorii* : „*Mi-a vorbit cu o amabilitate pe care n-o voi uita niciodată despre succesele Franței la Congresul de la Viena*". Pentru el, insultele erau vorbe aruncate în vînt. Retras la Chantilly, bătrînul prinț a murit acolo în 1818. Fiul său, ducele de Bourbon, a venit în țară, a luat titlul de prinț de Condé și a locuit la Chantilly. Avea de gînd să-i urmărească pe asasinii fiului său ? Nu era exclus. Dar nu s-a clintit. Talleyrand a făcut la fel. Totuși, înapoierea acestui ultim Condé a dezlegat limbile, a scos din uitare cam prea mult pe actorii tragediei. Numele celor trei, Talleyrand, Savary și Caulaincourt, reveneau stăruitor în aceste povestiri care înfierau.

Soția răposatului Caulaincourt, ducesă de Vicence, a vrut să apere memoria cinstitului ei soț. Înainte de a întreprinde ceva, a crezut de datoria ei să ceară părerea lui Talleyrand. Nu cumva această femeie imprudentă ar fi vrut să explice prințului de Condé că nici Savary, nici Caulaincourt, nici Talleyrand, nici măcar Bonaparte nu aveau nici un amestec în ceea ce Savary numea cu pudoare „*catastrofa ducelui d'Enghien*" ? „*Ce-i de făcut ?*" — întreba nenorocita. „*Nimic*". Asta a fost tot ce-a răspuns Talleyrand. Tot ce putea fi mai înțelept. Dar doamna de Caulaincourt voia cu orice preț să salveze onoarea soțului ei. S-a dus la Talleyrand și i-a făcut o propunere. Știa că ducele de Bourbon avea o amantă, pe doamna de Feuchères, care

exercita o nemărginită influență asupra iubitului ei. Ar fi fost foarte ușor să se slujească de ea pentru a acționa asupra celui din urmă Condé. Auzind numele doamnei de Feuchères, Talleyrand a luat cea mai trufașă atitudine și a rostit aceste cuvinte : *„Doamna de Feuchères ? Rușine ! V-ați putea gîndi să vă înjosiți atît de mult ?"* Încurcată de această izbucnire, văduva s-a retras și s-a închis în văduvia ei, fără să mai crîcnească. Talleyrand cîștigase jumătate de partidă. Mai rămînea cealaltă : tăcerea familiei Condé.

Combinația în care trebuia să intre doamna de Feuchères, combinație pe care o găsise mîrșavă cînd i-o propusese doamna de Caulaincourt, acum i se părea minunată. Dar cum să ajungi la amanta prințului de Condé ? S-a servit de un nobil cinstit, contele de Durfort, prietenul prințului de Condé și al doamnei de Feuchères. L-a invitat, l-a lingușit și l-a ghiftuit în așa hal, iar domnul Durfort a socotit că procedeul era așa de măgulitor, încît s-a găsit fără apărare în mîinile prințului Desfătărilor. Durfort s-a închipuit confidentul lui intim și l-a ascultat cu gura căscată pe Talleyrand, care-i povestea, în șoaptă, ce se întîmplase în noaptea fatală în care pierise ducele d'Enghien. Prințul adusese la cunoștința lui Durfort că în ajunul răpirii, făcînd pe dracu-n patru, reușise să transmită nefericitului prinț un mesaj prin care-l conjura să fugă imediat. Ca să salveze „un cap atît de scump", Talleyrand înfruntase un risc mortal. Domnul Durfort a fost tulburat, zăpăcit de recunoștință și de admirație. Fără să cerceteze dacă mai rămăsese vreo urmă a mesajului, dacă mai există omul care-l dusese, s-a grăbit să plece la Chantilly ca să repete povestea pe care i-o înșirase Talleyrand. Înainte de a-l lăsa să plece, Talleyrand i-a recomandat să stea de vorbă cu doamna de Feuchères și s-o convingă de devotamentul său față de casa Condé. Doamna de Feuchères a binevoit să-și asume sarcina de a-și convinge amantul, și domnul Durfort a adus-o în strada Saint-Florentin. I s-a administrat același tratament care reușise atît de bine cu Durfort și ducesa de Dino a făcut „acestei femei" o plecăciune ca și cum ar fi fost prințesă de Condé. După această primire, femeia Feuchères era gata de orice.

Atît de bine a îndeplinit misiunea care i se încredințase, că Talleyrand a fost invitat la Chantilly. Pe urmă, Talleyrand l-a invitat pe tatăl ducelui d'Enghien la Valençay pentru vînătoare ; lumea a rămas cu ochii holbați.

De data aceasta, ducele d'Enghien era definitiv înmormîntat. Talleyrand a ieșit din impas cu cinci rînduri în *Memoriile* sale, cîteva dineuri de primă calitate, cîteva complimente demne de Voltaire și — încă un fleac — cîteva „atenții" față de femeia Feuchères, care făcuse cheltuieli cu toaleta și cu bijuteriile. Asta se petrecea în 1818.

După cinci ani, la 9 octombrie 1823, în ziarul *l'Oriflamme* a apărut un articol care dezgropa din nou scandalul. Pentru rolul pe care-l jucaseră în asasinarea ducelui d'Enghien erau puși în cauză Talleyrand, Savary și Réal. Supărătoare amintire. Nu ar fi fost mai bine să fie lăsat fără răspuns, să cadă în uitare acest articol al unui gazetar neînsemnat ? Savary a făcut tocmai contrariul. A publicat o broșură : *Extrase din Memoriile ducelui de Rovigo privind catastrofa domnului duce d'Enghien.* Ca să scape de orice răspundere, Savary îl împovăra pe Talleyrand. *„Nu voi răbda ca anumite bănuieli mîrșave să apese asupra mea, în timp ce adevăraților vinovați se fudulesc cu înaltele demnități cu care sînt învestiți".*

Broșura și-a făcut efectul : toată lumea l-a recunoscut pe *adevăratul*

vinovat. Talleyrand era năucit. Luase doar toate precauțiunile ca această afacere să fie înmormîntată. Ne amintim că arsese totul în urma lui. Broșura lui Savary l-a făcut să se poticnească. A simțit primejdia apropiată, fulgerătoare ; pentru prima dată în viață și-a pierdut somnul. La 3 noiembrie 1823 a părăsit Valençay în grabă mare. Voia să fie la Paris ca să înfrunte furtuna ; această purtare este cu totul excepțională la el : de obicei se lăsa plouat. *„Eu sînt o umbrelă veche peste care plouă de patruzeci de ani. Ce poate însemna o picătură în plus ?"* — spunea el adesea. De data asta nu mai era ploaie, era trăsnetul. Din fericire, se bucura de prietenia și de sprijinul lui Royer-Collard. Oamenii plictisitori sînt adeseori solizi. Talleyrand a plecat ; Dorothea a rămas ca să pregătească și să aducă bagajele. A sosit la el în ziua de 5 noiembrie. S-a plîns lui Barante că Parisul era *„focarul celor mai mîrșave calomnii și al celor mai monstruoase născociri ale unei minți pocite"*. Îți vine în minte „Comedia umană" ! Balzac se ascunde în toate cotiturile istoriei din vremea lui.

Înapoierea la Paris a fost sinistră : *„Iarna se arată grea"*, scria Dorothea. Ea voia ca sfatul dat de Royer-Collard să fie urmat : *„să se acționeze sus"*. Cu alte cuvinte, chiar pe lîngă rege. Talleyrand s-a adresat regelui imediat după sosire, ca să zădărnicească efectul fatalei broșuri și ca să explice moartea ducelui d'Enghien, văr cu regele. Nici o altă scrisoare ieșită de sub pana acestui discipol al lui Voltaire n-a fost mai întortocheată și mai încîlcită. Să fi fost graba ? Emoția ? O cerea subiectul... Sîntem îndemnați să credem că a încîlcit ce nu voia să fie limpede. Îi cerea regelui ca Savary să fie trimis în fața Înaltei Curți. Își pierduse capul ? Și ce stîngăcie ! Un proces în care asasinatul ar fi servit de pretext pentru o confruntare politică ? Ce dezvăluiri ! Ce acțiune dezordonată ! Ar fi fost ridicate baricadele în mai puțin de opt zile. Nu mai vedea limpede ? Această broșură îl făcea să reacționeze ca un boiernaș lovit în dreptul său de vînătoare.

Ludovic al XVIII-lea l-a salvat și pe Talleyrand și ordinea publică. A refuzat să aducă în fața Camerei pairilor această afacere, afirmîndu-și încrederea în Talleyrand. *„Maiestatea-Sa a vrut ca trecutul să rămînă uitat ; n-a făcut excepție decît pentru serviciile aduse Franței și persoanei sale. Înaltul rang pe care-l păstrați la curte, prințe, este o dovadă sigură că învinovățirile care vă rănesc și vă mîhnesc n-au făcut nici o impresie asupra Maiestății-Sale"*.

Prin aceste rînduri, regele îi restituise lui Talleyrand tronul din strada Saint-Florentin, regatul din Valençay și suveranitatea asupra opiniei publice. Regele îl salvase. De acum încolo nu-și mai datorau nimic.

Curtea a trimis ziarelor nota următoare : *„Regele a interzis ducelui de Rovigo* (Savary) *intrarea la Tuileries"* (17 noiembrie 1823).

Talleyrand a răsuflat ușurat. A reacționat imediat în felul său : a uitat tot ce-l necăjise și îl pusese într-o situație neplăcută. El i-a scris lui Dalberg : *„Nu trebuie să se acorde prea multă importanță atacului dat de ducele de Rovigo. Publicul mi-a făcut dreptate, o dreptate completă... Sentința a fost dată : s-a terminat cu această afacere"* (citat de Lacour-Gayet).

Ducesa de Broglie, naivă ca totdeauna, i-a scris lui Barante : *„Domnul de Talleyrand a ieșit din această afacere alb ca neaua ; trebuie să recunoașteți că îi priește calomnia"*. Aceluiași Barante, Talleyrand îi scria cu mai multă seninătate, încercînd, în același timp, să iasă basma curată

cu ajutorul dovezilor istorice. După el, una era de ajuns : mărturia lui Napoleon : *„fraza din testamentul lui Napoleon prin care mărturisește că el este singurul autor al asasinării ducelui d'Enghien și că, de s-ar găsi din nou în aceleași împrejurări, ar proceda la fel cum a făcut atunci"* (Barante, *Amintiri*).

Să salutăm Cezarul, care în adevăr s-a hotărît să poarte singur povara acestei crime. Aceasta însă nu înlătură bănuielile care apasă asupra complicilor săi. Dar pentru domnul de Talleyrand, nimic nu era mai ușor de suportat decît o bănuială. Aceasta nu-i întuneca fericirea.

Se poate numi fericire această acalmie ? Talleyrand împlinise șaptezeci de ani. Abia își mai tîra piciorul, se cocîrja. Ca să se îndrepte și să țină capul tot sus, își înfășura cravata de mai multe ori în jurul gîtului ; același nor de parfum greu îl învăluia prin saloane și prin camerele mortuare. În anul acela, 1824, i-a văzut murind pe Cambacérès și pe Ludovic al XVIII-lea. La 8 martie 1824, cînd a murit fostul mare cancelar, poliția a pus mîna pe toate hîrtiile sale. *„Ah !* — a spus Talleyrand, — *iată un avertisment dat de palatul Tuileries celui din strada Saint-Florentin"*. El însă nu așteptase avertismentul ca să nu lase decît cenușă în loc de hîrtii.

Regele avea să moară abia în septembrie, dar, înainte de a muri, Talleyrand i-a dat noi motive de nemulțumire. A uneltit așa de bine în Camera pairilor, încît a reușit să întrunească majoritatea împotriva lui Villèle, care voia să convertească renta de 5% în 3%. Ca să zădărnicească acest proiect, el a folosit un procedeu cu care era obișnuit : a pus o femeie să acționeze, pe ducesa de Dino. Cazul merită să fie examinat. Talleyrand a trimis-o pe ducesa de Dino, a cărei evlavie era bine cunoscută, să-l prelucreze pe monseniorul de Quélen, arhiepiscopul Parisului, cu scopul ca, împreună cu clerul, acesta să ia atitudine împotriva proiectului prezentat de Villèle. Doamna de Dino se întîlnea des cu arhiepiscopul, care, la rîndul său, ținea să se apropie de Talleyrand ca să-l readucă în sînul bisericii. În interesul conversiunii rentei, ca și al unchiului ei, poate că ducesa de Dino a mers cam departe : a izbutit să sucească mintea sfîntului prelat. Dar *„o perfidă prietenă a ducesei l-a lămurit în privința strengăriei a cărei victimă era mai înainte de a cădea total în mreje. Cuprins de pocăință, căută uitarea în slujirea altarului"* (*Memoriile* doamnei de Boigne). Fără îndoială că în această căință monseniorul a găsit puterea de care avea nevoie ca să-l asalteze pe Talleyrand și să-l readucă la Dumnezeu.

Cînd Camera a respins proiectul, Dorothea se afla în Silezia. A avut, totuși, satisfacția de a fi contribuit, în limita mijloacelor ei cinstite, ca Villèle să fie pus în încurcătură.

Chateaubriand a plătit pentru ceilalți. Se compromisese și el uneltind împotriva lui Villèle, care s-a descotorosit de ministrul necredincios. A fost *„congediat ca un valet"*. Niciodată un om atît de conștient de geniul său nu a îndurat o umilire mai dureroasă. Talleyrand, care urmărea cazul, a știut că destituirea se hotărîse mai înainte de a fi adusă la cunoștința celui care fusese susținătorul războiului din Spania. Prințul șchiop n-a pregetat să facă o vizită de suavă politețe dușmanului său ca să aibă satisfacția de a vedea ce mutră face un ministru atît de orgolios în ziua cînd este dat afară. Spectacolul i s-a părut foarte desfătător și a procedat în așa fel ca celălalt să-și dea seama de plăcerea pe care o resimțea.

A mai avut o satisfacție, mai puțin crudă, dar mai tainică. La Salonul din 1824, Delacroix a expus celebra lui pînză : *„Masacrul din Chios"*. A fost un scandal groaznic : se vedeau cadavre verzui, îngrămădite ca niște autentice cadavre, azvîrlite talmeș-balmeș, nu așa cum se aranjau la Academia regală de pictură trupurile eroilor morți. Era prea mult. Pictura oficială era hotărîtă să termine cu revoluția de paletă și cu acest Delacroix. Rezultatul tămbălăului : statul a cumpărat tabloul revoluționar cu suma de 6 000 de franci ! Sumă extraordinară pentru un artist lipsit de glorie și chiar defăimat. Gérard, prietenul lui Delacroix, făcuse intervenția necesară pe lîngă Sosthène de La Rochefoucauld, care se ocupa de achizițiile pentru stat. Se știe că Talleyrand îi iubea mult pe Gérard și pe... Delacroix.

Ca să ia aer fără să se deplaseze pînă la Valençay a cumpărat de la ducesa de Duras o casă de țară — care numai colibă nu era — în apropiere de pădurea de la Montmorency. Aici primea pe ducesă și pe prietenii ei, cu excepția lui Chateaubriand, căruia, totuși, îi era *„soră"* într-un Ossian. Talleyrand ținea mult la ducesa de Duras. Ea scrisese romane care în epoca aceea erau socotite foarte frumoase fiindcă erau foarte triste. Saloanele se adăpau cu lăcomie din acest Mississippi al melancoliei. Talleyrand îl prefera pe Rivarol.

În intrigile lui politice împotriva ultraregaliștilor îl avea întotdeauna de colaborator pe Royer-Collard. Dar ursuzul doctrinar nu iubea lumea. În zadar încerca Talleyrand să-l tămîieze, nu reușea să-l atragă în cercul vrăjit al seratelor din strada Saint-Florentin.

Totuși, după ce au izbutit să învingă cîteva dificultăți, desfășurînd toată puterea lor de seducție, Talleyrand și ducesa de Dino l-au făcut să primească o invitație la dineul ce a avut loc cu ocazia venirii prințului moștenitor al Saxoniei. Talleyrand și Franța au fost totdeauna în cele mai bune relații cu Saxonia și cu suveranii ei. Talleyrand a ținut ca în timpul acestui dineu să prezinte prințului pe cei mai iluștri oameni din diferite domenii : știință, litere și artă. Royer-Collard urma să reprezinte elocvența, ceea ce a făcut să se spună oaspetelui că era socotit *„unicat"*. Lingușit astfel, a venit la dineu.

În septembrie, marele șambelan și-a întrerupt cura la Bourbon-l'Archambault ca să vină să vegheze la căpătîiul regelui bolnav. Se ducea la Tuileries în fiecare zi. Ce triste zile și ce trist spectacol ! Un rege muribund și un moșneag deja mumificat, două ruine dintr-un alt secol și din altă lume, atît de aproape și totuși dușmani, egali în fața morții care stătea între ei.

Doamna de Dino era îngrijorată din cauza sănătății unchiului ei. Dacă boala regelui se prelungea, Talleyrand n-ar mai fi putut rezista. Trebuia să stea în picioare, să dea regelui *„cele mai neplăcute și dezgustătoare îngrijiri pentru un om de vîrsta domnului de Talleyrand, avînd în vedere și infirmitatea lui. Toate acestea mă făceau să mă tem pentru sănătatea lui"*, scria Dorothea.

În sfîrșit, regele a primit sfînta cuminecătură la 13 septembrie. Talleyrand a fost întrebat cum se purtase regele : *„Cel mult convenabil"*, a răspuns prințul.

Înmormîntarea a avut loc în ziua de 23 septembrie, la Saint-Denis. Marele duhovnic și marele șambelan duceau inima regelui pe o pernă. La

25 septembrie, în timpul ceremoniei înmormîntării, Talleyrand, lîngă catafalc, ţinea stindardul alb — asemenea Ioanei d'Arc !

După aceste zile istovitoare a regăsit farmecul tainic al căminului. Cu cîtă dragoste învăluită în admiraţie şi respect îl înconjurau ai lui ! Şi totuşi, ce cămin ciudat ! El, bătrînul satrap, se ocupa de educaţia copiilor nepotului său şi avea grijă cu drag de soţia lui. Ea era admirabilă în rolul de stăpînă a celei mai luxoase şi mai bine întreţinute case din Paris. Un trai luxos, dar pe muchie de cuţit. Şi-au dat seama de acest lucru în ziua de 6 noiembrie 1824, cînd justiţia a pronunţat oficial sentinţa de divorţ dintre Edmond şi Dorothea. Dar pentru ce Talleyrand şi Dorothea au mai cerut ca Edmond să fie citat ? De ce acest proces, care nu schimba cu nimic o situaţie reglementată de mult ? Clanul familiei Périgord, foarte bine văzut la curte, foarte strîns legat de ducesa de Angoulême, fiica lui Ludovic al XVI-lea, era înverşunat împotriva Dorothei. Familia se temea să n-o vadă punînd mîna pe o parte din moştenirea lui Talleyrand. Palatul Tuileries şi foburgul Saint-Germain au procedat în aşa fel încît ducesa de Dino să simtă că era indezirabilă. Anumite uşi i-au fost închise, în special cea a doamnei de Castellane. Niciodată Parisul nu i s-a părut mai odios. Şi Talleyrand căpăta din ce în ce mai mult gust pentru Valençay.

Regele se schimbă, plictiseala rămîne şi domneşte

Alt rege ! Altă încoronare ! Tedeumul, fastul regal, penajul de pe cap, pe umeri mantia supraîncărcată cu aur, totuşi, ceva mai puţin grea ca anii şi ca tristeţea unei vieţi dezamăgite. Un rege ! Talleyrand ştia cît cîntăreşte un rege prins în plasa unei intrigi bine ţesute.

Carol al X-lea a fost încoronat la Reims în ziua de 29 mai 1825. Domnea de la 24 septembrie 1824 ; în acest răstimp, miniştrii săi săvîrşiseră cele mai neîngăduite greşeli, ca legea privitoare la profanare şi legea privitoare la despăgubirile datorate victimelor revoluţiei.

Ca să meargă la încoronarea acestui rege, care-şi începea domnia atît de supărător, Talleyrand a cumpărat o caleaşcă de toată frumuseţea. Pe uşi îi putea fi admirat blazonul : cei trei lei încoronaţi, cu limba smălţuită, ascuţindu-şi ghiarele pe un fundal roşu şi auriu. Caleaşca aceasta era un monument. O va folosi pînă la sfîrşitul vieţii sale pentru vizite ceremonioase. Era văzută prin Paris cînd se ducea la Palais-Royal să-şi facă datoria de curtean pe lîngă Ludovic-Filip de Orléans. Caleaşca aceasta, care fusese văzută la Reims ducîndu-l pe prinţ ca să prezinte omagii şi supunere regelui Carol al X-lea, va fi privită, cîţiva ani mai tîrziu, cu oarecare ironie şi uneori cu ură, cînd îl va duce pe Talleyrand să prezinte omagii şi supunere regelui ce-l detronase pe cel care se încoronase la 29 mai.

Această încoronare a fost un chin pentru el : ceasuri întregi a stat în picioare lîngă rege, împovărat de un veşmînt bogat şi greu, de cei şaptezeci şi unu de ani, ca şi de mulţimea amintirilor sfîşietoare. Poate că sub bolţile catedralei revedea în gînd pe hieraticul său tată, pe unchiul său, arhiepiscopul, fragedele mutrişoare ale doamnelor de Laval şi de Brionne... Acum nu-l mai putea distinge decît pe fostul episcop de Nancy, monseniorul de

la Fare, ajuns arhiepiscop de Sens, și alte cîteva chipuri ponosite de vreme și de ranchiunele emigrării. Și regele era un moșneag smochinit. Această încoronare, ce voia să fie o înviere, era o înspăimîntătoare serbare a ruinelor.

Din toate aceste hîrburi, Gérard, pictorul oficial, a făcut niște adolescenți. În tabloul încoronării, Talleyrand seamănă cu neastîmpăratul abate de Périgord, deși toată lumea spune că aducea a mort. Chipul său avea culoarea, expresia și jalea de nepătruns a unui mort.

A doua zi a luat parte, tot în picioare, la uimitoarea ceremonie, datînd din evul mediu, a vindecării scrofuloșilor : 120 de zdrențăroși, mîncați de scrofule, au trecut pe dinaintea regelui, care le atingea plăgile și de fiecare dată rostea fraza sacramentală : *„Regele te atinge, Dumnezeu să te vindece"*.

După încoronare, ca să mulțumească prințului pentru felul desăvîrșit în care-și îndeplinise datoria, regele Carol al X-lea i-a trimis portretul său pictat de Gérard ; încă un rege pentru galeria de la Valençay.

La Paris, ceremoniile au continuat. Talleyrand era istovit. Înapoindu-se de la Operă, unde se jucase *Pharamond*, a făcut o glumă : *„Viața ar fi suportabilă dacă n-ar fi distracțiile"*. Este adevărat că această operă era de o monotonie copleșitoare și că nici baletul care a urmat nu fusese mai amuzant. Pentru a fi la modă, după gustul celor care făceau pe rușinoșii, modă impusă de Congregație, fustulițele dansatoarelor fuseseră lungite și voalul înlocuit cu o țesătură ce nu era străvezie. Mironosițele din public au putut deci să privească fără scîrbă cum dansau „aceste creaturi", pe care ar fi vrut ca noul rege să le îmbrace în dimie din cap pînă în picioare.

Cam în această vreme, observîndu-se că prințul era foarte obosit și că șchiopătarea se agravase, a fost poreclit „diavolul șchiop", și porecla i-a rămas. A plecat deci la țară șchiopătînd mai rău. De data aceasta nu s-a dus la Valençay, ci la ducesa de Dino, la castelul Rochecotte, de pe domeniul pe care Dorothea îl cumpărase în Touraine, lîngă Langeais. Printre primii oaspeți sosiți la Rochecotte se afla și Adolphe Thiers. Prietenia lui cu prințul făcuse progrese uimitoare, dar poate și mai multe prietenia cu ducesa de Dino. *„Știți bine că sînteți cel mai bun dintre prietenii noștri și, de asemenea, cel preferat"*, îi scria ea. Thiers trecea pe atunci drept cel mai bun istoric al revoluției și se slujea de acest renume ca să se vîre în politică. *„Ne gîndim adesea la dumneata și vorbim de soarta dumitale ; ne interesează mult și sperăm lucruri bune și frumoase"*, îi scria Dorothea. Talleyrand spunea : *„Strengarul ăsta are focul sacru"*. Thiers trăgea învățăminte din întreaga experiență a bătrînului satrap. Cineva și-a îngăduit să spună de față cu Talleyrand că micul Thiers nu era decît un parvenit ; prințul l-a mustrat pe imprudent : *„Nu, domnule, Thiers nu a parvenit, el a ajuns la destinație"*.

Un alt prieten care se atașase de Talleyrand și de Dorothea, pe căi infinit mai discrete și mai plăcute, era Prosper de Barante, istoricul ducilor de Burgundia. Barante era mai tînăr, făcea parte din generația lui Lamartine și a lui Vigny. Era serios, trist ca o seară de toamnă și cu desăvîrșire cinstit.

În iulie 1825, Talleyrand ar fi făcut cu plăcere un ocol ca să se ducă să-l vadă pe Barante în castelul său și să regăsească lîngă el *„conversația*

aceea simplă, bogată, elegantă, care în mijlocul Parisului dă atîta farmec prieteniei cu dumneata", scria el. Ca să-şi îngrijească picioarele, a fost nevoit să meargă la Bourbon, unde se plictisea îngrozitor.

După un timp petrecut la Valençay şi după reîntîlnirile cu Royer-Collard, pe care era nevoit să-l vadă numai la el acasă şi care venea foarte rar la Valençay, treimea Dorothea-Tyszkiewicz-Talleyrand, fiindcă păstrase o amintire neplăcută despre ultima iarnă petrecută printre parizieni, a proiectat să plece în Sud. Ca să facă aventura şi mai distractivă — fiindcă în 1825 era un fel de aventură să umbli printr-un ţinut foarte rău înzestrat şi care nu prea avea ce să ofere în afară de soare — au hotărît să călătorească separat, după un itinerariu ales după gustul fiecăruia şi să se întîlnească numai la etapele principale. Prima a fost Geneva. La 31 octombrie 1825, Talleyrand îi scria lui Royer-Collard : *„În plimbările mele prin Elveţia, unde am avut un timp minunat, am cules cîteva plante şi flori pentru dumneata. Ţi-am trimis ce-am socotit că e mai bun ; cred că este o plantă rară la Paris şi care va fi folositoare împotriva bolilor din luna februarie*" (citat de Lacour-Gayet). Surprinzătoare ocupaţia domnului Talleyrand. Mania ierbarelor, adusă la modă de Jean-Jacques, îi cîştigase oare temeinic pe cei care avuseseră douăzeci de ani în 1774 ? Cine ar fi crezut că prinţul de Talleyrand o să ajungă să culeagă ierburi pentru ceaiuri ? Au încercat să-l viziteze pe fiul doamnei de Staël, dar castelul de la Coppet era pustiu. Şi pentru că anotimpul înainta, au fixat etapa următoare în plin sud : Marsilia, *„un adăpost bun pentru lunile noiembrie şi decembrie*".

Acolo au ajuns la 28 octombrie. Presa locală le-a anunţat sosirea. N-au locuit la hotel, ci într-o casă particulară, pe care proprietarul a pus-o la dispoziţia călătorilor. Autorităţile şi notabilii din Marsilia le-au făcut cea mai bună primire. Poate că au fost, după părerea lui Talleyrand, cam prea multe slujbe solemne şi inaugurări de statui, dar asta era gloria : şi el şi femeile ce-l însoţeau erau trataţi ca nişte suverani în călătorie. Ai crede că-l auzi pe Stendhal cînd a spus, într-o zi : *„Într-adevăr, viaţa de provincie nu este cunoscută în toată urîţenia ei decît în Franţa*". Onorurile de la Marsilia trebuiau să-i fi schimbat părerea, întrucît fastul primirii i-a redat suflul, buna dispoziţie şi speranţa de a depăşi, în sfîrşit, incurabila nostalgie după palatul din strada Bac. Dorothea constată că unchiul ei reîntinereşte : *„Mişcarea, viaţa în aer liber, nici o altă căldură în afară de focul soarelui, aerul marin, care-l îndeamnă să ia şi o gustare substanţială pe lîngă masa de prînz, toate astea mă fac să cred într-o minune*" (citat de Lacour-Gayet).

Nu se plictiseau. Au dat peste un bancher, prieten de-al baronului Louis, care era tot atît de spiritual pe cît era de bogat, care-l bîrfea îngrozitor pe fostul abate Louis şi care înşira cu accentul local o mulţime de năzbîtii ce-l încîntau pe Talleyrand. S-au întîlnit cu alt muribund, mareşalul Suchet, care avea să-şi dea sufletul la începutul lunii ianuarie, şi cu generalul de la Briche, care, cu cărţile de joc în mînă, i-a ţinut piept lui Talleyrand la nenumărate partide de *écarté*. Talleyrand a făcut interesante observaţii în privinţa spiritului comercial care domnea la Marsilia. În timpul războiului dus de greci împotriva turcilor, ca să-şi recapete independenţa, foceenii trăseseră cu înţelepciune foloase de pe urma ambelor tabere. Împrumutau bani grecilor ca să se înarmeze contra turcilor şi vindeau nave turcilor ca să-i atace pe greci. *„Acelaşi negustor* — scria el — *este banche-*

rul lor (al grecilor) *și construiește nave pentru pașa din Egipt*". Domnul de Talleyrand constata faptul cu o mare seninătate ; în ochii lui, între *„negoț"* și *„negociere"* era o diferență neînsemnată.

În pofida concertelor ce li se ofereau la Operă, unde prefectul le pusese la dispoziție loja lui, de îndată ce mistralul a început să bată, au fugit după soare. La 26 ianuarie 1826 s-au oprit la Hyères. Ca și la Marsilia, s-au instalat într-o casă ce li s-a pus la dispoziție : era cea mai frumoasă din tot orașul. I-a încîntat mai ales imensa grădină, bătută de soare, care cobora pînă la țărmul mării. Dorothea, care spusese că mistralul este *„tot ce poate fi mai antipatic și mai nesănătos pe lume"*, sosind la Hyères, a căzut în extaz. *„... Pe un timp ca acesta îți scriu lîngă fereastra larg deschisă* (31 ianuarie), *dar cu storurile trase ca să nu mă bată soarele în cap. Apoi plimbările de seara, ca în luna august la Paris... Nu știu dacă există pe lume un alt loc unde să simți mai bine cît de plăcut e să trăiești"* [1].

Ținutul prezenta însă un grav inconvenient, care i-a dezgustat și i-a alungat: în jurul lor, oamenii mureau ca muștele. În epoca aceea, medicii îi trimiteau pe tuberculoși pe malul mării. *„Nu vedeai decît muribunzi, nu întîlneai decît înmormîntări, nu se vorbea decît despre tuberculoză"*.

Pe buna Tyszkiewicz au expediat-o la Nisa, în chip de cercetaș, ca să caute o locuință. Și acolo mureau tot atîția ca și la Hyères, dar, pentru că orașul era mai mare, înmormîntările treceau mai neobservate. Totuși, farmecul Sudului fusese stricat. Între timp au aflat că Talleyrand fusese numit primar la Valençay. Să nu ne înșelăm: omul acesta încărcat de onoruri și titluri a primit cu bucurie copilărească numirea ca primar în satul Valençay. Și-au făcut bagajele și au pornit la drum spre primărie. Așa s-a terminat călătoria în Provența: cu imaginea unor înmormîntări scăldate în soare și cu perspectiva încununării fetelor cuminți de ziua Sfîntului Mauriciu.

Mai întîi s-au dus la Paris, unde și-au reluat viața mondenă. Dar totul era foarte monoton. Societatea pe care o vedeau prezenta mereu aceleași chipuri. În saloanele populate cu supraviețuitori și fantome domnea același conformism afectat, evlavios și amar. Și tinerețea? Unde era tineretul din vremea Restaurației? Tineretul era zăpăcit: recita evanescentele versuri ale lui Lamartine, al cărui elan se stingea la sfîrșitul fiecărei strofe, asculta în extaz muzica unui oarecare Chopin, care te făcea să plîngi și să dorești să mori de „ftizie" sub o salcie plîngătoare.

Lumea oficială cînta tedeumuri lugubre și se aduna în jurul catafalcurilor, și, ca să iasă din această amorțeală, oamenii se aruncau în nebunia politică. Ultraregaliștii voiau să distrugă orice urmă de revoluție, iar ceilalți pe toți strigoii vechiului regim. Bineînțeles, Voltaire era ocărît de ambele tabere. Franța iluminiștilor era moartă de-a binelea. Dar domnul de Talleyrand mai ținea aprinsă o candelă.

În ziua de 3 mai 1826, prințul a fost văzut în Piața Concorde, alături de regele Carol al X-lea. Regele punea piatra de temelie a unui monument ce trebuia să fie înălțat în amintirea regelui Ludovic al XVI-lea și a Mariei-

[1] In timpul șederii acolo, Dorothea ar fi dat naștere, în taină, unei fetițe. Primarul orașului, Alphonse Denis, a lăsat o relatare amănunțită a acestui caz, care s-a petrecut sub nasul lui Talleyrand. Tatăl fetiței ar fi fost Piscatory, amantul cunoscut al ducesei de Dino, dar ea mai avea și alții, necunoscuți.

Antoaneta, chiar pe locul unde li se vărsase sîngele. Franța oficială nu mai trăia decît cu morții. Erau de față prelații, cu monseniorul de Quélen în frunte, prinții, mareșalii, pairii, ducii cu mantii, deputații în uniformă roșie ; regele mergea în capul acestui cortegiu impresionant. Talleyrand îl urma, la distanță de un pas.

În mijlocul acestei lumi plictisite, cîțiva străini care se aflau în trecere aduceau o undă de aer proaspăt. Un englez, canonicul Sidney Smith, prietenul ducelui de Bedford, care-l adusese în Saint-Florentin, a distrat societatea. I-a amintit lui Talleyrand o cugetare pe care o rostise la Londra în 1792 și care-i făcuse pe englezi să rîdă cu poftă. Fratele canonicului Sidney, care era ministru, îi spusese tînărului ecleziast că îi va asigura obținerea unei parohii bogate, dar mai înainte *„te voi obliga să săvîrșești toate josniciile de care sînt în stare popii"*. Episcopul de Autun, care asculta ca un om priceput în acest domeniu, luînd atitudinea unui sfînt sihastru, îi răspunse: *„Ce vast domeniu!"* Cuvintele și atitudinea lui fuseseră foarte gustate.

Același Sidney le-a povestit grețeala pe care o săvîrșise la un dineu, cînd, auzind numele unuia dintre comeseni, crezuse că era vorba de Barras, cel ce era poreclit *„stricatul"*. Sidney căutase pe chipul iacobinului scîlciat și vîndut toate urmele viciilor lui și, străduindu-se puțin, le găsise. Pînă la urmă și-a dat însă seama că auzise greșit numele, pentru că cel care se afla în fața lui era Barante, cinstitul, neprihănitul și tristul Prosper. Pe Talleyrand și pe Dorothea, această confuzie îi făcea să moară de rîs. Dacă bietul Barante ar fi știut că fusese confundat cu Barras, s-ar fi îmbolnăvit de „ftizie".

Dorothea ar fi avut și ea această soartă nenorocită dacă ar fi fost nevoită să viețuiască la Pont-de-Sains, unde a adus-o Talleyrand în iunie 1826. Cu toate că era obișnuită cu sinistrele cîmpii din Pomerania, a găsit că Pont-de-Sains era îngrozitor. Montrond a venit să-i vadă în sihăstria aceea acoperită de mușchi. S-au înapoiat repede la Paris. Dorothea a făcut un ocol ca să se scalde în valurile mării la Dieppe, localitate la modă pe care o lansase ducesa de Berry. Pentru temperamentul Dorotheei erau necesare cîteva escapade.

Casa din strada Saint-Florentin și-a redeschis porțile în iulie. Dineurile au reînceput. O tînără cîntăreață nemțoaică era pe cale s-o detroneze pe cîntăreața Malibran. Acea domnișoară Sontag avea mai multă virtute decît talent și de aceea a și fost primită în foburgul Saint-Germain. Iată ce umplea viața unei societăți care se plictisea.

Palma primită de Talleyrand nu reușește să alunge plictiseala Franței

La sfîrșitul lui august, tot tribul s-a mutat la Valençay: cei trei copii ai Dorotheei, profesorii lor și servitorii. Dorothea le dăduse numele de *„colegiu"*, iar Talleyrand de *„școala normală"*. Primarul din Valençay își datora numirea evlaviei sale: o decizie a prefectului aducea acest lucru la cunoștința celor ce s-ar fi îndoit. Iată-i textul cu toată mireasma : *„Prea*

serenissimul prinț a fost numit pentru că voința sa de a conlucra cu administrația s-a dovedit prin înzestrarea orașului de către Senioria-Sa cu un pios, folositor și generos așezămînt". Nu era vorba de „colegiu", ci de capela sfîntul Mauriciu.

Cînd Talleyrand făcea invitații, înștiința generos pe prietenii săi de prezența celor tineri și în glumă de năzbîtiile la care se puteau aștepta din partea lor. În realitate, tinerii îi făceau pe toți să se distreze, și în primul rînd pe Talleyrand. Într-o zi, cînd ploaia îi împiedica pe oaspeții de la Valençay să se ducă în plimbare la Châteauvieux, Talleyrand i-a scris lui Royer-Collard: *„Cu adevărată părere de rău, doamna de Dino, toată școala noastră normală și cu mine sîntem nevoiți să amînăm pentru primele zile ale săptămînii viitoare vizita ce ne-ar fi plăcut s-o facem vecinilor noștri, pe care-i îndrăgim și respectăm"*.

A fost obligat ca, în mai puțin de o săptămînă, să facă un drum la Paris spre a asista, în ziua de 16 septembrie 1826, la o slujbă religioasă la Saint-Denis pentru aniversarea zilei de naștere a regelui Ludovic al XVI-lea. Cu foarte multă amabilitate și-a luat sarcina de a aduce la îndeplinire toate comisioanele pe care Royer-Collard i-ar fi cerut să le facă la Paris. Nu era nimic, îi scria el, ar fi fost gata să facă mai mult pentru a fi pe placul dragilor vecini. După aceste politețuri, îi vorbea despre rege. Nu avea nici o stimă pentru isprăvile politice ale maiestății-sale; îi lăuda numai isprăvile vînătorești: *„Ce spuneți de izbînzile vînătorești ale regelui? Într-o singură zi a doborît 1 793 de bucăți, ceea ce nici un rege al Franței n-a mai făcut pînă acum. Ce progres al civilizației! Salutări prietenești"*.

Această apreciere ne ajută să înțelegem răspunsul pe care l-a dat regelui Carol al X-lea cînd acesta îi spunea că ultraregaliștii vor salva Franța: *„Sire, n-am crezut niciodată că gîștele au salvat Capitoliul"*.

Barante a venit și el la Valençay: *„Iată-mă în acest mare castel, unde ospitalitatea este de o măreție neobișnuită, unde domnește o bogăție aristocratică ce nu se mai află sau nu mai are seamăn în Franța..."* Prezența lui i-a încîntat pe toți. Într-o zi, Dorothea i-a spus în taină: *„Între Paris și mine s-a produs o ruptură ce nu va mai putea fi, poate, reparată niciodată"*. Privind lucrurile mai de aproape, era și mai rău: între ea și Paris nu mai era decît o singură legătură: Talleyrand și apoi abisul.

S-au înapoiat la Paris la începutul lui noiembrie. La 4 ale lunii au trebuit să sărbătorească pe Sfîntul Carol, patronul regelui. Altă slujbă religioasă solemnă, o găunoasă paradă a diplomaților la Tuileries, o defilare a corpului diplomatic. Iată cu ce se alimenta viața politică. Pentru opinia publică, orice pretext era bun ca să se aprindă. Orice fapt divers putea pune regimul în primejdie. Moartea actorului Talma a făcut tămbălău: refuzase prezența popilor. A fost înmormîntat fără prohod. Afront adus regimului: o mulțime imensă a urmat în tăcere sicriul nelegiuit. În această privință nu s-au înșelat nici guvernul, nici Congregația, nici foburgul Saint-Germain; opinia publică se manifestase în tăcere împotriva regimului. Însă era numai o înmormîntare. Parisul dormita ca un tîrgușor. Casa din strada Saint-Florentin era tot așa de plictisitoare ca și lumea care-i dădea tîrcoale. S-a făcut o sărbătoare din faptul că Louis de Périgord ieșise premiant în clasa lui... Unde erau congresele de altădată? Tallyerand începea: s-a gîndit să se retragă definitiv la Valençay, dar frigul și umezeala

iernii l-au făcut să renunțe. Dorothea avea crize de proastă dispoziție, era tristă și ea, uneori chiar nesuferită. Pretutindeni pătrundea o atmosferă mic-burgheză.

La 20 ianuarie 1827, la Saint-Denis, la un parastas pentru pomenirea regelui Ludovic al XVI-lea, Talleyrand, mare șambelan, stătea lîngă rege. La sfîrșitul ceremoniei, marchizul de Dreux-Brézé rîndui ieșirea prinților regali. Talleyrand a deschis calea principelui și principesei moștenitoare. ducele și ducesa de Angoulême. Printre două rînduri de soldați i-a condus la trăsurile lor. Stătea la ușa trăsurii, nemișcat și împietrit cum avea obiceiul, așteptînd să plece caleașca. În acel moment, un smintit, înghiontind soldații, s-a năpustit asupra lui Talleyrand și, pălmuindu-l cu dreapta și cu stînga, cu toată puterea lui de om încă tînăr și voinic, l-a trîntit la pămînt și i-a dat cîteva lovituri de picior. Totul s-a petrecut fără nici o vorbă, fără larmă și cu o repeziciune neînchipuită.

Persoanele care se aflau lîngă prinț au crezut că fusese asasinat. S-au aplecat asupra lui, l-au ridicat și s-a constatat că primise doar o palmă straşnică, care-l zăpăcise; nu era rănit. A fost transportat acasă la el cu o zarvă nemaipomenită. L-au așezat în pat. Și vizitele au început să curgă. În sfîrșit, Parisul avea o distracție. În adevăr, palma aceea răsunătoare avea să răsune pînă foarte departe.

Agresorul a fost arestat fără greutate. S-ar fi putut spune că provocase dinadins scandalul, pentru plăcerea de a fi arestat. Cînd l-au interogat, ca pe un nebun sau ca pe un beţiv, răspunsurile lui au lămurit pe anchetatori: *„Am vrut să-l chelfănesc pe prințul de Talleyrand pentru că mi-a făcut rău și mie și familiei mele"*. Personajul acesta nu ne este necunoscut ; el mai pătrunsese o dată, în mod neplăcut, în viața lui Talleyrand ; se numea Maubreuil. Marie-Armand, conte de Guerry-Maubreuil, marchiz de Orvault. A repetat tot ce spusese în 1815: Talleyrand îl plătise ca să-l asasineze pe Napoleon și ca să atace trăsura reginei Vestfaliei, cu scopul de a fura mai multe milioane în aur și diamante. Acceptase să fure diamantele, dar refuzase să-l asasineze pe Napoleon. Fusese condamnat la cinci ani închisoare pentru atac armat și pentru furt. Încarcerat din nou la Saint-Denis, a înaintat comisarului un fel de memoriu plin de ură împotriva lui Talleyrand, prin care declara că acționase așa ca să răzbune onoarea familiei, adăugînd că-l ura pe Talleyrand pentru că era „răspopit". Această insultă (sortită să placă Congregației) revenea la fiecare rînd. Susținea că-l pălmuise pe Talleyrand pentru a-l obliga să se explice în public. În sfîrșit, îl trata de *„Astaroth"* [1], ceea ce în mintea lui Maubreuil părea să fie insulta cea mai grea.

Domnul de Talleyrand era la pat. De astă dată alifiile nu erau de prisos. În această împrejurare, purtarea lui a părut ciudată multor biografi. Noi însă îl cunoaștem îndeajuns pentru a-l înțelege. Cu toate că avea obrajii umflați, trupul plin de vînătăi și spinarea țeapănă, acest bătrîn de șaptezeci și trei de ani tot rămînea domnul de Talleyrand. Fiindcă acest scandal groaznic de umilitor îl stingherea, a procedat în așa fel încît să fie redus la una din acele neînsemnate neplăceri pe care viața în societate, mulțimea, nebunii care se furișează în ea le fac de neînlăturat într-o bună zi pen-

[1] Talleyrand în chip de Venus caldeeană este cam ciudat. Poate că ar trebui să se citească Asmodeu, „diavolul șchiop" din romanul lui Le Sage.

tru nobilii pe care funcţia lor îi obligă să apară în public. Pentru prinţul diplomaţilor, un atentat — mortal sau nu — este un risc pe care trebuie să şi-l asume, ca şi acela de a fi udat de ploaie dacă mergi pe jos. Ce însemna deci tot tămbălăul ăsta pentru o simplă busculadă? La rigoare accepta să fie victimă, dar insultat, niciodată! Chiar din punct de vedere fizic, nu voia să ţină seama de rană. La 26 ianuarie 1827, cînd judecătorul de instrucţie a venit să-i ia declaraţia, Talleyrand a insistat mult asupra acestui punct: se va face bine şi va reapărea în public mai înainte ca să treacă cele douăzeci de zile prevăzute de cod (dacă incapacitatea fizică provocată de lovituri depăşea douăzeci de zile, cel vinovat de agresiune era pasibil de pedeapsa cu închisoarea). Trebuia să se uite... Această palmă nu trebuia să se fixeze în viaţa domnului de Talleyrand. Fusese văzută de o sută de persoane, o sută de mii vorbiseră despre ea, cinci sute de mii citiseră dările de seamă. N-are importanţă. Nu fusese pălmuit.

Ceva mai tîrziu, cînd regele l-a întrebat cum o duce şi, crezînd că face bine, i-a spus prosteşte că mîrşavul autor al pălmuirii va fi pedepsit, Talleyrand s-a încordat ca şi cum ar fi primit încă o palmă şi cu aerul său cel mai trufaş, acela cu care fulgera pe inoportuni şi pe neghiobi, i-a răspuns regelui: *„Sire, a fost o lovitură de pumn"*. Un Périgord nu este pălmuit.

Pe prietenii intimi îi primea rezemat de perne şi învăluit în dantele. Cerea să i se aducă registrul aşezat în antreu şi în care iscăleau cei ce veneau după veşti. Era foarte atent la numele pe care le citea, dar mai cu seamă la acelea care nu apăreau în registru. Printre acestea se afla şi numele prefectului de poliţie. Asta l-a făcut să spună ducesei de Dino : *„Nu ţi se pare, doamnă, că Delaveau este cam prea puţin curios pentru un prefect de poliţie ?"* Prefectul, ataşat trup şi suflet de ultraregalişti şi de Congregaţie, nu avea nici un pic de simpatie pentru Talleyrand. Nici Talleyrand nu avea mai multă pentru Delaveau şi în mai multe rînduri luase în rîs rîvna evlaviosului prefect. Isteţul prefect băgase de seamă că balurile mascate de la Operă erau pretexte pentru desfrîu. Cine ar fi crezut ? Ochiul său pătrunzător observase chiar că perechile vinovate îşi dădeau întîlnire sub orologiu. Mizerabil orologiu ! Un jandarm a fost trimis la Operă ca să-i oprească limbile. Faptul acesta i-a dat prilej lui Talleyrand să spună că Delaveau împinge mania arestărilor pînă la *„arestarea*[1] *orologiului de la Operă de către un jandarm"*.

Şi el, la rîndul lui, a fost obiectul unei batjocuri în legătură cu palma primită. Redactase o frumoasă scrisoare adresată procurorului, ca să-l informeze că renunţă la urmărirea agresorului. Prietenii şi linguşitorii împrăştiau pretutindeni copii ale scrisorii, repetînd pe întrecute că era un monument de mărinimie. Numaidecît i s-a dat scrisorii un titlu: *„Despre nepăsare în materie de palme"*, de domnul de Talleyrand. Lovitura şi-a făcut efectul. Scrisoarea a dispărut, procurorul n-a primit-o niciodată.

La 24 februarie, procesul a venit spre judecare în faţa camerei corecţionale. Jumătate din foburgul Saint-Germain venise să se distreze. Maubreuil a repetat învinuirile contra lui Talleyrand, care, spunea el, îi oferise o rentă de 200 000 de livre, titlul de duce, gradul de general *„pentru misiunea*

[1] In limba franceză, *arrêter* are şi sensul de a aresta, şi cel de a opri. — *Nota trad.*

mîrşavă de a asasina pe Napoleon şi familia acestuia". Jungherul acestui Maubreuil putea fi cumpărat mult mai ieftin. Camera l-a condamnat aspru pe Maubreuil, dîndu-i cinci ani de temniţă, zece ani de supraveghere poliţienească, 500 de franci amendă şi 3 000 de franci cauţiune. Tribunalul ţinuse seama mai ales de faptul că Maubreuil alesese pentru săvîrşirea agresiunii biserica Saint-Denis şi ocazia unei ceremonii sacre în prezenţa principelui şi principesei moştenitoare.

Talleyrand a încercat din nou să minimalizeze scandalul, susţinînd că asista la ceremonie numai ca particular şi nu în calitate de mare demnitar al monarhiei. Cine putea crede o asemenea născocire? Tribunalul a crezut ceea ce era evident: Maubreuil îl lovise pe marele şambelan în exerciţiul funcţiunii. De le asasinarea ducelui de Berry, poliţia trăia coşmarul atentatului. Uşurinţa cu care Maubreuil l-ar fi putut ucide pe Talleyrand şi tot aşa de bine pe principele moştenitor, care era la doi paşi de el înfiorase toată administraţia poliţienească şi judiciară.

Maubreuil a făcut apel. A cerut citarea a numeroşi martori, printre care şi a lui Roux Laborie, secretarul lui Talleyrand în 1814, care l-ar fi recrutat pe Maubreuil pentru şeful său. Maubreuil voia să se judece cazul din 1814; lovitura din biserica Saint-Denis era doar un pretext pentru a reveni la acea întîmplare. Însă la judecarea apelului, care a avut loc la 11 mai 1827, tribunalul nu a vrut să ia în consideraţie decît palma de la Saint-Denis. Martorii n-au mai fost convocaţi şi procesul s-a amînat pentru data de 15 iunie.

Publicul care se deranjase să vină a rămas dezamăgit. Pînă şi scandalul se transforma în plictiseală.

Totuşi, la 15 iunie, sala tribunalului era plină ochi. Publicul a putut să-l vadă pe Maubreuil în toată strălucirea sa. Se dezlănţuise. A înjurat tot universul. Pînă şi ţarul a fost tratat de *„ucigaş şi de fecior de ucigaş"*. Episcopul de Autun şi-a primit porţia obişnuită, dar cazul său nu era mai rău ca al tuturor celorlalţi. Pentru că Maubreuil refuza să se judece fără martori, judecata s-a amînat din nou.

În cursul acestei şedinţe, atitudinea lui Maubreuil a servit foarte bine cauza lui Talleyrand. Ce a reieşit? Că era vorba de un smintit care se deda la şantaj. *„Nu i se dau parale şi face scandal. Dacă pot fi numite scandal nişte înjurături grosolane adresate de un hoţ la drumul mare unor oameni pe care nu i-a văzut niciodată!"*. Iată la ce reducea Talleyrand întreaga poveste.

La 29 august, o nouă înfăţişare. Maubreuil s-a înfuriat din nou. Pe lîngă tot ce spusese pînă acum, de data aceasta l-a acuzat pe Talleyrand că l-ar fi asasinat pe Mirabeau. Dovada? Îi spusese un englez... Talleyrand a fost tratat iar de răspopit şi Astaroth. Pentru că Maubreuil văzuse că judecătorii nu luau în consideraţie decît agresiunea fizică, a bagatelizat şi el lovitura dată lui Talleyrand. Palma s-a evaporat... Fără să-şi dea seama, Maubreuil făcea jocul celui pe care voia să-l piardă. S-a străduit să asigure tribunalul că *„ar fi fost o nerușinare din partea lui să lovească un bătrîn"*, aşa că nu făcuse altceva decît să-i împingă bărbia cu mîna, o simplă apăsare... *„Nu aveam intenţia să-l pălmuiesc, ci numai să-l insult într-un fel oarecare"*. Şi cu o mutră de pehlivan adaugă: *„Îmi pare rău că l-am pălmuit, voiam doar să-l scuip în obraz"*. Ce delicateţe! Dar furia l-a

cuprins din nou: *„L-am pălmuit pentru că eram grăbit... Parcă știam eu dacă, ducîndu-mă la Saint-Denis, voi putea să-l scuip în ochi, să-i dau un picior în fund sau să pălmuiesc pe pușlamaua asta de Talleyrand, pe ticălosul ăsta de răspopit"* (citat de Lacour-Gayet).

De data aceasta, tribunalul n-a mai luat în considerație premeditarea, și pedeapsa lui Maubreuil a fost redusă la doi ani de închisoare, iar amenda la două sute de franci. Scandalul părea încheiat.

Din luna mai, Talleyrand părăsise Parisul, unde șederea îi devenise foarte neplăcută. A reluat drumurile între Valençay și Bourbon—l'Archambault.

Regimul îmbătrînea mai repede ca domnul de Talleyrand

În timpul celor din urmă ani ai Restaurației, Talleyrand i-a scris destul de des contesei Mollien, soția ministrului de pe vremea lui Napoleon. Ea nu făcea parte din „serai". Stătea deoparte, dar avea o poziție privilegiată. Locuia la castelul Jeurs. Din această corespondență aflăm noutăți din vara anului 1827. Talleyrand își urma cura la Bourbon. Cu el era și Pauline, acum în vîrstă de șase ani și jumătate. Tovărășia ei îl încînta. Dorothea era la Néris: ea simțea nevoia să se agite. Cum el nu putea suferi stațiunea Néris, pentru ea era desăvîrșită. *„Prințesa* (Tyszkiewicz) *pleacă mîine la Néris, unde va petrece douăzeci și patru de ore. Sînt mulțumit, deoarece ea o să-mi spună adevărul despre cum a găsit-o pe doamna de Dino. Eu mă voi duce mai tîrziu".*

Într-o scrisoare adresată doamnei Mollien povestea una din năzdrăvăniile doamnei Tyszkiewicz. Ea avea pasiunea cailor suri și, cum dăduse peste doi cai frumoși de această culoare, îi cumpărase pe loc. Voia să se fudulească numaidecît cu noul echipaj, dar, scria Talleyrand, *„i-au fost aduși de un vizitiu care purta pe cap o scufie de bumbac, pe care n-o putea scoate deoarece avea rîie* (n-o fi fost mai curînd chelbe ?). *Asta a cam stricat eleganța echipajului și m-a distrat".*

La Néris se găsea și pictorul Gérard. Talleyrand i-a scris poftindu-l la Valençay. Scrisoarea aceasta adresată unui artist parcă ar fi a unui mare nobil din vremea regelui Ludovic al XV-lea : *„Mi se spune că vă aflați la Néris, ceea ce mă bucură. Mai întîi fiindcă apele de la Néris sînt potrivite pentru bolile de nervi și apoi pentru că la înapoierea de la Néris veți trece neapărat prin Bourges și de aici, plecînd devreme, se poate ajunge cu ușurință la ora mesei la Valençay, unde aș fi fericit să vă văd. După băi sînt necesare întotdeauna cîteva zile de odihnă și cred că ar fi foarte indicat să vă petreceți aceste zile de odihnă la cineva care vă simpatizează de douăzeci și cinci de ani"* (Saint-Beuve — *Nouveaux Lundis).*

În loc să se preocupe de mișcările opiniei publice, guvernul chițibușar punea să se supravegheze corespondența și prietenii lui Talleyrand. Îndeosebi deplasările lui Montrond neliniștea poliția. De ce-l trimitea Talleyrand atît de des la Londra? Cu cine se întîlnea acolo? Ce-i raporta prințului? Sîcîit peste măsură de această supraveghere, Talleyrand a vrut ca guvernul să afle că, atunci cînd el primea o scrisoare cu o întîrziere de opt zile, știa că fusese reținută la cabinetul negru. Iată biletul pe care i l-a

scris lui Barante, dinadins ca să-l citească ministrul : *„Am făcut foarte bine că am mărit bugetul poştei, pentru că, în felul acesta, puteam plăti cîţiva funcţionari în plus ca să aibă cine deschide cît mai multe scrisori şi să facă aşa ca o scrisoare expediată de Barante la 6 iunie să ajungă la Bourbon la 19 ale aceleiaşi luni"* (citat de Lacour-Gayet).

Bourbon era destul de pustiu în vara anului 1827: *„Anul acesta nu întîlnesc nici un reumatism cunoscut"*, scrie el.

În vara aceea, Parisul era în fierbere. Guvernul, în loc să-l potolească, lua măsuri nechibzuite. A dispus dizolvarea gărzii naţionale; studenţii au manifestat cu violenţă. Din această cauză, ministrul a pomenit de restabilirea cenzurii. Însemna să mergi împotriva curentului. Talleyrand refuza să se gîndească — cu toate că se gîndea neîncetat — la deznodămîntul acestei crize, ce nu avea ieşire. *„Niciodată nu am părăsit Parisul cu mai urite presimţiri în ceea ce priveşte treburile publice. Fără să pot prevedea ceva, mă tem că, cu toată nepăsarea noastră, vom fi împinşi în aventuri revoluţionare dacă ne vom lăsa tîrîţi de ispitele cenzurii.* (Este exact ce avea să se întîmple trei ani mai tîrziu, în iulie 1830). *Aceasta este prima verigă din lanţul care trage totul în prăpastie. Dar ce-i de făcut?"* (Scrisoarea adresată doamnei Mollien la 20 iunie 1827, citată de Lacour-Gayet).

Nu-i prevenise el destul pe rege şi pe cei de la putere? Regimul se îndrepta spre pierzanie parcă dinadins. Talleyrand era înmărmurit de atîta prostie şi înfumurare. De-acum, răul era fără leac: *„Din asta nu ştiu zău cine o să piardă ceva"*, adăugă el. Tîlcul cuvîntului din urmă era caracteristic felului său de a se exprima. Prin căderea acestui regim fără noimă, Franţa nu va pierde nimic. Tot interesul oamenilor destoinici trebuia să se îndrepte spre regimul următor, ca să nu mai fie şi el fără noimă.

În iulie, în cursul unei călătorii la Paris, s-a oprit la Jeurs, în Seine-et-Oise, la doamna Mollien. S-a discutat despre *Memoriile* fostei împărătese Josefina, care fuseseră scrise de o domnişoară Lenormand şi pe care Talleyrand nu le admira deloc.

Moartea neaşteptată, la Londra, a ministrului Canning, pe care-l cunoscuse în 1792 la prietenul său Lansdowne, nu l-a impresionat prea mult. Fusese, fără doar şi poate, un om de seamă, dar pentru Talleyrand, în politică tot ce ţinea de trecut era un fel de visare. Cu toate acestea, nota referitoare la moartea ministrului englez : *„Atmosfera care domneşte în toată Londra face multă cinste întregii Anglii. Timp de douăzeci şi patru de ore nu s-a încheiat nici o afacere, ocupaţiile şi interesele de orice fel au fost părăsite"*. 14 august, scrisoarea adresată doamnei Mollien (Saint-Beuve, — *Nouveaux Lundis).*

Cîteodată, în ochii lui, chiar prezentul rămîne în urmă. Îl atacă cu o deosebită vervă pe Villèle. *„...Citiţi* Monitorul *din fiecare zi, este aproape distractiv. Din el afli, în adevăr, că prosperitatea materială a ţării noastre se datoreşte geniului miniştrilor noştri, ale căror nume Franţa le ignora în 1816 şi care îi plătesc astăzi cu aceeaşi monedă, ignorînd-o"*. Într-adevăr, guvernul ultraregalist guverna o ţară pe care n-o cunoştea. Nu-şi dădea seama că în Franţa se petrecuse ceva între anii 1789 şi 1815. *„Ce-i orbeşte pe aceşti domni este faptul că Franţa plăteşte cu destulă seninătate un miliard"*, faimosul „miliard al emigranţilor". Tăcerea Franţei nu însemna neapărat o apro-

bare, întrucît opinia publică nu avea dreptul la cuvînt. Talleyrand știa ce clocotește dincolo de această tăcere.

S-a înapoiat din călătoria la Paris și la Jeurs în ziua de 26 august. A găsit castelul Valençay gol și trist. Ducesa de Dino se plimba dintr-o stațiune balneară în alta. De la Bagnères-de-Bigore la Bagnères-de-Luchon. Era singură ? Care era cauza sănătății ei șubrede ? Un accident ca cel de la Hyères ? Ciudata Dorothee ! Era foarte probabil că o însoțise Piscatory, amantul ei titular. În acea vreme, Stendhal scria despre ea : *„Este mai îndrăgostită ca niciodată de Piscatory"*. Din fericire, Talleyrand o avea pe Pauline !

Cînd te numești Talleyrand, ești expus la destule atentate. Nici nu se terminase judecarea procesului lui Maubreuil, că prințul a și fost victima altui atentat. Secretarul său cel mai vechi, cel mai bine informat, cel mai punctual, Perrey, a fugit în Anglia, luînd cu el diferite documente și începutul manuscrisului *Memoriilor*. Hoțul le-a vîndut la Londra, unde au și început să circule mai multe copii. Dar, pentru că Perrey avea talentul de a imita la perfecție scrisul și iscălitura stăpînului său, care-l pusese să scrie multe scrisori acceptate ca originale, Talleyrand a răspîndit zvonul că manuscrisele vîndute de Perrey nu erau decît falsuri ticluite de un hoț și plastograf.

În Elveția se citeau *Memorii* de-ale lui Talleyrand care erau luate drept autentice și socotite minunate. Una din prietenele prințului, doamna de Chavagnac, care locuia în Elveția, i-a trimis felicitări, care n-au fost însă primite așa cum nădăjduise ea. *„Îmi vine să rîd cu poftă văzînd că acolo, în fundul Elveției, vă distrați cu șarade născocite, iar toată lumea crede cu convingere că a citit extrase din acele* Memorii *care se zice că mi-au fost furate"*. Mereu același procedeu de a nega sau de a atenua neplăcerea, scandalul... Pentru ce se zice că i-au fost furate ? *„Aș vrea foarte mult să știu cum arată scrisul de pe copia pe care ați avut-o în mînă, pentru că din astea — care mai de care mai mincinoase și mai prostești — circulă cu duzina. Nici nu mă gîndesc să mă ocup de ele..."* Și iată că afacerea este înmormîntată : *„Dacă vi se mai spune vreun fleac din astea, vă rog să rîdeți împreună cu mine... Încercați să aflați de unde provine. Asta ar putea să-mi fie de folos"*.

Și trece la alte chestiuni mai interesante. Printre altele, la semințele de legume, care erau de calitate foarte bună în Elveția. Să i se trimită deci semințe de morcovi, salată și barba caprei pentru grădina din Valençay.

Cîți oameni politici, cîți scriitori nu s-ar fi îmbolnăvit din cauza acestui furt ? Nu s-a răzbunat deloc pe secretarul său : urmărirea lui i-ar fi dat mai multă bătaie de cap decît pierderea hîrtiilor.

Dacă moartea lui Canning nu era decît un fapt divers, numirea succesorului său prezenta o mare importanță. Din cauza aceasta, politica europeană putea să sufere modificări. Talleyrand asculta cu interes numele lordului Lansdowne, care era propus în locul lui Canning. Pe tatăl său îl cunoscuse bine și-l apreciase. Așa că în fiul lui ar fi avut un prieten, plasat în cel mai de seamă post din Anglia.

Vara a fost ploioasă la Valençay. Dorothea se afla tot în Pirinei. Guvernanta Paulinei a căzut greu bolnavă. La Valençay nu era decît un singur medic de țară, așa că Talleyrand a fost nevoit s-o îngrijească pe guvernantă : *„Trebuie să stau aici ca să-l supraveghez pe medic"*, îi scria el lui Royer-

Collard. Se plînge de lunga absență a Dorotheei, de lipsa de noutăți de la Paris și de faptul că în ziare nu scria nimic important. Ah ! În sfîrșit, un eveniment ! Ocara adusă de alegători lui Villèle. Ministrul dizolvase Camera, pe care o socotea neascultătoare, el spera să regăsească „camera fără seamăn". Ce greșită cunoaștere a opiniei publice ! A dat peste una liberală. A trebuit să plece. În toamnă, Talleyrand se înapoiase la Paris. Nădăjduia că un guvern liberal va recurge la el. Numai el ar fi fost în stare — dacă ar fi fost lăsat să actioneze — să salveze tronul pentru a treia oară. Dar cu formarea guvernului a fost însărcinat Martignac, care și-a prezentat cabinetul la 5 ianuarie 1828. Palidul surîs de speranță pe care căderea lui Villèle îl adusese pe buzele sarcastice ale prințului a pierit.

Royer-Collard a fost primit la Academia Franceză în ziua de 13 noiembrie 1827, cînd Talleyrand, fiind la Valençay, n-a putut să asiste la recepție ; i-a citit discursul în ianuarie și a trimis respectabilului său prieten următorul compliment : *„Trimițîndu-vă părerea mea, ar fi trebuit să spun împreună cu La Fontaine :*

«Mărturisim că bucatele noastre nu-s prea gustoase,
Dar cînd vom ajunge regi, ce vom oferi zeilor ?»

Cînd îl citești repede, discursul dumitale este admirabil, dar cînd îl citești pe îndelete este minunat și meșteșugit".

Dorothea, care se găsea la Paris și putuse să asiste la recepție, fusese încîntată și îi scria lui Barante : *„Domnul Royer și cu mine ne facem curte care mai de care... în ce mă privește, îl iubesc din toată inima".*

La deschiderea solemnă a sesiunii parlamentare, care a avut loc la Luvru, în ziua de 6 februarie 1828, marele șambelan se găsea lîngă rege. În ajun asistase la liturghia Sfîntului Duh, celebrată cu această ocazie la Notre-Dame. Printre membrii familiei regale era de față și ducele de Orléans. A fost mult admirat un băiețel de șapte ani, ce părea foarte fericit de primul său costum sclipitor de *„copil al minunii"*. Era moștenitorul coroanei, „Henric al V-lea". Discursul a ridicat, bineînțeles, în slavă victoria navală de la Navarin, care a permis Greciei să-și recapete independența. Talleyrand nu a prea dat atenție acestui elogiu adus unei victorii pe care n-o prevăzuse. Victoria de la Navarin era ștearsă cu guma.

Nu tot ce ștergea el își pierdea, din această cauză, caracterul real. Ne amintim ușurința cu care o ștersese din viața lui pe soția sa. Or, aceasta era mereu prezentă, chiar prea prezentă la cei șaptezeci de ani, cu obezitatea și neputința ei. Locuia în strada Lille numărul 87. Nu se ducea nicăieri și foarte puțină lume venea s-o vadă. Pentru că nu mai avea nimic din frumusețea de altădată, oferea cu plăcere spre admirație, ca o rămășiță de glorie, Marele Cordon al Ordinului Regal al Mariei-Luiza, pe care regina Spaniei i-l dăruise *„drept recunoștință pentru atențiile cu care căutase să îmbunătățească situația Maiestății-Sale regele Ferdinand al VII-lea în timpul șederii lui la Valençay"*. Merite atît de excepționale nu meritau această excepțională răsplată ? Prin ce întîmplare, cea mai devotată vizitatoare a doamnei Grand se nimerea să fie ducesa de Esclignac, fiica lui Boson și nepoata lui Talleyrand ? Doamna de Talleyrand mai avea și un alt vizitator devotat : San-Carlos, amantul ei San-Carlos, scutierul prinților spanioli. În vremea aceea era ambasadorul Spaniei la Paris și avea să moară cucernic în iulie 1828. Talleyrand

a primit ştirea morţii amantului soţiei sale cu sentimente care nu sînt obişnuite. L-au surprins şi pe Dalberg, care n-ar putea fi luat drept naiv. *„Îl regret mult pe ducele de San-Carlos, moartea lui mă mîhneşte într-adevăr"*, i-a spus Talleyrand. Şi pentru că pe Dalberg îl mira această simpatie, el i-a spus : *„Am să-ţi explic : ducele de San-Carlos, amantul soţiei mele, era un om de onoare şi-i dădea sfaturi bune, de care avea nevoie. Acum nu ştiu pe mîinile cui o să încapă"*.

N-ai putea decît să admiri claritatea şi înţelepciunea acestui raţionament. În acelaşi an, Savary a găsit cu cale să producă *Memoriile* sale în opt volume. *„Dacă este istoria Franţei, sînt prea puţine* — a spus Talleyrand —, *dar dacă este istoria ducelui de Rovigo, sînt prea multe"*.

În primăvară, clanul a reluat drumul spre Valençay, apoi pe cel spre Bourbon. La 18 august au părăsit Bourbonul. Pauline, care avea şapte ani şi jumătate, era singura rază de soare pe timpul acela mohorît şi în vara aceea încă foarte ploioasă. *„Astă-seară* — scrie el — *părăsesc Bourbonul. De cinci-sprezece zile a fost o vreme aşa de păcătoasă, că nu mai ştiu dacă băile mi-au făcut bine sau rău. Pauline a fost singura mea bucurie. Numai simpla apropiere a unui copil drăgălaş are un mare farmec..."*

Trebuie adăugat că mai găsise farmec şi în versurile pe care le făcea la Bourbon generalul Dupont, de tristă faimă, învinsul de la Bailen ? Poemele lui erau şi mai proaste ca strategia sa : admiraţia lui Talleyrand pentru nişte versuri atît de proaste este una din rarele lui greşeli de gust.

De la 28 august la 4 noiembrie a aşteptat la Valençay momentul înapoierii la Paris pentru onomastica regelui. Zile goale... În anul acela, Charles de Rémusat s-a căsătorit cu domnişoara de Lastérie. Se spunea că luase foc rău de tot. Orice ai gîndi, pînă şi doctrinarii puteau fi înflăcăraţi de dragoste. Pînă şi austerul Guizot se prăpădea de dorul domnişoarei Dillon, nepoata răposatei sale soţii. În sfîrşit, o altă noutate : domnul de Chateaubriand a plecat la Roma, unde fusese numit ambasador cu o indemnizaţie de 300 000 de franci.

Înapoindu-se la Paris, Talleyrand şi Dorothea s-au oprit pentru foarte puţin timp la Rochecotte.

La şaptezeci şi patru de ani, prinţul ducea aceeaşi viaţă : culcarea în zori, scularea cu public la prînz, o singură masă cu protocol spre seară, momentul culminant al zilei fiind discuţiile şi jocul de cărţi după terminarea mesei. Montrond stătea mereu în umbra lui. Prea zelos, după părerea Dorotheei. Omul acesta nu-i plăcea : data dintr-o epocă în care ea nu existase. Cînd prinţul îl asculta pe Montrond, scăpa de sub influenţa Dorotheei, pentru că Montrond avea un ton şi libertăţi care nu-i erau îngăduite decît lui ; mergea pînă acolo încît găsea plăcut ce nu i-ar fi plăcut la alţii. Dorothea nu-şi ascundea iritarea. Talleyrand se făcea că nu vede : Montrond îl slujea, Montrond îi plăcea, Montrond reprezenta tinereţea lui.

În iarna acelui an 1828, pictorul Ary Scheffer i-a făcut un portret. Este un portret romantic. În el, latura amară, neliniştitoare, lugubră a personajului este exploatată temeinic. Pictorul din 1828 l-a ucis pe Talleyrand cel din secolul al XVIII-lea, care supravieţuise totuşi. Este îmbrăcat în negru, vîrît pînă la urechi într-o redingotă ţeapănă, turnată în bronz, iar cravata pare un cerc de fier. Chipul este turtit, cu linii lăţite, nasul cîrn şi ochii înfun-

dați ; o paloare îngrijorătoare scaldă fața, gura deznădăjduită are colțurile lăsate în jos. Nu mai este un portret, ci un rechizitoriu.

Vorba lui Chateaubriand : *„Îmbătrînind, domnul de Talleyrand a căpătat un chip de mort"* exprima o impresie încercată de mai mulți contemporani ai lui. Înfățișarea lui îngheța pe toți cei care-l vedeau numai în împrejurări oficiale. La rîndul său, Talleyrand făcea pe seama neînduplecatului viconte glume ceva mai puțin rele, dar în care punea mai mult umor. Englezii ar fi fost încîntați de aceste vorbe de duh : *„Cînd nu se mai vorbește despre el, domnul de Chateaubriand are impresia că a surzit"*.

Din lipsă de treburi importante se ocupa de educația nepoților. Louis, cel mai mare, își luase bacalaureatul în mod strălucit. Unchiul lui a hotărît să-l trimită să viziteze Italia și Germania ; pe cel mic, care voia să se facă marinar, l-a trimis la Brest. „Colegiul" se golea. Verile de la Valençay aveau să fie mai posomorîte. Din fericire, îi rămînea Pauline. Fără să iasă din „familie", Talleyrand a primit pe Flahaut și pe soția lui la Valençay. Talleyrand iubea mult pe acest fiu, pe care-l protejase în 1815, deoarece Flahaut îi rămăsese credincios lui Napoleon chiar după Waterloo. Fusese amenințat cu exilul. Talleyrand l-a sfătuit să-și vadă de treabă și să stea departe de Paris. Flahaut s-a exilat de bună voie, plecînd în Anglia. Acolo a făcut o partidă strălucită, luînd în căsătorie pe fiica lordului Keith. Dar lordul a pus condiții : averea lui nu putea fi moștenită decît de copiii de sex bărbătesc rezultați din căsătoria lui Flahaut cu fiica lui. Flahaut a avut șase fete. Moștenire, ioc !

Barante le-a dăruit prietenilor de la Valençay bucuria de a fi primit la Academia Franceză.

Talleyrand a avut ideea de a înființa la Paris, după modelul englezesc, un cerc, pe care nu l-a numit „club", cu toate că vorbea bine limba engleză. A fost *„Cercul uniunii"*, care, împreună cu *„Jockey"*, a rămas pînă la războiul din 1914 cel mai elegant din Paris.

Toate acestea nu umpleau însă viața unui om bogat în atîtea talente. Moțăia ca și Franța. Dar Talleyrand „simțea" că, în străfundurile ei, Franța fremăta. Și odihna lui nu era aceea a unui bătrîn fără suflu. Pentru fostul ministru al împăratului Napoleon era mai mult o veghe înarmată decît o amorțeală.

La șaptezeci și șase de ani Talleyrand se gîndește la noul regim și la noua lui carieră

Cum să nu fi presimțit el primejdia ? *„Cînd în 1829 Carol al X-lea a luat hotărîrea nesăbuită de a schimba guvernul și de a aduce în consiliu pe cei mai nepopulari oameni din țară, care nu aveau nici un merit, afară de acela al unei supuneri tot așa de oarbe ca și încăpățînarea nefericitului rege, nu se mai putea ascunde faptul că ne îndreptam spre o prăpastie" (Memorii).*

Însă, nici Talleyrand, nici Franța nu erau dispuși să se scufunde. Ultraregaliștii i-au reproșat că-i trădase. Nu-i înștiințase el de pericolul care-i amenința ? Nu spusese el neastîmpăratului Vitrolles : *„Băgați de seamă domnule Vitrolles, ducele de Orléans vă calcă pe urme"*.

Liberalii își întorceau ochii spre orléaniști, deoarece cu regele Carol al X-lea Franța ajunsese la impas. O opoziție fățișă ar fi determinat însă guvernul să se apere, ceea ce l-ar fi întărit și ar fi prelungit deznodămîntul ; a fost lăsat deci să se asfixieze în golul pe care-l crease în jurul tronului. În 1829, Talleyrand prevăzuse deja soluția remanierii. Dar n-a făcut nimic ca s-o impună Franței. Își cunoștea prea bine țara : ar fi fost suficient să propună francezilor înlocuirea ramurii titulare cu aceea de Orléans, ca aceștia să n-o mai vrea.

Talleyrand și-a însușit această idee — care, dealtfel, îi plăcuse totdeauna — fiindcă, așa cum spune chiar el, în 1829 *„această idee cutreiera străzile"*. Ideile care umblă pe toate străzile sînt sortite izbînzii. Nu era deci necesar să fie impusă ci exploatată cînd ar fi venit momentul. De aceea a lăsat să lucreze vechiul său aliat, timpul.

Totuși, extraordinara intuiție a lui Talleyrand se întemeia pe o foarte serioasă informație. Montrond se vîra prin toate cercurile și aducea noutăți. Pe lîngă aceasta, făcea și legătura cu doamna Adélaïde, sora lui Ludovic-Filip. „Seraiul" îi aducea informații din foburgul Saint-Germain, de la curte, de la miniștri și ambasade. *„Cineva"* avea legături, *„cineva"* vorbea... Acest *„cineva"* nu era Talleyrand, ci ducesa de Dino. Pe cine putea să înșele asta ? Ea îi primea pe Thiers, pe Mignet, pe generalul Foy și Sébastiani, toată opoziția liberală. Domnii aceștia ar fi putut crede că erau invitați în strada Saint-Florentin, la prinț. Din capul scării, prințul le arăta greșeala. Îl saluta și-i îndruma la stînga : *„Nu la mine, la nepoata mea"*. După aceea, cine ar fi îndrăznit să spună că el invita opoziția ? Ducesa de Dino era o femeie de lume : invita pe cine voia. Bineînțeles că prințul participa la dineu. Aceste intrigi mărunte se desfășurau în lumina melancolică a epocii.

În ianuarie 1829 l-a căsătorit pe Louis, nepotul său, cu Alix de Montmorency. Tînărul căsătorit avea optsprezece ani. Cu această ocazie, unchiul său i-a obținut titlul de duce de Valençay și i-a dăruit castelul cu întreg domeniul, rezervîndu-și dreptul de uzufruct pe tot timpul vieții.

În loc să se ducă la Bourbon-l'Archambault, care i se păruse mohorît și nu i-a făcut bine în 1828, în vara anului 1829 a încercat apele de la Aix-la-Chapelle, unde ducesa de Dino nu l-a însoțit : ea prefera Rochecotte, localitate pe care o îndrăgea din ce în ce mai mult. Pauline fusese trimisă la Boulogne. Avea pete de roșeață și băile de mare trebuiau să i le vindece. Prezența copilei dragi îi lipsea mult bătrînului singuratic. Și scrisorile sale din acest an sînt înecate de ploaie : *„Draga mea copilă, ploaia nu mai conteneşte aici, la Aix-la-Chapelle, şi mă indispune, dar şi mai mult mă indispune că plouă şi la Boulogne, care mă interesează mai mult decît Aix-la-Chapelle. Dacă nu se face cald, mă tem că vei fi nevoită să stai cîteva zile mai mult la Boulogne, deoarece, după cîte ai făcut pentru această călătorie, ar trebui măcar să-ţi folosească puţin. Cred că băile îmi fac bine. Dacă ai fi fost la Bourbon-l'Archambault, aş fi regretat că nu m-am îndreptat şi eu într-acolo, dar fiindcă eşti la Boulogne şi tot trebuie să fim despărţiţi, nu-mi pare rău că am venit aici. În fiecare zi mă ocup cu vizitarea monumentelor antice, bine păstrate, din împrejurimile oraşului Aix-la-Chapelle. M-am dus din nou la catedrală şi mi s-a povestit că împăratul Napoleon a fost aici în 1805. Mormîntul* (lui Carol cel Mare) *se află în mijlocul bisericii şi nu există nici o altă inscripţie în afară de numele lui Carol cel Mare. Cînd persoanele*

care mergeau înaintea împăratului au călcat pe piatra tumulară, împăratul le-a strigat tare : «Ocoliți-o». Și a ocolit-o și el ca să nu calce pe mormîntul acelui mare bărbat. Acest semn de respect a făcut o puternică impresie asupra tuturor celor care erau de față. Adio, dragă copilă, te îmbrățișez și te iubesc din tot sufletul" (citată de B. de Lacombe. *Viața particulară a lui Talleyrand).*

Într-o scrisoare datată din 14 iulie regăsea același ton : *„De la 14 iulie datează toate marile prefaceri care au avut loc în civilizația modernă. Cînd vei fi aici, îmi rezerv plăcerea de a te învăța această parte din istorie..."* Din istoria pe care o trăise, la realizarea căreia contribuise și căreia îi rămînea credincios. Cine ar fi putut crede că acest aristocrat, care ducea în plin secol al XIX-lea cea mai neschimbată viață de senior, propovăduia cu cea mai adîncă convingere că de la 14 iulie datau *„toate marile prefaceri ale vieții moderne"* ? Prefaceri pe care voise să le realizeze în 1789 și de care rămînea atașat în 1830 ? Acest devotament față de principiile din '89 coexistau în sufletul său împreună cu nostalgia vieții pe care o cunoscuse lîngă prințesa de Chalais. El menținea „vechiul regim" al obiceiurilor și al politeții, dar refuza pe acela al instituțiilor.

După ce petrecuse toamna la Valençay, la înapoierea la Paris, toată lumea era impresionată de proasta lui înfățișare. Și se decreta cu ușurință că era cu un picior în groapă. Domnul de Genoude, prietenul Congregației și al ultraregaliștilor, omul cel mai evlavios din Franța, scria cu voie bună : *„Domnul de Polignac va părăsi Ministerul Afacerilor Externe pentru dregătoria de mare șambelan, deoarece domnul de Talleyrand este pe moarte..."* Se uita că Talleyrand nu se grăbea niciodată. Cu toate că era bolnav, și-a îngăduit anumite distracții destul de răutăcioase. A făcut să se publice în presă componența unui nou guvern, publicul a crezut numaidecît că guvernul actual urma să cadă. Nu era nimic adevărat, dar această știre falsă a făcut să turbeze guvernul și curtea, care au citit cu toată amărăciunea ce se poate închipui că Royer-Collard urma să fie prim-ministru. Parisul bîrfea. Guvernul dezmințea cu furie această informație regretabilă, în timp ce Talleyrand, foarte liniștit, își făcea bagajele ca să plece la Rochecotte.

La sfîrșitul lunii noiembrie și-a regăsit liniștea, pe ducesa de Dino și o jucărie foarte primejdioasă, de care urma să se slujească împotriva palatului Tuileries. Jucăria aceasta se datora lui Thiers, ajutat de Mignet. Guvernul Polignac, adevărată mașină de război împotriva partidului liberal, era obiectul urii sălbatice pe care Thiers o nutrea contra lui. Pentru a-l doborî pe Polignac, el înființase împreună cu Mignet și Armand Carrel un jurnal de luptă, intitulat *Le National.* Cînd Talleyrand a sosit la Rochecotte, năvalnica treime se și găsea acolo. Cei trei gazetari fuseseră aduși de Piscatory, care fusese cîștigat de partea aceleiași cauze : cea a ducelui de Orléans. Se cunoaște legătura ce exista între el și ducesa de Dino și, de asemenea, se cunoaște desăvîrșita armonie ce exista între părerile Dorotheei și cele ale unchiului ei. Nu este o îndrăzneală să afirmi că orléaniștii se adunau la Rochecotte în jurul Dorotheei, deoarece aveau binecuvîntarea lui Talleyrand. Dacă ei au înființat *Le National* sub acoperișul ducesei, nici încurajarea, experiența și banii unchiului nu le-au lipsit.

Dacă în această afacere a existat un păcălit, acela a fost Armand Carrel,

republican convins, care nu bănuia că era folosit pentru întărirea unui tron renovat.

În aceeași clipă Dorothea scria prea scumpului ei Vitrolles ca să-l invite să guste farmecele castelului ei din Touraine. Vitrolles o iubea pe Dorothea. Ea refuzase să-i fie amantă, dar făcuse tot ce putea ca să rămînă prietena acestui ultraregalist exemplar. Atragerea acestui zelos legitimist în viesparul orléanist era o dovadă de iubire destul de ciudată. El a refuzat să vină. Prietenia lor s-a oprit aici.

Totul a fost aranjat pentru ca *Le National* să poată apărea în ianuarie 1830. An de rău augur pentru legitimiști.

Cînd se afla la Paris, Talleyrand își îndeplinea față de rege îndatoririle impuse de funcția lui de mare șambelan. Din cauza aceasta se părea că trăia în intimitatea suveranului, cu care juca cărți. Într-o seară, în cursul unei partide de whist, în timp ce juca împotriva regelui, Talleyrand șovăi înainte de a-și arăta cartea. Pierzîndu-și răbdarea, Carol al X-lea a exclamat cu nesocotință : *„Haide, domnule de Talleyrand, nu-ți mai termini rugăciunea ?"* Și-a dat imediat seama că prin stîngăcia lui îl trezise pe episcopul de Autun. Curtenii regelui au făcut mare caz de boroboața regală. Talleyrand se făcea că nu auzise nimic, stătea cu cartea ridicată și nu a pus-o pe masă decît atunci cînd i s-a părut potrivit. (*Jurnalul* lui Castellane).

Sănătatea nu i se îmbunătățea deloc : săptămîni întregi a rămas aproape orb și desfigurat din cauza unei inflamații dureroase a ochilor. Se îngrijea cu cataplasme, păstrînd un calm admirabil, cu toate că boala îl împiedica să răsfoiască prin cărțile din biblioteca sa, așa cum îl văzuse doamna de Coigny : *„Pune mîna pe cărți, le așază la loc, le lasă ca să le ia din nou, le cercetează ca și cum ar fi vii și acest exercițiu, dînd gîndirii sale adîncimea experienței de veacuri, împrumută scrierilor o eleganță de care autorii lor erau adesea lipsiți"*. Totuși, a reușit să citească și să admire o carte care făcea furori în iarna anului 1830 : *Memoriile* lui Saint-Simon. Pentru public a fost o adevărată revelație. Înfiorătoarea descriere a curții de către Saint-Simon nu se potrivea deloc cu virtuoasa și cucernica idealizare a curții de la Versailles, pe care ultraregaliștii și Congregația se străduiau s-o răspîndească în public.

La 11 ianuarie 1830, Talleyrand scria lui Barante de la Rochecotte : *„Nu ți-am scris de multă vreme, pentru că ochii mei sînt foarte inflamați. Nu puteam nici să citesc, nici să scriu... Mi-am ales un moment foarte bun ca să mă îmbolnăvesc de ochi, deoarece mi se pare că nu este mare lucru de citit și că, în afară de* Memoriile *lui Saint-Simon, nu se tipărește nici o carte care să merite s-o aduc de la Paris"*.

La Paris, Talleyrand era înmormîntat fără jenă. Guizot spunea că era *„un leu mort"*. Și adăuga : *„Bătrîn și fără influență la curte, într-un guvern unde totul se discută, el nu mai este omul cu care să discuți"*.

Răbdare, domnule Guizot ! Guvernele trec. Domnul de Talleyrand nu avea atunci nici o influență asupra curții pentru că curtea nu mai reprezenta nimic. De acum încolo, adevărata putere stătea în opinia publică. Și asupra ei domnul de Talleyrand avea o oarecare influență... Guizot nu înțelesese aceasta. Într-o zi avea să plătească scump lipsa lui de pătrundere.

Molé de asemenea îl privea pe prinț ca pe o fosilă și se înduioșa la gîndul intrării în veșnicie a *„istoricului moșneag"*.

Cu toate acestea, „istoricul moșneag" încă mai făcea glume istorice.

Cînd Carol al X-lea, indignat de violența opoziției față de măsurile luate de ministrul său Polignac și îngîmfat de demnitatea lui regală, i-a spus lui Talleyrand : *„Un rege amenințat nu mai are altceva de făcut decît să se urce pe cal sau în cotiga care duce la eșaford"*, Talleyrand i-a răspuns domol : *„Sire, Maiestatea-Voastră uită diligența"*.

Tocmai această soluție avea s-o aleagă regele Carol al X-lea în luna iulie din același an. Dacă, după cum spunea Chateaubriand, Talleyrand nu săvîrșise niciodată fapte istorice, în schimb le prevedea destul de bine.

Talleyrand nu-și ascundea părerea, deoarece era sigur de deznodămînt. La sfîrșitul acestei ierni, cînd ultraregaliștii i-au reproșat că unelțește în favoarea ducelui de Orléans, Talleyrand s-a explicat foarte limpede : *„Principiul legitimității ne-a servit la Viena ca să limităm pretențiile aliaților. Astăzi, sacrificarea legitimității poate salva și chiar întări monarhia liberală"*.

Condițiile fiind deosebite, principiile trebuiau să se schimbe. Partizanii legitimității erau cei dintîi dușmani ai monarhiei și ai țării lor. *„Din momentul în care însuși monarhul legitim își trăda principiul călcînd jurămîntul, salvarea Franței trebuia căutată la întîmplare, pentru ca să se salveze măcar principiul monarhic, independent de principiul legitimității în furtuna dezlănțuită de ea"*. Aici își exprimă gîndul foarte sincer. În afară de cuvintele *„trebuia căutată la întîmplare"*. *„Întîmplarea"* domnului Talleyrand era foarte bine prevăzută, se numea Ludovic-Filip de Orléans și împăca principiul monarhic cu principiile din 1789.

Un alt doliu : în februarie, Talleyrand l-a pierdut pe fratele său mai tînăr, Boson, care nu era un vultur. În consecință, Restaurația îl umpluse cu zorzoane. Pe fiica lui, ducesa de Esclignac, cea mai bună prietenă a doamnei Grand, o cunoaștem puțin.

O mărturie curioasă ne îngăduie să-i prindem „în prim plan" pe Talleyrand și pe nepoata lui în intimitate[1]. În cursul acestei ierni, prințul a primit pe un tînăr poet, Mary-Lafon, care recita versuri în graiul din Languedoc, versuri pe care doamna Dino le gusta foarte mult. Acest poet fusese adus în casa din strada Saint-Florentin de secretarul prințului Talleyrand, anume Daure, fost seminarist și el, originar tot din Montauban. Daure era de obîrșie umilă și orașul său natal n-a iertat acestui fecior de hangiu, care îndeplinea funcția de gropar, că era și poet. Își încercase norocul la Paris și căpătase postul de secretar al lui Talleyrand. Acest tînăr romantic, simțitor și chinuit s-a îndrăgostit nebunește de Dorothea, care a avut proasta inspirație să se distreze pe socoteala acestei iubiri nefericite. Poetul Mary-Lafon ne relatează o scenă ce aruncă o lumină destul de puternică asupra vieții intime a ducesei de Dino și a prințului de Talleyrand. *„În fața căminului* — scrie Mary-Lafon — *se aflau numai două persoane : prințul, care stătea tolănit într-un fotoliu, și o doamnă frumoasă încă, deși aproape de maturitate..."* Era Dorothea, care atunci avea treizeci și șase de ani. Ea a îndreptat spre poet *„acea căutătură fină și sigură a femeilor din lumea mare și la salutul meu foarte respectuos a răspuns cu o ușoară înclinare a capului"*. Nemișcat și tăcut, prințul i-a arătat cu mîna un fotoliu. *„Cu toată laicizarea lui, cu părul alb de pudră și de bătrînețe căzînd în bucle dese pe gît și pe cravata înaltă, după moda Directo-*

[1] Mary-Lafon. *Cinquante ans de vie littéraire* (semnalată de domnul Méras, directorul arhivelor din Tarn-et-Garonne). Mary-Lafon, născut la La Française (Tarn-et-Garonne), 1810—1884. Poet, gazetar, eseist, precursorul felibrismului. Autorul unei *Istorii literare a sudului Franței*, 1882.

ratului, în care i se înfunda bărbia, domnul de Talleyrand aducea aidoma cu un bătrîn popă de țară".

Talleyrand s-a adresat poetului cu multă simplitate și bunăvoință, prevenindu-l împotriva iluziilor pe care și le făcea despre cariera de scriitor. Doamna de Dino l-a întrerupt pe prinț și a cerut poetului să-i recite versuri în dialect. Prințul și nepoata au glumit pe socoteala timidității lui, s-a servit ceai și prăjituri, în locul cărora Talleyrand a preferat o felie de pîine cu unt și piper. Conversația a fost reluată cu o naturalețe care i s-a părut poetului din Tarn-et-Garonne supranaturală, făcîndu-l să șovăie să pronunțe cuvîntul „sîn" în fața doamnei de Dino, din care cauză prințul și nepoata lui au izbucnit în rîs. În acel moment, spune rușinosul poet, doamna de Dino, care stătea în picioare *„cu spatele la cămin, și-a ridicat deodată poalele rochiei și juponul mai sus de șale și a început să-și încălzească în fața noastră, foarte liniștită, partea trupului pentru care Venus a fost numită „Callipigos".*

Poetul era năucit. La Montauban nu fusese obișnuit cu acest fel de a te expune. Prințul l-a liniștit cu două vorbe, apoi s-a adresat doamnei de Dino : *„Draga mea, uiți mereu că Daure, stăpînul secretelor mele, este un fost seminarist".*

„«Din asemenea pricini sufletele sînt rănite

Și asta aduce gînduri vinovate» *acestui tînăr, care adineaori se înroșea cînd îți recita versurile poetului Despourrins".*

Cei doi tineri părăsiră camera. Daure era scos din fire, *„pretinzînd, nu fără dreptate, că, prefăcîndu-se a nu băga de seamă că era bărbat, ea îl trata așa cum făceau cucoanele de la Petersburg cu mujicii lor".*

Cu toată cultura și inteligența ei superioară, doamna de Dino nu s-a bucurat de o simpatie unanimă la Paris. Cît despre bietul Daure, romantic zăpăcit, patru ani mai tîrziu s-a sinucis în ruinele castelului de la Pennes, lîngă orașul său natal. Te poți întreba dacă a ajuns la acest regretabil sfîrșit din dragoste pentru Dorothea sau din cauza romantismului. Domnul de Talleyrand i-ar fi dat sfaturi mai înțelepte !

Dorothea și Talleyrand au părăsit strada Saint-Florentin mai curînd ca de obicei, pentru ca în aprilie să se ducă la Valençay. Talleyrand credea că momentul hotărîtor era aproape și nu voia să se găsească la Paris în ceasul furtunii.

De la Valençay, în ziua de 11 iunie 1830 îi scria prințesei de Vaudémont că nu mai există nici o speranță : *„Nimic nu mai poate împiedica naufragiul".*

La 14 iunie îi anunța lui Barante sfîrșitul regimului. *„Mîine plec din Valençay ca să-mi înzdrăvenesc puțin picioarele la băile din Bourbon-l'Archambault, unde voi sosi în ziua de 17... Ne îndreptăm către o lume necunoscută, fără busolă și fără pilot și numai atît este sigur că totul se va sfîrși printr-un naufragiu... Revoluția din Anglia a durat o jumătate de secol. A noastră nu este decît în al patruzecilea an, așa că nu pot în nici un chip să-i apuc sfîrșitul. Mă tem că nici generația de azi nu-l va apuca... Din nou mergem la întîmplare".*

Totdeauna gata să cocheteze cu clerul, l-a primit cu foarte multă demnitate pe arhiepiscopul de Bourges, venit la Valençay în turneu de confirmare. Monseniorul de Villèle a asistat la confirmarea a cinci sau șase sute de copii. *„El dezaprobă tot ce s-a făcut",* observă Talleyrand. În politică, bineînțeles. Ceea ce arată că nu toți cei din neamul Villèle erau ultraregaliști

şi că, după părerea lui Talleyrand, Villèle arhiepiscopul ar fi fost un ministru mai bun decît celălalt.

Cum ar fi putut el rămîne pe vecie legat de cauza Bourbonilor ? A cunoscut destule afronturi din partea lor. Pe cel din urmă, doar cu cîteva săptămîni înainte de revoluţia din iulie. Ne amintim că la Congresul de la Viena el făcuse tot ce se putea ca regele Ferdinand de Bourbon să recapete regatul napolitan ; apoi dăduse povaţa ca ducele de Berry, moştenitorul prezumtiv al tronului, să ia în căsătorie pe fiica acestui rege. Iată cum i-a arătat recunoştinţa noul rege al Neapolelui, fratele ducesei de Berry. În mai 1830, călătorind prin Franţa, s-a oprit la Blois. Aflîndu-se la Valençay, Talleyrand a socotit că, din respect faţă de un Bourbon, trebuia să prezinte omagii acestui suveran. A făcut deci drumul de la Valençay la Blois, deşi era în vîrstă de şaptezeci şi şase de ani, infirm şi bolnav. Cînd prefectul de Blois a cerut ca prinţul să fie primit în audienţă de regele Neapolelui, acesta i-a răspuns prin Blacas : *„Aici nu avem poftă de popi răspopiţi"*. Era cam tîrziu ca să-şi manifeste repulsia : nu primise el coroana din mîinile acestui popă răspopit ? Nu-l făcuse duce de Dino pentru ca nepoata şi concubina lui să ajungă ducesă ? Nu fusese mituit regeşte ? Cu toate că era ultraregalist, prefectul a fost neplăcut impresionat de asemenea purtare. A insistat deci ca prinţul de Talleyrand să fie primit în audienţă. I s-a răspuns în silă că răspopitul va fi primit a doua zi seara la ora 7. În felul acesta, Talleyrand a fost obligat să aştepte o zi întreagă într-un oraş unde regele din Neapole nu avea nimic de făcut. A doua zi, Talleyrand s-a prezentat la hanul destul de păcătos unde se instalase regele şi curtea lui. La cîteva minute după ce plecase de la prefectură spre hanul unde se afla regele, prefectul, domnul de Lezay-Marnesia, a rămas foarte surprins văzînd că prinţul de Talleyrand se şi înapoia. Prinţul i-a relatat atunci primirea pe care i-o rezervase maiestatea-sa napolitană, o primire, spune Talleyrand, *„proprie numai lui şi necunoscută de numeroşi suverani de care am avut cinstea să mă apropii. După ce m-a lăsat să urc scara murdară a murdarului han la care Maiestatea-Sa a găsit de cuviinţă să tragă, gentilomul de serviciu m-a făcut să aştept pe palierul scării, transformat în sală de aşteptare pentru mine, spunînd că se va duce să-l anunţe pe rege, care nu va întîrzia să apară"*. Prinţul a stat în picioare acolo, în capul scării, pe care o urcase cu destulă greutate din cauza vîrstei şi a infirmităţii. Un scîrţîit de uşă şi a văzut că *„în cadrul uşii întredeschise s-a ivit o persoană ce i s-a spus că era regele"*. Persoana i-a făcut un semn din cap şi uşa a pocnit. Domnul de Talleyrand îl văzuse pe rege. Audienţa se terminase. Omul acesta, care nu putea fi uimit cu uşurinţă, a rămas, spune el, *„năucit"*. Aşa cum se cuvine, a încheiat : *„Despre acest prinţ nu se poate spune : „«Văzîndu-l, lumea ar fi recunoscut în el pe stăpînul ei»"*.

Cu toate că Talleyrand nu era ranchiunos, mojicia aceasta nu putea să-i înăbuşească zelul pentru o familie reprezentată aşa de prost, într-un moment istoric deosebit de primejdios pentru ea.

În 1830 a încetat să mai fie primar la Valençay, dar regele l-a numit consilier general al departamentului Indre, rămînînd şi consilier municipal la Valençay. Aflăm nu fără uimire că-l ruga pe Barante să-i procure lucrări care tratau despre administraţia locală, cu scopul de a putea urmări dezbaterile consiliului municipal şi de a interveni în cunoştinţă de cauză.

Curtea a vrut să facă anumite remanieri în guvern. Într-o scrisoare

adresată lui Barante, Talleyrand socotește că acum aceste schimbări erau fără rost : *„Degeaba fac făgăduieli acești domni, pentru că făgăduielile lor nu au nici o valoare* — scrie el — *și li se poate aminti acest text englezesc :* «None but gardener can give good gift». *Unul din copiii dumitale îl va traduce prin : «numai oamenii buni pot face daruri bune». Plănuiesc să plec de aici* (Bourbon-l'Archambault) *direct la Paris și să sosesc acolo la 24 iulie. Băile nu mai ajută prea mult trupului meu îmbătrînit".*

După ce fugise din Paris ca să evite tulburările pe care le prevedea, se va afla acolo tocmai la momentul potrivit pentru a fi amestecat în ele.

Dintr-un punct de vedere, greșea : era atît de furios pe Polignac, încît condamna tot ce făcuse, pînă și cucerirea Algerului. Scria : *„Expediția din Alger capătă aspectul unei nesăbuințe ce ar putea duce la încurcături serioase".* Numea „nesăbuință" o acțiune care în ochii lui experimentați era doar o diversiune, un război în glumă ; totuși, după părerea lui, războiul acesta putea aduce o victorie ușoară, cu care guvernul ar fi putut să se împăuneze ca să acopere prin acest succes mărunt proasta situație internă. Ar fi fost mai bine, spunea Talleyrand, *„să micșoreze impozitele. De pe vremea guvernării împăratului au fost mărite cu 200 de milioane și mai mult, în timp ce în Anglia au fost micșorate cu 400 de milioane de franci".*

Excelentă povață. Dar dacă Talleyrand ar fi fost ministru ar fi pus în practică ceea ce preconiza ? El știa mai bine ca oricine că Franța din 1815 avea de plătit enormul deficit lăsat de războaiele napoleonene, distrugerile, despăgubirile datorate aliaților, chelluielile de ocupație și miliardul emigranților. Comparația cu Anglia era părtinitoare. Pe plan financiar, gestiunea Restaurației fusese foarte bine chibzuită. Și Talleyrand știa asta, deși pretindea că nu. Dar în iulie 1830 regimul era condamnat.

În culisele unei revoluții, prințul operează o restabilire nemaiauzită

Cu toate că nu avea nici un pic de simpatie pentru ultraregaliști, căderea regimului nu-l entuziasma deloc. Era prea înțelept ca să se încreadă în evenimentele „întîmplătoare" ale unei revoluții... Cu dragă inimă ar fi vrut să nu se mai producă o nouă frămîntare, și aceasta era părerea multor francezi. *„Asta neliniștește pe toată lumea* — scrie el —, *toate clasele sociale".* El însuși se *„mîngîiase cu speranța de a muri în pace, în umbra tronului, pe care se străduise și el în oarecare măsură să-l consolideze".*

Ce rău se armonizează îndoielile și șovăielile lui cu acel Talleyrand mefistofelic pe care l-au inventat dușmanii lui, cu cel ascuns în umbra unei melodrame, urzind complotul în care va cădea fratele nefericitului Ludovic al XVI-lea, atrăgînd după el prăbușirea tronului împodobit cu crini. Nimeni n-a fost mai dezamăgit ca el de nechibzuințele monarhiei legitime, nechibzuințe ce nu se mai puteau îndrepta.

Ca în orice situație, chiar și în primejdie, iscusința trage foloase ; aflînd că regele Carol al X-lea se găsea la Saint-Cloud și pregătea cu Polignac ordonanțele ce aveau să-i răstoarne tronul, Talleyrand a dat ordin la Bursă să i se vindă titlurile de stat la prețuri scăzute. Socoteala s-a dovedit foarte bună, pentru el cel puțin.

În ziua de 27 iulie, prima zi a insurecției, casa din strada Saint-Florentin a rămas nemișcată. Rezultatul luptelor de stradă era încă îndoielnic și nu se construiește decît pe ceva sigur. În ziua de 28, informațiile pe care oamenii lui le culegeau din toate colțurile Parisului au îngăduit prințului să-și facă o idee mai exactă : regalitatea avea să piardă și insurecția să cîștige. După-amiază a auzit clopotul de alarmă. I s-a adus la cunoștință că răsculații cuceriseră Primăria. S-a uitat la pendula care bătea ora cinci și a rostit prevestirea : *„Peste cîteva minute, Carol al X-lea nu va mai fi regele Franței"*. În acel moment, la Paris, prea puțină lume era convinsă de așa ceva. Prințul s-a gîndit să întrunească în membrii Camerei pairilor, dar aceștia nu erau convinși încă. În ziua de 29, totul avea să fie limpede. Iată prin ce-și întrecea contemporanii : vedea ce avea să se întîmple a doua zi. Pregătea lucrurile și se pregătea pentru ele. În ziua de 28 a pus să se dea jos placa pe care o așezase deasupra porții : *„Palatul Talleyrand"*. Insurgenții se apropiaseră de Tuileries și... strada Saint-Florentin se afla în vecinătate. Dacă Bourbonii uitaseră că Talleyrand îi reurcase pe tron, printre insurgenți erau destui revoluționari care-și aminteau foarte bine lucrul acesta și care, fără îndoială, erau dispuși să-i manifeste mai multă ură decît îi arătaseră Bourbonii recunoștință.

Și ziua de 28 a fost nehotărîtă, în afară de un singur punct : căderea regelui. Cînd a bătut clopotul, Talleyrand a rostit cuvinte revelatoare : *„Ascultați clopotul ! Învingem noi"*. — *„Noi ?* — îl întrebă cineva —, *care noi ?"* — *„Sst ! Nici o vorbă, vă voi spune mîine"*.

Ce minunat actor și ce artă de a comunica fără multă vorbă esența gîndurilor sale cele mai ascunse ! Dacă triumfa cineva, trebuia să fii de partea celui ce triumfă, adică în tabăra care mîine va fi tabăra Franței.

Vizitele din acea zi au fost pline de tilc. Lordul Stuart de Rothsay, ambasadorul Angliei, foarte cunoscut pentru simpatia lui față de orléaniști, și-a făcut apariția în casa din strada Saint-Florentin. La Viena în 1814, la Paris în 1815 și în iulie 1830, ori de cîte ori se ducea totul de rîpă, Talleyrand stătea de vorbă între patru ochi cu ambasadorul Angliei. Acesta l-a întîlnit la Talleyrand pe Sébastiani și pe Bertin de Veaux, prietenii prințului, pentru că erau prietenii lui Ludovic-Filip de Orléans. Ducele de Broglie l-a zărit pe Talleyrand la fereastra dinspre Tuileries, ascultînd împușcăturile, a intrat în casă cu scopul de a-l informa pe prinț asupra mersului insurecției și a rămas la masă. La desert, ambasadorul Angliei s-a înapoiat fără nici un ceremonial și au discutat nestînjenit despre ce avea să se întîmple. Pentru ei, ramura cea mică trebuia să urmeze la tron. Ducele de Broglie scrie : *„Cele ce și-au spus în privința celor ce aveau să se întîmple neapărat cu siguranță că nu veneau din partea unor oameni care vorbeau întîia oară despre așa ceva"*.

În ziua de 29, împușcăturile continuau cu furie, dar nu mai avea nici un rost, deoarece Carol al X-lea părăsise Saint-Cloud ca să se ducă la Rambouillet. Pleca încă o dată. Ceea ce i-a permis lui Talleyrand să tragă concluzia : *„Nu l-am părăsit pe rege, regele ne-a părăsit pe noi"*.

Și-a trimis secretarul, pe Colmache, la Neuilly, unde locuia ducele de Orléans. Colmache ducea o scrisoare din partea doamnei Adélaïde, sora lui Ludovic-Filip, care era mai ambițioasă și mai îndrăzneață decît ducele de Orléans. Acest mesaj scris conținea doar recomandarea ca ducele să-l asculte

pe aducător, care era însărcinat să-i transmită părerea prințului. Talleyrand îi cerea insistent ducelui de Orléans să se întoarcă imediat la Paris și să preia conducerea mișcării insurecționale. În caz contrar, Parisul era amenințat să fie cuprins de anarhie. Doamna Adélaïde avea o atît de mare încredere în Talleyrand, că se și vedea punînd mîna pe coroană pentru iubitul ei frate : *„Ah ! Ce prinț cumsecade* — exclamă ea —, *știam eu că nu ne va uita"*. Lăsat de capul lui, ducele nu ar fi îndrăznit să ia conducerea insurecției, însă, îmboldit de sora lui și de Talleyrand, a îndrăznit. S-a reîntors la Palais-Royal în toiul răscoalei — să adăugăm, pentru că amănuntul are importanța lui —, al răscoalei victorioase. La Cherbourg, Carol al X-lea se îmbarca pentru Anglia. La plecare, abdicase în favoarea nepotului său, ducele de Bordeaux. Lovitura era destul de iscusită, în tot cazul foarte stînjenitoare pentru ducele de Orléans, întrucît regele îl însărcina să se îngrijească de transmiterea puterii. Ludovic-Filip primise deja din partea unui oarecare număr de deputați titlul de locotenent-general al regatului, dar el nu era decît deținătorul temporar al puterii ; dacă o păstra, îl detrona pe tînărul moștenitor legitim. Ludovic-Filip șovăia.

Sînt cazuri cînd șovăiala este echivalentă cu un refuz. În ziua aceea nu trebuia să șovăie, fiindcă ce era cu putință la prînz nu avea să mai fie cu putință la ora 6 dimineața.

La 31 iulie, Talleyrand a jucat în locul lui Ludovic-Filip, i-a pus la îndemînă atuurile și l-a făcut să pună mîna pe putere, totul fără să scoată nasul din casa de pe strada Saint-Florentin și fără ca gloata, aliați sau rivali, să fi auzit rostindu-i-se numele. Cineva acționa, vorbea în numele lui — Thiers. El alerga de la Paris la Neuilly și lucra după ordinele lui Talleyrand în favoarea lui Ludovic-Filip. Și, de asemenea, în favoarea domnului Thiers.

Cînd în ziua de 31 iulie, la ora 8 dimineața, deputații au venit la Palais-Royal ca să propună puterea ducelui de Orléans, acesta a cerut o oră de gîndire și a trimis în grabă la Talleyrand pe generalul Sébastiani ca să-i ducă un mesaj. *„Să primească!"* — a fost tot ce i-a răspuns Talleyrand. Înarmat cu această binecuvîntare, ducele de Orléans s-a dus la Primărie, unde a fost aclamat, printr-un fel de plebiscit, chiar de insurgenți. De aici a rezultat porecla infamantă pe care i-au dat-o legitimiștii : *„Regele baricadelor"*. Ducele s-a ivit în balcon agitînd drapelul tricolor și La Fayette l-a îmbrățișat : anul 1789 reîncepea în același loc unde, cu patruzeci și unu de ani mai înainte, se desfășuraseră aceleași scene.

Cînd mulțimea și soldații, după aclamații, salve de onoare și îmbrățișări, au lăsat, în sfîrșit, Parisul să se odihnească după trei zile de furie, Ludovic-Filip de Orléans, rege prin grația străzii în delir, frînt de oboseală și încîntat s-a înapoiat la Palais-Royal.

Foarte tîrziu noaptea, o trăsură greoaie a intrat în curtea palatului. Din ea a coborît prințul de Talleyrand, care fusese înmormîntat de zece ori în cursul ultimelor luni. Cu toată grația și demnitatea unui mare nobil, cu o ușoară licărire de ironie sau o nuanță de superioritate, venea, primul dintre francezi, să aducă omagiu noului rege, care, ca și înaintașii lui, îi datora tronul.

Carta a fost revizuită în sensul cel mai liberal.

Cele două camere, încîntate să scape din încurcătură atît de ieftin, au votat tot ce li s-a cerut și Ludovic-Filip a ajuns regele francezilor. Și totul

fusese dirijat de o mînă de meşter : spaima burgheză făcuse din toţi politicienii nişte oameni cuminţi şi ascultători. Toată lumea era mulţumită că Ludovic-Filip se îmbrăţişase cu bătrînul comediant La Fayette, căruia, la sfîrşitul carierei, circul parizian îi oferise un rolişor neaşteptat. Nu spunea el regelui Ludovic-Filip : *„Preţuiţi mai mult decît toate republicile care s-ar fi vutut face"*. Talleyrand asculta totul fără nici o iluzie şi unuia care se bucura i-a spus : *„Domnule, ceea ce lipseşte întregii poveşti este doar un pic de cucerire"*. Într-adevăr, puterea fusese culeasă niţel cam prea uşor, într-o seară de zaveră, în faţa Primăriei. Unii spuneau chiar că fusese „escamotată". Orice s-ar spune, izbînda nu era nici prea eroică, nici prea legală, nici măcar legitimă. Nu conta, Franţa avea nevoie de această autoritate. Talleyrand a servit-o deci. Poate că-i lipsea prestigiul, dar Ludovic-Filip reprezenta cumpătenia, pacea şi garanţia libertăţii.

Cu toate acestea, omul nostru este prea modest cînd scrie în *Memoriile* lui că n-a contribuit la urcarea pe tron a ducelui de Orléans. Poate că vrea să spună că nu a contribuit la detronarea lui Carol al X-lea. Aici are dreptate. Dar el minimalizează rolul său în evenimentele din cea de-a treia zi a revoluţiei din iulie pentru ca să şi-i apropie pe legitimişti. Îl cunoaştem : totdeauna îşi potoleşte duşmanii şi nu le poartă pică, mai ales dacă sînt învinşi. Pe de altă parte, nu ţinea deloc să sporească importanţa acţiunii lui discrete, dar hotărîtoare în favoarea lui Ludovic-Filip, pentru că nu vedea nici un folos ca republicanii să ştie că făcuse tot ce se putea ca să înlăture republica în favoarea noii monarhii. În privinţa rolului pe care l-a jucat, scrisoarea pe care nepoata lui, în înţelegere cu el, a scris-o surorii regelui nu ne mai lasă nici o îndoială : *„Mademoiselle*[1]*, împreună cu Franţa întreagă, mă înclin în faţa voastră ca în faţa îngerului nostru bun. Da, Mademoiselle, pentru că aşa aţi fost în ceasul de primejdie.*

Să vă mai spun, Mademoiselle, că evenimentul pe care-l admirăm îl doream din toată inima este fără rost. O ştiaţi de multă vreme.

Cum să vă cunosc, cum să fiu unită pe veci cu domnul de Talleyrand (mărturisirea aceasta pare de prisos aici) *şi să nu doresc cu ardoare izbînda virtuţilor voastre şi a cauzei voastre, care este şi a ţării întregi"* (citat de Lacour-Gayet).

În aceeaşi măsură era şi cauza domnului de Talleyrand, care, la rîndul său, scria la 8 august : *„Iată-ne instalaţi. A patra viaţă începe..."*. Acest *„iată-ne"* este foarte grăitor.

Instalarea s-a tradus numaidecît prin refacerea carierei lui Talleyrand. Poţi să ai şaptezeci şi şase de ani, să fii infirm şi încă să te mai atragă puterea. De ce Ludovic-Filip nu i-a oferit Ministerul Afacerilor Externe, care părea că revine de drept prinţului diplomaţilor, ci ambasada Franţei la Londra ? Deoarece pentru noul regim ambasada de la Londra era de o importanţă mult mai mare decît ministerul, care i-a fost încredinţat lui Molé. Totuşi, Talleyrand a refuzat, pretextînd vîrsta şi oboseala. Molé, şeful său, îl îmboldea. Amintea mereu prinţului insistenţa regelui : *„Regele ţine la asta, o cere atît de stăruitor cum nici nu aş putea să vă spun. Duceţi-vă la el ca să vă daţi seama"*. Bănuia Molé cu ce povară îşi încărca umerii luînd „sub ordinele lui" un ambasador care îşi depăşea cu mult ministrul ?

[1] Titlul care se dădea surorii regelui. — *Nota trad.*

Pînă la urmă, regele a reușit să-l convingă pe Talleyrand : *„Am crezut că noua cirmuire nu ar putea cîștiga stabilitate decît prin menținerea păcii și, cu toate că în acea epocă toată lumea susținea, împotriva mea, că războiul nu se putea înlătura, căpătam convingerea că numele meu, serviciile pe care le adusesem Europei în alte timpuri și strădaniile mele vor reuși, poate, să abată nenorocirea cea mai de temut, un război revoluționar și universal. Gîndul că acum, înainte de a-mi încheia cariera, am reușit mă face fericit" (Memorii).*

Toate acestea erau adevărate : la Londra se găsea cheia politicii externe a noului regim. Deci acolo trebuia să fie consolidat. Pe de altă parte, și motive mult mai personale l-au îndemnat pe Talleyrand să primească acest post : îi plăcea și acum jocul diplomatic, puterea pe care o dă și banii pe care-i aduce. În sfîrșit, îi plăcea lumea, fastul și-i plăcea Londra. La capătul vieții regăsise primul post pe care îl ocupase în 1792. Cariera lui se încheia după un circuit complet. Ceea ce visase în 1792 și se soldase cu o înfrîngere, ba chiar cu o izgonire, realiza acum, în 1830. Pentru el, niciodată nu era prea tîrziu. La început, condițiile nu erau prea strălucite. Dar el avea să răstoarne situația cu atîta iscusință și autoritate, încît ultima lui misiune avea să fie un triumf.

Totuși, motivele perfect întemeiate care l-au îndemnat să primească ambasada nu ar fi putut repune în funcțiune vechea mașină hodorogită și zdruncinată dacă glasul cuiva nu i-ar fi insuflat o nouă energie. A fost cel al ducesei de Dino. Atîtată de ambiție și de patimi mistuitoare, Dorothea își petrecea, de bine de rău, ultimii ani ai tinereții lîngă acest moșneag, admirabil desigur, dar care, cu toată satisfacția orgoliului pe care i-o dădea, o făcea, totuși, să împartă cu el o viață de om bătrîn. Evada și ea cum putea... Alerga de la o stațiune balneară la alta, cu alte cuvinte, după aventuri. În ambasada de la Londra, Dorothea a văzut mijlocul de a scăpa de atmosfera înăbușitoare din strada Saint-Florentin și de la Valençay, de a scăpa de propriile ei pasiuni, dăruindu-se uneia singură și căreia îi putea da frîu liber la lumina zilei : ambiția. Orgoliul de a juca un rol politic de prim plan, pe o scenă admirabilă avea să-i dea prilejul unei noi înfloriri. În același timp putea să fugă din Parisul pe care nu-l putea suferi. Prințul, a cărui secretară, confidentă și sfetnică devenise, avea să fie la cheremul ei. Avea să domnească asupra lui, asupra afacerilor lui, în salonul și la masa lui. Avea să fie sufletul ambasadei de la Londra. Mulțumită ei, prințul avea să-și încununeze cariera și mulțumită lui ea avea să dea valoare și sens vieții ei. Dezamăgită de dragoste, de familie, de lume, avea să găsească satisfacții în politică.

La Paris, Talleyrand era invidiat de prea mulți pentru ca alegerea făcută de Ludovic-Filip să fie bine primită. Se invoca nepopularitatea lui. Nepopular ? Unde ? Pe culoarele anumitor oficine politice, în saloanele legitimiștilor și în cercurile zise „anarhiste", bineînțeles la Paris. Dar în capitalele străine era cu totul altceva : Talleyrand era omul Franței. Mademoiselle insista tot atît de mult ca și fratele ei. Așa că ei i-a răspuns că primea postul.

Aflînd vestea cea bună, regele a zis : *„Va fi stăpîn pe situație"*. A fost adevărat. La 6 septembrie a apărut numirea în *Monitor*.

Monarhia din iulie avea o presă foarte proastă în capitalele străine.

Țarul Nicolae I nu voia să recunoască o cîrmuire născută dintr-o răscoală. Cu toate acestea, aflînd de numirea lui Talleyrand la Londra, și-a schimbat părerea : *„Dacă domnul de Talleyrand se ataşează de noua cîrmuire franceză, această nouă cîrmuire are, probabil, sorți de durată"*. Lăsînd deoparte ironia, este de observat că numele lui servise drept garanție noului regim.

Chiar și la Paris, unii din dușmanii pe care ura nu-i orbea, cum era legitimistul Montlosier, recunoșteau meritele lui Talleyrand în calitate de ambasador la Londra, bineînțeles cu toate rezervele binecunoscute referitoare la sutană, la căsătoria cu doamna Grand și la oarecare trădări : *„In Anglia poate să facă impresie favorabilă...* — spunea Montlosier. — *Mai întîi o să dea impresia că guvernarea noastră este temeinic stabilită dacă un om atît de bine informat ca domnul episcop de Autun trece de partea ei. Apoi se va crede că avem de gînd să păstrăm pacea în afară dacă trimitem la una din primele puteri un om cunoscut prin contribuția lui la stabilirea dreptului public în Europa"* (citat de Lacour-Gayet). Ce splendid omagiu adus de un adversar !

Talleyrand pusese deja unele jaloane la Viena. Împușcăturile mai pîrîiau la Tuileries, cînd el a trimis un mesager la Metternich ca să-l liniștească. Înțeleaptă măsură de prevedere. Apărătorul Sfintei Alianțe credea că se întorcea anul 1792, vedea din nou Europa în foc și sînge. Era aceeași situație ca în 1792 ? Sau ca în 1802 ? Postul de ambasador al unei cîrmuiri născute din răscoală nu prea era comod.

De îndată ce a aflat de numirea lui Talleyrand ca ambasador la Londra, Wellington s-a potolit. Recitea cu bucurie mesajul liniștitor trimis de bătrînul său prieten : *„Noi doi vom menține pacea împotriva anarhiștilor din Franța și împotriva atițătorilor din străinătate"*.

Acesta a fost nemăsuratul serviciu pe care Talleyrand, fără larmă, l-a adus monarhiei din iulie și Franței. Balzac punea în gura lui Vautrin din *Moș Goriot* următoarele cuvinte : *„Prințul a ferit Franța de dezmembrare, i se datorează cununi de laur, dar este împroșcat cu noroi"*.

În adevăr, începînd din 1830, cele mai mîrșave calomnii au fost răspîndite pe seama lui Talleyrand. Lordul Grenville, ambasadorul Angliei la Paris, îi exprima bucuria și admirația lui, precum și speranțele pe care misiunea lui la Londra le făcea să se nască în Anglia și Europa. Cu toate acestea, Parisul își scuipa ambasadorul.

Un vis din tinerețe : Londra, unde viața reîncepe

Talleyrand a părăsit Parisul la 22 septembrie 1830. Cu cîteva zile mai înainte făcuse vizite de rămas bun regelui, care locuia tot la Palais-Royal. în așteptarea amenajării palatului Tuileries. S-a dus ca la o ceremonie de învestitură, care, la drept vorbind, avea să fie cea din urmă din viața lui, ce număra cîteva. Dar nu se săturase : ceremoniile îi plăceau, așa că s-a prezentat regelui împodobit ca o raclă, încărcat cu decorațiile sale, pudrat și frizat. Aceasta era armura cu care pleca la război.

În timp ce Parisul îi saluta plecarea cu caricaturi, mai ales cu aceea făcută de Daumier, care-l înfățișa cu o giruetă pe cap și-l numea „Monsieur Bienau-

vent" [1], la Dover a avut surpriza unei primiri extraordinar de strălucite. Onorurile i-au fost date de o gardă comandată de Wesley, fiul lui Wellington, care l-a însoţit pînă la Londra. Tunurile fortăreţei din Dover au salutat sosirea acestui ambasador ca pe cea a unui suveran.

La Calais, înainte de a se îmbarca, s-a întîlnit cu nelipsitul Ouvrard, care încerca să se vîre şi el în afacerile prinţului. Acesta aflase, tot la Calais, o ştire proastă : Belgia se răsculase împotriva stăpînirii olandeze, pe care o îndura din 1815. Englezii se puteau gîndi că această insurecţie nu era străină de revoluţia din iulie şi că poate fusese chiar favorizată de noua cîrmuire. Problema belgiană avea să-i complice sarcina, strădania de *„a da fiinţă, în sfîrşit, acelei alianţe dintre Franţa şi Anglia pe care am considerat-o întotdeauna drept garanţia cea mai temeinică pentru fericirea celor două naţiuni şi pentru pacea lumii"*. În timp ce mulţimea de pe străzile Londrei îl aclama şi se înghesuia cu familiaritate în jurul caleştii „bătrînului Talley", el se gîndea la toate dificultăţile pe care avea să le întîmpine. *„Aceste gînduri mă frămîntau în timp ce străbăteam frumoasa Anglie, atît de bogată şi de paşnică, şi în timp ce intram în Londra la 25 septembrie 1830. Din fericire, ele nu mi-au zdruncinat nici hotărîrile, nici convingerile"* (Memorii).

Sosirea lui la Londra a fost cam teatrală : a apărut încins în tricolor, cu o mare cocardă republicană la pălărie şi însoţit de trei personaje travestite în răsculaţi. Farsa aceasta valora cît un lung discurs : se înfăţişa ca reprezentant al unui guvern popular ; în felul acesta simbolic a impus la Londra monarhia din iulie. Strada i-a aplaudat numărul : era votat de popor.

În aceeaşi seară, Wellington, înapoiat anume de la ţară, a dat un mare dineu în cinstea prinţului, care a venit îmbrăcat în mătase, cu ciorapi cu agrafe de aur, cu decoraţii, diamante şi pudrat. Se sfîrşise cu panglicile tricolore ! Cucerise strada, acum trebuia să cucerească saloanele. La 30 septembrie i-a sosit şi nepoata în ajutor. Pentru ducesa de Dino, primirea de la Londra a fost desăvîrşită : legătura dintre unchi şi nepoată nu a suscitat nici o dezaprobare. Dorothea s-a simţit imediat mai în largul ei ca la Paris. A strălucit chiar de la prima recepţie dată de ducele de Wellington. I s-a părut că regăseşte societatea de la Viena din 1815, a dat cu ochii de prinţul Esterhazy, ambasadorul Austriei, cu Bülow, ambasadorul Prusiei şi nepotul lui Humboldt. Un englez, printr-o stîngăcie bine studiată, a întrebat-o ce mai face soţul ei : *„Zău că nu ştiu nimic"*, i-a răspuns ea cu tonul cel mai natural şi incidentul s-a închis. Totuşi, reputaţia ei nu era prea bună. Dar lady Grey, arbitra virtuţii londoneze, a pus lacăt gurilor rele şi a dat tonul : *„Mi-e foarte dragă doamna de Dino, este bine dispusă totdeauna şi tovărăşia ei este dintre cele mai plăcute. Cum nu-mi spune niciodată ceva care să mă supere, de ce m-aş sinchisi de amanţii care i se atribuie ? Nu mă mîndresc că nu seamăn cu ea. Eu am avut noroc, asta-i tot"*.

Toate contribuiau la izbînda lui Talleyrand. Doamna de Boigne, al cărei tată, marchizul de Osmond, ocupase înainte acest post fără prea mult succes, constata lipsită de entuziasm : *„Atitudinea luată de domnul de Talleyrand la Londra a ridicat imediat foarte sus noul tron pe scara valorilor diplomatice"*.

[1] Aluzie la numele său Benevento. *Bien-au-vent* ar putea să însemne : după cum suflă vîntul. — *Nota trad.*

Ambasada Franței s-a instalat în Portland Place, la nr. 50. A devenit repede cea mai căutată casă din Londra : *„Ținea casă mare și ducesa de Dino îi făcea onorurile în chip desăvîrșit ; amîndoi reușiseră să ajungă în fruntea celor care impuneau moda"*.

Mérimée, care a petrecut cîtva timp la Londra în această epocă și ne-a lăsat niște observații ciudate asupra felului în care prințul își exercita prestigioasa lui reprezentanță, scria : *„Oriunde se duce, își creează o curte și dă tonul"*.

Dorothea scria cu oarecare orgoliu prietenului ei Barante că dineurile sale *„fac epocă în gastronomia Londrei, dar sînt ruinătoare și domnul de Talleyrand este speriat de cheltuieli"*.

Ludovic-Filip binevoise să-i lase indemnizația de 100 000 de franci pentru dregătoria de mare șambelan, cu toate că nu o mai îndeplinea. Dar ce putea însemna această indemnizație pentru cel care făcea ca ambasada să ducă o viață ce costa un milion pe an ? Pentru lumea de pe continent, Londra era atunci un oraș foarte costisitor. Dorothea scrie : *„Pînă și prințul Esterhazy, cu toată marea lui avere și marea lui indemnizație, a fost nevoit să facă datorii de un milion"*.

Se știe că lui Talleyrand îi plăcea să lucreze cu colaboratori de care era legat prin devotament prietenesc, o încredere desăvîrșită și, dacă vreți, printr-o veche înțelegere. Or, în timpul îndelungatei lui dispariții de pe firmamentul politic, din 1816 pînă în 1830, cea mai mare parte din foștii săi aliați se împrăștiaseră sau dispăruseră. De aceea, la Londra, primul său secretar a fost Dorothea. Ministrul Molé i-a pus la dispoziție personalul necesar, dar aceștia erau simpli funcționari. I-a refuzat. L-a adus pe Bacourt, pe care-l cunoștea ; acesta era în foarte strînse relații cu Dorothea și demn de cea mai mare încredere. Toți trei, muncind din greu, au reușit să facă față și să izbîndească. Personalul subaltern nu avea importanță.

Să nu-l uităm pe îndatoritorul Montrond, obișnuitul celor mai de seamă case din Londra, ca și al altora. El asigura relațiile discrete pe care ambasadorul Franței le întreținea cu miniștrii englezi, primind de la ei prețioase informații de bursă. Talleyrand nu se putea lipsi nici de plăcerea, nici de profiturile speculației. În 1832, o informație proastă l-a făcut să piardă 800 000 de franci într-o singură zi (300 de milioane de franci vechi). Cînd cîștiga, sumele erau tot așa de mari.

Cînd Talleyrand se pregătea să prezinte regelui George al IV-lea scrisorile de acreditare, s-a întrebat cum avea să decurgă întrevederea cu acest suveran, care nu strălucea nici prin inteligență, nici prin purtări alese. Datina îngăduia noilor ambasadori să rostească o mică alocuțiune. Domnul de Talleyrand și-a compus-o în timp ce Courtiade îi pudra părul și-l friza. Cînd a intrat Dorothea, i-a spus : *„Doamnă, vă rog să luați loc și să-mi găsiți două sau trei fraze pe care să mi le scrieți cu litere cît mai mari"*. Dorothea a scris, i-a întins hîrtia, el a corectat-o, a modificat-o așa cum obișnuia să facă și a strecurat această perifrază, neînsemnată în aparență, care-l desemna pe rege : *„urmașul ilustrei case de Brunswick"*. Aceasta pentru a aduce aminte că, dacă erai ambasadorul unui rege provenit din ramura mai mică a familiei și ridicat pe tron de o insurecție, nu ignorai faptul că cei din familia Brunswick uzurpaseră în 1714 tronul Stuarților. În patru cuvinte, fiecare era pus la locul său.

În scurta lui cuvîntare, pe lîngă „perifraza" amintită, se găseau şi afirmaţii destul de interesante pentru cei care ştiau să asculte : monarhia din iulie *„fusese votată în unanimitate de un mare popor"*. De fapt, cele două camere votaseră pentru Ludovic-Filip cu 308 voturi contra 234. Nu era unanimitate şi nici camerele nu reprezentau voinţa poporului. Oricum trebuia dat cuvîntul „poporului", care spunea foarte bine ce era necesar, întrucît vorbea prin glasul lui Talleyrand. Aceasta admira Napoleon la ministrul său cînd zicea : *„Talleyrand este un filozof, dar un filozof a cărui filozofie se opreşte la timp"*. Fără îndoială că tot de aceea acest filozof se înţelegea bine cu englezii. Către Mademoiselle scria că, în timpul acestei audienţe, *„vorbind despre rege şi despre Franţa, mi-am regăsit frumosul glas de pe vremea Adunării constituante"*. În cele mai neînsemnate ocazii făcea să fie respectată cîrmuirea pe care o reprezenta. Într-o zi, Wellington a evocat *„nenorocita revoluţie"* din iulie. Imediat Talleyrand i-a atras atenţia. Wellington a zîmbit şi şi-a retras expresia. Prinţesa de Lieven, ambasadoarea ţarului Nicolae I, vedea cu necaz cum Talleyrand şi nepoata lui puneau stăpînire pe atenţia întregului corp diplomatic şi a cîrmuirii engleze. Ea îşi dădea toată silinţa pentru a-l desconsidera pe ambasadorul Franţei. L-a prevenit pe regele Angliei împotriva prinţului : *„Un om care s-a ţinut de intrigi timp de şaptezeci şi cinci de ani nu-şi uită apucăturile în al şaptezeci şi şaselea"*.

Simpatia lui Wellington pentru Talleyrand i se părea caraghioasă : *„Ducele de Wellington este îndrăgostit de-a binelea de domnul de Talleyrand. Nici nu v-aţi putea da seama cu cîtă bună credinţă afirmă că este un om cinstit şi că orice afirmaţie contrarie este pură calomnie. Cinstea domnului de Talleyrand îmi aminteşte de spiritul domnului de Polignac* (care era socotit cam nevinovat). *Ducele de Wellington nu prea nimereşte portretele"*. Talleyrand i-a închis gura cu cea dintîi ocazie. Prinţesa susţinea că revoluţia din 1830 era o uzurpare. *„Aveţi dreptate, doamnă* — i-a zis el —, *regretabil este faptul că nu a avut loc cu şaisprezece ani mai devreme... aşa cum dorea şi voia ţarul, stăpînul dumneavoastră"*. Prinţesa n-a mai pomenit de uzurpare.

Lordul Aberdeen, ca şi Wellington, se bucura de prezenţa lui Talleyrand la Londra. Prinţul a scris prinţesei de Vaudémont şi din „serai" scrisoarea a fost adusă la cunoştinţa regelui şi Mademoisellei : *„Sînt pe deplin mulţumit de sinceritatea şi lealitatea cabinetului englez şi mai cu seamă de cea a ducelui. Dacă vrei să faci ceva bun şi temeinic, poţi şi trebuie să ai încredere în duce... Doresc ca regele şi Mademoiselle să fie absolut încredinţaţi de acest fapt. Cît despre Molé, nu-mi pasă, pentru că, atunci cînd va simţi că şi interesul său stă tot în asta, va merge în aceeaşi direcţie"*.

Iată că acum se agăţa de Molé. Nu era decît începutul...

Talleyrand se străduia să facă tot ce se putea ca să păstreze simpatia naţiunii engleze : *„Măsurile pe care le va lua Anglia în privinţa noastră vor hotărî soarta Europei şi am greşi dacă am căuta sprijin în altă parte"* (22 octombrie 1830, către prinţesa de Vaudémont).

Dorothea povestea cu plăcere că ziarele erau pline în fiecare dimineaţă de faptele şi gesturile ambasadorului Franţei, că prinţul era încîntat

de această publicitate și că amîndoi erau sărbătoriți pretutindeni. În ziua de 2 noiembrie, cînd a ieșit de la Westminster, Talleyrand a fost ovaționat cu simpatie de mulțime... Ce departe erau timpurile cînd londonezii se depărtau de reprezentanții revoluției franceze ca de niște ciumați. Acum regele George al IV-lea punea să se pregătească o tribună specială pentru prințul de Talleyrand, ca să poată, împotriva datinei admise, să stea jos în timpul ceremoniei. Talleyrand a mulțumit și a refuzat : ca și întregul corp diplomatic, a ascultat stînd în picioare. Atenția aceasta din partea regelui a fost privită ca o minune. Regele și Mademoiselle erau foarte satisfăcuți de prinț : încîntătorul tablou pe care-l prezenta despre relațiile lui cu englezii le dădea siguranță : *„Aici, regele are mulți admiratori și multe persoane îl iubesc, toată lumea îl elogiază"*, scria el. Și ca să ilustreze bunăvoința guvernului englez față de monarhia din iulie, menționa că fostul rege Carol al X-lea era obligat să locuiască „la 50 de mile în interiorul țării". În felul acesta se evita posibilitatea intrigilor ce s-ar fi putut urzi între vreun oraș de pe țărmul francez și alt oraș de pe țărmul englez unde s-ar fi putut instala Carol al X-lea.

Din nenorocire, relațiile lui Talleyrand cu ministerul de la Paris erau mult mai puțin bune decît cele pe care le avea cu guvernul de la Londra. Între Molé, ministrul afacerilor externe, și ambasadorul său la Londra nu mai exista nici o legătură. Era de prevăzut. Molé voia să fie ministru în adevăratul sens al cuvîntului, or, Talleyrand ocupa postul cheie al întregii politici externe a noului regim și poate chiar a Europei ; toți ambasadorii celorlalte țări care se aflau la Londra îi țineau cu sufletul la gură pe miniștrii lor, de îndată ce Talleyrand, la sfîrșitul unui dineu, stătea de vorbă între patru ochi cu Wellington, cu alt cutare ministru sau ambasador. Totul se petrecea la Londra, și nu în cabinetul lui Molé. Acesta a comis greșeala de a nu înțelege și, simțindu-se covîrșit de uriașul său colaborator, i-a căutat pricină.

Prima ciocnire a fost provocată de cazul Alger. Prins cu totul de ideea alianței cu Anglia, Talleyrand voia să se pună capăt cuceririi Algeriei, spre a da Angliei o dovadă de bună credință și a o îndemna să încheie cu Franța o alianță veșnică. Molé a sărit în sus și a amenințat cu demisia în caz că Algerul ar fi fost părăsit. Algerul a fost păstrat, și ministrul a rămas pe loc. Totuși, ambasadorul a socotit că Molé făcuse prea multă zarvă.

De atunci, relațiile lor s-au înveninat rapid. Se știe că Belgia se răsculase împotriva Olandei. Talleyrand s-a gîndit că ar putea aranja această afacere delicată direct de la Londra, chiar cu Wellington și cu prietenul său Bertin de Veaux, ambasadorul Franței la Haga, al cărui post, în această împrejurare, căpăta o importanță capitală. În virtutea prieteniei lor, Talleyrand a socotit că Bertin putea să-i transmită rapoartele sale fără să mai treacă pe la ministru. Într-o bună zi, Molé ar fi putut fi înștiințat că afacerea se aranjase într-un fel sau altul și ar fi fost rugat să dea doar cîteva iscălituri. Molé n-a putut suporta procedeul. A pretins ca Bertin să-i trimită toate rapoartele la Paris. Era dreptul său, dar, în schimb, a făcut greșeala de a nu comunica lui Talleyrand nimic din ce se petrecea între Olanda și belgienii răsculați și nici ce gîndea cîrmuirea de la Paris despre acest caz. În felul acesta se lipsea de singurul om în stare să rezolve

această încurcătură, din care se putea naşte un război cu Anglia şi cu Prusia. La rîndul său, Talleyrand nu i-a mai trimis lui Molé decît nişte note lipsite de importanţă cu privire la taxele pe vinurile de Porto care intrau în Anglia. Ducesa de Dino, în calitate de ambasador secund şi vorbind ca atare, spunea: *„Sîntem nemulţumiţi de tonul scrisorilor domnului Molé"*.

Talleyrand s-a simţit ofensat că ministrul său şi regele s-au opus publicării textului cuvîntării pe care o rostise în faţa regelui George al IV-lea. Fără îndoială că s-a apreciat că ce era bine să se spună regelui Angliei era mai puţin bine să citească parizienii. S-a considerat că ar fi fost puţin cam îndrăzneţ ca *„unanimitatea unui mare popor"* să fie pusă sub ochii legitimiştilor şi republicanilor.

Talleyrand l-a făcut răspunzător de această ocară pe Molé. Doamna de Dino a voit să se răzbune : a trimis textul cuvîntării *„prietenului său cel mai bun"*, Adolphe Thiers. Acesta, care lupta pe cont propriu împotriva guvernului, în speranţa că ar fi putut face parte din următorul, a publicat textul în ziarul său, *Le National*. Dacă Dorothea îl lucra pe Molé prin Thiers, *„Talley"* făcea acelaşi lucru pe lîngă Mademoiselle, cu alte cuvinte pe lîngă rege. El îi spunea Mademoisellei *„că era un procedeu cam tineresc"* felul în care Molé îi scria direct lui Wellington, fără a ţine seama de ambasadorul său. O „stîngăcie" măruntă, adăuga el cu obrăznicie, venind din partea unui fleac de om care crede că supără pe unul mare ; dealtfel, Wellington comunica celui pe care Molé voia să-l ocolească toate „stîngăciile" acestuia. Pierzîndu-şi răbdarea mai repede decît Talleyrand, ministrul şi-a prezentat demisia, scriind regelui : *„Nimic nu mă va face să mai rămîn dacă domnul de Talleyrand nu va sta sub conducerea şi la dispoziţia mea, asemenea celui mai neînsemnat ambasador"*.

Se simte înverşunarea şi exagerarea. În principiu, ministrul avea dreptate. În fapt însă, cum putea el să facă pe şeful cu Talleyrand ? Pretinzînd subordonatului său o supunere de funcţionar, Molé se lipsea de o neasemuită sursă de informaţii, pe care le-ar fi obţinut cu binele, printr-o atitudine deferentă, datorată oricum acestui prinţ al diplomaţilor.

Regele i-a refuzat demisia, şi Talleyrand i-a scris atunci ministrului său o scrisoare admirabilă : nu se mai adresa ca unui ministru, ci mult mai delicat şi mai inteligent. Îi amintea prietenia lor, ideile lor comune şi ţinta comună pe care o urmăreau : *„Pentru ce, la mijlocul drumului, nu ne mai înţelegem ? Aici este ceva ce nu mai înţeleg şi care sper că va trece.*

Corespondenţa noastră nu este nici prietenească, nici ministerială ; cu toate acestea, mi se pare că între noi ar trebui să fie altfel. Dacă felul meu de a înţelege treburile politice nu mai este la modă, foarte simplu, trebuie să mi-o spuneţi... Nu vom proceda bine dacă nu vom trata afacerile cu acea simplitate care se naşte din încredere... Ştiu că Franţa de azi nu mai este cea a tradiţiei vechi, că ea este în ceea ce se numeşte «mişcare»". Apoi îşi apără dreptul de a nu se grăbi. Graba *„este prea străină de obiceiurile englezeşti ca să nu lipsească de greutatea cuvenită demersurile noastre"*.

Cîtă înţelepciune ! Atrăgea atenţia ministrului său să se lecuiască de acea „uşurinţă" care deprecia demersurile făcute de diplomaţii francezi. Într-o altă scrisoare, din 29 octombrie, nu mai critica uşurinţa şi improvizaţia, ci un alt cusur : vorbăria. Aici îl regăsim pe contemporanul lui *Can-*

dide, pe admiratorul lui La Fontaine și al lui Rivarol. Amintea că Napoleon îi disprețuia pe ambasadorii flecari : vorbeau ca să placă celor de la putere, dar nu spuneau nimic.

Cu toate acestea, nu se făcuse pace între ministrul care ținea morțiș să demisioneze și Talleyrand, care pomenea de înapoierea la Valençay. La 26 octombrie, Dorothea îi scria lui Thiers : *„Odată încheiat cazul Belgiei, oricare ar fi rezultatul, noi părăsim Anglia. Domnul de Talleyrand nu are nici pofta, nici obiceiul de a rezolva treburile unui guvern străin. Nu vrea nici să-și macine sănătatea, nici să se ruineze aici. Ruina este sigură, deoarece nici nu ți-ai putea închipui ce cheltuieli se fac aici, nici zgîrcenia Ministerului Afacerilor Externe față de noi"*. Acesta era încă un aspect al războiului tăcut dintre Talleyrand, care poate cheltuia prea mult, și Molé, care se răzbuna răsluindu-i creditele.

Cînd Molé a părăsit ministerul, lucrurile s-au aranjat. Succesorul său, generalul Sébastiani, nu l-a mai hărțuit pe prințul diplomației. Nepricepîndu-se deloc în materie, a avut înțelepciunea să-l lase în pace. Să ascultăm sfaturile pe care i le dădea Talleyrand : *„Sîntem datori să căutăm să ne apropiem mai mult de cîrmuirile unde civilizația este cea mai înaintată. În mod natural, aceasta ne obligă să privim Anglia ca pe o putere cu care este convenabil să întreținem cît mai multe relații... Anglia este singura putere care, ca și noi, veghează sincer la menținerea păcii. Celelalte puteri recunosc un drept divin oarecare, Franța și Anglia nu-l mai pun în legătură cu obîrșia lor"*.

Bătrînul senior condamna principiul învechit al Sfintei Alianțe. Vorbind de anumite cîrmuiri de drept divin, adăuga : *„Își susțin dreptul cu tunuri. Anglia și noi vom susține opinia publică numai cu principii. Principiile pătrund pretutindeni, tunurile au o bătaie a cărei lungime este cunoscută..."* (Depeșă din 27 noiembrie 1830).

Acestea sînt chiar principiile celor mai înaintate națiuni din Europa secolului al XX-lea. Talleyrand a avut fericirea și cinstea să le apere la Londra în mijlocul poporului care era cel mai indicat să-l înțeleagă.

La Londra, Talleyrand a putut spune : „ Am făcut un pic de bine, asta este opera mea cea mai de preț"

Dacă Talleyrand nu a reușit să impună pacea veșnică, nici alianța definitivă cu Anglia, el a menținut pacea în Europa, a pus bazele Antantei Cordiale și a reglementat cît a putut de bine independența Belgiei.

Această din urmă problemă ascundea cea mai mare primejdie pentru pacea Europei și pentru viitorul monarhiei din iulie.

La Viena, Talleyrand se ridicase împotriva anexării Belgiei de către Olanda. Răzvrătirea belgienilor, care de la 25 august se opuneau asupritorilor olandezi, nu-l mira. Cu toate acestea, sustrăgîndu-se cu arma în mînă autorității Olandei, belgienii dădeau o lovitură de moarte sistemului european conceput la Congresul de la Viena. Toate capitalele au fost cuprinse de emoție : în tabăra Sfintei Alianțe domnea teama, în timp ce partidele revoluționare fremătau de bucurie. La Paris, republicanii nu mai conteneau să ceară

— pur și simplu — anexarea Belgiei ; drapelul tricolor care fîlfîia la Paris trebuia să fîlfîie și la Bruxelles. Mergînd pe această cale, s-ar fi ajuns la o coaliție europeană. Două țări erau deosebit de neliniștite de noua stare de lucruri creată de răzvrătirea belgienilor : Prusia, care se temea să nu vadă Franța reinstalîndu-se pe Rin, și Anglia, care se temea să n-o vadă la Anvers.

Iată problema cu care era confruntat Talleyrand la Londra.

El a reafirmat imediat principiul neintervenției și — în pofida defăimătorilor lui — i-a convins pe englezi de sinceritatea lui. Englezii i-au acordat încredere și au avut dreptate. Wellington și Talleyrand au propus întrunirea unei conferințe europene care să reglementeze problema belgiană. Aceasta însemna că se recunoștea existența Belgiei. Rămînea de hotărît locul unde să se țină conferința. Pînă la urmă a fost aleasă Londra. Detractorii lui Talleyrand i-au reproșat că nu s-a străduit destul să fie ales Parisul, acuzație dictată de vanitate. Avea motive temeinice să prefere Londra. Pe de o parte, punea conferința la adăpost de intrigile lui Pozzo di Borgo, respectiv ale Rusiei, care l-a atras de partea ei pe Molé, iar pe de altă parte, o ținea departe de mișcările de stradă, care la Paris ar fi fost imposibil să nu exercite presiuni asupra ședințelor. În sfîrșit, la Londra, influența pacifistă și moderatoare a ducelui de Wellington se unea cu aceea a prințului de Talleyrand. La urma-urmei, partida avea să fie jucată între acești doi oameni, care erau hotărîți să se înțeleagă.

La 4 noiembrie, prințul nu s-a prezentat la conferință urmat de o escortă de secretari și consilieri încărcați cu dosare ; nu era nici pompos, nici bățos, nici măcar nu-și dădea aere de om important ; s-a înfățișat ca un bătrîn senior care se duce la clubul său, unde știa că avea să găsească alți seniori cu care avea să vorbească politicos despre afaceri complicate și grave, ce ar fi putut deveni mai limpezi și mai puțin împovărătoare mulțumită bunăvoinței și interesului bine înțeles al fiecăruia. De la aceste întruniri trebuiau alungate oratoria, vanitatea, naționalismul, pe scurt prostia.

De la prima lui frază, prințul a dat tonul conversației : *„Nu aduc aici glasul Franței diplomatice, nu mai există o Franță diplomatică. Nu sînt decît un om cu oarecare experiență care vine să ia loc printre vechi prieteni ca să discute chestiuni de interes general"*.

Din prima zi a obținut încetarea ostilităților dintre armata olandeză și răzvrătiții belgieni. Fiecare parte rămînea pe pozițiile ei, ceea ce echivala cu recunoașterea Belgiei ca stat independent. Rămînea de rezolvat chestiunea suveranului pe care aveau să și-l aleagă belgienii. Ludovic-Filip l-a informat în scris pe Talleyrand, rugîndu-l să informeze, la rîndul său, pe reprezentanții națiunilor întruniți la Londra, că, în numele tînărului său fiu, ducele de Nemours, renunță la coroana pe care populația belgiană i-o oferise. După ce Talleyrand a citit acest raport, s-a adresat către Mademoiselle printr-o scrisoare : *„Sînt impresionat de înalta lui înțelepciune și de cunoașterea temeinică a lucrurilor pe care o dovedește"*. Înțelegerea dintre rege și ambasadorul său era desăvîrșită. Cumpătarea și pacea pretindeau acest sacrificiu.

Guvernul regelui Ludovic-Filip a trimis la Talleyrand un emisar destul de surprinzător : pe contele de Flahaut ! Ducea instrucțiuni secrete. Ce vedenii din trecut se vor fi ivit pe dinaintea ochilor impenetrabili ai prințului cînd fiul său i-a apărut în față ? Ca de obicei, a păstrat tăcere, afară numai de o ușoară aluzie imperceptibilă la ce-i amintea acest vizitator : *„S-a presu-*

pus că protecția binevoitoare pe care i-am acordat-o domnului de Flahaut la începutul carierei sale (sub imperiu) *îmi va face plăcută prezența sa în împrejurările actuale*".

Din nenorocire, s-a întîmplat tocmai contrariul. Proiectul pe care-l aducea Flahaut i s-a părut lui Talleyrand că nu se putea susține, că era împotriva intereselor Franței, nedrept în sine și imposibil de acceptat de către mai multe națiuni europene. Era o idee a lui Sébastiani : Belgia urma să fie împărțită în trei părți, dintre care una ar fi revenit Olandei, una Prusiei și una Franței. Talleyrand a respins diplomația aceasta de măcelar.

Țarul Nicolae I, în simplitatea lui, propusese să-și trimită cazacii spre a-i readuce pe belgieni la ascultare. Din fericire, polonezii s-au răsculat la 29 noiembrie. Belgienii au beneficiat de pacificarea adusă de ruși în Polonia.

La Londra, Wellington, un tory, a părăsit ministerul și a fost înlocuit cu un whig, lordul Grey. Din întîmplare, Talleyrand era prieten cu lordul Grey și se înțelegeau de minune. La 20 decembrie, Talleyrand, sprijinit de Grey, a obținut votarea unui protocol care, cu pretenția de a organiza viitorul echilibru european, conținea cuvintele : *„independența Belgiei"*. Lucrul cel mai greu a fost să se obțină iscălitura delegatului rus ; pînă la urmă a obținut-o. Se apropia sfîrșitul anului, și conferința se împotmolea. La Paris, guvernele se schimbau unul după altul, opoziția devenea agresivă și Ludovic-Filip ar fi voit să termine la Londra cu un succes răsunător și, pe cît posibil, mai rapid. Să fi crezut că poate grăbi rezolvarea ? L-a trimis a doua oară pe Flahaut, cu proiectul lui de împărțire a Belgiei, însărcinîndu-l în secret să-l aducă el la îndeplinire. De la prima vedere, Talleyrand a ghicit că Flahaut venea să-l „dubleze". Glasul sîngelui a fost înlăturat de glasul dușmăniei. A refuzat categoric orice idee de împărțire. La 20 ianuarie 1831 a obținut, în sfîrșit, votarea faimosului articol 5, care garanta neutralitatea veșnică a Belgiei și inviolabilitatea teritoriului ei.

Talleyrand l-a informat pe Sébastiani despre acest rezultat, amintind dificultățile întîmpinate și durata dezbaterilor. Ședința durase opt ore și jumătate. Și oboseala, și bucuria negociatorului erau mari. El sublinia fericitele consecințe ale acestui vot pentru Franța și pentru Belgia, *„pusă în aceeași situație ca și Elveția"*. Regatul Țărilor de Jos, pe care Congresul de la Viena îl așezase, *„din ură față de Franța"*, la frontiera franceză de nord, era nimicit : *„Cele treisprezece fortărețe belgiene, cu ajutorul cărora hotarul de la nord era în permanență amenințat, ca să zic așa, cad în urma acestei hotărîri"*.

În ochii lui Talleyrand era o revanșă asupra anului 1815, o revanșă așa cum îi plăcea, obținută prin negocieri pașnice. Scrisoarea lui către Mademoiselle glăsuia : *„...cred că ziua de ieri va ocupa un loc important în viața mea"*. Ludovic-Filip a fost încîntat de acest articol 5, căruia îi spunea *„marea lovitură dată de domnul de Talleyrand"*. Dar Parisul era plin de nemulțumiți : „războinicii" se vedeau lipsiți de război, iar „patrioții" de cuceriri.

La Londra, biruitorul a fost sărbătorit : lordul-primar a dat un mare dineu în cinstea victoriei cîștigate de inteligență și de pace. Toți comesenii erau englezi, afară de unul : Talleyrand. A rostit un toast pentru unirea celor două țări, care aveau *„rara fericire de a oferi Europei spectacolul libertății*

ocrotite de lege, garantată de popularitatea suveranilor lor, care cunosc toate foloasele păcii şi-şi concentrează toate străduaniile ca s-o păstreze".

Cuvintele lui au fost acoperite de ovaţii şi de un tunet de aplauze. Aici fusese înţeles.

Ulterior, Prusia a violat neutralitatea Belgiei ; aceasta nu dovedeşte, aşa cum s-a spus, că opera lui Talleyrand nu preţuia nimic, ci că existau oameni — tocmai aceia de care se temea Talleyrand — pentru care singura negociere de respectat era aceea dusă cu ajutorul baionetelor şi al altor instrumente.

Ca să se pună capăt problemei belgiene, mai era nevoie de renunţarea oficială a regelui francezilor la tronul Belgiei. Solemnitatea a avut loc la Tuileries, în ziua de 17 februarie 1831, în faţa trimişilor Belgiei, veniţi să ceară regelui Ludovic-Filip pe fiul său, ducele de Nemours. Încă o dată i s-a reproşat lui Talleyrand că servise rău interesele Franţei. Talleyrand vedea mai departe ca bezmeticii patriotismului. *„...Poate că Belgia va fi a noastră, dar mai tîrziu* — scria el prinţesei de Vaudémont —, *astăzi ea prezintă un interes secundar. Prin forţa lucrurilor este împinsă spre Franţa, dar Franţa nu se poate închega bine şi temeinic decît intrînd în rîndul marilor naţiuni care astăzi o cheamă..."*

Numai pacea putea îngădui Franţei să-şi reia locul printre marile naţiuni, de unde o îndepărtase groaznica neîncredere pe care o inspira de la aventura napoleoneană. După cincisprezece ani de supraveghere, era chemată din nou : nu era momentul să pornească la cucerirea Belgiei.

În sfîrşit, la 4 iunie 1831, prinţul Leopold de Saxacoburg a fost ales de către congres rege al belgienilor. Ce uşurare ! Talleyrand a crezut că putea să spere, ca toată lumea, că, în sfîrşit, Belgia va trăi fericită. Nu încă. Ea a cerut rectificări de frontieră. Situaţia s-a înveninat aşa de repede, încît se părea că trebuie să se reia totul de la început pentru cîteva pogoane de pămînt.

Plictisit şi pe deasupra foarte obosit, Talleyrand şi-a pierdut răbdarea. Ca să sfîrşească o dată, s-a gîndit să se întoarcă la absurdul proiect al împărţirii. Să-l fi descurajat revendicările, atunci cînd se supărase cu Flahaut din cauza acestui proiect ? Această schimbare totală a răsuflat în opinia publică şi mai ales în Belgia. Dintr-o dată s-a uitat tot ce făcuse Talleyrand şi toţi şi-au adus aminte numai de această schimbare de dispoziţie. Aşa că n-a mai avut drept la recunoştinţa belgienilor şi a fost lipsit de panglica Ordinului Leopold. Cu toate acestea, Belgia nu a încetat să existe.

Talleyrand a încercat să folosească prietenia engleză pentru a reglementa problema poloneză. Ne amintim că sub imperiu şi chiar la Congresul de la Viena nu prea îşi dăduse osteneală să reconstituie această nefericită ţară. Dar influenţa contesei Tyszkiewicz şi a Dorotheei, care sprijineau cu ardoare insurecţia poloneză, l-au făcut să-şi schimbe părerea. În 1830 n-a fost urmat nici de Anglia, nici de Prusia, nici de Austria. Rusia a făcut ce a vrut la Varşovia. Cu această ocazie, a fost nevoit să admită că prinţesa de Lieven exercita asupra lordului Grey un farmec căruia nu i se putea opune. Aşa se face că ambasadoarea ţarului a cîştigat măcar această partidă. Odată cu Talleyrand a pierdut partida şi Polonia. Se cunoaşte lugubrul efect al acestei înfrîngeri : Varşovia prădată şi măcelărită. Ca şi gluma idioată a generalului Sébastiani, prin care informa Camera despre această pacificare : *„La Varşovia domneşte ordinea".*

Să ai Londra la picioare este tot așa de obositor ca și cînd ai purta-o în spate

Succesul său politic nu era decît corolarul succesului său personal în societate. Un gazetar englez scria : *„Aici avea toată lumea la picioarele lui ; toată nobilimea Angliei îi căuta societatea cu insistență, diplomații din toate țările se plecau în fața lui"*.

Poate că mai mult chiar decît munca politică, viața lui de toate zilele și mai cu seamă conversația lui — cel puțin ce ne-a rămas din ea — ne dezvăluie secretul acestui extraordinar bătrîn.

Pe Lamartine, care în primăvara anului 1831 se afla la Londra, l-a primit foarte des. Relațiile dintre cel mai idealist poet al secolului și cel mai puțin romantic dintre diplomați au de ce să surprindă : se înțeleg, se respectă și se admiră. Puțini oameni au fost mai cinstiți ca Lamartine ; el cunoștea toată ura și calomniile care îl însoțeau pe Talleyrand din tinerețe și se înmulțeau odată cu anii, cu onorurile, titlurile, averea, dar și serviciile aduse țării. Talleyrand ghicise în poet un om politic ce se ignora și a voit să-l atragă în partidul regelui Ludovic-Filip. Lamartine a refuzat, pretextînd fidelitatea lui față de monarhia legitimă... Talleyrand a bănuit alte cauze și într-o seară, după un dineu, cînd stăteau de vorbă între patru ochi, s-a adresat poetului cu următoarele cuvinte, care au ceva profetic : *„...Cred că vă înțeleg. Vreți să vă păstrați pentru ceva mai intreg și mai de preț ca înlocuirea unui unchi cu un nepot pe un tron fără temelie. Veți izbîndi. Natura v-a făcut poet ; poezia vă va face orator, iar tactul și chibzuința vă vor face om politic"*.

Prevedea pe Lamartine al anului 1848. Acest slujitor al monarhiei din iulie, pe care o numea *„tron fără temelie"*, vedea cu o îngrozitoare claritate că Ludovic-Filip era lipsit în același timp de dreptul legitim și de sprijinul poporului. Talleyrand susținea acel regim numai pentru că *momentan* era indispensabil păcii și prosperității Franței și Europei.

Continuîndu-și confidența de vizionar, a adăugat: *„Mă pricep la oameni. Am optzeci de ani și văd mai departe decît văd ochii mei, veți juca un rol de seamă în evenimentele care vor urma după Ăsta.* (Ăsta, tronul regelui Ludovic-Filip, era deja condamnat). *Eu am văzut manevrele curților, dumneata vei vedea mișcări populare mult mai impunătoare"*.

Cîtă superioritate față de bătrînul său coleg Metternich, care credea că poate ține trecutul pe loc ca să înfrunte viitorul. De pe acum Talleyrand are viziunea maselor populare care prin cea mai mică oscilare a lor vor răsturna regimurile politice. De acum înainte trebuia să ții seama de popor. *„Lasă versurile, cu toate că ale dumitale îmi plac foarte mult. Le-a trecut vremea"*. Cît de mult întrecea pe marii retori ai romantismului, care credeau că trăiesc în epoca poeziei, în timp ce, chiar sub ochii lor, luau naștere mașinile și socialismul! În fața lui Lamartine l-a evocat pe marele Mirabeau, nu pentru a reînvia trecutul, ci pentru a găsi în această ciudată figură politică o formă de expresie a ce avea să fie omul politic al timpurilor viitoare. În 1830, în afară de Talleyrand, nimeni nu-l înțelesese încă pe Mirabeau. Cu intuiția lui extraordinară vedea chiar și în ce constase slăbiciunea acestui politician : *„Era un om mare, dar îi lipseau curajul de a fi nepopular"*. Mirabeau era încă prea bine educat ca să ajungă la forma modernă a omului politic : tribunul popular.

Şi de rîndul acesta, Talleyrand a vorbit de el însuşi. Cu sinceritate, simplu, alegîndu-l pentru această confidenţă unică pe poet.

„În această privinţă — adăugă el după ce evocase personalitatea lui Mirabeau —, *eu sînt mai om ca el şi expun numele meu oricărei interpretări, oricăror insulte ale mulţimii. Toţi mă cred imoral şi machiavelic, deşi în realitate eu sînt nepăsător şi disprețuitor. Niciodată n-am dat sfaturi perfide vreunei cîrmuiri sau vreunui prinţ, dar nu mă prăbuşesc odată cu ei. După naufragii, piloţii sînt necesari ca să salveze pe naufragiaţi. Eu am sînge rece şi-i duc într-un port oarecare ; nu are importanţă în care port, e de ajuns să-i adăpostesc*". Ce bine luminează aceste cuvinte cărările acestei extraordinare cariere ! Nu-şi face nici o iluzie în privinţa sentimentelor pe care le au cei pe care i-a ferit de anarhie, de războiul civil, de războiul cu străinii, de dezmembrare, de ocupaţie. *„În gazetele Franţei voi fi blestemat. Mai tîrziu şi mai departe mă vor binecuvînta. Conştiinţa mea mă felicită şi cariera publică mi-o închei cu bine... dumneata faci parte din micul număr al celor de care doresc să fiu cunoscut*".

Urmarea acestei confidenţe, relatate de Lamartine în *Convorbiri literare familiare*, nu este mai puţin uimitoare. Lamartine îi spusese în faţă că unele pertractări ale prinţului i se păreau necinstite şi că le dezaproba. Fără să se simtă ofensat, Talleyrand i-a răspuns : *„Pentru oamenii de stat sînt mai multe feluri de a fi cinstit ; văd bine că al meu nu poate fi şi al dumitale, dar într-o bună zi mă vei preţui mai mult decît te gîndeşti. Pretinsele mele crime sînt născociri de neghiobi. Un om dibaci are nevoie de crimă vreodată ? Ea este mijlocul idioţilor în politică. Crima este ca refluxul mării, se întoarce asupra ta şi te îneacă. Am avut slăbiciuni. Unii spun vicii, dar să făptuiesc crime ? Haida-de !*"

În aceste cuvinte este Talleyrand întreg. Argumentul de care se foloseşte ca să se dezvinovăţească de orice crimă este uimitor şi atît de adevărat ! Crima, ca şi războiul, este scăparea neghiobilor, care, neştiind să negocieze şi să convingă, ucid ; Talleyrand nu era în stare de asemenea neghiobie. Tot printr-un argument asemănător răspunde Voltaire celor care-l acuzau că scrisese nişte versuri infame : *„Cum ar putea fi făcute de mine, doar sînt proaste ?*"

Cu toată oboseala, succesele îi menţineau sănătatea, dar, după ce fusese un timp îndelungat tot atît de *„senin, liniştit, plin de speranţe şi de curaj ca în primele opt zile de la sosirea lui aici*", scria doamna de Dino, s-a prăbuşit istovit. Dorothea s-a adresat în scris către Mademoiselle ca să ceară ajutor : *„Din fericire, straşnicul guturai care i-a dat febră a trecut. Aş fi vrut să poată profita de vacanţa paştelui ca să se ducă la ţară, dar, din nenorocire, în acest moment este absolut singur la ambasadă şi n-a putut să plece..*" Cum ? Talleyrand la şaptezeci şi opt de ani să fie oprit de lucrări de birou, de care nu se ocupase niciodată în viaţă ? Dorothea zugrăveşte un tablou jalnic. Dintre toţi ambasadorii, domnul de Talleyrand era cel mai puţin ajutat. Fiecare avea cîte trei secretari. El nu avea nici unul. Domnul Bresson plecase (Talleyrand nu voia să aibă de-a face cu el), domnul Bacourt, care întruchipa perfecţiunea, era ţintuit la pat. (Dorothea uită să spună că pentru drăguţul şi tînărul Bacourt ea era cea mai devotată, cea mai drăgăstoasă şi mai atentă infirmieră). În sfîrşit, domnul de Laborde se afla la începutul carierei şi nu era bun de nimic. *„Ceea ce face ca toate treburile politice, ca şi altele — pentru că aici sînt de*

toate soiurile — să fie făcute de domnul de Talleyrand singur. Este mai mult decît poate. Găsesc că arată rău, dar zelul și activitatea lui nu au scăzut deloc" (8 aprilie 1831).

La Londra, cerul diplomatic era mai puțin senin ca în momentul sosirii. La minister, lordul Palmerston nu avea pentru *„bătrînul Talley"*, cum îi spunea, aceeași admirație pe care o avuseseră înaintașii lui. Cu toate acestea, îl asculta și ținea seama de părerile lui... pînă în ziua în care un caricaturist a făcut o stampă de succes care înfățișa două personaje ce semănau de minune cu Palmerston și cu bătrînul Talley. Legenda care o însoțea era : *„The lame leading the blind"* — *„Șchiopul călăuzindu-l pe orb"*. Palmerston, prezentat ca un orb și ca un om care se lasă păcălit, n-a gustat deloc gluma. De atunci, bunele relații dintre guvernul englez și *Talley* s-au rupt. Palmerston a deschis ochii doar ca să vadă viciile *bătrînului Talley*.

În august, altă spaimă : problema belgiană a izbucnit din nou. Belgia voia să anexeze Luxemburgul. Talleyrand a încercat să temporizeze ; neliniștită și grăbită, Olanda a trimis o armată în Belgia. La cîteva săptămîni după ce se născuse, în pofida articolului 5, Belgia era atacată. Talleyrand a obținut hotărîrea ca o armată franceză să pătrundă în Belgia. Armata olandeză s-a retras : *„Sfîrșitul acestei chestiuni îmi displace total... Toate astea mă plictisesc de moarte"*, scria prințul doamnei de Vaudémont.

Altă înnegurare pe cerul Londrei. Uneori, prea mult bine aduce rău. Palmerston devenise foarte atent. Dealtfel, influența de care se bucura Talleyrand dădea naștere unor invidii, rănea anumite susceptibilități ale amorului propriu național al unor englezi. Împotriva lui a început să se împrăștie un zvon întreținut în taină de opoziție, dar mai cu seamă de ambasadorii celorlalte națiuni și în special de veninoasa prințesă de Lieven. Acest zvon ajunse în Camera Lorzilor, unde, la 29 noiembrie 1831, a provocat un scandal. Marchizul de Londonderry învinuia pe cel pe care-l numea *„vicleanul diplomat, slujitor sub patru regimuri* (cel puțin)... *Cînd îi vezi pe miniștrii Angliei ducîndu-se unul după altul să ceară povață unui asemenea personaj, te apucă o scîrbă firească"*. Wellington a luat imediat cuvîntul ca să-l contrazică pe Londonderry. Fapta nu era lipsită de merit, deoarece oratorul făcea parte din același partid ca și ducele și, ca și el, se afla în opoziție : *„Mă simt obligat să declar că niciodată viața publică și particulară a unui om nu a fost atît de falsificată cum a fost viața publică și particulară a acestui ilustru personaj"*. Camera întreagă l-a aplaudat pe Wellington. După el a luat cuvîntul lordul Holland, care a vorbit în același sens, spunînd că îl cunoștea pe Talleyrand de peste patruzeci de ani, dintr-o epocă *„rodnică în tot felul de calomnii, că nu a existat alt om a cărui viață particulară să fi fost defăimată cu mai multă nerușinare și a cărui viață publică să fi fost mai puțin și mai fals cunoscută ca viața publică și particulară a prințului de Talleyrand"* (Memorii).

Să notăm aceste cuvinte. Ele au fost rostite solemn în parlamentul Angliei.

Lui Talleyrand i se umeziră ochii cînd i s-a adus la cunoștință intervenția lui Wellington. *„Sînt cu atît mai recunoscător domnului duce cu cît este singurul om de stat din lume care m-a vorbit vreodată de bine"*. Fusese mult mai impresionat de această dovadă de stimă și prietenie decît de injuriile care o precedase.

În sfîrșit, la 15 noiembrie 1831 a fost semnat tratatul care reglementa definitiv problema belgiană. Talleyrand crezuse că va sfîrși cu ea în două

săptămîni şi se războise timp de mai bine de un an. Doamnei de Vaudémont îi scria : *„...Cred că la Tuileries va fi primit cu plăcere curierul pe care-l trimit cu acest tratat. Este primul tratat pe care-l încheie regele şi este folositor atît Franţei, a cărei frontieră o apără, cît şi Belgiei, căreia îi dă independenţa"* (16 noiembrie 1831). Cîteva rînduri nu pentru a se mîndri cu succesul său, ci pentru a-l defini.

Regele şi Mademoiselle l-au felicitat printr-o scrisoare care avea patru rînduri. Opinia publică exprimată prin presă a revărsat un torent de insulte, de batjocuri şi de calomnii josnice. Aşa se face că s-a răspîndit şi s-a perpetuat legenda prinţului diabolic.

„Ce fac cei de la Londra ? Vreţi să ştiţi ?
Ca să aflaţi, priviţi cu cine-au pus tovărăşie
La daraveri murdare, zicînd că fac diplomaţie :
Cu Talleyrand de Périgord, prinţul de Bénévent,
Minciuna întruchipată şi un sperjur avan".

Autorul era Barthélemy, un iacobin care dorea război, care voia să fie cucerită Belgia, ca republica franceză să ajungă la Berlin, la Varşovia şi în alte locuri. Acest revoluţionar ateu repeta întocmai injuriile ultraregaliştilor şi ale Congregaţiei la adresa domnului de Autun.

„Nepocăitul Iuda, cel uns cu mir pe frunte,
Şi-a început cariera trădînd pe Dumnezeu".

În acest poem la modă, intitulat *Nemesis („Răzbunare")*, se putea citi : *„Proteu cel şchiop", „Satana de la Tuileries" a vîndut tot, republica, pe împărat, pe rege"*. Singurul lui merit a fost că a provocat o ripostă admirabilă din partea lui Lamartine. Duşmanii lui Talleyrand şi aceia care nu-l cunoşteau se hrăneau cu aceste nerozii. El, pentru care „răzbunarea" nu avea nici un sens, drept orice răspuns s-a mulţumit cu acest scurt comentariu, capodoperă de concizie şi dispreţ: *„Putregaiul dă naştere la viermi"* [1].

În timp ce Charles de Rémusat, în cursul unei călătorii la Londra, scria : *„Ce se povesteşe despre poziţia domnului de Talleyrand la Londra este adevărat şi mult mai prejos de adevăr. Această poziţie este admirabilă. Este una din fortăreţele Franţei"*, jumătate din francezi se străduiau să dinamiteze reduta care le apăra patria. Caricaturile îl înfăţişau pe Talleyrand în chip de Iuda înveşmîntat ca un episcop, slujind liturghia şi ridicînd spre cer, în chip de cuminecătură, o pară ce semăna cu Ludovic-Filip. Aceasta nu-i împiedica să facă din cel lepădat de credinţă un apărător al iezuiţilor şi al Congregaţiei, care în realitate îl urau mai mult decît iacobinii.

În schimb, nimeni nu amintea că prinţul era acela care scrisese noului rege al Belgiei pentru a-i aminti că trebuia să dărîme fortăreţele pe care Sfînta Alianţă pusese să fie construite de-a lungul frontierei franceze. „Patrioţii" se gîndeau la baricade. *„Trădătorul"* se gîndea la securitatea ţării sale.

În ianuarie 1832 a căpătat satisfacţia. Iată în ce termeni o informa pe vechea lui prietenă, doamna de Vaudémont : *„Din Olanda a sosit un răspuns de patruzeci de pagini. Te asigur că aş prefera patruzeci de pagini cu scrisul tău neciteţ, care, totuşi, îmi este drag, ca tot ce vine de la tine... Principiul dărîmării este stabilit şi recunoscut ; injuria adusă Franţei este îndreptată şi*

[1] Joc de cuvinte : *les vers*, înseamnă versuri, dar şi viermi. — *Nota trad.*

cele 45 de milioane cheltuite de aliaţi cu aceste fortificaţii sînt pierdute... Adio, înger, sau demon... Te iubesc".

El săpa tratatul de la Viena fără larmă şi fără nici o altă cheltuială în afară de aceea făcută cu ospeţele. Ştia că Franţa avea să recapete cu răbdare, fără război, ceea ce pierduse. După aceea avea să urmeze un regim stabil şi prosperitatea economică.

A fost îngrozit cînd Casimir Périer, cedînd unui imbold patriotard, a trimis o armată franceză să ocupe Ancona. A dezaprobat în mod public *„fantezia unei expediţii fără rost"*. S-au reaprins într-adevăr toate bănuielile Europei împotriva Franţei războinice şi cuceritoare. Talleyrand îi scria ministrului său, nu ca un ambasador, ci ca un suveran : *„Să terminăm, vă rog, cu afacerea de la Ancona şi faceţi în aşa fel ca pedeapsa să fie suportată de cîţiva subalterni care şi-au amintit prea mult de timpurile revoluţionare..."* (22 martie 1832).

În mai, după doi ani de cînd zi şi noapte acest bătrîn era pe baricade, a cerut un concediu ca să se ducă în Franţa : *„Trebuie să mă gîndesc la picioarele mele, la ochii mei, să arunc o privire asupra treburilor mele"*, îi scria el bătrînei sale prietene, căreia în cuprinsul scrisorii îi împărtăşeşte gîndurile sale politice. Scriind despre un prieten care nu fusese numit pair pentru că guvernul se temuse să nu displacă legitimiştilor, regreta foarte mult laşitatea regimului : *„Se pare că se tem prea mult de foburgul Saint-Germain, care nu mai este o forţă reală. Foburgul de pe malul acesta inspiră multă milă de departe"*. El ştia că partidul legitimităţii nu mai reprezenta nici forţă politică, nici forţă economică, ci doar o nostalgie.

În altă scrisoare îi mărturiseşte teama de viitor. Celelalte naţiuni din Europa se străduiesc cît pot să dezbine Franţa şi Anglia. Dacă vor reuşi, se va termina cu monarhia din iulie... rămînînd ultraregaliştii de o parte şi revoluţionarii de alta, Franţa ar cunoaşte încă o dată aventura. *„Cred că ar fi mai bine să arunci scrisoarea aceasta în foc, nu s-o pui în sertar. Te rog să-mi scrii : am făcut cum mi-ai spus"*. Prinţesa de Vaudémont n-a ascultat.

În cursul acelui an 1831 au reapărut nişte strigoi. Talleyrand nu i-a alungat : regina Hortense, ducesă de Saint-Leu, i-a cerut un paşaport pe care i l-a acordat cu plăcere aceleia care era mama nepotului său, Morny. Mijlocitor a fost Montrond : Talleyrand ar fi primit-o cu dragă inimă pe Hortense dacă şi-ar fi manifestat dorinţa. Nu refuzase să se întîlnească nici cu fraţii lui Napoleon, Lucien şi Joseph, şi şi-a explicat purtarea foarte simplu. Era conştient de recunoştinţa pe care o datora împăratului, dar nu-şi schimbase părerea în privinţa primejdiei pe care a prezentat-o Napoleon pentru Franţa şi Europa. Toate astea, spunea el, *„nu pot avea nici o influenţă asupra sentimentelor mele politice"* şi, ar fi putut să adauge, nici asupra politeţei datorate membrilor familiei Bonaparte.

Charles de Rémusat a venit în mod special la Londra ca să-i propună lui Talleyrand să primească sarcina de a forma noul guvern. Prietenii săi doctrinarii — adică cei ce urmau „politica de mijloc" îl trimiseseră pe Rémusat ca să-l determine pe bătrînul prinţ să primească. La 20 mai 1832, doamna de Dino scria : *„Domnul de Talleyrand este prea ferm hotărît să nu facă parte din nici un guvern ca să poată fi clintit din această hotărîre"*.

În pofida bunei păreri pe care Rémusat, Royer-Collard, Guizot, ca şi prietenii lor o aveau despre meritele sale, Talleyrand a refuzat: *„Răspund pe*

îndelete și potolit, cum faci cînd nu ai de gînd să-ți schimbi părerea". La drept vorbind, regele nu-i ceruse nimic...

Întrucît i s-a aprobat concediul, a părăsit Londra la 20 iunie 1832. Chiar și Palmerston i-a scris : „*Îngrijiți-vă bine sănătatea ca să vă refaceți repede după atîtea oboseli și conferințe și înapoiați-vă curînd, dar înapoiați-vă neapărat*".

Se temea Palmerston ca plecarea să nu fie definitivă ? Teama lui nu era neîndreptățită : Talleyrand era ostenit. La Paris, gurile rele nu mai conteneau să-l defăimeze. Toți ucenicii în ale machiavelismului rumegau cele mai veninoase interpretări cu putință despre întoarcerea prințului : se spunea că venea să pună mîna pe putere, să se umple de bănet și să trădeze regimul. El zicea : „*Mă cred neghiob dacă se gîndesc că doresc să iau povara președinției consiliului... Nu vreau să am tărăboi în strada Saint-Florentin*".

A făcut exact ce spusese, s-a dus să-și trateze picioarele la Bourbon-l'Archambault, avînd grijă „*să se culce devreme* (de bună seamă la ora două în loc de patru), *să mănînce numai cît trebuia* și *să nu fie nevoit să rostească nici un cuvînt în vreo problemă mai importantă*".

Fiindcă, din anumite cuvinte rostite de el, la Londra ca și la Paris se înălțase un munte de duplicitate. Astfel, prințesa de Lieven povestea că avusese cu Talleyrand următoarea conversație. La o serată îl zărise singur, bîndu-și cafeaua într-un colț. Se pune întrebarea prin ce întîmplare era singur, el, despre care toate mărturiile grăiesc că totdeauna era înconjurat de admiratori și curioși ? Vicleana ambasadoare pusese mîna pe el și-l ațița cu vioiciune : „*Ei bine ! principe, distrează-mă, povestește-mi ceva !*". Și repede s-a agățat de un subiect arzător : „*Să discutăm despre cele două, armate ale noastre. Dumneavoastră ce părere aveți ?*" (Era vorba de armata olandeză care năvălise în Belgia și de armata franceză care o imitase). Prințesa își bătuse joc de tot ce făcuse el pentru Belgia : „*V-ați dat multă osteneală pentru ceva care nu va dăinui*". — „*Ah ! Așa socotiți dumneavoastră*", a zis Talleyrand. — „*Dar dumneavoastră, principe ?*" — „*Eu nădăjduiesc*". — „*Ce ? Că într-adevăr regatul vostru belgian și regele belgienilor...*" — „*nu vor dăinui* — a continuat el. — *Nu este o națiune, din 200 de protocoale nu se face o națiune. Belgia nu va ajunge niciodată un stat, așa ceva nu se poate întîmpla*".

Nu sînt de crezut asemenea vorbe. După ce-și dăduse atîta osteneală, să mărturisească aceleia care îl combătuse cu cea mai mare înverșunare și pe care o știa că era dușmana lui cea mai perfidă că tot ce făcuse el nu avea nici o valoare !

Urmarea dialogului este și mai năucitoare. În mîinile pricepute ale prințesei, „naivul" Talleyrand sfîrșea prin a mărturisi că Prusia avea să ia o bucată din Belgia, Olanda cea mai mare și Franța una mică... „*Și pe urmă ?*" — întrebase prințesa pentru a-l îmboldi pe naiv. „*Și pe urmă cine încă ?*" — a răspuns prințul. — „*Oh ! Să ia și Anglia ceva, de exemplu Anversul*". Ea povestește că atunci l-a văzut pe Talleyrand înfuriindu-se, lovind în masă cu pumnii și în dușumea cu bastonul, țipînd cît îl ținea gura ca să atragă atenția întregului salon (ce puțin seamănă asta cu purtarea lui Talleyrand) și să strige : „*Anversul ! Anversul ! Pentru Anglia ! Știți dumneavoastră că este revoltător ce spuneți ! Cum ? Anglia pe continent ? Doamnă, atîta vreme cît va exista o Franță, oricît de mică ar fi, Anglia nu va ajunge, nu poate să ajungă pe*

continent. Mă revoltați... este ceva îngrozitor". (Scrisorile și documentele lui Nesselrode. Citat de Lacour-Gayet).

Prințesa i-ar fi spus atunci că voise doar să glumească și atunci el se liniștise.

Ce se poate spune despre această mărturie ? Dintre toți cei care umpleau salonul și care asistaseră la furia și la imprecațiile lui Talleyrand împotriva Angliei n-a făcut nimeni nici un raport ? Presa engleză n-a fost informată ? Și Dorothea nu intervenise ? Este vorba de o înscenare a reprezentantei țarului ca să provoace o ceartă între Talleyrand și prietenii săi englezi și belgieni.

La Bourbon, Talleyrand nu risca așa ceva, dar anotimpul a fost foarte neplăcut. Era singur, pentru că doamna de Dino plecase la Rochecotte. Chiar în camera lui două persoane au fost lovite de dambla. Aceste întîmplări l-au impresionat foarte mult. La urmă a căzut bolnav și a contractat *„o răceală străsnică, din care cauză mi s-a dat un vomitiv. Iată unde am ajuns"*, îi scria el lui Royer-Collard la 14 august 1832.

La Paris bîntuia holera : era un prăpăd. În cursul verii, epidemia s-a răspîndit și în provincie. În august și-a făcut apariția la Selles-sur-Cher, la 15 kilometri de Valençay. La sfîrșitul lui august s-a dus lîngă nepoată-sa : *„Aerul de la Rochecotte este așa de bun, aproape un leac"*, scria el. Vorbea despre înapoierea la postul său de la Londra, în cursul lunii octombrie, dar nu dădea nici o atenție zvonurilor de revoluție care veneau din Germania. *„Cinci șesimi din poporul german nu o doresc"*. El cunoștea firea națiunilor mai bine decît informatorii cîrmuirii, care umflau și deformau știrile cu scopul de a înnebuni guvernul și de a atița opinia publică. Ca să-i facă pe amatorii de război să reflecteze, amintea că, dacă Franța mobiliza..., *„Viena, Berlinul și Petersburgul puteau dispune în douăzeci de zile de 400 000 de oameni"*. Cine ne va salva atunci ? Barthélemy agitînd poemul *Nemesis* urmat de Picrocholi [1] de cafenea ?

Șederea la Rochecotte a fost foarte plăcută. Îi scria lui Bacourt, care-i ținea locul la ambasadă pe timpul concediului: *„Doamna de Dino nu se simte rău, se întremează și eu cred că am mai multă putere, dorm mai bine"* (10 septembrie 1832).

S-a înapoiat la Londra și și-a reluat grijile în ziua de 14 octombrie.

E greu să reîncepi munca

Încăpățînarea regelui Olandei, care refuza să evacueze Anversul, împiedica reglementarea definitivă a problemei belgiene. În pofida tratatului, stătea acolo de doi ani de zile; să mai fie răbdat multă vreme, însemna să se admită că Belgia nu există.

Talleyrand nu a îngăduit lucrul acesta. Prințul neintervenției a devenit astfel promotorul unei intervenții armate împotriva Olandei.

Ironiile pe seama nestrămutatelor lui principii n-au lipsit. Or, nimic nu era mai pragmatic decît felul în care Talleyrand privea orice problemă. De data aceasta considera că, în interesul general și viitor al păcii, era absolut necesar să se aplice tratatul. Asta nu însemna că renega principiul, ci, din

[1] Picrochole, personaj din Gargantua, tip de rege caraghios și lăudăros. — *Nota trad.*

contra, că-l apăra împotriva celor care nu-l respectau. De cînd este lumea, uneori pacea se cîştigă cu armele. Un englez mucalit l-a întrebat pe prinţ, în cel mai serios mod, ce gîndea despre neintervenţie. Tot atît de serios Talleyrand i-a răspuns : *„Neintervenţia este un cuvînt metafizic şi politic care înseamnă aproape acelaşi lucru ca şi intervenţia"*.

Palmerston a afirmat solidaritatea franco-engleză. O escadră engleză a blocat ţărmul Olandei şi o armată franceză a asediat Anversul. Regele Olandei a evacuat oraşul şi l-a predat Belgiei în ziua de 23 decembrie 1832. De data aceasta, Belgia era într-adevăr la ea acasă şi Talleyrand dovedise Europei eficacitatea altui principiu al său, datînd din 1792 : dacă Franţa şi Anglia erau perfect solidare, în Europa avea să domnească pacea. O demonstraţie spectaculoasă a înţelegerii lor făcuse să se respecte tratatul. Dorothea a ajuns la Londra la cîteva zile după Talleyrand. Viaţa mondenă şi-a reluat cursul cu micile ei drame, comediile, dulcegăriile şi înţepăturile ei.

În iarna aceasta, Talleyrand şi nepoata lui au avut de furcă cu duşmănia menajului Flahaut. Talleyrand a fost silit să recunoască: *„Acum sînt nevoit să cred că eram un idiot cînd socoteam drept calomnie tot ce auzeam spunîndu-se despre această căsnicie"*. În special contesa Flahaut se ţinea de bîrfeală împotriva „socrului" ei, care o dezamăgise. Se legănase cu iluzia că pe timpul concediului îi va ţine locul la ambasadă. Vai ! Bacourt i-a ţinut locul ; el era la curent cu toate chestiunile, cunoştea temeinic modul de a gîndi al lui Talleyrand — şi, mai mult chiar, pe cel al nepoatei —, în sfîrşit, era cinstea întruchipată. Totul îl indica pe el. În felul acesta, Londra a fost lipsită de fastul pe care l-ar fi putut desfăşura menajul Flahaut, Franţa de serviciile lui, iar cei doi soţi de satisfacerea unei nemărginite vanităţi. Spre marele său regret, Talleyrand a fost nevoit să-i ţină la distanţă. Nici Palmerston nu era mai puţin duşmănos. Povestea că, atunci cînd Talleyrand venea să-l vadă cu treburi, Montrond îl aştepta în trăsură pentru a afla ultimele ştiri şi a se duce la bursă ca să speculeze cu valorile publice şi acţiunile. Nimic nu este mai probabil, dar, în definitiv, nu era Palmerston acela care-i dădea informaţiile ?

Încă un strigoi : ieşind din închisoare în anul 1829, sinistrul Maubreuil intentase un nou proces lui Talleyrand. Acest proces s-a judecat în 1832. N-a făcut mare vîlvă : *„Se va încheia cu o sentinţă de respingere* — spunea Talleyrand. — *Dealtfel, asta nici nu mă necăjeşte, nici nu mă tulbură"*. Cererea lui Maubreuil a fost respinsă, iar el condamnat la plata cheltuielilor de judecată [1].

În schimb, moartea prinţesei de Vaudémont l-a zguduit. În momentul în care a aflat ştirea morţii ei, Talleyrand a izbucnit în lacrimi.

După prinţesă i-a venit rîndul lui Dalberg. Lovitura a fost şi mai grea, iar mîhnirea a dăinuit.

Succesele mondene, ca şi cele diplomatice nu mai erau decît o faţadă strălucitoare pe un fond de tristeţe fără leac. Moartea îi dădea tîrcoale. Dar

[1] Personajul este atît de ciudat, că merită o clipă de atenţie. Nu avea nici o para, dar era şiret şi a găsit mijlocul de a căpăta o pensie de stat. Cu ce titlu ? Guizot i-a suprimat-o. Napoleon al III-lea i-a acordat-o din nou. În 1866, la vîrsta de 82 de ani, sub numele de marchiz de Orvault, s-a căsătorit cu o doamnă Schumacher, care avusese numeroase legături trecătoare de dragoste. În 1867, justiţia s-a ocupat din nou de el : soţia lui, marchiza, fusese victima unei tentative de asasinat. Trăiau în sărăcie, într-o casă mobilată din arondismentul al XVIII-lea. El a murit în 1869. Marchiza l-a urmat abia în 1910. A fost dusă la locul de veci într-un echipaj mai bun decît acela cu care plecase el. Avea trăsură la scară şi un apartament luxos în strada Rivoli. Ce se întîmplase ? A lăsat toată averea ei moştenire Institutului Pasteur (1 milion din 1910).

nimeni n-a putut descoperi pe chipul său ori în felul lui de a se purta nici cea mai mică urmă de desperare. Niciodată dineurile lui n-au fost mai bogate, nici mai frecventate, recepțiile lui mai strălucitoare, partidele de joc de cărți mai dese, mai îndrăznețe și mai costisitoare. Șchiopăta mai rău și mai dureros.

În timpul acelei ierni, Mérimée a locuit la Londra și se ducea foarte des la ambasada Franței. Nimic nu este mai plin de viață ca schițele pe care le-a făcut acolo. În scrisoarea lui din 14 decembrie 1832 răspundea unui prieten care îi trimisese un bilet de recomandare către Talleyrand : *„Introducerea s-a și făcut, dar scrisoarea dumitale îmi va procura plăcerea de a vedea mai des pe acest om cu adevărat extraordinar. Nu pot să admir îndeajuns sensul adînc al tuturor cuvintelor pe care le rostește, simplicitatea și frumoasele lui maniere. Este un aristocrat desăvîrșit. Englezii, care au mari pretenții de eleganță, de bune purtări, nu se pot compara cu el"*.

Mérimée, a cărui privire ironică și al cărui gust pretențios nu lăsau să-i scape nimic din uimitorul spectacol pe care-l prezenta prințul în mijlocul curții sale, mai notează : *„Nimic nu este mai distractiv decît să vezi cît de plecați și aproape slugarnici sînt față de el cei mai influenți membri ai Camerei Lorzilor"*.

Malițiosul autor al nuvelelor *Carmen* și *Colomba* mai povestește o scenă de necrezut ; totuși, este adevărat, mai avem și alte mărturii, dealtfel nu tot atît de valoroase ca aceea datorată lui Mérimée, făcută pe viu : *„Prințul are un obicei ciudat. După masă, în loc să-și clătească gura, cum se obișnuiește la Londra și la Paris, își clătește nasul și iată în ce fel. I se pune sub bărbie un șervet de pînză ceruită, apoi trage pe nas două pahare de apă, pe care le dă afară pe gură. Această operație, care nu se face fără mare zgomot, are loc la un bufet care se află la doi pași de masă. Ieri, în timpul acestei ciudate spălături, tot corpul diplomatic, în picioare și cu ochii plecați, aștepta în tăcere sfîrșitul acestei operații, iar lady Jersey, în spatele prințului, cu șervetul în mînă, urmărea circulația paharelor cu apă cu un interes respectuos. Dacă ar fi avut curaj, i-ar fi ținut ligheanul. Această lady Jersey este femeia cea mai trufașă și mai obraznică din toată Anglia ; este foarte frumoasă, foarte spirituală, foarte învățată și, pe deasupra, foarte nobilă. Trebuie că prințul este un mare seducător ca să obțină asemenea îngăduință din partea ei. «Este un obicei foarte bun, prințul meu», a spus lady Jersey. — «O ! foarte scîrbos ! Foarte scîrbos !» — a răspuns prințul. Și i-a luat brațul, după ce o făcuse să aștepte timp de cinci minute"*. În timpul dineului s-a vorbit despre o mulțime de lucruri, dar fără stăruință și fără pasiune. *„S-a discutat politică* — spune Mérimée —, *literatură, bucătărie și prințul mi s-a părut deopotrivă de superior în toate trei domeniile"*. Talleyrand l-a felicitat pe Mérimée că-și făcea ucenicia de om de litere ocupîndu-se de afaceri. Și referitor la aceasta a dat un exemplu ce nu trebuia urmat : Chateaubriand, care cunoștea prost oamenii, făcea afaceri proaste, atît personale, cît și pentru stat, și zugrăvea o lume pe care numai el o văzuse. Ca încheiere, încă o glumă pe care René n-avea să i-o ierte niciodată și care avea să-l ducă în iad, măcar în acela din *Memoriile de dincolo de mormînt*. Talleyrand spunea că *„Chateaubriand își scria operele cu o pană de corb"*. Fiindcă prințului nu-i plăcea să se împodobească niciodată cu penele oricui ar fi fost, a precizat că gluma venea din partea doamnei Hamelin. Mérimée adaugă : *„Bănuiesc că el este autorul"*. Și noi. Mérimée merge mai departe cu bîrfeala lui. În scrisorile pe care le adresa

corespondentului său vorbea despre femeile la modă în Londra în 1832, despre ducese, pairese... și pe neașteptate : *„Pentru că am deschis vorba despre tîrfe : înainte de venirea doamnei de Dino la Londra, în oraș se răspîndise zvonul că-i plac exercițiile de gimnastică, ceea ce ofensase rău pe toate doamnele și le-a făcut să dea de știre că intenționau să n-o primească, să-i închidă porțile* (to cut her), *cum se spune"*. Povestea care urmează face mai ușor de înțeles războiul surd care se ducea între Dorothea și Montrond în spatele prințului. Să-l lăsăm pe Mérimée să vorbească : *„Voind să pună lucrurile la punct, Montrond l-a luat deoparte pe nepotul lordului Palmerston, un găligan înalt de șase picioare, și i-a spus : «Nu ai nici o amantă, ca un naiv ce ești, și-ți trebuie una, dar celebră. Am ce-ți trebuie. Înhață-o pe doamna de Dino, dar bagă de seamă, ca s-o ai, îți trebuie curaj. Ai să procedezi așa : cînd vei fi singur cu ea, încuie ușa de două ori, trîntește-o pe canapea sau pe covor, ridică-i poalele și în rest procedează cum te pricepi, dar mai ales nu-ți pierde vremea cu vorbe de prisos». Găliganul meu, momit de aceste cuvinte, se duce glonț la ducesă, îi acoperă fața cu rochia și începe s-o prelucreze. Ea țipă, sare să scoată ochii răpitorului și-i lasă pe obraji zece dîre de gheare perfect distincte. După o luptă de scurtă durată, englezul a fost învins și a ieșit șingerînd, iar ducesa, stăpînă pe cîmpul de luptă, a căpătat reputația unei femei strașnic de virtuoase"* (Corespondența lui Mérimée).

Într-o scrisoare din 21 ianuarie 1833, Mérimée vorbește din nou despre conversația lui Talleyrand : *„S-a întrecut în amabilități... Pare un pachet de flanele învelit cu un halat albastru, din care răsare un cap de mort cu pielea de pergament... Spirit cît vrei, însă am observat că spiritul nu înlătură bunul simț. Nu este ceva rar la un francez ?"* Dar amabilitățile prințului sînt interesate. Socotise că vizitatorul său era gazetar și se temea de el, încerca să-l îmblînzească. *„De aici provenea neliniștea, dorința de a se purta frumos cu acest tigru tînăr, ca să evite vreo zgîrietură. Și el face parte din rasa tigrilor..."* S-au împrietenit și Talleyrand s-a oferit să-l prezinte lordului Holland. *„E cea mai înaltă favoare să fii prezentat undeva de prinț"*. Maxime du Camp, care l-a văzut la Londra în 1833, a lăsat următoarea însemnare despre prinț : *„Chipul gălbejit, buza de jos căzută și umerii cocîrjați ; șchiopăta așa de rău, că la fiecare pas trupul se bălăbănea, ca și cum ar fi fost gata să cadă"*. Totuși, în mai 1833, moșneagul acesta a primit la Londra, cu cinstea cuvenită, pe tînărul duce de Orléans, fiul cel mai vîrstnic al regelui Ludovic-Filip și moștenitorul tronului. Talleyrand voia să strîngă legăturile dintre cele două țări ; pe lîngă altele, călătoria aceasta afirma în ochii Europei succesul misiunii sale. Așa își măcina ultimele puteri. La 16 mai 1833, unul din martorii acestei vizite, Alexis de Saint-Priest, scria : *„Niciodată n-am văzut un om mai de seamă și care să se bucure de atîta considerație. El nu împrumută nimic de la partidul său* (monarhia din iulie), *dar îi împrumută toată demnitatea lui, toată greutatea existenței sale. Cîteodată, la Paris, revoluția din iulie este un pic burgheză, dar, mulțumită domnului de Talleyrand, la Londra este impunătoare. Și doamna de Dino își joacă foarte bine rolul în acest ansamblu"*.

Flahaut trebuia să facă parte din alaiul ducelui de Orléans, dar, amintindu-și de urîtele cuvinte rostite de soția acestuia, Talleyrand l-a înlăturat.

Această vizită l-a obosit, dar i-a dat și satisfacții. Din cauza noilor hărțuieli, satisfacțiile au fost uitate, dar oboseala a rămas. Palmerston îl ținea la distanță : primul ministru nu mai accepta nici o invitație din partea lui

Talleyrand. Olanda își înmulțea înțepăturile împotriva Belgiei și nu se resemna s-o vadă independentă. În alte timpuri, Talleyrand ar fi trecut peste toate astea. La șaptezeci și nouă de ani nu mai putea. În septembrie a cerut concediu, cu gîndul ascuns că avea să fie definitiv. Nici regele, nici ministrul nu erau de această părere. Se știa prea bine ce însemna Talleyrand la Londra ca să fie lăsat să iasă la pensie. La 26 septembrie se găsea la Paris. Archambaud era foarte greu bolnav. Pe urmă s-a dus la Valençay ca să fie departe de politică și de presiunile regelui și ale primului ministru, ducele de Broglie. În decembrie, cînd s-a înapoiat la Paris, a trebuit să le cedeze : a plecat la Londra, dar fără entuziasm. La 13 decembrie 1833 îi scria lui Barante : *„Mă înapoiez pentru cîteva luni în Anglia. Toți cred mai mult ca mine că sînt de oarecare folos acolo și cedez. Doamna de Dino pleacă peste două zile, iar eu peste trei. Mă gîndesc să mă înapoiez în Franța în luna aprilie și să mă retrag definitiv în luna mai ; am slujit mai mult decît trebuie..."* Pensionarea nu mai era un gînd ascuns. Apoi zugrăvea un tablou liniștitor al situației politice interne și externe. Căuta să se liniștească pe el însuși, voia să dea impresia că ieșea la pensie după ce pusese totul în ordine.

În timpul acestui concediu de patru luni, ca și în timpul celui precedent, interimatul la Londra a fost asigurat de Bacourt. Ce s-a întîmplat ? Desăvîrșitul Bacourt nu mai era desăvîrșit. Talleyrand s-a purtat urît cu el. Bacourt s-a plîns confidentei lui, ducesa de Dino. Bacourt nu-i mai spunea „doamna mea" ca Talleyrand, ci *„îngerul meu, drăguța mea coțofană chioară"*. Îi mărturisea că întoarcerea prințului îl făcea să se teamă și că simțea *„o mare neplăcere să se vîre iar în jugul proastei dispoziții a domnului de Talleyrand. În zadar încercați să mă convingeți că a ajuns un miel și, dealtfel, între noi este o prăpastie ce nu poate fi astupată..."* Nu prea se poate crede că acest conflict era de ordin politic sau profesional : din acest punct de vedere, Bacourt nu putea fi atacat. Atunci ? Această proastă dispoziție nu provenea cumva dintr-un pic de gelozie ? Desigur, față de ceilalți amanți ai nepoatei sale, în special față de Piscatory, Talleyrand nu o manifestase, în timp ce Bacourt trăia împreună cu ei, locuia sub același acoperiș cu ei. Cu toată bunăvoința lui desăvîrșită, mulțimea acelor amănunte imperceptibile din timpul liber poate că-l indispuseseră pe bătrînul acesta încă îndrăgostit... La înapoiere își regăsise seninătatea și bunăvoința. Și Bacourt a fost cel care a ajuns un miel. În felul acesta, treimea și-a continuat prietenia și munca plăcută.

În cursul acestei ultime șederi la Londra, Talleyrand a reușit să lege mai strîns Franța de Anglia printr-un adevărat tratat : *„De la începutul și pînă la sfîrșitul carierei mele, cea mai scumpă dorință a mea a fost o alianță strînsă între Franța și Anglia, convins fiind că pacea lumii, consolidarea ideilor liberale și a progresului civilizației nu se pot întemeia decît pe această bază" (Memorii).*

Fără să refuze, Palmerston șovăia. În luna aprilie 1834 încă nu se făcuse nimic. Bunăvoința nu lipsea, dar nici uneltirile celorlalte capitale pentru a pune piedici. Palmerston i-a propus lui Talleyrand să adere la o convenție pe care Anglia voia s-o încheie cu Spania și Portugalia, cu scopul de a sprijini guvernele acestor două țări împotriva pretențiilor nelegitime care le-ar fi amenințat. Talleyrand s-a folosit de acest prilej pentru a transforma convenția într-un adevărat tratat, în care Franța nu-și exprima doar adeziunea, ci apărea ca parte contractantă. Acest tratat al împătritei alianțe a fost semnat

la 22 aprilie 1834. Toate pertractările nu duraseră decît puține zile. A fost ultima lovitură de maestru dată de Talleyrand. Noul ministru de la Paris, amiralul de Rigny, l-a felicitat și i-a mulțumit în numele Franței.

Mica lui „nepoată", adorabila Pauline, era la Londra. Aici a făcut ea în martie 1834 prima comuniune. Învesmîntată în văluri albe, în dimineața acelei zile a venit să ceară binecuvîntarea unchiului ei, care era ceva mai mult decît unchi și pe deasupra și episcop.

În mai 1834 a aflat de moartea lui La Fayette, pe care nu-l admirase prea mult niciodată. În intimitate îi spunea „Gilles[1] cel mare" (iar Rivarol. Gilles Cezar). Totuși, Dorothea constată că moartea acestuia nu l-a lăsat nepăsător pe prinț. *„La vîrsta de peste optzeci și patru de ani i se pare că orice contemporan îi este prieten"* (Cronica doamnei de Dino).

La 18 august și-a pus ultima semnătură pe un codicil al tratatului. Patru zile mai tîrziu se afla în strada Saint-Florentin ; era sfîrșitul carierei sale. La Londra nu uitase decît cheița de aur, legată cu o panglică roșie, cu care-și descuia geanta. A scris secretarului său, Colmache, să i-o trimită. (Citat de Lacour-Gayet.) Cu acest act s-au încheiat legăturile prințului de Talleyrand cu palatul din Hanover square n. 21, sediul ambasadei Franței la Londra în 1834.

Să știi să pleci...

La Paris n-a fost primit în triumf. A fost întîmpinat cu un noian de insulte, mereu aceleași. *Ziarul La Tribune des départements* scria : *„Talleyrand, împovărat de mîrșăviile celor nouă cîrmuiri care, de o jumătate de secol, au trecut peste Franța, trădătorul lui Dumnezeu și al oamenilor, și-a petrecut viața negustorind morala și vînzînd conștiințele..."* Vorbărie pompoasă în slujba virtuților burgheze.

Ziarul *Charivari* din 6 septembrie îl trata pe Talleyrand de *„iacobin"* (el părăsise Franța ca să scape de iacobini), de *„ucigaș de regi"* (în 1793 era în America), de *„conspirator regalist"* (or el era învinovățit de împușcarea ducelui d'Enghien), de *„emigrant"* (asta nu era adevărat), de *„ministrul lui Blücher"*, deși el nu încetase să se împotrivească Prusiei. Nici un cuvînt despre serviciile aduse Franței. Că slujise Franța, crease Belgia independentă, dizolvase Sfînta Alianță, obținuse sprijinul Angliei, susținuse libertatea, — toate acestea nu meritau să fie luate în considerație. El era omul ce trebuia doborît pentru că reușise *„să dea drept la existență în Europa"* cîrmuirii regelui Ludovic-Filip, respinsă de partizanii monarhiei legitime și de republicani. Ce căutau pacea, siguranța și onoarea Franței în aceste uri de partid ? Ziarul *Charivari*, punînd în aceeași oală pe cei de la Tuileries cu ambasadorul lor, scria : *„Toate murdăriile individuale sînt adunate în acest om, care nu a omis să se mînjească cu vreuna..."*

După acest buchet de urzici, pe care stînga i-l arunca în obraz, iată și cununa de spini pe care i-o rezerva cel mai creștin dintre legitimiști, Chateaubriand : *„Mumia lui, înainte de a fi coborîtă în criptă, a fost expusă un moment la Londra, ca reprezentant al regalității — stîrv ce domnește peste noi"*.

[1] Un fel de clovn neghiob și laș. — *Nota trad.*

Iată pe ce bază și-au făcut mulți francezi o idee despre Talleyrand. Iată tot ce rămînea din patru ani de negocieri chinuitoare, ale căror rezultate le admira și le invidia toată Europa. În *Memoriile* sale preciza cum îl aprecia Europa, bineînțeles în afară de francezi, și ce socotea el că era în realitate : *„În ochii acestei Franțe, atît de neînduplecată în susceptibilitățile ei naționale, eu am fost totdeauna ce am voit să fiu : omul Franței"*.

Chiar și Metternich, care avea motiv să se plîngă de el din pricina loviturilor date Sfintei Alianțe, chiar și el îi aducea omagii : *„Domnul de Talleyrand ca om și ca spirit reprezintă în adevăr Franța întreagă, așa cum este ea, în timp ce majoritatea trimișilor străini nu reprezintă adesea decît niște partide politice și mai adesea numai pe ei înșiși"*.

Se știe cît caz făcea Talleyrand de insulte ; cele pe care le-a primit atunci l-au obosit mai puțin decît succesele obținute la Londra. Se gîndea să se înapoieze la Valençay, unde Dorothea plecase mai devreme ca să aranjeze imensa locuință pentru o ședere lungă, cît mai plăcută. Ea se temea, totuși, ca nu cumva unchiul ei să se lase sedus încă o dată de rege, mai cu seamă de Mademoiselle sau de Broglie. Ca să rupă farmecul pe care aceste sirene ale politicii ar fi putut să-l exercite asupra prințului, i-a trimis o scrisoare lungă, foarte studiată, ca să-l prevină și să-l hotărască să iasă la pensie. Ea însăși era sătulă de Londra ; ultimele luni îi arătaseră că primejdiile se înmulțeau, că poziția prințului era mai puțin bună, pe scurt, că venise timpul să părăsească politica în mod strălucit, mai înainte de a fi forțat să plece. *„În tinerețe* — scria ea — *orice moment este bun să intri în arenă, dar la bătrînețe nu mai poate fi vorba decît să alegi bine momentul cînd trebuie să ieși"*.

Nu-i ascundea că pentru el nu mai exista alt viitor decît acela al judecății istoriei : *„Știți bine că ea judecă mai aspru sfîrșitul decît începutul"*. Ultima ei frază era foarte frumoasă: *„Mărturisiți că sînteți bătrîn, ca să nu vă găsească alții îmbătrînit, spuneți simplu, cu noblețe, înaintea tuturor: a sunat ceasul"*.

Nobile cuvinte : era nevoie de curaj pentru a le rosti și de curaj pentru a le înțelege. Nici el, nici ea nu duceau lipsă de curaj. Cînd Dorothea a fost din nou lîngă unchiul ei, s-au înțeles încă o dată de minune. Nu le mai rămînea decît să se înțeleagă în privința demersurilor ce trebuiau făcute pentru „a încheia cu bine cariera". Mai întîi, prințul și-a înaintat demisia ministrului afacerilor externe, amintindu-i că primise postul de la Londra — cu toată vîrsta lui înaintată — numai cu scopul de a îndeplini o anumită misiune. Aceasta fiind îndeplinită cu cele mai bune rezultate pentru interesele regimului și ale Franței, vîrsta și infirmitățile lui îi dădeau dreptul la odihnă.

Scrisoarea a fost scrisă mai întîi de ducesă. Talleyrand a retușat-o. După aceea au trimis-o lui Royer-Collard, care a schimbat o singură expresie. Atunci Talleyrand a găsit-o bună de expediat.

Prin același curier, Dorothea l-a înștiințat pe Thiers că scrisoarea de demisie plecase. Modestă, conchidea : *„În curînd vom fi uitați și tocmai asta vrem. Însă adevărații noștri prieteni ne vor rămîne, dumneata mai ales, o știu și de aceea îți mulțumesc"*.

Talleyrand i-a scris și regelui. Se lăuda că-și îndeplinise bine misiunea la Londra. Și încheia : *„În îngăduitoarea sa bunătate, regele uită prea des vîrsta mea ; uită că unui octogenar nu-i este permis să fie imprudent, căci*

greşelile bătrîneţii sînt atît de triste numai pentru că nu se mai pot îndrepta" (23 noiembrie 1834).

Trebuia neapărat să scrie şi Mademoisellei, care făcuse atît de mult pentru cariera lui. În această scrisoare a adăugat unele amănunte strict personale în ce priveşte motivele retragerii sale : *„Prelungindu-mi activitatea, de-acum lipsită de ţel, nu voi aduce nici un folos ţării şi n-aş putea decît să-mi vatăm demnitatea personală"*. Acest ultim motiv, invocat cu tărie de Dorothea, fusese hotărîtor : teama de a nu mai fi el însuşi.

În loc să-i transmită regrete pe cale oficială, Ludovic-Filip i-a răspuns cu totul altceva. A simţit că pierdea unul din stîlpii regimului : *„Doresc cu toată însufleţirea să vă înapoiaţi la Paris cît mai curînd posibil. Sînt nerăbdător să vă ascult şi să mă ascultaţi ; am nevoie de sprijinul experienţei dumneavoastră, dar mai ales de sfaturile prieteniei care-mi este atît de preţioasă. Îmi place să vă aduc aminte mereu cît de mult vă puteţi bizui pe prietenia mea şi pe toate sentimentele pe care vi le port de multă vreme"*.

Printre sfaturile pe care Talleyrand a fost nevoit să le dea este unul care n-a fost urmat. A propus ca înlocuitor al său la Londra pe domnul de Rayneval, de care era sigur. Parisul l-a desemnat pe bătrînul Sébastiani. Era o greşeală politică şi un caraghioslîc să înlocuieşti un octogenar şchiop, dar cu mintea limpede, cu un octogenar neputincios şi obtuz la minte. Din această absurditate, folosind cele mai întunecate culori, Daumier a scos un efect izbitor. Două trăsuri descoperite se încrucişează pe drumul spre Calais, amîndouă transportînd cîte un muribund lungit pe perne. Într-una putea fi recunoscut Sébastiani mergînd spre Calais, iar în cealaltă Talleyrand venind dinspre Calais. Legenda : *„Apoplexia se duce la Londra ca să înlocuiască Hidropizia"*.

Cu puţin timp mai înainte ca Talleyrand să-şi trimită cererea de demisie, castelul de la Valençay a primit vizita ducelui de Orléans. E posibil ca Mademoiselle să fi însărcinat pe nepot să facă bătrînului diplomat această vizită, oarecum regală, cu scopul de a-l determina să renunţe la retragere. Nu se ştie. Dar moştenitorul tronului nu s-a deplasat numai ca să admire pe cei douăzeci şi opt de suverani cu care prinţul avusese de-a face în cursul vieţii sale, nici ca să admire marea galerie de la Valençay, brazdele de flori şi rezervaţia de vînătoare, nici ca să vîneze, cum a făcut, în nemărginita pădure boierească, nici ca să participe la ospăţuri bogate şi cu rînduială datorată unui suveran din partea unei gazde care nu numai că îl înconjura pe duce cu onoruri, dar îl şi uluise prin strălucire. Moştenitorul tronului a fost dus să vadă biserica, şcoala, infirmeria şi farmacia, tot ce se datora bunului stăpîn de la Valençay. I s-au arătat fierăriile şi filatura pentru articole de tricotaj, pe care Talleyrand le înfiinţase pentru prosperitatea ţinutului. În cursul vizitei, ducele de Orléans a rămas uimit de tiparele turnate după picioarele frumoaselor prietene ale lui Talleyrand. Era o atenţie din partea acestui om îndatoritor : pentru doamnele din serai punea să se confecţioneze ciorapi pe măsura picioarelor, după aceste tipare. Într-o epocă în care dezgolirea gleznei unei femei era socotită o neeuviinţă, această expoziţie de picioare goale a aţîţat şi mai mult curiozitatea prinţului, cu atît mai mult cu cît aparţineau celor mai vestite femei din foburgul Saint-Germain.

Pentru a încerca să-l păstreze pe Talleyrand, cîrmuirea i-a oferit ambasada de la Viena. Se credea că s-ar fi înţeles de minune cu Metternich, care l-ar fi primit foarte bine. A refuzat. Nu mai avea decît o ambiţie : *„Să mă*

înapoiez în bîrlogul meu, să trăiesc în amorțeală, singurul fel de viață care-mi convine acum". Cîtă amărăciune în aceste cuvinte ale unui om care nu putuse trăi decît pe marea scenă a lumii, în miezul celor mai importante probleme ale unui secol frămîntat. Se sfîrșise : domnul de Talleyrand se hotărîse, o dată pentru totdeauna, că de acum încolo nu mai putea fi decît bătrîn.

„Bîrlogul" celui mai fastuos pensionar al secolului

Acest „bîrlog" foarte aurit, Valençay, era un castel aproape regal. Lui Talleyrand îi plăcea domeniul acesta pentru farmecul singurătății lui în mijlocul pădurii, pentru frumusețea împrejurimilor și privelîștea marilor codri. În afară de frumusețe și lux, aici găsea o atmosferă unică, inegalabilă : era iubit de toată lumea. A pus să se repare primăria, a întemeiat o școală de fete, ținută de maicile din ordinul Sfîntului Andrei, a reconstruit clopotnița, pe care se citește data : 1836. Infirmeria împărțea medicamente fără plată. Tot așa se împărțeau din cînd în cînd pîine, lemne, rufărie și bani. La Valençay era un personaj cu totul deosebit de cel din strada Saint-Florentin. Se lăsa în voia bunătății și omeniei din firea lui. Îi plăcea să primească și primea ca un mare boier și prieten. Doamna de Dino spunea adevărul cînd îi scria lui Barante : *„Vei veni la Valençay și te asigur că nu te vei simți rău. Domnul de Talleyrand este tot așa de încîntător și, dacă eu valorez ceva, atunci e tocmai acolo*". (Cronica ducesei de Dino).

La Paris trecea drept un al doilea Machiavelli, drept prinț al depravării, la Valençay era un patriarh blajin și darnic.

Transformase complet acest mare castel, care, atunci cînd îl cumpărase, mai avea încă unele aspecte de fortăreață și de mănăstire. A făcut tot ce se putea ca să-i dea altă înfățișare, să-l învioreze, ca să semene cu cele din secolul său. El însuși conducea toate lucrările, pînă și cele de grădinărit și de sădire a pomilor. Piersicile îi plăceau foarte mult și de aceea zidurile grădinii de zarzavat erau acoperite cu spaliere. Rezervația lui de vînătoare și parcul erau pline de vînatul care se servea din belșug la masa lui. Mînca multă brînză. Se știe că la Viena brînza de Brie îi adusese un fel de succes diplomatic. Cașul de Brie, spune el, „este regele brînzeturilor". Ca un comentariu, Eugène Süe adaugă : *„Singurul rege pe care nu l-a trădat*". Talleyrand ar fi putut să-i răspundă că brînza de Brie era mai credincioasă reputației ei decît regii constituțiilor pe care le semnaseră.

L-a rugat pe Bacourt să-i trimită de la Londra semințe de pini de Scoția ca să-i răsădească și să planteze o pădure.

Preoții din împrejurimi, în scrisorile lor adresate abatelui Dupanloup, își exprimau mirarea că un om atît de însemnat se ocupa cu atîta grijă de muncile socotite josnice.

În noiembrie 1834, puțin după înapoierea de la Londra, a murit la Tours scumpa lui Tyszckiewicz, Maria-Tereza, prințesă Poniatowska, al cărei farmec nu stătea în frumusețe, ci în dragoste și devotament. La Valençay avea apartamentul ei în permanență. La Paris ar fi fost mai simplu să locuiască în palatul ei, să-și petreacă acolo zilele și nopțile ; a preferat un apartament situat în apropiere de strada Saint-Florentin. Dar ultimul ei refugiu a fost la Valen-

çay : este înmormîntată în capela Sfîntul Mauriciu, lîngă acela în jurul căruia a gravitat toată viaţa. Dărnicia ei era proverbială. Talleyrand văzuse la un anticar două coloane din porţelan pe care le admirase, dar preţul îl făcuse să şovăie : în aceeaşi seară le-a găsit acasă, în strada Saint-Florentin. Prinţesa le plătise cu 60 000 de franci (aproape 30 de milioane de franci vechi). Pentru capela Sfîntului Mauriciu, unde doarme somnul de veci, a dăruit o anaforniţă de aur adusă din Polonia şi pe care un papă o oferise unchiului ei, cardinalul Poniatowski, arhiepiscop al Cracoviei. Talleyrand a resimţit foarte dureros moartea ei. Doamna de Dino se temea să i-o aducă la cunoştinţă. *„Ce este mai rău* — spunea ea — *este că la vîrsta domnului de Talleyrand ştirea aceasta nu-i poate aduce numai mîhnire, ci o poate interpreta ca un avertisment. Asta mă întristează şi mă loveşte mai mult decît pe el"*. El se adresa către lady Jersey : *„...douăzeci şi şapte de ani de desăvîrşit devotament fac ca moartea ei să fie foarte crudă pentru mine. Ştiu bine că de la o vreme totul vestea un sfîrşit apropiat, dar clipa veşnicei despărţiri este destul de grea. Niciodată dragostea nu este îndeajuns de pregătită pentru ceasul din urmă. Simt nevoia să arăt ce simt unei persoane pe care o iubesc de mai mult de douăzeci de ani şi de aceea îţi scriu astăzi"*.

El s-a îngrijit de înmormîntarea ei la 20 noiembrie. Era acasă la ea şi la el. Se odihnesc împreună. Tristă lună noiembrie : nepoata lui, fiica lui Archambaud, contesa Juste de Noailles, ducesă de Mouchy, prinţesă de Poix, a murit în aceeaşi lună. Putea deci să scrie uneia din *„stelele lui"*, cum obişnuia să spună uneori prietenelor lui din „serai", prinţesei de Bauffremont : *„Cîte persoane cad în jurul meu !"* (24 noiembrie 1834).

Infirmitatea şi bolile nu-i îngăduiau să uite că moartea îl pîndea. Îngrijirea nu mai era un fleac. Liniştea de la Valençay îi dădea putinţa să se ocupe numai de sănătate. Încerca leacuri noi : fricţiuni pe bietele lui picioare cu spirt amestecat cu apă caldă. Bacourt îi recomandase băi cu zeamă de carne (!). Le folosea din plin. Din nenorocire, s-a apucat să citească tot felul de cărţi de medicină şi, pe lîngă adevăratele lui boli, şi-a mai inventat una, „un polip la inimă", care n-a fost suferinţa cea mai neînsemnată.

Şi totuşi : *„Viaţa noastră de aici* — scria el — *este foarte bine organizată şi de aceea zilele sînt foarte scurte. Te pomeneşti la sfîrşitul zilei fără să fi avut o clipă de odihnă. Azi dimineaţă, lectura noastră din salon a fost întreruptă de aducerea unui lup ucis de paznici. Este un eveniment deosebit pentru ziua de azi. Lucrez în fiecare zi cîteva ceasuri şi mă simt foarte bine"*, (B. de Lacombe. *Viaţa particulară a lui Talleyrand).*

Se scula tîrziu. Deoarece picioarele erau din ce în ce mai bolnave, nu mai îndrăznea să se plimbe pe jos în parc. Era plimbat într-un fel de fotoliu cu rotile, destul de ciudat construit, un dar — foarte economic şi preţios cu toate acestea — din partea regelui Ludovic-Filip. Era fotoliul umblător al răposatului rege Ludovic al XVIII-lea, ce fusese găsit la Tuileries : domnul de Talleyrand putea să stea de vorbă în taină cu acest derizoriu tron al monarhiei prăbuşite.

Intrînd în casă, gusta un pahar de vin de Madera, în care muia un biscuit. Dacă avea cu cine să joace, se aşeza la masa de whist. Uneori visa în singurătatea camerei lui : avea destule amintiri cu care s-o umple. Mai

adăuga cîteva pagini la *Memorii*. Adesea citea : *„Este mai plăcut să citeşti decît să scrii, îţi cere mult mai puţin efort"*, spunea el. Citea pe clasici, mai cu seamă pe Bossuet.

Printre oaspeţii castelului figurau ducele de Noailles, prinţul de Laval, ducele Decazes, cu care se împăcase, lady Clanricarde, fiica ministrului Canning, istoricul Mignet, Cuvillier-Fleury şi soţii Thiers, care erau totdeauna bineveniţi, John Hamilton, fiul acelui amabil american care-l primise pe Talleyrand la Philadelphia în 1793. La Valençay se aflau şi oaspeţi în trecere, uneori neprevăzuţi, ca prinţesa de Lieven, cu care Talleyrand făcuse pace. Lucrul era meritoriu din partea lui, căci la Valençay a fost nesuferită. Totul o plictisea, schimba apartamentul în fiecare zi, ceea ce la plecare n-a împiedicat-o să joace o scenă înduioşătoare : şi-a tăiat o şuviţă de păr şi i-a oferit-o lui Talleyrand, care a făcut la fel.

Acum, Royer-Collard, vecinul şi prietenul preferat de la Chateauvieux, venea cu plăcere în vizită. Conversaţia cu Talleyrand îl încînta. Cînd prinţul îşi depăna amintirile : *„Domnul de Talleyrand nu mai inventează, îşi spune povestea"*, spunea bătrînul doctrinar.

Mai putea fi văzută o doamnă de Sainte-Algegonde, care avea două particularităţi : prima, că fusese soţia lui Augereau în vremurile eroice, iar a doua, că deasupra ochilor stinşi avea nişte sprîncene foarte negre şi foarte stufoase, care-l făceau pe Talleyrand să spună : *„Nişte arcuri fără săgeţi"*. Cu toate acestea, într-o după-amiază din luna septembrie 1834 o săgeată a lovit pe stăpînii de la Valençay. Înapoindu-se de la plimbare, Talleyrand şi nepoata lui au găsit castelul plin de vizitatori necunoscuţi, care cercetau, judecau şi comentau fără jenă. Servitorii le-au spus că era o doamnă Dudevant, însoţită de un oarecare domn de Musset şi de alte persoane. Nu-i cunoştea nimeni. O prietenă a prinţului Talleyrand care se găsea acolo, doamna d'Entraygue, i-a informat între patru ochi că doamna Dudevant era cunoscută sub numele de George Sand, iar domnul nu era nici Alfred de Musset, nici Paul, ci Rollinat, un poet din Berry cu oarecare renume în regiune. El făcea parte din roiul de bîzîitori care zburătăceau în jurul doamnei Sand cînd venea să se ascundă în singurătatea de la Nohant. Doamna de Dino a primit matca şi roiul, cu toate onorurile, în salonul cel mare. Au plecat...

Urmarea acestei vizite nu a fost un simplu bilet de mulţumire, ci un lung articol care, după trei săptămîni, a apărut în *Revue des Deux Mondes* din 15 octombrie. Citirea lui te încremeneşte. Nimic mai mîrşav nu s-a scris vreodată despre Talleyrand şi despre nepoata lui. Autoarea era aceea care semna George Sand şi care se introdusese în casa lui Talleyrand, i-o scotocise, luase informaţii de la servitori şi fusese bine primită de doamna de Dino.

„Nu ştii că omul care locuieşte acolo pune în mişcare de şaizeci de ani popoarele şi coroanele pe tabla de şah a universului... (Ce portret !) *Buze supte şi strînse ca de pisică... buze de satir, amestec de prefăcătorie şi desfrînare... nasul arogant, privire de reptilă... un om născut pentru marile vicii şi pentru fapte neînsemnate* (nu spunea ea că pune în mişcare popoarele şi coroanele ?), *cu o inimă care n-a cunoscut niciodată căldura unei emoţii generoase... o monstruozitate atît de rară... Ce războaie sîngeroase, ce urgii publice, ce*

scandaloase abuzuri a împiedicat el ? Lasă-mă să blestem pe acest dușman al neamului omenesc...“ Și nemaiadresîndu-se corului, ci vulpoiului octogenar : *„Și tu, bătrîne vultur prădalnic și ghiftuit, ai să mori încet, cu păreri de rău, în cuibul tău...“.*

Pentru a-l înfiora pe cititorul din 1834, era absolut necesară la sfîrșit o frumoasă antiteză la vulpoiul-vultur, o evocare a purității : crinul pe bălegar. Crinul este ducesa. *„Înveșmîntată în alb, ca o fecioară, ca o nimfă a Dianei... cei mai frumoși ochi din Franța... privire de vrajă. Ah! Înțeleg, ea este ducesa... Se spune că...“* Aici, doamna Sand se oprește, copleșită. Ce ? Să fi înțeles ea oare ? Ea, care este atît de nevinovată, va îndrăzni să sugereze *„spurcata legătură... pe lume trăiesc asemenea monștri ?“* Doamna Sand își frînge mîinile și strigă îngrozită : *„Nu mai repeta ; cruță-mi închipuirea de aceste imagini hidoase, de aceste bănuieli îngrozitoare... Dacă desfrîul dezgustător și avariția cumplită sălășluiesc în asemenea ființe ademenitoare, se ascund în forme atît de pure, lasă-mă să nu știu de ele, lasă-mă să le tăgăduiesc...“*

Iată ce putea crea o criză de virtute în 1834. De data aceasta, și doamna de Dino și Talleyrand s-au simțit copleșiți. Așa cum obișnuia, Talleyrand n-a zis nimic. Numai prietenii intimi au știut că fusese rănit. Cînd a aflat că articolul ei îl jignise, buna doamnă din Nohant s-a mirat. Cum ? Pentru atîta lucru ? *„N-a fost decît o glumă“*. O glumă care o zugrăvea destul de bine.

Se jucau și comedii : doamna de Dino și Pauline se prăpădeau după ele. Pentru că Talleyrand spunea că amîndouă aveau un talent strălucitor, prietenii îi repetau cuvintele. Comediile le distrau doar pe ele, pe prinț și pe săteni ; cînd li s-a jucat *Farsa cumătrului Pathelin*, rîsetele lor au făcut pe doamna de Dino să se sperie de publicul său. S-a jucat și *Femeile savante* într-un mod desăvîrșit, se spune. La Besnardière, care asista la reprezentație, susținea că fusese jucată mai bine ca la Comedia Franceză.

Uneori ascultau muzică. Talleyrand avea totdeauna muzicantul său plătit. Cel din urmă pe care l-a avut la Valençay, Nedermann, era harpist. Venise să se plictisească la Valençay pentru 600 de franci pe lună și drumul plătit, ceea ce însemna un salariu foarte mare.

În sfîrșit, Montrond era acolo în permanență, dar, din nefericire, nu mai prezenta nici o atracție. Îmbătrînea într-un mod neplăcut. Se plîngea de toate și de toți. Cu ochelarii verzi pe nas, își vărsa veninul pe tot ce-i ieșea în cale, pe mîncare și pe oaspeți. Ca de obicei, Talleyrand îndura totul în tăcere. Micul război dintre Dorothea și Montrond îl amuzase chiar, dar la Valençay acesta a întrecut orice măsură. Dăscălit de doamna de Dino, Talleyrand i-a dat să înțeleagă lui Montrond că, pentru el, șederea la Valençay era nesănătoasă și că Parisul avea să-i facă bine. Montrond a plecat în octombrie 1834. Se simțea rănit și s-a plîns că Talleyrand nu-l tratase cu *„îngăduința unei vechi prietenii și nici cu politețea de stăpîn al casei“*. Cu ocazia unei călătorii la Paris, Montrond l-a întîlnit pe Talleyrand într-un salon și nu l-a salutat : *„Uite, nu mai salută ? —* zise prințul. *— După cît se vede, l-am crescut prost“*. Montrond s-a pocăit și s-a întors în casa din strada Saint-Florentin la brațul celui de care nu se putea despărți. Dorothea nu i-a sărbătorit venirea. Ce contează ! „Copilul Iisus al Infernului“ și „diavolul șchiop“ erau legați pe viață.

Talleyrand îşi plimba vizitatorii prin toate sălile şi galeriile, le arăta tablourile şi statuile, cele 10 000 de cărţi din biblioteca lui.

Cînd îi îngăduia timpul, urmărea vînătoarea într-o trăsură deschisă; alteori, doar îi însoţea pe vizitatori în caleaşcă şi cu vîrful bastonului, pe sub ramuri, le arăta cerbii şi căprioarele care fugeau.

În cursul unei plimbări în istoricul său fotoliu cu rotile, năzuros ca şi destinul tronurilor, fotoliul s-a răsturnat, şi el, tot ca un rege, a fost trîntit la pămînt; s-a lovit tare la cap. La vîrsta de optzeci şi doi de ani, căzătura ar fi putut avea urmări grave. *„Putea să moară* — scria ducesa de Dino la 17 iunie 1836 —, *dar, de fapt, n-a avut decît nişte zgîrieturi pe faţă"*.

Această căzătură l-a necăjit mai puţin ca purtarea prefectului de Indre faţă de el cu acest prilej. Funcţionarul acesta l-a refuzat autorizaţia de a planta copaci. Talleyrand a insistat ca interdicţia să fie ridicată, în pofida unui anumit text de lege. Prefectul l-a tratat de sus şi i-a răspuns că „stătea călare" pe regulamente. *„Straşnică mîrţoagă mai călăriţi"*, i-a răspuns trufaşul plantator de la Valençay.

Zilele sfinţilor Mauriciu şi Carol, patronii săi, le sărbătorea cu regularitate şi cu mult fast. Rînduiala aceasta îi plăcea tare mult: îi amintea de Chalais, singura clipă din copilăria lui cînd i se sărbătorea onomastica. Dădea mai multă importanţă zilei Sfîntului Mauriciu, la 22 septembrie. În zori, toţi paznicii vesteau sărbătoarea sunînd din trîmbiţe; urma apoi liturghia de la castel, la sfîrşitul căreia veneau toţi copiii de şcoală să-i facă urări şi să-i aducă buchete de flori. Un mare ospăţ, prezidat de Pauline, aduna pe toţi săracii; nu era un ospăţ de azil, era îmbelşugat şi stropit cu băutură din plin. Talleyrand se ivea cînd se serveau prăjiturile şi dăruia fiecăruia cîte o haină nouă pentru iarnă. Seara, turnurile şi donjonul castelului erau luminate şi toţi locuitorii poftiţi la focul de artificii.

Era foarte sensibil la purtarea oaspeţilor. Lipsa de bun simţ îi făceau mai rău ca nerecunoştinţa sau duşmănia. *„Primeşti pe cineva după numele sau haina pe care o poartă* — spunea el —, *dar la plecare îl petreci după inteligenţa pe care a dovedit-o"*. Şi uneori uşa se închidea pentru totdeauna în urma unor musafiri. De obicei, se prefăcea că nu bagă de seamă nimic, dar i se întîmpla să atragă atenţia asupra unor greşeli. Se zugrăvea pe el însuşi prin lecţiile pe care le dădea. Aşa s-a întîmplat şi cu observaţia pe care a făcut-o unui musafir de ocazie care a dat pe gît dintr-o înghiţitură paharul de coniac de cea mai bună calitate ce i se servise. Talleyrand l-a învăţat cum să se poarte cu anumite capodopere: *„Iei paharul în căuşul palmei, îl încălzeşti, îl clatini cu o mişcare circulară, pentru ca băutura să-şi împrăştie mireasma. După aceea îl duci la nas, îl miroşi..."* — *„Şi apoi, monseniore!"* — *„Apoi, domnule, pui paharul pe masă şi discuţi despre el..."*

În afară de vizitele la Chateauvieux, uneori se duceau la Rochecotte pentru şederi mai îndelungate. O scrisoare scrisă în cursul uneia din aceste călătorii şi adresată bătrînului său prieten austriac, baronul de Gagern, ne arată nu numai frumuseţile de la Rochecotte, ci şi delicateţea sentimentelor pe care le nutrea Talleyrand pentru bătrînii săi prieteni: *„Vechea dumnea-voastră prietenie v-a făcut să doriţi a afla cum stau cu sănătatea. Ţin să vă spun că este bună în raport cu numărul anilor mei, că trăiesc într-un loc*

retras și încîntător, unde-mi petrec viața cu tot ce am mai drag pe lume, și că singura mea ocupație este să gust din plin tot farmecul trîndăvelii:

«Cînd ai gustat din toate,
Ai făcut sau cel puțin ai încercat totul,
Este tare plăcut să nu faci nimic... etc.»

Dumneavoastră nu cunoașteți Rochecotte, pentru că altfel nu ați spune: «De ce Rochecotte?» Închipuiți-vă că în acest moment am sub ochi o adevărată grădină, lată de două leghe și lungă de patru, udată de un rîu mare și înconjurată de dealuri împădurite, unde, mulțumită faptului că se află la adăpost de răceala nordului, primăvara vine cu trei săptămîni mai devreme ca la Paris și unde acum totul este înverzit și înflorit. Dealtfel, mai este ceva care mă face să prefer Rochecotte oricărui alt loc. Nu numai că sînt aici cu doamna de Dino, ci sînt acasă la ea, ceea ce constituie un farmec în plus" (20 aprilie 1835).

Odată s-au dus la castelul Courtalain, în Eure-et-Loire, la ducele de Montmorency. Aici au întîlnit-o pe Sabine de Noailles, fiica prințesei de Poix, care, se știe, murise în 1834. Nepoata aceasta a prințului Talleyrand era un fel de băieței despre care ducesa de Dino spune că era *„de o frumusețe din topor, avea un glas bărbătesc, inteligență, învățătură... în sfîrșit, apucături cam smucite"*. Și le-a arătat în cursul unui dineu. Cu paharul în mînă s-a adresat unchiului ei, care era departe de ea, strigînd: *„Unchiule, vrei să bei un pahar de vin cu mine?"* — *„Cu dragă inimă, nepoate"*, i-a răspuns Talleyrand, ridicîndu-și încetișor paharul.

În pofida plăcerilor pe care le găsea aici, uneori viața lui la Valençay era covîrșită de tristețe. Suferea de insomnii groaznice. Nu voia să deranjeze pe nimeni ca să aibă cu cine juca whist sau ca să pună să-i citească din Bossuet. Atunci i se întîmpla să scrie, fie cîteva pagini din *Memorii*, fie *Maxime* sau *Cugetări*, pe care le așternea pe foițe de hîrtie sau într-un carnet roșu pe care-l ținea în buzunar.

Rîndurile următoare, culese din notele lui zilnice, aruncă o lumină oarecum curioasă asupra bătrîneții lui: *„Aici, la Valençay, îmi rînduiesc viața ca să fie cît mai monotonă. Vreau să mă închid numai în treburi casnice. Nu sînt fericit, nu sînt nefericit, sănătatea mea nu-i bună, nu este nici rea; nu mă doare nimic și nu sînt bolnav; mă sfîrșesc încet și această sfîrșeală, care nu se oprește, știu bine cum se va încheia. Asta nici nu mă mîhnește, nici nu mă sperie. Am încheiat socotelile. Am sădit copaci, am zidit o casă și am mai făcut și alte prostii; nu ar fi timpul să termin?"*[1]. Această din urmă frază pare ieșită din călimara lui Voltaire. Ne miră mai puțin decît acea înțelepciune moartă, acel fel de ataraxie stoică sau indiană: deprinderea inexistenței.

„Cugetările", pe care le scria ca un mare boier, fără a se îngriji de formă și fără să-i pese dacă aveau să fie publicate, nu sînt turnate în bronz, dar sînt gravate cu un vîrf atît de ascuțit, au o trăsătură așa de fină și de vie, că par mai aproape de acelea ale lui Rivarol sau Laclos decît de acelea ale lui Pascal sau La Rochefoucauld, din care uneori se spune, pe nedrept, că s-a inspirat. Au strălucirea unei inteligențe ce nu dă greș,

[1] Citat de B. Lacombe, *Vie privée de Talleyrand*.

adîncimea unei neasemuite cunoaşteri a oamenilor şi un simţ pătrunzător, aproape deznădăjduit al ucigătoarei degradări pe care o împlineşte timpul.

„Părinţii vor totdeauna să-i ferească pe tineri de gustul plăcerilor". Iată ce gîndea un moşneag de optzeci şi doi de ani.

Despre politică : *„În Franţa, nimic nu uşurează mai mult supunerea ca epigramele"*. Mazarin descoperise şi el lucrul acesta : *„Cîntă, o vor plăti"*.

„Cu cît spiritul unui popor este mai nobil, cu atît mai mult formele sale de guvernămînt trebuie să fie respectate".

Competenţa lui n-ar putea fi pusă la îndoială cînd apreciază că *„oamenii de afaceri nu fac treburi bune decît atunci cînd autorităţile le fac rău"*. S-ar putea ca prietenul său Ouvrard să-i fi şoptit această maximă.

În privinţa manierelor nu există alt judecător mai bun ca el : *„Pentru orice şi pentru oricine, eleganţa îmbinată cu simplitatea este caracterul distinctiv al nobleţei"*.

Uneori, părăsind abstracţiunile, se cufundă în actualitate şi, după săgeţile pe care le aruncă, se vede ce strașnic pamfletar ar fi putut să fie. Însă în loc să scarmene pe cei care-l insultau, mîzgălea trei rînduri pe o fiţuică şi o zvîrlea într-un sertar. Printre doctrinari avea şi prieteni, şi alţii care-l invidiau şi îl duşmăneau, ca Molé sau Broglie. Iată însă ce descoperă privirea lui pătrunzătoare în aceşti oameni austeri, înţepeniţi în straiele lor ca de preoţi, care împrăştie plictiseală şi, pînă la urmă, dovedesc o prostie fără margini.

„Pînă azi s-a crezut că Franţa nu iartă pe miniştrii săi care îi pricinuiesc necazuri ; acum se pare că s-a obişnuit cu ei". În 1848 nu se va mai obişnui.

Încă o observaţie asupra oamenilor de mijloc : *„Aceştia trăiesc între casă şi grădină, niciodată nu văd ce se întîmplă pe stradă"*. Bătrînul acesta, mare senior din vremea vechiului regim, învăţa pe tinerii burghezi înfumuraţi că nu se poate guverna fără să ţii seama de stradă. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să guvernezi cu ajutorul străzii, nici din stradă. O altă reflecţie rînduieşte lucrurile şi în această privinţă : *„Opinia publică poate fi un mijloc de control, dar pentru guverne este o călăuză primejdioasă"*. Strada te învaţă pînă unde nu trebuie să mergi, nu încotro să mergi. Despre lume şi cunoştinţele pe care le poţi face spune : *„Îi iert pe oameni că nu sînt de părerea mea, dar nu-i iert că nu se ţin de a lor"*. Şi tocmai asta i s-a reproşat şi lui, pentru că era privit din afară ; el şi-a schimbat stăpînii, dar nu şi părerea. Cînd îţi schimbi cămaşa îţi schimbi şi pielea ?

Şi această cugetare pe care ar fi trebuit să şi-o dedice : *„Căsătoria este ceva aşa de frumos, că toată viaţa ar trebui să te gîndeşti la ea"*. De ce nu s-a gîndit la ea în 1798 ?

Îl regăsim şi în această maximă plăcută : *„Cu timp şi cu răbdare frunza de dud se preface în mătase"*. S-ar putea continua ideea lui... duşmanii se prefac în aliaţi, creditorii în debitori.

Acesta era rodul insomniilor şi veghilor lui. Nici o diminuare a facultăţilor mintale. Şi aşa a rămas pînă la sfîrşit. Retragerea lui era o chestiune de voinţă, de bună-cuviinţă şi, fără îndoială, de mîndrie. Nu putea trăi nici într-o lume în care rolul său politic să fi fost micşorat, nici cu totul în afara lumii : era un prinţ la pensie. S-a retras deci în mod princiar. Totul era o

chestiune de pricepere în ale vieții, de gust și demnitate. În viața asta de lux, în mătase și catifea, domnea o disciplină neînduplecată.

Pentru domnul de Talleyrand „renunțarea" are aproape același înțeles ca și „ataşamentul"

Pe timpul iernii se înapoia în strada Saint-Florentin. Primea tot așa ca și înainte de demisie. Cu o falsă modestie repeta: *„Am devenit burghezi"*. Era un fel de a vorbi dictat de împrejurări. De două ori pe săptămînă primea la mezanin. Tronînd într-un fotoliu monumental, aproape împietrit, cu privirea neclintită, personajul era desăvîrșit. Totdeauna frizat, pudrat, cu aceeași cravată înaltă. *„Piciorul său beteag, rotund și scurt, adevărat picior de cal"*, spunea contesa Mirabeau, era întins pe un scăunel în fața fotoliului. Parisul defila prin fața pernei pe care se lăfăia piciorul pocit, care în același timp atrăgea privirile și îngrozea. Bătrînul satrap fascina prin inteligența și politețea sa, prin strălucirea carierei sale, în timp ce infirmitatea lui, ca și proasta lui reputație, intrată în legendă, dezgustau. Una peste alta făceau din prințul acela olog și oficial însingurat un fel de vrăjitor care răspîndea un farmec morbid și irezistibil.

Se ținea la distanță de cei mai mulți vizitatori. Dar dacă un chip îl interesa, își regăsea inteligența, cuvintele biciuitoare și grația. Domnul d'Argout îl arată adesea scump la vorbă... *„Apoi deodată se trezea, conversația lui se însuflețea, devenea ageră, strălucită, adîncă, mintea lui arunca scîntei, rămîneai uimit, îl ascultai cu încîntare, dar el nu vorbea ca să placă celor din jur.... se supunea unui capriciu de moment, creierul său încărcat cu electricitate simțea nevoia să se descarce... În orice ocazie vorbea de sus, domina neîncetat pe cei cu care stătea de vorbă"*.

Putea fi batjocoritor, dar avea groază de bîrfeală, spunea doamna de Dino : *„Nu-i plăcea cleveteala. Niciodată nu dădea atenție bîrfelii și nu cred să fi existat la Paris altă casă în care să fi fost atît de puțin cunoscută și atît de disprețuită ca în casa lui"*. Cu toate acestea, săgețile pe care le îndrepta împotriva caraghioșilor și a greșelilor de gust erau teribile. În fața unei femei foarte slabe și care se decolta exagerat, descoperind jalnice uscăciuni, s-a exprimat astfel: *„Este cu neputință să dezvălui mai mult și să arăți mai puțin"*. Într-o zi, întorcîndu-se acasă, în strada Saint-Florentin, împreună cu Montrond, a găsit cartea de vizită a unui necunoscut, candidat la Institut. Montrond s-a mirat : *„Ce titluri are ? N-a scris nimic ?"* — *„Să avem iertare* — i-a răspuns Talleyrand arătîndu-i cartea de vizită —, *și-a scris numele"*.

Dealtfel, nici nu ținea minte aceste vorbe de duh, care niciodată nu porneau din ură, din pizmă și nici măcar din mînie. Nu se supăra pe nimeni : *„Este foarte ușor să te certi, știu și eu să mă cert la fel ca și ceilalți, dar la ce bun? Să strici afacerile și să-ți creezi dificultăți? Dealtminteri, sînt prea leneș pentru așa ceva și poate prea dibaci: niciodată nu trebuie să faci pe plac celorlalți certîndu-te cu ei, iar cu mine nu se cearta cine vrea"*.

Dacă nu se certa cu cei care îl vorbeau de rău, cum s-ar fi certat cu

cei pe care îi înțepa? Dealtfel, aceste săgeți adesea nu erau decît vorbe de duh, rostite așa cum se rosteau pe vremuri, mai mult pentru a face plăcere celor care le apreciau decît pentru a răni nevinovata victimă. Ca și cu această femeie, doamna... (numele i-a dispărut) care nu avea dinți și care era comparată cu o actriță, domnișoara Duchesnois, tragediană lipsită de frumusețe care avea dinți, însă stricați. Despre ea, Talleyrand spunea: *„Dacă doamna... ar avea dinți, ar fi tot așa de urîtă ca și domnișoara Duchesnois"*. Mai aspru era cu necuviința. Generalul Dorsenne le Paige, invitat la un dineu în strada Saint-Florentin, a sosit cu întîrziere. Erau la masă. Ca și cum ar fi fost de-ai casei, generalul, avînd aerul că nu-i pasă de întîrziere, le-a spus că fusese reținut de un afurisit de țivil. Cu cel mai măreț aer Talleyrand i s-a adresat: *„Generale, pot să te întreb ce numești țivil?"* — *„Noi avem obiceiul să spunem țivili tuturor celor care nu sînt militari"*, răspunse generalul. — *„Așa cum numim și noi militari pe toți care nu sînt civili"*, [1] i-a întors vorba Talleyrand.

Pe de altă parte, îngăduința lui era fără margini. Timp de optsprezece ani a răbdat lîngă el pe un valet de cameră a cărui mutră de tîlhar nu putea să înșele pe nimeni, fiindcă a și fost arestat și întemnițat pentru furturi și pungășii de tot felul. Cînd i s-a adus lui Talleyrand la cunoștință arestarea, a spus că știrea nu-l mira: *„De optsprezece ani, niciodată nu-și apropia briciul de fața mea fără să-mi spun că poate îmi va tăia beregata"*. Era bănuit că anumite glume și le pregătea înainte de a pleca la dineuri, dar unele au fost spontane, ca aceasta. Asculta pe un diplomat neamț care se avîntase într-o perorație ce nu se mai sfîrșea; îl asculta, fără să-l întrerupă, într-o atitudine de plictiseală covîrșitoare. *„Ce așteptați"* ? — l-a întrebat cineva. — *„Verbul"*, răspunse el.

De îndată ce se înapoia la Paris, era cuprins din nou de pofta de intrigi politice. A încercat să torpileze guvernul, cu scopul de a deschide calea protejatului său Adolphe Thiers. Molé a simțit lucrătura imediat ce Talleyrand a sosit la Paris. *„Strada Saint-Florentin și-a reluat activitatea, este un focar incandescent de intrigi"*, scria el în 1836.

Prințul era văzut la Tuileries, în vizită la rege și la Mademoiselle. Aici l-a întîlnit pe vestitul cavaler d'Orsay, care a lăsat despre prinț un portret în care se regăsesc trăsăturile pe care le-au scos în evidență cea mai mare parte dintre contemporanii săi ; în afară de acestea, mai notează — vorbește filfizonul din el — că haina prințului era prea largă, iar jobenul prea înalt. Și un amănunt : bastonul, bastonul cu care Talleyrand ciocănea în groaznica proteză de fier care-i ținea drept piciorul și al cărei zornăit metalic îi însoțea mersul, îl vestea de departe, așa cum zornăitul lanțurilor vestește apariția strigoilor. Cînd auzea acest zgomot, lumea șoptea: *„Prințul! Prințul!"* Bastonul acesta era sceptrul său.

La 13 decembrie 1834 a ieșit ca să asiste la ședința de primire în Academia Franceză a protejatului său Adolphe Thiers. Ținea să-i asculte discursul și să-și afirme protecția în mod public. Intrarea prințului a făcut vîlvă: mergea la brațul strănepotului său, ducele de Valençay, însoțit de un roi de femei elegante: ducesa de Dino, lady Clanricarde, contesa de Castellane, contesa de Boigne și încă alte cîteva. Asistența a fost impresio-

[1] În limba franceză *civil* are și sensul de civilizat. — *Nota trad.*

nată de aerul lui impunător. Purta pe umerii lui toată istoria Franței și a Europei din ultimii cincizeci de ani. Era atît de impunător, că la intrarea lui, ca la comandă, întreaga sală s-a ridicat în picioare. Parisul avea, totuși, și altă părere în afară de aceea a ziarului *Charivari*. Thiers a ținut o cuvîntare sclipitoare, uitîndu-se numai la cei doi oameni care se aflau în fața lui și cărora li se adresa îndeosebi: Talleyrand și Royer-Collard. În primăvara anului 1835 a vrut să voiajeze. Înainte de a se înapoia la Valençay a vrut să-și viziteze pămînturile și fierăriile de la Pont-de-Sains, dar la început a făcut un ocol pe la Rochecotte. L-a însoțit pe Ludovic-Filip într-o vizită obositoare la castelul de la Versailles, pe care regele voia să-l repare. Castelul era lăsat în părăsire de mai bine de patruzeci de ani; în mai mulți ani fusese și jefuit. A fost un pelerinaj destul de chinuitor, atît din pricina picioarelor lui betege, cît și din pricina amintirilor.

După aceea a trădat băile de la Bourbon-l'Archambault pentru cele de la Bourbonne. S-a înapoiat, în sfîrșit, la Valençay, a luat parte la o ședință a Consiliului general din Indre și, în sfîrșit, a putut să se odihnească. Picioarele erau din ce în ce mai grele și mai fragile. *„Echilibrul meu este tot așa de amenințat ca și al Europei"*. Culmea nenorocirii, după înapoierea la Paris, în decembrie 1835, și-a înmormîntat medicul, pe Bourdois de la Motte.

În ziua de 10 decembrie, soția lui, prințesa de Talleyrand, pe care noi am uitat-o aproape, ca și el, a murit în locuința ei din strada Lille. Soarta doamnei Grand fusese orînduită, ne amintim, după înțeleptele sfaturi ale ducesei de Dino. De teamă să nu-și piardă pensia, nenorocita prințesă trăise fără să facă larmă, pătrunsă de evlavie. Temerile lui Talleyrand la moartea lui San-Carlos fuseseră fără rost; după moartea acestuia, viața soției sale fusese exemplară. Vremurile eroice se sfîrșiseră. Doamna Grand murise de multă vreme. În ziua de 10 decembrie, prințesa de Talleyrand și-a dat sufletul în mod oficial, cu toată cucernicia. Prietena ei, ducesa de Esclignac, a înștiințat din timp pe monseniorul de Quélen, arhiepiscopul Parisului, care a venit și a împărtășit-o.

Cînd știrea apropiatului sfîrșit al prințesei a pătruns în casa din strada Saint-Florentin, Dorothea s-a simțit puțin încurcată, neștiind cum trebuia să-și înștiințeze unchiul. Nu vreun sentiment prea delicat o făcea să șovăie. Ne spune chiar ea: *„Nu mă temeam să-i întristez sufletul, care nu avea ce căuta în această împrejurare"*. Ea vedea limpede. Prințul a ascultat știrea și a vorbit de altceva, ca și cum n-ar fi auzit-o. A doua zi, chiar el a deschis discuția, nu ca să vorbească despre prințesă, ci ca să aranjeze înmormîntarea și să trimită înștiințările. N-a uitat nici moștenirea: ne amintim că prin contractul de căsătorie toate bunurile pe care el le recunoscuse soției sale, în cazul morții ei, îi reveneau lui de drept. Nici o clipă Talleyrand nu s-a gîndit să se ducă în strada Lille. Pentru el murise tot ce îl legase de ea. În după-amiaza aceleiași zile, Dorothea și-a auzit unchiul fredonînd. Surprinsă, l-a întrebat dacă nu cumva îl bucura văduvia. S-a enervat, ca și cum întrebarea nepoatei sale i-ar fi surprins un sentiment pe care dorea să-l păstreze pentru el. Cînd prințesa și-a dat ultima suflare, ducesa de Dino a șovăit din nou pînă să aducă știrea la cunoștința unchiului său. Se înșela în privința sentimentelor lui. Imediat ce a fost informat de moartea soției sale, Talleyrand a spus: *„Asta simplifică mult situația mea"*. Acesta a fost discursul funebru pe care l-a ținut pentru doamna Grand. Funeraliile au fost desăvîr-

şite. Familia s-a „unit" împotriva clevetelilor. Nepotul prinţului deschidea alaiul mortuar. Prinţesa de Talleyrand a fost înmormîntată cu demnitate. Un gazetar „legitimist" şi-a permis să vorbească despre *„scandalul funebru"*. Fără nici un menajament, nepoţii i-au propus retractarea articolului sau duelul. Articolul în cauză a apărut, cu toate reparaţiile pretinse de „familie". Numai principalul interesat a rămas tăcut şi nevăzut. În ziua aceea avea bătăi de inimă.

Două casete şi nişte documente pe care prinţesa le încredinţase arhiepiscopiei şi care trebuiau să revină prinţului, ca şi tot ce posedase soţia lui, au provocat oarecari neînţelegeri. Apoi nimeni n-a mai rostit vreodată numele prinţesei.

În timpul iernii din 1836, de bine-de rău, Thiers s-a menţinut la putere. Se plîngea sfătuitorului său de neîncetatele atacuri îndreptate împotriva lui, ca şi de voturile duşmănoase fără rost. Talleyrand i-a răspuns: *„Ştii bine, dragul meu, că de patruzeci de ani am fost omul cel mai discreditat moraliceşte din Europa şi totdeauna am fost atotputernic fiind la putere sau pe punctul de a pune mîna pe ea"*. Nu prea îşi făcea iluzii despre natura gloriei de care se bucura sau despre sentimentele pe care oamenii le nutreau faţă de el. Asta însă nu-i împiedica pe miniştri să facă anticameră în strada Saint-Florentin, ca să-i prezinte omagii şi să-i ceară sfaturi.

Tot mai ieşea să ia masa în oraş. După un dineu la Thiers, unde societatea i s-a părut cam pestriţă şi serviciul mediocru, a făcut această glumă: *„Este un dineu din vremea Directoratului"*.

Prefera să se ducă la prinţesa Lieven, în continuare înnebunită după intrigi, nesufeţită, dar plină de viaţă şi de duh. La Paris se povestea că era nelipsit din casa prinţesei pentru că era în slujba Rusiei şi primea de la prinţesă subvenţiile trimise de ţar. Nu prea era probabil. Niciodată ţarii nu fuseseră prea darnici pentru serviciile aduse pe vremea cînd Talleyrand putea să le aducă şi nu se vede pentru ce l-ar fi plătit acum, cînd Talleyrand nu mai era la putere.

Totuşi, bătrînul acesta cunoştea o viaţă nouă, o viaţă sufletească; o rază de nevinovăţie, de iubire: Pauline. Această duioşie, „naivitatea" aceasta poate dezvălui multora dintre cei care l-au judecat pe Talleyrand după mărturiile lui Chateaubriand, ale gazetarilor şi oamenilor politici din vremea lui, un personaj cu totul neaşteptat. De fapt, acest Talleyrand, duios şi simţitor, a existat totdeauna; fraţii săi, nepoţii, prietenele din „serai", secretarii, servitorii, oamenii de la Valençay, toţi îl cunoşteau. Dar cine le-a auzit mărturia, o şoaptă pe lîngă puternicele sunete de orgă din *Memoriile de dincolo de mormînt*? Din iscusinţă şi din mîndrie, Talleyrand şi-a ascuns viaţa lăuntrică şi adîncă a inimii lui. La optzeci şi patru de ani, cînd partida era încheiată, şi-a dat pe faţă dragostea pentru o copilă delicată, care a făcut fericirea ultimilor săi ani.

Chiar Sainte-Beuve, care-l detesta pe Talleyrand, recunoaşte: *„Dacă există ceva bun în domnul de Talleyrand ajuns la capătul bătrîneţii, este acest colţişor de iubire curată"*.

Adresa Paulinei mici scrisori fermecătoare, pline de atenţie pentru tot ce putea să placă unei copile. Cînd Pauline era trimisă vara la băi de mare, totdeauna se despărţea cu greu de ea: *„Mi-e tare dor să te văd, dar mai tare aş vrea să te ştiu sănătoasă, şi dacă încă puţine băi îţi sînt folositoare, trebuie*

să le faci; dealtfel, Mimi va hotărî. Cînd te vei înapoia la Paris, am să te duc să vezi elefantul regelui din Siam. Face niște figuri cu o eleganță ciudată. Mărimea nu-l împiedică să fie foarte sprinten. Știi și tu, cînd publicul este mulțumit de un actor, după spectacol este chemat ca să fie aplaudat. Acum este rechemat după fiecare reprezentație și el iese în fața scenei, unde mulțumește politicos, tuturor, cu trompa. Sînt sigur că are să te distreze. Adio, scumpă copilă, mi-ești tare dragă și te îmbrățișez".

Altă dată se îngrijorează din cauză că *„îngerul casei"* trebuie să se ducă la dentist: *„M-am gîndit adeseori la vizita la dentist, scumpa mea Ninette a suferit mult! Măcar dacă această vizită nu s-ar mai repeta decît după foarte multă vreme. Trebuie să ai curaj. Eu, eu n-am deloc pentru tine..."*. Îi scria că-l văzuse pe rege după atentatul unui tînăr nebun, care în ajun trăsese asupra lui. După ce s-a dus la Tuileries, a povestit Paulinei că văzuse pe regină purtîndu-se foarte curajos în timpul atentatului. *„A scos din părul regelui firele de cilți cu care erau îndopate cartușele destinate să-l asasineze pe rege, în timp ce se afla lîngă el. Dragă copilă, simt nevoia să fiu lîngă tine..."*

Atentatul a întîrziat inaugurarea Arcului de Triumf, care fusese terminat. Îi scria Paulinei: *„Arcul de Triumf este falnic, are o înălțime de 152 de picioare, lățimea de 138 și grosimea de 68 de picioare..."*. Talleyrand a fost totdeauna îndrăgostit de cifre...

În decembrie 1835, Pauline a împlinit cincisprezece ani. A cunoscut primele ei baluri. Talleyrand povățuiește pe mama ei să-i supravegheze cu atenție toaletele și decolteurile. *„Cînd ceea ce se arată este frumos, este necuviincios* — spunea el —, *cînd ce se arată este urît, este doar foarte urît"*.

Adeseori pleca numai el cu Pauline ca să cerceteze Parisul, vechile mahalale demodate și uitate de toți, afară de el. Mai putea el să găsească sărăcăcioasa locuință a doicii sale, maidanul pe care unchiul său îl regăsise în același hal ca și ceilalți amărîți băieți din mahala, el, care astăzi era unul din cei mai celebri oameni din Europa, unul din cei mai nobili și mai bogați din Franța?... Numai lîngă Pauline redădea viață acestei preistorii. Se oprea înaintea Sorbonei, cu fața spre liceul Sfîntul Ludovic, unde altădată se ridica gimnaziul Harcourt, gimnaziul său, unde fusese fericit. Se duceau la Saint-Sulpice, în strada Garancière, și arăta Paulinei ferestrele casei în care se născuse; pe strada Férou, în care dădea fereastra cămărușei sale de seminarist, întrezărea el fantoma primei Dorothee? Într-o seară au intrat în biserică și el a stat nemișcat multă vreme. Fiindu-i frig, Pauline s-a lipit de el cu frică. Talleyrand a spus: *„Aici am fost eu botezat"*.

S-au înapoiat la Valençay și în toamnă la Rochecotte, unde, printre altele, au primit și vizita lui Balzac, care evocase într-un roman al său pe un *„anume prinț care este schilod numai de un picior, pe care-l privesc ca pe un om politic genial și al cărui nume va fi slăvit de istorie"*. Balzac a pătruns mai adînc în acest personaj, făcîndu-l pe Vautrin să spună: *„Un om care se laudă că nu-și schimbă niciodată părerea, care-și pune în gînd să meargă întotdeauna în linie dreaptă este un neghiob care crede în desăvîrșire"*. Și Balzac adăuga : *„Nu există principii, doar evenimente, nu există legi, doar împrejurări... Omul superior își însușește evenimentele ca să le dirijeze... Omul nu este obligat să fie mai înțelept ca o națiune întreagă"*. Și ar fi putut

să adauge: mai ales cînd această naţiune, fiind cea mai nestatornică din lume, este şi cea mai severă faţă de nestatornicie.

Aceste fraze l-au impresionat pe Talleyrand. Ducesa a deschis uşile de la Rochecotte pentru autorul romanului *Moş Goriot*. În scrisoarea adresată la 13 decembrie 1846 doamnei Hanska, Balzac vorbea despre această vizită de pomină. Doamna de Dino nu prea s-a bucurat de această cunoştinţă, mătăhălosul Balzac nu era pe placul ei. Talleyrand însă a fost încîntat şi l-a poftit să vină la Valençay. *„Dacă o să mai trăiască, mă duc neapărat* — scrie Balzac. — *Mai am de văzut pe Wellington şi pe Pozzo di Borgo, ca toată colecţia mea de antichităţi să fie completă"*. Din această întrevedere păstra amintirea frumosului, profundului şi nobilului glas al prinţului şi *„două sau trei izbucniri de idei extraordinare"*.

Simţindu-se obosit, la Valençay a mai rupt o legătură cu viaţa publică: şi-a dat demisia din funcţia de consilier general. În 1834 făcuse deja un testament. Atunci a făcut altul nou. Prima frază este cu tîlc: *„De la început declar că mor în religia catolică apostolică şi romană"*. Îşi povestea viaţa, lămurea căsătoria, spunînd că se crezuse liber. Dădea întregii sale vieţi politice o explicaţie simplă şi scurtă, cea mai mulţumitoare pentru el şi care, de asemenea, lămureşte cel mai bine comportarea lui. Să-l ascultăm: *„Situaţia mea* (după demisia sa din episcopat) *mă obliga să-mi caut calea. Am căutat-o singur, pentru că nu voiam ca viaţa mea să depindă de vreun partid"*. Acesta este adevărul. Talleyrand a fost totdeauna un singuratic, n-a fost niciodată susţinut de vreun partid, nici unul nu-l revendica şi toate l-au atacat. *„Am cugetat îndelung şi m-am oprit la ideea de a sluji Franţa şi numai Franţa în oricare situaţie s-ar fi aflat; în toate situaţiile era de făcut ceva bun. De aceea nu-mi fac nici o mustrare că am servit sub toate regimurile, de la Directorat pînă în epoca în care scriu"*.

Era logica întruchipată. Balzac îl înţelesese bine. Talleyrand scria apoi despre cîrmuirile pe care le servise: *„N-am părăsit pe nici una mai înainte ca ea însăşi să se fi părăsit"*. Nu pusese niciodată în cumpănă, sublinia el, interesele unui partid sau pe ale sale *„cu adevăratele interese ale Franţei, care, dealtfel, după părerea mea, nu sînt niciodată în opoziţie cu adevăratele interese ale Europei"*. În adevăr, a susţinut totdeauna această idee, care, în zilele noastre, este susţinută de cei mai de seamă europeni şi poate că ar merita să fie şi mai mult.

Printre toate generalităţile se poate citi pe neaşteptate, cu oarecare surpriză, o emoţionantă pagină despre recunoştinţa pe care o datorează lui Napoleon. Aminteşte cu plăcere că împăratului are să-i mulţumească pentru averea lui şi cere moştenitorilor săi să nu uite asta niciodată: *„Pînă în ceasul din urmă îmi voi aduce aminte neîncetat că el a fost binefăcătorul meu şi că averea pe care o las nepoţilor mei în mare parte îmi vine de la el. Nepoţii mei sînt datori nu numai să n-o uite, ci s-o aducă şi la cunoştiinţa copiilor lor, ca şi acelora care se vor naşte din copiii lor, în aşa fel ca amintirea să se transmită din generaţie în generaţie, şi, dacă vreodată un om cu numele de Bonaparte se va găsi într-o situaţie materială proastă sau va avea nevoie să fie ajutat şi sprijinit, să capete de la moştenitorii mei direcţi sau de la urmaşii lor orice fel de ajutor ce le va sta în putinţă să-i dea"*.

Ce înseamnă acest exces de recunoştinţă? Sentimentul acesta este

sincer într-adevăr ? Ce ascund aceste cuvinte ? Talleyrand dorea ca după moartea lui să nu se întrebe nimeni despre originea *„averii lui uriaşe, uriaşului lui noroc"*. Am descoperit în cursul vieţi sale anumite izvoare tainice ale veniturilor de care dispunea personajul nostru. Altele au rămas ascunse, deşi se ştie că au existat: „atenţiile" care-i veneau de departe le aducea pe căi subterane. Totuşi, s-a putut stabili suma la care se ridică ceea ce a primit de la Napoleon. Desigur că împăratul era darnic, dar nu de ajuns ca să satisfacă, după cum s-a văzut, uriaşele nevoi ale fastuosului său ministru. În 1814, Talleyrand risipise aproape tot ce căpătase de la Napoleon, în afară de castelul din Valençay şi casa din strada Saint-Florentin. Deci rămînea de justificat averea refăcută după 1814 şi tocmai de asta dispunea prin testamentul său din 1836. Ca să justifice tot ce nu se putea justifica, a găsit cu cale că nimic nu era mai mişcător şi mai dibaci decît să afirme solemn că toată averea o datora dărniciei lui Napoleon.

În ceasul încheierii socotelilor te poţi întreba cum privea Talleyrand banii. Considerabila avere pe care o lăsa Dorotheei, nepoţilor săi şi Paulinei nu era decît o mică parte din ceea ce cheltuise în timpul vieţii. Jocul de cărţi înghiţise mult. Dar restul? Restul a fost cheltuit. Nu risipit. Pentru prinţ, cheltuielile aveau un sens anume şi toate lucrurile, preţul lor. Dărnicia şi luxul său au fost mari, uneori măreţe, dar niciodată nemăsurate. Cheltuielile pentru casă şi masă erau socotite cu precizie şi pe măsura ideii pe care şi-o făcea despre rangul său, obîrşia lui şi despre scopul pe care-l urmărea : *„Pentru domnul de Talleyrand* — spunea Lamartine —, *belşugul era o politică şi în acelaşi timp o eleganţă a vieţii sale"*. Din acest punct de vedere se deosebea de nepotul său Edmond, duce de Dino, care nu era decît un prost risipitor, fără măsură şi fără ţintă. La Londra, Edmond era cît pe-aici să fie întemniţat pentru datorii; a fost salvat de ducele de Laval, care a plătit în locul lui. La Paris, Edmond a luat-o de la început cu datoriile; Talleyrand a intervenit pentru a-şi împiedica nepoţii să se ruineze de dragul unui om atît de mediocru; a luat măsura ca ducele de Valençay şi fratele său să nu poată plăti datoriile tatălui lor. Edmond a fost întemniţat. Cînd a ieşit din temniţă, s-a dus să trăiască la Florenţa cu o pensie de 40 000 de franci, pe care i-o plătea soţia lui. Talleyrand ţinea să-şi căpătuiască familia, dar nu să subvenţioneze pe un nepot care o ruina. Şi, cu toate acestea, el cheltuise desigur de zece ori mai mult ca acest nefericit de Edmond. Însă în alt fel. Grija de exactitate şi de dreaptă măsură în privinţa cheltuielilor necesare casei se pot judeca uşor din scrisoarea pe care o adresa de la Valençay intendentului său din strada Saint-Florentin, unde trebuia să locuiască pentru cîteva zile nepoata lui Charlotte, baroana Alexandre de Talleyrand, cu fiica ei Maria-Tereza:

„Dragul meu Couslier, Charlotte şi fiica ei vor fi la Paris la 30 noiembrie sau la 1 decembrie, ele vor ocupa acelaşi apartament pe care l-au ocupat în primăvară şi nimic mai mult... În apartamentul Charlottei trebuie să se facă o curăţenie temeinică, să se pună cearşafuri, prosoape, cîrpe, sfeşnice mari şi mici, ca şi grătare pentru lemne. Asta-i tot ce trebuie să pui la dispoziţie. Sfeşnice de argint sînt de ajuns. Lemnele şi lumînările o privesc. Dacă vei fi întrebat, vei răspunde cu toată politeţea şi fără nici o altă lămurire că niciodată nu pui la dispoziţie asemenea lucruri. Dacă are trăsură cu ziua, nu vei da adăpost vizitiului, caii vor trebui să plece în fiecare seară".

Acest mare nobil, plin de grație și darnic, nu putea suferi neglijența, care este o formă a vulgarității.

Să lăsăm banii. Testamentul se încheia cu recomandări mai intime. Pe de o parte, încrederea lui Bacourt manuscrisul *Memoriilor*, pretinzînd să fie publicat numai după treizeci de ani de la moartea lui. De fapt, au fost publicate abia după cincizeci de ani, în 1838. Pe de altă parte, nepoata lui se bucura de acest emoționant rămas bun: *„Rog pe doamna de Dino să primească aici mulțumirile mele cele mai calde pentru fericirea pe care mi-a dăruit-o și pe care recunosc că i-o datorez de douăzeci și cinci de ani...."*.

La 2 februarie 1837, de ziua nașterii lui, a scris aceste cugetări: *„Au trecut 83 de ani! Cînd recapitulez cum s-au scurs atîția ani, nu știu dacă sînt mulțumit... Cîte frămîntări fără rost! Cîte încercări sterpe! Cîte complicații supărătoare, emoții exagerate, puteri irosite, daruri risipite.... Pînă la urmă, cu ce rezultat? Oboseală morală și trupească, descurajare totală pentru viitor și un adînc dezgust pentru trecut. O mulțime de oameni au darul sau infirmitatea de a nu fi conștienți de ei înșiși. Eu nu am decît marea nefericire sau superioritatea contrarie și ea crește odată cu seriozitatea pe care o dau anii..."* (Citat de B. de Lacombe. *Viața particulară a lui Talleyrand).*

În pofida nemărginitei oboseli care-l copleșea, a mai apărut o dată în societate, la căsătoria ducelui de Orléans cu prințesa de Mecklenburg, care a avut loc la Fontainebleau, la 30 mai 1837. Ludovic-Filip i-a pus la dispoziție apartamentul doamnei de Maintenon. Înviorat de atîta lux, bătrînul a suportat cu voie bună istovitoarele ceremonii. *„Fontainebleau mi-a plăcut de ajuns ea să nu mă obosească"*, scria el cîteva zile mai tîrziu lui Montrond. În loc să urmeze pe rege și curtea la Versailles, unde se inaugura muzeul întemeiat de Ludovic-Filip, Talleyrand s-a înapoiat la Valençay, unde-l chemau datoriile sale de stăpîn al locului. Trebuia să primească pe arhiepiscopul de Bourges, în turneu de confirmări. Această zi a fost marcată printr-un mare ospăț dat în cinstea monseniorului de Villèle, a prefectului, a preoților și a oamenilor de vază din canton; după ospăț a urmat o serbare cîmpenească. La aceste petreceri, care îl distrau, împărțea daruri și primea mișcătoare dovezi de dragoste și respect. Acum, în pragul morții, aceste sentimente frumoase și drăgălășenia Paulinei erau totul pentru el.

În toamna anului 1837 a părăsit castelul Valençay cu aceste cuvinte: *„De data aceasta mi-e atît de penibil și de greu să mă smulg de la Valençay, încît mi se pare că este o presimțire"*. Nu se înșela, era ultimul rămas bun adresat castelului din Valençay.

Și drumul către cer are cotituri

Nu mai avea de trăit decît cîteva luni. A primit apropierea morții cu aceeași liniște cu care înfruntase toate evenimentele din viață. A negociat cu ea cum negociezi cu un partener în fața căruia trebuie să te pleci, dar și-a rezervat dreptul de a stabili el condițiile și ceremonialul capitulării. Dacă în anumite împrejurări a existat îndoială în privința măreției lui, în ultimul

moment îndoiala a fost înlăturată. Talleyrand a tratat cu veşnicia de la egal la egal.

Curajul liniştit şi acel soi de nepăsare nobilă pe care le opunea primejdiilor, insultelor, atacurilor şi înfrîngerilor nu erau o mască, ci însuşi fondul personalităţii lui. În ceasul adevărului s-a dovedit a fi acelaşi domn de Talleyrand care înfruntase insultele şi ameninţările lui Napoleon.

Doamna de Broglie, care nu-l slăbea din ochi şi care aştepta momentul ca să-l vadă, în sfîrşit, prăbuşindu-se şi murind ca un nelegiuit şi un deznădăjduit, a făcut o glumă care probabil nu izvora din bunătate. Fiica doamnei de Staël s-a exprimat faţă de cineva care era încîntat de felul plăcut în care ştia prinţul să trăiască: *„Acum ar trebui să ştie să moară"*.

Să-l urmărim pe prinţ în ultimele patru luni de viaţă, să urmărim curba elegantă şi rezervată care de ani de zile îi apropia steaua de biserica catolică. După cum se ştie, el păstrase legăturile cu clerul. Legături de bună-cuviinţă şi respect, oarecum reci, dar statornice. Nepoata, lui Dorothea, îi amintea deseori de situaţia lui falsă faţă de biserică. De la moartea doamnei de Talleyrand, situaţia lui se simplificase, dar încă rămăsese foarte delicată.

Înduioşările lui pe seama „evlaviei tinerelor fete" nu-l împiedicau să rămînă credincios lui Voltaire. Într-o zi, Pasquier l-a auzit susţinînd în public cele ce urmează: *„Afirm* — a spus domnul de Talleyrand cu o tresărire de energie aproape solemnă — *că, dacă Ferney nu ar fi fost atribuit Franţei niciodată nu aş fi semnat tratatul de la Viena"* (*Memoriile* lui Pasquier).

În ziua celei de-a optzeci şi patra aniversări a zilei de naştere era la pat. Cu cîteva zile mai înainte, după un dineu la lordul Grenville, la ambasada Angliei, căzuse. Vorbea cu doamna de Dino despre trecutul său. Îi spunea că, din tot ce-i reproşa biserica, nu făcuse nimic în mod sistematic, că niciodată nu ascultase de o doctrină antireligioasă. Acţionase aşa numai din nepăsare.

Se ducea regulat la liturghie, citea *Imitaţia* şi sfătuia prietenii s-o citească şi ei. Dorothea îl întreba ce simte cînd vede un preot ca el slujind la altar. Se prefăcea a crede că biserica îl dezlegase de toate jurămintele şi-i răspundea că-l vede ca toată lumea, că, fiind trecut în rîndul mirenilor, situaţia lui era la fel de clară ca şi a oricui. Dorothea informa pe monseniorul de Quélen despre toate acestea.

Uneori era însufleţit de o evlavie aproape copilărească.

Din aceste taine intime nu răsufla nimic în viaţa de lume. Cu toate acestea, cineva nu-l slăbea din ochi : era monseniorul de Quélen. Cucernicul om nu prea a dat dovadă de iscusinţă în zelul său, uneori a insistat cam prea mult. Pentru moment era tot atît de prudent pe cît era de virtuos şi aceasta a fost arma lui cea mai bună. Talleyrand îl respecta, dar păstra distanţa : *„Da, da* — spunea el cînd i se vorbea prea multă vreme şi prea bine despre arhiepiscop —, *ştiu că vrea să-mi mîntuiască sufletul şi să-l ofere domnului cardinal"* (B. de Lacombe).

Doamna de Dino era îngrijorată, întrucît gîndurile unchiului său nu se schimbau deloc. Se întreba ce atitudine va avea biserica în cazul cînd fostul episcop de Autun va muri mai înainte de a-şi fi reglementat situaţia. În acest scop, monseniorul de Quélen s-a adresat Romei, care i-a răspuns că, dacă muribundul primea sfînta împărtăşanie, nu-i va fi refuzată înmormîn-

tarea religioasă, cu condiția să-și ispășească greșeala în mod satisfăcător. Era obligat să-și retracteze păcatele în mod public.

Monseniorul de Quélen a pregătit o scrisoare de retractare pe care a dat-o doamnei de Dino. Parohul de la biserica Madeleine a fost înștiințat că-l va putea împărtăși pe prinț și-l va putea înmormînta dacă mai înainte iscălea scrisoarea de retractare. Totul era gata. Lipsea doar esențialul : iscălitura lui Talleyrand.

În felul acesta au început negocierile între cele două părți în cauză : Dumnezeu și Talleyrand. Prințul nu spusese că refuză raiul, dar nici nu afirmase că-l primește. O clică întreagă, din care făcea parte și Adolphe Thiers, rîdea pe înfundate și bănuia că Talleyrand îl amăgea cu vorbe dulci pe arhiepiscop și că, în clipa cînd va părăsi această lume, îi va juca o festă strașnică. Talleyrand nu sufla o vorbă. Voia să aleagă el singur momentul și felul în care-și va declara supunerea, voia să n-o plătească prea scump. În realitate, alegerea sa fusese făcută de multă vreme. În 1825, în timpul unei întîlniri cu Metternich, acesta îi amintise că trebuia să se gîndească la un sfîrșit vrednic de cariera și de familia sa ; Talleyrand îi răspunsese că se gîndise mai de mult la această chestiune și că nimeni nu va avea să se plîngă din cauza lui.

Mulțumită Paulinei a făcut cunoștință cu abatele Dupanloup. Ducesa și Pauline lăudau adesea pe acest preot, directorul micului seminar de la Saint-Nicolas-du-Chardonnet.

În cursul primei întrevederi, toate ideile preconcepute pe care le avea abatele împotriva prințului au căzut una cîte una. Rămîi mereu uimit de puterea de seducție a lui Talleyrand. Mai curînd a fost convertit abatele de ideile lui Talleyrand decît acesta pentru retractare. Abatele Dupanloup, care a lăsat o minuțioasă relatare a demersurilor, convorbirilor și corespondenței pe care le-a avut cu strada Saint-Florentin în această perioadă de timp, scrie : *„Prințul m-a primit cu foarte multă bunăvoință"*. Stătea în fotoliul său monumental și *„de acolo, cu privirea lui mîndră, cu vorba lui scurtă, rară, spirituală și accentuată, domina cu desăvîrșire, dar și cu politețe tot ce-l înconjura. Nu știu dacă regii pot fi mai regi la ei acasă decît domnul de Talleyrand în salonul său"*.

Acest aer de suveranitate era atît de natural, încît nu stingherea pe nimeni. Prințul a îndreptat mereu conversația spre subiecte religioase, ca să dea ocazie abatelui să-și exprime gîndul. După masă, prințul a început să-și povestească amintirile de la Saint-Sulpice.

Abatele Dupanloup era captivat de admirație, dar și de speranță : era sigur că mîntuise un suflet.

Prințul a crezut de cuviință să-și ia rămas bun de la lume si de la Paris mai înainte de a-i părăsi. Era membru al Institutului de științe și arte de pe vremea Directoratului și în acea epocă se făcuse remarcat prin Memoriul său referitor la foloasele aduse de colonii. În 1838, patruzeci de ani mai tîrziu, s-a făcut remarcat din nou printr-o reprezentație de rămas bun. Ce bine era orînduită viața lui ! La întoarcerea din emigrație își făcuse reintrarea în viața politică trecînd pe sub portalul Institutului. Își făcea ieșirea prin același portal. Tema aleasă pentru ultima lui ședință a fost elogierea contelui Reinhardt. Pe domnul Reinhardt, pe acest cinstit württemburghez devenit cetățean francez și care-și petrecuse toată viața la Mi-

nisterul Afacerilor Externe, l-am întîlnit deja. Talleyrand îl stimase mult şi-l pusese mult la treabă. Reinhardt murise la capătul unei cariere foarte onorabile. Pentru Talleyrand nu era un subiect important, dar era mai mult decît atît : un minunat pretext pentru ca domnul de Talleyrand să se arate pentru ultima oară.

Familia şi prietenii au vrut să-l determine să renunţe la acest efort. Medicul său l-a înştiinţat că nu răspunde de urmări : *„Cine vă cere să răspundeţi ?"* — i-a zis prinţul. Şi adăugă : *„Nimic nu mă va împiedica să-mi iau rămas bun de la public"*.

În ziua de sîmbătă 3 martie 1838, la palatul Institutului, toată lumea se înghesuia să asculte elogiul unui funcţionar neînsemnat rostit de cel mai ilustru european în viaţă, acela care, după Napoleon, era socotit cea mai uimitoare vedetă politică a secolului.

Chateaubriand scria cu răutate că prinţul se dusese *„să-şi dovedească puterea"* şi *„să rostească la Institut elogiul unui cap pătrat de neamţ de care nici că-i pasă. Cu toate spectacolele de care sîntem sătui* — adăuga el —, *lumea s-a înşirat pe două rînduri ca să-l vadă trecînd pe marele bărbat"*.

Un public imens şi de calitate. Erau prezenţi cei mai celebri academicieni : Tocqueville, Victor Cousin, Mignet, Guizot şi obişnuiţii din strada Saint-Florentin : Royer-Collard, Pasquier, Thiers, Noailles, Barante, Molé... Talleyrand a intrat ca un suveran. Infirmitatea i-a făcut intrarea şi mai teatrală ; a urcat scara între doi lachei în livrea de ceremonie, care-l ajutau să urce. Era îmbrăcat la modă, cu o lungă redingotă neagră, dar capul, neschimbat, pudrat, şi frizat, era ţinut în sus de gulerul înalt, ca al filfizonilor din vremea Directoratului. Cînd s-a apropiat de uşa sălii de şedinţe, uşierul a anunţat : *„Prinţul !"* Toată sala s-a ridicat în picioare. Timp de o jumătate de ceas a citit, fără ochelari, elogiul la adresa domnului conte Reinhardt. Glasul său era tot aşa de puternic şi frumos cum fusese totdeauna. Textul fusese redactat cu grijă şi revăzut de el şi de secretara lui intimă, doamna de Dino.

La drept vorbind, asistenţa înţelesese repede că, sub numele de Reinhardt, care reprezenta „Diplomatul", Talleyrand vorbea despre el însuşi. S-a referit la cariera lui *„sub trei regimuri"*, adăugînd în treacăt *„foarte deosebite"*. Sala întreagă stătea cu răsuflarea oprită. A menţionat că Reinhardt făcuse studii teologice. Ce coincidenţă ! A făcut apoi elogiul teologiei ca pregătire pentru cariera diplomatică. Elogiul care a urmat, al desăvîrşitului diplomat-teolog, se potrivea de minune cu propria lui carieră şi cu firea monseniorului de Autun. Fiecare trăsătură, remarcabilă prin precizie şi putere de pătrundere, ducea la o concluzie care exalta *„religia datoriei împlinite"*. A fost un triumf. Impasibil, prinţul a primit felicitările preşedintelui şi apoi, însoţit de cei doi lachei, a trecut spre ieşire printre două rînduri de admiratori. Ştia că ieşea pentru ultima oară, dar el voise aşa.

Toată presa l-a tămîiat cum a putut mai bine, toată lumea simţea că această ceremonie academică era preludiul ceremoniei funebre.

Referitor la elogiul rostit de prinţ, Sainte-Beuve, care nu putea fi bănuit de bunăvoinţă faţă de el, scria în *Les Nouveaux Lundis* că *„schiţase întreitul ideal al desăvîrşitului ministru de afaceri externe, al desăvîrşitului director de secţie, al desăvîrşitului consul"*. În el se putea recunoaşte *„pana domnului de Talleyrand cînd îşi dădea osteneala să scrie cu grijă"*.

Strada Saint-Florentin, familia şi prietenii erau mulţumiţi. Ieşirea se anunţa bine.

Textul elogiului a fost tipărit ; l-a trimis şi monseniorului de Quélen şi abatelui Dupanloup. Exemplarul trimis scumpului Bacourt a fost însoţit de un bilet : îi aducea la cunoştinţă că era bolnav, că avea o vezicătoare la braţ şi că era scăldat în năduşeală.

Abatele a venit să mulţumească personal pentru exemplarul primit. La întrebarea dacă voia să-l primească, Talleyrand a răspuns : *„Voi fi încîntat"*. Pauline l-a condus pe duhovnic la unchiul ei şi i-a lăsat singuri. Prinţul i-a mărturisit că la el se gîndise cînd vorbise despre *„religia datoriei împlinite"*. Apoi a continuat să vorbească despre bolile lui, despre leacuri, despre băile pe care le făcea la picioare cu zeama de carne şi cu rachiu... care nu-l ajutau cu nimic. A glumit pe socoteala bolnavilor închipuiţi, despre care se vorbeşte necontenit, ca şi de oamenii presupuşi sănătoşi, despre care nu se vorbeşte niciodată şi care sînt cei mai de plîns. Nu s-a discutat nimic despre retractare.

În ziua de 17 martie s-a simţit atît de rău că a dorit să-şi revadă testamentul. A precizat din nou că, într-adevăr, legatara lui universală era doamna de Dino şi că numai ea avea dreptul de moştenire asupra tuturor bunurilor sale, ca şi asupra tuturor documentelor, de care urma să dispună după instrucţiunile pe care i le dăduse. Lăsa un diamant în valoare de 50 000 de franci domnului Bacourt ca să aibă grijă de publicarea *Memoriilor* sale. Lăsa tuturor servitorilor cîte o rentă, precizînd că unuia dintre ei, căruia îi plăcea băutura, trebuia să i se mărească renta, ca măsură de prevedere pentru anii cînd vinul se va scumpi.

Abatele Dupanloup i-a trimis cartea sa : *Creştinismul prezentat oamenilor de lume de Fénelon.* Nu era o încercare ocolită de a însufleţi dialogul religios ? Prinţul a primit cartea cu bucurie şi l-a rugat pe abate să poftească la masă în ziua care-i va conveni. Talleyrand a stat singur cu cartea primită şi cu scrisoarea pe care abatele o adăugase. Scrisoarea aceasta l-a mişcat. A chemat-o pe doamna de Dino, i-a întins scrisoarea şi a rugat-o s-o citească cu glas tare. Atunci pentru prima dată a deschis discuţia, fără ocol, asupra subiectului : *„Crezi — a zis el — că abatele ar veni dacă ar fi chemat în clipele mele din urmă ?"* Nepoata i-a răspuns că aşa credea. A mărturisit apoi ducesei că se gîndise mai dinainte să se împace cu Roma. De cînd ? l-a întrebat ea. De la vizita arhiepiscopului de Bourges la Valençay. I-a mai spus că regretă faptul că arhiepiscopul nu făcuse nimic pentru el. Fiindcă nepoata îi atrase atenţia că prelatul nu îndrăznise, Talleyrand i-a răspuns că el era gata, dar că voia să ştie ce aştepta Roma de la el. Dorothea nu i-a ascuns că era în posesiunea unei scrisori de retractare, gata pregătită. El a căzut pe gînduri. Şi negocierea a început : era dispus să-şi recunoască greşeala în privinţa jurămîntului prestat pe Constituţia civilă a clerului, ca şi în privinţa hirotonisirii episcopilor constituţionali, cărora le spunea *„caraghioşii ăştia"*. Însă nu voia să recunoască nici un fel de greşeală în privinţa căsătoriei. Repeta mereu : *„Eram liber ! Eram liber !"* Doamna de Dino a început să-i explice din nou scrisoarea pontificală, pe care monseniorul de Autun o interpretase în felul său, nu cum o interpretase Roma. Ştia şi el, dar tot se mai împotrivea. Pe urmă, dintr-o dată, a

acceptat totul : se temea ca nu cumva răutatea omenească să spună că se supusese bisericii din cauza senilității. *„Nu vreau să se creadă vreodată că ce voi face se datorește slăbiciunii provocate de vîrstă și de aceea o voi face chiar în luna în care am ținut discursul la Academie"*.

Fără îndoială că se temea mai puțin de Dumnezeu decît de scandalul unor funeralii civile, de acord și în această privință cu bunul său maestru Voltaire.

I-a scris abatelui Dupanloup, i-a trimis un foarte frumos exemplar din *Imitația* și l-a invitat din nou. Abatele a venit la cîteva zile după Paști. Au discutat despre săptămîna mare, dar n-au stabilit nimic pozitiv.

La 28 martie a murit Archambaud, care era duce de Talleyrand. Începînd din această zi, doamna de Dino a luat titlul de ducesă, întrucît soțul ei, Edmond, moștenise titlul. Această moarte l-a tulburat pe Talleyrand. *„Încă un avertisment"*, a zis el. Pe lîngă asta, deoarece Archambaud murise subit, nu primise cuminecătura. Abatele Dupanloup a revenit ca să-i prezinte condoleanțe. S-au întreținut timp îndelungat. Talleyrand i-a vorbit chiar despre mama lui... despre monseniorul de Quélen, al cărui palat fusese jefuit în 1831 și care de atunci locuia cum putea. Talleyrand a pomenit și cuvintele lui Montlosier în Adunarea legislativă : *„O cruce de lemn a mîntuit lumea"*.

Din cauza convorbirii prietenoase și senine, abatele a avut impresia că progresase puțin, dar că nu ajunsese la țintă.

În aprilie, prințul s-a simțit sănătos și îndată a început să facă planuri de călătorie. De 1 mai se și vedea la Pont-de-Sains, unde avea să petreacă vara și de unde la 1 septembrie avea să plece la Nisa ; în primăvară urma să se înapoieze la Valençay.

Însă gîndul retractării nu-l părăsise de tot. Într-o zi în care nepoata lui trebuia să se ducă în vizită la arhiepiscop, i-a înmînat o scrisoare pentru monseniorul de Quélen, să zicem mai mult un concept de scrisoare. *„Iată ceva care va face să fii binevăzută acolo unde te duci. Ai să-mi spui ce gîndește arhiepiscopul"*.

La înapoiere, Dorothea i-a comunicat că monseniorul de Quélen fusese foarte mișcat, dar socotea că scrisoarea ar cîștiga dacă ar fi mai scurtă și redactată în termeni mai canonici. Această critică nu prea i-a plăcut, însă n-a făcut nici o observație. S-a mulțumit să amintească că voia ca scrisoarea de retractare să poarte o dată din săptămîna în care avusese loc ședința de la Institut : *„Nu vreau să se spună că am dat în mintea copiilor"*, a repetat el.

Domnul de Talleyrand cîștigă ultima negociere și părăsește în mod reușit scena vieții

Cine ar fi putut spune așa ceva ? Nu era văzut plimbîndu-se în trăsură și rostind vorbe de duh după dineu ? La 10 mai ieșise la soare în parcul Monceau. În ziua de 12 mai, în timp ce era la masă cu Alexandre de Talleyrand, Noailles, prințesa Lieven și Montrond, a început să tremure, deși focul

ardea în cămin. L-au dus în camera lui. I s-a făcut rău, dar, după ce a băut un ceai, şi-a venit în fire — se prezenta ca de obicei. A luat parte la conversaţie ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic ; se vorbea despre *Prăbuşirea unui înger*, care apăruse de curînd, şi de autorul acestei cărţi, Lamartine, care în ajun luase masa în strada Saint-Florentin.

Seara a fost proastă. Medicul său, Cruveilhier, a diagnosticat un antrax în regiunea lombară. Cazul era foarte grav, poate chiar desperat. Trebuia să fie operat. E uşor de închipuit ce mijloace foloseau chirurgii în epoca aceea. A fost îngrozitor. Talleyrand s-a lăsat măcelărit cu un curaj şi cu un calm admirabil. La un moment dat, durerea a fost atît de insuportabilă, încît prinţul a întors capul spre chirurg şi i-a spus cu tonul cel mai politicos : *„Să ştiţi că mă doare foarte rău"*.

După ce s-a terminat chinul, a recăpătat un pic de putere şi a cerut să fie dus în salon. Reintra în scenă, reprezentaţia continua. *„Chipul prinţului era schimonosit, se vedea că suferise mult şi că mai suferea încă, dar vorbea liniştit şi potolit, mintea era întreagă şi senină..."*. A cerut să se aducă ceai pentru cei prezenţi. Bacourt, care-l cunoştea bine, a rămas, totuşi, uimit de stăpînirea de sine pe care o arăta şi scria : *„Domnul de Talleyrand este unul dintre cei care au crezut cu tărie în influenţa şi puterea pe care acţiunea morală o are asupra naturii fizice"*.

Numai această supremaţie a inteligenţei şi a voinţei asupra animalului din el, care suferea, ar fi de ajuns ca să-l scoată pe Talleyrand deasupra oamenilor obişnuiţi.

A doua zi, 15 mai, a reapărut abatele Dupanloup. Prinţul l-a primit foarte bine, cu toate că petrecuse o noapte îngrozitoare. Abatele i-a vorbit din nou de scrisoarea de retractare. Talleyrand i-a răspuns că în scrisoarea lui pusese tot ce avea de spus şi că cei care o vor citi îi vor înţelege sentimentele. Abatele i-a repetat ce se spunea la arhiepiscopie : erau mulţi oameni care citeau numai ce voiau să înţeleagă. Aşa că, pentru evitarea interpretărilor, trebuia concepută o scrisoare scurtă şi clară. Talleyrand i-a dat dreptate. Dupanloup a crezut că prinţul acceptă textul redactat la episcopie şi pe care-l adusese. L-a înmînat prinţului, atrăgîndu-i atenţia că se respectase spiritul propriei lui scrisori şi că mulţi termeni din ea erau păstraţi ; a propus să i-o citească. *„Daţi-mi-o, am s-o citesc eu însumi"*. Deci tocmeala continua. Prinţul s-a aşezat pe marginea patului cu multă greutate, pentru că nu putea sta culcat : groaznica rană care-i rodea spatele nu-i mai permitea. Cu capul sprijinit în mînă a citit foarte atent paginile redactate de arhiepiscop : *„Domnule abate, sînt foarte mulţumit de această hîrtie"*. Abatele, care aştepta verdictul cu nelinişte, a răsuflat uşurat. A crezut că treaba era încheiată, dar prinţul diplomaţilor adăugă : *„vreţi să fiţi bun să mi-o lăsaţi ? Doresc s-o mai citesc o dată"*.

Copleşit, abatele n-a mai insistat : negocierea nu făcea decît să intre într-o fază nouă. Cu cel mai potolit ton au vorbit despre suferinţă, despre moarte şi despre mila divină. Abatele a plecat fără să fi căpătat iscălitura şi fără făgăduiala că o va obţine.

În noaptea de 15 spre 16, prinţul suferea şi mai rău. După miezul nopţii, o criză de inimă a făcut să se creadă că sfîrşitul era aproape. Talleyrand

și-a întrebat medicul, care nu i-a ascuns că pentru un creștin venise momentul să-și orînduiască toate treburile. Abatele s-a ivit ca prin farmec. Ducesa și toată familia erau la pîndă și în mare spaimă : dacă unchiul lor murea fără să fi fost primit în sînul bisericii, s-ar fi produs un scandal insuportabil. Prințul era la capătul puterilor, trebuia să semneze. Dispuneau de un atu hotărîtor și venise momentul să fie jucat : Pauline. Numai ea avea puterea să-și convingă unchiul că momentul supunerii nu mai putea fi întîrziat. Ducesa și-a rugat fata, care împlinise optsprezece ani, să încerce acest demers pe lîngă muribund. A vorbit cu unchiul ei între patru ochi. După ieșirea ei, a intrat abatele, dar n-a putut să obțină iscălitura. Prințul a chemat pe ducesă și i-a cerut să citească cu glas tare textul scris de arhiepiscop. A declarat în mai multe rînduri că voia să moară ca un bun fiu al bisericii: *„Vreau... Vreau..."*. Avea să iscălească, dar mai tîrziu. Mai tîrziu ? Nu mai putea fi nici un mai tîrziu. *„Măcar acum, prințe, cînd încă mai poți mișca mîna"*. N-a ajutat cu nimic. Prințul repeta, cu liniștea lui obișnuită, ceea ce spunea la Ministerul Afacerilor Externe cînd voia să amîne trimiterea unei scrisori urgente : *„Fiți liniștiți, nu voi întîrzia"*.

Publicul făcea pariuri. Va iscăli ? Nu va iscăli ? Parterul casei din strada Saint-Florentin era plin de lume care venea după noutăți : se cîntăreau progresele bolii și progresele retractării, vindecarea rănii purulente și stagnarea retractării. Lumea vorbea, glumea, petrecea clipe plăcute. Cînd abatele Dupanloup înainta un pas, clica voltairiană dădea înapoi doi pași. Nu se mai auzeau atunci decît batjocuri la adresa Congregației, mereu puternică, și la adresa fățarnicilor. Dacă Dupanloup se retrăgea abătut, voltairienii își luau revanșa chicotind : prințul era pe cale să joace o ultimă farsă bunului Dumnezeu și clanului popilor. Pe scurt, la cîteva ore înainte de moarte, Talleyrand rămînea ce fusese totdeauna, un subiect de controversă.

Pocăința *„întîmpinase obstacole demne de satana"*, scria monseniorul de Quélen. Care ? Însuși caracterul prințului, deoarece el a făcut numai ce-a vrut să facă : dacă plăcea cuiva, bine, dacă nu, nu. Biserica a primit ceea ce a binevoit el să-i acorde. A întîrziat să-și ia angajamentul ca să fie sigur că după retractare nu va mai trăi. Ar fi fost ridicol. Cine-l putea vedea făcînd pe bătrînul evlavios ? Fățărnicia aceasta i se părea prea burgheză. Trebuia să se supună și să moară imediat, ca să nu lase duhovnicului decît un cadavru. S-a purtat ca un negociator care *„se tocmea cu Dumnezeu pentru sufletul său"*, scrie Duff Cooper. A tratat convertirea ca pe un contract internațional : de o parte Dumnezeu, reprezentat prin arhiepiscop și slujitorul său Dupanloup, și de altă parte prințul, care reprezenta nu numai sufletul ce trebuia mîntuit, ci un clan întreg, clanul Périgord, cu situația lui socială și cu interesele lui. Era o afacere destul de complicată.

„A fost călăuzit de două sentimente : să nu provoace scandal cu o înmormîntare fără ceremonie religioasă și să nu se convertească decît în ultima clipă, ca să scape de batjocura lumii". Orice ar fi făcut, Talleyrand era urmărit de aceeași fatalitate : aceea de a da naștere scandalurilor.

A săvîrșit ultima trăsnaie cu o stăpînire de sine aproape neomenească, ce a părut că-i dă putere asupra morții : a fixat ora morții sale.

În tot timpul zilei de miercuri 17 mai 1838, abatele Dupanloup nu s-a mișcat din camera muribundului. La ora 8 seara a încercat iar : *„N-ați vrea*

să iscăliți declarația?" — i-a șoptit el între două fraze în legătură cu bunele sentimente și cu rugăciunile monseniorului de Quélen, care era chinuit de nerăbdare : „*Mulțumiți monseniorului arhiepiscop din partea mea și spuneți-i că totul se va aranja*", răspunse neînfricatul muribund, care nu voia încă să iscălească.

Pauline a fost folosită iar. Și ea insista și se ruga : „*Dar cînd o să iscălești, unchiule drag ?*" A căpătat acest răspuns de o simplitate și de o precizie tragică : „*Mîine între orele 5 și 6 dimineața*". Pentru că ea nu mai nădăjduia ca prințul să mai apuce dimineața, a repetat : „*Mîine ?*"

„— *Da, mîine, între orele 5 și 6*".

La ora 4 dimineața, la căpătîiul său se aflau abatele Dupanloup, ducesa și Pauline. Au sosit și martorii propuși de arhiepiscop. „*Ar fi fost greu să se aleagă alți oameni cu caracter mai onorabil și cu mai înaltă autoritate*", scrie Dupanloup. Erau cei mai de seamă reprezentanți ai categoriilor din care făceau parte : prințul de Poix înfățișa aristocrația, Saint-Aulaire, ambasador la Viena, și Barante, ambasador la Petersburg, reprezentau diplomația, Royer-Collard reprezenta virtutea, iar Molé, președintele consiliului, politica.

Din acest moment, camera lui a devenit scena morții ; cea mai teatrală din secolul al XIX-lea. Cei cinci corifei întunecați au intrat încet, greoaia lor prezență dădea trup și profunzime actului funebru ce avea să se întipărească în ei, să trezească un ecou și prin ea avea să răsune și să stea mărturie a tot ce văzuseră pînă în cele mai diferite straturi sociale și chiar pînă dincolo de hotarele țării. De asemenea, era de față și Hélie, cel mai vechi valet de cameră. Talleyrand pretinsese să fie prezent și el, ca să ducă și el mărturia.

Numai Balzac, în stilul întunecat al epocii, ar putea evoca aceste cinci statui ale puterii sociale. În oarecare măsură, martorii erau ascunși de o draperie care masca pe jumătate ușa unui cabinet ce dădea în camera muribundului. Vedeau fără să fie de față, ascultau fără să fie văzuți, supravegheau mersul morții și al negocierilor. Oamenii aceștia se aflau acolo numai ca să autentifice tranzacția.

Martorii au așteptat două ceasuri, în picioare, încremeniți, răbdători, fascinați, pîndind semnalul abatelui...

Talleyrand a deschis ochii și a întrebat cît este ceasul. O voce bine intenționată a rostit : „*Este ora 6*". Nu era nici ora 5. Dupanloup a intervenit, pentru că orice înșelătorie ar fi însemnat pîngărire : „*Prințe, nu este decît ora 5*", a grăit abatele. „*Bine*", a răspuns muribundul cu liniștea cuiva care n-are intenția s-o ia înaintea orarului.

Deodată, prin capriciul unui regizor genial, în această vizuină a durerii și a morții, încărcată cu aurăria, mahonul, catifelele și ciucurii luxului greoi al epocii, în această vizuină în care stăteau nemișcați cinci oameni sinistri, un popă și niște femei care se rugau plecate la picioarele patului monumental, s-a ivit o zînă, o apariție în văluri albe : era Maria-Tereza de Périgord, fiica Charlottei. Înainte de a se duce la prima ei împărtășanie, venise, în rochie de muselină și tul, să-și fîlfîie aripioarele în preajma morții și să ceară binecuvîntarea muribundului. A îngenuncheat, Talleyrand a binecuvîntat-o, i-a spus cîteva cuvinte drăgăstoase și frageda apariție a

zburat spre viață. Talleyrand a rămas impresionat de această vizită : *„Iată cele două extremități ale vieții : ea se duce să primească prima împărtășanie... și eu..."*

În sfîrșit, a bătut ora 6. Pauline l-a întrebat pe unchi dacă dorea să-i aducă hîrtiile. A făcut semn că da. A pus mîna pe pană. Doamna de Dino l-a întrebat dacă mai voia să-i citească încă o dată cele două scrisori. *„Da, citește-le"*. Mai întîi, ducesa a citit scrisoarea de retractare.

Talleyrand a ascultat cu cea mai mare atenție, a luat pana și, după ce a muiat-o el singur în călimară, fără să-i tremure mîna, și-a așternut iscălitura cea mai oficială, pe care o așternea în partea de jos a tratatelor : *„Charles-Maurice, prinț de Talleyrand"*.

Totuși, a făcut observația că textul nu cuprindea tot ce voise să spună. Ducesa de Dino l-a asigurat că va găsi restul în scrisoarea a doua, adresată Sfîntului Părinte.

Cînd a iscălit, n-a uitat ce hotărîse în privința datei : *„Din ce zi este discursul meu la Academie ?"* — a grăit el. *„Din 3 martie"*. — *„Atunci puneți data de 10, ca să fie în aceeași săptămînă"*.

Astfel, cele două scrisori, iscălite la 17 mai, au o dată falsă[1]. Au fost duse imediat la arhiepiscopie, la monseniorul de Quélen, care le-a trimis la Roma, ca un buletin de victorie pentru biserică.

Pe la ora 7, Talleyrand a avut o pierdere de cunoștință. Puțin mai tîrziu și-a venit în fire. La ora 8, cînd își revenise, s-a auzit larmă la intrare. Imediat a fost anunțat regele. Ludovic-Filip, însoțit de sora lui, doamna Adélaïde, venea să-și ia rămas bun de la prinț. *„Sînt îndurerat, prințe, că vă văd suferind atît"*. Banalitatea formulei nu ascundea emoția regelui și a surorii sale. Știau pe cine pierd. Talleyrand l-a primit pe rege așa cum se cuvenea : *„Sire, ați venit să asistați la ultimele clipe ale unui muribund. Venind aici astăzi, ați făcut o mare cinste acestei case"*. Apoi, îndeplinindu-și încă o dată rolul de mare șambelan, s-a supus etichetei, care-i cerea să numească pe toate persoanele de față : a spus deci numele tuturor celor care se aflau în cameră ; s-a ferit să scape din vedere pe Hélie... Toate astea făceau parte din piesă, toți îndeplineau un rolișor în moartea unui om care-și aranja o moarte pompoasă, tot așa cum își făurise și viața. Regele s-a retras. Doamna Adélaïde a mai rămas o clipă. Talleyrand i-a spus : *„Doamnă, trebuie să vă fie foarte frig"*. Ea a strîns mîna muribundului și i-a zis : *„Mi-ești tare drag"*. Și a ieșit.

L-a cuprins o sfîrșeală mai îndelungată. Cînd a redeschis ochii, abatele Dupanloup se afla lîngă el. Înțelesese că venise clipa : trebuia să-și recunoască păcatele și să se pocăiască. Nu se spovedise din 1789... O jumătate de secol de îndepărtare. A vrut să se ridice : au manevrat sforile și l-au așezat pe marginea patului, sprijinit de perne, cu picioarele atîrnate, moarte deja. Toată puterea era în mîinile sale, care au înhățat pe ale abatelui, ca să nu le mai dea drumul. Camera se golise, erau singuri. În timpul spovedaniei și al vizitei regelui, casa se umpluse de vizitatori. În curte, pe scări, prin saloane, o lume elegantă șopocăia ca înaintea unei serbări. Țîșneau rîsete, care nu totdeauna erau oprite de observațiile celor ce se scandalizau;

[1] Aceste două scrisori au fost păstrate de papa Grigore al XVI-lea pînă la moartea lui. Le-a arătat Paulinei, pe atunci doamna de Castellane, în 1842. După aceea au dispărut.

O tînără ducesă stătea tolănită pe o canapea, în jurul căreia filfizonii sporovăiau aşezaţi pe nişte perne. Cînd întunecaţii martori au ieşit din scenă, au fost înconjuraţi şi hărţuiţi cu întrebări : toţi voiau să afle conţinutul scrisorilor, cuvintele şi atitudinile muribundului. Căutau scandalul... iscarea lui le făcea plăcere. Era, într-adevăr, o pasionantă dimineaţă a vieţii pariziene.

Odată cu preotul, mai mult de patruzeci de persoane rosteau în şoaptă rugăciunea muribunzilor. În timp ce se rosteau litaniile, numele de Maurice şi Charles l-au făcut să deschidă ochii. Pauline, la capătul puterilor, asista la toate astea. Mai tîrziu a scris :

„Pe măsură ce-l părăseau puterile, bietul său cap, nemaiavînd nici un reazăm, cădea cînd înainte, cînd la dreapta, cînd la stînga.... Domnul de Bacourt, abatele Dupanloup şi valetul de cameră i-l sprijineau pe rînd şi în felul acesta şi-a dat ultima suflare". A strîns convulsiv mîna lui Bacourt şi s-a stins la ora 3 şi 35 după-amiază".

„Noi, toţi ceilalţi membri ai familiei, stăteam îngenuncheaţi în jurul acestui biet unchi, ne rugam şi plîngeam într-una. Cînd medicul a declarat că nu mai trăia, am sărutat mîna care se şi răcise".

Ştirea s-a împrăştiat odată cu roiul de muşte, de bărzăuni şi de viespi ce umpleau casa, care s-a golit într-o clipă şi pentru totdeauna. Se sfîrşise cu splendidele zile ale străzii Saint-Florentin.

A făcut biserica o afacere mai bună decît Talleyrand ?

Tot Parisul a început să clevetească. Glumele făcute de oameni inteligenţi pe socoteala acestei morţi circulau pretutindeni. De la legitimişti se auzea : *„După ce a înşelat pe toată lumea, l-a înşelat şi pe Dumnezeu."* Pozzo di Borgo spunea că la sosirea lui Talleyrand în iad, Satana îl primise cu toată cinstea, atrăgîndu-i însă atenţia că : *„Principe, ai depăşit instrucţiunile mele".* În celălalt clan, Adolphe Thiers, folosind convertirea ca pretext pentru a scăpa de orice recunoştinţă faţă de omul care-l formase, îl ajutase şi-l apărase, s-a exprimat astfel : *„Cu acest spectacol popesc, prinţul şi-a făcut de rîs viaţa".* N-a prezentat condoleanţe şi niciodată nu a mai reapărut în faţa doamnei de Dino, căreia îi datora atît de mult.

Ducesa de Broglie nu era convinsă, sfîrşitul acesta i se părea „ciudat". Alfred de Vigny povestea ce spuneau cei care auzeau despre moartea lui Talleyrand : *„O lichea mai puţin în Franţa".*

Din vizita regelui s-a făcut un subiect de batjocuri şi insulte. Talleyrand ar fi spus : *„Sufăr ca muncit de chinurile iadului".* — *„De pe acum !"* — i-ar fi răspuns regele.

Erau şi voci mai grave. Royer-Collard, care nu putea trece drept un om prea îngăduitor cînd era vorba de virtute, scrie : *„L-am văzut pe domnul de Talleyrand bolnav, l-am văzut muribund, l-am văzut mort, şi acest spectacol impresionant va rămîne multă vreme în faţa ochilor mei. A fost ultimul cedru din Liban şi, în acelaşi timp, cel din urmă reprezentant al acelei civilizaţii caracteristice marilor seniori, oameni de spirit".*

Este tocmai ceea ce a dovedit Talleyrand în ceasul suprem.

Mărturia abatelui Dupanloup, care fusese mai aproape de el ca oricine, era în același timp mai modestă și mai binevoitoare ca aceea a evlavioșilor și a voltairienilor. După spovedania lui Talleyrand scria : *„Dumnezeu cunoaște taina inimilor"*. Taina lui Talleyrand nu era ușor de pătruns, așa că noi nu ne vom arăta mai îndrăzneți ca duhovnicul său, ca să judecăm sinceritatea convertirii sale.

La urma-urmei ne simțim mai în siguranță repetînd gluma doamnei de Girardin : *„Domnul de Talleyrand a murit ca un om care știa să trăiască"*.

Victor Hugo a făcut și el pe grozavul : *„În strada Saint-Florentin se află un palat și o hazna"... Poate că cel din urmă locatar al palatului nu și-a aruncat niciodată privirea asupra acestei haznale.*

„Acesta era un personaj ciudat, temut și puternic, se numea Charles-Maurice de Périgord ; era nobil ca Machiavelli, popă ca Gondi, răspopit ca Fouché, spiritual ca Voltaire și șchiop ca un diavol...". Exercițiul de stil continuă cu cele mai răsunătoare nume istorice, care se ciocnesc, pagina sună ca un butoi gol, este distractiv și mai degrabă sonor decît răutăcios. Sfîrșitul este copilăresc de macabru: *„Ei bine, alaltăieri, în ziua de 17 mai, acest om a murit. Medicii veniți au îmbălsămat cadavrul după metoda egiptenilor, așa că i-au scos măruntaiele din burtă și creierul din craniu. După ce au terminat treaba și l-au transformat pe prinț într-o mumie, iar mumia au țintuit-o într-o raclă învelită cu mătase albă, au plecat, lăsînd pe o masă creierul... După plecarea medicilor, a intrat în cameră un valet, care a observat ce lăsaseră pe masă : «Na ! Au uitat ăsta, ce să fac cu el ?» Și-a adus aminte de gura haznalei de pe stradă, a coborît și a zvîrlit creierul în hazna"*.

Cititorii lui Victor Hugo se înfiorau de plăcere.

Am ajuns la ce-i mai rău. În timp ce Talleyrand părăsea scena lumii, Chateaubriand, ascuns în strada Bac, își distila resentimentele, își ascuțea pumnalul ca să înceapă autopsia. Foarte rar un scriitor beat de invidie s-a năpustit cu mai multă cruzime asupra unui cadavru. La drept vorbind, dintre toți dușmanii lui Talleyrand, el este singurul care ne rănește, singurul care are acea putere tulburătoare de a lovi, pentru că el este în același timp cel mai crud, cel mai nedrept și cel mai sensibil. Numai el este admirabil și primejdios. El dă urii și minciunii culoare, muzică, vraja unui geniu neasemuit și toate aparențele unei sinceități împotriva căreia nu poți lupta. Chiar astăzi, deși există destule dovezi despre reaua lui credință, „vrăjitorul" își păstrează puterea. Ca să scăpăm de ea, numai vorbele lui Talleyrand ne pot ajuta : *„Ce este exagerat nu are valoare"*. Chateaubriand se trădează prin exagerare. Nemărginita lui ură îl face să piardă orice rușine chiar în fața morții cumplite. Îndrăznește să scrie : *„Mulțimea a rămas cu gura căscată la înmormîntarea acestui prinț putred pe trei sferturi, cu o gangrenă la șale și cu căpățîna căzută pe piept, deși era legată cu o față..."*.

Fraza, care amintește dezgustătoarea rană care-l rodea pe dușmanul său, este străbătută de fiorul unei plăceri mîrșave. Mai departe dăm peste această fioroasă comparație : *„Oamenii cu asemenea plăgi seamănă cu scheletele tîrfelor : ulcerele le-au ros în așa hal, că nici pentru disecție nu mai sînt bune"*. El insinuează că Talleyrand n-a iscălit retractarea. Dar martorii ? Contează

prea puțin. Chateaubriand are un fel de a depune mărturii în fața istoriei care cu siguranță că i-ar provoca neplăceri în fața unui tribunal. Talleyrand, zice el, *„avea momente de amnezie care înspăimîntau"*. Mai lesne se poate spune că închipuirea lui o luase razna. *„Moartea îl căuta trimisă de Dumnezeu"*. Nu este decît o frază găunoasă, de efect. La optzeci și patru de ani, moartea nu mai avea nevoie să-l caute pe Talleyrand, pentru că îl găsise. Și de unde ar fi venit moartea pentru un creștin ca Chateaubriand dacă nu tot de la Dumnezeu, chiar dacă ar fi venit cînd avea douăzeci de ani ?

Dar biserica ce părere avea ? Sentimentele ei erau amestecate. La Paris, Vaticanul a fost rugat să nu slăvească izbînda. Biserica nu făcuse o afacere atît de bună pe cît au crezut la început monseniorul de Quélen și abatele Dupanloup. Talleyrand era cel care reușise în spectacolul ieșirii din viață : pusese piciorul cel beteag pe calea ce duce la cer ; este probabil că celălalt picior nu l-a urmat. Cu toate acestea, așa cum spune Duff Cooper, plecase în regulă, avînd în buzunar *„scrisorile de acreditare și pașaportul iscălit"*.

S-a simțit că moartea lui a dat naștere unui fel de proastă dispoziție. În mediocritatea burgheză a provocat scandal. Mai curînd i-a deconcertat decît i-a emoționat pe oameni. Societatea, sofisticată de sentimentalismul romantic, n-a fost mișcată de sîngele rece și de noblețea prințului în fața morții. Talleyrand nu i-a părut supraomenesc, ci neomenesc. Stăpînirea de sine, discreția și demnitatea lui nu aveau nici un înțeles pentru *„copiii secolului"* lui Joseph Prudhomme. De ce nu dramatizase, nu plînsese, nu gemuse, nu strigase la cer sau iad, n-are importanță, numai să fi vorbit mult, exagerat de mult, să se fi zbuciumat, în sfîrșit, să fi fost romantic ? Dacă murind Talleyrand nu căuta să-și arate tăria în fața lui Dumnezeu și cu atît mai puțin a contemporanilor săi, cu siguranță că și-o arăta sieși. Cînd chirurgul îi ciopîrțea spatele cu bisturiul și scotea o strachină de puroi din groaznica plagă, Talleyrand nu se simțise nici învins, nici umilit, nici măcar de plîns. Pe bună dreptate, moartea lui era crudă, dar, dacă i s-ar fi adăugat umilirea, ar fi devenit dezgustătoare. Prin curaj a scăpat de ultima decădere. Bătrînii din foburgul Saint-Germain, puțin pricepuți în ale politicii și ale modei noi, dar foarte la curent cu bunele maniere, au spus : *„A murit ca un om nobil"*. Cu mai mult pedantism s-ar fi putut spune : ca un stoic. Nu fusese o moarte cu adevărat creștinească.

Cei mari au înțeles-o: monseniorul de Quélen a fost dojenit de Roma. În nevinovăția lui crezuse că face o minune, dar a avut durerea să afle că fusese păcălit. A murit la cinci luni după Talleyrand.

De fapt, Talleyrand tratase cu biserica așa cum ar fi tratat cu o putere tutelară, de care se simțea legat printr-un fel de legătură feudală, fără nici o umbră de misticism. În ultima clipă și-a plecat capul fără să rostească nici un cuvînt de umilire și de pocăință și fără să ceară îndurare de la mila divină. S-a purtat la fel ca și în alte împrejurări și ar fi putut să spună : *„M-am pus la dispoziția evenimentelor"*.

Buna-cuviință fusese salvată și asta era mult mai important decît pretențiile cerului.

Cea din urmă paradă

Funeraliile oficiale ale prinţului au avut loc în ziua de 22 mai la ora 11. Ultima lui ieşire în lume seamănă cu celelalte : s-a desfăşurat cu un fast fără tristeţe şi într-o ordine desăvîrşită. Lacrimi puţine şi podoabe multe. Un dric monumental purtînd blazonul familiei Périgord : lei încoronaţi şi auriţi, ridicaţi pe picioarele din spate, şi deviza : *„Numai Dumnezeu"*, ce putea părea ironică, deoarece la înmormîntarea lui era de faţă toată lumea, numai Dumnezeu nu. Cortegiul era imens : clerul, în număr mare, mergea înaintea carului funebru, împodobit cu panaşuri, tras de şase cai cu pene de struţ la urechi şi acoperiţi cu valtrapuri chenăruite cu argint, care atîrnau pînă la pămînt. Urmau apoi corpul diplomatic, Camera pairilor, Institutul, şase caleşti ale familiei regale, un şir neîntrerupt de trăsuri în doliu, totul printre două rînduri de soldaţi, care prezentau arma cînd trecea dricul şi coroana ducală, purtată pe o pernă de catifea. Toată lumea era în mare ţinută sau în uniformă : aurării, pene, broderii, toţi purtau cordoane, lanţuri, însemnele celor mai diverse şi mai strălucite ordine. D'Argout dă nota precisă : *„Dacă n-ar fi fost sicriul* — scria el —, *ar fi putut crede că asişti la o nuntă sau la o ceremonie de curte"*. Pentru Talleyrand, nimic n-ar fi fost mai de bun gust. Slujba de înmormîntare a avut loc la biserica Adormirii Maicii Domnului, după care sicriul a fost coborît în cripta bisericii, unde Talleyrand trebuia să aştepte mutarea la Valençay, loc în care ceruse să fie înmormîntat. O mulţime care nu se mai sfîrşea a defilat prin faţa celor doi nepoţi : ducele de Valençay şi ducele de Dino. Şi aşa s-a sfîrşit serbarea.

Fără să piardă răbdarea, Talleyrand a aşteptat pînă la 2 septembrie, cînd a fost gata mormîntul de la Valençay. Trebuie spus, cum făcuse Victor Hugo, că fusese îmbălsămat după metoda egipteană.

Doamna de Dino nu şi-a pierdut vremea. La 3 iulie, la patruzeci de zile de la înmormîntare, a vîndut casa din strada Saint-Florentin baronului James de Rottschild pentru suma de 1 181 000 de franci. S-a plîns că o vînduse ieftin, dar adăuga : *„Trebuie ţinut seama că cel puţin este un cumpărător foarte solvabil şi care plăteşte cu bani gheaţă"*. Fără să mai întîrzie, la 9 iulie a vîndut şi biblioteca unchiului său ; era a patra oară cînd cărţile lui Talleyrand se împrăştiau. Între această nepoată legatară universală şi nepoata lui Voltaire, tot legatară universală, există un punct comun : felul în care s-au descotorosit la repezeală de moştenirea lăsată de „bunul unchi".

Graba doamnei de Dino este explicabilă : nu-i plăcea Parisul şi voia să plece cît se putea de repede. Ştia, şi nu se înşela, că fără prinţ n-ar mai fi însemnat nimic, s-ar fi expus invidiei şi ofenselor. Foburgul Saint-Germain nu-i lăsase nici o iluzie, iar în ce priveşte „clanul filozofilor", Adolphe Thiers îi şi dăduse o probă de duşmănie.

De-abia la 5 septembrie a ajuns Talleyrand în pămîntul său de la Valençay. Nu a călătorit singur : sicriul său era însoţit de acela al fratelui său Archambaud şi de al unei strănepoate care murise la trei ani, Yolande de Périgord, fiica lui Ludovic de Valençay. Sicriile erau aşezate pe un afet de tun care, cu un an mai înainte, servise ca să se aducă în Franţa rămăşiţele pămînteşti ale reginei Hortense. Ce bizar personaj şi acest Talleyrand ! Se

plimbase cu fotoliul pe rotile al regelui Ludovic al XVIII-lea și se ducea la groapă cu același vehicul ca și regina Hortense (mama nepotului său Morny).

Viața din Valençay a fost dată peste cap de această înmormîntare : toată populația a venit să se înghesuie în jurul castelului. Prințul voise să doarmă somnul de veci în capela cea mică pe care o construise el și pe care o închinase sfîntului Mauriciu. În acea uriașă îngrămădire de oameni n-a fost văzut nici arhiepiscopul de Bourges, nici prefectul. Ajunsese deja pînă la nasul unora că scrisorile de retractare miroseau a pucioasă. Pentru jandarmi și consilierii municipali, dimpotrivă, Talleyrand era încă învăluit în mireasma sfințeniei, așa că erau toți de față. După slujba religioasă și iertarea păcatelor în biserica parohială, cele trei sicrie au fost transportate la capelă și coborîte în criptă. Cînd sicriul prințului a dispărut, urmat de acelea al fratelui și al strănepoatei, a fost salutat cu o salvă de muschete.

Nimic mai modest decît cripta în care Talleyrand se odihnește lîngă scumpa lui contesă Tyszkiewicz, care timp de treizeci de ani îl admirase cu ochii ei ceacîri, și lîngă frateîe său, care-l deposedase de dreptul primului născut.

Iată ultimele rînduri din *Memoriile* sale : *„Posteritatea va judeca mai liber și mai independent decît contemporanii mei pe aceia care, suiți ca și mine pe scena marelui teatru al lumii într-o epocă dintre cele mai extraordinare ale istoriei, au dreptul, chiar din această cauză, să fie judecați cu mai multă nepărtinire și mai multă dreptate"*.

Se pare că apelul său n-a fost auzit totdeauna. Fără îndoială că acum, după mai mult de un secol de la moartea lui, ne vine mai ușor să-l zugrăvim așa cum era în realitate pe omul care a fost capabil de orice, chiar și de a face bine.

El a izbutit în cea mai grea cucerire, cea a ființei sale. Și-a dominat suferințele și umilirile ; și-a stăpînit mîndria prin politeţe, puterea prin omenie și bogăția prin eleganță. În toată viața lui nu s-a lăsat călăuzit de nici un instinct ; n-a cedat nici unei patimi, dar a avut stăruințe de neînvins și mute. Ca să rupă monotonia, adeseori a fost nestatornic, s-a supus tuturor forțelor, tuturor plăcerilor fizice și tuturor sinuozităților de purtare, însă nici una nu l-a îndepărtat de ținta lui : Franța iluminiștilor. Dacă este adevărat că oamenii pot fi îmbătați și dominați prin entuziasm, el nu s-a îmbătat niciodată și niciodată n-a dominat : s-a mulțumit să seducă pe unii ca să-i convingă și să inducă în eroare pe alții pentru a-i pierde.

Nu avea nici un sistem, nici un decret pentru a schimba o lume pe care o știa tot atît de neschimbătoare ca și el. Prin el însuși, nu prin discursuri, transmitea omenirii civilizate o moștenire foarte veche. Nu aducea nici o inovație. Cu toate că trecutului îi prefera viitorul, știa că viitorul nu se poate clădi decît cu ajutorul trecutului. În lumea născută din revoluție, el întruchipa trecutul strălucitor și mobil, totdeauna gata să se plece în fața zilei care vine, ca să aducă un omagiu vieții și să perpetueze civilizația. *„O mare rămășiță a trecutului și o lumină a prezentului... Iată, domnilor, ce am văzut noi și nimic din ce vom mai vedea nu va mai fi asemenea"*, spunea Barante [1].

Mătasea și dantelele nu l-au scutit de suferință. Din clipa botezului, toate nenorocirile s-au strîns ca să-l doboare. Ca cea mai mare parte a marilor

[1] Prosper de Barante. *Discursul funebru pentru prințul de Talleyrand în fața Camerei pairilor* (8 iunie 1838).

oameni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a fost sortit să trăiască în mijlocul furtunilor și să atragă trăsnetul. Pentru el, furtuna nu avea nici o însemnătate și nenorocirea nici o poezie. Nu erau decît niște forme ale brutalității și neghiobiei omenești. Cu toate acestea, pentru că așa era lumea, el a știut să se împace cu ea, a navigat fără să naufragieze, a știut să ajungă la un liman, oricare ar fi fost, și să debarce acolo cu aceeași ușurință cu care ar fi debarcat în insula Citera. Și-a creat o fericire, după cum alții își fac o situație.

Ce rămîne din neîntrecutul fast și din nesfîrșitele lui necazuri ? O placă de marmură cu o inscripție tot așa de simplă ca și datele de stare civilă :

„Aici se odihnește trupul lui Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, prinț-duce de Talleyrand, duce de Dino, născut la Paris la 2 februarie 1754, mort în același oraș la 17 mai 1838".

Rămîne acest nume mare, ce nu se poate șterge nici de pe piatră, nici din istorie.

Ouirgane — Marrakech
La Bugue — Périgord — 1966 — 1970

BIBLIOGRAFIE

A. *Scrieri ale lui Talleyrand*

Talleyrand... À ses citoyens. (12 decembrie 1792). Paris, Tipografia Plassan, f.a.

L'Album perdu. Paris, Marchands de nouveautés, 1829. (Această lucrare, publicată de H. de Latouche după Quérard, a fost realizată în 1835 sub titlul : *Pensées et Maximes de Maurice de Talleyrand.*)

L'Assemblée nationale aux Français (11 februarie 1790). Paris, Imprimeria națională, f.a. (De Talleyrand, după Barbier.) 1790, Paris, Baudouin.

L'Assemblée nationale aux Français (11 februarie 1790). f.l.ș.a. (De Talleyrand, după Barbier.) Tipărit pe două coloane, a doua conține o replică : *Les Français à l'Assemblée nationale*, 12 februarie 1790.

Bericht des Herrn von Talleyrand-Périgord im Namen des Constitution-Ausschusses, über den Schluss des Pariser Departaments vom 6-ten April jüngst. Strasbourg, P.I. Dannback, Buchdrucken, 1791.

Compte de la dépense du ministère des Relations extérieures sur le fonds affecté par le corps législatif à l'arriéré antérieur au 1er Vendémiaire an V à commencer du 18 Prairial au VI jusqu'au 1er Vendémiaire an VII, et du 1er Vendémiaire an VII au 1er Germinal suivant ; dare de seamă rostită de cetățeanul Charles-Maurice Talleyrand, Paris, Tipografia Republicii, anul VII.

Compte de la dépense du ministère des Relations extérieures sur les fonds affectés par le Corps législatif à l'exercice an V (an VII)... dare de seamă rostită de cetățeanul Charles-Maurice Talleyrand, Paris, Tipografia Republicii, anul VII, anul IX.

La Confession de Talleyrand (1754-1838). Paris, L. Sauvaitre, 1891. (Pastișă alcătuită după extrase scrise de către și asupra lui Talleyrand de autorul lucrării *Le Mariage d'Alceste* (Ch. Joliet) după avertisment.)

Correspondance de Talleyrand avec le Premier Consul pendant la campagne de Marengo, publicată de contele de la Meurthe. Laval, Tipografia E. Jamin, 1892. (Extras din *Revue d'Histoire diplomatique.*)

Correspondance diplomatique de Talleyrand. Misiunea diplomatică a lui Talleyrand la Londra în 1792, corespondență inedită a lui Talleyrand cu Departamentul Afacerilor Externe, generalul Biron etc., scrisorile sale din America adresate lordului Landsdowne. Cu introducere și note de G. Pallain, Paris, Plon, Nourrit et Comp. 1887.

Correspondance diplomatique de Talleyrand. Misiunea de ambasador a lui Talleyrand la Londra 1830-1834. Prima parte, cu introducere și note de G. Pallain, Paris, E. Plon, Nourrit et Comp. 1891.

Correspondance du Conte de Jaucourt... avec le prince Talleyrand, pendant le *Congrès de Vienne...* publicată de nepotul său (Jean-François Le Visse de Montigny, Marchiz de Jaucourt), cu o prefață și o notiță biografică... Paris, Plon, 1905.

Correspondance inédite du prince de Talleyrand et du roi Louis XVIII pendant le Congrès de Vienne, publicată după manuscrisele păstrate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cu prefață, lămuriri și note de G. Pallain, Paris, Plon, 1881.

Discours de M. le prince de Bénévent au Roi cu prilejul prezentării Senatului la Saint-Ouen în ziua de 2 mai 1814. Paris, Tipografia P. Gueffier f.a.

Éclaircissements donnés par le Cen Talleyrand à ses concitoyens, Paris, Laran, anul VII.

Essai sur les avantages à retirer de colonies nouvelles dans les circonstances présentes. Paris, Tipografia Baudouin. (Titlul inițial cuprinde în plus: *Par le citoyen Talleyrand, lu à la séance publique de l'Institut National, le 15 Messidor, an V.* Redactat de d'Hauterive după Quérard.)

Mémoire: „Essai sur les avantages à retirer des colonies nouvelles". Vezi Dutot (S). *De l'Expatriation.* Paris, 1840.

Les États-Unis et l'Angleterre en 1795. Scrisoare a domnului de Talleyrand... Paris, E. Leroux, 1889 (2 exempl.) (Extras din *Revue d'Histoire diplomatique* anul 3, 1889.)

Institutul Regal al Franței. *Éloge de M. le Comte Reinhard, prononcé à l'Académie des Sciences morales et politiques par M. le prince de Talleyrand*, rostit în ședința din 3 martie 1838. Paris, Tipografia Frații F.-Didot 1838.

Lettres du ministre des Relations extérieures à M. Géry, trimisul Statelor Unite, cu ocazia remiterii pașapoartelor... (Semnat: Cet. M. Talleyrand.) Paris, Tipografia Larren, anul VI.

Dernière lettre que M. Géry, envoyé des États-Unis, reçut du ministre des Relations extérieures avant son depart. (Semnat: Cet. M. de Talleyrand.) Paris, Tipografia Laran f.a. (Legată în *Le Propagateur an VI*, între numerele 228 și 229 din 21 și 22 Termidor.)

Lettres et billets du prince de Talleyrand et du M. Royer-Collard, cu o introducere de Paul Royer-Collard. Paris, Tipografia Lahure, 1903. (Culegeri publicate de Societatea bibliofililor francezi, partea întîi, piesa nr. 3.)

Lettres inédites de Talleyrand à Napoléon, 1800-1809, publicate după originalele păstrate în arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cu o introducere și note de Pierre Bertrand, ediția a 2-a, Paris, Perrin, 1889.

Des Loteries, de monseniorul episcop de Autun (Talleyrand), Paris, Barrois, sen., 1789.

Mémoires du prince de Talleyrand, publicate cu o prefață și note de ducele de Broglie... Paris, C. Lévy, 1891-1892. (5 volume: I — 1754-1808, II — 1809-1815, III — 1815-1830, IV — 1830-1842, V — 1032—1834.)

Mémoires, lettres inédites et papiers secrets de Talleyrand, însoțite de note explicative de Jean Gorsas... Paris, A. Savine, 1891.

Extraits des Mémoires du prince de Talleyrand Périgord..., adunate și puse în ordine de doamna contesă O. du C... (Baron E. L. Lamothe-Langon. Paris C., Le Clère, 1838-1839 (Apocrif).

Le ministre des Relations extérieures au citoyen Camille Corona... (Semnat: Cet. M. Talleyrand.) Roma, i Lazzarini stampatori, 1798. (Scrisoare datată din 3 germinal, anul VI, transmițînd felicitările Directoratului către guvernul roman.)

Notice historique sur le chevalier Don Joseph Nicolas d'Azara..., ambasadorul Spaniei la Paris, mort în acest oraș la 5 pluviôse, anul XII (de Talleyrand), Paris, f.a. (Atribuită, de asemenea, baronului J. F. Bourgouing și contelui A. M. d'Hauterive.)

Pensées et Maximes de M. de Talleyrand, precedate de primele sale iubiri și urmate de părerea lui Napoleon despre marele diplomat. Paris, 1835.

Pétition de Maurice Talleyrand..., à la Convention Nationale. Paris, Tipografia văduva A. J.-Corzas f.a. (Autorul cere să se înapoieze în Franța în calitate de condamnat în contumacie, nu de emigrat. Scrisoarea este datată din Philadephia, 28 prerial, anul III.)

Proces-verbal de L'Assemblée Générale du clergé de France, ținută la Paris... în 1786. Domnul abate de Périgord, fost agent general, secretarul Adunării... Paris, Tipografia G. Desprez, 1789.

Rapport de l'agence contenant les principales affaires du clergé din 1780 pînă la 1785, de domnul abate de Périgord și de domnul abate de Boisgelin... Paris, F.A. Didot sen., 1788.

Réponse de M. l'évêque d'Autun (Talleyrand) au Chapitre de L'Eglise cathédrale d'Autun. Paris, Imprimeria națională, 1790. (Asupra decretului Adunării Naționale din 13 aprilie 1790.)

G. Lacour-Gayet. *Talleyrand et Royer-Collard* (corespondență inedită), Paris, Editura „Revue mondiale", 1927.

Talleyrand intime, după corespondența sa inedită cu ducesa de Curlanda. Restaurația din 1814. Paris, E. Kolb, 1891.

Talleyrand. Trois régimes : république, empire, monarchie. (Notiță biografică de Ch. Simond.) Paris, H. Gautier, 1890 (Scrisori alese ale lui Talleyrand, Noua bibliotecă populară nr. 223.)

Two letters... upon the uniformity of weights and measures. A se vedea Miller (John Riggs). *Speeches in the House of Commons upon the equalization of the weights and measures of Great Britain...* Londra.

Motion de M. l'évêque d'Autun (Talleyrand) sur les mandats impératifs. (Expunere de motive, citită în Adunarea Națională la 7 iulie 1789.) F.l. ș.a.

Motion de M. l'évêque d'Autun (Talleyrand) sur la proposition d'un emprunt faite à l'Assemblée Nationale par le premier ministre des Finances et sur la consolidation de la dette publique din 27 august 1789. Versailles, Baudouin, f.a.

Motion de l'évêque d'Autun (Talleyrand) sur les biens ecclésiastiques du 10 octobre 1789. Versailles, Baudouin.

Opinion de M. l'évêque d'Autun (Talleyrand) sur les banques et sur le rétablissement de l'ordre dans les finances, pronunțată la Adunare la... 4 decembrie 1789. Paris, Baudouin, 1789.

Opinion de M. l'évêque d'Autun (Talleyrand) sur la fabrication des petites monnaies... (12 decembrie 1790.) Paris, Imprimeria națională, f.a.

Rapport fait au nom du Comité de constitution, în ședința din 7 mai 1791, relativ la hotărîrea departamentului Parisului din 6 aprilie trecut, prezentat de către d-l Talleyrand-Périgord, Paris, Imprimeria națională, f.a. (Despre libertatea cultelor religioase.)

Libertatea cultelor religioase. Raport ținut în numele Comitetului pentru constituție în ședința din 7 mai 1791 relativ la hotărîrea departamentului Parisului din 6 aprilie trecut de d-l Talleyrand-Périgord. Paris, Tipografia Lottin sen. și J.R. Lottin, 1791.

Rapport sur l'instruction publique, ținut, în numele Comitetului pentru Constituție, la Adunarea Națională în zilele de 10, 11 și 19 septembrie 1791. (Proiect de decrete cu privire la instrucțiunea publică.) De d-l de Talleyrand-Périgord. Paris, Imprimeria națională, 1791.

Rapport sur l'instruction publique, prezentat, în numele Comitetului pentru constituție, de d-l de Talleyrand-Périgord.

Project de décrets sur l'instruction publique, Paris. Imprimeria națională, 1791 (Propus de Talleyrand ca urmare la raportul său cu privire la instrucțiunea publică.)

Rapport fait au premier Consul, en Sénat, de ministrul relațiilor externe, privind reglementarea indemnizațiilor germane. Ședința din... 3 fructidor, anul X. (Semnat. Charles-Maurice de Talleyrand și datat : Paris, termidor, anul X.) Paris, Tipografia Depozitul de legi, f.a.

Communication faite au Senat dans sa séance du 15 Pluviôse, an XIII, de ministrul relațiilor externe (Talleyrand)... Jurămîntul depus în aceeași ședință de... marele amiral al imperiului (Murat). Raport (de Françoise de Neufchâteau) ținut în Senat, în

ședința din 18 al aceleiași luni și deliberarea, f.l. ș.a. (Senat-Conservator, tipărituri ordonate, anul XIII.)

Camera pairilor Franței. Ședința din 8 septembrie 1814. *Discours prononcé par le ministre des Affaires Etrangères* (Talleyrand) prezentînd Camerei pairilor proiectul de lege asupra finanțelor, adoptat de Camera deputaților la 3 al aceleiași luni. Paris, Tipografia P. Didot sen. f.a.

Proposition faite à la Chambre des Pairs de prințul Talleyrand în ședința din 23 ianuarie 1817. Paris, J. G. Dentu, 1817.

Camera pairilor Franței. Ședința din 26 decembrie 1820. *Opinion de M. le prince duc de Talleyrand sur une proposition de M. le comte Lanjuinais, relative à la competence de la Chambre des Pairs...* Paris, Tipografia Didot sen.

Camera pairilor Franței. Ședința din 9 aprilie 1821. *Opinion de M. le prince duc de Talleyrand sur le projet de loi relatif à la circonscription des arrondissements électoraux.* Paris, Tipografia Didot sen., 1821.

Camera pairilor Franței. Ședința din 24 iulie 1821. *Opinion de M. le prince de Talleyrand sur le projet de loi relatif aux journaux et écrits périodiques.* Paris, Tipografia P. Didot sen., 1821.

Opinion de M. le prince de Talleyrand... contre la renouvellement de la censure. (Ședința din 24 iulie 1821.) Paris, Baudouin fiul, 1821.

Camera pairilor Franței. Ședința din 13 noiembrie 1821. *Discours prononcé dans cette séance par M. le prince de Talleyrand, à l'occasion du décès de M. le comte Bourlier, évêque d'Evreux.* Paris, Tipografia J. Didot sen., 1821.

Discours prononcé à la Chambre des Pairs par M. le prince de Talleyrand à l'occasion du décès de M. le comte Bourlier... în ședința din 13 noiembrie 1821. Paris, Doamna Seignot, f.a.

Camera pairilor Franței. Ședința din 26 februarie 1822. *Opinion de M. le prince duc de Talleyrand sur le projet de loi relatif à la répression des délits commis par la voie de la presse ou par tout autre moyen de publication.* Paris, Tipografia J. Didot sen., 1822.

Discours de M. le prince de Talleyrand... sur le projet de loi relatif aux délits de la presse (26 février 1822), Paris, Plancher, 1822.

Opinion de M. le prince de Talleyrand... sur le projet d'adresse en réponse au discours du Roi à l'ouverture de la session. (Ședința din 3 februarie 1823.) Paris, frații Baudouin, 1823.

Arhivele parlamentare, vol. VIII. *Intervention de Talleyrand sur l'article 6 de la déclaration des droits de l'homme. Précis de la vie du prélat d'Autun, digne ministre de la fédération,* Paris, 1790.

Précis de la vie de M. l'évêque d'Autun, f.l. ș.a.

Petition de Maurice Talleyrand à la Convention Nationale (28 prerial, an III). Paris, Tipografia văduva A.J. Gorsas f.a.

Talleyrand in America as a financial promoter, 1794—1796, unpublished letters and memoirs... (by Talleyrand and others). Translated and edited by Hans and Wilma J. Pugh. Foreword by F.L. Nussbaum. Washington, U.S. Government printing office, 1942.

(Vînzare de cărți.) Talleyrand, 1811, 30 aprilie. *Catalogue des livres très bien conditionnés du cabinet de M. de Talleyrand.* Vînzare făcută la Paris, la 30 aprilie 1811. Paris, De Bure și fiul, 1811. Exemplar purtînd indicarea manuscrisă a prețurilor de adjudecare. S-au adăugat două scrisori autografe ale lui Talleyrand și șase portrete gravate.

B. *Scrieri despre Talleyrand*

ABRANTES, Mme d'. *Le sacre de Napoléon, la cour impériale.* Bibliothèque Figuière nr. 1, Editura Eugène Figuière, 1934.

ACTON, lord. *Essai sur les mémoires de Talleyrand,* în *Historical essays,* 1906.

ANGEBERG, conte. *Le Congrès de Vienne et les traités de Vienne précédés et*

suivis des actes diplomatiques qui s'y rattachent. Paris, Amyot, 1863, 4 vol.

ARRIGON, L. G. *Une amie de Talleyrand : la duchesse de Courlande, 1761—1821.* Paris, Flammarion, 1945 *(L'histoire et les hommes).*

AUJAY, Edouard. *Talleyrand.* Paris, J. Tallandier, 1946.

AULARD. *Paris sous le Directoire.*

BAC, Ferdinand. *Le secret de Talleyrand, d'après des témoignages contemporains.* Paris, Hachette, 1933.

BASTIDE, Louis. *Vie politique et religieuse de Talleyrand-Périgord...* Paris, Faure, 1838.

BERNARDY, Françoise de. *Le dernier amour de Talleyrand. La duchesse de Dino.* Hachette, 1956.

BERNARDY, Françoise de. *Le dernier amour de Talleyrand, la duchesse de Dino (1793—1862).* Paris, Perrin, 1965.

BERTAUD, Jules. *Talleyrand.* Lyon, H. Lardanchet, 1945. (Colecția „Histoires et Mémoires" nr. 8).

BLEI, Franz. *Talleyrand homme d'État.* Tradus din limba germană de René Lobstein. Paris, Payot, 1935.

BLENNERHASSET, lady. *Talleyrand...* Berlin, Paetel, în 8°, VII, 572 p. (Tradusă din limba engleză.)

BOIGNE, contesa. *Mémoires...* 4 vol. Paris, Plon, 1907—1908.

BOULAY DE LA MEURTHE. *Les justifications de Talleyrand pendant le Directoire.* Angers, 1889, în-8°, 23 p.

BOULAY DE LA MEURTHE. *Le Directoire et l'expédition d'Égypte.*

BOURGOING, Jean de. *Lettres de Talleyrand à Metternich* copiate după originale. R. Inst. „Napoléon", 1965, nr. 95.

BOWMAN DODD, Anna. *Talleyrand. The training of a statesman.* Londra, 1927.

BRINTON, Crane. *The Lives of Talleyrand.* Londra, G. Allen und Unwin, tipărit în S.U.A., 1937.

BROUGHAM, lord. *Historical sketches of statesmen, 1839—1843.*

BULWER, sir H. Lytton. *Historical characters. Essai sur Talleyrand.* Tradus de Perrot, Paris, Reinwold, 1868, în-8°, XVI, 396 p.

CAMBON, Jules. *Le diplomate.* Paris, 1931.

CAPEFIGUE. *Diplomates européens,* 1843.

CARION, Henri. *La mort d'un grand coupable,* 1838.

CASTELLANE, Jean de. *Talleyrand.* Paris, Editura Ambassadeurs, 1934.

CAULAINCOURT. *Mémoires du général de C...* Intr. și note de Jean Hanoteau. 3 vol. Paris, Plon, 1933.

CHASTENAY, Mme de. *Mémoires de Mme de... 1771—1815,* 2 vol., Plon, 1896.

CHATEAUBRIAND. *Talleyrand. La mort du duc d'Enghien.* „Bibliothèque Figuière", nr. 1, Editura Eugène Figuière, 1934.

COIGNY. *Mémoires d'Aimée de Coigny.* Paris, 1902.

COLMACHE. *Reminiscences of Prince Talleyrand.* Londra, 1843, în 2 vol.

COMBALUZIER, F. *Le sacre épiscopal de Roberto Obaldini, nonce en France (3 février 1608) et de Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord évêque d'Autun (4 janvier 1789).* „Ami Clergé", 1967.

COOPER, Duff. (28) *Talleyrand.* Cercul Historia, Paris, 1958.

COOPER, Duff. *Talleyrand 1754—1838.* Tradus din limba engleză de H. et R. Alix, Paris, Payot, 1937.

COOPER, Alfred Duff. *Viscount Norwich. Talleyrand.* Londra, Arrow Books, 1958.

COUCHOUD, Paul Louis, COUCHOUD, Jean-Paul. *Talleyrand-Mémoires...* Introducere, note, stabilirea textului. Paris, Plon, 1957, 2 vol.

CASTILLE, Hippolyte. *Talleyrand.*

DARD, Émile. *Napoléon et Talleyrand.* Plon. 1935.

DESCHANEL, P. *Orateurs et hommes d'État.* Paris, 1888, în-8°, p. 253—293.

DINO. Dorothée de Courlande, ducesă de *Chronique de 1831—1862*, publicată de prințesa Radziwill. Paris, 1909.

D.S., Mlle. *Éloge historique de M. de Périgord*, f.l. anul VIII.

DUFOUR DE LA THUILERIE, Sosthène. *Histoire de la vie et de la mort de M. de Talleyrand-Périgord... avec un grand nombre de documents et de notes historiques, par S.D.* Paris, Librăria Societății Saint-Nicolas, 1838, după M. Quérard.

DUPANLOUP, abate, în *Revue des Deux Mondes*, martie 1910.

DUPUIS, Ch. *Le ministère de Talleyrand en 1814*. Paris, Plon, 1919, 2 vol.

DUSSORD, Jacques. *Les Belles Amies de M. de Talleyrand*. Ilustrații de Hofer. Paris, Editura Colbert, 1942.

EARL II., John L. *Talleyrand in Philadelphia 1794—1796. Pennsylvania Mag.*, 1967, vol. 91, nr. 3.

EVANS, P.D. *Deux émigrés en Amérique, Talleyrand et Beaumetz dans la Révolution française*, 1926, T. LXXXIX, p. 51—61.

FABRE-LUCE, Alfred. *Talleyrand*. Paris, Dargaud, 1969. (*Histoire vérité*, 11.)

FERRERO, G. *La reconstruction. Talleyrand à Vienne, 1814—1815*. Paris, Plon, 1940.

FLEURY, Serge. *Talleyrand maître souverain de la diplomatie*. Montréal, Éditions variétés, 1942.

FLICHE et MARTIN. *Histoire de l'Église*, vol. XX ; *la crise révolutionnaire par le chanoine Leflon*.

FUZIER, A. *Napoléon et l'Espagne*. Paris, 1930, 2 vol.

G. ..., André. *Biographie des contemporains. Talleyrand-Périgord*. 1838, t. IX, p. 184, nr. 80.

GAEVELLE, Yvonne Robert. *„Des plages du Coromandel aux salons du Consulat et de l'Empire", la vie de la princesse de Talleyrand*. Paris, P.U.F., 1948.

GAJE, J. Antonio de Araujo. *Talleyrand et les négociations secrètes pour la paix de Portugal 1798—1800*, în *Bulletin des études portugaises*, 1950.

GARDE CHAMBONAS, A. de la. *Souvenir du Congrès de Vienne*. Paris, Appert, 1843, 2 vol. in-8°.

GENLIS, Mme de. *Mémoires de Mme de...* Prefață de Lucas Dubreton. Paris, Didot, 1892, 2 vol., t. IV, „Période à Londres".

GRAND MAISON, Geoffroy de. *L'Espagne et Napoléon*. Paris, 1908, 3 vol.

GUIZOT. *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps*. vol. IV : *Talleyrand après Waterloo*.

GUYOMARD, Y. *Le secret de Talleyrand*. Cherbourg, 1934.

GUYOT, R. *Projet de Talleyrand à la conférence de Londres, 16 janvier 1831*.

GUYOT, R. *Le Directoire et la paix de l'Europe*. Paris, 1941, 848 p.

GUYOT, R. *Du Directoire au Consulat*. Perioadele de tranziție în *Revue hist.*, 1912.

HAYDEN, Horace E. *French revolutionary pamphlets, a check list of the Talleyrand and other collections*. New York, the Public Library, 1945.

HOUDIN, Maurice. *Talleyrand à Bry*, în *Bull. Soc. hist. archéol.*, Nogent-sur-Marne, 1965.

JOELSON, Annette. *Courtesan princess. Catherine Grand, princesse de Talleyrand*. Londra, A. Redman, 1966.

KIPLING, R. *Prêtre malgré lui*, în *Rewards and fairies*.

KRAFT, Johannes. *Doctrine politique. Prinzipien Talleyrand in der Aussens- und Innenpolitik*. Bonn, H. Bouvier und Co., 1958.

LACOMBE, Bernard de. *Talleyrand, évêque d'Autun*. Paris, Perrin, in-16, VIII, 303 p.

LACOMBE, Bernard de. *La vie privée de Talleyrand. Son émigration. Son mariage. Sa retraite. Sa conversion. Sa mort*. Ediție nouă, Paris, Plon, 1933.

LACOUR-GAYET, Georges. *Talleyrand. Préface de François Mauriac.* 1.2.3.4. 5.6. f.a. Editura Rencontre.

A propos du mariage de Talleyrand.

Le centenaire d'un soufflet.: Maubreuil et Talleyrand. Paris, 1927. Extras din *Revue bleue* din 15 ianuarie 1927.

Talleyrand 1754—1838. I. 1754—1799. Paris, Payot, 1928. — II. 1799—1815. Paris, Payot, 1930. — III. 1815—1838. Paris, Payot, 1931. — IV. Miscellanea. Paris, Payot, 1934.

Talleyrand et Royer-Collard (corespondență inedită). Garnier, Paris, 1927.

Talleyrand et la Pologne.

Comment on devenait ministre sous le Directoire. (Talleyrand). Paris, 1926.

LACRETELLE, Jacques de, AUBIDERTI, Jacques, CONTE, Arthur, DUNAN, Marcel etc. *Talleyrand.* Paris, Hachette, 1964.

LAFORGUE, dr. René. *Talleyrand, l'homme et la France, essai psychanalitique sur la personnalité collective française.* Geneva, Editura Mont Blanc, 1947.

LATREILLE, A. *L'Église catholique et la Révolution française.*

LAUZUN, duc de. *Correspondance intime...* Paris, 1858.

LESOURD, Paul. *L'Ame de Talleyrand.* Paris, Flammarion, 1942.

LIMOUZIN-LAMOTHE, Roger. *La rétraction de Talleyrand, documents inédits.* Paris, Société d'histoire ecclésiastique de France, 1954. (Extras din *Revue d'Histoire de l'Église de France*, vol. LX, iulie-decembrie 1954.)

Mgr. de Quélen et la conversion de Talleyrand, documents inédits. Toulouse, Institut Catholique, 1957. (Cuprinde scrisorile monseniorului de Quelen și ale lui Talleyrand. Extras din *Bulletin de litérature ecclésiastique*, nr. 3, iulie-septembrie 1957.)

LOCKART, J.G. *The peacemakers.* 1932.

LORD HOLLAND. *Foreign Reminiscences.* Tradus de H. de Chousky. Paris, Rouvier, 1851.

LORION, André. *Un opportuniste indépendant sous la Révolution, le Consulat et l'Empire.* Martial Borie-Desrenaudes ; 1751—1825. Tulle 1963. (Extras din *Bulletin nr. 1*, 1963, de la Société des Lettres, Sciences et Arts de la Corrèze.)

LOTH, Arthur. *Talleyrand et l'Église constitutionnelle de France,* în *Revue anglo-romaine,* oct. 1896.

LUENGO, Luis Alonso. *Ochos vidas de conquista : Jesus, Roger de Flor Hernan Cortés, Francisco Javier, Francisco de Borja, Enrique VIII, Talleyrand, Bernadotte.* Ensayo preliminar y estudios criticos, Madrid, 1952.

MAC CABE, Joseph. *Talleyrand. A biographical study.* Londra, Hutchinson, în-8°, 373, VI.

MADELIN, Louis. *Fouché 1750—1820.* Paris, Plon, 1955.

Les hommes de la Révolution, eseu : „Talleyrand révolutionnaire".

MARION. *Histoire financière de la France.*

MASSON, Frédéric. *Le département des Affaires étrangères pendant la Révolution.*

MATHIEZ, A. *La réforme de la Constitution de l'an III après le coup d'État du 18 fructidor,* în *Annales hist. de la Rev. franc.*, VI, 1929.

MENTIENNE, M. *Histoire de deux portefeuilles de ministre du temps de la grande Révolution française, ayant appartenu à Talleyrand et à Fouché dès le temps du premier Directoire.* Paris, Editura Honoré-Champion, 1924.

METTERNICH. *Documents et écrits divers laissés...* Paris, Plon, 1880—84, 8 volume.

MICHAL, Bernard. *Les Grandes énigmes du temps jadis,* prezentate de Bernard Michel. Paris, Amis de l'Histoire, 1968. (13 : Talleyrand et le Congrès de Vienne), 1969.

MICHAUD, L. G. *Histoire politique et privée de Charles de Talleyrand, ancien évêque d'Autun. — Suivie d'un extrait des mémoires inédits de M.*

de Sémallé, commissaire du roi en 1814 ; de nouveaux documents sur la mission qui fut donnée à Maubreuil pour assassiner Napoléon... Paris, Bureau de la Bibliographie universelle, 1853.

MIGNET. *Sur la vie et les travaux de M. le prince de Talleyrand*, în *Portraits et notices historiques*, 1852.

MISSOFFE, Michel. *Le coeur secret de Talleyrand.* Paris, Perrin, 1956.

MOLE Comte. *Mémoires...* Paris, Champion, 1922—1830, 6 vol. in-8°.

NABONNE, B. *La diplomatie du Directoire et Bonaparte.* Paris, 1951.

NESSELRODE, Chr. R. *Lettres et papiers du chancelier...* Paris, 1906.

NODIER, Charles. *Le banquet des Girondins.* „Bibliothèque Figuière", nr. 1, Editura Eugène Figuière, 1934.

OLDEN, Peter Hans. *Napoleon und Talleyrand. Die franz. Politik während des Feldzugs in Deutschland*, 1805.

OLLIVIER, A. *Le 18 brumaire.* Paris, 1959.

PABON, Jesus. *Talleyrand en el trance decisivo.* Homenaje à Don R. Carande, 1963.

PALEOLOGUE, Maurice. *Talleyrand, Metternich, Chateaubriand.* Paris, Hachette.

PALLAIN, G. *Correspondance inédite du roi Louis XVIII pendant le Congrès de Vienne.* Paris, 1881. „Archives de l'Histoire de France", Langlois et Stein.

PICHOT, A. *Souvenirs intimes sur M. de Talleyrand*, 1870.

PIGUET, Théodore. *Une énigme dans l'oeuvre de Greuze : le portrait de Talleyrand.* Mâcon, 1954. (Extras din *Amis des Arts de Tournus*, vol. 53, 1953.)

PLACE, Ch. et FLORENS, J. *Mémoire sur M. de Talleyrand, sa vie politique et sa vie intime, suivi de la relation authentique de ses derniers moments et d'une appréciation phrénologique sur le crâne de ce personnage célèbre...* Paris, Bureau de la Gazette des Familles, 1838.

PONIATOWSKI, Michel. *Talleyrand aux États-Unis, 1794—1796.* Paris, Presses de la Cité, 1967.

PORDEA, G. A. *Talleyrand et la couronne d'Espagne. L'intrigue de Bayonne à la lumière des documents diplomatiques.* Soc. Sc. lettres, Bayonne, 1967.

POTOCKA. *Mémoires de la comtesse P...* Paris, Plon, 1897.

RAOUL DE SCEAU (Le. P), capucin. *Guide historique de Valençay, le château, l'église, le tombeau de Talleyrand.* (Prefață de Hugues Lapaire. Ilustrații de René Roussel.) Châteauroux, f.a.

REMUSAT, Mme de. *Les confidences d'une impératrice.* „Bibliothèque Figuière", nr. 1. Editura Eugène Figuière 1934.

RENAUD, Ferdinand. *La onzième heure, retouches à 3 portaits, Mgr. Dupanloup, la duchesse de Dino, Talleyrand.* Paris, G. Victor, 1960.

RENOUVIN, Pierre. *Histoire des relations internationales. La Révolution française et l'Empire napoléonien par André Fugier.* Paris, 1954.

SAINT-AULAIRE, conte de *Talleyrand.* Paris, Dunod, 1936.

SAINTE-BEUVE. *Monsieur de Talleyrand.* Paris, Lévy, in-12, 243 p.

Monsieur de Talleyrand. Introducere și note de Léon Noël Monaco, 1958.

SALLE, Alexandre. *Vie politique de Charles-Maurice, prince de Talleyrand.* Paris, L.-F., Hivert, 1834.

SAVANT, Jean. *Talleyrand.* Paris, J. Tallandier, 1960 (Bibliothèque Historia).

SINDRAL, Jacques. *Talleyrand.* Gallimard, 1926.

SOREL, Albert. *L'Europe et la Révolution.* Paris, 1946—49, 8 vol.

SOREL, A. *Talleyrand au Congrès de Vienne*, în *Essais d'histoire et de critique*, 1895, p. 55—94.

Talleyrand et ses mémoires, în *Lectures historiques.* Paris, 1894, p. 71—112.

STENDHAL. *Le rouge et le noir*, vol. II : *Talleyrand auteur de la restauration des Bourbons.*

STENGER, G. *La société française pendant le Consulat*, seria a 2-a, *Aristocrates et Républicains.* Paris, 1904, in-8°.

TARLE, Evgeni Viktorovitch. *Talleyrand.* Moscou, Edit. en langues étrangères, 1958.

TERRE (Abbé Marcel). *Proud'hon, portraitiste de Talleyrand.* Auxerre, 1959.

TESSIER, J. *Les relations anglo-françaises au temps de Louis-Philippe. L'élection du roi des Belges nov. 1830-juil. 1831*, în *Mémoires de l'Academie nationale des Sciences...* din Caen. vol. LIX, 1905, p. 59—135.

THOMAS, Louis. *L'esprit de M. de Talleyrand.* 1909.

TOUCHARD-LA-FOSSE, G. *Histoire politique et vie intime de Ch. de Talleyrand, prince de Bénévent.* Paris, 1838. (Subtitlu : *Le Plutarque de la Révolution française.*)

VANDAL, A. *Napoléon et Alexandre*, I. *L'avènement de Bonaparte.*

VILLEFOSSE, Louis de şi BOUISSOUNOUSE. J. *L'Opposition à Napoléon.* Flammarion, 1969.

VILLEMAREST, Charles-Maxime de. *M. de Talleyrand.* Paris, J-P Roret, 1834—35, după M. Quérard.

VITROLLES. *Mémoires et relations politiques du baron de V.* Vitrolles, vol. III, p. 119, etc.

VIVENT, Jacques. *Monsieur de Talleyrand intime.* Paris, Hachette, 1963.

La vie privée de Talleyrand, Paris, Hachette, 1940. (Colecţia „Les Vies privées".)

La vieillesse et la mort de M. de Talleyrand. Écrivains contemporains, 1964.

WALDECK, Rosie. *De pourpre et d'azur.* (Tradus din limba engleză de Charlotte Neveu.) Paris, Presses-Pockett, 1967.

WEIL, Comandant H. *Talleyrand courtisan, peint par lui-même.* Extras din *Revue Historique*, vol. 146, anul 1924.

Talleyrand et la frontière ouverte. Nancy, f.a.

Les dessous du Congrès de Vienne. Paris, 1917.

YEWDALE, Ralph B. *An identified article by Talleyrand*, în *American historical review*, 1922, oct.

Camera pairilor. Şedinţa din 8 iunie 1838. Discurs rostit de domnul de Barante la moartea domnului prinţ de Talleyrand (nr. 106, vol. III din sesiunea 1838, din culegerea catalogată vol. VI, p. 723, nr. 2.) *Le prince de Talleyrand, sa vie et ses confessions.* Paris, 1838. *Notice sur Mme la comtesse de Périgord.* Paris, Tipografia H. Simon-Dautreville, 1854.

Benevento (Principatul). Culegere de 22 documente privind administrarea principatului Beneventto sub Charles-Maurice de Talleyrand. P. 1 806—1 815, f.l., ş.a.

La Montjeu (Sarthes), arhivă mare şi importantă referitoare la familiile de Montjeu, Jeannin, Rolin, d'Harcourt, d'Aligre, Leppelletier de Saint-Fargeau şi Talleyrand, care au stăpînit succesiv castelul din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XIX-lea ; această arhivă a furnizat materialul necesar lucrării *Montjeu et ses seigneurs* de A. de Monard şi abatele Doret. (*Mémoires de la Société éduenne*, VIII şi urm.)

Cuprins

Camil Mureşan — Talleyrand : Sfinx neînţeles ? 5

Tabel genealogic 16

Prefaţa autorului 19

PARTEA ÎNTÎI

Lei de aur cu coroane azurii într-o baie de sînge 23

Puiul de leu tratat ca o pisică de rînd 29

Primele clipe plăcute de viaţă 32

„Fii cuminte, fiule"... şi nu străluci prea mult 34

Calea seminarului duce la cer sau la avere ? 37

Împerecherea revoluţiei cu dragostea sub aripa protectoare a teologiei 40

Apoi a venit vremea cînd a trebuit să facă saltul 43

Cum se poate escamota o ceremonie de încoronare, sau arta insolenţei 44

Primele ieşiri ale abatelui de Périgord 46

O hirotonisire în trei timpi, din care doi nelegiuiţi 50

Un abate la modă şi prietenii lui din 1780 52

În culisele afacerilor de stat 59

Cum poţi face să dispară o episcopie fără a înceta să rămîi episcop 66

Domnul de Autun adoptă noile idei, dar îşi păstrează vechile obiceiuri 74

Domnul de Autun manevrează pe ascuns mecanismul revoluţionar 79

Episcopul răspopit unge episcopi 85

Despre arta de a organiza sărbători şi a trage concluzii din ele 90

Cîteva feţe ale monseniorului de Autun... 93

Încercări diplomatice : Anglia nu poate fi cucerită tot atît de repede ca dioceza Autun . . . 97

Începutul unei cotituri în jurul unui paşaport 102

A treia călătorie în Anglia, urmată de un al treilea şi crunt eşec 105

Monseniorul de Autun explorează pădurile, savanele şi băncile Lumii Noi 114

9 thermidor : Robespierre pleacă, domnul de Autun revine 126

PARTEA A DOUA

Noul Paris, Parisul lichelelor destrăbălate 136

Cînd nu poţi obţine ceea ce-ţi place, trebuie să ştii să-ţi placă ceea ce ai 140

Doamna de Staël bate la uşi pe care însuşi Norocul i le deschide 147

Paginile 23—191 au fost traduse de Leonard Altbuch ; paginile 192—378, de Anca Balaci ; paginile 379—552, de Gheorghe Popescu-Telega.

Cheltuielile unei instalări şi acreala „dulciurilor" americane 153
Naşterea unei stele 156
Cetăţeanul ministru capătă o uniformă, un palat şi organizează o lovitură de stat 159
Cizmele potcovite ale Directoratului 163
Talleyrand îi face cu ochiul generalului Bonaparte 166
Arta de a lăsa impresia că nu faci nimic 170
Complicii lenei lui 174
Lumini şi umbre ale unei întîlniri care a schimbat totul . . 181
Cum trebuie ascuns geniul pentru a linişti temerile guvernului 187
Cetăţeanul ministru arată că el este Talleyrand şi dă o serbare 192
Acţiunea de la 21 ianuarie 1798 200
Curriculum vitae al unei frumoase indiene care a întinat povestea monseniorului de Autun 202
Orientul îl face pe generalul Bonaparte să viseze şi pe ministrul Talleyrand să calculeze . . . 207
Răsturnarea unui fost episcop pusă la cale de nişte iacobini tot aşa de machiavelici ca şi el . . 212
„Cînd conspiri şi, fără teamă, te numeşti conspirator" 220
Talleyrand îşi reia activitatea şi uită injuriile 225
Domnul de Talleyrand se adaptează exigenţelor noului regim 232
Domnul de Talleyrand bun slujitor al unei politici proaste . . 240
Să facem pace sau război, în orice caz să facem bani 245
Biserica se reconciliază cu Franţa, nu însă şi cu domnul de Autun 250
Domnul de Autun rezolvă în felul lui chestiunea celibatului preoţilor 253
Episcopul însurat aduce în mod ciudat cu domnul de Autun celibatar 259
Şchiopul calcă cu un picior în sînge şi nu alunecă 264
„Primul care a fost rege a fost un soldat fericit" 269
„Pe cînd făceam războiul. Acolo, în Germania" 274
Cum devii prinţ domnitor şi alteţă serenissimă, spre fericirea supuşilor şi a doamnei Grand . 282
Catacombele din strada Bac sau arta sublimă a dublului joc . . 286
„Ce plictiseală pentru el în Estul noroios" 293
Prinţul de Benevento părăseşte ministerul, salvează aparenţele şi-şi salvează veniturile . . . 300
Inactiv, prinţul de Benevento este mult mai neliniştitor decît atunci cînd lucra la minister . . 304
„Perfidia e nobilă cînd e-ndreptată împotriva tiraniei". Corneille (Cinna) 310
Motivele unui divorţ 317
Prinţul de Benevento se mută şi-şi însoară nepotul : două afaceri rentabile 320
Relaţii periculoase pentru prinţul de Benevento 331
Scena de la 28 ianuarie sau mînia lui August 335
Talleyrand cel repudiat îşi regăseşte libertatea şi-şi macină ranchiunele 340
Mişcătoarea fidelitate a dizgraţiatului faţă de plăcerile lui şi faţă de galeria sa de „antichităţi" 343

Mîhniri, bruftuluieli şi necazuri băneşti 350

Capricii imperiale şi rezervă constantă din partea prinţului 355

Domnul de Talleyrand este, pînă şi în familie, contrariat de împărat 358

Cînd aude pronunţîndu-se numele Bourbonilor, Talleyrand visează la viitor 362

Scene şi reîmpăcări care nu fac decît să ducă de rîpă prestigiul imperial 365

Un bobîrnac imperceptibil al domnului de Talleyrand grăbeşte căderea lui Napoleon . . . 371

„În 1814, ticălosul ăla de Talleyrand era acolo ; eu nu eram" (Fouché). Or, trebuia să fi fost 374

Tronul gol reclama un succesor ; Talleyrand avea unul în rezervă 379

Regele se înfăţişează cu coroana, Talleyrand îi prezintă constituţia 386

Întîlnire acidulată între urmaşul lui Hugo Capet şi urmaşul lui Adalbert 389

Dificultăţile de a încheia un tratat, de a servi un rege legitim şi de a fi prietenul unui ţar . . 393

Pregătiri pentru marea paradă de la Viena 396

Prinţul de Talleyrand destramă coaliţia în mod paşnic . . . 398

Sub privirea lui Talleyrand, Congresul petrece şi nepoata lui la fel 404

O umbră ameninţă veselia Congresului şi o stinge 411

Congresul se risipeşte şi Dorothea îşi ia zborul 417

Vanitatea este un cusur urît şi o nemărginită stîngăcie . . . 419

Măsuri de prevedere luate de Talleyrand pentru reinstalarea regelui pe tron 422

Domnul de Talleyrand încurcă pentru prima oară sentimentele cu treburile politice 425

Domnul de Talleyrand se credea absolut necesar, dar regele i-a spulberat iluziile 431

PARTEA A TREIA

Pensionare politică întreţăiată de o pensionare sentimentală . . 435

Năduf cu ambiţie 440

Afacerile mărunte nu-i aduc mărire domnului de Talleyrand . . 442

Speranţele neîntemeiate ale ambiţiei oarbe 451

Domnul de Talleyrand îşi regăseşte elocvenţa şi se afundă în dizgraţie 454

Doliuri dureroase şi naştere miraculoasă în strada Saint-Florentin 457

Domnul Chateaubriand duce războiul din Spania împotriva lui Talleyrand 463

„Faptele noastre ne urmăresc", spunea Paul Bourget ; ducele d'Enghien reapare şi Ludovic al XVIII-lea dispare 468

Regele se schimbă, plictiseala rămîne şi domneşte 473

Palma primită de Talleyrand nu reuşeşte să alunge plictiseala Franţei 477

Regimul îmbătrîneşte mai repede ca domnul de Talleyrand . . . 482

La şaptezeci şi şase de ani Talleyrand se gîndeşte la noul regim şi la noua lui carieră . . . 487

În culisele unei revoluții, prințul operează o restabilire nemaiauzită . . . . . .

Un vis din tinerețe: Londra, unde viața reîncepe 499

La Londra, Talleyrand a putut spune: „Am făcut un pic de bine, asta este opera mea cea mai de preț" 505

Să ai Londra la picioare este tot așa de obositor ca și cînd ai purta-o în spate 509

E greu să reîncepi munca . . . 515

Să știi să pleci... . . . . .

„Bîrlogul" celui mai fastuos pensionar al secolului 523

Pentru domnul de Talleyrand „renunțarea" are aproape același înțeles ca și „ataşamentul" . . 530

Și drumul către cer are cotituri 537

Domnul de Talleyrand cîștigă ultima negociere și părăsește în mod reușit scena vieții . . . 542

A făcut biserica o afacere mai bună decît Talleyrand? . . . 547

Cea din urmă paradă . . . 559

Bibliografie

A. Scrieri ale lui Talleyrand 553

B. Scrieri despre Talleyrand 556

Redactori :
HORTENSIA POPESCU, IULIA GIROVEANU

Tehnoredactor :
ENE CARANFIL

Coli de editură 51,09. Coli de tipar 35,50. 8 pagini planșe.
Bun de tipar 27 august 1974. Apărut septembrie 1974.

Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
București,
Republica Socialistă România

Lei 35